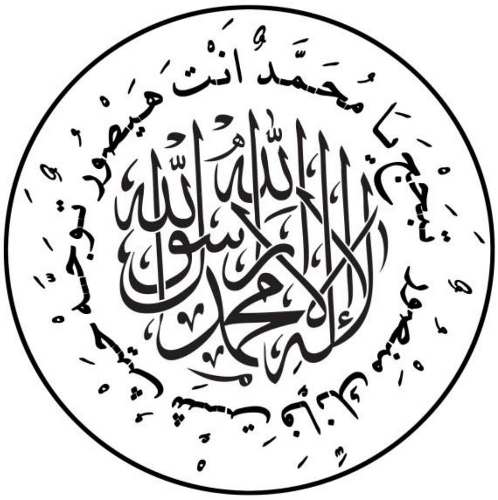
YAZILAR
28

2014

İhramcızâde
Hacı İsmail Hakkı
ALTUNTAŞ

İSBN:
ismailhakkialtuntas@gmail.com
http://ismailhakkialtuntas.com

Dizgi : **H. İsmail Hakkı Altuntaş**
Kapak :
Baskı- Cilt :

2014

بِسْــمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله رب العالمين والصلاة والسلام على رسولنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم اجمعين

İnternetteki sitemiz **http://ismailhakkialtuntas.com/** da 2014 yılarında okuyucularımızla paylaştığım yazılardan bir kısmıdır.

Yazılarda sıra gözetilmedi. Değişik konular peş peşe yazıldı. Bu şekilde okuyan açısından fazla sıkıntı oluşturmayacağı düşünüldü.

Tevfik ve inayet Allah Teâlâ'dandır.

İhramcızâde
İsmail Hakkı ALTUNTAŞ
Esenler /İstanbul

Başlangıç: 09. 12. 2014

Bitiş : 19. 12. 2014

4 Yazılar

İçindekiler

“BUKAĞI” Niyâzi-i Mısrî kaddesellâhü sırrahu’l âlî

Yazan: Emine Işınsu

BAŞLARKEN...

Göğün, asık suratlı ve buz grisi, derinden derine gelen o müthiş öfkesi, havada artarak denize aksediyor; denizde buz grisi sular köpürüp, şahlanarak gemiyi dövüyor. Küpeşteye tutunmaya çalışarak, haykıra haykıra gelip gemiyi vuran dalgaları seyreden iki adamdan yaşlısı, başını göğe kaldırıp yağmur arandı.

— Yağmur yağarsa fırtına dinebilir, dedi.

Genci alçak sesle:

— Bu Allah’ın bir gazabı olmalı, dineceğe hiç benzemiyor, acaba içeri geçsek mi? diye sordu.

— Yoksa üşüdünüz mü?

Sanki adam, onun korktuğunu anlamıştı. Bu soruyla ona özellikle hakaret etmiş gibi alındı beriki, boynunu dik tutup:

— Ben üşümem, dedi, bir fırtınacık, nedir ki!

Öbürü istifini bozmadı:

— Bu fırtınacık, şu küçük gemimizi batırabilir!

Genç adamın aklından, “Hayır hayır bu Allah’ın gazabı değil. Bu, onun işi!.. Yapar mı, yapar!” diye geçti, korkusu arttı: **“Son Limni sürgününde o kadar kızmış ki, mezar taşını tuttuğu gibi sarsmış, bütün Edirne birden sallanmış! Olacak iş mi, amma yapmış işte!.. Paris’e gideyim derken, şimdi Limni Adası yolunda fırtınaya kurban gitmek de var. Çünkü, tam onu ziyarete giderken bu fırtınanın çıkması, hiç de hayra alamet değil!.. Aman Allahım sen yardım et.”** diye düşündü. Genç adamın elinde değildi, çok korkuyordu ve Niyâzî Mısrî’den ve kendi dedesinin dedesinin babasından nefret ediyordu. Öbürü tam o anda sormaz mı:

— Sebeb-i ziyaretiniz?

Genç adam, umursamazmış gibi görünmeye dikkat harcayarak, eliyle bir “laf olsun” işareti yaptı:

— İşte adayı şöyle bir ziyaret efendim. Siz acaba neden?

— Ben de bir ziyaret için geldim, tanırsınız belki meşhur mutasavvıf şair Niyâzî Mısrî Hazretleri Limni’de metfundur. (içini çekti) Onun mübarek türbelerini ziyaret edeceğim.

Genç adam o kadar şaşırdı ki, farkında olmadan kelimeler ağzından dökülüverdi:

— Ben de onu ziyaret edeceğim!

Birden kendine geldi, nasıl, ne olmuştu da bu asırda yapmaktan çok utandığı bir işi, türbe ziyaretini itiraf edebilmişti! Dehşetli bir rahatsızlık duydu. Onun gibi, Fransız mürebbiyenin

sıkı disiplini altında Batı zihniyetiyle yetişmiş bir beyzadeye yakışır mıydı bu tutum! Yüzü kıpkırmızı kesildi, sonra, "Fakat türbede de karşılaşabilirdik, neyse işte baştan söylemiş oldum." diye içini rahatlatmaya çalıştı. Haydi, kendisinin bir sebebi vardı, ya şu zat?

— Siz niçin ziyaret edeceksiniz?

— Herhâlde sizinle aynı sebepten efendim, biz ikimiz de onun yolundayız besbelli.

Genç adam, birden üzerine yapışan bir sineği silkelemek ister gibi, tiksinmeyle karışık bir gururla:

— Hayır, hayır, dedi, ben onun yolunda değilim!

— Yaa! dedi yaşlı adam, artık yeni tahmininden emin, gülümsedi. O hâlde edebiyat meraklısısınız ve Mısrî divanının aşkı sizi bu yollara düşürdü?

— Divanını okumadım bile!

— O hâlde?

Hafif alaylı gülümsedi genç adam:

— Benimki Paris aşkı efendim.

— Af buyurun, anlayamadım?

Karşısında kim olursa olsun, tavırlarıyla araya bir Batılı-Doğulu farkı koymaktan hoşlanırdı genç adam. Fırtına korkusuna rağmen, yaşlı adamı küçümseyen bir tarzda, elini hafifçe sallayıp:

— Uzun hikâye, dedi.

Yaşlı adam uzun uzun onun yüzüne baktı. Gencin fırtına korkusunu, şu kendisini "küçümseyen" tavrını sezmişti. "Daha çok genç!" diye düşündü, içini çekti, gözleriyle onu okşar gibi baktı:

— Keşke anlatabilseniz, ferahlardınız, dedi.

Bu ses, bu bakışlar... Genç adam yaşlının yüzüne daha dikkatli baktı; beyaz sakalın çerçevelediği oldukça yakışıklı bir yüz, yakışıklıdan öte, "anlayışlı" bir yüz, bir çocuğunki gibi masum ve kocaman kahverengi gözlerde sevecen pırıltılar... "Saf, sevimli bir adam bu, demek derviş!.. Kılık kıyafetinden de hiç belli değil amma..." Genç adam biraz tereddüt etti, sonra kararlı bir sesle anlattı:

— Meşhur dediniz ya, asıl bizim ailede meşhurdur Niyâzî Mısrî. Düşünün, yüz elliden fazla yıldan beri bizi etkilemeye devam ediyor. Dedemin dedesinin babasının çok yakın bir arkadaşıymış, aralarından su sızmazmış. Taa sıbyan okulundan arkadaşlar. İşte sonra da devam etmiş gitmiş...

— Yoksa dedeniz de bir şeyh miymiş?

— Ne münasebet! (yine o tiksinen gururlu hava) Bizim ailede şeyh, hoca, ulema yoktur efendim! Onun arkadaşı olan dede de, sarayda kâtipmiş, hattatmış, işte o kadar!

O sırada şimşekler çaktı, gri gök, gri hava kızıla boyanıverdi bir an, arkasından gök gümbürdedi... Nihayet yağmur yağmaya başladı. İçeri zor kaçtılar, ıslanmışlardı. Geminin bol

tütün dumanlı, sıcak salonunda oturacak yer arandılar, buldular. Ortalıkta dolaşan Rum garsondan çay istediler.

— Yağmur berekettir, dedi yaşlı adam, demek ziyaretimiz kabul edilecek.

Genç adam olanca içtenliği ile:

— İnşallah, dedi.

— Fakat Mısrî Hazretleri'ni ziyaretinizin sebebi?

— Efendim, uzun hikâye.

— Dinlerim.

— Arz ettim; dedemin dedesinin babasıyla çok yakın arkadaşlarmış. İşte o vasiyet etmiş ailede her doğan erkek evlat, mutlaka onu ziyaret etsin diye.

— Çok ilginç, dedi yaşlı adam, demek o zaman bu zaman sizin aileden her erkek...

Onun sözünü kesti genç adam:

— Her erkek değil efendim, ziyaret etmeyenler de olmuş; ama her birinin başına ayrı bir felaket gelmiş, kimi muazzam servetini kaybetmiş, kimi evinde çıkan yangında ölmüş, büyük amcalardan biri intihar etmiş, diğeri (sesini alçalttı) sarayın gadrine uğrayıp sürgün edilmiş...

— Peki ama bütün bunlar vasiyeti tutmayıp Mısrî Hazretleri'ni ziyaret etmedikleri için mi olmuş yani?

Fransız mürebbiye ile büyümüş genç adamın "Batılı" kafası isyanla doldu. Biraz evvel fırtınadan bile Mısrî'yi sorumlu tuttuğunu unutup şiddetle itiraz etti:

— Tabii değil, ilgisi bile yoktur, bundan eminim. Fakat benim Paris seyahatim türlü engellerle karşılaşıp bir türlü gerçekleşemediği için babam, bu ziyaret konusunda o kadar ısrar etti ve aile hikâyelerini o kadar uzun uzun anlattı ki...

— Paris seyahatiniz?

— Okumak için efendim, dedemin dedesinin babasının babası gibi, yani Niyâzî Mısrî'nin arkadaşının babası ve birkaç büyük amcam gibi doktor olmak istiyorum da.

— Çok güzel, pek muvafık fakat, niçin Paris'te?

— Bu iş ancak orada yapılır efendim!

Yaşlı adam, hayretle büsbütün kocamanlaşmış gözlerle onu süzdü:

— Yaa bilmiyordum, dedi.

Ona, "Sen bir derviş parçacığısın, ne bilirsin ki 'Hu, Hu'dan gayri!" diyen gözlerle bakan genç adam, biraz da sıkılarak izah etti:

— Bugün Paris bir dünya başkentidir efendim. Doktoru da, şairi de, yazarı da velhasıl her entelektüel kişi, Paris'e ayak basmak için can atıyor. Ayrıca, dünyanın en güzel kentidir.

— Yapmayın canım! Nedim'in bir taşına bütün Acem mülkünü feda ettiği İstanbul'umuzdan da güzel değil ya!..

— Bakın (genç adamın sesinde büyüksü, öğreten hava iyice hissedilmeye başlamıştı, “Bakın” diye tekrarladı) İstanbul da elbet fena değildir ama, büyük bir eksikliği var Paris’ten, orada medeniyet var, burada yok! Medeniyet!.. Takdir edersiniz ki, en fazla ihtiyacımız bulunan o büyülü, sihirli, dokunduğu yeri abat eden o büyülü güç! Emin olun, benim için tıbbiyede okumak da, Paris’te bulunmak kadar ehemmiyet arz etmez. İnanınız medeniyet...

Bu sefer yaşlı adam, gencin sözünü kesti:

— Medeniyet diyorsunuz da, aklıma geldi; ben, af buyurun Paris’te yaşayanların oturaklarını, affedersiniz pencereden sokağa döktüklerini işittim, yani evlerinde bir ayak yolu bile yokmuş.

Genç adam biraz bozuk, biraz kızarmış bir hâlde, fakat alelacele konuştu:

— Bunlar ayrıntı efendim, ayrıntı. üzerinde durulmaya değmez... (sözü değiştirmek istedi) Evet Paris seyahatim bir türlü gerçekleşmeyince, babam çok ısrar etti. Yani ben yaşlı pederimin arzusunu kıramadım, sırf onun gönlünü hoş etmek için çıktım bu geziye.

— Bilir misiniz, bilirsiniz elbet, sürgünde ayağında bukağılarla vefat etmiş Hazret ve işin ilginç yanı meğer bu bukağılarla gömülmeyi vasiyet etmişmiş. Böylece onu ayak bileklerinde demir halkalarla defnetmişler... Kabrinin üstü açıkmış. Rivayet ederler ki; birkaç gün süren bir ağır yağmurdan sonra, üstündeki toprak kaymış, bir bacağı bukağı ile açığa çıkmış. Tesadüf bu ya, o gün de İstanbul’dan ziyaretçileri gelmişmiş. Bacak canlı gibiymiş hiçbir bozulma yokmuş. Bunu gören ziyaretçilerden biri, baltamsı bir şey bulup buluşturmuş, niyeti o demir halkayı kırıp çıkarmak, bacağın birini hiç olmazsa kurtarmakmış. Fakat Bismillah çekip baltayı indirmek isteyince, balta elinden o hızla fırlamış, adamın yüzünü pek yakından sıyırıp, uzağa düşmüş. Yani, Mısrî Hazretleri, bukağıyı çıkarmalarına izin vermemiş, fakat adam böylece büyük bir tehlike atlatmış. Derler ki, o kişi arkadaşı olmasaymış, o balta yüzünü sıyırıp geçmez, alnına, yanağına bir yerine saplanırmış mutlak.

Genç adam içini çekti, bu hikâyeyi ne kadar çok dinlemişti. Bıkkınlıkla:

— İşte o adam, dedi, bizim malum dede imiş!

— Allah Allah, dedi yaşlı adam, ben de bu hikâyeyi, rivayet diye size anlattım, demek doğruymuş!

— Galiba, dedi genç adam.

— Gerçi kendisi çok öfkeli bir zatmış, Yüce Mevla’nın “Celal” sıfatı ile sıfatlanmış biriymiş, lâkin bu kadar öfkenin hikmetini bir Allah bilir herhâlde... Kendisi de zaten bir şiirinde: “Herkes anlamaz bizi, bizler muamma olmuşuz” der. Muamma, bilmece demek. Ve şöyle ilave eder: “Lafz u sûret cism ile anlamak isterler bizi / Biz ne elfâzuz ne suret, cümle mânâ olmuşuz” Yani bizi sözlerimizle, suretimizle, cismimizle anlamak isterler, ama biz ne sözleriz ne de suret, cümle mânâ olmuşuz, diyor. Evet Niyâzî Mısrî’yi anlamak da, anlatmak da çok zordur efendim.

— Öyle olmalı, dedi genç adam.

I

1618’in ilkbaharında, II. Osman, hal edilen deli padişah Mustafa’nın ardından tahta çıktı. Aslında, babası Sultan I. Ahmet Han öldüğünde, tahta büyük oğlu ve veliahdı Şehzade

Osman'ın çıkması gerekiyordu. Ancak, Osman'ın, babasından da sert mizacı, çoğu kişiyi ürkütmüştü. Bir de I. Ahmet'in gözde kadını "Kösem" diye çağrılan Mâhpeyker Haseki, kendi oğullarına zarar verecek bir cülusu önlemek için, şeytani zekâsını kullanmış, bütün servetini ortaya döküp saçmıştı. Böylece I. Ahmet'in hasta küçük oğlu Şehzade Mustafa tahta oturtuldu. Fakat kısa bir süre sonra, Mustafa'nın deli olduğu anlaşıldı, saltanatının kısa süreceği belli oldu. Kösem Sultan bu süre içinde, I. Sultan Mustafa'nın akılsız ve gaddar annesi Valide Sultan'ın, Sultan Ahmet'in ilk iki şehzadesini ortadan kaldırtabileceğini ümit ediyordu. Fakat umutları suya düştü, beceremedi... Aradan üç ay, dört gün geçti, Sultan Mustafa tahttan indirildi. Ve böylece hakkı yenmiş Sultan Osman tahta geçti. Mustafa'yı öldürtmedi, ancak geleneğe aykırı şekilde hareket edip ve üstelik deli amcasını cülus ettirenlere karşı çok sert tepki gösterdi.

On üç yaşını anca geçmişti. Fakat tahsilli ve muhakkak ki babası I. Sultan Ahmet'in o yaşlardaki hâline göre daha olgundu; zeki, hırslı, memleket meseleleri üzerine düşünmeye meraklıydı... Sabırsız, sert, aceleciydi...

Babasına, altı minareli ünlü Sultan Ahmet Camii'nin avlusunda güzel bir türbe yaptırdı. Veziriazam Damat Halil Paşa'yı azledip, Damat Kara Mehmet Paşa'yı Veziriazam yaptı. Sultan Osman'ın büyük planları vardı; memleketin acil reformlara ihtiyacı olduğunu düşünüyor, devlet düzeninde kesin tedbirler almak istiyordu ve "Padişah"ın ağzından çıkan her cümlenin "kanun" olması lazım geldiğine kesinkes inanıyordu.

***

Onun tahta çıktığı günlerde sarayın hekimbaşı Mehmet Zihni Efendi ile eşi Mihriban Hanım'ın bir oğulları oldu, ilk çocuklarıydı. Mehmet Zihni Efendi, evde bayram havası estirdi. Güzeller güzeli karısına yakut ve zümrütlerle bezenmiş, çiçek çiçek bir kolye hediye etti ve oğlunun ismini **Muhammed Kâsım** koydu. Çocuğu Kâsım diye çağırdılar...

Kâsım'ın doğduğu gün Malatya şehrinin merkezine bağlı, âdeta mesire yeri sayılabilecek güzellikte, Aspozi Mahallesi'nde, Malatya eşrafından Soğancızade Şeyh Ali Çelebi el-Nakşibendi ile karısı Hatice Hanım'ın da yetişmekte olan iki kızından sonra, bir oğulları oldu. O ağırbaşlı Ali Efendi bile sevincini belli etti; Hatice Hanım'ın saçlarını okşadı. Bebeğe Muhammed ismi kondu. İri, esmer bir bebekti ve sanki akıllı akıllı bakıyordu. Peygamber ismine hürmeten onu Mehmet diye çağırdılar.

Bir yıl sonra Mehmet'e bir erkek kardeş geldi, ismini Ahmet koydular... Ağabey Mehmet, bebek Ahmet'le pek ilgilenmedi...

Ahmet'in doğumundan altı ay sonra Kâsım'a da bir kız kardeş geldi, o da ağabeysi gibi sarışın ve mavi gözlüydü. Bu taş bebek gibi güzel kıza Melekşan ismini uygun gördüler.

***

Sultan 11. Osman, artık düşündüğü radikal reformları hayata geçirmeye niyetlenmişti. Özellikle, son zamanlarda düzeni bozulmuş, şımarmış, kendiişlerine bakacakları yerde devlet işlerine karışmaya başlamış bulunan "Kapıkulu Ocakları" denen yeniçeri sınıfını ortadan kaldırmak ve yeniden bir merkez ordusu düzenlemek istiyordu. Birçok beylerbeyine gizli talimatlar gönderdi, fakat hem saray içinde hem saray dışında dedikodular aldı yürüdü. Zaten tedirgin olan yeniçeriler, büsbütün rahatsız oldular. Sultan ayrıca Ulema sınıfının yetkilerini fevkalade kısmış, onları da karşısına almıştı. Bir taraftan da deli padişah Sultan Mustafa'nın

annesi eski valide sultan, kız kardeşi sultan ve onun kocası Vezir Davut Paşa, yeniçerilere rüşvet ve vaatler dağıtıyorlardı...

***

Sultan II. Osman'ın alçakça katledildiği 1622 yılında, Mehmet ve Kâsım dört yaşına basmışlardı. Aileleri dört ay dört gün daha bekleyip, âdet olduğu üzere çocukları dört yaş dört ay dört günlükken rahlelerinin önüne diz çöktürüp, okutmaya başladılar. Kâsım'ın hocası Mehmet Zihni Efendi idi. Mehmet'inki ise Şeyh Ali Efendi'nin pek sevdiği müritlerinden Rumelili eski pehlivan Koca Halil Derviş'ti... Pek iri yarı olduğu için, hemen herkes ona "koca" sıfatını uygun görmüş, zamanla ismi unutularak, "Koca Derviş" olarak anılmaya, çağrılmaya başlamıştı... Koca Dervişin dervişlikten gayri bir büyük merakı vardı ki ne derviş arkadaşları ile ne de şeyhiyle paylaşabiliyordu. Bu merak siyasetti, memlekette, sarayda neler olup bitiyor hep öğrenmek, bilmek ve konuşmak isterdi. Bu sebepten İstanbul'dan, Edirne'den sık sık mektuplaştığı arkadaşları vardı.

Mehmet okumaya büyük bir ilgi gösterip elifbasıyla ilgilenirken; Kâsım, harflerin şekilleriyle âdeta oynuyor, onları türlü böceklere, bazen de insanlara benzetip vücudunu eğip büküp harfleri taklit etmeye çalışıyordu. Sonra, babasının kalemi ile, o harfleri kâğıt üzerinde çiziktirmeye başladı ve harfler Kâsım'ın elinde, elifbadakinden apayrı şekillere büründüler. Babası onu düzelttikçe huysuzlanıyor, kendi yazdıklarının daha güzel olduğunu söylüyordu. İlk Mihriban Hanım'ın aklına geldi ileride oğlunun bir hattat olabileceği, Mehmet Zihni Efendi de kabul etti bu fikri ve Kâsım'a son derece yumuşak davranarak, önce kendi yazdıklarının aynısını taklit edip öğrenirse, sonra daha büyüyünce, Kâsım'ın istediği gibi yazmasına müsaade edeceğini söyledi.

Beri tarafta Mehmet okumayı sökmüştü. Bazı bazı koca adam, Mehmet'i kucağına oturtuyor, ona, İslamiyetin ahlaki değerlerini anlatıyordu. En önemli kural, "Doğru Yol"u izlemekti ki bu, ancak bizi Yaradan'ın "yap" dediklerini yapıp, "yapma" dediklerini yapmamaktı. Allah'ın en değer verdiği konu ise; insani ilişkiler ve "hak" kavramıydı; çünkü **"Hakka hizmet, halka hizmet"** demekti ve insanların birbirlerinde hakları asla kalmamalıydı. Öyle bir günahla Yaradan'ın karşısına çıktıkları vakit, O, bunu bağışlamaz: "Önce hakkını yediğiniz kişi sizi bağışlasın." derdi. Yaradan, insanları, sevgisinden, sevgiyle yaratmıştı, onların birbirlerini ve her yaratılanı sevmelerini isterdi. Çocuk, onu büyük bir dikkatle âdeta kelimeleri yutarak dinlerdi. Koca Halil Derviş, onu çok akıllı buluyor, ileride bu çocuğun bir "hakikat" âlimi olacağını söylüyordu. O, elbette ki babasını takip edecek, büyük bir Nakşibendi Şeyhi olacaktı!..

Bir gün Koca Derviş, gözyaşları içinde, ona bir dörtlük okudu:

— Bak kıymetlim, dedi, sana bir şiir okuyacağım, iyi dinle:

Bir şah-ı âlî şan iken Şah-ı Cihâriâ kıydılar Gayretli genç aslan iken Şah-ı Cihân'â kıydılar Gazi bahadır Han idi Ali nesep Sultan idi Namıyla Osman Han idi Şah-ı Cihân'â kıydılar...

(dövündü) Ah Şahım efendim, ah Şahım efendim!..

Gözyaşları yağmur gibi iniyordu yanaklarına. Çocuk, kocaman adamın bu gözyaşı selinden şaşkına dönmüştü, sordu:

— Şah-ı cihan da kimdir, arkadaşın mı?

— Senin, benim hepimizin Şah'ı, Padişah'ı idi o, abe gencecikti... İyi işler yapacaktı, bırakmadılar, komadılar...

— Kimler?

— Kim olacak kızanım, çevresindeki hainler, delibozuk yeniçeriler.

— Ama geçen gün bana okuduğun şiir daha güzeldi.

Gözlerini elinin tersi ile kurulayan Halil Derviş, geçen

gün okuduğu şiiri düşündü, galiba "Şol cennetin ırmakları akar Allah deyu deyu" idi... Koca Derviş, beş yaşındaki çocukta bu şiir zevkine hayran kaldı. O kadar hayran kaldı ki Sultan Osman için ağlamayı kesti; "Bu çocuğa âlim hocalar gerek, vah bahtsızım! Vah, benim gibi bir fakir derviş parçasına kaldı." diye düşünüp, bu sefer Mehmet için ağladı.

Kâsım, ne istediğini bilen, uslu bir çocuktu. Saatlerce yazı yazmaya çalışır, bu uğraşı içinde ikide bir kendisini rahatsız eden Melekşan'a kızmaz, hatta zaman zaman yazmayı bırakır, gülerek küçük kızı oyalardı... Mehmet ise çok yaramazdı, dersleri dışında, sopadan yapılmış atma atlayıp kendini sokaklara atar, saatlerce görünmez, annesini, ablalarını merak içinde bırakırdı. Onu arayıp bulup tatlılıkla eve getiren hep Koca Derviş olurdu. Bazen de yakınırdı Derviş: "Böyle habersiz kaçıp gitme be kıymetlim, bak adamım kadınları yine üzdün, yedin bitirdin onları be kızanım. Haydi kendimi saymıyorum, bana acıma, onlara acı bari..."

Çok değil birkaç yıl sonra, yalnız kendi mahallesinden değil, ta şehrin içindeki mahallelerden şikâyetler gelmeye başladı; erkek çocukları dövüyor, kız çocukların saçlarını çekiyor, çeşmeleri çamurluyordu. "Hani şu mübarek şeyhin oğlu olmasa, onlar bu çocuğa yapacaklarını bilirlerdi amma velakin işte..."

Koca Derviş ise kendi kendine; "Te be kızan o kadar zeki ki, zekâsı dolup dolup taşıyor. Bir budalalığa, bir ahmaklığa hiç dayanası değil. Böyle şeylerle karşılaşınca kendince ceza veriyor onlara!" diye düşünüyordu.

Bir gün uzaktaki mahallelerden birinde, Mehmet yerine Koca Derviş yedi dayağı. Güreşçiydi, iri yarıydı, istese kendini dövenleri pek güzel dağıtabilirdi, fakat o, çocuğun üstüne kapanıp, ona iyice siper olup, "Kıymetlimi döveceklerine beni dövsünler, hırslarını böyle alsınlar bari!" diye ses çıkarmadı; sille tokat üzerine gelenlere tek parmağını bile kaldırmadı... Sonra yaralı bereli, Mehmet'in elinden tutup eve dönerlerken, çocuğun bir garip sessizliğe kapıldığını gördü, sordu:

— Konuşsana kıymetlim, dilini mi yuttun?..

— Ben yiyecekken dayağı sen yedin, olmadı bu iş! Hiç olmadı. İstesen sen hepsini döverdin, senin gücüne karşı gelemezdi onlar, ama sen dayak yedin!..

— Abe ben senin dayak yemene dayanamazdım ki kıymetlim, adamım, o zaman onlara karşı gelirdim, beni dövdükleri zaman ise karşı gelmedim, kendimi savunmak aklımdan bile geçmedi, orada görevim seni korumaktı.

— Ama neden?

— Çünkü kızanım, insancıkları o kadar kızdırmıştın ki, birini dövmeselerdi çatlayacaklardı. Varsın hırslarını benden alsınlar dedim.

— Ama böyle olmaz ki, haksızlık bu! Hakkın bende kaldı!

— İşte derviş kişi, buna haksızlık demeyebilir; derviş, önce ben yerine, önce sen diyen kişidir kıymetlim. Abe şeyh baban eğer bilseydi bu olayı, bana hak verirdi sanırım.

— Sorarım ona.

— Hayır sakın kızanım, annen bile senin bu yaramazlıklarını babana söylemedi, sakladı. Şeyhimi üzmeyi istemeyiz değil mi?

Çocuk, onu taklit ederek:

— Düşünmem lazım! dedi.

Mehmet, yedi yaşına basmak üzereydi.

Çocuğun düşünmesine vakit kalmadan, Şeyh Ali Efendi, pek sevdiği müridinin burnunun üstündeki yara izini görüp sordu. Şeyhinin karşısında bu iri yan adam, bir çocuk kadar saf ve ürkekti; yine de sorulan geçiştirmeye çalıştı.

— Çıkar ağzından baklayı oğlum, dedi Ali Efendi, benden saklın gizlin olduğunu bilmiyordum, söyle, anlat bana bakayım.

— Şeyhim efendim, yalvarırım bu seferlik beni bağışlayın, yalvarırım şeyhim efendim.

— Anlat, dedi şeyh, Mehmet yüzünden geldi başına bir şeyler, anlat, tafsilatını söyle.

O zaman Koca Derviş'in aklına dank elti ki, şeyhinden bir şey saklanamaz, çünkü o bilir! Bu gerçeği nasıl da unutmuştu. Ezilip büzüldü, gözlerinden yaşlar aktı, sesi küçücük çıktı, ama anlattı.

Ve Mehmet yedi yaşına girerken, hayatının ilk ve son falaka dayağını yedi. On sopaydı, ama canı çok acımıştı. İnat etti ağlamadı, gözyaşları içine aktı; bağırmadı, sesi boğazına tıkanıp kaldı.

Sonra Mehmet, topallaya topallaya gidip Koca Derviş'i buldu:

— Beni babama müzevirlemene kızmadım, dedi, falakaya çekti, ağlamadım; çünkü Allah'ın istediği hak yerini buldu.

— Nasıl seni müzevirlediğimi düşünürsün adamım, kıymetlim? Şeyhim efendim burnumdaki yara izini görünce sordu, ısrar etti abe, zaten senden dolayı bir şeyler olduğunu anlamıştı... Detayı istedi, ben de yalan söyleyemem ki kızanım, bilirsin.

Mehmet birden kendini Halil Derviş'in kucağına attı ve doya doya ağladı.

Ertesi gün Ali Efendi, kararını Koca Halil Dervişe bildirdi:

— Sen bu deli oğlana güreş öğreteceksin Halil Derviş. Dayak atmak yahut yemek er kişinin kârı değildir, erkişinin kârı güreş yapmaktır, bunu böylece söyle Mehmet'e, güreş yapsın, rakipleriyle er meydanında buluşsun. Ayrıca, bu sonbahar inşallah, seninle dersleri kesip sıbyan okuluna başlayacak, bunu da söyle kendisine.

— Abe şeyhim efendim, emredersiniz de, müsaadenizle derim ki; bu çocuk sıbyan okuluna alışamaz gibi gelir.

— Evet bilirim vahşidir. Girsin yaşıtları arasına, görsün yabancı hocayı, tam olmasa da birazcık ehlileşecektir. Bilirsin Ahmet'e bile yüz vermez kerata, burnu da büyüktür, bu burun kırılmalı Halil Derviş, kırılmalı! Sonra maazallah, hayatın içinde ne yapar! Okul, insanı hayata hazırlar; sen endişelenme onun için, dikkafalıdır, inatçıdır, hiç esnek değildir. Burnunun dikine gider, bilirim. Sen ona güreş öğretmeye bak, harcayacak fazla enerjisi var, güreşte harcasın, aksi hâlde bizim dergâha yakışa gelmez. Senin gibi bir derviş yine, hiç olamaz!

— Edep ederim efendim, müsaadenizle söyleyeyim ki; bu kızan büyük bir âlim olmaya, bir "hakikat" âlimi olmaya adaydır. Duyguludur, ince düşüncelidir, gönlü geniştir, kafası da çok iyi çalışmaktadır, yaşıtları ayarı değildir, çok daha yüksektir.

— Yaa, demek öyle düşünüyorsun Halil Derviş! Belki de haklısın, göreceğiz bakalım, göreceğiz.

Sultan Mustafa'nın annesi Valide Sultan ve damadı Vezir Kara Davut Paşa, Sultan Osman'a kıyan ihtilalin göstermelik başı idiler. Gerçekte iktidar, yeniçeri cuntasında bulunuyordu. Tahta yine Deli Sultan Mustafa'yı geçirmişler ve yeniçeriler bir buçuk milyon altın cülus bahşişi almışlardı. Davut Paşa, Topkapı Sarayı'nda yağma yapmış, Sultan Osman'ın kılıçlarını, atlarını, antika eşyalarını çalmıştı ve Sultan Ahmet'in şehzadelerine Murat'tan başlamak üzere kıymak istiyordu. Bir adamını Bab-ı Hümâyûn ağalığına getirdi; veliahdın işini bitirmek şartıyla, vezaretle Mısır eyaletini vadetti. Fakat Murat'ın korumaları, adamı öldürdüler... **Böylece Davut Paşa, makamını yirmi dört günden fazla muhafaza edemedi, ancak daha önce, Sultan Osman'ı çok sevdiği için, adı "Osmancı'ya çıkan Hekimbaşı Mehmet Zihni Efendi'yi, Malatya'ya sürdürmeyi başarmıştı.**

***

Mehmet Zihni: "Ben hekimim, nerede nasıl olursa olsun mesleğimi icra ederim. Hem belki saraydan sonra, Anadolu'nun bir ücra kasabasında çalışmak bana fevkalade bir tecrübe kazandırır..." diyorduysa da, Mihriban Hanım birkaç defa düşüp düşüp bayıldı.

— Ah efendiciğim, diyordu, keşke seni sadece azletselerdi, yine İstanbul'da kalsaydık, burada icra etseydin mesleğini. Ne olur efendiciğim, pek çok tanıdığın vardır sarayda, onları ziyaret etsen, hiç olmazsa şu sürgün cezasını kaldırtsan... Bak ben yapamam o adını bile hiç duymadığım şehirde. Sonra, hani Kâsım, enderun mektebine başlayacaktı... Vazgeçtim enderundan, saray da kendilerinin olsun, okulları da! Biz bizi kurtaralım, İstanbul'da kalalım, ben bilirsin İstanbul'un Anadolu yakasında bile sıkılırım... Yapamam o Malatyalarda!

Mehmet Zihni, derin derin düşünüyordu. Tabii ki kendisinin de hoşuna gitmemişti Malatya'ya sürülmek, fakat karısının dediği gibi şuna buna ricacı gidecek bir kişi değildi o! Sarayda kimin baş olduğu belli olmayan bir zamanda, hiç olmazsa boynunu kurtarmıştı, bu da mühim bir şeydi ve Allah'a şükretmek gerekiyordu... Zihni Bey epey sessiz kaldıktan sonra:

—Pekâlâ, dedi, canım efendim, bu kadar çok istemiyorsan Malatya'yı, seni çocuklarla İstanbul'da bırakır, ben yalnız giderim.

Ve üzülerek karısının gözlerinde parlayan ışığı gördü, boğazını temizleyip öksürdü ve dedi ki:

— Bittabi babamlarda kalırsınız. Onların evi müsait, üçüncü kattaki odaları kullanmıyorlar bile, orası sizin daireniz olur. Buradan Zekiye kızı kendi hizmetlerin için götürürsün, orada aşçı var, orta hizmetlileri var, adam bol yani...

— Yani, evimizi kapattıracak mısın bana?

— Ya nasıl olur iki gözüm! Bu koca konakta yalnız başınıza kalacak hâliniz yok ya, böyle bir şeyi aklıma bile getiremem.

Mihriban en tatlı gülücüğü ile güldü:

— Bizimkilerin yanına geçsem?

— Bilmez misin, bir kadının evi, kocasının evidir Mihriban! Malatya olmazsa babamlar, bu kadar!..

Mehmet Zihninin, "Mihriban" demesi ve cümlenin sonundaki, "bu kadar" kelimesi, fena hâlde kızdığını gösteriyordu. Mihriban her zamanki ince zekâsını kullanmak istedi ama Malatya konusundan içi o kadar tedirgindi ki, beceremedi, güzel mavi gözlerinde yaşlarla:

— Peki, dedi, sen o kadar istiyorsan gidelim Malatya'ya. Yalnız bana söz ver, önce, şu saraydaki arkadaşlarınla bir görüşeceksin.

— Mihriban, üç gün sonra şehri terk etmemiz lazım, emir böyle. Sen bir an önce hazırlığa başlasan daha iyi olur.

— üç gün sonra terk etmek mi?!

Mihriban düşüp, tekrar bayıldı.

***

Kağnı arabaları ve atlarla yapılan, kervansaraylarda hüzünlü molalar verilen, çok zahmetli ve uzun bir yolculuktan sonra, Mihriban'ın İstanbul'da bırakmaya bir türlü razı olamadığı birtakım eşyalarla iki ay sekiz gün sonra Malatya'ya ulaştılar... Bir kervansaraya indiler. Mihriban, çocukları ve hizmetlileri ile harem kısmına geçtikten sonra, Mehmet Zihni Bey, evin kâhyası Hüseyin'i yanma alıp ayağının tozuyla ev aramaya çıktı. O kadar zahmet çekmişler, o kadar yorgun düşmüşlerdi ki, bu yolculuğa karısı ve çocukları ile çıktığına çoktan pişman olmuştu.

Şimdi Mihriban'ın beğenebileceği gibi bir ev bulmayı çok istiyordu. Önce sorup soruşturdular, hemen herkes, konaklarıyla, yeşilliği ve suları ile meşhur Aspozi Mahallesi'ni salık verdi.

Böylece Mehmet Zihni Efendi ailesiyle beraber Aspozi'de Ali Efendi'nin dergâhına yakın, güzel ve büyük bir konağa kiracı olarak yerleşti, üç katlıydı konak. Birinci kat selamlık ve hasta muayenehanesi olarak ayrıldı, bir küçük odayı da Zihni Efendi, laboratuvar olarak beğendi; sarayda kullandığı bazı ilaçları burada yapabilecekti, gerekli malzemeyi getirmişti.

***

Bu arada İstanbul ve Anadolu'da Sultan Osman'ın kan davacıları türemişti. Birçok beylerbeyi, sancakbeyi, kadı ve halkın bir kısmı taşrada buldukları yeniçerileri öldürmeye veya çok ağır hakaretlerde bulunmaya başlamışlardı. En büyük karşı ihtilali Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmet Paşa çıkardı ve çevresine birkaç beylerbeyi toplayarak bulduğu yeniçerileri kılıçtan

geçirdi. Henüz otuz üçüne gelmemiş genç bir beylerbeyi idi ve Sultan Osman ile askerî reform için evvelce gizlice anlaşan valilerden biri olduğu biliniyordu. İstanbul'da Sultan Osman'a hâlâ mersiyeler yazılıp besteleniyordu... Sipahiler ikinci defa ayaklanarak, padişahın katlinden sorumlu olanların cezalandırılmasını istediler. Konya'da oturan Mevlevi tarikatının başı Ferruh Çelebi, Sultan Osman'ın kan davası için Abaza Mehmet Paşaya destek verdiğini açıkladı... İstanbul'da sipahiler üçüncü ve dördüncü defa nümayiş yaptılar. Yeniçerilerin ekserisi de hain ve katillerin cezalandırılmalarına taraftar olduklarını açıkladılar... Divan-ı Hümâyûn telaşa düştü, ulema da katillerin cezalandırılmasını ve padişahın hallini istiyordu... 10 Eylül 1623'te Sultan Mustafa ikinci kez hal edildi. Gerçekten padişah olduğundan ve düşürüldüğünden habersizdi. Yerine Sultan IV. Murat tahta geçti.

***

Mehmet sıbyan okulu fikrini biraz tereddütle karşıladı, ancak güreş öğrenmek pek hoşuna gitti. Koca Derviş'in, talimatlarını dikkatle uyguluyor ve günün birinde güreşçi olacağına inanıyordu. Niyeti, batıya, Derviş'in memleketi Edirne taraflarına gitmek ve orada çok namlı bir pehlivan olmaktı. Koca Halil Derviş de, artık sokaklarda tahta at koşturmayıp, kendisi ile efendi efendi güreşen, yaşına göre güçlü kuvvetli olan Mehmet'in keyfini kaçırmamak için, bu hayallere bir şey demiyor, başını sallayıp tasdik ediyordu. Nasıl olsa gün gelecek, Allah aşkı onu da çekecekti... Derviş, bundan emindi!..

O gün, yine dergâhın bahçesinde, boyu boyuna uysun diye derviş, dizlerinin üzerine çökmüş, Mehmet ayakta güreş tutarlarken, Mehmet duraladı ve alçak sesle:

— Bir çocuk bizi seyrediyor, dedi.

Koca Halil Derviş, omzunun üstünden baktı, sonra kaptığı küçük kolu bırakıp, gülümsedi:

— O yabancı değil, dedi Mehmet'e ve çocuğa seslendi. Abe gelsene aslanım, sen de bizimle güreş.

Çocuk sesini çıkarmadı, yalnız başını yukarı kaldırıp "olmaz" işareti yaptı, çünkü annesi ona, yabancılarla konuşmamasını tembihlemişti.

— Babanla görüştüm ben, tanışıyoruz, burası dergâh, gel be kızanım.

Çocuk, yine aynı işareti yaptı, ancak yerinden de kıpırdamıyor, gitmeye niyetlenmiyordu.

— Öyleyse ismini bağışla bize, dedi Koca Halil Derviş.

Çocuk biraz duraladı, sonra seslendi:

— İsmim Kâsım.

— Tamam, bana Koca Derviş derler, bu da Mehmet... Seninle de tanışmış olduk gördün mü kızanım! Haydi gel şimdi.

— Olmaz! Annem kızar.

Sonra arkasını döndü Kâsım, koşarak uzaklaştı.

— Ne ikide bir çağırırsın bu burnu büyük çocuğu?

— Aslında boyu boyuna, yaşı yaşına uygun bir güreş arkadaşı arıyorum kızanım sana, bu Kâsım pek uygun geldi bana. Çünkü Ahmet'i de yokladım ama, onun güreşe hiç hevesi yok.

— Ben ne Ahmet'i ne kimseyi istiyorum, sen varsın ya.

— Seninle dizlerimin üzerinde güreşmektense...

— Ben o Kâsım çocuğu döverim!

— Hayır, güreşte yenerim diyecektin!

— Hem güreşte yenerim, hem de döverim!

— Abe sana hiçbir zararı dokunmayan çocuğu niye dövecekmişsin?

Doğru ya, niçin? Bir düşündü Mehmet, acaba çok şık giyindiği için mi? Acaba Koca Halil Derviş'in davetine gelmediği için mi? Gözüne çelimsiz göründüğü için mi? Bu soruları tam düşünemedi bile, içindeki olumsuz kıpırtıları adlandıramadı. Omuz silkti:

— Hem nereden tanıyorsun sen onun babasını?

— Hani anlattım ya kıymetlim, şu taş konağa taşınanların oğlu. Beni kahve içmeye çağırdı babası, çocuk anasının yanında olduğu için görmemiş beni besbelli...

— Ha, hani Sultan Osman uğruna saraydan kovulan, böyle demiştin değil mi? O çocuk da Ahmet gibi olmalı, beni sevmedi, gelmedi.

— Ahmet seni çok seviyor ama sen onu oyunlarına karıştırmıyorsun.

— Napayım, şeyh babamdan ayrılmıyor o. Zikir meclislerinde bile hep yanında oturuyor.

— İstesen, sen de oturursun zikir meclislerinde.

— İstemiyorum!

Koca Halil'in gizli derdiydi bu çok zeki, akıllı çocuğun bir kere bile zikir meclisinde bulunmayı istememesi. Oysa kardeşi Ahmet, o donukluğuna rağmen, babasının elinden tutar gelir, orada büyükleri taklit edip saatlerce otururdu... "Neyse hele bu; çocukluğunu, taşkınlığını yaşasın bakalım, denizler durulmaz dalgalanmadan." diye düşündü.

Birkaç gün sonra; Mehmet'le Kâsım sokakta karşılaştılar, ikisinin de adımları yavaşladı, birbirlerini ciddi bir merakla süzdüler, konuşacak gibi oldular ama konuşmadılar.

Sıbyan okuluna başladıkları gündü. Mehmet kendisini Koca Derviş'in götürmesini istememiş, yalnız gitmişti.

Okula yaklaşırken, bir çocuk kalabalığı gördü, galiba birisini dövüyorlardı. Mehmet, Koca Dervişe, okulda kavga etmeyeceğine dair verdiği sözü tutmak için, olaya hiç bulaşmadan çocukların yanından sıyrılıp geçmek istedi. Yanlarından geçerken gözü kaydı, dayak yemekte olanın Kâsım olduğunu gördü. Birden ne olduğunu anlamadan âdeta bilinçsizce kendini kavganın içinde buldu. Sağa sola yumruk attı ve güreş kurallarını uygulayarak irili ufaklı çocukları kaçırdı. Zavallı Kâsım yerde inlemekteydi, kafası yarılmıştı, saçlarından kan sızıyordu; besbelli biri ona taşla vurmuştu. Mehmet, Kâsım'ın kalkıp biraz toparlanmasına yardım etti:

— Seni evine götüreyim doktor baban sarsın başını, dedi.

Kâsım, dayak yemiş olmaktan çok utanmıştı:

— Hepsi birden üzerime geldiler, yoksa böyle olmazdı, tek tek gelselerdi, hepsini döverdim, diyordu.

— Niçin geldiler ki?

— Bilmiyorum, önce kıyafetimle alay etmeye başladılar, sonra biri: “Bu züppeyi dövelim.” diye bağırdı, hepsi başıma üşüştü.

Mehmet, Koca Derviş’i taklit edip başını salladı, onun sözleri ile konuştu:

— Çocuklar arasında olur böyle şeyler, yeter ki biz bela olmayalım, kavgayı başlatmayalım, dedi. Sonra Kâsım’ın yırtılmış elbiselerine bakıp, ama sana da söyleyeyim, bu giysilerin, gerçekten İstanbul züppeleri gibi!

Kâsım, çaresizlikle boyun büktü:

— Ne yapmalıyım, bütün elbiselerim böyle!

“Allah Allah, bir insanın, hele çocuğun nasıl birkaç elbisesi birden bulunur?” diye şaştı Mehmet, fakat Kâsım’a bir şey söylemedi.

— Haydi, haydi gel seni evine götüreyim, dedi.

Kapıyı açan Kâhya Hüseyin, “Küçük Bey”i böyle kafasından kan akar, perişan görünce şaşkına döndü ve Kâsım’ı içeri çekip, kapıyı Mehmet’in yüzüne kapattı.

Mehmet, içerden Kâsım’ın feryadını işitti: “Hüseyin ağabey o beni kurtardı, aç kapıyı!”

Kapı açıldı. Çocuğun bağırmasını Mehmet Zihni duymuş, o da belirmişti kapıda.

— Gel çocuğum, deyip onu içeri aldı.

Ve Kâsım’ın başına pansuman yaparken, onunla konuştu, ne olduğunu bir de Mehmet’e sordu. Mehmet, tıpkı büyük bir adam gibi:

— Sanırım, dedi, okuldaki bazı çocuklar, Kâsım’ın giysilerini züppe işi bulmuşlar.

— Yaa, demek öyle!

Yarası acıyan Kâsım bir çığlık attı, babası yumuşak yumuşak dedi ki:

— Sen artık okullu bir çocuk oldun, büyüdün, sık dişlerini, şimdi bitiyor işim.

Kâsım itiraz etti:

— Ben artık okula gitmem!

Mehmet atıldı:

— Bizler gibi giyinirsen kimse sataşmaz, dedi ve ilave etti, hem zaten ben hep yanında olurum artık, sana kimse dokunamaz!

“Ben hep yanında olurum artık.” Bu cümle Kâsım’ın yaralı yüreğini ısıttı:

— Teşekkür ederim Mehmet, dedi, biz hiç ayrılmayalım!

Böylece yıllar yılı sürecek olan dostluğun temeli atıldı.

— Bu güzel bir anlaşma! dedi Mehmet Zihni ve Mehmet'e kim olduğunu sordu, önce Kâsım cevap verdi:

— O, sizin ziyaret etmek istediğiniz tekkede kalıyor, güreş çalışıyor.

— Sen de mi dervişsin Mehmet?

Sesinde sanki gizli bir alay vardı.

— Hayır, ben Şeyh Ali Efendinin oğluyum, bana güreş çalıştıran Koca Halil'dir, derviş olan.

— Hımm, demek Ali Efendinin oğlusun sen, memnun oldum. Bir gün babanı ziyaret etmek istiyorum, ne de olsa komşu olduk artık.

— Koca Halil Dervişle tanışıyormuşsunuz zaten.

— Halil mi? Evet evet, biz eve taşınırken eşyalarımızın taşınmasına yardım etti sağ olsun, sonra beraber bir kahve içtik.

"Allah Allah!" diye düşündü Mehmet "Kahveden bahsetti de, bu yardımın lafını etmedi! Zaten o, kime yardım ettiğini söyler ki, hep başkalarından duymaz mıyız!" İçi sevgiyle doldu Koca Derviş'e. "Ben de onun gibi olacağım, hem herkese yardım edeceğim, hem de yardımlarımı ona buna söyleyip övünmeyeceğim!" Kendi kendine söz verdi, sonra:

— Ben gideyim artık, dedi.

Onu teşekkürlerle uğurladılar.

***

Ertesi gün Mehmet Zihni, elinde İbn Arabi'nin kıymetli bir el yazması risalesi ve bir kutu İstanbul lokumu ile Ali Efendi'yi ziyarete geldi. Koca Derviş karşılayıp şeyhinin huzuruna çıkardı. Onlar oturduktan sonra, kendisi de kapı yanında bir yere diz çöktü. İki adam önce Malatya'dan konuştular. Ali Efendi, Malatya'yı Yavuz Sultan Selim Han'ın alıp, Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verdiğini söyledi. Malatya'nın Osmanlıya kısmet olması Kanuni Sultan Süleyman zamanında olmuş... Ancak, bu yüzyılda başlayan Celali İsyanları sırasında özellikle Bölükbaşı Kara Ahmet'in soygunlarına uğrayarak büyük zarar görmüş şehir.

— Neyse, üzücü şeyler konuşmayalım, dedi Ali Efendi, Ulu Cami'mizi gördünüz mü?

— Methini işittim ama maalesef daha gidip göremedim.

— Anadolu Selçukluları döneminden. Cami, planı ve mimarisiyle İran'daki Büyük Selçuklular zamanı anıtlarının benzerlerindendir. Kubbenin ortasında çini mozaiklerle Süleyman Peygamber'in mührü işlenmiştir, zaten eyvan ve kubbeler bölümü, sırlı tuğlalar, patlıcan moru ve firuze çini mozaik süslemelerle pek güzeldir efendim velhasıl bir sanat abidesidir.

Sonra İstanbul'dan konuştular; Ali Efendi İstanbul'da başlayıp süratle imparatorluğun her yanına yayılan bu karşı ihtilalden büyük endişe duyuyordu:

— Beni üzen, Sultan Osman'ın kan davasına sahip çıkıyormuş gibi görünen birtakım soyguncuların, eşkıyaların, silaha sarılıp bizzat halka zulmetmeleridir. Böyle şeyler olduğuna dair bazı bilgiler aldım.

— Evet ben de işittim, maalesef öyle şeyler de oluyormuş. Koca imparatorluk efendim, her çeşit adam var... Halk arasında da, yukarıda da... (içini çekti derin derin) Bilmem ki Sultan Murat ne yapacak! Daha çocuk on bir yaşında, idare tabii annesi Kösem Sultanda, onun da idaresi yeniçeri cuntasında!

— İyi olacak, dedi Şeyh Ali Efendi, kesin bir sesle. Hele büyüsün bir bakalım, ömrümüz olursa görürüz. Siz Sultan Osman'ı iyi tanırsınız herhâlde, nasıl bir insandı?

— Önce çok zekiydi, taşan aşan bir zekâsı vardı; memleket için düşündükleri, gerçekten vatanın milletin hayrınaydı. Ama aceleciydi, temkinli hareket etmiyordu... Çevresinde onun isteklerini başaracak, başarmaktan geçtim, ona destek olacak bir ekip bile yoktu. Rahmetli Sultan, çevresinin hayal bile edemediklerini hemen gerçekleştirmek istiyordu ve yapabilseydi pek çok grubun, şahsın çıkarı elden gidecekti. Ve dedim ya, çevresinde onu anlayabilen kimse yoktu.

— Allah gani gani rahmet eylesin, dedi Ali Efendi.

Daha sonra Mehmet Zihni, bir gün önce Mehmet'in

gösterdiği yardımseverliğe teşekkür etti, çocuk bir cesaret örneği idi! Ali Efendi, Mehmet'in ne yaptığını sordu, o da anlattı. Ali Efendi, Koca Derviş'e sordu:

— Senin haberin var mıydı Halil Derviş?

— Hayır Sultanım, dedi, haberim yoktu. Ona birkaç kez, okulda ilk gününü nasıl geçirdiğini sordum, ama cevabı hep geçiştirdi, ben de okuldan memnun olmadığı kanaatine vardım.

Çocuğun bu kahramanlığı ile övünmediği Mehmet Zihni'nin dikkatini çekti ve Kâsım'la arkadaş olduklarına bir kere daha sevindi.

Onlar, selamlıkta oturup böylece konuşurlarken; dışarıda Mehmet, Kâsım'a ilk güreş dersini vermeye başlamıştı bile.

***

Kısa süre içinde iki çocuk, pek güzel anlaştılar. İkisi de okuma yazma biliyor, ikisi de Kur'an-ı hıfzetmişti. Okulda bunlara ilaveten güzel yazı, dinî bilgiler, dört matematik işlemi, adap, toplum içinde davranışlar öğretiliyordu. Kâsım'ın güzel yazı ile bir sorunu yoktu, Mehmet'in kötü yazısına karşı, onunki pek güzeldi. Bir gün Mehmet'e:

— Ben sana daha güzel ve dikkatli yazmayı öğretmek istiyorum, çünkü sen bana güreş öğretiyorsun, ikimiz de birbirimize bir şeyler öğretmiş olalım, dedi.

— Bir, dedi Mehmet, yine Halil Derviş'i taklit edip onun kendisine söylediklerini tekrar etti, bu dünyada her şey karşılıklı olmaz, insan olan bir diğerine karşılıksız yardım eder, tabii gönlü büyük olanlar böyle yapar. İki, sana güreşi ben değil Koca Derviş öğretiyor!

— Ama sen başlattın ve ilk birkaç dersi sen verdin, o seyretti.

— Beni sınamak için yaptı, acaba başkasına öğretecek kadar iyi öğrenmiş miyim, öğrenmemiş miyim diye. O cin akıllıdır ve bir şey öğretirken de, başka zamanlarda da insanı hep sınar. O, benim de kendisi gibi derviş olacağımı sanıyor, çünkü güreşle birlikte dervişlik

dersleri de veriyor. Ben de cin akıllıyım tabii onun kadar olmasam da, çünkü bunu anlıyorum, ama ona anladığımı söylemiyorum.

— Bir insan akıllı ben miyim aranızda?

Kâsım, bunu söylerken arkadaşının, "Hayır sen de cin akıllısın." demesini bekliyordu, fakat Mehmet, olanca dürüstlüğü ile:

— Evet, öyle... dedi.

Kâsım, fena alındı ama bir şey söylemedi. Neden sonra:

— Sen derviş olmayacak mısın ki? diye sordu.

— Hayır, sanmıyorum. Ahmet derviş olur herhâlde.

— Ne olacaksın?

Mehmet bir düşündü, söyleyip söylememek arasında tereddüt etti, sonra söylemeye karar verdi:

— Bak sana söylerim, ama bu çok gizli, Koca Derviş bile bilmiyor; ben, şair olacağım!

— Babam da şiir yazar, çok da okur, hem yüksek sesle bana ve anneme... Şair olmak nereden geldi aklına?

— Sus, yüksek sesle konuşma, bir işiten olur, bu benim kalp sırrım... Biliyor musun çok çok seneler önce Yunus Emre diye bir derviş şair varmış. Koca Derviş bana onun şiirlerini okur bazen, çok çok hoşuma gider. Bu sayede annemin, ablalarımın söyledikleri bazı ilahileri de onun yazdığını öğrendim. Neyse, ona heves ettim işte... Şair olacağım bir de güreşçi... Ama Koca Derviş'in memleketi Edirne'ye gideceğim, orada bir güreşçiler tekkesi varmış, işte ben oraya kaydolacağım.

— Ama tekke olduğuna göre, yine aynı zamanda derviş olursun!

— Hayır. Gerçi başlarına şeyh diyorlarmış, ama o tekkenin, bu tekkelerle bir ilgisi yokmuş, türlü sporcuların çalışması için bir yermiş, o kadar... Mehmet arkadaşına gösteriş yapıp ne kadar bilgili olduğunu göstermek istedi. Bu tekkelerin ilkini Orhan Gazi, Bursa'da yaptırmış, İkincisini, Edirne'de olanını yani, 1. Murat Han yaptırmış, sonra İstanbul'da falan da bir sürü böyle tekke yaptırılmış. Güreşçi tekkeleri, aslında askerleri çeşitli sporlara çalıştırmak için başlamış.

— Hiç bilmiyordum, dedi Kâsım.

— Şimdi sana söyleyeceğimi de hiç işitmemiş olacaksın.

— Ne?

— Peygamber Efendimiz de iyi bir güreşçiydi!

— A onu biliyorum, dedi Kâsım, hatta Rükâne isimli bir puta-tapar, oraların en iyi güreşçisiymiş. Müslüman olmak için Hazreti Muhammed'in kendisini yenmesini şart koymuş, o da bir güzel yenmiş. Rükâne böylece Müslüman olmuş...

— Sana da mı Koca Derviş anlattı?

— Hayır, ben güreşe başlayınca babam anlattı.

— Peki, sen ne olacaksın?

— Ben hattat olacağım, ayrıca saraya kâtip olarak girmek istiyorum.

— Saraya girip de ne yapacaksın?

— Ben sarayı merak ediyorum, koskoca memleket oradan idare ediliyor çünkü, merak ediyorum işte. Annemle babam saraya, padişaha, işte idarecilere dair konuşurlarken hep dinlerim.

— Yaa! İyi ya, kâtip ol, bana da saraydan haberler verirsin.

— Gidip Koca Derviş'e de söyleyelim mi ne olmak istediğimizi.

— Haydi koşalım, bakalım kim önce varacak.

İki çocuk bir koşu tutturup Koca Derviş'i buldular, bir nefeste anlattılar konuştuklarını. Bu arada Mehmet'in bir sır olan şair olma arzusu da açığa çıktı, Koca Derviş onun başını okşayıp dedi ki:

— Abe Yunus Emre kadar güzel yazmak istiyorsan, Yunus Emre gibi bir derviş olman lazım kıymetlim. O derviş olmasaydı, o kadar güzel ilahileri söyler miydi sanıyorsun! Hayır söyleyemezdi!

Bunun üzerine Mehmet dertli dertli düşünmeye başladı. Koca Derviş, Kâsım'ın da başını okşayıp:

— Saraya ha, sarı oğlan; dedi, haydi hayırlısı!.. Abe yalnız senin bilmediğin bir şey var, artık koca Anadolu, İstanbul sarayını bıraktı, Erzurum Beylerbeyi Abaza Mehmet Paşa'dan emir almaktadır. Sen en iyisi gidip ona kâtip olursun!

— Neden ondan emir alıyor Anadolu? diye sordu Mehmet.

— Çünkü o bir yiğittir ki ne söylense az! Sultan Osman'ın kan davasını sürmektedir. Abe İstanbul sarayının içindeki adamlar kıymadılar mı Genç Osman'a?

Konuyu annesiyle babası konuşurken işiten Kâsım, lafa karıştı:

— Aslında, dedi, yeniçerilerin cuntasının işiymiş!

— Abe ben ne diyorum kızanım, işte sarayda onların elde ettikleri adamlar varmış, büyük adamlar. Zaten idare kimin elinde? Valide Kösem Sultanın! O da laf aramızda çok hırslı biriymiş, delikanlı oğlu padişahlıkta kalsın diye olmadık dalavere çevirirmiş, olmadık adamlarla iş birliği yaparmış abe.

— Peki sen bunları nereden biliyorsun? diye sordu Kâsım.

— İstanbul'da, Edirne'de yârenlerim vardır, onlar yazarlar bana, şuradan buradan da hep haber alırım ben, te be meraklıyımdır ben siyasete. Gider babanla da konuşurum bazen, sen bilmezsin bunu kızanım, çünkü ya okuldaşındır, ya yukarıda haremde. Neyse haydi haydi bırakalım artık bu sözleri, bende hiç akıl yoktur ki, abe almış karşıma iki kızanı, memleket sorunları konuşurum. Abe ne halt edeyim bilmem ki, edebimden şeyhimle konuşamam, ihvana açsam: "Sen bu kadar dünya işiyle uğraşma." diye beni kınarlar. Yahu dünyası olmayanın ahireti olur muymuş! Dünyada iyi işler yapıp, iyi düşüneceksin ki, ahiretini kazanasın! Allah yolunda olunca, öz memleketini düşünmeyecek misin abe?

Düşüncelerine dalmış yüksek sesle konuşurken gözleri, kendisini büyük bir dikkatle dinleyen çocuklara ilişti, onlara kükredi:

— Ne dinleyip durursunuz beni be, sizin zamanınızda işler daha iyi olacak merak etmeyin, hele bir Abaza Paşa, yensin Hüsrev denen adamı, geçsin Osmanlı'nın yerine abe! Hayde bakalım, hayde, durmayın öyle, hayde başlayın peşreve!

Mehmet peşrev yaparken, "Demek Osmanlı'nın yerine bir başkası da padişah olabilirmiş!" diye geçirdi içinden ama bunu aklı almadı.

Mehmet'in dalgınlığından faydalanan Kâsım, bir elense çekti, bir ayak oyununa daldı, yıktı Mehmet'i, altına aldı. Mehmet neye uğradığını şaşırdı... Kendini toplayıp Kâsım'ı yenebilmesi uzun sürdü. Koca Derviş:

— Bak görüyor musun kara oğlan, dedi, az kaldı yenecekti seni sarı oğlan! Aklın nereye uçtu bilmem ki, ben size hep söylemiyor muyum, güreş beden gücüne olduğu kadar zekâya da dayanır, onca oyun, taktik boşuna mı sanıyorsunuz! Lâkin ben keyiflendim bu işten, demek benim sarı oğlum da güreşin inceliklerini kavramaya başladı. İleride sana tam bir rakip olacak bu hekimoğlu! Aferin aferin, kederli yüreğime su serpildi, aklım başka şeylere kaydı.

— Neden kederlisin Derviş Ağa'm? diye sordu Kâsım.

— Nedeni var mı a çocuk! Kösem Sultan yine yapmış yapacağını, işler becermiş, Hüsrev Paşa'yı sadrazam edip, Erzurum'a Abaza Paşanın üstüne salmış!

— Üzülme sen, dedi Mehmet, bu senin Abaza Paşa, ne sadrazamları kapısından döndürdü değil mi, öyle söylemiştin.

— Bu Hüsrev Paşa, öyle eskilerine benzemezmiş, çok iyi bir komutanmış, ama kurnaz, ama entrikacı çok zalim bir adammış! Yeniçeri cuntasının saraydaki adamlarının en başıymış, görüyor musunuz cunta başa geçmiş artık, başa! Ben nasıl üzülmeyeyim!

***

Kâsım istemişti bir zikir meclisi görmeyi, Mehmet bu sevgili arkadaşının hatırı için kabul etti. Yoksa öyle Ahmet'in, babasının dizi dibinde oturduğu bir yere gitmeyi hiç istemiyordu. Ama yani kendisinin hakkı değil miydi, büyük çocuğun hakkı değil mi babanın dizi dibinde oturmak?

Koca Derviş onlardan uslu olacaklarına, hiç ses çıkarmayacaklarına dair sözler aldı.

— Uslu oturmalısınız, çünkü sizden çok bana kızarlar; "Kızanları zikir meclisine sokan Koca Derviş'tir." derler. "Aklı fikri ya güreşte, ya politikada.." derler. Kurban olayım ona, şeyhimi üzemem.

Sonra ayaklarının ucuna basa basa, tekkenin zikir yapılan ve meydan denilen salonuna girdiler. Meydan doluydu, sohbet bitmiş, mumların çoğunu söndürmüşlerdi. Hafi zikirdi bu. Herkes kollarını kavuşturmuş, başları kalplerinin üzerine düşmüş, hafiften bir öne bir arkaya sallanarak, içten, en içten Rahman'ın ismini çağırıyordu. Elle tutulurcasına somut bir sükûnet ve huzur vardı havada. Koca Derviş: "Gözlerinizi kapatın, başınızı kalbinize gömün siz de zikredin." dedi. Onları arka safta bir yere oturttu, kendisi de yanlarına çöktü. Çocuklar ona hemen itaat etmiş, gözlerini kapamışlardı. Derviş onlara baktı, memnun oldu, o da kollarını

kavuşturdu, gözlerini yumdu, bir süre sonra başı göğsüne düştü, ağır ağır sallanıyordu. Artık çocukların yanında olduğunu unutmuştu. O sırada Kâsım gözlerini açtı, önce Mehmet'e baktı, o öbürlerini taklit ediyor, sanki o da huşu içinde sallanıyordu. Kâsım, Koca Derviş'e baktı, o da tıpkı öbürleri gibiydi. Acaba böyle yapınca zikretmek yerine uykuya mı dalıyorlardı? Kâsım, Koca Derviş'in uyuduğunu sandı, yavaşça Mehmet'in elini dürttü. Mehmet gözlerini açtı, bakıştılar. Kâsım, Mehmet'in kulağına eğildi:

— Bir şey göremedikten, işitemedikten sonra, burada ne oturuyoruz? dedi.

"Doğru ya!" diye düşündü Mehmet, arkadaşına muzip muzip gülümsedi. Kâsım, bu tebessümü bekliyormuş gibi kıkırdadı, Mehmet de kıkırdadı, gülüşüp, itiştiler. İşte o zaman, ikisinin de kulaklarına sanki demir mandallar yapıştı. Meydan kapısına doğru sürüklendiler. Kapı arkalarından kapandı, demir mandallar hızla itti onları, ikisi de yere düştü. Koca Derviş, hiç tanıyıp bilmedikleri bir sesle:

— Böyle mi olurmuş sizde söz vermek?! diye soruyordu. Size inanmakla hata mı ettim, bu kadar güvenilmez insanlar mısınız siz?! Şimdi defolun, üç gün güreş yok size. Oturup düşünün nasıl bir suç işlemiş olduğunuzu!

Çocuklar süklüm püklüm kalkıp oturdular. O kadar utanmışlardı ki, birbirlerinin yüzlerine bile bakamıyorlardı. Biraz sonra Kâsım ağlamaya başladı, gözyaşları sessizce yanaklarına iniyordu:

— Bağışla Mehmet, dedi, seni ben ayarttım.

— Ben de sana kanmayabilirdim, dediğine, benim de aklıma yattı, özür dilemene gerek yok.

— Ahmet nasıl saatlerce öyle oturabiliyor?

Mehmet omuz silkti, ilk defa başını kaldırıp Kâsım'a baktı; ağladığını gördü, biraz şaşırdı. O kimselerin yanında ağlayamazdı, ancak belki gece yatağına yattığı zaman...

— Bırak sen onu da, dedi, biz şimdi kendimizi Koca Dervişe nasıl affettireceğiz onu düşün!

— Bilmiyorum, çok çok özür dilesek olur mu? Öç gün güreşememek de çok kötü.

— Ben, güreş yapamamaktan çok onun güvenini kaybettik, kalbini kırdık diye üzülüyorum.

— Ben de üzülüyorum, (içini çekti, ağlaması kesilmişti) O bizi adam yerine koyuyor, her şeyi konuşuyordu, çok şey de öğretiyordu.

— Du du diye konuşma, kendimizi mutlaka affettireceğiz ona.

— Gidip anneme danışalım mı?

— Babana danışsak daha iyi olmaz mı?

— Babam hastalan ile meşguldür şimdi. Biliyor musun öyle çok hasta geliyor ki?

— Eh gidelim bakalım.

Kapıyı Kâhya Hüseyin açtı, buyur etti çocukları. Kâsım önde, Mehmet arkada üçüncü kata tırmandılar. Kâsım, annesinin oturduğu odanın kapısını hafifçe tıklattı. İçeriden çok hoş bir

hanım sesi: “Gelin.” dedi, içeri girdiler. Sofanın loşluğundan sonra, oda fazla aydınlık geldi Mehmet’e, bir an gözleri kamaştı; sonra sarı saçları dalga dalga omuzlarına dökülen genç kadını seçti. Gergefinin önüne oturmuş iş işliyordu, onlara baktı, gülümsedi, bir şeyler söyledi, Mehmet onu işitmedi, işitemedi; çünkü kadını seyreden küçük kızı görmüştü. Aman Tanrım, bu ne güzellikti böyle; onun da sarı saçları dalga dalga beline iniyordu, fakat gözleri, Mehmet’e kocaman kocaman bakan mavi gözleri, bu gözler Kâsım’ınkilerden daha koyu âdeta laciverdimsiydi. Pespembe bir yüzü, minik bir burnu ve kıpkırmızı dudakları vardı, etekleri kabarık beyaz bir dantel elbise vardı üzerinde. Mehmet ağzı açık, kıza bakmaya başladı... Ablaları dahil, sokaklarda, komşu evlerde bir sürü kız çocuğu görmüştü o, ama böylesine bir güzellik hiç görmemişti, evet evet hiçbir kızla mukayese bile edilemezdi. Belki büyük dayısının bahçesindeki zambak çiçekleriyle yahut ilkbaharda, babasının meyve bahçesinde açan bahar çiçekleriyle mukayese edilebilirdi ve bittabi kız kazanırdı... Derken genç hanımın sesini duydu:

— Demek meşhur arkadaşın Mehmet, bu yakışıklı delikanlı, diyordu.

Mehmet bu kadar sersemlemiş olmasa, mutlaka Kâsım’ın annesini, bir erkeğin yüzüne karşı, “yakışıklı” dediği için kınardı! O anda bunu hiç düşünemedi, budala bir gülümseme yayıldı yüzüne.

— Gel canım, yaklaş, dedi genç kadın.

Mehmet yaklaştı, kadın onun saçlarını okşadı ve Kâsım’ı kurtardığı için teşekkür etti. Yine budala budala gülümsedi Mehmet.

— Bak bu da Mehmet’in kardeşi Melekşan, dedi Mihriban Hanım, Melekşan, Mehmet ağabeyine bir selâm versene.

Kız Mehmet’e şöyle bir bakıp utandı, başını annesinin omzuna gömdü.

Kâsım, annesine:

— Biraz önce çok büyük bir kabahat işledik, senden akıl soracağız, diyordu.

Mehmet, “Ben büyüyünce bu kızı alacağım!” diye düşünüyordu.

Kâsım bütün olayı, hiç eksiksiz anlattı. Koca Derviş’in kendilerine söylediklerini tekrarlarken yine ağlayacak gibi oldu, annesi:

— Evet, dedi, sahiden büyük bir kabahat işlemişsiniz, söz verip de onu tutmamak er kişinin kârı değildir, ayrıca bir zikir meclisinde kıkırdamak, itişmek de son derece ayıp, çok yakışıksız bir hareket. Koca Derviş’in o sözlerini hak etmişsiniz doğrusu...

— Ne yapabiliriz? dedi Mehmet, gözlerini Melekşan’dan ayırmadan.

Mihriban Hanım, bu bakışları gördü, hafifçe tebessüm etti:

— Sen, dedi Mehmet’e, Melekşan’ın kusuruna bakma, çok utangaçtır.

— Anneciğim biz size akıl danışmaya geldik, ne yapalım, nasıl yapalım da...

— Tamam düşünüyorum. Vallahi durmadan onun karşısına çıkıp el öpüp özür dilemenizden başka bir şey gelmiyor aklıma. Mehmet acaba şeyh babanı da karıştıralım mı işin içine, ne dersin o sizin namınıza affetmesini söylese dervişe? Ne dersin?

— Babam söylerse tabii hemen bağışlar da bizi, ama bu bağış gönülden olur mu?

— Bak doğru söylüyorsun, gönülden affetmese de, tabii baban söyleyince... Hım, madem gönülden bir bağış istiyorsunuz siz uğraşacaksınız. Onu her gördüğünüz yerde, edeple yanına yaklaşıp, edeple elini öpmeye çalışın ve bu üzüntünüzü ona açık açık, olduğu gibi anlatın. Sizin bu kadar üzülmenize dayanamaz sanırım.

— Peki öyleyse biz şimdi gidelim, tekkenin kapısında oturup bekleyelim, dedi Kâsım.

Sonunda, üç gün güreş yasağı kalkmadı ama, Koca Derviş, gerçekten çocukların üzüntüsüne dayanamayıp onları bağışladı.

2

Böylece günler geçti... Hatice Hanım, kızlarını da alıp Mihriban Hanıma "Hoş geldiniz'e gitti... Yavaş yavaş iki aile arasında da bir dostluk oluştu. Çocuklar, okulda olduğu gibi, güreşte de kendi çaplarında başarılı idiler. Ayrıca aralarından da su sızmıyordu. Günün birinde Kâsım, Mehmet'e: "Sen beni kurtardın, güreşe başlamamı sağladın. Hep yardım ediyorsun, senden çok şey öğreniyorum, onun için karar verdim, ben sana Ağam' diyeceğim." dedi. Mehmet bu karardan çok memnun oldu, bir epey büyük ağabey gibi ağırbaşlı: "Ben de sana 'adamım' derim, 'kıymetlim' derim, başka hiç kimseye de böyle söylemem, bir tek sana söylerim." dedi. Çocuklar, birbirlerini hiç kıskanmadılar, bilakis yardımlaştılar... Ahmet onlara çok az katıldı, katıldığı zaman kabul gördü ama o daha ziyade babasının dizi dibinde oturmayı tercih etti. Hem sohbet meclislerine hem de zikre devam ediyordu...

Çocuklar okuldan mezun oldukları zaman dokuz yaşındaydılar. Malatya'da gidebilecekleri daha yüksek bir okul yoktu.

Ali Efendi, Mehmet'e çok özel ve etkili bir konuşma yapıp, onun sohbetlere katılmasını sağladı, fakat Mehmet zikir istemiyordu. "Şimdilik," demişti babasına: "şimdilik bana müsaade edin, belki birkaç yıl sonra." Ali Efendi razı oldu, onu daha fazla zorlamak istememişti...Aslında hafi; içten zikirdi hoşlanmadığı, Mehmet'in coşkun mizacına içten zikir haz vermiyordu. O, Rabb'ini anarken, olanca gönlünü sesine yüklemek, bağrından gelen "Allah Huu" nidasıyla yeri göğü inletmek istiyordu. Şehrin içlerinde kendilerine Devraniler denilen Halvetilerin bir dergâhı ilgisini çekmişti. Onların, ayakta el ele tutuşup bir daire teşkil edip ağır ağır dönerek: "La ilahe illallah" diye zikretmeleri tam da istediği gibiydi. Bir gün ziyaretçiler arasına gizlice karışıp giriverdiği bu dergâhta, oturanların en arkasına büzülüp, dervişlerle beraber zikretmişti... İçinin temizlenip ışıklandığı o akşam babasına, niçin Nakşilerin de sesli zikretmediklerini sordu. Ali Efendi: "Bizler meşrebimiz gereği sükûneti tercih ederiz, çünkü bu kalplerimize huzur verir ve gönüllerimizi nurlandırır. Hafi zikir her türlü riyadan uzaktır, sesli zikre maalesef gösteriş ve riya karışabilir... Sessiz zikir doğrudan gönüle hitap eder. Doğrudan gönülle yapılır, alışverişi yalnız gönülledir. Böylelikle o gönül derinleşir, büyür, yücelir ve sana yollar içinde yollar açar." dedi. Mehmet, **"Benim gönlüm cehrî; sesli zikirle yapılan devranla nurlandı**!" diye düşündü, babasına bir şey söylemedi.

Sohbet toplantılarına bazen Kâsım da katılıyordu. Hiç ses çıkarmadan, gayet edeple oturuyor, oturduğu yerde uyukluyordu; konuşmalar onu ilgilendirmiyordu... Mehmet'in az çok ilgilendiğini görünce önce şaşırdı, sonra: "Sen bu sohbetlerden hoşlanıyorsun, ben de hat sanatından. Bu kadar da ayrılığımız olsun ağam bizim arkadaşlığımıza zarar vermez." dedi.

“Tamam adamım, kıymetlim zarar vermez!” dedi öbürü... Çocuklar, arkadaşlıklarından büyük haz alıyor ve bozulmasın diye âdeta bilinçsizce bu ilişkinin üzerine titriyorlardı.

Mehmet Zihni Efendi, Malatya’da Kâsım’a hat öğretecek birini ısrarla aramıştı. Sormuş soruşturmuş, dört beş hat sanatçısının eserlerini tetkik etmiş, nihayet Ali Efendi’nin selamlığında asılı olan, “Tasavvuf edepten ibarettir” hattının ustasında karar kılmıştı. İsabetli bir karardı, çocuk ustasını çok sevmişti. Abdülkerim Efendi de onu hem seviyor, hem de iyi çalıştırıyordu.

***

Günler tasasız, güzel ve ahenkli geçerken, büyük acı anı geldi. Bir akşamüzeri Mehmet Zihni Bey, son hastasını da güzellikle yolcu ettikten sonra, yukarı kata, karısının gergefte masa örtüsü işlediği odaya çıktı:

— Mirim, sol tarafımda bir ağrı var, pek iyiye benzemiyor, dedi ve divana uzandı.

Uzanış o uzanış; Mihriban Hanım gelip onun ellerini tutmuş, o da yarım yamalak gülümsemeye çalışmıştı karısının güzelim mavi gözlerinin içine bakarak... Böylece giderken mutlu olmuştu, çünkü dünyada en çok sevdiği şeylere bakıyordu.

Sonradan... Mihriban Hanım ya hıçkıra hıçkıra ağlar ya da düşüp düşüp bayılır oldu; ne olduğunu pek de idrak edemeyen çocuklar perişandı. Ali Efendi bu yeni dostunun cenaze namazını kıldırdığı gibi olaya da el koydu. Karısını, kızlarını taş konağın harem kısmına yolladı, gelen gidenle meşgul olma vazifesini Koca Dervişe verdi, kendisi de Mihriban Hanım’ın ailesine, “haber”i veren, samimi, nazik bir mektup yazdı. Cevabi mektup, Mehmet Zihni Bey’in babasının gözyaşları ile ıslanmıştı. Küçük oğlunun Malatya’ya doğru yola çıktığını haber veriyordu... O günden beri Mehmet, Kâsım’ı bir an bile yalnız bırakmamıştı. Onu evde Ahmet’le paylaştığı odada misafir etmişti bir süre, sonra onunla taş konağa geçtiler. Mehmet, Kâsım’ın odasında yattı.

Evi Hatice Hanım yönetti, bütün dinî vecibeler yerine getirildi. Küçük oğul, posta tatarları gibi, konaklarda at değiştirerek, ağabeysinin elli ikinci gece duasına yetişti...

— Amcamın gelmesi demek, bizim İstanbul’a dönmemiz demektir, dedi o gün Kâsım, hiç istemiyorum... Babam... Sonra da sen!.. Ne kadar yalnız kalacağım dedemin konağında... O mahallede hiç arkadaşım yok biliyor musun?

— Ben de burada çok yalnız kalacağım.

— Ama senin Koca Derviş’in var!

— Doğru, o var... Bak ne yapalım biliyor musun, seninle mektuplaşalım.

— Ama söz verip de yazmamak yok!

— Bak ne yapalım biliyor musun, parmaklarımızı kesip, kanlarımızı karıştıralım, kan kardeşi olalım ve o kan üzerine söz verelim birbirimize.

Dediklerini yaptılar, sonra da birbirlerine sarılıp ağlaştılar.

Yıl 1628, çocuklar on yaşındaydılar.

Taş konağa başka kiracıların gelmesi, artık Hekim Efendi’nin olmaması, bütün Malatya’yı üzdü; yıllar sonra bile: “Bir iyi hekimimiz vardı ki...” deyip onu andılar.

***

Çocuklar mektuplaşmaya başladılar... Kâsım'ı bir enderun heyecanı sarmıştı. Enderun sarayın özel okuluydu ve devlete mülki ve askerî yöneticiler yetiştirmek üzere kurulmuştu. Hem öğretim hem eğitim veriyordu. Kâsım diyordu ki: "Amcamın kayınpederi ile enderun ağalarının başı olan Kapı Ağasının arasından su geçmez, can arkadaşlarmış. İşte bu adam Nihat Efendi, benim enderuna kabul edilmem için Kapı Ağası ile görüşecek."

— İşte istediği oldu, saraya giriyor! diyordu Koca Derviş, artık bize haber gönderir. Yaz adamım, ne görüp işitirse, doğru yanlış demeden bize yazsın, biz değerlendiririz.

— Oh senin işin tamam, onun işi tamam, Derviş Ağa'm! Ya benimki, ya benim öğrenimim n'olacak?

— Kızanım artık bütün sohbetlere katıldığına göre, abe kısa sürede sen de yetişeceksin.

— Ama olmuyor, yetmiyor ya da ben anlamıyorum her bir şeyi. Konuştukları bazen masal gibi geliyor bana, öyle dinliyorum. Hem ben ilim de öğrenmek istiyorum, babamların yaptıkları gibi sadece ruhi gelişme ile meşgul olmak istemiyorum. Diyorum ki, dinimi önce ilim olarak bileyim, yani zahirî olanını bileyim; manevi yolu anlamak, o zaman daha kolaylaşacak sanki.

— Sıbyan okulunda aldığın öğretim yetmiyor, öyle mi kıymetlim?

— Nasıl yetsin ki Derviş Ağa'm, her çocuk, yani hemen her çocuk bitiriyor sıbyan okulunu. Ben her çocuktan daha üstün olmak istiyorum.

— YaaL Demek her çocuktan üstün olmak kızanım! Demek böyle, ben de zaten senin için hep bunu diledim. (İçini çekti, gülümseyip, çocuğun başını okşadı) Te be bir gün gelir inşallah büyük ilim sahibi olursun, çabuk öğrenirsin, sende bu kafa varken... Bakarsın ulema sınıfına dahil oluvermişsin, bizleri bırakıp İstanbul'a yerleşmişsin, hem de manevi yoldan vazgeçmemişsin.

— Canım taşrada bilgin yok mudur?

— Abe bilginlerin yeri İstanbul'dur, onu derim, onu söylerim... Ama senin hasretine dayanmak çok zordur kızanım, çok zor...

Mehmet, Kâsım'a da içini açıyor, ilim öğrenmek istediğini fakat nasıl olacağını, bilmediğini anlatıyor.

***

Günler, yıllar birbirini kovalıyor, iki çocuk muntazam mektuplaşıyordu.

Mehmet artık, kaçıp kaçıp Halveti dergâhına gitmeye, orada zikir meclislerine katılmaya başlamıştı. "Aman," diyordu mektubunda; "sen yazarken, sakın bu konuyu açma, bu iş hem babamdan hem de Derviş Ağa'mdan gizlidir. Çünkü hiç hoşlarına gitmez. Babam biliyorsun benim Nakşiliğe devamımı ister, kendi şeyhine bağlamak ister... Of be, işte Ahmet var, o nesine yetmez! Beni de serbest bıraksın, Halveti olayım istiyorum. Bak bak yazarken yine öfkelendim, eskiden bu kadar öfkeli değildim, seninle ne güzel anlaşırdık, birbirimize hiç kızmazdık... Şimdilerde herkese kızıyorum. Acaba istediklerimi nasıl yapacağımı

bilmediğimden mi? Evet evet bu nasıllar, beni çok sıkıyor. Sen istediğine kavuştun, ya ben neden kavuşamıyorum, dört yanımda engeller görüyorum. Görüyorum değil, var!"

Bazen de Mehmet: "Gözümün önüne yollar geliyor adamım," diyordu, "kimsesiz tozlu yollar, sarışın yollar... İşte kaçıp o yollara düşmek istiyorum. Koca memleketin kim bilir kaç bucağında kaç tane bilgin, kaç tane şeyh vardır. İnanır mısın hepsiyle tanışmak, görüşmek istiyorum. Bana öyle geliyor ki hepsinden alacağım var. Ha ha, görüyor musun, bir de adamları kendime borçlu çıkarıyorum! İçim yanıyor Kâsım, peki neden bu yangın? Aç açık mıyım ki, bu doymazlık neden?"

Kâsım da: "Seni anlayamıyorum galiba, bu ateş bu acelecilik niye ağam? diye soruyordu. "O senin sarışın yollar beni ürkütüyor, biliyor musun? Kendi hesabıma ürküyorum, çünkü ben yerimi buldum, saraydan başka bir yere kımıldamak istemiyorum. Fakat senin adına, cidden endişeliyim, bir deli tay gibisin. Bence 'nasıllara kızacağına, üzerlerine eğil, iyi düşün; nasıl bir yerlere gidip ilim tahsil edebilirsin, nasıl bir şeyh bulabilirsin, peki o gittiğin tekkedeki şeyhe niçin bağlanmıyorsun? Yoksa babanı ve onun şeyhini beğenmediğin gibi, o zatı da mı beğenmiyorsun? Bu mektubu Derviş Ağaya okuyamayacağına göre; daha açık yazayım, ne istediğini iyi biliyorsan, ona yap... Ne baban ne de Derviş Ağa'm sana engel olabilir gibi geliyor bana. 'Nasıllara', 'niçinlere' takılma, yap."

Bu mektup, elbet Koca Derviş'e okunmadı, içi sızlayarak yalan söyledi Mehmet: "Kayboldu!" dedi. Ve Koca Derviş, inanmadığı hâlde inanmış göründü. "Delikanlıdırlar, elbet benden gizlenecek bir şeyler yazmıştır, eh delikanlıdırlar!" diye düşündü.

Daha sonraki mektubunda biraz sakinleşmişti Mehmet: "Eğer Koca Derviş'in dediği gibi bilgin olursam, belki İstanbul'a yerleşirim, seninle sık sık görüşebiliriz." diye yazıyordu.

Çocuklar on dört yaşına eriştiler...

***

Bu arada, yeniçeri cuntasını Damat Recep Paşa vasıtasıyla yöneten Sadrazam Hüsrev Paşa, Erzurum Valisi Abaza Paşayı ilk muhasarasında yenmiş, tutsak paşayı

IV. Murat'a göndermişti... Murat Han, göstermelik birkaç azar sözünden başka Abaza Paşa'yı iyi karşıladı ve onu Bosna Beylerbeyi yaptı. Belli ki ağabeysi Sultan Osman'ın kan davasını güden bu zorlu paşadan hoşlanmıştı.

Hüsrev Paşa, pek şiddetli İran savaşlarına komutanlık etti, fakat Bağdat'ı Safevilerin elinden alamadı. Bu yüzden azledildi, yerine Hafız Paşa sadrazam oldu. Ancak bu yeni sadrazam, Hüsrev ve Recep paşaların hoşuna gitmemişti. Bu ikisi, genç padişahı korkutup sindirmek istiyordu. Yeniçeri başkaldırdı, Hafız Paşa, padişahın gözleri önünde şehit edildi. Ve Damat Recep Paşa sadrazam oldu.

"Ancak," diye yazmıştı Kâsım, "amcam: 'Padişahımız o iki murdar herifin, kendi arkasından neler yaptığını ve neler yapmak istediğini pek iyi biliyor ve bu pis işi halletmenin zamanını bekliyor.' diyor. Neye dayanarak söylediğini bilmiyorum, açıklama yapmadı... Öyle de olmalı, çünkü Murat Han, Hüsrev Paşa'yı Tokat'ta öldürttü. Hain adamın kesik kafası İstanbul'da halka sergilendi, tabii biz gidip görmedik."

Koca Derviş dedi ki:

— Bu IV. Murat Han, abe esaslı bir genç olmalı, hem de adamakıllı cesur, kolay değil cuntanın başını öyle öldürtüvermek. Belki o, kızanım, Abaza Paşa'dan beklediklerimizi yapacak; yeniçerilere hadlerini bildirip ocağa bir çekidüzen verecek, muhakkak Valide Sultana da, devletten el çektirip, kendisi idareyi ele alacak. Ah Allah'ım ne büyüksün, güldür şu Osmanlı'nın yüzünü...

— Derviş Ağa'm, inşallah dediğin gibi olur, fakat benim derdim nedir, biliyor musun; ben Kâsım'a dinlediğim bir sohbeti uzun uzun anlattım, bak o bana ne yazmış!.. Ben ona İbn Arabî'nin Vahdet-i Vücud fikrini nasıl sistemleştirdiğinden söz ediyorum, o bana Hüsrev Paşa'dan laf açıyor! Sanki bana değil, sana yazıyor!

Koca Derviş kıkır kıkır güldü:

— Sarı oğlan birkaç sohbete katılmıştı da burada, abe hep uyumuştu.

— Canım o zaman çocuktuk.

— Ya şimdi nesiniz?

— Aman Derviş Ağa'm yakında on beş olacağız, artık bize çocuk deme.

Koca Derviş, omuz silkti:

— İsterseniz yirmi beş, otuz beş, elli beş olun, abe bilin ki benim nazarımda hep çocuksunuz. Sizi büyütmeyeceğim, ne yapayım karşımda koca adamları! Lâkin sana şunu da söyleyim, sen büyüdükçe daha bir güzelleştin, yani pek yakışıklı bir delikanlı oldun. Bilmem ki san oğlan ne hâldedir?!

Yakışıklılık iltifatı, Mehmet'in yüzünü kızartmıştı, sahiden öyle miydi acaba? Birkaç gün soru, aklına takılı kaldı, sonra unuttu.

***

Kesik kafanın halka sergilenmesinden sonra, Recep Paşa'nın kışkırtmasıyla yeniçeri cuntası ve halktan ayak takımı sarayın önüne yığıldı ve padişaha en yakın kişilerin kafasını istediler. **Büyük karışıklıklar oldu ve Murat Han, 18 Mayıs 1632'de Recep Paşayı idam ettirdi.** Zorbalar 8 Haziranda Sultanahmet Meydanı'nda yine toplandılar. On dokuz yaşındaki Murat Han, divanı ve ulemayı toplantıya çağırdı. Hepsiyle yüz yüze görüşmeye çıktı. Murat Han, anarşinin devletin temellerine girdiğini, ordunun savaşamaz hâle geldiğini, askerin politikayla uğraşarak işini yapamaz duruma düştüğünü anlattı. Sonra, devleti bir avuç hırsız ve zorbaya yedirmeyeceğini, kendisine itaat etmeyen kim olursa olsun, hakkından geleceğini söyledi. O kadar kendinden emin, o kadar etkili konuşmuştu ki, idareciler ve halk kendisine büyük tezahürat yaptılar. Böylece Kösem Sultan'ın dokuz yıla yakın sürdürdüğü saltanat naibeliği sona erdi. Kırk üç yaşındaki Valide Sultan, pek üzülerek politikadan ayrıldı, altı gün yemek yiyemedi, titremeler ve ateşler içinde yattı.

Sultan IV. Murat, idareyi ele aldı. Ağabeyi Sultan Osman'ı katleden on yeniçerinin mensup olduğu yeniçeri taburunu dağıttı ve Genç Osman olayına uzaktan yakından bulaşmış herkesi öldürttü. Sonra Anadolu'ya geçerek; bulunduğu yerde zorbalık etmiş, devlet malı çalmış, halka zulmetmiş kim varsa idam ettirdi...

O günlerde İstanbul'da tütün ateşinden çıkan ve yirmi bin evi kül eden bir yangın oldu. Sultan Murat, tütün yasağı koydu, İstanbul'da yirmi sekiz yıldır tütün içiliyordu ve ulema,

şeriata uygun olup olmadığını tartışıp duruyordu. Kahvehaneler, askerin buralara gelip politika konuştuğu gerekçesiyle yerle bir edildi. İsteyen evinde kahve içebilecekti, fakat tütün evde de yasaklandı...

Tütün hakkında ulema tartışması, elbet Malatya'ya kadar geldi, Ali Efendiye fikri soruldu. "Kanaatime göre, şeriata aykırı değildir, fakat içene zararlıdır." dedi.

Tütünü çok merak eden ve bir fırsat çıksa da içsem, diye düşünen Koca Derviş fena bozuldu.

— Baksana abe, içene zararlıdır, dedi şeyhim. Şimdi benim içmem olmaz, vah olsun bana!

— Canım bir kere iç bak, hiç olmazsa neymiş görürsün, dedi Mehmet.

— Şeyhim efendimin zararlı dediği şey bir kere değil, yarım kere bile yapılmaz.

Şeyhe bu kadar bağlılığı, Mehmet'in daha ne kafası ne gönlü alıyordu, ses çıkarmadı, fakat Koca Derviş'e üzüntüsünü unutturmak için çoktandır aklına takılan bir şeyi sordu:

— Kuzum Derviş Ağa'm, bana şu nefis ne menem şeydir anlatsana.

— Haa, bak anlatayım adamım kıymetlim! Abe biliyorsun Peygamber'imiz Efendi'miz, Tebük Savaşından dönerken çevresindekilere: "Küçük savaştan büyük savaşa dönüyoruz." demiş. İşte bu büyük savaş, nefisle mücadeledir. O, nefsiyle mücadele edenin gerçek savaşçı olduğunu da söylemiştir.

— Bunları sohbetlerden biliyorum, nefis nedir?

— Nefis! Hımm, abe nasıl anlatsam ki; ruh mu desem, ruhuyla bedeni ile insanın kendisi mi desem... Her ikisini de iddia eden din bilginleri çıkmıştır. Şeyhime göre, ruhuyla bedeni ile insanın kendisidir. İnsanın şu kötü, geçici dünyaya fazla bağlanmasıdır... Öyle bir bağlanma ki, maneviyatı tamamıyla terk ettirir.

— Sen mesela politikayla meşgul olarak, öyle mi yapıyorsun?

Aslında Mehmet bu soruyu, biraz da Koca Dervişe takılmak, onu azıcık kızdırmak için sormuştu. Fakat o, hiç kızmadı, dedi ki:

— Hayır, hayır abe benim maneviyatım tamdır. Politika sonra gelir, güreş de işimdir, bunları böyle bil!.. Mamafih, dediğin gibi politikayla meşguliyet, belki nefsimin tam arınmamasındandır abe, tabii öyledir. Kim oluyorum ben ki, nefsimi temizledim diye ortaya çıkayım! Şimdi bütün politikacılar büyük nefis sahibi demek gibi bir şey çıktı bu lafımdan. Onu demek istemedim, politika da bir meslektir. Nefis sahibi olup olmamak, onun politik davranışlarıyla ilgilidir. Ben sadece kendim için konuştum, ne de olsa hakir bir dervişim ben, politika neyime, doğru. Eveet, ne diyordum, insanda ona yapışık sanki ikinci bir varlıktır nefis. Eğer onu şımartırsan büyür ve senin ruhunu kemirir.

— Şeytan gibi bir şey!

— Belki, bir bakıma... Abe şeytan daha ziyade insana vesvese verir. Görüyorsun nefisle mücadele her kişinin kârı değildir, er kişinin becerebileceği bir şeydir. Yani O Sevgiliye yakınlaşmış, şüpheden ve yalandan kurtulmuş kişiler yapabilir bunu.

— Önce kolay şeylerden başlayıp, zoruna doğru gitmek gerekir belki.

— Abe iyi bildin adamım! Bir de ben ilave edeyim ki bu işin daha kolayı, bir ruhi gelişme yoluna girmekle olur, Allah o zaman daha çok yardım eder... Böylece insanın içindeki nefis melekeleri azalır, ruh melekeleri artar.

İş, benliğini şu dünyanın pisliklerine dalıp gitmekten kurtarmak.

Mehmet deminden beri kendine ait bir tarif arıyordu, nihayet buldu:

— O hâlde, dedi, nefis için şöyle bir tarif yapabilir miyiz: Nefis, bütün maddi arzuların toplamıdır. Olur mu?

— Abe ne güzel söyledin kıymetlim! Evet, nefis başkaldırdıkça, senin tarifinle, maddi arzular çoğaldıkça, onların tepesini ezmen lazımdır; çünkü nefisle savaşacağımıza göre, onu önce düşman bilmen gerekir.

— Sağ ol be Derviş Ağa'm, şimdi kafamda daha bir berraklaştı nefsin ne olduğu.

— Sen daha çok sağ ol! Bak örneğin senin ruhi yanın Kâsım'ınkinden kuvvetlidir, o nefsine daha düşkündür.

Mehmet düşünceli düşünceli gülümsedi, dedi ki:

— Yani ikimiz bir denge oluşturuyoruz, onun için mi seviyoruz birbirimizi?

— Olabilir, birbirlerinin pek de aynı olanlar, ne hikmetse, sizin gibi güzel güzel geçinemezler. İlgileriniz değişik, abe her ikiniz de kendi alakalarınızı ayrı ayrı sürdürüp birbirinizi çok sevmeye devam ediyorsunuz. Abe ne güzel şeydir sevmek kızanım! Sev her insanı, her şeyi, her yaratılanı! Çünkü Allah her şeyi, her insanı sevgisinden yarattı.

— Her insanı sevemem, çünkü birçoğu beni kızdırmakta!

— Abe ne demiş Yunus, unuttun mu yoksa: "Yaratılanı severim/ Yaradan'dan ötürü"

— Ah bir Yunus olabilsem, dedi Mehmet, bütün hırsını sesine yükleyerek, sonra bu ses düştü kırıldı. Bir zamanlar, dedi, daha çocukken sarışın, mavi gözlü bir kız çocuğu görmüştüm. Şimdi düşünüyorum da, o kıza tutulmuşum meğer ben. Çünkü onu görür görmez; "Ben bu kızı alacağım." diye geçmişti aklımdan. Şimdi ne zaman şiir düşünsem, aklıma Yunus gibi, Yaradan gelmiyor da, sanki o kız, büyümüş hâliyle salınıyor önümde.

Koca Derviş, bu mavi gözlü sarışın kızın kim olduğunu hemen anladı ama renk vermedi, bir şey belli etmedi.

— Abe hâlâ tutkunsun o kıza, öyle mi?

— Bilmem ki zaman zaman aklıma düşüyor tabii. Şimdi nasıldır, neye benzemiştir, hâlâ o kadar güzel mi? İşte böyle şeyler...

— Öyle olduğu zamanlar için yanıyor mu?

— İçimde dolaşan yanma değil galiba, belki bir sızı! Bırakalım bunları Derviş Ağa'm, şimdi var mısın bir güreşe?

— Abe varım.

Aslında Koca Derviş'in canı güreşmek istemiyordu ama, Mehmet'in gönül karmaşasını, sanki şu anda bir şeyler kırıp dökmek istediğini anlamıştı.

Güreştiler.

Güreşirken Mehmet hep düşündü; neden Melekşan aklına gelince içi içine sığmıyor, neden hep maddi güce dayanan bir şeyler yapmak istiyordu, neden, neden?! O kız bir bahar çiçeği idi ve onun için asla erişemeyeceği bir hayaldi. Nasıl meyve bahçesindeki çiçeklere dokunamıyor, onları koparamıyor sadece sakınıp esirgeme duygusu büyüyorsa içinde, bu kıza da aynı şeyleri hissediyordu. Ona da asla dokunamazdı, çünkü ezkaza dokunursa, Melekşan'ın boynu bükülüverecek, lacivert gözleri dolacak; sararıp solacak ve yok olacaktı!

***

Mehmet, Melekşan'ı sonsuza kadar esirgemek istiyordu. Bunun maddi güçle bir ilgisi yoktu; sadece derin, geniş, çok boyutlu bir sevecenlik söz konusuydu. Bazen şiirleriyle bu çelişkili duygularını anlatmaya çalışıyor, fakat kullandığı sözcükleri çok yetersiz buluyor, şiir doldurduğu kâğıtları yırtıp atıyordu. Velhasıl içindeki bu inanılmaz heyecanı, tutkuyu, sevecenliği ne yapacağını hiç bilemiyordu. İşin tuhafı, son bir yıldır bu hâle düşmüştü, ondan önce Melekşan'ı sadece çok güzel bir kız çocuğu olarak hatırlamıştı. Soruyordu kendi kendine: "Aşk mıdır bu?"

Fakat bir cevap bulamıyordu... Mehmet aşkı sohbetlerde öğreniyordu ve o aşk, Allah'a duyulan aşktı. Başkasını bilemiyordu. Koca Dervişe bir sızı olduğunu söylemişti, öyleydi ama sadece sızı değildi, yakan bir hasretti, yakan bir istekti. Ve Melekşan gözünün önünde, o küçük kız hâliyle değil, on beşinde taze bir bahar dalı gibi dolaşıyordu! Sanki o, bu kirli dünyaya ait değildi; Melekşan sahici bir melekti! Mehmet ona sadece yaklaşırsa bile kız kirleniverecekti; çünkü Kur'ana göre melekler insanları, kan dökücü ve bozguncu yaratıklar olarak görürlerdi. Eh Mehmet de bir insan olduğuna göre!

Bazen Kâsım'a yazdığı mektuplarda, Melekşan'a dair bir şey sormayı, hiç olmazsa nasıl, ne hâlde olduğunu sormayı hayal ediyordu. Bu hayalle birkaç gün oyalanıyor, mutlu oluyor; sonra kâğıdı kalemi alınca eline, o heyecanı, bir çeşit çekingenliğe dönüşüyor, hiçbir şey soramıyordu. Canım Kâsım da ne biçim arkadaştı? Hiç insan ailesinden bir haber vermez miydi?!

Sanki Mehmet, babasından, ablalarından, annesinden, Ahmet'ten bahsediyordu da, oturup Kâsım'a kızmayı kendine hak görüyordu! Böyle düşününce büsbütün sinirleniyordu. Nihayet oturup ailesi hakkında detaylı bir mektup yazdı; ablalarının evlendiklerini söylemeyi de ihmal etmedi.

Tahmin ettiği gibi Kâsım'ın mektubu da ailesi hakkında oldu. Annesinin hep yorgun, bitkin olduğunu, ince hastalıktan korktuklarını; Melekşan'a kısmetler çıktığını, fakat kızın hepsini reddettiğini, bütün gün ut çalarak vakit geçirdiğini söylemiş: "Melekşan'ın evlenmek istemediğine memnun oldum. Sanırım ben onu kimselere vermeye kıyamam. Zaten evlenmek için daha çok genç, bizden bir buçuk yaş kadar küçüktür biliyorsun, şimdi on beşinde." diye de ilave etmişti...

Melekşan, Mehmet için erişilmez bir hayaldi. Onunla evlenmeyi, çocukluğunda yaptığı gibi kolayca aklından geçiremiyordu, ama taliplerin reddedilmesinden çok memnun oldu. Bu memnuniyetin nedenini de kendine sormaya utandı... "Baksana bütün gün ut çalıyormuş.

Demek bu kız bir sanatçı!" diye düşündü. Meler çalabileceğini hayal etmeye çalıştı ama müzikle ilgili olmasına rağmen, konu hakkında bilgisi, tekke musikisiyle sınırlıydı. Mehmet'te

hayalin sınırı yoktu elbette; onun için çok güzel bir şiir yazacağını, şiirin besteleneceğini ve kızın o şarkıyı, kendisi için yazıldığını bilmeden çalıp söyleyeceğini düşündü. Bu düşünce onu günlerce meşgul etti, sonradan yırtıp atacağı yeni şiirler denemesine ve yazmaya çalışırken çok mutlu olmasına sebep oldu.

***

Bir gün Koca Dervişe, neden hiç evlenmediğini sordu: "Sünnettir evlenmek, değil mi?"

— Doğrusunu istersen, her hâlimle peygamberimize uymaya çalışıyorum, fakat nedendir bilmem, bu yola girince abe kadına, kıza ilgim kayboldu. Evet, o evlenmiş, Müslümanlara da evlenmelerini tavsiye etmiş ama bilemiyorum abe, bu bendeki isteksizlik nedendir... Bütün umudum, bir gün bu hâlimin geçeceği. Belki yolumda daha ilerlersem, daha bir tekâmül edersem... Kim bilir, O Sevgili elbet, bana da bir hanım nasip etmiştir... O'nun nasibi olmadan olmaz, bilirsin. Neden sordun, senin niyetin var mı yoksa?

Mehmet birden kıpkırmızı oldu, yüzünün yandığını hissedince, utanıp daha bir kızardı ve:

— Hayır, dedi, hayır böyle bir niyetim yok. Belki ben de senin gibi yapacağım da...

— Yok abe yok, benimki kızdan kadından kesilme, abe hiç normal değil, sakın bana özenme! İnşallah vakti saati geldiğinde seni evlendiririz. Şimdiden böyle kararlar alma, biz Hristiyan rahipleri değiliz ki, abe evlenmeyelim... Sen hele artık kararını ver de, gel şeyhimin şeyhinin elini öp, babanın istediği gibi ve gir artık yoluna... Sen evlenmekte değil ama bu işte epey geç kaldın.

Mehmet içini çekti, belki de gün bugündü. Artık hiç olmazsa Derviş Ağasına itiraf etmesi gerekiyordu... İçinde bir ses: "Tam Melekşan'dan bahsederken, şimdi bu konu niye?" diye sordu. Kesin ve sert bir ses ise: "Ne Melekşan'ı, saçmalama. Sadece Dervişe niçin evlenmediğini sordun, cevabını aldın, yetti bitti." diye konuştu ve: "Artık itirafın zamanıdır, hadi!" diye emretti.

— Derviş Ağa'm, sana bir şey diyeceğim. Şimdilik babama söyleme, aramızda kalsın, dedi ve sustu.

— Abe konuşsana, ne susarsın be yahu?

— Ben... Şey, epeyden beri şehirdeki Halveti tekkesine devam ediyorum, benim nasibimin orada olduğuna inanıyorum... Ve de artık kararım tamdır, ben.. Şeyh Hüseyin Halvetinin elini öpecek ve ona biat edeceğim.

Koca Derviş'in gözleri hayretle büyüdü, ağzı bir şey söyleyecekmiş gibi açıldı, sonra kapandı. Bir epey konuşmadı; içinde fırtınalar kopuyor; Mehmet'i omuzlarından yakalayıp sarsmak "Sen babanın, benim şeyhimin istediğini nasıl yapmazsın, nasıl onun sözünü yere düşürürsün? Sen ne nankör oğulsun, koynumda yılan mı besledim yoksa?" demek istiyordu. Kendini sakinleştirmeye çalıştı, gönlünden; "Güzel Allah'ım Sana sığındım!" dedi ve ağır ağır konuştu:

— Ben şimdiye kadar şeyhimin hiçbir sözünü yere düşürmedim, abe bunu senin yapman beni şaşırttı... Lâkin belki bir hevestir bu. Bilirim sesli zikirden hoşlanırsın sen... Evet senin mizacına daha uygun belki sesli zikir... Olabilir. Ancak yol, sadece sesli veya sessiz zikirden ibaret değil ki... Bir şey bilir ve onu söylerim, yol babanın, Şeyh Ali Çelebi el-

Nakşibendi'nin yoludur... Yol, edeptir abe yalnız edepli insanlar yolda yürümeye hak kazanırlar.

— Derviş Ağa'm, bana edepsiz mi demek istiyorsun? De, hakkındır, ben senin ellerinden öperim, o kadar. Lâkin ne olur bana kızma. Ellerinden öperek rica ederim, beni anlamaya çalış, beni değil, sadece gönlümü anla. Çünkü gönül beni oraya sürükledi, vallahi yalanım yoktur. Heves değil, sadece gönlümün arzusudur bu.

Mehmet'in gözleri dolmuştu, iki damla yaş yanaklarına yuvarlandı. Derviş Ağa'sı bunu gördü, içi kıyılıverdi birden. Gözünden aziz kıymetlisine eziyet mi çektirecekti o!..

Dedi ki:

— O Sevgili'nin nasibi neyse o olur kıymetlim. O'nun sözüne karşı gelmek abe hangi kulun haddine. Evet nasip meselesi... Benim de senden bir ricam var, abe hiç olmazsa bir yıl daha bekle, on yedine bas, birkaç ay daha bekle, abe öyle karar ver.

— Emrin olur Derviş Ağa'm.

***

On sekiz ay geçti ve Mehmet, Şeyh Hüseyin Halveti'nin elini öpüp ona biat etti.

Babası, onun ve Derviş Ağa'sının tahminlerinin aksine, kızmadı, onu azarlamadı. Konuşurken sesi titredi o kadar:

— Allah'ın arzusu ve emri olmadan bir yaprak bile kımıldamaz, dedi, demek O, böyle istemiş. Var git oğlum nasibinin peşinden, uğurlar olsun... Benim dualarım her zaman senin içindir.

İcabında kıymetlisini, adamını savunmak için, konuşmada bulunup kapı yanında diz çökmüş bekleyen Koca Derviş ağlamaya başladı. İçinden, "İşte teslimiyet bu, işte teslimiyet bu! Abe ben ne kadar hakir bir kulum ki, bu teslimiyetin 't' sinde bile değilim." diye kendini yiyip bitirdi... Mehmet; "Konuşurken sesi titredi, onu üzdüm..." diye tedirgin oldu, sonra içinden bir ses: "Lâkin," dedi, "tam teslimiyet içinde olsaydı, hiç sesi titrer miydi!.." Mehmet: "Mamafih onu üzdüğüm için ben de üzüldüm, cidden üzüldüm... Şu dünyada baba hakkı var, ben bu hakkı çiğnedim. Allah'ım beni bağışla!" diye, o sese cevap verdi.

Mehmet babasının tekkesindeki sohbetlere katılmaktan da vazgeçti, Halveti dergâhının sohbetlerine katılmaya başladı...

Halvetilik; bir bakıma ehlibeyit sevgisinden doğmuş, bu sevginin yoğun olduğu bölgede, Horasan'da meydana çıkmıştı. Kurucusu Seyyid Yahya Şirvanî idi. Onun şeyhi Abdullah Siraceddin Ömer'di. Bu zat, halveti çok seviyordu. Ömrü boyunca pek çok kere halvet çıkarmış, bu yüzden ona "Halveti" lakabı verilmişti... Seyyid Yahya'nın yolladığı bazı halifeler Anadolu'ya gelmiş, Osmanlı topraklarında Halvetiliği yaymışlardı. Özellikle OsmanlI'nın yükseliş döneminde, birkaç Halveti şeyhi, padişahların savaşlarına katılmış, dualarının bereketiyle askere destek olmuşlar, Bayezid, Yavuz, Kanuni gibi sultanlarla yakınlaşmışlardı.

Mehmet, hemen her gün Koca Derviş'e, Haivetilik hakkında bilgi veriyordu. Aslında Koca Derviş, dinler görünüp onu pek dinlemiyordu. İçinden, "Ben Nakşiyim, ne yapayım Allah'ın Halvetiliğini, bilip de ne olacak!" diye geçiriyordu. O gün, Mehmet:

— Doğrusu Haivetilik görünüşte pek basit; uyman gereken üç temel kural var; zikr-i daimî, sıddıkiyet yani doğruluk dürüstlük ve teslimiyet! Ayrıca yapılacak şeyler Allah'ın yedi isminden hangisi nefsinde tecelli ettiyse, kelime-i tevhit ile birlikte o isimle zikretmek, kelime-i tevhide devam etmek yani... İşte bu kurallara uyan derviş, rüyaların ışığında nereye ulaştığını anlayabiliyor. Evet, nasıl buldun?

— Çok güzel, çok güzel!..

— Derviş Ağa'm sen beni dinlemiyorsun, çok güzel, deyip yasak savıyorsun. Hâlbuki ben senin fikirlerini öğrenmek istiyorum, tamam mı!

— Ne yani ben beğenmezsem, Halvetilikten vaz mı geçeceksin abe?..

Mehmet bir düşündü, sonra başını iki yana salladı:

— Yo hayır, vazgeçmem!

— Te be öyleyse ne sıkıştınp duruyorsun beni?

Mehmet'in sesi sert ve küstah çıktı:

— Seni bildim bileli benim bütün heyecanlarımı paylaştın, şimdi derdin nedir ki paylaşmıyorsun? Hâlâ, bir türlü kabul edemedin Halveti olmamı!

— Şeyhim dedi ki: "Allah'a giden yollar mahlûkatın nefesleri sayısınca çoktur. Yol ehli birbirine tercih edilemez."

Senin Halvetiliğine bir şey dediğim yok. Baban da söylemedi biliyorsun, dervişlerden de kimse bir şey söylemedi. Ama, gel heyecanı paylaş dersen, paylaşamam; çünkü içimde bir heyecan duymuyorum, olmayan şeyi de nasıl paylaşırım?

Mehmet, daha ziyade sinirlendi. Ona göre ne olursa olsun, kendisine ait bir hoşluk olursa, Koca Derviş bu hoşluğu paylaşmalıydı, aksi hâlde "Derviş Ağa'lığı" nerede kalıyordu! Sinirlenmekten çok, belki bir hayal kırıklığı idi bu, çünkü göğsünün ortasına bir yumruk yemiş gibiydi. On yedi yıllık ömründe, Derviş Ağasından dolayı ilk defa oluyordu bu hâl. Yine de bir şey belli etmemeye dikkat etti; ona gülümsemeye çalıştı. Hayır, yalancıktan gülümseyemezdi o, kasları ona itaat etmezdi...

— Haydi ben gideyim artık, dedi yavaşça, yerinden kalktı, onun yüzüne bakamadan uzaklaştı, arkasında gönlü kırık bir Derviş Ağa bırakarak. Koca Derviş'in aklından: "Sadece kendi duygularını önemsiyor, benimkilere hiç aldırdığı yok!! diye geçti, "Oysa ben ona öğrettim değil mi, kendinden önce karşındakini düşüneceksin diye... Önce ben değil, önce sen diyeceksin diye..."

IV. Murat'ın taviz tanımayan çok sert idaresi; zorbalardan başlayarak sigara içenlere kadar uzanan idam kararları, koca Osmanll'nın halkını korkutup sindirmişti. Fakat aynı zamanda ülkeye sulh ve sükûn egemen olmuştu. En basit zabıta olaylarına bile pek rastlanmıyordu.

Ve böylece, 1635'te Mehmet on yedi yaşındayken Halveti olmuş, Kâsım, enderundan mezun olarak saraya önemsiz bir kâtip olarak atanmış ve Sultan IV. Murat; Birinci İran Seferine çıkmıştı... Murat Han ordusuyla İstanbul'dan ayrılırken Sadrazam Tabanıyassı Mehmet Paşa da, padişahı karşılamak üzere, emrindeki kuvvetlerle, Diyarbakır'dan çıkıp Erzurum'a doğru hareket etmişti... Sultan ağır ağır yol aldı, orduda dehşetli bir düzen, asayiş ve mutlak sessizlik hüküm sürüyordu. Geçilen her şehir ve kasabada zorbalar, rüşvetçiler, adil karar

vermeyen kadılar, bir vezir, bazı beylerbeyleri, halktan kabadayılık taslayanlar yakalandı ve idam edildi.

Haberler, Malatya'ya da geliyor, Koca Derviş gözyaşları içinde Mehmet'e dertleniyordu:

— Te be biliyorum, memleketimizin huzuru için kıydıkları, kıyılması gerekenlerdir. Elbet bilirim de yüreğim dayanmaz, çoluk çocuklarını düşünürüm en çok, n'apayım ağlarım böyle. Acaba hapsetseydi, abe ne dersin kıymetlim, tümünü hapsetseydi, olmaz mıydı?

— Olmazdı herhalde Derviş Ağa'm, biz koca sultandan daha mı iyi bileceğiz!

— Doğru, o sultandır; memleketin, halkın düzeninden, mutluluğundan sorumludur. Bense hakir bir derviş, aklım elbet ki onunki kadar uzununu almıyor. Amma velakin işte bu yürek. Te be böyle durumlarda kurunun yanında yaş da yanar, onlar için de ağlıyorum ben.

— Unutma, Murat Han, altı yıl devleti uğraştıran, senin Abaza Mehmet Paşayı bir kuru azarla geçiştirip Bosna'ya vali tayin etti, başını almadı. Demek hak hukuk gözetiyor. Sıkma canını sen... Hem ben sana mı öğreteceğim Derviş Ağa'm; her şeyin, her olayın üstünde O Sevgili, var! Öyleyse O'nun takdiridir bu olaylar.

Koca Derviş, gözyaşlarını hemen sildi:

— Ben de gittikçe sulugözlü oluyorum. Eskiden bu kadar değildim. İhtiyarlıyor muyum nedir, dedi.

Sultan Murat, dokuz gün Erzurum'da kalıp, temmuz ayında iki yüz bin asker ve yüz otuz ağır topla hareket etti ve ayın sonunda Revan muhasarası başladı... On bir gün sonra Revan teslim oldu. Bir zamanlar Kanuni Sultan Süleyman'ın alamadığı Revanın bu kadar çabuk ele geçirilmesi, büyük akisler uyandırdı. Revanda cuma namazını, sultanın yakın dostu Şeyhülislam Yahya Efendi kıldırdı. ***

Heyecanı paylaşıp paylaşmama konusunun ardından birkaç gün geçti. O gün Koca Derviş meyve bahçesinde bir şeftali ağacına sırtını dayamış Kuran okurken Mehmet geldi, yanı başına edeple oturdu, okuduğu surenin bitmesini bekledi. Sonra; ağır ağır konuştu:

— Senden özür dilemek istiyorum Derviş Ağam, dedi, bir çocukluk yaptım... Senin yanında inanılmaz şımarıyorum. Zaten eskiden beri bir Ayşe ablama şımarırdım bir de sana... Ama o yaptığım şımarıklığı da geçti. Nasıl anlatayım bilmem ki, birden sinirleniverince karşındakinin kim olduğunu unutuyorum. Sen bana derdin ki, önce sen demesini öğren... Ben de öğrendiğimi sanırdım, görüyorsun öğrenememişim işte. Bana kırgın olduğunu hiç hesaba katmadan, senin duygularını hiç hesaba almadan, kendi keyfimi düşündüm. Evet büyük haz alıyorum Halvetilikten ve hiç düşünmeden... Keşke suratıma iki tokat atsaydın... Biliyor musun, iki üç gündür düşünüyorum da, galiba benim nefsim çok kuvvetli! Ne olur bağışla, kaç gecedir gözüme uyku girmedi...

— Kıymetlim, abe kıymetlim sen de çok uzattın ama, dostlar arasında olabilir böyle şeyler. Aslında senin heyecanın, coşkun benim heyecanım ve coşkumdur, bunu böyle bil... Abe neden bilmem pek keyifsizdim o gün. Ve biliyor musun yine nedenini bilmiyorum, sana ders çalıştırmaya başladığım günden beri, senin hep bir gönül adamı, bir Nakşi dervişi olacağını düşleyip dufdum, kendimi inandırdım buna, bu yüzden olmalı... Yoksa abe ben sana hiç kırılmadım ki o gün kırılmış olayım. Haydi artık, unuttuk gitti, tamam mı?

Mehmet onun elini öpüp başına koydu, sonra birbirlerine sarıldılar sıkıca.

***

İki yıl Mehmet'in keyfi yerinde gitti. Yolunun derslerine sıkıca sarılmıştı, hiçbir sohbet toplantısını kaçırmadı, zikir meclislerinde daima bulundu... Müritler arasında şeyhin dikkatini çekecek kadar coşkulu ve aynı zamanda edepliydi. Coşku evet, fakat hiçbir taşkınlığı yoktu.

Sonraki aylarda, büyük bir Allah korkusu sardı içini... Her zaman korkmuştu Allah'tan, ama bu kez başkaydı; son derece rahatsız oluyor, çünkü kazara bir şirke bulaşacak diye ödü kopuyordu. Namazlarını O'nun önünde duruyormuş gibi dikkatli kılmaya özen gösteriyordu. Ancak ne kadar özense de yine her namazda bir iki hata yapabiliyor, haydi yeni baştan kılıyordu. Allah, onun için daima kızgın ve cezalandırıcı bir Varlık'tı. Korkuyordu.

Şeyhi Hüseyin Efendi, müritlerine, gece yattıktan sonra, yaşadıkları günü mutlaka gözden geçirmelerini, üzerinde düşünmelerini ve o gün Mevla'nın emirlerini ve yasakladıklarını nasıl uyguladıklarını sorgulamalarını söylemişti.

Öyle düşündüğü geceler Mehmet, tedirgin olmaya başladı çünkü, "Bugün O'nu kızdırdım"dan gayri bir hüküm gelmiyordu aklına... Kendini çok günahkâr ve perişan hissediyordu. Oysa Koca Derviş ona, hep O Sevgili'nin rahmetinden, bağlayıcılığından bahis açmıştı... Şimdi ise Mehmet'in kafası adamakıllı karışmıştı. Kalbi suskundu...

Zamanla bu tedirginlik o kadar arttı ki, Mehmet'in Halveti olmaktan duyduğu mutluluğu, heyecanı sildi süpürdü. Bütün dünyası suçlar ve cezalardan oluşmuş gibiydi. Kendini hep suçluyor, öz kalbini kemiriyor, tırtıklıyordu. Bazen de gözüne koyun gibi görünen tekke arkadaşlarını müritleri, dervişleri suçluyor yine kendi kalbini ısırıp kemiriyordu. Kimseyle konuşamıyor, kimseye derdini açamıyordu. Ancak Kâsım'a sayfalar dolusu mektuplar yazıp, pek de sebep göstermeden duygularından, can sıkıntısından, tedirginliğinden bahsediyordu. Kâsım, ona şeyhiyle veya Koca Dervişle konuşmasını salık verdi. Mehmet'in, buna cesareti yoktu, Hüseyin Efendi ile görüşmeye edep ederdi. Hem onun o yumuşacık kahverengi bakışları önünde: "Efendim ben durmadan günah işliyorum." demeye nasıl cesaret edebilirdi? Koca Derviş'e açılmayı da kendine yediremiyordu, ya: "Sen yolunu o kadar öv, Halveti olmakla o kadar övün, şimdi zora gelince kendi yoldaşlarını arama, bana gel!" derse! Mehmet aylardan beri kendine ettiklerinden öyle yorgun, bezgin ve kafası öyle karışıktı ki, Derviş Ağasının ona asla böyle bir şey söylemeyeceğini, hatta kafasından bile benzer düşünceler geçirmeyeceğini akıl edemiyordu.

Kendi yoldaşları ile hiç konuşamazdı, çünkü en ufak bir alay yahut kınama karşısında kendisini tutamaz, o müridi dövebilirdi!

Halveti tekkesine devamı bir buçuk yılı bulmuştu; Mehmet'in yüzünden düşen bin parçaydı!.. Bir gün Koca Derviş ona sordu:

— Abe kıymetlim, aylardır sana dikkat ediyorum be yahu; pek sinirlisin, yüzün de daima asık, ne oluyor kızanım?

Meyve bahçesindeydiler, şeftalileri toplayıp dikkatle dervişlerin alacağı sepetlere yerleştiriyorlardı. Mehmet, elinde şeftaliler, kalakaldı... Bir cevap veremedi, sustu. Koca Derviş üsteledi:

— Te be senin benden saklın gizlin mi var?.. Yoksa o sarışın mavi gözlü kız mı düştü yine aklına. Ben öyle sandım, bekledim ama, artık merak ediyorum abe, ne oluyor?

Mehmet elindeki şeftalileri sepete gelişigüzel bırakıverdi, yere çöktü. Koca Derviş de hemen karşısına oturdu.

— Kız meselesi değil, bakma sen ona, o benimle hep yaşar da... Galiba da hep yaşayacak, neyse... (içini çekti) Derviş Ağa'm, bu sorun, bir başka sorun!

— Bak kızanım, kişi bir yola düştü mü, başına çok şey gelir. Mürit dediğin, derviş dediğin hâlden hâle geçer, bazen de geçemez, birine takılıp kalır. Kötü olan bu; takılmak. (durdu, düşündü, sonra hiç o değilden Mehmet'in ağzını aradı) Güzel Allah'ıma sığınırım abe, ama olabilir insan, isyana bile kalkabilir! Yolculuk bu, belli mi olur!

Mehmet'in yüzü birdenbire aydınlandı, dedi ki:

— Bak ben bunu unutmuşum, doğru ya, insan hâlden hâle geçer... Oysa sohbetlerden bilirim yolcunun hâlden hâle geçtiğini, bazen umutlu, bazen umutsuz olduğunu, bazen neşeli, bazen sıkıntılı... Ve daha da değişik hâller. Evet öyle ya! Fakat bir öfke bürüdü ki içimi... Bu öfke ile bildiklerimi de unutmuşum.

— Abe kime karşı bu öfke?

— Kime olacak kendime tabii.

Koca Derviş rahat bir nefes aldı:

— Anlat hele, dedi.

— Bak Yaradan'ın gazabının şiddetli olduğunu biliyorum, bundan başladı korku.

— Allah korkusu vardır elbet, seni sevmeyeceğinden doğan bir korkudur o.

— Benimki şirke düşmek korkusu olarak başladı, bu yüzden hattâ Peygamber'imize dahi gereken sevgiyi duymamaya çalıştım... Sonra namazlarım hep kusurlu; hep tatsız, davranışlarım kırıcı olmaya başladı. Bizim zavallı müritleri koyun gibi görüyor, onlara da kızıyordum. Adam yerine koymuyordum onları da velhasıl. Velhasıl O'nun gazabının korkusu... Kendimi çok suçlu, çok günahkâr hissediyorum.

Derviş Ağa'sı sözünü kesti:

— Gazabı şiddetli ama rahmeti ondan daha fazla. O Sevgili'nin rahmetini, bağışlayıcılığını, esirgeyiciliğini, biz insanlara yaptığı lütufları neden düşünmüyorsun?

Mehmet son derece saf:

— Bilmiyorum, dedi, hiç gelmedi aklıma. O kadar korku bürüdü ki beni, bütün yaratılmışlara da kızdım zaman zaman... Bana günah işletiyorlar diye düşündüm.

— İnsan kendi işler günahını, kimse kimseye günah işletemez. Bak aklıma ne geldi; bir içkici adam vardı, geldi şeyhime yakındı, arkadaşları onu günaha sokuyorlar, zorla içki içiriyorlarmış, diye... Şeyhim de sordu: "Ellerini, ayaklarını bağlıyorlar, zorla ağzını açıp içine içki mi döküyorlar?" "Hayır." dedi adam, "Israr ediyorlar!" Şeyhim de: "Israrda bir zorlama yoktur." dedi. "Zorla günaha sokamaz kimse kimseyi. Israra dayanamayan da şensin, günahı işleyen de! Var git abdest al, iki rekât namaz kılıp, tövbe et... Ha eğer hâlâ ısrara

dayanamayacaksan, o arkadaşlarını terk et!" Adam kös kös gittikten sonra, şeyhim bana dedi ki: "Aslında bu biçim ısrarlar, Mevla'nın kulu denemesidir, imtihanıdır!" Şimdi anladın mı, sen kendi kendine etmişsin ne etmişsen... Yaradan'ı da iyi tanımıyorsun daha...

Mehmet lafın üzerine atladı:

— Bak işte bir günahım da bu; Allah'ı iyi tanımıyorum!

— Kim iyi tanımış ki O'nu? Ne kadar bilsen yine de pek çok şeyi bilmiyorsundur. O'nu tam tanımak mümkün değildir. Ayrıca sen niçin yola düştüğünü sanıyorsun? Birazcık olsun O Sevgiliyi tanıyabilmek için değil mi? Hem daha ilk bebek adımlarındasın, tabii Zatını da, fiillerini de, sıfatlarını da pek bilemeyeceksin, şaşırıp kalacaksın! Kur'an'da birçok yerde O Sevgilinin rahmetinin, gazabından çok olduğu söylenir. Abe bunları bilmek için yola girmene de lüzum yoktur. Kur'an'ı iyi anlayabilirsen zaten pek çok şeyi birden öğrenmiş olacaksın. Abe hiç olmazsa Kur'an'ı kendin anlayacak kadar Arapçan olsaydı.

— Bir eksiğim de bu; yeterli Arapça bilmemek. Nasıl kızmam kendime!

— Te be anandan bilgin doğmadın ya, elbet öğreneceksin. Şu önümüzdeki günler sana niçin gelecek sanıyorsun, öğrenmen için! Eksiğin var diye günah mı işlediğini düşünüyorsun yoksa? Sen tümden delirmişsin be yahu!

Kıkır kıkır güldü Koca Derviş, sonra dedi ki:

— Bak kızanım, kıymetlim adamım, söyledim ya insan yola girince çeşitli hâller yaşar, bazen de senin gibi kendisini yerden yere vurur, olur böyle şeyler. Hâl niçin vardır, geçmek için! Biri gider, diğeri gelir, böyle bileceksin. Şimdi, insan kendi küçüklüğünü bilmeli, ama yalnız Allah'ın karşısında. O Sevgili'nin aynı zamanda bizleri, mahlukların en şereflisi olarak yarattığını da unutma. Eh, yaratılmışların en şereflisiysek abe, bizim çalışıp çabalayıp bu payeye layık olmamız lazımdır. Bu iş kızanım, kendine kızmakla, elaleme kızmakla olmaz. Yalnız ve yalnız bilgi ve sevgi ile olur. Abe çok kötü bir yere çökmüş oturuyorsun. Kaldır kendini ayağa, silkin, hâlini at üzerinden, at ki yeni hâller sende yerleşecek boşluk bulsun! Anlatabildim mi derdimi?

— Anladım Derviş Ağa'm, dedi Mehmet.

***

Bu konuşma o gün Mehmet'e iyi geldi, sonra üzerinde düşününce büsbütün iyi geldi, kendisini bir hayli toplamasına yardımcı oldu, yüzüne eskiden olduğu gibi tebessümler düşürdü.

Malatya'da Arapça öğretecek bir âlim yoktu. Mehmet'in kafasını bir süre, bir yerlere, örneğin Diyarbakır'a falan gidip, ilim tahsil etmek, din ilminin dili Arapça olduğu için de, Arapça öğrenmek meşgul etti. Ancak Mehmet, şeyhi Hüseyin Efendiye çok bağlıydı, bir türlü ondan kopamıyordu. Birkaç ay da böyle "gideyim" "gitmeyeyim" kararsızlığı içinde bocaladı. Bu arada dergâhtaki vazifelerini asla ihmal etmiyor, sohbetleri büyük bir edeple dinliyor, zikirlere yine eskisi gibi coşkuyla katılıyordu. Zikirlerden sonra kalbinin heyecan ve sevinçle hızlı hızlı çarptığını, ruhunun ise sahibini uçuracak kadar temizlenip ak pak olduğunu duyumsuyordu. Kendini Allah'a yakın buluyor, bu duyguları şiir denemelerine aksediyordu. Velhasıl ilim eksikliğini sık sık hatırlamasa, mavi gözlü sarı kızı, içini kazıyıp acıtan bir hasretle düşünmese, tam anlamıyla mutlu sayılırdı. Sarı kızın acısı böyle gidecek ve ömrü

boyu sürecek miydi? Herhâlde, çünkü Mehmet, onun için bir çözüm düşünmüyordu. Ne var ki bu acıdan zevk almaya başlamıştı, bu da onu şaşırtıyordu...

Halveti dergâhına devama başlayalı iki yıl dolmuş, Hüseyin Efendi, Mehmet'in günlük virdinde değişiklik yapmış, onu bir kademe yükseltmiş; zikrettiği "La ilahe illallah" üzerine Allah esması ilave etmişti. Böylece yedi ismin İkincisini çekmeye başlamıştı.

Ki, şeyhi Hüseyin Efendi, çok ani bir kararla İstanbul yoluna düştü, oraya yerleşecek ve artık İstanbul'da yaşayacaktı. Yerine bir halifesi; Suratı Asık Ahmet Efendi'yi bırakmıştı. Veda merasiminde Mehmet, Hüseyin Efendi'nin elini öperken, gözyaşları bu ince, zarif, yaşlı elin üzerine aktı. O, herkesin içinde ağlamaktan hiç hoşlanmazdı, ama yaptığı zikirler kalbini bir hayli yumuşatmış, duygulandığı anlarda, bazen kendisi fark etmese de, gözyaşları yanaklarından süzülmeye başlamıştı. Şeyhi onun başını okşadı: "Mehmet oğlum, sen çok ilerleyeceksin, Allah'ın izni ile bu ilerleme hep devam edecek." dedi. Mehmet, onun yumuşak sıcak bakışları karşısında hep yaptığı gibi gülümsedi, ama bu tebessüm biraz buruk, biraz küskündü. Mehmet, sırasında ilerledi, yerini arkadaki aldı... Genç adam artık duramadı tekkede, çıktı.

Hüseyin Efendi ona: "İlerleyeceksin." demişti. Mehmet içinden sordu ona; "Sensiz nasıl ilerleyebilirim ki Şeyhim, daha şimdiden gönlüm hasretinle böyle kanarken?" Herhâlde çok sevdiği Hüseyin Efendi, onu teselli etmek, cesaretlendirmek için öyle konuşmuştu! Öyle karar verdi... Yolda yürürken yine ağladığının farkında değildi. Kendini, kalbine tekme yemiş gibi hissediyordu... "Bu hasretlik fazla geliyor bana." diye düşündü. "Ben ne yapacağım gayri? Ne yapacağım?" diye defalarca sordu için için... Hem de bir kademe ilerlemişken yolunda... Kendisini terk edilmiş, elinden ekmeği suyu alınmış, karanlıklar içinde bırakılmış gibi hissediyor, kalbindeki tekmenin ağırlığı onu eziyordu. "Niçin gitti, niçin gitti?" Bu sorunun cevabı yoktu. Hüseyin Efendi kısa veda konuşmasında niçinini söylememiş: "İstanbul'a gitmem lazım geliyor." demişti, o kadar.

Sonradan müritler arasında: "Hüseyin Efendi bir rüya görmüş, kendisine İstanbul bu rüyada emredilmiş." diye laflar dolaştı. Bu ne kadar doğru idi, Mehmet bunu çözemedi. Kime sorduysa o, bir başkasından işittiğini söyledi, kaynak bulunamadı. Asık Suratlı Ahmet Efendi ise: "O lazım geldiğini söyledi, demek ki lazım gelmiş!" dedi, bir daha bu konuya temas etmedi. Mehmet Halvetilik'te rüyaların ne kadar önemli olduğunu biliyordu. Aksi gibi kendisi pek rüya görmez, kazara görse bile hatırlamazdı. Zaman zaman bu da dert olurdu: "Kuzum ben Peygamberimiz Efendi'mizi görmek için, ille ölmeyi mi bekleyeceğim, rüyada göremez miyim?" diye soruyordu mürit arkadaşlarına. Onlar da; "Hazreti Peygamber'i görmenin vakti saati geldiği zaman, hem görürsün hem de rüyayı hatırlarsın, merak etme." diyorlardı.

Mehmet, Asık Suratlı Ahmet Efendi'den zaten hoşlanmazdı, şimdi büsbütün hoşlanmıyordu; çünkü Hüseyin Efendi'de bulduğu olgunluğu, hoşgörüyü, yumuşak bakışları ve bilgiyi halifede görmüyordu; belki görmek istemiyordu. Yavaş yavaş tekkeye gitmemeye başladı, sonra gitmez oldu. Mamafih virdine devam ediyor ve bu arada ilim öğrenme arzusu daha da şiddetleniyor; "Artık Diyarbakır'ın zamanı." diye düşünüyordu.

O günlerde babası hastalandı; felç yoklamıştı sağ tarafını, hareket edemiyor, konuşamıyordu. Derin, kara bakışlarındaki ışık solmamıştı yalnız. Bu bakışlardan, onun meydanda kalmak istediğini anladılar. Böylelikle hem sohbetleri, hem de zikri dinleyebilecekti, yatağını oraya serdiler... Birkaç gün önce sanki başına gelecekleri biliyormuş gibi halifesinin ismini

söylemişti. Bu ince bir rüzgâr gibi daima Ali Efendiyi takip eden, onunla oturup onunla kalkan, söz sırası geldiğinde derin sohbetler yapan fakat konuşmaktansa susmayı, düşünmeyi tercih eden Sabri Efendi idi. Mehmet çocukken, onun, uzun uzun cümlelerle söylediklerini pek anlayamaz, yanına da fazla yaklaşmaz, uzaktan uzağa severdi onu.

Ali Efendi'nin hizmetini Koca Derviş ve oğulları görüyordu. Hatice Hanım, sabah namazından sonra iniyordu hastanın yanına, beyaz başörtüsü, nurlu yüzüyle, bir gölge gibi kocasının ayak ucunda Kuran okuyordu.

Mehmet'in Diyarbakır sevdası yine küllenmişti; çelişkili düşünceler içindeydi. Bir taraftan babasının rahatsızlığına çok üzülüyor, diğer taraftan on dokuz yıllık ömrü boyunca babası ile hiç yakın olmadıklarını düşünüyordu; bu haksızlıkmış gibi geliyordu ona. İçin için öfkeleniyordu Ali Efendiye. Bu düşüncelerini Koca Dervişe hiç açmadı, ama o her zaman olduğu gibi Mehmet'in tedirginliğini fark etti, bir vesileyle şeyhinin ne kadar büyük olduğunu anlatırken: "Hiçbir şey yapmamış olsa bile," dedi, "abe seni bana emanet etmesi ne büyük bir incelikti, nasıl ince bir düşünceydi! Düşünsene seni anlayamayacak, arkadaşın olamayacak birine değil, bana! Çevresinde adam çoktu velakin senin gibi bir vahşi atı uslandıracak, edebe sokacak bir ben vardım. O seninle benim yaptığım gibi meşgul olamazdı abe, çünkü bir şeyhti; kendisini halkın, dolayısıyla Allah'ın hizmetine adamıştı. Başka bir şey gelemezdi elinden; en sevdiği oğlunu, çok sevdiği müridine emanet etti. Senin üstünden ellerini çekti mi? Çekmedi abe... Ah canım şeyhim efendim, hemen her hafta benimle özel konuşur, benim vasıtamla senin derslerini, güreşlerini hatta günlük sıkıntı ve sevinçlerini öğrenirdi. Bazen de şöyle şöyle yap, diye bana emirler verir, te be yol gösterirdi. Şimdi böyle oldu işte, Allah'ın bir hikmeti. Biliyor musun, hastalıklar da O'nun imtihanlarıdır. Bütün bunları adamım, iyi biliyorum da, yine abe yine onun bu hâline içim yanıyor, çok yanıyor." demişti. Koca Derviş ağlamaya başladı. Mehmet susuyordu, "Babam benimle ilgileniyormuş, bir müridine teslim edip, başından attığı oğlu değilmişim beni seviyormuş!" diye düşündü, içine bir sıcaklık yayıldı, göz pınarları doldu ve Mehmet yine ağladığını fark etmedi.

Soğancızade Şeyh Ali Çelebi el-Nakşibendi, altı ay sonra ramazan ayının ilk perşembe günü, sabah ezan okunurken vefat etti.

Hatice Hanım, Sabri Efendiye: "Başında yedi hatim indirdim, dualarınızı ona hediye edip yollarken, yedi hatmimi de söyleyin." dedi.

Ahmet katıla katıla, Koca Derviş başını göğsüne gömmüş sessizce ağlıyordu. Babasının yataktaki son hizmetlerini Mehmet yaptı. "Oğlu yapsın, onun hakkıdır." diye Sabri Efendi, kenarda durmuştu.

***

Her şey bitip eski düzen kurulunca Mehmet, artık Diyarbakır'a gitmek istediğini Derviş Ağa'sına söyledi. Onu her zamanki gibi meyve bahçesinde buldu. Ali Efendi gideli, Derviş Ağa'sı buraya daha çok gelir olmuştu. Canının içi şeyhinin büyük emeği vardı bu bahçede, her bir fidanı kendi elleriyle dikmişti. "Evlatlar bol. bol meyve yesinler istiyorum Halil Derviş," derdi, "hem bir ağaç bir can demektir ve bu can, dikilip gelişmek ister. Tıpkı siz benim evlatlarım gibi, onlara da özenle bakmak, esirgemek, yetiştirip gelişmelerini sağlamak gerekir."

Hemen bütün ağaçlar çiçeğe durmuştu. Evrenin bütün güzelliği, burada beyaz, pembe çiçeklere bürünmüştü. Koca Derviş dikkat etti, çiçekleri her zaman büyük bir hayranlıkla seyreden Mehmet, bu kez başını çevirmiş bir kere dahi bakmamıştı. "Hayırdır inşallah!" diye düşündü içinden, sonra cevap verdi:

— Böyle diyeceğin günü, korkarak bekliyordum!

— Neden korkarak?

— Nefsimden tabii, nefsim seni yanımdan ayırmayı hiç istemez. Oysa gitmenin, ilim tahsilinin sana çok hayırlı geleceğini, faydalı olacağını biliyorum. Çünkü artık burada kafese konmuş bir aslan gibisin, sanki her an kükremeye hazırsın! Bari çevrendeki demir çubukları parçala da git!

— Dergâhı da bıraktım biliyorsun, büsbütün her şeyden eksik kaldım. Kendimi pek cahil, işe yaramaz hissediyorum. Bir de annem beni evlendirmek hevesine kapılmaz mı!

Bu konu pek hoşuna gitti Derviş Ağasının, kıkır kıkır güldü:

— Evleniver abe! Ana kalbi girilir mı?

— Hiç niyetim yok Derviş Ağa'm. Bunu kendisine de söyledim. Biraz sert konuştum galiba, ağladı, ben de üzüldüm sonra.

— Ah senin bu sert konuşmaların! Ah ne edeyim ben!

— Kendimi bağışlatırım, merak etme... Ancak sanırım gideceğimi söyleyince de ağlayacak. Bak o zaman yapacağım bir şey yok; çünkü artık daha fazla kalamam burada, gerçekten boğazım sıkılıyormuş gibi geliyor... Biliyor musun, yalnız ilim değil benim derdim, aynı zamanda Hakikat bilgisi. Bunun için sufileri de tanımak istiyorum, mümkün olduğu kadar çok sufı... (omuzlarını silkti) İşte böyle şeyler düşünüyorum.

— İkisinden de, zahirinden de bâtınından da vazgeçmek istemiyorsun /değil mi?

— Hayır, çünkü bu iki ilim birbirini tamamlıyor. Bâtınına mânâ ilmi, zahirine ne diyelim, eh bir bakıma madde ilmi, bu dünya ile ilgili çünkü; mantık, kelam, tefsir okumak, Arapça öğrenmek istiyorum! Neyse Derviş Ağa'm, ben seni, senin beni aradığından daha çok arayacağım, bunu bil, giderken kimleri kurban ediyorum bilmiyorum, seni mi annemi mi yoksa kendimi mi? Ama inşallah dönüşte...

— Sus, sus. Tutamayacağın sözler verme abe! O Sevgili, gideni geri döndürmez pek. Önüne öyle cazip şeyler koyar ki, sen şudur budur derken. Neyse neyse, acıklı konuşmayalım kıymetlim, adamım. Şimdi kendime iş edineyim, sana Diyarbakır'da gerçek bilgin bir hoca aramaya çıkayım. İyi olanın ünü buralara kadar gelmiştir çünkü... Bir sorup soruşturalım bakalım.

— İyi olur Derviş Ağa'm... Mehmet ayağa kalkıp gitmeye davranırken ha, dedi Kâsım'dan mektup var, sultanın sefere çıktığını yazıyor.

Koca Derviş heyecanlandı:

— Aman çıkmış mı? Şükür, şükür! Hazırlandığını işitmiştim, abe Safevîlerin Revan'ı geri almaları üzerine, bu kez Bağdat'ı fethetmek için yemin etmişti!

— Sen de maşallah, sarayın içinde neler olup bitiyor, saraylılardan iyi biliyorsun!

— Abe tek kaynağım Kâsım değil, abe oku bakayım.

Mehmet koynundan buruşmuş bir kâğıt çıkardı:

— Valla işte selam kelam, sonra diyor ki: "Sultan yanına yine Şeyhülislam Yahya Efendi'yi aldı. Ona saygısı çok fazla, belki de koca IV. Murat'ın yegâne saygı gösterdiği kişi, ona 'baba' diye hitap ediyor zaten. Yine önce Konya'ya gidiyor, Hazreti Mevlana'nın huzuruna. Kendisi zaten Mevlevi'dir. Bu arada söyleyeyim; koca sarayda ben ve birkaç arkadaştan başka tarikata girmemiş kişi yok, hanım sultanlar bile bağlı. Artık bana bağsız mı demek gerek, yoksa yolsuz mu? Şaka ediyorum, alınmayın... Diyorlar ki; İstanbul–Bağdat yolu, yüz on konağa ayrılmış ve her konakta ordu ikmal merkezleri kurulmuş.

Ee Bağdat'ın fethi, aslanın ağzından en tatlı lokmasını almak gibi bir şey... Birecik'te Sadrazam Damat Bayram Paşanın ordusuyla birleşeceklermiş. Buradakilerin hesabına göre birleşik ordu, kış başlarına doğru Bağdat kapısına dayanırmış. Hemen Allah, sultanımızı, ordumuzu başarılı kılsın, âmin."

Bundan sonra da, dedi Mehmet, sesinde hiçbir duygu ifadesi olmadan, kız kardeşini evlendirmişler, onu, düğünü falan anlatıyor, istersen al sen oku.

Koca Derviş, kendisine uzatılan buruşmuş kâğıdı elinin tersiyle itti, sonra Mehmet'in gözlerine bakıp bu gözlerdeki parlak karanlıkta gördüğü acıdan ürktü:

— Sen nasılsın? dedi.

— İyiyim, demin de söyledim, annemi terslemekten başka bir şey yapmadım.

Sonra hemen arkasını döndü, hızlı hızlı yürüyüp gitti; şaşkın, üzgün, bu konuda elinden hiçbir şey gelemeyeceği için perişan bir Derviş Ağa bırakarak arkasında.

"Zaten," diyordu Mehmet yürürken, "bir gün böyle bir haber alacağını biliyordun. Şimdi bu üzüntü, bu kırılma, bu öfke neden? O ki, Allah'ın takdiridir bu... Ne umuyordun, Kâsım, sana yazıp, 'Gel kız kardeşimi al.' mı diyecekti. O kız seni hatırlamaz bile. Sen nesin ki onun için? Çocuk ağabeysinin yanında bir çocuk. İki laf bile etmezdi seninle! Belki de tiksinirdi senden. O, beyaz elbiseli, pembe, mavi elbiseli bir melekti, o kadar. Sense bir insan; yeryüzünde fesat çıkaran kan döken insan! Kuran böyle anlatmaz mı meleklerin insanlar hakkında düşündüklerini. Haydi Mehmet, delirme... Melek falan değil basbayağı bir kızdı o! Yoksa hiç evlenir miydi? Hem de Kâsım'ın saraydaki kâtip arkadaşlarından biriymiş!.. Ne arkadaş ki, kız kardeşinde gözü var." Mehmet, meyve bahçesinden çıkmıştı, sokakta yürümeye başladı. Son düşündüğüne kendisi güldü: "Öyle bir arkadaşın daha vardı Kâsım, kız kardeşinde gözü olan. Demek ille Kâsım'ın arkadaşı olacaktı! Güzel Allah'ım Sen'in takdirin, biliyorum... Ama bu içimdeki ıstırap ne böyle? Kâsım'ın bu arkadaşının kaderi ille yanmak mı olacak? Neden senin aşkından yanmıyorum da, sarı saçlı kız için yanıyorum, neden? Kızken de yan dostum, evlenince de yan! Senin kaderindir yanmak! Fakat ben yalnız O'nun aşkından yananlara özeniyorum. Bu kadar, bu kadar, bu kadar! Evli bir kadını da düşünecek hâlim yok ya! Düşünmeyeceğim, o böyle karşımda salınıp dolaşmasa... O böyle lacivert gözlerini açıp hayretle bakmasa... O her zaman yanımda olmasa... Uyuduğumda... Uyandığımda, güldüğümde, söylediğimde... Gördüğüm konuştuğum herkesin yüzünde! O böyle yanımda olmasa her zaman... On sekizinde bir kız, sarı saçlı, lacivert gözlü!.."

Mehmet, saatlerce yürüyüp akşam eve döndükten sonra, Melekşan için yazıp da yırtmaya kıyamayıp bir tarafa ayırdığı şiirlerinin hepsini mutfaktaki ocağa götürüp yaktı. Öyle seyretti alevleri. Bu gördükleri, onun kalbindeki alevler yanında ne kadar soluktu!

3

Mehmet'e, Murat Han'ın Bağdat'ı aldığı haberi, Diyarbakır'a giderken yolda konakladıkları bir handa ulaştı. Aksi yöne giden bir kervanın yolcusu söylemişti. Bu kadar sevineceğini söyleseler inanmazdı, ama sevindi. Ne de olsa Bağdat da kutsal bir şehirdi. Şimdi Derviş Ağa'sının yanında olup sevinçleri paylaşmanın tam zamanıydı! Yola çıkalı kaç gün olmuştu ki onu böyle özlemişti? Burnunda tütüyordu Koca Derviş.

— Muhasara otuz dokuz gün sürmüş. Çok değil amma velakin çok kanlı bir savaş olmuş. Sadrazam bile alnından kurşun yemiş kale önünde, düşüvermiş. Beş bin şehit vermişiz, on bin de yaralı asker varmış. Karşı tarafın ölülerini ise ikiye, üçe katlamak lazımmış, her taraf ceset doluymuş, Dicle'ye atıvermişler. Nereye gömeceksin onca adamı? diyordu adam.

Hancı:

— Peki sen, sen nerden öğrendin bütün bunları? diye sordu.

— Bizzat İstanbul'a haber götüren ulaktan işitmiş bir arkadaşımdan, dedi öbürü, anlattı. Adam Diyarbakır'a yakın bir yerde konakta at değiştirirken konuşmuşlar. Şimdi hesapça, biz haberi İstanbul'dan daha önce öğrendik. Görüyor musun şu Allah'ın işini? İstanbul'dan önce dağ başında bir handa!

Hancı, ortada dolaşan delikanlıya:

— Oğlum, diye seslendi, benden herkese ikram olsun, bir maşrapa ayran dağıt. Koca Murat'ın, Bağdat Fatihi Murat Han'ın şanı için olsun.

Adam:

Daha haberler bitmedi, dedi, Murat Han, Diyarbakır'a gidiyormuş, niyeti kışı orada geçirmekmiş. Bahar için başka düşünceleri varmış. Ne mutlu ki sizler Diyarbakır'a gidiyorsunuz, belki onu görmeniz de nasip olur.

Herkes heyecanlandı ve o akşam, bir Murat Han hikâyeleri furyasıdır gitti. Mehmet'ten başka hepsinin anlatacağı bir şey vardı sultan hakkında. Onu çok övüyorlar, cennetmekân Yavuz Sultan Selim'le mukayese ediyorlardı. Bir kısmına göre, Sultan IV. Murat, Yavuz'dan üstündü; çünkü o iktidara geçtiği zaman hazine tamtakır, ülke anarşi içindeydi. Cennetmekân öyle mi ya! O, ekonomisi tıkır tıkır işleyen, huzurlu, her şeyi tam bir memleketin başına gelmişti! Lafları uzadı uzadı, ocaktaki odunlar küllenmeye, odanın havası soğumaya başladı; dışarıda kar serpiştiriyordu. Aralarındaki gençlerden biri olmasına rağmen Mehmet ayağa kalktı: "Haydi efendiler," dedi, "sohbet pek güzel de, uyku vakti geldi! Sabah namazından sonra yola vuracağız yine." kervanbaşı ona hak verdi, hep beraber kalktılar.

Sabah dondurucu soğuk vardı, fakat insanların yürekleri o kadar rahat ve güvenliydi ki, kar altında yolculuk daha kolay geldi. Bu güven ve rahatla birkaç gün daha gidip Diyarbakır'a ulaştılar. Ne büyük bir şehirdi bu Diyarbakır!.. Malatya'nın üç dört misli geldi Mehmet'e,

kervanbaşına ucuz ve temiz bir han aradığını söyledi. Kervanbaşı onu, kervandan birkaç adamla, "Pazarcılar Hanı'na yolladı.

Mehmet'in elindeki adresten, Feyzullah Efendi'nin Diyarbakır'ın kale içi mahallelerinden, Hoca Tahir Mahallesi, Tahir Efendi Sokağındaki yeşile boyalı evini bulması güç olmadı. Evi bulmuştu bulmasına ama, kapıyı çalmakta bir hayli tereddüt etti. Çok heyecanlıydı, yirmi, yirmi bir yıllık hayatında bir dönüm noktası olacaktı bu kapının açılması. Birkaç dakika, "Acaba ters yüz geri dönsem mi?" diye düşündü. Derviş Ağası memnun olur muydu?

Hayır olmazdı, çünkü o da istiyordu Mehmet'in iyi bir öğrenim görmesini ve Malatya'daki bütün yetkili kişiler, ona işte bu yeşil kapıyı işaret etmişlerdi. İçinden bismillah çekti, O Sevgiliye sığındı ve çaldı kapıyı. Bir delikanlı açtı, soran gözlerle Mehmet'e baktı.

Mehmet:

— Feyzullah Efendiyi görmeye geldim, dedi.

Delikanlı sordu:

— Ne yapacaksın Feyzullah Efendi'yi?

Mehmet şaşırdı; babasının tekkesinin de, Halveti tekkesinin de kapıları her zaman, herkese açıktı. Şimdi bu soru ne demek oluyordu? Heyecanı geçip öfkelenmeye başladığını hissetti, fakat aynı anda fark etti ki burası bir manevi ilim tekkesi değil, zahir ilim öğreneceği evdir. Bunun üzerine sabırlı konuştu:

— Malatya'dan geldim, kendisinden ders almak istiyorum da.

— Öyle her önüne gelen, her dakika göremez Feyzullah Efendi'yi. Bugün git, yarın öğle namazından sonra gel.

Ve kapıyı, çat diye Mehmet'in yüzüne kapadı.

Mehmet, bir süre kapıda kalakaldı, sonra öfke ile döndü, yürüdü. "Bu adam mı bana ders verecek?" diye düşünüyordu. "En iyisi ben bir başka hoca arayayım. Kime soracağım ki? Hay Tanrı'm bu ne hâldir başıma gelen? Acaba demin düşündüğüm gibi dönsem mi Malatya'ya?" Hayır artık dönemezdi Mehmet, mademki gelen misafire böyle davranılıyor, o da inat edip şu Zümrüdüanka kuşunu görecekti, olmazsa oğlanı iter girerdi içeri! Bu kararla biraz ferahladı ve karnının açlığını hissetti. Doğrusu bu ya kendisine bir kâse çorba ikram edeceklerini ummuştu amma...

Tekkelerde âdetti, uzak yoldan gelen yolcuya hemen çorba sunulurdu.

Ertesi günü, öğlen namazını Hoca Tahir Mahallesi'nde bir camide kılar kılmaz doğru evin yolunu tuttu. Yeşil kapıyı yine çaldı, başka bir delikanlı açtı bu kez kapıyı. O da soran gözlerle Mehmet'e baktı. Mehmet izah etti:

— Bir dakika, dedi delikanlı, gidip kendisine sorayım, seni kabul edecekse gelirsin.

Kapı yine Mehmet'in yüzüne kapandı. Açıldığı zaman delikanlı:

— Şimdi çok meşgulmüş, yarın ikindi namazından sonra geleceksin, dedi.

"Bu da Allah'ın bir sınavı olmalı, başka türlüsü düşünülemez." diye geçti Mehmet'in aklından. Bir gün önceki kadar öfkelenmedi. Kırk kere de döndürseler kapıdan, o, mutlak içeri girecek

ve adamı görecekti! Küçükken annesi ona: “Kara inadın tuttu yine!” diye kızardı, asıl şimdi tutmuştu kara inadı!

üçüncü gün de, ertesi gün için, ikindi sonrası, dendi.

Dördüncü gün kapı açıldı ve bu sefer Feyzullah Efendi’nin kendisiydi kapıyı açan. Beyaz saçlı, beyaz sakallı, cin gibi fıldır fıldır gözlü bir adamdı... Gülerek:

— Gel bakalım ilim öğrenmekte inat eden dostum, gel bakalım, dedi.

Adam önde, Mehmet arkada yürüdüler. Duvar kenarları çepeçevre üzeri halı kaplı sedirli, perdeleri dantelli beyaz keten, genişçe, aydınlık bir odaya geldiler. Odanın ortasında büyük bir pirinç mangalın içinde tepeleme ateş vardı. Mehmet’in tahminine göre bu bir zengin eviy-di! Kendisini biraz rahatsız hissetti. Duvarlarda güzel hat tabloları asılıydı. Mehmet, Kâsım’ı özledi. Adam onu buyur ettikten sonra kendisi de oturdu. Mehmet’in yüzüne bakıp gevrek gevrek güldü:

— Ben, dedi, öğrencinin inatçısını severim. İnatçı olacak ki öğrenecek. Onun için bana gelen öğrencileri önce bir sabır ve inat sınavına sokarım. Seninki fazla uzun sürmedi. Bu kapıya altı kere gelip altı kere bu kapıdan dönen de var. Yarın bir haftalığına köye gidecek olmasam, senin sınav da daha uzun sürerdi, ama kısmetin bu kadarmış. Söyle bana daha uzununa dayanabilir miydin?

Mehmet, kendinden pek emin:

— Kırk gün de geri çevrilsem, kırk birinci gün yine gelmeye karar vermiştim, dedi.

— Hımm, pekâlâ, şimdiye kadar ne öğrendin, benden ne öğrenmek istiyorsun?

— Dört yaş dört ay dört günlükken okumaya başladım, sıbyan okuluna gidinceye kadar Kuranı hıfzetmiştim. İki yılda mezun oldum okuldan. Sonra işte, tasavvufi sohbetleri izledim, dinledim. Babam Nakşi Şeyhi idi, ben Halvetiyim Allah kabul ederse.

— Demek tasavvufi sohbetler!.. Demek Nakşi bir şeyhin oğlu, kendisi de Halveti! diye tekrar etti adam. Bir süre Mehmet’i baştan ayağa süzerek düşündü, beyaz sakalını sıvazladı. Gülen yüzü gülmez olmuştu. Sonra ani bir kahkaha attı. Böyle birisine ilk defa ders vereceğim. Bak önce seni reddetmeyi düşündüm, ama doğrusu bana bu kadar ters birine ders vermek de bir tecrübe, bir eğlence olabilir.

— Anlayamadım efendim?

— Kadızadeler diye bililerinden bahsedildiğini işitmedin mi?

— Evet, şu tarikatlara, sesli zikre ve devrana karşı olanlar! Onlardan yoktu Malatya’da, bir Derviş Ağa’m vardır, İstanbul’dan işitmiş, böylece biraz bahsetmişti. Galiba Birgivi diye bir zatın, “Tarikat-ı Muhammediye” isimli kitabını esas almışlar. Fazla bir bilgim yok haklarında.

— Küçük Kadızade Balıkesirli Mehmet Efendi’yi tanıyor muydu o Derviş Ağa’n?

— Sanmıyorum, yoksa bana da söylerdi.

Feyzullah Efendi birden coştu, sesini yükseltti:

— Hareketin başındaki adamı nasıl tanımaz? Koskoca Ayasofya’nın vaizini, Sultanımız Murat Han’ı destekleyip tütünün haram olduğuna dair fetva veren koca vaizi nasıl tanımaz?!

Mehmet cevap vermedi, Feyzullah Efendi devam etti:

— Kısaca söyleyeyim, Kadızadeler, halka tasavvuf ehlinden kaçmayı söylerler, çünkü onları imansız kabul ederler.

Mehmet elinde olmadan konuşuverdi:

— Tövbe tövbe, dedi.

— Böyle inandıkları için de onları alaya alırlar, bazen de dövüşürler.

O an Mehmet böyle bir Kadızadeliyi tanımayı, onunla kavga etmeyi ve onu dövmeyi gönülden arzuladı. Adamsa eski keyifli hâline dönmüştü.

— Peki sen, dedi, sen Sivasî Efendi'yi yani meşhur mutasavvıf Abdülmecit Efendi'yi de tanımıyor musun?

— Hayır.

— Sen de bu konuda pek cahilmişsin, Sivasî Efendi, Küçük Kadızade ile tartışan adamdır! Bakma söyledikleri şeriata aykırıdır, ama güzel bir üslupla söylemeyi biliyor, o kadar! "Peki hoca, sen de Kadızadeli misin?" diye soracak olursan, hayır değilim, tartışmalara pek katılmam, yalnız onlara hak verir ve tasavvuf erbabından hoşlanmam! Fakat seni öğrenci olarak alacağım, eğer sen tabii beni hâlâ hoca olarak istiyorsan?

Mehmet, olumlu anlamda başını salladı. Feyzullah Efendi:

— Paran var mı, bana ne kadar ödemeyi düşünüyorsun?

— Çok param yok, handa kalmak da ayrıca masraf tabii. Siz ne kadar istiyorsunuz?

Mehmet, adamın açık sorusuna açık cevap vermişti ama biraz utanmıştı. O, hocaların, Allah rızası için öğrenci yetiştirdiklerini sanıyordu, tıpkı şeyhlerin müritlerden bir şey kabul etmemeleri gibi. "Zahir ilme açılırken, daha şimdiden, hiç aklıma gelmeyen şeyler başıma geliyor! Ee madde dünyası bu!" diye düşündü... Adam yine onu süzmeye başladı, o kadar uzun süzdü ki, Mehmet rahatsız oldu, oturduğu yerde kıpırdandı. Feyzullah Efendi nihayet konuştu:

— Bizde, orta ayak işlerine bakan bir oğlumuz vardı, geçenlerde evlenmek için köyüne döndü. Eğer onun işlerini üstlenmeyi sen kabul edersen hem bu evde aşağıdaki bodrum odasında kalır, ha bir tarafında odunlar yığılıdır, ama ziyanı yok, evet hem karnını doyurur, hem de bedava ders alırsın.

"Ah benim canımın içi Derviş Ağa'm, şimdi sen olsan ne dersin bu adama?" Mehmet, onun ne cevap vereceğini düşünemedi, ama kendisi kabul etti.

— İyi, dedi Feyzullah Efendi, oğullarım sana yapacağın işleri gösterirler. Kadınları göremezsin, ama ezkaza görürsen, onlara bakmak yok, başını önüne eğip bekleyeceksin, ta ki senin yanından uzaklaşsınlar. Ben yarın köye gidiyorum, bir hafta kalacağım. Sen dur bakayım, evet, bir hafta sonra bugün, sabah namazından sonra gel. Unutmazsın artık Hoca Tahir Mahallesi, Tahir Efendi Sokağı... Kim bu Tahir Efendi biliyor musun, benim babam! Çok büyük bir hocaydı, Hüsreviye Medresesinde ders veriyordu, bütün Diyarbakır'da parmakla gösterilirdi. Neyse, bu ev de ondan kalmadır.

Feyzullah Efendi konuşmaları bitmişçesine ayağa kalktı:

— Ha, dedi, ne öğrenmek istediğini söylemedin, ama hele bir hafta sonra gel, görüşürüz. Merak etme, bu sefer, bu sefer sınav mınav yok, doğru eve gireceksin.

Bu zoraki tatilde Mehmet, Diyarbakır'ı gezdi. Camisi ile beraber Hüsreviye Medresesi'ni gördü. Gümüşçüler Çarşısına geçti. Gerçekten güzel tel tel işlenmiş süs eşyaları arasından, ablaları için birer bilezik beğendi, fakat nasıl göndereceğini bilemediğinden almaktan vazgeçti. Gümüş bileziklerin fiyatı zaten Mehmet'in küçük bütçesi için fazlaydı. Kılıç, bıçak, hançerci dükkânlarını dolaştı; orada da gözü bir hançere takıldı, ama kim için alacaktı ki? ünlü üç katlı, kâgir, Hasan Paşa Hanını gördü.

Kendi kaldığı küçücük hanla mukayese edilemeyecek kadar büyük ve gösterişliydi. Bir kahvede tanıdığı ve ahbap olduğu birkaç genç adam Diyarbakır'ı övdüler. Burada yetişen kavunlar, olduğu gibi doğru saraya, Türkmen koyunları da İstanbul'a gönderiliyordu, öyle lezzetliydiler. Ayrıca şehrin nefis dokumalarıyla övündüler. Hamamlarının da meşhur olduğunu öğrendi Mehmet, üzerinden yolun kirini atmak için hemen gidip, bir güzel yıkandı...

***

Bir hafta sonra Mehmet, Feyzullah Efendinin söylediği gibi doğru eve girdi. Onu oğlanlar karşılamışlardı. Mehmet'i oturtup yapacağı işleri saydılar; evvela selamlığın her türlü düzeninden ve temizliğinden o sorumluydu. Ayrıca, selamlığa gelen bütün misafirlere ikramı da o yapacaktı. Her gün sabah namazından önce, evin bütün mangallarını yakacaktı. Boş kaldığı zamanlarda Aşçı Hüsam'a yardım edecekti. Ayda bir kere hocanın kütüphanesindeki bütün kitaplar inecek, tozları alınacak, sonra sırasını bozmadan raflara yerleştirilecekti. Çalışma odasını gösterdiler, iki duvar kitaplarla kaplıydı. Haftada bir kere de bütün evin merdivenleri tahta fırçası ile fırçalanacaktı.

— O gün hanımların evde bulunmadığı gündür. Yalnız öğle namazı ile ikindi namazı arası bu işin bitmesi lazım. Şimdi, söyle aç mısın?

— Evet.

— Öyleyse gel mutfağa gidelim, orada Aşçı Hüsam'la beraber yiyeceksin bütün öğünleri.

Çocuklar, o ilk karşılaşmalarında olduğu gibi kaba değillerdi, fakat dost da görünmüyorlardı. Aralarında soğuk bir efendi, uşak ilgisi kuruluvermişti.

***

Mehmet ev işi yapmanın ne demek olduğunu hiç bilmediği için bütün söylenenleri yapıvereceğini sanmıştı. İşe başlayınca zorluk baş gösterdi. Geceleri soğuk bodrumdaki yatağına yatınca her tarafının sızladığını fark ediyordu. Oysa bünyesi kuvvetliydi, bir pehlivandı o!..

"Yapa yapa alışırım elbet." diye düşündü. Kendisini bir uşak olarak görmüyordu, o sadece aldığı derslerin ücretini ödemeye çalışan bir garip öğrenciydi! Kendisini öyle hissediyordu. Çünkü geldiğinin üçüncü günü başlayan derslerinden ziyadesiyle memnundu. Öğrenmeyi, daha çok öğrenmeyi, âdeta adamın beynini sağmayı istiyordu. Kelam, mantık, tefsir ve Arapça demiş, Feyzullah Efendi de çok şaşırmıştı: "Hepsi birden bir arada olur mu, kafan alır

mı?" diye sormuştu. Mehmet, kendine güvenli; oldurmaya çalışacağını söylemişti. "İş ki siz bütün bunları bana öğretmeyi kabul edin."

Feyzullah Efendi ile pek su yüzüne çıkmayan gizli bir çekişme içindeydiler. Öğrenci öğrenmek için aklını çalıştınp çalışıp çabalarken, hoca sanki, her gün, bir gün öncekinden daha zor meseleleri Mehmet'in önüne atıyordu. Mehmet kafaca ve bedenen yorgundu, gönlü hoştu yalnız, çünkü her akşam, odasındaki idare kandili ışığında, gelirken Derviş Ağa'sının ona hediye ettiği Yunus divanından bir şeyler okumayı ve sonra şiir düşünmeyi âdet edinmişti. Tamamiyle Yunus Emre'nin tarzında bazı şiirler de karalıyor, sonra yırtıyordu. Malatya'yı, meyve bahçesini, Derviş Ağa'smı ve annesini çok özlemişti. Bazen şiiri bırakıyor, onları yanı başında farz ederek uykuya dalıyordu. Sıcak uykulardı bunlar, fakat hâlâ rüya görmüyordu.

Evde kalmaya başladıktan hemen sonra, hem Derviş Ağasına hem de Kâsım'a birer mektup yazarak durumunu anlatmıştı... Daha onlardan cevap gelmemişti.

Cuma namazından akşam namazına kadar, haftada bir gün birkaç saatlik izni vardı. Hocası onu şehri gezsin diye bırakıyor, Mehmet de öyle yapıyordu. Bir gün, içersinden ilahi sesleri gelen bir tekke gözüne çarptı. Duraladı, girip girmemekte kararsız kaldı, bir süre sonra girdi. Halveti dergâhı idi, devran ve zikir vardı. Mehmet, ziyaretçiler arasına nasıl çöktüğünü bilemedi. Kendi dergâhı, kendi katıldığı devranlar, dinlediği ilahiler hepsi gönlünü doldurdu; taşırdı bu gönlü, sessizce ağlamaya başladı. Bir taraftan da buraya geleli, yapmayı bıraktığı virdindeydi aklı, utanıyordu... Birkaç saatlik iznini bu tekkede geçirdi, sonra koşa koşa eve döndü. Genellikle bu izin saatlerinde nereleri gezdiğini sorardı Feyzullah Efendi; onun salık verdiği camilere falan gidip gitmediğini merak ederdi. Bu kez sormadı.

Mehmet cuma günleri, muntazam devam etmeye başladı tekkeye. Kendini burada bir kaçak gibi görüyordu, vicdan azabı çekiyordu, fakat gitmemek de elinde değildi. Bazen devran olmaz, Şeyh Abdülkerim Efendi, sohbet yapardı. Genellikle dünyanın geçiciliği, kirliliği, yalancılığı üzerinde durur, ona bağlananın sonunun çok kötü olacağını söylerdi. Dünya, içinde devamlı sınavlara tabi olduğumuz bir tür zindandı... Ona ilgi duyanın, ilgisini büsbütün artırırdı, sonunda o kişi dünyaya bağlanır, ondan kopamaz olur ve böylece kendi cehennemini hazırlardı.

Abdülkerim Efendi, bu fikirleri daima uzun uzun cümlelerle ve pek karışık anlatıyordu. Her konuşmasında da, bu dünya konusuna birkaç kere temas ediyordu. Bir gün Mehmet, içinden "Ben bu dünyayı, herkesin anlayacağı şekilde ondan daha basit anlatırım." diye karar verdi. Akşamına defterine birkaç beyit düştü:

Uyan gafletten ey gafil seni aldatmasın dünya
Yakanı al elinden ki seni sonra kılar rüsva
Ne sandın sen bu gaddarı ki böyle onu sevdin
Onu herkim ki sevdiyse dinini eyledi yağma
Adavet kılma kimseyle sana nefsin yeter düşman
Ki asla senden ayrılmaz ömür âhir olunca tâ
Bu zâhir gözünü örtüp bana tut cânıla gönlün
Ki her bir sözün içinde duyasın cevher-i mânâ

Mehmet, "Daha uzayabilir bu şiir." diye düşündü, yırtıp atmadı, sakladı.

***

Kâsım'a son mektubunda şu Kadızade, Sivasî meselesini sormuştu, o cevabında: "Ağam," diyordu, "kaç kere yazmak istedim, fakat yazacaklarım kalemimden geri döndü. Aslında tasavvufa merakını, sesli zikre ve devrana düşkün olduğunu bildiğimden, seni üzmekten kaçındım. Gelip geçici bir şey olduğunu sanmıştım. Ben dinî meselelerle senin gibi ilgilenmem biliyorsun. Yalnız tütün ve kahvehanelerin yasak edilişinde, Küçük Kadızade'nin büyük rolü olduğunu biliyordum, zaten tütün için o, fetva verdi. Her neyse canım efendim, sana göndermek için iki tarafın da yazdığı risaleleri buldurduğum zaman, iki tarafa da göz attım. Ve inanır mısın duygularımla da, mantığımla da Sivasî Efendi'nin yanında yer aldım. Öbürleri din adına ne biçim şeyler, ne biçim hükümler veriyorlar; yok billur bardakla su içmeyecekmisin, yok müspet ilimlerin ve matematiğin öğretimi meşru olmayabilirmiş, kaşıkla çorba içmeyecekmişsin, ezan ve mevlit makamla mı okunmazmış falan filan... Resmen deli bunlar! Camilerine birden fazla minare yaptıran sultanları bile suçluyorlar... Her neyse bundan sonra konu hakkında görüp işittiklerimi sana yazacağım.

Ey ağam, Diyarbakır'dasın amma bilmem farkında mısındır ki, sultanımız orada hasta yatmaktadır. Karaciğerinden ve bacağındaki damla hastalığından zoru var. Damla, Osmanlı'nın klasik hastalığı, hemen her padişah yakalanıyor; lâkin karaciğer! Anladığın gibi içki belası! Neden başkalarına yasakladığını kendi içer bilmem ki! Orada yatağa düşeli neredeyse yetmiş günü bulacak. Biraz iyileşti haberi geldi, oradan Ankara'ya doğru yola çıkacaklarmış. Oysa baharda ordusu ile beraber İsfahan'a gidecekti... Ne kadar yazık! Fakat ağam, Allah korusun sultanımıza bir hâl olursa, yerine Şehzade İbrahim geçecek ki (çünkü başka erkek çocuk kalmadı Osmanoğlu'nda, çok tehlikeli bir durum) düşününce afakanlar basıyor. Biliyor musun o da Kösem denilen kadının öz oğludur. Şehzade İbrahim'in, ağabeyi kadar eğitimi, öğretimi yoktur; ne İlmî, ne de askerî tahsilini tamamlamıştır. Sultanımız zamanında ömrü Topkapı Sarayında, "kafes" tabir edilen minik dairede geçmiştir. Ve ağabeyi tarafından öldürülmek korkusu ile yaşamıştır, yaşamaktadır. Çok şiddetli baş ağrıları da çekermiş, fazla sinirliymiş. Nasıl olmasın ki, dört ağabeyinin öldürüldüğünü gördü. Velhasıl onun zamanında düzenin bozulup her şeyin eski hâline dönmesinden çok endişe ediyorum. Sadece ben değil, bütün aklı başında insanlar aynı korkuyu, endişeyi taşıyorlar. Rica ederim, dua et; Allah sultanımız IV. Murat Han'a acil şifalar ve uzun, sağlıklı bir ömür ihsan etsin, âmin.

Gözlerinden öperim kardeşim benim."

***

Mehmet, Koca Derviş'e yazmıştı, kendininkiyle beraber, Kâsım'ınkini de zarfa koydu.

Mektuptan sonra risaleleri okuyan Mehmet; Feyzullah Efendi gibi, aklı başında görünen bir bilgin adamın, nasıl Kadızadeler'in tarafında olabildiğine çok şaştı. Acaba o, kendisinin sandığı kadar aklı başında değil miydi? Ondan ders almakla hata mı ediyordu? Bu hocayı terk etse miydi? İçinden bu risaleleri ona okutmak, sonra da iyi bir tartışmak geçiyordu. Kalbini çarptıracak kadar şiddetli bir arzuydu bu. Düşündü; onun söyleyeceklerini ve kendi cevaplarını hayal etti, keyiflendi. Fakat sonra tartışma işinden vazgeçti; o, buraya ilim öğrenmeye gelmişti, adamı mat etmeye değil!

Fakat sonraları Feyzullah Efendi'nin her öğrettiğinden kuşkulanmaya başladı. İçinde bir tatsızlık ve umursamazlık vardı, hocasına saygısını kaybetmek üzereydi. Acaba bu işi burada bırakıp çekip Mardin'e falan mı gitseydi? Çok ciddi düşündü; yine de kararsızlık içindeydi.

***

IV. Murat Han, Ankara'da, sevip saydığı şeyhülislamın, bağ bahçe içindeki, dededen kalma evinde ağırlandı. Orada tekrar içmeye başladı ve devam etti.

İstanbul'a 12 Haziran 1639'da vardı. Büyük törenlerle karşılandı. Bütün imparatorlukta bir hafta şenlik ilan edildi.

Murat Han'ın İstanbul'a girdiği gün Mehmet, Mardin'e gitmek üzere Diyarbakır'dan ayrıldı. Aşağı yukarı bir buçuk yıl Diyarbakır'da kalmıştı. Ayrılma kararını Feyzullah Efendiye bildirdiği zaman, adam samimiyetle üzüldü: "Sana alışmış, hatta sevmeye başlamıştım. Bir altı yedi ay daha sabretsen, iki yıl ilim tahsil etmiş olacaktın ki, bu da önemli bir şeydir." Mehmet: "Allah'ın kısmeti hocam, müsaadenizle helalleşelim." dedi... "Helalleşmek mi? Dur bakalım, hımm! Helalleşmek mi? Ben sana borçluyum." "Anlayamadım efendim?" "Sen bu eve, benim sana verdiğimden daha fazla emek verdin. Seni izlemediğimi, yapıp ettiklerini bilmediğimi mi sanıyorsun! O yüzden borçluyum sana." "Helal olsun efendim." Feyzullah Efendi bir duraladı, sonra başını salladı: "İslamiyette hak yemek en büyük günahtır, bunu bilmez misin!" dedi, cebinden kesesini çıkardı ve Mehmet'e, zorla bir altın verdi. "Şimdi helalleşelim." dedi. Helalleştiler, küçük beylere selamlarını bıraktı Mehmet ve büyük bir heyecanla girdiği bu evden gayet sakin ayrıldı. Mardin'e gidecek bir kervana katılacaktı.

Yolda konakladıkları kervansaray, vakıf malıydı. Bu yüzden üç günlük yatak, yiyecek ve hayvanların bakımı bedava idi. Bu, büyük bir kervansaraydı; içinde yatakhaneler, yemekhaneler, aşhaneler, mescitler, hamamlar, hastahane ve eczahane vardı. Ayrıca ayakkabı tamir edecek yahut yeniden yapabilecek ayakkabıcılar, hayvanlar için nalbantlar bulunuyordu.

Akşam yemeğinden sonra mehter çalınıp kapılar kapandı. Artık bir Allahın kulu dışarı çıkamazdı. Ancak, gece konuk gelecek olursa kapıcılar kapıyı açıp onu içeri alacak ve önüne yemek koyacaklardı... Sabahleyin herkes namaza kalktı, sonra mallarını kontrol ettiler. Hancılar bağırarak, cümlesinin malının tamam olup olmadığını sordular. Herkesten olumlu cevap "alınca kapıyı açtılar ve yolcuları dualarla yola koydular. Ertesi gece bir başka kervansarayda kaldılar. Vakıf malı olmadığı için burası paralıydı, fakat düzen bir evvelkinin aynıydı. Kervansaraylar da, yollar da Mehmet'in çok hoşuna gidiyordu; deve üzerinde ağır aksak gidiyor, düşüncelere dalıyordu. Atmaya kıyamadığı son şiirinde dünya için "zindan" demişti Abdülkerim Efendinin etkisinde kalarak. Doğru mu yapmıştı, hakikaten zindan mıydı şu güzelim dünya? Şiirlerinde, tıpkı Yunus'un yaptığı gibi, gerçekçi olmalıydı; duyumsamadığı bir şeyi yazmak istemiyordu, Yunus kadar samimi olmak istiyordu. Dünya çok güzeldi güzel olmasına da; geçiciydi, doğru, aldatıcıydı, doğru, kötüydü, doğru fakat aynı zamanda iyiydi de. Bir denge mevcuttu iyilikle kötülük arasında, kurbanı olduğu O Sevgili, her şeyin zıddını yaratırken, nasıl da güzel bir denge var etmiş, nasıl da güzel bir düzen ve uyum kurmuştu! Madde, mânâ; zahir, bâtın! Keşke insanlar da şunların dengesini bir tutturabilseydi... Böyle şeyler düşünüyor ve sonra hemen hemen tümü vaiz sınıfından olan Kadızadeler'e kızmaya başlıyordu. Adamlar insanın gönlüne, ruhuna hiç önem vermedikleri gibi yobazlardı ve bütün yobazların olduğu gibi budalaydılar!.. Onlarla tartışma bile yapılamazdı, değmezlerdi, onları

sadece dövecektin! Şöyle güreş kuralları ile bir sarmaya alacak... Mehmet gerçekten istiyordu bir Kadızadeli ile karşılaşmak!

Sonra yine dünya konusuna dönüyordu. Bu kez "Dünya bir büyük bahçedir." diye düşünmeye başladı, "Allah bu bahçeyi yapmış, içine her çeşit faydalı ve zararlı ağacı dikmiş. Niçin zararlıları da ekmiş? Pek tabii denge için! Bu iş Allahın bir hikmetiydi ve herkesin bunun sebebini anlaması mümkün değildi, belki çok ileri derecedeki Allah dostları bilebilirlerdi. Diyelim ki bu bahçeye üç zümre halk giriyordu. Bir kısmı bu bahçeye girer, oradaki faydalı şeylerden yer içer, gücü yettiğinden, beğendiklerinden alır götürür. Bir kısmı da girer, iştah açıcı nefis meyvelerden yer, iştahı artar zararlılarından yer, fakat sonra hemen doktora koşar, doktor onları tedavi eder. Bunlar da yine ellerinden geldiği kadar faydalı şeylerden kucaklar, dışarı çıkarlar. Fakat diğer bir kısmı vardır ki, bahçeye girer, her bulduğunu, faydalısını, zararlısını hiç ayırmadan her gözüne güzel görüneni yer içer. Bu yüzden yıkılır, helak olur. Davetçiler kendisini: 'Onda zarar vardır.' diye ikaz etmişlerdir, ama o kısım buna kulak vermemiştir. Davetçiler yine: 'Sizin zehrinizin panzehiri, derdinizi devası bizdedir.' dese de, insanlar yine dinlemezler. Bu bahçede üç zümre de daima mevcuttur. Bahçedeki ağaçların en faydalısı 'tevhit'tir"' Biraz daha düşündü Mehmet ve tevhitten daha faydalı başka bir şey bulamadı, fakat aynı zamanda "Kâmil insandır, Allah dostudur faydalı olan." dedi içinden... "Sonra," diye düşündü, "ağaçların en zararlısı küfür, şirk ve nifak ağacıdır. Sonra düşmanlık, kibir ve haset ^ağaçları gelir. Bahçede olanların en faydalısı; 'emirler' ve 'nafileler' bostanıdır. Orada bulunanların en zararlısı, zaten yasak edilmiş şeylerdir. Bunların panzehiri ise tövbedir. Bahçedeki hekim ve davetçiler ise; peygamberler, mürşitler, veliler ve Kadızadeli olmayan basiretli vaizler ve nasihatçilerdir..."

Dünyanın böyle bir tasvirini yapması hoşuna gitti Mehmet'in. Bu betimlemesini Derviş Ağasına yazmaya karar verdi... Devenin üstünde ağır aksak giderken, bir de Mardin'e gidince at binmeyi de öğrenmek istedi; çünkü o yalnız başına seyahat etmeyi de istiyordu. Nasıl olsa her dokuz saatte bir, bir hana yahut kervansaraya rastlanıyordu.

***

Mardin, Diyarbakır'a bağlı bir sancaktı, vaktiyle Yavuz Sultan Selim Han, Safevilerden almıştı. Halkın yarısı Müslüman'dı; Yörükler, Kürtler ve Araplar vardı. Müslümanlardan geriye kalanlar; Yakubi, Süryani, Nasturi, Keldani idiler. Birkaç yüz de Yahudi vardı. Karmakarış bir halk kalabalığı, pek çeşitli ibadetler, âdetler, törenler; camiler, kiliseler, tekkeler, mânâstırlar ve Süryani Patrikliğinin merkezi, hepsi Osmanlı idaresinde barış ve kardeşlik içinde yaşıyordu. Mehmet, Ulu Cami'yi ziyaret etti, namazlarını orada kıldı ve Ulu Cami'nin meşhur hamamında yıkandı. Gözüne aklı başında görünen herkesle ahbaplık etti. İyi bir bilgin kişi aradığını söyledi. Çeşitli insanlar çeşitli hocaları tavsiye ettiler, üzerinde anlaştıkları tek isim; Abdürrezzak Efendi idi. Mehmet, Araplarla da konuşmaya çalıştı, okuması ve anlayışı epey geliştiği hâlde konuşması hiç iyi değildi. Onun yanlış cümleler kurması karşısındakileri güldürüyor, Mehmet de buna sinirleniyordu, sinirlenmeye hakkı olmadığını bile bile... Sonra, "Ne kadar gülerlerse gülsünler, benim çat pat da olsa konuşmam lazım ki, bol bol konuşmam lazım ki, Arapça konuşmayı öğreneyim." diye düşündü. Bu arada gidip Abdürrezzak Efendiyi buldu. Oldukça mütevazı bir evde, mütevazı bir hayat sürüyordu anlaşıldığı kadarı ile, kendisi de çok alçak gönüllü idi... Ayrıca, yetiştirdiği öğrencilerden para kabul etmiyormuş, Allah rızası için yapıyormuş bu işi. Mehmet, hiç o değilden Kadızadeler hakkında fikrini öğrenmek istedi; adamın gülen gözleri karardı:

— Allah'ın kullarına yakışmayacak kavgalar yapıyorlar, hem de Allah için olduğunu söylüyorlar. Bu tavırlar güzel değildir, sanki küfre kaçacaklar. Şükürler olsun ki ben onların kavgaları ile hiç ilgilenmiyorum, bir din âlimiyim ama tasavvufa da saygım vardır, dedi.

Mehmet rahatladı, o zaman kendinden ve babasından, Derviş Ağasından uzun uzun bahsetti, Diyarbakır'da bir buçuk sene Feyzullah Efendi'den ders aldığını da söyledi.

— Peki, dedi adam, neden ayrıldın o zattan?..

— Sebebi özel, söylemesem olur mu efendim?

— Peki bir tek şey söyle, söyleyeceğin ne olursa olsun seni öğrenci olarak almamı engellemeyecek; sen mi onu bıraktın, o mu seni kovdu?

— Ben onu bıraktım efendim, dedi Mehmet.

— Pekâlâ, ne çalışmak istiyorsun?

— Hadis, kelam ve Arapça, dedi, özellikle Arapça konuşmayı... Mantığı ve tefsiri iyi öğrenmiş olduğunu kabul ediyordu.

— O hâlde bütün konuşmalarımız Arapça olsun seninle. Yalnız anlamadıklarını anlamış görünme, mutlak sor, aslında keşke bir Arabistan'a yahut Mısır'a gitme imkânın olsa. Oralarda çok çabuk konuşmacı kesilebilirsin.

Düşünsene, en yüksek Arapçadan, çarşı pazar Arapçasına kadar her şeyi bilmek, anlamak, konuşmak zorunda kalacaksın.

— Kısmet olursa giderim efendim, tabii gitmeyi isterim de.

— Mısır'da, Kahire'de Şeyhûniye diye anılan bir medrese vardır. Sadece medrese değildir, içinde sufi hangâhlarının bulunduğu büyük bir külliyedir. On altı sütun üzerine kurulmuş, tavanı nakışlı bir asitanede ümmi Kadir Efendi diye bir Kadiri şeyhi tanıdım, pek sevdim. Eğer tarikata girmeye niyetim olsaydı, mutlak onun elini öper, biat ederdim. Fakat işte zahir ilim tahsilini tercih ettim, Allah'ın nasibi buymuş demek...

O sıralarda Mehmet yirmi iki yaşındaydı. Derslere başlamak için Abdürrezzak Efendi'den bir hafta izin aldı, halkın arasına karışıp Mardin'i gezmek istiyordu. Halkın çeşitliliği önce ürkütmüştü onu, ama artık alışıyor, hoşuna bile gidiyordu. Geziyor, kahvelere uğruyor, oralardaki gençlerle ahbaplık kuruyordu... Süryani ve Arap bir grupla laflaşırken, buraya ilim öğrenimi için geldiğini, Abdürrezzak Efendi diye bir hoca ile anlaştıklarını söyledi, bir haftalık izninden iki günü daha kalmıştı. "Öyleyse sana hiç unutamayacağın bir Mardin akşamı geçirtelim!" dediler... "İyi çocuklar!" diye düşündü: "Olur!" dedi. Çocukların hesaplarını da Mehmet ödedi, hep beraber kalktılar... Birkaç gün içinde, büyük, toprak rengi taş konaklarıyla biraz öğrenmişti Mardin'i Mehmet, fakat bu beş gençle girip yürüdükleri sokakları, geçtikleri evleri hiç görmemişti. Oturdukları kahve şehrin merkezindeydi, Mehmet yürüdükçe merkezden uzaklaştıklarını fark ediyordu. Nereye götürüyordu bu gençler onu? Böyle düşündü, fakat içinden sert bir ses: "Yoksa korkuyor musun? Sen koca bir pehlivansın!" dedi. "Ben koca bir pehlivanım, korkmuyorum zaten." diye cevap verdi. Gençleri, hiç o değilden şöyle bir süzdü. Mehmet'in yapılı ve idmanlı bedeninin yanında onlar pek çelimsiz kalıyorlardı!.. Nihayet tenhada, bahçe içerisinde küçük bir eve geldiler. Kapıyı evvela üç kere, sonra iki

kere, sonra dört kere çaldılar... Kapı hemen açıldı; şişman, göbekli bir adam, onları büyük tezahüratla karşıladı; şivesinden Rum olduğu anlaşılıyordu:

— Aman benim beylerim, paşalarım gelmiş, diyordu Nikola. Bugün ne güzel bir günmüş, çoktan beri yüzünüze hasret kaldık, kalbimiz kırıktı efendilerim. Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. Buyurun, şöyle buyurun. Dün Mariya sizi soruyordu, nerede kaldı bu yakışıklı çocuklarımız diyordu. Yalanım varsa, iki gözüm önüme aksın.

Nikola önde onlar arkada, üzerleri halı kaplı geniş sedirlerle bezenmiş bir odaya girdiler. Adam:

— Şimdi Mariya'ya haber vereyim. Şöyle yemeye başlamadan önce bir şeyler alır mıydınız? diye sordu.

— Yanımızda ilim tahsil etmeye gelmiş, bir büyük efendi var Nikola, gözlerini dört aç ona bak. Önce ona sor bakalım, o ne ister, sonra sıra bize gelsin.

Bu iltifattan son derece şaşırmış ve utanmış olan Mehmet:

— Aman estağfurullah, dedi, siz ne içerseniz ben de onu içerim. Ayrılık gayrılık yok, arkadaşız artık! Aklında annesinin bahçeden kopardığı vişnelerle ezdiği o güzelim şerbet vardı, şöyle buz gibi!

— Arkadaşız artık, diye, gençlerin başını çeker gibi görünen kapkara gözlü, kapkara bıyıklı genç tekrarladı.

Hepsi gülüştü. Kapkara gözlü, Nikola'ya döndü:

— Her zamanki şerbetlerimizden olsun, yanına fındık fıstık da getir.

Nikola, yerlere kadar eğilip çıktı. Mehmet'in içinde sebebini anlayamadığı bir huzursuzluk vardı. İçinden bir ses: "Gel çekip gidelim buradan!" diyordu, başka bir ses de: "Çok ayıp olur, şimdi arkadaşız dedik bir kere." diye ona cevap veriyordu.

Biraz sonra içeri, elinde iyice ovulmuş altın ışıklar saçan koca bir pirinç tepsiyle Mariya girdi. O da kocası gibi şişman ve göbekliydi, ama yeşil yeşil gözleri pek güzeldi. Tepsinin içinde kırmızı renkte bir sıvıyla dolu bardaklar vardı. Mehmet, "İşte vişne şerbeti!" diye düşündü.

— Hoş geldiniz çocuklarım sefalar getirdiniz, gözlerimiz yollardaydı, dedi.

Kapkara gözlü genç yerinden fırladı, bir bardağı alıp Mehmet'e sundu.

— Buyurun Mehmet Ağa'm.

Mehmet, bardağı başına diktiği gibi bitirdi. Biraz ekşi gelmişti tadı ve vişne şerbetine pek benzemiyordu.

— Affedersiniz, dedi kadına, ne şerbeti anlayamadım, biraz ekşi geldi ama...

Kapkara gözlü cevap verdi:

— Bu şerbet ailenin bir sırrıdır! Yaş ve kuru birkaç meyvenin balla ezilmesinden yapılır, bize söyledikleri bu kadar. Meyveler nedir, ne kadar meyveye ne kadar bal konur, nasıl ezilir hiç anlatmazlar, (kendisininkinden bir yudum aldı) Ha evet, dedi, biraz ekşi bu seferki Mariya, iyi tutturamamışsınız. Ne yazık, hatırlı bir misafirimi getirmiştim size.

— Aman yakışıklım ne ziyanı var, o güzel canını sıkma, daha tatlısını getiririm. Tatlısı da var, daha ekşisi de, bol bol, hiç merak etmeyin.

Mehmet'in içtiği ikinci şerbet daha tatlıydı, bu hoşuna gitti. Yumuşak sedire biraz yayılarak oturdu, öyle gelmişti içinden. Biraz önceki: "Gel çekip gidelim buradan." diyen ses susmuştu. Bu arada yerde geniş bir tepsinin içi, Mardin'e has değişik yemeklerle doluyordu, birkaç sürahi de şerbet getirmişlerdi.

Kapkara gözlü genç diyordu ki:

— Bunlar Mardin yemekleri, sanırım hiç tatmamışsındır... Bakalım hoşuna gidecek mi?

— Böyle bir şerbet de tatmamıştım ama hoşuma gitti, yemekleri de beğenirim herhâlde.

Yer sofrasına çökerken başı dönüyordu hafiften, aldırmadı Mehmet, karnı enikonu acıkmıştı. Bismillah'la ekmeği bölüp, kendine bir parça ayırdı, o sırada içerki odalardan birinden müzik sesi geldi. Kapkara gözlü olanı:

— Kemancılarınız da var bu akşam, ha! Ama böyle uzakta çalmasınlar, gelsinler buraya, dedi.

Biraz sonra iki kemancı girip temenna ettiler. Kapkara gözlü; göstere göstere para kesesini çıkardı, içi çil çil gümüş para doluydu. Hiç hesaplamadan bir küçük avuç alıp keseden, kemancıların önüne yere saçtı. Adamlar abartılı bir gösteriş ve teşekkürlerle, paraları yerden topladılar. Sonra çalmaya başladılar. Müzik, hassas ve kaliteli tekke musikisine alışık olan kulaklarını rahatsız etmişti Mehmet'in; pek pespaye idi. "Mar'din havaları herhâlde." diye düşündü. Pek tatlı bir uyku bastırmıştı. "Ayıp olur yahu, sofrada da uyunmaz ki!" diye düşündü, fakat bir süre sonra başı önüne düştü, nefes alışverişleri düzenli bir uykuya geçti, bir bebek gibi saf ve temiz uyuyordu. Sofrada ses kesildi, hepsi Mehmet'e bakmaya başladı, sonra iki genç kalkıp onu dikkatle bir sedirin üstüne taşıdılar. Kapkara gözlü: "Yeteri kadar içti mi?" diye sordu, baş salladılar; yemeye ve şaraplarını içmeye devam ettiler.

Bir kadın sesinin, kendisi için: "Pek de yakışıklıymış, nasıl da kıydınız?" dediğini sanki hatırlıyordu baş ağrıları içinde. O kadar ağrıyordu ki başı, gözlerini açamıyordu. Ne olmuştu ona, neredeydi? Bu baş ağrısı da ne oluyordu? Böyle sorularla iç içe girmiş keman inlemeleri türlü türlü. Hiç susmak bilmez mi bu keman? Hiç... hiç hiçlik. Kocaman karanlık bir hiçlik içindeydi Mehmet. Baş ağrısı ve keman sesi ona eziyet ediyordu ki ne biçim!.. Basbayağı, ıstırap çekiyordu. Neden sonra aklına, cehennemde olduğu geldi, bu kez üşümeye başladı. Titreye titreye kendine geldi; ezan okunuyordu. Yattığı yerden kalkmaya çalıştı. "Ne sertmiş bu yatak!" Fakat yatakta değildi ki, sokakta yerde yatıyordu! Fark edince çok şaşırdı! Nereden, nasıl gelmişti buraya hatırlamıyordu. Kulağının içinde bozuk bir kemanın gıcırtısı ve bir kadının sinir bozan incecik sesi: "Ne de yakışıklıymış, nasıl kıydınız?" Kime kıyılmış, kim kıymış? "Rabb'im bana yardım et!" öyle gönülden, öyle aşkla yakarmıştı ki; kendine geldi. İlk işi belini yoklamak oldu. Hayır, kesesi yerinde değildi! Öyle sokağın ortasında oturduğu yerde kalakaldı ve yavaş yavaş hatırladı. "Yoksa bana şerbet diye..." Aklına gelenden dehşete kapıldı. Bu üzüntü, kesesinin çalınmış olmasından doğan üzüntüden daha fazlaydı. Gençlerden ziyade kendi budalalığına kızıyordu, önce kendisini dövmeli ki, sonra öbürlerine sıra gelsin!.. Bu baş ağrısı dinmez mi, keman sesi susmaz mı? Zorla kalktı yerinden, nerede olduğunu bilmiyordu. Önce camiye gitmeye yeltendi, sonra aklına içmiş olduğu geldi,

vazgeçti. Evvela bir hamama gidip, yıkanıp temizlenip abdest almalıydı. Fakat nerede bulunur bir hamam? üstünü başını silkeledi, başı açıktı, kimbilir nereye atmışlardı serpuşunu! Saçlarını sıvazladı ve önüne gelene bir hamam sorarak yürüdü. Ona şaşkın şaşkın baktılar, saçtığı şarap kokusundan tiksindiler, gülüp geçtiler. “Nihayet bir zavallı sarhoş diye bakıyorlar bana, elbet gülerler!” Kendine güldürmek en sinirlendiği şeydi, ama işte şimdi gülenleri hoş görüyordu! “Başıma daha neler gelecek! Bana gülene, hoş bakıyorum! Gururuma yediremezdim, şimdi gurur mu kaldı!” Bir süre daha yürüdü çevresine bakına bakına. “Mamafih gururun kalmaması da pek hoş bir şey. Kibire kaçan bir gururdu çünkü...” diye düşündü, Allah’a şükretti. Nihayet yaşlı biri ona yol gösterdi ve: “Peki hamam paran var mı?” diye sordu. Doğru ya hamama para lazım! Boyun büktü:

— Paramı çaldırdım.

Adam ona birkaç kuruş verdi:

— Hamamın yanında bir fırın vardır, önce oradan bir somun ekmek al da, ye. (içini çekti) Ah bu gençlik! Bir zamanlar ben de içerdim, sonra tövbe ettim ve o günden bu yana ağzıma tek damla içki koymadım. Allah sana da nasip etsin inşallah tövbeyi. Ben sizin gibilerini bilirim. Yani, elinize bir metelik geçse gider şaraba yatırırsınız! Çaldırılan para da iyi bahane! Bak iyi dinle beni, bu parayı senin nefsin için vermedim, Allah rızası için verdim, bunu bil. Gerçi Allah, bir bitli sarhoşa verilen sadakayı ne kadar kabul eder bilemem ama. (içini çekti) Neyse, sakın gidip içme ha! Haydi doğru hamama, yıkan, anca kendine gelirsin.

Adamın yarı alaylı, yarı sert konuşması, Mehmet’in yüreğine işledi. Bir yandan, “İyi, nefsim terbiye ediliyor, şükürler olsun!” diye düşünürken, bir yandan kibire kaçan gururu onu rahat bırakmıyor; nefsi âdeta: “Ben yaralandım, yaralandım!” diye eziyet ediyordu. Bir on beş dakika önce kendisine gülüp geçmelerinden pek de rahatsız olmayan, “Bende gurur mu kaldı!” diye memnun olan genç adam şimdi işkence içindeydi. Dönüp, eski içkiciyi yakalamak, verdiği parayı onun suratına çarpmak istiyordu. Hatta bir de çenesine yumruk indirmeliydi! Fakat hamamın yolunda yürümekten gayri bir şey yapmadı. Aczi, Mehmet’i daha çok öfkelendirdi; içi acıdı, ağzı daha fazla kurudu.

Neyse, tellak anlayışlı bir adamdı:

— Ben seni bir yıkayıp paklayayım, hiçbir şeyin kalmaz, dedi.

Yıkanıp bir de gusül abdesti alınca biraz ferahladı Mehmet. Baş ağrısı azalmış, kulaklarındaki keman ve kadın sesi yok olmuştu. Ve artık kendisine para veren adama minnettardı. Şimdi sıra acı acı düşünüp, ne yapacağına karar vermeye gelmişti. Beş parasız kalmıştı, hoca para almayacaktı tamam da, nerede yatacak, nasıl karın doyuracağı? Ne yapabilirdi? Ne, ne, ne?! Kafasının içinde ateşler yanıyordu. Her “Ne yapabilirim?” sorusu, bu ateşi körüklüyor, kafatası ısıdan çatlayacakmış gibi oluyordu. Gönlü şarap içmiş olmanın acısı ile ağırlaşmış, içine yük oluyordu. Azap içindeydi... Bir de karın doyurmak ve yatacak yer bulma sorunu.. Yine bir evde ayak işlerine bakmak mı... Doğrusu bunu pek istemiyordu; fâkat elinden başka ne gelebilirdi ki? Birden eski bir dost tebessümü gibi güreş doğuverdi içine. Evet, güreş öğretebilirdi çocuklara! Konu çocuklar olunca ve de öğretmek; başka şeyler de öğretebileceği geldi aklına; Kur’an, namaz... Ve sıbyan okulunda okutulan ne varsa, hepsini öğretebilirdi. Hatta tefsir ve kelam!.. Koca Derviş ona nasıl hocalık yaptıysa, bazen hoca, bazen ağabey, bazen baba gibi onlarla meşgul olabilirdi. Biraz rahatlar gibi oldu. Herhâlde Abdürrezzak

Hoca ona öğrenci bulmasında yardımcı olabilirdi. Artık kahvelere gitmek istemiyordu, artık şehri gezmek, yeni insanlar tanımak istemiyordu; öğrenmek ve öğretmekten başka bir şey istemiyordu. Ve gönlünün tek büyük arzusu, tekrar O Sevgilinin herhangi bir yolunda yürüyebilmekti, ama yavaş yavaş, ama emekleye emekleye, ama yerlerde sürünerek kendini bağışlatması lazımdı; başka türlü bu ağır gönül yüküyle yaşayamazdı!.. Hamamdan çıkıp gözyaşları içinde camiye girdi. Millet öğle namazı için yavaş yavaş toplanıyordu. Mehmet, caminin uzak bir köşesine geçip büzüldü; kollarını kavuşturdu, başını göğsüne gömdü kendini bıraktı. Bu kez yağmur gibi inmeye başladı gözyaşları; bir budala gibi gençlere kanıp onların yolundan gittiği için ağlıyordu; bir budala gibi şarabı, şerbet sandığı için ağlıyordu; fakat en ziyade bağışlanmak için ağlıyordu; çünkü çok utanıyordu O Sevgili'den, çok utanıyordu. Fazla mı güvenmişti kendine? Ne küstahlık! Gururlu, kibirli miydi? Ne haddini bilmezlik! O'nun karşısında, gözleri önünde hem de!.. Bu kadar yıl çalışıp çabalayıp öğrendiklerini bir gecede yakıp kül etmişti. Acısı bu yüzdendi. Yoksa bir gece bilmeden şarap içtiği için, Allah'ın onu bağışlayacağını biliyordu. Ama işte öğrendikleri... Dervişçe yaşayabilmeyi öyle temiz, saf, duru bir su gibi yaşayabilmeyi becerememişti. Oysa Koca Derviş'in her adımını öğrenmişti ve izleyebileceğine güveni tamdı; bir ayak sürçmesi ile hepsi tuz buz oldu. Ne demiş Hazreti Mevlana: "Göründüğün gibi ol, olduğun gibi görün!" Bunca basit, ama demek bunca zormuş! Herkes için değil, kendisi için öyle, zor. Ne demişlerdi: "Sana unutamayacağın bir Mardin akşamı geçirtelim." Elhak doğru! Mehmet'in hiç unutamayacağı şeyleri yaşatmışlardı ona. Onlar sözlerini tutmuşlardı. Artık gençleri bulup dövmeyi düşünmüyordu. Kendisini dövmeyi de... Gönlü bu işin en zorlusunu yapıyordu, bir ateş yarası gibi yanarak ve ağırlaşarak. Ne, ne biçim bir yüktü ki, gözyaşları bile panzehir olamıyordu. Namazını da ağlayarak kıldı...

Ertesi gün son izin günüydü. Çevresine hasta olduğunu söyleyip namaz kılmak dışında yataktan kalkmadı. Yorganı çekip başına, iç muhasebesine devam etti. Gençlere kandığı için kendini bağışlayamıyordu. O evde iç sesi kendisine çekip gitmesini söylemişti. Onu dinlememişti. Bu iç sese kulak vermek lazım geldiğini söylerdi Koca Derviş: "Kalbin seni aldatmaz, iş ki o ses kalbinin olsun, şeytanın olmasın." Şeytan karışmıştı bir gece evvel ona, bu belli: "Korkuyor musun?" diye kışkırtmıştı onu. Bu "sersem" de gençleri zayıf nahif görüp hepsiyle başa çıkacağını sanmıştı! Me boş bir gurur! Ve sadece kaba güce güvenmek! "Hiç şeytanın kaba güç kullandığını görüp işittin mi koca kafa?" Karnı açlıktan eziliyordu. Çıkıp sokaklara dilense miydi yani? Fakat biraz sonra hancı bir ekmekle bir koca kâse getirdi. Bu sıcak un çorbası onu biraz kendine getirdi. Adam: "Benzin solmuş, bir hekime gitmek ister misin?" diye sormuştu. Hayır! Elbet hayır... Onun hekimi de, hâkimi de Allah'tı. Kalbinin yarasına bir tek O derman olabilirdi, zavallı hekim bu yangına netsindi! Ne yapacaktı Mehmet, ne yapacaktı? İşte o anda şiir, doğruca gönlünden gelen bir şiir ona cevap verdi:

Hevâ ise yeter gönül, gel Allah'a dönelim gel
Sivâ ise yeter ey dil, gel Allah'a dönelim gel

Nice bir sevelim gayri, nice bir olalım gayri
Analım vuslat-ı yâri, gel Allah'a dönelim gel

Bize Hak'tan gel olmadan, ecel kûsı vurulmadan
Cânın Azrâil almadan, gel Allah'a dönelim gel

Özenmez misin ol Yâre ki, aldanmışsın ağyâre
Seni azdırmış emmare, gel Allah'a dönelim gel

Niyâzî'ye olup hâldaş, olursan yoluna yoldaş
Döküp gözlerimizden yaş, gel Allah'a dönelim gel

Gönlü, gönlünden almış, gönül söylemişti. Peki bu "Niyâzî" kimdi, neydi? İçindeki küçük arı duru ses: "Canım kaç zamandır şiirlerinde kullanmak için kendine bir isim aramaz mıydın?" diye hatırlattı:

"Mahlas işte bu! Demek benim mahlasım Niyâzî imiş! Demek bundan sonra Niyâzî adıyla yazacağım ben!" diye

düşündü, içten sevdi bu yeni şair ismini. Artık isim geldikten sonra, daha çok şiir yazacağını düşündü ve derken aralara bazı beyitler daha ilave etti. Sonra "Niyâzî" kelimesinin ebcet değerini hesap etti; 78 oluyordu. "Bu yetmiş sekiz benim hayatımda önemli bir rol oynayacak galiba..." diye düşündü, ne olabilirdi? Birden içine "Yetmiş sekiz yaşında ölebilirim." diye düştü, hiç umursamadı; yetmiş sekiz yaşına, sanki yetmiş sekiz asır vardı! O kadar uzaktaydı ki bu yaş! Sonra bu gönlüne düşeni unuttu gitti Mehmet.

***

Ertesi gün sabah namazından hemen sonra Abdürrezzak Efendiye gitti. Adam sabah çorbasını içiyordu, bir kâse de ona getirtti. Çorbadan sonra, Mehmet bakışlarını yerdeki kilimin bir desenine dikip bütün başından geçenleri, para veren adamın söylediklerini de ihmal etmeden, olanca açık kalpliliğiyle anlattı. Abdürrezzak Efendi hafifçe gülümseyerek:

— Olur böyle şeyler, sakındığın göze çöp batabilir, fakat aynı zamanda bu bir imtihandır da!

— Veremedim imtihanımı!

— İmtihanın bitmedi ki, devam ediyor. Ne yapacaksın .bundan sonra, böyle beş parasız. Hiç düşündün mü? Yoksa kendini aşağılamaktan ona vakit bulamadın mı?

— Düşündüm efendim, öğrenci okutabilirim, çocuklara, gençlere güreş öğretebilirim, bunları yapabilirim. Eğer siz lütfedip öğrenci bulmama yardım ederseniz...

— Hımm, dedi Abdürrezzak Efendi, ola da bilir, olmaya da bilir, bunu düşündün mü? Yani ihtimalleri hesap ettin mi?

— Efendim bir ev, dükkân işi de bulamazsam, hamallık yapabilirim, gücüm kuvvetim yerindedir. Hamallıktan ötesini hesaplamadım, o zaman tek olasılık sizden borç para alıp Malatya'ya geri dönmek!

— İyi iyi, Allah sana yardım ediyor, her şeyi hesaplamışsın. Önce tedbirini alacaksın ve sonra Allah'a emanet olacaksın, O yardım eder. Biraz düşünüp devam etti. Öğrenci işine gelince, evet sana öğrenci bulurum, çünkü birkaç ahbabım bu işi benim yapmamı istediler. Bu yaştan sonra çocuklarla uğraşmam zor gerçekten. Hem bir çocuğun bakış açısından genç hoca daha iyi... Güreş de öğretebileceğine göre sorup soruştururuz, merak etme. İş bulup para kazanıncaya kadar benim misafirim olup bu evde kalırsın. Hem handan, onun masrafından kurtulmuş olursun. Hem benim evimde kalan bir hocaya, eş dost daha çok güvenir. Sonrasına Allah kerim... Artık biz, Bismillah çekip dersimize başlayalım.

***

Böylece derslere başladılar, Arapça konuşuyorlardı, Mehmet'in takıldığı yerlerde Abdürrezzak Efendi, sabırla durup, Mehmet'in yanlışını kendisinin bulup düzeltmesini bekliyordu. Mehmet "hadis" ilmiyle bir başka ilgilendi, âdeta Kuranın tefsiriydi Peygamber'in sözleri. Hadis ilmini tefsir ilminden sonra alması daha isabetli olmuştu; Hazreti Peygamber'in hayatını tekrar okumaya başladı. Dünyanın en büyük insanının yaşadığı hayat ne kadar sade, ne kadar arı, duru idi! Ve mücadelesi nasıl kutsal ve büyüktü! Herhangi bir insan yapabilir miydi bu mücadeleyi, bu sabrı gösterebilir miydi, bu hoşgörüyü? Bu nasıl büyük bir gönül idi ki, insanlığın sevgisini içinde taşıyabilmişti! Bu nasıl büyük bir gönüldü ki, bunca teslim olabilmişti Yaradan'ına! Ona bir kere daha ve çok hayran oldu, onu bir kere daha ve çok sevdi.

Öğrenci meselesi çabuk hallolmuştu; Abdürrezzak Efendi'nin bir tüccar dostu, âdeta Mehmet'e el koymuş onu evine ve sofrasına almış ve yedi ile on iki yaş arasındaki dört oğlunun yetiştirilmesini ona emanet etmişti. Mehmet, "Allah bana yardım ediyor, demek ki doğru yoldayım." diye düşünüyor, Kâsım'a ve Derviş Ağasına mektuplar döşeniyordu.

Derviş Ağasına, "Senin kadar sabırlı ve anlayışlı değilim, ama inanır mısın bu dört canavar beni sevdiler! Hem dediğimden dışarı çıkmıyorlar, hem dördü de öğrenmek için birbirleriyle yarışıyor. Gelip güreşlerini seyredeceksin,

bir âlem vallahi bu çocuklar. 'İnsan verirken alır.' derdin ya bana, o zaman seni anlamazdım, ama şimdi anlıyorum... Ben de onlardan neler öğreniyorum bir bilsen ve tabii sık sık kendi çocukluğuma dönüyorum, seni ve Kâsım'ı bol bol anıyorum. Hikâyelerimizi çocuklara da anlatıyorum, onlar da seni ve Kâsım'ı görmeden sevmeye başladılar. Ah Derviş Ağa'm; kalbimde manevi yol özlemi olmasa, ben ilelebet çocuklara hocalık edebilirim. Senin zaman zaman söylediğin gibi çocukların önce ana-babalarına, sonra bizlere birer Allah emaneti olduğunu artık iyi anlamış bulunuyorum. Ancak, Allah yolunun hasreti gönlümü daha fazla kıymaya başladı son aylarda. Acaba, diyorum, kalkıp Mısır'a gitsem, orada hem El-Ezher'de yüksek öğrenimimi tamamlasam, hem de bir şeyh arasam mı kendime? Şimdi biliyorum, diyeceksin ki; babanın elini reddettin, artık sen gönlüne göre bir şeyh bulamazsın. Yapmayacaktın, babanın gösterdiği yoldan gidecektin! Ah Derviş Ağa'm böyle söyleme n'olur! Aslında ben Hüseyin Efendi'yi çok sevdim, o kalkıp İstanbul'a gitmeseydi, bütün ömrümü dizi dibinde geçilebilirdim, ama olmadı, kısmetim bu kadarmış. Ama bu demek değildir ki ben gönlümün aradığı şeyhi bulamayacağım. Elbet bir gün, muhakkak... Tek Allah nasip etmiş olsun.. Nasip etmemiş olsa, içimde bu kadar kuvvetli bir arzu olur muydu? Olmazdı... Evet, böylece yine yollara düşebilir, yolumun şeyhini aramaya başlarım Derviş Ağa'm, benim için dua et."

***

Bir yıl geçti, Mehmet yirmi üç yaşına geldi. Gönlündeki manevi yol özlemi onu tekrar yollara düşürecekti. Hedefi Kahire idi. Orada El-Ezher'e devam edip şimdiye kadar iki hocasından gördüğü derslerin bazı ilavelerle yüksek öğrenimini görecek ve şeyhini bu kez Mısır illerinde aramaya devam edecekti. İçinde bir ses ona mutlaka bir şeyh eli öpeceğini söylüyordu sanki. "Şeyh eli, evet. Fakat bu zat benim öz şeyhim mi olacak? Ona biat edip artık ondan gayri kimselere bakmayacak, kimseleri aramayacak mıyım? Gönlümdeki şu devamlı arama arzusu tükenecek mi, artık tamam diyebilecek miyim?" Böyle sorular, beynini oyuyordu. O zaman içindeki ses susuyor ve bu sükûtu ile sanki: "Sabret!" diyordu. Sabır, Mehmet'in pek

beceremediği bir iş idi, fakat beklemeye mecbur olunca başka ne yapsındı? Mecburdu sabretmeye. Bu mecburiyetten dolayı hakiki bir sabır içinde olamayacağını biliyor: “O Sevgili,” diyordu, “herhâlde hoşlanmaz bu çeşit bir sabırdan.” Sabır demek, teslimiyet demekti ve Mehmet tam teslimiyet içinde değildi. Bunun farkındaydı, bu farkındalığından ötürü daha çok acı çekiyordu. Eğer Allah ona teslimiyet nasip etmemişse, bu işi kim halledebilirdi ki? Anahtar, başlangıç, devam ve son yalnız O Sevgili’nin lütfuyla mümkündü. “Yeter ki sen gönlüme nazar eyle, yeter ki nasip eyle... Bu uğurda her türlü azaba razıyım, tek nasip eyle; nefsimi çıra gibi yakmaya, onun ateşinde yürümeye hazırım!” Halveti Şeyhi Hüseyin Efendi’nin verdiği virdine yine aşkla sarılmıştı. Bir şiirinde şöyle söylüyordu:

Ey Kenm Allah, ey Ganî Sultân
Dertliyiz, senden umarız dermân
Lütfuna had yok, ihsâna payân
Dertliyiz senden umarız dermân
Gerçi kullarda ma'siyet çoktur
Rahmetin Mevla dahi artukdur
Gayrıdan bize hiç meded yoktur
Dertliyiz senden umarız dermân
Gel demez isen biz günahkâra
Bir adım kâdir mi ki yol vara
Çare yok, senden olmazsa çâre
Dertliyiz senden umarız dermân
Bu Niyâzî çün zikrine düştü
Dün ü gün gönlü fikrine düştü
Zâtına eren şükrüne düştü
Dertliyiz senden umarız dermân

***

Abdürrezzak Efendiye bu çok sevdiği öğrencisinden ayrılmak zor geldi, fakat o dört oğlan ve babaları Mehmet’i bir türlü bırakmak istemediler. Adam yalvardı yakardı, yüklü paralar teklif etti, olmadı... Nihayet biricik kızını öne sürdü: “Gel damadım ol!” dedi... Hiçbiri kâr etmedi. Dört oğlanın gözleri yaşlı yaşlı yalvarmaları karşısında bir an zayıflayan Mehmet, kendini çabuk topladı; belki bir gün geri dönüp onları ziyaret edeceğini söyledi. Lâkin şimdi gönül ateşinin ışığını izlemeliydi; onlarla sanki birer büyük adam gibi konuştu. Allah’ın bir yolunu aradığını söyledi, eğer o yolu bulur da orada yürümeye başlarsa, elbet gelip onları bulacak, misafirleri olacaktı. Söz verdi.

4

Ve bir gün, sabah ezanı okunmadan, bir azık torbasıyla yola vurdu kendini. Sabah namazını yolda kırlık bir yerde edâ etti. Niyeti; Mardin’in bir köyünden geçeceği ve güneye ineceği söylenen bir kervana katılmaktı. Artık nereye kısmet olursa oraları dolaşacak ve elbet bir gün onu İskenderiye’ye taşıyacak gemiye binecekti. Tüccar ona, verdiği emeğin üstünde bir ücret ödemişti. Mehmet kendini bayağı zengin kabul ediyor, rahatlıyor, bir taraftan da, bu kadar para kazanıp harcamanın, ahlakını bozabileceğinden endişe duyuyordu. **Aklında İbn Arabî’nin erdikten sonra, giysilerini bile emanet aldığı ve hiç masraf görmediği vardı.** Ancak, başkalarına bu denli muhtaç olmak, Allah nazarında ne kadar doğru idi, bunu pek bi-

lemiyordu. Halvetilerin söylediği gibi; yediğinde giydiğinde kul hakkı olmaması ona yetiyordu. Bu yüzden Mehmet de öğretmekten başka, kendini geçindirebilecek bir başka işi olmasını istiyordu. Mesela dolaştığı yerlerde yahut İskenderiye'de, Kahire'de bir sanat edinebilirdi. Mum, alıcısı çok olan bir maldı, acaba mum yapmayı mı öğrenseydi? Böyle şeylerle meşguldü kafası... Yanında Kâsım'ın ona son gönderdiği mektup vardı. Bazen onu çıkarıp tekrar tekrar okuyordu. Sultan Murat'ın vefatından duyduğu üzüntüyü yazmıştı Kâsım ve "Osmanlı soyundan kalan yegâne şehzade İbrahim, yeni sultanımız!

Onun hakkındaki duygu ve düşüncelerimi sana yazmıştım, inşallah ben yanılırım; Murat Sultanımızın kurduğu o düzen devam eder. Sultan İbrahim'in bir başka ve önemli görevi, Osmanlfya yeni şehzadeler kazandırmaktır." diyordu. Mektubunu bitirirken de: "Melekşan'la kocası maalesef yapamadılar. Kız, küçük oğlu ile eve döndü. Üzücü bir haber tabii, ancak sana itiraf edebilirim; kız kardeşimi yeniden evin içinde dolaşır görmek, onun udunu dinlemek, kalbime tarifsiz sevinçler veriyor." demişti. Bu haber Mehmet'te önce hiçbir duygu kırıntısı yaratmadı. O Melekşan'ı unutmuş gibiydi, ancak gönlünde onun meleklere has güzelliği sanki kızdan ayrı bir varlıkmış gibi yaşayıp duruyordu. Bu güzelliği bazen bir çocuğun yüzünde, bazen ay ışığında, bazen bir kır çiçeğinde ve böylece her güzel şeyde bulabiliyordu. Mehmet'le gönlü arasında bir sırdı bu; evlendiğinden bu yana kızı, ayrıca bir kız olarak hiç düşünmemişti...

Derken derken nefsi harekete geçmeye başladı; acaba İstanbul'a bir dönüşünde Kâsım'ı ziyareti sırasında Melekşan'ı görebilir miydi? Görüp de o görkemli güzelliğe bir daha vurulabilir miydi? Kız kardeşine hayranlığını Kâsım'a çıtlatabilir miydi? Ve... Ve... Ve onu istese yani, Mehmet'e verirler miydi? uyandıktan sonra hiç memnun kalmadığı bazı düşler de gördü kızla ilgili; kendisine şaştı. Sen rüya görme görme de, tut bir kadın uğruna olmadık şeyler gör ve bunları hatırla! Mehmet'e yakışageliyor muydu bu iş? "Hayır hiç yakışagelmez." Böyle hüküm verdi. Hemen aklına İbn Arabî gelmişti, o, Allah'ın yollarına düştüğü vakit; kızdan kadından kesildiğini yazmıştı, çok, çok sonraları evlenmişti. Doğrusu, Mehmet de böyle bir kesilmeyi umut ediyordu. Canım Koca Derviş de öyle değil miydi ya? Ancak bir de Peygamber'in sünneti var; kendisi evlenmiş ve Müslümanlara evlenmelerini tavsiye etmişti. "Belki bir zamanı vardır bu sünnetin, hele bir düşeyim manevi yola, ilerleyeyim... Elbet olur Allah kısmet etmişse." Mehmet tam bir âlim ve arif olmadan evlenmeyi düşünemezdi. Rüyalar mı? Elbet, nefsini tam kontrol altına aldıktan sonra, onlar da kesilecekti.

Nefsini nasıl kontrol altına alacaktı? Mehmet'in şimdiye kadar başarabildiği; gönlüne uymayan, uymaması lazım gelen bir hareketi yaptığı veya düşündüğü zaman, bunun nefsinden geldiğini hatırlayıp derhal reddetmesiydi. Böylece kimse hakkında gıybet yapmıyor, yalan söylemiyor, haksızlık zaten yapmazdı, artık eskisi kadar kolay öfkelenmiyordu. Daha doğrusu öfkesini bir miktar kontrol altına almıştı, kin duymamaya çalışıyor, onun bunun malına, zenginliğine tamah etmiyordu. Böylece gönlünün hatırlatmalarıyla ve yaptığı zikirlerin bereketiyle, nefsinin kötü huylarını epey bir temizlemeyi başarabilmişti, ama yetmezdi. Nefsinin de gönlü kadar temiz, ak pak, saf olması ve artık kontrole muhtaç olmaması gerekiyordu. Bak işte bir kadının kocasından ayrılması başına ne işler açmıştı! Mehmet utanıyordu. Nefsi kuvvetliydi, bu bir gerçek; bilhassa kendini beğenmesi, bazılarını pek seviyesiz ve küçük görmesi, kısaca kibire kaçan gururu! Yemeğe düşkünlüğü, uykuya düşkünlüğü... Kervan ağır ağır ilerlerken hep bunları düşünüyordu. Bir konu vardı ki, Mehmet burada isyana düşüp düşmediğini pek iyi bilemiyordu. Çocukluğundan beri kendisini takip

eden bir soru idi bu: Allah, ruhları yarattıktan sonra, onları neden “beden kafesine” sokup “aşağıların en aşağısı” dünyaya yollamış, dünya sevgisi ve dünyanın gerekleri ile şartlamış ve birçok sınav eziyetine uğratmış ve uğratmaktaydı? Ruhlar ilk yaratıldıkları hâlleriyle saf ve temiz olarak yukarılarda, O’na yakın bir yerlerde kalsaydı ya! Bu dünya macerasına ve türlü türlü ıstıraplara ne lüzum vardı? Evet, Allah bilinmek istemişti, amma bu ayetin daha derin anlamlarını bilmiyordu ve sorusu Mehmet’i zaman zaman isyana sevk etmişti. Şimdi hâlâ, kendini tatmin eden bir cevabı yoktu... “Allah’ın hikmetlerinden biridir, insan idrak edemez.” fikriyle de avunmak istemiyordu. Bu istemeyiş gençliğinde zaman zaman olduğu gibi bir isyan mıydı yoksa daha derinleri bilme arzusu mu? Daha fazla bilme arzusu, yüreğinde daima yanıp duran bir ateşti, onu söndürmesi hiç mümkün değildi. Çünkü şu garip dünyada her şeyin sonlu olması gerektiği hâlde, yalnız sevginin ve bilginin sonu yoktu ki, bu şüphesiz Rabb’in düzeninin bir sonucuydu. Ve Mehmet sorgulamasa nasıl bilebilecekti ki?! Nefsin kötü huylan karşısında, gönlü diyordu ki:

— Allah, bizim bu dünyada birçok tecrübe edinerek ve şüphesiz sınavlardan geçerek, O’nun bizi ilk yarattığı hâle dönüşmemizi ister; öylesine arı duru, saf ve temiz!

— Neden? diye soruyordu nefsi.

— Çünkü bu dünyada bulunmamızın armağanı olarak bize irade vermiştir; hür seçim vermiştir. Böylece O, Kendi izniyle, öz irademizi kullanarak seçimler, doğru seçimler yapmamızı ister. Bunun için insanlara pek çok güzellik vermiş ve pek çok da acı yüklemiştir. Bu ikisinden yalnız biri olsaydı, emin ol dünya büsbütün çekilmez olurdu. Rabb’in düzenindeki “denge” kavramını hiç unutma; bolluğun karşısında zıddı olan kıtlık, acının karşısında rahatlık vardır ve bu düzen içre her kavram ve olay karşısında her şey zıddı ile vardır. Âlemin zerrelerinden her biri, zıddını kendi içinde taşır. Çünkü Yüce Allah’ın Celal ve Cemal sıfatları vardır. Ve Allah her zerrede belirir, her zerrede O’nun bütün sıfatlarının eseri vardır.

O zaman Mehmet:

“Eğer,” diye düşündü, **“İbn Arabî’nin ve bütün Vahdet-i Vücudçuların söylediği gibi, yalnız Tek var, başka her şey gölgelerden oluşuyorsa; irade, hür seçim, zıtlar, her şey temsili ise, bu dünyayı reddetmek ne kolay!”** dedi.

Nefsi:

— Yapamazsın, dedi, çünkü ben varım!

Mehmet yüksek sesle:

— Piç! dedi ona ve içinden ilave etti, sen de bir hayalden bir gölgeden ibaretsin, yani sen de yoksun! Hele bekle, hele bir halvete gireyim, işte o zaman tamamen yok olacaksın!

Nefsin bütün kötü huyları:

— Yavrum, dediler ona, o söylediğini gerçekleştirebilmek için, kaç halvete girmen lazım gelir biliyor musun?!

Sen bizim ne kadar kuvvetli olduğumuzu, ölüp ölüp dirildiğimizi bilmiyor musun?

Böyle iç mücadeleleri ile Mehmet, İskenderiye’ye gidecek bir gemiye binebilmek için Antalya yolunda aylar geçirdi... O kervandan bu kervana derken dağlar tepeler aştı; bazen kupkuru

bazen yemyeşil vadilerden, köylerden, bazen büyük bazen küçük şehirlerden geçti. Her dokuz saatte bir kervansaraylarda konakladılar. Yol boyunca pazarlardan da geçtiler, Mehmet sadece gıda maddeleri aldı. Yalnız Antep'in pazarından, güzel kokular da aldı. Hazreti Peygamber sevmiyor muydu güzel kokuları? Mehmet de bunları özellikle zikrederken, saçlarına ve elbiselerine sürüyordu. Bu kokuların, zikrine hoş bir anlam kattığına inanıyordu.

Çeşit çeşit de insanlar tanıdı Mehmet. Kimisine hemen ısındı, kimisinin yüzüne bile bakamadı. Kendi kendine diyordu ki; "İnsanların bazıları yıldızlarla süslenmiş sema gibidir, bazıları da işte bu insanlarla hidayet bulur, gayeye vardıran yolu tutar. Bazıları da ne yıldızlar gibidir, ne de yıldızlarla hidayet bulmuştur. Onlar içlerinden çıkamayacakları karanlıklarda bulunan kimseler gibidirler." En yakın arkadaşı Yunus Divanı idi; gönlüne neşe rüzgârları dolduğu zamanlarda da; ümitsiz, küskün, yorgun olduğu zamanlarda da onu okuyordu. Kendisi de sonradan bazılarını yırtıp atacağı birçok şiir yazdı. Bazı nesir parçaları denedi, düz yazıları da, beklediğinin aksine, güzel oluyordu. Abdürrezzak Efendi: "Sen bu bilgiyle vaiz olabilirsin." demişti ona, bunu da düşündü. Hayır sadece vaiz olmak istemiyordu, ama arada sırada vaaz verebilirdi. İşte bu nesirler de, o vaazların ilk pırıltıları gibi görünüyordu.

Antalya, üç tarafı bahçelerle çevrili, bir tarafı denize bakan güzel bir şehirdi. Bilhassa Selçuklu eserleriyle zengindi. Selçuklular pek çok han, cami, köprü, çeşme yapmışlardı. Yivli Minare diye anılan, Sultan Alaaddin Keykubat tarafından kiliseden çevrilen ve kendi adını taşıyan caminin minaresi de, başlı başına bir sanat eseriydi. Osmanlılar da çok güzel camiler yapmışlardı, hele

Mehmet'in pek hayran kaldığı Kuyucu Murat Paşa Camii; Osmanlı mimarisinin Anadolu'daki en güzel örneklerinden biriydi.

Derken, gemi macerası başladı. Hava ekseri güneşli, güzel; Akdeniz, sanki gemiye kucak açmış, çocuğunu ağır ağır sallayarak uyutmaya çalışan bir anne gibi, sakin ve güler yüzlüydü... Ancak sıcak enikonu bunaltıyordu. Bu kadar sıcağa alışık değildi Mehmet. Denizin onu çeken sonsuz ve derin güzelliği, anbean güneşle, bulutlarla oynaşıp değişen yüzü olmasa ve gecenin koynunda ayın bir nurdan izi uzanıp durmasa suyun üstünde; bu seyahati karadan yapmadığına pişman olacaktı. Karada hiç olmazsa dağlardan geçip serinlemek de vardı. "Vahdet-i Vücudçular, her zerrede Allah'ın belirişini görüyorlar. Öyledir de herhalde, fakat bu tecelli mutlak en fazla denizdedir." diye düşünüyordu Mehmet. İbn Arabî'ye, dolayısıyla bütün Vücut Birliğine inananlara büyük saygısı vardı; ancak kendisi ne kadar, nereye kadar inanıyordu, bunu bilemiyordu. Çocukluğunda, gençliğinde dinlediği sohbetlerde, bu konu arada sırada açılırdı. Babası dahil birçok Allah dostu, buna gönülden inanıyorlardı. Kendi şeyhi Hüseyin Efendi ve Halveti dergâhına devam edenlerin pek çoğu aynı inanç içindeydi. Mehmet'in zorluğu, dünya yüzündeki bazı çirkin ve şer insanlarda, şeylerde Allah'ı bulabilmekti. Ona demişlerdi ki: "Yolunda ilerlerken sen de Allah'ın yüzünü her yaratıkta görebileceksin, şimdi sabırsız olma." Mehmet, "Canımın içi Yunus da: 'Yaratılanı severim, Yaradan'dan ötürü.' demiyor mu?" diye düşünüyordu. Yunus Emre ile o kadar doluydu ki, şiirlerinde görülen açık etkisinden başka, sanki her zaman onu somutlaşmış bir şekilde karşısında görüyordu. Yapılı olmasına rağmen ince bir bedeni ve Peygamber gibi uzun saçları vardı. Kâh kendininkiler gibi siyah, simsiyah görüyordu bu saçları kâh kumral ve dalgalı... Mehmet'in de bedeni iri yarıydı ama, Yunus'unki gibi ince değildi. O kahverengi gözlüydü, Mehmet'in gözleri ise korlar gibi parlayan, derin, siyah! Tıpkı Yunus'un "yaratılan" sevgisi ile pek özdeşmediği gibi, dış görünüşleri de

ayrıydı. Ama bir gün "Allah aşkı"nda tam anlamıyla buluşacaklarını seziyordu Mehmet, yoksa bu kadar sevebilir miydi Yunus'u? O zaman yazdıkları ilahiler de benzeşecekti. Bunda hiçbir sakınca görmüyordu. Yunus bir geleneğin temelini oluşturuyordu çünkü. Belki de o zaman Mehmet'in ağzından Yunus konuşacaktı. Ah bir de onun gibi sevebilmeyi ve kayıtsız şartsız merhameti öğrenebilseydi! Bazen bütün bunların gerçekleşeceğine inanıyor, içi neşe ile doluyor; bazen, "Hepsi hayal, olmayacak, Yunus nerede, ben nerede?" diye düşünüyor, kalbi kararıyordu. Bütün bu duygu değişimlerini Derviş Ağa'sı ile Kâsım'a yazıyordu. Yazıp da gönderemediği mektuplar birikmişti. "İnşallah İskenderiye'de!" diyordu.

***

İskenderiye, Nil deltasının batı kenarında yer alan ve Asya, Afrika, Avrupa'yı birbirine bağlayan yolların birleştiği noktada önemli bir ticaret ve ulaşım merkezi idi. Büyük İskender'in emriyle kurulmuş, son derece renkli bir şehir, âdeta çılgın bir panayır!.. Avrupa'dan, Asya'dan, Afrika'nın her köşesinden gelmiş insanlarla dolu. Diller değişik, kılık kıyafetler, dinler değişik. Sadece bu değişik insanları seyretmek, değişik dilleri işitmek bile eğlenceli. Bu arada Mehmet, camide tanıdığı bir adam vasıtasıyla, bir Kadiri şeyhiyle ahbaplık kurduğu için İskenderiye'de onun tekkesinde bir buçuk ay kaldı. Kadiriliğe de ısındı. Onlarda devran yoktu, ama sesli zikir ve sema vardı. Zikir meclislerine devamlı katıldı; yüreğinden kopan bir sesle zikretti ve döndü. El-Ezher'e devam etme arzusu şiddetli olmasa belki de bu Şeyh İbrahim Efendiye biat eder, İskenderiye'de kalabilirdi. Zaten içindeki küçük ses: "Şeyh eli öpeceksin." demişti ona. Demek ki Kahire'de!

Kahire, Nil vadisinin doğu yamacında kurulmuş olan eski bir şehir. İsmi burayı kuran Fatımi komutanı Cevher tarafından Mısır elKahire olarak konmuş. Cazip bir şehir. Tarih boyunca Abbasiler, Fatımi, Eyyubi, Memluklular ve Osmanlıların olmuş ve İslam sanatı her dönemde Kahire'yi çok güzel anıtlarla donatmış. Camiler, sultan türbeleri, okullar, manastırlar inşa edilmiş. Bilhassa Osmanlı

zamanında Kahire büyük kubbeli güzel camiler ve görkemli meydan çeşmeleri ile süslenmiş. Mehmet, Kahire'ye vardığı ilk gün bir handa kalıp şehri gezdi. Ertesi günü, Mardin'de Abdürrezzak Efendi'nin bahsettiği ve İbrahim Efendinin de tavsiye ettiği gibi doğru Şeyhuniye Külliyesi'ne gitti. Burada medrese ve birçok sufı dergâhı mevcuttu. Mehmet, Abdülkadir Geylanî tekkesini buldu. Tekke on altı sütun üzerine kurulmuş, tavanı güzel nakışlarla bezenmiş bir yerdi. Beyaz mermer döşeli avlusunun ortasında kubbeli büyük bir havuz vardı. Avlunun çevresinde ise kat kat derviş hücreleri bulunuyordu. Mehmet avluyu görür görmez semanın burada yapıldığını anladı. Ne güzel ve kutsal bir yerdi! Mehmet, İbrahim Efendi'nin selamlarını sunup Şeyh Mehmet Efendiye biat etti ve derviş hücrelerinden birinde kalmaya başladı.

Aylar geçiyor... Bir taraftan Kadiri yolunun inceliklerini öğrenip zikre, semaya, sohbetlere katılırken, bir taraftan da El-Ezher'de derslere başladı. Ve bazen camilerde vaazlar veriyordu. Çok ciddi ve muntazam çalışıyordu. Bir hayli yorulmasına rağmen, hayatta en çok istediği ve sevdiği iki işi yaptığından dolayı mutluydu. Vaazlarını da beğeniyorlardı, ama bunlar daha Mehmet'i tatmin edecek derecede değildi...

Mehmet, tekkeye yerleşir yerleşmez, Derviş Ağasına ve Kâsım'a yazıp adresini bildirmiş ve onlara İskenderiye'den yolladığı mektupları alıp almadıklarını sormuştu.

Derviş Ağa'sı hemen cevap yazdı, Mehmet'in istediklerine kavuşmasından dolayı duyduğu memnuniyeti anlatıyordu. Mektubun en altında bir satırı da kendisine ayırmıştı: "Ben de evlendim kıymetlim. Geç oldu, lâkin geç de olsa Peygamberimizin sünnetini yerine getirebildiğim için sevinçliyim." demiş, "Senin daha vaktin var, bunu biliyorum. Hele bir Anadolu'ya dön gel." diye ilave etmişti. Mehmet, Kâsım'dan uzun aylar boyunca mektup beklemiş, gelmeyince kendisi tekrar tekrar yazıp yollamış, yine uzun uzun beklemiş sonra, gönül yolunun kendisine ettiği cilvelerden dolayı o kadar heyecana düşmüş, aklını ve gönlünü o kadar başka şeylerle meşgul etmişti ki, hâliyle mektup beklemekten de vazgeçmişti.

Aslında genç adam, Kâsım'ın Melekşan'ın kocasından ayrıldığını bildiren mektubundan sonra ona defalarca yazmış, fakat çok istemesine rağmen, sarı kız hakkında bir türlü iki satır bir şey söyleyememişti. Boşanması hakkında bir "hayırlısı olsun" bile diyememişti. Sanki onunla ilgili bir şey yazarsa kızla evlenmek istediğini Kâsım anlayıverecekmiş gibi geliyor ve bundan müthiş utanıyordu.

Ve buraya gelişinin ikinci yılında Kâsım'dan bir mektup geliverince doğrusu adamakıllı şaşırdı. Kâsım: "Beni bağışlamayacaksın biliyorum, ama ben ellerinden öperek özür diliyorum ağam." diye yazmıştı. "İnanılmaz bir meşguliyet içindeydim, sarayda yerim sallanıyordu ve bu arada evlenip ayrıldım! Karı dırdırı ne demektir sen asla bilemezsin, ben de bilmiyordum. Neyse detaylarını bir başka mektupta yazarım, şimdi sana büyük bir müjde vermek istiyorum. Osmanlı Hanedanı, dolayısıyla Osmanlı Devleti çökmekten kurtuldu. Sultanımızın bir oğlu doğdu, ismini Mehmet koydular. Eğer inşallah tahta geçerse IV. Mehmet olacak! İbrahim Sultan'ımız baştan iyi gidiyordu, anlı şanlı ağabeyini taklit eder gibiydi, ama vah ki vah! Onda ne IV. Murat'ın tahsili, ne karakteri, ne askerliği, ne de aklı var... Ancak içki ve kadın meselesinde, sefahat meclislerinde ondan daha ileri. Biraz da, hanedana şehzade gerekli diye, ona birçok cariye ve türlü türlü gayret macunları ikram etmelerinden dolayı bu durumlara düştü. Neyse bir şehzade geldi işte. Allah ona sağlık, akıl, karakter, askerlik yeteneği, dirlik düzenlik versin ki, memleket de onu izlesin."

Mehmet, Kâsım'ın iki yıl kendisine yazamayışına hak verdi. Baksana neler gelmiş çocuğun başına! Dırdırcı bir karı! Allah esirgesin! Fakat sebebini hiç bilemediği hâlde, gönlü bu Şehzade Mehmet'ten hiç hoşlanmadı, bir tedirginlik yayıldı içine. "Allah sonumuzu hayreylesin!" diye dua etti.

***

Şeyh Mehmet'e bağlı olan mürit sayısı pek fazlaydı. Bunlardan bazıları şeyhe, kendi şeyhi zamanından kalma

idiler. Onlardan biri, Sadık Derviş, bir gün Mehmet'i tenhada yakaladı:

—Hele bir otur kardeşim şu taşın üzerine, seninle hâlleşeceklerim var, dedi ve önce Mehmet'i övdü. Ben seni iradende sadık, samimi arkadaş biliyorum. Ama yanılıyorsun, Şeyh Mehmet, senin bildiğin gibi yetişmiş bir şeyh değildir. Ben sana nasihat ediyorum, senin aradığın onda yoktur. Beni dinlersen bu adamı bırak ve kendine bir başka şeyh ara, belki o zaman muradına erersin. Kendisinin nasıl şeyh olduğu da belli değildir. Benim rahmetli şeyhim Hakk'a yürüdüğü zaman, iki yalancı şahit bulup rahmetlinin kendisine velayet verdiğini söyledi ve söyletti. Böylece kuruldu onun postuna! Yani anlayacağın yalancıdır. O iki adama da velayet

verip birini sağ yanına, birini sol yanına oturttu. Yok muydu başka velayet verecek adam? Biz ne güne duruyorduk!.. Sonra... Mehmet sert bir el hareketi ile onun sözünü kesti:

— Sen de ismin gibi sadık biriymişsin be adam! Senin bu sözlerinden sonra Şeyh Mehmet Efendinin gelişmiş, yetişmiş kâmil bir şeyh olduğuna inandım. Benim bir yere gideceğim yok, sen şimdi yıkıl git karşımdan. Bir daha da benimle konuşma!

Mehmet, Sadık'ı kovduktan sonra kalktı, biraz önce oturduğu taşa bir tekme salladı. Kuvvetli bir tekmeydi, ayak parmakları dehşetli acıdı. Kalbinden Mehmet Efendi'ye: "Sultanım," dedi, "Allah'ın izni ile şu öfke belasını al içimden." Sonra: "Nedir bu insanlardaki haset, nedir Rabb'im?" diye sordu.

***

Öç yıldan ve üç halvetten sonra Şeyh Mehmet Efendi; Mehmet'in öfkesini tam alamadıysa da, onun nefsinin bazı kötü huylardan temizlenmesini sağladı, yolunda ona Çok yardımcı oldu, ileri adımlar attırdı ki, kendisi **"Sıfatlar tevhidinde bir zattı, öğrencisini sıfatlar birliğine ulaş-ırdı. Onun kalbinde bulunan ve kendisinin bile farkında olmadığı kin, gıybet, haksızlık, aldatma, haset, kibir, riya 9'bi kötü duygulan çıkarıp emmare nefisten, mutmaine nefis aşamasına getirip güzel sıfatlarla bezedi. Mehmet, Derviş Ağa'sına şöyle yazıyordu: "Ona üç yıldır hizmet ediyorum ve onu Kadiri tarikatında, kâmil bir şeyh buldum. Allah'a hamt olsun, ona hizmet sayesinde muradıma nail oldum."**

Mehmet mutluydu, herkesle ve her şeyle barışıktı...

O mutlulukla sokakta bulduğu bir gözü kör, hasta bir kedi yavrusunu alıp hücresine getirdi. Portakal rengine bakan sarı bir kedi yavrusuydu bu. İsmini önce portakal koymak istedi, ama bu kelime, bu minicik yavruya yakışmıyordu. Gözlerinin sarı renginde minicik kırmızı benekler bulunduğu için Kiraz koydu. Onu aşçıdan aldığı et sularına ekmek doğrayıp papara yaparak besledi. Kiraz kısa sürede iyileşti, semirdi. Yavrucuğun itirazlarına, tırmalamalarına rağmen, bir de güzel yıkadı onu Mehmet; uzun tüyleri pırıl pırıl parlamaya başladı. Fakat Mehmet'i çekemeyenler, kedi sevmeyenler, onu Mehmet Efendiye şikâyet etmekten geri durmadılar: "Allah isminin daima anıldığı dergâh gibi bir yere yakışır mıydı bir kedi?" Mehmet Efendi: "Onu da Allah yaratmıştır, hayvanlar da bizlere O'nun emanetlerindendir," dedi, "sevelim sevmeyelim, Kiraz'a asla zarar vermeyelim."

Kiraz sanki bu konuşmaları duyup anlamış gibi, kuyruğunu dikip gururla dolaşıyordu avluda... Mehmet onu seyretmeye bayılıyordu!

Ancak bir süre sonra Şeyh Mehmet Efendi, onu yanına çağırttı, içeri giren ve karşısında "sana teslimim" duruşu ile, sağ ayak baş parmağı, sol ayak baş parmağının üstüne atıp ayak bağlayarak ve edeple duran Mehmet'i baştan ayağa süzdü:

— Bana kalırsa, dedi, senin artık El-Ezher'i bırakman lazım.

— Anlayamadım sultanım?..

— Düşündüm de, dedi, Hak yolunun sana tam açılması için zahir ilmini bırakman gerekecek... Çünkü artık maddi ilim, ilerleyeceğin yolda sana yardımcı değil, engel olur. Maddi ilme devam edersen, Allah'la arandaki perdeleri açmak değil, aralayamazsın bile. Bu benim sana nasihatimdir, artık El-Ezher'den vazgeç!..

Ve Mehmet Efendi, konuşmanın sona erdiğini anlatmak için gözlerini kapattı, teşbihine döndü.

Mehmet ona bakıp sessizce terk etti odayı.

Başına gelen, onu son derece hayal kırıklığına uğratmıştı. Kalbi yaralanmış, içinde öfke bile duyamayacak kadar incinmişti. Hücresine döndü, bir köşeye sinip gözyaşlarını koyuverdi. O, hem bilgin, hem de hakikat ehli olmak istemişti, ülküsü buydu. Başka hiçbir arzusu yoktu!

Mehmet'i bir titreme aldı, bir taraftan dişleri birbirine vuruyor, bir taraftan terliyor ve gözyaşları yağmur gibi iniyordu yanaklarına. Bir saat kadar önce Mehmet Efendiyi terk etme kararı almıştı, şimdi şaşkındı çok; ne yapacaktı?.. Kiraz da tedirgindi, miyavlayıp duruyordu.

Titremeleri biraz hafifleyince kalktı abdest aldı, iki rekât istihare namazı kıldı ve Allah'tan kendisine "doğru olanı" göstermesini diledi. Sonra köşesine çekilip zikretmeye başladı. Miyavlamaları kesilen Kiraz, sessizce gelip onun kucağına kıvrılıp yattı. Yatsı ezanı okununca, Mehmet, yerinden kalkmadı. Camiye gitmek, o kalabalığın arasına girmek istemiyordu, yalnızlığa ihtiyacı vardı. Karanlıkta zikrine devam etti.

Neden sonra, yassı namazını kıldı. Niyeti sabaha kadar zikrini sürdürmekti. Bir süre sonra, öyle ağır bir uyku çöktü ki üzerine, kucağında Kiraz, oturduğu yerde uykuya daldı. •

Rüyasında kendini büyük bir şehirde gördü. Sultana hizmet etmekteymiş ve bu sultan da **Şeyh Abdülkadir Geylanî** imiş. Onun avlusu geniş bir sarayı varmış, kendisi o sırada müritlerinin ileri gelenleri ile birlikte abdest almaktaymış. Mehmet öbür tarafında duruyor ve sanki ona kızacağından korkuyordu; kaçacak bir yeri de yoktu. O sırada Hazreti Geylanî, onu görüp çağırdı.

"Ey sufi!" Mehmet, hemen dönüp önünde durdu. Şeyh, hizmetlilerden birisine: **"Buna bir kese getir."** dedi. Hizmetli birkaç adım yürüdü, fakat Geylanî Hazretleri onu geri çağırdı: **"Gel, ona kendi cebimden vereyim."** dedi, der demez elini cebine soktu, bir kese çıkardı ve Mehmet'e uzattı. Mehmet keseyi hemen açtı, içinde taze sikkeli dirhemler vardı. Bir başka kese daha görünüyordu. Mehmet onu da açtı ki, içinde dirhemden daha kıymetli olan, taze sikkeli dinarlar ışıyordu. Mehmet şaşırdı, sordu: **"Efendim bu iki kesenin anlamı nedir?"** Hazreti Geylanî hafif tebessüm edip: **"Dirhemler zahir ilimdir, öğren ve onunla amel et."** dedi. **"Dinarlar ise tarikat ilmidir, onu ancak sana uygun görülmüş mürşidinin yanında elde edebilirsin ve senin şeyhin, bu şehirde değildir."**

Sabah ezanı okunuyordu, Mehmet içinde tarif edilemez bir mutlulukla uyandı.

Aman Allahım anlamlı bir rüya görmüş ve her bir detayını da hatırlayabiliyor!..

O mutlulukla kalkıp, doğru camiye gitti, abdest aldı ve arka safta durup namaz kıldı. Sonra kapının yanına dikilip; Şeyh Mehmet'in önünden geçmesini bekledi... O geçerken, uzanıp elini öptü ve:

— Beni lütfen kabul ederseniz, dün akşamki rüyamı anlatmak istiyorum, dedi.

Şeyhi:

— Gel bakalım, diye cevap verdi.

Şeyh Mehmet önde, Mehmet arkada yürürlerken genç adamın içi içine sığmıyordu. Selamlığa geldiler, Şeyh Mehmet:

— Anlat bakalım rüyanı, neymiş öğrenelim, dedi.

Mehmet, rüyayı en küçük detayına kadar anlattıktan

sonra; her zamanki dürüstlüğü ile açık konuştu.

— Efendim, dedi, bu rüya üzerine şimdi ellerinizi öperek bana izin vermenizi rica ediyorum, çünkü bana uygun görülen şeyh için, bizzat Geylanî Hazretleri: **“Bu şehirde değildir.”** buyurdu. Şimdi bana müsaade edin, geri dönüp dağ bayır, şehir şehir dolaşıp bana uygun görülen o hazreti bulayım. İzninizi dilerim.

Şeyh Mehmet Efendi, Mehmet’in bir gün onu bırakıp gideceğini biliyordu, yine de fena hâlde üzülmüştü, kendi arzusunu söyleyip onu vazgeçirmek istedi; dedi ki:

— Biz Halvetiler gibi, düşlere çok fazla itibar etmeyiz. Seni, Allah’ın izni ile ben yetiştirdim, bu hâle getirdim. Halifem olmanı isterim. Önünde uzanan engebeli yolda elini tutacak birine ihtiyacın var, gitme ve halifem olarak burada kal.

Mehmet önüne baktı, önündeki halının hiçbir desenini görmeden daldı kaldı bir süre, sonra silkindi:

— Efendim, benim kalbim hilafete kanmaz; artık bundan sonra seyahat edip bana takdir edilen şeyhi arayıp bulmam lazım. Bana yaptıklarınızı asla inkâr etmem; Allah’ın rahmeti ve sizin hidayetinizle yolumda ilerledim. Bunu reddetmek yahut unutmak mümkün değildir. Ama artık, ellerinizi öperek müsaadenizi rica ediyorum.

Şeyh Mehmet uzun uzun düşündü, gözlerinden iki damla yaş yanaklarına düştü:

Pekâlâ, dedi, bizden bu kuvvetle izin isteyenleri tutamak âdetimiz değildir. Git evladım.

Elini Mehmet’e uzattı, bu kez Mehmet’in gözlerinden düşen iki damla yaş, şeyhinin elini ıslattı. O sıralarda Mehmet, yirmi altı yaşını tamamlamak üzereydi.

5

Yine kervanlar, yine kervansaraylar... Mehmet’in heybesinin bir gözünde Kiraz kedi, diğerinde birkaç parça çamaşırla, Yunus Divanı... Yine yollara vurmuştu kendini; sadece yolda olduğu için bile mutluydu. Sanki maddi yollarda ne kadar gezerse, manevi yolunda da o kadar ilerleyecekti, ikisi arasında irtibat kurmak hoşuna gidiyordu. Kervanlarda Kiraz’ı iyi karşılamayan da oldu, seven de... Bu, başında arake denilen keçe külah taşıyan, iri yarı, esmer, suskun dervişin bir kedi ile beraber olması, insanlara tuhaf görünüyordu. Neyse ki, Kiraz, Mehmet’in heybesinin içinde rahattı. Molalarda yemeğini yiyip, hacetini giderdikten sonra hemen yerine, heybenin gözüne dönüyordu. Ne Mehmet’i ne de başkasını rahatsız ediyordu. Onun böyle uslu davranması, sahibinin onu daha çok sevmesini sağladı. Mehmet onu: “Derviş huylu Kiraz’ım!” diye seviyordu. İçine küçük bir sevinç olmuştu Kiraz, bu gerçek.

Mehmet, Kahire’den ayrılmadan bir gün önce hem Derviş Ağasından, hem de Kâsım’dan mektup almıştı. Kâsım; Sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa’nın idam edilmesine çok hayıflanıyor, bunu Sultan İbrahim’in büyük bir hatası olarak gördüğünü yazıyor ve Padişah’ın sefahat hayatına devam ettiğini söylüyordu. Fakat bu arada bir şehzade daha doğmuş, küçük Mehmet de sağlıklı bir çocukmuş. “Bunlar da iyi haberler.” diyordu...

Derviş Ağa'sının mektubu eğlenceliydi: "İkide bir evli olduğumu unutup evin içinde bir kadının dolaşmasını yadırgıyorum." diyordu. "Neyse ki, bizimki anlayışlı bir hatun, birçok hatamı yüzüme vurmuyor! Sevindiğim şeylerden biri de anneni, benim annem sayıyor, ona gelinlik ediyor, ablalarınla da hemen ahbap oldu. Bazen düşünür yorum da, evlilik iyi bir şeymiş be kıymetlim. Allah, sana da nasip eder inşallah. Ha aklıma geliverdi, Melekşan Hatun'un kocasından ayrılıp evine döndüğünü biliyorsun, değil mi? Ayrılığa sevinilmez ama nedense ben, birden seviniverdim. Nedenini sorma, ben de bilmiyorum! Fakat hiçbir şey beni, senin şeyhinden memnun olman kadar sevindiremezdi. muradıma erdim.' demişsin. O ne demek biraz daha açıklayabilir misin? Yani mesela nefis seviyelerinden hangisindesin acaba? İçindeki Allah sevgi ve saygısı, bir 'aşk'a dönüşmeye başladı mı? Bana anlatabilir misin yoksa, bunlar sırdır, dile getirilmez mi, dersin? Öyle dersen de adaba uymuş olursun, saygı duyarım sana. Lâkin abe merak etmemi de önleyemezsin! Hani aklıma geliyor... İster misin beni bile geçmiş olasın! İşte bu pek hoşuma gider kıymetlim adamım, seninle gurur duyarım, bu gururu unutmuş yüreğimle." diyordu...

Mehmet, buralara geliş yolculuğundaki gibi, zaman zaman onlara bir şeyler yazıyor; seyahatini anlatıyordu. "Konakladığımız yerlerde bazen, kervan değiştirirken beklediğim şehirlerde oranın ünlü din adamlarıyla tanışmaya, görüşmeye bakıyorum. Bu arada birkaç din bilgini tanıdıysam da, dişe dokunur bir şeyhe rastlamadım. Bazen çarşıda pazarda, bazen yol üstünde dervişlere rastlıyorum, Allahları var, hepsi de hoş davranıyor. Şeyhlerinden sual ettiğim zaman da, bana olmadık kerametler anlatıyorlar. Sanıyorum şeyhliği bir keramet tezgâhı olarak görmekteler. Kimse onların ilminden, irfanından bahis açmıyor, varsa yoksa keramet. Nedense bu kadar çok keramet beni boğuyor ve hepsini göz bağcı olarak görüyorum, Allah beni affetsin. İşte böyle bazı yerlerde de, dervişleri görüp şeyhlerini görmekten vazgeçiyorum. Acaba doğru bir iş mi yapıyorum? Her neyse bana doğru görünüyor." Böyle şeylerden bahsediyor ve Kiraz'ı uzun uzun anlatıp tarif ediyordu.

Bu arada şiir yazmaktan da geri durmuyordu. Hele aysız gecelerde, lacivert gökte parlayan kocaman yıldızlar ve bunaltan çöl sıcağında ağır aksak giden develerin üstünde yol aldıktan sonra gelen akşam serinliği, ona ilham veriyordu. Heybesinin Yunus Divanı gözü, tamamlanmamış şiirlerle doluydu. Kahire'de yazdıklarıyla bunları, divanın içinde muhafaza ediyordu; fakat bazılarını yazdığını hatırlamıyordu bile. Ancak gönlüne hitap ettiği bir yarım şiiri hep içinde dolaşıyordu; kapalı dudaklarının ardından hep onu söylüyordu:

Ey gönül gel Hakk'a giden rahı bul
Ehl-i dert olup, derunî ahi bul
Canın ilindeki şems ü mahı bul
Âdem isen "semme vechullah"ı bul
Kande baksan o güzel Allah'ı bul
Devlet-i dünyâya mağrur olma sen
Lezzet-i câhına mesrur olma sen
Onları izzet sanıp, hor olma sen
Âdem isen "semme uechullah"ı bul
Kande baksan o güzel Allah'ı bul
Gerçi Allah'a ibadet de güzel
Züht ü takva vü kanaat da güzel
Halvet ehline keramet de güzel

Âdem isen "semme vechullah" bul
Kande baksan o güzel Allah'ı bul
O sana açmış durur daim yüzün
Sen yitirmişsin ha ararsın izin
Bîcihet göstermiş eşyada özün
Âdem isen "semme uechullah"ı bul
Kande baksan o güzel Allah'ı bul

Güneşin ufukta görülmedik bir büyük kırmızı top gibi battığı bir akşam vaktinde, çocuk sayılabilecek genç biri, devesini Mehmet'inkine yaklaştırdı, selâmlaştılar.

— Canını sıkmazsam sana bazı sorularım var.

— Buyur, dedi Mehmet.

— Burada bir efendiden senin hem El-Ezher'e devam ettiğini hem de Şeyhuniye'de Kadiri tekkesinde kaldığını, orada da hakikat ilmi tahsil ettiğini öğrendim.

Hay Allah, nereden o adama bu kadar bilgi vermişti Mehmet! Canı sıkıldı, dedi ki:

— Evet, Allah öyle nasip etti.

— Neden iki ilmi birden?

— Bilirsin tek kanatla uçulmaz! Bence maddi ilimle, manevi ilim birbirini tamamlıyor, iki elimiz, iki kolumuz nasıl birbirini tamamlarsa, iki ilmi de bilmek öyle dengede tutar insanı, bir tek ilmi bilmekten daha faydalı olur. Hakikat ilminin gereklerini yapıp şeriatı terk etmek olmaz!

— Fakat zahir ilim sahiplerine sorarsan onlarınki üstün, dervişlere sorarsan dervişlerinki üstün!

— Bu fakir hamdolsun, iki ilimden de nasiplendiği için, sözleri daha tarafsızdır kardeşim. Bir kere şöyle düşünelim, ilim neden lazım? İlim öğrenmek farza yakın bir kuvvette Yaradan'ın emridir. Ne buyruluyor Mücadele suresinde: 'Allah, sizden iman edenleri ve ilim verilmiş olanların derecelerini yükseltir." Bu yüzden farza yakın bir kuvvette dedim. Peki mahlukatın özü olan insanın en büyük sermayesi nedir? Hayatı, değil mi? İşte bu hayatı yüksek bir amaç için değerlendirmek istiyorsan, ki bence bu Allah'ın insana verdiği görevlerden biridir, evet, ilim öğrenmeli. Bana göre ilmin yükseği, üstünü; Allah'a yaklaştırıcı olanıdır. Manevi yolun yolcusuna en faydalı ilim de, yolunda ona azık olacak kadardır. Salik bunu okuyarak veya dinleyerek öğrenebilir. Bundan sonra temiz, dürüst davranış ve hareketlere ek olarak çok daha zoru, nefis ve heva ile yani maddi arzuların tümüyle mücadeleye gelir iş. Bu mücadele de kalbi temizlemek, zikir, az yemek, az uyumak ve az konuşmakla olur. Ve bu ilim insan kalbine Yaradan sevgisi, saygısı ve korkusu salar. O insan da bu ilim sayesinde Allah'ın nuruyla görür, işitir ve konuşur. Çünkü Rabb'imiz kutsi hadisinde: "Kulum bana nafile ibadetlerle yaklaşır. Ben de onu severim. Ben onu sevince onun işiten kulağı, gören gözü olurum." buyurur.

— Ah bak bunu bilmiyordum!

— Sen ne okudun çocuk, hem ismin ne?

— İsmim Ahmet'tir. Sıbyan okulunu bitirdikten sonra bol bol okudum. Ben, doğrusunu istersen hakikat yolunun bir yolcusu olmak isterim. Babam da zahir ilim öğrenmemi ister. Benim isteğimin bir heves olduğunu, okuyup dinlediğim ilahilerin bir sonucu olduğunu söylüyor... Anlaşamadık. Babam bir ayetten destek alarak beni bu seyahate saldı: "Gez, gör, düşün" dedi. "Sonra," dedi, "kararını ver!"

— Bence iki öğretimi de görmelisin. Çünkü zahir ilim kalbin cehaletini giderir. Fakat nefis kademesinin ilki emmare nefsin kendini beğenme, yani kibir, kin, haset gibi kötü sıfatlarını ortaya çıkartır. İkinci ilim ise emmare nefsin sıfatlarını yok eder; ruhun af, hoşgörü, herkese, kötülere dahi iyilik etmek, herkesin hayrını istemek gibi iyi huylarını meydana çıkartır. Birinci ilim ne kadar artarsa cahillik o kadar azalır; suyun pisliği temizlemesi gibi, kalpteki cahilliği temizler. İkinci ilim de ne kadar artarsa, Allah'a o kadar yaklaşılır. Kuyumcu nasıl ateşte altını, diğer madenlerden ayırırsa, ikinci ilim de öylece nefsi ona yerleşen kötü sıfatlardan temizler. Eğer bu iki ilim birleşirse, iki denizin birleştiği yer olur. Bilirsin, Musa Peygamberle Hızır, iki denizin birleştiği yerde buluştu!

— Teşekkür ederim, dedi Ahmet, seninle konuşmak bana çok faydalı oldu.

— Bir karar mı aldın yoksa?

— Evet, iki ilmi de beraber tahsil edeceğim.

— Önce gez, gör ve etraflıca düşün bakalım, dedi Mehmet, tıpkı çocuğun babasının nasihatini ederek.

Onun tek bir kişinin etkisi altında kalmadan, kendisi için doğru olanı bulmasını istiyordu; öyle iki ilmi birden öğrenmek çok kolay bir iş değildi!

Sonra çocuk, Mehmet'i izler oldu, onun bulunduğu gruplara giriyor, şehirlerde Mehmet yalnız başına gezerken ona yetişip yanında yürüyor, bir konu bulup açıyordu.

— Benim mürşidim ol, dedi bir sabah, bir kervansarayın avlusunda otururlarken.

Mehmet, kucağında oturan Kiraz'ın sırtını kaşırken:

— Ben şeyh değilim ki, dedi.

— üstadım ol öyleyse, öğretmenim ol, bana ders ver. Babam yanımda bir bilginle döndüğümü görürse çok memnun olur.

— Kahire'de işim bitti artık çocuk, ben kendi mürşidimi aramaya yollara düştüm.

— Senin mürşide ihtiyacın yok!

Mehmet sertçe:

— Benim neye ihtiyacım olduğunu, en iyi kendim bilirim, dedi.

— Peki peki kızma, dedi Ahmet, arada sırada bir şeyler yazdığını görüyorum. Ne yazıyorsun?

— Şiir, aslında ilahiler demek daha doğru.

Mehmet, çocuğun ısrarcılığından, sorularından, fikirlerinden bıkmıştı. Onu başından savmak için, elini heybesine daldırdı ve bir tomar kâğıt çıkardı; eski, yeni şiirleri karmakarışık, Ahmet'e uzattı.

— Git, uzak bir yerde oku!

Ertesi sabah çocuk, gözlerinde bin bir pırıltı ile, devesini Mehmet'inkine yaklaştırdı:

— Meğer sen Niyâzî imişsin!..

— Niyâzî mahlasımdır.

— Anladım, dedi Ahmet, Niyâzî'yi yalnız ben değil, bu kervandaki Türkler de tanıyor.

— Hadi canım sen de!

— Sen şiirlerinin elden ele, ağızdan ağıza dolaştığını bilmiyor musun?

Ve Mehmet şaştı kaldı. Hayır bilmiyordu!

Molada Mehmet'in yanına, ona hayranlıkla bakan birkaç kişi daha yanaştı. Hepsi Anadolu'dan gelmiş, yine oraya dönüyordu. Ve Niyâzî'yi şiirlerinden tanıyorlardı.

— Senin de bizim kervanda olduğunu bilmek ne mutluluk, dedi bir adam.

Öbürleri de iltifatlar ettiler. Böylece Mehmet, şiirlerinin gerçekten Anadolu'da bazı çevrelerde ağızdan ağıza, elden ele yayıldığını öğrendi. Hepsi de onun Kahire'de iki ilmi birden yaptığını biliyordu.

Lafa karışan Ahmet diyordu ki onlara:

— Ben babamın bir Türk arkadaşından dinledim uzun uzun. O kadar sevdim, o kadar sevdim ki, kendimi Allah yoluna vurmayı istedim. Şu Allah'ın işine bakın ki bana ilham veren zatı, bir yolda tanıdım ve bana ikinci kere yol gösterdi, iki ilmi beraberce yapmamı söyledi... Öyle yapmam farzdır artık, çünkü şiirleri dinlemem ve burada aldığım cevap, bana bu işin Allah'ın bir işareti olduğunu söylüyor. Söyleyin işaret değil de nedir?!

— Doğru söylersin, işarettir, dediler ve Mehmet'ten bir şiirini okumasını ısrarla istediler.

Mehmet mahcup, kızarmış bir yüzle okudu.

Mola bitti, herkes devesine bindi. Mehmet bir de baktı ki, Ahmet dahil o şiir okuduğu Türk grup, arkasından gelmekte, onu izlemekte. Gündüz molalarda, gece kervansaraylarda şiir okutma, aşırı ilgi devam edegeldi. Ve Mehmet bir de baktı ki; nefsi kabarmakta. Çok sıkıldı; çareyi yolu uzatmak pahasına kervan değiştirmekte buldu. Hepsiyle vedalaştı, Ahmet'i alnından öptü, bir yol kavşağında kervandan ayrıldı.

Nereye gideceğini, ne yapacağını hiç bilemiyordu. Kervandan ona: "Hızlı hızlı yürürsen, akşama doğru Bağdat yakınlarında bir köye varırsın." demişlerdi. Mehmet hayırlı bir iş yaptığı için, köyde veya Bağdat'ta hayırla I karşılaşacağına inanıyordu.

O sıcakta hızlı hızlı yürümek kolay değildi, fakat yürüdü Mehmet. Gerçekten de akşama doğru ter içinde ve yorgun argın uzaktaki köyü gördü. Hemen yakınında cılız bir dere akıyordu. Mehmet çevresine bakına bakına ve çekinerek soyunup suya girdi; üzerindeki teri, kiri tozu attı, abdest aldı. Artık temizdi ya, neşelenmişti. Yine hızlı hızlı köye vardı, dere içinden geçiyordu ve çevresini yeşilleştirmişti. Ağlayan söğütler, kavaklar, hurmalar vardı. Akşam ezanı okunuyordu, doğru camiye gitti. Cemaatin arasında Türkçe konuştuklarını işitince memnun oldu, ya bir Türk köyü idi burası ya Türkler fazlaydı.

Namazdan sonra birkaç kişiyle konuştu; yatacak bir yer arandı.

— Burada han, kervansaray bulunmaz, dediler, ama bir imama danış, belki camide yatmana izin verir, çünkü mum almaya gelenlerin camide yatmalarına göz yumar, ama onlardan para gelecektir diye izin verir.

— Buraya mum almaya mı gelirler?

— Evet, mum imalathanemiz vardır. Bağdat neredeyse bütün mumunu bizden satın alır.

Birkaç yıl önce Mehmet mum yapmayı öğrenmek istemiş, “Belki İskenderiye’de, belki Kahire’de.” demiş, ama oralarda bu iş kısmet olmamıştı. Mehmet, umduğu hayırla karşılaştığını düşündü. Buradan mum yapmayı öğrenmeden ayrılmayacaktı!..

O gece, orta yaşlı, kendisi gibi suskun birinin getirdiği bulgur pilavını yedi. İmam, sabah namazından önce camiyi süpürüp temizlemesi şartı ile, orada yatmasına izin vermişti.

Birkaç saat uyuduktan sonra, kalkıp camiyi bir güzel temizledi, halıları bahçeye çıkarıp silkti. Namazdan sonra, doğru mum imalathanesine gitti. İşçiler de gelmişlerdi, onlarla konuştu, burada çalışıp mum yapmayı öğrenmek istediğini söyledi.

— Genellikle çoluk çocuğa yaptırdığımız işler vardır; mesela içyağının temizlenmesi gibi, kazanların yıkanması, ocakların yakılması falan gibi, usta sana böyle bir iş verebilir, sonra bizleri izler öğrenirsin, dediler.

Usta, onu derhâl işe aldı, çünkü kirli yağ çok birikmişti; ufak tefek kemiklerden, küçük et parçalarından, sinirlerden temizlenmesi gerekiyordu; iki üç çocuk da ona yardımcı buldu.

İmalathane kocaman, oldukça loş, ambar gibi bir yerdi. Ocakların üstünde kocaman kazanlar vardı; her bir kazanın üstünde ise tavandan sarkan bir tahta tekerlek bulunuyordu. Yandan uzanan ipi çekilince bu tahta tekerlek dönüyor, üzerine asılmış, ince pamuk iplikleri döndürüyordu. Anlaşılan kazandaki temiz yağ kaynadıkça, bu tekerlek döndürülüyor ve pamuk iplikler sırayla kazana batıp çıkıyordu. Böylece tekerlek döne döne, pamuk iplikler bata çıka, mum kalınlaşıyor, istenilen boyuta gelince de tekerlek durduruluyordu. İşçiler ki hemen hepsi, kimi sevda uğruna, kimi macera aşkına, kimi artık savaşmak istemediği için Murat Han’ın ordusundan geriye dökülüp kalmış askerlerdi. Arada sırada hep birlikte türkü söyleye söyleye yapıyorlardı işlerini. Daha ziyade Anadolu’ya duyulan özlemi ifade eden ve IV. Murat Han’ın kahramanlığı üzerine yakılmış çeşitli türkülerdi bunlar. Güzel söylüyorlardı, Mehmet’in kulakları rahatsız olmuyordu. Kiraz da hoşlanıyor olmalı ki bu işten, ayaklarının altında dolaşıyor, kendince oyunlar yapıp duruyordu. İşçilerin hepsi seviyordu onu, yağdan ayrılan küçük et parçaları ile besliyordu.

Cami imamı da, yatsıdan sonra bir süre kalıp Mehmet’le konuşmayı âdet edinmişti. Ona sorular soruyor, aldığı cevapları düşünüp tartıyor, bir şeyler öğrenmekten memnun oluyordu. Bir gün ona, arada sırada cemaate vaaz verip nasihat etmesini teklif etti. Mehmet, kabul etti.

Köylüleri, ki içlerinde Araplar da vardı, sıkmadan daha ziyade şeriata dair on, on beş dakikalık vaazlar vermeye başladı; sonra bir on dakika da sorulara cevap vermeye ayırdı. Türk’ü, Arap’ı, işçisi, çiftçisi ile bütün köy, Mehmet’e hayrandı. Vaazlarının sonunda: “Bu anlattıklarımı evde hatunlarınıza da anlatmayı unutmayın. Onlar cahil kalmasın yoksa üzerinize hakları geçer, yarın hesabı sorulur.” demeyi ihmal etmiyordu.

Karşılıksız iş yapmayı sevmeyen imam, karşılıksız iş yaptırmayı da sevmezdi. Mehmet’ten vaazlar için ne istediğini sordu, o da böyle bir iş için asla bir şey kabul etmeyince:

— Öyleyse sana at binmeyi öğretsinler. O sıcakta buraya yayan geldiğini duyunca, içim acımıştı, dedi. Sen onlara, hepimize öğretiyorsun, bırak onlar da sana öğretsinler.

Mehmet, kabul etti. At binmeyi öğrenirse, ileride Anadolu'da gezerken yardımcı olurdu bu hüner. Ve öğrenmenin sonu yoktu onun için.

Böylece bu güzel köyde iki ay geçirdi Mehmet, İyi bir mum yapıcısı olmuş, at binmeyi de öğrenmişti. Ustası da atölyede çalıştığı günler için ona para vermeyi teklif etti, Mehmet onu da kabul etmedi.

Bunun üzerine Mehmet ayrılırken köylüler ona uzun yola dayanıklı bir at hediye ettiler. Mehmet bu atı, minnetle kabul etti ve:

— Sizin bana hakkınız geçti, helal edin, dedi.

Adamlar, helal ettiler.

Bu doru bir attı, ismini Rüzgâr koydu Mehmet. Bu kez at sırtında, heybesinin içinde Kiraz, ağzında orada öğrendiği bir sıla türküsü, köyden Bağdat'a doğru ayrıldı Mehmet. Bu iki ay içinde hiç mi öfkelenecek bir şey olmamıştı, yoksa Allah içindeki bu gereksiz öfkelenme huyunu alıp yok mu etmişti? Bunu düşündü ve öfkelenecek bir şey olmadığına karar verdi.

***

Çeşitli sanat eseri camileri, medreseleri, türbeleri ile çok eski, çok görkemli bir kültür, ilim ve sanat şehri olan Bağdat'ta Mehmet önce Danyal Peygamber'i, sonra Hazreti Ali, İmam Hüseyin, İmam Hasan ve İmam-ı Azam'ı ziyaret etti. Abdülkadir Geylanî'yi sona bırakmıştı; türbenin içinde uzun uzun oturdu, gönlüne bir hoşluk, bir sükûnet yayılıp, burnu bahar çiçeklerinin kokusunu almaya başlayınca, gözleri dolu konuşmaya başladı: **"Senin sözün üzerine yollara düştüm; gezip geldiğim yerlerde hep bir mürşit aradım, bulamadım... Ben mi iyi arayamadım yoksa sen benimle eğlendin mi?.. Bahsettiğin bana tayin edilen mürşit hani nerede, hangi şehirde Şahım Efendim?"** diye sordu; iç rahatlığı arttı, bahar çiçeklerinin kokusu arttı, fakat gönül sustu, gönlüne hiçbir ilham gelmedi... Bir süre daha oturdu, sonra kalbi buruk ayrıldı türbeden...

Bağdat'ı gezdi, camilerde, kahvelerde hatta pazarlarda, kendisini bir mürşide ulaştıracak dervişler aradı, buldu; birçok tekke ziyaret etti... Daha sonraları birçok din adamı ile de tanışma fırsatı buldu; zahir ilim bilginleri ve yine mürşitler... Mürşitler... İçlerinde çok olgunları olduğu gibi, vasat seviyede bulunanları da vardı. Genellikle, Mehmet hiç konuşmuyor, pek arada sırada sorular soruyor, fakat daha çok dinliyordu. Yalnız, bir Halveti şeyhinin karşısında heyecanlandı: "Bu o mudur?" diye sordu gönlüne. Hayır değildi! üzüldü, bu zata ısınıvermişti çünkü, ya bunun sebebi neydi? Gönlü: "Çünkü o senin tarikatındadır ve gerçekten yetişmiş bir mürşittir. Bu yüzden ısındın ama seninki değildir." diye cevap verdi. Mehmet gönlünün hâlâ Halvetilikte olduğunu pek bilmiyordu, öğrendi...

Eğer sohbette değilse, her namazını ayrı bir camide kılmakta ısrarcıydı Mehmet. Böylece Bağdat'ın birbirinden güzel camileri hakkında da bir fikir sahibi oluyordu.

Kaldığı ve Rüzgâr'ın pekiyi bakıldığı handa, hancıyla ahbaplık kurmuştu. Bir gün ona mürşit aradığından bahis açtı, adam kimlerle görüştüğünü sordu. Mehmet isimleri sayınca, adam:

— Onlar, dedi, hep ünlü kişiler, seninki bu kadar ünlü olmayanlar arasında olabilir. Bağdat'ta kenarda köşede, sessizce çalışan ve ün peşinde koşmayan birçok mürşit vardır, sen onları bulmaya bak.

— Nasıl bulabilirim onları?

— Merkezden uzaklaş, kenar mahallelerin camilerine git, oralarda sor soruştur, mutlak müritlerine rastlarsın.

Mehmet, hancının dediği gibi yaptı, fakat şerbet şarap anısı hep zihninde canlı durduğu için, çok dikkatliydi. Hakikaten bu camilerde dervişlere rastladı. Uzaktan izleyip hâl ve tavırlarını beğenmediklerine hiç yaklaşmadı, beğendiklerine yaklaştı, sözü döndürüp dolaştırıp şeyhlerine getirdi, yine adamları ölçüp biçerek dinledi. Onlar arasından beğendiklerine de mürşitleri ile tanışmak istediğini söyledi. Bu yolla, gerçekten birkaç yetkin şeyhle tanıştı. Fakat hiçbirinin yanında gönlü suskunluğunu bozmadı, "Bu odur!" demedi.

Böylece üç ay geçirdi Bağdat'ta, bir kez daha Abdülkadir Geylanî'yi ziyaret etti, sorusunu tekrarladı. O zaman gönlüne doğan kelime, "Anadolu!" oldu, evet gönlü, "Çok mürşit tanıdın, çok tecrübe edindin, fakat artık Anadolu!" diyordu...

Onu dinledi. Bir sabah Rüzgâr'ın sırtına atladığı gibi ayrıldı bu güzel şehirden. Mehmet, açlığa dayanabilirdi, ama yanında beslemesi gereken iki can vardı; bu yüzden kervansaraylarda kala kala, ağır ağır gitti. Bir gün Dicle'nin kıyısında atını dinlendirmek için konakladığı zaman, Kiraz'ı da heybeden çıkardı. Böylece Kiraz'la Rüzgâr tanışmış oldular, ama birbirlerine hiç yüz vermediler! Rüzgâr, Dicle'nin suyundan içmeye yöneldi, Kiraz kaşıması için Mehmet'in önüne sırtüstü yatıp karnını açtı. Şu var ki, Kiraz'ı böyle sevip kaşımak, tıpkı denize bakar gibi, tıpkı yeşilliğe bakar gibi dinlendiriyordu Mehmet'i. Şimdiye kadar onu yanına aldığına hiç pişman olmamıştı, ama öz şeyhinin tekkesine vardığı zaman, o zat istemeyebilirdi kediyi! Bundan endişeleniyordu Mehmet. Anadolu yolu demek, Dicle'nin geldiği yol demekti. Genç adam nehir kıyısından ayrılmamaya dikkat ederek köylerden, kasabalardan, şehirlerden geçiyordu. Birinde de duraklayıp şeyh aramaya kalkmadı, Musul'da bile... Mademki gönül "Anadolu" demişti bir kez, onu orada bulacağını bilir gibiydi, üç can, uzun uzun gitti. Mevsim değişmeye, hava soğumaya başlamıştı.

6

Nihayet Mehmet bir gün kendini Uzun Kavak Köyü'nde bulunca pek sevindi. O kadar sevindi ki. attan inip toprağı öpüp okşadı. Artık daha bir dikkatliydi; işte Anadolu, işte Anadolu!" diyordu, kalbi çarpıyordu. "Rabb'im ulaştır artık beni şeyhime; içim çok yoruldu, çok!" Biliyordu, o zatın yüzüne bir bakınca bütün yorgunluğu geçecek! İçinden bir ses: "Belki o seni bulur! diyordu son zamanlarda. Bunun üzerine Mehmet her uğradığı köyde, şehirde bir mürşit aradığını açık etmeye başladı. Sanki o meçhul zat onun böyle konuştuğunu işitecek ve kalkıp onu almaya gelecekti! O bilmiyordu W içten gelen sesler her zaman yakın geleceği işaret etmez. Kuzeybatıya doğru gidiyordu içinden öyle gelmişti, üzün uzun yollar tükenip vakit geçtikçe, günler, haftalar, aylar boyu Mehmet kendini oradan oraya attıkça gönül: tanıştığı, tekkelerinde kaldığı din adamlarının hiçbirine "Bu odur" demedikçe genç adamın aklı karışıyor. düşeceği hâllerin en tehlikelisine, ümitsizliğe doğru tepe taklak gidiyordu. Gittikçe kalbi karardı, gönül hepten sustu. O bir ağır taştı artık beden kafesinde, bütün özlemlerini ve canlılığını kaybetmiş. Mehmet öfkeleniyor, öfkesinden ağlıyordu. Yanındaki

canların bakımı da beslenmesi de bir zevk değildi artık, bir dertti! Yorgun, umutsuz, cansızdı... Gönlü çoktan ölmüş, kendisi bir ceset gibiydi. Kiri* bir yerde, yine gönlüne karşı öfkesi taşmışken indi attan yere oturdu ve gönlünü sorgulayan bir şiir yazdı. Yazarken gözyaşları birbiri ardına iniyordu yanaklarına, sakalına: Gel ey aşk oduna pervane gibi canın atmayan Gece gündüz işi bülbül gibi zar olmayan gönül

Tükendi ömrün ey gönül heba yerlerde gafletle
Gel ey ömrü tamam olunca bî-dâr olmayan gönül
Sudan bir ibret almadın, niçin dâ'im akıp çağlar
Gel ey ımhdet denizini talepkâr olmayan gönül
Erişti menzile cümle yol ehli, sen donup kaldın
Seni nidem bu yollarda bana yâr olmayan gönül
Kamunun derdine çare sen imişsin bu âlemde
Niyâzî derdmendün derdine çare olmayan gönül

İçindeki küçük ses:

— Sen de çok sabırsızmışsın, dedi en sonunda, oysa sabır, yolcunun değişmeyen yol arkadaşıdır!

\ — Yine haklı çıkmaya çalışıyorsun gönül, dedi Mehmet, sen içimde canlı durdukça yolum bana ağır gelmez... Lâkin sen kımıldamadıkça, öyle taşlaştıkça, benden sabır bekleme! Çünkü yolcunun yol arkadaşı, önce canlı bir gönül, sonra sabırdır!

— Deneniyorsun, bu hiç aklına düşmez mi?

"Bu ne çok ve uzun denenme Yarabb'im, yetmedi mi daha?" diye haykırmak istedi Mehmet. Göğüs kafesi çatlayacakmış gibi oldu, öyle dolmuştu. Fakat cümlesi zihninde kaldı, ağzı açılmadı... Yüzükoyun yere yattı, toprağı yumruklaya yumruklaya ağlamaya devam etti. "Daha ne kadar, ne kadar deneyeceksin beni, yetmedi mi?" diye haykırdı. "Neden mürşidimi buldurmazsın bana?" "Ben Sana ne ettim? Neden mürşidimi buldurmazsın bana?" Sonra bağırıp, cümlesini tekrar etmekten ve toprağı yumruklamaktan yoruldu kolu, yanma düştü, sesi çıkmaz oldu. Heybenin içinde Kiraz, bir konaklama olduğunu anlamış, miyavlayıp duruyordu. Neden sonra işitti onu Mehmet, kediyi heybeden çıkardı, salıverdi.

Genç adam, biraz önce toprağı yumrukladığı yerde secdeye vardı:

"Bağışla beni Allah'ım! Sana isyan etmeyi istemiyorum, hiç istemiyorum. Bu kalbim üstüne bir karadır, biliyorum... Yanlış yaptım, bilemedim Allah'ım, beni affet. Sen bana daima hayırlar verdin, kolaylıklar gösterdin. Hayır nankör değilim. Beni nankör kullarından eyleme. Sen'den gelen her şeye razıyım Yarabb, bu fakir kulunu affet... Sen rahmeti bol olansın, Sen tövbeleri kabul edensin. Tövbe ediyorum. Sen Yaradan'ımsın, beni benden iyi bilirsin; kendimden, öfkemden sana sığmıyorum Allah'ım!" diye yalvardı.

O an Derviş Ağa'sı karşısında:

— Bir tek Allah var, diyordu, gayrisi yok! Sen yokluğunu bilmedikçe bu hataları işlersin... Yokluğunu bil... Yokluğunu bil!..

Mehmet büyüdükten sonra, Derviş Ağasının çokça söylediği bir cümleydi. Demek yine yokluğunu bilememiş ki... Mehmet, içini çekti; "Bana bir halvet gerekli!" diye düşündü. "Nasıl daha önce akıl edemedim!" diye kendine şaştı ve karar verdi: "Doğru İstanbul! Orada bir tek-

kede inşallah!" Böylelikle, Allah'a isyanının bağışlanacağını, kalbinin yumuşayacağını ve yokluğunu anlayacağını umuyordu.

Fakat yanındaki iki canı ne yapacaktı? Buraya kadar onlarla gelmek zor olmamıştı, ama ya İstanbul'da ne yapacaktı? Kiraz'la beraber halvete giremeyeceğini çok iyi biliyordu. Ayrıca bu hayvanı kırk gün bir hücrede tutmak, hem olmazdı, hem tutsa bile ona zulüm olurdu. Zaten izin verilmezdi, yanında kedi ile halvet mi olurmuş!...

Atının üzerinde dertli dertli düşünürken birden aklına Kâsım geldi. Nasıl olsa ziyaretine gidecekti. İstanbul'u istemesi biraz da onun yüzünden değil mi? Sonra gidecekti amma, işte önce ona varmalı, bu hayvanları Kâsım'a emanet etmeliydi. Burada da bir "amma"sı vardı; Kâsım'ın kız kardeşi de evdeydi... Ya karşılaşıverirlerse?! Bunu istemiyordu. Zaten onun bulunduğu bir eve gitmek, kâfi derecede heyecan vericiydi. Bir de karşılaşırlarsa elinin ayağının tutmayacağını, sesinin çıkmayacağını sanıyordu.

Fakat ne yapsındı bu iki canı? Mecburdu... Gidecekti!

***

Akşam ezanı okunuyordu. Kâsım açtı kapıyı, uşağın tuttuğu lambanın ışığında bir an bakıştılar, sonra Kâsım'ın kahkahası bütün evi çınlattı:

— Şensin değil mi benim ağam? Şensin!

Birbirlerine sarıldılar, bir daha hiç ayrılmayacaklarmış gibi, sıkı sıkı:

— Nereden çıktın? Ben seni Kahire'de bırakmıştım, öz şeyhini aramak için yollara düşecektin, sonra sustun, anladım. Biz de durmuş kapı önünde konuşuyoruz. Haydi gel içeri, gel!

— Atım var, dedi Mehmet.

— İyi ya, bizim de ahırımız var!

Kâsım yanındaki uşağa, atın doyurulup bakılması için emir verdi. Sonra onun elini tutup içeri çekti, sağ tarafta bir kapı açıp selamlığa buyur etti.

— Yahu bu ne güzel bir günmüş, zaten içimde sebebini bilemediğim bir sevinç vardı. Birden durdu, arkadaşının hiç konuşmadığını fark etmişti. Sen neden susuyorsun be birader?

Heybesini yanından ayırmayan Mehmet, odayı çepeçevre saran, üstü pek kıymetli halılarla örtülmüş sedirin bir köşesine ilişti:

— Sen çok konuşuyorsun da ondan, dedi ve sessizce güldü, aslında şaşkınım be Kâsım, on yaşlarında ayrıldık, neredeyse yirmi yıllık bir ayrılık, kolay mı!

— Dur daha otuz yaşına basmadık, dedi Kâsım, fakat biz hiç ayrılmadık ki ağam, devamlı birbirimizden haberdar olduk, çok şükür. Değiştik tabii değişmesine... Değişmesek şaşardım, seni bilmem ama ben, hâlâ Malatya daki gibi seve, sayarım seni. Mehmet gülümsedi:

— Ben de seni adamım, dedi, zaman zaman düşünürüm, ne yapıyoruz biz? üç buçuk çocukluk anısına yapışıp şu kadar yıl mektuplaştık. Pek mümkün ve olağan da değil bu!

— Olağan şeyler yapmayız ki biz; ne sen sıradan bir adamsın, ne de ben! Eliyle duvarları kaplamış hat eserlerini gösterdi. Bak şunlara, bir bak... Ben, boğazına kadar

politikaya batmış bir deli sanatçı, sen yollara düşüp bilmediği yerlerde mürşit arayan ve yarı bu dünyada, yarı öbür tarafta yaşayan deli bir derviş... Anlayacağın ikimiz de deliyiz ve bizim arkadaşlığımız böyle olur ancak!

Kâsım selamlığın kapısını açıp yukarı katlara bağırdı:

— Gelen Mehmet'tir, bize yemek yollayın!

Mehmet'in omzuna bir şaplak atıp tekrar gülmeye

başladı, birden durdu:

— Kiraz'ı ne yaptın, Kiraz'ı?

Onu unuttun sandım. Zavallı heybenin içinde sıkılmıştır artık.

Hemen çıkardı Kiraz'ı; tekkelere, kırlara, vadilere alışık Kiraz, bu odayı yabancıladı ve derhâl çevresini koklamaya başladı.

— Yahu bu altıntop gibi bir şey! Ne kadar güzel bir kedi. Yok dayanamam! Ben bunu şimdi yukarı çıkartıp Melekşan'a göstereceğim, o bayılır kedilere! Son kedisinin ömrü vefa etmedi de, çok üzüldü, şimdi yeni bir tane alamıyor. Onun Kiraz'dan haberi var zaten. Biliyor musun senin yapıp ettiklerini hep merak eder, ben de her şeyi anlatırım ona. Melekşan da bizim maceranın bir ortağı yani...

Kızın lafı geçince Mehmet tedirgin oldu, neyse ki Kâsım kediyi kapıp dışarı çıkmıştı. Mehmet kalkıp hatları okuyup seyretmeye başladı. Bir tanesinde, kendi misrasını gördü;

"Tende cânım, canda cananımdır Allah Hû diyen"

O kadar güzel yazmıştı ki Kâsım, mısra âdeta ikinci bir kimlik kazanmıştı...

***

Sonra, sabah ezanına kadar baş başa oturdular. Şu mektuplaşamadıklan bir yıl içinde birbirlerine anlatacak öyle çok şey birikmişti ki... Mehmet rüyasını, dönüş yolu maceralarını, kervandaki çocuğu, birkaç şiirinin İstanbul'da bilindiğini, adamların nefsini kabarttıklarını, kervandan kaçışını, mum yapmayı öğrendiğini, konuştuğu bazı mürşitleri, yoldaki isyanını, halvet arzusunu anlattı ve son şiirlerini okudu...

— Her şiirine hayran kalıyorum, diyordu Kâsım.

— Ben de senin hatlara hayran kaldım. Lütfedip benim bir mısramı da yazmışsın, dedi Mehmet.

Kâsım artık tanınan, eserleri satılan bir hattat olmuştu. Buna karşılık saraydaki derecesini pek yükseltmemişti, asla göze çarpmak, öne çıkmak istemiyordu orada; tehlikeli olabilirdi! İşte böyle göze çarpmadan işini yapmak ve sadece haberleri, dedikoduları dinleyerek kendi yorumlarını yapmak hoşuna gidiyordu.

— Böylece, çok sevdiğim Koca Dervişe de bol bol havadis yazıyorum.

— Evlendiğinden haberin var mı?

Gülüştüler.

— Olmaz olur mu, dedi Mehmet...

Sen hanımı uzaktan görüp âşık olduğunu biliyor musun?

Gülüştüler; Kâsım kahkahalar attı, Mehmet gülümsedi.

— Bak sen Derviş Ağa'ma, bak sen! dedi Mehmet, tekrar tebessüm etti, Kâsım kahkahalarını tutamıyordu, gözlerinden yaş geldi.

Kâsım, Kadızadeler ve tarikatçılar kavgasının şimdi daha ziyade vaiz Üstüvanî Mehmet Efendi ile Halveti*Şey. hi Abdülehat Nuri arasında devam ettiğini söyledi.

— Kıyametin yaklaştığı şuradan belli ki, hâlâ aynı fikirleri çekiştirip duruyorlar, aynı şeyleri söylüyorlar, hiçbir yenilik yok. Yani kıyametin kopacağı buradan belli, değişiklik olmamasından! Derken işaretler görünmeye başlar!

Baş şikâyetleri hâlâ sesli zikir, hâlâ devran! Sonra işte bütün öbür şeyler. Biliyor musun, bunlar devranla raksı karıştırıyorlar. Geçen gün bir arkadaş söylüyordu, adamın biri, "üzerinde raks yapılan hasır ve toprakta kılınan namazın caiz olmadığım" yazmış. Artık bu derecelere vardılar! Neyse ben sana göndermek üzere her iki tarafın da bazı risalelerini buldurmuştum. Artık veririm, kendin okursun! Evet böyle, artık bırakalım bunları. Asıl havadis; Sultan İbrahim enikonu hasta, pek açığa vurmuyorlar ama gidici gibi. "Samur Devri" dediler onun devrine; pahalı eğlencelerinden dolayı. Bu da önemli değil; gidecekse gidecek. Yerine geçecek olan IV. Mehmet daha çocuk; aklı başında bir annesi var diyorlar ama, Kösem, çocuğun büyük annesi, saltanat naipliğini katiyen bırakmaz Tarhan valideye...

— Yapma yahu!

— Evet bırakmaz ve onun iktidarı demek, yeniçeri cuntasının iktidarı demektir, biliyorsun.

— Vah! Yandı Osmanlı ki, ne yandı! Ha?

— Öyle.

— Allah yüzümüze bakacaktır, merak etme, dedi Mehmet, belki bir sadrazam falan çıkar da... Kim bilir, eğer Allah Osmanlı'dan vazgeçmediyse... IV. Murat'ı unutma, tam ümit kesildiği anda çıkmıştı tahta.

O sırada sabah ezanı okunmaya başladı. Mehmet:

— Bak bir işaret geldi bile, dedi, sen kalbini Allah'a bağla, merak etme...

— Sen kolay yapabilirsin de, benim işim zor, dedi Kâsım.

Mehmet gülümsedi:

— Adamım, bunca ayrı taraflarımıza rağmen, bizim arkadaşlığımız neden bitip tükenmemiş biliyor musun? Başımıza gelen her şeyi, her duygumuzu, her fikrimizi birbirimizle paylaşmaktan ve ayrı taraflarımıza hoşgörü göstermemizden! Seviyoruz birbirimizi, bu açık! Neyse bizde âdet ve sevgi varken arkadaşlığımız ne ölür ne de tükenir, hamdolsun.

— Şükür, dedi Kâsım.

Sabah namazını birlikte kıldıktan sonra Kâsım:

— Güreşten ne haber? diye sorup hemen peşrev yapmaya başladı.

Mehmet geri durur mu, zaten kaç zamandır at üstünde gezdiği için idmanlıydı. Kâsım öyle mi ya, o yazan adam, kımıldamadan oturup yazan adam! Kapıştılar, bir sarılışta Mehmet, Kâsım'ı kolayca devirdi yere. Kâsım epey çabaladı ama sırtının yere gelmesini engelleyemedi. Derken birbirlerine sarılıp yuvarlandılar yerde, Kiraz · onların oyunlarına karışmak ister gibi çevrelerinde dönüp duruyordu; gülüştüler. Kâsım kahkahalar atıyor, Mehmet tebessüm ediyordu. Tekrar oturdular karşılıklı, biraz da çocukluk anılarından konuştular; babalarını hatırladılar... Mehmet annesini, ablalarını, Derviş Ağayı bırakalı yedi yıl olmuştu! Hüzünlendiler bu kez...

Gün adamakıllı ışımıştı. Ve Mehmet'in yatağı çoktan serilmişti. Artık birkaç saat uyuyabilmek için, ayrıldılar. Mehmet yattıktan sonra Kiraz hep yaptığı gibi, yorganın altına girip başını Mehmet'in ayağına dayayıp uyudu.

***

Ertesi gün uşağı ile pusula gönderip mazeret bildiren Kâsım saraya gitmedi.

Yine bir süre oturup konuştular selamlıkta, halvet konusu açıldı. Kâsım:

— Kasımpaşa'daki Uşşakî Tarikatı Piri Hüsamettin Efendi; tanıdığım, sevgim ve saygım olan bir zattır. Benim hatlar vesilesiyle tanışmıştık. Evet, diyorum ki, istersen onun tekkesinde girebilirsin halvete, bugün bir ziyaretine gidelim, ne dersin?

— Hayır, dedi Mehmet, bizim oralara yani Kahire'ye kadar ünü gelmiş bir Halveti tekkesi var. Sultan Ahmet Camii civarında, Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin hemen bitişiğindeymiş. Allah izin verirse orada çile çıkarmak istiyorum... Gerçi İstanbul'u bilmem ama, sen tarif edersen bulurum. O Hüsamettin Efendiye de mutlaka gidelim bir gün, halvetten sonra.

— Demek ben tarif edeceğim, sen de gideceksin! Kuzum güldürme beni, bugün bizim. Faytonla önce Sultan Ahmet Camii'ne gider ikindi namazını kılarız, sonra tekkeyi buluruz. Hemen bugün kalmayacaksın orada değil mi, ha?

— Kusura bakma hemen girmek istiyorum. Öyle böyle bir ihtiyaç değil bu halvet, ama, yarın da olabilir. Bugün bir tanışırız mürşidi ile, izin isteriz, kabul ederse yarın sabah namazından sonra artık giderim.

— Burada çok az kalacaksın yahu, çok az!.. Daha doymadık birbirimize.

— Aldırma, iyidir doymamak!

— Bir de Bursa çıkardın! Neden Bursa? Şu İstanbul bırakılır, oralara, taşraya gidilir mi!

— Gidilir, kişi gönlünün arkasına takılırsa gidilir be adamım!

— Ah bu gönül işleri, senin gönlünün işleri!

— Yaa öyle! Aslında sırf gönül olabilsem cümle masivadan vazgeçip... Masiva biliyorsun tasavvuf dilinde, Allah'tan başka her şey demek.

— Yok yok olma, sırf gönül olma ağam! Ne biliyorsun, bir de bakarsın ki beni de masiva saymış, ahbaplığı kesmişsin!

— Allah'ın nuru halkta ışır, hiç halk bırakılır mı adamım! Halka hizmet, Hakk'a hizmet demektir.

— Neyse, iyi bari!.. Ha az kaldı unutuyordum, eğer bir mahzuru yoksa annemle Melekşan aşağı inip sana bir hoş geldin demek istiyorlar.

İşte korktuğu başına gelmişti! Mehmet'in kalbi çarpmaya başladı, fakat kendine hâkim olup cılız bir sesle:

— Buyursunlar tabii, ne mahzuru olur ki, dedi.

Hayır! Bu, hayalindeki kız değildi, çok daha güzeldi.

üzün, mavi ipek elbisesi ve mavi ipek baş örtüsüyle sanki mavi bir nurdu!

Mehmet, nefes alamamaktan korktu, o heyecanla nereden aklına geldi bilinmez; "İşte Kâsım'la paylaşamadığım bir tek bu sır kaldı." diye düşündü. Ve Mehmet, bir kere daha kendisini bu mavi nura layık görmedi!

Bereket versin, Mihriban Hanım o eski gevezeliği ile habire konuşuyor ve Mehmet'in suskunluğu göze çarpmıyordu. Yüzü alev alev yanıyordu genç adamın; bunu fark ediyor ve daha çok kızarıyordu. Melekşan, sadece: "Hoş gelmişsin Mehmet ağam." demiş, sonra o da suskunluğa gömülmüştü. Hep birlikte anneyi dinliyorlardı. Mihriban Hanım:

— Kâsım'a halvete gireceğini söylemişsin, diyordu, iyi cesaret vallahi, ben hiç açlığa dayanamam. Allah affetsin oruçlarımı bile zor bela tutarım; sen orada kırk gün aç kalacaksın!

— Günde bir kaşık yağsız tuzsuz çorba verirler anne, lâkin ilk haftadan sonra onu keserler, dedi Kasım.

— Bana böyle şeyler söylemeyin. Oğlum tuttuğun yol icabı mı bu? Mutlaka girmen lazım mı halvete, çileye, neyse işte ismi?

Mehmet başını salladı, Mihriban Hanım:

— Neyse Allah yardımcın olsun, dedi, bak ben, hemen buraya geldiğine çok memnun oldum. Çileden sonra yine gel, mutlaka bekleriz. Hani hatırlıyorsun, Efendi'ciğimin vefatında bizde kalmıştın. Ah ne kötü günlerdi! Geçti şükür ama ayrılık acısı hiç bitmiyor, hiç... Nasıl da gidiverdi gözlerimin önünde... Neyse bırakalım bu konuşmaları... Sonra bizde kalacaksın mutlaka Mehmet oğlum, vallahi küserim. .Bak sen geldin diye Kâsım'ın da yüzü gülmeye başladı. Evliliğini anlattı mı sana, ne baş belası gelin! Gelinlerin kusuru imiş bize gelen, evladımı yedi bitirdi, bizleri perişan etti. Ah benim talihsiz başım! Mehmet oğlum, iki çocuğumu da gül gibi evlendirdim, ikisi de boşandılar. Olacak iş mi bu! Ama bak, Melekşan'ı almak için ne talipler çıkıyor, aralarında bir doktor da var. Kızım diyorum, doktorlar iyi olur, var şuna. Hayır, bu bizimkindeki keçi inadı, Nuh diyor peygamber elemiyor. Ne doktoru istedi ne de öbürlerini, evde kalacak bu gidişle. Yanında söylemek gibi olmasın, acaba gönlünde biri mi var diyorum... Çok ayıp çok ayıp böyle konuşmamalıyım senin yanında, ama ne yapayım çok küçücükken elime geldin, sen de bir öz oğulsun. Annen ablaların nasıllar yavrum? İyidirler inşallah! Ah ne iyi, ne güzel komşuluk ediyorduk, hiç unutmadım, ah... Eh Mehmet senin de evlenme zamanın gelmiş artık, seni de baş göz edelim oğlum. Ha ister misin, kız bakayım mı senin için, şöyle eli yüzü düzgün, becerikli, ha çocuğum?

— Hayır efendim, istemem.

— Aa, nedenmiş o?

— Benim bir amacım var, onu elde etmeden evlenemem.

— Haa, şimdi derviş olduğuna göre, şeyh mi olmak istiyorsun önce?

— Sadece yolumda ilerlemek istiyorum.

— Eh ilerle be çocuğum, kim mâni olur sana! Evlenirsin, bir taraftan da yoluna devam edersin!

Birden Melekşan ayağa kalktı:

— Anneciğim, dedi, daha fazla vakitlerini almayalım. Belki dışarı çıkıp gezmek isterler, bırakalım onları baş başa.

— Doğru ya, doğru ya, ah Mehmet oğlum, yıllar geçtikçe ben de bir geveze oldum ki! Nereye gideceksiniz bakayım?

— Sultan Ahmet Camii'ne, dedi Kâsım soğukça ve ayağa kalktı.

Onu gören Mehmet de ayağa kalktı. Onlara bakan Mihriban Hanım:

— Eh ben de kalkayım bari, dedi kalktı ve Mehmet'e dönüp, sevip özlediğin bir ev yemeği var mı, akşama onu yaptırayım sana? diye sordu.

— Hayır efendim, ne olsa yerim, dedi Mehmet devam etti, yalnız bir ricam var sizden, acaba ben halvetteyken, Kiraz'ı size bırakabilir miyim?

Kâsım atıldı:

— Bursa'ya giderken de bırak, aslında bir yere yerleşince alırsın onu, yazık hayvana, kendinle oraya buraya sürükleme!

— Olur tabii de... dedi Mehmet, Melekşan sözünü kesti:

— Ben ona bakarım Mehmet ağam. Kedileri çok severim, merak etme, gözün arkada kalmasın, iyi bakarım.

— Peki, nasıl isterseniz, dedi Mehmet, gözleri yerde!

İki kadın çıktı, arkalarında hoş bir koku bırakarak.

Mehmet Kâsım'a belli etmeden bu kokuyu içine çekti.

— Eh, dedi Kâsım, bizim için hamam yakıldı, girip bir yıkanıp kendimize gelelim. Temiz çamaşırın var mı? Yoksa ben vereyim. Sabahtan bizim Dursun'u Kapalı Çarşıya gönderip bir hırka ile areke aldırdım. Başınıza giydiğiniz külaha areke denildiğini de böylece öğrenmiş oldum! Üstündekileri de burada bırak, yıkayıp tamir etsinler, ütülesinler, halvetten sonra alırsın.

— Allah razı olsun, bunlar yıkanıp dikilmeye değmez, bir fakire versen o da almaz. Ocağa atıp yaksınlar bari!

Hani, üstünde paralansın derler ya, bunlar da benim kahrımı çeke çeke üstümde paralandılar! Temiz çamaşırım var, istemem. Yalnız sana olan borcumu ödemek isterim.

— Hayır ödeyemezsin, onlar sana benim armağanımdır çünkü, bir dervişe armağan vermek sevaptır, beni sevabımdan alıkoyma!

— Ben size bir hediye getirmedim!

— Kendini getirdin, benim için bundan büyük armağan olmaz.

***

Tekkenin Mürşidi Hasan Efendi, bembeyaz saçlı, göğsüne kadar uzamış bembeyaz sakallı, pek yumuşak ve sıcak bakan ela gözlü, çok hoş bir zat idi; bir pirifâniydi. Mehmet, kısaca bütün macerasını anlattıktan sonra “isyan” bahsine geldi. Kıpkırmızı bir yüzle onu da anlattı ve orada halvete girmek için izin istedi.

Hasan Efendi:

— Pek tabii evladım, dedi, burada halvete girebilirsin, hazır boş bir hücremiz de var.

Mehmet içinden; “Hamdolsun Allah’ım,” dedi, “yine kolaylıklar açtın önüme.” Hasan Efendiye teşekkür ettikten sonra:

— Uygun olursa, yarın sabah namazından sonra geleyim, dedi.

— Pek münasip olur evladım.

Çıktıktan sonra Mehmet:

— Arap illerinde bir hayli dolaştım, Hasan Efendi kadar tatlı, sıcak bir mürşitle karşılaşmadım. Şu bizim Türklerin Müslümanlığı bir başka oluyor, dedi. Camilerinin de bir başka olduğu gibi. Sultan Ahmet Camii güzelliği ile başımı döndürdü sanki. Orada kıldığım namazda hissettiğim huzuru, başka hiçbir yerde hissetmedim.

Akşama kadar faytonla dolaştılar. Mehmet, İstanbul’un güzelliğine de hayran kaldı.

— Çok güzel şehirler gördüm, fakat hiçbiri İstanbul’un ellerine su dökemezmiş, dedi.

— Hele yarın bir Boğaz’a gidelim de...

— Yarın yok, dedi Mehmet, halvete gireceğim unuttun mu?

Akşam namazını da bir küçük semt camisinde kılıp eve döndüler.

Kâsım’ın yatağı Mehmet’inkinin yanına serilmişti.

Kâsım:

— Bak bizi uykuda bile ayırmıyorlar, Melekşan’ın ince düşüncelerinden çıkmıştır bu. Neyse, bu gece erken yatalım, önümüzde kırk günlük bir uykusuzluk var, dedi.

— Bakıyorum halvet adabını bilmektesin; bir kaşık çorbadan, uykusuzluğa kadar.

— Eh biraz okuduk ağam, insanın en iyi dostu derviş olunca mecbur öğrenecek.

— Sen sağ ol adamım, ama bu gece ha uyumuşum ha uyumamışım fark etmez. Halvetteki hâl, bütün uykulara bedeldir! Merak etme.

— Bir de çileden sonra görüşelim seninle!

— Pek münasip olur. Aklınca beni faka bastırmak istiyorsun. Ben orada kırk gün, kırk kilo da zayıflasam, yine yenerim seni!

— Ağam büyük söz söyleme, büyük söz dervişlere yakışmaz, deyip bir kahkaha attı.

Mehmet gülümsedi...

***

Kırk gün içinde Kâsım, her üç dört günde bir Hasan Efendiye gidip Mehmet'in durumunu sordu ve hep aynı cevabı aldı.

— Onun hâli şimdi bizimkiyle kıyaslanmayacak kadar güzeldir. Hiç merak etme oğlum; sağlık ve selametle çile çıkarmaya devam ediyor arkadaşın.

Beşinci gidişinde Hasan Efendi:

— Sen de buyur, bir zikir meclisine katıl, belki gönlün uyanır ne dersin? diye sordu.

Kâsım, biraz şaşkın kabul etti.

Ele ele tutuşup bir daire çevresinde dönerek yapılan zikri gördü Kâsım. Kendini o kadar havaya kaptırdı ki, sanki bu fâni vücudunun bütün hücreleri ayrılıp kendisinden, yeşil bir bulut içinde dönmeye başladılar. O bulut, zikredenleri sarmıştı. Kâsım kapalı göz kapaklarının ardından sanki somut olarak görüyordu bulutu ve içinde dönen kendi hücrelerini; dönen dervişler ise yok olmuşlardı!.. Ömründe hiç duymadığı bir mutluluktu duyduğu. Zikirden sonra geçti.

Kâsım birkaç gün sonra arkadaşını sormak için gittiği zaman, yanında Mehmet'in mısrasının hattı vardı. Onu, Hasan Efendiye armağan etti. Mısranm Mehmet'in, hattın kendisinin olduğunu söyledi.

— Biz Niyâzî diye birisini bilirdik, dedi Hasan Efendi.

— Niyâzî, Mehmet'in mahlasıdır.

— Demek bize gelen şiirlerini pek beğendiğimiz Niyâzî, şu içerde çile çıkaran Mehmet'miş. Bak şu güzel Allah'ın işine, dedi, tekkemiz onunla şereflendi hamdolsun. Demek böyle, şimdi sizden bir rica etsem; acaba onun son şiirlerini bizler için kopyalar mısınız? Size müteşekkir kalırdık ve biz de cümleye yayardık.

— Başüstüne, dedi Kâsım, severek kopyalarım.

***

Mehmet, halvetten çıktıktan sonra epey zayıflamış görünüyordu. Gönlü kendisinin bile tahmin etmediği şekilde yumuşamıştı. Mehmet, alabildiğine mutlu ve rahattı. Huzurlu bir sükûnet içindeydi.

— Eğer, dedi Kâsım'a, halvette olanlar, yaşadığın türlü türlü hâl dışarı açılabilseydi, sana anlatırdım. Fakat müsaade yoktur.

— Canın sağ olsun, dedi Kâsım, sen iyi ol da...

— İyiyim, hamdolsun çok iyiyim. Fakat sen sırrımı Hasan Efendiye açık etmişsin!

— Öyle gerekti, yoksa kızdın mı?

— Yok canım, ona bir haber verdim, sana da söyleyeyim, artık bundan sonra mahlasım Niyâzî Mısrî!..

— Mısrî ha, Mısır'daki tahsilinden olsa gerek. Hasan Efendi mi yakıştırdı?

— Hayır, dedi Mehmet, bu da halvet sırlarından biri. Biraz da şey, artık Mehmet yerine Niyâzî Mısrî diye çağrılacağım, kendimi öyle takdim edeceğim falan.

— Eh uymuş, sana uygun.

Kâsım, birkaç gün faytonla gezdirdi arkadaşını, biraz kilo alsın diye onu beslemeye çalıştı. Mısrî'nin boğazından pek bir şey geçmiyordu hâlbuki, önüne dolu gelen tabaklar öylece geri gidiyordu. Mehmet, Kâsım'a:

— Telaşlanma sen, diyordu, eski gücümü kazandım ben!

— Öyle mi. Tamam, gel güreşelim.

O zaman Mısrî gülümsüyor:

— İşte o olmaz! diyordu.

***

Onu Bursa'ya uğurlarken bayağı endişeliydi Kâsım. Arkadaşının incelmiş, avurtları çökmüş yüzüne bakıyor hayıflanıyordu. Rüzgâr ise dinlenmiş, iyi beslenmiş, âdeta yola çıkmak için acele ediyordu.

Kâsım onlara baktı baktı: "Sanki ne vardı Bursa'ya hemen gidecek," dedi, "hem de böyle alelacele." "Belki mürşidim oradadır." dedi Mısrî. Hasan Efendi ona Bursa'da Ulu Cami kayyumu Sebbağ Ali Dedenin evinde kalmasını söylemiş: "Benim selamlarımı götür ve bu pusulayı kendisine ver, o benim çok eski dostumdur." demişti.

7

Ali Dede, Hasan Efendinin pusulasını önce öpüp başına koymuş, ondan sonra okumuştu. CIfak tefek sevimli bir ihtiyardı, Mevlevi idi. "Sevdiğimin sevdiğinin baş üzre yeri var evimde." demişti...

Mısrî, Bursa'yı tanıdıkça sevdi. Demek gönlü ona doğru yolu işaret etmişti! Evvela, evliya türbelerini, sonra padişah kabirlerini ziyaret etti. Orhan Gazi'nin mezarı başında okuduktan sonra, bu güzeller güzeli yeşil şehri Osmanlıya kazandırdığı için ona teşekkür etti.

Kâsım'a diyordu ki: "Gerçi İstanbul'u çok az gördüm, amma velakin Bursa, oradan daha sıcak ve samimi geldi. İstanbul'un sanki: 'Ben güzelin ta kendisiyim.' diye böbürlenen havası bunda yok. Nazı yok, cilvesi yok. Çok mütevazı, onca halkın kaynaştığı, büyük bir ticaret merkezi olduğu hâlde. Sanki İskenderiye'de gördüğüm türlü türlü halkları burada da görüyorum. Sanırım Bursa'da herkes bir şeyler satmak ve almak, peşinde. Ali Dede: 'Şöyle bir çarşılarını gezdireyim sana.' dedi de, kalabalık ve hareketten başım döndü, içime fenalık geldi. Ben böyle çarşı pazara alışık değilimdir, biliyorsun. Zor attık kendimizi sakin mahallelere. Ali Dedeye göre Bursa'nın gelişme sebeplerinden biri de dokuma, özellikle ipek dokuma imiş. Şehir, birkaç asır ülkenin en büyük sanayi ve ticaretini elinde tutmuş. Anlayacağın Hazreti Osman Han'ın bereketi, Orhan Gazi'nin, II. Murat Han'ın bereketleri sinmiş buraya. İçim yanar ki ne yanar. Çünkü İstanbul'u düşünürüm, korkarım şu başımızdan geçen, başımızda bulunanların hâlleri de ona sinecek! Onların bereket getirmesi şöyle dursun, Fatih'in, Yavuz'un Kanuni'nin bereketlerini kaçırırlar hiç utanmadan! Neyse...

İnanır mısın burada her yıl bin deve yükü ithal ipek işlenirmiş. Bursa'nın kendi yetiştirdiği büyük çapta ipek, tezgâhlara kâfi gelmezmiş. İpekli dokumayı da ihraç ederlermiş. Bu gelen giden kalabalık için çok büyük hanlar yapılmış, örneğin İranlıların kaldığı Acem Hanı, iki yüz odalı imiş, ona göre büyük ahırlar tabii. Başka bir sürü böyle büyüklü-küçüklü han varmış. Sadece bekârlar için yetmiş hanı varmış. Ha, Rüzgâr'ı bu hanlardan birine bıraktım, belirli bir ücret karşılığında bakacaklar.

Buranın kaplıcaları malum çok ünlü. Bursa çok sulak bir şehir. Hemen her hanede akar su varmış. Sokaklar cilalı taş döşemeli.

Benim ziyaretlerime gelince, başta evliya türbeleri oldu. Her taraftan gelen Müslümanların en çok ziyaret ettiği yer; Emir Sultan Türbesi. Fakat odasında o kadar çok altın, gümüş şamdan, tavanlardan sarkan çeşitli mücevherli âvizeler falan var ki, bu kadar pahalı süs, içime sıkıntı verdi. Hazret'le şöyle bir ruhen beraber olamadım.

Beni taşralı olduğumdan mı nedir, en çok Bursa'nm çevresi çekiyor. Bütün çevre piknik yerleri ve bahçelerle dolu. Bazen Rüzgâr'ın sırtına atladığım gibi... Anlarsın işte, pek hoş oluyor. Şu var ki yalnız olduğum saatler Allah'la daha çok beraber oluyorum, bunun için seviyorum yalnızlığı...

Bursa, tarihte en büyük darbeyi Timur'dan yemiş. Osmanlı mağlup olunca, Timur'un askerleri şehre girip tarumar etmişler. Ve dahi en fenası askerler, Osmanlıya ait resmî vesikaları ve pek çok yazma eseri yok etmişler. Çöküş devrinde malum, Edirne başkent durumuna geçmiş. Ancak II. Murat Han, burada tahta çıktığı için, Bursa süratle büyüyüp toparlanmaya başlamış. Artık Bursa bahsi bitsin, zaten bütün bu yazdıklarımı senin merakını çeksin de ziyaretime gel diye yazdım.

Ben artık Allah izin verirse, burada bulunan Allah dostlarını ve ulemayı ziyarete başlayacağım. En büyük tekke, Ali Dedenin de bağlı bulunduğu Mevlevi tekkesi. İlk ziyaretim oraya olacak. Hane halkına kalbî selamlar sunar, senin iki gözünden öperim."

Mısrî, Kâsım'a söylediği gibi yaptı, ziyaretlere başladı. Bazılarında Ali Dede ona eşlik etti. Âlimler ve şeyhlerle tanıştı, sohbetlerinde bulundu. Bu sohbetlerde artık, eskiden yaptığı gibi susup oturmuyor, fikirlerini ve bildiklerini de anlatıyordu, kendini ifade ediyordu. Bursa'da kısa zamanda tanındı, aranan, sevilen bir şahıs oldu. İçini açtığı birkaç özel dostu ise, âdeta onunla beraber olmuş, Mısrî'nin bir an önce mürşidine kavuşmasını diliyorlardı.

Artık sadece Sebbağ Ali Dede'nin evinde kalmıyor, arada sırada Ulu Camii'nin yanındaki medresede de kalıyordu. Bir zamandır bıraktığı şiiri yazmaya başlamış, devam ediyor, hem de bunları dost meclislerinde okuyordu. Eski, yeni şiirleri elden ele, ağızdan ağıza bütün şehri dolaşmaya başlamıştı. Gayri Bursa'da ünlü biriydi Niyâzî Mısrî! Fakat içindeki "şeyhini bulma arzusu" bir türlü küllenmiyor, bilakis daima körüklenen bir kor ateş gibi yanıp duruyordu...

Medresede kaldığı bir gece, Kahire'deki şeyhi Mehmet Efendi'yi düşünüyordu. Aklına, onu böyle şehir şehir, kasaba ve köylerde bağrında yakan bir sızı ve umutla dolaştıran rüyası geldi... Bu sefer de öz şeyhi için istihare yapmaya karar verdi. Daha önce de niyetlenmişti ama son anda üzerine bir korku çökmüş, vazgeçmişti. Bu sefer kesin kararlıydı, korku falan da gelmedi, ama içi endişelerle doluydu. Kalbi bir sıkışıp bir rahatlıyordu. Yine ağlayarak niyaz etti Rabb'ine, iki rekât namazını kıldı, dualarını etti. Hemen uyuyamadı, gözlerinin

önünden burada tanıdığı kâmil mürşitler geçiyordu. Onlardan biri, "o" olabilir miydi? Hepsini beğenmişti, takdir etmişti, ama hiçbirinin karşısında gönül; "Bu odur" dememişti. Sağa sola bir hayli döndü durdu, kalbinde zikir. Yavaş yavaş rahatladı ve birkaç saat sonra aniden uyuyuverdi. Ve rüya gördü, elinde bir bakır ibrikle, bir başka şehirdeki kalaycıya gidiyordu. Çok kalabalıktı içersi, birçok müşteriden sonra, sıra Mısrî'ye geldi. Hava kararmak üzereydi, kalaycının yüzünü göremiyor; fakat çalışan ellerini görüyordu. Bunlar büyük, ince, becerikli parmaklan olağanüstü uzun, ne yaptığını bilen, anlam dolu ellerdi. Mısrî'nin uzattığı ibriği aldı: **"İbriğin dışını herkes kalaylayabilir, marifet içini kalaylayabilmektir."** dedi ve yanında duran, parlayıp göz alan bir hançerle onu ikiye böldü, içini kalayladı, pırıl pırıl etti. Sonra ayırdığı parçaları birleştirdi. Hayret hiç iz kalmamıştı! Kalaycı, ibriği Mısrî'ye uzattı: **"Bizim buralara da uğra oğlum."** dedi. Mısrî'nin gönlünden "Burası Uşak" diyen bir rüzgâr geçti... Genç adam uyandı, hâlâ düşte olduğunu sanıyor, adamın parasını verebilmek için ceplerini arıyordu. Sonra birden kendine geldi; içindeki endişeler dağılmış, onların yerine tatlı bir huzur hâkim olmuştu.

"Apaçık bir düş," dedi kendi kendine, "mürşidim bir başka şehirde ve onu bulunca beni alacak, içimi bir hançerle açıp pırıl pırıl edecek! Belki bunun için çok acı çekeceğim. Hançer ona işaret olmalı." Derin bir nefes aldı, "Zaten kaç yıldır çekmekteyim." diye geçirdi içinden, "Hayır bu daha zorlu olacak. Allah'ım nasıl olursa olsun, tek beni Sen'in yoluna, Sana ulaştırsın da, her şeye razıyım."

Ertesi gün, birkaç parça çamaşırını ve'-Yunus Divanı'nı koydu heybesinin gözlerine... Kiraz'ın yeri boştu, altın topunun yerine bakıp hüzünlendi bir an, sonra kendini toparladı. "Şimdi hüzünlenmek niye?" diye düşündü. "O Melekşan'ın yanında ve iyi bakılıyor... Bugün benim kutlu günüm, beni şeyhime götürecek olan yola çıkıyorum; içimde hüzün yerine neşe olmalı."

Mısrî, heybesini omzuna vurup doğru **Sebbağ Ali Dede**'nin evine gitti. Ona düşünü anlattı ve hemen bugün yola çıkacağını söyledi.

— Nereye gideceğini biliyor musun?

— Rüyada gönül, Uşak, dedi.

— Öyleyse Uşak'a git.

— Sanırım, dedi Mısrî, dönüp dolaşıp geleceğim yer yine Bursa olacak.

— Seni özleyerek bekleyeceğim, dedi Ali Dede.

***

Yine yollara vurmak çok güzeldi Mısrî için. Ve umut içindeydi genç adam; bu yollar onu manevi yoluna ulaştıracaktı gayri! 'Acaba çıkmadan önce bir halvete daha girse miydim?" diye düşündü. İstanbul'daki halvette ona gelen o yumuşak, sevecen, hoşgörülü, düzgün hâl sanki çözülüyordu üzerinden, bir dağınıklık var gibiydi içinde. En güzel göstergelerinden biri de sabrını kaybetmiş olmasıydı; kırk günlük bir halvete artık gücü yoktu. Sabırsızdı... Bir an önce, o ince, uzun parmaklı büyük eli öpmek istiyordu artık.

Hava soğumaya başlamıştı. Bir köyde, beraberce yemek yiyip ahbaplık kurduğu kişiler onu caydırmak istediler. "İlahi derviş," dediler, "kış bastırıverir, kurda kuşa yem olursun, vazgeç bu işten. Gel bahara kadar bize hocalık et, vaaz ver, nasihat et. Bahara inşallah seni kendi elimizle yola koyarız. Hem baharda buranın bülbülleri pek güzel, çok içli öter, onları da

kaçırmamış olursun. Buraya ta öte köylerden bile bülbül dinlemeye gelirler." Adamların bu samimi ısrarlarından gözleri doldu Mısrî'nin, rüya öncesi olsaydı mutlak kalır, kışı geçirirdi bu köyde. Lâkin onun gitmesi, bir an önce Uşak'a varması lazımdı. Sanki şeyhi kendisini bekliyormuş gibi bir duygu içindeydi. Ve eğer manevi yolu uğruna bu yollarda eziyet çekecekse, öyle yazılmışsa çekecekti! Bundan sonra ona dur durak, dinlenme yoktu; ille, ille de onu mürşidine kavuşturacak olan Uşak yolunda ilerlemesi gerekti!..

Yola çıktı, içinde biraz hüzünle bülbülleri düşündü. Onlar da gül bahçeleri içinde, ille bir güle âşık değiller miydi? Yoksa bülbül, o gülde "Didar"ı mı görüyordu?

Kendisi de bir anlamda bir garip bülbül değil miydi? Ve gönlü, şiire durdu:

Gözlerini n'oldu bî-dâr eyledin
Ah u efgânı sana yâr eyledin
Âşk oduyla içini nâr eyledin
N'oldu bülbül işini zâr eyledin
Ne sebepten azm-i gülzâr eyledin
N'oldu ağlarsın ne eylersin talep
Bu tükenmez derdine n'oldu sebeb
Güldeki didârı mı gördün acep
N'oldu bülbül işini zâr eyledin
Ne sebepten azm-i gülzâr eyledin
Bu fenâ gülzâra tâlipsen eğer
Hiç bekâsı yoktur onun tez geçer
Bu fenâ içre bekâ duydun meğer
N'oldu bülbül işini zâr eyledin
Ne sebepten azm-i gülzâr eyledin
Ber-karâr olup biraz eğlenmedin
Dâ'im ağlarsın durup dinlenmedin
Kimse bilmez hâlini anlanmadın
N'oldu bülbül işini zâr eyledin
Ne sebebten azm-i gülzâr eyledin
Bunca hasretten di cânın ne sezer
Firkatin günden güne artıp gider
Lütfedip vergil Niyâzî'ye haber
N'oldu bülbül işini zâr eyledin
Ne sebepten azm-i gülzâr eyledin

Bu sefer biraz da kıyarak hızlı sürüyordu Rüzgâr'ı. Yollarda mürşit arama âdetine de son vermişti, çünkü gönül: "Uşak!" demişti...

Bir akşam üzeri fena bir yağmura tutuldular. Arkasından suları hızla savuran fırtına çıktı. Yerler balçık gibi olmuştu ve savrulan sular hem Mısrî'nin hem de Rüzgâr'ın gözlerini perdeliyordu. Hayvan birkaç kez tökezledi... Genç adam, ister istemez çok yavaşladı. Yağmuru severdi ama böyle fırtınalısını değil... Bir süre öyle gittiler. Fırtına uluyup duruyordu. Su, Mısrî'nin burnuna, gözlerine doluyor, nefesi kesilecek gibi oluyor, atın üstünde dengesini kaybediyordu. Kendini düşünmüyor, Rüzgâr'ın da aynı şeyleri yaşadığını farz ederek dehşetli rahatsız oluyordu. Nihayet üstünden indi, yan yana, bata çıka, ağır ağır

yürümeye başladılar. Umut bir kervansarayın yahut bir köyün görünüvermesiydi. Düşünüyordu; aslında Rüzgâr'ı Bursa'da bırakıp bir kervana katılması en doğrusuydu! Fakat atla daha çabuk ve daha özgür giderim düşüncesine kapılmıştı. Şimdi bu eziyeti yaşadıkça... Kendi başına ne gelse kabulüydü ya, Rüzgâr'ı esirgemeyi nasıl da düşünememişti! Vicdan azabı duyuyordu. "O bir attır, insandan daha dayanıklıdır." düşüncesi hiç geçmiyordu aklından. Şu fırtınanın ortasında özdeşleşmişlerdi! Derviş Ağa'sının: "Önce sen demeyi öğren." deyişleri... Deyişleri. Artık Mısrî, bunu hayvanlar için de yapıyordu. Çünkü onlar da tıpkı çocuklar gibi O Sevgili'nin insana emanetleri idi, böyle düşünüyordu. "Şu dünya yüzünde ne var ki insana emanet olmayan?" diyordu şimdi yürümeye çalışırken. Karanlık enikonu bastırmış, ikisinin de karınları acıkmıştı; ama durup bir şeyler yemek ne mümkün. Artık Mısrî Rüzgâr'ı idare etmiyor, dizginine yapıştığı Rüzgâr onu sürükleyip götürüyordu.

Gecenin bir saatinde genç adam, yarı açık göz kapaklarının önünde, yağmurun içinde Melekşan'ın hayalini gördü. Kız gülümserken sanki "Sabır" der gibiydi... Derken uzakta cılız birkaç ışık sezer gibi oldu. Mısrî hayal görmediğine emin değildi, ama Melekşan'dan aldığı son bir gayretle kendini Rüzgâr'a bırakmaktan vazgeçip adımlarını ışığa doğru atmaya başladı. Melekşan da sanki yanında yürüyordu. Yarım saat sonra bir kervansarayın kapısındaydılar. Kapının demir tokmağını çalmak bile güç geldi Mısrî'ye. Uluyan fırtınada sesini duyurabilmek için ne de çok çalması icap etti.

Handaki yolcular, senenin bu vaktinde, buralarda yalnız başına seyahat edilmeyeceğini söylediler ona, ama

ocağın yanında kuruyup tarhana çorbasını kaşıklayan genç adam pek aldırmadı bu sözlere. Biraz önce ahıra gidip yem yiyen Rüzgâr'ın iyi olduğunu görmüştü çünkü. Hem Rabb'i, şeyhiyle buluşmadan önce ölmesine izin vermezdi ki... Tıpkı bu akşamki gibi!

Mamafih ertesi gün, Uşak'ın pek yakınından geçecek bir kervana, Rüzgâr'la katılmaya karar verdi.

Uşak'taki handa, ona Halveti Şeyhi Mehmet Efendi'nin tekkesinden bahsettiler. "Kendisi hem âlim, hem de melek gibi bir zattır." dediler. Mısrî, "Demek âlim olunca insan, pek melek gibi olmaz diye düşünüyorlar." diye geçirdi kafasından, onlara belli etmeden gülümsedi. Adam devam etti: **"Eh Elmalılı Sinan Ümmî'nin halifesi."** dedi. "Elmalılı Sinan Ümmî" sözü hoş geldi genç adama, lâkin üzerinde durmadı, aklı buradaki Halveti Şeyhi Mehmet Efendi'de idi... Hemen müsaade isteyip kalktı ve tarif üzerine geze geze tekkeyi buldu. Önce uzaktan seyretti onu. Öyle heyecanlıydı, kalbi öyle küt küt vuruyordu ki hemen içeri giremedi. Bir süre döndü durdu, bu bahçesinde birçok gül ağacının bulunduğu, beyaz badanalı, mütevazı yapının çevresinde. Nihayet bir cesaret karar verdi ve girdi.

Mehmet Efendi kumral, mavi gözlü pek sevimli bir zattı; Mısrî'ye, Kâsım'ı hatırlattı. Ve genç adam, izin üzre oturup, bütün macerasını, iki gün önceki fırtınayı bile tek tek anlattı...

Mehmet Efendi; bir süre düşündü, sanki Mısrî'yi ölçüp biçti, gözleri ile gözlerini arandı, yine düşündü, sonunda:

— Hele biraz dinlen bizim tekkede, dedi, devranımıza, sohbetlerimize katıl. Sana ilk şeyhin Hüseyin Efendi'nin verdiği virde devam et, burada bazı işleri kolayla. Şunun şurasında ne kaldı gül mevsimine! Şeyhim Sinan Ümmî bizleri şereflendirecek, o pek sever bu bahçenin güllerini. Bizim bir Ahmet dervişimiz vardır, o yetiştirdi güllerin hepsini, ismi de Gül Ahmet

kaldı. Geçen gün gülleri budamada ona yardım etsin diye bir arkadaş istemişti benden, işte geldin, senden âlâ arkadaş mı olur?

Mısrî:

— Efendim, dedi, atımı hanın ahırında bıraktım, gidip alayım mı (ve içi titreyerek) yoksa satsınlar mı? diye sordu.

— Hımm, dedi Mehmet Efendi, biraz düşündükten sonra; yoldaşındır, satmaya kıyamazsın bilirim. O hâlde hanın ahırında bakılmasını sağla. Güzel Han'da kaldığını söylemiştin değil mi? Hancıyı tanırım, arada sırada uğrar buraya. Benden ona selam götür, sen Bursa'da yapmışsın ama burada âdet değildir atın handa kalması. Neyse sana kolaylık gösterir sanırım. Senin burada tekkede kalacağını söyle.

Gönül, bir şey dememişti ama, Mısrî şaşırmıştı. Mehmet Efendi iyi, pek hoş bir zattı ama kendisini evlatlığa kabul edeceğini söylememişti. Müritlikten bahis açmamış, ona daha ziyade geçici bir misafirmiş gibi davranmıştı. Ve ellerinin parmakları olağanüstü uzun değildi!

Tekkeden çıkıp hana doğru ilerlerken bunları düşünüyor, Mehmet Efendinin davranışına bir anlam veremiyordu. Gönül de sanki "Sabır" der gibi susmuştu; ne "Bu odur." diyor ne de "O değildir." En sonunda, "Belki bir süre denemek istiyor beni." diye karar verdi. Hancıya Mehmet Efendi'nin selamını ve kendisinin tekkede kalacağını söyledikten sonra atı bir ücret karşılığından orada bırakıp bırakamayacağını sordu. Hancı: "Mehmet Efendi'nin misafiri, benim de misafırimdir. Atına bakarız burada, gözün arkada kalmasın." dedi.

***

Onca yol ve heyecandan sonra, burada Mehmet Efendi'nin tekkesinde kalmak, zikir ve devrana yeniden başlamak, virdini yapmak, gül budamak, gübrelemek, bahçe tanzimi ve temizliği gibi işlerle uğraşmak Mısrî'ye iyi geliyor, dinleniyordu, ama zaman zaman içini kemiren soru olmasa: "Ne yapmak istiyor benimle Mehmet Efendi? Beni evlatlığa, talebeliğe almayacağı açık. Git demiyor, kal diyor. Nerede benim şeyhim, nerede?" Bazen, yine atlayıp Rüzgâr'ın sırtına, kaçıverip buradan, yollara düşüp şeyhini arama arzusuyla kıvranıyor, fakat nedeni bilinmez, içinde bir heyecan bulamıyordu böyle düşündüğü zamanlar. Gönül yine: "Sabır" diyordu ona; arı, duru, küçük sesiyle. Artık arkadaş olduğu Gül Ahmet'le konuşuyor, Mehmet Efendiye sorup sormamayı tartışıyordu. Gül Ahmet: "Vardır şeyhimin bir hikmeti bu yaptığı işte, sakın sorma: sabır çok önemlidir onun için, dediklerini yap yeter." diyordu. "Elbet bir gün anlayacaksın o hikmeti, mamafih sadece bir sabır sınavı da olabilir." Mısrî, "Dört yıldır yollarda, Bursa'da şeyhimi aramaktayım, daha ne sabır imtihanı!" diye düşünüyor, fakat Gül Ahmet'e bunu söylemiyordu.

Oturup çoktan beri yazmadığı Derviş Ağasına ve Kâsım'a mektuplar döşendi; kendi durumunu anlattı. Derviş Ağa'sına annesini, ablalarını ve evliliğin nasıl gittiğini; Kâsım'a, sarayda neler olup bittiğini, hane halkını ve Kiraz'ı sordu. Onca Kiraz'ı sormak, bir bakıma Melekşan'ı sormak demekti. O fırtınalı akşam, kız belirdikten biraz sonra hanın ışıklarının görülmesini, Melekşan'ın ona rehberlik ettiği düşüncesine bağlamıştı. Onun, bu aşktan haberi olabilir miydi, sezgileri o kadar güçlü müydü?.. Mısrî, Melekşan'ın kendisine ilgi duyacağını tasavvur bile edemiyor; ancak kendi aşkını hoşgörüyle karşılayabileceğini umuyordu şimdi de. Böyle düşünmesi kıza minnet duymasına neden oluyordu.

***

Havalar biraz ısınır, serin esen rüzgârda bahar kokuları duyulmaya başlarken Sinan Ümmî'nin Gşak'a doğru hareket ettiği haberi geldi. Gül goncalarına, belki erken açan vişne rengi güllere yetişecekti bu herkesin çekinerek, fakat sevgiyle bahsettiği Mehmet Efendi'nin pek kıymetli şeyhi. Mısrî'yi de, sebebini bilemediği bir heyecan sarmıştı, göğüs kafesinde gönlü şakımaktaydı. "Yoksa gelen o muydu?" Aklında böyle bir soru dolaşıyordu zaman zaman. Gönül neşesi ise devamlıydı. Boş zamanlarında Mehmet Efendi'nin kütüphanesindeki pek kıymetli eserleri okuyordu.

***

Mehmet Efendi ve tekke sakinlerinin hepsi, Uşak'ın beş altı kilometre ötesinde, gelecek kafileyi beklemekteydi. Mehmet Efendi, yanına Mısrî'yi almış: "Yanımdan ayrılma evladım." demişti. Sevinçli, aynı zamanda sabırlı bir bekleyiş içindeydiler. Bir zaman sonra, yere oturup beklemeye devam ettiler. Tekrar ayağa kalktılar; bu kez gezinerek beklemeye devam ettiler, kimse konuşmuyordu. Derken uzakta atların tozu göründü, daha ileride yalnız başına bekleyen Gül Ahmet'in sesi patladı: "Geliyorlar!"

Şeyh Ümmî Sinan uzun boylu, ince, esmerce bir zattı; başında Halvetilerin beyaz risaleli siyah tacı, üzerinde siyah bir kaftan vardı. Yanındakilerin hepsi attan inip ona koştular, fakat Gül Ahmet erken davranmıştı, atın dizginlerini tutup şeyhin inmesine yardım ediyordu. Mehmet Efendi ve Mısrî'nin arkasından bütün grup ilerledi; iki şeyh gülümseyerek sarıldılar birbirlerine, sonra Mehmet Efendi eğilip şeyhinin elini, eteğini öptü. Bu eli tanıdı Mısrî, büyük ve inceydi, parmakları çok uzundu! O an gönlü: "İşte o!" dedi. Mısrî, bayılacak gibi oldu, aşırı bir hareket yapmamak için kendini zor tutuyordu. Sinan Ümmî, Mehmet Efendiye hâl hatır sordu ve birden Mısrî'nin gözlerinin ta içine baktı. Mısrî sandı ki, gözlerinden geçip gönlüne indi bu derin bakışlar. Ve yine gülümseyerek Sinan Ümmî, Mehmet Efendi'ye döndü:

— Senin hizmetinde Mısrî Mehmet Efendi diye bir derviş varmış, öyle mi? diye sordu.

Mehmet Efendi:

— Evet Sultanım Hazretleri. Size teslim için emanetçiyiz.

Sinan Ümmî bu kez Mısrî'ye döndü, ona hitap etti:

— Bursa'daki medresede, o cuma gecesindeki kalaycı, ne kadar şaşılacak bir zat idi, değil mi? diye sordu.

O zaman Mısrî kendisini tutamayıp öne doğru bir hamle yaptı. Çok uzun zamandır hasretini çektiği, o ince büyük eli öptü ve heyecandan âdeta kekeleyerek:

— Su... su... sultanım, dedi, Sultanım hoş... hoş gelip sefalar getirdiniz.

Sene 1647 idi, Mısrî yirmi dokuz yaşındaydı ve yorgun gönlü, o gün huzura ermişti.

***

Sinan Ümmî bir süre kaldı Mehmet Efendi'nin dergâhında... Çok sevdiği renk renk güller üçer beşer açmaya başladı. Sinan Ümmî, Gül Ahmet'e övgüler yağdırdı, Gül Ahmet yüzü kızararak övgüleri dinledi ve müsaade isteyerek konuştu, dedi ki:

— Efendim Hazretleri, bu yıl bu güllerin bereketinde Mısrî Derviş'in de payı vardır. Beraberce budadık gülleri, bahçeyi size beraberce hazırladık.

— Biz, dedi Sinan Ümmî, Mısrî dervişi sadece şair bilirdik, demek başka marifetleri de varmış!

"Şair olduğumu biliyor, acaba âlim olduğumu, El-Ezher'den yedi dersten diplomam bulunduğunu da biliyor mu?" diye bir soru geçti Mısrî'nin aklından. Sonra bu sorunun bir "övünme" olup olmadığını düşündü. Övünmek hiç yaraşmazdı bir sufiye, hele Mısrî'ye ve hele şu koskoca sultanın karşısında, kendisinin bilgin oluşu neydi, ne anlam ifade ederdi ki! Mısrî küçüldüğünü hissetti. Ayrıca rüyasını bilen Sinan Ümmî, onun her bir şeyini ta ciğerine kadar bilmez miydi ki böyle saçma sapan sorular geçerdi kafasından! Kendine müthiş öfkelendi yine. **"Şeyhim eline hançerini alınca kaçacak yer arayacaksın."** diye nefsini tehdit etti.

8

Sinan Ümmî hançeri aldı eline ki, ne aldı... Bir taraftan manevi eğitim alırken Mısrî, üstüne pek çok da beden işi yüklendi. İlk şeyhi Hüseyin Efendi, onu virdinde çekmesi lazım gelen yedi Allah isminin İkincisine geçirmişti. Sinan Ümmî onu tekrar birincisine, "La ilahe illallah"a döndürdü. Mısrî aynı zamanda öğrenci okutuyor, şeyhin iki oğlundan biri olan Süleyman'a ilim öğretiyor, dergâhta imamlık yapıyor, Ümmî Sinan Camiinde halka vaaz veriyor, nasihatlerde bulunuyor, dergâhın hemen önündeki vadinin içinden akan suyun yanındaki değirmenden mutfağa sırtında un ve buğday taşıyor, ormandan dergâha sırtında odun getiriyordu. Ve günlük gıdası; şeyhin emriyle sadece bir dilim arpa ekmeği idi. Akşamları kafaca ve bedenen pek yorgun yattığı zamanlar, bu kadar işi nasıl becerdiğine kendi de şaşıyordu. Bu insanüstü gayreti, sadece Sinan Ümmî'ye duyduğu aşktan dolayı idi. Zaten işlerin tümü birden verilmemiş kendisine, yavaş yavaş artırılmıştı, ince bir hesaba dayanıyordu. Mısrî istese unu da odunları da Rüzgâra taşıttırabilirdi. Bunu yapmıyordu. Bir kere şeyhinin emirleri doğrultusunda bedenen de çalışmak, ona her türlü hizmeti vermek, Mısrî'ye haz veriyordu, kanatları olsaydı eğer uçarak da hizmet etmeyi isterdi. Ayrıca nefsinin sonuna kadar ezilip yok olmasını istiyordu. İnatçıydı genç adam; nefsi ile de bir anlamda inada girmişti. Bu arada Derviş Ağası ile Kasıma mektup yazmış, yeni adresini bildirmiş ve ikisine de hemen aynı şeyleri söylemişti: "Biliyorsun bana Cenabıhakk'ın nasip ve tayin ettiği zatı bulmak arzusuyla ta Kahire'den beri kaç yıldır dolaşıyorum, Bursa'da da devam ettim arayışıma. Arap ve Anadolu illerinin çok şeyhlerinin sohbetinde bulundum. Olmadı... Olamadı. Rüya üzerine yola çıkıp Uşak'a geldim, hikâyeyi biliyorsun. Çok şükür, en sonunda şeyhim, göz bebeğim, kalbimin ilacı Şeyh Sinan Ümmî'nin hizmetine ulaştım. Mübarek nefesi kimyasıyla bana Şeyh Abdülkadir Geylanî'nin düşümde işaret ettiği şeyler aynıyla ortaya çıktı. Allah'a hamdolsun! Onun lütfuyla artık mürşit arama arzu ve araştırması bitti, maddi yollar bitti, nihayet karar kıldım.

Burası dibinde bir nehir akan, yeşil bir vadinin üzerine kurulmuş bir dergâhtır. Yanında Sinan Ümmî Camii ve Medresesi var. Tabiatın güzelliği Bursa'yı hiç aratmıyor, arkamız orman... Ben de tıpkı Yunus gibi ormandan tekkeye sırtımda odun taşımaktayım. Böylece çok sevdiğim üstadımın peşinden birçok bakımdan gitmekteyim.

Sinan Ümmî Hazretleri'nin birçok müridi var, fakat ben bir dörtlü grubun beşincisi oldum, çünkü bu dördü ile çok iyi anlaştım. İsimleri şöyle; **Kütahyalı Gülaboğlu Askerî, Uşaklı Müslihiddin Mustafa, Ahmet Derviş, Kütahyalı Çavdaroğlu Müfti Derviş...** Birbirimize sadece; **Askerî, Uşaklı, Derviş, Çavdaroğlu** diye hitap ediyoruz. İtiraf etmek gerekir ki, Uşaklı Müslihiddin, hepimizden ileri bir derviş. Beni de Mısrî diye çağırıyorlar. Gözümün nuru, baş

tacım Mehmet ismim hatıralarda kalacak galiba. Böylece biz **'Beş gönül eri',** hepimiz şiir yazıyoruz. Hepimiz bir bakıma Koca Yunus'un etkisindeyiz. Beş gönül eri hem biz hepimiziz, hem de dört unsurla malum; hava, ateş, su, toprak ile Rûh-ı Kudsî'dir, bir şekilde öz-deşleşiyoruz ve birbirimizi tamamlıyoruz. Çavdaroğlu**, 'Cem olıcak bir araya beşimiz / Sevdiğimizi zikretmektir işimiz'** diye yazdı. Ben de şöyle söyledim: '**Biz beş er idik çıktık bir demde yola girdik / Kırk yılda Pîre erdik bu sohbete erince'** Sana bir de, Sultanım Efendi'me biatim vesilesiyle yazmış olduğum şiiri kaydederek, mektubumu bitireyim.

Aşkın meyine ben kana geldim
Şevkin oduna hoş yana geldim
Halka-i zikri kurmuş âşıklar
Ben de sahnında cevlana geldim
Mecnûn'um bugün Leylî derdinden
Neylerim aklı, divâne geldim
Derdi cârıânın açtı yareler
Bağrım üstünde dermâna geldim
Ümmî Sinan'ın hâk:ı pâyine
Sürmeğe yüzüm sultâna geldim
Yaremi bildim yârimden imiş
Bunda Niyâzî, Lokmân'a geldim

Mısrî'nin dergâha ilk geldiği günlerdeydi. Aylardan ramazan, akşam namazında imamlığı Sinan Ümmî yapıyordu.

Cemaatin ön safında, şeyhinin hemen arkasında duran Mısrî'nin içinden, "Okuyuşu ve sesi tahmin ettiğim kadar iyi değilmiş, ben olsam daha iyi okurdum." diye geçti. O anda Sinan Ümmî yavaşça arkaya kayarak Mısrî'yi hafifçe öne itip imamlığa geçirdi. Genç adamın, Fatiha okuması icap ediyordu, fakat sureyi hatırlamıyordu. Çılgın bir korkuyla kendisini son derece çaresiz hissetti. Alnından terler boşandı ve o anda içindeki küçük ses, mihraba bakmasını söyledi, Mısrî baktı ve mihrapta iri harflerle yazılmış Fatihayı gördü, oradan okudu. Namazı selametle kıldırdı.

Mısrî, mürşidinin düşüncesini okuduğunu, kendisine Fatiha'yı unutturduğunu ve sonra yardım ettiğini anlamıştı. Çok fazla mahcup oldu, ne yapacağını bilemedi. Şeyhinin odasının kapısında bir hayli gezindi, durdu bekledi. Nihayet bir cesaret geldi, kapıyı tıklatıp: "Hû" deyip açtı, niyaza durup boyun büktü ve ayak mühürledi. Sinan Ümmî: "Ne istersin oğlum?" diye sordu. Mısrî üzüntüsünden zorla konuşarak ve gözlerinden yaşlar akarak özürler diledi, artık düşüncelerinden de sorumlu olduğunu anladığını, hiç olmazsa bu seferlik kendisini bağışlamasını rica etti. "Evet evladım," dedi Sinan Ümmî, "sizler dervişlerim, düşüncelerinizden de sorumlusunuz, bunu hiç unutmamanız lazım gelir. Daima hatırlayın; iyi ve olumlu düşünmeye bakın; içinizi ve beyninizi kontrol edin, Cenabıhak, size bu gayreti verir, siz niyet edin ve kendi çabanızla işe başlayın önce."

"Emriniz olur!" Mısrî: "Destûr" deyip eşik öptü ve dışarı çıktı, kapının yanma çöküp bu sefer de affedildiği için şükredip ağladı...

Arkadaşlarını buldu, gayet mahcup, olanları anlattı. Şeyhlerinin söylediklerini nakledip: "Bizlerden düşüncelerimizi yani içimizi ve beynimizi kontrol etmemizi istedi." dedi.

Karşısındaki dört erden her biri, bir ayrı durumda aynı muameleye maruz kalmışlardı. Sinan Ümmî onların düşüncelerini okumuş ve gereken dersi vermişti.

— Beni ikaz etmeniz lazım gelirdi, dedi Mısrî biraz küskün...

— Haklısın dediler ona, ama bu mesele senin başına gelmeyince, o mahcubiyeti yaşamadıkça gereken gayreti bu kadar iyi göstermeyebilirsin.

— Mamafih böyle bir kastımız yoktu, dedi Askerî, sadece unuttuk herhâlde.

— Fakat siz gerçekten becerebiliyor musunuz bu işi?

— Sen kendini iyi şeyler, olumlu şeyler düşünmeye alıştırırsan ötesi geliyor. Allah gerçekten yardım ediyor ve bir süre sonra zaten öyle düşünmeye başlıyorsun, dedi Çavdaroğlu.

Mısrî'nin içi biraz rahat etmişti. Herkes bir şekilde denendiğine göre, demek bu da bir alıştırmaydı, fakat keşke kendisi şeyhinin değil de bir başkasının aleyhine olumsuz düşünmüş olsaydı daha memnun olacaktı.

— Bir daha onun yüzüne nasıl bakacağım? Çok utanıyorum, dedi.

Kütahyalı:

— Onun yüzüne bakabilmen o kadar önemli değil, önemli olan; senden istediği gayreti göstermendir. Böyle yaparsan o seni gönülden bağışlar, hepimizin başına geldi, dedik ya... Hazret azarladığı gibi, övmesini de bilir merak etme. O bize karşı duygularının, düşüncelerinin büyük kısmını, bize gerekli olanı yani, bizimle paylaşır, tasalanma sen! Haydi şimdi bir şiir oku Mısrî, bunalan gönlün neşelensin.

— Yunus'tan okuyayım, dedi Mısrî, ancak onun şiiri beni rahatlatır şimdi.

***

Sene 1648'e ulaşmıştı. Mısrî, Elmalıda manevi eğitiminin ikinci yılına basmıştı. Sultan İbrahim, önce tahttan indirildi, on gün sonra ipek ibrişimle boğuldu. Yerine, altı yaşını yedi ay geçen oğlu IV. Mehmet tahta çıkarıldı. Genç annesi Hatice Tarhan Valide Sultan değil, babaannesi Kösem, Büyük Valide Sultan, saltanat nâibesi oldu. Onun üç yıl süren saltanat nâibeliğine: "Ağalar Saltanatı" denmektedir. Yeniçeri ağaları cunta generalleri olarak hükümeti aşarak, devlet düzenine aykırı olarak bütün hâkimiyeti ellerine geçirmişlerdi. Maksatları mal toplamak ve zengin olmaktı. Onları destekleyen Kösem Sultan'ın maksadı ise saltanat sürmek, emir vermek, devlet yönetmekti. Oğlu Sultan İbrahim'i tahttan indirtmekle kalmadı, on gün sonra onu cellada verip öldürttü. Çünkü Sultan İbrahim onu devlet işlerine karıştırmıyordu. ***

Aylar, yıllar birbirini kovalıyordu, Mısrî iki kere halvete girdi, Cenabıhakk'ın izniyle şeyhinin gayretinden olmalı, çok rahat ve huzurlu halvetler oldu bunlar. Mısrî zayıflamadı bile, zaten günlük gıdası bir dilim arpa ekmeği idi ve halvette aç kalmak onu hiç etkilememişti. Yüzünü bir gün görmese özlediği şeyhini de hiç aramamıştı; o sanki her an Mısrî ile beraberdi o karanlıkta, onunla beraber zikrediyordu.

Her halvetten sonra büyük gönül yumuşaklığı ve büyük huzurlar yaşadı Mısrî. Hiçbir arkadaşı onun kadar rahat halvet yapamıyordu, bunca gönül huzurunu bulamıyordu... Beş gönül eri birbirini kıskanmaz, fakat birbirlerine gıpta ettikleri olurdu arada sırada. İşte Mısrî'nin hal-

vetten sonraki hâline de gıpta ediyorlardı. Arkadaşları; bir tüy kadar hafif, bir ışık demeti gibi pırıl pırıl dolaştıkça aralarında: "Mısrî," diyorlardı "Mısrî, bize bunun sırrını öğret."

Mısrî düşünüyordu; bir sırrı falan yoktu bu işin.

— Bir sırrım yok vallahi, inanın sadece Allah'ın bir nasibi bu.

— Bu gidişle aramızda en çok halvete giren sen olacaksın!

— Niyetim, kırk günden, kırk halvet yapmak, tabii Allah izin verir ve şeyhim de kabul ederse. Aslında kırk gün yaptığım için, benimkilere halvet değil, erbain çıkarmak denir ama ağzımız alışmış, halvet diyoruz.

— Öyle dediler, bizim yaptığımız halvet üç günlük, yedi günlük falan. Evet seninkine erbain dememiz lazım.

— Kelimeler önemli değil, sizler de erbain çıkarmışsınız ve kırk günden kırk defa yapılacaktır diye asla bir kural yok. Bu sırf benim niyetim, çünkü halvet hâli çok hoşuma gidiyor, çünkü nefsimin hiç olmazsa bir süreliğine öldüğünü hissediyorum, bu da hafiflik veriyor. Fakat işte tam ölmüyor, hiç beklemediğin bir anda, bir meselede başını kaldırıveriyor, ben dahi şaşıyorum.

***

Sultan İbrahim'in 1648'de boğdurulmasından sonra, onun kan davacıları ortaya çıktı; sipahiler ayaklandılar ve yeniçeriler tarafından kanlı bir şekilde kırıldılar. Padişah ordusunun iki sınıfı, padişahın sarayı önünde Sultanahmet Meydanında yüzlerce ölü vererek meydan muharebesi yaptı.

Bu defa, cunta tarafından soyulan halk ayaklandı. Halk ihtilali cuntacı generallere karşı idi. Bu ihtilalin arkasında

Tarhan Valide Sultan bulunuyordu. Bunu bilen Kösem Sultan, gelininin iktidarına son vermek, onu Valide Sultanlık tahtından indirmek için, on yaşını bitirmemiş torunu IV. Mehmet'i öldürtmek, yerine annesi başka olan Veliaht Şehzade Süleyman'ı başa geçirmek istedi. Bu plan keşfedildi. Ve Kösem Sultanın dairesini basan padişah ve Valide Sultanın adamları, onu boğdular, yıl 1651 idi.

Kösem Sultanın öldürüldüğü geceden itibaren halk, Sultanahmet Meydanı'nı boş bırakmadı. Cunta ağalarının kelleleri isteniyordu. Otuz sekiz ağa idam edildi, servetleri hâzineye alındı. Böylece "Ağalar Saltanatı" sona erdi.

***

Böyle geçiyordu yıllar ve Mısrî, Sinan Ümmî tekkesinin harlı ateşinde ağır ağır pişiyordu. İşleri hiç kolaylanmamıştı. Yine sırtında odun ve un taşıyor, yine öğrenci okutuyor, şeyhin oğlu Süleyman'a ilim öğretmeye devam ediyor, camide halka vaaz veriyor, nasihat ediyor, derg-âhın imamlığını yapıyordu. Arada sırada şiir de yazıyor ve Derviş Ağa'sı ile Kâsım'la seyrek de olsa mektuplaşıyordu. İkisi de memleket havadisleri veriyordu, yalnız Mısrî'nin annesi ağır bir öksürüğe yakalanmış, bir türlü kurtulamıyordu ve Kâsım yeniden evlenmişti; bu sefer karısından memnundu.

Mısrî, annesinin garip hastalığını öğrenince dehşetli tedirgin oldu. Onu gerçekten özlemişti ve artık Malatya'ya gidip yaşlı kadını görmek istiyordu. Çok kuvvetli bir arzuydu. Ancak

şeyhinin bırakmayacağından korkuyordu, çünkü daha sülukünü tamamlamamıştı. Düşüncelere daldı genç adam ve gizlice kaçmaya karar verdi, ama tereddütler içindeydi; kafası dağılmış, bir unutkanlık arız olmuştu. Kalbi de gittikçe katılaşıyordu.

O günlerin birinde, dağa odun getirmeye gitmişti. Dönerken “Canım niçin rıza göstermesin benim gitmeme. Burada herkesten fazla işi ben görüyorum, herkesten fazla halvet yapıp çile çıkarıyorum, şeyhimin bunları hesaba katması gerektir.” diye düşünürken, birden tam önünde bir siyah ayı belirdi. Genç adam önce geçip gitmek istedi, fakat ayı hırlayıp önüne geçti, saldıracakmış gibi bir hâli vardı. Mısrî odun demetini arkasından attı, bağırdı: “Gel be ayı, gel! Gücün yeterse, yen beni!” Ayı tam da bu lafı beklermiş gibi saldırıverdi, alt alta üst üste boğuşmaya başladılar. Mısrî ne kadar güreş kuralı, oyunu denediyse, ayı sanki hepsine hazırlıklıydı; akıllı bir insan gibi bütün oyunlara cevap veriyordu. Genç adam tükenmeye başlamıştı ki, ayı sağ kolunu kaptı, belki koparmak üzereydi, Mısrî’nin aklından şeyhinin himmeti geçti. “Himmet Sultanım!” dese, yetişir miydi? Fakat demeye kalmadan, kelimeler ağzından çıkmadan o anda durdu ayı, genç adam kolunu kurtardı ve ayı dönüp koşa koşa uzaklaşmaya başladı. Genç adam, merakla arkasını döndü, gelen şeyhiydi!.. Koşup eline vardı:

— Himmetiniz sayesinde ayı beni bıraktı efendim, dedi.

Sinan Ümmî’nin gözleri gülüyordu:

— Öyle miii? dedi. Haydi odununu yüklen de dönelim evladım.

Mısrî sırtında odun demeti, iki büklüm, şeyhinin yanında dönerken Sinan Ümmî:

— Biliyor musun, dedi, o ayı yabandan değildi, sadece senin nefsindendi!

Mısrî hayretten açılmış gözlerle:

— Bilemedim efendim, dedi.

— Görüyor musun nefsin sağ tarafını kapmış, bırakmıyor... (içini çekti) Şunu da bilirsin elbet; O der ki: “Allah kimseye taşıyamayacağı yükü vermez.” Böyle olunca, Allah dostları, müritlerine taşıyamayacağı yükü verebilirler mi?

Mısrî fena hâlde utandı, yüzü kıpkırmızı oldu, soluğu kesildi, zorla fısıldadı:

— Vermezler efendim...

Bir süre, yokuş aşağı hiç konuşmadan yürüdüler. Mısrî içinden “Yer yarılsa da yerin dibine girsem.” diyordu kendine, hırsından ağlamak istiyordu.

Tekkeye yaklaşırlarken Sinan Ümmî:

— Bir de oğlum, dedi, bahçıvan bahçesindeki meyvenin olup olmadığını bilir. Yoksa ben senin gidip aileni ziyaret etmeni istemez miyim? Fakat daha vakti gelmedi, o vakit gelecek. Belki Süleyman’ı da yanına katarım, gidip annenin elini öpeceksin, tasalanma.

Mısrî’nin içine bir temiz, bir güzel yağmur yağmış gibi oldu. Kendine hırsı geçivermişti. Ferahladı, gizlice gitmekten vazgeçti o anda.

Sonraki günler yavaş yavaş rahatladı, kafa dağınıklığı geçti, unutkanlığı kayboldu.

***

Bir yaz akşamüzeri, beş gönül eri bahçede büyük bir çınarın altında oturmuş sohbet ederken, söz dönüp dolaşıp Allah'ı dünya gözü ile görüp görmemeye geldi. En içten istekleri onu görmek olduğu için duygularıyla konuşuyor, belki mümkün olabileceğini söylüyorlardı.

— "Biz Allah'ı görebiliyoruz." diyen bazı sufiler var, diyordu Askerî.

Epeydir susup konuşmayan Mısrî nihayet konuştu:

— Onların böyle söylemesi: "Biz Allah'ı biliyoruz, kudretinin eserlerini görüyoruz." anlamınadır.

— Herkes görüyor O'nun eserlerini, kör olmayan herkes, dedi üşşakî, o zaman kendimize görüyoruz diye bir ayrıcalık tanımamız neden?

Ahmet Derviş:

— Kör olmayanların dışında kaç kişi gördüklerinin Allah'ın eserleri olduğunun farkında? Burada, dedi, idraktir önemli olan.

Çavdaroğlu:

— Her inanan insanda vardır bu idrak, dedi.

— O zaman, dedi Askerî, bazı sufilerin, "Biz Allah'ı görüyoruz." demeleri, sadece bir gösteriş ve övünme mi?

— Ya öyledir ya da cahilliktir, dedi Mısrî.

— Peki sen ne diyorsun Mısrî?

— Görülmez diyorum, çünkü Kur'an'ın söylediğine göre, sanırım Enam 103'te falandır: "Gözler O'nu algılayamaz, O ise bütün gözleri kuşatır." Şimdi gözümüzün önünde böyle bir ayet olunca, daha neyin tartışmasını yapıyoruz?

— Dervişler, dedi Çavdaroğlu, Mısrî'nin en hoşuma giden tarafı, her söylediğini ispat eden bir Kuran ayeti getirmesi, sağ olsun.

— O Kuranı bizden daha iyi biliyor da ondan, dedi Askerî, hepimiz hafızız, lâkin onun kadar liyakatli değiliz Kuran üzerinde. E, o da az dirsek çürütmemiş özel hocalarda efendim, El-Ezher'de, içimizde bilgin olan o! Ha belki o da bizim kadar âşık değil, belki bilmiyorum, şiirlerine bakınca, aşkı da cezbesi de bizden üstün.

Mısrî, içini çekti:

— Aşkın sonu yok, dedi, tükenmez, bitmez; oldum, dedirtmez... Böyle anlıyorum. Bana iltifat ettin Askerî Derviş, Allah senden razı olsun. Aslında birbirimizden eksiğimiz fazlamız yok, hepimiz aşk yolunun yolcularıyız ve her gelen günde bir başka hâle değişmekteyiz. Bazen gün değil saatte, anda bile değişmekteyiz. Onun için yolumuza duraklar koymak, sen şuradasın, ben buradayım demek, doğru değil... Eee, bilgim ne derecede olursa olsun, aşk yoluna aşk gerektir, bilgi ikinci planda kalır. Değil mi?

— Doğrudur, dediler.

— Lâkin mutlak gerektir bilgi, ikinci planda olmasına rağmen.

— Herhâlde, dediler.

— Pekâlâ, dedi Çavdaroğlu, asıl konudan uzaklaştık. Dervişler söyleyin bakayım, bir şeyin eserlerini, izini, belirtilerini görmek, aslını görmek gibi olur mu?

— Olmaz, dediler.

— Olmaz, dedi Mısrî, ama günlük hayatta aksini çok kullanırız. Güneş ışığını görünce ben güneşi gördüm diyebiliriz ve yalan söylememiş oluruz. Aslında güneşi değil

sadece ışığını görmüşüzdür. Sen eline aynayı alıp baktığında, kendimi gördüm diyebilirsin aynadaki suret yüzünün aslı olmadığı hâlde, ama kendini görmüş olman da yalan değildir. Yoksa Yaradan'ın belirtileri her yerde; senin, benim, herkesin yüzünde; dağda, taşta, suda... Kâinatta hiçbir şey yoktur ki yüzünde, üstünde Hak'tan bir görüntü, belirti taşımasın.

— Yine de görebilecek göz lazım.

— O göz âşığın gözüdür demek yeterli mi arkadaşlar? Biz sultanımız Sinan Ümmî'nin yüzünde O'nun nurunu seyrediyoruz.

— Evet seyrediyoruz, dediler.

— Ama, O'nu görüyoruz demiyoruz!

— Evet!

— Bir zamanlar, bir kıza âşık olduğumu sanıyordum. Onu gördüğüm zaman üzerinde mavi elbise, başında mavi başörtü vardı; ona "mavi nur" demiştim için için. Allah'ın nuru demeye cesaret edemediğim için, mavi nur demiştim. Hâlbuki cesaretle Allah'ın nurunu gördüm diyebilirmişim, şimdi söylüyorum.

— Sonra ne oldu o kız?

— Bir fırtınalı gecede rehberim oldu, beni bir kervansaraya ulaştırdı.

— Yaa!

— Tabii hayalinden bahsediyorum.

— Tabii yahu, anladık!

— Ama şimdi anlıyorum ki dervişler, bu hayalin de gerçeği vardı. O gerçek neydi biliyor musunuz? Benim kendi özümün aşkıydı. At beni sürüklerken o aşk beni canlandırdı, ilerilere baktırttı ve ışığı gösterdi. Ve o aşk, o zaman gelecekteki şeyhime Odaklanmıştı yalnız. Çok şükür şeyhime kavuştum. Şimdi onun yüzünde Allah'ın nurunu, yani belirtilerini görebiliyorum demeye cesaret ediyorum. Hepimiz ediyoruz. Bu aşktan da içeri başka bir gerçek var, o da Allah'a duyduğumuz aşk. Ondan içeri bir şey yok, çünkü bu aşk en saf ve en temizidir.

— Doğru, dedi Kütahyalı..

Ahmet Derviş dedi ki:

— Senin hikâyene benzer hikâyeler hepimizin başından geçmiştir elbet. O kızlar bize gerçekten rehberlik ettiler, kimimize manevi yoldan belki hiç görünmeden, kimimize görünerek fakat mutlak rehberlik ederek bizi şeyhimize yönlendirdiler. Şimdi Allah aşkında bize rehberlik eden Sultanımız Şeyhimiz gibi.

Hepsi dalıp gitmişti bir yerlere, birden Uşaklı:

— Ezan okunuyor, dedi.

Hep beraber kalktılar.

***

Mısrî, camiden halka vaaz vermeye devam ediyordu. Şeyhi, onun bu halk içinden bir kısım seçkinlere de konuşmasını istedi.

— Nelerden bahsedeyim efendim? diye sordu.

Ümmî Sinan:

— İnandığın gerçekleri anlat evladım, dedi, fazla süslemene yahut sembollerle konuşmana gerek yok, açık ve sade ol. Senin sesin fevkalade etkili. Gerek konuştuğun konularla, gerek sesinin tonlamasıyla dinleyicilerin ilgisini toplamayı iyi biliyorsun.

Birden bu iltifat, Mısrî'yi utandırdı, yüzü kıpkırmızı oluverdi.

— Estağfurullah Sultanım, diyebildi.

— Fazla uzun da olmasın. Kısa ve etkili bir sohbet, o kadar.

— Ne zaman konuşacağım efendim?

— Zikir öncesi olabilir, meydanın bir köşesinde oturabilirsiniz.

— Kimler gelecek efendim?

— Halkın arasında hevesli, daha çok bilmeyi, öğrenmeyi içtenlikle isteyen bazı kişiler var. Tahmin edeceğin gibi fazla değil bu sayı, birkaç kişi. Lâkin icap ederse, tek kişiye de sohbet yapabiliriz değil mi evladım? Yeter ki o kişi öğrenmek istesin, bizim hizmetimiz çoğa aza bakmaz.

— Evet efendim.

— O hâlde "tevhidden" başla bakalım. Hayırlı olsun oğlum!

***

Mısrî karşısındaki dört adamın gözlerinin içine baktı şöyle bir; hepsi ciddi, hepsi ilgiliydi, rahatladı:

— Sultanım, dedi, sizlere tevhidden bahsetmemi emretti. Bu akşam ben tevhidden bahsedeyim, gelecek hafta sizin istediğiniz bir başka konuda sohbet ederiz. Sorularınız olursa, lütfen çekinmeyin, sorun.

Adamlar başlarını salladılar.

— Efendim, dedi Mısrî, Zariat suresinin, 56. ayetinde Yüce Allah şöyle buyurur: **"Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım."**

— Bilsinler diye yarattım, deniyor sanıyordum.

— Evet, mutasavvıflar böyle yorumlamışlardır bu ayeti, biz hem bilsinler, hem de tevhit etsinler, yani birlesinler diye anlıyoruz. Çünkü eğer ibadet eden; ibadetin anlamını, ibadetlerin maksadının ne olduğunu bilmiyorsa, onun bu ibadetlerinin ona zerre kadar faydası dokunmaz. Birlemek de, o kişinin zat, sıfat ve fiilleriyle kendini fâni, yok görmesidir.

Bir kişi bu mertebeye erişince her nereye baksa Hakk'ı görür. Çünkü o, zat, sıfat ve fiillerinde fâni olmuş, tek ve hakiki varlık Allah kalmıştır.

Mısrî adamlardan birinin ürperip 'Allah" dediğini duydu, yüzünden hafif bir tebessüm geçti, sıcak sıcak baktı ona. Ve devam etti:

— İşte bir kimse bu makama gelince, Bakara 15'teki: **"Her nereye bakarsanız Allah'ı görürsünüz."** ayetinin sırrına ermiş olur... Yunus suresinin 25. ayetinde ise, Cenâb-ı Hakk: **"Allah kullarını selamet evine çağırır."** buyurur. Bununla işte O, kullarını fiiller, sıfatlar ve zat tevhidine çağırır.

— Mısrî Derviş, üç tevhidin ne anlama geldiğini de anlatır mısın bize?

Mısrî öbürlerinin yüzlerine baktı, hepsi başını salladı,

— Anlatayım, dedi, fiiller tevhidi arkadaşlar; kul, namaz, oruç, zekât, hac gibi şeriatça emredilen hususları yerine getirerek şirk, haram yeme, zina, adam öldürme gibi haram durumlardan sakınarak fiillerin selamet evine girer. Sıfatlar tevhidine gelince; çeşitli ibadet ve zikirlerle insan kalbinde bulunan kötü duyguların yani kin, aldatma, gıybet, haksızlık, tecavüz, haset, kibir, riya gibi duyguların çıkarılıp nefs-i emmareden, nefs-i mutmaine aşamasına gelip güzel sıfatlarla bezenmesidir.

— Gelecek sefere Mısrî Derviş, bize şu nefis kademelerini anlat. Ne dersiniz arkadaşlar?

— Pek güzel olur, dediler.

— Peki, dedi Mısrî, zat tevhidine gelince; Yüce Allah dışında bütün eşyadan ve insanlardan varlığı kaldırıp Allah'ı çok zikretmek ve fikretmekle mümkün olur. Böylece fikir ve zikir çakmağından doğan ateşin nuru, kalp âlemini aydınlatır ve sonuçta bu ateşin nuru Allah'tan başka hiçbir şeyin hakiki varlığının bulunmadığını gösterir. İşte Vahdet-i Vücut inancı budur.

— Öyleyse biz neyiz Mısrî Derviş?

— Biz! İnsanlar ve insan dışında her varlık zannettiğimiz, aslında gölgeden gayri bir şey değildir. O'nun belirtilerini taşıyan, O'nun nuru ile aydınlanmış gölgeler... O'nun nuru ile diyorum, çünkü Allah dışındaki bütün varlık zannettiğimiz şeyler, O'nun sıfatlarının tezahürü, yani belirmesidir, başka bir şey değillerdir, yani gerçek varlık değillerdir!., (birden kükredi) Şimdi, kim ki küfür ve imanı, kahır ve lütfü Hak'tan gayri bile, şeytan odur ki, ona lanet olur. Kim ki insana ve eşyaya bir varlık verir de, bu fikrin bir vehim olduğunu bilmez ise kara cahildir.

— Dur yavaş Mısrî Derviş, sanki bizler aksini iddia ediyormuşuz gibi öfkeli konuştun. Madem öyle diyorsun, herhâlde öyledir, fakat bu söylediklerin üzerinde bizim düşünüp tartışmamız icap eder ve böylece gelecek haftaya sana birçok soru ile gelebiliriz, ama öfkeleneceksen...

Mısrî'nin vecdli hâli birden çözüldü, kendine geldi:

— Hayır, dedi Mısrî, öfkelenmem. Zaten demin de öfkeli değildim, heyecandan öyle konuştum. Sizleri kırdıysam özür dilerim, sizleri kırdıysam çok üzülürüm, bağışlayın. Ve gelecek haftaya istediğiniz kadar soru ile gelin.

— Sen üzülme, dediler ona, Allah razı olsun. Bize o kadar şey anlattın, seni yorduk heyecanlandırdık, asıl sen bizi bağışla.

Mısrî onları kapıya kadar uğurladı, hayır dualarını aldı.

Aslında genç adam ayı olayından beri derin düşüncelere dalmış, büyük çapta bir iç çatışmasına girmişti. Bu herhangi bir mücadeleden çok daha zorlu bir işti, tam bir savaştı. Bu savaşın şiddetinden, hiç kararı kalmamıştı. Hiçbir yerde fazla kalamıyor, dur otur bilmiyordu. Bazen kendisini minareden aşağı atmak, bazen dağlardan aşağı yuvarlanmak istiyordu. Genellikle çok sinirli ve sabırsızdı; dolaşarak düşünüyor, oturamıyordu bile. Arkadaşlarından kaçıyor, devamlı yalnızlık istiyordu.

Bu hâlini şeyhine açmayı düşündüğü günlerde, bir gün odasının içinde karşısında parlak bir yıldız gördü. Gözlerini kapattı, fakat yıldız karşısında yine öyle duruyordu, tekrar açtı yine yıldız. O zaman onu baş gözü ile değil, gönül gözü ile gördüğünü anladı. Yine de ne yapacağını bilemedi; gönül gözü açılmıştı çok şükür ama... Amma şaşkındı Mısrî ve ıstırap çekiyordu. Birkaç gün o yıldız gözünden kaybolmadı, derken yıldız büyüdü büyüdü ay kadar oldu. Şimdi bir parlak ay duruyordu gözünün önünde. Genç adam hâlini hiç olmazsa derviş arkadaşlarına açmak istiyor fakat bir yandan da bu işin sonunu merak ediyordu... Birkaç gün de gözünün önünde ay ile dolaştı. Sonra ay, büyüdü büyüdü güneş kadar oldu. Ona bakamıyor gözleri kamaşıyordu ve güneş de yavaş yavaş büyüyüp bütün yönleri kapladı, yıldızı ilk gördüğü zamanki ıstırabı geçmişti. Yavaş yavaş büyüyen güneş, birden kayboldu. Mısrî, geçirdiği hâli, şeyhine anlattı.

Sinan Ümmî dedi ki:

— Evladım sen, Allah'ın selamı üzerine olsun İbrahim Peygamber'den kalan beşinci menzildesin! Beşinci menzilin hâli budur. Hayırlı uğurlu olsun ve seni İbrahim Peygamber'in yolundan götüren, ona varis kılan Allah'a hamdolsun.

Mısrî'nin tedirgin, dur otur bilmeyen hâli düzelmiş, kararı yerine gelmiş, içi huzurla dolmuştu. Artık, bedenen yapmakta olduğu az yemek, az uyumak, sırtında odun, un taşımak gibi riyazeti terk etti. Epey yaşlanmış olan Rüzgâr'a un ve odun taşıtıyor, normal insan gıdasını alıyordu. Özel olarak konuştuğu adamların yanında bir daha hiç öfkeli davranmadı. Dinleyicisi dörtten, altıya yükselmişti... Onların yavaş yavaş yetiştiklerini görmek Mısrî'ye büyük haz veriyordu. Ayrıca, şeyhinin takdirlerini kazanıyor, dualarını alıyordu.

Gecelerden bir gece, sabaha karşı Mısrî; en çok istediğine kavuştu. Bütün dervişlerin hayali, O Sevgili'nin yüzünü gördü. Heyecan ve hamt etmekten ve şaşkınlıktan, duyduğu derin, hiçbir hazza benzemeyen hazdan; ölmüş de dirilmiş gibiydi. Ne kadar dirildiğinden de emin değildi. Sorsan ne gördüğünü bilmiyordu, ama gördüğünden emindi. Böylece konuştu şeyhi ile.

— Allah'a hamdolsun, dedi Sinan Ümmî, hamt et yavrum, hamt et... Şimdi bir çeşit sarhoşluk yaşıyorsun, hakkındır yaşa. Ama yavaş yavaş kendine gelmeye çalış, yine onun karşısında fakir kul, Garip Derviş Mısrî ol. Şükrü ağzından düşürme.

Mısrî, bir şeyler söylemek istedi ama bir an sesi çıkmadı ve sonra ağzından şiir döküldü. Orada şeyhinin yanında okudu:

Ey Allah'ım seni sevmek ne güzeldir, ne güzeldir
Yolunda can u baş vermek ne güzeldir, ne güzeldir

Şol ismi zâtını sürmek visalin gülünü dermek
Cemal-i pakini görmek ne güzeldir, ne güzeldir

Sürüp dergâhına yüzler, döküp yaşı yere gözler
Bir olsa gece gündüzler ne güzeldir, ne güzeldir

Visalin derdine düşmek, yanıp aşk odına pişmek
Sonunda sana erişmek ne güzeldir ne güzeldir

Niyazı yarını bulmak, yanında eğlenip kalmak
Varıp Bir ile bir olmak, ne güzeldir, ne güzel

"Bir"le, O Sevgili ile "Bir" olduğu için, tarifsiz sevinçler, derin mutluluklar içindeydi. Nefsini o kadar temizlenmiş sanıyordu ki, bu birazcık da olsa ürkütücü geliyordu ona. Bir de uzun yıllar önce onun söylediği bir söz geliyordu aklına. Nefsi Mısrî'ye: **"Biz ölür ölür, yine diriliriz."** demişti. Bu, çok daha korkutucuydu. Hâlinin değişmemesi için, Rabb'ine yalvarıp dua ediyordu. Allah aşkıyla dolan kalbi o kadar yumuşamıştı ki, herkese ve her şeye sevgi doluydu, hepsi ile dosttu genç adam. Sarhoştu, bastığı toprak toprak değil sanıyordu, sanki bulutlar üzerinde yürür, uçar gibiydi... Günlük bazı maddi vazifelerini terk etmiş, kendini zikre vermişti. Onun bu vazifelerini derviş arkadaşları, aralarında paylaşmışlardı, Sinan Ümmî'ye bildirmemeye çalışıyorlardı... Sinan Ümmî, her şeyin farkındaydı bittabi. Bir gün Askerîye: "İyi yaptınız görevleri paylaştınız." dedi, "Mısrî'yi çok yakında Malatya'ya göndereceğim, sonra başka işleri de olacak, siz devam edin."

***

Zamanla sarhoşluğu geçti, O Sevgilinin karşısında, kendisinin sadece kullardan bir garip kul olduğunu kavradı Mısrî. Bastığı toprağı tanıdı, artık bulutlar üzerinden yere inmişti... Bir gün, şeyhi onu yanına çağırttı:

— Oğlum, dedi, artık Malatya'ya gitme vaktin geldi. Süleyman'ı da götür, o da maddi yolun çilelerini çekmeye alışsın, yeni şehirler, köyler görsün, yeni insanlar tanısın. Sen onun hem öğretmeni hem Derviş Ağa'sısın. (derken hafifçe güldü) Ona öğretmediğin bir güreş kaldı, o da kalabilir! Haa, Rüzgâr ihtiyarladı gayri, onunla çıkma yola, ahırdan genç, yola dayanıklı iki at seçin. Rüzgâr'ı merak etme, ben Çavdaroğlu'nu görevlendireceğim, o bakacak artık, gözün arkada kalmasın. Parasız kalırsanız hayvanları satıp gelen parayı harçlık yapın.

— Ne zaman çıkalım yola efendim?

— Yarın, sabah namazından sonra. Süleyman'ın haberi var, bohçasını hazırlıyor annesi, sen de bir kontrol et o bohçayı, fazla şeyler tıkıştırmalardır içine, onları çıkart... Giderken istediğin yerde konakla, istediğin yerde birkaç gün kal... Malatya'dan İstanbul'a geçin. Süleyman İstanbul'u da görsün, tanısın, bilsin. İstanbul'dan sonra buraya dönün, sizi zamanla sınırlamıyorum. Lâkin çok da fazla eğlenmeyin.

— Efendim, Mardin'de öğretmenlik yaptığım birkaç kardeş vardı, bir gün Mardin'e dönüp onları göreceğime söz vermiştim. Şimdi bu sözümü yerine getirmek isterim, birkaç

gün orada kalabiliriz. Buyurduğunuz gibi yollarda fazla eğlenmeyiz. Süleyman'ın etrafı şöyle bir tanıyacağı kadar gezer görür, insanlarla ahbaplık ederiz...

Mısrî, şeyhiyle tanıştığı zaman yirmi dokuz yaşındaydı, burada tekkede de dokuz yılı doldurmak üzereydi. Böylece yaklaşık otuz sekiz yaşında, Ümmî Sinan'ın yirmi yaşındaki oğlu Süleyman'la yeniden yollara düştü.

9

Mısrî, yola çıktıktan sonra ancak, yolları ne kadar çok özlediğini fark etti, bir süre konuşamadı Süleyman'la. Bu gidiş iki hasretlinin buluşmasına benziyordu çünkü. Sanki yollar da bu garip dervişi özlemiş gibiydi! Süleyman da iyi at bindiği için rahat gidiyorlar, atların yorulduklarını fark ettikçe onları dinlendirmek için konaklıyorlardı. Bir kervansarayda kalmak Süleyman için pek şaşırtıcı, hoş bir deneyim oldu. Sabah akşam mehterin çalması onun çok hoşuna gitti. Hayatında ilk defa mehter müziği işitiyor, kulaktan duyduğu mehteri görüyordu...

İlkbahardı ve hava pek güzeldi, zevkli bir yolculuktu. Zaman zaman atlarıyla kervanlara katılıyorlardı, bu da hoşuna gidiyordu Süleyman'ın... Hedefleri önce Mardin, sonra Malatya idi. Mısrî, Mardin'deki çalışmalarından, hocası Abdürrezzak Efendi'den ve öğrencileri olan dört oğlan kardeşten bahsetmişti Süleyman'a:

En küçüğü yedi yaşındaydı, Salih'ti ismi. Şimdi koca adam olmalı. Dur bakayım kabaca hesaplayalım, üç yıl Mısır'da kaldım, üç yıl yollarda dolaştım, etti altı, eh Elmalı'da dokuz yıla yakın, dokuz diyelim. Evet eveet yirmi iki, senin yaşını biraz geçmiş! Allah'ım nasıl geçiyor yıllar... Küçükken çok sevimliydi, hepsi öyleydi canım, birbirimiz çok sevmiştik.

Seni sevmeyen bir öğrenciyi düşünemem bile.

— Bu sözünü bir iltifat kabul ediyorum Süleyman, sağ ol. Biraz düşündükten sonra, Süleyman'a bir ders olur umuduyla, şarap-şerbet macerasını da anlattı. Biliyor musun ben orada şarap içip kendimi bilmeyecek derece de sarhoş da oldum. Sızmış kalmışım anlayacağın.

— İnanmam!

— Dinle anlatayım, dedi Mısrî ve devam edip her şeyi anlattı. Kendisine sadaka veren o iyi adamı da ihmal etmeden sonunda, Allah bana acıda da o adamcağızı gönderdi. Göndermeseydi hâlim nice olurdu, bilmem, dedi.

Süleyman'ın ağzı bir karış açık kalmıştı:

— Baştan acısaydı sana, o şarabı da içirtmezdi, dedi.

— Hayır, güzel Allah'ım bu olayla bana birkaç türlü ders verdi, farkında değil misin? En zorlusu da bir yabancıdan sadaka almaktı galiba, o zamanlar kibirliydim çünkü. Biliyor musun o günden sonra yollarda zaman zaman sarhoş arandım yardım edebilmek için. Ve sonradan sonradan beni böyle denediği ve ders verdiği için çok şükrettim O'na. Sen de her denendiğinde, ki çok çok olur, sonuçta kalsan da geçsen de sınavı, onu sana verene şükretmelisin. Öğrendiğin dersler altın değerinde oluyor çünkü, insan böyle böyle pişiyor, gerçek insan olmayı öğreniyor.

— Haklısın Derviş Ağa'm, lâkin bu seninki de gerçekten zorluymuş, ben olsam dayanamazdım sanki.

— Allah insana taşıyamayacağı yükü vermez, bunu hiç unutma. Hem insan kendisini iyi tanımaz her zaman. Dayanamazdım diyorsun ama, örneğin ben senin daha da zorlusuna dayanabileceğin kanaatindeyim.

***

Tükenmez gibi görünen yollar tükendi. Mardin, toprak renkli kocaman taş konaklarıyla eski Mardin'di, pek değişiklik yoktu. Mısrî önce Abdürrezzak Efendiye uğramak istedi, hocasını özlemişti. Fakat daha handa onun vefat ettiğini öğrendiler. Mısrî çok üzüldü ama elden ne gelir, Çaresizliğini ona dua edip rahmet dileyerek geçirmeye çalışacaktı artık.

Tüccarın evinde, kapıyı yakışıklı genç bir adam açtı. Mısrî âdeta fısıldayarak:

— Salih dedi, Salih sen misin?

— Ben Salih'im de sizler kimsiniz?

— Hele bir düşün bakalım, ben kim olabilirim?

— Aman Allah'ım, yoksa Mehmet Ağa'm sen misin?

Birbirlerine hasretle sarıldılar. Salih onları hemen içeri

aldı, ağabeylerini çağırmaya uşak gönderdi. Bu arada ablası dahil hepsinin evlenip barklandığını, babalarının işlerini hep beraber yürütüp geliştirdiklerini anlatıyordu. Babaları üç yıl önce dünya değiştirmişti çünkü...

Yarım saat sonra ev bayram yerine dönmüştü. Haberi duyanlar koşa koşa gelmişler: "Sözünde durdun hocam." diye ona sarılıyor, "Ne öğrendikse senden öğrendik" diye ellerini öpüyorlardı. Genç adamlar Mısrî ile Süleyman'ı hana göndermediler. Hepsi rica ediyordu, kendi evlerinde kalmaları için... Nihayet çareyi dört gün Mardin'de kalıp her geceyi birinin evinde geçirmekte buldular. Salih daha evlenmemişti, annesiyle beraber yaşıyordu. Artık bir hayli yaşlanmış olan anneleri de, bir gelip: Mısrî'yle Süleyman'a: "Hoş gelmişsiniz" dedi. Yaşlı kadının gözleri parlıyordu Mısrî'ye bakarken, rahmetlinin onu hep hayırla andığını anlattı durdu.

***

Tekrar yola düştükleri zaman, Süleyman:

— Böyle sevilmek ne güzel Derviş Ağa'm, dedi.

— Hamdolsun, dedi, ama bugün sevilirim, yarın bakarsın hiç sevilmem, her şey biz insanlar için, önemli olan senin insanlara karşı değişmemen, hepsini yaratanın güzel Allah olduğunu ve içlerinde O'ndan bir nefes, yüzlerinde O'dan bir pırıltı taşıdıklarını hiç unutmaman. Ne demişti Yunus?

— Yaratılanı severiz Yaradan'dan ötürü!

— Ezberin nasıl gidiyor?

— Aşağı yukarı divanının yarısı ezberimde, ama ben seninkileri de ezberlemek istiyorum.

— Biliyorum, lâkin önce Yunus! O benim çok sevdiğim ustamdır çünkü. Ve Süleyman, Yunusu ezberlemek asla yetmez. Marifet onun gibi düşünebilmek, onun gibi duyumsamaktır; onun yüreğini, o çok geniş yüreği eline almış gibi olacaksın, onun duygularını, kendi duygun yapacaksın. Yapabilir misin?

— Öyle yapmaya çalışıyorum Derviş Ağa'm.

***

Malatya'ya yaklaştıkça bir başka heyecanlanıyordu Mısrî ve yaklaştıkça, geride bıraktıklarını ne kadar çok özlemiş olduğunu anlıyordu.

Annesi bir hayli yaşlanmış, bir hayli zayıflamıştı. Gözlerinde yaşlarla oğluna sarılırken: "Yavrum, bir tanem," diyordu, "burada olduğuna inanamıyorum, hep rüyalarımda geldin bana çünkü."

Ana oğulun böyle sarılmaları ve karşılıklı akıttıkları gözyaşları, Süleyman'ı da ağlattı.

İkisinin de heyecanları biraz geçince el ele yan yana oturdular. Hatice Hanım'ı bir öksürük nöbeti tuttu. Mısrî tedirginleşti, annesinin sırtını okşayıp durdu... Sonra Derviş Ağasını sordu, Hatice Hanım sanki kıskanmış gibi:

— Sen gideli, Ahmet gideli bir oğlum o kaldı, dedi, ama hemen ne sorarsın onu? Yoksa beni bırakıp ona mı koşacaksın?

— Hayır seni bırakmayacağım, onu alıp buraya getireceğim.

— Haberin yok mu a oğlum, o kadar mektuplaşırsınız, artık tekkemizin şeyhi, senin Derviş Ağa'n! Yazmadı mı sana? Evlendiğini yazdı mı bari?

Mısrî hayret etti ve Derviş Ağa'sının mektuplarının sadece Mısrî'nin manevi gelişmesi ile ilgili olduğunu, kendisine dair haberleri, ben de iyiyim, diye geçiştirdiğini, yalnız evlendiğini yazdığını hatırladı. Ne büyük bir bencildi ki Mısrî, bir kere bile onun manevi gelişmesini sormamıştı! Mısrî'nin içini ağır bir utanç sardı.

— Anacığım, dedi, izin ver gidip onu bulayım.

— Şu anda tekkede zikir meclisinde olmalı. Yanma varılamaz, bekle biraz, az sonra dağılırlar, gidip görürsün. Biliyor musun, karısı da bana gelin değil evlat oldu, ablalarının yapamadıklarını bana o yapıyor. Ben oturup Kuranımı okurken kızcağız iki üç günde bir uğrayıp evimi temizliyor, iki kap yemeğimi yapıp gidiyor. Ablalarını sormadın?

— Derviş Ağa'ma dair, artık Şeyh Ağa'm demeliyim,' verdiğin haber beni o kadar şaşırttı ki, ablalarımı soramadım.

— İyiler, ikisi de iyi, neredeyse gelinlik kızları, neredeyse yetişmiş oğulları var. Kocaları da ahlaklı çıktı. Bir dertleri yok şükür. Ah bende de akıl bırakmadın oğlum! Yoldan geldiniz, bir, aç mısınız diye sormadım. Haydi siz oturun, ben şimdi ısıtırım yemekleri. Dolma sarmış, çorba yapmıştı gelin kızım, hem de dedi ki; anacığım iki gün sonra geleceğim, onun için bolca yaptım. Bak Allah'ın işine bak, bolca yaptı, sanki geleceğinizi bilirmiş gibi!

— Sen rahatsız olma anacığım, biz Süleyman'la ısıtırız yemekleri.

— Haydi, ben bir oğluma onun yoldaşına sofra kuramayacak kadar ihtiyarlamadım daha, sakın yerinizden kıpırdamayın.

— Ahmet nereye gitti?

Hatice Hanım içini çekti:

— İstanbul'a, dedi, dar geldi Malatya!

— Biz de buradan İstanbul'a gideceğiz. Adresini biliyorsan bana ver de, onu da ziyaret edeyim.

— Geldiğin gün gitmekten bahsetme bakayım! diye azarladı Mısrî'yi annesi. Sonra tekrar bir öksürük nöbetine tutuldu. Bu öksürüklerden Mısrî tekrar tedirgin oldu, bir hekime danışıp danışmadıklarını sordu. Sormuşlar, şurup yapıp vermiş ama bir işe yaramamış... Halil oğlu, şeyh oğlu ona otlardan ilaçlar yaptırmış, onlarla biraz düzelmiş. Mısrî'nin aklında ince hastalık vardı, fakat annesine bundan bahsetmedi.

***

Tekke meydanının loşluğuna gözleri biraz alışınca onu gördü Mısrî ve uzaktan seyretti. Önündeki rahlenin üzerindeki kitaba dalmış okuyordu. Başında Nakşi tacı, siyah sarığı, üzerinde siyah bir kaftan, saçlarına, sakallarına kır düşmüş, yaşlanmış gibiydi. Yavaş yavaş yaklaştı Mısrî, arkasında Süleyman... O kadar dikkatli ve yavaş yürümüştü ki, Şeyh Ağa'sı onu işitmemişti. Usulca: "Şeyh Ağam" diye seslendi. O başını kaldırdı, kısa bir süre baktı Mısrî'ye, birden:

— Bismillah, dedi, abe yoksa sen misin kıymetlim?

Sarıldılar birbirlerine, ikisi de ağlıyordu, arkadan Süleyman'ın gözyaşları akmaya başladı!

— Adamım, adamım, diyordu Şeyh Halil, abe insan bir haber uçuramaz mı, geliyorum diye? Böyle ansızın karşıma çıktın, kalbim duracak sandım. Abe kıymetlim benim kıymetlim, dur bakayım sana, büyümüşsün be Mehmet, basbayağı adam olmuşsun!

Mısrî, Süleyman'ı tanıttı:

— Sultanım Sinan Ümmî'nin oğlu Süleyman. Şimdi ben onun Derviş Ağa'sıyım!..

Süleyman, Şeyh Halil'in elini öptü, o da onun iki yanağından.

— Maşallah maşallah! dedi.

Sonra müritlerden, tekkeden konuştular. Meydanı genişletmişlerdi. "Şeyhimin bereketinden dolar taşar burası, eski meydan dar geldi, genişletiverdik." diyordu Şeyh Halil. "Sana şimdi de Koca Şeyh mi diyorlar?" diye sordu Mısrî, "Abe Koca Derviş unutuldu, şimdi Pehlivan Şeyh derler." Yemek yiyip yemediklerini sordu Şeyh Halil, "Yoksa tekkemizde her zaman kaşık atacak bir tas çorba bulunur." dedi.

Hava kararıncaya kadar meydanda oturup konuştular. Cami cemaati toplanıyordu. Şeyh Halil, biraz da övünerek Mısrî'yi tanıttı onlara: "Hani bazen zikir öncesi ilahilerini okuruz o Mısrî işte bu, bizim Mehmet, şeyhimin oğlu."

Namazdan sonra avluya çıktılar, konuştular. Meyve bahçesi daha da genişletilmişti. "O bana sevgili şeyhimin anısı, gözüm gibi baktırırım ona. Dervişler, müritler sepet sepet meyve götürürler buradan, fakir halktan da isteyen gelir, toplar, gider. Çocuklar bir iki, dalları kırar oldular, dervişlerden gözcü koymak zorunda kaldık."

Yemeğe eve götürmek için ısrar etti Halil Şeyh, Mısrî: "Annem gönül koyar şimdi, yenge hanım kızmazsa sen gel bize..." "Kızmaz, ama bir haber vermek gerekir, siz gidin, ben arkadan geleyim." dedi Pehlivan Şeyh.

Elinde koca bir sahan etli pilavla geldi, yanındaki bir delikanlıya da küçük bir sepet meyve taşıtıyordu. "Benim oğlum Hasan." diye tanıttı onlara... Mısrî, Derviş Ağa'sının çocuklu dul bir kadınla evlendiğini bilmiyordu, böylece öğrenmiş oldu. Yemekte ve yemekten sonra hep Mısrî ile Pehlivan Şeyh konuşup durdular. Bir ara annesi: "Sizin konuşacaklarınız tükenmez, ben yatmaya gidiyorum." diye ayrıldı, biraz sonra Hasan evine döndü, Süleyman yatmaya içeri odaya geçti. Onlar sabah namazına kadar oturup konuştular. Mısrî bazı ilahilerinin İstanbul'da bestelenip çalındığını ondan duydu. Politik havadislere hemen hiç temas etmeden, hazır yalnız kalmışken, tasavvuf! bahislere daldılar. Ezanla kendilerine geldiler, Süleyman'ı da uyandırıp hep beraber tekkenin camisine gittiler.

Mısrî Malatya'da kaldıkları sürede Süleyman'a Malatya'yı gezdirdi, görülmesi lazım gelen camileri gösterdi, eski tekkesini beraberce ziyaret ettiler. Annesini de, Malatya'da ün kazanmış bir hekime götürdü. Haber iyi değildi, Hatice Hanım ince hastalık olmuştu. Doktor birtakım ilaçlar verdi. "Yaşlandım artık, ölümden de hiç korkmam," diyordu annesi, "ama ölmeden dünya gözüyle seni gördüm ya, bu bana yeter. İnce hastalıkmış kalın hastalıkmış ne olacak, elbet bir neden gösterecekler." Vasiyetini etti; kocası, şeyhi, kırk yedi yıl aynı yastığa beraberce baş koydukları Ali Efendinin türbesinde, onun ayak ucuna gömülmek istiyordu. Başka bir isteği yoktu. Son derece alçak gönüllü ve sade yaşamış, özverili bir kadındı.

Mısrî ablalarının ellerini öperek anneleri ile daha çok ilgilenmelerini rica etti: "Hastalığı ilerlemiş, tabii Allah bilir ya, bana yakında gider gibi geliyor." dedi. Ablaları ona söz verdiler: "Gözün arkada kalmasın kardeşim."

Annesinden, kardeşi Ahmet'in adresini aldı, oturdu, içinde yılların özlemiyle ona: "Gözümün nuru birader-i azizim Ahmet Efendi" diye başlayan, hasretini ifade eden, onunla ilgilenen, sıcak samimi bir mektup yazdı. Mektubu bitirmeden önce: **"Yolu yitirdinse bilene sor, işittiklerine yüzün ko. Hizmetlerinden ayrılma ki, her derdine derman onlarda bulunur. Kâmiller cimri olmaz. İş ki sen talip ol. Âşık ve sadık ol."** diye öğüt vermekten de geri durmadı.

Dönüşten önce, Şeyh Ağası onu karısıyla tanıştırmak istedi. "Senden ona da, Hasan'a da çok bahsettim. Bir seni görsün istiyorum." dedi.

Hanım, Şeyh Ağa'sınınkine yaklaşan bir yaşta, temiz yüzlü, sevimli bir kadındı. Mısrî onun elini öptü. "Ben de bir evladınız sayılırım." dedi. Sonra annesiyle ilgilendiği için ona teşekkürler etti, alakasının devamını rica etti.

"Annem Şeyh Ağa'mla size emanettir." dedi.

Ümmî Sinan'ın söylediği gibi yaptılar; atları satıp parasını cep harçlığı olarak yanlarına aldılar.

Sonra bir sabah İstanbul'a uğrayacak bir ticaret kervanına katılıp yola çıktılar. Malatya'ya gelir gelmez Mısrî, Kâsım'a yazmış, Süleyman'la beraber olduklarını, bir süre onlarda kalacaklarını söylemişti. Yolda epey bir zaman ona Kâsım'ı, ailesini, rahmetli doktor babasını anlattı. Ve birden şaşırdı, Melekşan ismini ne kadar rahat söyleyivermişti. Gerçi Allah aşkı kalbine dolarken yavaş yavaş Melekşan silinivermişti, ama yine de şaşırdı işte kendi rahatlığına.

Süleyman:

— Eyvah, Derviş Ağa'm, dedi, yine ağlayarak birbirinize sarılacağınız bir kimsen daha mı var? Demek bana da gözyaşları göründü!

— Korkma, dedi Mısrî, bu sefer güleceksin, çünkü geçen defa gittiğim zaman bizim Kâsım'ın kahkahaları mahalleyi sarmıştı!

— Çok neşeli biri öyle mi?

— Öyledir, gülmek için fırsat arar. Kendisi mümindir ama, doğrusu hakikati aramaya hiç heveslenmedi. Bazen babamın tekkesinde sohbetlere katılır ve uyur giderdi. O çocukluğundan beri politikayla ilgiliydi. Saraya girmek isterdi ve dediğini yaptı, girdi. O kahkahaları atan yumuşak yüzünün ardında, ne istediğini bilen, dediğini yapan, inatçı fakat çok düzgün bir karakteri vardır. Çok sağlam bir arkadaştır. Biz on yaşındayken birbirimizden ayrıldık, o zaman bu zaman mektuplaşırız. Ona her şeyimi emanet edebilirim, o kadar da dürüsttür.

— Lâkin baksana, hakikat yolunda değilmiş.

— İlle hakikat yolunu seçenlerle arkadaş olacaksak, az arkadaşımız olur Süleyman. Benim için bir insanın mümin olması, inanmış ve şeriata uygun davranan birisi olması yeter. Kâsım'ın bana yaptığı hayırlı bir iş de var; zaman zaman, gözlerimi bu dünyaya ve memleket sorunlarına açar. Eh, arada sırada o da gerekli!

— Biz tekkede hiç politika konuşmayız da...

— Tekkede o kadar gerekli olmayabilir, lâkin unutma eskiden beri padişahlarımızla gazaya katılan çok derviş ve şeyh olmuştur. Çoğu şeyi, bir padişahın yanında danışmanlık hizmeti vermiş, duasının bereketiyle askere moral olmuştur.

— Fakat sen o Vanî Efendi'nin. padişahımızın hocası olmasına üzüldün!

— Çünkü o, bütün dervişlere, şeyhlere ve bilhassa zikir ile devrana ve semaya düşman birisiymiş. Şeyh Ağa'mı duymadın mı anlatırken, ikimiz de daha çocuk olan padişahımızın aklını çelmesinden korkarız.

— Bir insan, zikrullaha devrana ve semaya nasıl düşman olabilir anlamıyorum.

— Doğrusu ben de anlamıyorum ama, Kadızadeler diye bir grup türedi. Bunlar taa Gazalî zamanında konuşulup, halledilmiş olan pek çok soruyu yeniden gündeme getirdiler. Saçma sapan ve aslında hiç de İslamiyetin ruhuna uymayan şeyler iddia edip bizlere düşman oldular... Sonradan anlattı ağam, sen işitmedin, bunlar yollarda yakaladıkları dervişleri dövüp güya kendilerince imana davet ediyorlarmış, bazı tekkeleri basmışlar falan. Allah sonumuzu hayreyleye..

— Bize de sataşırlar mı dersin?

— Kim bilir, göreceğiz bakalım.

— Karşı çıkmak lazım.

— **Evet, ben aşağı yukarı senin yaşlardayken ilk defa duymuştum bu Kadızade olaylarını. Çok kızmıştım ve bir Kadızade ile karşılaşıp onu yenmeyi çok istemiştim. Şimdi içime doğan şu ki, biz bu Vanî Efendi ile çok kavga edeceğiz!**

— Belki de sultanımız onun etkisinde kalmaz.

— Şimdi çocuktur, kalır ama büyüdükten sonra, kendisi fikreylemeye başladığı zaman inşallah kurtulur etkisinden. Dedim ya, Allah sonumuzu hayreylesin.

***

İstanbul yolunda Mısrî, bir de şiir yazdı, sonra Süleyman'a okudu:

Bahr içinde katreyim bahr oldu hayran bana
Ferş içinde zerreyim arş oldu seyran bana

Dost göründü çün ayan, kalmadı bir şey nihân
Tufan olursa cihan bir katre tûfân bana

Sûretde nem var benim, sîretdedir madenim
Kopsa kıyamet bugün gelmez perişan bana

Kâf-ı dil ankâsıyım sırrın âşinâsıyım
Endîşeler hasıyım ad oldu insan bana

Niyazi'nin dilinden Yunus durur söyleyen
Herkese çü can gerek Yûnus durur can bana

— Çok güzel, dedi Süleyman, çok güzel.

Bir süre gittiler, Süleyman gayet mahcup, sordu:

— Sana sormayı çok istediğim bir şey var Derviş Ağa'm, bilmem cevap verebilir misin bana?

— Sor bakalım.

— "Dost göründü" diyorsun, daha önce de bir şiirinde söylemiştin. Meye benziyor Allah, işte bunu çok merak ediyorum.

— Önce şunu söyleyeyim, Allah hiçbir şeye benzemez! İhlas suresini bilmez misin sanki, orada açık açık söylenmiyor mu: "Eşi ve benzeri yoktur." diye.

— Biliyorum da, sana nasıl soracağımı çıkartamadım.

— Hazreti Mevlâna'ya da buna benzer soru sormuşlar. O: "Ben ol da bil." demiş. İnşaallah sen de göreceksin Süleyman Derviş, inşallah. Bazı sırlar vardır ki asla açıklanmaz. Onları ne sohbetlerde işitebilirsin, ne de kitaplarda okuyabilirsin. Çünkü bu yalnız o kişi ile Cenabıhak arasında bir sırdır. Görüyorsun, bu soruna cevap veremem.

***

İstanbul seyahati güzel geçti. Kâsımlar'da kaldılar. Mısrî, Kiraz'la hasret giderdi. Altın topu onu tanımış gibiydi, sanki sevindi Mısrî'nin kokusunu duyunca. Şişmanlamış, bir hayli de yaşlanmıştı. Mısrî ile Süleyman daha çok dışarıdaydılar; İstanbul camilerini ve Halveti tekkelerini gezdiler, özledikleri devrana, zikirlere katıldılar. Kâsım'ın rehberliğine pek gerek kalmadı, istedikleri bir yeri sora sora buluyorlar, oradan bir diğerinin adresini alıyorlardı. Bol bol yürüdüler, zaman zaman faytona bindiler. İstanbul'un büyüklüğü ve güzelliği karşısında Süleyman hayret dolu bir hayranlık içindeydi. Mısrî: **"İnsan yürüyerek gezerse, bir şehri daha çabuk öğrenir."** diyordu.

Bir gün de Ahmet'in evine ansızın gidiverdiler. İki kardeş birbirine hüzünlü bir sevinçle sarıldı. Ahmet heyecan içinde, onları içeri buyur etti; sedire oturtup arkalarım yastıklarla besledi; bir taraftan da konuşuyordu:

— Mektubunu aldım ağabey, nasıl sevindim anlatamam, diyordu, şimdi de kendin geldin, yoldaşını getirmişsin, Allah senden razı olsun. Hep seninle temas kurmayı istedim ama bir türlü olamadı; Pehlivan Şeyh bana senin Elmalıda olduğunu yazmış, adres vermişti ama, işte...

Mısrî, Ahmet'in kendisinden çekindiğini ve çocukluğu boyunca da hep çekinmiş olduğunu o anda fark etti, içi kardeşine karşı şefkatle doldu. Babası hayatta iken yalnız onun elini tutmuş, yanı başından ayrılmamıştı, sessiz ve sakindi... Mısrî ile Kâsım beraberliği, güreşleri, Koca Derviş'le arkadaşlıkları, ona hep gürültülü ve abartılı gelmişti, onlardan çekinmişti. Oyunlarına pek az katılmış, güreşe ise hiç heveslenmemişti. İşte şimdi de, ağabeysiyle bir türlü temas kuramadığını söylüyordu. Eski çekinmelerin bir payı olmalıydı bu temassızlıkta... Bunları bir anda düşünen Mısrî, Ahmet'e iltifatlar etti ve çok içten davrandı; mektubundaki sorusunu tekrarladı: "Yolda mısın, yoksa yitirdin mi?"

Ahmet kızardı, önüne baktı:

— Yitirmiştim ağabey, dedi, şeyhim göçtü. O üzüntü ile ne onun halifesine ne de bir başkasına biat ettim, böylece yolumu da yitirdim. Ama senin mektubun gönlüme ilaç gibi geldi, onu diriltti sanki ve ben de Pehlivan Şeyh'e yazdım, artık onun müridi olmak istediğimi söyledim. İnşallah ondan hayırlı bir cevap gelecek, bekliyorum.

Laf lafı açtı, konuştular, tebessümler ettiler. Mısrî, Ahmet'in ikiz bebeklerini sevdi, sonra üçü beraber akşam yemeği yedi. Yenge Hanım, şöyle bir görünüp: "Hoş geldiniz." dedi. Ahmet'in ısrarlarına rağmen; Kâsım merak eder diye geceyi orada geçirmediler, döndüler...

Bu beraberlik iki kardeşe de pek iyi gelmişti. Sonradan dostlukları, pek sık olmasa da mektuplarla devam etti.

***

O sıralarda İstanbul'da "Olan Şeyhi İbrahim Efendi" diye bir zat vardı. Kendisi bir kısım halktan iltifat görmekle beraber, hakkındaki bazı dedikodular hiç hoş değildi. Süleyman bu şeyhi de ziyaret etmek istedi. Mısrî şöyle bir gönlüne danıştı, sonuç olumsuzdu. Hem kendisi gitmedi

hem de Süleyman'ı göndermedi. Süleyman çok üzüldü ve bir süre küstü Mısrî'ye, küslüğe asla dayanamayan Mısrî:

— Şimdi gel barışalım, dedi ona, davamızı Elmalıya erteleyelim, orada Şeyh babanın fikrini soralım, eğer o, yanlış bir iş yaptığımı söylerse senden özür dileyeceğim. Eğer benim tarafımı tutarsa sen benden özür dileme, haklılığımı kabul et, yeter.

Mısrî ile konuşamamaktan zaten canı sıkılmaya başlayan Süleyman, bu teklifi pek hoş karşıladı, hocasının elini öptü.

— Ama sana küstüğüm için kabahatliyim, bu yaptığımdan dolayı ben senden özür dilerim, dedi. Birbirlerine sarılıp, barıştılar.

***

Bir gün Kâsım, birkaç arkadaşının Mısrî ile tanışmak istediğini; eğer Mehmet izin verirse onları o akşam eve getireceğini söyledi. Mısrî memnuniyetle kabul etti. Efendi, hoş adamlardı, şuradan buradan sohbet açıldı; bilhassa Vanî Efendi konuşuldu. Böyle bir zatın genç padişaha hocalık etmesinden onlar da rahatsızlardı. Adamın söyledikleriyle kendi yaşantısının hiç uymadığını da anlattılar. Fek şaşaalı bir hayat tarzı varmış. Camideki bir vaazı sırasında, bu durumunu ona bir hatırlatan olmuş, o da şöyle bir cevap vermiş: **"Be hey nadan, dünyanın kendisi kötü ve kötülenmiş değildir. Cümlenin istediği ve üstün saydığı bir değerli nimettir. Kötülenen tarafı onun kullanılmasıdır. İşte ondan yararlanmada sen, bana benzer ve eşit değilsin! Bir lokmanın yenmesi sana hara' iken, aklımın ve ilmimin kuvvetiyle bana helal olur."** Hep beraber gülüştüler, Mısrî tebessüm etti ama, bu gülümseyişin ardında derin endişeler yatıyordu. Nihayet orta yaşın biraz üstünde olan Kâzım Efendi, Mısrî'ye:

— Dervişim, dedi, bu üzücü bahisleri bırakalım. Size sormak istediğim bir şey var, izninizle sorayım. Efendim, ben kendimi mümin saymam, pek yetişmedim dinî konularda, ancak yaş ilerleyince, malum insan bu bahislere merak sarıyor. Cahilliğimi bağışlayınız, fakat şirk konusuna aklımı taktım. Benim bildiğim şirk, Allah'a eş koşmaktır, yani putlara tapmaktır. Fakat geçenlerde biri, birkaç türlü şirk vardır, dedi. Utandığımdan ona soramadım. Acaba bizleri şirk konusunda aydınlatır mısınız?

— Tabii efendim, dedi Mısrî, Allah'ın selamı üzerine olsun Peygamber'imiz Efendimiz şöyle buyurmuşlardır: "Adem oğlunda bir et parçası vardır ki, o iyi olduğu zaman bütün ceset iyi olur, o bozulduğu zaman bütün ceset de bozulur; o kalptir." Kalbin bozukluğu şirktir. Evet, anlamı Allah'a eş koşmaktır ve dört türlü olur. Hamdolsun, Yüce Allah dört şirkin karşısına, onu yok eden dört tevhit ile, kulunu esenlik evine çağırır. Birinci şirk sizin söylediğiniz, müşriklerin yaptığı gibi putlara tapmaktır. Bunun karşısındaki tevhit: "Bil ki Allah'tan başka ilah yoktur." ayetidir, La ilahe illallah!..

— İşte ben bu kadarını biliyorum, dedi Kâzım Efendi.

— Efendim, ikinci şirk; fiiller şirkidir ki, yani fiili, hareketi, davranışı kuldan bilmek, Allah'tan bilmemektir. Bunun karşısındaki tevhit ise; Allah'ın Hud aleyhisselamdan naklen söylediği: "Hiçbir canlı yoktur ki Allah ona el koymamış olsun." ayetidir.

Kâsım da dahil misafirlerin hepsi bir:

— Yaa, demek böyle! dediler.

Süleyman içinden şaşıyordu: "Bu koskoca adamlar bunları nasıl bilmez?" diye.

— Üçüncü şirk, dedi Mısrî, sıfatlar şirkidir; kula izafi, görece değil mutlak olarak kemal nispet ederek olur... Bu üçüncü şirke karşılık olarak birlemesi; Cenabıhakk'ın: "Hamt âlemlerin Rabb'ine mahsustur." ayetidir. Bu görüşte olan şöyle der: "Her güzel şey, O'nun güzel yüzünün aksidir. Belki her güzelin güzelliği odur." Dördüncü şirk ise Gerçek Varlık'ta şirktir ki; buna karşılık olarak tevhid de; Kassas suresindeki: "O'nun yüzünden başka her şey helak olacaktır." ayetidir. Bu birleme ile, Hakk'ın varlığı ile halkın varlığı birbirinden ayrılır. Tevhid'in bu dört mertebesinden her biri, kendi miktarınca sahibini selamet evine sokar. Aksi hâlde, kalp bu dört şirkten ne kadar bozulursa insan da o derece bozulur ve o kişi azaba çarptırılır.

Mısrî, onu dikkatle dinleyenlerin yüzüne baktı. Sanki her biri, bir ayrı şirkten azap çekmekteydi; alınlar kırışmış, gözler gölgelenmişti. Havada bir gerginlik vardı. Bunun üzerine Mısrî, bu şirk türlerinin daha ziyade kimlerde bulunduğunu anlattı:

— Fiiller şirki daha çok çarşı pazar ehlinde, sıfatlar şirki ileri gelenlerde, özellikle bilginlerde, zat şirki ise genellikle mevki sahiplerinde, bilhassa şeyhlerde bulunur!

— Aman ağam, ayağını denk bas, dedi Kâsım.

Mısrî, tebessüm etti, onlar gülüştüler, biraz önce gerilen hava düzeldi; Mısrî'den hiç olmazsa bir şiirini okumasını rica ettiler.

***

Bu kez, Süleyman'ın da aşağıda bulunmasından ötürü Melekşan inmedi "hoş geldiniz"e, Mihriban Hanım, torunuyla yalnız geldi... Torun, delikanlılık çağına yaklaşmış, tıpkı anasına benzeyen bir güzel çocuktu. Mihriban Hanım:

— Mehmet çocuğum, dedi, geçen sefer geldiğinde, Mehmet Zihni babasını ziyarete gitmişti, onun için sana gösterememiştim. Bak işte Melekşan'ın oğlu bu. Ne de yakışıklı değil mi? Annesine benziyor değil mi? Öp amcanın elini Mehmet Zihni!

Mısrî aradaki benzerliği tabii ki farketmişti, ama hiç sarsılmadı. Çocuğu sevip okşadıktan sonra, Mihriban Hanım'a:

— Teyzeciğim, dedi, umarım Melekşan Hanım afiyettedir.

— Afiyette afiyette şükür de, kendisini dine pek kaptırdı. Beş vakit namazına beş vakit daha katıyor sanki, mütemadiyen Kur'an okuyor, ramazanlarda hatimler indiriyor. Bana göre bu kadarı fazla! Bir evleniverseydi, Mehmet Zihnime de ben bakar, ona yük etmezdim.

Kâsım lafa karıştı.

— Biliyor musun senin şeyhliğini bekleyenlerden biri de Melekşan? Tetkik etmiş; Halvetiliğin ona uygun bir tarikat olduğunu söylüyor ve Mehmet ağam şeyh olursa ona mürit olacağım diyor. Sen pek kıymet vermezsin kıza ama, o seni, çocukluğumuzdan beri çok sever, mektuplarını sanki benden daha sabırsız bekler.

Mısrî, bu ani itiraf karşısında şaşırdı. "Yoksa o da bana mı..." diye geçti aklından, sonra bu ihtimali derhâl kovdu kafasından ve suratına budala bir tebessüm takıp:

— Hiç kıymet vermez olur muyum tabii veririm, o da bir kardeşim sayılır, dedi.

— **Şimdi söyle bakayım bana Mehmet, diyordu Mihriban Hanım, hiç hanımlar tarikata girerler mi? Tehlikeli olmaz mı onlar için?**

— Tabii ki girerler efendim, dedi, Mısrî, Kuranı Kerim'de birçok yerde erkekle kadına beraber hitap vardır, iki cinsi eşit kabul eder kitabımız. Bir erkek Allah yolunda ne kadar ilerleyebilirse, kadın da o kadar ilerleyebilir. **İbn Arabî'nin pek çok kadın müridi varmış. O, kadınların "Kutup" dahi olabileceklerini söyler.** Yani bir tarikata girmesi tehlikeli değildir, pek münasiptir. Kur'an'ı anlayacak kadar Arapçası var mıdır?

— Olmaz olur mu? Ağabeysinin bütün hocaları ona da ders verdiler, Farsçası da pek ileridir.

Mısrî, annesinin ve ablalarının Mihriban Hanıma ve Melekşan'a yolladıkları çok ağır işlemeli örtüleri Mihriban Hanıma verdi. Şeyh Ağa'sı da; çok eski, el yazması kıymetli bir Kuran yollamıştı Kâsım'a.

***

Dönüş yolunda Mısrî, kalbi hiç titremeden, Melekşan'ın sadece Kâsım'ın kardeşi olması dolayısıyla, kendisinin de gerçekten kardeşi sayılabileceğini düşündü. "Eğer," dedi kendi kendine, "sahiden müridim olursa ne güzel olur! Bak Allah'ın işine beni önce ona âşık etti, sonra da manevi terbiyesini bana verecek! Güzel Allah'ım ne hoş, ne anlamlı işlerin var senin."

İkisi de Elmalı'yı çok özlemişti; hele Mısrî, şeyhini düşündükçe içi yanıyordu, yakan bir hasreti vardı, tıpkı mürşit aramak için yollara düştüğü zamanki gibi. Dört arkadaşını, tekkeye gelip gidenleri, dergâhı, ormanlı dağı, vadiden akan suyu, Rüzgâr'ı, değirmeni, hatta un çuvallarını sırtında taşımayı bile... Ve bilhassa halveti özlemişti. Süleyman'da bir de anne, kardeş özlemi vardı. Velhasıl, gelişlerinden daha çabuk döndükleri hâlde, yol onlara uzun geldi. Mısrî şeyhine pek kıymetli ve çok eski bir el yazması Kur'an-ı Kerim, dört arkadaşına ve şeyhin öbür oğlu Mehmet'e de, İbn Arabi'nin yine eski el yazması beş ayrı risalesini götürüyordu. Bunlar arasında Füsus ile Risale-i Ahadiyet de bulunuyordu. Atını satmakla kazandığı bütün parasını bu kitaplara vermişti.

Yollar, kervanlar, kervansaraylar, yollar... Nihayet Mısrî'nin dilinden mısralar döküldü:

Dost illerinin menzili key âli göründü
Derd-i dile derman olan Elmalı göründü

— Bu şiir uzar, dedi Süleyman.

— Uzayacak tabii, dedi Mısrî.

Ramazan arifesinden bir gün önce Elmalıya vardılar. Dergâhta sevinçle karşılandılar. Şeyh Ümmî Sinan, ikisini de alılarından öptü, dört erle ve Süleyman'ın kardeşi ile sarmaş dolaş oldular. Hepsi çok beğendi Mısrî'nin hediyelerini. Süleyman da cicili bicili ayna, tarak, çeşitli kehribar ve akik tespihler almıştı babasına, dört gönül erine ve kardeşine... Armağanlar dağıldıktan sonra, Süleyman, ana hasretini dindirmek için doğru hareme koştu.

Ümmî Sinan, Mısrî'ye:

— İyi ki döndün evladım, dedi, ben de ramazanın birinci günü camide, orucun faziletleri konusunda yapılacak konuşmayı bu dört erimden hangisine versem diye düşünüyordum. Artık sen yap, bizim seni özlediğimiz gibi cami cemaati de özlemiştir, sen yap konuşmayı, dedi.

— Emredersiniz efendim, dedi Mısrî.

— Şimdi anlat bakalım bize, nerelere gittiniz, kimlerle görüştünüz, neler yaptınız, tek tek anlat.

Mısrî uzun uzun anlattı, söz "Olan Şeyhi İbrahim Efendiye geldi.

— Onu ne ziyaret etmek, ne de Süleyman'a ziyaret ettirmek istedim, dedi Mısrî, bu yüzden Süleyman bana küstü, ben de o sırada küslüğünü geçirmek için size danışmayı teklif ettim.

— Evet, dedi Sinan Ümmî, onun hakkında bazı sözler benim de kulağıma gelmişti, pek doğru, pek iyi yapmışsın evladım. Ben, Süleyman'la konuşurum.

***

Ramazan ve oruç üzerine güzel bir konuşma hazırlamıştı Mısrî. Camiye giderken şeyhinin elini öpmek üzere yanına uğradı, dört arkadaşı Sinan Ümmî'yle beraberdi, dedi ki:

— Dört arkadaşın da seninle beraber gidip vaazını dinleyecek... Ha aklımdayken (yanında duran somunu Mısrî'ye uzattı) Vaazdan sonra, caminin avlusunda, çeşme başında oturup, yersin afiyetle.

Mısrî, derin bir hayrete düştü. Ramazan günü, hem de orucun faziletleri konusunda bir vaaz verdikten sonra, çeşmenin başında ekmek yemek de ne oluyordu?.. Fakat bu soruyu kafasından attı, o bir müritti ve çok sevdiği şeyhi ne derse onu yapmak mecburiyetindeydi; boşuna dememişler eskiler: "Şeyh bir rüzgârsa, mürit, önünde uçuşan bir sonbahar yaprağıdır." diye. Mısrî'nin bu yola girerken ilk öğrendiği şey de, bir müridin; şeyhinin elinde ancak ölü yıkayıcısının elindeki ceset gibi olması lazım geldiği idi: "Emredersiniz sultanım!" dedi.

Mısrî, somunu heybesinin gözüne attı, dört arkadaşıyla birlikte camiye doğru ağır ağır yürüdü. Ne Mısrî, onlara bir şey sordu, ne de onlar konuştular...

Vaaz gerçekten çok güzeldi. Mısrî'nin kalplere işleyen ağır, kalın, ahenkli sesi, söylediklerini büsbütün güzelleştiriyordu. Onu dikkatle dinlediler, bazıları ağladı.

Sonunda cemaat dağılmaya başladı. Mısrî hızla yürüyüp önlerine geçti, doğru avludaki çeşmenin başına gidip yere bağdaş kurup oturdu, heybesinden çıkardığı somunu elindeki bir tas suya katık ederek yemeye başladı. Dört arkadaşı onu takip etmiş, Mısrî'ye pek uzak olmayan yerlerde durmuş bekliyordu... Ne olacağı hakkında düşünmüyordu Mısrî, donmuş gibiydi, yalnız eli ve ağzı, tamamıyla hissiz birer makine gibi çalışıyordu. Bazıları onu görmeden geçtiler. Derken bir delikanlının feryadı işitildi:

— Bize vaaz veren dervişe bakın, ekmek yiyooor!

— Kim?

— Nerede?

— Ne demek?

Sesler birbirine karıştı, adamlar birbirine karıştı, büyük bir kalabalık çevirdi Mısrî'nin çevresini; yaşlıca bir softa:

— Arkadaşlar bunu dövüp öldürmek helaldir! diye çığlık atıp Mısrî'nin üzerine yürüdü. O elini kaldırırken çevresindeki adamlar Mısrî'ye yumruklan indirmeye başladılar. Kendilerine göre, Yaradan'a sığınıp acımasızca vuruyorlardı. O anda, dört arkadaşı, adamları hızla yararak Mısrî'nin yanma geldi. Onu dertop edip, kalabalığa tekmeler savurarak aralarından geçirdiler, hızla camiden çıkıp, beşi birden dergâha doğru koşmaya başladı... Kalabalık bir süre onları kovaladı, ama içlerinden biri:

— Sinan Ümmî hatırına durun, diye bağırdı.

Adamlar birer ikişer durdular, adam devam etti:

— Şeyhi ona en güzel cezayı verecektir, bize düşmez artık onu kovalamak, dedi...

Bazıları mırın kırın ettiler, söylendiler, ama oruç da başlarına vurmuştu zaten, geri yürüyüp evlerine, dükkânlarına doğru dağıldılar...

Mısrî yediği yumruklardan, yokuş yukarı koşmaktan bitap düşmüştü; Askerî, ciddi bir yüzle:

— Doğru sultanımızın yanma, dedi.

Mısrînin yanağından kan sızıyor, bütün vücudu ağrıyordu. Beşi birden kapının yanma sıralandı ve teslim işareti olarak; ayak mühürleyip, niyâz hâlinde durup bekledi. Sinan Ümmî'nin yanında, kasabadan birkaç kişi vardı. Onlarla konuşmaya devam etti bir süre, nihayet kapıda bekleyenlere döndü; Mısrî'yi baştan ayağa süzdü:

— Demek Ramazan günü, ekmek yemek, ha! diye gürledi, sonra öbür müritlerine hitaben, yine gürleyip dedi ki, bilerek oruç bozmanın cezası altmış gündür, atın bunu hücresine, altmış gün oruç tutacak, yediği ekmek onun bütün iftarlarına karşı gelir, yiyecek bir şey verilmeyecek ve sesi yumuşadı, ölmesini bekleyeceğiz!

Beşi birden bağır basıp geri geri çıktı odadan.

Mısrî, arkadaşlan ile helalleşip, yeri toprak, kendisi tabuttan biraz daha büyük olan karanlık hücreye girdi, arkasından kapı kapandı. Mısrî bu hücrede birçok kez halvet çıkarmıştı, her zamanki düşmanlarını yine gördü; şeytan ve adam kılığında kendi nefsinin bütün kötü huy-ları; ona sırıtarak bakıyorlardı. Şeytan dedi ki onlara:

— Derviş olduğundan dolayı buna altmış günlük ceza yeter mi sizce?

— Altmış günde ölmeye hiç niyetimiz yok! diye cevap verdi öbürleri.

Mısrî, kendi kendine: “Ölmeye hiç niyetimiz yok! Demek böyle, göreceğiz, inşallah göreceğiz.” dedi.

Sonra, cebinden mendilini çıkarıp yanağından akan kanın üzerine sıkıca bastırdı bir süre, kan durunca mendili çekip yine cebine koydu ve sızlayan vücudu ile kendini yere atıp secdeye vardı:

— Sana hamdolsun Yarabb'im, bu sefer öldüğümü bana göster, fakir sırrına ulaştır Yarabb'im!

Ve kalkıp secdeden, sırtını duvara dayayıp zikrine başladı.

***

Elmalı'da halk arasında Sinan Ümmî'nin Mısrî'ye verdiği ceza konuşuluyordu. Bir kısmı onaylıyor, diğer bir kısmı, Mısrî'nin camideki vaazlarına hayran olanlar ise: “İftarsız olması doğru değildir, günah zavallıya, ölecek karşılarında ekmek yiyen Mısrî cezasını bulmuş, adamların içleri ferahlamıştı! Yalnız birkaç kişi: “Aslında bu iş, şeyh ile mürit arasında bir cilvedir ki, bizim aklımız ermez.” diyordu. Tekkede Ümmî Sinan ve dervişlerle sık sık görüşen, gönlünü onlara kaptırmış bir hoca dedi ki yalnız: “Burada ne ceza vardır, ne de azarlama... Şeyh Hazretleri ceza vermemiştir ve Mısrî, bu hâli bir ceza kabul etmemiştir. Bu, onun yetişmesi için ortaya konan, sonu inşallah hayırlı olacak bir çeşit İlahî oyundur.”

Arkadaşları dervişlerin de içleri rahattı. “Mısrî, her zaman kırk günü az bulmaz mıydı? İşte bu kez altmış günlük bir izin çıktı.” diye düşünüyorlardı.

Elmalı için bile soğuk geçen kış günleri başlamıştı. Donduran rüzgârın esip haykırdığı bir gece Süleyman babasına, Mısrî'ye bir battaniye verip veremeyeceğini sordu. Sinan Ümmî, kısa bir süre düşündükten sonra: "Onun gönül ateşi yeterlidir, battaniyeye lüzum yoktur." dedi.

***

Karlar eriyip, bahar yüzünü göstermeye başladıktan birkaç gün sonra altmış gün dolmuştu. Sinan Ümmî, yanına dört müridi ve arkasına diğer dervişlerini alıp hücrenin kapısına hızla yürüdü, yavaşça tıkırdattı kapıyı, içeri seslendi:

— Mehmet Mısrî nasılsın?

İçerden oldukça cılız ve fakat kararlı bir ses cevap verdi:

— Sağlığınıza duacıyım şeyhim!

— Bakıyorum daha ölmemişsin, sana bir kırk gün daha halvet Mehmet Mısrî!

Dört er, bu sefer gerçekten şaşırmıştı, ancak hiçbiri fikir yürütmeye cesaret edemedi. Sessizce dağıldılar...

Elmalı halkı da şaşırmıştı, bu işe... Bir kısım halk: "Gördünüz mü oruç bozmak ne biçim bir günahmış?" diye ürperip konuşuyor, Mısrî'ye hayran olanlar: "Şeyhle mürit arasındaki bu cilve ne zaman son bulacak?" diye merak ediyordu. Dergâha gönlünü kaptırmış olan hoca da: "Demek Mısrî'nin sınavı bunca güçlüymüş!" diye düşünüyor, fakat bu düşüncesini kimseye söylemiyordu, ancak tekkede diğer müritlerle konuşuyordu.

O kırk gün içinde; Kütahyalı Gülaboğlu Askerî, Uşaklı Müslihüddin, Derviş Ahmet ve Çavdaroğlu Müfti Derviş, sanki birbirleriyle yarışırcasına, birbiri ardından "Bir"le "Bir" oldular... Başlarına gelen harikulade olaydan sonra, büyüklenmediler, büyük bir alçak gönüllülükle hâllerini kabullendiler. Kimi herkesten kaçıp yalnız başına kalmayı seçti, kimi daha çok ortalıkta salındı, fakat hepsi günlük ibadetlerine muntazam devam etti... Kimin ne, nasıl, ne şekilde gördüğüne dair aralarında bile konuşmadılar; heyecanlarını içlerinde sakladılar, gözlerine türlü renkli ışıltılar düştü. Artık hepsi de Mısrî'nin nefsinin bir an önce ölmesini ve sınavının son bulmasını istiyordu. Şurada yüz gün dolmaya kaç gün kalmıştı; gün sayıyorlardı... Fakat hiçbirinin aklından Mısrî'nin ölmüş olabileceği geçmiyordu. Telaşlanan Süleyman'dı ama onun da dili varmıyordu öleblieceğini söylemeye. Bazı bazı sessizce gidip Mısrî'nin hücre kapısından içeriyi dinlemeye çalışıyor, fakat tek bir ses işitmiyor, daha ziyade telaşlanıyordu.

Gelenek olarak esmasını ve sülukünü tamamlamış bulunan dört gönül erine hilafet ve icazet töreni yapılması gerekiyordu; fakat Sinan Ümmî bu konuda hiç konuşmuyordu, onlardan biri bile, konuyu Şeyhine açmaya cesaret edemiyordu. Bekliyorlardı.

Dergâhtaki bütün dervişler, Elmalıda halk bekliyordu. ***

Nihayet Mısrî'nin yüzüncü günü doldu.

Elmalı halkından merak edip yüz günü sayanlar, tekkeyi doldurdular...

O gün, akşam namazından sonra Sinan Ümmî doğru Mısrî'nin hücresine yürüdü, arkasında dört er, Süleyman, bütün dervişler ve en arkadan merak eden Elmalılılar... Koridor doldu taştı. Hücreden hiç ses gelmiyordu. Sinan Ümmî kapıyı aralayıp içeri seslendi:

— Mehmet Mısrî nasılsın?

İçerden ses gelmedi. Ümmî Sinan tekrar sordu, içerden ses gelmedi, üçüncü kez tekrar sordu, içerden "Hû" ile karışık, hafif bir inleme sesi duyuldu. Herkes derin bir nefes aldı.

Sinan Ümmî, kapıyı yavaşça açtı; yürüdü, arkasından dört er onu takip etti. Mısrî kıbleye doğru, yüzükoyun uzanmış yatıyordu. Sinan Ümmî başta, onu tutup yerden kaldırdılar, Mısrî'nin gözleri kapalıydı. Sinan Ümmî bir koluna, diğerine Askerî girdi, yürütmeye çalıştılar. Mısrî yürüyemiyordu. Şeyhi, sert bir sesle:

— Yürü evladım Mehmet Mısrî, dedi, ölmeden önce öldün şükür, yürü!

Mısrî'nin bacaklarında bir hareket oldu, sıkı sıkı tutuyorlardı kolundan Sinan ümmi ve Askerî onu hafifçe sürükler gibi yürütüyorlardı. Mısrî onlara uymaya çalıştı. Ağır ağır çıktılar kapıdan. Genç adamın saçları ve sakalları pamuk gibi olmuş, ağarmıştı; avurtları o kadar içeri çökmüştü ki, sağ yanağındaki büyük et beni, âdeta küçülmüş görünüyordu. Başta Süleyman, birçok derviş ve halktan bazıları ağlıyordu. Kafile Sinan Ümmî'nin selamlıktaki odasına yönelmişti. Mısrî'yi sedirin üstüne oturtup etrafını yastıklarla beslediler, onun gözleri açılır gibiydi, Sinan Ümmî:

— Ne bekliyorsunuz, su getirin, dedi.

İlk gün yalnız su içebildi Mısrî, ertesi gün yoğurtlu çorbaya başladılar, daha ertesi gün yoğurtlu çorbanın içine biraz ekmek içi doğradılar, üç gün sonra gözleri açılmış, tam kendine gelebilmişti. Mısrî halvete girdikten sonra, Ümmî Sinan, kırk koyun aldırarak onları besiye çekmişti. Dördüncü gün bu koyunlardan biri kesilerek ona kebap oldu; böylece onu ete başlatmış oldular. Sonraki günler geriye kalan otuz dokuz koyun bir bir kesildi, başta Mısrî olmak üzere herkes kebap yedi. Böylece haftalar geçti, Mısrî kendini adamakıllı topladı. Âdet gereği kimse ona halvet hâllerini sormadı; ancak Sinan Ümmî ile yalnız ve baş başa konuştular uzun bir süre. Mısrî, gülümseyerek çıktı şeyhinin odasından.

***

Bir cuma günü, Mısrî ve dört arkadaşının hilafet ve icazet töreni, dervişlerin ve halkın önünde yapıldı. Gelenek gereği, hepsinin başlarına siyah Halveti tacını Sinan Ümmî tekbirlerle geçirdi ve destarlarını sardı. Ancak Mısrî'nin tacında, Kadiri tarikatındaki sülukünden dolayı Kadirilik sembolü olan, iç içe geçmiş üç halkadan oluşan bir kırmızı gül bulunuyordu. Tarikat adabına göre böyle saadet tacı giyen kimsenin, kötü görülmüş on iki sıfatı terk etmiş olması gerekirdi. Bu on iki sıfat: cehalet, isyan, nefsin arzuları, hırs ve tamahkârlık, dünya sevgisi, arzu ve heves, kibir, birine eziyet ve zarar vermek, cimrilik, Allah'ın kazasına teslim olmamak ve gaflet idi... Bir salikin saadet tacına layık olması için, tevhidi dilinden ve kalbinden bırakmaması ve O Sevgiliye ulaşmak için yol bulmaya gayret etmesi gerekirdi. Bu beş gönül eri, gerçek bir sadakat ve doğrulukla çalışmış, çabalamış ve taçlarını hak etmişlerdi.

Ve hepsinin ayrı bir manevi anlamı olan diğer hediyeleri de yine Sinan Ümmî tarafından verildi: hırka, bel kuşağı, tespih, alem, asa ve seccade... Kalabalık tekbir getirdi, sonra coşup Mısrî'den bir vaaz istediler, ısrar ettiler. Nihayet Mısrî öne çıkıp:

— Sizlere son vaazım bir şiir olsun, dedi ve okudu:

Uyan gözünü aç durma yalvar güzel Allah'a
Yolundan izin ırma yalvar güzel Allah'a

Her geceye kâim ol her gündüze sâim ol
Hem zikrile dâim ol yalvar güzel Allah'a

Bir gün bu gözün görmez hem kulağın işitmez
Bu fırsat ele girmez yalvar güzel Allah'a

Sağlığı gâniment bil her sâati nimet bil
Gizlice ibâdet kıl yalvar güzel Allah'a

Ömrünü hiçe satma kendini oda atma
Her şâm u seher yatma yalvar güzel Allah'a

Her vakt-i seherde bin lutfı gelir Allah'ın
O vakt uyanır kalbin yalvar güzel Allah'a

Allah'ın adın yâd et cân ile dili şâd et
Bülbül gibi feryat et yalvar güzel Allah'a

Dervişler ve halktan bazıları: "Dediğin gibi yapacağız.", "Seni unutmayacağız." "Yolun açık olsun" diye bağırdılar... Tekrar tekbir getirdiler ve yavaş yavaş dağıldılar.

Beşine de yol görünmüştü. Hepsi bir tarafa dağılıp irşat vazifelerine başlayacaktı. Mısrî'nin payına tekrar Uşak düşmüştü. Şeyhi: "Hele bir git Uşak a, sonra bakalım Allah ne gösterecek!" demişti... Mısrî çıktıktan sonra, Ümmî Sinan içini çekip yanında bulunan dervişlerine dedi ki: "Aslında bu umman bu kaba sığmaz."

Elmalı'nın yol aynmına kadar beşi birlikte gitti. Sonra Mısrî onlardan ayrılıp Uşak taraflarından geçecek bir kervana katılmak üzere yürümeye başladı. Artık çok yaşlanmış olan Rüzgâr'ı tekkede bırakmış, onun boynuna sarılıp vedalaşmıştı.

10

Mısrî yine yürüyordu, bu kez o kadar neşeli değildi... Omuzunda irşat sorumluluğu, gönlünde ayrıldıklarının özlemi, ağzında buruk bir tat ve midesinde bir kavuran burkuştu; yürüyordu... üzün yıllardan beri içindeki bütün şiirleri ezbere bildiği, kendisine Derviş Ağa'sının armağanı olan Yunus Divanını, Süleyman'a hediye etmişti. Şimdi heybesinde yine birkaç parça çamaşır, şiir defteri, Uşaktaki pirdaşı Şeyh Mehmet Efendiye armağan birkaç risale ile bir kehribar tespih, Gül Ahmet Dervişe gül gül tıraşlanmış bir akik tespih ve birkaç günlük azık bu-lunuyordu.

Denizli'ye bağlı Serinhisar Köyünde misafir kaldı, köylüler onu çok iyi karşılamışlardı, muhtar:

— Kervanın geçmesine daha bir iki gün var şeyhim, lütfet burada kal, bize vaaz et, nasihat ver, din konusunda müşkillerimiz, sorularımız var, bize yardım et, dedi.

İlk defa biri ona, "şeyhim" diye hitap ediyordu; Mısrî'nin içinde hafif utançla karışık bir sevinç dalgalandı; "İnşallah ömrüm boyu, bu hitaba layık olurum." diye düşündü.

Bütün sorular şeriata dairdi. Hepsini cevapladı Mısrî, sonra onlara içinde nasihat olan birkaç şiirini okudu, peş peşe. Köylüler pek memnun kaldılar.

Mısrî her zaman yaptığı gibi:

— Bunları evde çoluk çocuğunuza da anlatın. Hanımlar cahil olursa, hakları sizde kalır, sonra yarın hesaba çekilirsiniz, demeyi unutmadı.

— Sen de bu şiirlerini bize yazıver de; çoban Halil okuma yazma bilir, o arada sırada bize okur, dedi muhtar.

Şiir defterinden kopardığı birkaç sayfaya okuduğu şiirleri yazdı Mısrî. Muhtar onları alıp saygıyla katladı ve Kur'an-ı Kerim içine koyup sakladı.

Ertesi gün kervan gelip ulaştı... Kervanbaşı, üzülerek burada yolcu almak âdetinde olmadığını, boş devesinin bulunmadığını söylediyse de Mısrî: "Ziyanı yok, ben yürürüm." dedi, fakat bir devenin üstündeki gençten biri, devesinden inip: "Şeyhim sen yürürken bana hayvana binmek yaraşmaz." deyip, âdeta zorlayarak Mısrî yi kendi devesine bindirdi: "Az sonra zaten bir kervansarayda konaklayacağız, bazı yolcular orada ayrılacaklar, develer boşalacak." demeyi de ihmal etmedi, Mısrî'nin içi rahat etsin diye...

***

Uşak'ta Şeyh Mehmet, dokuz yıldır zaman zaman sevgiyle hatırladığı Mısrî'yi başında tacı ile karşısında görünce pek sevindi; ona sarıldı:

— Pirdaş olduk Mısrî'ın, pirdaş! Az zaman değil, demek dokuz yıl hizmet ettin Şeyhimize!

— Daha da edebilirdim, hayatımdan memnundum, dedi Mısrî.

— Mürşitlik sorumluluğu, ha?!

— O da var tabii de, asıl şeyhimden ve dört yoldaşım dervişten, ayrılmak zor geldi!

— Alışırsın, alışırsın ayrılığa, artık kimler gelecek, kimler geçecek hayatından, dedi.

Mısrî'nin geldiğini duyan Gül Ahmet Derviş, izinsiz daldı içeri. Bir an sonra yaptığının farkında oldu, kızarıp özür diledi Şeyh Mehmet'ten, sonra Mısrî'ye sarılıp şeyhliğini kutladı.

— Güllerin de tam budanma mevsimi, dedi, gülümseyerek.

Mısrî de gülümsedi:

— Budarız kuzum Gül Ahmet, budarız, dedi.

Mısrî, bir süre misafirlik ettikten sonra tekkede, Uşak'ın kenar mahallelerinden birindeki camide fakir halka vaaz verip nasihat etmeye başladı. Bir bekleyiş içindeydi, çünkü şeyhi: "Hele bir git bakalım, sonra bakalım Allah ne gösterecek." demişti. Onun bu sözünden Mısrî, başka bir şehre gideceğine dair bir ima sezmişti.

Bu arada İstanbul'da ağalar saltanatı çökmüş, fakat devlet düzeni de tamamen bozulmuştu. **Genç sultan naibesi Tarhan Valide Sultan**, devleti emanet edebileceği sadrazam aramakla meşguldü. Bir taraftan Girit'i İtalyanların elinden alma savaşı devam ediyordu. Tarhan Valide Sultan, birkaç sadrazam denedi fakat hiçbirinden umut ettiği sonucu alamadı. Gizli müşavirleri ile görüşmeye 4devam ediyordu, daha çok âlim ve sanatkâr olan bu müşavirlerin etkisiyle saltanat naibesi, Köprülü Mehmet Paşa ile görüşmeye razı oldu. Fakat Köprülünün bazı şartları vardı, Osmanlı tarihinde bir kişinin sadrazam olabilmek için sultanlara şart koştuğu görülmemişti. Bu durum Tarhan Sultanı şaşırttıysa da, bir bakıma da Köprülü'ye güven duydurdu.

Ve sonunda, Tarhan Sultan, Köprülü'nün istediği mutlak salahiyetleri ona vererek saltanat naibeliğinden çekildi. Yıl, 1656 idi. Bu tarih Mısrî'nin tacını giyip, mürşit olduğu yıldı. Osmanlı tarihinde, yirmi yedi yıl sürecek olan Köprülüler Devri, bu tarihten itibaren başlamış oldu. IV Mehmet ise on dört yaşını sekiz ay geçe; reşit ilan edildi.

***

Mısrî, Uşak'tan Şeyh Ağasına ve Kâsım'a mektup yazarak, mürşit olduğunu ve geçici olarak Uşak'ta bulunduğunu haber vermiş, adresini yazmıştı. Şeyh Ağasından

hemen cevap geldi; annesinin vefat ettiğini söylüyor, üzüntülerini bildiriyor, ne kadar sakin ve rahat gittiğinden bahsediyor, sonra da: "Şimdilik gelmene lüzum yok, bütün dinî vecibeleri ve vasiyeti yerine getirildi." diyordu. Mısrî, tahmin ettiğinden de fazla hüzünlendi, annesi için Yasin okurken ağladı.

Kâsım'ın mektubu çok daha geç geldi; bittabi Köprülü'den överek bahsediyor ve Mısrî'yi çok ilgilendireceği için ilk önemli icraatını anlatıyordu: "Köprülü Paşanın sadrazam olduğunun yedinci cuma günü, Fatih Camii'nde cuma namazı sırasında müezzinler Nat-ı Şerif okurlarken, büyük bir grup Kadızadeli camiyi basarak Nat-ı Şerif'in makamla okunmasına itiraz etmişler, onlara kulak asmayıp devam eden müezzinleri dövmek istemişler, cemaatten müdahaleler olmuş, insanlar birbirine girmiş, neredeyse kan dökülecek bir kavga yaşanmış, daha sonra hızlarını alamayan Kadızadeliler tekkelere hücum etmişler, tekkeleri yıkmışlar, yollarda rastladıkları şeyh ve dervişleri dövmüşler ve güya imana davet etmişler. Velhasıl bir kıyamettir kopmuş, daha sonra silahlanarak Fatih Camiinde toplanmaya başlamışlar. İşte olayı haber alan Köprülü Mehmet Paşa derhâl duruma el koydu ve bunların başını çeken Üstüvani Mehmet Efendi, Türk Ahmet ve Divâne Mustafa'yı Kıbrıs'a sürdü. Şimdilik tekkeler, şeyhler ve dervişler nefes almış görünmekte."

Haber üzerine Mısrî biraz rahatladıysa da, hâlâ Vanî Efendinin delikanlı padişah üzerindeki etkisinden korkuyordu. Çünkü gönlü bu konuda hiç rahat değildi.

***

O günlerde, Afyonkarahisar sancağına bağlı Çal kazasından bir heyet tekkeye gelerek; Mehmet Efendi'den kendilerine dinî konuları öğretecek, halka vaaz ve nasihat edecek bir din adamını tavsiye etmesini istediler. Mehmet Efendi, Mısrî'yi tavsiye etti. Mısrî de, Mehmet Efendi'nin ricasını kırmayarak gelen heyetle beraber, Çal'a doğru yola koyuldu. Gerçi orada şeyhlik söz konusu değildi, ama Mısrî hiç gocunmadı, onun için önemli olan, bir şekilde halka hizmet idi. Çal'da zevkle, şevkle yeni görevine başladı, şehrin ileri gelenleri ona bir ev vermişlerdi, rahatı yerindeydi. Ancak zaman geçtikçe Mısrî, Çal halkının dinî konulardan ziyade dünya konularıyla ilgilendiklerini, para pul kazanmak dururken gidip vaaz dinlemeyi istemediklerini anladı. Kasabanın dinine bağlı, tasavvufa meraklı bir halkı yoktu; dinî konuları da hiç merak etmiyorlar, öğrenmek istemiyorlardı. Ayrıca Mısrî aleyhine, adeta Mısrî'ye işittirecek tarzda ileri geri konuşmaya başlamışlardı, bilhassa: **"Bizim kendi adamlarımız daha iyidir, ne vardı sanki taa Uşaklardan adam getirecek.", "Haydi getirdiler bari bizimkilerden daha bilgili olsaydı."** diye söyleniyorlardı. Mısrî bir süre, **"Ya sabır"** çekerek duymazdan geldi onları; fakat vaaz ettiği cami giderek boşalıyor, genç adam bazen birkaç yaşlı kişiye konuşmak zorunda kalıyordu; onlar da bol bol uyukluyorlardı. Nihayet kendilerini getiren adamlardan birkaçını ziyaret ederek durumu anlattı ve Uşak'a dönmek için izin istedi.

***

Uşak'a dönüp, Şeyh Mehmet Efendiye Çal'ı anlattı:

— Şeyhim, dedi, çok sabretmeye çalıştım ama olmadı, aslında ben ayrılmadım oradan, onlar beni kovdular.

— Sen gittikten sonra bir rüya gördüm, orada çok sıkılacağını anladım ama iş işten geçmiş, gitmiştin bir kere. Senin bugünlerde dönmeni bekliyordum zaten. Sıkıldın lâkin sana da bir tecrübe oldu bu vazife, demek Allah böyle nasip etmiş.

— Acaba bu Allah'ın bir sınavı mıydı? Bunu orada çok düşündüm.

— Bence O, senin birtakım irfandan yoksun dinsiz adamları da tanımanı istedi. Dedim ya bir tecrübe kazanmanı istedi. Tabii burada senin alacağın tavır önemliydi, çok sabrettim diyorsun, bu iyi bir şey, sabrımızla da deneniriz biliyorsun. O adamlar da, kendilerine verilen bir fırsatı değerlendirmemiş oldular, onlar da sınandılar ve geçemediler imtihanı. Güzel Allah'ım bir tek olayla kaç kişiyi dener, görüyor musun? Hep böyledir.

— Evet, dedi Mısrî, gönlü hiç rahat değildi; acaba beklenilen sabrı tam gösterememiş, erken mi ayrılmıştı oradan?.. Yoksa O'nu öfkelendirmiş miydi? Zaman zaman Allah'ı kendisini terk etti gibi hissediyor, çok tedirgin oluyordu. Oysa iyi bilirdi ki; O Sevgili, asla bir kulunu terk etmez. Fakat gönlü kanıyor, konuşup duruyordu: "O Sevgili bir kuş değil ki uçup da kaçtı desem, ama yansıması kuştadır. O Sevgili bir çiçek değil ki, soldu desem, ama yansıması çiçektedir. O Sevgili bir insan değil ki, sıkıldı bıraktı desem, ama yansıması insandadır." Böyle terk edilmiş hissederek kendini, içini bir çöle döndürdü Mısrî ve her adımda sanki kumlara bata çıka yürümeye çalıştı. Eski camisinde vaaza devam etti, tekkede devranlara katıldı. Fakat hiçbirinde bir tat bulamadı. Bu sefer korkmaya başladı. Artık onun için hüzünlü demek yeterli değildi, Mısrî sırf hüzün olmuştu. Ve bir gün hâlini Şeyh Mehmet'e anlatıp: "Bu hâlin çaresi halvettir, izin ver bana, burada senin tekkende halvete gireyim." dedi.

Kırk gün sonra Mısrî, yıkanıp temizlenmiş, zayıflığı yok olmuş, vecdle dışarı çıktı. Halvet boyunca Allah'ının onu terk etmediğini, yine bir imtihandan geçirdiğini anlamış, zikirleriyle gönlünü arındırmıştı. "Herkesin bir devası, ilacı vardır, benimki halvet." diyordu pirdaşına...

Birkaç gün sonra bu kez Kütahya'dan bir heyet geldi Şeyh Mehmet'e. Onlar da Kütahya'da tekkenişin olabilecek bir şeyh istiyorlardı. "İstediğinizin âlâsı var burada. Bizim tekkede misafirimizdir kendisi, ismi Mısrî Efendi, belki şiirlerinden tanırsınız onu, Niyâzî mahlası da kullanır." Hayır tanımıyorlardı fakat: "Şeyh Mehmet tavsiye ettiğine göre, mutlaka o da yetişmiş iyi bir şeyhtir." diye düşünüyorlardı.

Böylece Mısrî'nin Kütahya serüveni başladı...

Mısrî'yi yerleştirdikleri Halveti tekkesiyle, o zamana kadar daha sülukünü tamamlamamış Bahşızade Ahmet Efendi isimli bir zat ilgileniyormuş. Mısrî bu zattan pek hoşlandı, onu hemen ilk müridi olarak eğitimine aldı. Tekkenin açıldığını işiten Kütahyalılardan bir kısım, birer ikişer mürit olmaya başladılar. Mısrî'yi çok bilgili ve bilhassa çok etkili buluyorlardı. Artık tekkede sohbetler, zikir ve devran başlamış, kaç yıldır cansız olan dergâh, birden canlanmıştı. Mısrî gelenlere tarikat adabını, düzenini telkin ediyor, irşatla uğraşıyor, gelenleri aydınlatıyordu; mürit olsunlar olmasınlar tekkeye devam edenler, dikkat ve kıskançlık çekecek kadar fazlalaşmıştı.

Bir zaman sonra, sünnet ehli geçinen bazı kimseler aralarında konuşmaya başladılar. Bu Mısrî Efendi ne yapıyordu? Neredeyse bütün Kütahya'yı tekkeye dolduracaktı... Bu zat, niçin padişah emrine itaat etmez, sünnet ehline uymaz; sesli zikir ve devran yaptırırdı. Fısıldaşarak konuşanların sesleri gittikçe yükseldi: "Tekke de neymiş?" diyorlardı. "Kapatılsa; yerine mektep medrese açılsa, vaiz yetişse, hoca yetişse çok daha hayırlı olur." diyorlardı... "Bu adam büyücü müdür nedir, herkesi etkisine alıverdi!" diyorlardı. Kütahya'da bir kısım halk arasında tam anlamıyla Kadızade zihniyeti baş göstermeye başlamıştı. Nihayet, **"Mısrî Efendinin katli vaciptir"e vardırdılar işi...** Bütün bu söylentiler Mısrî'nin kulağına geliyor, fakat aldırmıyordu, kendini tam anlamıyla müritlerine adamıştı... Bir süre daha geçti, derken Mısrî pek sevgili mürşidi Şeyh Sinan Ümmî'nin vefat haberini Kütahya'da bir yılı doldurmak üzeriydi, fakat artık o buralara sığamazdı, acısı o kadar büyüktü. Kahrolmuş, matemlere girmişti. Gidip pirdaşı ile dertleşmek, acısını paylaşmak istiyordu... Buna şiddetle ihtiyacı vardı. Ve bir gün Mısrî, yerine Bahşızade Ahmet Efendi'yi halife olarak bırakıp Kütahya'yı terk etti...

Uşak'a dönüş yolunda, şeyhinin ölümü üzerine şiir yazıp, tarih düşürdü. Bu şiirle acısını haykırmak, biraz ferahlık verdi ona.

Şeyh Mehmet Efendi de çok üzüntülüydü, fakat Mısrî'nin perişan hâlini görünce biraz toparlanmak gereğini hissetti ve ona: "Allah'ın takdirine bu kadar acı fazla, hiç olmazsa bizlere fazla, çünkü bu kadar acı, bir anlamda O'na karşı gelmek oluyor." dedi. Zaten Mısrî de aynı şeyleri düşünmüş fakat duygularına hâkim olamamıştı... Karşılıklı oturup bol bol Şeyh Ümmî Sinan'dan söz açtılar, birbirlerine onunla ilgili anılarını anlattılar, onun sözlerini tekrarladılar, bir anlamda onu tekrar tekrar yaşattılar. Yaşattılar, acılarına merhem yaptılar.

***.

Mısrî'nin irşat görevi ile Uşak'a geldiğinden beri beş yıl geçmişti... Gönlünde Bursa özlemi uyanmıştı. O şeyhini ilk kez rüyasında Bursa'da görmüştü. Bursa'da dostlar, arkadaşlar bırakmıştı. Gidip Bursa'ya yerleşmeye karar verdi. Kırk yaşını geçmişti ve kırk yaş onun manevi hayatında bazı değişiklikler yapmış; bazı semavi sırlar ona açık edilmişti. Bir çeşit sarhoşluk yaşıyordu, devamlı idi bu hâl. **Çok yıllar sonra Mısrî son eseri** "İrfan Sofralarında, bu durumu şöyle anlatmıştı: "... Bir gün kulların çokluğunu, fakat abidlerin azlığını, zahidlerin nadir olduğunu, çoğunluğu fasıkların ve kâfirlerin oluşturduğunu düşünüyor ve kendi kendime bunun hikmetini anlamaya çalışıyordum. Ve bana göre onların Allah'ın rahmetinden uzak olduğunu ve Allah'ın rahmanürrahim olduğunu düşünüyordum. Bunun sırrının Allah tarafından açılması için kalbimin burçlarında dolaşıyordum. Birden bana iki kanatlı büyük bir kapı açıldı. Kanatların birinde: 'Bu dünya sırrıdır' ötekinde de: 'Bu ahiretin sırrıdır' yazılmıştı. Kapının hemen ardında güzel yüzlü bir delikanlı vardı, bana dedi ki: 'Sana dünya ve ahiret sırları açıldı, üzerindeki insani elbiseyi çıkar at, tuhaf bir şey göreceksin ve sana ledünnî ilimler açılacak. Yüce Allah'a yakın ve uzak olanı bilecek ve dertlerinden kurtulacaksın, 'Çıkardım ve kapıdan içeri girdim. Bana nurani bir elbise giydirildi. Bir de baktım ki; ilmim ve anlayışım, kulağım gözüm, bütün iç ve dış duygularım, başka bir ilme, başka bir anlayışa, göze ve yeteneklere değişti.'"

***

Ve bir gün Mısrî, Şeyh Mehmet'ten izin alıp tekkedeki dervişlerle vedalaşıp Bursa'ya doğru yola düştü. Yanında kendisine bağlı iki arkadaşı daha vardı.

11

Aradan on dört yıl geçmiş, Bursa daha bir büyümüş, daha bir güzelleşmişti sanki. Mısrî, arkadaşları Hasan ve Yusuf'u ucuzca bir hana yerleştirip kendisi Veled-i Enbiya Mahallesi'nde, Sebbağ Ali Dedenin evine gitti. Biraz tedirgindi ama çok sıcak ve sevgiyle karşılaşınca içi rahat etti. Ali Dede bir hayli yaşlanmıştı. Fakat zekâsı ve aklı pek yerindeydi:

— Sana, dedi Mısrî'ye, hemen bahçemin içinde bir halvethane inşa ettireceğim. İrşat görevini burada sürdür, sonra inşallah hayırlısı ile güzel bir tekke yaptırırız.

— İki müridim benimle beraber geldi, onları hana yerleştirdim.

— Canım han da ne oluyormuş! Senin müridin benim misafirim demektir.

— Hayır dedem, dedi Mısrî, onları sana yük edemem. Belki yarın onları kabul edecek bir Halveti tekkesi buluruz, geçici olarak orada kalırlar. Zaten sanatları var, Hasan kalaycıdır, Yusuf da ayakkabıcı. Burada çalışacaklar elbet, inşallah evlenip barklanıp birer de ev sahibi olurlar.

— Evlenip barklanmak dedin de, senden ne haber, daha niyetin yok mu evlenmeye?

— Daha zamanı değil Ali Dede'nin, elbet bir gün olacak.

Geçici bir tekke bulamadılar, bir Şeyh: "Başkalarının müridi benim tekkemde kalamaz! Ha, gezip dolaşıyor olsalar, Tanrı misafiridirler, alırım. Fakat kendi şeyhleri başlarındayken olmaz." dedi. İster istemez, müritler handa kalmaya devam ettiler. Mısrî, bir zaman onlarla beraber çarşı pazar dolaşıp onlara, kalay ve ayakkabı ustalarının yanında birer iş buldu. Ve dedi ki: "Alacağınız para şimdilik geçimlerinizi temin eder, sonra inşallah kendi dükkânlarınızı açarsınız." Ve ikisine kendi mahallelerin birinde, iki odalı bir ev tutup birkaç aylık kirasını kendi cebinden ödedi. Artık içi rahat etmişti. Bu arada Sebbağ Ali Dede'nin bahçesindeki inşaat tamamlanıyordu. Basit dört duvarda biri büyük, öteki küçük iki odadan ibaret bir yerdi. İç ve dış beyaz badanasını Mısrî yaptı. Artık gönül rahatlığı ile mürşitlik vazifesine başlayabilirdi! Başladı da, ancak Bursa'da da yuvalanmış olan Kadızadeli zihniyetten, ilk ciddi uyarısını da aldı. Birtakım vaizler ona mektup yazarak; eğer Bursa'da ve hayatta kalmak istiyorsa, derhâl zikirli ve devranlı Halveti tarikatını terketmesini, bunu kürsüde ilan etmesini, Halveti tarikatını kötülemesini söylüyor ve padişahın, Vanî Efendi'nin, şeyhülislamın da mutasavvıflar aleyhinde olduklarını hatırlatıyorlardı. Sebbağ Ali Dedeye okuttu mektubu; yaşlı adam okuduktan sonra bir hayli düşündü. Sonra:

— Ne yapacaksın? diye sordu Mısrî'ye. Mısrî, hafifçe gülümsedi:

— Bildiklerinden kalmasınlar, dedi, onların padişahı, Vanî Efendileri, şeyhülislamları varsa, benim de Allah'ım var!.. Mektuplarına cevap verip tarikatımı terk etmeyeceğimi onlara bildireceğim. Benim yapacağım iş bu kadar!.. Yalnız aklımın almadığı bir şey var; padişahımız IV. Mehmet, bildiğimiz kadarla Şeyh Karabaş Velînin müridi olmuştur, yani bizzat kendisi Halvetidir. Bu hâlde nasıl, neden bir yasaklama getirir? Evet gerçekten anlamıyorum...

Sebbağ Ali Dede içini çekti:

— Fakat hocası, müneccim ve cinci Vanî Efendi'dir. Bunu da akıldan çıkarmamak lazım.

— Evet, doğru ya...

Mısrî, Şeyh Ağasına ve Kâsım'a da birer mektup yazıp. Artık Bursa'ya yerleştiğini söyledi, adresi verdi ve: **"Birtakım veled-i zinalar, bana engel olmaya çalışıyorlar, onların anaları ile babaları durumunda olan padişahımızla Vanî Efendinin etkisi Bursa'da iyice hissediliyor. Kuzum bu konuda ne biliyorsanız bana yazın."** dedi.

Mısrî'nin öfkeli olduğunu bilirlerdi de, ağzından ilk defa böyle ağır bir küfür duymaları, iki dostunu da pek şaşırttı. Alelacele cevap verip onu sakinleştirmeye çalıştılar.

Kâsım: "Ağam şeyhlik sana ne yapmış, o ne küfür öyle, hayırdır inşallah!" diye başlamış, devam ediyordu: "Bilesin ki, Vanî'nin etkisiyle, padişahın yasağının gelmesi yakındır. İş, bir de Şeyhülislam Minkârizade'den fetva almaya kalır ki, o da üzerindeki baskı neticesi fetvayı verir sanırım. Yoksa şeyhülislamın tasavvuf aleyhinde olmadığını biliyorum. İki gözüm ağam, kendini bu denli üzme; sen her zaman bana demez misin ki olacak olur, tasa eden tasasında boğulur, olacak olacaktır, bakalım devran ne gösterecek, Allah'ın takdirine karşı koyacak hâlimiz yok ya!..

Sana biraz Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'dan bahsedeyim. Biliyorsun Köprülü Mehmet Paşanın oğlu, sadece yirmi altı yaşında fakat çok iyi yetişmiş; İstanbul Medresesi'nin yüksek kısmından mezun olmuş... Başa geçtiğinden beri bir buçuk yılını Osmanlı'nın iç işleri ile uğraşmak ve İstanbul ile Edirne'de devletin merkezî işlerini kavramakla geçirdi. Akıllı ve aklıselim sahibi biri. Onun komutan olduğu Almanya Savaşı'ınız çok şükür zaferle sona erdi. Düşün ki bütün Avrupa Almanlara yardım ediyordu. Yapılan antlaşmaya göre fethettiğimiz bütün kaleler bizde kaldı. Almanya bir de sembolik anlamda iki yüz altın harp tazminatı verdi. Fakat Venediklilerden bir türlü tamamını alamadığımız Girit hâlâ kanayan bir yara! Deniyor ki Fazıl Ahmet Paşa, merkez işlerini tamamıyla Vezir Merzifonlu Kara Mustafa Paşaya bırakacak, kendisi dış sorunlarla uğraşacak, bu arada Girit'i de alacak. Merzifonlu, Köprülü'nün manevi oğlu, Fazıl Ahmet Paşanın manevi kardeşi. Evet havada Girit Savaşı'nı sonuçlandırma kokusu var. Allah sonumuzu iyi etsin...

Benim için mutluluk vesilesi haberi sona bıraktım: Bir kızım oldu!.. Eh Ahmet oğlandan sonra kızı bekliyorduk doğrusu, ismini Ayşe Nazlı koyduk. Annem oğlanla haşır neşir, kıza pek yüz verdiği yok, onun kıskanmasını engellemek istiyormuş. Haa, bak unutuyordum, Melekşan: Mehmet Ağa'm ne zaman beni mürit yapacak?' diye soruyor... Bir vakit bulduğum zaman Bursa'ya ziyaretine gelmek istiyorum. Seni Allah'a emanet eder, mübarek ellerinden öperim."

Şeyh Ağa'sı da, daha çok "sabırdan" bahis açmış, Mısrî'nin küfrünü, onu öfkelendirmemeye çalışarak kınamıştı. "Bir şeyhe hiç yakışmaz; hele senin gibi yüksek bir mürşide." diyor, Kadızadeli zihniyetin Malatya'da da taraftarlar bulduğunu anlatıyordu.

Mısrî, onlara bazı şeyleri müşterek yazdı: "Küfür ettim, küfrümü sahipleniyorum. İcabında daha beterlerini de ederim; çünkü çoktan beri endişesini taşıdığım bir şey, Vanî'nin padişahı fena hâlde etkilemesi artık açık açık ortaya çıktı. Ve ben hiçbir şey yapamıyorum. Kendimi tam anlamıyla köşeye sıkışmış hissediyorum. Unutmamak gerekir ki, bir kediyi bile köşeye sıkıştırırsanız, üzerinize atlar, sizi tırmalar. Ben küfür etmişim, çok mu? Şeyhimi yollarda ararken, bir gece toprağın üstüne yüzükoyun yatıp toprağı yumruklamıştım deli gibi, çünkü o zaman da kendimi köşeye sıkışmış kabul ediyordum, Allah'a sesleniyordum, sesleniyordum; gönlüme O'ndan bir cevap doğmuyordu. Sonra söylediğim şeylerin idrakine varınca ve elimin acısından kendime geldim, günlerce el, parmak yaraları ile uğraştım. Eskiden böyle olduğum zamanlarda ekseri kırk günlük halvete girerdim; iyileşmiş bir hâlde çıkardım. Şu sıralar böyle

kırk günlük halveti yapacak bir lüksüm yok, çevremde birçok mürit, Ulu Cami'de beni dinlemek isteyen halk ve cuma akşamları yaptığımız zikir, devran var. Fakat o küfürden sonraki sarsıntım için, Allah'la tam anlamıyla baş başa kalabilmek, O'nun rızasını alabilmek için; Şehreküstü Camii yakınındaki hücrelerin birinde, sadece üç günlük bir halvet yapabildim. Yetmedi, ama ne yapayım çevrem dolu, işlerim çok fazla."

Mısrî, Kâsım'ın mektubuna ilave yapmış, yeni doğan kızı için dualar etmiş ve: "Melekşan Hanım'ın hâlâ müridim olmayı istemesi, beni memnun etti. Aşağıya virdini, yani her gün çekmesi lazım gelen zikri ve okuması lazım gelen duaları yazıyorum. Bir cuma sabahı, gusül abdestinden sonra iki rekât şükür namazı kılarak virdini yapmaya başlasın, sonra devam etsin. Şükür namazı bir kereye mahsustur. Ancak dilinden tevhidi eksik etmesin. Bana hâllerini ve özellikle gördüğü rüyaları yazıp anlatması lazım." demişti.

***

Bursa'da Kadızade zihniyetinde olanların Mısrî'nin aleyhindeki propagandaları, sanki Mısrî'nin tanınıp sevilmesi için sebep oluyordu. Kısa zamanda müritleri arttı, sevenleri çoğaldı. Onların isteği üzerine cuma akşamları **Şeker Hoca Mahallesi Camii**'nde ayin yapmaya başladı. Ney eşliğinde yapılan devran, halka rahmet oluyordu, Ulu Cami'de ise vaaz veriyor, halka nasihat ediyordu, üç günlük halvetinden sonra gıdasını adamakıllı azaltmış; günde bir iki tas tuzsuz arpa çorbasıyla karnını doyuruyordu. Bu arada fakir fukaraya istediği gibi yardım edememesi canını sıkıyordu. Mısır'dan dönerken, "Belki ileride lazım olur, bir sanatım olsun." diye öğrendiği mum yapma işine başladı. Mum yapıyor ve onları müritlerine sattırıyordu. Gelen paranın çok azını kendine ayırıp geri kalanını fakir fukaraya dağıtıyordu. Bursa'daki "Miskinler Mahallesi"ni iki haftada bir muntazam ziyaret ediyor, oradaki cüzzamlı hastalara sepet sepet meyve götürüyordu.

Kadızadeliler'in olumsuz propagandaları, halkın onu tanıyıp sevmesine neden olmuş, fakat bir yandan da bu kadar sevilmesi düşmanlarını artırmıştı. Bazen sokaklarda büyüklerin kışkırttığı çocuklar arkasına takılıyor: "Tahta tepenler, düdük çalanlar!" diye bağırıyorlar, bazen de taş atıyorlardı... Mısrî, böyle çok sevilmekle nefret edilmek arasında bir yerlerde, bildiğinden ve yaptıklarından şaşmadan yürümeye devam ediyordu.

***

Bir gün tenha bir sokakta mumlarını satan dervişine, iri yarı bir vaiz hücum etti. Elindeki bütün mumları çekip kopararak aldı, yere attı hepsini, üstlerine çıkıp tepindi, bir taraftan bağırıyordu:

— Git o imansız şeyhine söyle, sana buralarda onun yaptığı mumları sattırmam.

ufak tefek dervişçik arkasına bakmadan kaçtı... Mısrî olayı soğukkanlı karşıladı:

— Olacak böyle şeyler, giden mum olsun, sana bir şey yapmadığı için Allah'a şükrederim. Bir daha o sokağa üçünüz beşiniz bir arada gidin bakalım.

Nihayet çıkacağı söylenen ferman çıkmış, Vanî Efendi'nin etkileri, IV. Mehmet'in emri, Şeyhülislam Minkârızade Efendi'nin onaylaması ile sesli zikir, devran ve sema yasaklanmıştı. Bu yasaktan sadece Halvetiler değil, Mevlevi ve Kadiriler de çok rahatsızdı. Mısrî'nin üzerindeki baskılar artmıştı. O, yolunda yürümeye devam ediyordu.

***

Sebbağ Ali Dede, çok ağır hastalanmıştı, gidecek gibi görünüyordu. Bir gün Mısrî'yi çağırttı, onunla yalnız kalmak istedi, sonra kesik kesik konuştu:

— Mürşitliğin oldu... müritlerin de... sevenlerin de çoğaldı... Bir yudum su ver yavrum...

Mısrî onun suyunu içirirken gözyaşları, yanaklarından akıyordu. Dede gördü, gülümsemeye çalıştı:

— Kaç zamandır... güzel Allah'ıma yalvarıyordum... artık beni yanına alması için... beni sen yıka... Asıl diyeceğim... senin de artık Peygamber'imiz... Efendi'mizin... sünnetine... uyma zamanın geldi... Evlen!.. Müridin... Hacı... Mustafa'nın...

Sonra gülümsedi Sebbağ Ali Dede, son gülümsemesiydi, tebessümü yüzünde kaldı.

Bütün vazifeler bittikten sonra, Dede'nin oğulları ile mezarlıktan dönerken biri, Mısrî'ye:

— O gün babam sana ne söyleyecekmiş? Söyleyebildi mi? diye sordu.

— Valla, dedi Mısrî, kendisini benim yıkamamı söyledi, bir de..

— Bir de?

— Evlen, dedi ve müridin Hacı Mustafa'nın derken, gitti güzel dedem.

— Haa, galiba biliyorum meseleyi, bir gün annemle babam konuşurken kulağıma çalınmıştı. Hacı Mustafa'nın Gülsüm diye bir kızı varmış; pek hanım bir kız diyordu annem, babam da yapalım şu işi, dedi, sonra benim odada olduğumu fark edip sustular.

— İyi de, dedi Mısrî. Şimdi ben bunu Mustafa'ya nasıl anlatayım, yani... Şey... Mahcup olurum, beceremem söylemeyi.

— Sen o işi bana bırak şeyhim, dedi adam, ben Mustafa'ya açarım, o da eve danışır, uygun bulurlarsa Mustafa gelip sana söyler, olur biter bu iş de, lâkin şeyhim sen evlenmek ister miydin, senin için uygun mu, sen ne diyorsun?

— Peygamber'in sünneti, elbet evlenecektim de... Bilmiyorum vakti zamanı geldi mi?

— Şeyhim, Allah, babama ölüm yatağında bunu söylettiğine göre vardır bir hikmeti derim.

— Bilmem ki, vardır bir hikmeti de... Neyse sen bir konuş Mustafa ile de. Ha babanın vasiyeti olduğunu söyle, unutma... Beni, kız peşinde koşar sanmasınlar!

***

Her şey su akar gibi çarçabuk oldu bitti, meğer Ali Dede fikrini, onlara daha önceden söylemiş, olurlarını almışmış. Mısrî'ye Şeker Hoca Mahallesi'nde; içinde mutfağı ve akar suyu olan, iki odalı bir ev bulundu.

Mısrî, gerdek odasında, pek şaşkın ve elleri titreyerek Gülsüm un duvağını açtı, kumral güzeliydi kız... İlk anda hoşlandı ondan.

Ertesi sabah, namaz sonrası Mısrî dualarını okurken Gülsüm yatağı kaldırdı, onu yüklüğün içine koyup gündüz oturacakları minderleri serdi yere. Dışarı çıktı. Yarım saat sonra, elinde pırıl pırıl bir bakır tepsiyle geldi, büyükçe bir kâse mercimek çorbası yapmıştı; ekmeği katık edip yerlerken, Mısrî, "Allah'ım güzel Allah'ım galiba evlenmek o kadar kötü değilmiş!" diye düşünüyordu... Derken Gülsüm konuştu:

— Şeyhim, dedi kocasına, müsaaden varsa sana bir şeyler söyleyip rızanı almak istiyorum.

— Buyur, dedi Mısrî.

— Bilmem Mustafa ağabeyim sana söyledi mi, ben çalışırım, yani gergef işleri yapıp kadınlar pazarına satmaya götürürüm, biz kadınlardan orada vergi de almazlar, kazandığımız kendimize kalır... Bu işe devam etmek isterim, çünkü eve bir katkım olsun isterim.

Mısrî bir hayli düşündü. Gülsüm un böyle açık açık, rahat konuşması hoşuna gitmişti; lâkin karısının kadınlar pazarında bir şeyler satması mutlak vaiz karılarının gözlerinden kaçmayacak, olmadık dedikodular çıkaracaklardı. Kendisine her bir şeyi diyebilir, yüzüne de tükürebilirlerdi, ama doğrusu bu; karısının da dedikodulara karışmasını istemezdi. Bir yandan da Gülsüm'ün gönlünü kırmak istemiyordu... Nihayet içini çekip karısına açık açık söyledi endişesini.

— Yaa, bak ben düşünememiştim bunu, dedi Gülsüm, pekâlâ ben gitmem, eğer müsaaden olursa işlerimi ağabeyime veririm, o, bir arkadaşım var ki Ayşe'dir ismi, senden onunla arkadaşlığımı devam ettirmek izni de almak istiyordum, işte ağabeyim onun kocasına verir, benim yerime Ayşe satar pazarda, parasını bana getirir eğer sen görüşmemizde bir mahzur görmüyorsan. Onun kocası Ali Efendi de senin müridin değil mi ama Mustafa ağabeyimle sık sık gelirlermiş tekkeye belki tanırsın.

Evet, Mısrî, Hacı Mustafa'nın arkadaşı Ali'yi tanıyordu.

— O Ayşe Hatunla görüşebilirsin, dedi Mısrî, bence bir mahzuru yoktur. O sana gelir, sen de ona gidebilirsin, yalnız bu gidiş gelişlerden benim haberim olsun. Öteki işe gelince, çok istiyorsan, dediğin gibi yaptırabilirsin, fakat o buraya gelecekse doğrudan ona vermek yerine niçin ağabeyini, Ali'yi işe karıştırıyorsun?

— Hani Ayşe buradan çıkınca elinde bohça olmasın istedim de...

— Canım elinde zembille gelir, elinde zembille çıkar. O böyle halledilir de, bir mesele var, ben senin paranla geçinmek istemem, kazandığın kendine olur, canın ne isterse alırsın. Zaten İslamiyet de böyle emreder; evi geçindirmek kocanın görevidir; kadın malını isteği gibi kullanır. Hem sana söylemediler mi, ben mum yapar, sattırırım.

— Kazancını fakirlere verirsin diye işitmiştim.

— Bir kısmını kendi geçimime ayırırım. Şimdi evli barklı olunca daha çok mum yaparım zaten, merak etme evi geçindirecek parayı ben bulurum.

— Sen nasıl istersen şeyhim, dedi Gülsüm.

Mısrî karısını güzel olduğu kadar akıllı da bulmuş, Gülsüm de ondan memnun kalmıştı. Çünkü "Ya çalışmama rıza göstermezse!" diye günlerden beri içi içini yiyordu. Bir şey üretmek, kendi kazancını sağlamak ona güven veriyor, boş geçen günlerini dolduruyordu.

***

Mısrî Ulu Cami'deki kısa vaazlarına devam ediyordu. Bir gün içine, o günkü vaazına Kadızadeli zihniyetindekilerin de gelip olay çıkartacakları doğmuştu. Diğer bazı vaazlarında padişah fermanını kınadığı hâlde o gün bundan vazgeçti. Kimsenin bir laf edemeyeceği bir konuşma düşündü.

O gün minberde önce Fatiha suresinin kısa bir tefsirini yaptıktan sonra, o kalın etkili sesiyle şöyle nasihat etti:

— O Yüceler Yücesi Allah, doğrudur. Onun doğru yolu vardır. Allah'ın selamı üzerine olsun Peygamberimiz Efendi'miz de doğrudur, çünkü o, Allah'ın doğru yolunu izler. Sizler de Müslümanlar olarak her ikisini takip edin: doğru bilen, doğru gören, doğru giden, doğru yapan olunuz. Adınız sanınız "doğru olsun", tıpkı, Allah'ın selamı üzerine olsun Peygamberimiz Efendi'mize takılan "emin" lakabı gibi.

Bakara suresi 10. ayette şöyle der: "Ve onlar için yalancılık etmiş olmaları yüzünden acıklı bir azap vardır." Sizler yalan söyleyen olmayın, sizler bu yüzden azap çeken olmayın! Eğer hayrı istiyorsanız, önceden, inanıp teslim olmasını öğreniniz. İnanmanın gerçek yolu; akıldan ve gönülden geçer; bazen biri, bazen diğeri önden gelir. Fakat önce inanıp sonra teslim olunuz. Şöyle bir dört yanınıza bakınız, hayrınıza olandan gayrı ne göreceksiniz, ki, sizin şer bildiğinizde bile... Şöyle bir dört yanınıza bakınız, doğru olandan gayrı ne var, ki sizin yanlış gördüklerinizin içinde de. Bırakın kendinizi Yaradan'ımıza, teslim olun, sizi güzel huylarınızla bilsinler. Yüceler Yücesi Mevla, sizin kalbinizi en iyi görendir. Bil ki ey kardeşim; güzellik, kalıbında değil, kalbinde olandır. Siz o güzelliği gösterip nurunu dağıtın. Birbirinize el uzatın, birbirinizin derdini, sıkıntısını bilip bu sıkıntılara, bu dertlere çareler bulun. Ve her zaman Müslüman kardeşlerinize yardıma hazır olun.

Sizler için lazım olan, nefislerinizi tam arıtmak, onun bütün kötü huylarından kurtulmaktır. Bu kötü huyları çok konuştuk sizinle, bir daha hatırlatmama gerek yok. Bunu başardığınız zaman gönlünüzün aksi, gözünüze vurur, her şeyi sevgi ve iyilik bakışı ile görürsünüz ve dilinizin söylediği, gözünüzün anlattığı ile bir olur da, siz başkaları arasında hayırlı bilinirsiniz... (durdu, geniş bir nefes aldı, devam etti) Vesvese veren şeytana uymayınız. O sadece aldatandır. O, doğru söz etmez... Cenabıhak, yalanı istemez, başkasını aldattıklarını sananları sevmez. Aslında başkasını aldattığını sanan, sadece kendisini aldatmış olur, çünkü aldatmak, Güzel Allah'ı inkâr etmektir. Ey kardeş bil ki; doğru olmak, doğruyu söylemek O'nun emrini yerine getirmektir yalnız. Yalanda olmak, O'ndan ayrılıkta olmaktır ki sizin için en korkulacak, kaçınılacak şey, O'ndan ayrılıkta olmaktır. Hiç unutmayın ki Cenabıhak, sizi sizden iyi bilendir. O, sizi, O, kalplerinizi görür. Ve sizin için yalnız hayrı ister, O, hayrı ve şerri yaratandır.

Kıyametin ne zaman kopacağı bilinmez, hemen şimdi de kopabilir, bir sene sonra, yahut &in sene sonra da kopabilir. İşte siz o vakte kadar O'nun doğru yolunu seçmiş, doğruyu bulmuş, teslim olmuşsanız, işte o günde gerçekten hayırla örtülü olursunuz. Yasin suresi, elli beş ve elli altıda, şöyle söyler Yaradan: "O gün cennet halkı bir) uğraş içinde eğlenip ferahlamaktadır. Kendileri ve eşleri, gölgeliklerde koltuklar üzerinde yaslanmışlardır." Şimdi sizler, "o gün"e ve o günü Yaradan'a şükredip teslim olunuz. Her an Yüce Mevla ile olunuz, çünkü o, her an sizinledir.

Cümlenizi Yüceler Yücesi Allah'ı Teâla'ya emanet ederim.

Birtakım adamların niyet; Mısrî'nin vaazı sırasında, söylediği bir şeyden, bir kelimeden olay çıkarıp onu tartaklamak ve Ulu Cami'den ayağını kesmekti... Fakat hiçbiri, onun ağzından çıkan bir kelime için bile "yanlış" diyemedi, olay çıkaramadı, hatta birbirlerine söylemeseler bile kalplerinde Mısrî'nin güzel konuştuğunu tasdik ettiler. Birkaçı, önceki niyetinden utandı.

***

Bir akşam vakti, yatsıdan sonra Mısrîlerin kapısı çalındı. Gelen Kâsım'dı ve onun kahkahaları arasında, birbirlerine sarıldılar.

— Kaç zamandır bekliyordum seni, dedi Mısrî, hoş geldin sefalar getirdin adamım.

— Ağam benim, çok özledim seni...

Mısrî, onu kolundan tutup içeri soktu; kapının ağzında "destur" diye bağırdı karısına, Gülsüm'e biraz vakit verdikten sonra, yürüyüp odaya girdiler. Gülsüm yoktu.

— Dur, dedi Mısrî, Gülsüm içeri geçmiş demek ki, gelip sana bir hoş geldin desin de sonra oturup konuşalım.

Gülsüm geldi; ayakta Kâsım'a, hoş geldin dedikten ve karısının, çocuklarının, annesinin, kız kardeşinin hatırlarını sorduktan, hepsine, "İyi, selamlan var" cevabını aldıktan sonra, iki arkadaşı baş başa bırakıp mutfağa Kâsım'a çorba yapmaya gitti.

İki köşe minderine, karşılıklı oturdular:

— Ee adamım, ne var ne yok? diye sordu Mısrî.

— Önce senden özür dilemeye geldim, aslında kabahatli değilim, padişah emrini yerine getirdim o kadar, fakat sana anlatmaya mecburum.

— Hayırdır inşallah?

— Senin açından baktığımızda pek hayır değildir ağam, çünkü padişah, yasak fermanını bana yazdırdı. Ben aslında biliyorsun gerilerde bir kâtiptim, göze çarpmak istemedim hem de hat çalışmalarımı engellemesin istedim. Mesele şu; kim, nasıl, ne şekilde bilmiyorum ama, Vanî'ye, seninle dost olduğumu bildirmiş. O da peşime adamlar takmış. Hiç farkında değildim ben, her neyse adamlar beni sorup soruşturmuşlar, takip etmişler ve tarikatlarla hiçbir ilişkimin olmadığını görüp anlatmışlar Vanî'ye. O da beni sorguya çekti; hem senin arkadaşın olup, hem de nasıl Halveti olmadığımı sordu. Ben de arkadaşlığımızın ta Malatya'da sıbyan mektebinde başladığını falan anlattım. "Nasıl oluyor da onun tarikatına girmedin?" diye sordu.

— Bunu Mısrî de merak eder deseydin!..

— İkimizin ayrı taraflara yöneldiğimizi, çocuk yaştan beri senin dine, benim hatta düşkünlüğümüzü, ama bu değişik yönelişlerin bizim samimi arkadaşlığımızı bozmadığını anlattım. Bu sefer, bu kavgada hangi tarafı tuttuğumu sordu. Benim sadece basit bir mümin olduğumu, kavganın beni aştığını, kimseyi tutmadığımı söyledim. Bilmem padişaha ne anlattı, o da: "Buraya gelsin, fermanımı ona yazdıracağım." demiş. Bu, Vanî'nin de pek hoşuna gitmiş ki, benimle dertleşir gibi oldu, yahut seni gammazladı; bana senin bir risaleni gösterdi. Orada adama basbayağı küfür etmişsin; hani cahilsin, cahilin de cahilisin falan demişsin...

— Bir adamın ne olduğunu söylemek ona küfür değildir, sadece bir tespittir!

Kâsım tekrar kahkahayı patlattı:

— Tamam ağam öyledir! Velhasıl beni padişahın karşısına çıkardı, yakından bakınca pek yakışıklı bir adam.

— Adamın kalıbına değil, yaptığı işlere bak!

— Evet, işte bana yazdırdı o emri. Emin o!, canım çekiliyor sandım, fakat kaç yılın ustasıyım, ne elim titredi ne bir harfi çirkin yazdım. Sonra, alıp tetkik etti çünkü, bana da: "Yazın güzelmiş, kendi beğendiğin hatları da getir, bir bakayım." dedi.

— Alsınlar yasaklarını başlarına çalsınlar! İşte Mevla'mın izni ile Bursa'da ben, Eşrefzade Şeyh Şerafettin ve yine Halveti Şeyhi Muhyiddin Efendi bildiğimiz gibi zikir ve devrana devam ediyoruz. Ee, sen götürdün mü hatlarını ona?

— Hayır, çünkü maksadım yine kendimi unutturmak.

— O Vanî köpeği oradayken sen zor unutturursun kendini!

— Ha bak köpek dedin de, sana üzüntülü bir haberim daha var, Kiraz öldü, artık çok ihtiyarlamıştı.

— Yaa, vah vah! Ama sizin evde iyi yaşadı şükür. Benimle kalsaydı bu kadar da yaşamazdı. Ne de güzel bir altın toptu ya...

— Öyleydi... Şimdi ağam çok merak ettiğim bir şey var. Kuzum Allahını seversen, bu iki cemaat, yani tarikatçılarla şeriatçılar neden birbirleri ile anlaşamazlar. Bu tarih boyu böyle gitmiş çünkü, ta Gazali'den bu yana.

— Bak adamım, şeriat takımı; hakikat takımının ilmini bilmediğinden, onlarınkini şeriata aykırı sayar ve hakikat ehline karşı koyar. Tam kemale ermişler bir yana, hakikat takımı da şeriatı, hakikate aykırı görerek onu terk etmekte bir sakınca görmez. Fakat yükseklere çıkıp kulelerde oturan arifler, orta yol ehlidirler. Bu iki ilmin bir tek ilim olduğunu, iki tarafın da gözlerinde bulunan hastalık perdesinden ötürü, iki ilim gibi göründüğünü bilirler. Ve iki taraf ehlinin de haklarını verirler. İki tarafın benzerliklerini açıklayarak, anlaşmazlıklarını çözerek, iki ilim ehlinin arasını bulmaya çalışırlar.

— Peki sen bu ara buluculardan olmaz mısın ağam?

— Olmak imkânı bulduğum zaman elbet oluyorum. Bilir misin adamım, bu iş Allah'ın hikmeti ve kudreti icabı böyle olmuştur; iki tarafın arasında bir berzah vardır sanki. Biri, öbür tarafa geçemez. Bu engel iki taraf ehillerinin vehmidir aslında. Bundan dolayı, biri diğerine karışarak onun özelliğini bozamaz. Bilir misin ayeti, Rahman suresi on dokuz, yirmide olmalı, şöyle der: "Salmıştır iki denizi; buluşup kucaklaşıyorlar, bir ayırıcı var aralarında, kendi sınırlarını aşmıyorlar." Evet, böyle der; yani tatlı suyu ve acı denizi salıverdi, bunlar karşılaşıyorlar, yaklaşıyorlar, yüzeyleri birbirine temas ediyor, fakat aralarında birbirlerine geçmelerine mâni olacak bir görünmeyen engel var.

— Acaba var mı böyle bir deniz dünyada?

— Var olması lazımdır, şimdi biz bilmiyoruz ama, elbet bir gün onu da keşfederler. Her neyse işte bu iki ilim birbiri ile karışacak, birleşecek gibi olur, fakat aralarındaki berzah ile ayrılırlar. Ve böylece hâlleri birbirine tecavüz etmez. Ta ki birinin hükmü diğerini yenerek iki dünyanın dengesi bozulmaya, çünkü bu engel iki cihanın imarı için kurulmuştur, Allah'ın hikmeti icabı.

— Açıklayamadığınız şeyleri, "Allah'ın hikmeti." der, kapatırsınız.

— Öyle, dedi Mısrî, ondan beklenmeyecek bir boyun eğişle. Ne demiş melekler O'na: "Bize bildirdiğin kadarını bilebiliriz ancak." Evet bizler de öyle, bize bildirdiği kadarını bilebiliriz.

Kâsım içini çekti:

— Öyle olmalı, dedi, yalnız siz mürşitlerin keşifleri falan vardır diye bilirim.

— İşte dedik ya, bize bildirdiği kadar. Herkese de her şeyi bildirir diye bir şey yok tabii. Neyse bırakalım bunları; hazır gelmişken benim bir vaazıma, bir de zikrimize katıl bari, ama yok, vaaza gel de, zikre katılma. Çook Vanî casusu vardır çevremde. İnanmazsın ama, zikre bile katılırlar, istemem senin müzevirlemelerini... Bari Bursa'nın çarşılarını gez gör, ben anlamam ya, çok güzeldir, derler. Mücevher, inci falan da ucuza satılırmış, onu da bilmem, dokumaları, ipek, kadife falan hepsi pek güzelmiş, Gülsüm de öyle söyler... Şöyle bir gez, İstanbul'a hediye falan götürürsün.

— Ha, dedi Kâsım, ayağa kalktı, hediye dedin de aklıma geldi. Bizimkiler, Gülsüm Hanıma hediye gönderdiler...

Kâsım sözünü bitirmeden oda kapısı tıkırdadı; Mısrî gitti açtı. Bir yufka açma tahtası ile, pırıl pırıl ovulmuş, üzerinde bir büyük, kalayı parlayan kâse, iki kaşık ve evde açılmış yufkalar olan bir tepsi ile döndü. Küçük ayaklı tahtayı yere koydu, üzerine örtüsünü örttü ve tepsiyi yerleştirdi.

Kâsım:

— Bu ne zahmet yenge, karnım toktu, ama yine de sağ olasın, dedi kapıya doğru, ama demin görünen Gülsüm un şimdi niye kaçtığını anlamamıştı. Fakat belli ki sadece selamlaşmaya izin vardı!

— Estağfurullah, afiyet olsun, diye Gülsüm'ün sesi duyuldu.

Kâsım, zembilinden çıkardığı bir kutuyu Mısrî'ye verdi:

— Efendim, şöyle söylediler; birtakım evlenme hediyesiymiş, öbürü de bebek! Rüya gördüm, oğlan olacak diyor Melekşan.

— Oğlan olacak, diye tasdik etti Mısrî, lâkin bu hediye faslı hoşuma gitmedi. Yahu aramızda böyle şeyler olur mu, evlendin, çocuğun olacak diye hediye mediye... Aramızda bırak bunları adamım, bırak, başkalarına yap sen onları.

— Bak vallahi ben akıl etmedim, ben de anlamam bu işlerden, fakat dedim ya, kadın kısmı, onlar yolladılar. Ha bu da sana Melekşan'ın mektubu. Galiba rüyalarını yazmış yine.

— Çook ilgi çekici rüyaları var, gönlü çok açık, temiz ve saf maşallah, dedi Mısrî, bilir misin, diye ilave etti, İbn Arabî: **"Erkeklerin ulaştığı bütün manevi derecelere kadınlar da ulaşabilir, kutbun derecesi buna dahildir."** der.

— Haydi hayırlısı, dedi Kâsım, iyi ki kız kardeşin tarikatta mı diye sormadı Vanî!

Bir kahkaha daha attı Kâsım, Mısrî de gülümsedi:

— Haydi otur artık, karnımızı doyuralım, dedi.

Kâsım birkaç kaşık çorba içtikten sonra, derin derin içini çekti, sesi çok üzüntülüydü:

— Her şey sanki bir çöküşün başlangıcında ağam. Koskoca imparatorluk ağır ağır gidiyor; ekonomik bakımdan öyle, iç ve dış politika açısından öyle. Bu durumda tabii ki din kendini kurtarıp aradan sıyrılamaz! Toplumun bütün kurumlan hep beraber çöker, birbirlerini etkilerler çünkü, din de kendini kurtaramaz elbet... Fazıl Ahmet Paşa, hâlâ Girit'te, Kandiye önünde muhasara altı ay, yirmi bir gün devam etti. Bu süre içinde sekiz bin asker şehit oldu, çok da masraf yapıldı, düşüremediler kaleyi!.. Eski günlerde olsa böyle mi olurdu? Kış geldi yetişti, paşa muhasarayı kaldırdı, fakat bu arada kendisinden beklenir harika bir iş yaptı biliyor musun? Kandiye'nin karşısında yer altında bir şehir yaptırdı, bütün ordu böylece sığınakta geçirdi kışı. Görüyor musun, tarihte ilk defa, bütün ordu yer altına sokularak kış geçiriliyor.

— Çaresizlik insana neler yaptırıyor Allah'ın yardımıyla! Sen bu adama çok güveniyordun, güvendiğin kadar varmış. Zor olacak ama Allah ona nasip edecek Girit'in alınmasını, tasalanma.

— İnşallah! Biliyor musun Girit Seferi açılalı yirmi bir yıl oldu, adanın tamamı bir türlü alınamadı! Oysa bu Osmanlı, nereleri, nereleri çok daha kolay fethedip, gelip gelip Kandiye önünde durdu! Fazıl Ahmet Paşa'dan beklenen, o altı ay içinde kalenin düşürülmesiydi.

— Bütün Avrupa Kandiye'ye yardım ediyor demiştin mektubunda.

— Orası öyle, bütün Avrupa Kandiye için birleşti; tek yürek, tek yumruk oldu. Kandiye'ye para, asker, gıda yardımı yapılıyor.

— Dediğin gibi, bir çöküş başlangıcı içinde bulunmasaydık, Avrupa'nın yardımları da bize vız gelirdi, alırdık kaleyi, neyse... Adamım, mesele nedir biliyor musun, Osmanlı'nın o güzel dünyasının varisçileri, kendilerine o güzel dünyayı hediye eden atalarına hiç mi hiç layık değiller. Şimdi nerede o güzel dünya, nerede o güzel adamlar? İşte diyorum ki, bütün bu gidişat halka anlatılmalı, bildirilmeli... Eğer halk bilinçli olarak kıpırdarsa, bu çöküş önlenebilir...

— Gözünü seveyim ağam, sen bunları sakın vaazlarında söyleme, yoksa devletin gözü sana çevrilir...

— Çevrildiği kadar çevrildi be adamım, daha ne yapacaklar?

— Sen risalelerinde kâfi derecede yapıyorsun uyarmalarını, bir de vaaz kürsüsüne taşıma. Ne olursun, benim hatırım için!

Mısrî birden parladı:

— Adamım! Adamım! Benim bir İlahî görevim de, ait olduğum memleketime, milletime yardım etmektir. Nasıl hatırını koyarsın önüme... (sesi düştü, kırıldı) Senin hatırın benim için çok değerlidir, böyle şeyler için harcama onu! Beni de düşünme, her şey olacağına varır, bunu unutma... Haydi haydi, soğuttun çorbanı, iç bakayım benim adamım.

* ***

İstanbul'dan gelen armağanlar; biri minik zümrütlerle süslü altın kolye ve bilezik, diğeri üç renk kızıl, yeşil, sarı ince altın zincirlerle örülmüş kolye ve bilezikti... Gülsüm onları o kadar sevdi ki; özenle işleyip de kullanmaya ve satmaya kıyamadığı üç ipek yatak takımını, yine pek zarif işlenmiş bir ipek bohçaya sararak, Kâsım'ın evindeki üç hanıma yolladı.

Kâsım Bursa'da yalnız iki gün kalabilmiş, üçüncü gün İstanbul yoluna düşmüştü. İki eski arkadaşın ayrılıkları hüzünlü oldu. Mısrî, hayatına, çocukluğundan kalan taze bir bahar dalı gibi giriveren Kâsım'a: "Çok az kaldın." diye sitemde bulunurken Kâsım, ağasının vaazlarında Osmanlı'ya çatmasından ötürü bir hayli tedirgin, âdeta yaralıydı: "Yine geleceğim ağam, elbet geleceğim ağam, fakat bana söz ver hiç olmazsa daha temkinli konuş, ne olursun." diyordu.

İki olay üst üste geldi; Mısrî'nin Ali'si doğdu ve Mısrî, Uşak'taki pirdaşı, Şeyh Mehmet Efendi'nin vefat haberini aldı. O kadar üzüldü, hüzünlendi ki, oğlunun doğuşuna sevinemedi bile.

Şeyh Mehmet Efendi için güzel bir şiir yazıp tarih düşürdü. O hüzünle Ali'nin doğduğu günle ilgili bir tarih düşüremedi. Oysa Mısrî çok güzel tarih düşürürdü, eskiden beri meraklıydı rakamları harflerle ifade etmeye. Bir inanışa göre; her harfin bir sayı değeri vardı, ebcetle bir mühim olayın şiirle tarihi düşürülebileceği gibi, cifır hesabı denilen bir usulle de yazılı eserlerde, harflerin rakam değeri hesaplanarak ileriye ait birtakım keşiflerde bulunmak mümkündü. Mısrî hem ebcede hem de cifire meraklıydı. Bir şiirinde de, bunlara olan ilgisini şöyle belirtmişti:

"Esma-i İlahîyede bi-had hünerim var
Her dem de semâuat-ı hurûfa seferim var
Âlimlere ebcet hâcesi olmak olur ar
Alçak görünen ebcede âlî nazarım var"

Bu inanışı benimseyen Hurufilik Osmanlı'da hoş karşılanmamış, bazı Hurufı şeyhleri öldürülerek Hurufilik yasaklanmıştı.

Mısrî, kendi cifır hesaplarına dayanarak bazı keşiflerde bulunuyordu ve vaazları sırasında vecd içinde bunları kürsüden herkese anlatıyordu. Bilhassa Osmanlı'nın geleceği hakkında çok karamsar hükümleri vardı... İdareciler tarafından gözden kaçmayan bu hâl, Mısrî'nin karalanmasına neden oluyordu. Bilhassa Osmanlı'nm aleyhine konuşmaları, geleceği hakkında kötümser sözleri, ta saraya kadar ihbar ediliyordu. Evet, Mısrî her şeyin farkındaydı, ama o da inatçıydı, hâli tavrını değiştirmeye, konuşmalarında dikkatli olmaya hiç niyeti yoktu, çünkü bunu, Kâsım'a da söylediği gibi, bir İlahî görev kabul etmişti. Aslında yine İlahî olan uzun, çok uzun bir sarhoşluğun içinde yaşıyordu epey zamandan beri.

Dervişleriyle özel sohbetlerinde, ne politikadan ne de Osmanlı'nın çöküş ihtimalinden bahsederdi. Bu sohbetler sonrası, eğer halktan kimseler de dinlemeye gelmişlerse onlara hitaben ağzından politik sözler kaçırdığı olurdu...

O gün sohbeti bir hatırası ile açtı:

— Epey zaman önce, bir akşamüstü, kıbleye karşı oturmuş; "Fakirlik tamamlandığı zaman, o Allah'tır." sözünü içimden tartışıyordum. O an Allah'tan bir ilham geldi ve mânâ apaçık belirdi. O, bana gösterdi ki; O'ndan başka hiç kimse ve hiçbir şeyin ne açıkta, ne gizlide içte bir varlığı vardır. Sadece "var" zannedilir. Bir arif için vücutta yoksulluk tamam olmayınca yani vücudu atmadıkça perdesiz, doğrudan Hakk'ın yüzüne bakması, O'nu görmesi imkânsızdır. Kuranda Kıyamet suresi, yirmi ikiyirmi üçte, şöyle buyrulur: "Yüzler vardır o gün parıltılı, Rabb'ine doğru bakan." İşte onlar, Cenabıhakk'ın yüzünü seyredenlerdir.

İnsan varlığını yok bilip, “vardır” zannından kurtulmazsa Allah’ın göklere ve yerlere teklif ettiği, onların kabul etmediği, fakat âdemoğlunun kabul ettiği vücut emanetini ödeyemez.

Kimin ki, gözlerinin önündeki perde kalındır, bu yüzden Hakk’ın olan vücudu kendine mal eder. Çünkü fakr yani yoksulluk; Allah’tan başka her kimseden ve her şeyden varlığı alıp yok etmektir. Vücut kalkınca Hak görünür. Sorarsan: “Vücut görünüşte ve gerçekte Allah’ınsa, o hâlde ârif kim? O’na bakan kim, O’nu gören kim? Derim ki: Vücut birdir ama mertebeleri çoktur. Bir mertebede seven, bir mertebede sevilendir. Bir mertebede gül olur, bir mertebede bülbül... Sonra bir şiirinden bir beyit okudu:

Âlemlerin nakşını hep hayal gördüm/ Ol hayal içre bir Cemal gördüm.

Dervişler, derin düşüncelere dalarken, tekkeden içeri halktan birkaç kişi, onların ardından birkaç kişi daha geldi, bağır basıp selam verdikten sonra, herkes bir yerlere ilişti:

— Hoş geldiniz, dedi Mısrî, hayır ola?

— Şeyhim, dedi biri, deminden beri aramızda tartışıp duruyoruz anlaşamadık. Sen geçenlerde yüzün kara olması hakkında bizlere bir şeyler anlatmıştın, demek ki anlamamışız, bir zahmet bir daha anlatır mısın?

Mısrî düşündü; “Allah Allah, bu, dervişlerime açtığım konu ile ilgili. Adamlar tam zamanında geldiler, fakat aralarında Vanî’nin casusları var, tanımıyorum, lâkin hissediyorum. Evet hissediyorum... Ne olurlarsa olsunlar korkacak değilim ya! Ben doğru bildiğimi söylerim, söyleyeceğim de...” Adamlara bakıp hafifçe gülümsedi:

— Bizler de şimdi bununla ilgili şeyler konuşuyorduk. Eveet, yüzün siyah olması, fakr yani yoksulluk demektir, aynı zamanda yokluğu da siyah denir. Yani dünya ve ahiret yoktur, siyahtır. Bunların varlığı yoktur. Çünkü varlık, vücut tektir, o da Allah’tır. Yaratılmışlara varlık hükmetmek mecazidir.

— Ama, dedi adamın biri, hadis diyor ki: “Nefsini bilen Rabb’ini bilir.”

Mısrî, kızmakla kızmamak arasında tereddüt etti fakat sesini iyice yumuşattı, tane tane konuştu:

— Çok iyi söyledin, bu söz gerçi Hazreti Ali’nin sözüdür diyen de vardır, her neyse... İşte bu söz de tastamam aynı anlama geliyor. Çünkü insan nefsinin vücudu olmadığını bilirse; kendisinde bulunan vücudun, varlığın Allah’a ait olduğunu anlar. Yani efendim; kendisinin aslı itibarıyla Rab, görünüş itibarıyla nefis olduğunu bilir, anlaşıldı mı?

Adam, ne kadar, “anlaşıldı” diye başını salladıysa da, Mısrî, onun dışarı çıkar çıkmaz; önüne gelene, **“Mısrî Rab’lığını ilan ediyor! A Müslümanlar, şuna bir, dur diyen çıkmayacak mı? Sesini kesen olmayacak mı?”** diye konuşacağını biliyordu. Kâsım’ın hayali görünür gibi oldu: “Ağam çeneni kapa, yahut adamların istediği gibi konuş, azıcık siyaset yap be şeyhim!” dedi. Mısrî’nin iç sesi Kâsım’a karşı yumuşadı: “ Adamım,” dedi, “adamım bilmez misin ben siyaset yapan din adamı değilim? Yapmayı da çok ayıp kabul ederim. Bir başka kişi olmak da hiç elimden gelmez. Varsın bu veled-i şeytan, istediği gibi konuşsun.” Kâsım güldü, Mısrî içini çekti: “Yunusum,” dedi, “Yunusum senin, elinden dert çektiğin bir molla Kâsım mıydı?”

Tekrar soruyu sorana baktı:

— Fakrın tamamı, Allah'tan başka her şeyden varlığı atmaktır. İşte bu, yüzün kara olmasıdır. Vücut kalkınca Hak görünür ve hiç kaybolmaz, dedi.

Artık Mısrî'nin arkasına yalnız çocuklar değil, delikanlılar ve koca koca adamlar da takılıyorlardı. Alçak sesle fakat Mısrî'nin duyacağı gibi ağır küfürler savuruyorlardı; çocuklar hâlâ taş atıyorlardı ardınca...

Bunun karşısında sevenleri çoğalıyor, müritler artık tekkeye sığmaz oluyordu. Çoktan beri yeni bir tekke yapmak için ısrar eden, Nilüfer Çayı üzerine de bir köprü yaptırmış olan hayırsever tüccar Abdal Çelebiye izin verdi Mısrî. Ancak devlet adamları dahil birçok kişinin para verme teklifini kabul etmedi. Ancak Fazıl Ahmet Paşanın Kardeşinin teklifini geri çevirmedi. Onu da, yeni yapılan tekkenin yanında küçük bir medrese inşaatına başlattı. Yeni tekke inşaatı devam ediyordu. Artık bu kadar hakaret gördüğü mahallede oturması da gereksizdi. Yeni tekkenin yakınında bir ev bulundu, Mısrîler oraya taşındılar. Kâsım'a ve Şeyh Ağasına yazdığı mektuplarda: "Bu mahallede fitnelere gömüldüm, yeni tekkenin inşaatına yakın bir ev bulduk, oraya taşınıyoruz." diye yazmış ve yeni adresi vermişti.

***

Tarih; 1670'ti, Mısrî elli iki yaşındaydı. Yeni tekke tamamlandı ve Mısrî'nin kızı Fatma doğdu. O yıl, Osmanlı büyük bayram yaşadı; çünkü Fazıl Ahmet Paşa komutasındaki ordu, bir yıl daha kışı yer altı şehrinde geçirdikten sonra Girit'in Kandiye'sini düşürmeyi başarmıştı. Girit artık bir iki önemsiz kale hariç Osmanlıya aitti.

***

Gülsüm bir kız doğurmaktan memnundu. Fatma'nın kendisine Ali'den daha çok yâr olmasını bekliyordu. Ona bildiği her şeyi öğretecekti. Ali üç yaşında, uslu bir çocuktu. Babasının yüzünü az görmesine rağmen, ona çok bağlıydı... Fakat Mısrî'nin çocuklarla meşgul olacak hiç vakti yoktu. O İlahî sarhoşluğunu yaşarken, kendini dervişlerine, şiirlerine ve yazdığı risalelerine adamış görünüyordu. Yine de karısının isteği üzerine kızının doğumuna tarih düşürdü. Fakat o günlerde Mısrî kendisini, belki daha doğrusu, bir insanın macerasını anlatan şiirini yazmıştı:

Ezelden nârına aşkın yana geldim, cihân içre
Akıttım nice dem yaşlar gözümden, dolu kan içre

Hakk'ıla bî-nişân iken kamu canlara can iken
Düşürdü bl-mekân iken beni kevn ü mekân içre

Nice geldim nice gittim nice doğdum nice öldüm
Nice'çıldım nice soldum şu gül gibi cihân içre

Bulut olup göğe ağdım matar olup yeri yağdım
Güneş olup gehî doğdum zemin ü âsumân içre

Nebât olup nice devrân, nice demde olup hayvân
Geyürdi suret-i insân bana devr-i zamân içre

Çü inşân suretin buldum, Hakk'a hamd u senâ kıldım
Fenâ ender fenâ oldum bekâ-yı câvidân içre

Erişti marifet nûru gönül oldu Hakk'un turu
Niyâzî duydu çün sırrı gümân gitdi ayân içre

Mısrî'nin pek çok şiiri bestelenmişti. On yedinci asrın büyük bestecileri Itri, Dede Efendi, Hafız Post tarafından bestelendiği gibi, kendi müritleri Bursa Ulu Camii ve Mısrî Tekkesi Zakirbaşısı Karaoğlan Mustafa, İstanbullu Ali Efendi, ayrıca yine Ulu Camii Başmüezzini Ak Hâşiye Mustafa gibi şahıslar tarafından ve birçok amatör besteci tarafından da besteleniyordu. Velhasıl yeni bir şiirin yazılmasını özlemle bekleyen besteciler vardı. Bu şiirler âdeta yazılırken besteleniyordu.

Fakat son zamanlarda Mısrî'nin gönülden arzusu; İmam Buseyri'nin üçüncü asırda Hazreti Peygambere yazdığı övgü, İslam âleminde ünlenmiş Kaside-i Bür'e'sinin beyitlerine beşer mısra ekleyerek tesbî etmek ve her beyitin başında onun ismini geçirmekti. Fakat ne kadar çalışırsa çalışsın bu işi beceremiyordu. Bir gün bir dervişi ile konuşurken, bu derdinden bahsetti. Son derece bilgili ve saf bir kalbi olan derviş:

— Şeyhim, dedi, sahibinden, Allah'ın elçisinden izin aldın mı?

Hayır, bunu akıl edememişti Mısrî. O gece, dualar edip istihareye yattı. Rüyasında, kırlık bir yerdeydi. Yürümeye başladı ve yeşillikler arasında bir çeşme gördü. Hazreti Peygamber orada abdest alıyordu. Mısrî yaklaştı, durup bekledi. Peygamber işini bitirince ona doğru hamle yapıp önce elini, sonra gülümseyen yüzünü öptü. Peygamber, onun da kendisinin abdest aldığı çeşmeden abdest alfasını istedi ve sonra sırtını okşayıp ona başarılar diledi.

Mısrî içinde bir sevinçle uyandı. O gece sabaha kadar otuz yedi beyti tesbî etti, ertesi gün kırk ve on gün içinde bütün kasideyi tesbî etmiş bulunuyordu.

O günlerde Mısrî'yi şaşırtan bir şey oldu. Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa onu Edirne'ye davet etmişti... Mısrî şaşırdı ama memnun da oldu. İlk defa yüksek bir devlet adamı ile temasa geçecek; bazı şikâyetlerini, bilhassa zikir ve devran yasağı ile ilgili olanları zamanın büyüklerine anlatabilecekti. Tabii karşı ihtimal de vardı; Mısrî'nin padişah emrini dinlemeyip zikre ve devrana devam etmesi, Bursa'daki vaazlarında Osmanlı aleyhine konuşmaları sadrazamın kulağına mutlaka gitmişti, sadrazamın onu uyarmak ve azarlamak için bu daveti yaptığı da düşünülebilirdi. Nitekim düşündü de Mısrî, fakat gönlünde hiçbir kara haber veya ürkme belirtisi yoktu. Mısrî, yanında tekkenin zakirbaşısı Karaoğlan Mustafa ve birkaç önemli dervişi ile birlikte Edirne'ye gitti.

Edime; I. Ahmet ve IV. Mehmet başta olmak üzere, bazı padişahların orada oturmayı tercih ettikleri ve bundan dolayı ikinci bir başkentmiş gibi gelişmiş, güzelleşmiş, zenginleşmiş, tabiat bakımından çok zengin bir şehirdi. II. Osman ve IV. Mehmet'in tercih sebepleri, Balkanlar'da tertip ettikleri av eğlenceleri idi. Özellikle IV. Mehmet, ava aşın derecede tutkundu ve Edirne'yi tam anlamıyla devlet merkezi hâline getirmiş, Venedik ve Leh seferleri bahanesiyle burada kaldığı gibi, birçok elçiyi de burada kabul etmişti. Ayrıca oğullarının sünneti ve kızının on sekiz gün süren düğününü de burada yapılmıştı. Edirne'de birkaç saray vardı. IV. Mehmet, Tunca, Hünkâr ve Edirne Sarayı gibi isimlerle anılan Saray-ı Cedid'de oturmayı tercih ediyordu. Bu saray şehrin dışında, Tunca Nehri'nin batısındaki geniş düzlüklere kurulmuştu. IV. Mehmet bu sarayda yenilikler yaptırmış; bahçeleri daha bir güzelleştirmiş, bu bahçeleri kasırlarla süslemişti. Şehirde ayrıca Mimar Sinan'ın en güzel

eserleri bulunuyordu. Başta Selimiye Camii olmak üzere, Taşlık, Defterdar, Şeyhi Çelebi Camileri birer sanat abidesiydi.

Edirne aynı zamanda bir medreseler, hanlar, hamamlar, çarşılar, bedestenler şehriydi. Birçok vezir ve paşa konağı vardı. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nınki bir saraydı âdeta. Fazıl Ahmet Paşa; Mısrî ve beraberindekileri burada kabul etti.

Fazıl Ahmet Paşa, mavi gözlü, kumral, uzun boylu, zayıf ve pek sevimli bir adamdı; kısa bir sakalı vardı. Mısrî onu, zayıflığı hariç, Kâsım'a benzetti.

İlk gün karşılıklı iltifatlar, Mısrî'nin kendi şiirlerini okuması ve saray sazlarının Mısrî'nin bestelerini çalmasıyla geçti... Ertesi gün Fazıl Ahmet Paşa, küçük misafir grubuna rehber tayin ederek, onların birkaç gün şehri gezmelerini; önemli cami, medrese ve tekkeleri ziyaret etmelerini temin etti... Bir on gün böyle geçtikten sonra, sıra çarşı pazara geldi. Mısrî bu noktada gruptan ayrılarak, buradaki Beylerbeyi Camiine komşu; Şeyh Mestçizade İbrahim Efendinin Halveti tekkesine geri döndü.

Niyeti İbrahim Efendi ile dertleşmek ve kaç gündür pek özlediği zikir ve devrana katılmaktı; fakat o:

— Biz, zikir ve devran padişah emri ile yasaklanınca, o işe son verdik şeyhim, dedi, gerçi pek göz önünde bulunmayan bir Kadiri tekkesi sesli zikre devam ediyor, ama biz çok göz önündeyiz. Padişah Hazretleri yanı başımızda, bu işi yapamazdık, diye âdeta özür diledi Mısrî'den.

Bu beklemediği durum Mısrî'nin canını sıkmış, onu biraz da öfkelendirmişti. Böylece dertleşemedi İbrahim Efendi ile. O zikir yapılan Kadiri tekkesinin adresini aldı ve oraya gitti...

Şehrin varoşlarında bulunan basit, sade, mütevazı bir tekke idi. Şeyhî Mehmet Efendi, Mısrî'yi büyük bir saygı ve sevgi ile karşıladı. Onun eserlerinin tekkede sık sık çalındığını söyledi ve Mısrî'nin tacındaki iç içe geçmiş üç halka ile sembolize edilen Kadiri Gülünün hikâyesini sordu. Böylece laf lafı açtı, ta Mısırlara gitti. Mısrî, Şeyhuniye Medresesini, İkinci Şeyhi Mehmet Efendi'yi bu Mehmet Efendiye anlattı. Bazen o kadar detaylara girdi ki, Kiraz'ın bile adı geçti... Böyle güzel bir sohbetten sonra, zikir meclisi yapıldı. Mısrî doya doya zikretti, Bir'le bir oldu. Vecd içinde ayrıldı oradan.

Böylece Mısrî, Edirne'de serbest kaldıkları zamanlar, yanına dervişlerini de alıp hep bu tekkeyi ziyaret etmeye koştu...

Bir cuma günü de Pehlivanlar Tekkesine gitti; bol bol güreş seyredip daha eski günlere döndü. Gözleri yaşararak o zamanın Derviş Ağa'sını düşündü ve o gece Şeyh Ağa'sına uzun bir mektup yazıp; Pehlivanlar Tekkesini ve bol; "abe"li "te be"li konuşmalar işitip kendisini nasıl andığını anlattı. Ah bir daha görüşmeleri keşke mümkün olsaydı!.. Fakat ikisinin de işleri, o kadar kendi özel arzularını aşmıştı ki... "Hani bir gün İstanbul'da, Kâsım'ın evinde buluşuversek." diye yazdı içi yana yana. Bu mektupta ne bir politik havadis, ne yasaklananların şikâyeti vardı. Sadece koyu koyu özlemdi her bir cümlesi.

Bu arada Edirne Sarayı'nda Polonya Seferinin hazırlıkları vardı. Daha halka ismi belli edilmese de, bir yere sefer olacağı halk tarafından da biliniyordu. Sultan IV. Mehmet hâlâ İstanbul'daydı... Seferin başında o da bulunacaktı.

Nihayet Mısrî, bir akşam Fazıl Ahmet Paşa ile baş başa kaldı. Ona bütün içtenliği ile; yasaktan ne kadar rahatsız olduklarını, oysa tekkelerin insanların eğitim ve öğretiminde nasıl faydalı olduğunu, ayrıca tasavvufun, İslam dininin huzurlu, güler yüzü olduğunu, bu yasakları bahane eden bir kısım halkın nasıl kendisini hedef hâline getirdiğini anlattı.

Fazıl Ahmet Paşa, başını sallayarak onu dinliyordu. Mısrî devamla, Osmanlı'nın kuruluşundan bu yana, tasavvuf erbabının daima devletin yanında olduğunu misaller vererek anlattı. Vanî'nin sultan üzerindeki tek taraflı ağır etkisinden şikâyetçi olduğunu söyledi.

Fazıl Ahmet Paşa bir süre sustu. Sonra:

— Biliyor musunuz şeyhim, dedi, bu sizin anlattıklarınızı ben de biliyorum, fakat sadarete geldiğimden beri devletin bu tarafı ile hiç uğraşmadım. Biliyorsunuz dış siyaset ve savaş benim ilgilendiğim birinci hususlar. Devletin iç siyasetini daha ziyade Merzifonlu Kara Mustafa Paşaya bıraktım. Fakat bu konularda onunla da hiç konuşmadık. Mesele sadece sultanımızın tasarruflarında. Şöyle bir şey geliyor aklıma, buradan İstanbul'a gidin, orada Ayasofya'da bir vaaz verin şeyhim, bana anlattıklarınızı orada bir bir anlatın, ben sultanımızın gelip sizi dinlemesini temin edeyim. Ancak bunu yapabilirim. Artık ondan sonrası size kalmış.

Mısrî, Fazıl Ahmet Paşa'nın da en az kendisi kadar açık ve samimi konuştuğunu gördü, içi rahat etti. Evet artık bundan sonrası ona kalıyordu. Mısrî, Allah'a sığındı.

Mısrî ve beraberindekiler Edirne'de kırk gün kaldılar ve kırkıncı gün Fazıl Ahmet Paşa'dan İstanbul'a gitmek üzere izin istediler. Paşa, onları karşıladığı gibi, sevimli yüzünde gülümsemelerle, saygılı ve sevgi dolu yolcu etti.

***

Mısrî Ayasofya'daki vaazı için önce öfkeli bir konuşma yapmayı düşünmüştü, ancak son anda bundan vazgeçti, gönlü razı olmamıştı. Kendini Allah'ına bıraktı. Minberin üstünde Mısrî, ortasındaki Kadiri Gülüyle siyah tacı ve siyah hırkası ile yakışıklı ve heybetli görünüyordu. Tam önündeki safta sultan, yanında Vanî Efendi, etrafında saray mensupları, bu saraylılar arasında da Kâsım oturuyordu. Geriye kalan kısmı halk baştan başa doldurmuştu. Herkes sessiz bir saygı içinde bekliyordu.

Mısrî, bir Bismillah çekip başladı. Edirne'de Fazıl Ahmet Paşaya anlattıklarını daha tesirli bir şekilde kısaca özetledi, sonra yapılan dedikodular, atılan iftiralarla, bugün tekkelerin nasıl boynu bükük hâle geldiğinden yine kısaca bahsetti ve o an gönlünden doğan şiiri, o tesirli, o ahenkli sesiyle okudu:

Gir sema'a zikir ile gel yana yana hû deyu
İr safa-yı aşk-ı Hakka yana yana hû deyu

Hep erenler hû ile kaldırdılar can perdesin
Açtılar gözlerin andan yana yana hû deyu

Gördüler hû kaplamış hep on sekiz bin âlemi
Feyz alırlar cümle hû'dan yana yana hû deyu

Zât-ı Hakk'ı buldular buluştular bu hû ile
Dost göründü her taraftan yana yana hû deyu

Ey Niyâzî gönlüne âşıklar hikmeti dolar
"Küntü kenz"in haznesinden yana yana hû deyu

Mısrî konuşmasına Hucurat suresinin on ikinci ayeti ile başladı:

"Ey iman edenler! 'Zan'dan çok sakının! Çünkü zannın bir kısmı günahtır. Sinsi casus gibi ayıp aramayın! Gıybet ederek biriniz, ötekini arkasından çekiştirmesin! Sizden biri ölmüş kardeşinin etini yemek ister mi? Bakın bundan iğrendiniz. Allah'tan korkun. Hiç kuşkusuz Allah tövbeleri çok kabul eden, rahmeti sonsuz olandır."

Ayeti yüksek, en gür sesiyle okuyan Mısrî, bir durdu, karşısındakileri gözden geçirdi, sultanın yüzünde çok hafif bir huzursuzluk hissetti. Vanî ise öfkeyle bakıyordu. Saray mensuplarının hemen hepsinin yüzünde padişahta sezdiği tedirginlik derece derece vardı. Mısrî daha alçak sesle konuşmasına devam etti:

— Ey iman edenler, bilin ki güneş nereye baksa, karşısında aydınlık görür. Şüphesiz güneşin gördüğü aydınlık, karşısına düşeni nura gark eden yalnız ve dahi yalnız kendi nurudur. Lâkin karanlığın karşısında aydınlık olmaz. Karanlık; karşısında bulunan herkesi ve her şeyi karanlık görür. Bu karanlık, karşısına düşen eşyayı karartan da yalnız ve yalnız kendi karanlığıdır şüphesiz.

Güneş, kendine kıyasen bütün âlemin nurdan ibaret olduğunu sanır. Karanlık ise yine kendisine kıyasen önüne çıkan her kimsenin ve her şeyin kara olduğunu zanneder.

Şimdi güneş gerçekten arif olan, Allah'ın birliğine inanan mümin misalidir. Bu kişi zaten tevhidinin, imanının: **"Hiçbir şey yoktur ki O'nu överek tespih etmesin; fakat siz onların tespihlerini farkedemezsiniz."** İsra suresinin kırk dördüncü ayetinin de söylediği gibi; yalnız ve yalnız kendi tevhidinin, imanının aksini, nurunu görür. Oysa aslında insanın ve eşyanın bir kısmında cehalet, küfür ve isyan zulmeti vardır. Lâkin o inanmış kişinin bakışının ışığı, herkesi ve her şeyi sarar da, o hepsinde sadece ışık görür. Cümleye iyi zan besler. Bu sıfat ancak insanı kemale, olgunluğa eriştiren, bir kâmil yol göstericinin, bir mürşidin terbiyesi altında, nefis tasfiyesi, gönül arındırması ile mümkün olur.

Karanlık ise cehalet ile kalbi kararmış cahille beraber olur. Bu adam her insanda ve eşyada bir eksiklik görür; herkeste bir ayıp arar. Cahil nereye baksa cehaletinin ve ayıbının karanlığı, gördüğü şeye akseder. Baktığı şey ne olursa olsun onda muhakkak noksan ve ayıp görür. Zavallı bilmez ki o kendi ayıp ve noksanıdır; oradan kendi kendine aksetmiştir.

O hâlde ey Allah yoluna sülük eden talip! Sana bahşedilen bu yolda iç mücadeleni sürdür ki, ruhunun güneşi battığı yerden doğsun; tutulduğu yerden açılıp parlasın; gönlünün âlemleri nurlansın. Gül yüzün aydınlansın ve ışık senin yüzünden, karşında bulunanlara aksetsin, tümünü parlatsın. Karşında bulunanlar senin ilim ve irfanının ışığından faydalansın, senin cisminin gölgesinde huzur bulsun.

Ey kendi ruhlarının karanlığında çırpınanlar! Siz Mevla'nın nuru ile aydınlanmış bu kişiye ne yapabilirsiniz? Siz ne kadar zavallısınız ki, Cenabıhakk'ın ışığına savaş açmaktasınız! Siz karanlığın içinde boğulurken zanlarla çırpınmakta, kararmış dillerinizle Allah'ın nurunun gıybetini yapmaktasınız!

Siz, ölmüş kardeşinizin etini yemektesiniz.

***

Cemaatin çoğunluğu ağlamaktaydı...

IV. Mehmet doğruldu, kalktı; saray mensupları hep birden kalktılar, cemaat kalktı. Sultanın güzel ela gözlerinden iki damla yaş, yağız çehresine süzüldü, öylece duran bir an baktı Mısrîye, sonra arka safta duran Kâsım'a başıyla işaret edip yanına çağırdı. Yanına yaklaşan ve kocaman mavi gözlerinde sorular titreşen kâtibine, herkesin duyacağı gibi yüksek sesle:

— Hemen şimdi Hazret'e söyleyiniz, fermanımı almadan ayrılmasın camiden!

Döndü, yürüdü. Yanındakiler onu saygılı bir sessizlik için takip ettiler.

Kâsım, Mısrî'ye doğru yürüdü, elbet o işitmişti padişahın buyruğunu, Kâsım sadece:

— Bekle ağam, dedi, öyle sanırım ki yasağın kalktığını söyleyen fermanla az sonra burada olurum, bekle, cemaat beklesin.

Mısrî başını eğdi, sonra gözlerini yukarı kaldırıp hamd etti.

Sultan ve arkasındakiler çıkmışlardı camiden.

Mısrî gönlünden geçen şiirini yüksek sesle okumaya başladı:

Dönmek ister gönlüm cümle sivâdan
Dönelim âşıklar Mevla derdiyle
Geçmek ister gönlüm mülk-i fenadan
Geçelim âşıklar Mevla derdiyle

Derde düşen âşık netsin cihanı
Dert ehlinin daim yanmakta cânı
Döner arzulayıp vasl-ı Cânânı
Dönelim âşıklar Mevla derdiyle

Ay u gün yıldızlar nüh felekler
Arşın etrafında saf saf melekler
Meydan-ı aşkında cevlan ederler
Dönelim âşıklar Mevla derdiyle

Tan eyleme zâhid benim hâlime
Dahi eyleme hergiz bu devrânıma
Dermânı devrânda buldum cânıma
Dönelim âşıklar Mevla derdiyle

Baş açıp girerim aşk meydânına
Mansûr olurum "ene'l-Hak" dârına
Yanmakta Nîyâzî şevkin nârına
Yanalım âşıklar Mevla derdiyle

Cemaat öyle kendiliğinden halkalar tertip edip, "Hu" çekip, "Allah Allah" deyip, ağır ağır dönmeye başladı. "Allah Allah" sesleri sanki göklere yükseliyor, oradan dönüp gelip dönenlerin gönlüne aksediyordu.

Biraz sonra elinde fermanla dönen Kâsım, bu İlahî manzarayı, yüreği titreyerek seyretti ve hayatında ilk defa, çok sevindiği bir olayda kahkaha atmak yerine ağladı.

***

Daha sonra Mısrî'ye: "Beni bile ağlattınız." diye takıldı. Kâsım'ın tahmin ettiği gibi, devran ve sesli zikir yasağını kaldırmıştı sultan...

***

O sıralarda İstanbul'da veba salgını başlamış, birçok kişi vefat etmişti. Artık sesli zikre ve devrana çatamayan ve bundan dolayı büyük öfke ve Mısrî'ye kin duyan Vanî Efendiye ise yeni bir konu çıkmıştı; geçmiş gitmiş velilerin türbelerini ziyaret eden, onlardan medet uman halka çok fena çatıyor, onlara beddua ediyordu. Verdiği bütün vaazlarında, işte bu ziyaretlerin, halka veba getirdiğini, çok canlar aldığını, daha da alacağını bağıra bağıra söy-lüyordu. Halk bu vaazlardan çok ürkmüştü, neredeyse Eyüp Sultan Hazretleri'ni bile ziyaretten vazgeçecek hâle gelmişlerdi. Fakat asıl olan Babaeski'de oldu; halkın pek çok sevdiği her zaman, memleketin her tarafından Müslüman Hristiyan akın akın ziyaretçileri olan Kambur Baba Türbesi, sarayın fermanı ile yıkılıp yerle bir edildi. Bu konu hakkında Mısrî'ye fikrini soran Kâsım'a, Mısrî:

— Elbet ölmüş gitmiş canlardan medet ummak doğ4fu değildir, istenecek şeyler sadece ve sadece Allah'tan istenir, evliya türbelerine bez bağlayarak değil. Ancak velileri ziyaret edip orada ruhlarına Fatiha, Yasin okumak, hatta onların ruhu için kurban kesmek pek güzel olur, dedi ve ilave etti, ölmüşten değil, diriden medet umulur.

Bu gelişinde de Mısrî, bir akşam vakti, Kâsım'la beraber Ahmet'i evinde ziyaret etti.

***

Bursa'daki ihvanlar, dostlar, Mısrî'nin vaazı dolayısıyla hünkarın yasağı kaldırdığını çoktan işitmişlerdi... Hepsi, onu âdeta bayram ederek karşıladı. Her şey yolunda görünüyordu. Ancak Vanî'nin adamları hep tetikteydi; Mısrî'nin gerek Ulu Cami'deki bütün vaazları gerekse tekkesinde dervişlerine ve halka yaptığı konuşmaları, nasihatleri, ince bir dikkatle inceleniyor, şeriata aykırı gibi görünen her kelimesine yüz daha katarak Vanî Efendiye jurnalleniyordu.

Mısrî bunları bildiği hâlde, genel tavrında ve konuşmalarında herhangi bir kısıtlamaya, tedbire gerek duymuyordu. Vaazlarında vecd içinde yine cifir hesaplarına göre, Osmanlı'nın karanlık bulduğu geleceğinden haberler veriyor, memlekette, bilhassa devlette yapılan israfları, çalıp çırpmaları, rüşvetleri ve haksız kayırmaları olduğu gibi anlatıyor; bu arada vahdet sırlarından dem vuruyordu... Fakat halkı en çok rahatsız eden, son zamanlarda velayet-i şeriyye açısından Hazreti Hasan ve Hüseyin'in peygamberliklerini iddia ediyor olmasıydı. Vanî Efendi vasıtasıyla bütün bu sözler, padişaha ve sadrazama nakledilíyordu...

Mısrî, Bursa'da öldürülmekle tehdit ediliyordu.

1672 yılında IV. Mehmet ve Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa, Polonya üzerine Sefer-i Humayün için Edirne'den hareket etmişlerdi. Kumanda Fazıl Ahmet Paşa'da idi...

Tuna üzerine beş yüz elli altı metre uzunluğunda ve yedi metre genişliğinde bir köprü kurularak, ordu Moldova'ya geçti. Kamaniçe Kalesi dokuz günlük bir muhasaradan sonra fethedildi. İki ay dayanacağı hesap edilen kalenin dokuz günde düşmesi Varşova'da ciddi bir panik doğurdu. Sonbaharda Podolya ve Galiçya işgal edildi. Daha sonra Polonya'nın en büyük şehirlerinden Lwow fethedildi.

Ordu kuzeybatıya doğru ilerleyerek Lublin şehrini, San ve Vistül ırmaklarının doğusunda kalan bölgeleri fethetti. Varşova'ya yüz kilometre kadar kalmıştı ki Polonya barış istedi. Osmanlı askerî harekâtı durdurdu. Podolya'nın Bucaş kasabasında dört maddelik bir antlaşma yapıldı. Podolya Osmanlfda ve Galiçya Polonya'da kaldı.

Sefer altı ay sürmüştü. Padişah, Edirne'ye, av eğlencelerine döndü.

***

Mısrî'nin durumu ciddi olarak çok sıkışmıştı. Gene arkasına çocuklar, gençler takılıyor, gene taşlar atılıyor, gene küfürler ediliyordu. Ölüm tehditleri de ciddi görünüyordu. Eski mahallede olanlar daha fazlasıyla tekrar edilmeye başlamıştı. Sultanlarının öldürülüvermesinden korkan dervişler, tedbir alıp geceleri onu beklemeye başladılar. Mısrî bu tedbirlere de gerek görmüyordu, ama dervişlerinin ısrarlarına dayanamamıştı. Artık sokakta yürürken de yalnız bırakılmıyor, dervişleri çevresini çeviriyordu...

Böyle akşamların birinde Mısrî ölümle karşı karşıya geldi. Enine boyuna bir adam, nara atarak ve hızla koşarak arkasından geldi, dervişlerini savurup dört bir yana, elindeki hançeri Mısrî'ye saplayacakken, ona dönen Mısrî'nin ateş gibi yanan gözlerini gördü. O anda kolu yanına düştü, o sırada dervişler onu kıskıvrak yakalamışlardı bile. Biri:

— Şeyhim, dedi, bu herifi böylece elinde hançeri ile hemen zaptiyeye teslim edelim.

— Durun bakalım evlatlarım, dedi Mısrî, genç adama dönüp sakin ve tatlı bir sesle, neden beni öldürecektin oğlum? diye sordu.

Genç adam önce ses çıkarmadı, birkaç dakika sonra, öge eğdiği başını kaldırdı, yine de Mısrî'nin gözlerine bakmamaya çalışarak:

— Çünkü sen din ve devlet düşmanısın, dedi.

— Nereden biliyorsun? Hiç vaazlarımı dinledin mi, yolun bizim tekkeye düştü mü?

— Hayır ben dinlemedim, ama öyle söylediler. • \

— Hiçbir Allah dostu, din düşmanı olabilir mi?

— Sen Hazreti Muhammed'i atıp yerine Hüseyin'le Hasan'ı geçirmişsin!

— Hiçbir Allah dostu, Allah'ın âlemlere rahmet olarak yarattığı Peygamber'i atıp yerine birini geçirebilir mi, Kur'an'ı inkâr edebilir mi?

— Yapamaz elbet ama sen yapmışsın işte...

Dervişlerden bir diğeri:

— Şeyhim, dedi, bu katille daha fazla konuşmayalım, götürelim zaptiyeye...

O zaman adam, Mısrî'nin ateş gibi gözlerine bir kez daha bakmaya cesaret etti, kendi gözleri ile yalvararak. Mısrî:

— Durun bakalım, dedi dervişlerine, adama döndü. Hiç daha önce adam öldürdün mü, böyle bir şey yapmaya kalktın mı?

— Hayır.

— Sen benim yerimde olsan, seni ne yapardın?

Genç adam önüne baktı, duyulur duyulmaz bir sesle:

— Zaptiyeye teslim ederdim, dedi.

— Sen doğru bir adama benziyorsun, dedi Mısrî, doğru bir adamsın ama başkalarının sözlerine inanıp katil olacaktın neredeyse. Adam öldürmek en büyük günahlardan bir tanesidir oğlum. Seni bu günaha sokacaklarmış neredeyse... Bu söylediklerimi iyi düşün, bir daha başkasının lafı ile de, kendi öfken yüzünden de adam öldürmeye kalkma. Haydi şimdi git, seni bağışladım.

Dervişleri bu geniş hoşgörü karşısında yutkundular, fakat şeyhlerine bir şey söylemeye cesaret edemediler..

Genç adam, işittiklerine inanamamış gibi bir daha baktı Mısrî'nin yüzüne. O sadece başını salladı, eliyle sokağı göstererek "haydi buyur" gibilerden bir hareket yaptı. Adam bir an duraladı, sonra elindeki hançeri yavaşça Mısrî'nin ayakları dibine bıraktı. Ve arkasını dönüp hızlı adımlarla uzaklaştı. Mısrî eğilip yerdeki hançeri alıp baktı, sonra yanındakine uzattı ve ağır ağır yürüyerek içini çekti:

— Şu hâle bakın! Devleti eleştiriyorum, çünkü onun geleceği için yüreğim titremekte. Bu gidişe son verin yoksa batacağız diye uyarıyorum, ama devlet düşmanı oluyorum!.. Hazreti Peygamber'in dünya değiştirmesi ile beraber, şeriat getiren nübüvvet kesin olarak mühürlenmiş, bitmiştir. Elbet bunu biliyoruz, aksini iddia etmiyoruz; fakat bir şekilde elçilik, Hazreti Hasan ve Hazreti Hüseyin'de devam edegelmiştir, bunun için Kuranda deliller buldum diyorum, gelin konuşalım, siz de kanıtlarınızı getirin diyorum. Ben yanılıyorsam gelin düzeltin diyorum. Bir kimse karşıma çıkıp da senin delilini şöyle çürütebilirim, diyemiyor ama arkamdan katil yolluyor. Şu dünyanın işlerine bakın. Cahil adam, kanmış tabii... Çocuklar, bu adam tekkeye falan uğrarsa sakın kötü yüz göstermeyin, gelsin dinlesin bizi. Ne öğrenirse kârı olur.

— Peki efendim, emrettiğiniz gibi yaparız, dedi dervişlerin içinde en sevdiği derviş. Ama sanırım, Allah korusun, sizi öldürtmek için, birkaç adam daha deneyebilirler. Demek ki tehditleri kuru sıkı değilmiş. Şeyhim, ne olur bizim hatırımız için bir süre evinizde dinlenin, pek dışarı çıkmayın, bizler de tedbirlerimizi daha sıkılayıp sizi nöbetle bekleyelim. Baksanıza, adam iki çelme takıp iki itip kakıp bizleri de savuruverdi. Boş bulunmuşuz.

— Eh, dedi Mısrî, pehlivan yapılı bir adamdı!

***

"Mısrî Hazretleri, kendini öldürecek adamı, bağışlamış." Bu sözü, sevenler söylediler, tekrarladılar, söylediler ve söz Bursa'ya dalga dalga dağıldı. Böylece çevresinde yeni bir sevgi halkası oluşurken, düşmanları da arttı...

Mısrî evden pek çıkamamaktan, vaazını bırakmaktan ve dervişlerinin sıkı koruyuculuğundan bıkıp usanmıştı. Ne şiir ne de risalelerini yazabiliyordu, garip bir sıkıntı içine düşmüştü. O, çocukluğundan beri özgür bir adamdı, içinden geldiği gibi hareket etmişti, şimdi bu hâl ona, bir çeşit hapis gibi geliyordu...

Nihayet yanma iki dervişini alıp Edirne'ye gitmeye karar verdi. Sarayın ikinci bir Polonya Seferi hazırlığı içinde olduğunu bilmiyordu.

***

Edirne eski bildik Edirne idi ama saray o saray değildi. Geçen defa o kadar izzet-ikramla ağırlandıkları saray, bu kez onlara kapılarını kapatmıştı! Oysa Mısrî, Kâsım'a pek benzettiği güler yüzlü Fazıl Ahmet Paşayı görme ihtiyacındaydı; zikir ve devran yasağının kalkması epey miktar Mısrî yüzünden olmuşsa da, ona bir tertibi hazırlayan Paşanın da çorbada önemli miktarda tuzu vardı.

Sadrazama teşekkür edip dua etmek istemişti; bir de kendisini eve hapsettiren Bursa'daki çılgınlığı ona aktarmak istiyordu. Ola ki, bir tedbir gösterirdi. Fakat saraya kabul edilmediler, Polonya Seferi göstermelik bir sebepti. Aslında Mısrînin aşırı konuşmaları Vanî Efendinin casusları vasıtasıyla Fazıl Ahmet Paşanın kulağına da geliyor ve sadrazam, Mısrî'nin Hazreti Hasan ile Hüseyin'in peygamberliklerini nasıl Kur'an-ı Kerim'le uyuşturabildiğini ciddi olarak anlamıyordu.

Mısrî ve iki dervişi bir süre bir handa kalıp Edirne'nin camilerini, tekkelerini gezdiler; artık izin çıktığı için Halveti dergâhında da zikir ve devran yapıldığı hâlde, Mısrî, geçen gelişinde kendisine kucak açmış olan Kadiri dergâhında, dervişleri ile zikre katılmayı tercih etti. Fakat Edirne'de oturdukça ve padişahın ona göre pek gereksiz av eğlenceleri, bunun için yapılan masraflar, memlekette onca fakir fukara varken, sarayın şaşaalı yaşantısı, yüksek memurlar ve bazı paşaların rüşvet aldığı, devlette çeşitli yolsuzluklara bulaşıldığına dair dedikodular öfkesini artırıyordu.

Bir gün, aşağı yukarı hep gittiği Kadiri tekkesine, birkaç derviş ve hoca gelerek kendisinin ertesi gün Edirne Ulu Camii'nde vaaz vermesini istediler. Mısrî kabul etti, fakat misafirler gitmeden ona bazı sorular sormak istiyorlardı. Mısrî:

— Buyurun sorun, dedi.

Gençççe bir cami imamı:

— Efendim, Hak Teala yalnız ariflerin yüzünde mi zuhur eder? diye sordu.

— Oğlum, dedi Mısrî, İbn Arabî'ye göre; O'nun Zatı'ı işiten gören bir varlık yahut varlıklar grubuyla sınırlanamaz. O, işiten gören, elleri olan varlıkların hepsinde tecelli eder; belirir... Yüce Allah, külli, yani bütün bir öz olarak var olan her şeyin Zat'ıdır. Biz de İbn Arabî takipçisi olarak deriz ki; evrende mutlak anlamda çirkinlik yoktur, kâinatta var olan her şey güzeldir, çirkinlik görecelidir. Çünkü bütün varlıklarda Cenabıhakk'ın isim ve sıfatlan yansır. Yine bir çünkü, Yaradan, her şeyi kendinden yaratmıştır. Kâinatı yaratmak isteyince, isim ve sıfatlarını açığa çıkartmış, maddeye tenezzül etmiştir.

Bir derviş, biraz da hayretle sordu:

— O zaman varlığın şekilsiz hâli Allah'tır?!

— Evet öyledir, buna gayb-ı mutlak mertebesi denir ve bunun ne olduğunu da Kendisinden başka kimse bilmez.

Halktan bir mümin genç:

— Şeyhim, dedi, ben izninizle başka bir şey soracağım. Bir inanmış kişi, hiçbir yere bağlı olmadan, kendi kendine her gün Allah'ın güzel isimlerini zikretse, oruçlar tutup halvetlere girse, yolda sayılabilir mi?

— Hayır sayılmaz, mutlak surette bir mürşide bağlanması gerekir.

— Efendim, tarikatla şeriat birbiri ile mukayese edilse, en belirgin ayrılıkları ne olur?

— Şeriat işin dış görünüşüdür, hakikatin mecazıdır... Şimdi örnek olarak cevizi ele alalım. Cevizin kabuğu şeriattır, içi yani meyvesi ise hakikattir. Cevizin içine ulaşmak isteyen kimse, mutlak kabukla muamelesini yapar, yani onu kırar ve meyvesini elde eder. Yunus Emre'nin ünlü: "Çıktım erik dalına, anda yedim üzümü / Bostan ıssı kakıdı, der ne yersin kozumu" beytini bilirsiniz elbet. İşte burada erik şeriatı, üzüm tarikatı, meyve de hakikati temsil eder. Erik şeriata benzer, çünkü dışı yenir, iç çekirdeği yenmez; üzüm tarikata benzer, hem yenir hem de birçok nimet ondan yapılır, yalnız az ve küçük de olsa çekirdeği olduğu için temizliğe muhtaçtır. Ceviz ise sırf hakikattir, çünkü içinde yaramaz bir şey yoktur, hepsi yenir.

O zamana kadar hiç konuşmamış olan bir derviş:

— Şeyhim, dedi, o şiir daima anlamakta güçlük çektiğim bir şiirdir. Keşke onu bir şerh etseydiniz, benim gibi pek çok kişi size minnettar olurdu.

— Evet, dedi Mısrî, benim de aklımdan geçiyor, inşallah o şiir için bir şerh yazacağım. Başka soruları olanlar da vardı. Mısrî, hepsini cevaplandırdı. Onlar gittikten sonra Mısrî de tekkeden çıkıp kaldıkları hana gitti. Aklında ertesi gün vereceği vaaz vardı. Edirne'de biriktirdiği öfkenin tümünü, cemaate aktarmak istiyordu, fakat gönlü tedirgindi. Bir süre sonra vazgeçti öyle konuşmaktan; İslamiyetin güzel ahlakına teşvik eden, güzel ahlaka özendirici bir vaaz vermeye karar verdi. Gönlü de rahatladı...

Fakat, Ulu Cami'de yine üzerine bir hâl geldi, gönül sanki uçtu gitti, eleştirici zekâ kavradı onu ve öfke... Böylece kendi yaptığı cifir hesaplarına göre Osmanlının karanlık sonundan bahsetmeye başladı. Devlette devlet adamı bulunmadığından, yüksek makamların soygun-cuların ve budalaların elinde kaldığından, yapılan israflardan, alman rüşvetlerden söz açtı.

Pek kalabalık cemaat onu dinliyor, adamlar başlarını sallayarak onu tasdik ediyorlardı. Sanki o anda Mısrî; "Kalkın ey cemaat, saraya yürüyelim." dese, herkes ayaklanıverecekti. Öyle gergin bir hava oluşmuştu caminin içinde.

Tam da savaş öncesi bu sözler, saray açısından çok rahatsız ediciydi. Cemaatten yavaşça ayrılan birkaç muhbir, soluğu Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın yanında aldı.

Bu tarafta vaazını bitirmiş fakat bazı kimselerle konuşmakta olan Mısrî'ye gönlü geri gelmişti ve çok rahatsızdı. Mısrî sorulan sorulara cevap verirken, sıkıntısının sebebini bulmaya çalıştı. Bu sıkıntı, iğneli ve münasebetsiz bir sorudan ziyade, dışarıdan gelecek bir müdahaleye bağlıydı. Büyük bir tevekkül içinde Mısrî, beklemeye başladı.

Çok da fazla beklemedi, bir anda caminin içini bir yeniçeri ağasının emrindeki askerler dolduruverdi.

Mısrî, Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın emriyle, sadaret çavuşlarından Azbî Çavuşun gözetiminde, Rodos'a kale hapsine gönderiliyordu, orada kalacağı süre belli değildi...

Kendisiyle gelmek isteyen dervişlerine Mısrî, Bursa'daki en sevdiği halifesi Şenikzade Mehmet Efendi'yi tekkesine vekil tayin ettiğini söyledi. Onların haberi götürmek için Bursa'ya geri

dönmeleri gerekiyordu. **“Cümle dervişlerime ve Mustafa Derviş’e, o kime aktaracağını bilir, selamımı götürün.”** dedi.

Böylece Mısrî büyük bir soğukkanlılık ve vakarla Azbî Çavuşa teslim oldu.

12

Deniz seyahati sakin geçti; Mısrî, Azbî Çavuş’la ve kendisini merak eden yolculardan bir kısmı ile bol bol sohbet etti. İnsan hakkında, İslamiyet ve Osmanlı hakkında bol bol konuştu, Osmanlının, kendisinin yetişemediği parlak devirlerinden bahis açtı. Öfkeden ziyade hüzün vardı konuşmalarında. İstek üzerine bazı şiirlerini okudu onlara. Bir hasta kadını, nefesi ile iyileştirdi. Birçok deniz tutana okudu, onlar da iyileştiler. Bir gün fırtına oldu, güneş sabahtan beri yüzünü göstermemiş, kara kara bulutlar gökyüzüne kümelenmişti. Şiddetli bir fırtına oluyor, zorlu dalgalar vapuru fena hâlde sallıyordu. Yolcular korkulu, kaptan endişeli idi... Onun sohbetinde bulunan ve hemen hiç konuşmayan bir adam Mısrî’nin yanına gelerek fırtınayı durdurmasını rica etti. Mısrî:

— Şimdiye kadar hiç fırtına durdurmadın, ama senin hatırın için, (havaya doğru elini sallayarak) haydi dur ey mübarek, dedi...

On, on beş dakika sonra bulutlar dağılmaya, güneş yüzünü göstermeye başladı, sular duruldu... Bir saat sonra gökyüzü yine masmaviydi. Adam gelip:

— Allah senden razı olsun, dedi.

Mısrî gülümsedi:

— Ben yapmadım senin hatırın yaptı, diye cevap verdi.

— O hâlde doğru bir kanala rica etmişim efendim, dedi adam.

— Her mürşit her zaman doğru bir kanal değildir oğlum, dedi. Biz cümlemiz O’na bağlıyız, canı isterse gemiyi batırır, istemezse böyle kurtarır. Ölüm vaktimizi yalnız O bilir, duaların kabul olunup olunmayacağını da. O ne güzel bir Allah’tır ki, bu kez senin yüzüne baktı, saf ve temiz gönlünün ricasını geri çevirmedi. Yoksa benim elimde bir şey yok, ben sadece senin hatırın için fırtına dursun diye O’nun rızasını istedim. Hiçbir mürşidin elinde bir şey yoktur, velev ki Yüce Mevla istemesin, her şey olur, yalnız Rabb’im “Ol” deyince.

***

Azbî Çavuş, gözetimde bulunan bir görevliden ziyade, bir mürit gibi ona hizmet ediyordu. Mısri’yi, onun ayak bileklerine hemen bukağı taktıran kale komutanına teslim ettikten sonra Edirne’ye dönmesi gerekiyordu, ama Edirne’ye istifasını gönderdi ve artık mürşidi olan Mısrî’ye hizmet etmeye adadı kendini...

Kısa bir süre sonra kale komutanı, Mısrî’nin ziyaretçilerine kapısını açtı. Aynı zamanda Rodos'a sürülmüş fakat adada dolaşması serbest bırakılmış Kırım Hanı Selim Giray başta olmak üzere, pek çok ziyaretçisi oluyordu Mısrî’nin. O, sanki ayak bileklerinde bukağı olan bir kalebent sürgün değil, kendi tekkesinde kendi postuna oturmuş bir mürşit idi. Onun şöhretini duyan Hristiyanlar da ziyaretine geliyorlardı. Mısrî bütün ziyaretçilerini gönül hoşluğu ile karşılıyor, onlarla uzun uzun sohbet ediyordu.

Selim Giray Han, Mısrî'ye her gün on iki çeşitli bir yemek tepsisi göndermeye başlamıştı. Mısrî bu yemeği sadece iki çeşide indirtti, kendisine gelen yemeğin büyük kısmını zaten Azbî Çavuş'a ayırıyordu. Sohbetlerin dışında sadece namaz, niyaz ve zikirle meşgul oluyordu; ne şiir ne de nesir yazıyordu. Arada sırada yanında olan mecmuasına hatıralarını kaydediyordu, ama bu mecmuayı daha ziyade karışık cifır hesapları için kullanıyordu. Bir süre sonra kale komutanı, ayağındaki bukağıları çıkarttırmış, bir bakıma onu rahatlatmıştı, lâkin Mısrî'nin bu rahatlığa da pek aldırdığı yoktu.

***

Bir gün Selim Giray Han gelip:

— Şeyhim, dedi, beni kendi hanlığım sürgüne gönderdi, ancak şimdi, Osmanlı beni, İkinci Polonya Seferi için çağırıyor, yine Kırım Hanı sıfatıyla gideceğim.

— Demek zaman zaman, Osmanlı da adamın kıymetlisini tanıyor, dedi Mısrî ve gülümseyerek, git oğlum, dedi, seferiniz kutlu olsun, zaferle döneceksiniz inşallah.

Mısrî, Selim Giray Han'ı gülümseyerek yolcu etti lâkin burada kendisini anlayan birkaç kişiden biri olan dostunun gitmesinden hüzünlenmişti. **"Keşke Osmanlı'nın tahtına bu Tatar hanları otursaydı."** diye düşündü. Polonya Savaşının yine zaferle neticeleneceğini gönül biliyordu, ama Mısrî bu zaferi küçümsüyordu. Onca bu, fakir fukara bir adamın bir gün için kuzu budu yiyip sevinmesi gibi bir şeydi!.. Buna rağmen zafer için dua etti.

***

Aslında Polonya; Almanya ve papanın yardım vaatlerine güvenmiş ve kış içinde Başkomutan Sobiesky, Lublin ve Lwow'u Osmanlı'dan geri almıştı. Çünkü, kasım ayında Osmanlı ordusu, Hacıoğlupazarı'nda kışlağa girmişti. Vaatlerle heyecanlanan Sobiesky, bu yüzden ortalığı pek boş bulmuştu.

Haziran ayında ordu padişah ve sadrazamla birlikte, Hacıoğlupazarı'ndan hareket etti. Ukrayna ve Podolya'ya girildi, ümduğu yardımlar gelmeyince de Başkomutan Sobiesky, barış istedi. Podolya ile Ukrayna arasında Bug İrmağı üzerinde Ladyzyn'de otuz iki gün kalan sultan, barış esasları kararlaştırılınca Edirne'ye döndü. Yıl 1674'tü.

Antlaşmaya göre; Hotin, Podolya, Lwow, Ukrayna Osmanlı'da; Galiçya ile Lublin Polonya'da kalıyordu. 1676'da yapılan bu antlaşma ile, iki devlet arasında yedi yıllık bir barış sağlanmış olacaktı...

Aynı yıl Fazıl Ahmet Paşa öldü, yerine sadrazam olarak Merzifonlu Kara Mustafa Paşa atandı. Fazıl Ahmet Paşa'nın kırk bir yaşında ansızın vefatı, sarayda pek çok kimseyi mateme boğmuştu.

***

Mısrî de, onu bu sürgüne yollayan Fazıl Ahmet Paşa'yı çoktan bağışladığı için, Osmanlı'nın hayrına gördüğü bu adamın böyle genç yaşta ölmesine üzüldü, onun için uzun uzun dua etti...

Rodos'a geleli sekiz buçuk ayı bulmuştu. Mısrî, Kâsım'dan ilk mektubunu aldı. Acılı bir mektuptu, acı haber veriyordu. Hiçbir sağlık meselesi olmayan Derviş Ağası, bir gece yatağında sessizce gitmişti... İşte bu acı çok fazla geldi Mısrî'ye. Şeyhi Sinan Ümmî'nin

kaybını bir kez daha yaşadı, mateme büründü. Kâğıdı kalemi eline alıp onun vefatına tarih düşürdü, ona hasretini, sevgisini dile getirdi, ne büyük bir terbiyeci olduğunu söyledi.

Artık sihir bozulmuş, Mısrî kalemi kâğıdı eline almıştı ve belki matemine deva olur diye, Şeyh Ağasının da pek sevdiği, Yunus Emre'nin **"Çıktım erik dalına anda yedim üzümü"** mısrası ile başlayan şiirini, "Şerh-i Nutk-ı Yunus Emre" ismiyle şerh etti, onun ruhuna hediye etti.

Rodos'a gelişinin dokuzuncu ayında gemi, Mısrî'nin affını ve geriye çağrılma emrini getirdi. Aynı gemi ile ve Azbî Çavuş'la birlikte İstanbul'a, orada hiç eğlenmeden Bursa'ya geri döndü.

Affı ve dönüş haberi, ondan evvel gitmişti Bursa'ya. Başta kendisine vekil bıraktığı Şenikzade Mehmet Efendi olmak üzere, bütün dervişleri ve büyük bir sevenler grubu onu karşıladı. Doğru tekkeye gidildi, herkes Bursa'da Mısrî'ye karşı birikmiş olan kinin artık bittiğini söylüyordu, düşmanları sevenlerinden olmamıştı ama, artık Mısrî davası gütmüyorlardı...

Ancak geç vakit evine dönen Mısrî, karısının saçlarını okşadı, alnından öptü; oğluyla kızını birer dizine oturtup, onları sevdi okşadı, ikisiyle de ayrı ayrı konuştu. Kocasının rahat ve neşeli hâlinden cesaret alan Gülsüm, yine de çekinerek tüy gibi ince, zarif ellerini onun sakallarında gezdirdi:

— Şeyhim, dedi, ne olur, çocukların için hiç olmazsa, daha tedbirli olamaz mısın artık? Hiç politika yapmadan, devlet adamlarına çatmadan, vahdet sırlarını açmadan, sadece zahir din konularında vaaz ve nasihat edemez misin?.. Bana ve çocuklarına acımaz mısın? Senin yokluğuna dayanmak hepimiz için zor oldu.

— Mustafa ağabeyin sizlerle meşgul olmadı mı?..

— Oldu, olmaz olur mu! Ama elbet senin yerin başka.

Mısrî yumuşak bir sesle:

— Bak Gülsüm Hanım, dedi, Allah nasıl isterse öyle olur. Edirne'de o konuşmayı yaptığım zaman, yemin billah olsun ki, o sözleri sarf etmeye hiç niyetim yoktu. Fakat bana bir şeyler oldu, ne oldu ben de bilemem... Bunu da unutma ki, benim ağzımdan konuşan O'dur.

— Hiç olmazsa bana bir söz versen ya da yemin etsen, bilmem ki...

Mısrî ciddileşti:

— Gülsüm Hanım, benim gibi Cenab-ı Hakk'ın kaderine, kazasına boyun eğmiş biri için, bir dünyevi konuda söz vermek, yemin etmek yakışır mı? O nasıl isterse öyle olur. Sen tasa çekme, görelim bakalım Allah neyler. Yok mu bir sıcak çorban?

Gülsüm yer sofrasını hazırlarken, gözyaşlarını içine akıttı.

Mısrî, mum yapma işine de tekrar başladı. Fakat ilk ziyareti Miskinler Mahallesine oldu, yine eskisi gibi onlara sepet sepet meyve götürdü. Bu sepetleri mahallenin sınırına kadar gelen dervişleri taşıyorlardı. Şeyhleri, onları daha içeri sokmuyordu.

***

Havalar ısınmış güzelleşmişti, dervişleri ve fakir fukara ile arada sırada yaptıkları kır sohbetlerinin, eğlencelerinin vakti gelmişti. Mısrî bu kır gezilerine özellikle fakir fukarayı davet ediyor, onların midelerini ve gönüllerini odun ateşinde çevrilen kuzular, bir, bazen

birkaç kazan pişen pilavlar ve sohbetleriyle hoş ediyordu. Bu kez esnaftan kişiler de karıştı Uludağ eteklerinde yapılacak olan kır gezmesine...

Sabah namazından sonra yola çıkıldı. Malzemeyi ve kazanları, üzerinde oturup yatacakları kilimleri, kurulacak çadırları eşekler taşıyordu... Mısrî'ye her zamanki gibi at teklifi yapıldı, o da her zamanki gibi reddetti. "Sizlerle beraber yürümek daha güzel." dedi.

Uzaktan bir bulut halesi içinde Uludağ görünüyordu. Çiçek, özellikle hanımeli kokusu ile sarılmışlardı... Papatya, gelincik, sarı çiçek tarlalarından geçip tırmanmaya başladılar. Şimdi daha çok kekik kokusu vardı; bir kısmı, dönüşte evlerine götürmek için kekik topluyordu... Karanlık ulu ormanlarla kaplı dağın yamacında bir süre mola verdiler. Buradan, Bursa yeşil bir fon içinde, yüze yakın beyaz minaresi, bir o kadar kubbesi, kırmızı damlı evleri ve dev gibi ceviz ağaçlarının, çınarların, selvilerin aralarından kıvrıla kıvrıla akan Nilüfer Çayı ile bir çocuk masalından fırlamışçasına güzel görünüyordu.

Tekrar yürümeye başlayınca epey zengin bir esnaf olan, zenginliğinden de gizli gizli pek gurur duyan, adı "pinti'ye çıkmış Burnu Büyük Kemal Efendi, Mısrî'nin yanına gelip onunla yürümeye başladı ve sordu:

— Şeyhim, Yüce Allah'a daha yakın olmak isterim, ama işimi gücümü bırakıp derviş de olamam, ancak namazımı kılabiliyorum. Başka ne yapabilirim?

— Yüce Allah'a yakın olmak istemen, hayırlı bir arzudur Kemal Efendi. Ancak derviş olmak için iş güç bırakmak gerekmez, bunu bilmen lazım.

— Bilirim de efendim, benim işim büyüktür, çevirmesi kolay değildir, öyle herkese güvenemem, hırsız riyakâr çoğaldı zamanımızda. Yani efendim oğullarım büyümeden kimselere emanet edemem işimi... Dervişlikten başka ne yapabilirim acaba?

— Yaa. peki, o hâlde şunu kesin olarak söyleyebilirim; Allah a yakınlaştırıcı sebeplerin en kuvvetlisi alçak gönüllülüktür. Uzaklaştırıcı sebeplerin en kötüleri ise kibir ve şöhrettir. Bir de şöyle bir Kutsi Hadis vardır, der ki: "Benim velilerim, benim kubbelerimin altındadır, onları benden başka kimse bilemez." Bunu biraz açalım; yani Allah Teala'nın örtüsü ile ayıp kubbelerinin altında gizli olan velileri kimse bilemez. Sen onu ayıplı görürsün, ama o bir velidir! Bizler birçok kimseye, pek düşünmeden ve emin bile olmadan; zındık, asi, riyakâr, hırsız yaftalarını çok kolay yapıştırabiliriz, ama bu kişiler yaptıklarından ötürü kalplerinde bulunan derin üzüntü, Allah'ı bilme, kendi nefsi ve diğer kullar hakkında iyi zan besleme, herkese alçak gönüllü davranma gibi sebeplerden biri, birkaçı ile Allah'a yakınlaşmış olabilirler... Bizler bilemeyiz, onun için kim olursa olsun, ne şekilde olursa olsun, onun karşısında bir gurura kapılmadan, "Ben senden daha iyiyim, şuyum buyum..." demeden, böyle bir şeyi içinden bile geçirmeden, hakkında iyi zan beslemeliyiz. Ve hayır yapmalıyız, bol bol hayır; örneğin çeşmeler, köprüler, sıbyan okulları, mescitler yaptırmalıyız... Anladın mı Kemal Efendi?

Kemal Efendi suçlanmıştı, başını önüne eğdi:

— Anladım şeyhim, dedi ve izin alarak uzaklaştı yanından...

Vakit öğleni bulmuştu, Mısrî, dervişlerine:

— Daha fazla tırmanmayalım, dedi, şuralarda bir akar su bulup yerleşelim.

Öğlen namazında Mısrî imamlık yaptı. Kuzular cemaatten uzak bir yerlerde kesildi, fazlalıkları toprağa gömüldü, ateşler yakıldı. Kuzular ateş üzerinde dönmeye, kazanlarda pilav suyu kaynamaya başladı. Bazı evli dervişler, hanımlarına börek, dolma falan yaptırmışlardı, onlar çıktı ortaya. Acıkan birçok kişi bunlardan nasiplendi.

Yemekler yenip akşam namazı da kılındıktan sonra yatsıya kadar ney, bendir ve kudüm eşliğinde zikir yapıldı. Yatsıdan sonra ise bir büyük ateşin karşısına çepeçevre oturdular... Herkes konuşmak istiyor fakat kimse lafı açmaya cesaret edemiyordu.

Nihayet Kasap Zikrettin Efendi:

— Şeyhim, dedi, zamanımız pek kötü oldu, kıyamet mi yaklaşıyor nedir... İnsanlarımız işi gücü bırakıp boş laflara dalmayı iş edindiler. Kahveler adam almıyor, birbirlerine gidip gelmeler pek sıklaştı. Bu kadar konuşup, dertleşecek ne bulurlar bilmem. Sanırım hep boş lakırtı, sanki koskoca Osmanlı Devleti'nin işlerini bunlar halledecek!..

Mısrî, hafifçe tebessüm etti:

— Zikrettin Efendi, dedi, bir adam sebebi bilinmeyen, teşhis dolayısıyla tedavi yapılamayan bir hastalığa yakalanınca akıl öğreten çok olur, âdettir. Osmanlıyı dillerine düşürmeleri onun yakalandığı hastalıktandır. Bu hastalık iyileşir de iyileşmeyebilir de, hemen Cenabıhak yüzümüze baksın... Birbirine gidip gelme deyince, şunu bilelim ki; Yaradan, bütün insanları tek bir nefisten yaratmıştır. Bundan dolayı birbirine gidip gelmeler, aralarındaki sevgiyi artırır. Sevmek ise sevaptır. Çünkü Allah, insanları sevgisinden, sevgi ile yaratmıştır. Bu yüzden Allah için sevmek gerekir... Evet Allah için sevmek, bazen de yine Allah için kızmak gerekir. Lâkin bu kızma, fevkalade ince bir husustur, kıl gibi, kıldan da ince bir nokta... Emin olmadan açık açık görüp bilmeden bu yapılamaz.

Berber çırağı sordu:

— Yani neden emin olmadan efendim?

— Eğer bir adamın küfre, şirke, Allah'a isyana battığını, dediğim gibi açık açık bilirseniz, kanıtları gözlerinizle görmüşseniz, ona kızabilir, yüzüne karşı öfkelenebilirsiniz; kimin için?

— Allah için şeyhim.

— Evet... Sabahleyin Kemal Efendiye de söyledim, yoksa insanlar için kötü zan beslemek olmaz; kötü zan, sadece sahibini kötüye götürür. Bütün bunlara dikkat etmek lazım gelir.

Gençten bir ayakkabıcı çırağı:

— Şeyhim, dedi, söz arasında geçer; ihlaslı adam denir, hani ben de kullanmışımdır belki, fakat ayıptır söylemesi ihlas nedir bilmiyorum, bir açıklar mısınız?

Mısrî derîn bir nefes aldı, ayakkabıcı çırağının temiz, saf yüzüne bakıp tebessüm etti:

— Oğlum, dedi, halk "ihlas"ı genellikle içtenlik anlamında kullanır, temizlik, saflık anlamında kullanır, yanlış değil... Çünkü Kur'an'da da saflık, temizlik, katıksızlık, riyanın zıddı olarak geçer. Tasavvufta ise ihlas; Allah'ın rızasını gözetme, sözün öze, özün söze uyması, riyakâr ve ikiyüzlü olmamak anlamını taşır. Ne demiş Hazreti Mevlâna: "Ya olduğun gibi görün, ya göründüğün gibi ol." Burada en önemli nokta, yaptığımız her işi, Allah'ın rıza–

sını kazanmak için yapıyor olmamızdır. Eğer bunu içtenlikle becerebilirsek, zaten göründüğümüz gibi olur, olduğumuz gibi görünürüz... Bilir misiniz O, cenneti verirken, yapılan iş ve hareketlerin, tutum ve davranışların ihlaslı olmasına bakar. Fakat ahirette Allah'ın yüzüne bakabilmek tamamıyla O'nun kullarına olan sevgisinin bir neticesidir, O'nun lütfudur... Kutsi Hadis'te: "Onu sevdiğim kulumun kalbine koyarım." der, böyledir.

— Sağ olun, anladım ama bir de şeyhim, dedi ayakkabıcı çırağı, siz bilirsiniz bu sülük, salik nedir yani derviş salik mi oluyor?

— Epey meraklısın sen, aferin Arif, böyle aklına geleni hep sor, sormak daima faydalıdır. Evet, sülük; bir manevi yola girmek demektir, yani Allah'a ulaşmak için, ahlakını, nefsini temizleme yolu. Manevi yola, gönül yolu da diyebiliriz. İşte salik; kalbi bu yola düşen kimseye denir. Salikin yaptığına seyr-ü sülük da denir. Sülük; parça ruhun, Bütün'e ulaşmasıdır da denebilir. Söyle bakalım parça ruh nedir? Bütün nedir?

— Sanırım şeyhim, şey... Burada Bütün, Allah oluyor, o hâlde parça ruh da insan...

— Tamam, anlamışsın, arada sırada tekkeye de uğraşana sen Arif. Şunu da hiç unutma ki, aslında, şu evrende aklına gelen her varlık, bir şekilde seyr-ü sülük yapmaktadır. Kendi çapında kemale yani olgunluğa doğru hareket halindedir.

Kâmil Efendi söze karıştı:

— Herhâlde peygamberler sülük yapmazlar.

— Hayır, peygamberler de süluke tabidirler, dedi Mısrî ve sordu:

— Başka suali olan var mı?

Artık gelen bütün sorular şeriatla ilgiliydi. Gece kapanmak üzereyken, orta yaşlı fakat güçlü kuvvetli ve küçük bir bakkal sahibi olan sol gözü kör Selim Efendi, hanımından bahis açtı:

— Şeyhim, dedi, benim bir derdim var. Burada kimseyi ilgilendirmez, ama sizi bulmuşken anlatayım istedim... İlk eşimin vefatından sonra, kız kardeşlerim bana bir hanım buldular. Hem yaşı genç hem de pek güzel bir hanım, ama kendi isteği ile vardı bana. Uzaktan göstermişler beni, bir gün de peçeli falan bakkalıma gelip zeytin almış, bunlardan haberim yok. Meyse lafı uzatmayayım, bu hanımla evlendik, fakat o kendi güzelliği ile çok böbürlenen biri, güzellikten başka önem verdiği bir şey yok... Beni de çirkin bulduğu için olsa gerek, sürekli başıma takaza oluyor. Beni tek gözlü olduğum için küçümsüyor, burnumu eğri buluyor, saçlarımın dökülmeye başladığını söylüyor, yani bir gün geçmiyor ki yeni bir kusurumu bulmasın... Fena hâlde bunaldım, derdimi de kimselere açamıyorum, şimdi size danışmak istedim, gönlüm hiç elvermiyor ama acaba onu boşasam mı?

— Yaa, dedi Mısrî, sen de Selim Efendi çarelerin en zorlusunu bulmuşsun! Boşanmak çare değil, onunla güzel güzel konuşman lazım önce. Hele boşanmaya gönlün de el vermiyorsa, ayrılık düşüncesini at kafandan. Onunla konuş ve anlat ki; güzellik ve kuvvet geçici şeylerdir. Şunu bilsin; güzellik de, kuvvet gibi her insanda vardır, çocukluktan yirmi yaşlarına kadar, Allah'ın bu bağışı her insanda giderek artar (durdu, derin bir nefes alıp boşalttı, devam etti) ve sonra da giderek eksilmeye başlar. Hatta kuvvet ömür ortalarına kadar artar ve sonra eksilmeye başlar. Şöyle bakınca sende güzellik var, fakat gücün kuvvetin daha çok yerinde. Söylediğin üzre güzel olan eşinin, gücü kuvveti sana denk değildir, yani senin de ondan üstün tarafın var, bunu böylece bil, eşine onu küçümsemeden bu gerçeği

hatırlat. Evet ne diyordum, yeter ki insan, bu güzellik ve gücün Allah'ın kendisine vermiş olduğu emanetler olduğunun idrakine varsın ve bütün şeyler gibi tekrar O'na döneceğini bilsin. Ve güzelliği ile de gücü ile de asla böbürlenmesin. Zira insanın kendisinde bulunan emanet ve ariyetlerle başkalarına kibretmesi (gülümsedi); ahmaklıktır!.. İnsanlarda daha bunlara benzer hâller çoktur, her güzelin, daima daha güzeli, her güçlünün efendim her akıllının daha güçlüsü ve akıllısı vardır, bulunur... Bunları eşine, güzel güzel anlat; böbürlenmenin, kibrin, bunlarla başkalarına takaza etmenin, Allah önünde günah olduğunu söyle, (tekrar nefes aldı ve boşalttı ve adamların yüzlerine dikkatle bakarak) Şimdi söyleyin bana, dedi, bu anlattıklarım doğru mu, eksiği var mı?

Hemen hepsi, hep birden:

— Doğrudur, eksiği yoktur, dedi.

— Anlattıklarım doğrudur fakat eksiği vardır, dedi Mısrî, çünkü her insanda, hem de hiç geçmeyen yani giderek eksilmeyen fakat arttıkça artan bir güzellik bulunur, bulunması gerektir.

Dervişleri anlamışlardı, yüzlerinde hafif tebessümler uçuştu, öbürleri boş boş baktılar. Mısrî:

— Hem de Allah'ın izni ile bizim yapabileceğimiz bir güzellik (adamların gözlerine baktı tek tek, bu gözler boştu, umutsuzca tebessüm etti). İç güzelliğinden bahsediyorum, dedi.

Adamlar rahatladılar birden:

— Haklısın şeyhim, dediler, biz düşünemedik.

— Sen de düşünemedin mi Selim Efendi?

— Aklımdan geçti şeyhim ama ya yanlışsa diye, sesimi çıkaramadım.

— Benimle konuşurken içinizden ve aklınızdan geçeni, edep dairesinde söyleyin, seslendirin onu, dedi, anlaştık mı?

— Anlaştık, dediler.

— Eveet Selim Efendi, aslında eşine ilk söyleyeceğin bu olmalı. Maddi güzellik geçicidir, geçici olmayan tek güzellik ve hatta güç, yalnız; iç güzelliği ve iç kuvvetidir. Geçici yüz güzelliği ile övünmek, işte bu yüzden budalaların işidir. Haydi bakalım şimdi ateşi dinlendirelim, yavaş yavaş yatıp uyuyalım. Sabah namazında görüşürüz inşallah.

Mısrî'nin hemen yatıp uyumayacağını, ibadet edeceğini biliyorlardı dervişleri, ama o "dinlendirelim" dediği için, ateşi söndürdüler.

Ertesi günü, ikindiden sonra, dudaklarında ilahiler, ağır ağır indiler dağdan... Herkes mutluydu, Selim Efendi bile. ***

Mısrî, Rodos sürgününden önce yaptığı gibi, yine tekkesinde adam yetiştirmeye çalışıyor, yine Olu Cami'de vaazlar veriyor, nasihat ediyordu... Fakat yaptığı halvetlerin etkisiyle giderek cezbesi artmaya başladı, yine cifir hesaplarına döndü; yine Hazreti Hasan ile Hüseyin'in elçiliklerinden bahsetmeye, yine devlet büyüklerine çatmaya başladı. Kürsüde halkın anlayamayacağı, çözüp sonuca varamayacağı sözler söylüyordu. O kaybolmuş olan Mısrî düşmanlığı, yeniden baş gösterdi. Vanî Efendinin adamları zaten hiç boş durmuyor,

Mısrî'nin her yaptığını saraya jurnalliyorlardı. Hatta onun Miskinler Mahallesine ziyaretlerini bile: "Cüzzamlıları da ayaklandırmak istiyor." diye ihbar etmişlerdi.

Vanî Efendinin en büyük isteği; Mısrî'yi tekrar sürgüne yollamak, böylece sesini kesmekti. Haberleri, Padişah IV. Mehmet'e ulaştırıyordu. Sultanın inanmadığı bir tek cüzzamlıları ayaklandırma meselesiydi:

— Hoca, dedi, senin adamların da meseleyi abartıyorlar; cüzzamlılar ayaklansa ne olur, ayaklanmasa ne olur!.. O kaderin sillesini yemiş zavallı adamları, elbet Mısrî, merhametinden ziyaret ediyordur, kimsenin yüzlerine bakmadığı, onlardan bucak bucak kaçtığı bir zamanda, Mısrî, gönüllerini hoş ediyor demek ki... Söyle adamlarına böyle saçma sapan ihbarlardan kaçınsınlar, yoksa hepsini sürerim.

"Başüstüne Sultanım" dediyse de hocası, daha akla yakın olan ihbarları, ona nakletmeye devam etti.

***

Mısrî, bir gün de sadece özel sohbetlerinde konuştuğu bir şeyi kürsüden, halka söyleyiverdi. Kırım Hanlarını övdükten sonra:

— Osmanlı'nın tahtına onlar daha çok yakışırdı; bizim saltanata da yeni, taze bir kan aşılaması olurdu, dedi.

Bu sözler, onun düşmanlarının arayıp da bulamadıkları bir şeydi.

Böylece Mısrî durmadan halkı şaşırtırken, düşmanlarının ekmeğine yağ sürüyor, onları sevindiriyordu. Bu arada onun çok içten duyduğu Hazreti İsa sevgisini şiirlerinde belirtmesi ve yaptığı Osmanlı aleyhtarlığı Avrupa'da da tanınmasına vesile olmuş, birçok şiiri Almanca ve Fransızcaya çevrilmişti.

O günlerde, Kâsım'dan bir mektup aldı: 'Ağam," diyordu Kâsım, "Bursa'da bir kısım halkın söyledikleri, padişahın ağzında gezermiş, güya sen Kırım'ın Tatar hanlarını, bizim Osmanlı sultanlarına tercih edermişsin! İnanılacak gibi değil! Oysa biliyorsun sultan da Halvetidir ve ramazanlarda hep senin ilahilerini dinler, yani sana karşı bir sevgisi vardır, fakat şimdi iki husustan öfkeliymiş. Bir de yine cifir hesaplarına dönmüşsün. Bu kez Hazreti Hasan'la Hüseyin'in peygamberliklerini daha şiddetle iddia edermişsin. Yapma ağam, kendin bütün bunlara inansan bile içinde kalsın, elaleme söyleme. Senin söylediklerini saraya nakledecek kim bilir kaç casus vardır orada! Unutma ki, ağzından çıkan her söz, İstanbul'dan işitiliyor."

Mısrî, Kâsım'ın mektubuna, bir şiirinden, bir beyitle cevap verdi:

Halk içre bir âyineyim, herkes bakar bir an görür
Her ne görür kendi yüzün ger yahşi ger yaman görür

13

Yine de Vanî Efendi'den gelen şikâyetler değil, bizzat Bursa Kadısı Ak Mahmut Efendinin durumu resmen devletin merkezine bildirmesi sultan üzerinde etki bıraktı. Bu kez Mısrî, Limni Adasına sürüldü, altmış bir yaşındaydı.

Tekkeden alıp, yine ayak bileklerine bukağıları takıp apar topar götürdüler.

Mısrî ancak, Şenikzade Mehmet Efendiyi kendisine vekil tayin edecek ve karısının ağabeysi Mustafa ile evine selam yolla&p, ondan kız kardeşine ve çocuklara göz kulak olmasını isteyecek vakti bulabildi. Bir de arada sırada hatıralarını ve fikirlerini yazdığı, türlü cifir hesapları yaptığı Mecmua adlı eseri ile bazı risalelerini ve bazı kıymetli kitaplarını yanına aldı. Dervişleri de onunla birlikte gitmek istedilerse de Mısrî müsaade etmedi.

Gemiye giden yol boyunca öfkesi arttı. Yalnız, padişaha, Vanî Efendiye, Bursa kadısına değil, pek çok kimseye, pek çok şeye kızıyordu. Nihayetinde o. kendi fikirlerini söylemişti. Kendi fikirlerini söylemenin bir suç olmaması gerekirdi, çünkü Mısrî rastgele bir adam değil; Al-lah'ın yoluna erişmiş, Bir'le tekrar tekrar bir olmuş bir şeyh, bir bilgindi. Bilge idi. Sözlerinin dinlenmesi, değerlendirilmesi lazım gelirdi. Padişahın adamları ise ne yapıyor, onu bilmem hangi adaya sürgüne gönderiyordu!

Böyle düşünüyor, hemen hiç konuşmuyor, pek az yiyip içiyor, yahut oruç tutuyordu...

Onu yarı vecd hâlinde gemiye bindirdiler. Üç günden beri ağzına bir lokma koymamış, bir damla su içmemişti. Ve gemide öfkesi taştı; yanında getirdiği birçok kıymetli kitabı, kendi risalelerini parçalayıp yırtıp dalgalara attı. Yol boyu oruç tuttu, o çok sevdiği denize bile bak-madı, zikirle meşgul oldu. Sonra yavaş yavaş öfkesi dindi, sanki halvete girmişçesine yumuşadı, rahatladı. Eğer Allah istemese, böyle bir şey başına gelmeyecekti elbet. Ve Mısrî, ne zaman Allah'ın takdirine karşı gelmişti ki, bu sefer gelsin! Yolculuğun sonuna doğru, herkesle ahbap olmuş, onlara vaazlar vermiş, nasihat etmişti. Birçok yolcu derdine dermanı onda buldu, çevresi sevgi ve saygıyla kuşatıldı...

***

Limni kalesindeki yarı karanlık taş odasında halvete girdi... Halvetten çıktıktan sonra tam rahatlamıştı, yine insanlarla konuşmak, kaynaşmak, yine onları "doğru yol"a çekmek arzusu içini doldurmuştu. Bir şekilde buraya, adadaki Müslüman ve Hristiyanlar için görevli geldiği inanandaydı. Kale muhafızlarının başı olan komutandan, adadan isteyenlerin kendisini ziyaret etmeleri için müsaade vermesini istedi. Komutan, bir hayli düşünüp Mısrî'yi küçültücü bakışlarla süzdükten sonra kabul etti.

Önce pek ziyaretçisi olmadı, fakat giderek taş odası gelenlerle doldu taştı.

Bir zaman sonra manevi yolunda yoldaşı, fakat hiç tanışmadıkları İstanbul'dan Şeyh Karabaş-ı Veli de Limni Adası'na sürgün edildi. Yalnız o, kalebent değildi; kendi tuttuğu bir evde kalıyordu. Mısrî'nin odasının ziyaretçilere açık olduğunu duyunca, oğlu Mustafa ve dervişi Üsküdarlı Nasuhi ile ona okuması için, kendi risalelerinden birkaçı ile İbn Arabî'nin "Fûsus-ül Hikem"ini gönderdi; fakat kendisi ziyaretine gelmedi... Bu ince ayrıntıya dikkat eden Mısrî, misafirlerine alaka gösterdi, onlara itibar etti. Ancak gönderilen kitapları önemsemezmiş gibi bir tavır takındı. Aslında Karabaş-ı Velinin kendisine karşı bir Osmanlı casusu olduğundan da şüpheleniyordu. Bu şüphesini Mecmuasına kaydetti, fakat oğluna bir şey söylemedi. O günden sonra Mustafa onun devamlı ziyaretçilerinden oldu. Bir bakıma Karabaş-ı Veli'nin oğlu, manevi yolda babası tarafından değil, fakat Mısrî tarafından şekillendirilmeye başladı. Ve bir gün Karabaş-ı Veli de onun ziyaretine geldi, aynı yolun yolcusu olan iki mürşit, tasavvufi bahislere dalıp, ahbap oldular.

Bu arada Mısrî, Hazreti Peygamber'in: "Olmuş olanda hayır vardır." sözünü düşünerek, "Zaar Limni'de Halvetiye yoluna ihtiyaç vardır." diye, bir gün "Bismillah" çekip, kendisini ziyarete gelen Müslüman ve Hristiyan ziyaretçilere, Halvetiliği anlatmaya başladı.

***

Ancak, çabalarına rağmen. Hristiyanları kendi tarafına çevirememiş olan ada kadısı; bir sürgün mürşidin bu kadar alaka çekmesi ve Mısrî'nin onlara tarikat ve hakikat dersleri vermesini kaldıramıyordu, gidip ada emiri ile görüştü.

Emir Hüsamettin de bir siyasi mahkûma karşı gösterilen ilgiden rahatsızdı. Kadının sızlanması ona iyi geldi.

— Muhterem Kadı Efendi, dedi, ben bu adamın bir siyasi mahkûm olduğunu biliyorum, o kadar. Fakat Bursa'da ne yapmış, hangi suçu işlemiştir bilmiyorum, ancak orada yakınlarım var, isterseniz yazıp sorayım, öğrenelim. Eğer tehlikeli ise elbet komutan ile görüşüp şu ziyaretçi iznini kaldırabiliriz.

— Emirim efendim, dedi kadı, hatta şimdiden şu izni kaldırsak, sonra Bursa'dan gelecek mektubu beklesek olmaz mı? Tehlikeli olmasa zaten ta buralara sürülmezdi.

Her şeye rağmen adaletli biri idi Emir Hüsamettin:

— Bursa'dan gelecek haberi bekleyelim merak etmeyin, ben mektubu yarın kalkacak olan gemiye yetiştiririm, dedi.

Kadı gittikten sonra da meseleyi düşünmeye devam eden emir, onun ziyaretçilerinden birkaç kişi ile konuşmaya karar verdi...

Aldığı cevaplar hep Mısrî lehine idi, bu pirifâni; onlara İslamiyetin temiz yollarını açıklıyor, Halvetilik dersleri ile dinimizin gülümseyen, ferah ve derin yüzünü öğretiyordu; birkaç Hristiyan şimdiden Müslüman olmaya karar vermişti.

Emir içi rahatlayarak Bursa'dan gelecek mektuba pek de aldırmayacağını düşündü; o ki Hristiyanları Müslüman edecekti bu adam! İçinden kadının Mısrı'yi kıskandığı geçti, kıs kıs güldü...

***

Beş ay sonra Bursa'dan mektup geldi; Mısrî'nin şehirde dedikodulara sebep olan bütün vaazları anlatılmış, pek çok vaizin öfkeli sözleri nakledildikten sonra, Mısrî'ye karşı olan iki şeyhin isimleri de verilmişti; biri Sivasîzadelerden Muhammed Nazmi, diğeri ise Halvetilerden Selami idi.

Hele hele bir Halveti şeyhinin de ona karşı olması epey düşündürdü emiri. Yine kendisine yakın bazı ziyaretçiler ile konuştu, şeyhin ağzını aramalarını Hazreti Hasan ve Hüseyin konusunu açmalarını falan söyledi... Cevaplar yine olumlu idi ve adada Hristiyanlar birer ikişer Müslüman olmaya devam ediyordu. Bir gece uykusu kaçtı; bir tarafta kadı, bir tarafta ada halkının bu kadar sevdiği Mısrî... Doğrusu bu halkın öfkesini çekmek istemiyordu, hele burada işlenmiş hiçbir suçu yokken ziyaretçileri menetmek için bir sebep bulamıyordu. Yani kendisini Kadı Efendi'nin kıskançlığı mı yönetecekti? Kadı ile konuştu ve Bursa'daki tanıdıklarının Mısrî hakkında pek bir şey bilmediklerini, bir suç olmayınca da ziyaretçileri

yasaklayamayacağını söyledi. Lâkin Mısrî hakkında ziyaretçileriler nezdinde sürdürdüğü ilgisini hiç kesmedi, daima ondan haberler aldı.

Öte yanda Mısrî, emirin bu sorgulamalarından haberdar olmuş, onu padişahın yönettiğini düşünerek emirden de memnun kalmamıştı. Zaman zaman kendi başına geçirdiği hâller içinde, emire de kızıyordu. Bu İlahî hâllerde iken, Emir Hüsamettin ve başka kızdıklarının gelip görünmelerini Mısrî de pek anlayamıyordu; bunlar ne türlü hâller idi ki, onu dünya meseleleri ile böylesine ilgili kılıyorlardı! Velhasıl kendisini melekût âleminde de bulsa, bir küçücük yanı ile dünya içindeydi. Ve bu küçük yan, zaman zaman pek önemli oluyor, onun Mecmuasını cifir hesapları bazen de küfürlerle doldurmasına sebep oluyordu. Ancak ziyaretçiler yanında son derece temkinliydi; o, buraya Halvetiliği öğretmeye gelmişti ve sadece bu verilen görevi yapacaktı. Kendi doğru bildiği fakat kabul görmeyen değişik inançlarının veya Osmanlıya sövmenin burada yeri yoktu. Ha belki daha sonra! Hele bir yıllar geçedursundu...

Yıllar geçedurdu; Mısrî Limni Adası'nda yeni müritler kazandı ki, biri Hristiyanlıktan dönme idi. Onlardan pek çoğunu Müslüman etmişti, ama içlerinden sadece birini mürit olmaya layık görmüştü. Manevi yönden hayatından memnun idi, fakat zaman zaman kale muhafızları, emir ve kadı başta olmak üzere ada idarecilerine karşı duyduğu şüphe ve öfke onu yıpratıyordu; buhranlı gecelerinin sabahları, yüzü gözü şiş kalkıyordu... <u>Bir ara kale muhafızlarının kendisini zehirleyeceklerini düşündü; arada sırada ikram ettikleri kebap, kestane, haşlanmış mısır gibi yiyeceklerden kaçınmaya başladı. Ama yiyeceklerini reddettiği adamlar, gece onun boğazından, midesine yılan kaydırabilirlerdi!</u> Geçirdiği ve ulaştığı manevi hâllerin ağırlığında, ara ara bunları da hayal ediyor ve Mecmua'sına notlar alıp duruyordu. Hayatından endişe ediyordu, tam da adadaki manevi görevinin daha başlangıcındayken olmaması gerekendi bu! Yedi kat göklere uçtuğu, fakat bazen de yedi kat yerin dibine gömüldüğü hâllerdi bunlar ve vücudu; yüzü gözü kızararak, şişerek, bitkinleşerek, olmadık yerlerinde sivilceler çıkartarak tepki veriyordu.

İki yıl geçmişti...

Bir gün Mısrî, İstanbul'dan gelen bir emirle serbest bırakıldı...

Fakat o, Bursa'daki dervişlerini, ailesini pek özlemesine rağmen, Halvetiliğin güzel tohumlarını ektiği, taze müritler kazandığı, İslamiyetin rahmet ışıklarını saçtığı Limni Adasından ayrılmadı. Buradaki görevini tamamlamak, hiç olmazsa arkasında bir, birkaç kâmil halife bırakmak arzusundaydı. Eğer Bursa'daki dervişleri de onu özlemişlerse, artık korkmadan buraya ziyaretine gelebilirlerdi. Kaleden İskele Camii'ne taşındı, orada minberin altında bulunan küçük odada halvete girdi. Ömrü boyunca yaptığı kırk günlük halvetlerinin kırkıncısıydı bu.

Buradaki müritleri ona bir tekke hazırlamayı düşünüyorlardı. Bu kırk günlük halvet onlara fırsat yaratmıştı. Alelacele İskele Camii yakınlarında yer arandı; nihayet Yalı Caddesi üzerinde bir binada namazgâhı, çilehanesi ve tevhidhanesi ile tekke hazırlandı.

Mısrî için hoş bir sürprizdi bu. Yeni tekkesinde canla başla çalışmaya başladı. Burada da tıpkı Bursa'daki gibi dervişlerini yetiştiriyor, gelen ziyaretçileriyle sohbet toplantısını yapıyor, bazen onlarla deniz boyu ağır ağır yürürken, Bursa'daki kır toplantılarında olduğu gibi

halktan kimselerin sorularına cevaplar veriyordu. Ney ve kudüm eşliğinde zikir ve devran meclisleri de başlamıştı.

***

O, Bursa'daki dervişlerini bekliyordu, ama ilk ziyaretçileri Kâsım'la kardeşi Melekşan oldu... Melekşan, şeyhinin yanında peçesini kaldırdı; yaşlanmıştı, ince ve mahzun yüzünde kırışıklar peyda olmuş, rengi solup sararmıştı... fakat lacivert gözleri ateş içindeydi, şeyhiyle özel konuşmak istediği için ağabeysinin dışarı çıkmasını istedi. Melekşan'la şeyhi halvet oldular, hayatlarında ilk defa yalnız kalmışlardı. Yaşlı kadının anlattıklarını dinleyen Mısrî, onun gönül hayatının zenginliği karşısında şaşkına döndü. Bekliyordu ama bu kadarını değil! Nefis mertebelerini aşmakta şeyhliği gereği, mektuplarla ona yardımcı olmuştu bittabi; Melekşan da bütün nefis mertebelerini aşmıştı, manevi yolunda fevkalade bir ilerlemeydi bu! Artık onun çok ileri bir derviş olduğunun idrakine vardı.

— **Seni kendime halife yapmak isterim,** dedi ona.

Fakat yaşlı kadın bu görevi almak istemedi:

— Efendim, dedi, bu, zamanımızda görülmemiş bir şeydir. Halifeliği taşıyabilirim, ama halkın kuşkulu fakat bilhassa kötü tepkilerini kaldıramam. Benim mürit yetiştirmeme engel olurlar, türlü çirkin sözler söylerler ve eminim iftiralar atarlar. Sizin hakkınızda söylenenleri bir düşünün, siz hamdolsun kanırabiliyorsunuz, ama ben bu konuda zayıf olduğumu biliyorum. Bırakın bir isimsiz derviş olarak kalayım; Allah'ımın rızasının meyvelerini, öbür hayatımda toplayayım. Bu dünya hayatında bana halifelik vermeniz demek, beni bağışlayın ama, birtakım sureti insan, içi hayvan olanların önüne atmanız olur ki, eminim bunu siz de istemezsiniz.

Mısrî, uzun uzun düşündü; yuvadan bir kuş uçurmuştu ama o, kendi başına kalmak istemiyordu. Melekşan'a hak verdi:

— **Bilir misin Melekşan Hanım, dedi. İbn Arabî'nin ilk on beş dervişinin, on dördü kadındı, içlerinde halifelik verdikleri de oldu... Ama haklısın, zamanımız bunu kaldıramaz. Sen çalışmalarına devam et, eskiden olduğu gibi arada sırada bana yaz, durumunu anlat. Sana tavsiyelerim olacaktır.**

— Emirleriniz başüstüne, dedi yaşlı kadın, peçesini örttü.

Mısrî, kapı önünde bekleyen Kâsım'la birkaç dervişini içeri aldı. Bir zamanlar, kendisi hiç farkında olmadan Mısrî'nin Allah aşkına basamak olan bu kadın, şimdi kendisi Allah aşkı ile yanmaktaydı. Mısrî'nin içine, kendisinin de ona, bir erkek olarak basamak olduğu doğdu, fakat bunun üzerinde durmadı. Yuvadan uçan fakat şeyhinden ayrılmak istemeyen Melekşan namına pek memnundu. Erkekleri içeri alırken bunun için Allah'a hamd etti.

Melekşan, gruptan uzak bir köşeye çekilip peçesinin altından gözlüklerini taktı ve Mısrî'nin kitaplığından seçtiği bir risaleyi okumaya daldı. Erkekler, dış politika konuşuyorlardı.

Mısrî:

— Hele bir anlat iki gözüm kardeşim, demişti Kâsım'a, bizim burada bir şeylerden haberimiz yok, Osmanlı ne yapmaktadır. Yalnız Köprülü'nün öbür oğlu Mustafa Paşaya vezir payesi verildiğini işittim, bu hayırlı olmuş. Almanya'ya da savaş açmışız, ne diyorsun?

Dervişler yanlarında olduğu için, Kâsım da Mısrî'ye; ''şeyhim" diye hitap etti:

— Şeyhim, dedi, Mustafa Paşanın vezir olması hayırlıdır. Ancak hâlen sarayın en güçlü adamı Sadrazam ve Başkumandan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'dır ki, aklını Almanya'ya fena takmıştır. O, ordunun hâlâ cennetmekân Kanuni zamanındaki kadar kuvvetli olduğunu ummaktadır. Gerçi üzün İbrahim Paşa'nın. Güney Slovakya'yı baştan başa işgal etmesi, pek fevkalade olmuştur, ama Macar milliyetçisi ve Almanya düşmanı Tökeli İmre'ye, ''Orta Macar Kralı" unvanı verilmesi Viyana'da büyük telaşa sebep oldu. Aslında Almanya, Osmanlı ile bir savaş istememekte. Bunu çeşitli yazışmalarından ve tavırlarından anlamak mümkünken Kara Mustafa Paşa'nın, divanı ve padişahı ikna ederek Almanya'ya savaş açması, bence ve birçoklarınca büyük hatadır. Me yapmak ister sadrazam, yoksa ikinci bir Viyana Kuşatması mı, bilmiyoruz.

— Eğer böyle bir niyeti varsa son derece tehlikelidir, dedi Mısrî.

— Niyeti şimdilik bilinmiyor. Sultan Mehmet iki şehzadesi ile birlikte Edirne'den kalkıp Belgrat'a geçti, lâkin bu sadece bir Almanya-Osmanlı savaşı olacağa benzemiyor. Daha şimdiden Fransa, Ren üzerindeki bütün kuvvetlerini çekip Almanya'nın emrine vereceğini bildirmiş, ayrıca bir de tümen yollayacakmış. Polonya ve Venedik'in boş duracakları sanılmıyor, onlar da gelecek bizim üstümüze, ne de olsa bizden alacakları intikam vardır. Endişemiz şudur ki, bu bir Almanya-Osmanlı savaşından ziyade; bir Hristiyan-Müslüman, bir Haçlı-Hilal, bir Avrupa-Asya savaşına dönecek ve çok uzayacak.

Mısrî başı önünde, yerdeki kilimin nakışlarına dalmış gibiydi. Birden başını kaldırdı, içini çekti, Kâsım'ın gözlerinin içine bakıp:

— Hemen Allah hakkımızda hayırlısını yazsın, dedi ve esefle başını salladı. Galiba yazmayacak!.. Yine de dua edelim, çünkü O buyurur ki: "Allah bir topluma perişanlık dileyince de artık onu geri çevirecek güç yoktur. Ve onlar için Allah dışında koruyucu ve dost da olmaz." Evet yapmamız lazım gelen dua etmektir... Araf suresinde de: "Her ümmet için belirlenmiş bir süre vardır, süreleri dolunca ne bir saat geri kalırlar, ne de öne geçerler." buyuruyor. Evet dua ecf&im... (içini çekti) Tarhan Valide Sultan'ı hastadır diye işittim.

— Öyle maalesef... Valide Sultan, ta Köprülü Mehmet Paşa zamanından beri politikadan elini eteğini çekmesine rağmen, onun oğlu üzerinde mutlak hayırlı tesirleri, nasihatleri, uyarıları vardır. O giderse padişah pek yalnız kalır. Evet şeyhim, kendimizi aldatmaya gerek yok; Osmanlı her bakımdan duaya muhtaçtır...

İçine düştükleri ağır, ezici, hüzün dolu havadan yine Kâsım çıkardı onları. Saraya, şehzadelere dair komik anılarını anlattı, kendi meşhur kahkahasını attı, Mısrîyi ve dervişleri tebessümlere boğdu.

Melekşan'la Kâsım, tekkede pişen kuru fasulyeli pilav ile karın doyurduktan sonra gemiye döndüler. Ertesi sabah erkenden de gemi, İstanbul'a yelken açtı.

***

Mısrî'nin günleri birbirine benzer görünen, fakat hepsi ayrı bir, birkaç mânâda geçip duruyordu. Günler aylara dönüyor, aylar yılları getiriyordu. Çok seyrek de olsa Karabaş-ı Veli ile buluşup denize yakın bir yerde bir çınar ağacının altında sohbete dalıyorlardı. Birkaç kere de beraberce hamama gittiler... Aslında Karabaş-ı Veli'nin yetiştirmesi olan, Mudurnu,

Sunnullah Tekkesi mürşidi Üsküdarlı Nasuhi Efendi, buraya kendi şeyhini ziyarete gelmişti, fakat Mısrî'ye de hizmetlerde bulundu; iki şeyhin birden dualarını aldı... Ayrıca iki şeyhe de para yardımında bulundu ki, gerek Karabaş-ı Velinin gerekse Mısrî'nin böyle bir yardıma çok ihtiyaçları vardı.

Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, Viyana'yı kuşatmadan sadece altı gün önce padişahı haberdar etmiş; IV. Mehmet de, Sadaret Vekili Vezir İbrahim Paşa'ya: "Bu haberi önceden bilseydim, rıza göstermezdim." demişti...

Viyana Kuşatması; 1683 yılında bozgunla neticelendi. Oğluna her bakımdan yardımcı olan Tarhan Valide Sultan; bozgundan birkaç ay önce ölmüştü. İstanbul halkı: "Devletin büyük direği gitti!" diye ağıtlar yaktı... Birleşik haçlı ordusu ile savaş devam ediyordu; Almanlar Budin'i kuşattılar...

***

Kâsım ve Melekşan'dan sonra, Mısrî'nin misafirleri, Bursa'dan birkaç dervişle, kardeşi Ahmet ve kayınbiraderi Mustafa oldu. Gelenler, onu tahmin ettiklerinden daha güçlü ve neşeli buldular, etrafında bir sevgi halesi vardı. Yerli halk, birçok ada Venediklilerin işgaline uğradığı hâlde, Limni'ye dokunulmamasını Mısrî'nin bereketine, yüksek manevi derecesine bağlamaktaydılar. Gerçi, ada kilisesinin papazı, Hristiyanlara Mısrî ziyaretini yasaklamıştı ama, onlardan da bu yasağa uymayanlar oluyordu. Dervişlerden biri: "Çölde susuzluktan ölmek üzere olan insanlar gibi, su bulmaya tekkeye koşuyorlar." diyordu...

Mısrî, Ahmet ve Mustafa'nın ziyaretlerinden çok memnun kalmıştı. Kardeşine:

— Çocukken seninle pek arkadaşlık edemedik lâkin, ikimiz de bir kardeşimizin olduğunu hiç unutmadık... Seninkileri bilmem ama benim dualarımda hep var oldun, dedi.

— Ben de senin için dua ederim ağabey, dedi. Doğru, çocukken pek beraber olamadık, ben babamın oğlu idim, sen de sanki Koca Derviş'in. Sonra Kâsım vardı senin sırdaşın; bazen ikinizi kıskandığım olurdu, ama ben babamın elini bir türlü bırakamadım, sen de o ele hiç yaklaşmadın!

Mısrî, hafifçe tebessüm etti:

— Niye yaklaşmadım o ele bilir misin? dedi. Çünkü babam tercihini yapmış, oğulları arasında seni seçmişti! Mesela bana okuma yazma derslerini Şeyh Ağama verdirdi, beni ona teslim etti, lâkin seni kendisi okuttu, seni kendisi teslim aldı. Ben de seni kıskandım sanırım, babamla ilişkini... Fakat onun bu tercihine saygı gösterdim, ikinizin aksına girmeye çalışmadım.

— Ben zayıftım ağabey, dedi Ahmet, senin gibi kişilik sahibi, kendi başıma buyruk değildim; babamın bana ilgisi daha çok merhametindendi sanıyorum. Kim bilir... Fakat ne yazık ki, ikimiz de onun istediği gibi müritleri olmadık.

— Bütün bunlar nasip meselesi kardeşim, dedi Mısrî, annem ve ablalarımız iyi Nakşi'ydiler.

— Ablalarımız hâlâ öyledirler, evvelki yıl ziyaretlerine gitmiştim.

— Aferin sana, benim isteyip de yapamadığım şeyi yapmışsın. Gerçi pek arada sırada mektuplaşıyoruz ama... Nasıllar?

— İyiler şükür, çoluk çocuk, torun tosun işte yuvarlanıp gidiyorlar. Tekkemiz hâlâ hizmete devamda... Yalnız senin hakkındaki dedikodulardan ve en son buraya sürülmenden haberdar olmuşlar, tek dertleri sensin gibi geldi bana.

— Onlara yazmalıyım, dedi Mısrî sonra kayınbiraderine dönüp, eh Mustafa Derviş, hanede işler nasıl gitmekte?.. diye sordu.

Mustafa önüne baktı, içini çekti:

— Şeyhim, dedi, üzücü bir haberim var; Fatma Kız, Hakk'ın rahmetine kavuştu, ince hastalık dedi hekim.

— Yaa! dedi Mısrî, kalakaldı bir süre, konuşamadı. Gözlerinden iki damla yaş düştü. Pek de tanımak imkânını bulamadığı bu küçük kızı sevmişti aslında. Allah rahmet eylesin, dualarını yaparım, siz de gerekeni yapmışsınızdır zaten.

— Pek tabii şeyhim.

Mısrî, içini çekti:

— Annem de ince hastalıktan gitmişti, dedi, annesi nasıl?

— O, o kadar üzüldü, dertlendi ki, annem biraz bizimle yaşasın diye eve aldı. Hâlen bizdedir, daha iyidir. Fakat Ali, çok iyidir, Ali sizin yolunuzda çok sıkı çalışarak yürüyor. Şu yaşında herkes tarafından sevilip sayılıyor... Artık genç bir adam oldu, maşallah.

— Maşallah, dedi Mısrî... Onu emin ellere emanet etmiştik.

Dervişler, Fatma'nın vefat haberi karşısında suspus olmuşlardı. Mısrî, onlarla konuşmaya başladı, konu değişti. Dervişler Mısrî'yi çok özlediklerini, şeyhlerinin artık dönmesini istediklerini söylüyorlardı.

— Zamanı gelince, dedi Mısrî, vakti saati dolunca elbette gelirim.

Sonra sohbete devam etti...

Böylece Bursa'daki dervişleri, bazı sevenleri akın akın şeyhlerini ziyarete gelmeye başladılar. Hiçbir gemi gelmiyordu ki içinden Mısrî'ye ziyaretçi çıkmasın! Adadaki müritleri ise Mısrî'nin bu kadar sevilmesinden memnunlardı, ama az buçuk da onu, eski müritlerinden kıskanmaya başlamışlardı. Onlar, Mısrî'nin Bursa'ya dönmesini hiç istemiyorlardı.

1686'da Budin düştü ve Lorraine dukası, Macaristan'ın önemli bir kısmını işgal etti. Türk askerinin morali son derece bozuktu. Müttefik düşman ordusu Mohaç'a çekildi. Sadrazam Sarı Süleyman Paşa Mohaç'a geldi, ancak yirmi bin şehit verince savaş meydanını terk etti.

Mohaç Muharebesi, Hristiyan âlemi ve Almanya için büyük faydalar sağlamıştı, ama sultan için büyük felaketlere zemin hazırladı. IV. Mehmet, üzüntüsünden üç gün yemek yiyemedi. Avrupa'daki bu kayıplardan, İstanbul halkı da son derece huzursuzdu, ayrıca padişahın İstanbul yerine Edirne'de oturması da İstanbul halkının huzursuzluğunu ve öfkesini artırıyordu.

Sadrazam ve Başkumandan Aynacı Sarı Süleyman Paşa zalim ve yetersizdi. Orduda disiplin tamamıyla bozulmuştu. Askerler isyan edip Süleyman Paşayı linç etmek istediler, ama olacağı haber alan paşa, İstanbul'a kaçıp, 1687'de istifa etti. Ordu düzeni giderek daha çok bozu-luyordu, asker ayaklandı. Birtakım küçük rütbeli yeniçeri subaylarının kurduğu cuntanın

emriyle padişahı tahttan indirmek; Köprülü Mehmet Paşa'dan önceki zamanlarda olduğu gibi, devlete tahakküm edip milleti soymak istiyordu. Savaş bu orduyu hiç ilgilendirmiyordu.

Vezir Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa ise sultana ve iki oğluna cephe almış durumdaydı. 1687 kışında Padişah IV. Mehmet'i tahtından indirdi. Meşru veliaht, sultanın büyük oğlu Mustafa idi. Fakat Fazıl Mustafa Paşa, IV. Mehmet'in hayattaki iki kardeşinden büyüğü Şehzade Süleyman'ı, "III. Süleyman" olarak tahta geçirdi. Böylece Osmanlı hanedanının veraset kuralını bozmuş oldu. Sarayda muhalifleri vardı, fakat paşanın korkusundan ses çıkaramıyorlardı.

1688 yazında Osmanlı'nın Almanya cephesi çöktü. Almanlar, Belgrat yakınlarına kadar sarktı. İstonli iyi savunulmasına rağmen düştü. İstonli'den sonra Belgrat Kalesi de Almanların eline geçti.

Polonya ve Rusya cephelerinde ise zafer Osmanlı'nın oldu. Venedik, Mora ile yetindi. Mora'daki son Osmanlı kalesi Benefeşe, on dört ay Venediklilere karşı koyduktan sonra, teslim oldu...

Bu haberleri alan Mısrî, garip duygular içindeydi, Osmanlı'nın gittikçe çökeceği kendisine malum olmuş, sonra düşünüp araştırmış ve bu konuda vaazlar vererek sultanı, sadrazamları uyarmak, bir şekilde devleti sarsmak istemişti... Ama iyi niyetinin karşılığında iki kez, ayaklarında bukağılarla sürgüne gönderilmişti. IV. Mehmet'ten hoşlanmıyordu, onun düşmesine memnun olmuştu; III. Süleyman'dan da pek umudu yoktu. Şimdi, kendi sözlerinin bir anlamda doğrulanmasına zayıf bir sevinç duymakla beraber, üzüntü içindeydi. Keşke bilmeseydi... Keşke söylemeseydi ve Osmanlı bu hâllere düşmeseydi! Göğsünde bir yerlerde gönlü üşüyordu, büzüşüp kalmıştı... Kendisine yabancı olan bir iç sıkıntısı gönlünü tutsak almıştı sanki ve dayanabilmek pek zordu. Bu hâlin ilacı belki de sohbetti. Bursa'dan gelen ve buradaki dervişlerine ve de halktan kendisini sevenlerden bir gruba, yatsı namazından sonra:

— Sorun, dedi, şimdi sormak vaktidir! Aklınıza gelenleri hiç çekinmeden sorun.

Halktan biri:

— Efendim, dedi, Allah bir, din bir olduğu hâlde zahir ilim bilginleri ile tarikat ilminin yahut sizin tabirinizle gönül ilminin bilginleri pek geçinemiyorlar. Acaba nedendir?

— Bu konulan çok konuştuk ama yine de sana bunu, bahar ve kış örnekleriyle anlatayım; o da mevsim diğeri de mevsim bakarsan ve aslında kış, baharın bütün eserlerini, efendim bahçelerini, çiçeklerini, meyvelerini görmeye âşıktır, onlara hasret doludur. Lâkin Yüce Allah tarafından, kışın tabiatı, bahara zıt olduğu için onu göremez ve anlayamaz. Zira çiçekler soğuğu gördükleri zaman başını eğer, iyice saklanır. Ve soğuğun gittiğinden tam emin olmadan başlarını çıkarmazlar. İşte zahir ilim bilginleri ile gönül ilminin bilginleri de böyledir. Çünkü zahir ilim bilginleri; birtakım davalardan, varlıktan, gösterişten, kavgadan kurtulamaz. Çünkü ilimlerini ancak bunlarla göstereceklerini sanırlar. Ama diğer sınıf bilginler, o kadar alçak gönüllüdürler ki; varlığı, dolayısıyla gösterişi, kavgayı terk etmişlerdir. Onların bu terk edişleri ile birlikte, gönüllerinin bahçeleri bilgi çiçeklerini verir, kalplerine türlü şeyler doğar. Bunlardan çeşitli ilim ve gözlem çıkarırlar ve bunların bir kısmını açıklar, bir kısmını kendi özel bilgileri olarak gönüllerinde tutarlar. İşte bu açıkladıkları ve sakladıkları onların tekâmülüne yardımcı olur... İşte bu gönül ilminin bilginleri kazaen zahir ilim bilginleri ile, gösteriş ve kavgada karşılaşsalar, onların fikirlerinden biri bunların

gönüllerine düşse; kış, bahar çiçeklerini gidermek için ne yaparsa onu yapar, kalplerine soğuk rüzgârlar eser. İşte bu yüzden bu iki sınıf bilgin anlaşamaz, çünkü kış ve bahar misalidir.

— Bu benzetmeden zahir ilim bilginleri asık suratlı, gönül ilminin bilginleri neşeli ve güler yüzlüdürler diye bir anlam çıkarabilir miyiz?

— Evet mümkün, dedi Mısrî.

Limni'deki dervişlerden biri söz aldı:

— Şeyhim, dedi, "Cennet sıkıntılar, kötülükler ve dertlerle süslenmiştir." diye bir söz işittim. Bu ne demek oluyor?..

— Evladım, bu sözde şu hakikate işaret ediliyor; bir kâmilin yani bir erenin adı uzaktan işitilir ve onunla buluşmak istenir. Fakat bu kişi, o zatın yakınına geldiği zaman, onu düşmanlarla çevrili bulur. Öyle ki her düşmanın elinde, ötekine benzemeyen bir mızrak vardır. Bu mızrakları o ereni görmeye gelenlere atarlar, o kâmil hakkında iftiralar ederler, o kişinin ziyaretini engellemeye kalkarlar. Bu, Âdem Aleyhisselam'dan bugüne kadar böyle gelmiştir. Gerçekte kâmilin etrafında bulunan bu düşmanlar, yetenekli olmayan kimseleri kemal sahibinin yanına sokmamak için bir anlamda vazifeli bekçilerdir. İşte o eren böylece dertler, sıkıntılar, kötülüklerle çevrilmiş bulunur. Onun yanma ancak mânâda güçlü olanlar girebilir. Nitekim o kâmil de bilgi cennetine ve kendisine uygun ihvanla toplanma zevkine; düşmanlarının verdikleri ıstıraplara, hasetçilerin sebep olduğu üzüntülere sabretmek suretiyle erebilmiştir. Çünkü ariflerin meclisi cennet gibidir. Bir hatıramı nakledeyim. Büyüklerden biri Belgrat'tan Bursa'ya bizi ziyarete gelmişti. Önce bu fakirin hasetçilerinin, düşmanlarının çokluğunu görerek bana acıdı. Fakat, cuma gecesi toplanan ihvanı görüp onların vecd ile birtakım İlahî hâller ile zikretmelerini görünce ağlamaya başladı ve bana şöyle dedi: "Bırak diğerleri istedikleri kadar hainlik etsinler o kişilerin ezalarına sabret, çünkü bu nur onların üflemesiyle sönmez, bilakis artar. "Sonra Allah Teala'nın Saf suresinde buyurduğunu, söyledi: "Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar. Hâlbuki Allah, kâfirler istemese de, nurunu muhakkak tamamlayacaktır." Ve ilave etti: "Bu insanların, buranın çevresindeki dert, sıkıntı ve kötülüğü yarıp buraya girme ye kudretleri olmadığından, hasetleri ve düşmanlıkları artmaktadır. Bilmezler ki onların hasetleri ne kadar artsa bu nur da o kadar artar. Dostum sakın senin hakkındaki davranışlarına üzülme." İşte cennetin, sıkıntı ve kötülükle süslenmesine bir örnektir bu.

Sevenlerinden biri sordu:

— Şeyhim, Kehf suresi, yirmi üçüncü ayette: "Hiç bir şey için, 'Ben bunu yarın kesinlikle yapacağım, deme." deniyor. Açıklar mısınız?

— Onu takip eden ayette de; nasıl söyleneceğini gösterir, şöyle: '"Allah dilerse' şeklinde söyleyebilirsin." Demek ki yapan eden biz değil, yalnız ve yalnız O Sevgili'dir, O'dur. Önemli olan varlıkta tasarruf edenin, yani kendisinde kullanma hakkı bulunanın kim olduğunu bilmektir. Biliniz ve unutmayınız ki; bütün fiiller Hakk'ındır. Enfal suresi on yedinci ayete dikkatinizi çekerim, orada buyurur ki: "Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı."... Fakat ne yazık ki, kulun suretinde Hak'tan başka bir mutasarrıf olmadığını kul bilmediği yahut unuttuğu için; kendisinin iradesi olduğunu, Hak'tan ayrı bir vücudu olduğunu sanır. Mesela varlığı Allah'tan olan sanatçı, kendini bir varlık zannetse, gaflet hâlinde kendisini "yapan"

zanneder. Bu kötü zan gafletten ileri gelir... (durdu, derin bir nefes aldı, sanki, devam etsem mi, gibi düşündü ve devam etti) Lâkin kendisini Hak bilerek, fiili ve seçimi kendisine dayandırsa, bu kötü değildir. Çünkü fiil, suretten çıkmıştır. Çünkü o fiili o surette ve o mertebede görünen Hak yapmıştır.

Yine sevenlerinden bir delikanlı sordu:

— Efendim, Allah izin verirse, ilim tahsil etmek istiyorum; fakat zahir ilmiyle, bâtın ilminden hangisini seçeceğimi bilmiyorum, siz ne tavsiye edersiniz?

— Ben ikisini birden öğrenmeye çalıştım oğlum ve bundan da hiç pişman olmadım. Sana pek kısaca ikisini de anlatayım, Allah'ın izni ile sen karar ver. Nasıl su necaseti, pisliği, çeri çöpü temizlerse zahir ilmi; kalbi, üzerine çöken cehalet kirlerinden arındırır. Ve de kuyumcu nasıl ateşte altını diğer karışımlardan ayırırsa, bâtın ilmi, ben gönül ilmi derim, evet gönül ilmi de öylece nefsi, ona yerleşen kötü sıfatlardan temizler. Anladın mı?

— Evet efendim; biri şekilde, öbürü gönülde.

— Ben, doğum yerim olan Malatya'da iken ilk ilim talebinde bulunduğum sırada kalbimde sufilerin yollarını bilme arzusu vardı. Çocukken, ancak bir Nakşi şeyhi olan babam mecbur ettiği için onların meclislerine katılırdım, ama sohbetleri bereketiyle günden güne arzum çoğaldı ve mecburiyetten değil, gönül arzumla gider oldum. Ve nihayet, iki gözüm bir Halveti şeyhine biat ettim. Sonra şeyhim Malatya'dan İstanbul'a geçince ortada kaldım. Neyse uzun hikâye, bunu bırakalım. Sen şimdi gönlünü dinle, gönlünden ne geliyorsa onu yap.

— Efendim şimdi sizi dinleyince benim de gönlümden iki ilmi birden yapmak geldi. Acaba becerebilir miyim?

— Bu, gönül arzunun şiddetine bağlı, şiddeti fazlaysa becerebilirsin. Şunu unutma, elde edeceğin her hayır, mutlak doğru bir çaba sonucudur. O Sevgili'nin düzeninde hiçbir şey bedava değildir. Kur'an-ı Kerim'de belirtildiği gibi; Hazreti Meryem doğum sancısı çekerken karnı acıkmış, işittiği ses; ona ağacı sallamasını söylemiş. Yani ona bile, dikkatinizi çekerim, Kur'an'da övülen tek kadın Hazreti Meryem'dir, evet, o bile doğum sancısı çekerken karnını doyurmak için bir uğraş vermiş, yoksa gökten zembille ona hurma inmemiş!.. Velhasıl oğlum, eğer iki ilim sana nasip edilmişse Allah gönlüne şiddetli bir arzu koyar, sen de yaparsın.

— Demek nasip meselesi.

— Evet tabii, ama senin de çaba sarf etmen gerekir.

Yeni dervişlerinden biri de sorulanlardan cesaret alıp:

— Şeyhim, dedi, Vahdet-i Vücut fikrini pekiyi anlayamıyorum, bir kere daha açıklar mısınız?

Mısrî bir düşündü; hemen bütün konuşmalarında, şiirlerinde ve düz yazılarında bu fikrin bütün akisleri mevcuttu, lâkin belki hepsine isim koymamıştı. Ve yine vecd içinde konuşmaya başladı:

— Vahdet-i Vücut yani Vücut Birliği; inandığım (sesi biraz yükseldi) iman ettiğim bu hakikat şunu der: İçinde on sekiz bin âlemi barındıran şu koskoca âlemde yalnız bir tek Vücut ve O Vücut'un bir Tek hakikati vardır; o Yüce Allah'ın vücudu ve hakikatidir. On sekiz

bin âlemin aslı ve esası O Bir'dir... "Ya biz insanlar, çokluk ne oluyor?" dersen, derim ki; onların hepsi birbirine görünür ve görünmez bağlarla bağlanmış O'nun tecellilerinden ibarettir. Yaradan'ın varlığının sebebi, önü ve dahi sonu yoktur. O'nun eşi ve benzeri yoktur, O, hiçbir şeyle mukayese edilemeyen Tek'tir. Ve o Tek'ten başka hiçbir varlık yoktur. "Bizim de varlığımız var." demek (sesi tekrar yükseldi) yalnız insanlara mahsus bir budala zandır... Tek varlık olduğuna dair bir delil olarak da; Allah'ın selamı üzerine olsun Peygamber'imiz Efendi'mizin şu sözü gösterilir, demiştir ki: **"Allah vardır, Onunla beraber hiçbir şey yoktur."** İşte varlığı aşktan gayri bir şey olmayan Allah'ın, kendisini bildirmek ve sıfatlarını göstermek istemesi, yani tecellileri aşkla başlamıştır; yarattıkları ise aşk ile, aşk için yaratılmışlardır. Evet özeti şu; Hak'tan başka varlık yoktur ve Hak'tan başka şeyler izafidir, görecedir. O koca şair Yunus Emre'ye göre; Tanrı görünen olduğu hâlde, kendisini Hak'tan gayri her şeyle gizlemiştir.

Ve sohbet, böylece uzayıp gitti... Ta sabah namazına kadar.

***

Mısrî, derviş yetiştirmeye, Hristiyanları Müslüman yapmaya, Limni halkının sevgisini kazanmaya devam ediyor, aylar yılları kovalıyordu. Kâsım'dan bir mektup aldı; önce yazısının her zamanki gibi özenli olmadığına dikkat etti. Kâsım diyordu ki: " Sana havadis vermek için yazıyorum, fakat ne anlatacağım, hiç şevkim ve hevesim yok. Seninle konuşma ihtiyacında olmasam zaten yazmazdım... Bilmem biliyor musun padişahımız III. Süleyman, Sultan İbrahim'in büyük oğlu. Fazıl Mustafa Paşa, III. Süleyman ile kardeşi Şehzade Ahmet'in Edirne-İstanbul seyahatlerinde onlara muhafızlık etmiş, ikisini de yakından tanıyıp sevmiş ve bu yüzden III. Süleyman'ın tahta çıkmasında fevkalade etkili olmuştur. Fazıl Mustafa Paşaya bir hâl olmazsa, bundan sonra da padişah olarak, II. Ahmet olarak, Sultan Süleyman'ın kardeşi Şehzade Ahmet gelecektir. Aslında kendisi tahta çıksaydı, yani Fazıl Mustafa Paşa tahta çıksaydı, bana göre Osmanlı için daha hayırlı olurdu. Gerçi sarayda giderek IV. Mehmet yahut büyük oğlu Mustafa'yı tahta çıkarmak isteyenler artıyor, lâkin Fazıl Mustafa Paşa korkusundan bir şey yapamıyorlar. Bu yüzden saray çalkalanmakta... Fakat doğrusunu istersen, bu entrikalar, dedikodular artık beni hiç ilgilendirmiyor çünkü koca devlet çoktan yokuş aşağı inmeye başladı. Benim yegâne arzum; saraydan ayrılıp evimin hat çalıştığım odasına sığınmak, bu odanın güzel ve sakin havasında ömrümü tamamlamak. Yetmişe basıyoruz farkında mısın? Fakat benim hattat olduğumu sultana duyurmuşlar. Kendisi ve kardeşi de hattattırlar. Sultanın hocası Tokatlı Ahmet, hattatlar arasında sevilip sayılan bir kişidir. İşte sultanın ondan sülüs ve nesih diplomaları varmış. Kendisi benim hatlarımı görmek istedi, sarayda tuttuğum bazı levhalarımı arz ettim. Bana iltifatlar etti. Sağ olsun da, onun bu ilgisi yüzünden, maalesef daha kâtipliğime devam etmek mecburiyeti hasıl oldu. Sultanın çevresinden biri olarak artık kâh Edirne'de, kâh İstanbul'da yaşıyorum onunla beraber.

Sadrazamlar değişip durmakta. Köprülü Mehmet Paşa'nın damadı Sadrazam Siyavuş Paşaya ve yüz elli adamına ihtilalci askerler kıydılar ki çok becerikli olmamasına rağmen, bu muameleye asla layık değildi. Gece, sarayını basmışlar. İhtilal cuntası daha çok canlar alacaktır, eğer Köprülü gibi bir adam sadrazam olmazsa. Sarayda Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazam olmasını isteyen pek az kişi var; diğerleri, o gelirse çıkarları elden gidecek diye çok korktukları bu birinci sınıf teşkilatçı zata karşı çıkıyorlar.

Evet, saray ve İstanbul bu kadar perişan durumda iken, Macaristan'da kan gövdeyi götürüyor. General Caraffa, eyalet merkezi Eğri'yi, vire ile aldı. Diyorlar ki, Beylerbeyi Osman Paşa'nın şehit düşmesi üzerine böyle vire ile kalenin kendiliğinden teslim olması, şehirde çok fazla Müslüman'ın bulunmasındandır. İşte böylece Müslüman nüfus selametle Eğri'den ayrılmış. Fakat yine diyorlar ki Almanlar şehirdeki kırk bir camiyi ve çok fazla bulunan bütün Osmanlı bayındırlık eserlerini yerle bir etmişler... Bu arada Mora'yı fetheden Morosini, Venedik cumhurbaşkanı seçilmiş. Dalmaçya'nın hemen tamamı Venediklilerin eline geçmiş... Evet Avrupa'daki geniş topraklarımız bir bir düşmekte, ne kalıyor ki Osmanlı'ya!.. Sen vaazlarında Osmanlı'nın karanlık geleceğine işaret ederken herhalde şu durumları kastediyordun... Fakat hani nerede dualarımızın bereketi, kabul olması? Evet, "Bir ümmetin zamanı geldiği vakit..." böyle şeyler oluyor işte ve ben artık şu ileri yaşımda, bütün bu haberlerden uzak kalmak, çok uzak kalmak; tek cümle, tek kelime bile işitmek istemiyorum. Sen ağam, hâlâ ilgileniyor musun?"

Mısrî, Kâsım'ın neşeli mizacının çözülmesini, kendini karamsarlığa kaptırmasını anlıyordu: "Ama ben hâlâ ilgileniyorum." diye düşündü. O anda bir perde açıldı sanki ve Osmanlı'nın sadece batıda değil fakat doğuda da çok toprak kaybedeceğini, bütün Arap dünyasının elden çıkacağını gördü. Kendine geldiği zaman, ona Osmanlı'nın sonunu gösteren Allah'a hamd etti; ağzı kurumuş, midesine kötü bir sancı saplanmıştı, âdeta kendisine teselli verircesine, "Ama bu çok sonra, çok sonra!" diye düşündü. Fakat, Osmanlı tükendikten sonra, bu halk ne olacaktı?.. Sadece Anadolu mu kalacaktı Türklere? Bundan bile emin olamadı. O gece seccade üzerinde sabah namazına kadar oturdu; O Sevgili'sinin Türklere merhamet etmesini diledi. Bir ara uyku ile uyanıklık arası bir hâlde Allah'ın artık kendisini çağırdığını kuvvetle hissetti. Sabah namazını kıldıktan sonra, içinden seller sular gibi gelen kelimeleri kâğıda döktü:

Hudâ da'vet eder elhamdülillah
Bu can Hakk'a gider elhamdülillah
Hakikat şehrine çün nhlet oldu
Gönül durmaz iver elhamdülillah
Yakın geldi tulu'â şems-i ruhum
Bugün günüm doğar elhamdülillah
Ölüm dedikleridir halvet-i yâr
Kamu ağyar gider elhamdülillah
Şahâdet mansıbıdır âli mansıp
Bize veriliser elhamdülillah
Gözüktü ma'nî yüzünden cemâli
Bozuldu hep suver elhamdülillah
Biliştik bunda hem ihsanlar etti
Nasibimiz kadar elhamdülillah
He gam giderse dünyâdan
Niyâzî Visâline erer elhamdülillah

Yazdıktan sonra şiirini okuyan Mısrî'nin gönlüne, daha biraz vakti olduğu doğdu, fakat o yazdıklarının tatlı heyecanına kapılmıştı, gönlüne doğanın üzerinde durmadı... Ancak o gün Limni'de, öleceğini anladı ve defnedileceği yeri keşfetti; toprağı Baltacı Mehmet Paşanın kabrinin hemen yanındaydı... Birkaç halife ve dervişine şiiri okuyup o yeri gösterdi: "Fakat tam da zamanı belli değil," dedi, "ama yakında elhamdülillah."

1688 yılında Osmanlı'nın Almanya cephesi tamamıyla çöktü. Doç Morosini'nin Ağrıboz'u alma teşebbüsü ise geri püskürtüldü, lâkin Mora'daki son Osmanlı kalesi Benefşe, düşmana on dört ay kahramanca karşı koyduktan sonra, yetmiş sekiz topu için, artık atacak gülle kalmayınca teslim oldu... Doç Morosini, birkaç kez donanmasını Anadolu kıyılarına gönderip Osmanlıya gözdağı vermek istediyse de, bütün çabaları Osmanlılar tarafından şiddetle kırıldı...

Sultan III. Süleyman hasta idi.

Son bir ümit olarak Almanlarla meydan savaşı yapılmaya karar verildi. Ancak Başkomutan Arap Recep Paşa son derece yetersizdi. Meydan savaşı 1689'da kaybedildi. Almanlar Sırbistan'ı aldılar, Vidin'i de düşürerek Bulgaristan'a girdiler, Üsküp'e, Makedonya'ya ve Arnavutluk'a yaklaşmaya başladılar. Venedikliler durdurulmuş, Lehliler ve Rusya devamlı şekilde bozulmuştu. Ama Almanları durduracak hiçbir kuvvet yok gibi görünüyordu.

Edirne'de saltanat şurası, oy birliği ile tek çarenin Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın sadrazam ve başkomutan yapılması olduğunu padişaha arz etti.

Fazıl Mustafa Paşa, Sakız muhafızı idi, 1689 sonbaharında Edirne'ye çağrılarak sadrazam yapıldı...

Mısrî, Limni'de pek çok derviş ve birkaç kâmil halife yetiştirmişti, artık Bursa'ya dönebileceğini düşünüyordu. Fakat zaman zaman da aklına burada gömüleceği geliyor tam bir karara varamıyordu. Bir zaman sonra Kâsım'dan bir mektup aldı. Zarf hayli kabarıktı, Mısrî merakla açtı, içinden arkadaşının mektubu ile, Sadrazam Fazıl Mustafa Paşanın resmî tebliği çıktı. Sadrazam, artık onun Bursa'ya, tekkesinin başına dönmesini istiyordu. Bu bir emirden ziyade bir rica idi ve çok içten bir üslupla yazılmıştı... Ve Mısrî'nin dönme niyetini perçinledi. Kâsım ise kendisini toparlamıştı, mektubunda umut doluydu, Fazıl Mustafa Paşa'dan bahsediyor: "Ağam," diyordu, "benim ve koca Osmanlı'nın artık tek umudu yeni sadrazamımızdır. Fakat o, kendi ordusunun ağırlıklarını, savaş meydanında, düşmandan alınmış ganimet gibi yağmalayan bu rezil askerlerle savaşamayacağını, fakat onları düzene sokmak için de elinde sadece bir tanecik kış bulunduğunu da biliyor. Bunun için vallahi geceleri uyumadan, gündüzleri istirahat etmeden devlet ve orduyu düzene sokmaya çalışıyor. Ve bütün bu işlerinin arasında, biliyorsun saraydaki namım 'Hazreti Mısrî'nin arkadaşıdır, beni çağırtıp şu içinde bulunduğumuz zor zamanlarda insanlarımızın kuvvetli mürşitlere ihtiyacı olduğundan bahsederek, sana gönderilmek üzere ekteki tebligatı yazdırdı. Onun teşkilatçı dehasından bahsedilirdi de bu kadarını tahmin etmemiştim... Söylediklerini yazarken gözlerim doldu. Bunu benden beklemezsin, ama onun yanında da kahkahayla gülecek hâlim yoktu ya!.. Biliyorsun ben gülme zamanında da gülerim, ağlayacak olduğum zamanlarda da. Allah bana kahkaha bahşetmiş, ne yapalım! Artık dönüyorsun değil mi iki gözümün nuru ağam?"

***

Fazıl Mustafa Paşa, Temmuz 1690'da ordusuyla Edirne'den ayrıldı. Tuna ince donanmasının amirali Hüseyin Paşa, otuz dört kadırga ile Belgrat'a ilerlerken, o da üç günde Edirne'den Şehirköyü'ne gelerek, bu kaleyi Alınanlardan aldı. Alman İmparatorluğu, ordusu yenilmiş olarak geri çekildi. Paşa ilerleyerek; Musapaşa kalesini, Niş'i, Semendire'yi, Vidin, Orşova ve Fethülislam'ı aldı. Kuzeye doğru yürümeye devam etti... Dokuz katlı, yüz on altı kuleli, kat

kat surlu Belgrat kalesini yedi günde düşürdü. Beş bin kadar şehit verildi, Almanların on beş bin civarında kaybı oldu, üç yüz doksan altı Alman topu, Tuna üzerinde on iki harp gemisi ele geçirildi, binlerce Alman esir düştü. Böylece Belgrat'ta 188 yıllık, yeni bir Osmanlı dönemi başladı... Vardar'dan Drava'ya kadar olan altmış bin kilometre karelik toprak geri alındı. Düşman, Bosna ve Bulgaristan'dan tamamen çıkarıldı. Sırbistan'ın tamamı geri alındı. Sırplar Almanlarla iş birliği yapmışlardı. Fazıl Mustafa Paşa, Sırpları bağışladı; bedava tohumluk, hayvan ve kıtlık olan bölgelere tahıl dağıttı. Sırplar bir asır Osmanlı aleyhine düşünemeyecek kadar memnun edildiler.

Zafer haberi üzerine hasta padişah Edirne'den İstanbul'a geldi. Köprülüzade İstanbul'da büyük törenlerle karşılandı. Sarayda III. Süleyman, sırtındaki hırkayı çıkarıp Fazıl Mustafa Paşaya giydirdi ve ağlayarak dua etti.

Böylece Niş, Vidin, Semendire ve Belgrat Fatihi, gelecek yıl Macaristan'ı geri almak üzere hazırlığa başladı... Almanlarda korku arttı; Budapeşte'den sonra Viyana'daki kale de tamir edildi.

***

Mısrî dönmeye karar vermiş olmasına rağmen, ölümü bekleyerek, gidişi bir hayli geciktirdi... Sonra da: "Ben bilmiyorum Allah biliyor, hele bir Bursa'ya varalım bakalım!" dedi.

Bursa'ya varışıyla bir büyük törenin içine düştü. Halifeleri, dervişleri ve halk tarafından; davul, kudüm eşliğinde kendi ilahileriyle tevhid ve tekbir sesleriyle karşılandı. Onu bir tahtırevana bindirdiler, iki yanında sevenleri gözyaşları ve neşe ile yürüyorlardı...

Bursa'da ünlü hoca Ahmet Gazzi, Mısrî hakkında pek çok olumsuz söz işittiğinden, öğrencilerine Mısrî'nin gelişiyle ilgilenmemelerini tembih etmişti.

O gün Ulu Cami'de her zamanki gibi dersine başladı. Biraz sonra Mısrî'yi getirenlerin tevhit, zikir, ilahi seslerini duyunca bir süre durup bekledi, sonra sanki Hak tarafından dışarıya doğru çekildi ve caminin önüne çıktı. İşte orada, tahtırevanın üzerinde Mısrî bütün görkemi ile oturuyordu. Ahmet Gazzi, ne yaptığını pek de bilemeden ona doğru yürümeye başladı... Mısrî, tam yanından geçerken ona gülümseyerek içten bir selam verdi ve Ahmet Gazzi de ilerleyip onun elini öptü, tahtırevanın yanında yürümeye başladı. "Onun heybetine kapıldım." diye geçti içinden ve bundan dolayı ne kadar memnun olduğunu düşündü; Mısrî artık onun da şeyhi olmalıydı... Mısrî'nin ise ona bunca içten selam vermesi, ileride Ahmet Gazzi'nin Mısrîye'nin büyük bir mürşidi olacağını hissetmesi miydi?...

Onun dönmüş olmasından dolayı duyulan sevinç, akşamdan sabaha devam etti. Tekke dolup dolup boşaldı ve Mısrî, ellerini, yüzünü öpenlerin çokluğundan, oğlu Ali ile kucaklaşabilmek için birkaç saat beklemek zorunda kaldı. Ali, ona annesinin evde kendisini beklediğini söyledi. Sabah namazından sonra Ali ile birlikte eve döndükleri zaman, Gülsüm'ü hiç uyumamış, hâlâ bekler buldular. Zaten zayıf olan Gülsüm iyice süzülmüş, kızının kaybı yüzüne çizgiler çekmişti, mahzundu ama kocasının on beş yıl sonra nihayet eve dönüşünün memnuniyeti, gözlerine parıltılar hâlinde düşmüştü. Onun elini öptü, Mısrî de karısına sarılıp alnından öptü. Sabah çorbasında, söz Fatma'dan açılınca Mısrî:

— Onun yeri şimdi cennette meleklerle birdir, dedi. Çocuğun kaybı ana baba için çok zorlu bir imtihandır, Allah'ın hayırlı bir imtihanıdır, sen sabrınla bu sınavdan geçmişsin Gülsüm. Ayrıca beni de on beş yıl, umudunu kesmeden beklemen, benim her hâlime

gösterdiğin sabır için de Allah senden razı olsun. Razıdır... Ali'yi gelişmiş buldum, hocaları ondan çok memnundurlar, Ali'nin bu başarısı yalnız kendinden değil, bir anne olarak onu çok iyi yetiştirmiş olmandandır... Ben çocuklarımla hiç meşgul olamadım, bu biraz da sana olan güvenimdendir Gülsüm.

Kocasının sözleri, Gülsüm'ün yüreğini ısıttı:

— Yüce Allah'ın doğru yolundan ayrılmamaya çalışıyorum şeyhim, dedi, hemen O, kabul etsin. Evine hoş geldin, sefalar getirdin.

***

O sıralarda Bursa'da, Yunus Emre'nin kabrinin yeri konuşuluyordu. Elbet konuşanların hepsi de bu kabrin Bursa'da bulunmasını temenni ediyordu... Mısrî'ye de sordular, o:

— Yunus Emre'nin kabri yalnızca gönüllerdedir, ona dünya yüzünde somut bir yer aramayın. O bir aşk, o bir mânâ eriydi; hep gönüllerde yaşadı ve gönüllerde kaldı, dedi, ama başka bir Yunus'un, Aşık Yunusun kabrini sizlere gösterebilirim, kalkın yürüyelim...

Mısrî ve yanındakiler yürüyerek Şiblî Mahallesine geldiler. Oradaki Sa'diye tarikatının Kara Abdürrezzak Dergâhını buldular, Şeyhi ile selamlaşıp hoşbeş ettikten sonra

Mısrî, yanındakilere mescidin batısında bulunan üç mezardan birini işaret ederek:

— **İşte burası Makam-ı Âşık Yunus'tur; biz dualarımızı her iki Yunus için de burada yapalım,** dedi.

Orada iki Yunus için dua edilmesi, sonradan halk arasında: "Yunus Emre burada yatmaktadır." şekline girdi ve de söz, yürüdü gitti...

Tekke o kadar kalabalık oluyordu ki, Mısrî her zamanki vazifesini geciktirdi, Miskinler Mahallesini ancak bir ay sonra ziyaret edebildi... Bir şekilde işitilmişti onun Bursa'ya döndüğü, cüzzamlı dostları da bekliyorlardı... Mısrî'yi, onun bir ilahisini söyleyerek karşıladılar.

Halk Mısrî'nin yine Ulu Cami'de muntazam vaaz vermesini istiyordu. Fakat Mısrî öyle düzenli bir şekilde değil de arada sırada vaaz vereceğini söyledi. Bir gün Ali:

— Şeyh babam, dedi, camide yapacağın vaazda, neden Allah'ın doğru yolundan bahsetmezsin, sence zamanımız insanlarının buna ihtiyacı yok mudur?

Oğlunun bu ilgisine ve kendisine fikir vermesine biraz şaşırdı Mısrî, fakat çok da hoşlandı ve ilk vaazında; doğru yoldan bahsetti:

— Abdullah İbn-i Mesud'un şöyle söylediği rivayet edilmiştir, dedi yine kendisini dinleyen kalabalığın yüzlerine bakarak: **"Resulullah, kuma bir çizgi çizdi ve bize, bu Allah'ın yoludur." dedi, sonra sağına soluna birtakım eğri büğrü çizgiler çizdi ve dedi ki: "Bunlar da yollardır, fakat bu yolların her birinde bir şeytan oturmuş, insanı çağırır..."** Ve okudu: "İşte benim doğru yolum budur, buna tabii olun. Muhakkak sizin davranışlarınız, tutumlarınız çeşitlidir. Kiminiz ilimle hareket eder ve cennete gider. Kiminiz cehalet ve nefis arzularıyla karanlığa koşar da cehenneme gider.

Bakara suresinde şöyle buyrulur: "Herkesin uyduğu bir yönü vardır. Hayır işlerine koşunuz. Nerede olursanız, Allah, hepinizi toplu olarak bir araya getirecektir"

Şimdi bilin ki insan hareket ve çalışmalarının çeşitli oluşu, insanların dört ayrı merhalede bulunuşlarından dolayıdır. Bunlar, hayvanlar âlemi, yırtıcılar âlemi, şeytanlar âlemi ve melekler âlemidir. Doğumdan hemen sonra insanın ilk âlemi başlar ki; bu "hayvanlar âlemi'dir. Bu âlem onu yemeye içmeye, helal ya da haram birleşmeye sevk eder. İnsan orada sebat eder; imana ve imanın gerektirdiği tutum ve davranışlara dönmezse, onda dünya sevgisi üstün gelir. Dünyadan her istediğini de pek tabii elde edemez ve sonuçta "yırtıcılar âlemi"ne girer... Kibir, kin, haset, intikam ve belki katil ile vasıflanır ve o insanın iç âlemi yırtıcı hayvanlara döner. Eğer bundan imana ve gereken tutum ve davranışlara dönemezse; mevki hırsı öne çıkar, muradına ancak hileler ile ulaşır ve sonunda devler ve şeytanlar âlemine girer. Hile, aldatma, yalan, gıybet ve iftira ile İblis gibi, halk arasına fitneler düşürmek gibi huylarla vasıflanır. Orada kalırsa, "aşağıların en aşağısında kalmış ve insanların en sapkını olmuştur..." Ama mutluluğa ulaşıp melekler âlemine dönerse ki; bu âlem zikir, tevhit, tövbe istiğfar âlemidir... O kişi, herkesle iyi geçinir ve güzel ahlaklı olur, güzel ahlak insanın olgunluğudur, işte o, bununla meleklerden üstün olur. Çünkü böyle insanlar oraya; hayvanlar, yırtıcılar, dev ve şeytan âlemlerinden mücadele ederek geçip, ibadet, iyi tutum ve davranışlarla yükselmişlerdir. Fatır suresinde Yüce Allah şöyle buyurur: "Güzel söz O'na çıkar, salih amel O'na yükselir."

Şimdi, şu gördüğümüz yahut görmediğimiz insanların her biri, mertebelerin birindedir; hayvanlar âleminden, melekler âlemine kadar. Bazıları ise, merhaleden merhaleye seferini tamamladıktan sonra, daimi olarak bir hâlden diğer hâle geçmek üzere bulunur. Şimdi ey insanlar bakın görün, nefsiniz bu otlakların hangisinde otlamaktadır?.. (durdu, cemaati süzdü ve ahenkli sesini biraz yükselterek devam etti) Eğer insan isen, nefsini, çalışmalarını; hayvanların, yırtıcıların ve İblis'in gittiği yönden çevir, doğru yolu bul, Yüce Allah'a koşman, yolların en yükseği olsun. Çünkü Allah'a giden yollar, yaratılmışların nefes sayısı kadar çoktur. Önce nefsini tanı, onun tabiatını, huyunu suyunu, eksikliklerini tespit et, sonra mücadeleni ver. Eksiğini gediğini kapa, hayvanın, yırtıcının, İblis'in eğri yollarından ayrıl; güzel huylarınla doğru yola eriş... unutma doğru yol, Allah'ın yoludur, çünkü O, doğru yol üzeredir. Şunu da unutma, nefsi bilmeye çalışmak; insanı, Allah'ı ve gayelerin en yükseği olan tevhid mertebelerini bilmeye götürür... Yüce Allah, cümlemize bunu nasip etsin, âmin.

Mısrî vaazını böylece bitirip kürsüden yere indikten sonra çevresini bir kalabalık sardı. Onu tekrar Ulu Cami'de gördüklerinden ne kadar memnun olduklarını anlatıyorlardı. Nasıl da özlemişlerdi içten konuşmalarını... O sırada genç bir adam, kalabalığı yarıp Mısrî'nin tam önüne geldi:

— Efendim siz, dedi, Allah'ın insanların yüzünde, gözünde veya eşyada görünebileceğini söylermişsiniz. Ben göremiyorum, nasıl oluyor, söyler misiniz?

— Yavrum, dedi Mısrî, etrafına gönül gözüyle bakmayı bilirsen, gerçekten her yüzde, gerçekten her gözde ve gerçekten her şeyde, O Erişilmez Olan'ı görürsün.

— Gönül gözüyle bakmak nasıl oluyor?

— Önce nefsinin temizlenmesi lazım, o kadar ki insana ve her şeye daima sevgi gözü ile bakacaksın; gönlünde sevgiden, sevecenlikten gayri bir şey bulunmayacak. Yani tam bir gönül eri olacaksın.

— Fakat bu çok zor!..

— Ben de O'nu görebilmenin kolay olduğunu söylemedim...

— Nefsimi nasıl temizleyeceğim?

— Bir mürşit eli öperek, onun verdiği virdi yaparak, zikrederek ve çalışarak, daima çalışarak ve sevmeyi Öğrenip severek.

Delikanlı, sağ elini bağrına basıp sessizce uzaklaştı. Mısrî'nin etrafında birkaç kişi sinirlendi ve şeyhlerine yaranmak hevesiyle çocuğu küçümsedi. Biri dedi ki:

— Sizi nasıl da saçma sapan sorularla rahatsız ediyorlar! Bu gibi gençleri camiye sokmamak lazım.

— Beni rahatsız etmedi, bu bir, dedi Mısrî, sorusu çok güzeldi, herkesin aklına takılıp da ürkekliğinden yahut kendisini bilir göstermek için soramadığını sordu, aferin ona, bu iki. Bir şeyler öğrenmek için sormak gerek. Ve bilir misiniz kişi, son nefesine kadar öğrenmelidir, yani düşünüp soru sormayı bilmelidir.

Bu sefer:

— Haklısınız efendim, dediler.

***

Haziran 1691'de Fazıl Mustafa Paşa, İkinci Almanya Seferi için Edirne'den ayrıldı. Hastalığı gittikçe ağırlaşan Padişah III. Süleyman bu tarihten sekiz gün sonra vefat etti... Fazıl Mustafa Paşa, giderken bütün devlet adamlarını âdeta tehdit ederek; Sultan Süleyman'dan sonra, kardeşi Ahmet'in, II. Ahmet olarak tahta geçirilmesini istemişti. Oysa bu devlet adamlarının mühim bir kısmı, IV. Mehmet'i tekrar veya onun büyük oğlu Şehzade Mustafa'yı tahta çıkarmak istiyorlardı. Ancak Fazıl Mustafa Paşa, çalışmaları ve Almanlara karşı kazandığı zaferlerle büyük bir kahramandı, ondan çekiniyorlardı. Mecburen Şehzade Ahmet'i, II. Ahmet olarak kabul ettiler.

Almanlar çok iyi hazırlanarak ve çok yardım alarak kışı geçirmişlerdi. Fakat bir yıl önceki bozgun ve Köprülü isminden dolayı tereddütte idiler... Sefer eden Osmanlı ordusuna Macar Kralı Tökeli de katılmıştı, Kırım Hanı ise orduya katılmak üzere yoldaydı...

Düşmanın dikkatli tutumu, temkini Osmanlı kurmaylarını, yedi saatlik mesafede olan Kırımlılar gelmeden taarruza kışkırttı... İkindi vakti iki tarafın top atışlarıyla meydan muharebesi başladı. Almanlar iyi savaşmalarına rağmen, birkaç saat içinde saflarını çözerek geri çekilmeye başladılar. Fazıl Mustafa Paşa, kesin neticeyi almak için kılıcını çekip ön safa geldi ve o anda bir kurşun alnına isabet etti. Çevresindekilerin, başkomutanın şahadetini âdeta orduya duyurmak için feryadı üzerine Türk safları bozuldu. Durumun değiştiğini gören Alman komutanı tümenlerini toparlayıp taarruza geçti.

Böylece çok fazla zayiat veren Almanlar, az şehit veren Osmanlılardan muharebe meydanını aldılar...

***

Bir gece evvel Mısrî bu olayı işaret eden rüyayı görmüş; fakat en yakınlarına bile anlatmamıştı, huzursuzdu... Yalnız savaş hakkında konuşan dervişlerine:

— Savaş elbet kanlı, gürültülü, karmaşık bir olaydır; fakat aynı zamanda çok ince ve küçüktür. Bazen atılan bir kurşun bile koskoca muharebenin kaderini değiştirebilir. Dua edelim hemen Hak Teala yardımcımız olsun, dedi.

O gece toplu dua yapıldı, ama zaten olan olmuştu...

Çok daha sonra haber Bursa'ya ulaşınca, dervişler "tek kurşun'un mânâsını anladılar ve şeyhlerinin kerametine bir kere daha tanık oldular.

Kâsım gönderdiği mektupta Fazıl Mustafa Paşa için kan ağlıyordu...

Mısrî, cevabi mektubunda onu teselli ediyor ve paşanın öbür dünyadaki yerinin ne kadar güzel olduğunu anlatıyordu. Mısrî mektubu bitirip imzaladıktan sonra imzanın altına birkaç satır daha ilave etti, dedi ki:

"Atalarımız zamanında cennetmekân padişahlarımız, savaşa giderken yanlarına hocalarını, şeyhlerini, bazı dervişleri alırlardı. Bilirsin IV. Murat bile, Bağdat Savaşı'nda yanında şeyhülislamı bulundurmuştu. Osmanlı mülkü böyle böyle genişledi; İslamiyetin bayrağı böyle böyle, elin illerinde dalgalandı. Almanlarla hesabımız bitmemiştir, yeni bir savaşta sultanımız neden bizim gibilerden yardım ummaz? Bunu kendisine söyle, benim yazdığımı söyle, eğer mümkün olursa..."

***

II. Ahmet; Mevlevi, yazar, bestekâr, şair ve ağabeyi gibi hattattı, güzel yazıya meraklıydı. Sarayda Kâsım'ı âdeta ağabeyinden kalan bir yadigâr gibi benimsemişti. Ekseri fermanlarını ona yazdırıyor, bazen yanına çağırtıp hat, hattatlık üzerine konuşturuyor, bazen de, Kâsım'ın hatlarını inceliyor, kendisininkileri de ona gösteriyordu.

Mısrî'nin mektubunu alan Kâsım, arkadaşının teklifi üzerine uzun uzun düşündükten sonra, padişaha söylemeye karar verdi. Yine onun yanına çağrıldığı bir akşamüstü, müsaade alıp II. Ahmet'e Mısrî'den ve mektubundan bahsetti.

— Şehzadeliğim sırasında Mısrî Efendiyi işitmiştim, dedi sultan, hatırladığıma göre büyük bir mürşit imiş, fakat Osmanlı'yı pek sevmezmiş. Şimdi bu teklifi neden yapar acaba?

Kâsım, edep dışına çıkmadan, sakin sakin Mısrî'yi savundu ve onun niyetinin iyi olduğuna dair inancını kısaca anlattı. Sultan:

— Kendisine yaz, dedi sultan, bize atalarımız efendilerimizin güzel âdetlerini hatırlatmışlardır, memnun olduk... Sefer mukadder olunca, onu hatırlayacağız... Kaç yaşındadır kendisi?

— Aynı gün doğmuşuz efendim, yetmiş dördündedir.

— Aynı gün ha, yoksa bu dostluk çocukluktan mı başladı?

— Evet efendim.

— Pekâlâ, benim için Mısrî Efendinin sevdiğin bir mısrasını yahut beytini güzel yazınla yaz bakalım. Görelim bu sevgini nasıl ifade edeceksin?

Kâsım, padişahla konuşmasını kısaca anlatan bir mektuptan sonra Mısrî'nin bir beyti üzerinde çalışırken, sultan da, Mısrî'nin teklifinden, Sadrazam Çalık Ali Paşa'ya bahsetti.

Sadrazam yüksek ahlaklı, değerli bir yöneticiydi, fakat Mısrî'nin teklifine sultan kadar hoşgörülü bakmadı:

— Müsaade buyurulursa sultanım, dedi, bu zat pek büyük bir mürşit olabilir, ama aynı zamanda Osmanlı düşmanıdır. Bir keresinde bir vaazında Kırım hanlarını övmüş ve Osmanlı tahtına onların daha layık olduğunu söylemiştir. Gerçi çok yıllar önce sürgüne gönderildi, on yıldan fazla Limni'de kaldı, bilmem ki şimdi ona güvenebilir miyiz?..

— Yaa, dedi padişah ve konuyu değiştirdi.

1691 sonbaharında savaş devam etmişti. Kral Sobiesky Komaniçe önünde, Kahraman Paşaya, Almanlar Lippa önünde Tameşvar Beylerbeyi Topal Hüseyin Paşa'ya yenildiler... Alman imparatoru, Türkçeyi iyi bilen Kont Marsingli'yi barış için padişaha gönderdi. Bu zat Edirne ve İstanbul'da II. Ahmet tarafından kabul edildi. Fakat müzakerelerden bir sonuç çıkmadı... 1692'nin sonunda Kırımlılar, Galiçya ve daha kuzeyini ve bu arada Lwow şehrini tahrip ettiler.

Venedik-Malta-Papalık-Floransa donanması Amiral Morosini'nin komutasında Girit'e gelip Hanya'yı kırk bir gün kuşattıktan sonra, dört bin asker kaybedip 1691 yazında çekildi.

Dalmaçya tarafından Venedik; Hırvatistan tarafından Alman orduları Bosna'ya girdilerse de, geri püskürtüldüler.

Sadrazam Çalık Ali Paşa, ancak bir yıl bir gün sadaret yükünü çekebilmiş ve istifa etmişti. Yerine yine yüksek karakterli bir zat olan, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa yetiştirmesi Bozoklu Bıyıklı Mustafa Paşa getirildi...

1693'te Edirne'de Bıyıklı Mustafa Paşa, Erdel'i geri almak için hazırlık yapıyordu. Sultan II. Ahmet de Edirne'deydi.

***

Savaş hazırlıklan Bursa'da işitilmeye başlayınca, Mısrî içinden gelen ani bir kararla, "Bu sefere katılmalıyız." diye düşündü. Son zamanlarda gönül, hep seferin yakın olduğundan bahsetmişti. Mısrî, Gülsüm ve Ali ile vedalaşırken; gönlünün bahsettiği seferin, işte bu Erdel Seferi olduğunu düşünüyordu. Aklı öyle hükmetmiş ve artık gönül susmuştu.

Mısrî Bursa'nm dışında, kaplıca civarında Bademlibahçe'de çadır kurarak: **"Düşman ile savaşta sevap kazanmak isteyen benimle gelsin."** diye ilan etti ve günler geçtikçe, başta Ahmet Gazzi olmak üzere, çevresine üç yüze yakın mürit toplandı.

Ancak haber saraya tez ulaştı, Sadrazam Bıyıklı Mustafa Paşa; Mısrî'nin özellikle üç yüze yakın adamıyla, Edirne'ye doğru yürüyüşe geçme hazırlığında bulunmasından son derece rahatsız oldu. Onun bir sözü ile kitleleri harekete geçirebileceğinden hiç kuşkusu yoktu. Ve bu sözün Osmanlı hanedanı aleyhine olacağını tahmin ediyordu. İsyan çıkarıp padişahı devirebilirlerdi. Tam da sefer hazırlığı içindeyken böyle bir iç isyanla uğraşmanın hiç zamanı değildi. Bu işin engellenmesini, Şeyh Bedrettin isyanını hatırlatarak, bizzat padişahtan rica etti.

Ve Mısrî, Kâsım'ın el yazısı ile padişahtan bir mektup aldı. Sultan II. Ahmet, selamından sonra, Mısrî'nin sefer hazırlığı içinde olduğunu işittiğini: **"Sefere katılmanızdansa halvetinizde dua ile meşgul olmanız daha hayırlıdır."** diyor, onun yerinden ayrılmasına izin vermediğini söylüyor ve zafer kazanmaları için yalnızca dua etmesini istiyordu. Mısrî bu

mektuba fena hâlde öfkelendi. Gönül: "Sefer!" demişken, bir "sultancık" mı onu engelleyecekti? Çevresine daha çok adam istedi, gelenlerle üç yüz oldular. Bundan sonra Mısrî'nin öfkesi azaldı ve oturup sultana cevap mektubunu yazabildi:

"Padişah'ım," diyordu, "olmayacak şeye ferman kesmek akıllı işi değildir. Bir yıldıza doğmasın diye ferman versen doğmaz mı, yahut ağrısı tutmuş kadına, 'Doğurma' desen de doğursa padişaha asi olur mu? Padişahım ben seni esirgerim, benim sana kötülük yapmam söz konusu değildir. Yalnız senin hayrını isterim. Ancak senin düşmanların, beni sana yanlış bildirirler.

Bunu bil ki; peygamberlerde ve evliyada yalan ve aykırı işler olmaz, dalkavukluk hiç olmaz. Bizim sana kötülüğümüz dokunmaz. Dediğime güven... Çevrendeki binlerini görevden al yahut idam et, demem. Çünkü bu, senin hizmetine layık değildir. Biz ancak genel olarak, adaletle davran, diye nasihat ederiz. Kabul edersen senin gücün artar; aziz olursun. Kabul etmez isen, zararı kendin çekersin.

Sonuç olarak seni peygamberlere muhalif olmaktan menederim. Nasihati kabul edersen tahtında kalırsın. Nasihatim budur. Bu mektubu kendi şeyhine gösterme ve onun görüşlerine uyma. İlle göstereceksen şeyhülislama ve ulemaya göster, onların görüşlerine uy!

Seni Yüce Huda'ya emanet ederim!"

Mısrî, üç yüz yoldaşı ile, bir sabah namazından sonra Edirne'ye hareket etti...

Uzun yürüyüş, molalarla Tekfur Dağı'na kadar sürdü. Orada, sultanın gönderdiği Silahşor Beşir Ağa ve adamlarını, kendilerini bekler buldular. Padişah, Mısrî için bir araba, dervişlere para yollamış ve geri dönmelerini istemişti. Buralara kadar gelen Mısrî, "sultancığın" arzusuna uyacak değildi!.. Arabayı ve dervişlere gönderilen parayı reddetti, yanındakilere:

— Yeteri kadar dinlendik, kalkın yürüyelim, dedi.

***

Silahşor Beşir Ağanın Mısrî ile buluşması, Edirne'de heyecana ve dedikodulara sebep olmuştu. Birtakım sözü dinlenir adamlar halka: "İşte Mısrî Hazretleri geliyor, gelişinde hayır vardır, çünkü o padişaha iş başında bulunan bütün hainleri tek tek bildirecek." diyorlardı.

Halkın heyecanı Edime Sarayına aksedince, bu sefer Mısrî'yi yolda karşılamaya Mirahor Dilaver Ağa ile Kâsım gönderildi...

Yetmiş beş yaşına yaklaşan Kasım atın üzerinde dimdik duruyordu. Ta uzaktan cemaatin sabah namazını kıldığını görüp, beklediler. Namaz bitti, ilerlediler... Kâsım, Mısrî'yi seçince atından indi, Dilaver Ağa'ya da inmesini söyledi. Yürüyerek yaklaştılar Mısrî'ye; o ise Kâsım'ı gördüğüne bir an sevinmesine rağmen, yine aksileşti ve:

— Ne o, dedi, bizi seferimizden alıkoymaya padişah bizzat gelecek galiba, baksana önce dalkavuklarını göndermiş!

Kâsım, onu duymamış gibi kollarını açarak yaklaştı ve Mısrî'ye sarıldı. Mısrî önce mukavemet etti, kolları iki yanında sallandı ve sonra dayanamayıp o da sıkı sıkı sarıldı Kâsım'a.

Dilaver Ağa, biraz ötede onları seyrediyordu, bütün dervişler onları seyrediyordu. Nihayet Mısrî dervişlerine dönüp Kâsım'ı tanıttı:

— Altmış sekiz yıllık yoldaşımdır, kan kardeşim, sırdaşımdır Kâsım Efendi. Bizi yolumuzdan döndürmek için onu yollamışlar üstümüze.

— Etme ağam, dedi Kâsım usulca, etme. Ben sana yalvarmaya geldim. Yıllar önce bana, hatırını ortaya koyma demiştin, işte günü geldi, hatırımı da, kafamı da, gönlümü de ortaya koyuyorum. Gel vazgeç seferden; dervişlerini topla, geri dönün. Edirne'de halk ayaklanmak üzere, bu mu istediğin? Zaman, düşmana sefer zamanıdır, şimdi padişaha asi olmanın vakti değil... Gel girme Edirne'ye. Geri dön, bir kez olsun kafanın dikine gitme, beni dinle.

— Dinlemesem ne olur Kâsım? Keser misin benimle dostluğu?

— Hayır, elbette hayır, sen beni dayaktan kurtardığın günden beri dostumsun Mehmet Ağa'm, bu dostluğu kesemem. Velakin yine seni sürgüne yollamalarından korkarım, yoksa bu mu istediğin?

Birden duraladı Mısrî, yavaşça:

— Bilir misin, dedi ölüm yerim Limni'dir, toprağım hazır orada beni beklemektedir, Baltacı Mehmet Paşanın yanı başında. Ama önce sefere, seferim var Kâsım, beni engelleme! (bir durdu, sonra sertçe tekrar etti) Beni engelleme!

— Bağışla, sana her şeyimi koydum ortaya diyorum. Bir damlacık da mı kıymetim yoktur gözünde? Yapma ağam, yapma!

Mısrî birden sakinleşti, Kâsım'ın kolundan tutup:

— Şöyle yürüyelim, dedi, sonra Dilaver Ağa'nın yüzüne bile bakmadan, eliyle onu işaret edip dervişlerine hitap etti:

— Efendi, misafirimizdir, ikramda bulunun.

Ağır ağır yürüyüp gruplardan uzaklaştılar, Mısrî hâlâ Kâsım'ın kolunu tutuyordu. Bir kaya parçasına rastlayınca:

— Otur, dedi ona, kendisi de yanına oturdu.

Bir süre hiç konuşmadılar, sonra Kâsım:

— Sultanımız, dedi, senin hakkında şefkatlidir ve iyi düşünmektedir, o mektubuna rağmen. Adamın yaptığına, "akıl işi değil" demişsin, "seni menederim" demişsin, mektubu bana okuttu. Her neyse, o hâlâ sefer için senin duanı alma arzusunda. Tek isteği var, senin adamlarını toplayıp geri dönmen, o kadar.

Mısrî sanki arkadaşının söylediklerini hiç işitmemiş gibi:

— Bilir misin, dedi, kime, neye bir ders almak arzusuyla bakarsan, onu yaratılmış olduğu maksada doğru yolcu bulursun. Aslında yalnız kendine, çevrene baksan da öyle; herkesin, her şeyin gideceği bir yer vardır, gideceği bir menzil vardır, ta ki o menzil onun son menzili ola, orada Hakk'ın rahmetine kavuşa... İşte o, kendi menzilidir. Fakat oradan da geçip giderse bil ki bir başka konağa doğru yol almaktadır. O Sevgili'nin düzeni böyle işte...

— Fakat Mehmet Ağa'm, bu iş tam anlamıyla senin elinde. Eğer istersen şimdi dervişlerini toplayıp dönüş yoluna geçebilirsin.

— Evet, belki öyle görünüyor... Fakat hiçbir şey benim elimde değil (eliyle gökyüzünü işaret etti) O Sevgili bilir... Hem yarın bir iki dedikodu yüzünden hünkârın gazaba gelmeyeceği ne mâlum! Kafasına eser sürer beni Limni'ye. O zaman işte kendi menzilime kavuşmuş olurum...

Kâsım'ın gözlerinden yaşlar akmaya başladı:

— Toprağım orada diyorsun, dedi.

— İşte böyle olduğu için, şu Limni Seferi'nden önce, son görevimi yapıp, küffar üzerine gitmek isterim, (gözlerinden iki damla yaş düştü, sesi yalvardı) Bana yapma etme, deme adamım, deme... Adamım! Hatırım için deme! Umarım Yüce Allah, bana önce düşman seferini yazmıştır... Yazmıştır ki, son zamanlarda gönül hep; "Sefere doğru!" dedi.

Kâsım ses çıkarmadı, gözyaşları yanaklarından süzülüyordu. Çocukluklarından beri ilk defa görüyordu Mısrî, onun ağladığını.

Birden Kâsım gözyaşları arasında gülümseyip:

— Var mısın bir güreşe, kim kazanırsa, ha?

Mısrî'nin gözyaşları tekrar düştü yanaklarına:

— Artık güreşi aşmadık mı biz adamım, kıymetlim! dedi.

***

Aynı dakikalarda, **Bozoklu Mustafa Paşa, sultanın huzuruna çıkmıştı:**

— Padişahım, dedi, eğer bu meczup adam buraya gelirse tam bir fitne çıkacaktır. Kalabalıklar toplanmaya başladı bile, onun bir sözü ile bu halk saraya doğru harekete geçer. Vallahi kendi başım umurumda değildir, ben yalnız sizi düşünürüm, çıkmamız lazım gelen seferi düşünürüm.

— Çocukluktan dostu Kâsım Efendi'yi yolladık. O herhâlde meseleyi halledecektir.

— Onun gözü dost most görmez padişahım. Emrinizi dinlememekle bir kere size asi olmuştur, sonuna kadar gitmezse, başını alacağınızı bilir... Bu yüzden sonuna kadar gitmek isteyecektir, kendi kafasına karşı, sizin kafanız vardır artık... Başka bir şey düşünemez.

Sultan II. Ahmet ses çıkarmadı, başını önüne eğip uzun uzun düşündü sonra içini çekti, nefesini boşalttı ve:

— Allah ikimizi de affetsin, dedi, bir büyük mürşide bunu yapmak istemezdim; eğer Edirne'ye kadar gelirse, derdest edip Limni'ye yollayın. Ancak Edirne'ye gelirse...

Bozoklu Mustafa Paşa, derin bir nefes alıp rahatladı.

***

Kâsım kayanın üzerinden kalktı, usulca:

— Öyleyse git seferine, dedi, git!

Mısrî de kalktı, birbirlerine sarıldılar, bir süre öyle kaldılar. Sonra Kâsım çözüldü, arkasını döndü yürümeye başladı. Mısrî onu, atının yanma kadar yolcu etti, Dilaver Ağa da gelmişti. İkisi de atlarına atlayıp dörtnala sürdüler Edirne'ye doğru...

Mısrî uzun uzun baktı onların arkasından... Neden sonra yoldaşlarına dönüp:

— Haydi, dedi, öğlen namazından önce varalım Selimiye Camiine.

***

Edirne halkı, Mısrî ve dervişlerini şehrin varoşlarında tekbirler, salavatlar ve tevhitlerle karşıladı, hep beraber Selimiye Camiine doğru yürümeye başladılar... Caminin içi ve dışı, cami civarındaki bütün sokaklar dolmuştu. Sanki bütün Edirne oradaydı. Daima Mısrî'nin yanında duran Ahmet Gazzi'den başka dervişler girememişlerdi içeri... Mısrî caminin içinde, mihrabın yanına çöküp yanındakilere:

— Önce namaz kılarız sonra kısa bir vaazdan sonra padişahın yanma varıp sefere doğru yola koyuluruz, diyordu.

O sırada padişahın, Limni'ye sürgün fermanı ile **Edirne Kaymakamı Osman Paşa**, arkasında yeniçeri ağası ve bir bölük yeniçeri ile kalabalığın arasından yavaş yavaş sıyrılarak girdi, Mısrî'nin önüne kadar gelip dedi ki:

— Haydi şeyhim, Padişah'ımız Efendimiz sizi bekler, dedi.

Mısrî yerinden kıpırdamadı:

— İnşallah namazdan sonra varırız, dedi.

Ama kaymakamın arkasındaki yeniçeri ağası ve bir bölük yeniçeri birden yaklaştı ve Mısrî'yi koltuklayıp hızla halkın arasından geçirdiler ve arabaya bindirdiler. Mısrî böylece, arabanın yanında bekleyen Mirahor Dilaver Ağa'ya teslim edilmiş oldu. Araba hızla hareket etti; der-vişler ve halk koşarak, yürüyerek onu takip ediyordu. Hepsi şaşkınlık içindeydi. Hepsi bir kere daha Mısrî'nin nur kaplamış yüzünü görmek istiyordu.

Derdest edilip götürülürken çok öfkelenen Mısrî'nin öfkesi, yavaş yavaş geçmekteydi; işte Limni yolu görünüyordu, işte toprağı ona kucak açmış bekliyordu...

Mezarlıktan geçerlerken, bir kabrin başında dua etmekte olan Şeyh Ali Gülşenî ve dervişi Hasan Gülşenî ile karşılaştılar. Kalabalıktan birilerine sorup ne olduğunu öğrenen şeyh, yanındaki dervişine:

— Koş evladım, dedi, o mübareğin arabasına yetiş, önüne yatıp durdur ve nazırını celalden, cemale çevir.

Hasan Gülşenî koştu, denileni yaptı; Mısrî pencereden başını çıkarınca; hâlâ yerde yatmakta olan derviş:

— Hazretim, dedi, Şeyhim Ali Gülşenî ve ben fakir rica ederiz; nazarınızı öfkeden çekip güzelliğe çevirin, Allah aşkına.

Mısrî meseleyi anladı ve hafifçe tebessüm edip arabadan aşağıya atladı; yeniçeri bölüğü tetikte bekliyordu, Dilaver Ağa huzursuz olmuştu, fakat Mısrî'nin yüzündeki tebessüm onu, olumsuz bir emir vermekten alıkoydu.

Şeyh Mısrî:

— Evladım, dedi, bizim öfkemiz devam etseydi, Edirne'nin altı üstüne gelirdi.

Ve, bir mezar taşının baş tarafını sağ koluyla hafifçe kavrayıp sarstı, o anda Edirne sallandı, orada bulunan herkes sallandı. Kısacık bir depremdi, fakat hepsi çok korkmuştu... Mısrî, Hasan Gülşenî'ye dönüp:

— Evladım kalk artık yerden, sen yüksek makamlara sezâsın, dedi.

Genç derviş kalktı, Mısrî'nin elini öptü ve o günden sonra Hasan Gülşenî'nin ismi Hasan Sezâî Gülşenî kaldı...

***

Mısrî, kıyı yolu ile şehirden çıkarılıp; Boğaz Hisarı'nda Kaptan Paşaya teslim edildi ve ayak bileklerine bukağı takıldı... Ahmet Gazzi, onunla Limni'ye gelmek istediyse de Mısrî:

— **Var git Ahmet Efendi, buradaki dervişanı da al, Bursa'daki tekkemde, onların terbiyesi ile meşgul ol. Oğlum Ali ve dervişanım sana Allah'ın emanetidir, cümlesine benden selam söyle. Ha Ali'nin zahirî ilim tarafı zayıftır, ona o yönden de hocalık et, dedi.**

Onunla gelmek isteyen dervişlerinden on kadarını yanına aldı, diğer bekleyen dervişlerine ve oraya kadar takip edip gelmiş halktan kişilere:

— Sizler de Allah'a emanet olun, hepinizi O Sevgili'me ısmarlar ve vasiyetimi yapmak dilerim. Orada ölecek olursam, ayaklarımda bu bukağılar ile gömülmek istiyorum. Bu vasiyetim için hepinizi şahit tutuyorum, dedi yüksek sesle ve gemiye doğru yürüdü.

Arkasından feryatlar duyuldu... Az sonra bütün feryatlar tekbire dönüştü...

***

Mısrî'nin Limni'deki tekkesi Şeyh Mahmut Efendi'nin yönetiminde yürüyordu...

Mısrî tekkeye uğramadı, kimseyle görüşmedi... Adadaki son bir yılını, İskele Camii minberinin altındaki küçük odada; yemeden içmeden kesilmiş bir hâlde, en önemli eseri olan "İrfan Sofraları"nı yazarak ve sadece ibadet ederek geçirdi...

Ve 1694'ün 16 Martı Çarşamba günü, miladi tarihe göre yetmiş altı, hicri tarihe göre yetmiş sekiz yaşında, kuşluk vakti, seccadesinin üzerinde, elinde tespihi, dilinde zikri, sefer etti; Hakka yürüdü.

12 Nisan 2003 Tanaşa/ Bandırma
12 Ekim 2003 Ankara

Kaynak: Emine IŞINSU, Bukağı, Niyâzi-i Mısrî Hayatı, 1. Baskı: Nisan 2006 ANKARA

(Not: Niyâzi-i Mısrî kaddesallâhu sırrahü'l âli Efendimizin Limni'deki kabri hakkında devletimiz acilen yapılması gerekeni yapmalıdır. Eğer bu hizmet gecikirse Anadolu'nun parçalanacağı hakkında işaretler vardır. Turgut Özal döneminde teşebbüsler oldu. Fakat akim kaldı. Mondorosta Osmanlının yıkılışının Limnide imzalanması, Niyâzî-i Mısrî'ye devlet eliyle yapılan hatanın sonucu idi. Şimdi devletimiz bu hususu düzeltmelidir. Hazretin kabrini aşikâr kılmak o kadar zor değildir. İhramcızâde İsmail Hakkı)

GOETHE VE HAFIZ

Prof. Dr. MELÂHAT ÖZGÜ
(Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi)

Almanlar, bir şahsiyetin değerini belirtmek istedikleri zaman, GOETHE'nin şu beytini tekrar ederler:

"Höchstes Glück der Erdenkinder

Sei nur die Persönlichkeit

"İnsanoğlunun erişebileceği en büyük saadet şahsiyet sahibi olmaktır." Bunu söyliyen şair, işte böyle bir saadete erişmişti: O, bir şahsiyetti; şahsiyetini eserleriyle kazanmıştı. Şiirleri, dramları, romanları, mektupları, hatıraları ve konuşmaları tesbit edilmiş fikirleri, görüşleri zengin vesikalarda bize kadar gelmiş kısmen de dilimize çevrilmiştir. Onun bütün kudreti şiirindedir. Seksenüç yıllık hayatının sonucu olan "Faust'u da, şiir zenginliğinden dolayı hiç bir dile gerektiği gibi çevrilememiştir. Böyle olmakla beraber, dünya çapında bir eser olduğunu bütün milletlere duyurmuştur. İşte böyle dünya çapında kuvvetli eserler yaratan bir şahsiyet, acaba aynı kudrette bir ikinci şahsiyete rastladığı zaman, onu nasıl kavrar? Nasıl anlar? İkincisi, birincisinin üzerine nasıl tesir eder? Bu soruları, GOETHE'nin HÂFIZ ile karşılaşması çok güzel bir şekilde cevaplandırıyor.

Viyana'da, Avrupa'ya yeni bir şekil vermek için çarpışılırken, Fransa'da, bir kral tahttan indirilip bir İkincisi tahta çıkarılırken, Korsikalı Cihangir, son defa olmak üzere bütün bir kıt'ayı dehşet içinde sarsarken, Almanya'nın Goethe'si hatıra defterine, Doğu ilmi alanında yayınlanmış eserlerin adlarını sıralıyordu. Onun haftalarca okuduğu, seyahatlarında bile yanından ayırmadığı bir eser vardı. Bu eser, kendisini sadece mekân bakımından değil, zaman bakımından da uzaklara, XIV. yüzyılın İran şiirine, edebiyat dünyasında HÂFIZ diye tanınan Şemsü'd-Dîn Muhammed ŞÎRÂZI'ye götürdü . Eser, HÂFIZ'ın "Dîvan"ı idi; Almanca'ya, bizim de kendisini Osmanlı tarihi müellifi olarak çok iyi tanıdığımız, tarihçi Hammer tarafından çevrilmişti. GOETHE'nin bu Divan tercümesi üzerindeki çalışması, onun yaratıcılığına tesir etti, şahsiyetinin tamamlanmasına yardım etti. Bunu kendi de itiraf eder:

> "HÂFIZ'ın şiirleri, Hammer'in tercümesiyle, geçen yıl elime geçti (1814). Bundan önce, şurada burada, dergilerde çevrilmiş bazı münferit şiirler, bana, bu parlak şairi pek duyurmamıştı. Şimdi ise şu bir araya toplanmış şiirleri, üzerimde öyle büyük bir tesir bıraktı ki, onun karşısında benim de verimli olmam gerektiğini anladım. Yoksa bu kuvvetli şahsiyetin önünde duramıyacaktım. Üzerimdeki tesiri çok büyük oldu onun. Almanca tercümeleri, önümde duruyor. Onun duygularını paylaşmadan yapamıyorum. Konu ve fikir bakımından içimde bir benzerlik belirmeğe başladı, hem o derece ki, artık içimden de olsa, açıkça beliren bu istekle, gerçek dünyadan zevk almayı kendi zevkime, kendi kudretime ve kendi irademe bırakan ideal bir dünyaya kaçmak ihtiyacını duydum."

İşte bu tesirle Goethe, ikinci şaheseri olan " West-östlicher Diwan" (Batı-1 Doğu Divanı'nı) yarattı . Araya hiç kimse, hiç bir şey girmeden, doğrudan doğruya kuvvetli bir tesirdi bu :

"Onun karşısında benim de verimli olmam gerekiyordu, yoksa bu büyük şahsiyetin önünde duramıyacaktım."

Böyle bir sözü Goethe, başka hiç bir büyük şairin önünde söylememiştir., Bir şahsiyetin, hem de edebî, bir şahsiyetin, aynı derecede kuvvetli bir edebî şahsiyet| üzerinde, ona eser yarattıracak kadar büyük bir tesir bırakabilmesi için, o şahsiyetten büyük ve normalin üstünde, harikulâde bir şeyin bulunması gerektir. Yalnız şu var ki o şahsiyetin tesir ettiği kimsenin de bu tesire herhangi bir şekilde hazırlanmış, hattâ içinde ondan bir parça, onda olana benzer bir şeyin bulunması lâzımdır. HÂFIZ'da, normalin üstünde bir kudret vardı. Goethe de bu kudreti duymak için hazırdı. , Onun Doğu ile olan ilgisi, çocukluk devrine kadar geri gider: Goethe evvelâ' İncil'in, dünyasını tanımıştır. Öğretimin başlangıcı ve ağırlık noktası din dersleri olduğu bir devirde yetişmişti o. İncil'e bağlı bir annenin oğlu olarak zamanında eski Doğu'nun kültür çevresine girmişti. Sonraları da İbranca'yi, herkesten önce, ana metni okuyup anlayabilecek kadar öğrendi. Leipzig Üniversitesinde okurken de İbranca'dan birçok kıssaları, menkıbeleri işlemiş olan şairlerin eserlerini okudu. Gerçi Leipzig'deki hayatı, bu türlü konular için müsait değildi, ama hastalanıp doğduğu şehir olan Main nehri üzerindeki Frankfurt'a, baba evine döndüğü zaman, hastalığı sırasında, annesinin çok yakın bir dostu olan Fräulein Von Klettenberg ile, onun vasıtasiyle de, iyileştikten sonra tanıştığı dine bağlı daha bir çok kimselerle Incil'i tahlil etmeğe çalıştı, ve Hıristiyan dininin mahiyetini anlamak istedi . Sonra Strassburg Üniversitesinde okurken, büyük ve hümanist bir yazar olan Herder, Incil'in incelikleri ve edebî kompozisyonu üzerine dikkatini çekti. Onun tesiriyle Goethe Ahdi Âtik'den "Agniyet-ül-Ağani'yı, düğün ve aşk şarkıları olan bu "neşidelerin neşidesi' ni, Almanca'ya çevirdi . HERDER'in tercümesi de onu bu yolda teşvik etmişti. HERDER'in, İran şiirlerinden, İran masallarından yaptığı çevirmeler, ve "Vom Geist def hebräischen Poesie" (İbrani şiirinin ruhu üzerine) adlı yazısı da (1782), GOETHE'yi çok ilgilendirmişti. Herder ile olan sıkı münasebeti dolayısiyle bu ilgi çok tabiydi. Goe- the, kendi insiyakiyle Incil'i tedkike bir daha Schiller ile mektuplaştığı sıralarda koyuldu; bu defa da epopenin mahiyetini araştırırken bu zarureti duymuştu. O zamanlar (1797'de), İncirin metninden başka, EİCHHORN'un buna yazdığı bir girişi, WOLTMANN'ın da "Alteste Memchengeschichte" sini (insanın en eski tarihi'ni) okumuş, hattâ o zamanlar Beni İsrail seferleri hakkında açıklamalarda bile bulunmuştur.

Ahdi Atik'in, Eyüp kıssası bölümünden aldığı bir motifi: Allah ile Şeytan arasındaki iddiayı, yeryüzünde, şeytana göre iyi bir insanın bulunmadığı iddiasını "Faust" unun proloğunda kullanmıştır . Araya sonra başka yazılar da girdi. Ama Schiller'in ölümünden sonra, kendini tarih tedkiklerine verip hayatım yazmağa başlayınca, O zaman gene İncil'e dayanan sorular gözünün önünde canlandı. 1811 yılının Haziran ayında, İran'ın eski tarihine dair-çizdiği taslak, ve "Dichtung und Wahrheit" (Şiir ve Hakikat) adı altında yazdığı otobiografisinin 4. kitabına verdiği geniş yer, GOETHE'nin yetişmesinde bu Doğu edebiyatlarının ne kadar önemli olduğunu gösterir; aynı zamanda da bunların, kendi için de ne kadar büyük bir mâna taşıdığına işaret eder.

Ama GOETHE'nin, Doğu memleketlerine karşı olan sevgisi yalnız Israil-Musevi edebiyatına inhisar etmedi. Daha genç yaşlarında, Arap-İslam edebiyatı da onun görüşlerine katılmıştır. Bir mektubunda :

"Musa, Kur'an'da nasıl dua ettiyse, ben de öyle dua etmek istiyorum: Allah'ım, sıkıntılı kalbime ferahlık ver sen!" diye yalvarmıştır.

Kur'an'daki âyet de şöyledir :

Arapçası:

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي {25}وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي {26}وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّن لِّسَانِي {27}يَفْقَهُوا قَوْلِي {28

Okunuşu:

"Rabbişrahli sadri ve yessirli emri Vahlul ukdeten min lisani yefkahu kavli" Meali:

"Yarabbi, kalbimi aç ve bana işimi kolaylaştır. Sözümü anlasınlar diye de dilimden düğümü çöz"

Sonra gayet geniş olarak tuttuğu "Mahommed" (Muhammed) dramında, yarattığı bir dehayı, olayların zarurî akışı ile çarpıştırmak istiyordu. Kur'an'ı bile iki dilli Lâtince tercümesinden çevirmeği denedi . Clemens WERTHER'in "Die Sitten der Morlacken" (Morlakların âdetleri) adlı yazısına dayanarak yarattığı "Klaggesang von der edlen Frauen des Asan Aga" (Hasan Ağa'nın asil karısının şikâyeti) adlı şiiri (1775) onun ancak Muhammed duygusundan anlaşılabilir. Weimar'da geçirdiği yılların sonuna doğru da Jones tarafından İngilizceye çevrilmiş olan eski Arap ve Ön-Islâm Muallâkat'ı tercümeye kalkıştı . Bütün bu çalışmalar, GOETHE'nin Doğu islâm edebiyatıyla meşgul olduğunu gösterir, sonra da bunlar ufkunun genişlemesine yardım etmiştir.

ADAM OLEARİUS'un seyahat tasvirleriyle, SAADİ'nin "Gülistan"ını Goethe, babasının kütüphanesinde bulmuştu. JONEs'un "Asiatische Poesie" ('Asya Şiiri), ona EİCHHORN hediye etti. Seckendorff'un manzum olarak tercüme edip yayınladığı , İran şiirleri gözünden kaçamazdı Hartmann'iii Almanca'ya tercümesinden CAMİ'.nin "Mecnun ile Leylâ'' sını , Hammer'in tercümesinden de "Şirin" i okuyunca , önceleri üzerinde fazla bir tesir bırakmayan bu edebiyata artık yaklaşmağa başlamıştı. Bunda NİZAMİ'nin bazı ilâvelerle dokunmuş malzemesi işlenmişti, içinde " Yusuf ile Züleyha"nın aşk macerası da vardı !. Ama ne bu eserler, ne de dergilerde dağınık bir halde çıkan HÂFIZ tercümeleri, GOETHE'yi, yollarında bir yaratıcılığa götüremedi.

Doğu ile doğrudan doğruya temas da bunu yapamadı. 1813 yılının Ekim ayında, Ispanya'da, NAPOLEON'un bayrağı altında çarpışmış olan Weimar'lı erler, Charl' Martell'in günlerinden beri, Hıristiyan ve İslâm kültürünün karşılıklı temas halinde' bulunduğu memleketten bir Arap ve İran yazması getirdiler. Menşei, İslâmî olanı ilk vesika idi bu: Kur'an'ın sonundaki "Nâs Sûresi"nin başıydı :

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمنِ الرَّحِيم
قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ {1} مَلِكِ النَّاسِ {2} إِلَهِ النَّاسِ {3} مِن شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ {4} الَّذِي يُوَسْوِسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ {5} مِنَ الْجِنَّةِ وَ النَّاسِ {6}

"Cinlerden ve insanlardan, insanların kalplerine vesvese aşılayan kötü Şeytanini şerrinden, insanların Allah'i, insanların maliki olan insanların Rabbine sığınırım! de!" :

Bu yazma GOETHE'yi o derece meşgul etmişti ki, yazıyı taklid etmeğe başladı, müs teşriklerden de, açıklayıcı bir tercüme istedi.

Bu sıralarda Doğu memleketlerinden insanlar gelmeğe başlamıştı; Rus ordulariyle birlikte, Leipzig'in harp meydanlarından Batı'ya geçen Başkırt kılığında insanlardı bunlar. Goethe, bir mektubunda bu insanlar hakkında şöyle der :

"Bir kaç yıl önce, Protestan jimnastımızın dershanelerinde, namaz kılınıp Kur'an'dan sûreler okunacağını kim söyleyebilirdi. Buna rağmen Başkırtların ibadetlerinde bulunduk hepimiz. Onların Molla'larını seyrettik; beylerine, tiyatroda hoş geldiniz dedik. Bana gösterdikleri hususî teveccühlerinden olacak, bir okla yay hediye ettiler. Allah, bu dost misafirlere hayırlı bir dönüş mukadder kılarsa, bunları} ebedî bir hatıra olarak ocağımın üzerine asacağım."

Böylece birçok yıllara hasredilen okumaların ve yaşanılan günlük olayların tesiriyle GOETHE'de, HÂFIZ'i, bu yabancı misafiri içine alacak zemin hazırlanmış oldu. Hammer–Purgstall, HÂFIZ'ın Divan"ını tam olarak tercüme etmekle, bu büyük İranlı'nın şahsiyetini de Batı dünyasına tam olarak vermişti. Tesir eden onun şahsiyeti, olduğuna göre, GOETHE'nin HÂFIZ'da bir şeyler bulması gerekirdi. Goethe, HÂFIZ' da kendisine eser yarattıracak kuvvet buldu.

HÂFIZ'ın zamanında da devletler parçalanmıştı. Bütün İran, siyasî ve askerî kargaşalık içinde idi. O zamanlar da diktatörler ortaya çıkmıştı. O da, kendisini bu umumî kargaşalığa kaptırmamıştı. Dünya, harp gürültüleriyle çınlarken, HÂFIZ, huzurunu kaybetmemiş, çiçeklerden, kuşlardan, aşktan, şaraptan terennüm edebilmiş, yalnız bunların içinde kendisini salıvermemiş, eritmemişti. Öteki dünyaya olan ilgisine rağmen, bu dünyada var olma'nın verdiği hazla, o, öyle bir görüşe varmıştı ki, her türlü dogmatik inançlardan uzak, her şeyde ölmez ve tanrısal olanı duymuş, beşerî olan her şey de tipik ve İnsanî olanı aramış, ortaya koymuştu. Böylece HÂFIZ, sade, ama derin; aydın ama ateşli, ihtiraslı, zamanını aşan bir adam olarak yaşamıştır. Açık ve dürüst olduğundan, milletinin büyükleri de onunla görüşmekten zevk alır, dünyaları fetheden Timur bile kendisini sık sık ararmış. MUZAFFERÎ'lerden Şah ŞÜCÂ' ile Şah Mansur gibi büyük hamiler, onu hep korumuşlar . Yalnız küçükler, anlayışları kıt kimseler, kendisini dinsizlikle itteham etmiş ve HÂFIZ'a düşman olmuşlar. Fitne ve fesadın ufukları kaplamasından kendisi de şikâyet eder :

"Bu ne karışıklıktır ki, dünyanın bütün ufuklarında fitne ve fücur görüyorum":

Çok sürmeden de HÂFIZ gene neşe ve zevk âlemine döner.

Hiç şüphe yok ki, bu iki şairi, Goethe ile HÂFIZ'i ayıran şeyler de vardı. Bazı zıt şeyler: değişik iki şahsın yüzyıllar arasındaki mesafelerin, Doğu Batı cihetlerin beraberlerinde getirdikleri zıddiyetler vardı. Yalnız dış münasebetlerinde, mizaçlarında ve hayat görüşlerindeki uygunluk o kadar mühimdi ki, XIX. yüzyıl Alman şairinin, XIV. yüzyıl İranlı şairini kendisine içten yakın bulması, onun duygularını paylaşması, kendisine eş bir şair, bir hayat sanatkârı olarak değerlendirmiştir. HÂFIZ'ın ruh büyüklüğü ve düşünce sağlamlığı, irfanından, sezgisine dayanan bilgisinden ileri geliyordu. O, her insanın sevinçlerini ve ıstıraplarını terennüm etmiş, kuvvetli kıt'alarla da aşk ve şarabı övmüştür. Sonra da sağlam bir hayat görüşü vardı onda: Allah'ın elinde dünya iyi düzenlenmiş bir dünya idi. Bunun için, milletlerin ve insanların hayatlarında aynı şeyin tekrarlanmasını, devamlı bir oluş, bir sönüş ve bir yenileniş, tabiattan ruh olaylarına bir geçiş, diye alıyordu. Bunlar GOETHE'nin inançlarına

uyuyordu. Bunun için Goethe de bir Divan yaratabilirdi :

"Onun karşısında benim de verimli olmam gerekiyor..." ve böylece Goethe "West-östlicher Diwan" (Batı-Doğu Divanı'nı) yarattı.

GOETHE'nin West-östlich (Batı-Doğu) divanının bir bölümü : "Hâfız-nâme" başlığını taşır. Almancası: "Buch Hafis" dir. Bu bölüm, HÂFIZ'ın şahsiyetini, sanatını, dünya görüşünü en kısa ve plastik bir şekilde manzum olarak verir: Hemen ilk şiiri iki kişiyi : Goethe ile HÂFIZ'i konuşturur. Sanki Goethe, Batı'dan, uzak bir yolculuktan gelmiş, bir pazar yerinde, yahut da bir cami avlusunda HÂFIZ'a rastlamıştır. İlk işi, HÂFIZ'dan adını sormak olur :

"Söyle Muhammed Şemsü'd-dîn, neden yüce milletin, HÂFIZ diyor, sana?" :

"Mohammed Schemseddin, sage,

Warum hat dein Volk, das hehre,

Hafis dich genannt?"

HÂFIZ cevap verir :

"Çünkü Kur'an'ın kutsal metnini değiştirmeden ezberimde hıfzediyorum ben. | Kötü günlerde bana ve Peygamberimizin sözünü tutanlara kötülük gelmesin diye böylece din'e hizmet ediyorum. Bunun için işte HÂFIZ diyorlar bana...." : :

"Weil, in glücklichem Gedächtnis,

Des Korans geweiht Vermächtnis

Unverändert ich verwahre

Und damit so fromm gebäre,

Dass gemeinen Tages Schlechtnis

Weder mich noch die berühret,

Die Propheten-Wort und Samen

Schätzen, wie es sich gebühret -

Darum gab man mir den Namen."

HÂFIZ'ın bu cevabında, dünya iyi ve kötü, insanlar da: dinli ve dinsiz diye ikiye ayrılır: Kötüler, dinsizler, iyi ve dinli olanlara bir kötülük yapamayacaklardır. Kötülüğü önlemek, büyük bir hizmettir. İnsana huzur verir. Goethe de bunu duymuştur. "HÂFIZ, işte bunun için galiba sana benziyorum ben. Senden ayrılmak istemiyorum... başkaları gibi düşünsek biz ikimiz, sonra başkalarına benzeriz."

"Hafis, drum, so will mir scheinen,

MöchC ich dir nicht gerne weichen :

Denn, wenn wir wie andre meinen,

Werden wir den ändern gleichen"

Ve devamla :

"Tamamiyle sana benziyorum ben HÂFIZ. Mukaddes kitaplarımızı, onların o mükemmel

hayallerini, ben de senin Kur'an'ı aldığın gibi içime aldım. Örtülerin örtüsü üzerine basılmış İSA'nın sureti gibi, ben de onu bağrıma bastım. Reddetmeli, engel olmak, kapmak istedikleri halde, inancın bu hayaliyle huzur buldum ben"

Und so gleich' ich dir vollkommen,

Der ich unsrer heil'gen Bücher

Herrlich Bild an mich genommen,

Wie auf jenes Tuch der Tücher

Sich des Herren Bildnis drückte,

Mich in stiller Brust erquickte,

Trotz Verneinung, Hindrung, Rauhens,

Mit dem heitern Bild des Glaubens

GOETHE'nin söylediği örtülerin örtüsü, Azizelerden VERONiKA'nın örtüsüdür. İsa çarmıha gerilirken, Veronika, ona örtüsünü uzatır. İsa da bu örtüye ıstıraplı yüzünü siler. Bu sırada örtüye mucize kabilinden İSA'nın yüz hatları çıkar. Ressamlar sonra bu motifi sık sık işlemişlerdir. Çizgi ve kompozisyon bakımından Bizans sanatını andıran böyle bir resmi Goethe, SULPİZ BOISSEREE'nin koleksiyonunda görüp hayran olmuş .

İSA'nın yüzü nasıl bu örtüye basılmışsa, Goethe de Incil'i öylece bağrına bassıp huzur bulmuştur. Şiirin zirvesi de bu noktadadır :

"İnancın bu hayaliyle huzur buldum ben..."

HÂFIZ'a bu iç huzuru Müslümanlık vermişti, GOETHE'ye de Hıristiyanlık. Bununla her ikisinin de dünyaya karşı aldıkları durum müsbettir. Hayatın güzelliği, zenginliği, Allah'ın istediği bir güzellik, onun yarattığı bir zenginliktir. Bunlara hayranlık gerekir. Mademki dünyaya geldik, dünya nimetlerinden faydalanma bizim hakkımızdır, düşüncesi, HÂFIZ'ın felsefesini teşkil eder. Şiirlerinde açıkça beliren meşrep, rindlik meşrebidir; Sûfiler'in tâbirince tiyb ül-kalb'i (gönül hoşluğu'nu) her şeye tercih eden hayat duygusuna sahiptir. Bu duygu, XI. yüzyılın ikinci yarısından beri, bilhassa kalenderi dervişleri tarafından geliştirilmiş ve hayat görüşü haline getirilmiştir. Bu rindliğin hususiyetleri, bir dereceye kadar şeriat ahkâmının ruhsatı cihetine gitmek, yahut da onlara hiç riayet etmemek ve şarap içerken, bu hali bir nevi iftihar ile zikretmek ve sûfi tarikatlarına mukabil, mürşidi, pir-i mugan olan bir rindler tarikatını meydana getirmektir. HÂFIZ'ın gazellerinde görülen rindlik nükteleri, meselâ pır'in mescidden meyhâneye gitmesi, sûfi'liğinden bıkan sûfi'nin, hırkasını meyhanede bırakması ve rindân tarikatı merâsiminden' bahsetmesi, sâki'ye pir-i mugan, meyhâneciye de mürşid vazifesi verilmesi gibi şeyler, derin bir ruh saflığını, hayatı gülümseyerek karşılaması da, tamamiyle iyimser görüşünü belirtir. Vatanı Şiraz'da, görmüş geçirmiş olduğu acıklı hadiseler ile dolu devrin hiç unutamadığı hatıraları karşısında bile o, bütün acılarını, üzüntülerini, bu iyimser görüşüyle yeniyor.

GOETHE'nin de dünyaya karşı aldığı durum müsbetti; onun da hayat görüşü iyimserdi.

İkinci şiiri : "Anklage" (Şikâyet) başlığını taşır. HÂFIZ, adı ile müsamma 'olup, Kur'an'ı

hıfzeden demekse, onun öteki dünyayı terennüm eden bir şair olması gerekir. Halbuki HÂFIZ, bu dünyanın şairidir ve bu dünyanın zevklerini, aşkı ve şarabı terennüm etmekle ün almıştır. Bunda bir tenakus vardır. Bunun için işte "Şikâyet", Kur'an'ın "Şuara Sûre'si"ne dayanır. Bu sûre'de şöyle denmektedir :

221) هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَن تَنَزَّلُ الشَّيَاطِينُ

222) تَنَزَّلُ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ

223) يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثَرُهُمْ كَاذِبُونَ

224) وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ

225) أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ

"Haber vereyim mi size şeytanlar kimin üzerine inerler, vebal yükletici her bir sahtekârın üzerine inerler. Onlar kulak verirler ve çoğunlukla yalan söylerler. Şairlerin arkasına da çapkınlar, sapkınlar düşer. Bunlar her vadide hayran olurlar, kendilerinden geçerler.. Hangi inkilâba munkalip olacaklarını, yarın bileceklerdir onlar:

Gerçekten de şair olmayıp, kendilerini şair diye veren düzenbazlar hakkında verilmiş olan bu hüküm, EFLATUN'dan KİERKEGAARD'a kadar şairler üzerine âdeta lânet halinde çökmüştür. Bunun için de Goethe, şöyle sormaktadır :

"Şeytanlar, çölde olsun, kayalarla duvarlar arasında olsun kimleri gözetlerler bilir misiniz? Sonra da gözetlediklerini cehenneme götürmek için bir andan nasıl istifadeye kalkışırlar? Yalancılarla kötü ruhda olanları gözetler onlar" :

" Wisst ihr denn, auf wen die Teufel lauern

In der Wüste, zwischen Fels und Mauern?

Und wie sie den Augenblick erpassen,

Nach der Hölle entführend fassen?

Lügner sind es und der Bösewicht."

Halbuki öte taraftan şairlerin elde ettikleri şöhretleri karşısında hayranları, onları göklere çıkarır: Taban tabana zıt iki hükümdür bu.

Hazret Ömer hakkında o zamanlar, bugün artık doğru olmadığı anlaşılmış olan bir rivayet dolaşmıştır: Güya o, İskenderiye'deki kütüphaneyi, şayet içinde Kur'an'ın anlayışına aykırı kitaplar varsa, tehlikeli olabilir; yok eğer sadece Kur'an'ın içindeki hakikatleri ihtiva ediyorsa fuzulîdir, diyerek yaktırmış, Bu anlayışla da şimdi neden şair ve muharrirlere bu kadar müsamaha gösterildiği sorulur : ,

"Şairler, neden şeytanla görüşmekten çekinmezler. Kiminle görüştüklerini bilmez mi onlar yoksa? Şair ki, hep çılgınca hareket eder, sonu gelmeyen aşkının düşüncesiyle, yalnızlığa sürüklenir, kuma yazdığı kafiyeli şikâyetleri de rüzgârla savrulup gider. Şair, şeytanln söylediklerini anlamaz, şeytan da şairin dediklerini tutmaz." :

"Der Poet, warum scheut er nicht, .

Sich mit solchen Leuten einzulassen!

Weiss derin der, mit wem er geht und wandelt?

Er, der immer nur im Wahnsinn handelt.

Grenzenlos, von eigensinn'gen Lieben, '

Wird er in die Öde fortgetrieben,

Seiner Klagen Reim', in Sand geschrieben,

Sind vom Winde gleich verjagt;

Er versteht nicht, was er sagt,

Was er sagt, wird er nicht halten."

"Şair şarkısını Kur'an'a aykırı olduğu halde söyler, buna da meydan verirleri Öğretin öyle ise sizler, ey kanun bilenler, hâkimler, dindarlar, yüksek bilginler, öğretin müslümanlığın esas vazifesini.

HÂrız'dır kızdıran asıl herkesi; Mirza da herkesin aklını çeler. Söyleyin, ne yapsınlar, neyi yapmasınlar?...."

"Doch sein Lied, man lässt es immer walten,

Da es doch dem Koran widerspricht.

Lehret nun, ihr des Gesetzes Kenner,

Weisheil-fromme, hochgelahrte Männer,

Treuer Mosleminen feste Pflicht.

Hafis insbesondere schaffet Ärgernisse,

Mirza sprengt den Geist ins Ungewisse :

Saget, was man tun und lassen müsse?"

Goethe, HÂFIZ'ın ölümünden sonra, hakkında, biribirini tutmayan birçok şeyler söylendiğini biliyordu. Bir çokları ona sadece şarap ve aşkın zevklerini terennüm eden hafifmeşrep, kıyamet gününe inanmayan bir şairdir, diye ona cenaze merasimi bile yapmak istememişler. HÂFIZ'ın aşk ve şarap şiirleri, bu dünya şiirleri olk-rak mı, yoksa mistik mânada mı alınacağı uzun zaman tartışılmış, sonunda Kanuni Sultan Süleyman, Viyana'yı muhasara sırasında, İstanbul'da meşhur Müfti Ebusuud'a, HÂFIZ hakkında bir fetva vermesini rica etmiş . işte GOETHE'nin üçüncü şiiri "Fetwa" adını taşır. "Fetva", şair hakkında şu hakîm cevabı vermektedir :

HÂFIZ'ın nazmı, sönmez hakikatları verir, ama arasıra da Kur'an'ın dışına çıkan ufak tefek şeyleri. Emin yolda yürümek istersen, yılan zehiriyle Tiryak'ı biribirinden ayırt etmeği bilmelisin. Her şeyden önce de asil hareketlerden duyulan zevke kendini ferah bir gönülle vermelisin; ancak sonu gelmez ıstıraba karşı temkinli davranıp kendini korumalısın. Doğru hareket etmek için en iyisi budur. işte biçare Ebusuud, bunları yazdı. Allah, onun günahlarını affetsin!"

" Hafis' Dichterzüge, sie bezeichnen

Ausgemachte Wahrheit unauslöschlich

Aber hie und da Kleinigkeiten

Ausserhalb der Grenze des Gesetzes.

Willst du sicher gehn, so musst du wissen *

Schlangengift und Theriak zu sondern.

Doch der reinen Wollust edler Handlung

Sich mit drohem Mut zu überlassen

Und vor solcher, der nur ew'ge Pein folgt,

Mit besonnenem Sinn sich zu verwahren,

Ist gewiss das Beste, um nicht zu fehlen.

Dieses schrieb der arme Ebusuud.

Gott verzeih' ihm seine Sünden alle.'

Goethe, Müftiye "Der Deutsche dankt" (Alman teşekkür ediyor) başlıklı dördüncü şiiriyle cevap verir. Onun ikazlarını bir tarafa bırakır ve sevinçle ona HÂFIZ'a tehlikeli görüneni, Kur'an'ın dışına çıkan şeyleri ele alır :

"Aziz Ebusuud, çok isabetli konuştun, der. Şairin, senin gibi Azizlere ihtiyacı var; ama işte kanunun sınırlarını aşan küçük şeyler, ona verasetle geçen şeylerdir. Şair, bunların içinde üzüntülü zamanlarında bile cesaret bulur, neşe duyar. Yılan zehirini de, Tiryakı da tatmalı o. ilki onu öldürmediği gibi, İkincisi de ona şifa vermez. Hakiki hayat, hareketten doğan, ebedî suçsuzluktur. Bu da başkalarına değil, ancak kendine zarar verir .

''Heiliger Ebusuud, hasVs getroffen!

Solche Heil'ge wünschet sich der Dichter;

Denn gerade jene Kleinigkeiten

Ausserhalb der Grenze des Gesetzes

Sind das Erbteil, wo er übermütig,

Selbst im Kummer lustig, sich beweget.

Schlangengift und Theriak muss

Ihm das eine wie das andre scheinen.

Töten wird nichts jenes, dies nicht heilen :

Denn das wahre Leben ist des Handelns

Ew'ge Unschuld, die sich so erweiset,

Dass sie niemand schadet als sich selber

Tabiat, gerçi acıyı biliyor, ama suç tanımıyor. Hayat, hiç sormadan, kendi insiyaklarından kuvvet alarak hareket ediyor. Bunun için işte suç ve suçsuzluk burada biribirine bağlanıyor. Hayat ya alınyazısı oluyor, acı ve kederle de neşelenebiliyor. Burada kanun hükümsüz kılınıyor ve düzeni aşan küçük şeyler, hayatın en iyi mirası oluyor. Ama bu bile tabii bir

immoralizme, iyi ve kötülüğün öteki dünyasına müsamaha ediliyormuş gibi gözüküyor; panzehir ile, zehirin kuvveti de böylece azaltılmış oluyor. Her ikisi de lâzımdır. Hepsi bir oyun gibidir. Belki de hattâ sadece bir önoyundur bu; çünkü cennetin kapıları şaire açılır. O, orada, Faust gibi aff görür : **"Bunun için işte ihtiyar şair, Hurilerin kendisini çenette gençleşmiş bir delikanlı olarak karşılayacağını bekliyebilir".**

"**Und so kann der alte Dichter hoffen,**

Dass die Huris ihn im Paradiese

Als verklärten Jüngling wohl empfangen.

Heiliger Ebusuud, hast's getroffen!"

'İnsanı bir tarafa bırakarak, Allah'ı, arşıâlâdan aşağıya baktırarak, her şeyi anlayan ve her şeyi takdis eden bir dünya ve hayat görüşüdür bu. GOETHE'nijn bu gibi görüşlere karşı gençliğinden beri temayülü vardı. Ona itiraz etmediler değil, hatta en yakın dostu: Sulpiz Boisseree, GOETHE'nin bu görüşüne şiddetle hücum etti: Gerçi tabiatta bir iyi ve kötü yoktur, ama insanları insan yapan ' şeyler, ahlâk değerleri de altüst edilirse, o zaman insan, kendi içinde yıkılır dedi, Beşinci şiirin adı gene "Fetva" dır. Burada da gene, biz insanlar için hâl edilemiyecek tezadın büyük mesuliyetini Allah'a bırakır. Bu tezat, çözülemiyecektir; çünkü insan, ayni zamanda, hem tabiatın içinde, hem de dışındadır. Goethe, arkadaşı olan KNEBEL'in, kendisine anlattığına göre, başka bir fetva daha biliyordu.

1693 sıralarında bir Şeyh İslâm, Nîyazi-i Mısrî'nin, şiirlerinin Kur'an'a aykırı olup olmadığı hakkında hüküm vermek zorunda imiş. Müfti, cevap vermiş: Bu şiirlerin mânasını, şairin kendisinden ve ALLAH'dan başka kimse bilmez. Misrî gibi inananlar, cayır cayır yanmalı, ama Mısrî'nin kendisi yakılmamalı, demiş. Misrî yakılmamalı, çünkü İlâhi hayranlığa dalmasını bilenler hakkında fetva verilmez Bu hüküm, GOETHE'nin düşüncelerine uyuyordu : Kanuna göre hareket etmesi gereken normal bir insanı yaratıcı insanı birbirinden ayırıyordu o. Goethe de böyle bir insana müstesna bir durum bağışlar :

"Müfti Mısrî'nin şiirlerini okudu ve hepsini tehlikeli bularak arka arkaya alevlerin içine fırlattı. Bu güzel yazılmış kitap, yanıp kül oldu. Yüksek Müfti, böyle Misrî gibi konuşan, onun gibi inanan herkes yakılsın, dedi. Yalnız Mısrî, bundan istisna edilsin; çünkü Allah, her şaire bir kabiliyet vermiştir, onu kötüye kullanan, günah işlerse Allah'a vereceği hesabı kendisi düşünsün." :

"Der Mufti las Misri Gedichte,

Eins nach dem ändern, alle zusammen,

Und wohlbedächtig warf sie in die Flammen :

Das Schöngeschriebne Buch, ej zunichte.

Verbrannt sei jeder, sprach der hohe Richter,

W'Vr spricht und glaubt wie Misri – er

.SW ausgenommen von des Feuers Pein :

Denn gab die Gabe jedem Dichter.

Missbraucht er sie im Wandel seiner Sünden,

So seh' er zu, Gott sich abzufinden

Bu güzel ve hakimce söylenmiş son sözle, HÂFIZ şiirlerinin ilk yarısında ortaya atılan dâva, halledilmiş, şaire, hakkı verilmiş oluyor. Ona hiç kimse kızmasın, kimse onu mahkûm etmesin, şiirlerine olduğu gibi inancına da kimse sövmesin. O, yalnız Allah'ın karşısında, mesul durumdadır. Onu sorguya ancak Allah çekebilir; çünkü şairlik Hak vergisidir. Böylece, divan'a, hangi görüşle bakılması gerektiği üzerinde bir esasa varılmış oluyor : Şair, başını bu dünyadan çevirmeden, ölmez olana bakacak, ancak kendi değerinde bulmadığı şeylere başını çevirecektir.

Gene beş şiirden ibaret bir gruptan müteşekkil kitabın ikinci yarısında, HÂFIZ'ın eseri ve istekleriyle boy Ölçen Goethe, şiir münakaşasında HÂFIZ'ın şiirini, muhteva ve şekil bakımından nasıl kavradığını gösterir.

"Unbegrenzt" (Sınırlanmamış). Bu başlık altında, Goethe HÂFIZ'ın kullandığı şiir nevini anlatır : Batı şiirinde duygu vardır. Bunda biribirine bağlı bir çok duygular terennüm edilir. Burada, belli bir olayın yahut da muhtevaya uygun bir hikâyenin akışını kafiye temin ederse, o zaman şekil, muhtevayı zorluyor demek olur. Ama Doğu'da, sanat olarak, şairin kafiyeli bir sözle tablolar, fikirler vermesi ve bunları tedayile arka arkaya sıralaması, içiçe örmesi, kafiyeli bir sözle gene yeni bir düşünceye geçmesi, sanat telakki edilmektedir. Mısralar, bu yüzden çok renkli, ve sanki biribirinin üzerinden yankılar yaparak atlıyor tesirini veriyor. Doğu şiirinde, bir Lied'in iç şekli, içten gelişmiş yapısı eksiktir. Ama burada terennüm edilen dünya, dar bir dünya olduğundan, ancak Allah sena edilir, şarap övülür ve aşk'ın terennümü yapılır. Tek bir şiirde kaybolan birlik, bütün eserde gene temin edilmiş oluyor :

"Bir türlü bitirememen seni yüce kılıyor. Hiç başlamaman da alınyazın oluyor. Şiirin senin dönüyor yıldızlı göğün kubbesi gibi. Başı sonu olmuyor, hep aynı yerdesin gibi. Ortasının getirdiği şey de görüldüğü üzere, son olup gene başa geçen şey oluyor.

Sevinçlerin hakiki şiir kaynağısın sen. Dalgalar, biribiri ardınca durmadan üzerine akıyor. Yürekten kopan şarkılar da sevimli çağlıyor..."

"Dass du nicht enden kannst, das macht dich gross,

Und dass du nie beginnst, das ist dein Los.

Dein Lied ist drehend wie das Sterngewölbe,

Anfang und Ende immerfort dasselbe,

Und was die Mitte bringt, offenbar

Das, was Ende bleibt und anfangs war.

Du bist der Freuden echte Dichter quelle.

Und ungezählt entfliesst dir Well' auf Welle.

Ein Brustgesang, der lieblich fliesst..."

Goethe, gene kendisini HÂFIZ'a benzetir :

“İsterse bütün dünya batsın! HÂFIZ, seninle, seninle ancak çıkmak isterim yarışa ben!... Biz ikizler, zevkle ıstırabı paylaşalım. Senin gibi sevmek, senin gibi içmek gururum olsun, hayatım olsun, benim....”, :

“Und mag die ganze Welt versinken

Hafis mit dir, mit dir allein

Will ich wetteifern! Lust und Pein

Sei uns, den Zwillingen, gemein!

Wie du zu lieben und zu trinken

Das soll mein Stolz, mein Leben sein.

Ve devamla : '

“Şimdi çınla ey şarkı, kendi ateşinle! Çünkü daha eskisin, daha yenisin sen!...”

“Nun töne, Lied, mit eignem Feuer!

Denn du bist älter, fort neuer”

Bu şarkı GOETHE’ye bir Doğu şarkısı olduğu için eski gelir, ama gene bu şarkı ona bir Batı şarkısı, kendi ateşi olduğu için yeni gelir. ,

Biliyoruz: HÂFIZ’ın şiirleri gazel tarzındadır. Arapçada iplik mânasına gelir, dilimize de dizi kelimesiyle çevrilebilir. Satırlar, arka arkaya diziler halinde, hiç kırılmadan biribirini taakib eder. Bu şekil 5 ilâ 15 beyitten ibarettir ve kafiyelidir. Kafiyeler, ilk iki mısra ile ondan sonraki beyitlerin çift sayılı mısralarını biribirine bağlar. Bu da ancak sesli harfleri zengin, bükümlü dillerde mümkün olur. Çok defa da kelimelerin sonlarına getirilen çekim ekleri, biribirleriyle kafiyelenir. Böylece, kelimelerin ağırlık noktası kafiyede olan bir şiiri yontulmuş son eklerle Almanca’da taklid etmek çok güçtür. Böyle olduğu halde Goethe, HÂFIZ’ın bu tarafını da "taklide çalışmış, onun gibi gazeller yazmıştır :

“ Nachbildung ” (Taklit) adını taşıyan şiirinin eski adı “ Kunstreime ” (Kafiyeli şiir) idi :

“Senin kafiyelerinde kendimi bulmak istiyorum ben, tekrarlamağı da hoş karşılayacağım. Önce fikri, sonra kelimeleri bulacağım. Aynı sesi bir ikinci defa kullanmıyacağım; kullandığım zaman da, müstesna bir mânası olacak onun... Tıpkı senin gibi yapacağım, ey herkesin takdirini kazanmış olan şair!...” :

“In deine Reimart hoff’ ich mich zu finden,

Das Wiederholen soll mir auch gefallen,

Erst werd' ich Sinn, sodann auch Worte finden;

Zum zweitenmal soll mir kein Klang erschallen,

Er müsste denn besondern Sinn begründen,

Wie du's vermagst, Begünstigter vor allen!”

HÂFIZ, ârifane gazelleriyle herkesin takdirini kazanmış, gazellerindeki kudretle herkese kendini sevdirmişti. Kafiyleri sağlamdı. Tekerrür yapmıyor, az sözle çok şey söylüyor; açık konuşuyor, kelimeleri yerinde ve güzel kullanıyordu. Hepsini bir kuyumcu titizliğiyle işlemiş,

sade bir görünüş içinde onlara özlü haller vermişti. Goethe, HÂFIZ'a bunun için hayrandı, ve bunun için onu tutuştrucu bir kıvılcıma benzetmişti. Ama yalnız hayranlık, muvaffakiyet temin etmez. Son Kıt'a artık taklit etmeği mânâsız bulur, ve kendisini yeni bir şekil aramağa doğru götürür. Bu yeni şekil, gerçi bu Doğu şekline dayanacak, ama kendi yapısını feda etmeyecektir :

Ölçülü ritim, şüphesiz çekicidir, kabiliyet, ritmin içinde kendini gösterir. İçinde can, ruh olmıyan maskeler ise insanı ne kadar da çabuk tiksindirir. Ölü şekle Son verip yeni bir şekil düşünmediyse eğer, kafa bile tatmin olmaz.

"Zugemessne Rhythmen reizen freilich,

Das Talent erfreut sich wohl darin;

Doch wie schnelle widern sie abscheulich,

Hohle Masken ohne Blut und Sinn;

Selbst der Geist erscheint sich nicht erfreulich,

Wenn er nicht, auf neue Form bedacht,

Jener toten Form ein Ende macht

Son üç şiir, gene HÂFIZ'ın lirizminin muhteva dâvasını ele alır. Goethe, HÂFIZ'ın bu şiirlerinin başına gelenleri biliyordu : HÂFIZ'ı korumak için, devrinin büyükleri, onun maddî zevklere karşı duyduğu ihtiraslara, mânevi bir değer vermek istemişlerdi. Alman münekkitlerinden Konrad Burdach bile, HÂFIZ, kadehiyle, edebiyatın şarabını kastetmiştir, der; kendisini şaraba vermesini de, benliğinden kurtulmak istemesindendir, diye tefsir eder . Onun aşkı da temiz bir aşk, vecdin plastik tasviridir. SÛFÎ'nin ruhu, Allah aşkı için yanar. Sûfî, müslüman mistikleri için söylenen bir kelimedir. Üzerine, koyunyününden yapılmış beyaz bir aba aldıkları için saf kelimesinin mânasına izafeten on1 ara bu isim verilmiş.

O zamanlar şarap ve sarhoşluk kelimelerinin dinî anlamda allegorik tefsiri şu idi : Araplar, Ön ve Orta Asya'yı zaptettikten sonra, oradaki Hıristiyan mistisizmini de İslamiyete geçirmişler. Böylece meselâ, Ninive Peskoposu İsaak 660 sıralarında, Irak'da Hıristiyan mistiklerinin öncüsü, vecd durumunu şöyle tasvir etmiştir.

"... Sonra onun içinde tatlı bir Allah duygusu uyandı; kalbinde yanan, bedeninde, ruhunda her türlü tesiri yakan bir Allah aşkı alevlendi. Durup durup şarap içmiş gibi sarhoş oldu o; dizlerinin bağı çözüldü, kafası durdu, kalbi ALLAH'la doldu. Böylece o, sanki şarap içmiş gibi sarhoş oldu; hem o derece sarhoş oldu ki, içini dolduran bu duygu kuvvetlenince, iç bakışları da kuvvetlendi. O, bu duruma gelince, ruhunu bir beden sardığını, bu dünyada, yaşadığını unuttu. İşte insanda, mânevi görüşün, intelektler vahi'sinin başlangıcıdır bu." .

Sûfiler, en parlak devirlerini, XIII. yüzyılda yaşadılar. Almanya'da, en büyük mistik ECKEHART'ın vaızettiği, Doğu ve Batı mistiğini bağrında taşıyan bir yüzyıldı bu. Her ikisine de neoplatonizm hakimdi; Hakiki varlık, Allah'dadır; yeryüzünde varlık ise bir şey ifade etmez. Goethe, yaratıcılığın değerini bu derece tabiattan kaçan bir görüşe şiddetle karşı koydu. O, bu görüşte, aynı zamanda yaratıcı Allah'a karşı saygıda da bir eksiklik gördü; çünkü yeryüzünde varlık, Allah vergisidir, bunu saymamak Allah'ı saymaktı. HÂFIZ için yeryüzünde varlık bir nimettir. Onun, bu nimete müdrik olması, Allah'a karşı duyduğu tam bir saygıdan

ileri gelmektedir. Goethe işte bunun için HÂFIZ'i anlar. "Offenbar Geheimnis" (Açık Sır) adlı şiirinde :

" "Sana Aziz HÂFIZ, mistik dilin ta kendisi dediler. Dil bilginleri de, sözünün değerini anlamadılar.

"Sen, onlara göre mistiksin; çünkü sende çılgınlık eseri gördüler. Kendi esrarlı şaraplarını da senin adınla sundular.

"Ama sen mistik bakımından tertemizsin; çünkü onlar seni anlamadılar. Sen sofu olmadan dindar oldun. Sana işte bunu bağışlamadılar":

"Sie haben dich, heiliger Hafis,

Die mystische ZunSe genannt,

Und haben; die Wortgelehrten,

Den Wert des Wortes nicht erkannt.

Mystische heissest du ihnen,

Weil sie Närrisches bei dir denken

Und ihren unlauten Wein

In deinem Namen verschenken.

Du aber bist mystisch rein,

Weil sie dich verstehn,

Der du, ohne fromm zu sein, selig bistl

Das wollen sie dir nicht zugestehn

"Ohne fromm zu sein" (Sofu olmadan) "selig sein" (dindar olmak) : Bu hüküm, GOETHE'ye gençliğinden beri yabancı değildir. Bu ruh hali, onun bütün hayatına ve eseflerine karışmıştır. Daha gençliğinde, Frankfurt'da iken, din duygularını her şeyden önce pietist ARNOLD'un Unpartheyische Kirchenund Ketzerhistorie" (Kilise ve putperestlerin tarafsız tarihi) beslemiştir (1699). Bu adam, tarikatların, putperestlerin üzerlerinden kötü damgasını kaldırmağa cesaret etmiş ve böyle aykırı yollarda yürüyenlerde bile Allah duygusunun derin olduğunu ispat etmiştir. Goethe de otobiografisinde, gençliğini anlatırken, Allah'a kendi tarazında yaklaşmak için hürriyetini ele aldığını itiraf eder . Bütün dinî şiirleri gibi "Divan" da onun bu ruh halinden doğmuştur.

Dil bilginleri ile tartışma, mistik kelimesi üzerindedir. Vecd içinde bir hayranlık, Goethe için yabancı bir dünya idi. Bu sebepten Allah'ı, ancak yaşayan, canlı varlıkların içinde, tabiatta : çalıda, havada, suda görmek mümkündür : Pantheist bir görüştü bu. Goethe, HÂFIZ'da da böyle bir Allah duygusunu keşfetmişti. HÂFIZ, rubab'ı, çeng'i dinlerken bile dinlediği sesler, onu metafizik ufuklara götürmüş. Sesler ona sanatkârı, sanatkâr da Allah'i hatırlatırmış. Bunun için işte HÂFIZ, GOETHE'ye mistik bakımdan tertemiz gelir. Ama şimdi de onun HÂFIZ'i anlayışı değişmiş olmuyor mu?

Goethe, bir zamanlar HÂFIZ için, bir başka VoLtaire demişti . "Divan"ına yazdığı notlarında da onu, Horatius ile kıyaslamıştı . "HÂFIZ-nâme" sinin ilk şiirinde ise HÂFIZ, Kur'an'ı

hıfzeden, kötü günlerde, kötülüğü dindarlığıyla yok eden adamdı. Şimdi de sofu olmadan dindar olduğu için onu övüyor. Gerçekten de HÂFIZ, o dar görüşlü sofulardan değildi : “Ey gönül, sana kurtuluş yolunu göstermek için iyi rehberlik edeyim : Fasıklıkla övünme, sofuluk satma!” ,

Bunun için de sofu kelimesinin burada, doğmatik vecd mânasından çok daha başka, çok daha dar bir mânası olması gerekir. Nitekim bundan sonra GOETHE’nin aslında “ Widerruf” (Tekzip) başlığını taşıyan “Wink” (işaret) adlı şiiri de, HÂFIZ’ıh mistik olmadığını söyler. Onun, yani HÂFIZ’ın göründüğü ve söylediği gibi anlaşılması tezini de “Das Wort ist ein Faecher” (Söz bir yelpazedir) remzi ile geri alır : “Böyle olmakla beraber, diyor Goethe, tenkidettiğim bilginlerin hakları var; çünkü sözün sadece bir mânası olmuyor. Bu, kendiliğinden anlaşılmalıydı. Söz bir yelpazedir! Aralıklarından bir çift güzel göz görünür. Yelpaze sadece sevimli bir çiçektir; gerçi kızın yüzünü kapatır, ama kendisini benden saklamaz. Kızın en güzel tarafı, gözleridir ve bu gözler, gözlerimin içinde yankısını bulur.”:

“Und doch haben sie recht, die ich schelte :

Denn, dass ein Wort nicht einfach gelte,

Das müsste sich wohl von selbst verstehn.

Das Wort ist ein Fächer! Zwischen den Stäben

Blicken ein Paar schöne Augen hervor.

Der Fächer ist nur ein lieblicher Flor.

Er verdeckt mir zwar das Gesicht,

Aber das Mädchen verbirgt er nicht,

Weil das Schönste was sie besitzt,

Das Auge, mir ins Auge blitzt

HÂFIZ’ın mistisizmi hakkında da şöyle denmiştir :

“Ama, bizi o şiirlerden uzaklaştıran din değildir.' Allah’ın birliğine, isteklerine boyun eğmek bizim dinimizde de vardır. Allah’ın isteklerini insanoğluna bir Peygamber vasıtasıyla bildirmesi, Hıristiyanlıkta da vardır. Hepsi az çok bizim din tasavvurumuza uyuyor. Mukaddes kitaplarımızın kıssaları onun kitabına temel teşkil ediyor. İşte bu sebepten onun mistisizmi de derin ve esaslı bir ciddiyetle bize hitabediyor.”

GOETHE’nin “Hâfız-nâme” sinin sonuncu şiiri tam ondört kıt’adır. Başlık HÂFIZ’a hitaptır : “An Hafıs”. Bunda onun Lirizminin, bir muhtevadan ötekine nasıl atladığı belirtilir; aşk özleyişleri, tehlikeleri, aşktan duyulan zevkler, şarap, dostluk, bilgelik, şehzadelerin lütufkârlıkları, cömertlikleri terennüm edilir. Arada bütün sınırlar kalkar. Onun şiirlerinde, bir tabloyu içimize almak üzere iken, şair, derhal ötekine geçer. Şiire hattâ daha da kıtalar eklenebilir veya ondan çıkartılabilir. Ona şaraptan duyulan sevinçle başlanabilir, sonra tekrar bilgeliği övmeğe dönülebilir. Nihayet aşk, şiirin zirvesine çıkartılabilir. Buna rağmen şiir, aslından bir şey kaybetmez. HÂFIZ’ın şiirinin en karakteristik tarafı işte budur. GOETHE’nin yukarıda “Unbegrenzt” (Sınırlanmamış) adlı şiirinde söylediğini burada gene tekrarlıyabiliriz :

“Senin şiirin yıldızlı göğün dönen kubbesi gibidir. Başı -sonu hep birdir. Ortasının getirdiği

şey de, sonunda kalan ve başlangıç olan şeydir." :

"Dein Lied ist drehend wie das Sterngewölbe,

Anfang und Ende immerfort dasselbe,

Und was die Mitte bringt ist offenbar

Das was zu Ende bleibt und Anfangs war."

Böylece HÂFIZ, yalnız bu dünyanın güzel ve maddî zevklerini terennüm eden bir şair değil, sadece öbür dünyaya hazırlanan mistik ruhun şairi de değildir. O, aynı zamanda her ikisidir ve her ikisi de değildir: O, bu ikisinin üstünde, iç hürriyetini kazanmış, şahsiyetini bulmuş bir şairdir. Goethe, HÂFIZ'ı işte böyle anlamıştır

Kaynak: Prof. Dr. MELÂHAT ÖZGÜ, GOETHE VE HAFIZ, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1952, IV. sayıdan ayrıbasım- (Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi), TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ, 1952-ANKARA

DR. HİKMET ALİ KIVILCIMLI

(Not: Her insanın bir davası vardır. Birde kişiliği. Öyle şahsiyetler var ki, ancak tuzu biberi kendi yemeğinden başka bir yere dökülmüyor. Bu millet çalışan/fedâkar insanlara muhtaçtır. Defineye sahip olmak mümkündür. Ama paylaşmak, insanların fikir dünyasına birşeyler katabilmek ise ancak Allah Teâlâ vergisidir. Geçenlerde bir arkadaş ile sohbet ederken Hikmet Kıvılcımlı hakkında bahis geçmişti. Bende fazla bilgim yok dedimsede araştırayım dedim. Birçok eserinin ilk baskılarını kütüphanelerde gördüm. Sitede onun eserlerinden birkaç bölüm paylaşayım dedim ama, talebeleri ve sevenleri bu işi çoktan yapmışlar. Hazırlamışlar. Beni üzen taraf ise, bir kesim tarafından ötekiye düşmüş güzel insanların durumundan kendime şu hisseyi çıkardım. Ne olursan ol insanlık için bir şeyler yapmak iste. Muhakkak Allah Teâlâ kullarına hizmet edeni sevindirecektir.

İhramcızâde İsmail Hakkı)

Hikmet Ali Kıvılcımlı, (1902, Priştine - 1971, Belgrad) Komünist lider ve kuramcı, yazar, yayıncı ve çevirmen.

Babası Priştine'de posta telgraf müdürü Hüseyin Bey, annesi Münire Hanım'dır. 17 yaşında gönüllü olarak Kurtuluş Savaşı'na katıldı, Yörük Ali Efe çetesinde Kuvayı Milliye gönüllüsü oldu, Köyceğiz Kuvayı Milliye Askerî Kumandanlığı görevinde bulundu. Liseyi Vefa Lisesi'nde okuduktan sonra sınavla İstanbul Tıp Fakültesi'ne girdi. Öğrencilik süresince direniş faaliyetlerini sürdürdü, Kurtuluş, Aydınlık gibi TKP yayınları yoluyla giderek komünist fikirlerle tanıştı ve 1920'lerin başında Türkiye Komünist Partisi (TKP) üyesi oldu. 1925'de TKP'nin Beşiktaş Akaretler'de gerçekleştirdigi 2. kongrede TKP Merkez Komitesi'ne seçildi. Merkez Komite içerisinde gençlik sorumlusu olarak görev aldı. Aynı yıl Aydınlık gazetesinde ilk yazıları yayınlanmaya başladı. 1925'ten hayatının sonuna kadar kadar sürekli kovuşturmalara, işkencelere maruz kaldı ve toplam 22,5 yıl hapis yattı.

1925 yılında Kürt ayaklanmaları ile çıkan Takrir-i Sükûn Kanunu çıktıktan sonra İstiklal Mahkemesi'nde yargılandı ve 10 yıl kürek cezası aldı. 1 yıl hapis yattıktan sonra çıkan afla serbest kaldı. 1927 yılında Vedat Nedim Tör ve Şevket Süreyya Aydemir'in partiden ayrılması ve parti arşivini polise teslim etmesi ile diğer parti üyeleriyle birlikte tutuklandı. 3 ay tutuklu kaldı.

1929 yılında İsmail Bilen'in (Laz İsmail) İzmir Davası'ndaki provokasyonu nedeniyle 4,5 yıl yeni bir mahkumiyet aldı[1]. 1938 yılında Nazım Hikmet'le birlikte yargılandığı Donanma Davası'nda 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı, 12 yıl yattıktan sonra tahliye oldu. 1954 yılında legal Vatan Partisi'ni kurdu. 1965 yılında Tarihsel Maddecilik Yayınları'nı kurdu ve yönetti, Marx, Engels ve Lenin'in eserlerinden birçok çeviriler yaptı ve yayınladı, Das Kapital'in bir bölümünü çevirdi. 1967'de İşsizlik ve Pahalılıkla Savaş Derneği'ni (İPSD) kurdu. İktisattan antropolojiye, Marksist düşüncenin tarihsel ve kuramsal gelişiminin açıklanmasına ve Türkiye'de bir işçi sınıfı devriminin strateji ve taktik sorunlarına kadar çeşitli konularda çok sayıda telif eseri ve Aydınlık, Türk Solu, (kendisinin kurduğu) Sosyalist, Ant gibi dergilerde makaleleri yayınlandı. En önemli eserleri olan Tarih Tezi kitabını 1965, Yol: TKP'nin Eleştirel

Tarihi kitabını da 1932 yılında yayınladı.1971 yılında ağır hasta olduğu için yoldaşları tarafından tedavi için yurt dışına çıkarıldı. 11 Ekim 1971'de Belgrad'da öldü.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Hikmet_K%C4%B1v%C4%B1lc%C4%B1ml%C4%B1

****

ÖLÜMÜNÜN 40. YILINDA DR. HİKMET KIVILCIMLI VE ESERLERİ

Ahmet Kale

1902'de Priştine'de doğup, 1971 yılının 11 Ekim'inde Belgrad'da kaybettiğimiz Dr. Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye Sosyalist Hareketi'nin önemli bir teorisyeni, yaşamını insanlığın sınıflı toplum belâsından kurtuluşuna adamış önemli bir bilim insanı, örgütlü pratik mücadeleden geri durmamış, devrimci duruşuyla örnek bir eylemci, örnek bir insandır.

Çok genç yaşında, emperyalist işgale karşı silahlı direnişe de katılan Kıvılcımlı, nihayet Askeri Tıbbiye öğrencisi iken, Türkiye Komünist Partisi hücresinde örgütlü olarak işçi sınıfının ve insanlığın sınıflı toplum belâsından kurtuluşu mücadelesine katılır ve son nefesine kadar da bir an bile o mücadeleden kopmaz. 1925 yılındaki kongrede gençlik temsilcisi olarak seçilir. Partinin yayın organı olan Aydınlık'ın özel gençlik sayılarında Ahmet Tevfik takma adıyla yazıları yayınlanır. Aynı yıl tutuklanarak, İstiklal Mahkemesinde yargılanıp mahkûm olur. Böylece tutuklama, işkence ve zindan devri de açılmış olur.

1929 İzmir Tevkifatı, Kıvılcımlı'nın siyasî yaşamında önemli bir dönüm noktası olacaktır. Tutuklanma ve yargılanma sonucu, 4 yıl 6 ay hapse mahkûm edilir. O zamanki İzmir Hizmet Gazetesi'nin 29 Temmuz tarihli haberine göre: "Dr. Hikmet ise, kahverengi şapkasını giyerek, büyük bir soğukkanlılıkla; 'Hepimiz, çıkarken Kızıl bir profesör olarak çıkacağız' demiş ve gülmüştür."

Hükümlülerin hepsi değil ama Hikmet Kıvılcımlı, hapishaneyi, her anını çalışarak ve üreterek geçirdiği bir üniversiteye dönüştürmeyi başarmıştır. 1933 yılında Elazığ cezaevinden çıkarken, onlarca cilt çeviri ve orijinal eserler vardır dağarcığında. 10 yıllık parti yaşamının deneyimleriyle yazdığı ve o zamanki Merkez Komiteye tartışılması umuduyla sunduğu "TKP'nin Eleştirel Tarihi: YOL" adlı 9 ciltlik eseri de bunlardandır. Bu eserler: "Genel Düşünceler", "Yakın Tarihten Birkaç Madde", "Parti'de Konaklar ve Konuklar", "Parti ve Fraksiyon", "Strateji Planı, Düşman: Burjuvazi", "Strateji Planı, Müttefik: Köylü", "İhtiyat Kuvvet, Milliyet: Şark" ve "Legaliteyi İstismar" başlıklarıyla bölümlenirler. YOL serisi, yazılışlarından 45 yıl sonra, 1978 ve sonrasında ancak yayınlanabilmiştir.

Bu çok önemli eserinde, eser dizisini yazdıran şartları Genel Düşünceler başlıklı bir giriş cildiyle açıklar. Daha sonra Tanzimat'tan Cumhuriyete sınıfların gelişimini inceleyen Yakın Tarihten Birkaç Madde gelir. Bu genel değerlendirme ve incelemelerden sonra artık Parti (TKP) içine döner yüzünü. Partide Konaklar ve Konuklar, adı üstünde o zamana dek Partiye katılmış, dökülmüş ya da dökülmemiş ama tümü de toplumsal sınıf ve tabakaların eğilimlerine denk düşen davranışlar göstermiş eğilimlerin sergilenmesine girişir. Sağ ve "sol" teslimiyetçi oportünizm ile hesaplaşmayı gündeminden düşürmez. "TKP'nin Devrimci Kanadı" kimlik ve kişiliği ile: Ütopizm, Uvriyerizm vb. akımları sergiler. "Politik açığa vurma" görevini her koşulda gözetir. Parti ve Fraksiyon kitabı ise, Parti'de o zamana kadar var olan fraksiyon

ve fraksiyonculukları teşhir eder. Anarko-bundizm, kuyrukçuluk, otzovizm, ültimatomculuk gibi sapmalarla savaşır. Bunlardan sonra 4 kitaplık Strateji bölümü gelir. TKP'ye, bundan sonra izlemesi gereken strateji planı önerilir. İlk bölümün adı zaten Strateji Konusu'dur. Bu bölümde genel olarak stratejinin tanımı ve önemi anlatıldıktan sonra, diğer bölümlerde, Türkiye'nin sınıf mevzilenmelerine göre bu strateji planı somutlaştırılır. İkinci bölüm Düşman: Burjuvazi'dir. Burada Türkiye Finans-Kapitalinin gelişiminden çok, o günkü örgütlülük düzeyi ve Kemalizmin nasıl bir ekonomik-siyasî ağla ülkeyi boyundurukladığı anlatılır. Daha sonraki Müttefik: Köylü bahsinde, işçi sınıfının en yakın müttefiki olan yoksul köylülüğün içinde bulunduğu durum incelenip, Parti'ye bu kesimi devrim mücadelesine kazanmanın yolları, Menemen Olayı'nda gericilerin örgütlenme biçimi de örneklenerek anlatılır. Devrim stratejisinin en önemli konularından olan yedek güçlerde en önemlisi olan Kürt proletaryasının kazanılması konusu da Yedek Güç: Milliyet Doğu (Şark) kitabında alabildiğine işlenir. Tekmil Kürdistan Proletaryasının tek bir partide örgütlenmesi ve TKP'nin de bu örgütlenmeye nasıl "ağabeylik" edebileceği somutlanır. Ve nihayet serinin son kitabı olan Legaliteyi Kullanma (İstismar) kitabında da, gizli bir Parti olan TKP'nin yasal imkânları nasıl kullanması gerektiği ve kullanabileceği son derece ajitatif bir biçimde anlatılarak bu dev eser bitirilir. İktidar perspektifi stratejik nihai amacından bir milim sapmadan, yaratıcı, geliştirici, zengin ve devrimci taktik esneklikler gözetilir.

Cezaevinden çıktıktan sonra, "kendi elimle Parti'ye mal ettiğim" dediği Marksizm Bibliyoteği Yayınları'nı 1935 yılında kurar. Bu yayınevinden "Gündelikçi İş ile Sermaye (Marx)", "Karl Marx'ın Ekonomi Politiği, Sosyalizmi, Taktiği (Lenin)", "Karl Marx'ın Hayatı, Felsefesi, Sosyolojisi (Lenin)" ve "Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesi'nin Sonu (Engels)" kitapları Kıvılcımlı'nın çevirileri olarak çıkar. O zamanki hayat arkadaşı ve partili devrimci yoldaşı olan Fatma Nudiye Yalçı'nın çevirdiği "Enternasyonal Açış Hitabesi (Marx)" ve "Marksizmin Prensipleri (Engels)" ile Çeviren: C. M. imzasıyla, "Maymun'un İnsanlaşması Prosesinde Emeğin Rolü (Engels) kitapları da çeviri serisinden çıkarılır. Yine aynı yayınevi ve daha sonra kurulan Emekçi Kütüphanesi Yayınları'ndan telif eserler olarak da, "Türkiye İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı", Marksizm Kalpazanları Kimlerdir?", "Edebiyatı Cedide'nin Otopsisi", "İnkılapçı Münevver Nedir?", "Emperyalizm: Geberen Kapitalizm", "Demokrasi, Türkiye Ekonomi Politikası", "Marx-Engels, Hayatları", "Sosyete ve Teknik (F.N.Yalçı imzasıyla)", "İspanya'da Neler Oluyor (Hasan Ali imzasıyla)" ve "Sovyetlerde Stahanov Hareketi (Hasan Ali imzasıyla) kitapları ardı ardına yayınlanır. Bu yayın serisiyle Kıvılcımlı, bir yandan Marksizm'in temel kavramlarını çevirilerle yaymaya, diğer yandan da orijinal araştırmalarla işçi sınıfının sosyal ve enternasyonal kurtuluşu yolunu aydınlatmaya çalışmaktadır. Telif eserlerden Türkiye'de İşçi Sınıfının Sosyal Varlığı'nda, o günkü istatistiklerle, Türkiye işçi sınıfının niceliksel ve niteliksel varlığı ortaya konur. Varlığı ve eylemleriyle proleter devrimde işçi sınıfının öncülüğü kavratılır. Edebiyat-ı Cedidenin Otopsisi kitabı, Kıvılcımlı'nın cezaevinde iken okuduğu bir Edebiyat-ı Cedide seçkisinin eleştirisidir. Bu eleştiri, Cemil Meriç'in deyimiyle "bir edebiyat eleştirisiyle, bir çağın hastalıklarının teşhiri"dir. Emperyalizm Geberen Kapitalizm, Lenin'in kitabından benzetmeyle, Türkiye Finans-Kapitali'nin nasıl gelişip, emperyalist ilişkiler içinde yer aldığını daha o günlerde (1935) ortaya koyar. İnkılapçı Münevver Nedir broşüründe, o günlerde ölen Fransız Komünisti Henri Barbusse'ün kimliğinde devrimci bir aydının karakterini tespit eder. Devrimci bir aydını, kitle adamı, parti adamı ve enternasyonalist olarak tanımlayıp, Barbusse'ü örnek gösterir. Demokrasi, Türkiye Ekonomi Politikası kitabı için ilerde kendisi şöyle diyecektir:

"Ölüm döşeğinde Mustafa Kemal, kendisini çoktan öldürmüş, mumyalamış ve içinden çıkılmaz bir mezar-ehrama gömmüş bulunan finans-kapitale en son hizmetini yaptı: Toprak reformu geveleyen İnönü'yü düşürdü.

Yerine İş Bankası haydut yatağında: 'Bir torba altın verdim, bana bir çuval altın getirdi' dediği Celal Bayar'ı Başvekil yaptı.

Bunu beklemiyor değildim. Hatta 'Emperyalizm' kitabında, yazılı olarak daha 1935 yılı, Bayar'ın 1937'de olduğu gibi, Türkiye Ekonomi ve Politikasının başına buyruk olacağını yazmış, 1950 DP saltanatını sezmiştim.

1937 Darbesi, Naziliğin Türkiye'yi finans-kapital dehlizlerinden teslim alış prosesini taçlandırmıştı.

" ... O vesile ile oturdum 'Demokrasi: Türkiye Ekonomi Politikası'nı yazdım. Orada ne dediklerim yayınlandı" (Günlük Anılar sayfa 297)

Marx Engels, Hayatları kitabında dünyayı değiştirmenin metotlarını ve kanunlarını öngörmüş bu iki büyük insanın hayatlarından ve özel yaşamlarından kesitler vererek onları nasıl örnek almamız gerektiğini veciz bir şekilde anlatır.

Bu yayınların yanında o dönem yayınlanan Yeni Adam, Her Ay gibi dergilerde yazılar da yazmaktadır. Nihayet 1937 1 Mayıs'ından başlayarak, Karl Marx'ın "Kapital"ini fasiküller halinde yayınlamaya başlar. 20'şer sayfalık bu fasiküller ancak 7 sayı yayınlanabilir. O dönemde yazdığı ve yayınlayacağını ilan ettiği, "Din Tarihinin Materyalizmi", "İslâm Tarihinin Materyalizmi", "Osmanlı Tarihinin Materyalizmi" ve "Bergsonizm" adlı kitaplarını yayınlayamadan, ünlü Donanma Davası provokasyonu ile yeniden tutuklanır ve 15 yıl hüküm giyer. Sultanahmet ve Çankırı cezaevlerinden sonra 11 yılını Kırşehir cezaevinde geçirip, 1950 affıyla çıkar. Yine onlarca eserle tabii...

Burada adı geçen "Din Tarihinin Materyalizmi", "İslâm Tarihinin Materyalizmi", "Osmanlı Tarihinin Materyalizmi" eserleri için Kıvılcımlı'nın yayınlanmamış bir önsöz denemesinde şöyle bir saptaması var:

"1938 Yavuz davasında, gerek Osmanlı, gerek İslâm Tarihinin maddesi üzerine olan el yazmaları, gizli polisçe birer suç belgesi yerine konularak gasp edildi. Ve bir daha o el yazmalarının tek tük, eksik taslaklarından başka izini tozunu bulamadık. Hele Kur'an-ı Kerim'i satır satır izleyerek özenle temiz ettiğimiz 'İslâm Tarihinin Maddesi' kitabının 1. cildi bağırta çağırta yok edildi. Söz verilmişken, yıllarca sonra bulunamadığı gerekçesiyle geri verilmedi." (Tarih Yazıları s. 12, Sosyal İnsan Yayınları)

İşte o yok edilen 1. cilt muhtemelen Din Tarihinin Materyalizmi incelemesidir. Kalan artıklar ise daha sonra Allah-Peygamber-Kitap başlığıyla toplandı. Osmanlı Tarihi üzerine yazdığı 3 ciltlik çalışması da yine Sosyal İnsan Yayınları tarafından tam metin olarak 2007 yılında tek kitap halinde yayınlandı. Kıvılcımlı, Osmanlı Tarihi üzerindeki bu incelemesini hem orijinal Tarih Tezi'nin bir uygulaması, hem de bugünkü Türkiye Toplumu'nun içinden çıktığı Osmanlı toplum yapısının özgün ve alternatif bir değerlendirilmesi olarak yapmıştır.

Bu arada 1951 yılında o zamana kadarki en büyük TKP tutuklamaları olur. Mevcut TKP yöneticileri toplanır. Kıvılcımlı son yıllarda hapiste olduğundan tutuklama dışında kalmıştır. Burjuvazinin "Komünistlerin kökünü kazıdık" demagojilerine karşılık, dışarıda kalan

kadrolardan bir bölümü ve işçileri toplayarak, "İşçi sınıfının hak ve varlığını korumak" sloganıyla, 1954 yılında Vatan Partisi'ni kurar. Vatan Partisi 3 yıllık ömründe fazla bir örgütlenme başarısı gösteremez ama gerek varlığıyla, gerekse 1957 seçim kampanyasındaki faaliyetleriyle sosyalistlerin sesinin kısılamayacağını dosta düşmana gösterir. Bu dönemde– 1953 yılında, İstanbul'un Fethinin 500. yılı dolayısıyla yayınladığı "Fetih ve Medeniyet" broşürüyle, daha sonra geliştirip yayınlayacağı Tarih Tezi ışığında İstanbul'un fethini yorumlar. Bu fethi, önemli bir şehrin alınmasının çok ötesinde, antika tarihte oldukça önemli bir olay olarak yorumlar. Bunun dışında daha çok parti çalışmalarına ilişkin yayınlar yapar Kıvılcımlı. Vatan Partisi'nin kuruluş gerekçesi olan "Kuvayımilliyeciliğimiz", 1956 yılında İstanbul Üniversitesi Anayasa Kürsüsü'nün bir anketine cevaben yazdığı ve Suat Şükrü imzasıyla yayınladığı "Anayasa Teklifi" ve 1957 yılı Bütçe'si eleştirisi olarak yazdığı "Siyasetimiz" ve bir sendika kongresini hicvettiği uzun şiirden oluşan, Dede Hande ismiyle, "Soğan Ekmek Kongresi"ni yayınlar. Bu sırada, Partinin yayın organı olarak, aylık çıkan ve ancak 4 sayı yayınlanabilen "Vatandaş" gazetesi de çıkarılır. Bu yayınlardan Vatan Partisi Programı, Kuvayımilliyeciliğimiz ve Anayasa Teklifi bir bütün halinde Türkiye'nin Demokratik Devrimi'nin asgari programını oluştururlar.

1957 seçimlerine katılan Vatan Partisi, iktidar yanlılarının kışkırtma ve saldırıları altında kısıtlı bir seçim çalışması yapar. İstanbul'un Eyüp ilçesindeki seçim mitinginde yaptığı ünlü "Eyüp Konuşması"ndan sonra tutuklanır ve Vatan Partisi'ne de (Komünizm ile ilgili değil de; "Dini politikaya alet etme" gibi saçma iddialarla) kapatma davası açılır. 2 yıl süren ağır tutukluluk hali ve yargılamalardan sonra Vatan Partisi beraat eder.

Burada Eyüp konuşması üzerine kısa bir yorum yapmak lazım. Bu konuşmada İslâmiyet'in doğuş çağındaki, mülkiyete ve faize karşı olan özünün Sosyalizm açısından değerlendirilmesi yapılır. Bu bakımdan son derece orijinal ve öncü bir değerlendirmedir. Ancak konuya yüzeysel bakıldığında sanki günümüzde de İslâmiyet övülüyormuş izlenimi çıkarılmaktadır. Nitekim Kıvılcımlı için, çoğu zaman iyi niyetle 'Müslüman Komünist' nitelenmesi yapılabilmektedir. Kıvılcımlı ne herhangi bir dinden, ne de herhangi bir dine karşıdır. O, kendi ülkesinin insan yapısını iyi kavramış, bilinçli bir Tarihsel Materyalisttir. Kendi kaleminden yazdığı yaşam öyküsünde: "Kul ya eyyühel kafirun... suresinden materyalizme atlayış." diyerek kendi konumunu açıkça belirtir.

Onun Devrimci Hareketimize yapmaya çalıştığı en değerli ve kimilerince bir türlü anlaşılmak istenmeyen katkısı; kendi yerli sentezimizin üretilmesi ve proletarya enternasyonalizmi ile buluşma çalışmasıdır.

27 Mayıs olmuştur. Milli Birlik Komitesi görevdedir. İşçi sınıfının politik bir örgütü yoktur ama Kıvılcımlı işçi sınıfı adına MBK'yı yönlendirmek amacıyla iki açık mektup yazar MBK'ya. Ve Bunları "II. Kuvayımilliyeciliğimiz" adıyla kitaplaştırır.

1965'te yeniden kitap yayınlamaya başlar. Tarihsel Maddecilik Yayınları'nı kurmuştur. Bu dönemde ilk olarak "Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi" yayınlanır. Sonra, 30 yıla yakındır üzerinde çalıştığı, Antika Tarihin gidiş kanunları üzerine orijinal görüşlerini tezleştirdiği "Tarih-Devrim-Sosyalizm", ardından da tezini somutladığı bir örnek olarak, "İlkel Sosyalizm'den Kapitalizme İlk Geçiş: İngiltere" kitaplarını yayınlar. Yine bu dönemde "Karl Marks'ın Özel Dünyası" yayınlanır. Türkiye İşçi Partisine tekliflerden oluşan "Uyarmak İçin

Uyanmalı, Uyanmak İçin Uyarmalı" ve bir gazetenin yarışmasına Sadık Göksu ismiyle yolladığı "Türkçe'nin Üreme Yolları", kitap olarak 1966 yılında basılırlar.

1967 yılı başlarında haftalık olarak yayınlayacağı "Sosyalist" gazetesini çıkarmaya başlar. İmkânsızlıklar yüzünden ancak 7 sayı yayınlanabilir gazete. Gazetesi kapanınca, o zamanlar çıkan başka sol dergilerde yoğun olarak yazmaya başlar. İdeolojik ve teorik görüşlerinin farklılıklarına bakmadan ve dönemin ilerici/sol yayın organlarından Ant, Türk Solu ve Aydınlık dergilerinde sayısız makaleleri çıkar. Bu yazıların tamamını burada sıralamayacağız ama sadece belli başlı birkaç tanesini anmak bile, onun Türkiye ve dünya meselelerindeki duyarlılığını ve ustalığını göstermemize yeter. "Deccal Kapımızı Nasıl Çalıyor?", Çek Meselesi mi, Dünya Meselesi mi?", "Sayın İ. İ. Paşa'ya Açık Mektup", " Üretim Nedir?", "Türkiye Halkının Teşkilatlandırılması", "Türkiye'de Sınıflar ve Politika", "Lenin ve Türkiye", "Çin Halk Cumhuriyeti-Kızıl Bekçiler"," Kendimize Gelelim, Ya Birleşmek Ya Ölüm (Kanlı Pazar üzerine)", "Ho Amca'nın Düşündürdüklerinden", " Genel Olarak Sosyal Sınıflar ve Partiler", "Gençliği Azıcık Anlayalım", "Dinin Türk Toplumuna etkileri", ve bunlar gibi daha onlarca yazı...

1970 yılında yeniden kitap ve yazı çalışmalarına hız verir Kıvılcımlı. Yükselen 68 hareketinin Finans-Kapitalce tuzaklara çekilmeye, özellikle üniversite gençliği üzerinde sürek avlarının düzenlenmeye çalışıldığı günlere gelinmiştir. Bir yandan işçi sınıfını ve gençliği İşçi Sınıfı Partisi'nde örgütlemek, öte yandan da her gün yükselen provokasyonlara karşı herkesi uyarmak için sağlığının bozuk, yaşının ileri olmasına bakmadan kan ter içinde çalışmaktadır. Son 2 yılda, 8'i narkozlu 13 operasyon geçirmesine karşın (Prostat kanserlidir), kitaplar ve gazete yayınlamakta, ulaşabildiği ve çağrıldığı her yere giderek konferanslar vermektedir. 1970-71'de 26 sayı yayınlanan "Sosyalist" gazetesi, 1971 Nisan ayının sonunda sıkıyönetimce kapatılır.

Bu yıllarda yayınlanan kitaplar da: "Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu", "Oportünizm Nedir?", "Halk Savaşının Planları", "Devrim Zorlaması, Demokratik Zortlama", "Anarşi Yok! Büyük Derleniş!", "İşçi Sınıfı Partisi Nedir: Vatan Partisi Tüzüğü ve Programı", "27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi", "Toplum Biçimlerinin Gelişimi", "Metafizik Sosyolojiler" ve bazı kitapların o dönem yapılan 2. baskıları.

1971 Nisan ayında Sıkıyönetimce aranmaya başlar Kıvılcımlı. Evinden ayrılır ve ölümüne kadar geçen süre trajik bir kaçış öyküsüdür. Burjuvazi onu en tehlikeli ve baş düşman yerine koymuştur. Hakkındaki idam tehdidi ile aranmaktadır. Prostat kanserinden dolayı ölüme yaklaşmaktadır. Onun bir de dönemin burjuva resmî tarihi anlayışı ve resmî ideolojisine bulaşmış olan TKP ile de hesaplaşması ve sorunları vardır. Konuyu ve yaşanan sorunları bir de... kendi satırlarından aktaralım:

"Şimdi üç ölüm cezası ile mahkûm bulunuyorum:

1 - Prostat Adeno Karsinom başlangıcı. Yetmişinde insan için tabii idam hükmüdür. Ona bir diyeceğim yok. Ondan kaçamam.

2 - Türkiye'de Sıkıyönetim Mahkemesi: 'Yılanın başı', 'Azılı komünist' olarak, idam cezasıyla tevkifime karar verdi. Bunu da sosyal ve politik bakımdan 'tabii' sayıyorum. Bundan kaçtım.

3 - Nerede ve hangisi olduğunu bilmediğim bir 'Türkiye Komünist Partisi', beni bu sıra Parti'den atmış. Bu moral 'idam' kararını artık 'tabii' bulamıyorum. Ve kaçamıyorum.

1. ve 2. ölüm cezaları olacağına varır. 3. ölüm cezasına karşı hiç değilse burjuva mahkemelerindeki kadar savunma hakkımı kullanmazsam, bu savaş dünyasından giderayak, son görevimi yapmamış olurum.”.....

“1971 Haziranı Sofya’da -bana değil, yanımdakilere- benim ‘Türkiye Komünist Partisi’nden atıldığım söylendi.

O güne dek, ‘Parti’ adına hiç kimse bana özel yaşantım veya ideolojim açısından en ufak bir eleştiri yahut bildiri yapmadı. Düşünce ve davranışlarıma karşı yalnız ‘saygı’ gösterileri duydum.”

İşte bu üç ölüm cezası el ele vererek, biri diğerinden zerrece farklı ve insaflı olmadan, bu büyük proleter devrimcinin, ülkesinden, kavgasından ve sevdiklerinden uzakta, Yugoslavya-Belgrat’ta bir hastanede ölmesini sağlarlar.

11 Ekim 1971 günü aramızdan ayrıldı Kıvılcımlı.

Aramızdan ayrılışının üzerinden 40 yıl geçmiş. Bu yıllarda Kıvılcımlı’yı anlama ve anlatma yolunda iyi niyetli birçok girişim oldu. Ancak bu kadar yıl sonra bile yeterince anlaşıldığı ve anlatıldığını söylemek mümkün değil. Yazıp da insanın ve insanlığın sosyal ve enternasyonal kurtuluşuna ve hizmetine sunduğu on binlerce sayfalık (yaklaşık 50.000 sayfa) çalışmalarının yayınlanması konusunda da iyi niyetli kimi girişimler oldu kuşkusuz. Ancak eserlerinin de sistemli bir biçimde yayınlanması pek mümkün olamadı. Bu konuda da bazı olumsuzluklar yaşandı. Son yıllarda Sosyal İnsan Yayınları, bu eserlerin tümünü, “Bütün Eserler” formatında yayınlamaya girişti. Yayınlanan kitapların düzgün bir sıra ile yeniden basılmalarının yanı sıra, yayınlanmamış eserler de eski yazıdan yeni yazıya aktarılarak yayına hazırlanmaya çalışılıyordu. 2008 Şubatında, yazılışından 72 yıl sonra yayınlanan “Bergsonizm” kitabı buna örnektir.

Kıvılcımlı yayıncılığında çok önemli bir adım sayılması gereken bu önemli girişim de ne yazık ki dondurulmuş durumda. Oysa daha yayınlanmamış o kadar çok eseri var ki. Umarız bundan sonraki yayınlama girişimleriyle bu eksiklik de giderilir.

Ölümünün 38. Yılında(2009) bu önemli düşünce ve eylem adamı büyük proleter devrimci, çok anlamlı bir biçimde anıldı. Türkiye sosyalistlerinin büyük çoğunluğu, kimi düzenlemeci, kimi destekçi ve katılımcı olarak, ortak bir anma programı uyguladılar. Ne yazık ki bu önemli ve vefalı girişimin arkası gelemedi.

Erişim: http://www.sorunpolemik.com/SP/454/olumunun_40_yilinda_dr_hikmet_kivilcimli_ve_eserleri/

FETİH VE MEDENİYET -Dr. Hikmet Kıvılcımlı

Hâne-i dil kim harâb olmuş sanurdum ben anı
Ol cefa miymarunun tarhı ile ma'mûr imiş

Avni

Gönül evini ben yıkılmış sanırdım
Meğer o cefa mimarının bezeyişiyle şenlenmiş

Fatih Mehmet

Cevr-i dilber, ta'n-i düşmen sûz-i firkat, za'f-ı dil
Dürlü dürlü derd için halketmiş Allahım beni

Avni

Güzel üzer, düşman kınar, ayrılık yakar, gönül yufkadır
Türlü türlü dert için yaratmış Tanrım beni

Fatih Mehmet

1-FETİH BİR MEMLEKETİN Mİ? İNSANLIĞIN MI?

İstanbul'un Fethini sırf bir Müslümanlık ve Hıristiyanlık savaşına bağlamak, en az beş yüzyıl evvelki kafa ile düşünmek olur.

İstanbul'un fethi bir dinin öteki dine karşı zaferi değil, ilerlemenin gerilemeye karşı zaferidir.

Din, kadim savaşlar için başta gelen bir bayraktır. Ama, sade bir bayrak... Bugün de bayrak, harbin sebebi değil, dövüşen ülkülerin elle tutulur sembolüdür. Fetih savaşlarındaki

dini esbâb-ı mucibeler kimseyi aldatamaz. Din gayretleri, Tezatlı tarih hengâmelerini [kargaşalarını] güden derin maddi kanunların satıhta yüzen sembolik ifadelerinden (anlatımlarından) ibarettir.

Onun için, ancak medeniyet tarihinin bütünlüğünü kavramayanlar, İstanbul'un Fethini bir Müslümanlık ve Hıristiyanlık çarpışması derecesinde küçültebilirler.

Gerçekte, İstanbul'un Fethi, herşeyden evvel bir insanlık ve medeniyet hamlesidir. Arapça'da "Fetih" sözü güzel bir tesadüfle: "Açmak" manasına gelir. İstanbul'un Fethi de, o zamanki insanlığı bir çıkmazdan kurtarmış, medeniyete yeni ufuklar açmıştır. İstanbul'un Fethi, tarih yolu üstüne kâbus gibi çökmüş bir cesedin (Bizans engelinin) kaldırılması, Bizans çöküntüleriyle tıkanmış medeniyet yollarının, -yalnız müslümanlara, yalnız Türklere değil-tekmil insanlığa yeniden açılmasıdır. Açılış biraz acıklı mı olmuştur? Mümkün. Fakat o zaman ölüleri böyle kaldırmak adetti.

Demek, İstanbul'un Fethi, yalnız Türklerin değil, bütün dünyanın kutlayabileceği, kutlamakta haklı, -hatta bir dereceye kadar, insan olarak vazifeli sayılabileceği büyük Tarihsel Devrimlerden biridir.

2-FETİH ZORLA MI? GÖNÜLLE Mİ?

Bizzat İstanbul'un Fethine yakından bakalım. Orada Hıristiyan, Müslüman bütün geniş halk yığınlarının, adeta farkına varmadan, hatta belki istemeyerek elbirliği ettikleri görülür. Fetih açılmak manasına gelince: İstanbul'un açılışı hem içeriden, hem dışarıdan olmuştur. İstanbul'un kapıları, dışarıdan alelumum [genel olarak] Türkler ve Müslümanlar, içeridense Hıristiyanlar ve Museviler eliyle açılmıştır.

Bu gerçeği bize en iyi anlatan Osmanlı belgesi, Fetva derecesinde yetkili bi r hükümdür. Hicri 945, Miladi 1538 yılında, yani fetihten 75 yıl sonra, Kanuni Süleyman zamanında ortaya nazik bir dava çıkıyor:

İstanbul zorla mı alındı? Barışla mı?

Gerek İslam, gerekse genel olarak göçebe geleneğinde bir şehir, ya zorla (anveten) yahut barışla (sulhen) ele geçirilir. (Anveten) yani zorla zaptedilen şehirde bütün başka din mensupları kılıçtan geçirilir veya köle gibi satılır; yabancı din mabetleri yok edilir. Halbuki fetihten sonraki İstanbul'da, Hıristiyanlarla Yahudiler tamamen hür yaşıyorlardı, kiliselerle havralar ayakta duruyordu.

Neden İstanbul'daki gayri müslim mabetleri yıkılmıyor? Neden Müslüman olmayanlar köle edilmiyor?

Kanuni devrinde bu sorular zihinleri öylesine tutuşturmuş ki, alevler meşihat [şeyhülislamlık makamı] saçağına kadar yükselmiş. Ve bunun üzerine, Padişahların bile önünde eğildikleri fetva yoluna gidilmiş. İnkılap müzesinin 88 numarasında kayıtlı: "Kanun-u muteber der-zaman-ı Süleyman" [Süleyman zamanında yürürlükte olan yasa] elyazması (Kaleme alınışı: Hicri 988, Miladi 1580), Ebussuud'un şu fetvasını tespit ediyor:

"MESAİLİ ŞETİY (AYRIŞIK MESELELER): *Merhum Sultan Mehmet Han Mahmiye'i İSTANBUL [İstanbul Büyük Şehri] ve etrafındaki KARİYELERİ [köyleri] anveten fetheylemiştir.*

ELCEVAP: *"Maruf olan [bilinen] anveten fetihdir. Ama, kenaisi-i kadime hali üzere ipka*

olunmak [kiliselerin eski haliyle yerinde bırakılması] sulhen fethe delalet eder. Senei Hams ve Erbain ye Tis'a mie [Dokuz yüz kırk beş yılı] tarihinde bu husus teftiş olunmuştur [araştırılmıştır]. 110 yaşında bir kimesne ile 130 yaşında bir kimesne bulunup Yahudi ve Nasara [Hıristiyan] topluluğu, el altından Sultan Mehemmet Han ile ittifak edip Tekfure, Nusret [yardım] itmiyicek olup, Sultan Mehemmet dahi anları sebyetmeyip [esir almayıp] malları üzerinde mukarrer idicek [karar verecek] olup, bu veçhile [yolla] fetih oldu deyu müfettiş muhzirinde şehadet [tanıklık] idüp, bu şehadet ile kenais-i kadime [eski kiliseler] hali üzere kalmıştır. Ketebehu [yazan] Ebussuud."

Demek, İstanbul yanlız Müslümanın zoru ile değil, aynı zamanda Hıristiyan halkın gönlü ile fethedilmiştir.

Filhakika, Fatih devrinin Türkleri, zamanımızın Atom bombası kadar müthiş görünecek, yeni teknik keşiflerle İstanbul surları önüne gelmişlerdi. Macar mültecisi Urban, o zamana kadar görülmedik topu dökmüştü. 60 öküzle ve iki bin insanla iki ayda Edirne'den İstanbul'a gelen bu topun çevresi 9, çapı 3 kademdi [yaklaşık 33 cm'lik uzunluk ölçüsü], yarım arşın, normal bir ayak boyu. (Yaklaşık 37.5 cm)], sesi 30 milden işitiliyordu. 1200 okka çeken granit güllesi bir mil uzağa düşüp, 6 kadem derinliğinde toprağa gömülüyordu.

Fakat, bazı manidar noktaları unutmayalım:

1-Macar Urban, ilkin Bizans hizmetinde idi. Osmanlılar, onu Bizans'tan kendilerine çekmeyi bildiler. Çünkü, terakki [ilerleme] beri taraftaydı. Bizans geriliğe batmıştı.

2-"Rumların da topları vardı." (Ahmet Refik, "Bizans önünde Türkler", s. 402) "Yalnız cephaneliklerde barut azdı" (age); ve Bizans topları, kullanılması pek becerilemediği için geri teperken kendi surlarına zarar veriyordu. Demek Bizans'ta eksik olan top değil, insan imanı idi.

3-Nihayet, bütün dehşetine rağmen Urban'ın "Şahi" adlı topu, Bizans'ı fetheden şey olmadı. "Bir gün patladı. Mucidini de, zabitlerini de öldürdü". (Ahmet Refik, age, s. 402)

Osmanlılar, top tekniğinden başka, yaman bir ahşap kule de kullandılar. Lâkin, bir sabah, kulenin geçmesi için doldurmuş bulundukları hendeğin yeniden boşaltılmış olduğunu görünce şaşırdılar. Gene Osmanlılar yeraltı yolları ile surların altından geçmeye çalıştılar. Lâkin bir Alman, Bizans tarafında da karşılık dehlizler açıp, Rum ateşiyle Türkleri karşılamayı akıl etti. Osmanlı donanması, Haliç zincirini kıramayınca, karadan Haliç'e aştı. Lakin, bu daha ziyade manevi tedhişe [korkutmaya] yaradı.

Bütün tarihi değişmelerde bu böyledir. İstanbul'un Fethinde de yalnız başına teknik unsur, yetici bir kuvvet olamamıştı. Bütün mesele o tarihi savaşta, iki taraftan hangisinin insan gönüllerini kazandığına gelip dayanıyordu. İnsan meselesinde Bizans yaya kalmıştı. İnsanı Türkler cezbediyordu. Bu cazibe elbet Bizans hükümdarına karşı açıkça itiraf edilemezdi. Ancak, Ortaçağ yığınlarına has batıl itikatlar şeklinde belirtiler veriyordu. Kuşatma günlerindeki Bizans'ın halk psikolojisini tarih şu satırlarla anlatır:

"Bazen ortaya bir takım şayialar çıkıyor, gökten bir emir geldiği ve bu emirde Türklerin şehre girmelerine mümanaat [engel] *olunmaması, hatta Jüstinyanüs sütununa kadar bırakılması, orada bir melek zuhur ederek kendilerini perişan edeceği ağızdan ağıza geziyordu. Bu şayialar Bizans'ı müdafaa için silaha sarılmak istemeyenleri memnun ediyordu.* (Ahmet Refik, Bizans Önünde Türkler, s. 398)

O zamanın insanı, içgüdülerine başka dil bulamıyordu. Bu hali sözde "Bizans ihaneti" ile izah etmek, büyük tarih olaylarını, küçük hilekârlıklara irca etmekten [indirgemekten] farksızdır. İhanet, yüzeyde görülen şeydir. Asıl derin sebepler: Bizans sosyal düzeninin halk için dayanılmaz hale gelmiş bulunmasında gizlenir. Ezilen Bizans halkı, Dini ayrı Osmanlı Türklerinde adalet ve insani kudret sezmiştir. Bizans rejiminin baskısı, halk için dâfia [itici] rolü oynamış; Osmanlılığın getirdiği yeni düzen, bunalan halkı cazibe kuvveti gibi çekmiştir.

Ve birgün, en kritik anda, Bizanslı insan, şehir surlarının o aşılmaz kapılarından birini, görünmez elleriyle, ansızın, Kostantin'in arkasından Türklere açıvermiştir.

3- KADİM TOPRAK DAVASI

İstanbul'un Fethine, Müslüman olmayanlar neden taraftardılar?

Nasıl oldu da, aynı İsa dinli Papa'nın Katolikliğiyle bir türlü kaynaşamayan Bizans halkı, can düşmanı Müslümanlarla "El altından ittifak" ediverdi?

Bu tezadlı görülen hakikati, Hıristiyanların güya şaşkınlığı ile yorumlamak, en hafif manasıyla şaşkınlığın ta kendisi olur. Gerçek tarihte, şaşkınlıklar ve yanlışlıklar aramak ilim dışı bir kuruntudur. Tarihte en kör tesadüf saydığımız hadiseler bile, son duruşmada, önüne geçilmez: "Tunç kanunlar" icabıdır. Bizans tezatlarının iç yüzünü idare eden kanunların başlıcaları, Kadim Çağların Toprak meselesine dayanır.

Bizans, 10-11. yüzyıllar arasında en parlak devrini yaşadı. 11. yüzyılla beraber derebeyleşmeye başladı. Derebeyleşme, köy topraklarının mütegallibe eline geçmesi demektir. Toprağı tekeline alanlar, toprak vasıtası ile geçinenlerin hayatları kadar, devlete de hükmettiler. Derebeyleşmenin ilk tepkisi, merkezi devletin can damarını tıkamak oluyordu.

"Arazinin kamilen [tümüyle] *kilise ve manastırlara geçmesi hâzinenin gelirlerini azaltıyordu. Rahiplerin imtiyazı orduyu kuvvetsiz bir hale getiriyordu."*

Bunun üzerine, bütün kadim İmparatorluklarda adeta "tekerrür" eden fasit daire [kısır döngü] harekete geçti. Gelire susayan:

"İmparatorlar,, ahalinin vergisini arttırmaya başladılar. Kilise ile bazı imtiyazlı sınıflar vergiden muaf oldukları için bütün yük köylü ile esnafa yükletildi." *(SCH. DİEHL, "BYZANCE. Grandeur et Decadance" ve St. Rumciman: "La Civilisation Byzantin" eserlerinden özet: Ş.B., Ül. 79. Temmuz 1939, s. 410)*

Derebeyleşmenin yarattığı tezatlar, yalnız alt tabakaları ezmekle kalmaz. Üst imtiyazlı zümrelerin dahi tepişmelerine yol açar. Derebeylerle merkezi Kral arasında çarpışm alar alır yürür.

"Osmanlı İmparatorluğu kurulurken bu mücadele son safhasına varmış. Beyler lehine neticelenerek büyük bir kısım toprakların mülkiyeti ile birlikte, devlete ait nüfuz ve yetkilerin de malikâne sahiplerinin ve kiliselerin eline geçmesini gerektirmişti." (Zahariae, Boissonadde'den nakil. Ö. B., Ül. 61, Mart 1938)

Osmanlı yıldızının parlaması böyle bir fırsat çağında başlar. *"Osman Bey zamanında Bizans İmparatoru, İkinci Andronikos'tu (1283-1338). Andronikos, Sekizinci Mihail Paleologos'un oğlu idi. Zamanında Anadolu perişan bir halde idi. Babası Mihail'in devrinde Anadolu'nun Vitinya (Trabzon ve ilh.) ve Frigya gibi dağlık yerler arazisi vergiden muaftı.*

Buna karşılık onlar da yerli asker teşkil ederler, memleketin müdafaasına yardım ederlerdi.

"Mihail, hazinenin zaruretini görünce, kumandanların aylıklarını kaldırdığı gibi, onlardan fazla vergi de almaya başladı. Keza ahalinin de vergilerini arttırdı. O derecede ki, vilayetler, artık hükümete imdat şöyle dursun, kendilerini bile müdafaadan aciz kaldılar." (Ahmet Refik, Bizans Karşısında Türkler, İstanbul 1927, s. 22-23)

Yani, Bitinya (Trabzon vs.) ve Frigya (Bursa ile Konya) Bizans'ın en hassas noktaları haline gelmişlerdi. Osmanlılar da, tam bu kaynaşma noktaları üzerine binmiş bulunuyordular.

Böylece, zamanın dünya medeniyetini temsil eden Bizans İmparatorluğu; Geniş halk yığınları için çekilmez işkence; üst tabakalar için de huzursuzluk kaynağı olmuştu. Bu şartlar altında, Osmanlı akınlarını yalnız Hıristiyan kara halk hoş gör-

16 mekle kalmadı; bizzat Bizans Tekfurlarından da Osmanlı hareketine katılmalar sıklaştı. İlk Osmanlı hamlelerinin siyasi akıl hocası ve dışişleri bakanı durumunda olan şahıs Köse Mihal'di. Rumeli fetihlerinde Evrenos beyler; Türk İlb'leri (Şövalye-Gaziler) ile yanyana zafere koştular. İstanbul Fethine mukaddeme [başlangıç] olan Güzelce Hisar'ı başta Zagnos Paşa kurdu. İstanbul kuşatmasında Kayser'in barış teklifine Veziriazam Halil Paşa taraftar iken, bu teklife karşı koyan, kuşatmaya devam işinde Fatih'i ikna eden gene aynı Zagnos oldu.

Tarihte hep öyledir; maddi sebepler bir defa yolun ana hatlarını çizdi mi, o yolda gereken manevi unsurlar hemen başgösterir. Nitekim, sübjektif olarak, ortada hâlâ bir Hıristiyanlık ve Müslümanlık gayreti vardı. Ama, objektif durum, tarih sahnesinde rol oynayanların başı üstünden, insanlığın mukadderatını geliştirmekte Hıristiyanı Müslümana yardımcı ediveriyordu. Bunun en parlak örneğini, Müslümanlara karşı Haçlı seferi için gelen Katalanların, sonra Bizans'a hücum etmeleri verir.

Kendilerine "Mağribî" de denilen Katalanlar, Roje de Flor kumandasında, Bizans İmparatoru emrine girmişlerdi. Aydın, Menteşe, Saruhan, Karasi ve Karaman Oğullarına karşı zaferler kazandılar. Bu sefer Andronikos ürktü. Bulgarların Bizans'a hücumlarını bahane ederek, Katalanları parçalamaya yeltendi.

"Katalanlar, İmparatorun maksadını anladılar. Türklerden aldıkları yerleri tümüyle tahrip ettiler. Ordularını parçalatmamak ve Bizans'a erzak vs. göndertmemek için Çanakkale Boğazını tuttular, Gelibolu'ya yerleştiler. Daha sonra, Rumların hud'alarından [aldatmalarından] *dilgir* [kırgın] *oldular. Onlara karşı en müthiş muharebelerde bulundular."* (Ahmet Refik, age., s. 25)

Bizans, Katalanların reisi Roje'yi öldürdüğü vakit, Gelibolu'da yapılan toplantıda, Katalan reislerinden Beranje şöyle bağırdı:

"Anadolu'yu silahımızın kuvvetiyle Türkler'in (Derebeyleşmiş Selçuk saltanatı artıklarının demek istiyor) zulmünden kurtarmaklığımız bizim için ne derece ebedi bir şan ve şeref bahşedecek ve namımızı en uzak haleflerimize kadar intikal ettirecek [geçirecek] *kadar bir hadisedir. Bunu, bize bu derece yakışıksız muamelede bulunan Rumların da hayretle takdir etmemeleri gayri kabildir. Bu hayınlar, şimdi muzaffer kollarımızın kuvvetini anlasınlar. "*

Kızışma en çok Fatih'in dedelerine yaradı. Osmanlı Türkleri; *"Katalanların Gelibolu'ya yerleşmelerinden 1 sene sonra Bizans'a karşı yapılan muhacemelerden [saldırılardan] istifade etmeye başladılar."* (Ahmet Refik, agy, s. 26)

"Türkler Katalanlarla beraber Marmara sahillerini tümüyle elde ettiler. Bu suretle Trakya Anadolu'dan geçerek Türkler için büsbütün açıldı." (age, s. 30)

4-TOPRAK DAVASININ HALLİ

Müslüman, Hıristiyan herkesin Bizans'ı neden yıkmak istediğine işaret ettik.

Nasıl oldu da, Bizans dâfia (itici) kuvvetinden kaçanlara, Osmanlılık cazibe teşkil etti?

Bunu bir maddi, bir de manevi, iki cepheden gözümüzün önüne getirebiliriz.

Osmanlılığın, Hıristiyan halk yığınlarına hoş gelmesi, herşeyden evvel Bizans'ta kördüğüm olmuş toprak münasebetlerini (ilişkilerini) kesip atıvermesinden ileri gelir. Osmanlılar, Bizans ilişkilerini yıkmakla kalmazlar. Onun yerine temiz göçebe ruhunu kaybetmemiş yepyeni bir Toprak Düzeni de kurarlar. Bu yenilik Dirlik Düzenidir.

Ayrıntılara giremeyeceğiz. Yalnız, Dirlik düzeninin Osmanlılıkla beraber başladığını, daha doğrusu, Osmanlılığın temeli olduğunu hatırlatalım. İlk Türkçe'de Kanun demek, Miri toprak demektir. Toprak kanunları 1302'lerde başlar. Osman (İlb, şövalye) Gazinin İstiklâl yılı ise 1300'dür. ("Kavaaniyn Kadiyme-i Osmaniye", El yazması, İnkılap Müzesi, No: 133).

Kanuna göre, Osmanlı bir yeri zaptetti mi, orada önce "Tahrir" (istatistik) yapar. Sonra, Miri toprağı çiftçiler arasında "Taksim" eder. "Çift" sözü: Her yıl ekilen ve ürün veren iki öküzlük arazi demektir. Reayaya bedava verilen toprak miktarı, genellikle, birer "Bütün çift"tir. Bütün çift, toprağın verimlilik derecesine göre 70 ile 150 dönüm arasındadır. Onun için, topraklar, **Hâssa, Evsat, Edna** diye üç dereceye ayrılır:

Toprağın çeşidi	: Hassa yer	Evsat yer	Edna yer
Beher çiftin dönümü :	70 80	100	136 -150

Bu taksimde ne yaman bir eşitlikçiliğin hüküm sürdüğüne dikkat edilsin: Toprağın verimi arttıkça, dönümü azalıyor ve bütün çiftçiler hemen hemen mutlaka aynı ürünü alıyorlar. Böylece Osmanlılar fark iradı meselesini halletmişlerdir.

Miri topraklardan alınan vergi "arzın tahammülüne göre": İlk zamanlar 1/8'i geçmeyen Öşür (Haracı Mukaseme) ile, iki ila beş dönüme bir akça düşen çift akçası (Haracı Muvazzafa)'dır. Çift akçası, askerlik yapmayan reayadan alınır. Ve toprağın kalitesine göre yılda 25-40 akçeyi bulur.

Sonradan, Osmanlı toprakları da, Bizans usulü derebeyleşince vergilerin nisbeti (oranı) ve çeşitleri boyuna artıyor. Fakat, ilk zamanlar bütün vergiler bunlardan ibaretti. Toprak bire beş, on ürün verirken köylüler sekizde bir aynî vergi verince, Tekfur çapuluna alışmış Bizans köylüsü için bu nimet sayılırdı. Çift akçesi de dönüm başına bugünkü para ile 4-5 kuruş tutarındadır. İkinci Dünya Harbi'nden evvel kıraç toprağın dönümünden 40-50 kuruş arazi vergisi alındığına göre, zamanımızla karşılaştırma bile mümkündür.

Osmanlı toprağında birinci insan Çiftçi ise, ikinci insan, Eşkinci veya Dirlikçi adını alan sipahidir. Dirlik tâbiri, Karolenjiyen Fransa'sındaki Benefice'in tam karşılığıdır. Dirlikçi, kendi maaşını çiftçilerin vergilerinden toplayıp çıkarır. Dirlikçiye (Sahib-ül arz) adı da verilir. Ama, gerçekte o, toprağın hiçbir şeysine sahip değildir. Miri toprağın tasarrufu doğrudan doğruya köylünündür. Miri toprağın mülkiyeti ise hiç kimsenin değil, Beytülmal'in, yani tekmil

Müslümanlar Topluluğunundur. Miri toprak Padişahın dahi mülkü değildir. Kim çalışırsa onun tasarrufuna girer.

O halde, dirlikçilerin rolleri nedir?

Bir kelime ile toprağın işletilmesini ve asayişini gözlemektir. Bir çift "Münhal" [boş] oldu mu, onu boş bırakmayıp ehline, "Tapu" hakkı olarak vermek dirlikçinin iktisadi vazifesidir. Çiftçilerin barış zamanı itten uğursuzdan, harp zamanı dış istilalardan korunmaları dirlikçinin siyasi vazifesidir. Dirlikçi, kontrol ettiği toprakları bizzat işletemez ve keyfinin istediğine de veremez.

Padişahtan en ufak kale yamaklarına kadar bütün tabakalar, miri topraklar üzerinde sadece birer dirlikçidirler. Padişah Sultanlara ait Has Dirlikler bir yana bırakılırsa, vezir ve beylerin 100 bin akçeden fazla hasılat getiren hasları gibi, 20 ila 100 bin akçe arasındaki zeametler ve 3 ila 20 bin akçalık tımarlar da hep "mansıpla kaim"dirler. Yani, dirlikçi vazife başında kaldıkça dirliğin gelirinden faydalanır. Yoksa, dirlik üzerinde herhangi bir mülkiyet iddiasında bulunamaz. Alelade, kaydı hayatla tayin edilmiş bir memurdur.

Dirliklerin esası Tımar'a dayanır. Tımarlû, daima Dirliğinin başında hazır bulunur. Tımar gelirinin hepsini değil, ancak ilk 3000 akçasını "Kılıc-ı Tımar" adıyla kendisine alıkor. Onun üstünde her 3000 akçaya karşılık, sefere göndermek üzere bir cebelû, yani, mesleği savaşçılık olan bir süvari yetiştirir. Dirlikçi'nin geçim seviyesi, hiç olmazsa kanunen öteki muhariplerinkinden farksızdır. Ve *"Sefere sahib-i Tımar bizzat gelmek gerektir."* (Asafname, El Yazması, s. 15)

Görüyoruz. Çiftçiler arasında olduğu gibi, profesyonel savaşçılar arasında dahi mutlak eşitlik esas tutulmuştur. Osmanlı Miri toprakları, hemen hemen bütün ülkeyi kaplayan en büyük arazi kitlesidir. Orada, Çiftçi ile Dirlikçi, birbirini sömüren iki sınıf olmaktan çok, biri toprakla, ötekisi harp ve asayişle meşgul olan, sosyal iş bölümü şeklinde birbirini tamamlayan iki tabaka gibi görünürler. Bu durum, elbet kısa zamanda her türlü soysuzlaşmalara saptı. Çünkü, yalnız Dirlikçinin insaf ve namusuna havale edilmiştir. Fakat, ilk zamanların idealist İlbleri, Bizans zulmü önünde, çalışan Hıristiyan halk yığınlarına böyle bir toprak düzeni sunuyorlardı. Osmanlı'nın iktidara geçtiği yerde, hemen o gün, dirlik düzeninin bütün kanunları hayata geçiveriyordu.

Dirlikçilerin sayıları da, bugün inanamayacağımız kadar azdır. Hayrullah Efendi ("Devleti Osmaniye Tarihi" c. 11, s. 211 214) Osmanlı Avrupasından 44 bin, Osmanlı Asyasından 91 bin "Tımarlu Daimi Muahafız askeri" sayar. Dirlik başına dört asker çıksa, tekmil İmparatorluğun "Sahibi arz"ları 30 bin kişiyi geçmemelidir. Bugünkü ufacık Türkiye'de memur sayısının 300 bini geçtiği düşünülsün. Osmanlılığın, Bizans yığınlarına harikulade ucuz bir devlet şekli getirdiği anlaşılır.

İşte, dini ayrı Hıristiyan halka, Osmanlılığın en büyük cazibesi, şüphesiz o eşitlikçi ve adaletçi toprak düzeni ile, bu on kere daha ucuz devlet şeklidir.

5-DEMOKRAT RUH KERAMETİ

Demek, Hıristiyan halkın Türklere kucak açması veya tarafsız davranması, denize düşenin yılana sarılmasına benzemez. Belki, batan bir gemiden denize düşenin, sağlam bir gemiye sarılmasına benzer. Osmanlıların bir kalemde, kitaba hacet kalmadan tatbik ediverdikleri toprak düzeni bunu ispat eder.

Ancak şurasını unutmayalım: Dirlik Düzeni, Osmanlı İlb'leri kadar şahsi masrafları kıt ve dünya malına pabuç bırakmayan som idealist babayiğitlerin harcıdır. Osman Gazi, daha oğlu Orhan İlbi Bursa Fethine gönderirken, şu öğüdü verdi:

"Ve bir kimse ki sana Tanrı buyurmadığı sözü söyleye, sen anı kabul etme: Ve eğer bilmez isen, Tanrı ilmini bilene sor. Ve bir dahi sana muti olanları [baş eğenleri] hoş tut."

Bu ruhla yola çıkan Osmanlılar, İstanbul'dan önce Bursa'yı "Baş yarılmadan ve kan dökülmeden" ele geçirdiler. Fetihten sonra:

"Orhan bey, Bursa halkına adilane davrandı. Ahaliden ne bir çöp aldı ne de kimseye aldırdı. Yalnız Tekfurun servetini gazilere üleştirdi."

Bizans'ın neden o kadar çabuk yıkıldığını merak edip soran Orhan bey'e, Bursa Tekfurunun akıllı veziri şu cevabı verdi:

"(Osmanlı'nın) devleti köylerimizi zaptetti. Size muti oldular ve bizi hiç anmazlar. Biri dahi rahatlığa heves ettik. Biri dahi, bu kim, Tekfurumuz mal kodu faide vermedi. Anın çünkü mal vermeye nesne bulmadı."

Yani, Tekfur denilen Bizans derebeyleri, şahsi servet yığmak için halkı soyuyorlardı. O yüzden Osmanlı'yı gören köylü, yeni düzeni hemen benimsedi ve Hıristiyan Bizans'ı bir daha ağzına almadı.

Servet delisi Tekfurlara karşı, Türk İlblerinin ne olduklarını en iyi gösteren misal, Osman Gazi'nin öldüğü gün bıraktığı servettir. Bu mirası tarih şöyle sıralıyor:

- **Bir sarıklık bez (Denizli bezinden iç tarafı amameli) (Baş zırhı)**
- **Bir Yancuk (ata mahsus zırh)**
- **1 kılıç, 1 tirkeş, [okluk, sadak] 1 mızrak**
- **1 tuzluk, 1 kaşıklık, 1 çift çizme.**
- **Kırmızı sancaklar (Alaşehir'de dokunmuş).**
- **Birkaç Küheylan, birkaç çift hayvanı, birkaç yabani kısrak.**
- **Ve üç sürü koyun.**

İşte Ali Osman saltanatı kurucusunun bütün dünya malı!

Kayıhan oymağının ihtimal Altaylar'dan getirdiği üç koyun sürüsü bir tarafa bırakılırsa, Osmanlı İmparatorluğunun atası, bütün manasıyla: Tigü teber Şahı merdan dedikleri bir züğürt şövalye (İlb)dir.

Halkın haklı olarak aziz evliyalar mertebesine çıkardığı bu ilk Türk İlbleri, harpte kazandıkları ganimetleri "nefs-i nefislerine" hasretmek küçüklüğüne düşmediler. Başka nice

adsız yiğitlerin kanlarıyla kazanılmış değerleri, sırf yurt imarında harcamayı bildiler. İmaretler, hamamlar, kervansaraylar, çeşmeler, bedestenlerle ortalığı doldurdular. Fethettikleri yerleri mamure [Bayındır yer]ye çevirdiler.

"Dö La Brekier'e göre: Bursa, Türklerin elinde bulunan şehirlerin en güzeli ve ticaret nokta-i nazarından en mühimi idi. Şehir gayet vasi [geniş, açık] *idi. Şehrin üç dört imaretinde her zaman et, ekmek, çorba dağıtılırdı. Bursa'nın bedestenleri, elmas, inci, pamuklu ve daha sair emtia ile dolu idi. Buralarda erkek kadın alışveriş ederlerdi. Hıristiyan kadınları kapalı geziyorlardı. Çarşıda Venedikliler, Katalanlar ve Cenevizliler görülüyordu."* (Ahmet Refik, age., s.308)

Gazi Murad II Edirne' de iken:

"Anadolu'daki Kudafe neslinden olan Rumlar elinden alıp, ande [orada] *bulduğu hazain* [hazineler] *ve defaini* [defineler] *üç şerefeli camie sarf etmiştir."* (Evliya Çelebi, c. 3, s. 434)

Gene Edirne'nin Ergene civarı için, Aşık Beşe Tarihi şöyle yazar.

"Yeri ormanlıktı ve çamur ve haramilerin yatağı idi. Hiçbir vakit yok idi ki, harami adam almaya idi. Sultan Murat Han hazineler ayırdı. Ol ormanları kırdırdı. Pak ettirdi. Köprünün iki başın mamur şehir edip imaret Cuma mescidi etti. Hamam ve pazarlar yaptı ve ol vakit kim imaretin kapısı açıldı, Sultan Murat ulemayı ve fukarayı kendisi aldı. Ol imarete vardı. Bir nice gün atalar etti. [bağışlarda bulundu]. *Akça ve flörile üleştirdi. Ol taam piştiği vakit mübarek eliyle üleştirdi ve çırağın kendi uyardı. Yapan mimarlara hil'atler (Eskiden padişah ya da vezir tarafından takdir edilen beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan giydirdi. Çiftlik yerleri olan şehrin halkını cümle avarızdan* [ihtiyaç zamanında halktan alınan vergi] *muaf ve müsellem* [Osmanlıların Kuruluş Döneminde ve Orhan Gazi zamanında, vergiden bağışık tutularak askerlik hizmetinde bulunanlar hakkında kullanılan bir deyimdir] *kıldı."* (Âşık Beşezade Tarihi, s. 116, Ahmet Refik, s. 831)

Adı halk dilinde sadece "Koca Murat Gazi" idi. Varını yoğunu halk hizmetinde harcadıktan sonra, ulema ve fukaraya son akçasını dağıtan, imaret ocağını ağzıyla üfleyip, yemeği halka eliyle dağıtan Padişah!

İşte Osmanlı erlerinin yüzyılları aşan güçlerinin sırrı.

Yalnız Padişah mı öyleydi?

Hayır: Bütün halk. "1432 ve 1433 senelerinde Kudüs'ten Fransa'ya Karadan Dönüş" eserini yazan, Burgonya Dukası İyi Filip'in baş mirahuru Bertrandon dö la Brükiyer (Brekier), yeni kurulan Osmanlı ülkesini baştanbaşa dolaşıp geçmişti. Gördüklerini şöyle yazdı :

"Türkler yorgunluğa ve zahmetli hayata katlanırlar. Fakat şen ve coşkun adamlardır. Dillerinden hiç türkü düşmez. Onun için, Türklerle yaşamak isteyenler öyle kederli, hülyalı olmamalı, daima güleryüzlü olmalıdır. Bundan başka temiz yürekli ve merhametli insanlardır. Çok defa gördüm. Biz yemek yerken, yanlarından bir fakir geçse, onu derhal bizimle beraber yemeye çağırıyorlar. Biz ise bunu asla yapmayız." (A. R. age, s. 527)

İnsan bugünkü iri yarı demokrasi lakırdılarına, bu tarihi (tarihsel) gerçekler arasından bakınca, elinde olmayarak diyor ki:

Demokrasiyi biz kaybetmişiz. Batılılar bulmuş. Şimdi, hayatta kaybettiğimizi kitapta

araştırmakla ömür törpülüyoruz. Çünkü demokrasi, ilk Osmanlılarda süslü bir laf değil, basitçe yaşanan bir hayattı.

Nitekim, onun içindir ki, Türkler'den sonra Bizans'ı da gören aynı Frenk mirahurunun şu sözlerine inanmak mümkün oluyor.

"Bizanslılar, Türk kıyafetinde gördükleri insanı fevkalade sayıyorlardı. Frenklere karşı ise büyük bir adavetleri [düşmanlıkları] *vardı."* (Deniz Aşırı Seyahat, s. 105)

Bizans halkı (Resmi makamlar falan değil: Halk!) Hıristiyan Frenk'i Düşman ve Müslüman Türk'ü saygıdeğer dost biliyor. İstanbul'un Fethine kapı açan halk psikolojisi bundan başka türlü olabilir miydi?

Süleyman Çelebi'nin babası:

"Keramet gösterip halka, suya seccade salmışsın,

Yakasın Rumeli'nin dest-i takva [Allah korkusuyla dinin yasak ettiği şeylerden kaçınmanın verdiği güç] ile almışsın!" derken, bunu murat ediyordu ve yerden göğe kadar haklı değil miydi?

Fütuhat, harp gücünden ziyade bu "Keramet"in eseri olacaktı.

6-HALKLA BERABER MEDENİYET KURTARICILIĞI

Fatih Mehmet II, Fatih olabilmek için ve olmadan önce, halka inmeyi ve Bizans'ta hüküm süren derebeyliğin Osmanlı ülkesindeki sızıntılarını yok etmeyi bildi. Yani, Fetih; hiçbir zaman yalnız bir Dış hadise olarak meydana gelemez idi. Fetihi, önce içeride yapmak, Osmanlı bünyesinde Bizans taklidi derebeyleşme eğilimlerini temizlemek gerekti. Fatih bu gereği, adeta iç güdüsü ile sezdi ve yerine getirdi. Ancak ondan sonra, Bizans'a, (gerek toprak düzeni, gerekse ruh bakımından üstünlüğünü kendi bünyesinde gerçekleştirdikten sonra) Hıristiyanı, Müslümanı etrafında toplayarak, Bizans'ı temizleyebildi.

Bunu bize en iyi anlatan eser, bir Osmanlı Rum mebusu tarafından Türkçe'ye çevrilen ve fetih zamanının bir Rum tarihçisi tarafından kaleme alınan Kritovulos'un "Tarih-i Sultan Mehmet Han Sani" adlı kitabıdır. Bu kitaba göre Fatih, Bizans'a, hücum etmeden evvel iki tedbir aldı :

I-Osmanlılıkta derebeyleşme istidatlarını [eğilimlerini] yok etti:

"Ahalinin şikayeti vaki olan vülât [valiler] *ve hükkâmı* [hakimleri] *azletti."*

Bugün bile "şikayet'in ne yaman iş olduğu göz önüne getirilsin. Bizans çağında, Osmanlı'nın ahaliden bizzat Padişah eliyle şikayet toplayabilmesi; ve sonra, doğrudan doğruya halkın şikayeti üzerine Beyleri ve Kadıları azletmesi ibret alınacak örneklerdendir.

II-Toprak düzenindeki aksaklıkları giderdi:

Zaten derebeyi unsurların temizlenmesi demek, toprak üzerindeki Dirlik Düzeninin saf Osmanlı şekline ircaı [indirgenmesi] demekti.

Fatih: "Muhassil [Vergi tahsildarı] ve hâcipleri [Yüksek dereceli memur] korkutarak görev yapmaya sevk etti. Münhal vukuunda [kadro boşaldığında], namuslu ve emniyetli ve kifayetli [yeterlikli] memurlar tayin etti. Bu sayede varidatı devlet [devlet gelirleri] müddet-i kalîle

zarfında [kısa sürede] tezayüt etmiştir [artmıştır]." (Kritovulos, Sultan Mehmet H an Sani)

Yapılan reformlar sayesinde, hem üçte biri derebeyleşmiş unsurlar elinde ziyan olan toprak gelirleri, merkezi devlet eline geçti; hem de halk yığınlarının Osmanlı idaresine karşı olan güvenleri sağlandı.

O düzenle yola çıkan Fatih, bütün Anadolu, Adalar ve Balkanlar gibi, bizzat İstanbul'da yaşayan insanlarla dahi işbirliği yapmaya imkân buldu. Mevcut zulüm sistemi demek olan Bizans rejimine karşı, Bizans'ın kökü olan eski Roma İmparatorluğu artıklarına karşı, her dinden halkla adeta bir nevi Kadîm Çağ tek cephesi kurmayı bildi.

Bu tek cephenin temeli: "İtalyan"lara karşı, yerli "Rum"larla ittifaka dayanır. Osmanlıların evvel ezel kendilerini "Rumî" saydıklarını hatırlayalım. Fatih'in de, belki realist ve neticeli taktiklerinden birisi bu oldu: İstanbul'u dumurlaştıran Şarktaki yabancı nüfuzuna karşı, yerli halkın haklı tepkisini mükemmelen kullandı. Bizans'a karşı kurduğu "Güzelce H isar" ı (Rumelihisarı'nı) yaptırırken, Bizans Kayserlerinin itirazlarını (hatta hücum heveslerini) Venediklilere, Cenevizlilere karşı bu hisarın lüzumlu olduğu cevabıyla bastırdı.

1500 okka bakır ve kalayla yerinde döktürülen, o zamana kadar görülmedik "silah"lar icat edildi. Bu toplar "ot" yani *"Güherçile, kükürt, kömür ve haşiş* [kuru ot] *gibi har* [diken] *ve yabis* [kuru] *mevaddan mürekkep* [cansız şeylerden birleşik] *bir ruh"* (Kritovulos, age, s. 53) ile dolduruldu. Bir taraftan ağır zırhlı gemiler, diğer taraftan: *"Otuz ve elli kürekle hareket eden seri-üsseyir süfün-ü hafife* [hızlı giden hafif savaş gemileri]" (Kritovulos, age, s. 43) yaptırıldı.

Bütün yeni harp tekniği, hep o (Hıristiyan Müslüman ayırdı yapılmaksızın meydana getirilen): Bizans'a karşı tek cephe ittifakı ile mümkün oldu. Bizans kâbusundan bıkmış usanmış olan Ada, Balkan kavimleri, her türlü yaratıcı dehalarını, henüz "Gazi" (İlb) geleneğini kaybetmemiş bulunan Osmanlıların emrine vermişlerdi. Gemiler Rum'un, toplar Macar'ın hüneri idi.

Eski Doğu-Batı zıddiyeti, yalnız yüzeyde görülen: Ortodoks

- Katolik adlı dini horuz dövüşü değildi. Bu uzlaşmaz mezhep kavgalarının altında, Roma ile İstanbul'un derin iktisadi ve siyasi menfaat ve hegemonya ayrılıkları gizli idi. Batı'dan gelmiş istilacılar, eski medeniyetler mirasçısı bulunan yerli halkı hoşnutsuzlaştırıyordu. "İtalyanlar ve hassaten [özellikle] Venedikliler"e karşı, Rodos ve İspanyol korsanlarına karşı, yerli Rumlar, Osmanlı'ya sığınıyorlardı. Bunun başka bir örneğini, Mora ile Adaların zaptı hadiseleri verir:

"Zaten Ada ahalisi: Hükümeti Osmaniye tarafından bir tecavüz vukuunda İtalyanlar'ın kendilerine muavenet [yardım] *edemeyeceklerini bildiklerinden, anları istiskalile* [kovarak], *kendilerinden kurtulmak ve hükümeti Osmaniye'ye iltihak etmek isterlerdi."* (Kritovulos, age, s. 103)

Aynı müellifin [yazar] bizzat kendisi bile, Limni Adası'nda, yerli halkla anlaşarak, 45 İtalyan'ı uğurladıktan sonra, Adayı Osmanlılara teslim ettiğini anlatır.

Neden?

Çünkü, Batılı istilacılar, hulül [nüfuz etme] politikası, üst tabakaları satın alma yolları ile bir kere yerleştikten sonra memleketin can damarlarını elde ediyorlar, yerli halkın elinden ekmeğini alıyorlardı. O sıra Bizans İmparatorları da, Boğazlara oturmuş devasa bir hasta

ahtapotu andırıyordu.

Ahtapotun muazzam kırtasiyeci ve militarist kollarının bütün hışmı, yalnız kendi ahalisini sık boğaz etmeye yarıyordu ki, bu da onu ecnebi tesirinde zebun [güçsüz] bir bekçi köpeği durumuna düşürmekten öteye geçirmiyordu.

Öte yanda:

"İtalyanlar ve hasseten [özellikle] *Venedikliler, aralarında zuhur eden münazaat* [çekişmeler] *yüzünden bu havaliye sarkıntılık edip gemileri Şark sularına doğru cereyan ve Akdeniz boğazlarını sed ile* [kapatarak], *milel-i sairenin sefaininin mürurunu menediyorlar* [diğer ulusların gemilerinin geçmesini yasaklıyorlar] *idi."* (Kritovulos, age, s. 24)

Görülüyor ki, bu durum karşısında Osmanlılar, yalnız yeni ve daha adaletli bir sosyal düzen getiren Tarihsel Devrimciler gibi değil, aynı zamanda, yerli halk yığınlarının insani ve tabiri caizse Milli kurtuluşlarını sağlayan kurtarıcılar gibi hareket etmek durumunda idiler. Fatihlerin o zamanki kafalarından nelerin geçtiğine değil, neleri yaptıklarına bakalım. Fatih'in bayrağı üstünde yazısı görünmeyen şiar; ilkin İtalyanlara karşı gelmek sonra bizzat İtalya'yı fethetmek oldu. Bu adeta, Roma'nın Batı'dan Doğu'ya yapmış olduğu bin yıllık saldırısına cevap olarak, Doğu'nun Batı'ya taze Türk kuvvetleriyle açtığı karşı-saldırı idi.

O zamana kadar Balkanları ve Yakın Doğu'yu haraca bağlamış olan İtalyan kent (site)lerine karşı, en başta Rumlar gelmek üzere, herkes, -ihtimal ticarette rakip olmadıkları ve herhalde ticaret yollarını açtıkları içinOsmanlılara kucak açıyor, kolaylık gösteriyordu.

"Gayet güzel ve emin limanlara sahip olan Mora kıtası, İtalya'ya sefer olduğunda kuvve-i berriye [kara kuvvetleri] *ve merkez-i hareket olabileceğinden, kıtai mezkûrenin* [adı geçen ülkenin] *zaptı için sefer icrasına karar verildi."* (Kritovulos, age, s. 116)

Bu seferlerde Fatih'in hangi ruhla hareket ettiği, kendisine atfedilen şu nutuktan okunabilir:

"Kayser el'an kemin-i intizarda [pusuda beklemekte], *ahz-i sâre [öcalmaya] fırsat kollamaktadır. Ceddim Sultan Beyazıt merhum zamanında, Rum Kayseri dış denizinden (Atlantik'ten) ve iç denizden (Akdeniz'den) nice kavimleri ve Batı Fransa'da Kelte ve Keltevires (Celtibros) tavaifini* [tayfalarını] *ve Rayn nehri tarafından Germenleri ve Ulah Krallarını aleyhimize tahrik ve teşvik asakirî ve firelerini* [çok sayıda askerini] *Tuna'da gemilerle teşvik etmedi mi?"* (Kritovulos, age, s. 30) *"Bir müddet sonra Rum Kayseri, Moğol (Skit) cinsinden Timur'u Bağdat'tan kaldırarak üzerimize musallat eyledi."* (Kritovulos, age, s. 31)

Lakin, Fatih'in aklından geçenler her ne olursa olsun, tarihen yaptığı iş: Bizans idaresine karşı ve Bizans'a rağmen, insanlığın Bizans zamanında atmış olduğu ileri adımı geri aldırmamak, sonuç olarak bizzat Bizans'ın geliştirdiği medeniyet kazançlarını savunmaktır.

Bu nutku ile Fatih, o zamanki en ileri medeniyet dünyasını, Yakın Doğu'yu ve Balkanları, gerek Doğu'dan gelen Moğollara, gerek Batı'dan gelen Kelt ve Cermen Derebeylerine karşı, Osmanlı ile işbirliğine çağırıyor gibidir. Çünkü, Osmanlılık, bir taraftan çürümüş Bizans idaresi yerine göçebe demokrasisinden kalma taze sosyal teşkilatçılığı ve adil, eşitlikçi iktisadi toprak düzenini ortaya atar. Öbür taraftan, yok olma tehlikesine düşmüş medeniyeti, hem iktisadi ticari anarşiden, hem yıkıcı Moğol ve Cermen istilasından kurtarmaya girişir.

İstanbul'un Türkler'e geçişi, Osmanlılığın gelgeç "Tavaifülmülük"lükten kurtulup, sürekli

bir imparatorluk halinde kuruluşu, bu sosyal ve siyasî şartlar içinde oldu. Bu şartlar altında, Fatih'in Objektif rolü, yerli kahramanlık ve medeni kurtarıcılık, Tarihsel Devrimcilik sayılır.

7-CİHAN TİCARETİNİN AÇILIŞI

İstanbul'un Fethi, Boğazların "İtalyanlar'dan" ve "özellikle Venedikliler"den kurtarılması, Boğazlar üzerine tıkayıcı ve fonksiyonsuz bir ağırlık gibi çökmüş bulunan Bizans derebeyliğinin kaldırılması demektir. Bu sayede, Boğazlar, Uzak ve Yakındoğu ile Tuna ve Akdeniz ticaretine engelsiz ve şartsız kayıtsız -hatta sonraları kapitülasyonlar şekline soy-suzlaşacak derecedeserbestlikle açıldı. Yani, İstanbul'un Fethi, dünya ticareti için bütün mantıki neticelerini verdi.

Gerçekten, İstanbul bir kilitti. Onu -paslanmaktan kurtarmak için-Osmanlı anahtarı açtı. Ve açar açmaz da, Osmanlı'ya bütün dünya ticaretinin kapıları ardına kadar dayandı. Bir darbede, Tuna ile Fırat Dicle arasında uzanan destanlaşmış yüce bezirgan ülkesi, Osmanlı'nın avucu içine girip, nisbi asayişine kavuştu. Ada Rumları, kendiliklerinden Osmanlıyı çağırdılar.

Trabzon: *"İkliminde her türlü mahsulat* [ürünler] *ve nebatat* [bitkiler] *mebzulen* [bolca] *yetiştiği gibi, Ermenistan ve Asur ve buna mücavir* [komşu] *kıtaların merkezi ithalat ve ihracatı olmak hasebile ezmene-i kadimede* [eski zamanlarda] *pek ziyade servet ve kuvvet kazanmış ve yalnız akvamı mücavire* [komşu kabileler] *nezdinde değil, akvam-ı baide* [uzak kabileler] *nezdinde bile namdar* [ünlü] *olmuştu."*

İstanbul İmparatorluğunun devamı müddetince Rumlar Kararadeniz Boğazına da hâkim olduklarından, Osmanlı donanmasının Boğazı geçmesi ve Karadeniz'e çıkması mümkün değildi. Bu nedenden dolayı, Trabzon hükümeti, dahilî mücadelâtın [iç savaşların] devamına rağmen yine mevcudiyetini muhafaza edebiliyordu.

"Fakat, Kostantin'in üfûlü [ölmesi] *Şarkta siyaset-i umumiyeyi* [genel politikayı] *değiştirmiş ve İstanbul Boğazı Osmanlıların eline geçtiği halde Karadeniz sahillerine giden yollar dahi açılmış olduğundan, Trabzon, Asya'yı Sugra* [Küçük Asya] *üzerindeki öteki memleketler gibi, Osmanlı hükümetine başeğmeye başladı."* (Kritovulos, age, s. 145-146) *"Sinop: Karadeniz sahilinde pek güzel ve pek zengin bir şehirdir. Zira idaresinde geniş ve mahsuldar* [bereketli] *bir kıta bulunduğu gibi, komşu havalinin küçük Asya'nın Cenup* [Kuzey] *kısımlarının iskelesi ve ithalat, ihracat merkezi olmak hasebiyle de bir ticaret benderidir* [işlek limanıdır]. *Ondan maada, arazisinin ve denizin bahşettiği pek faydalı ve pek bol mahsuller dahi, bu memleket için başka bir zenginlik, başka bir meziyettir. Bu mahsullerden en mühimi, Sinop havalisinde pek bol olan ve burada imal olunduktan sonra Asya ve Avrupa kıtalarına ihraç edilen Bakır madeni teşkil eder ki, bu sayede memleket pek ziyade zenginlik elde etmiştir."*

"Kürtlerin ve Acemlerin Şahı olan Uzun Hasan'ın bu şehrin fethine pek ziyade arzukeş [istekli] *olduğu nezd-i şehriyaride meczum* [padişahın nazarında kesin karar verilmiş] *bulunduğundan..."* (Krito, s. 149)

Böylece, genel olarak İslam-Hıristiyan, özel olarak Selçuk-Bizans zıddiyetinin -bir senteze varamayan uzun kavgalarla parçaladığıDoğu ile Batı arasındaki (bugünkünün tam tersine akan) büyük geleneksel ticaret ırmağının Anadolu köprüsü, Osmanlı eliyle yeniden kurulmuş ve seyrüsefere [ulaşıma] açılmış bulunuyordu.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci, yani İmparatorluk olarak kuruluşuna: İstanbul'un fethi bir semboldür.

Bu sembolün ifade ettiği asıl mana: Dünya ticaretine yol açmak ve yol yapmaktır.

Yol, yani bezirgan ilişkilerinin kan damarı, can damarı: Osmanlı fütuhatının, tarihte hem sebebi, hem neticesidir.

Bütün kadim akınlar gibi, Osmanlı hamlesi de yolculuğunu (hem yola gitmek, hem yol yapmak manalarında yolculuğunu) gayet açık, maddi, hatta sinik bir bezirgan iç güdüsü ile yapar. Adeta tüm Osmanlı düşüncesi, hep seyahat ye ticaret edenlere kolaylık göstermekle özetlenir.

Mesela, İstanbul ele geçince, büyük imar işlerine girişildi. Bu geçici, kısmen yeni ihtiyaçları gidermek için zaruriydi. Fakat asıl maksat: "Seyr-ü seyahat edenlere bâis-i emniyet [güvenlik nedeni] olmadığından, (İstanbul'un) iskân-ı ahali suretile temdini [halkın yerleşikleştirilmesi yoluyla uygarlaştırılması] ve asayişinin temini" (Kritovulos, age, s. 113) idi.

Bunu Bizanslı bir Rum tarihçi, günü gününe yazdığı için, doğru olarak kabul etmemek elden gelmez. Demek İstanbul, dünya ticaret ve medeniyetinin merkezi rolüne, Osmanlı Fethi ile yeniden katılıyordu. Bir zaman "Bütün yollar Roma'ya gider" deniliyordu. Fatih'ten sonra: "Bütün yollar İstanbul'a gider" olacaktı. Ve öyle oldu.

Sırbistan: Bir taraftan Avrupa ve tekmil Batı ticaretinin büyük can damarı olan Tuna yalılarına, öbür taraftan zengin altın ve gümüş kaynaklarına hâkimdi. Osmanlılar o ticarî stratejik noktalarla, külliyetli miktarda altın ve gümüş ocaklarını içine alan Növohrodo'yu tuttular. Geri kalan yerleri Kral'a bırakıverip döndüler.

"Athyra ve Region Haliçlerindeki mürûr-ı zamanla [zamanın akışıyla7 *çürümüş köprülerin seri tamir ve termimine* [onarımına] *ve İstanbul'a müntehi olan* [ulaşan] *yollar pek harap olduğundan bunların da tanzimi ile kaldırım inşaasına berren* [kara yoluyla] *seyahat eyleyenlerin meks-ü ârامı* [konaklaması] *için câbecâ* [yer yer] *hanlar ve konaklar tesisine hasr-ı ihtimam eylediler* [özen gösterdiler]." (Kritovulos, age, s. 112)

Fatih, Arnavutluk'ta dahi: Boğazları zapt ve buradan girip çıkacak eşhasa [kimselere] (tabiî bilhassa bezirganlara) Arnavutlar tarafından taarruz edilmemesi için, mezkûr [adı geçen] boğazlara külliyetli muhafız askeri vazetti [yerleştirdi]." (Kritovulos, s. 183)

Osmanlı ordusu, ordu değil, harikulade keskin bezirgan dişli bir yol tesviye cihazı, kadim zamanın muazzam canlı Buldozeri idi sanki:

"Ordunun ağırlığı meyanında makineler, inşaate mahsus aletler ve dülger edevatı ve sair inşa maddeleri ve bir hayli demir ve bakır bulunmakta idi. Ve bir hayli dülger ustası dahi birlikte götürülmekte idi." (Kritovulos, age, s. 183) Fatih: *"Badehu* [ondan sonra], *piyade asakirinin* [askerlerinin] *bir kısmını ağaçlarla örtülü ve sarp ve geçilmez mahallerin tesviyesiyle, süvari ve piyade askerlerinin ve mekkarilerin* [Yük taşıyan hayvanlar] *ve araba ve sair yol hayvanlarının kolayca sevk-ü imrarına* [gönderilmelerine ve geçirilmelerine] *müsait bir hale ifrağına* [biçimlendirmeye] *memur etti."* (age, s. 184)

Elhasıl, ordu bahane idi. Yapılan yoldan, ordu yüz yılda kaç defa geçecek idi?.. Asıl ordunun arkasında, geceli gündüzlü, o yolu tepip işletecek olan kervan ve bezirgan kümeleri heyecanla bekleşiyorlardı. Bir vakit, Cevdet paşa'dan Abdurrrahman Şeref'in tahrif ederek

aldığı fikirleri büsbütün soysuzlaştıran bazı günlük siyasetçiler, Yavuz'un Doğu'ya, Kanunî'nin Batı'ya kaçtığını güya "Tenkit" etmekten hoşlanmışlardı.

Tarihçilerle politikacıların yanıldıkları noktalar:

Bir taraftan coğrafî ekonominin determinizmi, diğer taraftan Osmanlılığın medeniyet tarihindeki öz rolüdür. Bu rol, her şeyden önce: Doğu ile Batı arasındaki geleneksel ticaret yollarını temizleyip muhafaza etmekten ibaretti.

Osmanlı kuruluşunun Fetihle gerçekleşen bütün sırrı:

Bir yanda kadim Hint ve Uzakdoğu bezirgan yollarını korumak, öte yanda Kara ve Akdenizlerle Tuna boylarını İtalyan Cermen tekelinden temizlemekti.

O zamanın şartları içinde bu iş, Dünya ticaretinin anahtarlarını emniyet ve asayişe kavuşturmak, bir kelime ile Dünya medeniyetini müdafaa etmekti.

8-BATI MEDENİYETİNİN DOĞUŞU

Osmanlılık ve İstanbul'un Fethi, yalnız kadim büyük medeniyet yollarını açıp, insanlığın eski kazançlarını geliştirmekle kalmadı. Belki, üzerinde ne Doğu, ne Batı ilminin hâlâ bir türlü duramadığı bambaşka ve inkâr edilmez bir netice daha verdi: Batı medeniyetinin doğuşu.

Bu iddia, hislere değil olaylara uygundur.

Avrupa'da, bugünkü Batı medeniyetinin doğuşu tohumlarına: "Rönesans" (Diriliş) adı verilir. Avrupa'da rönesans, dikkat edilirse görülür ki: Bir tek değil, ikidir; ve her iki rönesans da bizim: "Bin bir kocadan arta kalan bive-i bakir [bakire dul]" İstanbulumuzla sıkı sıkıya bağlıdır⁻.

Mübalağa mı?

Hayır.

Rönesansla dirilen şey:

Eski Yunan ve Roma medeniyetlerinin, -daha ziyade göze batankültürüdür. Hakikatte o, "kültür" dirilişi, ticari ilişkilerinin canlanışına tabidir. Fakat, zamane meşrebine uyup, sade kültürden bahsedelim. Ortaçağda, gerek Roma, gerekse Yunan Kadim Medeniyetlerinin tüm kültürlerinin özü, kültür toplamı, -tabir caizse-kültür komprimesi, o vakit ki İstanbul surları içinde mahpus, Bizans mozaikleri gibi minyatürleşmiş, fosilleşmişti.

Doğu Roma İmparatorluğu; dili Latin, ruhu Yunan olup, bütün fazilet ve reziletleriyle bir araya gelmiş iki Akdeniz medeniyetinin tam bir grekoromen bileşimi idi. İstanbul, ta beşinci yüzyıldan beri barbarlara karşı yükselttiği kalın surlardan oluşmuş o nüfuz edilmez taş kabuğu içinde, hemen

bütün eski Yunan ve Roma maneviyatının özsuyunu kıskanç bir mitoloji hayvanı gibi her şeyden ve herkesten saklıyordu. Eski Akdeniz -ve dolayısıyla da en eski yakın doğu ve doğumedeniyetlerinin, kısacası, o zamana değin gelmiş geçmiş tüm medeniyetin ölmez ruhsal kazançlarını insanlığa yaymak için, bu zavallı hayvanın inci saklayan midye kabuğunu delmek; Bizans'ın küflenmiş tunç zırhını kırmak, hatta, -zamanın kaçınılmaz hayat ve toplum kanunlarına görekanını akıtıp, parçalarını tohum gibi dünyaya saçmak lazımdı...

Ve öyle oldu. Çünkü Ortaçağda, kapalı kutuların hep kanlı vasıtalarla açılması adet, yahut

zaruretti. Darbeler önce Batı Hıristiyanlarından, sonra Doğu Müslümanlarından geldi.

Avrupa Rönesansının birinci hamlesi:

Haçlılar Seferi'nde Hıristiyan barbarlar tarafından İstanbul'un birinci açılışı ile oldu. Bu ilk Rönesans gelgeç kaldı. Yalnız birkaç İtalyan tüccar kentine inhisar etti. Belde Rönesansları, Cenova, Venedik sınırlarını güç aştı. Çünkü, Bizans kökten tasfiye edilmemiş, üstün körü barbar aşısına tâbi tutulmuştu.

İkinci Rönesans

Osmanlıların İstanbul'u fetihleriyle başladı. Ve Osmanlı İmparatorluğu ölçüsünde geniş, tamamen köklü bir tasfiye olduğu için, Bizans'tan kopan tohumlar, birkaç kent veya bir memleketle sınırlı kalmadı. Hemen, bütün Batı Avrupa'yı kapladı. O sayede, saman alevi gibi gelip geçmedi. Modern Avrupa tarihinin ve Batı medeniyetinin gelişme başlangıcı oldu. İkinci ve asıl büyük ve sürekli Rönesansın Osmanlılıkla ilgisini maddi ve manevi bakımdan sadece hatırlatıverelim.

I-MADDETEN: Fatih, İstanbul'un Fethi üzerine, yüzyıllık kervan yollarından karaların birliğini kurduktan sonra, adeta otomatikman, denizlerin birliğini de ele almak zorunda kaldı:

"Bahren [denizce] *hakim bir devletin, donanmaları sayesinde deniz hâkimiyetini elde ederek Akdeniz adalarını*

nüfuzları altına ithal Asya ve Avrupa kıtalarındaki Osmanlı kıyılarına zarar iras eyledikleri [verdikleri] *padişahın nazarında kesince bilinen ve görülen bir durum bulunmakla, Padişah hazretleri, büyük bir donanma teşkil ederek, deniz hakimiyetini cihangir eline almak ve İtalyan Venediklilerin kuvvetlerini izale edip kötü niyet ve maksatlarına son çekmek istiyordu."* (Kritovulos, Tarihi, age)

Fatihin, beşyüz yıl sonrayı görmesi istenemezdi. O, tabii zamanında, en yakın esbabı mucibelerle [gerekçelerle] düşünüyor ve hareket ediyordu. Lâkin, hareketlerinden çıkan neticeleri, hiç olmazsa beşyüz yıl sonra bizim görmemiz mümkün değil midir?

Osmanlılar, Akdenizi Batı bezirgânlığına dar getirince, "İtalyan" beldelerinin yıldızı söndü. Fakat, o yıldızlardan iç ve Kuzey Avrupa'ya sıçrayan kıvılcımlar, oralarda taze insan malzemesine dayanarak ve "Estuaire" [delta, haliç] tipinde, Atlantik gel-gitleriyle genişlemiş, seyrüsefere [gidiş gelişe] elverişli ırmak ağızları gibi coğrafî ekonomi imkânlarından faydalanarak, Akdeniz'deki benzerlerinden daha gelişme yeteneği olan iktisadi ve ticari ocaklar tutuşturdu. Avrupa ocakları, bu sefer, Akdeniz'den geçmeyecek başka Hint yolları aramaya koyuldular. Bu zaruret ve imkânlar, Rönesans'tan modern Batı medeniyetine sıçramada maddi atlama tahtası hizmetini gördü.

II-MANEN: Bütün Akdeniz medeniyetlerinin son sığınağı ve zamane medeniyetinin yuvası olan İstanbul'da, kabuğuna büzülmüş Bizans, karnında sakladığı manevi cevherlerden kendisi faydalanamayacak kadar çökkündü. Bu cevherlerin, orada mahpus kaldıkça, aleme de bir hayırları dokunmuyordu. Tarihte ilerleyici rolünü kaybetmiş olan Bizans İmparatorluğunun grekoromen kültürünü, Osmanlı akını adeta yuvasından ürküttü. "Ne yerim, ne yediririm" derce uyuklayan engin Bizans kültürü, Türklerin hışmından kaçan Bizans dehrilerinin giderek Batı dünyasında şuraya, buraya, göçmen kuşlar gibi nasıl göçtüklerini klasik Batı tarihleri kâfi derece anlatırlar.

Bu nev'i şahsına münhasır "Muhacereti Akvam" [Kavimler Göçü] Cengiz ve Timur akınları önünde Rum ülkesine sığınan meşhur Müslüman "Horasan Erleri"nin göçlerini pek andırır. Horasan Erleri Küçük Asya'da nasıl Selçuk ve Osmanlı toplulukları gibi yeni yeni büyük gelişmelere kapı açtılarsa, hemen tıpkı öyle, koca Asya'nın Anadolu'dan hayli büyük "Avrupa" isimli öteki yarım adasına göçen Bizans allâmeleri de, gittikleri yerde kültür meşalecisi oldular. Koltuklarında bütün eski Yunan edebiyat ve felsefe müecceledatı, Roma'nın hukuk kırkambarı "Corpus Juris Civilis"leri [Eski Roma Medeni Kanunlarının tümü 16. yüzyılda Jüstinyen tarafından toplanmıştır.] bulunduğu halde, diyar diyar Batı'ya açıldılar. Hıristiyanlığa iyice katılmış, Ortaçağ mayalanışının son basamağına yükselmiş, taze uluslaşmış Batı kavimlerine, Kadim Medeniyetlerin Bizans'ça kullanılamayan kültür hazinelerini getirdiler.

Birinci maddi zorunlulukla, ikinci manevi etkilerin sonuçları ne oldu?

Modern Avrupa Medeniyetinin kuruluşunda, elle tutulur manevi üstyapı Rönesans kültürü ise, maddi temel, uzak dış ticarettir. Avrupa'da büyük sermaye ilk defa uzak dış ticaret zorunluluğu ile kuruldu. Bu yeni kudretin, (sermaye birikiminin) getirdiği manevi açılış: Rönesans ve bilhassa ikinci Rönesans tarafından ifade edildi. Halbuki, uzak dış ticaretin zorunluluk haline gelmesi de, ikinci Rönesans kültürünün tohumları da, Osmanlı İmparatorluğu'nun (ikinci Osmanlı saltanatının) İstanbul'u fethiyle yarattığı sonuçlardan doğmadır.

İstanbul'un Fethi, o zamanki dünya ticaretinin en kesin düğüm noktasını çözmekle, yeni bir İmparatorluk meydana getirerek olumlu sonucunu verdi. Fethin olumsuz etkileri ise, Batı'da dünya ticaretine umulmadık ve beklenmedik yollar aranması ve bulunmasını zorunlu kıldı. İstanbul'un Fethi Batı ticaretine hem en büyük darbeyi vurdu, hem en büyük gelişimi verdi.

1453'te İstanbul fethedildi. 1492'de Kolomb Amerika'yı keşfetti. Batı Bezirganlığı Akdeniz hegemonyasını kaybetmeseydi, Okyanusu denemeye kalkmazdı.

Sultanahmet, 1 Mayıs 1953

HARAP MABET

Rıza Tevfik

Vardım eşiğine yüzümü sürdüm,

Etrafını bütün dikenler almış.

Ulu mihrabında yazılar gördüm

Kimbilir ne mutlu zamandan kalmış..

————————————–

Batan güneşlerin ölgün nigâhı

Karartıp bırakmış O kıblegâhı.

Mazlum bir ümmetin bahtı siyahı

Viran kubbesinde gölgeler salmış..

————————————–

İslâmın bahtiyar bir zamanında

Ab-ı hayat varmış Şadırvanında.

Şimdi harab olan saye banında

Dem çeken kuşların ömrü azalmış..

————————————–

Âyât-ı hikmet var kitabesinde;

Bir ders-i ibret var hitabesinde.

Bağ-ı cennet olan harabesinde,

Tekbir sedaları artık bunalmış..

————————————

Hey” RIZA “ secdeye baş koyda inle

Taşlar dile gelsin senin derdinle.

Efsane söyleyim ağla hem dinle,

O şerefli mazi meğer”MASAL”mış..

Bu şiiri Hafız saadettin bey tarafından bestelenmiş ve muganniye-i şehire Safiye hanım tarafından Fonoğrafa alınmıştır.. İstanbulda Mihrümah Sultan camii için yazılmıştır..

ISTILÂHÂT-I EHL-İ TASAVVUF

Şeyh Fahreddin İbrahim b. Şehriyar
Irâkî Hemedânî (610-688/1213-1288)

Tercüme:
Nurettin BAYBURTLUGİL

Şeyh Fahreddin İbrahim b. Şehriyâr[1] Irâkî Hemedânî VII. h. asrın ünlü mutasavvıf ve şâirlerindendir. 610 h. de Hemedân'ın Kûncân kazâsında dünyaya gelen Irâkî 5 yaşında mektebe başlamış, dokuz ay sonunda Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemişti. Gençliğinin başlangıcı edebiyat ve çeşitli ilimlerin tahsili ile geçti. 17 yaşında Hindistan'ın Multân şehrine gidip, buranın şeyhlerinin ulularından olan, Şeyh Bahâeddin Zekeriyâ Multâhî'nin hizmetinde sülûke başladı. 25 yıl hizmet sonunda şeyhinin vefâtı üzerine hac farizasını yerine getirmek için Arabistan'a gitti. Sonra Anadolu'ya gelerek Muhyiddin Arabi'nin muakkiplerinden, Şeyh Sadreddin Konevî'ye intisab etti. *Kitâb-ı Leme'ât*'ını, *Fusûsu'l-Hikem'in* etkisi ile burada yazdı. Sonra Mısır ve Suriye'ye gitti. 688 h. yılında Şam' da vefat edince, Muhyiddin Arabi'nin kabri yanına defnedildi.

6000 beyittik, kaside, gazel, terkib, tercî', kıt'a ve rubâîlerden meydana gelen *Dîvân*'ından başka, 1065 beyitlik mesnevî ve gazellerden müteşekkil Şemseddin Muhammed adına yazmış olduğu *Uşşâknâme'*si,

Dehnâme adıyla da anılmaktadır[2]. *Kitâb-ı Leme'ât'ı* ve tercümesini sunduğumuz *Istîlâhât-ı Ehl-i Tasavvuf* adlı risalesi mevcutur[3].

---

1 Sa'îd Nefîsî ve Zebîhullah Safâ, Müstevfi'nin **Târih-i** Güzide'sine dayanarak, adının İbrahim, lakabının Fahreddin, bababasının adının Buzurgmehr, dedesinin ise Abdu'l-Gaffâr olduğunu söylemek**tedirler.**
Bk. Sa'îd Nefisi, Külliyât4 Irâkî, Tahran 1338 hş., Önsöz s. 3; Zebîhullah Safâ, Târîh-i Edebiyat der İdân, Tahran 1346 hş., c. III, s. 567

2 10 mesnevi ve gazeli ihtiva eden bu eserden sonra, Fars edebiyatında dehnâme yazmak gelenek haline gelmiştir.

3 Şeyh Fahreddin Irâkî'nin eserleri Sa'îd Nefisi tarafından, «Külliyât-ı Irâkî» ismi altında geniş bir önsözle Tahrân'da ilk defa 1335 hş.de ve elimizdeki IV. baskı da 1338 hş.de basılmış ve münderecatı aşağıda gösterilmiştir.

Bu risalenin tam olabilmesi için, Süleymani Kütüphanesi Hoca Efendi kısmı 1300 no.lu mecmuanın 41b-48b varaklarını işgal eden yazma nüshayla, Tahran'da 1338 (hicri şehsî) yılında düzeltmeler ve geniş bir önsöz ile bastırılan *Külliyât'ın* 410-426. sayfalarını işgal eden ve *«Min Istılâhât-ı Fahreddin İrâkî»* başlığını taşıyan, ıstılâhları karşılaştırarak, müşterek olanları olduğu gibi mânâları birbirini tutmayanların ayrı manalarını bir ıstılâhın karşısında, birinde olmayıp, diğerinde mevcut olan ıstılâhları da sıralarını bozmadan alarak, her iki nüshayı da sunmak fırsatını bulduk.

Bahsettiğimiz her iki nüshada diziliş sırasını bozmadık. Farklılıkları göstermek için Süleymaniye nüshasını (S), matbu *külliyâtı'*nda yer alan nüshayı da (M), olarak gösterdik. Istılahların kelime mânâları verilirken, en yaygın mânâsını kullandık. Basım güçlüğü sebebiyle, ıstılâhların arab harfleri ile yazılışlarını veremediğimiz için özür dileriz.

ISTILÂHÂT-I EHL-İ TASAVVUF

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla

«Kendi nûrunu zuhûruyla eşyanın «ayn»larını nurlandıran O bir tek Varklık'a hamd ve şükürler olsun. O «Allah göklerin ve yerin nurudur.» (Nûr 35) Âşıklık ve ma'şukluk ülkesine aşk bayrağını dikti. O Allah **«Onları sever ve onlar da O'nu severler.»** (Mâide/54) Varlık memleketinden mâsivâ eserini aksettiren **«Allah'la beraber, başka bir Tanrı mı var.»** (Neml/60). Sonsuz salâ peygamberlerin en faziletlisi ve yolların en mükemmeline sahip Hz. Muhammed Mustafa sallallâhü aleyhi ve selleme, Ehl-i beyti ve ashâbına (radiyallâhü anhüm) olsun.» (M)

«Süsleyici kudret eliyle, âlem ülkesinin güzelliklerinin güzelliğinin şaşaasını, Âdem zürriyetinin sevgili evlâtlarından, muhabbet denizinde mihnet çekenlerinin ve sevgi çölünde meşakkate uğrayanlarının gönül aynasında tecelli ettiren, o bir tek Pâdişah'a şükürler olsun. Sükûnet bulan safâlı canların sükûnet bulduğu yer, yâni Hz. Mustafa sallallâhü aleyhi ve sellemin nurlu Ravza'sına, ve vuslat ka'besine müştak olan kâfilenin başkanı ve ebedî şevk denizinin sermestlerinin meclisini süsleyene, o peygambere salât ve selâmlar olsun.»(S)

BİRİNCİ BÖLÜM

Ma'şukun isimleri hakkında:

Meyl (yönelme) : Aslından ve gayesinden habersiz ve şuursuzca, kendi aslına dönüşe derler. Meselâ cansızlar irâdesiz olarak asılları olan 4 unsura mâyildirler.

Arzu : Bazılarının biraz ilim ve şuur ile kendi asıl ve maksadına meyletmeleridir.

Mihr (şefkat) : Maksadı anlayıp lezzet bularak, mevcut ilim ve şuurla, kendi aslına meyildir. (S)

Dostî (Dostluk) : Hakk Subhâne ve Tealâ ile sebepsiz, menfaatsiz ve karşılıksız dostluğa derler. (M)

Muhabbet (Sevgi) : Hakk Tealâ ile hakîkî dostluğa derler. Daha geniş anlamda ona yaklaşmak istemek demektir, yoksa muhabbet olmaz. (S)

Muhibb (Seven) : Hakk Tealâ ile dostluktan müstağni oldukları zaman, Hakk'a yaklaşmayı isteyen muhabbet sâhibine derler. Kayıtsızlıkla Hakk'ın dostluğundan müstağni oldukları zaman Hakk için kullanırlar. (M)

Mahbub (Sevgili) : Ekseriyâ sevenler tarafından Hakk için kullanır. Bu kulluk ve ibâdetten ileri gelir.

Tâlib (îsteyen) : Hakk'ı arayana derler. Bir kısmı sevdiğinden, bir kısmı da abdiyet ve ma'bûdiyet ilişkisi ile bu işi yapar.

Matlûb (istenen) : Hakk Teâlâ'ya derler. Zirâ Hakk'ın dostluğuna mensup olmakta aczi olan kimse Hakk'ı arayıcıdır.

Işk (aşk) : Aşırı sevgiye derler.

Âşık : Bütün sevgi ve gayreti ile Hakk'ı arayana derler. (S)

Ma'şûk : Hakk Tealâ'ya derler. Tam bir ciddiyetle, bütün yönlerden Hakk'ın dostluğuna müstehak olan kimselerin 'Hakk'ı talep ettikleri vakit kullanılır. (S)

Sır : İlâhtı cezbeye denir. Bazan sülûkden önce, bazen o sülûkden sonra bulunur. (M)

Pîr (yaşlı) : Hakk Tealâ'nın dostu olan kişi. Taleb en mükemmele ulaşınca, bu kişi her yönden dostluğa müstehak olur. (M)

Şevk (Aşırı istek) : Ma'şûku talebde, onu bulmaktan ve sonra onu kaybetmekten doğan kararsızlığa denir. Ma'şûku bulmazsa kararsızlık (in'izâe) sükûnet bulabileceği gibi, sabit de kalabilir. Devamlı talebde kararsızlık azalabilir, fakat, aşkta artma olabilir.

İştiyâk (Fazla meyli olmak) : Gönlün âramsızlığının kemâline denir. Herşeyi ile arzulama, tamamen istek kesilme ve devamlı aşk demektir. Hangi yolla olursa olsun Ma'şûk'u bul, bulma aynidir. Bulunsa azalmaz, bulunmasa fazlalaşmaz, belki ebediyete kadar sürecek bir haldir. Bu bir makamdır, ne müşahedeyle kavuşma ne de mücahede ile ayrılmaktır.

Hüsn (Güzellik) : Bir zatta bulunan olgunluklara denir. Bu sıfat Hakk Tealâ'dan başkası için kullanılmaz. (M)

Tebeddül (Değişme) : Kemâlatm tamamına denir. Aşığın taleb ve rağbeti çoğalması sebebiyle sevginin kemâlatını açığa vurmaktır. Bu da Hakk Tealâ'dan başkası değildir.

Cemâl (Güzellik) : Bir zatta kemâllerin toplanmasına derler ki, bu Hakk'tan başkası olamaz (S). Âşığın istek ve rağbetinin ziyâdeliği bakımından Ma'şûk'un kemâllerini izhar etmesidir.

Celâl (Büyüklük) : Ma'şûkun âşıktan müstağni olması, âşığın gurûrunu yok etmesi ve âşığın bîçâreliğini ispat etmesi yönünden, büyüklüğünü izhâr etmesidir.

Bozurgî (Büyüklük) : Ma'şûkun güzelliğinin şaşaasına, âşığın ya'kîn sâhibi olmasıyla ma'şûkun zuhûruna derler. (S)

Lika (yüz) : Ma'şûkun kendini göstermesidir. Fakat âşığm bu zuhûr edenin ma'şûk olduğundan hiç şüphe etmemesi gerekir. (M)

Şekl (Şekil) : Hakk Tealâ'ınn vücûduna denir.

Lütuf : Ün siy et ve muvâtfakat ile, (S), müşâhede ve murakabe yoluyla (M), Ma'şûkun âşığı terbiye etmesidir.

Melâhat (tatlılık) : İlâh! kemâllerin nihâyetsizliğine derler. Hiç kimse mutmain olacak şekilde ona ulaşamaz.

Zarâfet (S) *Zuhur* (M) : Maddeden mücerret, müşâ'hede yoluyla Onun nurlarının görünmesidir.

Teşneğî (Susuzluk) : Allah'dan gelen nurların maddede doğma: (tavâli') ve parıldaması (levâmf) hükümleridir.

Şîve (işve) : Güzelliklere ve yüceliklere derler. (M) Sâlikin hâlinde vuku bulan birazcık İlâhî cezbeye derler. Fakat bazan olur bazan olmaz. Sâlik bu sebeble mağrur veya mağlub olur. (S)

Şemâyil (İyi huylar) : Güzelliklerin ve yüceliklerin imtizacına derler. (S)

Mekr (Hile) : Ma'şûkun âşığa gurur vermesidir. Bu bazan lütuf, bazan ihsan yolu ile olur.

Ferîb (aldatma) : İlâhî istidrâca denir.

Vefâ (Sadâkat) : Hayırlı ameli olmaksızın, serden kaçınmayı sağlayan ezelî yardıma denir.

Cefâ (eziyet) : Sâlikin gönlünün irfan ve müşâhadelere kapatılmasına derler.

Cevr (Zulüm) : Sâlikin yükselmesine engel olmağa denir.

Nâz : Ma'şûkun âşığa kuvvet vermesidir. (S) Ma'şûkun âşığı aldatmasıdır. (M)

Hışrn (öfke) : Kahır sıfatlarından birinin ortaya çıkmasıdır,

Kîn : Kahır sıfatlarının galip gelmesidir.

Ceng : Zâhiri ve bâtınî çeşitli belâlarla, Îlâhî imtihana derler.

Sulh : Yakmlaşma vâsıtası olan amel ve ibadetlerin kabul buyurulmasıdır.

Perde : Ma'şuk yönünden tarîkatin şartlarından olan, âşıkla Ma'şuk arasında bulunan engeldir.

Hicâb (örtü) Âşığın gözünde türlü sebeblerle bulunan, âşığı ma'şûktan ayıran mâniadır.

Nikâb (Perde, örtü) : Ma'şûkun irâdesi ile, âşığı ma'şûktan uzaklaştıran engel.

Bâm (çatı) : Tecellîlerin zuhûr ettiği yerdir. (M)

Bâm-ı Mihen (Sıkıntılar çatısı) : Tecellîlere derler. (S)

Hâne : Varlığın gaybetinde,. diğerlerinin zâtına denir. (M) Benliğin kendisine derler ki varlığın aynidir. (S)

Mestûrî (Kapalılık) : Bütün dünyalıların, hattâ velî ve nebilerin idrak edemeyecekleri Yüce Allah'ın mâhiyetinin tamâmına denir.

Tîzî (Çabukluk, sivrilik) : Kulun amellerinin reddedilmesine derler.

Tondî (ağır hareket etme) : Sebeblerin îcâbı olmaksızın, Allah'ın irâdesiyle âşığın kahhar sıfatına denir.

Serkeşi (isyankârlık) : Sâlikin irâde ve arzûsunun, İlâhî irâdenin hükmüne muhalefet etmesidir.

Sultan : Ahval ve amellerin cereyânına derler. (S)

Emin (Emirlik) : Sâlikin irâdesini, bütün hareketlerinin önüne geçirmesidir.

Hâkimî (Hâkimlik) : Sâlikin üzerinde her an yürürlükte olan şer'î emirlere derler.

Tuvânî (İktidar sâhibi olma) : İhtiyar sâhibinin faaliyet sıfatına derler.

Tuvangerî (Zenginlik) : Kemâl sıfatlarının tamamının elde edilmesine denir.

Destgâh (Tezgâh) : Varlığın kudretiyle, bütün sıfatlarda kemâle ulaşmadır.

Terktâz (Hücûm) : İlâhî cezbedir. Sülûkun başlangıcında çok çalışma ve sıkıntı ile bir merhale katedildiği an, sâlik ansızın cezbeye tutulur, yaptıkları kabul edilmiş demektir. Onu bütün çalışmaları ve davranışları bu maksada ulaştırır.

Gâret (Yağma) : Emirlere ve amellere devam etse bile, maksadına ulaştığı zaman, sâlikin mağrur olması sebebiyle, vâsıtasız olarak amel ve sülûkuna tekaddüm eden İlâhî cezbeye derler.

Tevârî ('Dağılmak, gözden kaybolmak) : İlâhî istilâ ve ihâtaya denir. (M)

Tdhten (Koşmak) : İlâhî bağışlara derler. (M)

Târâc (çapul, yağma) : Zahirî ve bâtınî bütün hal ve amellerinde sâlikin irâdesinin ortadan kalkmasına derler.

Âşinâî (Tanıdıklık) : Hâlikiyetin mahlûkiyete olan ilgisi gibi, Rabb'in bütün yaratıklarla olan murâkabe ve irtibâtma denir.

Bîgânegi (Yabancılık) : Hiç kusûru bulunmayan, eşi ve benzeri bulunmayan uluhiyet âlemi ile meşgul olmaktır.

Tekebbür (Büyüklenme) : Rab'bin, sâlikin amellerine ihtiyâcı olmamasıdır. (M)

Şehr '(Şehir) : Vücûd-ı Mutlak'a denir.

Dih (Köy) : Vücûd-ı müsteâra (insan ve mahlûka ta) denir.

Kûy (Köy) : Kulluk makamının adıdır.

Mahalle : Kemâl sıfatları ile vasıflanmaya derler.

Âsitan (eşik) : Amellere ve ibâdetlere denir.

Der (kapı) : Emre itaat demektir.

Yâr (Dost, Sevgili) : Yaratıkların tamamının suretlerini ihtiva eden Hakk Tealâ'nın bir sıfatıdır. Salik hitap için bundan daha uygun bir kelime bulamaz. Çünkü bu isimde kelime-i tevhidde mevcuttur.

Gamhorî (Azap çekme) : Hakk Tealâ'nm hususiyeti olan 'Rahîm sıfatına derler.

Gamgusâr (Azap çeken) : Allah'ın genel ve şumullü Rahman sıfatına derler.

Mihriban (Müşfik) : Hakk'ın Rubûbiyet sıfatıdır.

Dildâr (Sevilen) : Gönüle sevinç ve muhabbet veren bast sıfatına derler.

Dilber (Güzel, Sevgili) : Gönüldeki muhabbeti kederle gideren gabz sıfatına denir.

Dilguşâ (Gönlü açan) : Gönülde ünsiyet makamı anında, Hakk'ın Fettah'lık sıfatına derler. (S)

Cânân (Sevgili) : Bütün yaratıklarının varlıklarının sebebi ölan Hakk'ın Kayyûm sıfatıdır. Eğer O bir an yaratıklarla birlikte olmasa hiçbir şey varlığını koruyamaz, sonsuzluk da olmazdı.

Cânî (Rûhî) : Fenâmn ulaşamadığı ebedî Bekâ sıfatıdır. (M)

Efzây (Artma) : Fâniliğin yol bulamadığı ebedî Bâkî'lik sıfatıdır. (S)

TJstuvâr (Sağlamlık) : Sâlikin sevgisini Alalh'ın istilâ etmesidir. (M)

Dost : Muhabbet-i İlâhî'nin sâlikin muhabbetini aşmasıdır. (S)

Kad (Boy) : İstiva-yı İlâhî'ye derler. (S)

Kâmet (Boy) : Allah'dan başka hiç kimsenin ibadete lâyık olmamasına; derler.

Zülf : Hiç kimsenin anlamasına izin verilmeyen Allah'ın gaybî hüviyetine denir.

Mûy (Saç) : Allah'ın zahirî hüviyeti yani varlığıdır. Herkes O'nun varlığını ilimle anlayabilir. Fakat daha ilerisi için izin yoktur.

Gîsû (Saç) : Taleb yolunun adıdır.

Piç-i Zülf (Zülüf kıvrımı) : İlâhî müşkillere denir.

Tâb-ı Zülf (Zülfün parıldaması) : İlâhî sırlara denir.

Ferk (Baş, tepe) : Hakk tealâ'nm Hayat sıfatına derler.

Ser (Baş) : Allah'ın İrâde sıfatıdır.

Ebrû (Kaş) : Sâlikin yaptığı kusur ve ihmal neticesinde, derecelerinde meydana gelen düşmeye denir.

Pîşânî (Alın) : İlâhî sırların ortaya çıkışıdır.

Kad-ı Rast (Uzun boy) : Sâlikin sevgisinde, İlâhî sevginin önceliğine denir. (M)

Keman Ebrû (Keman kaş) : Kusur sebebiyle sâlikin derece ve makamından düşmesini arzetmesi. Cezbe ve Allah'ın inâyeti ile bulunduğu makam ve derecesine tekrar ulaşmasıdır. (M)

Tâk-ı Ebrû (Kaşın kemeri) : Sâlikin kusur sebebiyle, derece ve makamının düşmesinde ihmal göstererek, onu bulunduğu yerde bırakmasıdır.

Ebrû Hofte (Çatık kaş) : Bir kusurundan dolayı sâlikin derece ve makamından düşmesi, inâyet hükmü ile derecesinin de düşürülmesidir. (S)

Müje (Kirpik) : İlâhî hikmet hükmüyle, sâlikin amellerini ihmal etmesidir.

Tir-i Müje (Kirpik oku) : Gizli veya açık olarak, sâlikin ihmalde bulunmasıdır.

Çeşm (Göz) : Allah'ın Basar sıfatına derler.

Dîde (Göz) : Hayır ve şer, Alalh'ın bütün hallerden haberdar olmasıdır.

Çeşm-i Mest (Mahmûr göz) : Sâlikin ve diğerlerinin günahlarını kimsenin bilmemesi, affedilmek üzere Allah'ın örtmesidir.

Çeşm-i Humâr (Mahmûr göz) : Sâlikin kusurlarını sâlikten gizlemesidir. Fakat kendisinden kâmil ve yüce olan onu keşfedince, bazan söyler bazan bilmemezliğe gelir.

Çeşm-i Âhûvâne (Ceylan gözlü) : Hakk Tealâ'nm sâlikin kusûrunu diğer sâlikten gizleyerek, kendisini işlemiş olduğu kusurdan haberdar etmesidir. Hakikatte bu sâliğin günahtan sakınması ve bu hususta tedarikli olması için Allah'ın inâyetinin en son noktasıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

Aşık ve ma'şuk arasında kullanılan isimler. Ekseriyetle özeliği olmayan bu isimler, mânâ yönünden bazan özellik taşır, bazan taşımaz.

Ânât ve Evkât (Zamanlar) : Hakk Teâlâ ile hazır bulunmaya derler. (M)

Meclis : Huzur ve firkat işâretlerinin ve vakitlerinin tamamına derler. (S)

İşret ; Sürurlu ve şuurlu olarak, Hakk Teâlâ ile yakınlığın lezzetidir.

Iyş (Yaşama) : Hakk'ın yakınlığından, şuur ve hafızanın aldığı lezzettir. (S)

Tarab (neş'e) : Allah ile ünsiyettir. (M)

Sürür (Sevinç) : Gönülde huzûrun devamlı yaşaması ve feragat göstermedir. (M)

Şarâb : Sülûkun en son noktasına ulaşmış ululardan ehl-i kemâl sâhibi kişinin, melâmete lâyık amellerle aşka galip gelmesidir.

Şarâb-t Hum (Küp şarabı) (S) —*Şarab-î Fem* (Kırmızı şarap) (M) : Karışık yaşayışa yani kulluğa yakm olmaya denir.

Şarâb-ı Puhte (Kaynamış şarap) : Maddeden arınmış, halis a:şka derler.

Mey (Şarap) : Selâmete yakın amellerin mevcûdiyeti ile aşkın coşkunluğuna derler. Bu sülûkun ortalarında olan, kemâl sahibi has kişilere mahsustur.

Meyhane : Âlem-i Lâhût'a derler.

Meygede (Meyhâne) : Münâcâtın başlangıcına denir.

Humhâne (Meyhâne) : Aşkın zaferlerinin indiği kalp âlemidir.

Bâde (Şarap) : Zayıf kalbin aşkına derler. Sülûkun başlangıcında ve avamda olur.

Sâkî (Şarap dağıtan) : Ma'şûka denir.

Kadeh : Zamana denir.

Câm (bardak) : Hallere ve davranışlara denir.

Surâhî : Makama denir.

Hum (küp) : Durulan yere denir. (S)

Cur'a (Yudum) : Sülük esnasında sâliğin takındığı sıftaların ve hallerin isimlerine denir.

Cur'a-i Esrar (Sırların yudumu) : Sülük esnasında, sâlikden gizli kalan ve makamlara denir.

Mestî (Sarhoşluk) : Aşkın görünen ve görünmeyen sıfatlarının tamamını ihata etmeye denir. Bu sarhoşluğun başlangıcıdır.

Mest-i Harab (Sarhoş ve bitkin) : Hiçbir şeyden haberi olmadan kendinden geçmeye derler.

Nîm Mestî (Yarı sarhoşluk) : Kendinden geçtiğinin farkında olup, kendini bu halde seyretmektir.

Harâbât (Meyhâne, Tekke) : Harap olmaya denir. (S)

Huşyârî (ayıklık, aklı başında olma) : İç ve dış sıfatlara aşkın galebesinden doğan afetlerdir. Sarhoşluğun bertaraf edilmesinin başlangıcıdır.

Humâr (Sarhoşlukta sızma) : Kesinti olmaksızın, vusûl makamından kahren dönüşe denir.

Rindî (Rindlik) : İbâdette bir kısım amellerden yüz çevirmektir.

Kallâşî (Başıboşluk) : Hallerin en sonu olan amellerle içli dışlı olma.

Evbaşî (Eşkiyalık) : Muhabbetin galebesiyle itâat etmeği ve günahtan kaçınmayı terkederek, sevaptan mahrum olmaktır.

Lâubâli : Önüne çıkan, söylenen, yapılan herşeyden korkusuzluktur.

Şem' (mum) : Allah'ın nûruna denir.

Şâhid (Güzel) : Tecellîye derler.

Kebâb : Tecelliyât esnâsmda gönlün terbiye edilmesidir.

Sâbuhî (Sabahleyin içilen şarap) : Karşılıklı konuşmaya denir.

Ğabûkî (Gece içilen şarap) : Yüzyüze konuşmadır. (M)

Nakl (nakletme) : Mânâların ve sırların keşfine denir. (M)

Subh (Sabah) : Hallerin ve sözlerin doğuşuna denir. (S)

Bâmdâd (Kuşluk vakti) : Halleri ve sözleri öldürmek makamıdır. (S)

Rûz (Gündüz, gün) : Nurların birbirine tâbi olmasıdır. (M)

Şeb (Gece) : Gayb âleminin ismidir. Ceberût âlemine de denildiği olur. Bu âlem, âlem-i halk ve âlem-i rubûbiyet arasında yer alır. *Şebangâh* (Gece vakti) : Hallerin mülk edinilmesine denir.

Tetâbu (birbirine bağlanma) : Hallere denir. (S)

Şeb-i Kadr (Kadir gecesi) : Hakk Tealâ'nın varlığında sâlikin beka bulmasına derler.

Şeb-i Yeldâ (En uzun gece) : Nurların renklerinin nihayetine denir ki «sevâd-ı a'zam»dır.

Iyd (Bayram) : Cem' makamına derler.

Nevrûz (İran takviminin ilk günü 21 mart) : «Tefrika» makamına denir.

Küfr (inkar etme, doğruyu gizleme) : Tefrika âleminin karanlığına denir.

Kâfir : Amelleri karışık olana denir.

Tersâ (Hıristiyan) : Çok ince elenip, sık dokunan mânâlara ve hakîkatlara denir.

Deyr (Mecûsî mabedi) : İnsanlık âlemine derler. Kilise *Kilise :* Hayvanlar âlemine derler.

Çelîpa (Haç, dar ağacı) : Tabiatlar âlemine denir.

Nâkûs (Çan) : Tefrika makamını hatırlama ve zikretmeye derler. *But* (put) : Maksûd ve matlûba derler.

Tevbe : Nâkıs şeylerden vazgeçerek, Yüce Kâmil'e yönelmeye denir.

İman : Hakk Teâlâ hakkında bir miktar bilgiye denir. (M)

İslâm : Amellere ve (şeriate) tâbi olmaya derler.

Dîn : Tefrika makamından ortaya çıkan inanca derler.

Zühd : Nefsin dünyadan zevk aldığı an, dünya malından ve boş konuşmaktan yüz çevirmektir.

İbâdet : Sâlikin çalışmasına derler.

Zekât : Nefsi tasfiyeye, kendinden geçmeye denildiği gibi, gam çekmeye de derler.

Ka'be : Vuslat makamına derler.

Hac : Allah'a sülûke derler.

Beyâban (Çöl) : Tarîkatte ilerlemeye denir.

Sâmân (Zenginlik, mal mülk) : Tarikte vuku bulan olaylara derler. (S)

Tâmât (Büyük belâlar, asılsız sözler) : «Marifet»lere derler.

Hırka : Salâhiyete derler. Sûretin alâmetlerine de denir.

Seccade : Sedd-i bâtına denir. Bu da gönülde bulunan herşeydir.

Foruhten (Satmak) : Allah Teâlâ ile tedbir ve ictihâdı terketmektir. (M)

Vâm (borç) : Takdir edilenlerin ihtiyar dâhilinde olmamasıdır.

Grov Kerden (Rehin bırakmak) : Kendi ihtiyârıyla, miktarlarm hükmünce, tedbir ve gayreti terk, vücûdu teslim etmektir. (M)

Bedel kerden (Değiştirmek) : Birşeyi bir şeyde araştırmaktan ve garazlardan vazgeçmektir. (M)

Der bahten (Kaybetmek) : Görülen ve yaşanan olayları, mahvetmektir. (M)

Terk Kerden (Terk etmek) : Birşeyden arzûyu kesmektir. (M)

Reften (gitmek) : Âlem-i beşeriyetten, âlem-i ervâha yükselmeye denir. (M)

Ber Hasten (Ayağa kalkmak) : Kasıd ve azimete denir. (M)

Nişesten (Oturmak) : Sükûnet bulmaya denir. (M)

Âmeden (gelmek) : Âlem-i ervâhtan âlem-i istiğrak ve sekre kadar âlem-i beşeriyete dönmeye denir. (M)

Derûn (iç) : Melekût âlemine derler.

Bîrûn (dış) : Mülk âlemine derler.

Akl (Akıl) : Hayır ve şer, iyi ve kötü arasında temyiz âletidir

Fehm (Anlama) : Anlamak âletine denir.

Bahâr : İlim makamına denir.

Tâbistân (Yaz) : Mârifet makamının adıdır. (M)

Pâyiz (Sonbahar) : Soğukluk makamına derler. (M)

Zemistan (Kış) : Keşf makamına derler. (M)

Gülzâr (Bül bahçesi) : Mutlak olarak açıklığa derler. Kendisine ne izâfe edilirse edilsin yine ayni isimle anılır.

Bostan (Gül bahçesi) : Birşeye tahsis edilsin edilmesin, genellikle açıldık yerlere verilen isimdir.

Gül : Gönülde açığa çıkan ilmin neticesine derler. (S)

Lâle : Müşâhede edilen maârifin neticesine denir. (S)

Nergis : Sevinç ve ferahlıktan amelin artmasına, amelde ortaya çıkan ilmin neticesine denir. (S)

Şukûfe (Çiçek) : Ulvî mertebeye derler. (S)

Benefşe (Menekşe) : Kuvvetinin kendine etki etmediği mertebeye denir. (S)

Sebze : Bizâtihi mârifete derler.

Reyhan (Fesleğen) : Tasfiye ve riyazet neticesinde hâsıl olan nûra derler. (S)

Neşv (Büyüme) : Terakkiye derler.

Nemâ (Serpilme) : Rubûbiyetin terbiye edişiyle izzet bulmaktır. (S)

Zerdî (Sarılık) : Sâlikin zaafma derler. (S)

Surhî Kuvvet (Kuvvetin kırmızılığı) : Sülûke derler. (S)

Sebzî (Yeşillik) : Mutlak kemâle derler. (S)

Ebr (Bulut) : Çalışma vâsıtasıyla vusûle sebeb olan güce derler. (S)

Bâr ân (Yağmur) : Rahmetin inişine derler. (S)

Cuybâr (Irmak) : Kulluğun mecrasına girmesine derler. (S)

Âb-ı Revân (Akarsu) : Gönül ferahlığma denir.

Sel : Huzur ve ferahlıktan doğan hallerin galebesine denir. (S)

Nesîm (Esinti) : İnâyeti hatırlamağa derler. (S)

Buy (Güzel koku) : İster Cem'-i evvel makamında bulunsun ve ister henüz tefrika makamına düşmüş olsun gönlün aslında var olan, alâka ve bağlılıktan haberdar olmasına derler.

Mutrıb (Çalgı çalan) : Bilgili kılana derler.

Ney : Mahbûbun haberine denir. (S)

Def : Âşığın ma'şûku talebidir. (S)

Terane : Muhabbet âyinine derler.

Nâle-i zır (Alçak inilti) : Bizâtihi muhabbete derler. (M)

Semâ (îşitme, mûsiki dinleme) : Meclise derler.

Pay Küften (raksetmek) : Çeng, rebab ve benzeri sazları muhâfaza ve murâkabeye derler. Koruma ve bekleme anlamında da kullanılmıştır.

Çeşm-i Şehlâ (Şehlâ göz) : Sâlikin hallerinin, kemâlâtınm ve yüce mertebesinin kendine zâhir olmasıdır.

Çeşm-i Terek (Yırtılmış göz) : Sâlikin zâtından ve diğerlerinden, sâlikin halerini ve kemâlâtını gizlemesidir. Bunu Allah'tan başkası bilmez.

Çeşm-i Nergis (Nergis gözlü) : Sâlikin hallerinin, kemâlâtının ve yüce mertebesinin kendinden gizlenmesidir. Fakat halk bunu bilir. (S)

Rûy (Yüz) : Tecelliyât aynasına derler,

Mahrûy (Ay yüzlü) : Kendinde bulunmadığı ve şuursuzluk durumu olan uyku hâlinde, maddedeki tecellîlere denir.

Çehre : Sâlikin keyfiyetini bildiği, ilm-i bekâda meydana gelen tecellîlere derler.

Ruh (Yüz, yanak) : Hâlis tecellîlere denir.

Çehre-i Gülgün (Gül renkli yüz) : Uyku veya kendinden geçtiği hallerde, maddenin dışındaki tecellîlere derler.

Eâl-i Siyah (Siyah ben) : Gayb âlemine derler.

Hat (Bıyık) : Berzah âlemine derler.

Leb (Dudak) : Konuşmaya derler.

Leb-i la'l (Al dudak) : Sözün bâtın mânâsına derler.

Leb-i Şekerî (Tatlı dudak) : Vâsıta ile inen kelâma derler. Peygamberlere melek, velîlere tasfiye vâsıtasıyla iner.

Leb-i şîrîn (Tatlı dudak) : İdrak ve şuur şartma bağlı vasıtasız inen kelâma derler.

Dehan (Ağız) : Zâhiren konuşma sıfatına derler.

Dehân-ı Kûçek (Küçük ağız) : Takdis yoluyla, İnsanî fehim ve vehimden hâsıl olan konuşma sıfatıdır. (M)

Şuhan (Söz) : Mutlak olarak İlâhî intibah ve işaretlere denir.

Suhan-ı Şirin (Tatlı söz) : Nebilere vahiy, velilere ilham vasıtasıyla gelen İlâhî işarete denir.

Per-i Sühan (Sözün kapısı) : Maddede ve madde dışında, hissedilen ve düşünülen, mükâşefelere, İlâhî sırlara ve işâretlere derler. (M)

Suhan çûn der (Kapı gibi söz) : Maddede ve madde hâricinde, hissedilen ve düşünülen açık işâretlere denir. (M)

Gamze (Yan bakış) : îdrak edilen işâretlerdir. (M)

Zebân (Dil) : Sırlara derler.

Zebân-ı §îrîn : Tedbîre muvâfık bir işe derler. (S)

Zebân-ı Telh : Sâiikin yaratılışına uygun olmayan iştir. (S) Takdîre muvâfık emre denir. (M)

Zekan (Çene) : Muhafaza mahalline derler. (S) Sâiikin yaratılmasına muvafık emre derler. (M)

Zenah (Çene) : Lezzet mahalline denir.

Sîb-i Zenah (Çene) : Müşahedenin ortaya çıktığı lezzetin işâretine derler. (S)

Çâh-ı Zenah (Çene çukuru) : Müşâhedelerde sırların zorluklarına denir.

Had (Yüz, yanak) : Düşünce mahalline denir. (M)

Gabgab (Gerdan) : îşâretin lezzetine derler. (S)

Bunâgûş (Kulak tozu) : «Dakîka»ya denir. (M)

Silsile (Zincir) : Umûmî yol ile yaratıkların Allah'a sığınmasıdır. (M)

Dûş (Omuz) : Hakk Teâlâ'nın Kibriyâlık sıfatına derler.

Sîne : İlâhî âlemin sıfatıdır.

Miyân (Bel) : Seyir, makam, hicab ve diğerlerinden tâlib ile matlub arasında cereyan eden bir olaydır.

Ber çûn sîm (Gümüş gibi göğüs) : Terbiye, sâlikin huyuna uygun olduğu an, sâliki terbiye etmektir. (M)

Mû-miyan (İncecik bel) : Sâlikin kendinden ve diğerlerinden perdeleri ortadan kaldıran bakışma denir. (S)

Miyan-ı bârîk (ince bel) : Başka hicab olmadığı zaman, sâlikin vücûdunun teşkil ettiği örtüye denir.

Dest (El) : Kudret sıfatına denir.

Sâ'id (Kol) : Kuvvet sıfatma denir.

Enguşt (Parmak) : İhata ve irâde sıfatına derler.

Bâzû (Kol) : îstek ve irâde sıfatına derler.

Hediye : Nübüvvet ve velâyete derler.

Bi'set (Gönderilme) : Açık ilhamla gelen vahye derler. (M)

Selâm ; övülmeye derler.

Peyâm (Haber) : Farzlar mâhiyetinde olan, yaratıkların amel ettikleri emir ve nehiylere denü\

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bazıları ma'şûku ilgilendirse de, âşığa mahsus ve onun hallerini anlatan kelimeler.

Visâl (Kavuşma) : Gizli ve açık olarak, Allah'la birlikte olunan Vahdaniyet makiamma derler.

Kenâr der yaft (Kuçaklaşma) : Murâkabenin sırlarına ve devâmına derler.

Firâk (Ayrılık) : Vahdet makammdan uzak kalmaya denir.

Hicran (Ayrılık) : Hakk'dan başkasına iltifat etmek, içi ve dışı üzüntü kaplamaktır.

Bûs (Öpme) : Îlmî, amelî, sûrî, ve mânevi kelâmın keyfiyetini anlama kabiliyetine derler. (M)

Gam : Ma'şûku talebe ihtimam göstermeye denir, (M)

İhtimam : Ma'şûku talebe derler. (S)

Enduh (Keder) : Bir işteki şaşkınlığa denir.

Vecd u Fİkdân u Havf (Kendinden geçme, yokluk ve korku) : Murâkabeden sonra, gönülde ortaya çıkan hallerdir.

Külübe-yi Ahzân (Üzüntüler kulubesi) : Üzüntü ânma denir.

Gamgede (Üzüntü yeri) : Gizlilik makamına derler. (S)

Gamguzâr (Üzüntü veren) : Bir isti'dâdlının makamına derler.

Mihnet (Sıkıntı) : Ma'şûk tarafından âşığa ulaşan zahmet ve elemlere denir.

Meydân : Şöhret makamına denir.

ÇeVgân (Top oynamaya mahsus ucu kıvrık sopa) : Cebir ve kahır yoluyla büitün işlerin takdirine derler.

Guy (Top) : Takdirin hükmünce, mecburiyete ve mazlumiyete denir.

Tazallüm (Zulümden şikâyet etme) : Nefis şeytanından ve kendi kusurundan dolayı Allah'a yalvarma ve yardım dilemedir.

Nâle (înleme) : Münâcâta derler.

Feryâd : Açık zikre denir.

Âlâ (Nimetler) : Aşkın işaretlerine derler. (S)

Vâleh (Şaşkın) : Mecâz üzere olmayıp, belki mecbûriyetin en son noktasında, dilin ifâdede kusur ettiği aşığın kemâl alâmetine denir. (M)

Figân : Iç halleri açığa vurmaktır.

Rene (Sıkıntı) : Gönlün irâdesi hilâfına olan bir işin varlığına derler. *Berd :* Mahbûbdan ortaya çıkıp, muhibbin taşıyamadığı bir haldir. *Bîmâr (Hasta) :* Telaş ve huzursuzluğa derler. (M)

Bimârî (Hastalık) : Derûnî kopukluğa derler. (S)

Murden (Ölmek) : Hakk'ın huzûrundan uzaklaştırılmaya ve emirlerini yerine getirmekten aciz kalmaktır.

Rahat : Gönlün isteğine uygun bir emrin mevcûdiyetine derler.

Zindegî (Hayat, canlılık) : Hakk Teâlâ tarafından kabul ve ikbâle denir. Bu derece derece ebedî olur.

Tendurustî (Sıhhatlıhk) : Gönlün iç ve dış güçlerinin karar üzere kalmasına derler.

Nâtuvânî (Kudretsizlik) : Murad ve maksûd olan herşeye gücün yetmemesine ve elin ulaşmamasına denir.

Üftâdegi (Düşkünlük) : Hakk'a lâyık kulluk etmekte, kudretsizlik hâlinin ortaya çıkmasına derler.

Harâbî (Harablık) : Tam yönelme ve teslim ile aklın tedbir ve tasarruflarının kesilmesi.

Bihûsî (Baygınlık) : Sıfatların mahvolduğu belirsizlik makamına derler.

Bâhûşî (Akıllılık) : Aşk ve divânelikte, zâhir ve bâtın hürriyete derler. (M)

Medhûşî (Şaşkınlık) : Aşfcda zâhir ve bâtının yok edilmesidir. (S)

Divâne gî (Delilik) : Amellerde, âşığın sıfatlarına aşkın hükümlerinin muzaffer olmasına derler. (S)

Tuğrâ : Âşığın amellerinde gizlenmiş olan sıfatlarına ve aşkın kanunlarına derler. (M)

Bende gî (Kulluk) : Mükellefiyet makamına denir.

Âzâdî (Hürlük) : Hayret makamına denir.

Fakîrî (Yoksulluk) : İlim ve ameli kendisinden alman kişinin ihtiyar sızlığına denir.

Seâdet : Ezelîyi zikretmeye denir.

Şekavet (İsyankârlık) : Ezelîyi gözden uzak tutmaya derler. (S)

Dûrî (Uzaklık) : Tefrika âleminin keyfiyetlerine ve bilginin şuûruna varmaya denir. (M)

Dûrî şuûr (Şuûrun uzaklığı) : Alemin keyfiyetlerindeki bilginin parça parça olmasına denir. (S)

Nezdikî (Yakınlık) : İsimlerin, sıfatların, fiillerin ve mutlak emr-i İlâhînin şuûruna varmağa derler. (M)

Nezdikî Şuûr (Şuûrun yakınlığı) : İlâhî isimlerin, sıfatların ve fiillerin bilgisine denir. (S)

Kâhilî (Tembellik) : Seyirde geri kalmaya derler.

Şitâb (Koşma) : Seyirde sürate derler. Şuursuz olarak makamların inceliklerinin bilgisine ulaşma, bu seyir bazan cezbe hükmü ile, bazan da sâlikin çalışması, riyazeti, ibâdetleri ve tasfiyesi sâyesinde olur.

Pakbâzî (Herşeyini kaybetme) : Amellerinde sevab ve yüce mertebe istemeksizin sâdece Allah için, hulûsî kalp ile Allah'a yönelmedir.

Huzûr : Vuslat makamına denir.

Gaybet ; Ünsiyet makamına derler.

Germî (Sıcaklık) : Muhabbetin harâretine derler.

Serdî (Soğukluk) : Nefsin soğukluğuna denir. Bu muhabbet makamının nihâyetidir.

Hâb (Uyuma, uyku) : Beşeriyetin fiillerinde ihtiyârın yok olması demektir.

Bîdârî (Uyanık olma) : Ubudiyet yönünden, âlem-i mahva derler.

Şütur (Deve) : İnsaniyete derler. (M)

Katâr : Nev'iyete denir. (M)

Mahmil : Teklifin sükûnet bulduğu yere denir.

Alef (Yem, ot) : Nefsin zevk aldığı şehvetlere ve iştihâlara, ayrıca yol göstericiye derler.

Zer (Altın) : Riyâzet ve mücâhedeye derler.

Sîm (Gümüş) : Zâhirî ve bâtınî tasfiyeye denir.

Gevher (Cevher) : Allah'ın sıfatlarının mânâlarına denir.

Cust u cûy (Arama) : Her ne yönden olursa olsun uzağı görmeyip, herkesi tenkid etmektir. (S)

Şust u şûy (Yıkama) : Kusurdan doğan veya âşık ile me'şu'kun zevkten dolayı düşünceyi kaldırmaları. (M)

Guft u gûy : (Konuşma, dedi kodu) : Muhabbet karışan lutfa denir. «Doğrusunu Allah bilir. Dönüş onadır, sığmak O'dur.» (S)

«18. nüshanın sonu, Bu şerefli nüsha Melik ve latif olan Allah'ın yardımıyla, kulların ve hakîrî, mahlukatın en az değerlisi, Gani Allah'ın rahmetine muhtaç olan İbn–i Ceâleddin el–Dercezinî Bahaeddin —Allah her ikisinin de günâhlarını affedip, ayıplarını setretsin— Hicret–i nebevi 1097 senesi Zilhicce ayının başında Salavatın ekmeli selâmların en güzeli ona olsun. Arkadaşım, hizmetinde bulunduğum, Nedr Muhammed Bey Mirzabaşı emri mucibince (Allah ömrünü ve ikbalini ziyade eylesin) tamamlandı Muvaffakiyet ve yardım Allah'tandır.

Kaynak: MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ-SAYI: 3— 1985, İstanbul

SWİMMİNG WİTH SHARKS (1994)-Köpekbalıklarıyla Dans

(Not: Film hayatın gerçekleri konusunda size bir şeyler sunacağını, gençlerin ve idealize edilmiş hayatın gerçekte nerelerden geçtiğini, görünce birçok yorumlar yapacağınızı düşünüyorum. Seyredince bu tavsiyeyi boşuna yapmadığımızı anlayacaksınız. Eskimeyen bir film.)

Yönetmen: George Huang

Senaryo: George Huang

Ülke: ABD

Tür: Komedi, Suç, Dram

Rating: 7.2

Vizyon Tarihi: 10 Eylül 1994 (Kanada)

Süre: 101 dakika

Dil: İngilizce

Müzik: Tom Hiel

Nam–ı Diğer: The Director | The Producer

Oyuncular: Kevin Spacey, Frank Whaley, Michelle Forbes, Benicio Del Toro, T.E. Russell

Özet

'Bana lanet olası bir iyilik yap! Kapa çeneni, dinle ve öğren.

Sinema okulundan yeni mezun olan Guy'ı, gerçek Hollywood ile tanıştıran, stüdyo başkan yardımcısı ve iflah olmaz patronu **Buddy Ackerman**'ın sarf ettiği bu hoşgeldin cümlesidir. Ve bu daha bir başlangıçtır.

'Banyomdaki paspas bile benim için senden daha değerli' gibi hakaretler ile havada uçuşan kağıt ağırlıklarının hedefi olan Guy, süregelen bir aşağılanmanın muhatabıdır. Ancak diğer yandan 'Şayet bir toplantıya sensiz başlayamıyorsa, gitmeye değer tek toplantı budur' gibi geçerli bir mantığı da içeren incelikleri de öğrenmeye başlar.

Tam her şey yukarı doğru bir ivme kazanmışken ve Guy nihayet biraz saygı göstermeye başladığını düşündüğü anda, paramparça olacağı bir yumruk yer.

Artık ödeşme vakti gelmiştir...

Filmden seçtiklerim

Hollywood'da zirveye en çabuk çıkmanın yollarından biri, zaten zirvede olan biri için çalışmaktır. Sistem birinin başarılı olana dek önce köle olması gerektiğini dikte ettirmektedir. Ancak bu çok talepkar bir süreç olabilir. Sadece çok az insan, sistemin içinde barındırdığı binlerce saygısızlığa ve zorluğa göğüs gerebilecek bir güdüye sahiptir. Bu güdüyü motive eden unsur genellikle açgözlülüktür. Bazen hırs, hatta bazen aşktır. En başa çıkılamayacak garip olaylara gebe olmasına rağmen başarıyı getiren aşk öyküleri mevcuttur. Bu o öykülerden biri değil.

**

Ben sadece doğru seçimi yapmanı istiyorum. Ben Buddy ile yapalım derim. Tamam. Ama şunu bil ki, onun neler yapabileceğini gördüm. Becerilmeden onunla yatağa giremezsin. Oyunda sana puan kazandırmaz. Onun kuralı budur. Biri kaybetmediği sürece kimse kazanamaz. Evet. Ben seni kaybetmeyeyim de. Kayıp. Gerçek acının gerçek ızdırabın kayıplardan kaynaklandığı söylenir. Aileni kaybetmek aşkta kaybetmek. Senin için en önemli şeyleri kaybetmek.

**

–Bu konuda asla yalan söylemedim. Benim yaptığım herşeyi sen sahiplendin. Bu palavra. Ona söyledim. Kim olduğunu biliyor.

–Yalan söyledin. Bana yalan söyledin sen!

Bu konuda asla yalan söylemedim. Sana duymak istediklerini söyledim.

–Bana da herkese attığın palavraları attın!

–Duymaya ihtiyacın olan şeyleri söyledim!

–Hepsi palavra!

–Kendini beğenmiş ve nankör olmaya başlamıştın. Tamamen işten kopmaya başlamıştın. Ve sakın farketmediğimi sanma artık umurunda bile değildi. Ayaklarını sürümeye başlamıştın. Herkese benim işimi yaptığını, şovu aslında senin yürüttüğünü söylüyordun. Sensiz bir hiç olduğumu söylüyordun. Evet, insanlar bana bildiklerini anlatır. Bu yüzden sakın bana neyin adil olduğunu biliyorum diye vaaz vermeye kalkma! Sen burada ne şehitsin ne de kahraman. Sadece bir ikiyüzlüsün o kadar. Dışarda içeri girmenin bir yolunu bulmaya çalışan serserilerden farkın yok. İçeri girdin, bana ihtiyacın var! Bu sana insanları küçük görme hakkını verir mi?

İnsanları kullanmayı, insanlara pislik muamelesi yapma hakkını! Bu hakkı nereden buluyorsun?

–Çünkü bunu hakettim. Ne sanıyorsun?

Birinin bana öylece bu işi verdiğini mi?

Telefonlara baktım. Beyinsiz kadınlara hokkabazlık ettim. Zorbalara, bağıranlara, çığlık atanlara katlandım. Şu küçük beyninle hayal edebileceğinden fazlasını yaptım. Bedelini ödedim ben! Bir yılımı harcadım!

–Bense tam on yılımı! Lanet olası! Artık bencil olma sırası bende! Benim sıram! Görüyorsun ya siz lanet olası MTV, mikrodalga yemek gençliğinin de sorunu bu zaten. Herşeyi hemen istiyorsunuz. İstediğiniz için herşeyi hakettiğinizi sanıyorsunuz. Düzen böyle işlemiyor. Gerçekten haketmelisin. Kendin almalısın. Senin olmasını sağlamalısın. Ama önce Guy, gerçekten ne istediğine karar vermelisin.

**

Hayatımı geri istiyorum! Hangi hayat?

Hangi hayat?

238 Yazılar

O hayatı ben verdim sana. Benden önce bir hiçtin. Sen daima Buddy Ackerman'ın ofisindeki Guy olacaksın. Sefil, küçük varlığına geri mi dönmek istiyorsun?

Hiç durma git, kapı orada! Seni durduran yok. Dilediğin an gidebilirdin ama kaldın. O yüzden şu doğruyu yap martavalını bir kenara bırakalım. Çünkü burada ailen yoktur arkadaşlarına canın cehenneme der, iyi günler dilersin. Bu herşeyi mazur gösterir. Bu düpedüz palavra! Kuralları ben koymuyorum. Kuralına göre oynuyorum. İşinde haksızlık mı yapılıyor büyü biraz, düzen bu! İnsanlar seni kullanıyor mu, büyü biraz, düzen bu! Kız arkadaşın seni sevmiyor mu?

Büyü biraz, düzen bu! Karın tecavüze uğrayıp vuruluyor ve adamlar geride yarım kalmış biralarını bırakıyor! Yerde öylece duran leş gibi giysileriyle.. Öyle olsun düzen bu.

**

Bitirelim şu işi. Onu bana ver. Bana nasıl biri olduğunu göster. Bana öğrendiklerini göster. Beni hayal kırıklığına uğratma, oğlum. Öğrettiğim herşey burada düğümleniyor. Ancak bu şekilde bunu atlatmayı umabilirsin. Çünkü hayat bir film değil. Herkes yalan söylüyor. İyi adamlar kaybediyor. Ve aşk herşeyin üstesinden gelmiyor. O yüzden yapalım şunu. Bitirelim şu işi.

**

Herkes sana aynı nasihatı vermeye çalışacak. Sana bedelini ödemeni söylecekler. Senden bir iyilik isteyecekler. Bunu bizim için yap diyecekler. Hepsi oyunu kurallarına göre oynamanı istiyor, Jack. Onların kurallarıyla. Bu tür zırvalıkları Wall Street züppelerine sakla. Çünkü bu şehir vahşi bir orman gibi. Bunlar senin arka sokakların. Bunlarsa ana caddelerin. Ve tek koruman gereken çıkarsa kendi çıkarların. Ve hizmet etmen gereken tek ihtiyaçsa kendi ihtiyaçların. İşte bu yüzden cevaplaman gereken tek soru şu ve iyi düşün Jack.. Gerçekten ne istiyorsun?

Bir toplantıya gitmem gerek, Jack.

-Peki. Sen benim ilahımsın.

"Dahası"nı filmden izlemenizi isterim............

KARL POPPER YÜZYILIN MİRASIYLA YİNE YOLUMUZU AYDINLATIYOR

Karl Popper 1920'de Viyana da doğmuş ve 1937'ye kadar orada yaşamış, hayatını 20. Yüzyıl'ın en büyük filozoflarından biri olarak 1996'da tamamlamıştır. Popper pek çok alanda çoğu filozofu kıskandıracak kadar etkili olmuş ve fikir ve düşünce tarihinde unutulmaz izler bırakmıştır. Popper'ı unutulmaz yapan vasıflarından en önemlisi, onun 20. Yüzyıl'ın totaliterizmine entelektüel alanda kafa tutan bir filozof olmasıdır. O, bu bakımdan, F.A. Hayek ve A. Rand gibi iki büyük yazarla birlikte saygı ve minnetle anılması gereken isimlerden biridir.

Popper'in ilk gençlik yılları dünyanın bunalımlı dönemlerinden birine tesadüf etmiştir. I. Dünya Savaşı, yoksulluk, ekonomik depresyon, önce komünizmin, ardından faşizm ve nasyonal sosyalizmin yükselişi... Bütün bunlar Popper'in hem karakterinin hem de fikirlerinin oluşum ve gelişimini etkilemiştir.

Popper 1928'de doktorasını metodoloji ve psikolojide aldı. 1934'de çığır açıcı eseri Logik der Forschung *u* yayınladı. Bu eser Viyana çevrelerinde hüküm süren pozitivizme kuvvetli bir reddiyeydi. Popper pozitivizmin bilimsel metod anlayışını bu eseriyle çökertti. Pozitivist anlayışa göre, bilim, bir hipotez ortaya koymaya, sonra bu hipotezin empirik olarak doğrulanmasına ve sonra bu hipotezle tekil örneklerin açıklanmasına dayanmaktaydı. Bu bakış, bilimi, hipotezin empirik enformasyonla doğrulanmasına bağlamaktaydı. Bugün hâlâ bazı çevrelerde geçerli olan bu anlayışın zayıflığı şuradadır: Bir hipotezi tam olarak doğrulama imkânı yoktur, zira, ne yaparsak yapalım, bütün örnekler üzerinde çalışamayız. O yüzden, bir hipotezi mutlak olarak doğrulamak bir mutlak imkânsızlık durumudur. Bu yöntemle bilim yapılamaz. Bilim hipotezlerin doğrulanmasına değil yanlışlanmasına dayanır. Başka bir deyişle bilim "hipotetik-istidlâl" dir, yani henüz yanlışlanmamış hipotezden çıkarsama yapmaktır. Bir hipotez yanlışlanana kadar doğrudur ve bir hipotezi mutlak olarak ispadamanın mümkün olmamasına karşılık onu yanlışlamak mümkündür; zira, ispat bütün durumların, örneklerin çalışmasını gerektirirken, yalanlama için hipoteze aykırı birkaç örneğin bulunması kâfidir. Popper bu bakış açısıyla bilim metedolojisinde çığır açmıştır.

1930'lu yılların başlarında Almanya tarihinin en talihsiz dönemlerinden birine girmekteydi. Kesin olan Almanya'nın totaliterizmin pençesine düşeceği, bilinmeyen ise bu totaliterizmin sosyalist mi yoksa nasyonal sosyalist mi olacağıydı. Nasyonal sosyalistler (Naziler) baskın çıktı ve Almanya sürade totaliter siyasî, ekonomik ve toplumsal bir yapılanmaya kaydı. Bu, elbette, Almanya'nın kendisi kadar çevre ülkeleri de etkileyecekti. Etkilenecek ülkelerin başında Avusturya gelmekteydi. Başka birçok bilim adamı gibi Popper'a da göç yolları gözüktü. Büyük filozof önce Yeni Zelanda'ya göçtü. Orada önemli eserler yazdı. Sonra İngiltere'ye geçti. 1946'dan şövalye ünvanı aldığı 1965'e ve nihayet 1969'daki emekliliğine kadar London School of Economics'de mantık ve bilim metodolojisi dersleri verdi. Popper İngiltere'deyken de önemli eserlere imza attı: 1959'da *The Logic of Scientific Discovery (bilimsel Keşiflerin Mantığı), 1963'te Conjectures and Refutations (Varsayımlar ve Çürütmeler) 1972'de Objective Knowledge: an Evolutionary Approach (Objektif Bilgi: Evrimci Bir Yaklaşım) ve (Sir John Eccles ile birlikte) The Self and its Brain (İnsan ve Aklı) ve epeyce gecikmeden sonra 1982'de PostScript to the Logic of Scientifict Discovery'yi (Bilimsel Keşif Mantığına Dipnot) yayınlandı.*

Popper'in insanlığın düşünce birikimine katkıları, bilim metodolojisiyle ilgili çığır açan yaklaşımına paralel olarak devam etti. Bilim metodolojisinden sonra en büyük katkıları siyaset ve tarih felsefesinde ortaya çıktı. Bu katkılar aynı zamanda, totaliterizme yönelik büyük bir meydan okumayı ihtiva ediyordu. 1940'lar ve sonrasında, totaliterizme karşı entellektüel mücadeleye, Viyana'dan arkadaşı F. A. Hayek ile birlikte öncülük yaptı.

Büyük filozofun siyasi felsefesi 1945'te yayınlanan *Open Society and Its Enemies'dt (Açık Toplum ve Düşmanları)* ve 1944-45'te *Economica* adlı dergide yayımlanan ve 1957'de kitap olarak beliren *The Poverty of Historicism (Tarihsiciligin Sefaleti)* adlı çalışmasında şekillendi. Popper, tarihin bir amacının olduğu ve menziline kesinlikle belirli bazı aşamaları sırasıyla geçerek ilerlediği tezini reddetti. Bu, tabiatıyla, Comte, Hegel ve Marx gibi filozofların bilim (Comte ve Marx) ve felsefe (Hegel) olarak ortaya koyduğu amaçlı tarih fikrine meydan okunması anlamına gelmekteydi. **Zaten, Popper, "bilimsel" olduğunu iddia eden Marksizmin sahte bilim olduğuna işaret etmekteydi.** Bu tür yaklaşımların insanlığa zararlı neticeler yaratması söz konusuydu. Tarihsiciliğin çıkmazı fikrini Popper ilk olarak Hayek'ten öğrendi, ama -iki düşünür daha sonra bir işbirliği yapmışçasına-Popper bu konuyla uğraşmaya devam ederken Hayek başka alanlara yöneldi.

İki filozofun bir diğer ortaklığı, aşağı yukarı aynı zamanlarda totaliterizme fikir alanında meydan okuyan iki kitapla ortaya çıkmalarıydı. Hayek bunu 1944'te yayımlanan *Kölelik Yolu*, Popper ise 1945'te basılan *Açık Toplum ve Düşmanları* ile yaptı. *Açık Toplum ve Düşmanları'* nda Popper'in eleştiri okları, totaliterizm teorisyenleri olarak gördüğü Plato, Hegel ve Marx'a yöneldi. **Popper Plato'da propagandanın ve totaliter adaletsizliğin felsefi köklerini, Hegel'de milliyetçiliği, devletin yüceltilmesini ve devlete tapınmayı, Marx'ta ise yok edici bir sınıf çatışmasını ve toplumsal dinamizm ve çeşitliliği bastırıcı devrimi buldu.** Popper toplumun bu filozofların sandığı gibi total bir izahının yapılamayacağı kanaatindeydi.

Bu son tespitten yaptığı doğal bir çıkarsama, toplumun total bir yeniden düzenlemeye tabi tutulamayacağı, yeniden kurulup yaratılamayacağıydı. Bunun anlamı Popper'in "toplum nühendisliği" veya "sosyal mühendislik" dediğimiz sosyal reform yöntemini redetmesi ve onun yerine "parçalı mühendislik" adı verilen yöntemi kabul etmesiydi. Buna göre, toplumsal hayat bir anda ve dolayısıyla kaçınılmaz olarak tepeden inme reform teşebbüsleriyle değil, aksaklıkların parça parça giderilmesi yoluyla daha iyi bir hâle getirilebilirdi.

Popper'in siyasî düşünceye bir diğer küçük gibi görünen fakat önemli katkısı, demokrasiyi algılama ve erdemlileşdrme biçimiydi. O, demokrasinin en büyük faziletlinin kötü yönetimlerden en düşük mâliyede kurtulmamızı mümkün kılması olduğuna kaniydi. Kesik kafaları saymak yerine sandığa atılan oyları saymak siyasî yöntemleri değiştirmenin çok daha iyi ve çok daha düşük maliyetli bir yoluydu.

Popper, Türkiye'de, büyük ölçüde, Mete Tuncay'ın gayretleriyle 1960'larda tanınmaya başladı. Ancak, filozof, ülkemizde, entelektüel muhitlerde, hak ettiği ilgiyi göremedi. **Bunu sebebi 1960'lar 70'ler ve hatta 80'ler boyunca kollektivist sol akımların Türkiye'nin fikir ortamının mutlak hâkimi olmasıydı.** Şimdilerde durum değişmekteyse de, Popper, hâlâ, hak ettiği ilgiyi görebilmiş değildir. Popper'in *Açık Toplum ve Düşmanları* ve *Tarihsiciligin Sefaleti* adlı eserleri ancak yıllar sonra Türkçe'ye çevrilmiştir. Türkçe Popper literatürüne son olarak *Hayat Problem Çözmektir: Bilgi, Tarih ve Politika* üzerine eklenmiştir. *Yüzyılın Mirası* Popper'in yeni bir eseri olarak Plato Yayınları tarafından Türkiyeli okuyucularla

buluşturulmaktadır.

Yüzyılın Mirasının formatı tipik bir kitabınkinden farklıdır. Kitap çeşitli mülakatların ve konuşmaların derlemesinden oluşmaktadır. Bunun hem avantajları hem dezavantajları vardır. Filozof burada toplanan mülakatlarında ve konuşmalarında derin, çetrefil felsefi meseleleri çok basit bir üslupla ve hızla ele almaktadır. Okuyucuların bu eserle yetinmeyip filozofun diğer çalışmalarına gitmesi, Popper'ı daha iyi anlamak için şarttır.

Yüzyılın Mirası, Giancarlo Bosetti'nin filozofla yaptığı mülakatların ve bazı konuşmaların derlenmesiyle oluşmuştur. Bosetti bir sosyalisttir; bu, filozofa sosyalizm hakkında sorulan sualleri ve O'nun cevaplarını daha da ilginçleştirmektedir. Bosetti Popper diyalogunu ilginç kılan bir diğer nokta, mülakatların filozofla, Marksizme yönelik kuvvetli eleştirilerini doğruladığına inandığı ve sosyalizmi yıkan 1989 ve 1991 devrimlerinden sonra yapılmış olmasıdır. Ancak, Popper, kitapta bir araya getirilen söyleşi ve konuşmalarında, sadece sos-yalizmle değil, sosyalist totaliterizmin çökmesinden sonra insanlığın dikkatini yöneltmesi gerektiğini düşündüğü başka problemlerle de meşgul olmaktadır.

Yüzyılın Mirasını yayınlamakta, Plato Yayınlan, fikir hayatımıza gerçek bir katkıda bulunmaktadır. Tebrikler Plato'ya...

Prof. Dr. Atilla Yayla

Giriş

Giancarlo Bosetti

Bu söyleşinin bir noktasında, Karl Popper'ın, Londra'dan yaklaşık bir saat uzaklıkta, küçük bir *Surrey* kasabası olan Kenley'deki evinde, uzun bir çalışma seansının yarısına gelmiştik. Beni Marksizm'e yönelik eleştirilerinin özüne doğru götürdüğü bir anda, aniden masadan kalktı ve kendisiyle birlikte evin, çizim odası-kütüphane karışımı bölümüne gitmemi istedi. Her tarafı, bazıları hâlâ açık olan kitaplarla kaplanmış, büyük bir piyanonun etrafında dolaştık. Bazı hacimli kitaplar metal dayanaklar üstünde duruyordu. O sıralar üzerinde çalıştığı şeyin ne olduğunu anlayabilmek için gözlerimi kitapların üzerinde merakla gezdirdim. (Sokrates öncesi dönemde yaşayan filozoflarla ilgileniyor olabilir miydi, belki de Dalai Lama'nın otobiyografisi ile, yoksa Küba füze krizi ile mi?) Ama Popper kolumdan tutup beni odanın arka tarafına, tamamen Marx'a ayrılmış ve ondokuzuncu yüzyılda yazılmış, altın kabartmalı ve deri ciltli birçok İngilizce ve Almanca kitapla dolu rafların bulunduğu yere götürdü. Burası kütüphanenin en eski bölümüydü ve 89 yaşındaki filozofun, kendi eserlerinin birçok dildeki baskılarının bulunduğu köşenin tam karşısındaydı. Bana 17 yaşından beri üzerinde çalışmalar yaptığı *Kapital* ciltlerini gösterdi, ama masadan kalkmasının nedeni bu değildi. Elini uzatıp, daha küçük ve ince bir kitap aldı: Elindeki, 1913'te yayınlanan *The Poverty of Philosophy (Felsefenin Sefaleti)* nin İngilizce baskısıydı. Ne aradığını bilmenin güveniyle, sayfalan hızlı hızlı çevirdi ve bana 117. sayfayı gösterdi. "Bakalım burada ne yazıyormuş." Marx'ın 1847'de Paris'te, Proudhon'un bir yıl önce yayımlanan *The Philosphy of Poverty (Sefaletin Felsefesi)* adlı kitabına cevaben yayımladığı bu kitabın son sayfalarından bir cümle okudu. Cümlenin teması, "baskı altındaki sınıfın, proletaryanın özgürlüğüydü" ve "yeni bir toplumun yaratılması gerektiğini" vurguluyordu. Bunun gerçekleşebilmesi için zaten kazanılmış olan üretici güçlerin ve mevcut sosyal ilişkilerin, artık yanyana bulunmamaları gerekiyordu... Dev-rimci unsurların bir sınıf olarak örgütlenmesi tüm üretici güçlerin varlıklarının eski toplumun

bağrında yaratılabileceğini varsaymaktadır.

“Topyekun devrim” kavramını gündeme getiren ve her türlü zıtlığın sonunun geldiğini müjdeleyen bu ünlü paragrafta Popper, önemli bulduğu bir tek noktaya dikkat çekmek istiyordu. Ve şu satırları okudu: “Bu acaba, eski toplumun çöküşünden sonra ortaya çıkacak yeni bir sınıfın gücünden doğacak yeni bir sınıf hakimiyeti anlamı mı taşıyor?”

Bu soru büyük olasılıkla komünizm probleminin özünü de kapsıyordu. Ne de olsa tüm sosyal ve siyasî anlaşmazlıkları sona erdirme fikrinin demokrasiye uygun olmadığı kanıtlanmıştı, çünkü demokrasinin özünde karşıt görüşlerin özgürlüğü vardı ve bu görüş ayrılıklarından kaynaklanan her şey demokrasi çerçevesinde yerini buluyordu. Ama bu soruya Marx’ın verdiği yanıt çok kısa olmuştu: “Hayır.” “Gördünüz mü?” dedi Popper, “bu denli kapsamlı bir soruna yalnızca bir tek soruyla temas ediyor. Üstelik ne yapsa beğenirsiniz? ‘Hayır’ diyor. Hem de bunu, hiçbir açıklama yapmadan ve kendinden bu kadar emin bir şekilde öngördüğü şeyin sebeplerini açıklamaya gerek duymadan yapıyor. Ama artık Marx’ın bu soruya vermiş olduğu yanıtın yanlış olduğu kanıtlandı. Bunu hepimiz biliyoruz.”

Popper, Marx’ın, komünizmin ve bir siyasî projeyi, tarih yasaları hakkındaki bilgi birikimine dayandıran her türlü iddianın en büyük muhaliflerinden biriydi. Açık toplumun teorisyeni olarak, 1989 ve 1991’deki olayların Marksizm’e yönelttiği temel eleştirileri haklı çıkardığını görmüştü. Bunları ilk kez, 1919 yılında, henüz 17 yaşındayken, Bolşeviklerin barış programıyla ciddi bir yükselişe geçen komünist ideolojinin, onu “fare kapanına” sokarak baştan çıkarttığı kısa bir sürecin ardından kesin ve açık bir şekilde belirtmeye başlamıştı. Söyleşi sırasında, yaşamının bu dönemi hakkında, otobiyografisinde açığa çıkan yeni bilgiler ışığında konuşuyor.[4] Yaptığı eleştiriler zaten, ilk kez 1945’de yayınlanan ***The Open Society and Its Enemes (Açık Toplum ve Düşmanları)*** adlı kitabında tüm açıklığıyla yer almıştı.[5] Ama Popper’ın bugünkü siyasî görüşlerinin ilginçliği, sadece Marksizm’e karşı başlattığı saldırının ana noktalarını yeniden gözden geçirmesinde yatmıyor. Onunla yaptığım görüşmelerin iki temel noktası vardı. Bunlardan biri tarihle ilgiliydi, diğeri ise siyaset teorisiyle.

Bunlardan ilki, Ekim Devrimi’nden kısa bir süre sonra Marksist komünizmi eleştirmeye başlayan ve günümüzde siyasî yelpazenin farklı yerlerinde konumlanmış pek çok kişinin görüşlerini paylaştığı bir filozofa yöneltmeyi düşündüğüm bir soruyla ilgiliydi. Popper’ın gençlik yıllarında ortaya çıkan komünist rejim, onun uzun yaşamı boyunca mevcudiyetini korumayı başarmıştı. Ancak o, bu rejimin yapısında bulunan yanlışlıkların doğası hakkında son derece net ve açık sonuçlara, bundan uzun yıllar önce ulaşmıştı. Popper’a, bunca yıl boyunca, onun düşündüklerinin aksine inanan bütün o insanlara, özellikle de entelektüellere hangi gözle baktığını sormak istiyordum. Ne de olsa, bu, gücünü ve yanılgılarını açıklayabileceği araçlar bulduğu bir teoriye (Marksist tarihsicilik) dayanan çok uzun bir

---

4 Bkz. K. Popper’ın *Unended Quest* adlı kitabının son baskısı, Londra: Routledge, 1992.

5 Bkz. K. Popper’ın *The Open Society and Its Enemies* adlı kitabının son yayımlanan tek ciltlik baskısı, Londra: Routledge, 1995. İlk İtalyanca baskısı 1974 de Armando tarafından yayımlandı.

tecrübe süreciydi.[6] Bu teorinin bu kadar uzun ömürlü olmasının onu bir tür kaderciliğe veya hayal kırıklığına sürükleyip sürüklemediğini de merak ediyordum. Sonuç olarak, sürekli tekrarlandığı sürece, bir hatanın bilincinde olmak neye yarar?

Popper bu soruyu doğrudan yanıtlamak istemedi. Sadece tarihsiciliğe karşı devam eden tartışmaların ötesine geçen bir noktaya değinmekle yetindi. Aslında o, nehir kenarında durup, yüzmek için su üstündeki düşman cesetlerinin akıp gitmesini bekleyen biri olarak tasvir edilebilir. Ama bu tasvir, Popper'ı anlatmak için doğru olamaz; ne cesetler, ne düşmanlar ve ne de nehir. Ceseder ona uygun değil, çünkü uygarlıkla şiddetin bir arada olamayacağına inanıyor ve şiddet karşıtlığını uygarlığın dönüm noktalarından biri olarak görüyor. Düşmanlar da uygun değil, çünkü tarih ve siyasetin dost-düşman biçiminde kutuplaştırılması, onun Marksizm'e yönelttiği eleştirilerin dayanak noktasını oluşturuyor. Nehir hiç uygun değil, çünkü Popper tarihi, kaynağı belli, ağzı da çok sayıda suçtan sorumlu olan bir su yolu olarak görüyor.

Tarih ürerinde istediğiniz kadar çalışabilirsiniz ama nehir ya da adına her ne derseniz deyin, bu, her zaman için yalnızca bir metafor olmaktan öteye gidemeyecektir, çünkü içinde gerçek olan hiçbir şey yoktur. Geçmişte olup bitenler ürerinde çalışın ama artık onlar geçmişte kaldı, yaşandı ve bitti. Bundan sonra olacakları önceden tahmin edip bazı şeyleri değiştirmek, ya da gelecekte yaşanacak olaylardan etkilenmemenizi sağlamak için yapabileceğini hiçbir şey yok.

Popper'ın açık toplum kavramına yüklediği anlam açık gelecek düşüncesine tekabül etmektedir. Geçmişten çok şey öğrenilebilir ama hiçbir şey bize geçmişten harekede, geleceğe ilişkin projeler üretme yetkisi vermemiştir. Tarihin gelecekte izleyeceği yolu bilme iddiası, yaşadığımız andaki ahlâkî sorumluluklarımızı anlamsızlaştırmakta ve insanları yaşanacak olan "kaderin" birer piyonu hâline getirmektedir. Popper'ın tarihsicilik karşıtlığı açısından, tarihe "anlam" verme ve insan ilişkilerine "yön" kazandırma düşüncesi "tehlikeli bir aptallıktır", çünkü bu, şiddetin ve eylemlerde keyfiyetin meşrulaşmasına neden olur ki, bu da, başımıza gelebilecek en kötü şey olacaktır. İşte o zaman Popper'ın neden, "Sonunda böyle olacağını ben zaten biliyordum," demeyi reddettiğini anlayabiliriz. Bu kesinlikle bir alçakgönüllülük gösterisi veya olayların akışı karşısında duyulan bir şaşkınlık değildir: Komünizmin çöküşü Popper'ı son derece mutlu etmiştir. Onun için önemli olan nokta, daha ziyade, tarihin dalgalan üzerinde seyahat etmenin verdiği güvenin kendini gösterdiği her yerde, sadece siyasette değil, insanlarla ilgili her alanda ve hattâ sanatta bile bu güven ile mücadele etmektir. Marksizm, komünizme büyük bir güven duyuyor ve onu, tarihi, "yasalar"a ilişkin bilgiye ve sosyal konuların belli bir kalıba dökülmesini normal gösteren teleolojiye dayandırarak, her şeyin mevcut durumunu ortadan kaldırmaya amaçlayan gerçek bir hareket olarak kabul ediyordu. Ama bu düşüncenin gerçek olmaması, bunun tam aksinin gerçek olduğu anlamına da gelmez; komünizmin sonu, diğer "gerçek" tarih yasalarının icra edilmeleri demek değildir.

Zorunluluk karşıtlığı veya tarihsicilik karşıtlığı olarak tanımlayabileceğimiz bu durumu

---

[6] Bkz. Popper, *Utıended Quest*, s. 35. Marksizm'in, "Kaçınılmazın gerçekleşmesine yardım et" şeklindeki ahlaki yasasına yapılan göndermeyle birleştirilerek, "tarihi bir kehanet" olarak tanımlandığı bölüm.

destekleyen Popper, kendisiyle yaptığım söyleşi sırasında, üzerinde ciddi biçimde durulması gereken iki şey söylüyor. Öncelikle Sovyet rejimi daha uzun süre, hattâ sonsuza kadar ayakta kalabilirdi. Rejim bir yasa nedeniyle veya kaderi böyle yazıldığı için çökmedi. Çöküşü getiren, herhangi bir kanun ya da kader değil, belirli bir dizi olay ve kendilerini riske atan bazı insanların aldıkları kararlardır. İkinci olarak, Marksist ideolojinin ve komünist bir rejimin varlığı, Marksizm ve komünizm karşıtı diğer ideolojileri de beraberinde getirmiştir. Ve içinde bulunduğumuz yüzyıl boyunca, "bir anlamda ikisi de aynı oranda çılgınlıktan başka bir şey olmayan" bu iki ideoloji ciddi biçimde karşı karşıya gelmişlerdir. Bu son iddianın bazı açılardan incelenmesi gerekebilir. Popper'ın tüm sorumluluğu Marksizm'e yüklemesini tartışmazsak, o zaman, çatışmaların devam ettiği bir dönemde her iki "çılgın" ideolojinin de iflas etmesi, dünyanın karşıt ideolojiye teslim edilmesi gerektiği anlamını taşımıyor. Komünizm karşıtlığının, muhafazakarlar tarafından, komünizme benzemek bir yana, aslında komünizme temelden karşı olan demokratik sol hareketlerle savaşmak amacıyla kullanılmasını göz ardı etsek bile, Popper'ın ifadesinden liberal düşüncenin, Ekim Devrimi'nden sonra giderek aşınan bir fonksiyonu yeniden üstlenmesi olasılığının yüksek olduğu anlamını çıkarıyoruz.

Bu da bizi, Popper'ın görüşlerinin bugün bile ilginç olabileceğini düşünmemize yol açan ikinci nedene ulaştırıyor: Oldukça uzun bir süreci kapsayan komünist parantezin diğer yollan tıkaması nedeniyle, özgürlüğün prensiplerini sosyal özgürlükle kaynaştırabilecek nitelikteki önemli siyasî seçenekler neredeyse gözden kaybolmuştur ve bunun en önemli nedeni de, liberalizmle komünizm arasında yaşanan çatışmadır. Belki de demokratik, sosyalist ve liberal karakterli bir sol –ki bugüne kadar bunun ütopik bir düşünce olduğu görülmüştür–artık daha ulaşılabilir bir seçenek hâline gelmiş olabilir.

Kendi otobiyografisinde Popper, komünizmle yolları ayrıldıktan sonraki döneme ilişkin olarak şunları söylüyor.

Birkaç yıl boyunca, hattâ Marksizm'i reddettikten sonra bile, sosyalist olarak kalmaya devam ettim; ve eğer sosyalizmin bireysel özgürlüklerle kaynaşabilmesi mümkün olsaydı, bugün hâlâ sosyalist olabilirdim. Çünkü siyasal ve sosyal açıdan herkesin eşit olduğu bir toplumda, gösterişsin basit ve özgür bir yaşam sürmekten daha iyi bir şey olamaz. Bunun sadece çok güzel bir hayal olduğunu anlamam oldukça uzun sürdü; yani özgürlüğün, eşitlikten daha önemli olduğunu; eşitliği gerçekleştirme girişimlerinin, özgürlüğü tehlikeye düşürdüğünü; ve özgürlüğün yitirilmesi hâlinde, özgür olmayanlar arasında bile eşitliği sağlamanın mümkün olamayacağını çok geç fark ettim[7]

Büyük olasılıkla Popper, 1974'de yazdığı bu satırların altına bugün de imza atacaktır: Bireysel özgürlüklerle kaynaşmış sosyalizm sadece bir hayaldir. Ancak yaptığımız söyleşiden anladığım kadarıyla, Popper siyasî bir eylemin gerekliliği ve ihtimali konusunu tamamen dışlamıyor. Yani dikkatimizi özgürlük ve eşitlik arasındaki dengeyi sorgulamak yerine, piyasa ve sosyal müdahale arasındaki denge üzerinde odaklandırdığımız müddetçe, böyle bir beklenti her zaman mevcuttur. Bu durumda Popper'ın bakış açısının, hiçbir şeye el sürmeyen liberalizmden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Daha hukukun üstünlüğünü sağlayacak siyasî reformları bile gerçekleştirmeden, Moskova'da bir borsa kurmaya kalkıştığı için

[7] Ibid., s. 36

Gorbaçov'u eleştirmesi, bunun önemli bir göstergesidir. Popper'ın *Açık Toplum'da* da belirttiği, devletle piyasa arasındaki dengeye ilişkin görüşleri, onun birçok açıdan müdahaleci, demokratik ve siyasî eylemlerin aşamalı olarak uygulanmasına taraftar olduğunu göstermektedir, ancak bu kitapta, siyasî gündem konusunda, bu söyleşide dile getirdiği kadar güçlü öneriler bulmak kolay olmayacaktır. Hattâ bu yeni öneriler, hükümetin sonuca yönelik bir fonksiyonunun olması gerektiğini varsaymaktadır. Bu fonksiyonun kapsamında, dünya düzeyinde eylemlerde (atom silahlarının yok edilmesi, nüfus kontrolü, eğitim) bulunulması da vardır ancak bu, "açık toplum"a uygun olsa bile, liberalizmle uzlaşmayacak bir yaklaşımdır. Bu farklılıklar sadece bugün karşı karşıya kaldığımız sorunların doğasına değil, aynı zamanda komünist devletlerdeki sistemin sona erişine de değinerek açıklanacaktır.

Komünizmin sona erişinin, hem halkın yaşamında hem de fikirler düzeyinde, özellikle de son derece kapsamlı olan liberal teori alanında çok önemli sonuçlara yol açtığı, siyasî açıdan Popper'la arasında büyük benzerlikler olan Isaiah Berlin tarafından da, son zamanlarda oldukça açık ve net bir şekilde vurgulanmaktadır. Popper'dan yedi yaş küçük olan Berlin'in Marksizm'e ve komünizme bağlılığı çok kısa bir süreçten ibaret değildir. Henüz küçük bir çocukken ailesi, Rusya'daki demokratik Şubat Devrimi'ni büyük bir heyecanla desteklemiş ancak Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesi, bu aileyi doğrudan doğruya ve olumsuz bir şekilde etkilemişti. Berlin'in Marksizm'e ilişkin tutumu ve kendi siyasî düşüncelerinin geçirdiği evrim, Steven Lukes'la yaptığı bir söyleşide açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.[8] "Two Concepts of Liberty"[9] adlı ünlü denemesinde, bu düşünür ilk defa, pozitif ve negatif özgürlük arasındaki ayırımı ortaya koymuştur. Bunu yapmaktaki amacı ise, pozitif özgürlüğe odaklanmış siyasî bir projenin tehlikelerine, yani insan varlığına hangi nitelik ve içeriğin yükleneceğini belirlemenin sebep olacağı tehlikelere karşı herkesi uyarmaktır. Berlin'in asıl hedefi, kesinlikle Marksizm'di ve bu ideolojiye karşı çıkarken, negatif özgürlüğün siperlerini (yani kısıtlama olmamasının, doğal olarak hükümetin endüstri ve ticarete müdahale etmediği, laissez-faire ekonomisini doğuracağı görüşünü) savunuyordu. *FourEssays on Liberty nin* yazarı Berlin için denge, negatif özgürlükten yana görünüyordu; komünist rejimler derhal yok edilmesi gereken asıl tehlikeydi ve tüm kötülüklerin sorumlusu pozitif özgürlüktü. Ancak Berlin bugün tam olarak böyle düşünmüyor ve pozitif özgürlüğün de, en az negatif özgürlük kadar asil ve temel bir ideal olduğunu savunuyor.[10] Ondokuzuncu yüzyıl liberalizminin önemli temsilcilerinden biri olan Berlin için de, gerçek amaçlan ve içeriği olan siyasî eylemlere yatırım yapmak, gücün uygulanmasına karşı bireysel özgürlüğün prensiplerini savunmak kadar gereklidir.[11]

1989 yılında Doğu Avrupa'da gerçekleşen tarihî dönüşüm, bu yüzden, siyasî düşünce üzerinde çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Otoriter (baskıcı) siyasî sistemler tarafından

---

8 Floransa'da çıkan *Iride* dergisinde yayımlanmak üzere.

9 Isaiah Berlin, *Four Essays on Liberty,* Oxford: Oxford University Press, 1969, s. 118-172.

10 Bkz. Steven Lukas'ia yapılan söyleşi (not 5).

11 Sol hakkındaki bu görüş için, bkz. *Il legno storto e altre cinque idee Per ripensare la sinistra* (Giancarlo Bosetti), Venedik: Marsilio, 1991.

temsil edilen ve ekonomik sistemleri durağanlaştıran tehdidin sona ermesi, liberal düşüncede hakim olan, topluma ve ekonomiye yönelik siyasî müdahale anlayışına duyulan nefreti de sona erdirmiştir. Sosyalist-kapitalist sistem kutuplaşması artık kamu sektörü-özel sektör kutuplaşmasının üstünü örtemeyecektir. Batı sosyalist ve demokratik hareketi tarafından bağımsız olarak dile getirilen sosyal ve siyasî talepler (ve genel olarak solun talepleri), Doğu'daki planlı ekonomilerden ve komünist partilerin yönetim politikalarından son derece farklılaşmıştır. Yine de halk eylemlerinin kapsamını genişletmek için yapılan çağrıların çoğu komünizm yörüngesine oturtulduğu hâlde, bu çağnların baskıcı olmadıkları kabul edilmiştir; hem de bu, alınması gereken çeşitli siyasî kararlardan vazgeçilmesi anlamına gelse bile. "Reel sosyalizmin" gölgesinin, henüz başlangıç halindeki totalitarizm tehlikesi ve özel teşebbüs ile bireysel özgürlüklerin bastırılmasıyla birleşerek, tam istihdam, işgücünün korunması veya sosyal sigorta kavramlarının üstüne nasıl düştüğünü görmek çok kolaydır. Özellikle "komünist" tehdidin, refah devleti kavramı ve yeniden dağıtım önlemlerini yaygınlaştırmaya yönelik girişimlerinin yoğun olduğu dönemlerde, belirgin özel çıkarların bu birlikteliği beslemesinin komünizmin etkilerinin azaltılmasına çok ciddi bir katkısı olmamıştır. İdeal durumla kıyaslandığı zaman manyetik alanda komünist rejimlerin bulunması, sarkacın, kamu sektörüyle özel sektör, siyasî eylemle eylemsizlik, devlet ve piyasa, sol ve sağ arasındaki devinimini ciddi biçimde bozmuştur. Tabiî, bu arada etkileşimin aksi yönde de geçerli olup olmadığını (Doğu rejimlerinin, Batı ülkelerinin politikaları üzerindeki doğrusal etkileri, ve hepsinin ötesinde komünist ideolojinin, Batı Avrupa'daki işçi hareketinin canlanmasındaki rolü; örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Stalin efsanesinin çekiciliği vs.) da araştırmak gerekir. Ancak burada vurgulanması gereken nokta, en geniş anlamıyla liberal düşüncenin, müdahalecilik anlayışına yaklaşımının daha olumlu bir hâl aldığı gerçeğidir.

Popper'ın bu söyleşide sıraladığı günümüze özgü siyasî öncelikler, şiddet karşıtı eğitim konusundaki girişimlerde de görebileceğimiz gibi, halkın katılımını ciddi biçimde meşrulaştırmaya yöneliktir. Onun bu konuda ne kadar ciddi olduğunu, çocukların sansürle korunmasına yönelik taleplerinden de anlayabiliyoruz. Ulaştığı siyasî sonuç kabul edilmese bile[12] bu hareket, onun "liberal doğasından" hiçbir şekilde sapmadan böyle bir talepte bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bunu mümkün kılan da hukuka dayalı devletin, sadece bireylerin şiddetten korunmalarını güvence altına alan bir otorite olmaması, aynı zamanda şiddetin genel olarak dışlanmasına ve bunu dışlamaya yönelik görüş birliğinin yaygınlaşmasına dayalı bir medenileşme sürecinin doğal sonucunu ifade eden bir kavram olmasıdır. Tabiî bu da beraberinde vatandaşların genel davranışlarının dayandığı, birbirleriyle olan ilişkilerini düzenledikleri ve çocuklarını büyüttükleri kültür ve etik değerler gibi konuları gündeme getirmektedir. Popper'a göre, hukukun üstünlüğü tartışılmaz bir önceliktir: Eğer genel anlamda kabul gören kurallara uymayan insanların yüzdesi belirli bir oranı aşarsa hukuk devleti ciddi bir riskle karşı karşıya kalır ve hattâ çökebilir. Şiddet toplumda ne kadar yaygınlaşırsa, bunu ortadan kaldırma konusundaki görüş birliği de o kadar zayıflayacaktır ve baskıcı siyasî önlemler alma ihtiyacı belirecektir. **Popper'a göre, şiddetin yok edilmesi hukuk**

---

[12] Yine de Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan birçok araştırma, bu düşünceyi beslemektedir. Bkz. *Big World Small Senen: The Role ofTelevision in American Society,* Lincoln: University of Nebraska Press, 1992.

devletinin kurumlaştığının ispatıdır. Şiddetin yaygınlaşmasını önlemeye yönelik katı tedbirler ilk etapta daha faydalı olabilir, ama insanların doğalarında zaten var olan, şiddete karşı olma eğilimini savunma ve geliştirme çabaları, liberal bakış açısıyla çok daha büyük bir uyum içindedir.

Bu nedenle, kültürel ve etik normların nesilden nesile aktarılması anlamında "sosyal zenginlik" anlayışı da hukukun üstünlüğü kavramının kapsamına girmektedir. Hukukun üstünlüğü kavramının korunması, bunu sürekli canlı tutan sosyal zenginliği yeniden oluşturmak ve yenilemek için gereken siyasî eylemleri meşrulaştırmaktadır. Aynı nedenle, hukukun üstünlüğü kavramının, medenileşme sürecindeki tüm unsurlara uygulanacak şekilde yaygınlaştırılmasının mümkün olup olmadığı da sorulmalıdır: Yani sadece vatandaşların toplumsal ilişkilerdeki şiddet karşıtı tutum ve davranışları değil, bunun yanı sıra sosyal hayata katılımın koşullarını ifade eden gelir, kültür, bilgi ve yurttaşlık ruhu da önemlidir. Hukukun üstünlüğünün desteklenmesi, bunun sosyal altyapısının savunularak geliştirilmesi, medenileşme sürecinin daha da ileriye götürülmesi -bunlar siyasî eylemin amaçlarını tanımlamakta kullanılacak yolu göstermektedir. Sol düşüncenin de, yeni bir temele dayanan rolünü tanımlamaya yönelik sentezler arayışı içine girmişken, Popper'ın hukukun üstünlüğü hakkında geliştirdiği ve bu sayfalarda dile getirdiği görüşlerinden, en azından yöntemsel olarak bazı yararlar sağlanabileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Sosyalist ütopyanın yıkılması ve tek amacın sosyalizm olduğu tarihsel deneyimin başarısızlığıyla birlikte, solun alternatif bir toplum arayışıyla durumu kurtarmaya yönelik bir çaba içine girmekten vazgeçmesi kaçınılmazdır. **Geçmişte sol, halk eylemlerini yeni ahlâkî kaynaklarla donatmak, toplumda kalıcı gelişmeler sağlamaya yönelik vaatlerde bulunmak ve hem kadınların hem de erkeklerin, günlük çıkarlarından çok daha geniş kapsamlı ve ileriye yönelik amaçlar peşine düşmelerinde itici güç olmak gibi konularda yeteneğini ispatlamıştır. Popper'ın burada ve başka yerlerde dile getirdiği görüşlerin yansımaları[13], amaçlarımızı daha uygun bir şekilde tanımlamamıza yardımcı olabilir.** Hukukun üstünlüğü kavramını algılayışının, insan haklarını destekleyen ve vatandaşlığın elde edilip geliştirilmesi yolunda durmaksızın çalışan bir güç olan Sol düşünceyle karşılaştırılması da yararlı olabilir.[14]

Okuyucunun, Popper'ın demokrasi, medya ve minimal devletle paternalist devlet arasındaki ayrıma yönelik görüşlerini daha iyi anlamasına yardımcı olmak için, daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olan iki mülakat kitabın kapsamına alınmıştır: "Demokratik Devlet Teorisi ve Pratiği Üzerine Düşünceler" ve "Özgürlük ve Entelektüel Sorumluluk". İlkinde Popper, söyleşimizden çok daha geniş kapsamlı bir şekilde, demokrasinin "halk yönetimi" olarak tanımlanmasını eleştiriyor ve bu eleştiriyi yaparken de, kimin yönettiği sorusuyla, yönetimden nasıl etkilenildiği sorusu arasındaki ünlü ayrımı yeniden dile getiriyor. Liberal düşünceye verdiği önemi daha önce belirttiğimiz Popper'ın, Kant'ın da yardımıyla,

---

[13] K. Popper ve K. Lorenz, *Die Zukunft İst offen. Das Altenberger Gesprâch,* Münih: Piper, 1985. Özellikle insan ırkının, risk üstlenme ve deneme-yanılma yaklaşımlarıyla, karşılaştığı sorunlardaki değişimi nasıl etkilediğine ilişkin sayfalar. Popper, daha iyi bir dünya arayışını, "yaşama serüveninin" bir parçası olarak tanımlıyor, ideal dünyayı keşfetmek her zaman için arzumuz, umudumuz, hayalimiz olmuştur. Bu bir anlamda Darwinci seleksiyon yoluyla aklımıza sokulan bir şeydir' (S. 17).

[14] Son yıllarda İtalya'da oldukça geliştirilen bir araştırma programından söz ediyorum. Bkz. Giovanna Zincona, *Da sudditi a dttadini,* Bolonya: II Mulino, 1992.

özgürlüğün korunmasına ilişkin negatif kavramla, hükümetin daha geniş kapsamlı olarak müdahalede bulunmasını meşrulaştırmanın gerekliliği arasında bir denge bulmaya çalıştığı sayfaların özel bir önem taşıdığını belirtmek istiyorum. Bir tarafta vatandaşlara mutluluk kurallarını dikte etmek için kamu gücünü akıl dışı bir şekilde kullanmaya karşı ileri sürülen minimal devlet düşüncesinin iyi oluşturulmuş iddiaları; diğer tarafta ise, özgürlüğü ezip yok eden büyük ya da paternalist devletin neden olduğu tahribat. Ancak bu iki kavram arasında sıkışıp kalmış olan alanda Popper, en azından ahlâkî nedenlerden dolayı, devlet tarafından girişilen eylemlerin, vatandaşların özgürlügüne kısıtlamalar getirmek suretiyle başarılı olamayacağı gerçeğini ısrarla dile getirmektedir. Asıl zorluk, “maalesef, hem prensip olarak hem de ahlâkî nedenlerle işlerin paternalizm olmaksızın yürümediği” gerçeğinde yatmaktadır. Emniyet kemeri bağlamayı zorunlu hâle getirmek, halka açık yerlerde sigara içmeyi yasaklamak, ulusal savunma ve kamu düzeninin temini için gerekli şartları karşılamak veya refah devletini kurabilmek amacıyla vergileri yükseltmek için de olsa siyasî eylem, soyut olarak algılanan minimal devlet kavramından kaçınılmaz bir şekilde uzaklaşmaktadır, öyleyse asıl düşünmemiz gereken, pederşahiliğe karşı girişilen bu saldırının boyutlannı denetim altında tutmaktır. Bu amaçla örneğin, “ahlâkî açıdan gerekli olduğundan daha fazla paternalizm olmamalıdır” gibi bir kriter getirilebilir. Ütopik minimal devlet idealini, “en azından düzenleyici bir prensip” olarak korumak gereklidir. Böylelikle, en azından hiç değilse bir uzlaşmaya varabilir ve “paternalist devletin ahlâkî iddiaları karşısında minimal devletin ilkesel üstünlüğü yerine, kendimizi yeniden, devletle özgürlük arasındaki eski dikotomi ve Kant’ın, özgürlüğü gerektiğinden daha fazla sınırlamamaya yönelik, diktatörlük karşıtı kuralıyla baş başa bulabiliriz.”[15]

Popper’ın Sovyetler’in gerileyişi ve Andrei Sakharov’un bundaki rolü (SSCB’deki radikal demokratik değişimin ateşli bir destekçisi olmasına yol açan değişimden önce) üzerine görüşlerini dile getirdiği kısım ciddi bir polemiği de beraberinde getirmiştir. Rus bilimadamına yönelttiği bu beklenmedik suçlamalar çok ciddi olup, Sakharov’un altmışıncı yaş günü onuruna, 1981 yılında New York’da yaptığı konuşma göz önüne alınacak olursa, onun hakkındaki yargılarında çarpıcı bir değişim olduğunu da gözler önüne sermektedir. Küba füze krizi, Khrushchev’in niyetleri ve Sakharov’un, bir nükleer fizikçi olarak, görevlerinin gerektirmediği şeyleri yapmasına yönelik açıklamaları, tarihçilerin ve bilim adamlarının yargılarıyla büyük oranda çatışmaktadır. Ancak Popper’ın, New York’ta yaptığı konuşmada Sakharov’dan, “büyük bir düşünür, büyük bir hümanist, büyük bir kahraman, ve hepsinin ötesinde, daima doğru söyleyen ve doğruyu arayan biri diyerek övgüyle bahsettiğini hatırlatmakta yarar var. Tabiî ki, o dönemde Rus bilim adamının, hidrojen bombasının geliştirilmesinde oynadığı önemli rol herkes tarafından çok iyi biliniyordu, ama Popper onun bu davranışının, nükleer silahların geliştirilmesi yolunda çalışmalar yapan, ancak bunu yaparken bu silahların insanlık açısından ne denli büyük sorunlar yaratacağını da ortaya koyan, Bulletin of Atomic Scientists grubunun davranışlarıyla aynı olduğunu düşünüyordu. Popper en azından, “Sakharov 1957’den beri yaşamını, insanlık açısından en korkunç tehlikeyi azaltma yolunda elinden gelen her şeyi yapmaya adadı,” diyordu. Üstelik Sakharov’un 1975’de Nobel Barış Ödülü’nü almasını sağlayan nedenlerin geçerli olduğunu, bugün de kabul ediyor. Dahası, onun gözünde Sakharov, hoşgörülü ve hatalarını kabul eden

---

[15] Bkz. “La superbomba del falco Sacharov”, *L’Unitâ,* 5 Aralık 1991.

örnek bir insandı; **"düşüncelerini radikal biçimde değiştirebilme yeteneği, "dogmatik beyinle eleştirel beyin arasındaki"** belirleyici farkın göstergesiydi.[16] Bir insanın kendi teorisine yönelik olarak sürekli eleştirel bir tutum sergilemesi, maalesef çok nadiren rastlanan bir davranış biçimi ve bu tutum, Sakharov tarafından sadece bilim alanında değil, sosyal ve siyasî teoriler alanında da sergileniyordu. O sırada Popper'ın, Sakharov'un anılarını naklettiği *Memoirs* adlı kitaptan öğrenmiş olabileceği şeyleri umursamadığı belliydi. Üstelik bu kitap Sakharov'un, SSCB'de "büyük bomba"nın üretilme kararının verilmesiyle sonuçlanan tartışmalar aşamasındaki konumu hakkında son derece açıklayıcı bir takım bilgilerin nakledilmesiyle başlıyordu.[17]

Son olarak, İtalya'daki sol ve sağ kültürlerin, en azından *Açık Toplum ve Düşmanları* nin İtalyanca'ya çevrilerek yayınlandığı zamana kadar Popper'ın düşüncelerini, büyük bir sükûnetle karşıladıklarını belirtmekte de yarar görüyorum. Bunun nedenlerinden biri de, hem Marksist tarihsiciliğin hem de Marksizm karşıtı tarihsiciliğin hegemonyasıydı ve Viyanalı filozof bu durumu şiddetle kınıyordu. Bir diğer nedense, İtalya ve başka yerlerde hakim olan sol kültürün, Stalin'in etkisinden kurtulabilmesi için gereken sürecin uzun olmasıydı.

Sh:1-17

TELEVİZYON İNSANLIĞI YOZLAŞTIRIYOR.

Giancarlo Bosetti

Giriş

"Televizyon sorunu, denetim ve öz denetim yoluyla çözülmelidir." Papa'nın "elektronik hemşireler"e ilişkin bir konuşmasından alıntı olan bu cümleyi telefonda kendisine okuduğumda ve bunun, kendisinin görüşlerine çok yakın olduğunu söylediğimde Popper şöyle cevap verdi: "Bu doğru olabilir. Televizyon hakkındaki düşüncelerimi biliyorsunuz. Siyasî açıdan baktığınızda bile televizyonun artık kontrolden çıkmış bir güç hâline geldiğini görebilirsiniz. Üstelik bu, demokraside her gücün kontrol edilebilmesi gerektiği prensibiyle de çelişiyor. Hepimiz en iyi denetimin öz denetim olduğunu, hem televizyon aktörlerini hem de izleyicileri kapsayan bir öz-düzenlemenin gerekli olduğunu biliyoruz. Tabiî ki, demokratik bir sistemde bu sorun parlamentonun yetki alanına girer."

91 yaşındaki Avusturyalı filozof, Cumartesi günü kısa bir Almanya gezisinden döndü. Almanya'nın, çocukları televizyondaki şiddet görüntülerinin istilasından korumak amacıyla, televizyon yayınlarında Popperyen düzenlemeler yapmaya yönelik siyasî-parlamenter planları vardı. Popper herhangi bir siyasî inisiyatif almadığını söylüyor. "Almanya'daki gelişmeler çok ilginç ama insanların, televizyon tarafından sürdürülen 'uygarlık karşıtı' süreci anlayabileceklerinden hâlâ kuşkuluyum." Buna rağmen, Popper'ın televizyona ilişkin görüşlerine duyulan ilginin giderek arttığını gözlemek mümkün. Dün sabah, basın

---

16 Bu alıntıların hepsi K. Popper'ın 'The Importance of Criticial Discussion. An Argument for Human Rights and Democracy" başlıklı makalesinden yapılmıştır. *Free Itıquiıy*, c. 2, no. 1, Kış 1981-82, s. 7-8.

17 Fedor Burlatsky, *Khrushchev and First Russian Spring* adlı kitabında bu konudaki ısrarını sürdürüyor, Londra: Weidenfeld & Nicolson, 1991, s. 257-262.

ajanslarının Papa Wojtyla'nın konuşmasını tüm dünyaya duyurmasının hemen ardından, nazik olduğu kadar sert ve dirençli bir kişiliğe de sahip olan Bayan Melitta Mew, sürekli olarak telefon eden televizyon ve gazete muhabirlerini kovmak zorunda kaldı. Popper bana, "Papa'nın söylediklerini desteklemek de istemiyorum, karşı çıkmak da, demişti. "Konuşma metnini bütünüyle incelemeden böyle bir şey yapamam."

Ağustos 1992'nin sonlarına doğru, Kenley'deki evine son gidişimde, konuşmaya şöyle başladı. **'Kalbimde taşıdığım iki konu var: biri Bosna ve uluslararası ilişkilerin nükleer bir felaket yönünde bozulma riski. Diğeri ise televizyon ve neden olacağı şeyler. Bence televizyon, insanlığın ahlâkî yönden çürüme sürecini hızlandırıyor.'** Sırasıyla her iki konu hakkındaki görüşlerini anlattı. O sıralar *L'Unitâ*'da yayımlanan bu söyleşide, konuşmamızın sadece ilk bölümü yer almıştı. Eğer Papa John Paul H'nin dünkü konuşmasına kadar geçen sürede bazı gelişmeler yaşanmasaydı, birazdan okuyacağınız ikinci bölümü asla yayımlamayacaktım. Popper'ın televizyon hakkındaki tezi, dünyanın çeşitli bölgelerinde ciddi bir yandaş kitlesi bulmuştu. 1991 'de konuya yönelik olarak benimle yaptığı ilk söyleşi Fransızcaya çevrilmiş ve kısa süre önce Fransa'da yayımlanmıştı. Daha birkaç hafta önce de aynı konuda, Almanya eski Başbakanı Helmut Schmidt'le yaptığı bir mülakat, Alman televizyonu tarafından yayınlandı. Sonuç olarak, bugün Popper'ın televizyona yönelik suçlamalarını yayımlıyor olmamızın asıl nedeni, bu garip modern çağ savaşının baş kahramanının, kendisine karşı olanları yanıtlayarak bu tartışmayı gündemde tutmak istemesidir.

Popper'la buluştuğumuzda konuşmaya, not defterine kaydettiği bir alıntıyı okuyarak başladı. **"Okuyucularınıza, *Açık Toplum'da.* yazdıklarımı anımsatın: Rasyonel yaklaşım, benim haksız olup, sizin haklı olabileceğinizi kabul etmeye hazır olmak demektir; tabiî ortak bir çaba göstermemiz koşuluyla."**

Televizyon İnsanlığı Yozlaştırıyor.- "Bu Adeta Bir Savaş"

"Ahlâkî yozlaşma" derken aklınızda ne vardı?

Basitçe ifade etmem gerekirse aklımda, suç oranında görülen artış ve düzenli bir dünyada yaşamaya yönelik normal duyguların yok oluşu vardı. Kısa bir süre öncesine kadar Avrupa'da, suçun skandal niteliğinde bir istisna olarak kabul edildiği bir toplumda yaşıyorduk.

Geçmişi efsaneleştirmiyor musunuz?

Tabiî ki, ifade ettiğim düzenli dünyanın aynı zamanda küçük, sefil ve hattâ biraz "burjuva" olduğunu ben de kabul ediyorum. Ama bu dünya, insanların karşılarındaki insanın cebinde bir silah olduğundan kaygılanmadıkları bir dünyaydı. Böyle bir dünya artık yok.

Ama siz Profesör Popper, her zaman iyimserliğin filozofu oldunuz;. Leibnitz'in dediği gibi, olası dünyalar arasında en iyisinin bizimki olduğunu düşünmemizi sağladınız Artık böyle düşünmüyor musunuz?

İyimser olduğum doğru ama tam olarak söylediğiniz anlamda değil. Ben dünyamızın, olabilecek dünyaların en iyisi olduğunu hiçbir zaman söylemedim. Ben sadece dünyamızın, hem de yaşadığımız onca korkunç savaşa rağmen, bugüne kadar var olan dünyalar içinde en iyisi olduğunu söyledim. Savaştan kaynaklanan şiddet deneyiminin çok büyük etkileri olduğunu herkes biliyor tabiî. Bizim zamanımızda Batı dünyası, bir şeyleri daha da

iyileştirmek için çok büyük çabalar göstermiş ve bunda da başarılı olmuştur. Ama bugün belirgin bir yozlaşma var ve gözleri olan herkes, bu yozlaşmanın sürekli olarak gözlerimizin önünde yaşanan ve zihinlerimizi meşgul eden şiddet olgusundan kaynaklandığını açık bir şekilde görebilir.

Bu denli büyük bir yozlaşmanın sadece televizyondan kaynaklandığına inanmak çok güç. Biraz abartılı değil mi?

Gerçek şu ki, bunun başka hiçbir nedeni yok. Savaşlar toplumlara şiddet getirir, ama son büyük savaş elli yıl önceydi.

İsterseniz şimdi size söyleşinizin L'Unitâ da yayımlanmasını izleyen aylarda ortaya atılan ve benim duyduğum karşıt görüşlerden söz edeyim.

Ama önce ben size bir anımı anlatayım. 1920'de bir ana okulunun yöneticisiydim ve orada çok ilginç bir şey oldu. Aşçının bir kocası vardı ve söylentilere göre (emin olmadığım için sadece söylenti diyebilirim) bu arada savaşta çok ciddi biçimde yaralanmıştı. Adamın kafasında hâlâ bir mermi olduğu ve şiddete eğilimli biri olduğu söyleniyordu. Gerçekten de ben göreve başladıktan sonra korkunç şeyler meydana geldi. Bir keresinde karısına o kadar öfkelenmişti ki, eline geçirdiği bir ekmek bıçağını uzun bir süre karısına doğru tutmuştu. Ben olaya müdahale ettim ve büyük bir cüretkârlık gösterip bıçağı elinden aldım.

Siz mi?

Evet. Bu kadar şaşırmayın. O zamanlar çok gençtim ve orada bulunanlar içinde bunu yapabilecek tek kişiydim. Adama sarıldım ve onu hemen odadan çıkardım.

Çocukları teslim edebileceğim yetişkin biri olmadığı hâlde hepsini çabucak, bir insanın bir diğer insanı bıçakla tehdit ettiğini gördükleri o binanın dışına çıkardım.

Bunu bana neden anlatıyorsunuz?

Çünkü bu olay, o çocuklar için, "son derece sıra dışı" bir örnek mahiyetini taşıyordu. Büyük ihtimalle her biri için bu olay, çocukluk ve ergenlik yılları boyunca tanık oldukları en ciddi olay olarak kalmıştır. Gördüğünüz gibi bu, teorik olmaktan çok fiili bir sorun. Adamın şiddet eğilimi büyük bir olasılıkla iki yıl önce biten savaştan kaynaklanıyordu. Ve bugün bile, yani İkinci Dünya Savaşı'ndan elli yıl sonra bile, hâlâ katledilmiş, öldürülmüş yada şiddete maruz kalmış çocuklar görmeye devam ediyoruz.

O hâlde size, karşıt görüşlerden ilkini söylemek istiyorum. İnsan ırkı, yeni ve farklı koşullara uyum sağlama konusunda büyük bir kapasiteye sahip. Hattâ tüm canlıların, içinde yaşadıktan çevreye uyum sağlamayı başardıklarını siz de sık sık dile getirirsiniz;

Evet, aşırılıklarla sıkça karşılaşan çocuklar buna uyum sağlamayı kolaylıkla başarırlar, ama zaten bizim tartıştığımız konu da şiddete uyum sağlamaları. Bu uyumun en mantıklı sonucu ise, onların da birer tabanca satın alarak katılacakları bir gelecektir. Üzerinde durulması gereken ikinci nokta ise, şiddete karşı geliştirilecek önlemin ne olacağıdır? Ebeveynler? Peki ama bunu kaç ebeveyn yapıyor? Öğretmenler mi? Öğretmenlerin televizyon karşısında hiç şansları yok. Televizyon her zaman için çok daha ilginç, çok daha heyecan verici, çok daha bağlayıcı, masum küçük yavrular için çok daha baştan çıkarıcı, onların daha iyi yönleriyle,

özellikle de yaşama karşı duydukları ilgiyle oynamak konusunda da, daha yetenekli. **Televizyonun yenilemeyecek bir formülü var: "Aksiyon, daha fazla aksiyon!"** TV yapımcılarının ana felsefesi bu işte. Bir öğretmen buna karşı ne yapabilir ki? Sadece mantığın sesi rolüne soyunabilir. Televizyonun gelişmesi çok uzun bir zaman aldı ve insanlar üzerindeki etkisinin doruğuna yalnızca son on ya da onbeş yıl içinde ulaştı. Ve sonra, oradan aşağıya doğru bir çığ gibi yuvarlandı. Öğretmenlerin ona direnme şansları yok.

Bir diğer itiraf da televizyonun durdurulamayacağı yönünde. Bu çok saçma olurmuş; bu tıpkı elektriğin, telefonun olmadığı bir dünya düşünmek gibiymiş…

Elektrik, telefon, otomobiller. Peki ama bu itirazı yapanlar neye dayanıyorlar? Bütün bu saydıklarınız belirli kurallara tabi değil mi? Son derece kesin trafik kuralları yok mu? Bir an için trafik yasası olmaksızın araba kullanmanın neden olacağı inanılmaz tehlikeleri düşünün. Böyle bir itirazı aklım almıyor. Lütfen bu insanlara, TV programlan yapan insanların, tıpkı karayollarındaki trafiği düzenleyen kurallara benzeyen bir disiplin ve öz disiplin geliştirmelerini istediğimi açıklayın. Araba kullanmak için sürücü belgesi almamız gerek, öyle değil mi? Üstelik tehlikeli bir şekilde araba kullandığınız takdirde, bu belge elinizden alınacaktır. Aynı şeyi televizyon için de yapalım işte.

Bir de liberal kanattan bir itiraf var. Siz 'açık toplumun teorisyenisiniz ve piyasa ekonomisinin rolünü destekliyorsunuz Ama konu televizyon olduğu zaman, çok katı kurallar koymak istiyorsunuz

Bu itirazın anlamı ne? Piyasanın kendine özgü kuralları yok mu? Eğer bir İtalyan yayıncı benim bir kitabımı yayımlarsa, bana telif ücreti ödemek zorunda değil mi? Yoksa bunu talep etmem de mi "açık toplum"a karşı çıkış oluyor? Belirli kurallar vücuda getirmediğimiz takdirde, yaşamın her alanında kaosla karşı karşıya kalacağımız muhakkaktır. Hepsi bu da değil. Piyasanın işleyebilmesi için yalnızca kurallara değil, belli oranda güvene, özdisipline ve işbirliğine de ihtiyaç var. Televizyonun insan zihni üzerinde çok büyük bir gücü olduğunu tekrarlamak istiyorum. Daha önce hiç var olmamış bir güç. Bu gücün işlevsel olabilmesi için bir takım kuralların geliştirilmesi de yeterli olmayacaktır. Aynı zamanda belli oranda güven, öz disiplin ve işbirliği de olmalıdır. **Evet, televizyonun insan beyni üzerinde etkili olan çok büyük bir gücü var ve bu, daha önce hiçbir zaman karşılaşmadığımız bir güç.** Eğer etkilerini kısıtlamayacak olursak, bu; uygarlıktan uzaklaşmamıza yol açacak ve bu konuda öğretmenlerin elinden hiçbir şey gelmeyecek. Ve tünelin sonunda da şiddetten başka bir şey olmayacak. Ben bu uyarılan yapmaya dört-beş yıl önce başladım ama söylediklerimin hiçbir etkisi olmadı. Artık kimsenin bu korkunç gücü durdurmak istemediğini biliyorum.

Belki durum hiç de böyle değildir Sir Karl En azından daha fazla sayıda insan "ya Popper haklıysa" diye soruyor bugün.

(25 Ocak 1994 de, L'Unita da yayımlandı)

Sh:76-83

Kaynak: Yüzyılın Dersi/Karl Popper The Lesson of This Century, Editör: Emrah Akkurt Çeviren: Ceyhan Aksoy , Plato Film Yayınları ,1. Baskı: Mayıs 2006 İstanbul

KAHKAHAYA VERGİ YOK

KARINCALAR

Zemin katta oturmanın bir iyi yanı bir de sakıncası var. İyi yanı, insanın merdiven çıkmak zorunda olmaması. Sakıncası ise karıncaların da aynı zorunlulukla karşı karşıya olmamaları. Her sabah evimizin kapısından bir sıra karınca girer, duvar boyunca ekmek kutusuna kadar çıkar, lavabodan geçer ve döner. Bu hareket hiç durmaz ve küçük siyah hayvancıklar ellerine geçirdiklerini taşır dururlar.

Söylenenlere bakılırsa, bu durum bütün zemin katlarda, yaz mevsimi boyunca olmaktadır ama eşim daha ilk günden karıncaların kökünü kurutmaya karar verdi:

«Birkaçını yok etmenin anlamı yok. Yuvalarını bulmalıyız.»

Sırayı izleyerek yürümeye başladık. Karınca konvoyu bizi önce evin kapısından bahçeye götürdü, çitin altında bir ara kayboldu sonra bahçenin dışında yeniden ortaya çıktı ve kuzeye doğru zigzaglarla devam etti. Kentin sınırında durduk.

«Yahu,» dedi eşim, «bunlar galiba yurt dışından geliyor.»

Neden tam da bizim evi buldular? Bizim lavabonun özelliği ne Allah aşkına? Bu sorunun cevabını ancak kraliçeleri verebilir. Karıncalar aslında örgütleşmiş yaratıklardır. Fazla soru sormazlar, ellerine geçeni alıp götürürler.

Eşimin onlardan aşağı kalacağı düşünülemezdi. Hemen gidip kuvvetli bir karınca zehiri alarak, hayvancıkların izlediği yol boyunca serpti. Ertesi gün zorlukla ilerliyebildiklerini gördük, çünkü bu kez zehir kümelerine tırmanmak zorunda kalmışlardı. Bununla yetinmeyip üstlerine büyük miktarlarda flit sıktık, önde gidenler öldü geri kalanlar devam etti.

Bu işin üstesinden gelmeye kararlı olan eşim,

«Sinirleri çok sağlam. Bu gerçeği kabul etmek gerek.» dedi ve bütün mutfağı gazyağı ile sildi. Karıncalar iki gün eve uğramadılar. Biz de öyle.

Sonra yeniden meydana çıktılar. Üstelik bu kez daha da gayretli görünüyorlardı. Bir ara raftaki öksürük şurubunu buldular, sarhoş olana dek içtiler ve bir daha yaşantıları boyunca öksürmediler.

Eşim ilkeleri bir yana bırakarak, hayvancıklarla tek tek ilgilenmeye başladı. Karıncalar her sabah yüzlerce, binlerce şehit verdiler.

«Ne yapsam artları arkaları kesilmiyor,» dedi sonunda, «Çinliler gibi.»

Salatalık mevsimi geldi. Eşim karıncaların salatalık kokusundan hoşlanmadıklarını bir yerden duymuştu. Zaman kaybetmeden geçtikleri yol boyunca, kapıdan ekmek kutusuna ve lavaboya kadar, salatalık parçaları yerleştirdi. Kısa bir süre sonra karıncaların yukarıda sözü geçen teoriden haberdar olmadıkları ortaya çıktı: Salatalık parçalarına bakmadan yollarına devam ettiler. Hatta aralarından bazıları bunu gülünç buldu gibi geldi bana.

Bunun üzerine Karınca İşleri Müdürlüğü'ne giderek derdimizi anlattık.

«Yapacak bir şey yok», dedi general Laskov, «bizim evin mutfağında da var.»

O günden bu yana sükûnet içinde yaşıyoruz. Ekmek kutusunun yanından geçerek lavaboya giren karıncalar bizi artık tanıyorlar ve her sabah ölçülü bir yakınlıkla bizi selâmlıyorlar. Tıpkı zorlu savaşlardan sonra birbirlerine saygı duyan eski rakipler gibi. Birlikte ve barış içinde yaşamanın mümkün olduğunu gösteren eşsiz bir örnek...

Sh:7-10

AÇILMADAN OKUNAN KİTAP

Her gördüğümde tırtıla benzettiğim o adamın işi epeyi canımı sıktı. Yeni yazmış olduğu ve okumam için bana 6 ay önce yolladığı kitap, o gün bugündür rafta duruyor. Artık utanıyorum. Başlarda adamı şu ya da bu şekilde atlatabilmiştim. Bir keresinde ona sokakta rastladım. Yanına yaklaşmaktan kaçınarak uzaktan seslendim:

«Kitabı aldım. Yakında boş vaktim olacak, oturup okuyacağım.»

Geleceği parlak yazar, gönül borcunu belirtircesine gözlerini kırpıştırmıştı. Bir hafta sonra gene karşıma çıktı:

«Okuyorum, okuyorum» diye müjdeledim. «Sonra konuşuruz.»

Daha sonra da, başıma o üzücü olay geldi: Bir gün, oturduğum pastahaneye giriverdi, ben de arka kapıdan kaçtım. Beni gördüğüne eminim.

Çok iyi hatırlıyorum, o gün kitabı okumaya karar verdim. Yanılmıyorsam, elimi kitabın bulunduğu rafa bile uzattım; ama o anda birden telefon mu çaldı, uyku mu bastırdı, ne olduysa oldu, elim kitaba değmedi. Geçen hafta, tırtıl beni sinema kuyruğunda yakaladı:

«Okudun mu?» diye çoşkuyla sordu.

Kafamı sallayarak cevap verdim:

«Söyleyeceklerim var, ama şimdi ayaküstü değil.»

Sonunda, geçen akşam Dizengoff caddesinde karşılaştık. Bir süredir oynamakta olduğum saklambaç oyununa devam etme ya da kaçıp ortadan kaybolma ihtimalleri yok olmuştu çünkü tırtıl koşar adımla yaklaşıp yanıma dikilivermişti bile:

«Benimle konuşmak istiyordun,» dedi soluk soluğa, «Şu benim... kitap hakkında.»

İşte batılıların «showdown» dedikleri, şerif ile haydutun ıssız anayolun ortasında, son kez boy ölçüşmek üzere karşı karşıya geldikleri an; anlayacağınız filmin kaçınılmaz sonu... Dizengoff caddesinin de bu kadar tenhalaştığı enderdir. Kitabı, hiç olmazsa dış görünüşünü hayalimde canlandırmaya çalıştım. Ama sadece, şu bildiğimiz ve bana postayla yollanan kitapları sarmaya yarayan kahverengi ambalaj kâğıdını anımsayabildim. Hiç olmazsa eserin ne türde olduğunu bilseydim; roman, tiyatro, şiir antolojisi...

Düşüncelerimize dalmış durumda iki sokak daha aştık. Gordon sokağının köşesine gelince, bir şeyler söylemek gereğini duydum.

«Her şeye rağmen,» diye başladım, «kitabın önemli bir çalışmanın eseri olduğu belli oluyor.»

«Üç yıl,» diye fısıldadı tırtıl, «fakat konusunu daha savaştan önce içimde taşıyordum.»

«Evet okurken anlaşılıyor,» dedim, «olgun bir eser...»

Birkaç adım daha attık. Sessizlik. Kimse bizi rahatsız etmiyor. Dostlar bile!

Tırtıl sordu:

«Nasıl buldun"?»

Sesi titriyordu.

«İyi buldum.»

«Bütününü mü?»

Birden tuzağı sezdim. Tırtıl bana bakıyordu. Şimdi «Evet bütününü» desem, kitabı okumadığımı anlayacak ve hayatının sonuna kadar benden nefret edecek. Bununla birlikte,

«Seninle açık konuşacağım,» dedim. «Başlangıçta pek sarmadı.»

«Sen de mi!» diye içini çekti tırtıl. «Sen de mi öyle düşünüyorsun? Başlangıçın sadece bir «giriş» olduğu gün gibi apaçık değil mi?»

«Giriş miriş,» diye homurdandım. «Bu neyi değiştirir? önemli olan kitabın insanı sarıp sarmadığı...»

Tırtıl öylesine üzüldü ki, bayağı acıdım. Ama kabahat onda, böyle giriş yazılır mı?

«Sonra konuya iyi girdin,» diye avundurdum, «Anlatım çok kuvvetli. Özel bir havası var; hareketli.»

«O felâketi anlatırken daha kısa kesmeli miydim acaba, ne dersin?»

«Yarısını atmalıydın. Kitap bun dan birşey kaybetmeyecek, aksine kazanacaktı.»

«Olabilir,» dedi tırtıl. Cevabı soğuktu.

«Ama mantıklı düşünecek olursak, Boris'i devrimcilerin safına geçmeye iten nedenleri anlatmalıydım, değil mi?»

Boris! O da kim?

«Tabiî. Boris, kuşkusuz, aklımdan kolay kolay silinmeyecek bir tip. Senin ona yakınlık duyduğun da belli oluyor.»'

Tırtıl durdu. Yüzünde bir ürküntü ifadesi belirmişti:

«Ona yakınlık mı duyuyormuşum. O domuza mı? Bu adam benim şimdiye kadar incelediğim tiplerin en ahlâksızıdır.»

Özür diler gibi sessiz bir tavır takınarak gülümsedim:

«Belki sen öyle düşünüyorsun. Ben diyorum ki sen, tâ içinden, kendini ona benzetiyorsun.»

Tırtıl'ın beti benzi atmış, gerilen sinirleri boşalmıştı.

«Bu sözünle beni sırtımdan vurdun. Daha yazmaya başladığım andan beri Boris'ten iğrenmiştim. Ama Peter ile deniz ataşesinin anlaşmazlığına karıştığı zaman bile, Abigel Lemo'nun başına gelen tecavüz olayından söz etmedi. Hatırlıyor musun?..»

«Tabiî, hani ona söz etmediği zaman...»

«Tamam. O zaman ben de kendime şu soruyu sordum: Bütün zayıf yanlarına ve kalleşliğine rağmen Boris, zoologdan daha mert değil mi?»

Anlayışla cevap verdim:

«Hepimiz insanız. Biri böyle, diğeri şöyle, ama herkes birbirine benzer.»

«Tabii!»

Yahu, ben belki bu kitabı bilmeden okudum.

Tırtıl alçakgönüllülükle sözüne devam etti:

«Diyorlar ki, bu benim en iyi eserimmiş. Ortaya attığım olaylar bakımından...»

Gözlerimi karşıki binaya dikerek, eserlerini aklımdan geçirmeyi denedim Bu adamdan hiç bir şey okumamıştım. Yahu kim bu tırtıl? Bunu bile bilmiyordum. Bana niye kitap yolluyor?

«En iyi eserindir diyemem,» diye düşüncemi açıkça belirttim. «Bununla birlikte, beklenmedik derecede başarılı.»

Tırtıl durakladı. Sözlerimin ona fena halde dokunduğu belliydi. Ne var? Yazdığı herşeye bayılmam mı gerek? Bu arada şunu da söyleyeyim: Kaçma ihtimalleri zayıfladı. Yolumuzun üstüne çıkan yok. Meydanı ikidir dönüyoyoruz.

Eleştirim üzerine acı acı söylendi:

«Anlamıştım, vallahi anlamıştım. Hücum birliği komutanının evindeki ziyafet değil mi? Hayır deme! Senin şovenist karakterinin buna karşı çıkacağına yemin edebilirdim! Ama, tanrı aşkına, benden ne bekliyordun, herşeyi tatlıya bağlamamı mı?... Hatırlıyorsan şu...

«Boş sözler bunlar...» diye uyardım, «her şeyin bir sınırı vardır.»

«Rica ederim,» diye inatlandı tırtıl, «geceleyin yapılan deve yarışlarının o çarpıcı anlatımı hoşuna gitti mi?»

Ölçülü bir şekilde:

«Evet,» dedim, «neşe dolu bir parçaydı.»

«Ya Katerina şamdanı hakimin kürsüsüne fırlatıp kırdığı zaman..,?»

«Akla yakın...»

«O halde, çok özür dilerim, sen de Meir Kronşdat'ın kaprislerine katlanmalısın.»

«Ho, ho, ho, arkadaşım» diye içimden isyan ettim, «bana göre hava hoş, git bütün dünyayı suçla, ama Meir Kronşdat'a dokunma! Durum hoşuma gitmemeye başladı. Aramızdaki hava bulutlanıyordu. Bizi saran o korkunç yalnızlığın nedenini de buluverdim Karşıdan bize doğru geldiklerini gördüğümüz dostlar sanki yer yarılıp içine girmişçesine kayboluyorlardı. Allah kahretsin, burada tek kurban ben miyim? Şovenist damarım tutmaya başlamıştı; adamı kırmamaya çalışarak,

«Dinle tırtıl,» dedim, «Senin yerinde olsam şu Kronşdat'la pek övünmezdim.»

«Ben övünüyorum!...»

Kan beynime sıçradı. Hâlâ benimle tartışıyordu!... Ciddiyet dolu bir sesle:

«Kronşdat, hepten bozuk ve dolayısıyle kendini kabul ettirmeyen bir tip olması nedeniyle ortadan kaldırılabilir; kitap da bundan zarar görmeyecek.»

«Güzel bir hikâye,» diye tısladı tırtıl.

«Sormak caizse, romanının düğümünü meydana getiren unsurları nereden sağlayacaksın?»

«Nereden, nereden sağlayacağım? Söyle...»

«Sen tabiî, zoologu düşünüyorsun.»

«Ve?»

«Ve Katerina»

«Tabiî, hakime kaçsın.»

«Dokuzuncu ayında mı?»

«Doğumdan sonra.»

«Akıllım, sonradan araba eziyor ya onu.»

«Ezilmesin. Niçin ezilecekmiş? Abigel ezilsin.»

«Kusura bakma, bu söylediklerin gülünç.»

Bu sözler beni zıvanadan çıkarmaya yetti. Ben otuz yıldır durmadan kitap okurum; bir daha duymayayım böyle sözleri tamam mı? Sesimi yük selterek:

«Demek ki söylediklerimi gülünç buluyorsun dostum. Peki senin o aptal deve yarışın ne? Okurken bayağı iğrendim...»

«Benim de istediğim buydu!.. İğrenesiniz istiyordum! Kendinizi olduğunuz gibi göresiniz istiyordum!»

Kitap ile ilgili tartışmamız, kişisel bir görünüş kazanmıştı. Tırtıl sararmış, güçlükle nefes alıyordu:

«Sana dokunanın ne olduğunu biliyorum.» diye kükredi. «Alışılagelmiş çözümlerden kaçınmış olmam! Boris'in yapma gölde boğulmuş olması.»

Boris! Bir o eksikti.

«Bırak şimdi Boris'i.» diye çıkıştım. «Bu zavallı tilkiye bayağı âşıksın! Abigel ile olan ilişkisi de anlamsız.»

«Anlamsız mı?» diye ayaklandı bi zim geleceği parlak yazar. «Kadının biri ile ilişki kurması gerekiyordu, değil mi?»

«İyi, kursun. Ama niçin Boris ile? Başkası yok mu?»

«Kimle, kimle?» diye haykırarak yakama yapıştı tırtıl.

«Şu zoolog örneğin, adı neydi... Kronşdat!»

«Kronşdat zoolog değil.»

«Kronşdat zoolog anam!... Kronşdat olmazsa, hücum birliğinin komutanı...»

«Kronşdat hücum birliğinin komutanının adı!»

«Olsun. Birşey değiştirmez. Bana kalırsa meteorolog bile olabilir. Hepsi olur, Boris hariç. Hatta, ataşenin olması daha akla yakın! Veya Peter! Veya Birenboim!»

«Birenboim da kim?»

«O da biri işte! Kronşdat'tan aşağı kalmaz, merak etme! Olmaz dostum, öylesine kâğıt üzerine saçma sapan şeyler karalıyarak roman yazmak olmaz! Gerçek gerek, kahraman gerek, duygusallık gerek! Derinlik gerek!»

Adamın kafasını iyice karıştırmıştım.

«Derinlik!» diye bağırdım, «Palavra değil! Boris'miş! Daha neler! Sen buna kitap mı diyorsun? Kurufasulye niyetine bile yenmez! Okuyucu bunu tutmayacak emin ol; az buçuk anlarız bu işlerden! Kitabını kimse okumayacak! Ben de okumadım zaten!»

«Okumadın mı?»

«Okumadım. Okumayacağım da!»

Onu kendisi ile başbaşa bırakıp gittim. Hâlâ anayolun ortasında durup bakıyor. Aptal.

Sh:18-28

CEZA SUÇLUSUZ KALMAMALI

Sokağın başında duran arabama dönerken, karşıma tam gaz çalışan taze bir trafik polisi çıktı.

«Beyefendi,» dedi hükümet kuvveti gözünü yazdığı ceza makbuzundan ayırmadan, «şu ilerideki tabelada ne yazıyor?»

«Saat on dokuza kadar... yalnız mal boşaltmak... amacıyla... park yapılabilir...»

«Beyefendi mal mı boşaltıyor?»

«Hayır...»

«Güzel, şimdi saat kaç?»

«Yedi buçuk...»

«Yani bu ne demektir?»

«Park yapabilirim demektir.»

Trafik polisi sıcak, canayakın bakışlarını bana çevirdi, sonra gözleri tabela, araba, ceza makbuzu, saat, yeniden makbuz ve tabelâ arasında geldi gitti.

«Doğru beyefendi,» dedi sonunda, «Ama ben bu makbuzu şimdi nasıl iptal edeyim? Yasaya göre, cezayı yazdığım anda makbuzu vermem gerek. Yoksa her şoför gelip, cezayı iptal etmem için ağlar...»

«Ama ben hiçbir suç işlemedim.»

«Söylediklerinizde doğruluk payı büyük beyefendi, aksini savunmuyorum. Ama makbuzu doldurmaya başlamadan önce beni uyarsaydınız, durumunuzu göz önüne almam hemen hemen olanak dahilindeydi. Ama şimdi yapacak bir şey yok. Geç kaldınız. Kâğıdı imzalayın ve gelecek sefere tabelalara daha çok dikkat edin...»

Polisi şöyle bir süzdüm. Aslında canayakın bir insandı. Tıraşı biraz uzamıştı ama bıyığı yoktu.

«Üzgünüm» dedim, «ama cezayı ödemeyeceğim.»

«O halde kim ödeyecek,» diye haykırdı trafikçi, «ben mi? Aylığımdan mı kesilsin? Bakın beyefendi» dedi dostça bir sesle, «topu topu on beş lira. Beşinci maddenin T bendini uygulayabilirdim, ama yapmadım. Size iyi davrandım. Alın makbuzunuzu.»

«Fakat cezayı gerektirecek bir şey yapmadım...»

Trafikçinin sabrı taştı:

«Yapmadınız mı? Pekiyi, ya kaç kez suç işlediniz de yakalanmadınız? Beni şaşırtıyorsunuz beyefendi. Arabanız çalınsa polise koşarsınız. Bir kazaya uğrarsınız, 'polis', 'polis' diye bağırırsınız. Ama iş on beş lira vermeye gelince...»

«Peki, peki» diye mırıldanarak imzaladım. «Konuşmak da mı yasak?»

«Bırakın Allah aşkına,» diyerek uzaklaştı trafik polisi. Asabı bozulmuştu. Özür dilerim, ne yapayım, sinirliydim. Olur böyle vakalar.

Sh:126-128

DÜNYANIN SEMPATİSİNİ NASIL KAZANDIK?

Bütün çevreyi titreten müthiş patlama başbakanlık binasını da temelinden sarsmış, camlarının çoğunu kırmıştı. Patlamanın rüzgârı Başbakan ve Savunma Bakanını koltuğundan uçurmuş, duvara asılı dünya haritasına yapıştırmıştı...

***

O gece, Moskova'daki Millî Deprem Kontrol Merkezindeki sismografların tümü bir anda bozuluverdi. Rus teknisyenleri telaşla hassas cihazların başına üşüştüler. Evet, Ortadoğu'da kullanılmakta olan sismografların ölçme gücünü aşan büyük bir patlama meydana gelmişti... Dünyanın dört bir yanma dağılmış diğer deprem tesbit merkezleri de bu korkunç olayı kaydetmişlerdi. İtalya ve Yunanistan'ın, kıyı kentlerinde oturan halk paniğe kapılmıştı. Amerika Birleşik Devletleri Savunma Bakanlığı, sabaha karşı, şimdiye dek kaydedilmemiş şiddette bir depremin, tahminen, Necef Çölü'nün güney bölgesini sarstığı şeklinde, yatıştırıcı bir bildiri yayımladı. İsrail Dışişleri Bakanlığı ise, öğle saatlerinde bir yalanlama yayımlayarak, Ortadoğu'nun, son saatlerde herhangi bir deprem olayına sahne olmadığını dünyaya duyurdu. Dünya kamuoyu bu çelişkili bildirileri öfke ile karşılıyordu: İsrail kaynakları, her zaman olduğu gibi, gene yalan yanlış haberler yayıyordu...

Londra'nın 'Observer' gazetesinin Ortadoğu muhabiri, bu garip sessizliği bozan ilk insan oldu: «Durumu gerçekçi bir şekilde değerlendirmekte yarar var» diye bildirdi Beyrut'tan. **«İsrail'in elinde yıkıcı etkisi son derece yüksek nükleer bombalar bulunmaktadır.»**

Bu bomba haber, diplomatik çevrelerin tarihsel iddialarını en azından doğrulayacak nitelikte idi. İlk doğru dürüst açıklama, İsrail temsilcisi tarafından, Birleşmiş Milletler genel kurulu önünde, Asya ülkelerinin Sina yarımadasının boşaltılması konusunda verdikleri ültimatomun son gününde yapıldı. İsrail delegesi konuşmasına elektrikli bir hava içinde başladı:

«Sayın Genel Kurul» dedi, «İsrail Hükümetinin elinde 'Fosfat Bombası' tipinde, bilinen bütün nükleer silâhlardan yüz doksan misli daha güçlü, yepyeni bir tür nükleer silâh bulunduğunu saygıdeğer kurula bildirmek şerefine nail olduğum için bahtiyarım. Fosfat bombaları güdümlü olarak ya da başka şekillerde, yerküre üzerindeki her noktaya atılabilmektedir. Beni dinlemek zahmetine katlandığınız için teşekkür ederim.»

İsrail temsilcisi, bu sözleri söyledikten sonra, Sina'nın boşaltılması konusunda oralı olmadan kürsüden indi. Genel Kurul bu haberi sessiz bir şaşkınlık içinde karşılamıştı. Şokun etkisi tam bir dakika sürdü. Neden sonra uyanan Fransız temsilcisi, İsrail temsilcisini şiddetle alkışlamaya başladı. Hemen arkasından Avustralya, Yeni Zelanda heyetleri ile küçük Avrupa devletlerinin temsilcilerinden bazıları Fransızı izlediler. İngiliz büyükelçisi alkışlara katılmamakla birlikte, İsrail heyetine samimî gülümsedi. Kurul başkanı Asya ülkelerine dönerek İsrail'in beyanları ile ilgili görüşlerini açıklamak isteyip istemediklerini sordu. Asya Bloku cevap olarak, oturumun süresiz ertelenmesi isteminde bulundu.

Dünya, ilk şaşkınlığından ancak bir kaç gün sonra sıyrılabildi. Bu beklenmedik habere o ana kadar tepki göstermeyen Sovyetler Birliği, kısmî seferberlik ilân ederek, İran sınırına yığınak yapmaya başladı. O sırada İsrail Başbakanı, Mareşal Bulganin'e ilettiği o meşhur notada, Sovyetler Birliği'ni, İsrail'in, komşularının hakkaniyetine halel getirecek en ufak bir harekete tahammül edemeyeceği konusunda uyardı. Aynı notada «Sovyetler Birliği, kendisinden güçlü bir devlet tarafından bombalanırsa iyi mi olur yani?» diye soruluyordu. Ruslar notanın içeriğini açıklamadılar ama askerî faaliyetlerini anında durdurdular.

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, dost İsrail Hükümeti'ni, «bilimsel araştırmalar alanında kaydettiği olağanüstü başarıdan dolayı» kutladı ve fosfat enerjisinin barışçı amaçlara yöneltileceği konusundaki ümidini belirtti. Başkan, İsrail başbakanına çektiği uzun telgrafta, aynı zamanda, ««iki dost süper devletin atom araştırmaları alanında işbirliği yapmalarını» da teklif ediyordu. A.B.D. başkanının önerisi İsrail hükümet çevrelerinde soğuk karşılandı. Dışişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan kısa bildiride «teklifin incelendiği ancak bu aşamada, uygulanmasına olanak bulunmadığı» belirtiliyordu.

Ahlâk ilkelerine değinen ilk ülke Hindistan oldu; Nehru, millet meclisi önünde şöyle diyordu:

«Hiçbir nükleer silâh tutumumuzu değiştirmeyecektir. Mısır'ın sınırlarının güvenliği için garanti talepleri ile diğer Arap devletlerinin, bölgedeki sorunun ancak taraflar arasında yer alacak, doğrudan doğruya müzakere yolu ile çözümlenmesi gerektiği şeklindeki isteklerinin haklı ve yerinde olduğunu düşünmekte devam ediyoruz...»

Nehru, konuşmasının sonunda, İsrail ile Hindistan arasında diplomatik ilişki kurulmasını uzun süreden beri arzuladığını tekrarladı. Bu arada İzvestia gazetesi, Arapların saldırgan tutumlarını sert şekilde eleştiriyordu. Gazetenin başyazısı **«İlerici İsrail, Arap Feodalizmini Sıkıştırıyor»** başlığı altında çıkmıştı. Aynı yazıda, emperyalizmin hizmetindeki bölge diktatörlerinin tezgâhladıkları komplolar da açıklanıyordu. Söylentilere göre Başkan Nasır Süveyş Kanalı'nın Barış Gücü'nün Sinada kalması şartı ile temizlenebileceğim bildirmişti. Sovyet petrol tankerleri Hayfa'ya yanaşırken, Çekoslovakya, İsrail'in turunçgil ürününün üçte ikisini satın alıyordu.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu aradan üç hafta geçmeden yeniden toplandı. Oturumun açılmasından üç dakika önce İsrail dışişleri bakanı ile koridorda kolkola dolaşırken görülen Genel Sekreter, kurula son derece olumlu bir rapor verdi. Raporda İsrail'in Gazze Şeridi'ndeki, hem hizmetler hem de idari örgütlenme açısından uygulamaları uzun uzun methediliyor, Mısır esirlerine sağlanan insancıl koşullardan, en olumlu biçimde sözediliyor ve Şarmel Şeyh'te oturan Arapların memnuniyeti, yanlış anlamalara yol açmayacak şekilde, dile getiriliyordu. Genel Sekreter'in ayrıntılı raporu dip lomatik çevrelerde, özellikle 'İsrail Bloku'na dahil 17 ülke (Avrupa ve Lâtin Amerika ülkeleri, Fransa, Burma ve

Seylan) tarafından büyük memnunlukla karşılandı. Asya Bloku nun 'Geri Çekilme İle İlgili Temel Sorunlar' konusundaki teklifi formalite icabı görüşülüp beklendiği üzere, 59'a karşı 9 oy ile reddedildi (aralarında İngiltere, Irak, Lübnan ve Venezüella'nın da bulunduğu 8 ülke çekimser kaldı.) İngiliz temsilcisi, bu arada, «geri kalmış ülkelerin kalkındırılması» na ilişkin İsrail siyasetine karışılmasına karşı olduğunu ve çekimser kalmasının sebebinin Büyük Britanya Hükümeti ile Ürdün ulusu arasında mevcut olan geleneksel ilişkiler olduğunu bildirdi. Yugoslavya temsilcisinin konuşması daha da sert oldu:

«Kuvvet kullanma yolu ile geri çekilmeye zorlama siyasetine daima karşı olduk» diyordu. «İsrail, ahlâkî açıdan ve yasal olarak, küçük devletlerinde tarihsel haklılıklarını açıklamak özgürlüğüne sahip olduklarını ispat etmiştir.»

Suriye temsilcisi, İsrail'in Suriye sının boyunca yaptığı yığınağın görüşülmesi için kurulun olağanüstü toplanmasını istediğini bildirmek için söz istediyse de, kurul başkanı kendisine bu hakkı tanımadı ve Sovyet heyetinin teklifi üzerine, Suriye temsilcisini toplantı salonundan attı.

'Eisenhower Planı'nın içeriği, genel kurul toplantısı bittikten bir gün sonra basına açıklandı. Plân «Yahudi Devleti'nin Ortadoğu'da demokrasi, bağımsızlık ve kalkınmanın kalesi olduğu» gerekçesi ile, İsrail'e en az 950 milyon dolar tutarında İktisadî yardım yapılmasını öngörüyordu.

Üç büyüklerin —Eisenhower, Kruşçev ve Ben Gourion— biraraya gelmeleri fikrini ilk ortaya atan Pakistan oldu. İsrail başbakanı, toplantının çok uzak bir gelecekte, yakındaki Kıbrıs'ta yapılması şartı ile teklifi kabul etti.

Bayan Golda Meir'in Beyaz sarayı ziyareti sırasında Dünya Basınını meşgul eden en önemli konu Ortadoğu ülkeleri arasında barışın nasıl sağlanacağı idi. Lübnan dışişleri bakanı, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önünde, «aslı esasında, dinamik bir gelişme içinde olan Siyonist Devleti ile kanlı bıçaklı olmanın âlemi yok» diyordu. Sovyet Ansiklopedisi'nin yayın müdürü de abonelerine, 'İsrail' ile ilgili yeni bir değerlendirmeyi kapsayan bir sayfa hazırlatmıştı. Abonelerden yeni sayfanın ansiklopedideki yerine yapıştırmaları isteniyordu. Yayın müdürünün ifadesi ile, ansiklopedide daha önce 'İsrail' başlığı altında çıkan yazı, 'eski istihbarat şefi Baria'ya hizmet eden gangsterlerin çürümüş beyinlerinin ürünü» idi. Irak temsilcisi ise, radyoda yayımlanan konuşmasında, ülkesinin İsrail'e karşı hiçbir zaman savaşmadığını, Hayfa'ya bağlanacak petrol boru hattının derhal hizmete gireceğini bildirmişti. Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri bakanı, Cumhuriyetçi Parti büyük Kongresinde şöyle diyordu:

«Süveyş harekâtı, kuşkusuz, insanlık tarihinin en uyarıcı harekâtı olup İsrail, bu teşebbüsü sayesinde, batının özgür ülkeler topluluğu içindeki haklı ve vazgeçilmez yerini almıştır.»

Dışişleri bakanı, devlet başkanına Kıbrıs'a kadar refakat etti. Üç büyükleri bölge barışı şerefine kadeh kaldırırken gösteren meşhur resim işte orada çekilmiştir. Resmin çekilişi sırasında Kruşçev, İbranice olarak 'şerefe' diye bağırmıştı...

O gün bugündür, İsrail'in egemen ve özgür bir devlet olarak var olma hakkında sahip olduğu hususu, tartışılmaz bir gerçek olarak kabullenegelmektedir. Ancak cevapsız kalan iki soru bugün bile akılları kurcalamaktan geri kalmamaktadır: İsrail genel kurmayından hangi aklı evvel subay, ordunun savaş sırasında ele geçirdiği bütün cephaneyi bir tek yere depolamıştı, ve deponun havaya uçmasından kim sorumluydu?...

Sh:147-156

Kaynak: E. KİSHON, Kahkahaya Vergi Yok, Bilgi Yayınları, Türkçesi: Moşe Baraze, Birinci Basım Ocak 1983, ANKARA

AÇIK TOPLUM -Karl Popper

Hzl: Bryan Magee

Platon'dan Marx'a çoğu büyük siyaset felsefecileri, yalnızca toplumsal ve tarihsel gelişme üstüne değil, mantık ve bilim, giderek de bilgi kuramı üstüne, birbirleriyle ilişkili görüşlerden hareket etmişlerdir. Buraya kadar yazılanları izlemiş olan okuyucular, **Popper'in de bu kurala bir ayrıklık getirmediğini görmüşlerdir. Popper yaşamayı her şeyden önce ve her şeyin üstünde bir sorun-çözme süreci saydığı için, sorun-çözmeye elverişli toplumlar istemektedir.** Sorun-çözme ise, deneme çözümlerinin cesaretle ortaya atılmasını, sonra da bunların eleştiriye ve hata-eleme işlemine tabi tutulmasını gerektirdiği için, Popper karşıt önerilerin engellenmeden ortaya atılmasına, bunların eleştirilmesine, sonra da eleştirilerin ışığında bunlarda gerçek değişiklikler yapılmasına izin veren toplum biçimleri istemektedir. Her çeşit ahlak düşünceli bir yana (ve bunu anlamak çok önemlidir), bu gibi çizgiler bolunca örgütlenmiş bir toplumun, başka türlü örgütlenmiş bir topluma oranla, sorunlarını çözmekte daha etkili ve dolayısıyla üyelerinin amaçlarına erişmekte daha başarılı olduğuna inanmaktadır. Eh etkili toplum biçiminin, en azından kuramca, bir çeşit diktatörlük olacağı yolundaki yaygın anlayış, bu görüş açısından tümüyle yanlıştır. (Bu, Popper'in baş ayracı değildir, ama) Yeryüzünde en yüksek yaşama standartları olan bir düzine kadar ülkenin özgürlükçü demokrasiler olması, demokrasinin onların zenginliklerinin kaldırabildiği bir lüks olmasından değildir: tersine, bu ülkelerin halklarının büyük çoğunluğu, genel oy hakkına kavuştukları zaman yoksulluk içinde yaşıyorlardı. Nedensellik ilişkisi öbür yana doğrudur. Demokrasi, yüksek yaşama standartlarının sağlanmasında ve sürdürülmesinde çok önemli bir rol oynamıştır. Başka bakımlardan olduğu gibi, maddeten de, bir toplumun özgür kurumlan varsa, bunların var olmamasına oranla, mutlaka daha başarılı olacaktır.

Bütün hükümet politikaları, bütün yürütme ve yönetme kararları deneysel öndeyilerde bulunulmasını gerektirir. «X yaparsak Y olacak; öte yandan B'ye erişmek istiyorsak A yı yapmalıyız.» Herkesin bildiği gibi, bu türlü öndeyilerin yanlış çıkması hiç de ender rastlanan bir durum değildir —herkes yanlışlar yapar— uygulamaları ilerledikçe bunların düzeltilmesinin gerekmesi *normaldir.* Bir politika, gerçekliğin önünde sınanması ve deneyin ışığında düzeltilmesi gereken bir varsayımdır. Bu varsayımın yanlışlarını ve içerdiği tehlikeleri, bunlar uygulamada kendilerini ortaya koyuncaya dek beklemektense, önceden eleştirel inceleme ve tartışma yoluyla açığa çıkarmak, tümüyle daha ussal, kuralca (kaynaklar, insanlar ve zaman bakımından) daha tutumlu bir süreçtir. Üstelik, bazı yanlışlar, ancak —politikaların kendilerinden farklı olarak— uygulamadaki sonuçlarının eleştirel bir biçimde incelenmesiyle tanınabilir. Çünkü, bu bağlamda girişeceğimiz her eylemin amaçlanmamış sonuçlar da vermesinin olası olduğunu göze almak gereklidir. Bu basit noktanın siyasette, yönetimde ve her türlü planlamada çok önemli uzantıları vardır. Ben bir ev almaya kalkarsam, alıcı olarak piyasaya çıkmamın kendisi fiyatı yükseltme yönünde bir eğilim yaratacaktır; bu, benim eylemimin doğrudan bir sonucu olmakla birlikte, hiç kimse bunun amaçlanmış bir sonuç olduğunu söyleyemez. Bir başka örnekte, ipotek yaptırmak için bir sigorta poliçesi almaya kalkışırsam, bu da sigorta şirketinin hisse senetlerinin değerini yükseltme eğilimini gösterecektir; yine, eylemimin bu doğrudan sonucunun, benim niyetlerimle hiçbir ilgisi yoktur. Hiç kimsenin planlamadığı ya da istemediği şeyler her

zaman olmaktadır. Karar almada olsun, örgütsel yapılar yaratmada olsun, bu kaçınılmaz olguyu hesaba katmalıdır: böyle yapılmazsa, bu sürekli bir saptırma kaynağı olur. Bu da, politikaların yönetiminde eleştirel bir uyanıklık gösterilmesinin ve hata-eleme yoluyla düzeltilmelerine olanak sağlanılmasının gerekliliğini pekiştirmektedir. Böylelikle, politikaların önceden eleştirel bir biçimde incelenmesini yasaklayan yetke sahipleri, kendilerini yalnızca, yanlışlarının birçoğunu daha pahalı olarak işlemeye ve bunların yanlışlığını gerekli olduğundan daha geç bir aşamada anlamaya mahkûm etmekle kalmamakta, aynı zamanda —gerçekte çoğucası olageldiği gibi, politikaların kılgıl uygulanmalarının eleştirel incelemesini de yasaklarlarsa bunlar amaçlanmamış zararlı sonuçlar vermeye başladıktan sonra, bir süre daha yanlışlarını devam ettirmeye de kendilerini mahkûm etmiş olmaktadırlar. Yüksek derecede otoriteci yapılara özgü olan bu yaklaşımın tümü, ussallığa aykırıdır. Sonuçta, katı olanları yanlış kuramlarıyla birlikte yok olmakta ya da (şanslı ve acımasız iseler) olsa olsa taşlaşmaktadırlar; daha az katı olanlarıysa yaralı-bereli, pahalı ve gereksiz yere yavaş bir ilerleme göstermektedirler.

(İster hükümette ister daha küçük bir örgütte) elinde erk bulunan bir kimse için, bunlar ne denli açıklıkla förmülleştirilmiş olursa olsun, amaçlar ve erekler anlamında politikaları olması yetmez. Onlara eriştirecek araçlar da olmalıdır; bu gibi araçlar da olmalıdır; bu gibi araçlar yoksa, yaratmak gerekir: aksi takdirde, ne denli iyi olsalar, amaçlar gerçekleştirilemez. Bundan ötürü, bir bakımdan her türlü örgütlere ve kurumlara politikaları yerine getirmek için düzenlenmiş makineler gözüyle bakmak gereklidir, ürettikleri tam sizin istediğiniz gibi olacak bir örgüt tasarımlamak da, fiziksel bir makine tasarımlamak kadar güç bir iştir. Bir mühendis yeni bir makine tasarımlamış, ama tasarım amacına uygun olmamışsa ya da varolan bir makineyi almış, fakat onu bütün gerekli yönlerden değiştirmişse, bu makineden çıkacak şeylerin, onun istedikleri olması olanaksızdır: makine ne üretebilirse o olacaktır — buysa, yalnızca onun istediğinden başka bir şey olmakla kalmayacak, herhangi bir ölçütle ciddi bir biçimde kusurlu, hatta tehlikeli olabilecektir. Bu söylediğim birçok örgütsel mekanizma için tamıtamına doğrudur: böyle mekanizmalar onları işleten kişilerin bütün zekâlarına, iyi niyetlerine ya da iyi formüle edilmiş ereklerine karşın, istediklerini yerine getirme yeteneğinden yoksundurlar. Onun için, değişen ereklerin ışığında örgütsel araçlara karşı sürekli, ama yapıcı biçimde eleştirel bir tutumu içinde taşıyacak siyasal (ya da yönetsel) bir bilime olduğu gibi, siyasal (ya da yönetsel) bir teknolojiye de gerek vardır. Her politikanın yürütülmesinin sınanması gereklidir: buysa, harcanan çabaların istenilen sonuçlan sağladığını gösteren kanıtlar arayarak değil, sağlamadığım gösteren kanıtlar arayarak yapılmalıdır. Bu anlamda sınamalar yapmak, belki ince bir pekinlik çok ender gerektiği için, uygulamada genellikle ucuz ve kolaydır. İngiliz yüksek eğitiminde şimdiden, kuramların Popperci açıdan incelenmesine adanmış, en azından bir bölüm bulunmaktadır (Tyrrell Burgess'in Kuzey Doğu Londra Politekniği'nde kurduğu bölüm.) Bu bölümce sağlanan sonuçlar hem basittir hem de büyük bir gizil yarar taşımaktadır — çünkü yanlış politikalara çoğucası dünya kadar para ve çaba harcandığı halde, bunların aynı zamanda istenmeyen sonuçlar da verip vermediğini görmek için gereken ufacık para ve çabalar ayrılmamaktadır, örgütlerdeki kişilerse, tam tersine, istedikleri şeylerin olmadığını görmezlikten gelme eğilimine kapılmışlardır; oysa, aramaları gereken, asıl bu türlü belirtilerdir, örgütsel düzeyde bile sürekli olarak hata aramak ve bunları kabul etmek, hiç kuşkusuz, otoriter yapılarda çok zordur. Böylelikle, bunların usdışılıkları kullandıkları araçların kendilerine dek yayılır.

Popper'in siyasal konulardaki ahlakçı duyguları, daha az coşkun bir biçimde bile olsa, başkalarınca da dile getirilmiştir. Popper’in yazdıkları, bu düzeyde çok dokunaklıdır; fakat onun ayırıcı özelliği, aklın da gönülden yana olduğunu gösterişindeki kanıtlama zenginliği ve gücüdür. Çünkü, içinde yaşadığımız yüzyılda başka zamanlardan daha da çok olmak üzere yaygınlıkla inanılmaktadır ki, ussallık, mantık, bilimsel yaklaşım, bir bütün olarak merkezi biçimde örgütlenmiş, planlanmış ve düzenlenmiş bir toplum gerektirmektedir. Popper ise, bunun otoriterce olmaktan başka, yanlış ve aşılmış bir bilim anlayışına dayandığını göstermiştir. Ussallık, mantık ve bilimsel bir yaklaşımın hepsi de, birbiriyle bağdaşmayan görüşlerin ileri sürülebildiği ve çatışan amaçların izlenebildiği «açık» ve çoğulcu bir topluma işaret etmektedirler; içinde, herkesin sorun durumlarını araştırmakta ve çözümler önermekte ve başkalarının —en önemlisi de, hükümetin— önerdiği çözümleri eleştirmekte özgür olduğu bir toplum; her şeyin üstünde de hükümet politikalarının eleştirinin ışığında değiştirildiği bir toplum.

Politikaları savunanlar ve bunların yürütülmesine bakanlar, normal olarak, şu ya da bu biçimde o politikalara bağlanmış kişiler oldukları için, belli bir büyüklüğü aşan değişiklikler, insan gücünde de değişiklikler yapılmasını gerektirir. Dolayısıyla, açık toplum gerçekleşecekse, bunun en temel gereği, işbaşında olanların, akla yakın aralıklarla ve şiddete başvurulması gerekmeksizin uzaklaştırılabilmeleri ve yerlerine, başka politikaları olan kimselerin getirilebilmesidir. Bunun da gerçek bir seçenek olabilmesi için, hükümetinkilerden farklı politikaları olan kişilerin kendilerini bir hükümet almaşığı olarak ortaya koyabilmeleri gerekir: yani, işbaşındakileri eleştiren bir biçimde örgütlenebilmeli, konuşabilmeli, yazabilmeli, basın ve yayın araçlarından yararlanabilmeli ve öğretim yapabilmelidirler ve onların yerine geçebilmeleri için, anayasal güvence taşıyan —düzenli olarak yapılan özgür seçimler gibi— bir yol kendilerine açık olmalıdır.

Popper'in «demokrasi»yle söylemek istediği, böyle bir toplumdur; ama her konuda olduğu gibi, burada da, sözcüğe herhangi özel bir önem yakıştırmamaktadır. Vurgulanması gereken nokta, Popper'in demokrasiyi —Amerikan soğuk savaş propagandasının bu terimi saygın olmaktan çıkarmasından önce, özgür kurumlar denilen— belirli bir türden kuramların, özellikle, yönetilenlerin etkin bir biçimde eleştirmelerini ve kan dökmeden değiştirmelerini olanaklı kılan kuramların korunması terimleriyle gördüğüdür. **Popper demokrasiden, yalnızca hükümetlerin hükmedilenlerin çoğunluğu tarafından seçilmelerini anlamamaktadır; çünkü bu görüş, onun «demokrasi paradoksu» dediği şeye yol açar. Çoğunluk özgür kuramlara inanmayan ve işbaşına gelince hemen hemen her zaman onları yıkan Faşist ya da Komünist Partisi gibi bir partiye oy verirse ne olacaktır?** Kendisini çoğunluk oyuyla hükümet seçeneğine bağlamış bir kimse, böyle bir durumda çözümsüz bir çıkmaza düşer: **Faşist ya da Komünist partisinin başa geçmesini engellemek, ilkelerine aykırı hareket etmek demektir; ama onlar iş başına geçerlerse de, demokrasiye son vereceklerdir.** Üstelik, (Almanya’da neredeyse olduğu gibi) çoğunluk oyunu toplamışsa, diyelim bir Nazi rejimine karşı etkin bir direniş göstermesi için de ahlaki bir dayanağı yoktur. Popper'in yaklaşımıysa, bu paradokstan bağışıktır, özgür kurumlan korama yanlışı olan bir kimse, onları kendi kendisiyle çelişkiye düşmeksizin, ister azınlıklardan ister çoğunluklardan, hangi yönden gelirse gelsin, her türlü saldırıya karşı koruyabilir. Özgür kuramları silahlı şiddet eylemiyle yıkma yolunda bir kalkışma olursa, böyle biri, çelişkiye düşmeden onları silahlı şiddet eylemiyle savunabilir; çünkü hükümeti zora başvurulmaksızın değiştirilen bir toplumda, bir grup amacına başka türlü ulaşamadığı için

yine de zora başvurursa, o zaman düşünce ya da niyeti ne olursa olsun, ancak şiddet yoluyla ortadan kaldırılabilecek bir hükümeti —yani bir tiranlığı— şiddet yoluyla kuruyor demektir. Gerçekten, eğer amaç özgür kuramlar meydana getirmekse —ki bunu başarmak, pekâlâ olanaklıdır—zora başvurmak kendisini zorbalıkla sürdüren mevcut bir rejime karşı ahlakça haklı olabilir; çünkü o zaman amaç, şiddet yönetiminin yerine, akla ve hoşgörüye dayanan bir yönetim getirmektir.

Popper, kendi yaklaşımının kaçındığı öteki paradokslara da işaret eder. Bunlardan, daha önce değinilen biri, hoşgörü paradoksudur: bir toplum sınırsız hoşgörülü olursa, yıkılması, onunla birlikte hoşgörünün de ortadan kalkması olasıdır, öyleyse, hoşgörülü bir toplum kimi koşullar altında, hoşgörünün düşmanlarını bastırmaya hazır olmalıdır. Elbette ki, bunlar gerçek bir tehlike oluşturmadıkça böyle bir şey yapılmamalıdır — başka her şey bir yana, böylesi bir tutum cadı avcılığına varır. Bu gibi insanlara, önce ussal tartışma düzeyinde karşı çıkmak için elden gelen her şey yapılmalıdır. Fakat onlar **«her türlü kanıtı yadsıyarak işe başlayabilirler; izleyicilerine, ussal kanıtlara kulak vermeyi aldatıcıdır diye yasaklayabilir ve kanıta yumruklarını ya da tabancalarını kullanarak karşılık vermeyi öğretebilirler;»** hoşgörülü bir toplum, ancak, son çözümlemede bu gibi kimseleri zora başvurarak engellemeyi göze alırsa ayakta kalabilir. «Hoşgörüsüzlüğe ve baskıya kışkırtmayı da, tıpkı adam-öldürmeye ya da insan-kaçırmaya yahut köle ticaretini diriltmeye kışkırtmayı suç saydığımız gibi, suç saymalıyız» (The Open Society and Its Enemies, cilt I, s. 265.).

Bize daha bildik gelen, dolaylı olarak ilkin Platonun formülleştirdiği bir başka paradoks da, özgürlük paradoksudur. Koşulsuz özgür, koşulsuz hoşgörü gibi, yalnızca kendi kendini yıkıcı olmakla kalmaz, karşıtını üretmeye de yazgılıdır — çünkü bütün sınırlamalar kaldırılmış olursa, güçlüleri, zayıfları (ya da âcizleri) kendilerine köle etmekten alıkoyacak hiçbir şey kalmaz. Böylelikle, tam özgürlük özgürlüğün sonunu getirir; bunun içindir ki, tam özgürlükten yana olanlar, niyetleri her ne olursa olsun, gerçekte özgürlüğün düşmanlarıdır. **Popper daha da özellikle, ekonomik özgürlük paradoksuna işaret etmektedir: tam ekonomik özgürlük, yoksulların varlıklılarca sınırsız sömürülmesini olanaklı kılmakta ve yoksulların hemen hemen tümüyle ekonomik özgürlükten yoksun kalması sonucunu vermektedir.** Yine burada da, «maddi şiddete karşı karşı kullandığımız çare türünden, *siyasal* bir çare olmalıdır. Ekonomik açıdan zayıf durumda olanları ekonomik açıdan güçlü durumda olanlara karşı korumak için, devlet erkine dayanan toplumsal kurumlar oluşturmalıyız. ...Bu elbette, karışmazlık ilkesinden ve engellenmemiş bir ekonomik dizge düşüncesinden vazgeçilmesi gerektiği anlamına gelmektedir; özgürlüğün güvenli tutulmasını istiyorsak, sınırsız ekonomik özgürlük politikasının yerine, devletin ekonomiye planlı bir biçimde karışmasının benimsenmesi isteminde bulunmalıyız. Engellenmemiş *kapitalizmin bir ekonomik karışmacılığa* yerini bırakmasını istemeliyiz» (Ibid., cilt II, s. 125.). Popper sözüne devamla, devlet karışmacılığına karşı çıkanların çelişkiye düşmekle suçlu olduklarını belirtir:

«Devlet hangi özgürlüğü korumalı?

İşgücü piyasasının özgürlüğü mü, yoksa yoksulların birleşme özgürlüğü mü?

Hangi karar alınırsa alınsın, bu devlet karışmacılığına ekonomi alanında sendikalar gibi devletin de örgütlenmiş siyasal erkinin kullanılmasına yol açar. Her türlü koşullar altında, devletin ekonomik sorumluluğunun genişlemesine varır, —bu sorumluluk ister bilinçli olarak kabul edilsin, ister edilmesin—» (Ibid., cilt II, s. 179.)

ve daha genel olarak:

«Devlet karışmazsa, o zaman tekeller, tröstler, sendikalar vb. gibi yan -siyasal örgütler işe karışabilir ve piyasanın özgürlüğünü bir yapıntıya indirgeyebilirler, öte yandan, dikkatle korunmuş özgür bir piyasa olmadan da, tüm ekonomik dizgenin tek ussal ereğine, yani *tüketicinin istemlerini karşılama* ereğine, hizmet etmekten çıkmasının kaçınılmaz olduğunu bilmek, son derece önemlidir... Bu anlamda ekonomik özgürlüğü amaçlayarak plan yapmayan bir ekonomik "'planlama', totaliterliğe tehlikeli bir biçimde yaklaşacaktır» (Ibid., cilt II, s. 348.).

Bütün bu durumlarda, olanaklı en çok hoşgörü ya da özgürlük, mutlak değil, *optimum* bir değerdir; çünkü varolması isteniyorsa, sınırlanması gerekmektedir. Varlığının tek güvencesi olan hükümet karışması ise, tehlikeli bir silahtır; hükümet karışması hiç olmazsa ya da çok az olursa, özgürlük ölür; çok fazla olursa, yine ölür. Bu bizi, demokrasinin onsuz olunmaz koşulu olarak yönetilenlerin yönetenleri denetlemesinin kaçınılmazlığı konusuna geri getiriyor -demokrasi etkili olacaksa, hükümettekilerin işbaşından uzaklaştırılabilmesi olanağı bulunmalıdır. Buysa, gerekli olmakla birlikte, yeterli değildir, özgürlüğün korunmasını güvenceleyemez, çünkü bunu güvenceleyebilecek hiçbir şey yoktur: özgürlüğün bedeli, her zaman uyanık olmaktır. Popper'in dediği gibi, kurumlar etkili olmaları için doğru dürüst kurulmaları gerekmekle birlikte, yalnızca böyle yapılırsa işleyememeleri bakımından kalelere benzerler: insanlarla da doğru dürüst donatılmaları gerekir.

Siyaset felsefecileri, genellikle, en önemli sorunun **«kim yönetmeli?»** sorusu olduğunu düşünmüşler ve buna verdikleri çeşitli karşılıkları haklı göstermeye çalışmışlardır: tek bir kişi, soylular, zenginler, bilgeler, güçlüler, iyilik, çoğunluk, proletarya vb. Fakat, sorunun kendisi türlü nedenlerle yanlıştır. Bir kere, bu doğrudan doğruya Popper'in bir başka paradoksuna yol açar: «egemenlik paradoksu» dediği paradoksa. Erk, diyelim, en bilge kişiye verilmiş olursa, bu kişi, bilgeliğinin derinliğinden, «ben değil, ahlakça iyi olanlar yönetmeli» diyebilir. Erk bu kez ahlakça iyilerin olursa, onlar da ermişliklerinden «bizim kendi istemimizi başkalarına zorlamamız yanlıştır; biz değil, çoğunluk yönetmeli» diyebilirler. Erki eline alan çoğunluk da «bize düzen getirecek ve ne yapmamız gerektiğini söyleyecek güçlü birini istiyoruz» diyebilir. İkinci bir itiraz, «egemenlik kimde olmalı?» sorusunun, sonul erkin ille de birilerinde olması gerektiği dayanmaktadır ki, bu yanlıştır. Çoğu top- lumlarda çeşitli, hatta —bir ölçüde değin— çatışan erk merkezleri vardır: bunların hiçbiri her şeyi dileğince yapamaz. Kimi toplumlarda erk adamakıllı dağılıp yayılmıştır. «Evet, ama *sonul olarak* kimdedir?» sorusu, yönetenlerin denetlenmesi olanağını, daha ortaya konmadan, bir yana atmaktadır; oysa, gerçekleştirilmesi gereken en önemli nokta budur. Can alıcı soru, **«kim yönetmeli?»** sorusu, değil, «kötü yönetimi nasıl en aza indirebiliriz?» sorusudur: «gerek ortaya çıkma olasılığını, gerek böyle bir şey olunca da, sonuçlarının sakıncalarını.»

> ***Bu noktaya kadar söylediklerimizden şu sonuçlar çıkmaktadır: Gerek uygulama gerekse ahlaki görüş açısından erişebileceğimiz en iyi toplum, üyelerine olabilecek en çok özgürlüğü tanıyan toplumdur; ama en çok özgürlük, koşullu olarak sağlanabilir; ancak bu amaç için düzenlenen ve devlet gücüne dayanan kuramlarla optimum düzeyde yaratılabilir ve sürdürülebilir; buysa, siyasal, ekonomik ve toplumsal yaşama geniş çaplı karışması olmasını gerektirir; karışmanın çok az ya da çok fazla olması, özgürlüğün gereksiz yere çiğnenmesine yol açar; her iki yöndeki tehlikeleri de en aza indirmenin en iyi yolu, yönetilenlerin devlet erkini elinde tutanları değiştirmeleri ve yerlerine farklı politikaları olan başka kişileri getirmelerini olanaklı kılan anayasal düzenlemeleri en önemli kuramlar olarak korumaktır; bu gibi kurumları etkisiz kılmaya yönelen her girişim, otoriter bir yönetim getirme yolunda bir girişimdir ve gerekirse, zor kullanarak önlenmelidir; tiranlığa karşı zor kullanılması, tiranlık çoğunluk desteğini sağlamışsa bile haklı olabilir; fakat zor kullanmanın tiranca olmayan tek amacı, varoldukları yerlerde özgür kurumlan savunmak, varolmadıkları yerlerdeyse bunların kurulmasını sağlamak olabilir.***

Bunun bir sosyal demokrasi felsefesi olduğu, bana her zaman besbelli görünmüştür — bu felsefe, bir yandan tutuculuğa karşıttır, bir yandan da totaliterliğe (o nedenle de, komünistliğe) karşıttır. Çünkü, başka her şeyden çok, şeyleri değiştirmenin ve bu işi, şiddetli bir devrimin tersine, ussal ve insancıl bir biçimde yapmanın felsefesidir. Şimdi gösterdiğime inandığım üzere, bu felsefe, Popper'in bilim felsefesinin içine ek izi bırakmayacak gibi örülmüştür. **Fakat, *Açık Toplum'u* yazan adamın arkasında, Avusturya Sosyal Demokrat Partisinde 20 yıllık etkin bir üyelik deneyimi olduğunu da anımsamalıyız.** Bir Sosyal Demokrat olarak, partisinin platformunun temellerini oluşturan, üretim, bölüşüm ve değişim araçlarının ulusallaştırılmasının, kendiliğinden, çözmeyi amaçladığı sorunları çözemeyeceğine, hatta partisinin en çok önem verdiği değerleri de yıkabileceğine zamanla inanır hale gelmişti. Dostlarının dışında herhangi bir siyasal etkisi olmadığı için, Sosyal, Demokratların toplumsal değişim üstüne Marxist çözümlemeyi yadsıdıklarını ve bunun yerine, kendisinin savunduğu fikirleri benimsediklerini görmek istiyor, ama bunun gerçekleştiğini görebileceğini hiç sanmıyordu. Sonunda, partsinden hayal kırıklığına uğradı; bu hayal kırıklığının asıl nedeni, Avusturya Sosyal Demokratlarının düşünsel açıdan karışık-kafalılıkları değildi, herhangi bir direnme programları olmadan, işçileri şiddet yoluyla saldırılara açık tutmalarıydı; önderlerinin sorumluluktan korkmalarıydı ve en önemlisi de, Nazilerin erki ele geçirmelerine karşı kesin bir direniş göstermemekte Komünistlerle işbirliği yapmalarıydı—bu konuda Komünistler gibi Machiavellici güdülerle hareket etmemişler, yalnızca her zamanki gevşekliklerinden ötürü böyle davranmışlardı. **Popper o zamandan beri Sosyal Demokrat partilere güvensizlik beslemiştir.** Çok sıkıştırılırsa, kendisini sözcüğün eski anlamında bir liberal diye tanımlar, herhalde.

Burada kişisel bir ilgimi açıklamak istiyorum. Ben bir demokratik sosyalistim; ve genç Popper'in, hiç kimsenin yapmadığı bir biçimde, demokratik sosyalizmin felsefi temellerinin neler olması gerektiğini ortaya koyduğuna inanıyorum. Onun gibi ben de, demokratik solun siyasal kuramı diye geçinen, Marxizmle liberal eğilimli fırsatçılığın yazboz tahtasına çevrilmiş karmasının yerini, bu fikirlerin aldığını görmek isterim: 1962'de *The New Radicalism* adlı bir kitap yayımlayarak, bunu İngiliz işçi Partisi bağlamında savundum. Kısacası, Popper'in artık sosyalist olmadığını açıkça belirtmekle birlikte, onun fikirlerinin demokratik sosyalizm adına benimsenmesini istiyorum; bu fikirleri üretmeye başladığı zaman, Popper demokratik

sosyalizmle içtenlikle bağlıydı ve bu fikirleri demokratik sosyalizm akımının gereksinimlerini karşılamak için ortaya koymuştu. Popper'in siyasal görüşlerinin gerçek anlamının ve gelecek gelişimlerinin bundan ileri geldiğini sanıyorum. Benim yaşlı Popper'le öteden beri dürdürdüğüm tartışma, fikirlerinin siyaset uygulamasında yol açacağı köktenci sonuçları kabul etmeye yanaşmadığını iddia edişim üstünde düğümleniyor. (Yanılıyorsam, böyle bir durumun en azından bir tane ünlü önceli vardır: Marx da yaşlı çağında, kendisinin Marxist olmadığını ileri sürmüştür).

Açık Toplumda, kamu politikası için savunulan genel kılavuz ilke, «Kaçımlabilecek acıları en aza indirin»dir. Tipik bir biçimde, bu ilke dikkati hemen *sorunlara* çekmektedir. Diyelim, bir Eğitim Yetkesi, yönetimi altındaki çocuklar için en çok fırsat sağlama amacını benimserse, anlaşılır bir biçimde, bunu nasıl gerçekleştirebileceğinden emin olmayabilir; ya da parasını örnek okullar kurmaya harcamayı düşünmeye başlayabilir. Ama, böyle yapmaktansa, *geriliği en aza indirmeyi* amaçlarsa, bu, dikkatini hemen en geri durumdaki okullara —öğretmen sorunu en kötü, en kalabalık sınıflı, binaları en derme çatma, eğitim malzemeleri en az ya da en kötü olan okullara— yöneltir ve *onlar* için bir şeyler yapmayı ilk öncelik sırasına getirir. Popperci yaklaşım, baştan sona, şu gerekli sonucu çıkartmayı içinde taşımaktadır: kişiyi, Ütopya kurmayı düşlemeye itecek yerde, kötülükleri aramaya ve onları yok etmeye yöneltir. O bakımdan, bu, her şeyin üstünde uygulamaya yönelik bir yaklaşımdır, ama yine de koşulları değerlendirmeye kendisini bağlamıştır. İnsanlarla ilgilenmekten yola çıkar ve kurumlan yeniden kalıplamak için sürekli ve etkin bir isteği içinde taşır.

«Mutsuzluğu en aza indirin,» Faydacılığın «Mutluluğu en çoğa çıkarın» ilkesinin olumsuz terimlerle yinelenişinden ibaret değildir. Burada mantıkça bir bakışıksızlık vardır: insanları nasıl mutlu edeceğimizi bilmeyiz, ama onların mutsuzluklarını azaltmanın yollarını bilebiliriz. Okuyucular bununla, bilimsel önermelerin doğrulanabilirliği ya da yanlışlanabilirliği arasındaki benzeşmeyi hemen farkedeceklerdir. «Ahlak açısından, acı çekmeyle mutlu olma ya da elemle haz arasında bir bakışıklık bulunmadığına inanıyorum. ... insanın acı çekmesi doğrudan bir ahlak çağrısına, yani yardıma çağrıya kaynak olmaktadır; oysa zaten iyi durumda olan bir insanın mutluluğunu arttırmanın buna benzer bir çağrısı yoktur. (Faydacılığın 'Hazzı en çoğaltın' formülüne karşı bir başka eleştiri de, bu görüşün ilkede, elem derecelerini olumsuz haz dereceleri gibi ele almamızı olanaklı kılacak sürekli bir haz-elem dizilişini varsaymasıdır. Fakat ahlak açısından elem tartılamaz ve hele birinin elemi bir başkasının hazzıyle ödenemez. En büyük sayıya en büyük mutluluk yerine, daha alçakgönüllü davranıp, herkes için kurtulunabilecek acı çekmenin en azaltılması istenmelidir; dahası — önlenemeyecek bir yiyecek kıtlığı zamanındaki açlık gibi— kurtulunamayacak acı çekmeler de, olabildiğince eşit dağıtılmalıdır)» (İbid., cilt I, s. 284-85.).

Popper böyle bir yaklaşımın, tanınabilir haksızlıkları yok etmek üzere hemen harekete geçilmesi için sürekli bir istemler akışına yol açacağını, haklı olarak, iddia etmektedir. Bu gibi hareketlerse, üzerlerinde yaygın bir anlaşmaya varılmasına en elverişli türden olup gözle görünür düzeltimlere ulaşacaktır. Popper ayrıca —ve yine haklı olarak— uygulamada hoşgörüsüz ve otoriter olan Utopyacılıktan kaçınmaya da özen göstermektedir Bütün bunlarla birlikte, yardımcı olmak bakımından büyük bir değer taşımasına karşın, «Mutsuzluğu en aza indirme»nin baş siyasal ilkemiz diye benimsenmeye yetecek ölçüde ileri gidip gitmediğinden kuşkulanılabilir. Bu ilke, şu sıra varolan bir erk, mülkiyet ve fırsat kalıbı içindeki yolsuzluk ve bozuklukların düzeltilmesiyle yetinilmesini gerektirmektedir. Sözcük

anlamıyla alınırsa, güzel sanatların devletçe desteklenmesi, spor alanları ve yüzme havuzları gibi şeylerin belediyelerce yapılması türünden ılımlı liberal önlemlere bile izin vermez gibi görünmektedir. Böylesine aşırı tutucu bir konum, en azından bir bolluk toplumunda Popper'in köktenci felsefesinin hiç de doğal olmayan bir sonucu olurdu — nitekim, Muhafazakâr Partiden profesyonel bir politikacıya bile fazla tutucu gelmiştir (Sir Edward Böyle: New Society, 12,9.1963.) — Popper'in kendisi de burada durmak istemezdi. Öyleyse, metodolojik bir kural olarak, her zaman, önce birinci ilkeyi uygulamalı ve onun sonuçlarına göre hareket etmeliyiz, ama ne zaman bütün duruma yeni baştan bakma olanağı doğarsa, o zaman ilkini içinde taşıyan ikinci ve daha zengin bir formüle başvurmalıyız: **«Bireylerin diledikleri gibi yaşama özgürlüğünü en çoğa çıkartın.» Bu** ilke eğitime, güzel sanatlara, konut yapımına, sağlık hizmetlerine ve toplumsal yaşamın bütün öteki alanlarına büyük kamusal yardımlar yapılmasını gerektirir

— fakat etkisi, her zaman, bireylere açık olan seçme ve dolayısıyla özgürlük olanaklarını genişletme yönünde olur.

Sh:67-77

AÇIK TOPLUM'UN DÜŞMANLARI

Benim görüşümce, *Açık Toplum ve Düşmanlarının* bugüne ilişkin en önemli yanının sosyal demokratik felsefesi olmasına karşın, (kitabı yazarken de bu felsefe Popper'in yüreğine pek yakın olmakla birlikte,) onu yazmasının baş nedeni bu değildir. Popper bu kitap üstünde çalışırken, Hitler'in başarıdan başarıya koştuğu, ülke ülke Avrupa'nın hemen tümünü fethettiği ve Rusya'nın içlerine kadar girdiği anımsanmalıdır. Batı uygarlığı yeni bir Karanlık Çağın âcil tehdidiyle yüz yüze gelmişti. Bu koşullar altında, Popper'i en çok ilgilendiren, totaliter fikirlerin çekiciliğini anlamak ve açıklamak ve onları çürütmek için elinden gelen her şeyi yapmak, aynı zamanda da en geniş anlamıyla özgürlüğün değer ve önemini yaymaktı. Bu geniş program, sosyal demokrasi felsefesini —zamanca da mekânca da— en evrensel bir bağlama oturtmaktadır.

«Popper'in totaliterliğin çekiciliğini açıklayışının orta noktasına yakın bir yerinde, «uygarlığın gerginliği» dediği bir sosyo-psikolojik kavram yer almaktadır — bu, kendisinin de belirttiği üzere, Freud'un «Uygarlık ve Huzursuzlukları» adlı yapıtında kullandığı kavramla ilişkilidir. Çoğu insanların gerçekten özgür olmayı istemediklerinin, çünkü özgürlüğün sorumluluğu gerektirdiğinin, çoğu insanlarınsa sorumluluktan korktuklarının ileri sürüldüğünü sık sık işitiriz. Bunun «çoğu insanlar» hakkında doğru olup olmadığını bilmem, ama içinde önemli bir gerçek öğesi olduğuna eminim. Yaşamımızın sorumluluğunu üstlenmemiz, hiç durmadan, güç seçim ve kararlarla yüz yüze gelmek ve bunlarda yanlış yapınca da, sonuçlarına katlanmak demektir; buysa, korkutucu olmasa bile, belalı bir yüktür. Hepimizde, yükü omuzlarımızdan atarak bundan kaçmayı isteyen bir yan, belki çocukça bir yan vardır. Bununla birlikte, en güçlü güdümüz sağ kalma güdüsü olduğu için, en güçlü gereksinmemiz de herhalde güvenlik gereksinmesidir; dolayısıyla, kendimizden daha çok güvendiğimiz bir kimseye ya da bir şeye sorumluluğu aktarmaya hazırızdır. (İnsanlar, işte bu nedenle, yöneticilerinin kendilerinden «daha iyi» olmalarını isterler ve onların öyle olduklarına güvenlerini pekiştirmek için olmayacak bir sürü şeye inanırlar, öyle olmadıkları ortaya çıkınca da derinliğine sarsılırlar.) Yaşamlarımızı yöneten kaçınılmaz ve zor kararların —sert, fakat iyicil bir baba gibi— kendimizden daha güçlü, ama yine de, bizim çıkarımızı

özenle kollayan biri tarafından alınmasını ya da hiç hata yapmayan kılgıl (pratik) bir düşün dizgesince bize verilmesini isteriz. Önünde sonunda, çoğu korkular —karanlıktan korkma, yabancılardan korkma, ölümden korkma, eylemlerimizin sonuçlarından korkma, gelecekten korkma gibi en temel korkular da içinde olmak üzere— bilinmeyenden korkmanın türlü biçimleridir. Demek ki, her zaman, bilinmeyenin gerçekte bilindiği ve bizim zaten isteyeceğimiz bir şeyleri içinde taşıdığı yolunda güvenceler edinmeye çırpınıp duruyoruz. Bize ölmeyeceğimizi güvenceleyen dinlere ve toplumun gelecekte, belki de pek yakında yetkin olacağını güvenceleyen siyasal felsefelere sarılıyoruz.

Bu gereksinimler, eleştiri-öncesi toplumlarda, yetkeleri, aşama sıraları (hiyerarşileri), ayin törenleri, tabular vb. gibi değişmeyen kesinliklerle karşılanıyordu. Fakat insanın kabilecilikten çıkışı ve eleştirel geleneğin başlamasıyla birlikte, yeni ve korkutucu istemler de ileri sürülmeye başlamıştır: bireyin yetkeyi ve öteden beri doğru diye belledikleri sorgulaması, gerek kendisi gerekse başkaları için sorumluluk alması yolunda istemler. Eski kesinliklere tam karşıtlıkla, bu durum toplumu çökmek, bireyi de yönünü yitirmek tehlikesiyle yüzyüze getirmiştir. Sonuç olarak, başından beri, buna karşı hem toplumda hem de (Freud'un söylediği, bir ölçüde buydu) her bireyin içinde bir tepki oluşmuştur. Özgürlüğü güvenlik pahasına, eşitliği öz-saygısı pahasına, eleştiren benlik-bilincini de zihin huzuru pahasına satın alırız. Bunlar yüksek fiyatlardır: hiçbirimiz bunları seve seve ödemeyiz, birçoklarıysa hiç ödemek istemezler. Eski Yunanlıların en iyileri bu alışverişin yararlı olduğundan kuşkulanmamışlardı: doyuma ulaşmış bir domuz olmaktansa, doyumsuz bir Sokrates olmayı yeğlemişlerdir — onlardan beri, toplum eleştirici ve sorgulayıcılarının en büyükleri için bu söz söylenegelmiştir. Ama, sorgulayışları yüzünden Sokrates'in ölüme mahkûm edildiği bir tepki de yaşanmıştır. Ve öğrencisi Platon'dan başlayarak, toplumun gitgide daha «açık» kılınmasına karşı çıkan olağanüstü yetenekli kişiler hep olmuştur. Bu kişiler toplumu geriye ya da ileriye, daha «kapalı» olacağı bir duruma götürmek istemişlerdir.

Böylelikle, eleştirel düşünüşün Sokrates-öncesi felsefecilerle başlayışından bu yana, uygarlığın gelişen geleneğine koşut olarak (hatta belki, o geleneğin *içinde* demek daha doğru olur) uygarlığın gerginliğine karşı bir tepki geleneği de gelişmiştir — bu tepki, kendisinin yanısıra, eleştiri-öncesi ya da kabileci bir toplumun yahut bir Ütopyaya ilerleyişin ana rahminin güvenliğine dönüş duygusunu veren birtakım felsefeler yaratmıştır. Bu gibi gerici ve Utopyacı ülküler, benzer gereksinimleri karşıladıkları için, aralarında derin ve öze ilişkin yakınlıklar vardır. Her ikisi de varolan toplumu yadsımakta ve zaman içindeki bir başka noktada daha yetkin bir toplum bulunacağını ileri sürmektedir. Dolayısıyla, her ikisi de hem şiddete hem de romantikliğe eğilimlidir. Toplumun gitgide daha kötüye gittiğini düşünüyorsanız, değişim süreçlerini durdurmak istersiniz; yok, eğer geleceğin yetkin toplumunu kurmakta olduğunuza inanıyorsanız, ona erişince bu toplumu sürekli kılmak isteyeceksiniz demektir; buysa, yine aynı şekilde, değişim süreçlerini durdurmak anlamına gelecektir; böylelikle, gericiler de Utopyacılar da, durdurulmuş bir toplumu amaçlamaktadırlar. Değişiminse ancak en sıkı bir toplumsal denetimle —ciddi toplumsal sonuçların doğması pahasına, insanları kendi girişkenlikleriyle herhangi bir şey yapmaktan alakoyarak— engellenmesi düşünülebileceğinden, bunların her ikisi de totaliterliğe götürürler. Her ne kadar böyle bir şey olunca, insanlar kuramın saptırıldığını söylerse de, bu gelişim daha başından beri, söz konusu kuramların içinde saklıdır. Şu ya da bu gerici kuramın (örneğin, en etkin hükümet biçiminin bir diktatörlük olacağı görüşünün) ya da

yetkin bir gelecek kuramının (örneğin, Komünizmin) kuram olarak gayet iyi olduğu, ama ne yazık ki uygulamada işlemediğinin söylenmesi, beylikleşmiştir bile. Ama bu, tümüyle yanlıştır. Bir kuram uygulamada işlemezse, bu yalnızca kuramda bir bozukluk olduğunu gösterir. (Başka her şey bir yana, bilimsel deneyimin özü budur).

Gerici ve Utopyacı kuramların kılgıl sonuçları Hitler'in ve Stalin'inkiler gibi toplumlar olmakla birlikte, yetkin bir toplum isteği, besbelli ki, insanın kötülüğünden değil, tam tersinden kaynaklanmaktadır. En dehşetli aşırılıklar, (İspanyol Engizisyonu gibi) niyetleri tümüyle iyi olan ülkücülerin içtenlikli ahlak kanılarına dayanılarak işlenmiştir. Batı tarihinin onca büyük bölümünü oluşturan ideolojik ve dinsel otokratik yönetimler ve savaşlar, «Cehenneme giden yol iyi niyet taşlarıyla döşelidir» diyen atasözünün en belirgin örnekleridir. Bu çizgi boyunca sürüklenenler yalnızca budalalar değildir; gerçekten, insanları harekete getiren, varolan toplumdan hoşnutsuzluk duyulması, zekâ ve hayal gücünün yoksunluğundan çok, bunların varlığıyla koşutluk göstermek eğilimindedir — zekâ ve hayal gücünden yoksun kimselerin, her şeyi olduğu gibi kabul etmeleri ve tutuculuğa bağlanmaları daha olasıdır. Bundan ötürü, uygarlığa karşı başkaldırıya —yani özgürlük ve hoşgörü gerçeklerine ve bunların çeşitlilik, çatışma, önceden kestirilmeyecek ve denetlenemeyecek değişim ve çokyönlü güvensizlik gibi sonuçlarına karşı çıkmaya— daha önce değindiğim üzere, insanlığın düşünsel önderlerinin en büyüklerinden kimileri elebaşılık etmişlerdir. Onların dehaları, seçkinciliklerini —sıradan insanların durgun tutuculuklarını aşağılayan, dolayısıyla da, eşitlik ve demokrasiden kılgıl bir biçimde yan çizen bir tutumu— kendileri bakımından daha da «doğal» hale getirmiştir; bu tutumun içinde, kendilerini daha da rahat hissetmelerini sağlamıştır, Popper açık toplumun düşmanlarına saldırırken, aynı zamanda, onların çoğunun en yüksek itkilerle yola çıktıklarını teslim etmekte, bazılarına en yüksek bir zekâyı yakıştırmakta ve en soylu güdülerimizden kimilerine, ta içimizde saklı güvensizliklere çağrıda bulunduklarını kabullenmektedir.

Popper Platonu, siyaset felsefesi, geçmişe dönme isteğini dile, getiren dâhi filozoflar türünün en üstün örneği olarak ele almakta ve *Açık Toplum ve Düşmanlarının* ilk cildinde, bu felsefenin geniş ve ayrıntılı bir eleştirisini yapmaktadır. İkinci ciltte ise, kuramı yetkin bir geleceği yansıtan en üstün filozof olarak Marx hakkında, buna koşut bir eleştiri sunulmaktadır. (Popper, ileride açıklanacak nedenlerden ötürü, Marxizmi Utopyacı kuramlardan ayrımlamakta, ama her ikisine de karşı kanıtlar ileri sürmektedir.) Bu ağır siklet hasımları, özellikle Marx'ı ele alış biçimi, kendi içinde, Popper'in yazılarından öğrenilecek en önemli yöntem derslerinden birini oluşturur. Tartışma ve çatışmalar tarihi boyunca, Voltaire gibi dâhi polemikçilerin bile yaklaşımı, her zaman hasmın zayıf noktalarını aramak ve onlara saldırmak olmuştur. Fakat bunun önemli bir sakıncası vardır. Her görüşün güçlü yanları gibi zayıf yanları da bulunur; o görüşün çekiciliğiyse, besbelli, bu güçlü yanlara dayanmaktadır; dolayısıyla, bir görüşün zayıf yanlarına saldırmak, o görüşün izleyicilerini rahatsız edebilir, ama buna bağlanmalarının geniş ölçüde dayandığı düşünceleri çökertmez. İnsanların bir tartışmadan yenik çıkınca, görüşlerini pek ender olarak değiştirmelerinin nedenlerinden biri budur. Daha çoğucası, böyle bir yenilgi, giderek görüşlerinin en zayıf yanlarım bir yana bırakmaları ya da düzeltmeleri sonucu, konumlarını pekiştirmelerine yol açmaktadır, îki zeki insan tartışmalarını sürdürürken, herbirinin görüşünün gittikçe daha iyileştiği sık sık rastlanan bir durumdur; çünkü bu süre boyunca, durmadan, karşısındakinin eleştirileriyle düzeltilmektedir. Bunun Popperci açıdan çözümlenişi apaçıktır. Popper'in yapmayı

amaçladığı ve en iyi yazdığı zamanlarda da yaptığı, hasmının görüşlerinin en güçlü yanlarım arayıp onlara saldırmaktır. Hatta, saldırıya geçmeden önce, karşısındaki görüşü daha da güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu görüşün zayıflıklarından kaldırılabilecek, formülleştirmelerinde düzeltilebilecek olanları varsa, bunları yapmaktadır; iyi dile getirilmemiş, ama doğru olabilecek her yanını anlayışla karşılamakta, besbelli açıklarıysa atlamaktadır; ona elinden gelen en sağlam anlatımı kazandırdıktan sonra, en güçlü ve çekici yanma saldırmaktadır. Düşünsel açıdan varolabilecek bu en ciddi yöntem, heyecan vericidir; sonuçları da, başarıya eriştiği zaman, tamamıyla yıkıcı olmaktadır. Çünkü yenik düşen görüşün, artık, eleştiri ışığında yeniden kurulabilecek herhangi bir çeşitlemesine olanak kalmamaktadır; yıkıldığı halinde, yararlanılabilecek her destek ve kaynak zaten kullanılmıştır. Popper'in Marxizme işte tam böyle yaptığı düşünülmektedir — Isaiah Berlin'in bu kitabın ikinci cümlesinde aktarılan yargısı, bu kanıyı dile getiriyor. Doğrusu, ben de aklı başında bir adamın Popper'in Marx eleştirisini okuyup da nasıl Marxist kalabileceğini düşünemiyorum. Fakat, bu biraz sonra geleceğimiz bir noktadır.

Akademik dünyada *Açık Toplum ve Düşmanları* nın en çok tartışılan yanı, hep, Platon'a saldırısı olmuştur. Fakat, bu konuda ileri sürülen görüşlerin pekçoğu bilinsizcedir. *Açık Toplumun* ilk cildinin baş-amacının Platon'u eleştirmek *olduğunu,* Popper'in Platonu filozof olarak küçümsediğini, ama Ronald B. Levinson'un yetkin, kap- kalm ve bilgince yapıtı *In Def ense of Plato* (Platonu Savunma Yolunda)'nun Popper'i «tümüyle çürüttüğü »nü ya da ona ağzının payını verdiğini varsayan birçoklarının konuşmalarını işittim (Popper, *Açık Toplum'*unun 1961'de yapılan 4. basımındaki bir Ek'le Levinson'u yanıtlamıştır.) Bunların hiçbiri doğru değildir. Popper, Platon için açıkça «bütün zamanların en büyük filozofu» demektedir (s. 98) ve onun hakkında, «eşsiz zekâsının olanca kudretiyle» (s. 109) gibi sözleri, hiç de alay etmeden, doğal olarak kullanmaktadır.

Hatta, Whitehead'in Batı felsefesinin tümü, Platon'a düşülmüş dipnotlarından ibarettir, yargısını onaylamaktadır. Platonu eleştirmek, baş-amacı da değildir; Levinson'un *In Def ense of Plato'* sunun s. 17' sindeki şu sözleri, Popper'in konumunu doğru olarak anlatıyor: «Popper'in Platon'a saldırısı, bütün kitabını güdüleyen, devrimlerin en büyüğünün 'kapalı toplum'dan 'açık topluma —yani, devletçe sağlanan karşılıklı koruma çerçevesi içinde, birbirlerinin haklarına saygı gösteren ve sorumlu, ussal kararlar alarak gitgide özgür bireylerin bir birliğine— geçiş olduğu yolundaki olumlu kanısının, yalnızca olumsuz boyutudur.» Levinson, Popper'in Platon üstüne yargısını tümüyle çürütmek şöyle dursun, kitabını sonuçlandırırken, o yargının en önemli bölümünün haklılığını teslim etmektedir: «İlk ve en önemli olarak, Platon'un —sıradan yurttaşların zorla düzene sokulması anlamına— Popper'in deyişiyle, toplumunu 'kapalı' hale getirmeyi önerdiğini kabul ettik (s. 571)... Platonun siyasal ülküsü, herhangi bir saptırmaya uğratılmadan, pek çok otoriter hükümet çeşidi arasında, Webster sözlüğündeki totaliterlik tanımını bizim genelleştirerek kullandığımız anlamda, son derece ayrımlı bir tür diye sınıflandırılabilir; buna, daha önce kabul ettiğimiz gibi, Sabine'in özenle ve sakınarak 'özel yargıyla kamu denetimi alanları arasındaki ayrımı kaldıran' bir hükümet diye tanımladığı anlamda 'totaliter' de diyebiliriz (s. 573)». Levinson, Popper'in söylediği pek çok şeye ısrarlı bir biçimde, karşı çıkmakla birlikte, onun «birçok düşün alanları hakkında geniş ve kapsamlı bilgi sahibi olmasından ve «bütün yapıtı *[Açık Toplum ve Düşmanları*]'nı savunusuna adadığı liberal ve demokratik ülkülere kayıtsız şartsız bağlılığından (s. 19) her zaman saygıyla söz etmektedir. Popper'in Platon

uzmanlığının üstünkörü olduğunun şu ya da bu biçimde ortaya konulmuş bulunduğu yolundaki yaygın söylencenin kendisi, bir bilgiye dayanmadan yinelenmesi bakımından tümüyle boştur. Ama, önemli felsefeciler bu hataya katılmamışlardır. Bertrand Russell (Popper'in) **«Platon'a saldırısı, alışılmadık bir çizgide olmakla birlikte, benim görüşümce tamamıyla haklı temellere dayanmaktadır»** diye yazmıştır. Kendisi ileri gelen bir Platon uzmanı olan Gilbert Ryle, *Mind* dergisinde Popper'in kitabı üstüne yazdığı tanıtma yazısında, «Yunan tarihi ve Yunan düşünüşü hakkında incelemeleri derinliğine ve özgündür. Platon serimlemesi artık bir daha eskisi gibi olmayacaktır» demiştir. Bir çeyrek yüzyıl sonra (28 Temmuz 1972 günü) BBC Radyosunun 3. Programında Ryle bu yargısını özgül olarak yeniden onaylamıştır.

Platonculuk çağcıl dünyanın siyasal ve toplumsal yaşamında canlı bir sorun değildir. Sokrates'ten öncekilerin felsefesi de değildir. Fakat Marxizm canlı bir sorundur. Aslında, gayet kılgıl (pratik) bir bakımdan, Marx'ın günümüzün durumunda yansıyan kişisel başarısının insanlık tarihinde bir başka koşutu yoktur. Daha yüz yıl olmadı ki, Marx Londra'nın Hampstead semtinde karısı ve ailesiyle birlikte yaşayan, ellilerinde bir aydındı; günlerini okuyup yazmakla geçiriyordu, eğitim görmüş çevrelerde bile, kendisini tanıyanlar pek azdı. Oysa ölümünün üstünden yetmiş yıl geçmeden, bütün Rusya ve imparatorluğuyla Çin'in tümü de içinde olmak üzere, dünya nüfusunun üçte biri, kendilerini onun adıyla anan toplum biçimlerini benimsemiştir. Bu, sanırım, ne derece olağanüstü olduğu hâlâ yeterince düşünülmemiş bir görüngüdür. Fakat Marx'ın son yüzyılın en etkili filozofu olduğunu ve onun siyasal ve toplumsal düşünüşü hakkında bir miktar bilgi sahibi olmaksızın, bugün içinde yaşadığımız dünyayı anlama olanağı bulunmadığını yadsıyacak çok az kişi çıkar. Yirmi yıl öncesinden farklı olarak da, bugün bütün Batı dünyasında, üniversitelerimizde ve aydın gençler arasında Marxizme duyulan ilgi azalmamakta, artmaktadır.

Bilimsel olma savı, Marxizmin çok önemli bir öğesidir. Marx kendisini, tarihsel, -siyasal, ekonomik —genel olarak, toplumsal— bilimlerin, böyle denebilirse, Newton'u ya da Darwin'i gibi görmüştür. *Das Kapital*'in ikinci cildini, «onun evrim ve doğal ayıklanma kuramıyla, doğa bilimlerinin biçimbilimine (morfolojisine), kendisinin insanlık tarihi için yapmaya çalıştığı şeyi yaptığını düşünerek, hakkında, çağdaşlarının başka herhangi birinden daha büyük bir düşünsel hayranlık duyduğu» Darwin'e adamayı önermiştir. «Darwin'se kibar ve dikkatle seçilmiş sözlerle yazdığı bir mektupta, kendisinin ne yazık ki iktisat bilimi üstüne büsbütün bilimsiz olduğunu belirtmiş ve bu şerefi geri çevirmiştir; ama yazara, ortak amaçlan olduğunu varsaydığı, insan bilgisini ilerletme yolunda iyi dileklerini sunmuştur» (Isaiah Berlin, Karl Marx, s. 232.). Sorunun özü şudur ki, Marx insan toplumlarının gelişiminin kendisinin keşfettiği bilimsel yasalarla yönetildiğine inanıyordu. Bilim anlayışı, ister istemez Einstein-öncesinin bilim anlayışıydı. Zamanının başka bütün bilgili kişileri gibi, Marx da Newton'un maddenin uzamdaki devinimlerini yöneten Doğa Yasalarını keşfettiğini, dolayısıyla herhangi bir fizik sistem hakkında, ilgili veriler elde olunca, onun bütün gelecek evrelerinin önceden kestirilebileceğini sanmaktaydı. Böylelikle, gündoğumunun, günbatımının, ay ve güneş tutulmalarının, gelgitlerin vb. zamanını öndeyileyebiliyorduk. Böyle olmakla birlikte, her ne kadar Doğa Yasaları bize güneş sisteminin geleceğini önceden kestirmek olanağını veriyorsa da, onu denetlememize olanak vermemektedir: denilebilir ki, bunlar taş gibi bir zorunlulukla, bizim bilimsel olarak önceden kestirebileceğimiz ve betimleyebileceğimiz, ama değiştiremeyeceğimiz kaçınılmaz sonuçlar doğurmaktadır. Marx

kendi keşiflerini, işte tam buna koşut görmüş ve Newtoncu terimler kullanarak da koşutluğu vurgulamıştır. *Das Kapitalde* kendisinin «Kapitalist üretimin Doğa Yasalarını» keşfettiğini söyler ve şu uyarıda bulunur: **«Bir toplum kendi hareketinin Doğa Yasalarını keşfetmek için doğru yola girdikten sonra bile —çağdaş toplumun Ekonomik Devinim Yasasını açığa çıkarmak, zaten bu yapıtın sonul ereğidir—, normal gelişmesinin ardarda evrelerinde karşılaştığı engelleri ne cüretli sıçrayışlarla aşabilir ne de yasama kararlarıyla kaldırabilir. ... Bu, taş gibi bir zorunlulukla kaçınılmaz sonuçlar doğuran o yasaların kendilerinin, o eğilimlerin bir sonucudur. Endüstrice daha çok gelişmiş olan ülke, daha az gelişmiş olana yalnızca kendi geleceğinin imgesini gösterir».**

Mars'ın kaçınılmaz diye gördüğü geleceği, kişisel olarak hoşnutlukla karşılamasının bilimsel açıdan herhangi bir önemi yoktur. Kesin konuşmak gerekirse, bir yıldızbilimci, önceden kestirdiği tutulmalar olurken onları seyretmekten hoşlanabilir, dolayısıyla olmalarım bekleyebilir, olduklarında da sevinebilir, ama bunları savunduğunun söylenmesi ne kadar anlamlı olabilirse, Marx'ın öndeyilediği olayların gerçekleşmesini savunduğunun söylenmesi de ancak o kadar anlamlı olabilir. Marx, kendi kuramının bu anlamda «bilimsel» olduğunu her zaman ısrarla belirtmiştir — bir şeyler öğütlememekte, yalnızca betimlemektedir; böyle yapmayan başka Sosyalizm biçimleriniyse «Utopyacı» diye aşağılamıştır — Utopyacı kuramlar olsa olsa düpedüz savunular, daha kötüsü de hayallerdir. **Popper, bir yanda tarihin akışını biçimlendirmekte güçsüz olduğumuz yolundaki Marxist inançla, öte yanda yetkin bir toplum kurmanın elimizde olduğunu savunan Utopyacı inanışlar arasındaki bu ayrımı kabul etmektedir — ne var ki, Marxzmin ikinci türden bir inanç olduğu hakkında bir yanlış anlama yaygındır, çoğu Komünistler de sanki böyle düşünmekte, dolayısıyla, Popper'in «âdi Marxist», Marx'ıbsa «Utopyacı Sosyalist» dediği türe girmektedirler.** Sanırım, gerçekten de. Komünizm Utopyacıdır, Marxizmse değildir: onun için, bu ayrımı akılda tutmak önemli olmaktadır.

Marxizmin bilimsel olma iddiasının çok önemli bir sonucu, ya kendisini bilimsel bir tartışma düzeyinde başarıyla savunmak ya da tutarsızlığa çökmek zorunda bulunmasıdır. Bu düzeyde herhangi bir yenilgiye uğrarsa, başka kanıtlama yollarına başvuramaz: kısacası, kendisini sınamalara açmak ve sonuçlarını kabul etmek durumundadır. Popper'inse, Marxizmin bilimsel doğruyu ortaya koyma savlarını, yeniden ayağa dikilmeleri için herhangi bir ciddi olanak bırakmamacasma yıktığına inanılmaktadır. Popper bunu, Marx'ın kuramının yanlışlanabilir olmadığını göstererek yapmamıştır. Âdi Marxizm yanlışlanabilir değildir, ama Popper Marx'a âdi Marxizmi yakıştırma hatasını işlememektedir. Karl Marx'ın kendi kuramı, layık olduğu düşünsel ciddilikle ele alınınca, oldukça çok sayıda yanlışlanabilir öndeyiler sunmaktadır — ki, bunların en önemlileri şimdiden yanlışlanmış bulunmaktadır. Örneğin, bu kurama göre, ancak tam gelişmiş Kapitalist ülkeler Komünist olabilecektir, onun için de bütün toplumların önce Kapitalist gelişme aşamasını tamamlamaları gerekmektedir: fakat gerçekte, Çekoslovakya'nın dışında, Komünist olan bütün ülkeler endüstri-öncesi durumdaydılar — hiçbiri tam gelişmiş bir Kapitalist toplum değildi. Bu kurama göre, devrimin endüstri 'proletaryasına dayanması gerekiyordu: fakat Mao Ze-Dung, Ho Chi-Minh ve Fidel Castro bunu açıkça yadsımışlar ve başarılı devrimlerini, ayrı ayrı ülkelerinin köylülüklerine dayandırmışlardır. Bu kurama göre, endüstri proletaryasının kaçınılmaz bir biçimde daha çok yoksul, daha çok sayıda, daha çok sınıf-bilinçli ve daha çok devrimci olması için inceden inceye bir sürü sebep vardır: gerçekteyse, Marx'ın gününden beri,, bütün

endüstri toplumlarında bu sınıf daha varlıklı, daha az sayıda, daha az sınıf-bilinçli ve daha az devrimci olmuştur. Bu kurama göre, Komünizmi ancak işçilerin kendileri, yığınlar başa geçireceklerdir: gerçekte, bugüne değin hiçbir ülkede, hatta Şili'de bile, Komünist Partisi özgür bir seçimle çoğunluğun desteğini kazanamamıştır; tam erke eriştikleri yerlerde, Komünizmi çoğunluğun üstüne bir ordu, genellikle de yabancı bir ordu, zorla getirmiştir. Bu kurama göre, Kapitalist üretim araçlarının mülkiyetinin, gitgide daha az kişinin elinde toplanması zorunluydu: gerçekte, anonim şirketlerin gelişmesiyle, mülkiyet öylesine yaygın bir biçimde dağılmıştır ki, denetim yeni bir profesyonel işletme yöneticileri sınıfının , eline geçmiştir. Bu sınıfın ortaya çıkışının kendisi de, bütün öteki sınıfların ister istemez ortadan kalkacaklarım ve —her şeye sahip olan ve her şeyi denetleyen, ama hiç çalışmayan ve durmadan daralan bir Kapitalist sınıfla, hep çalışan, ama hiçbir şeye sahip olmayan, hiçbir şeyi denetlemeyen ve durmadan genişleyen bir proletarya arasında— iki sınıf halinde kutuplaşacağını söyleyen Marxist öndeyinin bir yadsınmasıdır.

Sonra, bir başka yönden bakılırsa; Marx'la Engels'in çoğu bilimler hakkında söylediklerini, daha sonra bu bilimlerde yer alan gelişmeler modası geçmiş hale getirmiştir: örneğin, madde kuramlarını Einstein-sonrası fizik, bireysel davranış anlayışlarını Freud -sonrası psikoloji geride bırakmıştır. Marxizmin kendisinin Ricar- docu ekonomik temellerini Keynes-sonrası iktisat, Hegelci mantık temellerini de Frege-sonrası mantık, unutulmuşluk uçurumuna süpürüp atmıştır. Siyasal kuramların gelecek gelişmeleriyle ilgili görüşleri de, gerçekte olanlardan çok farklı çıkmıştır — sanırım, bunun başlıca nedeni, parlamenter demokrasiyi ciddiye almayışlarıdır (bu kusur da yine, böyle herhangi bir gelişmeyi olanaklı görmeyen kuramlarından gelmektedir).

Bütün bunlar, bilimsel olma savında bulunan bir kuramın, temel yöntem uyarınca, öndeyilerini deneyimin sınamasından geçirip onların yanlışlandığını görmekle yadsınması demek olmaktadır. Fakat, ilk bölümlerden anımsanacaktır ki, bu, bir kuramın geçirmek zorunda bulunduğu başlıca sınama olmakla birlikte, tek sınama değildir: kuramlar iç tutarlılık ve tutumunun mantıksal gereklerini de karşılamalıdırlar. Üretim araçlarının gelişmesinin tarihsel gelişimin tek belirleyicisi olduğunu söyleyen Marxizmin temel ilkesinin, böyle bir kuramın nasıl olup da aynı kalmak yerine, geliştiğini açıklayamayacağı olgusu karşısında mantıkça tutunumsuz kaldığı gösterilmiştir.

Marx'm tarihin bilimsel yasalara göre geliştiği görüşü, Popper' in «tarihsicilik» dediği şeyin bir örneğidir. «Tarihsicilik'le, toplumsal bilimlerin başlıca amaçlarının tarihsel öndeyi olduğunu varsayan ve bu amacın, tarihin evriminin altında yatan 'düzenlilik' ya da 'kalıp'lar, 'yasa' ya da 'eğilim'ler keşfedilerek gerçekleştirilebileceğine inanan bir yaklaşımı söylemek istiyorum» (*The Poverty of Historicism*, s. 3.). Tarihsici inanışın kimi örnekleri: **Eski Ahid Yahudilerinin Seçilmiş Halkın kutsal bir görevi olduğu inancı, ilk Hıristiyanların İkinci Geliş üzerine kitle halinde Hak dinine dönüşler olacağının kaçınılmazlığına inanmaları,** bazı Romalıların dünyaya egemen olmanın Roma için bir alınyazısı olduğu inançları, Aydınlanma Çağı liberallerinin ilerlemenin kaçınılmazlığına ve insanın yetkinleşebileceğine inanmaları, Hitler'in Bin Yıllık İmparatorluğun kurulacağına inanmasıdır. Bu inanışların ne denli düşük bir gerçekleşme oranı olduğunu kavramak için, en ünlü örneklerden kimilerini ardarda sıralamaya başlamak bile yeter. Fakat özgül kuramlar bir yana, tarihin bir ereği, ereği yoksa bile bir tasarımı ya da hiç değilse bir anlamı yahut en azından bir tür tutarlı kalıbı olduğu yolundaki genel fikir de çok yaygın görünmektedir.

Tarihsel kaçınılmazlık ciddi olarak savunulmak gerekirse, sınırlı sayıda açıklamalar olanaklıdır. Ya tarih dış bir zekâ (çoğucası, Tanrı) tarafından kendi amaçlarına göre yöneltilmektedir. Ya tarih *içsel* bir zekâ (içkin tin, yaşam gücü ya da «insanın kaderi» gibi bir şeyler) tarafından ileriye doğru itilmektedir. Ya da hiçbir tin yoktur, bu durumda tümüyle belirleyici maddi süreçler işliyor olmalıdır. İlk iki almaşık, besbelli bir anlamda metafiziktir: yanlışla- namazlar ve kesinlikle bilimsel-değildirler. Üçüncüsüyse, artık tutulamayacak bir bilim anlayışına dayanmaktadır.

Popper'in bu görüşleri yadsımasının nedenleri, bu kitapta şimdiye değin anlatılanlardan belli olmuş bulunmalıdır. Popper, değişmenin sorunlarımızı çözme girişimlerimizin sonucu olduğuna —sorunlarımızı çözme girişimlerimizinse, önceden kestirilemeyecek başka öğelerin yanısıra, hayal gücü, seçme ve bahtlılık gerektirdiğine— inanan bir belirlenmezcidir (endeterminist). Biz neyi seçersek, yaptığımız seçmeden sorumlu oluruz. İşin içinde herhangi bir yöneltme sürecinin olduğu ölçüde, tarihi ileriye götüren, birbirlerimizle, (İnsan türü olarak bizim yaratmadığımız) fizik çevremizle ve (insan türü olarak bizim yarattığımız, ama her bireyin kalıtçısı olduğu ve ancak birazcık değiştirebileceği) Dünya 3'le etkileşimimiz içinde, bizizdir. O tarihin içinde birtakım amaçlar varsa, onlar bizim amaçlarımızdır. Herhangi bir anlamı da varsa, bu bizim ona verdiğimiz anlamdır.

Bu fikirler açısından, Popper bütün tarihsici kuramlara saldırmaktadır. En güçlü saldırısını yönelttiği kuram da, hem çağcıl dünyada en etkili olanı o Olduğu için, hem de tarihin gelişmesinin bilimsel yasalar uyarınca olduğunu ve (kendisinin ortaya koyduğu) bu yasaları bilmemizin geleceği önceden kestirmemizi olanaklı kıldığını savlayan, hepsinden çok o olduğu için, Marxizmdir. Popper' in kanıtı, en teknik düzeyde, ister bir bilgin ister bir bilgisayar olsun, hiçbir bilimsel öndeyicinin, gelecekte kendisinin vereceği sonuçları, bilimsel yöntemlerle, hiçbir biçimde önceden kestiremeyeceğini göstermekten oluşmaktadır. Daha alışılmış terimlerle ise, bu kanıt şu biçimi almaktadır. İnsan bilgisinin büyümesinin insan tarihini güçlü bir biçimde etkilediğini göstermek kolaydır —her türlü bilgiye maddi gelişmenin bir yan ürünü diye bakanlar bile, kendileriyle çelişkiye düşmeksizin, bu gerçeği kabul edebilirler. Fakat geleceğin bilgisini önceden kestirmek, mantıkça olanaksızdır: geleceğin bilgisini önceden kestirebilseydik, o bilgiye şimdi sahip olmuş olurduk, geleceğin bilgisi olmazdı; geleceğin keşiflerini önceden kestirebilseydik, bunlar şimdinin keşifleri olurdu. Bundan şu sonuç çıkar ki, gelecekte yapılabilecek anlamlı keşifler varsa, insan isteklerinden bağımsız olarak belirlenmiş bulunsalar bile, bunları bilimsel yöntemlerle önceden kestirmek olanaksızdır. Bir de şu kanıt vardır: gelecek bilimsel olarak önceden kestirilebilir olsaydı, ne olacağı bir kez keşfedilince artık gizli kalamazdı, çünkü ilkece herkes tarafından keşfedilebilir olurdu. Bu da ayrıca, bizi kaçınma önlemleri almanın olanaklılığı/olanaksızlığı konusunda bir paradoksla karşı karşıya getirirdi. Yalnızca bu mantıksal nedenler tarihsiciliği çökertmektedir; dolayısıyla, bizim de, Marxist programda merkezi bir önem taşıyan, kuramsal fiziğe karşılık kuramsal bir tarih fikrini yadsımamız gerekiyor.

Geleceğin bilimsel olarak önceden kestirilebilir olduğu fikrinin çökmesiyle birlikte, bütüncül olarak (toptan) planlanmış toplum fikri de yıkılmaktadır. Bunun, başka bakımlardan da mantıksal tutunumsuzluğu gösterilmiştir: bir kere, «Planlamacıları kim planlayacak?» sorusuna tutarlı bir yanıt verilemez; ikinci olarak, yukarıda gösterdiğimiz üzere, herhangi bir durumda eylemlerimizin amaçlanmamış sonuçlar doğurması olasılığı vardır. Sırası gelmişken

şuna da değinmekte yarar vardır ki, bu ikinci nokta Utopyacların genel bir yanılgılarını ortaya koymaktadır (ama Marx bu yanılgıyı paylaşmaz —gerçekten, Marxizmin burada çoğu Sosyal Demokratlardan daha açık bir anlayışı vardır); buna göre, «toplumda 'kötü' bir şey, savaş, yoksulluk, işsizlik gibi hoşlanmadığımız bir şey olunca, bu kötü bir niyetin, uğursuz bir tasarımın sonucu olmuş olmalıdır: herhalde birileri bunu 'kasten' yapmıştır ve hiç kuşkusuz, birileri bundan yararlanmaktadır. Bu felsefi sayıltıya, ben toplumun komplocu kuramı dedim.» (**Popper'in *Modern British Philosophy'dekı* sözlerinden (der. Bryan Magee), s. 67.**) Popper'in Marxizme karşı giriştiği saldırının öteki cepheleri, bu kitapta daha önce serimlenmiş. bulunan kanıtlara dayanmaktadır ve yinelenmeleri gerekmez. Bunların en önemlisi, Marx'ın «bilimsel Sosyalizm» dediği şeyi ileri sürerken, yalnız toplum hakkında değil, bilim hakkında da yanıldığı savıdır — Marx'ın bilim görüşü, Popper'in kendisinin devirdiğine inandığı bir görüştür. Popper bilim konusunda haklıysa, o zaman, gerçekten bilimsel tek siyaset felsefesi kendisininkidir; bundan daha önemlisi, her ikisi de günümüzün dünyasında pek belirgin bir biçimde dile getirilen, bilim düşmanlığı da, akla karşı başkaldırı da yanlış bilim ve akıl anlayışlarına yönelmişlerdir.

Popper'in, tarihte, insanların ona verdiklerinden başka bir anlam göremeyeceğimiz yolundaki kanıtları, bunların kendilerini bir tür varoluşçu boşluğa bıraktığı duygusuna kapılan kimi insanlarda, ^ön-yitirtici olduğu için psikolojik olarak da rahatsız edici bir etki yaratmıştır. Daha başka birtakım kimseler, eğer Popper haklıysa, o zaman bütün değer ve kuralların keyfi olmak zorunda kalacağından korkmaktadırlar. *Açık Toplum'da* (cilt I, s. 64-65), bu ikinci kuruntu pek güzel karşılanmıştır. «Hemen hemen bütün yanlış anlamalar, temel bir kavrayış hatasından ileri gelmektedir; bu da, 'uylaşım'ın 'keyfiliği' içerdiğine inanmak, istediğimiz herhangi bir normlar sistemini seçmekte özgürsek, bir sistemin herhangi bir başkası kadar iyi olacağını sanmaktır. Elbette, normların uylaşıma dayandıkları yahut yapma oldukları görüşünün, bir ölçüde keyfilik öğesinin işe karışacağına, yani (Protagoras'ın gereğince ısrarla belirttiği üzere) aralarında bir seçim yapmak için pek sebep olmayan başka norm sistemleri de bulunabileceğine işaret ettiğini teslim etmek gerekir. Fakat, yapaylık hiç de tam keyfilik demek değildir. Örneğin, matematik hesaplar yahut senfoniler ya da tiyatro oyunları geniş ölçüde yapaydır, ama bundan bir hesap ya da senfoni yahut oyunun herhangi bir başkası kadar iyi olacağı sonucu çıkmaz.» Popper'in bunun niçin böyle olmadığı ve insanın gerçek yönelişini» ne olduğu hakkındaki tam açıklaması, kendisi daha sonra yayımladığı halde, bizim daha önce tartıştığımız yazılarında yer alan evrimci bilgi kuramında, özellikle de Dünya 3 kuramında bulunmaktadır.

Popper'in Marxizme karşı kanıtlarından kimileri, Utopyacılığa da uymaktadır — örneğin, toplumlann «süpürülüp atılabileceği» ve yerlerine «tümüyle yenileri»nin konulabileceği görüşüne karşı- ileri sürdüğü kanıt böyledir. «Utopyacı, yaklaşım şöyle betimlenebilir. Akla uygun her eylemin belli bir amacı olmalıdır. Bu eylem, amacını bilinçli ve tutarlı olarak izlediği, araçlarını da ereğine göre belirlediği ölçüde akla uygundur. Onun içindir ki, akla uygun eylemde bulunmak istiyorsak, yapmamız gereken ilk iş ereği seçmektir; aslında, sonul ereğe götüren araçlar ya da bu yoldaki adımlar olan araç veya ereklerden kesinlikle ayrımlamamız gereken gerçek ya da sonul ereklerimizi belirlemekte de dikkatli olmalıyız. Bu ayrımı yapmayı savsaklarsak, parça ereklerin bizi sonul ereğe yakınlaştırıp yakınlaştırmayacağını sormayı da savsaklamış, dolayısıyla akla uygun eylemde bulunmamış oluruz. Bu ilkeler siyasal etkinlik alanına uygulanınca, bizim herhangi bir kılgıl eyleme

kalkışmadan önce, sonul siyasal ereğimizi, yani kafamızdaki İdeal Devleti belirlememizi gerektirir. Ancak bu sonul erek hiç değilse kaba anaçizgileriyle belirlenmiş olunca, ancak erek edindiğimiz toplumun projesi gibi bir tasarımı elimizde olunca, işte ancak araçlarını düşünmeye ve kılgıl eylem için bir plan o zaman bunu gerçekleştirme* nin en iyi yollarını ve çizmeye başlayabiliriz» (The Open Society and Its Enemies, cilt I, s. 157.).

Bir idealist, ciddi olarak yanılsamaları olmayan bir idealist olmayı istiyorsa, Popper'in, önce bir projeden başlayan ve sonra onu gerçekleştirmeye koyulan bütün siyaset yaklaşımlarına karşı kanıtlarını göğüslemek zorundadır. Birinci olarak, her nereye gitmek isterseniz isteyin, olduğunuz yerden yola çıkmaktan başka bir seçeneğiniz bulunmadığı kanıtı vardır. Bilgi kuramında ya da bilimde yahut güzel sanatlarda olduğu gibi, siyasette de, her şeye en başından başlamak olanağı yoktur. Hayali değişikliklerden farklı olarak her türlü gerçek değişme, ancak edimsellikle varolan koşullarda bir değişme olabilir. Ütopyacılar, genellikle, şu ya da bu şeyin değişebilmesinden önce, bir bütün olarak toplumun değişmesi gerektiğini söylerler; fakat bunu söylemek, herhangi bir şeyi değiştirmeden önce, her şeyi değiştirmemiz gerektiğini söylemektir ki, bu da kendi içinde çelişkili bir fikirdir. İkinci olarak, hangi eylemlere girişirsek girişelim, bunların kolaylıkla projemizde çatışabilecek birtakım amaçlanmamış sonuçlan da olacaktır. Eylemimiz ne denli toptancı olursa, amaçlanmamış sonuçlar da o denli bol çıkacaktır. Bir bütün olarak toplumu değiştirmek için hazırlanan geniş kapsamlı planların ussallığını savlamak, öyle ayrıntılı bir toplumbilim bilgisi savlamaktır ki, buna düpedüz sahip bulunmuyoruz. Araçlar ve erekler hakkında Utopyacı türünde konuşmaksa, bir benzetmeyi yanıltıcı bir biçimde kullanmaktır: gerçekte söz konusu olan, zamanca bize yakın —«araçlar» diye adlandırdığımız— bir olay kümesiyle, bunların ardından gelecek, zamanca bize uzak —«erek» diye adlandırdığımız— bir başka olay kümesidir. Fakat, —tarihin akışı durmadıkça— bunları da ardarda başka olay kümeleri izleyecektir. Dolayısıyla, erek gerçekten erek değildir ve sonsuz bir dizide yalnızca ikinci sırada gelen bir küme için birtakım ayrıcalıklar savlamak, ciddi olarak savunulamaz. Üstelik, ilk olaylar kümesinin, zamanca bize daha yakın olduğu için, tasarlanan biçimde gerçekleşmesi, daha uzak ve daha belirsiz olan İkinciden daha olasıdır. İkinci kümede erişileceğine söz verilen ödüller, onların uğruna ilkinde katlanılan özverilerden daha az güvenlidir. Bütün bireylerin de eşit manevi hakları varsa, o zaman bir kuşağı bir sonraki uğruna gözden çıkarmak yanlıştır.

Projenin kendisine gelince, insanların ne tür bir toplum istedikleri konusunda birbirlerinden • ayrıldıkları tanıtlanabilecek bir gerçektir — uylaşımsal Tutucular, Liberaller ve Sosyalistler bile, başkalarına olanak tanımamacasına böyle yapmaktadırlar. Dolayısıyla, kendi projesini üretime sokmak amacıyla işbaşına gelen grubun niteliği ne olursa olsun, — onları inanmadıkları bir ereğe hizmet etmeye zorlamasa bile— başkalarının karşıtlığını etkisiz kılmak zorunda kalacaktır, özgür bir toplumun ortak toplumsal amaçları zorla benimsetememesine karşılık, Utopyacı amaçları olan bir hükümet otoriter olmak zorundadır ve öyle olmaya yazgılıdır. Toplumun köktenci bir biçimde yeniden-kurulması, ister istemez uzun bir zaman alacak, çok büyük bir girişimdir: hele, tanımı gereğince, bir devrimci karışıklık dönemi olacak bu zaman süresince toplumsal amaç ve düşüncelerin ve ülkülerin önemli ölçüde değişmeyeceğine en küçük bir olasılık bile tanınabilir mi? Ama değişirlerse de, bunun anlamı, projeyi yapanlar için bile, en çok istenilen toplun! diye görünen şeyin, yaklaşıldıkça gitgide farklılaşacağı — özellikle, projenin yapılmasıyla hiçbir ilgileri olmayan

ardıllarının istediklerinden büsbütün farklı bir şeye dönüşeceğidir. Bu, bir başka kanıtla bağıntılıdır: yalnızca planlamacıların kendileri, süpürüp atmak istedikleri toplumun bir parçası olmakla kalmamaktadırlar; aynı zamanda, onların toplumsal deneyimleri ve dolayısıyla, toplumsal varsayımları ve amaçları da, ne denli eleştirel olsa bile, o toplumca derinliğine koşullandırılmıştır. Demek ki, *gerçekte* o toplumu süpürüp atmak, onların ve planlarının da süpürülüp atılmasını içermektedir. Zaten, köktenci ve köktenci olduğu için de uzun süreli bir toplumsal yeniden-kurma, çok büyük sayıda insanları köklerinden sökmek ve onlara yönlerini şaşırtmak zorundadır, böylelikle de hem psikolojik hem maddi anlamda yaygın karşıtlıklar yaratacaktır; bu durumda en azından bazı kimselerin kendilerini bu gibi etkilerle tehdit eden önlemlere karşı koymaya kalkışmaları beklenmelidir. İdeal toplumu gerçekleştirmeye çalışan erk başındakiler, bu gibi kişileri benlik çıkarları için bütünün iyiliğine karşı çıkıyorlar diye göreceklerdir — ki, bu da yarı yarıya doğru olacaktır. Dolayısıyla, bunlar toplumun düşmanları olarak görüleceklerdir. Bu, onları ister istemez daha sonra gelecek olaylarda kurbanlar haline getirecektir. Çünkü ideal erekleri gerçekleştirmek için çalışmak, bunlar aslında erişilmez olduklarından, çok uzun zaman alacaktır, dolayısıyla eleştiri ve karşıtlığın susturulması gereken süre gitgide daha uzayacaktır; böylece, en iyi niyetlerle de olsa, hoşgörüsüzlük ve otoriterlik yoğunlaşacaktır. Niyetler ve erekler ideal diye düşünüldükleri için de, bunların inatla gerçekleşmemeleri, ister istemez binlerinin tekneyi sallamakta olduğu yolunda suçlamalara yol açacaktır — sabotaj yapılmış ya da yabancılar işe karışmış yahut önderler yozlaşmış olmalıdır; çünkü devrimin eleştirisinden yan çizen bütün olanaklı açıklamalarda, binlerinin habisliği söz konusu olmak zorundadır. Böylelikle, suçluları tanılamak ve onları yok etmek gerekli olmaktadır; suçlular olması gerekince de, suçlular bulunacaktır. Bu noktaya gelindikte, devrimci rejim, gırtlağına kadar, eylemlerinin önceden kestirilmemiş sonuçlarına batmış olacaktır. Çünkü, devrimin düşmanları layıklarını bulduktan sonra bile, devrimci erekler inatla gerçekleşmemeyi sürdürecekler ve yönetici grup, çoğucası önceli rejimlerde en çok kınadığı noktalardan biri olan, acil sorunlara ani çözümler bulup buluşturma yoluna (Popper'in «plansız planlama» dediği yola) gitgide daha çok sürüklenecektir. Buysa, açıklanmış amaçlarıysa edimsel olarak yaptıkları arasındaki aynlığı daha da genişletecek — yaptıkları en kinik utopyacılık-karşıtı hükümetlerin etkenliklerine gittikçe daha çok benzeyecektir.

Gerçek, elbette, şudur ki, hemen hemen hepimiz, hangi yeni- den-kurma söz konusu olursa olsun, o yapılırken, toplumsal düzenin en önemli yanlarının işlemeye devam etmesini isteriz: insanların karınlarının doyurulması, üstlerinin başlarının giydirilmesi, ko- nutlannın olması, sıcak tutulması sürdürülmelidir: çocuklar, dayanılmaz bir biçimde perişan edilmeyeceklerse, bakım ve eğitimleri sürdürülmelidir; ulaşım, sağlık, polis ve itfaiye hizmetlerinin işletilmesi sürdürülmelidir. Çağcıl bir toplumda, bütün bunlar geniş çaplı örgütlere dayanmaktadır. Hepsini birden süpürüp atmak, sözcüğün tam anlamıyla bir kargaşa yaratır; böylesi bir durumda, ideal bir toplumun herhangi bir biçimde ortaya çıkabileceğine inanmak deliliğe yakındır; hatta şimdi elimizdekinden biraz daha iyi bir toplumun çıkabileceğine inanmak da öyledir. Bununla birlikte, biz kesin kararlı olsaydık bile, bütün yetkinlik düşlerimize karşın, hiçbir zaman her şeyi süpürüp attıktan sonra yeniden işe başlayamazdık. İnsanlar denizin üstündeki bir geminin mürettebatı gibidir: içinde yaşadıkları geminin diledikleri kesimini istedikleri modele göre yenileyebilirler, tümünü de kesim kesim istedikleri modele göre yenileyebilirler, ama hepsini birden istedikleri modele göre yenileyemezler.

Değişmenin hiçbir zaman durmayacağı olgusu, iyi toplum için bir proje fikrinin kendisini anlamsız kılmaktadır, çünkü toplum tıpkı o proje gibi olsaydı bile, hemen ondan ayrılmaya başlardı. Demek ki, ideal toplumlar yalnızca ideal oldukları için erişilemez değillerdir, herhangi türden bir projeye karşılık olmak için durulgan ve değişmez olmaları gerektiği için de erişilemezler; görünürlerde böyle olabilecek hiçbir toplum yoktur. Hatta, her geçen yılla toplumsal değişmenin temposu yavaşlamamak ta, hızlanmaktadır. Görebildiğimiz kadarıyla, bu sürecin sona ereceği de yoktur. Dolayısıyla, gerçekliklere karşılık olmayı umabilmek için, bir siyaset yaklaşımının durumlarla değil, değişimle ilgili olması gerekmektedir. Bize düşen ödev, belirli bir toplum biçimini kurmak ve sürdürmek gibi, olmayacak bir işi başarmak değildir: hiç durmayan bir değişme süreci içinde gerçekten olan değişiklikler üstündeki denetimimizi en çoğaltmak — ve bu denetimi bilgece kullanmaktır.

Toplum hiçbir zaman yetkin olmayacağı için, «Toplumun ideal biçimi nedir?» gibi sorular sormak akademik kalır. Kaldı ki, **Popper «nedir?»li soruları genellikle uygunsuz bulmaktadır:** «Çekim nedir?» ve «Yaşam nedir?» soruları bilimde ilerlemeyle ne denli ilgisizlerse, «Özgürlük nedir?» ve «Adalet nedir?» soruları siyasette ilerlemeyle o denli ilgisizdirler. Bir adım ötede saklı «nedir?» soruları da, bunlar kadar uygunsuz sayılmak gerekir — örneğin, «Britanya gerçekten bir demokrasi midir?» sorusu, doğruca «Demokrasi ile ne demek istiyorsunuz?» ya da «Demokrasi nedir?»e götürmektedir. Bu gibi soruların, gerçeğin özünü bir tanımın içinde ya kalama yolundaki yarı-sihirbazca girişimleri, Popper'in, bunların kullanılmasına «özcülük» adını vermesine neden olmuştur. Siyasette özcü yaklaşım, hemen hemen doğal bir biçimde Utopyacılığa ve öğretisel tartışmaya yol açar. Sahiden önemli sorularsa, «Bu koşullar altında ne yapmalıyız? Sizin önerileriniz nelerdir?» gibi sorulardır. Bunlara verilecek yanıtlar verimli bir biçimde tartışılabilir ve eleştirilebilirler; sonra, bunlara dayanmışlarsa da, sınanabilirler, öneri olmayan hiçbir şey uygulamaya vurulamaz. Demek ki, bilimde olduğu gibi siyasette de önemli olan, kavramların çözümlenmesi değil, kuramların eleştirel olarak tartışılması ye deneyin sınamalarına sokulmasıdır.

Otoriter yapılar, kesinlik hakkında, geleneksel bilim görüşüyle aynı yanlış fikirleri ve yöntem üstüne yanlış varsayımları içlerinde taşıdıkları için, Popper'in siyasette belirli bir toplum durumunu kurabileceğimiz ve sürdürebileceğimiz (bunu amaçlamamızın gerekmesi şöyle dursun) görüşüne yönelttiği eleştirinin altında yatan kanıtlar, onun bilimde kesin bilgiyi tanıtlayabileceğimiz ve koruyabileceğimiz görüşüne (bunu amaçlamamızın gerekmesi şöyle dursuA), yönelttiği eleştirinin altında yatan kanıtlarla birebir aynıdır. Buna karşılık, onun, bilimin bilimsel yöntem *olduğu* görüşü ve bu yönteme nasıl bakılması gerektiği hakkındaki görüşü de, her düzeyde, siyasetin siyasal yöntem olduğu ve *bu* yönteme nasıl bakılması gerektiği hakkındaki görüşüyle karşılıklı olarak bağıntılıdır. Her iki konuda da, Popper bizden, sonu olmayan bir geri besleme sürecini hayal gücü ve duyarlılıkla kullanmamızı istemektedir — bu sürecin içinde cesaretle yeni fikirlerin ortaya atılması, değişmez bir dü-zenlilikle, onların deneyin ışığında sıkı bir hata ayıklama sürecine uyruk tutulmalarıyla birlikte yürütülecektir. Popper bu yaklaşıma, felsefede «eleştirel akılcılık», siyasette de «bölük pörçük toplumsal mühendislik» demektedir. Bu deneyimin üç katlı bir bahtsızlığı vardır: «bölük pörçük» zaten pek iyi olmayan bir anlamda kullanılır, buradaysa bir de, üstelik, önerilen yöntemin köktenciliğini gizlemektedir; «mühendislik» de insanlara ilişkin olarak kullanılınca sevimsiz birtakım şeyler akla getirmektedir. Bu söz kulağa duygusuz geliyor, fakat Popper'in onu savunmasından daha tutkulu ya da onun bu yöndeki kimi

kanıtlarından daha insancıl hiçbir şey olamaz. Bu felsefenin nasıl bir bütünlüğü olduğunu göstermeye çalışırken, ben bu kitapta daha çok mantıksal kanıtlar ve onların ilişkileri üstünde durdum; fakat daha da önemlisi, ahlaksal kanıtlardır — bunları ve bu kitapta ele almadığımız daha pek çok konuyu incelemek için, okuyucuya Popper'in yapıtlarına başvurmasını salık veririm.

Sh:79-96

Kaynak: Bryan Magee, Karl Popper'in Bilim Felsefesi ve Siyaset Kuramı, Çeviren: Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İkinci Basım: 1990, İstanbul

ÇATIŞAN KÜLTÜRLER-Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler

1492'nin çeşitli yıldönümleri ve 1492'nin farklı yerlerde, farklı insan gruplarınca algılanmasında ve anılmasında görülen keskin karşıtlıklardı. ***Amacım başta İber Yarımadasındaki Müslüman iktidarının son ileri karakolu Gırnata'nın (Graneda) Hıristiyanlarca fethedilmesi ve birkaç ay sonra İspanya'nın her yanındaki Yahudilerin ülke dışına sürülmesi olmak üzere aynı yıl içinde meydana gelen başka bazı olaylara dikkat çekmek, görünüşte birbirinden farklı olan bu olayların nasıl birbiriyle bağlantılı olduğunu göstermek ve bunu yaparken de üç süreci, yani fetih, ülkeden çıkarma ve keşif süreçlerini uluslararası, dinlerarası ve hatta denebilirse kıtalararası tarihin oluşturduğu daha geniş bir çerçeve içine oturtmaktı.***

Avrupa'nın batı ucunu geri almaya ve yeniden fethetmeye yönelik uzun mücadelenin tamamlandığının işareti olan Hıristiyanların Gırnata'yı ele geçirmesi, Avrupa'nın büyük karşı saldırısına da zemin hazırladı. Derin bir anlamda bu karşı saldırının başlangıç noktası İspanyol ve Portekiz denizcilerinin seyahatleriydi.

1492'ye gelindiğinde İber Yarımadası'nın her yanında Hıristiyan yönetimi hüküm sürmekteydi; ama Yahudiler ve çok daha büyük sayıdaki Müslümanlar olmak üzere geride Hıristiyan olmayan birçok insan kalmıştı. İspanya'nın ve birkaç yıl sonra da Portekiz'in Hıristiyan hükümdarları, yeniden fetih ve karşı saldın sürecinin zorunlu bir parçası olarak bunları tasfiye etme işini yerine getirdi. İki azınlıktan daha küçüğü ve daha zayıfı Yahudilerin kovulması atılan ilk adım oldu. Daha büyük çapta, daha karmaşık ve daha tehlikeli bir iş olan Müslümanların ülkeden atılması ise biraz daha uzun bir zaman aldı.

Avrupa'nın yayılması her iki uçta aynı anda meydana geldi ve her ikisinde de yüzyıllar boyunca sürmüş Müslüman egemenliğini ortadan kaldırma çabasıyla başladı. Doğuda Ruslar uzun bir mücadelenin ardından sonunda tarihçilerinin deyişiyle "Tatar boyunduruğu"ndan kurtulmayı başardı. Batıda Hıristiyanlar sekiz yüzyıl önce kurulmuş olan Mağribi egemenliğine ve hatta zaman içinde Mağribi varlığına son verdiler. Avrupa'nın hem doğusunda, hem de batısında yeniden dirilen Hıristiyanlar bu mücadeleyi düşman kampın içlerine taşıdılar. Doğuda Ruslar Tatarları önlerine katarak Tatar topraklarına girdiler, Orta ve Kuzey Asya üzerinde bir egemenlik kurdular. Batıda daha sonra öteki denizci halkların da izlediği İspanyollar ve Portekizliler, kovaladıkları Mağribilerin peşinde Afrika ve Asya'ya yöneldiler ve neredeyse tesadüfen Amerika'yı "keşfedip" sömürgeleştirdiler.

Bernard Lewis
Princeton, Şubat 1994

ÜLKEDEN ÇIKARILMA

Duyarlı bir Venedik yurttaşı 13 Nisan 1602'de, Fondaco dei Turchi'nin sürekli hizmet vermek üzere kurulması önerisine karşı çıkan bir dilekçeyle cumhuriyet yönetimine başvurdu. Kenti ziyaret eden Türk tüccarlara yiyecek ve barınak sağlayan bu kurum, dilekçe sahibine göre bir dizi nedenden dolayı sakıncalı ve tehlikeliydi. Tek bir yerde çok sayıda Türk'ün varlığı kaçınılmaz olarak bir caminin inşasını ve Muhammed'e tapınılmasını getirecekti. (Anlaşılan dilekçe sahibi İslamiyet hakkında çok az şey biliyordu. Müslümanlar Muhammed'e tapmazlar.) Bu durum halihazırda Yahudi ve Protestan Alman varlığının yol açtığından daha büyük bir skandal olacaktı. Bir kere, Türklerin sefih davranışları ahlak bozucu bir etki yaratacaktı. Ayrıca, çok daha önemlisi Fondaco Türklerin siyasal tasarılarını kolaylaştıracaktı. Böylelikle "tek bir padişahın yol gösterdiği ve büyük bir deniz gücüyle donanmış" Türkler, "bir reis ya da hükümdardan yoksun" ve "dünyanın ayaklar altına aldığı" Yahudilere oranla Venedik'e çok daha fazla zarar verebilirdi.[18]

Müslümanlar ile heretikler arasında bağlantı kurmak alışılmadık bir şey değildi. Ortaçağ Batı dünyasında yaygın olan bir hikâye daha da ileri giderek, Muhammed'i, papalık seçiminde bir tarafa itilmesine çok içerleyerek Arabistan'a giden ve orada rakip bir dini başlatan dönme bir kardinal olarak gösteriyordu.[19] Hatta bu tür saçma fantezilerin ötesinde, Protestanlara yönelik Katolik polemikleri bazen İslamiyeti erken bir Reform hareketi gibi sunuyor, suretlerden hoşlanmama, Teslis ve *Mariolatry* (Meryem'e tapma) öğretilerini reddetme gibi ortak yönlerini ve başka bir düzeyde de padişah ile Protestan hükümdarlar arasındaki danışıklı dövüş iddialarını ileri sürüyordu. Ama Müslümanlarla Yahudileri kilise ve din düşmanları olarak göstermek çok daha eski ve çok daha yaygındır; bu anlayışın kökleri en azından Birinci Haçlı Seferi dönemine kadar inmektedir.[20]

---

18 Paolo Preto, *Venezia e i Turchi,* Floransa, 1975, s. 132.

19 Ortaçağda ve modern çağda Batının Hz. Muhammed'i nasıl gördüğüne ilişkin bkz. *EI²,* 'Muhammad"; bu maddede geniş çaplı yol gösterici bibliyografik bilgi verilmektedir. Daha eski literatür açısından başvurulması gereken klasik bir çalışma: Alessandro d'Ancona, 'La leggenda di Maometto in Occidente", *Giornale storico della letteratura italiana,* 13(1899), s. 199-281.

20 Daha 11. yüzyıl başlarında Fransız tarihçi Adhömar de Chabannes, Fatımi halifesi elHâkim'in emri üzerine Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesi'nin yıkılmasının sorumluluğunu Yahudilere yıkar ve Batılı Yahudilerin Doğuya Hıristiyanları suçlayıcı mektuplar gönderdiğini ve Doğulu Serazenlere karşı Batılılardan oluşan bir ordu göndermeye hazırlandıkları yönünde uyarılarda bulunduğunu öne sürer. Bkz. Adh6mar de Chabannes, Chronican Aquitanicum et Frarıcicum 137, aktaran Hatem, Les PoĞsies âpiçues, s. 43. Allan Harris Cutler ve Helen Elmquist Cutler'ın The Jew As Ally of the Müslim: Medieval Roots of Anti-Semitism, Nötre Dame, 1986 adlı yapıtında yer alan ve anti-semitizmin temeldeki nedenini bu sanal ilişkiye bağlayan iddia abartılı görünmektedir.

Karanlık Çağ denen dönemde Hıristiyan Avrupa'daki Yahudiler oldukça ileri bir hoşgörüden yararlanmışlardı. Yahudilerin sıkıntıları Haçlı askerlerinin Kutsal Topraklar'da kâfirlerle çarpışmaya koyulması ve işe önce içerideki kâfirlerden başlamanın uygun olacağını düşünmesiyle ortaya çıktı. Dönemin bir İbrani tarihçisi durumu şu sözlerle anlatıyordu:

> Artık yola çıkma zamanı geldi. Yahudilerin oturduğu kentlerden geçerken bir-birlerine şöyle dediler: "Bak şimdi, kâfir mabedini arayıp bulmak ve **İşmaeloğullarından** intikamımızı almak için uzun bir yola koyuluyoruz; oysa burada tam da içimizde ataları O'nu haksız yere katledip çarmıha germiş Yahudiler bulunuyor. İntikamımızı önce onlardan alalım, İsrail adının bir daha hiç hatırlanmamasını sağlamak üzere ülkelerimizde onların kökünü kazıyalım ya da onlara kendi dinimizi kabul ettirelim."[21]

11. yüzyıl sonlarından başlayarak Orta ve Batı Avrupa'daki birçok Yahudi cemaati din değiştirme ya da ölme, daha doğrusu onların bakış açısıyla dinden çıkma (irtidad) ya da din uğruna şehit olma arasında bir seçim yapma durumuyla karşı karşıya bırakıldı. Çoğu kez bu feveranları kışkırtan da bizzat inananları yeni bir Haçlı seferine çıkmaya çağıran kişiler ya da yetkili makamlardı. Bunlar arasında heretikleri ve Yahudileri sindirmede dikkate değer başarılar kazanmakla birlikte, insanları Haçlı Seferleri için harekete geçirmede çok daha az başarılı olan 15. yüzyılın Fransisken vaizi ve Engizisyon yargıcı João de Capistrano gibi meşhur şahsiyetler de vardı. Daha sonra azizler listesine alman João'nun adı hâlâ Kaliforniya haritasını süslemektedir.

Dinsel duyarlılığın en üst düzeye çıktığı, Hıristiyan âleminin gerek içeride gerekse dışarıda bölünme, heretiklik ve inançsızlığın oluşturduğu üç yönlü bir tehdit altında göründüğü o günlerde, daha önce ay kın görüşlere karşı gösterilmiş olan ve her zaman nazik bir dengeye dayanan hoşgörü iyice azalarak yok denecek bir düzeye kadar indi. Özellikle Hıristiyanlık adına geri alınmış olan yeni topraklarda Yahudiler ve Müslümanlar, güçlükle kazanılmış olan Hıristiyan birliği ve bağımsızlığı için sürekli bir tehdit olarak görülmekteydi. Batı Avrupa'da Yahudiler ile Mağribiler, Doğu Avrupa'da da Yahudiler ile Türkler polemik yazılarında, vaazlarda ve hatta yerel birimlerin, kralların ve papaların yasal düzenlemelerinde genellikle Hıristiyan âleminin düşmanları olarak birlikte anılmaktaydı. Onların gündelik alışkanlıkları bile sanki bu algılayışı doğrular gibiydi. 1670 gibi geç bir tarihte, Akdeniz'deki bir gemide görevli olan ve zamanını bir günce tutup kötü şiirler yazarak geçiren bir İngiliz askeri vaizi bu çağrışımın bir yönünü şöyle yansıtmaktaydı:

Tanrım Kral Charles'ı, York Dükü'nü

Ve kraliyet ailesini

Domuz eti yemeyen Yahudi ve Türklerden sen koru;

---

21 Shlomo Eidelberg, çev. ve ed., The Jews and the Crusades: The Hebrew Chronicles of the First and Second Cmsades, Madison, 1977, s. 22.

Güzel Efendimiz kurtar beni.

Bu ortamda ateşli kuruntuların bazen fesada dönük tertipler görmeye yönelmesi şaşırtıcı değildir: Müslümanlar zaman zaman Yahudi ajanı, daha sıklıkla olmak üzere Yahudiler de Müslüman ajanı, gizli görevlisi ya da en azından sempatizanı sayılmaktaydı. 1877-88 arası gibi geç bir dönemde, Disraeli'nin izlediği Türk yanlısı politikanın Liberal muhalifleri bu sava sarılmaktaydı. Parlamento'daki Liberal üyelerden biri ve yazar T. P. O'Connor'a göre, "onun [Disraeli'nin] Türkiye sorununa (...) genel bakışını belirleyen, bir Yahudi olarak Türklerin hısmı olması ve yine bir Yahudi olarak kendini Türklerle ortak davaya baş koymak zorunda hissetmesi"ydi. Seçkin bir tarihçi ve Oxford öğretim üyesi olan E. A. Freeman daha da ileri gitmekteydi: **"Avrupa genelinde basının en sıkı Türk taraftarı olan kesimi büyük ölçüde Yahudilerin elindedir. Çok küçük bir istisna grubu dışında, Yahudiler her yerde Türk dostudur."** Liberal Parti'nin lideri Gladstone bile Argyll Dükü'yle bir sohbetinde şu belirlemede bulunmaktaydı: "Dizzy'nin gizli Yahudiliğinin bu politikalarla bir ilişkisinin olduğu yolunda güçlü kuşkularım var."[22] Victoria dönemi İngiliz liberallerinin bile bu doğrultuda düşünüp konuşabildiği göz önüne alınırsa, hoşgörünün daha az olduğu zaman ve mekânlarda başka kimselerin çok daha yoğun kuşkular beslemesine ve Yahudilere karşı harekete geçmeye yatkın olmasına pek şaşmamak gerekir.

Yeni birleşmiş olan İspanya'nın Katolik hükümdarları, Ocak 1492'de Gırnata zaferinden sonra kendilerini iki tehlikeyle karşı karşıya buldular. Bunlardan biri siyasal ve askeri nitelikteydi: Bir Müslüman karşı saldırısı tehlikesi. Akdeniz'in öteki ucunda, kırk yıl kadar önce Konstantdnopolis'i ele geçirdikten sonra muzaffer bir tavra giren yeni ve kudretli bir Müslüman imparatorluğu hem ordu, hem de deniz gücünü batıya doğru genişletiyordu. Mağribilerin 1578'de Üç Kral Çarpışması'nda Portekizlileri ezici bir yenilgiye uğratmalarının da gösterdiği gibi, yalnızca birkaç mil ötedeki Kuzey Afrika'da hâlâ zorlu Müslüman kuvvetleri vardı. Müslümanların olası bir geri dönüşüne karşı savunmaya ve belki önce davranmaya dönük tedbirler almak gerektiği açıktı.

Öteki tehlike dinsel nitelikteydi. Bu bakımdan İslamiyet artık tehlikeli bir düşman olarak görülmemekteydi. İlahiyat çerçevesindeki bir hesaplamada, deyim yerindeyse, İslamiyete aldırış edilmeyebilirdi. Hıristiyanlığın yeryüzüne inişinden sonra geldiği için, Hıristiyan anlayışına göre zorunlu olarak asılsızdı ve heretik bir akım ya da bir sapma olarak bertaraf edilebilirdi. Hatta Hıristiyan eskatologyası içinde Vahiy Kitabı'nda sözü edilen "şeytan" kapsamında ele alınabilirdi. Müslüman ilerleyişi sırasında dönmeler arasında çok güçlü olan İslamiyetin çekiciliği, geri çekilmeleriyle birlikte zayıflamaya yüz tutmuştu. Osmanlıların olağanüstü zaferleri bile, halifelerin daha önceki zaferlerinde olduğu gibi fethedilen

22 Bu konularda bkz. Bernard Levvis, 'The Pro-Islamic Jews', *Judaism,* 17 (1968), s. 391-404; aynı yazının gözden geçirilmiş yeni baskısı, a.y., *İslam in History,* 2. b., Chicago, 1993, s. 137-51.

topraklarda çok sayıda insanı İslamiyetin kesinlikle Allah'ın hakiki dini olduğuna inandıramamaktaydı.

Buna karşılık Yahudilerin farklı bir durumu vardı. Siyasal ve askeri açıdan güçleri önemsizdi. Venedikli dilekçe sahibinin işaret ettiği gibi, onlar öndersiz ve ayaklar altında çiğnenen bir halktı; isteseler bile herhangi bir zarar verebilecek güçleri yoktu. Ama Yahudiliğin zımnen Hıristiyanlık için oluşturduğu dinsel tehdit başka bir konuydu. Hıristiyanlıktan sonra değil, önce geldiği için heretik bir akım ya da bir sapma olarak savuşturulması mümkün değildi. Adını Eski Ahit olarak değiştirerek İbranice *Kitab-ı Mukaddesi* benimseyen Hıristiyanlar, buna vahyi tamamlamak ve Tanrı'nın Yahudilere vermiş olduğu sözleri yerine getirmek üzere İsa'nın nasıl geldiğini açıklayan bir Yeni Ahit eklemişlerdi. Bu mantığa göre, yeni indirilen dini hoş karşılayıp benimseyen ve Tanrı'nın seçtiği yeni lütuf sahibi olarak Hıristiyan kilisesiyle kimliklerini birleştiren ilk kişilerin Yahudiler olması gerekirdi.

Birçok Yahudi gerçekten de bu görüşü benimsedi ve sonradan Hıristiyan âlemine dönüşen cemaatin çekirdeğini oluşturdu. Ama ötekilerin ısrarla Hıristiyanlığı reddetmesi ve Yahudiliğin ayrı bir din olarak varlığını sürdürmesi, birçok Hıristiyan tarafından inançlarının ana ilkelerine karşı çıkma olarak görülmekteydi. Müslümanların tersine Yahudiler Eski Ahit'i bilmemekle ya da Tercih ve Vaat'ten habersiz olmakla suçlanamazdı. Dolayısıyla bu kitaplara ve öğretilere ilişkin Hıristiyan yorumunu kabul etmeye yanaşmamaları, en duyarlı olduğu bir alanda Hıristiyanlığa meydan okumaydı.

Zorla Hıristiyanlaştırılan ve yeni inanca göre yetiştirilen çok sayıda Yahudinin yine de gizlice eski inançlarını korumada ve bunu, doğarken vaftiz edilen ve Hıristiyan olarak eğitilen çocuklarına ve torunlarına aktarmada diretmesi, bu meydan okumayı ve üstü örtülü hakareti daha incitici hale getirmekteydi. Yahudileri ülkeden çıkarmanın gerekçelerinden biri, boyun eğmeyen ve din değiştirmeyen Yahudilerin süregelen varlığının baskı altında vaftiz olmayı kabul edenlerin gerçekten yeni dine dönmesini kösteklemesi ve sürekli ayakta kalan bir dinden çıkma tehlikesi yaratmasıydı.

Yahudilerin en azından kilise otoritesi için yarattığı bir başka ve uzun vadede daha sinsi bir tehdit vardı. Bu tehdidi doğru bir biçimde belirleyen Aziz João de Capistrano, Almanya'da ve Viyana'da verdiği vaazlardan bazılarında Yahudilerin Hıristiyanlar arasında yaymaya çalıştığı "aldatıcı" bir görüşten söz ediyordu: **"Yahudiler herkesin kendi inancına göre günahlardan kurtulup mağfirete erebileceğini söylüyor, oysa bu olanaksızdır."**[23] Bir kere, Aziz João de Capistrano'nun belirttiği şey Yahudilere ya da inançlarına yönelik bir iftira değildi. Haham öğretisine göre, On Emir'in Musa'ya bildirilmesinden önce, Nuh'a indirilen ve bütün insanlık

---

23 Johannes Hofer, *Johannes Kapistran: Ein Leben im Kampf um die Reform der Kirsche,* c. 2, Heidelberg, 1964, s. 155. Karş. H. H. ben-Sasson, ed., *A History of the Jewish People,* Cambridge, Mass., 1976, s. 580.

için bağlayıcı olan yedi emir vardı.[24] Bunlardan dinsel olarak nitelendirilebilecek ilk ikisi tek bir Tanrı'ya inanmayı emreder ve çoktanrıcılık ile oyma putları yasaklar. Cinayet, hırsızlık, zina, hayvanlara eziyet ve benzeri şeyleri yasaklayan öteki emirler gerçek adaleti tanımlayan bir tür doğal hukuk yasasını oluşturur. Çok iyi bilinen bir haham darb-ı meseline göre, bütün halklar arasındaki dürüst insanların cennette bir payı vardır. Aziz João de Capistrano ve ona benzer öteki kişiler için, kendi anlayışlarına öylesine yakın olan İslamiyetin zafer tutkusunu anlamak ve onunla, uygun biçimde, yani savaş alanında kavgaya tutuşmak kolaydı. Silahsız Yahudi komşularının dinsel göreceliği farklı bir meydan okumaydı ve farklı bir karşılığı zorunlu kılmaktaydı.

Gırnata'daki zaferlerinden ve İspanyol krallıklarının birleşmesinden sonra, Katolik hükümdarlar siyasal ve askeri birliği sağlamışlardı. Ama dinsel birliği sağlamış değillerdi; çünkü yönetimleri altındaki topraklarda hâlâ çok sayıda Yahudi ve daha da çok sayıda Müslüman vardı. Kuşku yok ki, ideolojik olduğu kadar, geçerli pratik nedenlerle, dikkatlerini önce Hıristiyan öğretileri için en tehdit edici ve Hıristiyan iktidarı için en kolay alt edilebilir olan Yahudilere çevirdiler.

Yahudilerin, yani "şu öndersiz ve ayaklar altına alınmış halk"ın ülkeden çıkarılması görece güvenli ve kolaydı. Bu hareket aynı zamanda daha sonra girişilen ve daha büyük çaplı, daha zorlu ve kapsam bakımından daha önemli olan Müslümanları ülkeden atma işi için yararlı bir tecrübe sağladı.

Yahudilerin Ülkeden Çıkarılma Fermanı 31 Mart 1492'de Gırnata'da imzalanıp duyuruldu ve 29 Nisan'da yürürlüğe kondu. Bütün Yahudiler 31 Temmuz'a değin ya vaftiz olmayı kabul edecek ya da krallıktan ayrılacaktı.

Yahudilerin 1492'de Fernando ve Isabel'in fermanı uyarınca İspanya'dan çıkarılması, bu tür eylemlerin en iyi bilineni olmakla birlikte hiçbir biçimde ilk örneği değildi. 13. yüzyıl sonlarında ve 14. yüzyıl başlarında Yahudiler yine krallık fermanlarıyla Napoli, İngiltere ve Fransa krallıklarından, ayrıca birçok kent ve prenslikten kovulmuşlardı. İspanya son örnek de olmadı. Yalnızca birkaç yıl sonra, 1496'da Portekiz Yahudileri ve ayrıca onlar arasında kısa süreli ve aldatıcı bir sığınak bulan tahminen 100.000 dolayındaki İspanyol Yahudisi çok daha sert bir sınırdışı etme eylemine maruz kaldılar.

Böylesine ıstırap verici seçeneklerle karşı karşıya kalınca, çok sayıda İspanyol ve Portekiz Yahudisi kendisine dayatılan inancı dışarıya karşı kabul etme ve özel yaşamda reddetme tutumlarını birleştirerek, sorunlarına rahat olmayan ve tehlikeli bir çözüm buldu. Dönmeler resmi olarak *conversos* ya da *nuevos cristianos* (yeni Hıristiyanlar) olarak anılıyordu; gayriresmi olarak ise çoğunlukla *viejos cristianos* (eski Hıristiyanlar) tarafından *marranos*

---

24 Nuh'un emirleri için bkz. *Midrash Bereshit Rabba, Noah,* 34.8, İngilizce çeviri, H. Freedman ve Maurice Simon, *The Midrash Rabbah: Genesis,* c. 1, Londra, 1977, s. 272.

olarak nitelendiriliyordu. Asıl anlamı “domuz” olan ve mecazi bakımdan “domuzca karaktere ve huylara sahip bir kişi”yi ifade eden İspanyolca *marrano* sözcüğü, zaman içinde özellikle gizlice Yahudi ibadetini sürdürdüğünden kuşku duyulan yeni Hıristiyanlar için kullanılır hale geldi. Bu anlamda marranizm, yani gizlice bir inanca bağlı kalırken görünüşte başka bir inancı kabul etme, hiçbir biçimde İber Yarımadası’yla sınırlı değildir; başka zaman ve mekânlarda birçok benzer örneği vardır. Ama önemli bir istisna dışında hiçbir yerde, derece ve etki bakımından İspanya ve Portekiz’deki gizli Yahudilerin düzeyine ulaşmamıştır.[25]

1492’nin ilk yıldönümü olayı olan Gırnata’nın ele geçirilmesi, İspanyol ulusu ve Hıristiyan kilisesi için büyük bir zafer olarak hâlâ mümince kutlanmaktadır. 1492’nin beş yüzüncü yılına giren ikinci olay, yani Yahudilerin kovulması en azından açıkça kutlanmadı,[26] ama uygun bir havada anıldı. **Bununla birlikte 1992’de en azından bir yerde, İstanbul’da, yalnız anmayla yetinilmeyip kutlama töreni de düzenlendi; haliyle bu kutlama Yahudilerin İspanya’dan ayrılmasıyla değil, Türkiye’ye varmasıyla ilgiliydi.** İspanya ve Portekiz sürgünleri arasında ötekileri çok geride bırakan en büyük grup burada kalıcı sığınak ve yeni yurtlar bulmuştu. 1992 yılı birçok anma törenine sahne oldu; bunları beş yüz yıl önce yeni yurtlarına varanların torunları, onlara kucak açmış olanların torunlarının desteği ve işbirliğiyle düzenledi.

İspanya ve Portekiz’den kaçan Yahudiler birçok ülkeye gittiler: Fransa, Hollanda ve daha sonraları İngiltere. Bir başka ülke de, İspanya ve Portekiz’deki Katolik baskılarından kaçan bir grup mültecinin, garip bir cilveyle, papalığa bağlı kilise devletlerinde barınak bulduğu İtalya’ydı. Bu Yahudiler, *marrano* kökenlerini belirtmenin, özgürlüklerini ve hatta hayatlarını tehlikeye sokabileceği Venedik’te, doğudan gelenler için kullanılan “Levantini”nin karşıtı olarak batıdan gelen anlamındaki “Ponentini” adıyla anıldı. İspanya’dan kovulmayı izleyen yıllarda Kuzey ve Güney Amerika’daki Avrupa kolonilerinde yeni yurtlar edinen ve yeni hayatlar kuran bazı Yahudiler bile çıktı. Batılı mülteciler ve onların soyundan gelenler arasında seçkin şahsiyetler vardı. Ama ötekilerden çok daha kalabalık olan en önemli grup

---

25 *Marrano'lora* ilişkin geniş bir literatür vardır, İspanya’daki ve İspanyol imparatorluğu'ndaki akıbetlerine ilişkin genel bir inceleme için bkz. Antonio Domınguez Ortiz, *Los judeoconversos en Espana y America,* Madrid, 1978. Ispanya'da 'kan saflığı'nın araştırılması üzerine bkz. Albert Sicroff, *Les Controverses des statuts de* '*Purete de sang*' *en Espagne du XV*[e] *au XVII*[e] *siecle,* Paris, 1960. Osmanlı yönetimindeki Kudüs'te yeniden din değiştirmiş bir İber *marranosunun* yaşadığı manevi olaylara ilişkin dikkate değer bir inceleme için bkz. Minna Rozen, *Jewish Identity and Society in the Seventeenth Century: Reflections on the Life and Work of Rafael Mordekhai Malki,* Tübingen, 1992. Şiilerin dinsel düşüncelerini gizleme âdeti için bkz. *El*[2]*,* 'Takîya*.

26 Venezuela'da 1985'te verilen ve sonuncusu Ekim 1992'de olmak üzere 'Dinsel Oturumlar' dizisini başlatan bir konferans, ülkeden çıkarılmayı, fiilen kutlamasa da, ulusal birliği sağlamak için zorunlu önlemler olarak Engizisyonla birlikte haklı göstermekte ve dolayısıyla ehven-i şer saymaktadır. Bkz. Jorge Olavarrıa, *Conmemoraciön del descubrimento de Amârica,* Caracas, 1985, özellikle s. 13, 16-18. Bu konferansa dikkatimi çektiği için Netanel Lorch'a teşekkür borçluyum.

İslam ülkelerine, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa, Asya ve daha sonraları Afrika'daki geniş topraklarına gidenlerdi.[27]

Yahudilerin bir İslam ülkesini tercih etmelerinin özel bir nedeni vardı. Birçok Yahudi, daha sonraki bir tarihte göç edip yeniden Yahudiliğe dönmek için uygun bir fırsatı kollamak üzere İspanya ve Portekiz'deki yurtlarında kalıp vaftiz olmayı kabul etmişti. Herhangi bir Hıristiyan ülkesinde, hatta en hoşgörülü olanlarda bile, bu biçimde dinden çıkmak ölüm cezasını gerektirebilirdi. İslam ülkelerinde de Müslümanlıktan çıkma idamla cezalandırılıyordu, ama Hıristiyanlıktan cayıp Yahudiliğe geçmek kayıtsızlıkla karşılanan bir konuydu. Her ne olursa olsun Müslüman fıkıh âlimleri çoğu zaman zora dayalı din değiştirmenin geçerli olmadığı ve dolayısıyla, böylesi bir din değiştirmeden vazgeçmenin dinden çıkma suçu oluşturmadığı görüşünü savunmaktaydı.[28] Bu bakımdan Yahudi *marrano*'ların eski inançlarına yeniden dönmek için Hıristiyan bir ortam yerine Müslüman bir ortamı tercih etmelerinde açık bir çıkarları vardı. Bu farklılığın gaddarca bir örnekle ortaya çıktığı bir olay, 1555-1556'da papalığa bağlı devletlerden Ancona'da açıkça bu tarzda yaşayan bir grup Portekizli Yahudinin, *marrano* olmakla suçlanması ve dinden çıkma suçuyla yargılanmasıydı. Soruşturma sırasında itirafta bulunarak yeminle Yahudilikten vazgeçenler, kalyonlarda ömür boyu kürek cezasına çarptırılarak ödüllendirildi. Geriye kalan yirmi dört erkek ve bir kadın devlet yetkililerine teslim edildi ve ardından boğularak yakıldı. Osmanlı padişahının sert diplomatik müdahalesi bile serbest bırakılmalarını sağlayamadı.[29]

Osmanlı topraklarına yerleşen Yahudiler, İspanya ve Portekiz'den kaçanların en büyük grubuydu ve sayıca ötekilerden çok daha fazlaydı. Ayrıca öbür Avrupa ülkelerinden gelme Yahudiler ile bölünme yanlısı olmaları ya da heretiklik nedeniyle uğradıkları baskılardan kurtulmaya çalışan Hıristiyanlar da dahil olmak üzere, Avrupa'dan Türkiye'ye kaçmış birçok

---

27 Geniş kapsamlı bir araştırma için bkz. The Sephardi Heritage: Essays on the History and Cultural Contribution of the Jews of Spain and Portugal, c. 1: The Jews in Spain and Portugal Before and After the Expulsion of 1492, ed. R. D. Barnett, Londra, 1971; c. 2: The Western Sephardim, ed. R. D. Barnett ve W. M. Schwab, Grendon, Northants 1989.

28 Kurtuba'da (Cordova) doğup gençlik yıllarını orada ve Fas'ta geçiren büyük Yahudi ilahiyatçı ve hekim Maimonides'in (Ibni Meymun) yaşadıkları bu konuda çok iyi bilinen bir örnektir. Bir kaynağa göre, mutaassıp Muvahhid yönetimi altında dışarıya karşı İslam dinini benimsemek zorunda kalır, ama ilk fırsatta ailesiyle birlikte daha hoşgörülü bir ortamın olduğu Mısır'a kaçar. Orada Yahudiliğe döner ve Kahire'deki bir Yahudi cemaatinin başına geçer. Bir gün Fas'tan gelmiş bir Müslüman ziyaretçi onu tanıdığını iddia eder, onu Islamdan dönmekle suçlar ve işlediği ağır suçtan dolayı hukukun gördüğü en yüksek cezaya çarptırılmasını ister. Mısırlı kadı sözü edilen din değiştirme eyleminin gönüllü olmadığı için geçerli sayılamayacağı ve bu nedenle dinden çıkma suçunun oluşmadığı kararına varır. Maimonides kendi dinine göre ibadet etmede serbest bırakılır ve mesleğine yeniden döner. Bu hikâyeyi 13. yüzyılın bir Mısır âlimi hekimlerin tarihiyle ilgili kitabında anlatır. Bkz. Ibn al-Qiftî *Ta'rtkh alHukamâ,* ed. J. Lippert, Leipzig, 1903, s. 317-19.

29 Bkz. Attilio Nilano, *Storia degli ebrei in Italia,* Torino, 1963, s. 250-52; kitapta daha önceki kaynaklar ve araştırmalar belirtilmektedir.

mülteci grubu arasında da en büyük grup olarak öne çıkmaktaydı. Öte yandan Türk yetkililerinin Yahudilerin gelişine izin vermekle kalmayıp, bunu özendirdiğini ve hatta desteklediğini gösteren ciddi veriler vardır. 15. ve 16. yüzyıllarda böyle bir politikanın izlenmesi bir açıklamayı gerektirmektedir.

İspanya'dan kovulmanın henüz belleklerde taze olduğu ve hâlâ kaygı uyandırdığı 1523'te, Eliyahu Kapsali adlı bir Yahudi tarihçi tuttuğu bir güncede şunları yazıyordu:

> ***Osmanlı hükümdarı Sultan Bayezid, İspanya kralının Yahudilere yaptığı bütün kötülükleri duyup onların bir sığınak aradıklarını öğrenince, hallerine acıdı. Bunun üzerine ülkesinin her tarafına özel görevliler göndererek, kendisine bağlı kentlerdeki valilerin Yahudileri almama ya da sürme yoluna gitmemeleri, tersine onlara kucak açmaları gerektiğini duyurdu ve bu emrini yazılı hale getirdi. Ve böylece ülkesinin her tarafındaki bütün insanlar Yahudileri iyi karşılayıp gece ve gündüz korudu. Yahudilere kötü davranılmadı ve hiçbir zarar verilmedi. İspanya'dan kovulan binlerce ve onbinlerce kişi Osmanlı topraklarına vardı ve ülke onlarla doldu. Ardından Osmanlı topraklarındaki Yahudi cemaatleri sayısız büyük hayır işleri yaptılar ve tutsakları fidye verip kurtarmak için su gibi para akıttılar.***[30]

Alıntının sonunda sözü edilen kişiler, korsanlarca yakalanan ya da yolculuk için bindikleri gemilerin kaptanları ya da mürettebatı taraflından sırf fidye için tutulan çok sayıda Yahudidir. Aktarılan metnin bir bölümü doğrudan *Kitab-ı Mukaddesin* içindeki Ezra Kitabı'ndan (1:1) yapılmış bir alıntıdır. Burada Eski Ahit'in adil ve iyiliksever yabancı hükümdar paradigması olarak sunduğu Pers kralı Kyros'un Yahudi halkına mağfiret ve himaye getirişi anlatılmaktadır.

Kapsali ne bir İspanyol Yahudisiydi ne de Osmanlı tebaasındandı. Girit'teki eski Yahudi cemaatinin bir mensubuydu; dil ve kültür bakımından Yunan kimliğine sahipti ve siyasal bağlılık bakımından Venedik Cumhuriyeti'nin tebaasıydı. Tarih uzmanı olma gibi bir iddiası yoktu; tersine birçok yönden anlaşıldığı kadarıyla oldukça basit ve cahil bir insandı.

---

30 Eliyahu Capsali, *Seder Eliyah Zûtâ,* c. 1, ed. Aryeh Shmuelevitz, Kudüs, 1975, s. 218-19; bazı bölümlerin yer aldığı daha eski bir baskı, M. Lattes, *De vita et scriptis Eliae Kapsalii,* Padova, 1869, s. 12-13. Kapsali ve eserleri hakkkında, bkz. Moritz Steinschneider, *Die Geschichtsliteratur der Juden,* Frankfurt, 1905, s. 93-94. Yahudi kaynaklarında Hıristiyan Avrupa'da baskıların uygulandığı bir sırada Osmanlı Imparatorluğu'nun bir sığınak sunmasına ilişkin daha birçok şükran ifadesi vardır. Bunlardan biri olan Edirne mektubunun 15. yüzyıl başlarında, yani İspanya'dan nihai kovulmadan önce, ama baskıların bir hayli ilerlediği bir sırada yazıldığı anlaşılmaktadır. Kendisini Almanya'da doğmuş olan ve Edirne'de yaşayan Fransız kökenli bir Yahudi olarak tanıtan yazar, Avrupa'da Yahudilerin çektiği eziyetleri ve Osmanlı ülkesindeki hoşgörüyü ve huzurlu ortamı dokunaklı bir dille anlatır. Bir yüzyılı aşkın bir süre sonra Samuel Usque adında bir Portekizli Yahudi, ünlü kitabı *The Consolation for the Tribulations of Israel* de dindaşlarına hem ilahi hem de insani bakımlardan teselliler verir. İkinci tür teselli kaynaklan arasında 'en fazla dikkat çekeni yüce Türkiye'dir. Bu konularda bkz. Lewis, *Jews of İslam,* s. 135-36.

Hepimizin bildiği gibi, tarihçiler bilgilerini genellikle öteki tarihçilere dayandırırlar. Kapsali ise bu yola başvurmamıştı. Kitabında da açıkladığı gibi, etrafta dolaşarak insanlara olaylar hakkındaki haberleri sormuştu. "Adamızdaki limanlara dünyanın her tarafından birçok tüccar ve gemici gelir ve onlarla konuşarak olup bitenleri öğrenmek mümkündür" demektedir.[31] Bu durum Kapsali'nin anlatımına, özel bir anlam kazandırmaktadır. Dönemin tarihçilerinden çoğunun tersine, bize aktardıktan, olayların aşağı yukarı resmi bir anlatımından çok, Akdeniz limanlarında dolaşan söylentilerin bir özetidir. Bu bakımdan bize kesin olarak gerçekte olup bitenlerin bir yansımasını değil, dönemin olaylarının, en çok ilgili olan çevrelerde nasıl algılandığının ve ne tür duygular uyandırdığının bir yansımasını sunmaktadır. Muhakkak ki, bu da en azından aynı ölçüde önemlidir.

Dikkati çeken bir nokta, Kapsali'nin özellikle Hıristiyan âlemindeki Yahudiler arasında görülen olağanüstü bir trajedi duygusunu yansıtmasıdır; bunlar Hıristiyan âleminin dünyadaki gücünün gözle görülür biçimde artmasıyla birlikte kendilerini daha çok tehlike altında hissetmekteydi. Bir çare, bir sığmak, gidilecek bir yer bulma gereği vardı ve sonunda o yer bulunmuştu.

Kapsali Yahudilere gösterilen sıcak karşılamayı merhamet duygusuna, bir başka deyişle padişahın onlara acımasına bağlamaktadır. Sunduğu tablonun oldukça efsane niteliği taşıdığı açıktır; Sultan Bayezid'in özel bir ilgi duyduğunu ya da bu tür kaygılarla hareket ettiğini gösteren hiçbir veri yoktur. Ama böylesi durumlarda çoğu kez olduğu gibi, dönemin popüler bir imajı gerçek bir tarihsel doğruyu yansıtır; üstelik bu olayda Kapsali'nin algılayışı daha derinlikli öteki yazarlarca da doğrulanmaktadır.

Merhamet soylu bir duygudur ve belirli olaylarda bireysel hareketleri açıklamada yeterli olabilir. Ama birbirini izleyen hükümdar ve yönetici kuşaklarınca uzun bir dönem boyunca izlenen bir devlet politikasını açıklamada yetersiz kalır. Tarihçinin, insani merhametin yerine olmasa bile, en azından buna ek olarak başka açıklamalar araması kaçınılmazdır. İnsanlık tarihini araştırırken merhamet duygusunun belirlediği önemli devlet politikaları bulmak zor ve belki de olanaksızdır; dahası böyle bir belirleme, söz konusu dönemin koşulları açısından pek akla yakın görünmemektedir. Bir cevap bulabileceğimiz yer Yahudi kaynakları değil, daha çok Türk kaynaklan, özellikle de belgeleridir.

Birkaç yıl önce Budapeşte'ye yaptığım kısa süreli ziyaret sırasında, otel idaresinin nazik bir tavırla odama koymuş olduğu turistlere yönelik yazılı kaynakları okumaya dalmıştım. Bu kaynaklar arasındaki küçük bir broşürde, otelin ön kapısından dışarıya çıkıp sağa doğru iki yüz metre kadar yürüdüğümde bir sinagoğun yıkıntılarını ve bazı İbranice yazıtlar bulacağım bildiriliyordu. Bu talimata uyarak oraya gittiğimde bir sinagog olması pek muhtemel bazı yıkıntılar ve İbranice olduğu kuşku götürmez bazı yazıtlar gördüm. **Buda kalesine kazınmış**

31 Capsali, *a.g.e.,* c. 1, s. 7-15.

olan bu İbranice yazıtların garip tarafi, kullanılan İbranice alfabenin ve yazı stilinin Orta Avrupa'daki Eşkenazi Yahudilerine değil de, Osmanlı topraklarındaki Sefarad Yahudilerine ait olmasıydı. İnsanın aklına ister istemez Osmanlı Sefarad Yahudilerinin 17. yüzyılda Buda'da ne işlerinin olduğu sorusu geliyordu.

Dönemin Orta Avrupa tarihi bu soruya verilebilecek cevabın ana hatlarını, Türk arşivlerindeki belgeler de ayrıntılarını sunmaktadır. Türkler 16. yüzyıl başlarında Macaristan'ın bir bölümünü fethedip bir idare oluşturduklarında, kendi Yahudilerini beraberlerinde getirdiler ve Macar Yahudilerine de öteki Osmanlı topraklarına gitme çağrısında bulundular. Daha sonra 1686'da Macaristan'dan ayrılırken, kendi Yahudilerini geri götürdüler. Macaristan'dan çekilmenin ardından Yahudilerin korunmasına, güvenlik içinde ayrılmalarının sağlanmasına ve Osmanlı topraklarındaki uygun yerlere yeniden yerleştirilmesine ilişkin padişah fermanlarının kayıtları vardır.

Başka kaynaklara dayalı bulgularla birlikte ele alındığında, Türk arşivlerindeki belgeler bu olayın gerçekleştiği koşulları ve nedenlerini ortaya koymaktadır. Bunu, yaşadığım bir başka kişisel tecrübeyle anlatmaya çalışayım. Kırk yılı aşkın bir süre önce Osmanlı arşivlerine ilk kez daldığım sıralarda, padişah emirlerinin yer aldığı sicil defterlerini gözden geçirirken, Kutsal Topraklar'daki Safed'in sancakbeyine hitaben yazılmış ve 8 Ekim 1576 tarihli bir belgeye rastladım. Belgeye göre padişah "Safed kasabası ve çevresinden bin Yahudinin kaydedilmesini ve Kıbrıs'taki Magosa şehrine gönderilmesini" emretmişti. Valiye, bu emri alır almaz "zengin ve hali vakti yerinde bin Yahudiyi kaydetme, bunları mal ve eşyalarıyla birlikte, münasip bir muhafaza refakatinde bahsedilen şehre gönderme" talimatı veriliyordu.

Safed'den Şam'a giden yol üzerindeki Mansure ve Kuneytra'nın kadılarına hitaben yazılmış olan 27 Ağustos 1577 tarihli bir başka emirde, padişahın emrettiği bir işi yerine getirmek için Kıbrıs'a götürülmekte olan "Safed'in zengin ve varlıklı Yahudilerinden seçilmiş 500 Yahudi ailesi"nin nakli üzerinde duruluyordu. Kıbrıs beylerbeyine yazılmış aynı tarihli bir başka emirde, "adanın hayrına olan" bu işler bildiriliyor ve "her seferinde emrindeki kalyonlardan birini gönderme, onları adaya getirme ve münasip bir şehre iskân etme" talimatı veriliyordu. Bu olayda Kutsal Topraklar'ı bırakıp Kıbrıs'a gitmeyi hiç istemeyen Yahudiler, fikir değiştirmeleri için Osmanlı yetkililerini ikna etmeyi başardılar. Safed kadısına yazılan 23 Mayıs 1578 tarihli bir padişahlık emri bunun nedenini açıklamaktadır. Safed'deki Yahudilerin ödediği yıllık cizyenin tutan 1.500 altın sikkeyi bulmakta ve özel vergileri de tamamen padişah hâzinesine gitmekteydi. Bu Yahudiler Kudüs'teki Kubbetü's-Sahra ve el-Haramü'l-İbrahimi'l-Halil Camii'ne bağışlanmış bir vakıf malı olan bir han için her yıl 400 altın ödemekteydi. Kentin gümrük idaresi Yahudilerden yılda 10.000 altının üzerinde bir gelir elde etmekteydi. Kıbrıs'a nakledilmeleri halinde, devlet varidatı bütün bu paraları kaybedecekti. Belgede bu durum şöyle anlatılıyordu: "Safed kasabası harap olmanın eşiğine gelecektir. Şam hâzinesi büyük kayba uğrayacaktır. (...) Evleri metruk kalacak, hiçbir alıcı çıkmayacaktır. Gayrimenkul malları bedavaya gidecektir. (...) Mühim bir zarar ve hasar ortaya çıkacaktır."

Dolayısıyla Yahudileri Kıbrıs'a nakletme emri iptal edilmekteydi: "Mevcut yerlerinde yaşayacak ve işlerine devam edeceklerdir. Bahsedilen konuda rahatsız olmalarına izin verilmeyecektir." Ertesi yıl Kıbrıs beylerbeyine gönderilen bir emir, onun kendi adına Yahudilerini hâlâ istediğini ortaya koymaktaydı. Selanik'ten Safed'e giderken Kıbrıs'ta duran bir grup Yahudiyi alıkoyduğunu bildiren beylerbeyi, bunları tutup Kıbrıs'a yerleştirmek için izin verilmesi ricasında bulunmaktaydı. İstenen izin verildi.[32]

Osmanlıların 1571'de Kıbrıs'ı Venediklilerden almasını izleyen yıllara ait bu emirler, aynı kalıpta yazılmış bu türden emirlerin bir parçasıdır. Defterlerde, ekin yetiştirmek ve hayvan gütmek üzere Kıbrıs'a köylülerin ve göçerlerin gönderilmesi için padişahça Anadolu'nun çeşitli eyaletlerindeki beylerbeylerine gönderilmiş benzer nitelikte ve aynı döneme ait emirler bulunmaktadır. Bütün bunlar güvenilir unsurları -mümkün olan durumlarda çağrı, olmazsa zor yoluyla yeni fethedilmiş topraklara nakletme yönündeki genel Osmanlı politikasının bir parçasıydı. Buda'daki İspanyol Yahudilerinin işlevi de Kıbrıs'taki Safed Yahudilerinin ve yeni ele geçirilmiş kentlere gönderilen ötekilerin gördüğü işlevle aynıydı: Osmanlı beylerbeyinin ekonomik açıdan etkin ve siyasal açıdan güvenilir bir unsura dayanmasını sağlamak.

Tebaa nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Hıristiyanların tersine, Yahudiler açısından Bizans'ın yitirilmiş ihtişamına yönelik bir özlem, şu ya da bu biçimde Osmanlı boyunduruğundan "kurtulma" arzusu söz konusu değildi. Yahudilerin birçoğu, belki de büyük bölümü Hıristiyan ülkelerden gelme mültecilerdi. Aslında Osmanlı padişahlarının yönetimi altındaki birçok farklı etnik ve dinsel grup arasında, yalnız Yahudiler bu yönetimi gönüllü benimsemişlerdi.

Avrupa Yahudilerinin Osmanlı topraklarına göçü 1492'de başlamadığı gibi, bu göçün tek kaynağı da İspanya değildi. Birçok Yahudi, haklı ve açık nedenlerle İspanyol yönetimi altındaki İtalyan topraklarından kaçtı. İtalya'nın başka kesimlerinden ve hatta Orta Avrupa'dan gelen Yahudiler de vardı. Ama 16. yüzyıla ait Osmanlı mali kayıtlarında sıralanan cemaatlerin büyük çoğunluğu İspanyol kentlerinin ve illerinin adlarını taşımaktadır. Yahudilerin beraberlerinde getirdiği İspanyol dili günümüze değin varlığını sürdürmüş ve garip bir paradoksla birçok kentte İspanyol sürgünlerinin gelişinden önce var olan ve Yunanca konuşan yerli Bizans Yahudilerince bile benimsenmiştir.

Ren bölgesindeki kıyımların Haçlı Seferleri için bir prova olduğu doğruysa, Yahudileri İspanya'dan kovmanın da Müslümanları ülkeden atma açısından benzer bir işlev gördüğü söylenebilir.

---

32 Bu belgeler için bkz. Bernard Lewis, *Notes and Documents from the Turkish Archives: A Contribution to the History of Jews in the Ottoman Empire,* Kudüs, 1952, s. 28-34, y. b., a. y., *Studies in Classical and Ottoman İslam (7th-l6th Centuries),* Londra, 1976; önceki emirlerin iptali için bkz. Uriel Heyd, *Ottoman Documents on Palestine, 1552-1615,* Oxford, 1960, s. 167-68. Yeniden iskâna ilişkin bu ve diğer benzer emirler için bkz. Lewis, *Jews of İslam,* s. 121 -25.

Yüzyıllarca süren yeniden fetih savaşları sırasında, yani İspanya'nın Hıristiyan ve Müslüman devletçikler arasında bölünmüş olduğu dönemde Hıristiyan hükümdarlar genelde Müslüman emirler kadar ve bazı durumlarda onlardan daha fazla hoşgörülüydü. Bunlar yönetimleri altında bulunan Müslümanlara ve Yahudilere, serbestçe ibadet etme karşılığında haraç ya da cizye ödemeye dayanan "zimme"[33] koşulları çerçevesinde Müslüman emirlerce tanınan statüye benzer biçimde, koruyucu ama tâbi kılıcı bir statü vermeye yatkın bir tutum içindeydi. Aslında ortaçağ İspanya'sında Yahudilerin Müslüman baskısından kaçarak Hıristiyan hoşgörüsüne sığındığı olaylara rastlanıyordu. Ama bu alışılmış davranış kalıbı değildi.

Yahudiler açısından yeniden fetih başlangıçta, bir efendinin yerine diğerinin geçmesinden öte bir anlam taşımıyordu. Müslümanlar açısından bu değişim daha zordu, çünkü egemen konumdan bağımlı konuma geçiş anlamına geliyordu. Çok sayıda Müslüman yeni statüyü kabul etmeye ve Hıristiyan yönetimi altında hayatını sürdürmeye razıydı. Bu duruma boyun eğenler İspanyolcada, kökeni Arapça *müdeccen* ya da *ehlü'd-decn* sözcüklerine dayanan *mudejar*[34] adıyla anılıyordu. Normalde "vahşi hayvanatın karşıtı olarak "uysal ya da evcil hayvanat" anlamına gelen bu sözcüğün, fethedilen yurtlarını gönüllü olarak terk eden ya da yurtları henüz fethedilmemiş olan Müslümanlar tarafından kullanılma biçimi, Hıristiyan yönetimi altında kalanları belirtmeye yönelik bir aşağılama ifadesi taşıyordu.

Ama sözcük, aşağılamanın ötesinde şeyler içeriyordu. *Reconquista* hareketinin güç kazanmasıyla birlikte, Müslüman fıkıhçılar Müslümanlar için gayrimüslim yönetimi altında kalmanın caiz olup olmadığını, bir başka deyişle Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicretini örnek alarak, Müslüman bir yönetimin başta olduğu ve şeriatın hüküm sürdüğü bir başka ülkeye gitmenin gerekip gerekmediğini tartışmaya başladılar. Kuzey Afrika ve İspanya Müslümanlarının büyük çoğunlukla bağlı olduğu Maliki mezhebinin âlimleri arasında ağır basan görüş, böyle bir durumda insanın yurdundan ayrılmasının gerektiği yönündeydi.[35]

Kadı ve Kurtuba Camii'nin imamı olan ünlü İbn Rüşd -kendisiyle aynı adı taşıyan, çok daha büyük şöhrete kavuşan ve Avrupa'da Averroes olarak bilinen filozofun dedesi hicret, yani kâfirlerin yönetimde olduğu yerden göç etme yükümlülüğünün her zaman geçerli olduğu ve bir Müslümanın inançsızların yönetiminde olan bir yerde kalmaması, buradan ayrılıp bir İslam

---

33 Zimme için bkz. *El²,* 'Dhimma'; bu maddede kaynaklar ve araştırmalar belirtilmektedir.

34 *Mudéjar'|ar* için bkz. L. P. Harvey, *Islamic Spain, 1250-1500,* Chicago, 1990; *EP,* 'Mudéjar'.

35 Bu konuda bkz. Friez Meier, 'Über die umschrittene Pflicht des Muslims, bei nichtmuslimischer Besetzung, seines Landes auszuwandem', *Der İslam,* 68 (1991), s. 6586; Bernard Lewis, 'Legal and Historical Reflections on the Position of Müslim Populations Under Non-Muslim Rule', *Journal of the Institute of Müslim Minority Affairs,* 13 (1992), s. 1-16, y. b., a. y., *İslam and the West,* New York, 1993, s. 43-57; A. L. Udovitch, 'Muslims and Jews in the World of Frederic II: Boundaries and Com- munications', *Princeton Papers in Near Eastem Studies,* 2 (1993), s. 83-104.

ülkesine gitmesi gerektiği görüşüne vardı. Tıpkı Mekke'ye ancak Müslümanlarca ele geçirilmesinden sonra dönmelerine izin verilen Peygamber'in yakın çevresi gibi, bu şekilde göç edenlere de İslamiyetin yeniden egemen konuma gelmesiyle kendi yurtlarına dönme izni verilecekti.

Daha sonra yaşamış Faslı bir fıkıhçı olan Ahmed el-Venşerîsî daha da ileriye gitti. Hıristiyan fatihlerin adil ve hoşgörülü olması durumunda kalınıp kalınamayacağı yolunda bütünüyle varsayıma dayalı bir soruyu ortaya atarak, buna "hayır" cevabını verdi: Buna göre Müslümanlar yine de yurtlarından ayrılmalıydı; çünkü ancak Müslüman yönetimi altında gerçek bir İslami yaşamı sürdürebilirlerdi ve hoşgörülü bir kâfir rejimi altında dinden çıkma tehlikesi çok daha büyüktü.[36]

Aslında Hıristiyan hoşgörüsü yeniden fethin tamamlanmasıyla birlikte bitti. Son adım olan Gırnata'nın fethinin saldırıyla değil, müzakereye dayalı bir teslimle gerçekleşmesi bakımından, değişim çok daha çarpıcıydı. Bu teslim anlaşması, Gırnata emirine ve soylularına can güvenliği sağlıyor, ayrıca Müslümanların kendi evlerini ve mallarını ellerinde tutmalarını, serbestçe ibadet etmelerini, İslam hukukunca öngörülmüş olanlar dışında herhangi bir vergiden muaf tutulmalarını ve kendi yasalarına göre kendi yargıçları tarafından yargılanma hakkına sahip olmalarını güvence altına almak amacıyla muzaffer Katolik hükümdarlarca verilen bir dizi taahhüdü içeriyordu. Anlaşmada, önemli hususlar olarak, şunlar da belirtiliyordu:

> ***İster büyük ya da küçük ister erkek ya da kadın olsun (...) Berberi ülkesine ya da uygun görecekleri başka benzer yerlere gidip yaşamak isteyen Mağribiler gayrimenkul, menkul ya da günlük eşya niteliğindeki mallarını diledikleri biçimde ve diledikleri kimselere satabilirler; bu tür mallar ne sancılardan ne de alıcılardan el koyma yoluyla alınmayacaktır.***

Anlaşmanın başka bir dizi hükmü "Mağribiler"in aileleri ve "ateşli silahlar dışında olmak üzere her türden malları "yla birlikte ayrılma "hakkı"nı güvence altına alıyordu.[37]

Bu aşamada Müslümanların ülkeden kovulması söz konusu değildi. Tersine Gırnata teslim anlaşmasında, ayrıca daha önceki bazı benzer belgelerde Müslümanların gönüllü ayrılması için ortaya konan ayrıntılı ve lehte koşullar, fatihlerin tercihini ve nihai niyetini belirli bir açıklıkla göstermektedir. Anlaşmanın neredeyse hemen ardından, üst sınıflara mensup çok sayıda insan Kuzey Afrika'nın yolunu tuttu.

---

36 Abu'l-Abbâs Ahmad ibn Yahyâ al-Wansharîsî, 'Asnâ al-matâjir fi bayân ahkâm man ghalaba 'alâ vvatanihi al-Nasârâ wa-lam yuhâjir", ed., Husayn Mu'nis, *Revista del Instituto Egipcio de Estudios Islamicos en Madrid,* 5 (1957), s. 129-91.

37 1491 'deki teslim anlaşması için bkz. Harvey, *a.g.e.,* s. 314-21.

Ünlü Toledo Başpiskoposu Francisco Jimenez de Cisneros'un 1498'de gelişiyle birlikte bir politika değişikliği ortaya çıktı ve Müslümanlar kendilerini din değiştirme ya da ülkeden ayrılma yönünde gittikçe artan bir baskıyla karşı karşıya buldular. Bu baskılar, ülkede kalmış Müslümanları 14 Aralık 1499'da açık isyana yöneltti ve bu isyan ancak 1501'de silahlı güç kullanılarak bastırılabildi. Sindirmenin ardından gittikçe artan sayıda Müslüman, din değiştirme ya da göç etme yolunu seçti; Şubat 1502'de artık Gırnata'nın da içinde yer aldığı Kastilya Krallığı'nda yaşayan Müslüman ahali on yıl önce Yahudilerin önüne konmuş tercihle karşı karşıya bırakıldı: Vaftiz, sürgün ya da ölüm.

İzleyen yıllarda bu tercih Navarre, Aragon ve Valencia ile İspanya'nın öteki kesimlerindeki Müslümanlara da dayatıldı. Ayrılanlar mallarının büyük bölümünden vazgeçmeye zorlandı; kalanlar çoğu kez haklı olarak eski dinlerini gizlice sürdürdükleri ve Müslüman devletlerle gizli işbirliği yaptıkları yönünde kuşkulara hedef oldu. Bu ikinci kesim, gizli Yahudi *marranos* kitlesinin Müslümanlar arasındaki karşılığı olarak *moriscos*[38] adıyla anıldı. Kâğıt üzerinde Hıristiyan olan her iki grup da Engizisyon'un yargı yetkisi kapsamındaydı ve bu anlamda özel ilgiye mazhar oldu.

Kraliyet ve kilise yetkilileri ile *morisco*'lar ve ötekiler arasındaki sürtüşme 16. yüzyıl boyunca sürdü. Her zaman kuşkuyla bakılan *morisco'*lar çoğu kez ayrımcı yasal düzenlemelere ve vergilere maruz kaldı; bu uygulamalarda onları hâlâ *mudejar* gibi ele alan fiili bir davranış güdüldü. Şöyle ya da böyle gönüllü sayılabilecek göçlerle sayılarının gittikçe azalmasına karşın, *morisco*'lar nüfusun önemli bir kısmını oluşturmaya devam etti ve yakınmaları bazen açık ayaklanma biçiminde patlak verdi. İspanyol piskoposlarının 1608-1609'daki bir toplantısında *morisco*'ların toptan dinden çıkmış kişiler olarak mahkûm edilmesi yolundaki bir başvuru reddedildi ve bunun yerine gerçekten din değiştirmelerini sağlamaya yönelik yeni bir çabaya girişilmesi ısrarla savunuldu.

Bununla birlikte 1609'da düşman yabancı devletlerle gizli bir tertibe giriştikleri gibi göstermelik bir gerekçeyle, bütün *morisco'*ları ülkeden çıkarma yolunda bir karar alındı. Kovma işlemi 1614'te tamamlandı. O sıralarda *morisco* nüfusu 320.000 dolayında, yani toplam nüfusun yüzde 3'ü düzeyindeydi. *Morisco*'ların çoğu Kuzey Afrika'ya geçti; bazıları da deniz yoluyla ya da Avrupa üzerinden kara yoluyla Osmanlı topraklarına gitti.

---

38 *Morisco'lar,* özellikle de ülkeden çıkarılmalarına ilişkin belgeler için bkz. Mercedes Garcı'a Arenal, *Les moriscos,* Madrid, 1975, s. 251-55; Antonio Domı'nguez Ortiz ve Bernard Vincent, *Historia de los moriscos; vida y tragedia de una minoria,* Madrid, 1978; Andrevv C. Hess, 'The Moriscos: An Ottoman Fifth Column in Sixteenth-Century Spain', *American Historical Review, 7A* (1968), s. 1-25; *EI*[2], 'Morisco*. Cisneros için ayrıca bkz. Harvey, *a.g.e.,* s. 329-334. ispanya Müslümanlarının ve *moris*co'ların Kuzey Afrika'ya varması ve yeniden iskân edilmesi için bkz. J. D. Latham, 'Tovvards a Study of Andalusian Immigration and Its Place in Tunusian History', *Cahiers de Tunisie,* 5 (1957), s. 203-52; Latham, 'The 'Andalus' in North Africa', *EI*[2]*,* c. 1, s. 496-97.

Yahudiler ile Müslümanların kovulması ve ardından *marrano*'lar ile *morisco*'ların sindirilip ülkeden atılması bife bunların yarattığı düşünülen tehdide ilişkin İspanyol endişelerini yatıştıramadı. Yahudi ya da Müslüman etkisini açığa çıkarıp önüne geçmek, herhangi bir biçimde Yahudi ya da Müslüman kanı taşıyanları ortaya çıkarıp ayıklamak ve böylece İspanyol devletini, kilisesini ve toplumunu kirlenmekten korumak üzere, yasama, soruşturma ve yürütme düzeyinde dört başı mamur bir aygıt oluşturuldu.[39]

Endişeler yüzyıllar boyunca sürdü ve zaman zaman yeni dış tehlikelerle daha da güçlendi. Etnik ve dinsel farklılıklara karşı daha aldırışsız bir tutumu olan Büyük Britanya'nın 1704'te ele geçirdiği Cebelitarık'a az sayıda "Yahudi ve Mağribi"nin geldiği yolundaki haberler İspanya'da yeni bir telaşa yol açtı. İspanya hükümeti 1713'teki Utrecht Antlaşması uyarınca Cebelitarık üzerindeki egemenliğini Britanya'ya bıraktı, ama ısrarlı bir tutumla şu önemli şarta yer verilmesini sağladı:

> ***Katolik Kral'ın ricası üzerine, Majeste Britanya Kraliçesi hangi gerekçeyle olursa olsun Yahudilere ve Mağribilere söz konusu Cebelitarık kasabasında oturma ya da ev kurma izni verilmeyeceğini onaylar ve kabul eder.***

Önceleri bu şart yerine getirilmeye çalışıldı ama sonra, bu taahhüde uyulmadı, uymamak için bir gedik arandı. Daha 1721'de söz konusu şart dolaylı olarak çiğnendi. Aynı yıl İngiltere ve Fas arasında imzalanan antlaşmanın VII. maddesinde İngilizlerin Fas'ta seyahat etme ve ticaret yapma hakları ortaya konuyor ve şu hüküm ekleniyordu:

---

39 Kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Sicroff, *a.g.e*ayrıca bkz. S. W. Baron, *A Social and Religious History of the Jews,* c. 13, 2. b., New York, 1969, s. 84-91. Kısa bir anlatım için bkz. Bernard Levvis, *Semites and Anti-Semites,* New York, 1986, s. 82-84.

İmparatorun Tebaası da Büyük Britanya Kralı'nın Dominyonları'nda aynı usul ve muameleyi göreceklerdir.

Tarafların 1729'da imzaladığı ek anlaşmada bu husus açıkça belirtiliyordu:

Fas İmparatoru'nun tebaası olan bütün Mağribilere ve Yahudilere otuz gün boyunca Cebelitarık Kenti'nde ya da Minorca Adası'nda serbestçe dolaşma, satın alma ve satma izni verilecektir; bunlar her iki yerde de ikamet edemeyecek, ama buralardan mallarıyla birlikte ayrılabilecek ve sözü edilen Fas İmparatoru'nun Dominyonları'nın herhangi bir kesimine engel ya da tecavüze uğramaksızın gidebileceklerdir.

Bu sınırlama bile çok geçmeden bir yana bırakıldı. Londra'daki İspanyol büyükelçisinin 18. yüzyıldaki sürekli protestolarına karşın, çoğu İspanyol kökenli büyük bölümü Faslı Yahudiler, zamanla Cebelitarık'taki sivil nüfusun dörtte üçü ile üçte biri arasındaki bir kesimi oluşturacak sayıya ulaştı.[40]

Gerek Müslüman gerekse Yahudi sürgünler Arapça ve İbranice adlarıyla, yani Endülüs ve Sefarad olarak hatırladıkları yitirilmiş yurtları için kuşaklar boyunca matem tutmaya devam ettiler. Endülüs kökenli Müslüman aileler Kuzey Afrika'da yüzyıllar boyunca, İspanya'daki geçmişlerine ilişkin mağrur anıları taşıyan ve kolayca ayırt edilebilen bir toplumsal grup olarak kaldılar. Sonunda kaçınılmaz olarak Müslüman ahali içinde eridiler, ama yitirmişlik duygusu canlı kaldı. Modern çağın oldukça yakın bir zamanına değin tutsaklar dışında İspanya'yı görebilen belki de tek Müslümanlar olan Fas büyükelçilerinin raporları, Endülüs'ün yitirilmiş ihtişamına duyulan nostaljiyi yansıtır; bu raporlarda bir yer adının geçtiği hemen her seferde "Allah çarçabuk İslam'a geri kazandırsın" duası eklenir.

Yahudi sürgünler de sığınak buldukları ülkelerde dindaşlarıyla zaman içinde kaynaştılar; ama Kuzey Afrika'da *berbericos* ve Doğuda da *griegos* dedikleri Yahudilerle bu kaynaşma ancak gerilim ve kavgalardan sonra gerçekleşti. Kuzey Afrika'da İspanyol Yahudileri zamanla yerli Kuzey Afrika Yahudileri tarafından benimsendiler. Türkiye ve Balkanlar'da ise sayıca daha kalabalık ve daha iyi eğitimli olan İspanyol Yahudileri, Bizans döneminden kalan ve Yunanca konuşan yerli Yahudilere kendi dillerini ve kültürlerini kabul ettirdiler.[41]

---

40 Bkz. M. Benady, 'The Settlement of Jews in Gibraltar, 1704-1783', *Transactions of the Jewish Historical Society of England,* 26 (1979), s. 87-110; Benady, 'The Jewish Community of Gibraltar', *Sephardi Heritage*'m içinde, c. 2: *Western Sephardim,* ed. Barnett ve Schvvab, s. 144-79; Sir Joshua Hassan, *The Treaty of Utrecht and the Jews of Gibraltar,* Londra, 1970; A. B. M. Serfaty, *The Jews of Gibraltar Under British Rule,* Cebelitarık, 1933. I. López de Ayala, *(Historia de Gibraltar,* Madrid, 1792) adlı yapıtında Ingiltere'yi antlaşmayı çiğnemekle suçlar (s. 322).

41 Kuzey Afrika'daki Iber asıllı Yahudi sürgünlerin özümsenmesi konusunda bkz. H. Z. (J. W.) Hirschberg, *A History of the Jews in North Africa,* c. 1, Leiden, 1974, s. 362-446; Doğu'daki Yahudi sürgünler için bkz. Minna Rozen, *Akdeniz Yollarında: On Altıncı Yüzyıldan On Sekizinci Yüzyıla Değin Ispanyol Yahudilerin Diasporası* (İbranice), Tel Aviv, 1993, özellikle 1. bölüm; Mark Alan Epstein, *The Ottoman Jewish Communities and Their Role in the Fifteenth and Sixteenth Centuries,* Freiburg, 1980; Lewis, *Jews of İslam,* 3. bölüm; Aryeh Shmuelevitz, *The Jews of the Ottornan Empire in the Late*

Osmanlı Sefarad Yahudi toplumunun en büyük iki merkezi olan İstanbul ve Selanik'e, imparatorluk politikasının bir gereği olarak, Osmanlı yetkilileri tarafından çok sayıda yerli ve yabancı Yahudi yerleştirilmişti. İstanbul'un 1453'te alınmasından sonra padişah, imparatorluğun yeni başkentinin imarı ve iskânı işine koyuldu. Yahudiler onun bu planında önemli bir rol oynadı. Yeniden inşa çerçevesinde çeşitli Osmanlı eyaletlerinden çok sayıda Yahudi, zorla yeni başkente nakledildi. Bu Yahudiler sayıca yeterli olmadığı için, dışarıdan gelen mülteciler özellikle hoş karşılandı.

Selanik'teki durum çok daha çarpıcıydı. Kentin 1430'da alınmasından sonraki ilk yıllara ait defterler, nüfusun büyük ölçüde Ramlardan oluştuğunu, ayrıca küçük, ama gittikçe artan bir Türk topluluğu ile yine küçük ve gittikçe azalan bir Katolik topluluğunun bulunduğunu göstermektedir. 1478 gibi geç bir tarihe ait bir hane sicil defterinden kentte hiç Yahudi olmadığı anlaşılmaktadır. Yaklaşık yarım yüzyıl sonra, Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait tarihsiz bir defterde ise en az yirmi Yahudi cemaati yer almaktadır. 17. yüzyıl başlarına gelindiğinde Yahudi cemaatlerinin sayısı yirmi beşe çıkmıştı. Bu dönemde Selanik'in toplam nüfusu içinde Yahudiler artık belirgin bir çoğunluğa ulaşmış durumdaydı. Selanik 20. yüzyıl başlarına kadar Yahudi ağırlıklı bir kent olarak kaldı.

Selanik, dört yüzyılı aşan bir süre boyunca Osmanlı Avrupa'sının ekonomi, Sefarad Yahudiliğininse kültür merkezi oldu. Bu merkezi yaratanlar, din değiştirme ve sürgün tercihleriyle karşı karşıya kaldıklarında sürgünü seçmiş olanlardı. 20. yüzyılda Üçüncü Reich orduları Yunanistan'ı ele geçirip işgal ettiklerinde, bu topluluğun uzak torunlarına böyle bir seçenek sunulmadı ve çok küçük bir kesim dışında hepsi Nazi Almanya'sındaki ölüm kamplarında can verdi. Kuşku yok ki 15. yüzyılın Katolik İspanya'sının sunduğu tercihlerin tanınmasından memnun olacaklardı.

İspanya'da Yahudilik ile İslamiyet'in yok edilmesinden sonra, her iki topluluktan da geçmişteki başarıların ve acıların anılarını korumaya çalışan bazı kimseler çıktı. Fransa, İtalya ve Türkiye'deki Yahudi tarihçiler, İspanya ve Portekiz'in, tek olmasa da, ağırlıklı bir yer

---

Fifteenth and the Sixteenth Centuries, Leiden, 1984. Dönemin Yahudi ve Türk belgelerinin değerli bir derlemesini sunan bir kaynak: Haim Gerber, *16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğumdaki Yahudilerin Ekonomik ve Toplumsal Yaşamı (Ibranice), Kudüs, 1982. Sonraki dönemlerde Osmanlı topraklarındaki Sefarad Yahudilerinin durumu için bkz. Aron Rodrigue, ed., Ottoman and Turkish Jewry: Community and Leadership, Bloomington, 1992; Avigdor Levy, The Sephardim in the Ottoman Empire, Princeton, 1992; Stanford J. Shaw, The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic, New York, 1992; Walter E. Weiker, Ottomans, Turks, and the Jevvish Polity: A History of the Jews of Turkey, New York, 1992; Esther Benbassa ve Aron Rodrigue, Juifs des balkans: Espaces judöo-iberiques XIVe-XXe siâcles, Paris, 1991. Bazı Türk yazarların Osmanlı Imparatorluğu'ndaki Yahudilerin ve öteki gayrimüslimlerin konumuna ve rollerine ilişkin anlayışları için bkz. Ali İhsan Bağış, Osmanlı Ticaretinde Gayrimüslimler: Kapitülasyonlar-Beratlı Tüccarlar, Avrupa ve Hayriye Tüccarları (1750-1839), Ankara, 1983; Gülnihâl Bozkurt, Alman-Ingiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914), Ankara, 1989.*

tuttuğu şehit menkıbeleri yazdılar. Başka Yahudi bilginler ortaçağ İspanya'sında yaşamış birçok büyük Yahudi şairine ve filozofuna ait yazıları korudular ve zamanı geldiğinde bastılar. 17. yüzyılda Kuzey Afrikalı bir Müslüman âlim ve edebiyatçı olan Ahmed ibn Muhammed el-Mekkeri kendini Müslüman İspanya'yı incelemeye adadı ve tarihi ile edebiyatına ilişkin anıtsal bir yapıt ortaya koydu.[42]

Ama zamanla bu anılar bile solmaya yüz tuttu ve unutulup gitti, ta ki 19. yüzyıl başlarında Batı Avrupa'da Romantik akımın canlanmasının ortaçağ İspanya'sına yönelik yeni bir ilgiyi uyandırmasına değin. Bu ilgi zamanla, hem Yahudileri hem de Müslümanları kapsayan bir nitelik kazandı. Açılan bu yeni dönemde Victor Hugo'nun 1830'da sahnelenen *Hernani* adlı oyunu ve Theophile Gautier'nin 1845'te yayımlanan *Voyage en Espagne* adlı yapıtı Paris'te modayı belirledi; Washington Irving'in iki kitabı, *The Conquest of Graneda* ve *Tales of the Alhambra* İngilizce konuşulan dünyada çok geniş bir okur ilgisi gördü. Luis Viardot adlı bir Fransız 1833'te *Essai sur l'histoire des Arabes et des Mores d'Espagne* adlı yapıtını yayımladı. Bunu birkaç yıl sonra dönemin önde gelen Türk aydınlarından birinin Türkçe çevirisi izledi ve Müslüman Doğu'da da İspanyol Müslümanlığına ilişkin yeni bir kült başladı.[43] Londra'da Elias Haim Lindo adlı bir Sefarad Yahudisi 1846'da *History of Jews in Spain and Portugal* adlı yapıtını yayımladı. Benjamin Disraeli'nin kuzenlerinden biri olan Lindo, Müslüman İspanya'da Yahudilerin rolü ve yeri konusunda kendisinden daha ünlü kuzeninin romanlarına yansıyan Sefarad gururunu ve efsanevi bakış açısını belirgin biçimde etkiledi.

Yahudiler ve Müslümanlar İspanya'dan sürgün olarak ayrıldılar ve sığınacak bir yer bulmak üzere çoğunlukla güneye ve doğuya gittiler. Ama aynı sıralarda, yeni Hıristiyanların yanı sıra birçok eski Hıristiyan da İspanya'dan ayrıldı ve mülteciler değil, fatihler, sömürgeciler ve neredeyse kazara, yeni bir dünyanın kâşifleri olarak doğu yerine batıya yöneldi.

---

42 Mekkeri) Müslüman Ispanya'nın tarihine ve edebiyatına ilişkin *Nefhü't-Tib min gusnü'l-Endelüsü'r-Ratîb* (Endülüs'ün Taze Dalından Güzel Rayihalar) başlıklı başlıca yapıtını 1629'da Kahire'de yazdı. Uzun yıllar unutulmuş olarak kalan yapıt, Ispanyol bilgin Don Pascual de Gayangos'un 1840'ta, Müslüman Ispanya'nın tarihini ele alan birinci bölümden uyarlanmış bir İngilizce versiyonu yayımlamasıyla gün ışığına çıktı. Bu bölümün Arapça metni ilk kez 1855-61 arasında Leiden'de Hollandalı Reinhart Dozy, Fransız Gustave Dugar, Alman Ludolf Krehl ve Ingiliz William Wright'tan oluşan bir uzmanlar ekibince yayımlandı. Eksiksiz Arapça metnin yer aldığı kitap 1862'de Mısır'da çıktı ve daha sonraları birçok baskısı yapıldı.

43 Müslümanlar arasında Ispanya islamına yönelik ilginin yeniden canlanması konusunda bkz. Henri Peres, *L'Espagne vue par les voyageurs musulmans de 1610 d 1930,* Paris, 1937; Lewis, "The Cult of Spain and the Turkish Romantics", *İslam in History,* s. 129-33; Fransızca olarak yayımlanmış ilk hali, *Etudes d'orientalisme dâdiees â la memoire de Lâvi-Provençal,* c. 2, Paris, 1962, s. 185-90. Aynı kitapta Aziz Ahmad'ın 'İslam d'Espagne et İnde musulmane modeme' başlıklı önemli bir incelemesi de yer almaktadır (s. 2, s. 461-70). Ispanyol Arap uzmanlarının katkıları için bkz. Manzanares de Cirre, *Arabistas espanolas del siglo XIX,* Madrid, 1972; Victor Morales Lezcano, *Africanismo y orientalismo espanol en el siglo XIX,* Madrid, 1988.

300 Yazılar

Sh:18–38

Kaynak: Bernard LEWIS, Çatışan Kültürler-Keşifler Çağında Hıristiyanlar, Müslümanlar, Yahudiler, Özgün Adı: Cultures in Conflict Christians, Muslims and Jews, in the Age of Discovery, Çeviren Nurettin Elhüseyni, TARİH VAKFI YURT YAYINLARI, Dördüncü Basım: Ekim 2002,İstanbul

İSLÂM MEDENİYETİ

İlimler dünyanın dört tarafından Arapça'ya aktarıldı; bunlar insanların kalplerine hülûl edip süslediler. Bu dilin güzellikleri onların damarlarında akarken, ilimler insanların kalplerine nüfuz edip süslüyordu.

(el-Birûnî, Kitabu's Saydana)

Yakın ve Orta Doğu'da Arap ve İslâm imparatorluklarının ihtişâmı sırasında çoğunlukla Arap niteliğini taşıyan parlak bir medeniyet doğdu. Bu medeniyet çölden çıkan istilâcı Araplar tarafından hazır olarak getirilmemiş, bilakis fetihlerden sonra Arap, İranlı, Mısırlı ve diğer birçok halkların katılmasıyla meydana çıkarılmıştır. Hatta tamamen İslâmî olmayıp yaratıcıları arasında birçok Hıristiyan, Yahudi ve Zerdüştîler de bulunmaktadır. Fakat esas görünüşü Arap Karakterinde olup, İslâmî damga taşıyordu. Arap fatihlerinin, kendi himayelerinde gelişen bu yeni ve orijinal medeniyetteki hisseleri, onların dilinin ve dininin etkisi altında ve koruyuculuğunda olmasıdır.

Arapça Sâmî dillerinin biri olup pek çok yönüyle en zengini idi. İslâm öncesi Araplar sert ve ilkel bir hayat yaşıyorlardı, çok zayıf bir eğitime yahut kültüre sahiptiler; herhangi bir yazılı gelenekleri yoktu. Bu devirde Araplar bir şiir dili, dikkate değer zenginlikte sözlü gelenek, muğlak üsluplu ve mısralardan oluşan ahenkli bir şiir ve daha sonraki Arap şiirinin meydana gelmesine örnek olacak klasik bir üslûp kullanıyorlardı. Izdırap ve imajlarla dolu kendi temaları tarafından sınırlandırılmış olan bu şiir, bedevilerin yaşayışının gerçek bir ifadesidir. 'Arap şiiri şarabı, aşkı, savaşı, avcılığı, dağların ve çölün korkunç manzaralarını, kabilelerin savaşla ilgili değer hükümlerini ve düşmanlarının alçaklıklarını dile getiriyordu. Tahmin edileceği gibi o, ne soyut ve ne de tamamen söz sanatına dayanan bir edebiyat idi.

Fetihler Arapça'yı imparatorluk ve kısa zaman sonra da çok çeşitli geniş bir kültürün dili haline getirdi. Dil bu iki ihtiyacı karşılamak için kısmen yeni kelime ve deyimler alarak, fakat bilhassa eski köklerden yeni kelimeler türeterek, eski kelimelere yeni manalar vererek kendi kendini geliştirmek suretiyle mükemmel hale geldi. Buna bir örnek vermek gerekirse, İslâm öncesi Araplar'da tamamen faydasız bir kavram olan ve Arapçada "*mutlak*" manasına gelen kelimeyi seçebiliriz. Söz konusu kelime *cerrede'* nin geçmiş zaman partisipi *mücerred* olup soymak yahut çıplak hale getirmek manasına gelmektedir. Normal olarak bu terim keçiboynuzu karşılığında kullanılıp *cerâda,* keçiboynuzu ağacı ve *cerîde,* yaprak kelimelerine bağlanıyor. Tamamen Arap tarih ve geleneği içinde derin kökleri olan her bir terim ile yaratılan dil canlı, sağlam ve süslü kelime hâzinesine sahipti. Dil, sağlam ve bilinen kelimelerle düşünce hayatını doğrudan doğruya etkilemiş ve şuûrun daha derinliklerine nüfûz etmek suretiyle sonsuz etkileşim sağlamıştır.

Böyle bir zenginliğe sahip olan Arapça Arap İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra uzun zaman kültür vasıtası olarak kullanılmıştır. Araplar'ın dilleriyle birlikte içinde bir düşünceler dünyası taşıyan şiirleri de, somut, çoğunlukla ince, sezdirici olmakla birlikte soyutluğa düş-meyen, ürkek ve şahsî değil belagatli ve kitabî, destanî ve rahat değil söyleyişi etkili ve hissî bir klâsik model alarak geldi. Kelimelerle biçim tesirinin düşüncelerin aktarılmasından daha ağır bastığı bir edebiyat.

Arap yayılmasının gerçek mucizesi, onların askerî fetihlerinden ziyade fethedilen bölgelerin Araplaştırılması idi. XI. yüzyıla kadar Arapça, İran'dan Pireneler'e kadar kullanılan anlaşma aracı olarak kalmamış, aynı zamanda Koptca, Aramice, Grekçe ve Latince gibi eski kültür dillerinin yerini alan en büyük kültür vasıtası olmuştur. Arapça yayıldıkça fatih Arap ile Araplaştırılmış kişi arasındaki fark azaldı ve Arapça konuşan, İslâm dininden olan herkes tek bir cemaatten sayıldı. Arap tabiri bir kere daha bedeviler için kullanılır oldu ve ayrıca ekonomik ve sosyal önemi olmayan bir aristokrat ünvanı olarak kaldı.

Arapça'nın, tamamen Araplaşmış geniş bölgelerin de ötesinde diğer Müslüman diller üzerinde büyük etkisi görülmektedir. Farsça ve Türkçe, daha sonra da Urduca, Malaya ve Svahili, Arap harfleriyle yazılan yeni dillerdi. Bu diller, İngilizce ve Fransızca'daki Grekçe ve Latince unsurlarda olduğu gibi bütün kavram ve fikir alemini içine alan pek çok Arapça kelime ihtiva ediyorlardı.

Arapça'nın canlanması ve yayılması dilden de öte bir olaydı; belki de meselâ Orta Çağ Avrupası'nda Latince'nin devam eden kullanılmasından da öte. Dil ile birlikte temaların seçiliş ve işlenişinde de Arap zevk ve geleneği yayılıyordu. XI. yüzyıla kadar İranlılar tarafından Arapça yazılan şiir ile daha sonra Müslüman İran'ın müstakil kendine has İslâm kültürünü geliştirdiği devrede Farsça yazılan şiirin tezadı buna bir misâldir. İran'daki Arap şiiri pek çok önemli yönüyle Araplar'ın kendi ilk devir şiirlerinden farklıdır; lâkin esasta Arap zevkine uymaktadır ve Araplar tarafından hâlâ kendi mirasları olarak kabul edilmektedir. Daha sonraki İran şiirinin destanî ve sübjektif lirizminden mahrumdur.

Arabistan'da Arap asıllı Peygamber tarafından ortaya konulan İslâm sadece bir iman ye kült üzerine kurulmuş bir sistem değildi. Aynı zamanda bir devlet, cemiyet, kanun, düşünce ve sanat sistemi, dinî faktörlerle birleştirilen ve hakim kılman bir medeniyet idi. Hicret'in başlangıcından itibaren İslâm yalnız yeni imanın değil, aynı zamanda Medine'nin ve Peygamberin, daha sonra imparatorluğun ve halifenin (cemaatin) hükümranlığına girmeyi ifade ediyordu. İslâm, başlangıçta Arap cemiyetinin, daha sonra da imparatorluğun kanunu oldu. İslâm, kanun külliyatı olarak hukukçuların, Kur'ân ve Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin hadislerinden oluşturdukları *"şeriat"*'a sahipti. *Şeriat* yalnız bir kaideler külliyâtı değil, aynı zamanda sosyal ve siyasî görünüşte bir hayat düzeni, insanları ve toplumu ileriye götüren bir ideal idi. İslâm, kanunun yalnız vahiyler vasıtasıyla Allah'tan nazil olabileceğinden yasama yetkisini kabul etmiyordu, fakat örf ve adet, medenî hukuk, hükümdarın yan resmî bir tarzda ve tasvibi ile sınırlı olarak devam ediyordu. Şeriat yalnız bir iman ve kült olarak değil, amme, şahsî, ceza ve medenî hakları da içine alan hayatın bütün yönlerini düzenliyordu. Onun ideal karakteri bünyevî yapısında açıkça görülmektedir. Şeriate göre cemaatin şefi, bütün askerî, sivil ve dinî otoriteyi elinde tutan ve Peygamberin maddî ve manevî mirasım devam ettirebilmek için Allah tarafından seçilmiş halife idi. Halife manevî güce sahip değildi; o ne mevcut nizamı değiştirebilir, ne de yeni bir nizam koyabilirdi. Halife ruhanî sınıfın veya ulemanın desteğinden yararlanamıyordu. Uygulamada halife IX. yüzyıldan itibaren İslâm devletinin gerçek hakimi olan askerî şeflerin ve siyasî maceracıların elinde bir kukla oldu. XI. yüzyılda sultan, halifenin yanında bağımsız bir şekilde yer aldı. Sultanın kudreti hukukçular tarafından istemeye istemeye tanındı. Biz aynı tezatı kanunun uygulanmasında da görüyoruz. Şeriatı uygulayan kadıların yanında her hâlükârda kadıların etkisi altında kalmadan davalara bakan laik mahkemeler kendi yetkilerini kullanarak haksızlıkları önlemeye çalışıyorlardı.

Başlangıçtan itibaren Arapların medeniyet âlemine iki hediyesi olan Arapça ve İslâmiyet tabiî olarak dış etkilere maruz kalmıştır. İslâm öncesi Arap şiirinde ve hatta Kur'ân'da bile yabancı kelimelere rastlanır; bunlar fetihler sırasında daha da artmıştır. İdarî tabirler Farsça ve Rumca'dan, dinî tabirler İbranice ve Süryanice'den alınmıştır; Grekçe'den geçen İlmî ve felsefî tabirler, bölgenin çok eski medeniyetlerinin doğmakta olan yenisi üzerindeki büyük etkisini açıkça ortaya koymaktadır. Klâsik devrin İslâm cemiyeti, Hıristiyan, Yahudi ve Zerdüştîlikten kaynaklanan kehanet fikirleri, din, eskatoloji ve mistisizm, Sasanî ve Bizans İdarî tatbikatları gibi farklı elemanları içine alan kompleks bir manzara arzediyordu. En önemli etki muhtemelen Helenizmin, bilhassa ilim, felsefe, sanat, mimari ve belirli bir noktaya kadar edebiyat üzerinde oldu. Bu Helenistik etki o kadar derin oldu ki, Helenistik mirasın, Hıristiyan Grek ve Latin âlemi yanında İslâm, üçüncü varisi olarak kabul edildi. Fakat İslâm Helenizmi, Aramî ve Hıristiyan etkisiyle yarı doğululaşmış, Batı'da olduğu gibi klâsik Atina'nın bir keşfinden ziyade geç antik çağın değişmemiş devamı olan sonraki Yakın Doğu Helenizmi idi.

Kökenlerinin farklı olmasına rağmen İslâm medeniyeti daha önceki medeniyetlerin mekanik olarak sadece basit bir sentezi değil, fakat daha çok bu elemanların her sahada görülebilir bir şekilde İslâmî ve Arap potasında eritilerek yeni bir yaratma neticesinde ortaya çıkan orijinal bir medeniyettir.

Arapların kendi görüşleri dâhilinde en büyük ve zamana göre ilk başarıları şiir ve hitabet sanatında görülmektedir. İslâm öncesi Arap şiiri halkçı ve sosyal bir fonksiyon icra ediyordu. Önemli siyasî rolü yanında şair, genellikle meddah ve hicivci idi. Emevîler devrinde İslâm öncesi Arabistan'ın sözlü geleneği derleniyor ve bu daha sonraki eserlere bir model oluyordu. Abbasîler devrinde Arap şiiri, bir hayli yabancının ve bilhassa İranlılar'ın girmesiyle zenginleşti. Bu ihtişamı yaratanların ilk üstadı âmâ Beşşâr b. Bürd (ölm. 784) idi. Bu sanatkârlar İslâm öncesi modeller karşısında bir müddet için yeni tema ve formaları, eskiler ile yeniler arasındaki çetin mücadelede başarıya ulaştırdılar. Fakat bu yeniciler bile, hükümdarların ve aydın zümrenin Arap zevkine uymak mecburiyeti ile sınırlandırılmış olduklarını görüyorlardı. Neticede neo-klasizim hareketine uymaya mecbur oldular ki, bunun en dikkate değer temsilcisi, Arapların en büyük şâiri olarak kabul ettikleri Mütenebbî (905-965) idi.

Kur'ân, Arap edebiyatında nesir olarak ilk örnektir. İslâm hâkimiyetinin ilk devirlerinde Kur'ân edebiyat ve denemede nesir ve secili nesirin temeli olmuştur. Meşhur Arap müellifi Amr b. Bahr el-Câhız (ölm. 869) köken itibariyle Basralı olup siyahî bir kölenin torunu idi. El-Câhız'ın ilhamının çeşitliliği, orijinalitesi ve çekiciliği ona Arap edebiyatında hususî bir yer vermektedir. İlim ve öğrenim başlangıçta dinden kaynaklanıyordu; gramer ve lügatçilik Kur'ân'ı anlamak ve açıklamak ihtiyacından doğmuştur. Medine'deki eski mektebin mensupları *hadîs'in* derlenmesi ve *şeriat*'in teşekkülünde olduğu gibi gerçek dinî ilimler üzerinde uzmanlaştılar. Bu son faaliyet, *hadîs'in* hukukî ve biyografik temellerine dayanan İslâmî hukuk ve tarih mekteplerinin doğması neticesini verdi. Bunlardan ilki şeriat'ın çok geniş bir şekilde toplanmasını sağladı. Araplar'da tarih Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin hayatını tesbit etmekle başlar ve İslâm öncesi sözlü geleneğin derlenmesiyle zenginleşir. Daha sonra özellikle Sasanî sarayının Müslümanlığı kabul etmiş olan İran asıllı tarihçileri, tarihçiliği Araplar'a tanıttılar. Araplar sağlam bir tarih anlayışına sahiptiler ve kısa zaman sonra ciltlerce dünya, mahallî, aile, kabile ve kurumlar tarihleri gibi çeşitli sahalarda tarihler yazdılar. Bu ilk Arap tarihî eserleri *hadis*'in "Compendia"sı tarzında yazılmış kaynak

kitaplardan biraz daha farklı olup, râviler zincirinin naklettiği görgü şahidi tasvirlerini ihtiva etmekteydi. Hikâyeci ve bazan eleştirel tarzda yazılan tarihler, en büyük Arap tarihçisi ve belki de Orta Çağ'ın en büyük tarih felsefecisi İbn Haldûn'un (1332-1406) eserinde zirveye ulaştı.

Dinî edebiyat, bilhassa başlangıç devresinde kuvvetli bir şekilde Hıristiyan ve Yahudi etkisinde kalmıştır.

Teolojik edebiyat, açıkça söylemek gerekirse Süryanî Hıristiyanlığının etkisinde başladı ve daha sonra da Grek felsefesinin etkisine maruz kaldı. Bu sonuncu etki İslâm'da felsefenin ve matematik, astronomi, coğrafya, kimya, fizik, tabiat tarihi ve tıb gibi ilimlerin temeli oldu. Grekçe kitapların gerek asıllarından ve gerekse Süryani versiyonlarından tercümelerinin yapılması hususunda sarfedilen büyük gayret IX. ve X. yüzyıllarda yeni, köklü bir bilginin gelişmesine sebep oldu. İskenderiye, Antakya ve diğer yerlerde Grek mektepleri varlıklarını devam ettiriyorlardı; aynı şekilde Cundişapur'daki Sasanî İran'a sığınmak için Bizans'tan kaçan Nesturîler tarafından kurulmuş olan ve Farsça tedrisat yapan yüksekokul da devam ediyordu. Emevîler devrinde Grekçe'den ve Koptça'dan bazı kimya kitaplarının tercümesine başlandı. Ömer b. Abdülaziz devrinde (717-720) **Basralı bir Yahudi olan Mâsarcaveyh**, Süryanî tıb kitaplarını Arapça'ya çevirdi ve böylece Arap tıp ilminin temellerini attı. Tercümanlar çoğunlukla Hıristiyan, Yahudi ve daha çok Süryaniler'den meydana geliyordu. Emevîler devrindeki tercümeler az ve bireysel idi. Abbasîler devrinde ise bu faaliyet teşkilatlandırıldı ve resmen teşvik edildi. Bu tercüme faaliyeti, IX. yüzyılda ve bilhassa Bağdad'da kütüphanesi ve devamlı personeli bulunan bir tercüme müessesesini (beytü'l hikme) kuran Me'mûn devrinde (813-833) büyük bir gelişmeye mazhar oldu. Meşhur tercümanlardan birisi olan Cundişapurlu Hıristiyan tabib Huneyn b. İshak (809-877) Galen'in *Corpus'unu,* Hippocrates'in *Aphorism'lerini* ve diğer bir çok eseri Arapça'ya çevirdi. Diğerleri astronomi, fizik, matematik ve başka konulardaki eserleri Grekçe'den Süryanîce'ye ve daha çok Arapça'ya tercüme ediyorlardı. Halifeler her tarafa, Bizans'a bile yazma eserleri aramak için âlimler gönderiyorlardı.

Bu ilk tercüme yapanlardan bazıları Grek eserlerinin tefsiri veya özeti şeklinde kendi istekleri çerçevesinde eserler de meydana getirdiler. Kısa bir süre sonra çoğunlukla İran asıllı bir Müslüman yazarlar nesli ortaya çıktı. İlk planda bahsedilmesi gerekenler tabib Râzî (Rhases) (865-925), tabib ve filozof İbn Sînâ (Avicenna) (980-1037) ve hepsinden daha önemlisi tabib, astronom, matematikçi, fizikçi, kimyacı, coğrafyacı ve tarihçi, engin ve orijinal bir âlim, Orta Çağ İslâm dünyasının en dikkate değer simalarından birisi el-Bîrûnî'dir. Tıb sahasında Müslümanlar Grekler'in temel görüşlerini değiştirmediler, fakat pratik gözlemler ve klinik tecrübeleri ile onu zenginleştirdiler. Matematik, fizik ve kimyada onların payı çok daha önemli ve orijinal idi. Sıfır Müslümanlar tarafından kullanıldı; onların buluşu olmamakla beraber Arap rakamları diye bilinen sistem onlar tarafından matematik'e dâhil edildi ve Hindistan'dan Avrupa'ya aktarıldı. Cebir, geometri ve bilhassa trigonometri Müslümanların geliştirdiği ilim dallandır.

Felsefede Grek fikirlerinin etkisi büyüktür. Me'mûn devrinde Aristotales'in eserlerinin tercümeleri bütün felsefeyi ve İslâm'ın teolojik anlayışını etkiledi ve bunun sonunda uzun müddet aralarında Kindî (ölm. 850; Arap ırkından tek kişi), Fârâbî (ölm. 950), İbn Sîna (ölm. 1037) ve İbn Rüşd (Averroes, ölm. 1198) gibi Müslüman filozoflarının eserlerine etki etti.

Antik Yunanistan'ın İlmî ve felsefî mirasını Doğu muhafaza ettiği halde, iddia edildiğine göre Batı'da bilinen edebî ve estetik mirasını bilmiyordu. Bu görüş tam manasıyla doğru değildir. Araplar sanat ve mimaride Greko-Roman geleneğini değiştirerek ve zenginleştirerek devam ettirdiler. Bizans sanatının soyut ve şekilciliğe temayülü İslâm'da daha da fazlalaştı; İslâm'da resme, daha doğrusu portreye karşı olan peşin hüküm stilize ve geometrik desenlerin gelişmesine zemin hazırladı.

İslâm sanatları İran ve Çin etkilerine çok şey borçludur. Fakat süsleme ve el sanatlarında İslâm medeniyetinin orijinalitesi ve özelliği çok açık bir şekilde görülür. Suriye'deki Emevi saray ve köşklerinin duvar süslemelerinde, kazılarda meydana çıkarılan avadanlıklar üzerinde, Mısır ve Irak'ta bulunan eşyalarda, Arapların ilk zamanlar diğer medeniyetlerin sanat eserlerini -sanatkârlarını bilen-asıl aldıklarını, önce onları taklit ettiklerini ve neticede onları orijinal bir sanat içinde nasıl erittiklerini görebiliriz. Mesela Irak'ta ortaya çıkarılan IX. yüzyıla ait çanak-çömlek, gerek Bizans ve Sasanî işçiliğini gösteren eserlerin, gerekse Çin'den ithal edilen eşyaların, bunların yerli taklitlerinin ve ayrıca ithal edilen modellerin tecrübelerle yeniden geliştirilmiş şekillerinin ortaya çıkardığı ürünlerin yan yana meydana getirildiğini gösterir. İslâm sanatının en karakteristik ürünlerinden birisi olan meşhur cilalı kapları, İran'dan İspanya'ya kadar bütün İslâm âlemine yayılmıştı. Aynı şekilde İslâm İmparatorluğumdaki el sanatlarıyla uğraşanlar, gerek taklit ve gerekse tecrübe yoluyla dışarıdan aldıkları metal, tahta, taş, fildişi ve cam işçiliğini ve bunlardan daha çok tekstil ve halıcılık sanatını geliştirecek açık ve belirgin İslâmî yeni, ferdî ve karakteristik bir üslup yarattılar.

Fizikî bir bütün olarak kitabın adı, konusu, başı ve sonu olan sayfalardan meydana gelen bir bütün olduğu, daha sonra da bu bütünün resimleri ve süslü ciltleri bulunduğu fikri eski medeniyetlerden gelmişti. Başlangıçta edebî eserler sözlü ve nakletme geleneği sayesinde biliniyordu. Sözlü gelenek uzun müddet yegâne yayın vasıtası idi. Edebî eserlerin sayısı ve uzunluğu arttıkça yazılı metinlerin lüzumu hissedilmeye başlandı ve bir müddet sonra yazarlar müsvedde yaptırmaya, konferanslar için notlar almaya, sekreterlere dikte ettirmeye ve bitirmek için kitaplar kaleme almaya koyuldular. Bu harekete VIII. yüzyılda Orta Asya yoluyla Çin'den kâğıdın getirilmesi yardıma oldu, fiyatlar ucuzladı ve daha çok sayıda kitap yazıldı. Kültür hayatı üzerindeki bu yeniliğin tesiri, küçük bir ölçüde de olsa Batı'da basım işinin yayılması ile mukayese edilebilir.

İslâm tarafından Grek mirasının alınması bir tarafa yeni bilginin akılcı, İlmî yönü, diğer tarafta İslâm düşüncesinin sezgiye dayanan ve ferdî olan yönü arasındaki çatışma hızlandı. İslâmî iki düşünce sistemi arasındaki mücadele insanlık tarihinde etkili ve devamlı değişik ve zengin bir kültürün doğmasına sebep oldu. Sonunda mücadele saf İslâmî dünya görüşünün zaferi ile neticelendi. Dinin hâkim olduğu İslâm cemiyeti kendi temel inançlarına karşı gelen değerlerin neticelerini kabul ve hatta onları müşâhade ve tecrübe ile geliştirdiği halde kendilerini reddetti. İsmailîye mezhebi Batı tipi hümanist bir rönesans hareketini ilan ederek batınî tefsir yoluyla Kur'ân'ın ve hatadan münezzeh imamların ihtiyatı ile Şeriat'ın hakimiyetini azaltarak Helenistik değerleri tam manasiyle İslâm cemiyetine getirebilirdi. Fakat İsmailîye ihtilâlini destekleyen güçler yeteri kadar kuvvetli değillerdi ve hareket en başarılı anında çöküntüye uğradı.

Milletlerin karakterini tahlil etmek her ne kadar eğlenceli bir oyun gibi görünüyorsa da bir neticeye varmak oldukça zordur. Böyle bir girişim tahlil edilen konudan ziyade tahlil edenin

fikrî yapısını ortaya koyar. Milletin çok girift ve değişik bir yapısı olduğundan ciddî ve İlmî bir hükmün yerini tutacak geniş ve istatistikî bir çalışmaya imkan vermez. Daha da güç olanı bizden zaman ve mekan bakımından uzak olan ve ancak yazılı kalıntılar vasıtasıyla bilinen medeniyetleri incelemektir. Orta Çağ Arap edebiyatı bütünü ile yazma sanatını ve hâmiliğini elinde tutan küçük ve imtiyazlı idareci sınıf vasıtasıyla meydana gelmiştir. Geride kalan halk kitlesi çoğunlukla sessiz ve çok zayıf olan sesi de cılız bir şekilde çıkmakta idi. Bu hususu gözden uzak tutmamak şartiyle Araplar'ın değilse de en azından hakim olan Orta Çağ İslâm medeniyetinin Arap sanat ve edebiyatında tasvir ettiği bazı tipik karakterleri ortaya çıkarabiliriz.

Dikkatimizi çeken ilk husus, çoğunlukla iddia edildiği gibi, Arap kültürünün taklitçi değil kendine has bir karakterde olması ve asimile etme gücüne sahip bulunmasıdır. İslâm fetihleri tarihte ilk defa Hindistan ve Çin sınırlarından Yunanistan, İtalya ve Fransa'ya kadar uzanan geniş toprakları birleştirdi. Başlangıçta bir müddet için askerî ve siyasî güçleriyle ve daha sonra da dil ve inançlarıyla Araplar, öteden beri çatıştıkları kültürleri bir cemiyet halinde birleştirdiler: Bin yıllık ve değişime uğramış Akdeniz'in Grek, Roma ve İsrail gelenekleri; eski Yakın Doğu ve kendine özgü düşüncesi ve hayat tarzı, Doğu'nun büyük medeniyetleriyle faydalı teması olan zengin İran medeniyeti. Çeşitli halkların, inançların ve kültürlerin bir arada İslâm cemiyeti içinde yaşamaya zorlanması, menşeleri ve yaratıcıları değişik de olsa, genel görünüşünde karakteristik İslâm-Arap izlerini taşıyan yeni bir medeniyetin doğmasını sağladı.

İslâm cemiyetinin bu çeşitliliğinden, bilhassa Avrupalı araştırıcıların dikkatini çeken ikinci bir husus ortaya çıkmıştır: Diğerlerine nazaran daha müsamahalı olması. **Batılı çağdaşlarının aksine Orta Çağ Müslümanları, kendilerine tabi olanlara inançlarını kabul ettirmek için kuvvete başvurmaya çok nadir ihtiyaç duymuşlardır. Fakat Batılılar gibi onlar da kendilerinden farklı inanca sahip olanların Cehennem'de yanacaklarına inanıyorlar; ancak onların aksine İlahî hükmü bu dünyada tahmine gerek görmüyorlardı. Genellikle değişik inançların var olduğu bir cemiyette hakim inanç olmakla memnundular.** Diğer inanç sahiplerine bazı sosyal ve hukukî sınırlamalar koyarak kendi üstünlüklerini hatırlatıyorlar ve bununla içinde bulundukları durumu unutmamalarını sağlamaya çalışıyorlardı. Buna karşılık onlara dinî, İktisadî ve fikrî hürriyet veriliyor ve onların kendi medeniyetlerine zikre değer katkıda bulunmalarına şans tanınıyordu.

Medeniyetlerin pek çoğu gibi Orta Çağ İslâm medeniyeti de, kendi üstünlüğüne ve kendi kendine yeteceğine inanıyordu. Museviliğin ve Hıristiyanlığın vahiy zincirinin ilk halkaları olduğu peygamberlik vazifesinde, Hz. Muhammed sallallâhü aleyhi ve sellemin bu zincirin son halkası olması şeklindeki İslâm'ın tarihî peygamberlik görüşü Müslümanlar'a Hıristiyan ve Museviler'i, kendilerinin tam mükemmel şekliyle sahip oldukları şeylerin ilk ve eksik şekline sahip oldukları inancına sevketti. Roma İmparatorluğu'nun devlet dini olmadan önce asırlarca zayıfların ve zavallıların dini olan Hıristiyanlığın aksine İslâmiyet daha kurucusunun sağlığında yayılan ve muzaffer olan bir toplumun rehberi oldu. İlk devirdeki İslâm'ın büyük fetihleri mü'minlerin zihinlerinde, bir toplum eğer Allah'ın kanunlarıyle idare edilirse başarılı olacağı inancını doğurdu. Müslümanlar akıllı gayr-ı müslimlerden çok şey öğrenebilirler, fakat bunların geçerli olup olmadığı, İlahî vahyin mahsulu olan ve müntesiplerinin başarılarıyla sağlamlaştırılan Şeriat mihenk taşma vurularak anlaşılabilirdi.

"Atomistik" tabiri, çoğunlukla İslâm medeniyetinin birçok yönlerinde görülebilen ve Arap

tarihinin daha sonraki devirlerinde hakim olan bir düşünce ve görüş alışkanlığını belirtmek için kullanılır. Bu tabirle hayatı ve kâinatı şartlarla veya ferdin düşüncesiyle bir tür mekanik, hattâ tesadüfi bir birlik içinde birbirine sağlam olmayan bağlarla bağlanan, ancak aralarında hiç bir organik bağ bulunmayan bir statik, somut ve ayrı varlıklar dizisi olarak görme temayülü anlatılmak istenir. Evrensel olmamakla birlikte bu temayül Arap hayatına çok farklı biçimlerde etki eder. Arap kendi toplumunu, birbiriyle ilişkisi olan ve birbirine etki eden parçalardan meydana gelen bir bütün olarak değil, yalnızca altta toprak ve üstte hükümetin bir arada tuttuğu dinler, milletler ve sosyal sınıflar gibi ayrı grupların birliği olarak kabul eder. Şehir, kendine has bir özelliğe nadiren sahip olan mahalleler, loncalar, kabileler ve evler topluluğudur. Bir yandan ilim adamları ve filozoflar, öte yandan da mutasavvıfların aksine din adamı, alim yahut edib, bilgiye karşı tutumu açısından aynı nitelikleri taşırlar. Farklı disiplinler, keşifleri bir bütün halinde bir araya toplayıp aynı yöne varmanın farklı yolları değil, her biri yavaş yavaş toplanarak ilmi meydana getiren bilgi parçalarını taşıyan ayrı, müstakil bölümlerdir. Epik yahut dramatik tarzdan mahrum olan Arap edebiyatı, nadiren devamlı bir plana sahip, yazarın ve okuyucunun sübjektif birliğiyle birbirine bağlanan ince ve canlı, fakat parça parça farklı gözlemler ve belirtmeler dizisiyle tesir etmeyi başarır. Arap şiiri, çoğunlukla birbirleriyle yer değiştirebilen, ancak kendi aralarında mükemmel bir bütün teşkil eden inciler dizisi gibi ayrı ve yerinden ayrılabilen bir mısralar dizisidir. Arap müziği armoni ile değil, fantezi ve varyasyonlarla geliştirilmiş makamlı ve ritmik bir müziktir. Ekseriya uygulamalı ve süslemeli bir sanat olan Arap sanatı, komposizyon veya perspektiften çok inceliği ve teferruat bütünlüğü ile temayüz eder. Romancılar gibi tarihçiler ve biyografi yazarları da anlatımlarını gevşek bir şekilde birbirine bağlanmış bir olaylar zinciri olarak ortaya koyarlar. Çağdaş bir yazarın da belirttiği gibi, fert bile çoğunlukla pasaportlardaki tanımlamalar şeklinde sıralanan özellikler topluluğu olarak gösterilir.

Bu son özellik bizi, Arap nesrinde tekrarlanan bir özellik olan başka bir noktaya, yani ferdiyetçi değil, kollektivist bir özelliğe götürür. İlk Arapların ateşli ferdiyetçiliği bütün gücüyle yalnız bedeviler arasında devam etti. Medeniyet merkezlerinde ise bu ferdiyetçilik yerini pasif ve hatta anonim bir tutuma bıraktı. Çoğu zaman bir kitap, yazarın ferdî ve şahsî eseri olarak değil, nakletme zincirinde bir halka olarak ortaya çıkar. Yazar, kendi kişiliğini otoritenin prestiji ve kendisinden önceki nakilcilerin safı arkasında gizler. Hatta aslında ferdî bir ifade olan şiir bile şahsî ve samimî değil genel ve sosyaldir. Bu İnsanî olmaktan çok kollektivist tavır, İslâm düşüncesinin ve kurumlarının her yönde, belki de en açık bir şekilde Müslümanların *"mükemmel insan"* ve *"mükemmel devlet"* idealinde görülen, herkesin kendi içindeki ferdî gücünü geliştirmesi yerine taklit ederek uymaya çalışması gereken modeller biçiminde belirir.

Hayatın bu "atomistik' görünüşü, çok parlak başarılar ortaya koyan daha bağımsız spekülasyon ve araştırma ruhuna karşı tepkinin son zaferini şu ya da bu şekilde belirten doğmatik teolojinin belli sistemlerinin genel olarak kabul edilmesinde tam ifadesini bulur. Bu teoloji, determinist, faydacı ve otoriterdir. İlahî kanunun ve vahiylerin *bilâ keyf,* yani nasıl olduğunu sormaksızın, sorgusuz kabul edilmesini ister. Bütün tâlî sebepleri inkâr eder ve Allah'ı birinci sebep olmaktan ziyade bütün bunların planlayıcısı olarak kabul eder. Mecburî neticeler ve tabiî kanunlar ya da sebepler yoktur. Yiyeceğin olmamasının açlığa sebep olması gerekmez, yalnızca alışkanlık nedeniyle acıkınca yiyecek aranır. Her şey doğrudan doğruya bir arada bulunma veya birbirini takip etmeyle ilgili belirli alışkanlıkları düzenleyen Allah'ın

iradesiyle yürür. Zamanın her parçasında her hadise, doğrudan ve ferdî bir ortaya çıkarma hareketinin neticesidir.

Bir zamanlar genel olarak kabul edilen bütün sebepliliğin bu son ve kastî olarak reddi, hem felsefe ve hem de tabiat bilimlerinde serbest düşüncenin ve araştırmanın sona erdiğini gösteriyordu ve Arap tarihçiliğinin ümit verici gelişmesini engelledi. Bu durum büyük bir ticaret döneminin daha hür sosyal ve İktisadî hayatının yerini yüzyıllarca değişmeyecek durgun bir feodalizme bıraktığı İslâm toplumunun ihtiyaçlarına daha iyi uyuyordu. Eski kavramlar çatışması sürdü, ama İslâm'ın yeni izahı bin yıl kadar ciddi biçimde tehlikeyle karşılaşmadı. Ancak XIX. ve XX. yüzyıllarda Batı'nın tesiri, İslâm toplumunun bütün geleneksel yapısını ve onun fikrî paraleli olan düşünce tarzını tehdit etti.

Sh: 177-193

Kaynak: Bernard LEWİS, Tarihte Araplar, trc: Hakkı Dursun YILDIZ, Anka Yayınları 2. Basım, Kasım 2000, İstanbul

300 YILDIR SORULAN SORU: Hata Neredeydi?-Bernard LEWIS

Hata neredeydi? İslam dünyasındaki insanlar, özellikle Ortadoğu'dakiler –ama yalnızca onlar değil–uzun zamandır bu soruyu sormakta. Öncelikle Batı'yla karşılaşmalarından doğan sorunun içeriği ve soruluş biçimi, bu karşılaşmanın koşullarına, kapsamına, süresine ve karşılaştırma yoluyla kendi toplumlarında her şeyin de iyi gitmediğinin farkına varmalarını ilk sağlamış olan olaylara göre büyük ölçüde çeşitleniyor. Ancak soru ve akla getirdiği cevaplar hangi biçimle, hangi üslupla dile getirilirse getirilsin, sorunun da, cevapların da büyüyen bir sancıyla, biriken bir sabırsızlıkla, son zamanlarda da kabaran bir öfkeyle dışa vurulduğunu fark etmemek mümkün değil.

Sorgulamak ve kaygı duymak için, hatta öfkelenmek için, doğrusu, geçerli bir neden var. İslam dünyası yüzyıllar boyunca insan soyunun başarısının ve uygarlığının ön saflarında yer aldı. Müslümanlar'ın kendi algılamalarında, İslamiyet'in sınırları uygarlığın sınırlarıyla örtüşmekteydi, İslam sınırlarının ötesindeyse yalnızca barbarlar ve kâfirler vardı. Başka uygarlıkların da, eğer tümü değilse çoğu, kendini ve dışındakileri böyle algılıyordu: Yunan, Roma, Hint, Çin... Daha yeni örnekler de eklenebilir.

Antikitenin çöküşüyle modernliğin doğuşu arasında geçen süre içinde, demek ki Avrupa tarihinde Ortaçağ olarak adlandırılan yüzyıllarda, İslamiyet'in iddiası dayanaksız değildi. Müslümanlar dünya yüzünde, Çin'de, Hindistan'da, Hıristiyan âleminde az çok uygar başka toplumların var olduğundan elbette haberdardılar. Ama Çin uzaktı ve az tanınmaktaydı. Hindistan da Müslümanlaştırılma ve egemenlik altına alınma sürecindeydi. Hıristiyanlık özel bir önem taşıyordu, bir dünya dini ve dünya gücü olarak İslam'ın tek ciddi rakibiydi. Gelgelelim, İslami bakış açısından, Hıristiyan dininin yerini en son vahyolunan İslamiyet almıştı, Hıristiyanlık'ın gücüyse İslamiyet'in Allah'ın yol göstericiliğindeki daha büyük gücü karşısında biteviye yenilmekteydi.

Birçok Ortaçağ Müslümanı için, Hıristiyan âlemi demek, öncelikle 1453'e kadar gitgide küçülüp zayıflayan, bu tarihte de Türkler'in İstanbul'u fethiyle tamamen ortadan kalkan Bizans İmparatorluğu demekti. Avrupa'nın uzak diyarları da Afrika'nınkilerle hemen hemen aynı biçimde algılanıyordu: Öğrenilebilecek hiçbir şeyi olmayan, hatta köle ve hammadde dışında ithal edilebilecek pek bir şeyi olmayan, dışsal bir barbarlık ve inançsızlık karanlığı. Kuzeyli olsun, güneyli olsun, barbarlar için beslenebilecek en büyük umut, halifenin imparatorluğuna dahil edilerek dinin ve uygarlığın nimetlerine kavuşmalarıydı.

Bu da, İslamiyet'in doğuşundan sonraki yaklaşık bin yıl içinde, olmayacak şey değildi: Müslümanlar bunu gerçekleştirmek için ardı ardına çabalara girişti. Arabistan'dan çıkan Müslüman orduları o tarihe kadar hepsi de Hıristiyan âlemi içinde yer alan Suriye, Filistin, Mısır ve Kuzey Afrika'yı yedinci yüzyıl içinde feth etti İslam ordularının İran ve Arabistan'ın batısından topladığı askerlerin çoğu da aslında Hıristiyanlık'tan gelmeydi. Sekizinci yüzyılda Müslüman Arap güçleri Kuzey Afrika'daki üslerinden çıkarak, bu kez Müslümanlık'a geçen Berberiler'in de katılmasıyla, İspanya ve Portekiz'i fethettiler ve Fransa'ya girdiler. Dokuzuncu yüzyılda Sicilya'yı ele geçirip İtalyan yarımadasına akın ettiler. 846 yılında Sicilya'dan yola çıkan bir deniz gücü Tiber Irmağı'na bile girdi, Arap güçleri Ostia ve Roma'yı yağmaladı. Bu durum, etkili bir Hıristiyan karşı saldırısının örgütlenmesine yönelik ilk girişimlere yol açtı.

Bunu izleyen, Haçlı Seferleri olarak bilinen, kutsal toprakları yeniden ele geçirmeye yönelik bir dizi sefer hüsranla ve geri püskürtülmeyle sonuçlandı.

Hıristiyan orduları Avrupa'da daha başarılıydı. 11. yüzyılın sonuna doğru Müslümanlar Sicilya'dan çıkarılmıştı, 1492'de de, Müslümanlar'ın İspanya'ya ayak basmalarından neredeyse sekiz yüzyıl sonra, yeniden fetih için verilen uzun süreli mücadele Hıristiyanların zaferiyle son buldu ve Afrika'ya ve Asya'ya yönelik Hıristiyan istilasının yolunu açtı. Ama bu arada Avrupa Hıristiyan âlemine yönelik başka Müslüman tehditleri de vardı. Doğuda, 1237-1240 yılları arasında Altınordu Tatarları, Rusya'yı fethetti. 1252 yılında Altınordu Hanı ve emrindekiler Müslüman oldu. Rusya, Doğu Avrupa'nın büyük bölümüyle birlikte, Müslüman egemenliği altındaydı, Ruslar'ın kendi deyişleriyle "Tatar boyunduruğu"ndan sonunda kurtulmaları da 15. yüzyıl sonlarını buldu. Bu arada Müslüman akınının üçüncü bir dalgası başlamıştı: Anadolu'yu ele geçirip eski Hıristiyan şehri İstanbul'u fetheden, Balkan yarımadasını işgal ederek kolonileştiren ve iki kez Viyana kapılarına dayanarak Avrupa'nın bağrına hançer dayayan Osmanlı Türkleri'nin oluşturduğu dalga.

İslamiyet gücünün doruğundayken, başardıklarının düzeyi, niteliği ve çeşitliliği açısından karşılaştırma konusu olabilecek bir tek uygarlık vardı, o da kuşkusuz Çin'di. Bununla birlikte Çin uygarlığı esasen yerel, tek bir bölgeyle -Doğu Asya'yla-ve tek bir ırksal grupla sınırlı kaldı. Bir ölçüde ihraç da edildi ama yalnızca komşu ve akraba halklara. İslamiyet ise tersine çok kültürlü, çok ırklı, uluslararası ve hatta kıtalararası bile denebilecek bir dünya uygarlığı yarattı.

Yüzyıllar boyunca, Müslümanlar'ın kendilerine ve dünyaya bakışlarının dayanakları sağlam görünüyordu. İslam, yeryüzündeki en büyük askeri gücü temsil ediyordu, orduları, hem de aynı anda, Avrupa'ya ve Asya'ya, Hindistan'a ve Çin'e yayılıyordu. Aynı zamanda dünyanın en önemli ekonomik gücüydü. Asya, Avrupa ve Afrika'da büyük bir ticaret ve haberleşme ağı üzerinden geniş bir mallar yelpazesinin ticaretini yapıyor, Afrika'dan köle ve altın, Avrupa'dan köle ve yün ithal ediyor, Asya'nın uygar ülkelerinden çeşitli yiyecek maddeleri, malzeme ve işlenmiş mallar alıp satıyordu. Uygarlığın sanat ve bilimlerinde insanlığın o güne kadar geldiği en yüksek düzeye ulaşmıştı.

Eski Ortadoğu, Yunan ve Fars'tan * miras aldığı bilgi ve becerilere dışarıdan aldığı yeni ve önemli buluşları katmıştı: Çin'den aldığı kâğıt üretimi ve kullanımı, Hindistan'dan aldığı basamaklı onlu sayı sistemi gibi. Birinden biri olmaksızın modem edebiyatı ve bilimi düşünmek zor olurdu.

* "Persia" adı, klasik ve modern Avrupa dillerindeki çeşitli biçimleriyle, İran'ın, körfez kıyısı boyunca uzanan güneybatı eyaleti Pars'tan gelir. Alfabelerinde "p" harfinin karşılığı bulunmayan Araplar bu eyalete "Fars" diyordu. Kastilya lehçesi nasıl İspanyolca, Toscana lehçesi nasıl İtalyanca olmuşsa, Farsi olarak bilinen Fars lehçesi de edebi, standart ve nihayet ulusal dil olarak kabul edilmiştir. Klasik dünyada ve Batı dünyasında bölgenin adı aynı zamanda bütün ülke için kullanılagelmiş, ancak binlerce yıldır İran -Arilerin ülkesi-adını kullanan, 1935 yılında da bu adı ülkenin resmi adı olarak kabul eden İranlılar arasında bu hiç olmamıştır. Geçmiş yüzyıllardan söz ederken, Batılılarca kabul görmüş adı değiştirmedim, [yazarın notu]

Hint rakamlarının, miras alınmış matematik bilgileri bütünüyle birleştirilmesi Müslüman Ortadoğu'da olmuştur. Bu rakamlar Ortadoğu'dan da Batıya taşınmıştır. Batı'da hâlâ mucitlerini değil de Avrupa'ya ilk getirenleri onurlandırarak Arap rakamları adıyla bilinirler.

İslam dünyasındaki âlimler, bilginler bu zengin mirasa kendi gözlem, deney ve düşünceleri ile çok önemli katkılarda bulundular. Ortaçağ Avrupa'sı, uygarlığın sanat ve bilimlerinin çoğunda İslam dünyasının öğrencisiydi, başka türlü bilinemeyecek birçok Yunan yapıtının bile Arapça çevirilerine bel bağladığı için, bir anlamda İslam dünyasına bağımlıydı.

Derken bu ilişki değişiverdi. Daha Rönesans'tan önce Avrupalılar uygarlık sanatlarında kayda değer bir ilerleme göstermeye başlıyordu. Yeni Eğitim'in boy vermesiyle İslam dünyasının bilimsel, teknolojik ve sonunda kültürel mirasını hayli geride bırakarak büyük hızla yol aldılar.

Müslümanlar bu durumun farkına uzun zaman varamadı. Yüzyıllar önce birçok Yunanca, Farsça ve Süryanice yapıtı, Müslüman ve diğer Arap okuyucuların menziline sokan büyük çeviri hareketi sona ermişti ve Avrupa'nın yeni bilimsel literatürü neredeyse bütünüyle bilgileri dışındaydı. 18. yüzyılın sonlarına kadar yalnızca bir tek tıp kitabı bir Ortadoğu diline çevrilmişti: <u>1655 yılında Türkçe olarak Sultan IV. Mehmed'e sunulan, 16. yüzyılda yazılmış, frengi üstüne bir inceleme. Seçim de, tarih de anlamlı. Amerika kaynaklı olduğu bilgisi yaygın olan bu hastalık İslam dünyasına Avrupa'dan gelmişti.</u> Arapça, Farsça, Türkçe ve başka dillerde doğrusu hâlâ "Frenk hastalığı" olarak bilinir. Frenk hastalığına Frenk çaresi bulmak, belli ki hem doğru hem de meşru görünüyordu. Bunun dışında, Reform, Rönesans ve teknolojik devrim âdeta İslam ülkelerinde fark edilmeden geçip gitti.

Batı sınırının ötesindeki topraklarda yaşayanları doğudaki daha gelişkin Asyalı kâfirlerden bile çok daha aşağı, cahillik içinde barbarlar olarak bir kenara atma eğilimi vardı hâlâ. Asyalı kâfirlerin aktarabileceği yararlı beceriler ve alet edevatı varken Avrupalılar'da hiçbiri yoktu. Doğru olması uzun süredir akla yakın gelen bir yargıydı bu. Artık tehlikeli biçimde günün gerisinde kalıyordu.

Tarih dersleri, genellikle en açık ve şüpheye yer bırakmayacak biçimde savaş alanında verilir. Yalnız, dersin anlaşılıp uygulamaya konmasında bir takım gecikmeler olabilir. Hıristiyan âleminde Mağribi'lerin 1492 yılında İspanya'daki son yenilgisi ve Rusya'nın Müslümanlaştırılmış Tatarlar'ın egemenliğinden kurtuluşu anlaşılabilir biçimde nihai zaferler olarak görüldü. İspanyollar ve Portekizliler gibi Ruslar da eski efendilerini anayurtlarına kadar kovaladılar ama çok daha büyük ve çok daha kalıcı bir başarıyla. 1554 yılında Astrahan'ın fethiyle birlikte Ruslar, Hazar Denizi kıyılarına ulaştılar. Bunu izleyen yüzyılda, Karadeniz'in kuzey kıyısına ulaştılar ve geniş Müslüman topraklarını Rusya İmparatorluğu'na bağlayan uzun fetih ve kolonileştirme sürecini başlattılar.

Oysa uygarlığın uzak sınırlarında bu olan bitenler İslamiyet'in merkezlerinde o kadar önemli görülmüyor, ne olursa olsun, İslam'ın karşı koyulmaz ilerleyişi ve Hıristiyan âleminin bozgunu olarak görünen süreçte, Haçlılar'ın 13. yüzyılda Doğu Akdeniz'den bozguna uğratılarak çıkarılması, 1453 yılında İstanbul'un fethi ve Türk ordularının Balkanlar'dan geçip Hıristiyanlığın [İstanbul'dan sonraki] imparatorluk [baş] kenti Viyana'ya doğru muzafferane yürüyüşü gibi çok daha önemli ve merkezi zaferlerin gölgesinde kalıyordu Müslümanlar gözünde.

Osmanlı Sultan'ının, tıpkı muadili ve rakibi olan Kutsal Roma İmparatoru gibi, kendi dininin dünyasında siyasi rakipleri ve mezhebe dayalı muhalifleri eksik değildi. Bu meydan okumalarla baş etmek konusunda daha başarılı olan, Sultan'dı. 15. yüzyılı 16. yüzyıla bağlayan eşikte, Osmanlılar'ın iki Müslüman komşusu vardı. Daha eskisi, başkenti Kahire'de

olan, bütün Suriye ve Filistin'i, daha da önemlisi, İslamiyet'in batı Arabistan'daki kutsal mekânlarını yönetimi altında tutan Mısır Memlûk Sultanlığı'ydı. Öbürü ise yeni bir dinsel savaşkanlıkla yeni bir hanedan tarafından henüz birleştirilmiş olan İran'dı. Hanedanın Azerbaycanlı, Türkçe konuşan bir Şii olan kurucusu Şah İsmail Safevi (hd 1501-1524), yedinci yüzyıldaki Arap fethinden bu yana ilk kez bütün İran topraklarını tek bir hükümdar altında birleştiriyordu. Siyasi ve askeri bir yönetici olduğu kadar -belki daha da çok-dini bir lider olan Şah İsmail, Şiilik'i devletin resmi mezhebi olarak benimsedi ve böylelikle İslam dünyasında İran'ın egemenlik alanını her iki yanındaki -doğuda Orta Asya ve Hindistan'da, batıda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki-Sünni komşularından keskin çizgilerle farklılaştırdı.

Şah İsmail ve halefleri, Safevi hanedanının diğer şahları, Osmanlı sultanlarının siyasi üstünlük ve dinsel önderlik iddialarına bir süre karşı koydular. "Yavuz" lakabıyla tanınan, 1512-1520 arasında hüküm sürmüş olan Osmanlı Sultanı I. Selim, her iki komşusuna karşı seferler açtı. Mısır'ın Memlûk sultanı üzerinde tam ve nihai, Şah'a karşıysa önemli ama eksik bir zafer kazandı. Mısır ve eyaletleri Osmanlı topraklarına katılırken, İran ayrı, rakip ve büyük ölçüde düşman bir devlet olarak kaldı. İmparatorluk'un İstanbul elçisi Busbecq, Avrupa'yı kapıda bekleyen Türk fethinden koruyanın İran tehdidinden başka bir şey olmadığını söyleyecek kadar ileri gitti. **"[Türkler'in] tarafında kudretli bir imparatorluğun kaynakları, sarsılmamış bir güç, zaferi kanıksamıştık, ağır işe dayanıklılık, birlik, disiplin, tutumluluk ve uyanıklık, bizim tarafımızda, genel yoksulluk, özel lüks, sarsılmış güç, kırık ruh, idmansızlık ve dayanıksızlık var. Askerler itaatsiz, subaylar haris. Disipline burun kıvrılıyor, laubalilik, azgınlık, sarhoşluk ve sefahat almış yürümüş. Hepsinden de kötüsü, düşman zafere, bizse yenilgiye alışmışız. Çıkacak sonuçtan şüphe edebilir miyiz? Yalnızca İran bizim lehimize çalışıyor, çünkü düşman, saldırmak için sabırsızlanırken ensesindeki bu tehdidi gözden kaçırmamak zorunda. Ama İran akıbetimizi yalnızca geciktiriyor, bizi kurtaramaz. Türkler İranlılarla bir ödeşti mi, Doğu'nun olanca kudretiyle gırtlağımıza atılacaklardır. Ne kadar hazırlıksız olduğumuzu söylemeye dilim varmıyor."** Daha yakın zamanlarda da Sovyetler Birliği ve Çin'den benzer biçimde söz eden Batılı gözlemciler oldu, onların da bir bu kadar yanıldığı ortaya çıktı.

Busbecq'in korkuları, görüldü ki, haksızdı. Osmanlılar ile Iranlılar, artık kendi uyruklarından başkası için tehdit oluşturmadıkları 19. yüzyıla kadar birbirleriyle savaşmaya devam ettiler. O zamanlar Hıristiyan âlemiyle İran arasında muhtemel bir Osmanlı karşıtı ittifak düşüncesi ara sıra gündeme geldiyse de pek sonuç vermedi. Şah İsmail 1523 yılında, daha uğradığı yenilginin acısı dinmemişken, İmparator V. Carlos'a, Avrupa devletlerinin Osmanlılar'a karşı güçbirliği yapacak yerde birbirleriyle savaşmasına şaştığını dile getiren bir mektup gönderdi. Kör kuyuya seslenmişti. İmparator 1529 yılına kadar Şah İsmail'e cevap göndermedi, Şah o tarihten beş yıl önce ölmüştü.

İran o sıralar hareketsiz kaldı, Osmanlılar da Selim'in halefi Kanuni Sultan Süleyman (hd 1520-1566) yönetiminde Avrupa'da yeni bir yayılma evresine girmeyi başardı. Ağustos 1526'da Macaristan'daki büyük Mohaç Savaşı Türkler'e kesin bir zafer kazandırarak 1529'daki I. Viyana Kuşatmasının yolunu açtı. Viyana'nın o sefer fethedilemeyişi iki tarafta da bozgun değil, gecikme olarak algılandı ve Avrupa'nın bağrında uzun sürecek bir egemenlik mücadelesini başlattı.

Hıristiyan güçler, sağda solda bazı başarılar, 1571 yılında Yunanistan'ın Patras körfezindeki İnebahtı (Lepanto) büyük deniz savaşında da kayda değer bir zafer kazanmasını

bildiler. Doğrusu, İnebahtı Avrupa'da nihai zafer ilan edildi. Bütün Hıristiyan âlemi bu zaferini coşkusuna kapıldı ve hatta sonradan İngiltere Kralı I. James olan İskoç Kralı VI. James'in içinden zaferi kutlamak üzere uzun ve vecd halinde bir şiir yazmak geldi. İnebahtı savaşına getirdiği açıklama iki satırdan ibaret olan Kapudan Paşa unvanlı donanma başkomutanının raporu, Türk arşivlerinde saklanmaktadır: "Allah'ın yol gösterdiği imparatorluğun donanması melun kâfirlerin donanmasıyla çarpıştı ve Allah'ın iradesi onlardan yana tecelli etti. Askeri bir raporda aranacak ayrıntılar biraz eksik olsa da raporun içtenlikten yana eksiği yoktu. Osmanlı tarihlerinde İnebahtı Savaşı bozgun ve ezici yenilgi anlamına gelen Türkçe bir sözcükle, hilafsız, "sıngın" [hezimet] olarak bilinir.

Peki, İnebahtı ne kadar değişiklik getirmiştir? Cevap "pek az" olsa gerek. Daha geniş ölçekte deniz gücü sorununa bakacak olursak –çok daha büyük önem taşıyan, bölgedeki askeri güç sorunu şöyle dursun–Osmanlılar için İnebahtı hemen telafi edilen küçük bir yenilgiden fazlası değildi. Durum bir Osmanlı vakanüvisinin aktardığı söyleşide çok iyi yansıtılıyor. Sultan II. Selim, donanmanın İnebahtı'da yok edilmesinden sonra yeniden inşası için gereken maliyeti sorduğu Vezir-i âzam Sokollu Mehmed Paşa'dan şu cevabı alır: **"Bu devletin kudreti ve zenginliği öyle büyüktür ki, eğer istersek bütün donanmanın lengerlerini gümüşten, resenlerini ibrişimden, yelkenlerini atlastan yaptırabiliriz."** Apaçık şiirsel bir abartmadır bu ama İnebahtı'nın gerçek anlamını büyük ölçüde gerçeğe uygun olarak yansıtır: Batı için büyük bir silkiniş, Doğu'daysa hafif bir ürperme. Büyük tehdit yerinde duruyordu. 17. yüzyılda Budapeşte ve Belgrad hâlâ Türk paşaların yönetimindeydi. Kuzey Afrika korsanları İngiltere ve İrlanda ve hatta 1627 yılında İzlanda kıyılarına kadar baskınlar düzenliyor, dönüşlerinde ganimet olarak Cezayir pazarlarında satılacak esirler getiriyorlardı.

16. yüzyıl sonlarında ve 17. yüzyıl başlarında İran bir kez daha çekişmede önemli bir etmene dönüştü. "Büyük" unvanıyla tanınan Şah I. Abbas, birçok yönden soyunun en başarılı hükümdarıydı. 1598 yılında Orta Asya'da Özbekler'e karşı kazandığı zaferle başkentine dönerken, başında Sir Anthony ve Sir Robert Sherley adlarında iki İngiliz kardeşin bulunduğu Avrupalı bir grup kendisiyle temas kurdu. Abbas, muhtemelen onların teklifi üzerine Papa'ya, Kutsal Roma İmparatoru'na ve içinde İngiltere Kraliçesi ve Venedik Dükü de bulunan çeşitli Avrupa krallarına ve hükümdarlarına dostluk mektupları yolladı. Bu mektuplar pek sonuç vermedi. Sherley Kardeşler'in ve başka Avrupalılar'ın yardımlarıyla silahlı kuvvetlerin yeniden düzenlenip donatılması daha önemliydi. 1602-1612 ve sonra 1616-1627 yıllarında Osmanlılar'la İran arasında savaş vardı. İranlılar bir dizi başarı kazandı. İlgileri Doğu'daki bu mücadeleye yönelen Türkler, 1606 yılında Avusturyalılar'la barış yapmak zorunda kaldı.

O yıl imzalanan Zitvatorok Anlaşması birkaç nedenle dikkate değer. Önceki anlaşmaların tümü, başkentleri İstanbul'da Türkler tarafından dikte ettirilmişti. Bu anlaşma, tarafsız bölgede, Tuna Nehri'nde iki tarafın ortasında yer alan bir adada görüşüldü. Belki daha da önemlisi, İmparator'un "padişah" olarak tanınmasıydı. O zamana kadar Osmanlılar'ın olağan davranışı, Avrupa hükümdarlarına ya "bey" gibi ikinci dereceden Osmanlı unvanlarıyla ya da daha yaygın olarak, kendi dilleri döndüğünce Avrupa unvanlarıyla hitap etmekti. Böylelikle, örneğin, Osmanlılar tarafından gönderilen mektuplarda Kraliçe Elizabeth'e "İngiltere Vilayeti'nin Kıraliçesi" deniyor, İmparator'a ise "Viyana'nın kıralı" diye hitap ediliyordu. Kral ve kraliçe, kuşkusuz Türkçe olmayan Avrupa kaynaklı sözcüklerdi ve Osmanlılar tarafından Britanya lmparatorluğu'nun Hindistan'daki yerli prenslerin yerel unvanlarını kullandığı gibi kullanılıyordu. İmparatora, Osmanlı sultanlarının kendileri için kullandıkları "padişah"

unvanıyla hitap etmek, eşitliğin resmi olarak tanmmasıydı.

Müslümanlar kâfir Batı'yı aşağılaya dururken, Batı'nın silah ve savaş becerilerinden bihaberdiler. Haçlılar'ın Doğu Akdeniz'deki ilk başarıları, Müslüman kurmayları bir takım alanlarda Batı'nın en azından silahlarının üstün olduğuna inandırdı, gerekli çıkarım da çabucak yapılıp uygulandı. Batılı savaş esirleri istihkâm yapımında işe koşuldu. Batılı paralı askerlere ve maceraperestlere iş verildi ve yüzyıllar boyunca durmadan büyüyen bir silah ve savaş malzemeleri ticareti başladı. Osmanlı Türkleri Güneydoğu Avrupa'da ilerlerken bile, donanma ve ordularının büyük ihtiyaç duyduğu teçhizatı her zaman Hıristiyan Avrupalı firmalardan satın alabiliyor, orduya Avrupalı uzmanlar getirebiliyor ve hatta Hıristiyan Avrupalı bankerlerden mali destek sağlayabiliyorlardı. Günümüzdeki "yapıcı işbirliğinin hayli uzun bir tarihi vardır.

Ne var ki, Müslüman ordular anavatanlarında muzaffer olmaya devam ettikleri sürece, bütün bunların Müslümanların algılama ve tutumları üzerinde etkisi olmadı ya da çok az oldu. Sultanlar para karşılığında savaş teçhizatı ve askeri uzmanlık aldılar ve bunda ticari bir işlemden öteye geçen bir yan görmediler. Özellikle Türkler tabanca ve top gibi Avrupa icatlarını benimsediler ve bu silahları elde ettikleri barbar kâfirler hakkında besledikleri düşünceleri değiştirmeksizin, etkili bir biçimde kullandılar.

Bazı aykırı sesler vardı. Daha 16. yüzyılda, emekli bir Osmanlı vezir-i âzâmı Müslüman orduları karada üstünken, kâfirlerin denizde gitgide güçlenmekte olduklarını gözlemledi: "Biz âna gâlib gereküz." Çağrısı çok az ilgi gördü. 17. yüzyılın başlarında bir başka Osmanlı devlet görevlisi, Asya sularında dolaşan Portekiz, Alman ve İngiliz ticaret gemilerinin endişe verici varlığına işaret etti ve buradan gelebilecek muhtemel bir tehlikeye karşı uyarıda bulundu.

Tehlike gerçekti ve büyüyordu. 15. yüzyılın sonunda Portekizli denizci Vasco da Gama Afrika'yı dolaşıp Hint Okyanusu'na doğru yelken açmakla, Avrupa ve Asya arasında yeni bir deniz yolunu kullanıma sokuyordu. Bunun Ortadoğu için önce ticari, daha sonra da stratejik açıdan uzun vadeli sonuçları oldu. Daha 1502'de Avrupa'da Doğu baharat ticaretinden en çok yarar sağlayan Venedik Cumhuriyeti, Mısır sultanının dikkatini bu deniz yolunun ticaretleri açısından oluşturduğu tehlikeye çekmek için Kahire'ye özel bir elçi gönderdi, ilk başta sultan pek oralı olmadıysa da gümrük gelirlerinin ansızın düşmesi, ilgisini bu yeni sorun üzerinde yoğunlaştırdı. Gene de Doğu sularında Mısırlılar'ın Portekiz'e karşı giriştikleri deniz seferleri başarısızdı ve kuşkusuz Mısır sultanlığının 1516-1517 yıllarındaki yenilgisinde ve egemen olduğu bütün bölgelerin Osmanlı topraklarına katılmasında bunun payı vardı.

Şimdiyse Osmanlılar bu görevi devralmışlardı ama çok daha başarılı da değillerdi. Afrika Boynuzu'nda ve Kızıldeniz'de Portekizliler'e karşı koyma çabaları, en iyimser yorumla kesin sonuç alamadı. Osmanlılar'ın bu gelişmeler karşısındaki ilgisizliğinin en önemli göstergesi Sumatra'daki Açe Sultanlığından gelen bir yardım isteğine verdikleri cevaptır. 1563 yılında Müslüman Açe sultanı Portekizliler'e karşı yardım rica etmek üzere İstanbul'a bir elçi gönderdi ve bölgedeki kimi gayrimüslim hükümdarların Osmanlılar yardımlarına gelirse Müslüman olmayı kararlaştırdığını da teşvik kabilinden ekledi. Oysa Osmanlılar -Malta kuşatması ve Macaristan'daki Zigetvar kuşatması ile Kanuni Sultan Süleyman'ın ölümü gibi- daha acil sorunlarla meşguldüler. İki yıllık bir gecikmeden sonra 19 kalyon ile silah ve

teçhizat taşıyan başka gemilerden oluşmuş bir donanmayı kuşatma altındaki Açeler'e yardım etmek için topladılar.

Gelgelelim, gemilerin çoğu oraya hiç gitmedi. Büyük bir bölümü daha acil olan Yemen'deki Osmanlı otoritesinin yeniden sağlama ve yayma göreviyle rotadan ayrıldı ve Açeler'e biraz silah ve diğer savaş teçhizatı ile top döküm ustaları, topçu ve mühendisleri taşıyan topu topu iki gemi gerçekten ulaştı, yerel hükümdarın hizmetine verilerek onun Portekizliler'i püskürtmeye yönelik başarısız çabalarında kullanıldı. Olay o sıralar dikkat çekmemişe benziyor, ancak Türk arşivlerindeki belgeler sayesinde biliniyor. İster tasarlanmış, ister ihmalden kaynaklanmış olsun, Osmanlılar Doğu denizlerindeki Portekiz deniz gücüne karşı meydan okumamış oldukları için muhtemelen şanslıydı. Akdeniz tarzı kadırgalardan oluşan donanmalarının Atlas Okyanusu için yapılmış, dolayısıyla daha büyük, daha ağır, daha donanımlı ve hareket kabiliyeti daha geniş olan Portekiz karaka ve kalyonları karşısında pek şansı yoktu.

Avrupa ve Asya arasında yeni açılan bu okyanus yolunun Ortadoğu transit ticaretine etkisi, vaktiyle düşünüldüğünden daha az oldu. 16. yüzyıl boyunca güney ve güneydoğu Asya ile Akdeniz Avrupa'sı arasında baharat ve diğer malların Ortadoğu üzerinden transit ticareti gelişmeye devam etti. Ancak 17. yüzyılda yeni ve -Ortadoğu için-çok daha tehlikeli bir durum belirdi. Bu tarihten itibaren Asya'daki Portekizliler, Hollandalılar ve diğer Avrupalılar artık orada yalnızca tüccar olarak bulunmuyordu. Zamanla sömürge haline gelen üsler kuruyorlardı. Güçleri denizden limanlara hatta daha da içerilere yayıldıkça, Asya'daki yeni Avrupa imparatorlukları, Doğu-Batı ticaretinin hem kalkış hem de varış noktalarını denetim altında tutarak Ortadoğu'yu fiilen çepeçevre sardılar.

Tehlike, Güney Asya'daki Batı Avrupa yayılmacılığından ibaret değildi. Kuzey Asya'da bir de Rus yayılması vardı. Müslüman hükümdarlar orada da dönemin en büyük Müslüman gücü olan Osmanlı İmparatorluğu'ndan yardım umuyordu. Bir ölçüde karşılık buldular. 1568 yılında Osmanlılar Akdeniz'den Kızıldeniz'e Süveyş kıstağı üzerinden bir kanal açma planı yaptılar, ertesi yıl da Don ve Volga ırmakları arasında gerçekten bir kanal açmaya başladılar. Amaçları açıkça deniz kuvvetlerini bir yanda Kızıldeniz'e ve Hint Okyanusu'na, öbür yanda Karadeniz ve Hazar Denizi'ne olmak üzere Akdeniz'in ötesine taşımaktı. Ama iki girişim de, Osmanlılar için, anlaşılan, boşluk doldurma kabilindendi ve sarpa sarınca yarıda bırakıldılar. 16. yüzyılın sonuna doğru Osmanlılar iki cephede de -Kuzey ve Orta Asya'da Ruslar, Güney ve Güneydoğu Asya'da Batı Avrupalılar karşısında-aktif olarak yer almaktan çıktı. Bunun yerine dikkatlerini dünyanın aydınlatılması -ve egemenlikleri altına alınması-yarışındaki rakip dinler olan İslam ve Hıristiyanlık arasındaki asıl savaş alanı olarak gördükleri, bunda da pek haksız olmadıkları, Avrupa'daki mücadelede yoğunlaştırdılar.

Batı'nın savaş alanındaki ve uzak denizlerdeki başarıları, daha az yankı bulan ama daha kapsamlı ve önünde sonunda daha tehlikeli olacak pazar zaferlerinin eşliğindeydi. Yeni Dünya'nın keşfi ve sömürüsü, Hıristiyan Avrupa'ya ilk kez yüklü bir altın ve gümüş mevcudu kazandırdı. Bu yeni sömürgelerin verimli toprakları, yeni ürünler yetiştirmelerine, hatta daha önce Ortadoğu'dan alınan kahve ve şeker gibi ürünleri eskiden ithal ettikleri ülkelere ihraç etmelerine olanak verdi. Avrupalıların Güney ve Güneydoğu Asya'daki varlığının büyümesi bu süreci hızlandırdı ve genişletti. Eskiden beri varolan el sanatları Asya'nın ucuz işgücü ve Avrupa'nın ticari becerilerinin ikili meydan okumasıyla karşılaştı. Girişimci zihniyetli hükümetinin desteğini alan Batılı ticaret şirketi, Ortadoğu'da yeni bir gücü temsil ediyordu.

Bu noktada da kaygı belirten bir sesin yükseldiği oluyor ama pek kulak asılmıyordu.

Ama bu gelişmeler ve bunlara gerek iç gerek dış işlerde eşlik eden değişimler eski sorunları ağırlaştırdı, kapsamı büyüyen, karmaşıklığı artan yeni sorunlar -para, maliye, finans sorunları ve nihayet ekonomik, toplumsal ve kültürel sorunlar-getirdi.

16. yüzyılın büyük bölümünde askeri güç dengesinde önemli bir değişiklik olmadı. Yüzyılın hemen hemen ortasına kadar Osmanlılar içerdeki ve doğu sınırlarındaki sorunlarla uğraşırlarken Avrupa da, Otuz Yıl Savaşları ve sonuçlarına boğulmuştu. 1645 yılında Venedik Cumhuriyeti'yle Osmanlılar arasında savaş başladı ve önceleri Türkler için çok kötü gitti. 1656 yılında Boğazlar'ı birkaç yıldır abluka altında tutan Venedikliler donanmalarını Çanakkale Boğazı'na gönderip bir deniz zaferi bile kazandılar.

Aynı yıl, Arnavut bir paşa olan Köprülü Mehmed vezir-i âzâmlığa atandı. İş başında olduğu 1656-1661 ve oğlu ve halefi Köprülü Ahmed'in görev yaptığı 1661-1678 yıllarında Osmanlı Devleti dikkate değer bir dönüşüme uğradı. Bu beceri sahibi, enerjik ve ödün vermez yöneticiler imparatorluğun silahlı kuvvetlerini elden geçirmesini, mâliyesine istikrar kazandırmasını ve yeniden Hıristiyan Avrupa'da mücadeleye girişmesini bildiler. Yoğun uğraş alanlarından biri Polonya ve Ukrayna'ydı. Osmanlılar'ın Rusya'yla ilk çatışması da buradaydı. 1681 yılında yapılan Radzin anlaşmasıyla Türkler Ukrayna üzerindeki iddialarından vazgeçtiler ve Kazaklar'a Karadeniz'de ticaret yapma hakkını vermeye razı oldular. Yeni ve daha tehlikeli bir düşmanın ortaya çıkışma ve uzun, zorlu ve sert bir mücadelenin başlangıcına alamet olan bir uğursuzluk habercisiydi bu gelişme.

Bu arada yeni bir vezir-i âzam atanmıştı. Kara Mustafa Paşa Köprülü Mehmed Paşa'nın kayınbiraderiydi ve Köprülü vezir hanedanının şanını yeniden yüceltmeyi görev biliyordu. 1682'de Avusturya'ya yeni bir savaş açtı. Savaş, 17 Temmuz-12 Eylül 1683'teki II. Viyana Kuşatması'yla doruğuna ulaştı. Şehri ele geçirmeye yönelik bu ikinci başarısız girişim en iyi anlatımını dönemin vakanüvisi Silahdar'ın sözlerinde buluyor: **"Osmanlı devletinin ortaya çıkışından beri benzeri görülmemiş, feci bir bozgundu bu."** Osmanlılar'ın hoş olmayan gerçekleri karşılayışındaki samimiyete hayranlık duyulmalı.

Viyana bozgununu bir dizi başka yenilgi izledi. 1686 yılında Budin'in kaybedilmesiyle Macaristan'daki bir buçuk yüzyıllık Osmanlı yönetimi sona erdi. Olay, zamanın Türkçe mersiyelerinden birinde şöyle anılıyor:

Çeşmelerde abdest alınmaz oldu
Camilerde namaz kılınmaz oldu
Mamur olan yerler hep harap oldu
Aldı Nemçe bizim nazlı Budin'i

Osmanlılar'ın Viyana'dan geri çekilmesi yeni fırsatlar doğurdu. 1684 yılının Mart ayında Avusturya, Venedik, Polonya, Toskana ve Malta, Papa'nın da kutsamasıyla Osmanlılar'a karşı çarpışmak için bir Kutsal ittifak kurdular. Rusya bu girişimde Katolik güçlere katıldı. "Büyük" unvanıyla anılan Çar Petro yönetiminde Osmanlılar'a karşı savaştılar ve büyük başarılar kazandılar. 6 Ağustos 1696 tarihinde Büyük Petro Azak kalesini zaptetti: Karadeniz kıyısındaki ilk Rus müstahkem mevkii oldu Azak.

Bu sırada artık Türkler barışı konuşmaya hazırdı. Barış süreci, eşliğinde -anlamlı biçimde- İstanbul Rumlarından olan Baştercümanı Aleksandr Mavrokordato bulunan yeni Osmanlı

vezir-i âzâmı ile Avusturya Şansölyesi arasında gizli müzakerelerle başladı. 1698 yılının Ekim'inde diplomatlar Avusturyalılar tarafından Türkler'den yeni alınmış olan Voyvodina'daki Karlofça şehrinde bir araya geldiler. Nihayet 26 Ocak 1699 tarihinde Britanya ve Felemenk'in de aracılığıyla Karlofça'da Osmanlı imparatorluğu ile Kutsal İttifak arasında bir barış anlaşması imzalandı. Kısa bir süre sonra da Ruslar'la yapılan ayrı bir anlaşmayla Azak'ın Ruslar'a bırakılması onaylandı.

Osmanlılar ciddi toprak kayıplarına uğramıştı. Aynı zamanda dış dünyayla uğraşırken kullandıkları eski kavram ve yöntemleri de terk etmek ve yeni bir diplomasi, müzakere ve arabuluculuk bilimi öğrenmek zorunda kaldılar. Ne savaş topyekûn bir yenilgi ne de anlaşma tam bir teslimiyetti. 18. yüzyılın başında biraz toparlanmayı bile başardılar. Gene de askeri bilanço su götürmüyordu: Viyana kapısında bozgun, yok edici bir can, erzak ve malzeme kaybı ve kuşkusuz toprak bırakma. Alınacak ders açıktı ve Türkler bunu öğrenip uygulamak üzere işe koyuldular.

Sh:11-30

****

Sonuçta, 20. yüzyıl boyunca Ortadoğu'da ve aslında bütün İslam ülkelerinde işlerin gerçekten de fena halde ters gitmiş olduğu fazlasıyla ortaya çıktı. İslam dünyası, bin yıllık rakibi Hıristiyanlığa oranla yoksul, güçsüz, bilgisiz düşmüştü. 19. ve 20. yüzyıllar boyunca, Batı'nın üstünlüğü ve dolayısıyla egemenliği herkesin görebileceği kadar açıktı ve Müslümanlar'ın kamusal ve -daha acısı-özel hayatlarının bile her yönünü kapladı.

Modernleşmeciler -ister reform ister devrim yolunu seçsinler-çabalarını üç temel alanda yoğunlaştırdı: Askeri, ekonomik ve siyasal. Elde edilen sonuçlar, en hafif deyişle hayal kırıklığı uyandırıyordu. Güne uydurulmuş ordularla zafer peşinde koşmanın sonucu, bir dizi onur kırıcı bozgun oldu. Kalkınarak refaha ulaşma arzusu, bazı ülkelerde tekrar tekrar dış yardıma muhtaç kalan yoksullaşmış ve yozlaşmış ekonomiler, bazılarındaysa tek bir kaynağa -fosil yakıtlara-sağlıksız bir bağımlılık sonucunu verdi. Bu yakıtlar bile Batı'nın becerisi ve sanayii ile bulunup çıkarılıyor ve kullanıma sunuluyordu. Önünde sonunda tükenmeleri ya da günlerinin dolması da kaçınılmazdı: Kullanıldığı ya da taşındığı her yerde toprağı, denizi, havayı kirleten ve dünya ekonomisini bir kaprisli zorbalar kliğinin insafına terk eden bir yakıt, uluslararası topluluğu usandırdığına göre herhalde günleri dolacaktı. En kötüsü de siyasi sonuç: **Uzun özgürlük arayışı geriye geleneksel otokrasilerden yeni tip diktatörlüklere uzanan, olsa olsa baskı ve beyin yıkama aygıtları bakımından çağdaş olan bir sıra köhne tiranlık bıraktı.**

Birçok çareye başvuruldu -silah ve fabrika, okul ve parlamento-ama hiçbiri istenen sonucu vermedi. Şurada burada biraz yatışma sağladılar, nüfusun sınırlı kesimlerine biraz yarar bile getirdiler. Ancak İslam ve Batı dünyaları arasında derinleşen dengesizliği düzeltmeye hatta durdurmaya yetmediler.

Daha kötüsü de oldu. Yüzyıllar süren zenginlik ve kudretten sonra kendini güçsüz ve yoksul hissetmek, kendi hakları olarak gördükleri öncülüğü kaptırmak ve Batı'nın izleyicisi rolüne düşürülmek Müslümanlar için yeterince kötüydü. 20. yüzyıl, özellikle ikinci yarısı daha büyük utanç vesileleri getirdi. Artık izleyiciler arasında bile ön sıralarda yer almayıp özellikle Doğu Asya'da uzayaduran hırslı ve daha başarılı Batılılaşmacılar kuyruğunun gitgide daha

gerilerinde kaldıklarının farkına vardılar. Japonya'nın yükselişi yüreklendirici olmuştu ama bir o kadar da utandırıcıydı. Asya'nın öteki yeni ekonomik güçlerinin daha sonraki yükselişleri yalnızca utanç getirdi. Eski uygarlıkların gururlu mirasçıları, kendi müteahhit ve ustalarının belli ki yapamadıkları görevleri yerine getirmek için Batılı firmalara iş vermeye alışmıştı. Bu sefer aynı işleri görsünler diye -Japonya'nın sömürge yönetiminden daha yeni çıkmış olan- Kore'den müteahhit ve usta çağırırken buluverdiler kendilerini. Arkadan gelmek zaten kötüdür, gerideyken topallamak çok daha kötü. Bir zamanların güçlü uygarlığı, modem dünyada anlamı olan bütün ölçütlerle -ekonomik gelişme ve istihdam yaratma, okur yazarlık ve eğitimde, bilimde başarı, siyasi özgürlük ve insan haklarına saygı-gerçekten de geriye düşmüştür.

"Bunu bize kim yaptı?" diye sormak, tabii ki işler kötü gittiğinde insanların yaygın olarak gösterdiği bir tepkidir. Ortadoğu'da da geçmişte ve günümüzde bu soruyu soranlar gerçekten çoktur. Birkaç farklı cevap bulmuşlardır. İnsanın talihsizliklerinden ötürü başkalarını suçlaması genellikle daha kolay ve hep daha tatmin edicidir. Uzun bir süre, Moğollar en revaçtaki kötü kişilerdi, İslam iktidarının ve uygarlığının yıkımından ve bunu sonucu olarak görülen İslam dünyasındaki zayıflık ve duraklamadan ötürü de 13. yüzyıldaki Moğol akınları suçlandı. Ancak bir süre sonra tarihçiler, Müslüman olanlar da, olmayanlar da, bu akıl yürütmenin iki zayıf noktasına işaret ettiler. İlki, özellikle İran'da, Müslümanlar'ın en büyük kültürel başarılarından bazılarının, Moğol akınlarından sonra -önce değil-ortaya çıkmasıydı. İkincisi, kabullenmesi daha zor ama bununla birlikte inkâr edilmez olanı, Moğollar'ın zaten ölümcül bir biçimde zayıflamış bir imparatorluğu yıkmış olmalarıydı. Yoksa, halifelerin bir zamanlar ki kudretli imparatorluğunun Doğu Asya steplerini aşıp gelen bir göçebe atlı sürüsüne nasıl boyun eğdiğini açıklamak doğrusu zordur.

Kendisi Avrupa'dan ithal edilmiş bir ürün olan milliyetçiliğin yükselişi, yeni algılamalara da yol açtı. Araplar, sorunlarının suçunu yüzyıllardır egemenlikleri altında yaşadıkları Türkler'e yükleyebilecekti. Türkler, kendi uygarlıklarının duraklamasından, yaratıcı enerjilerini hapsedip durağanlaştıran Arap geçmişinin ölü ağırlığını sorumlu tutabilecekti. **İranlılar eski zafer dolu günlerinin geçmesinden ötürü, fark gözetmeksizin Araplar'ı, Türkler'i, Moğollar'ı suçlayabilecekti.**

19. ve 20. yüzyılda Arap dünyasının büyük bir bölümündeki Fransız ve İngiliz egemenliği dönemi, yeni ve daha makul bir günah keçisi yarattı: Batı Emperyalizmi. Ortadoğu'da, böyle bir suçlama için geçerli nedenler vardı. Batı'nın siyasi egemenliği, ekonomik nüfuzu ve -çok daha uzun, derin ve hepsinden daha sinsi-kültürel etkisi bölgenin çehresini değiştirmiş ve buradaki insanların hayatlarını, yüzlerini yeni yönlere çevirerek, yeni umutlar ve korkular uyandırarak, kültürel geçmişlerinde gene eşi, örneği olmayan yeni tehlikeler, yeni beklentiler yaratarak dönüşüme uğratmıştır.

Ancak Anglo-Fransız ara dönemi görece kısaydı ve yarım yüzyıl önce sona erdi. Kötüye gidiş onların gelmesinden uzun bir süre önce başlayıp, gitmelerinden sonra da kesintisiz devam etti. İngilizler'in ve Fransızlar'ın kötü adam rolü, Batı öncülüğünün öteki yüzleriyle birlikte kaçınılmaz olarak Birleşik Devletler'ce üstlenildi. Suçu Amerika'ya devretmek epeyce destek görmüşse de, benzer nedenlerle inandırıcılıktan uzak kalıyor. Anglo-Fransız yönetimi ve Amerikan nüfuzu, Moğol akınları gibi, Ortadoğu devlet ve toplumlarının iç zayıflıklarının nedeni değil sonucuydu. Bölgenin içinden ve dışından kimi gözlemciler eski İngiliz topraklarının İmparatorluk'tan ayrıldıktan sonraki gelişimleri arasındaki -örneğin, Singapur

ve Hong Kong gibi yerlerle Ortadoğu'daki Aden arasında ya da bir zamanlar Hint yarımadasında Britanya İmparatorluğu'nun parçası olan ülkeler arasındaki–farklılıklara işaret etmiştir.

Bu tartışmaya Avrupa'nın başka bir katkısı da antisemitizm ve ters giden her şeyden ötürü "Yahudiler'i suçlamaktır. Geleneksel İslam toplumlarında Yahudiler azınlık konumunun olağan kısıtlamalarını ve arada sırada beliren tehlikelerini yaşıyordu. En önemli açılardan, 17. ve 18. yüzyılda Batı hoşgörüsünün yükselişi ve yayılmasına kadar, İslam yönetimi altında Yahudiler'in durumu Hıristiyan yönetimi altındakilere oranla daha iyiydi.

İslam geleneği içinde Yahudiler'e yönelik düşmanca kalıp yargılar yer bulmuşsa, bunlar, nadir istisnalar dışında, kuşkucu ve saplantılı değil, küçümseyici ve dışlayıcı olma eğilimindeydi. **Bu eğilim 1948 olaylarının –beş Arap devleti ve bu devletlerin ordularının, Filistin'deki Britanya mandasının yıkıntıları üzerinde yarım milyon Yahudi'nin devlet kurmasını engelleyememesi büsbütün sarsıcı olmasına yol açtı.** O sırada kimi yazarların saptadığı gibi, Batı'nın büyük emperyal güçleri tarafından yenilmek yeterince kötüydü, aynı akıbete, dudak bükülecek bir Yahudi çetesi elinden uğramaksa dayanılmaz bir aşağılanmaydı. Antisemitizm ve onun düzenbaz, kötücül bir yaratık olarak çizdiği, Şeytan'la bir tutulmuş Yahudi imgesi, soruna yatıştırıcı bir karşılık veriyordu.

Ortadoğu'daki ilk özgül antisemitik ifadeler Hıristiyan azınlık arasında ortaya çıktı. Bunlar genellikle Avrupalı kökenlerine dayandırılabilir. Etkileri sınırlı kalmıştır ve Müslümanlar'ın yorumları, Fransa'da bir Yahudi subayın haksız yere suçlanıp düşmanlık güden bir mahkemece mahkûm edildiği Dreyfus davası sırasındaki gibi, genelde zulm eden Hıristiyanlar karşısında zulmedilen Yahudiler'den yana olmuştur. Ne var ki, zehir yayılmaya devam etti ve 1933'ten başlayarak Nazi Almanyası ve çeşitli organları Arap dünyasında Avrupa tarzı antisemitizmi geliştirmek ve yaymak üzere uyumlulaştırılmış ve bütününde çarpıcı derecede başarılı çalışmalar yürüttü. Filistin mücadelesi antisemitik tarih yorumunun kabulünü büyük ölçüde kolaylaştırarak kimilerinin Ortadoğu'da ve aslında dünyadaki bütün kötülükleri gizli Yahudi komplolarına bağlamasına yol açtı. Bu yorum eğitim, yığınsal iletişim araçları ve hatta eğlence alanı da içinde olmak üzere, bölgede kamusal söylemin büyük bölümüne yayılmıştır.

Yahudi bileşeni konusunda düşlemden çok gerçeğe dayanan bir başka görüş daha öğretici olabilir. Modern İsrail devleti ve toplumu, Hıristiyan ve İslam âlemlerinden yani bir taraftan Avrupa ile Güney ve Kuzey Amerika'dan, diğer taraftan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan gelen Yahudiler'ce kuruldu. Musevilik ya da daha geniş olarak Yahudilik en kapsamlı anlamıyla bir dindir: Bir inanç ve tapınma sistemi, ahlak ve yaşam tarzı ve bir sosyokültürel değerler ve alışkanlıklar bütünü. Ancak görece yakın zamanlara kadar Yahudiler'in siyasi bir rolü olmamıştır. Son zamanlarda bile bu rolleri birkaç ülkeyle sınırlıdır. Dolayısıyla da özgül bir Yahudi siyaset ve toplum kültürü ya da geleneği yoktur. Eskil çağların anıları bunu sağlayamayacak kadar uzak, yakın dönemlerin yaşantıları ise bunun için çok kısadır. Eski Yahudi krallığının yıkılması ile modern Yahudi cumhuriyetinin kurulması arasındaki süre boyunca Yahudiler, içinde yaşadıkları, kendilerinden sayıca daha kalabalık olan toplumun bir parçası –denebilir ki bir alt kültürü–idi. Cemaat örgütlenmeleri ve gelenekleri de ister istemez o toplumların yapılarını ve geleneklerini yansıtıyordu. Son on dört yüzyıl boyunca Yahudiler'in büyük çoğunluğu hayatını Hıristiyan ve İslam âlemlerinde sürdürmüş, birçok açıdan da her iki uygarlığın birer bileşeni olmuşlardır. İsrail'i yaratan Yahudiler geldikleri

ülkelerin siyasi ve toplumsal ölçütlerini, değerlerini, alışkanlık ve tutumlarını kaçınılmaz olarak yanlarında getirdiler. Bir tarafta Yahudi-Hıristiyan olarak adlandıra-geldiğimiz gelenek, öbür tarafta bir o kadar geçerli sebeplerle Yahudi-Müslüman olarak adlandırabileceğimiz gelenek.

Günümüzün İsrail'inde bu iki gelenek karşılaşmakta ve artan bir sıklıkla çarpışmaktadır. Bu iki gelenek arasındaki çatışma değişik biçimlerde dile geliyor: Cemaat, din, etnik kimlik, hatta parti politikası olarak. Ancak bu karşılaşmaların birçoğunda gördüğümüz, Hıristiyanlık ve İslamiyet arasında bir çarpışmadır. Hıristiyan ve İslam âlemlerinin eski Yahudi azınlıkları, gariptir, parçası oldukları her iki uygarlığın güçlü ve zayıf taraflarını bir münyatürdeki gibi yansıtarak temsil etmektedir bu çarpışmayı. Paylaşılan bir dini, vatandaşlığı ve ortak bir sadakat odağı olan tek bir küçük devlette bu iki geleneğin çatışması, birlikte var olması ya da birleşimi aydınlatıcı olmalı. İsrail için bu belki de bir ölüm dirim meselesidir, çünkü kendisine var olma hakkı bile tanımayan komşularca çevrelenmiş, insan sayısı ve silah bakımından aşılmış olan devletin varlığını koruması, büyük ölçüde Batı kaynaklı olan nitel gücüne bağlı olabilir.

Zaman zaman başvurulan bir akıl yürütme, Doğu ile Batı arasındaki ilişkinin değişmesinin Ortadoğu'nun çöküşünden değil Batı'nın yükselişinden -keşifler, bilimsel gelişme, Batı'yı dönüşüme uğratan, zenginliğini ve gücünü büyük ölçüde artıran teknolojik, sınai ve siyasi devrimlerden-ileri geldiğidir. Ancak bu karşılaştırmalar, soruları cevaplamıyor, yalnızca yeniden deyimliyor. Amerika kâşifleri denize neden İspanya'dan açıldı da, daha eski çağlarda gerçekten de bu tür yolculuklara girişilmiş olan Atlas Okyanusu kıyısındaki bir İslam limanından açılmadı?

Büyük bilim atılımı neden mantıken beklenebileceği gibi daha zengin, daha gelişmiş ve birçok açıdan daha aydınlanmış olan İslam âleminde değil de Avrupa'da gerçekleşti ?

Suçlu bulmacanın daha derinlikli bir biçimi, hedeflerini toplumun dışından çok içinde bulur. Bu hedeflerden biri din, kimilerine göre özellikle İslamiyet'tir. Ama başlı başına İslamiyet'i suçlamak genellikle tehlikelidir ve bu suçlamaya pek de girişilmez. O kadar inandırıcı da değildir. Ortaçağ'ın büyük bölümünde uygarlık ve gelişmenin ana merkezi olan, ne Doğu'nun eski kültürleri ne de Batı'nın yeni kültürleriydi, ikisinin ortasındaki İslam dünyasıydı. **Eski bilimler orada yeniden canlandırılıp geliştirilmiş, yeni bilimler orada kurulmuştu. Yeni sanayiler orada doğmuş, imalat ve ticaret daha önce görülmemiş bir düzeyde orada yayılmıştı. Devletlerin ve toplumların, zulme uğrayan Yahudiler'i, hatta aykırı Hıristiyanlar'ı, Hıristiyan dünyasından kaçıp İslam dünyasına sığınmaya yöneltecek bir düşünce ve ifade özgürlüğü düzeyine ulaştığı yer gene orasıydı.** Ortaçağ İslam Dünyası gelişmiş demokrasilerin modem idealleriyle ve hatta modem pratikle-riyle karşılaştırıldığında yalnızca sınırlı bir özgürlük, öncellerinden, çağdaşlarından ve ardıllarının birçoğundansa çok daha fazla özgürlük sağlıyordu.

Şu saptama sıklıkla yapılmıştır: Eğer İslamiyet özgürlüğe, bilime, ekonomik gelişmeye engelse, geçmişte İslam toplumu her üç alanda da nasıl öncü oldu? Hem de Müslümanlar inançlarının kaynaklarına ve doğuşuna zamanca bugünkünden daha yakın oldukları halde? Kimileri soruyu gerçekten farklı bir biçimde sormuştur: "İslamiyet Müslümanlar'a ne yaptı?" değil de, "Müslümanlar İslamiyet'e ne yaptı?" biçiminde. Sonra da, belli hocaları, belli öğretileri, belli toplulukları suçlayarak cevaplamışlardır.

Bugünlerde İslamcı ya da köktendinci olarak bilinenlere göre çağdaş İslam ülkelerinin başarısızlıkları ve eksiklikleri yabancı düşünce ve uygulamaları benimsemiş olmaları yüzünden başlarına gelmiştir. Asıl İslam'dan uzaklaşmış, böylelikle de eski büyüklüklerini kaybetmişlerdir. Modernleşmeci ya da ıslahatçı olarak tanınanlar karşıt görüşü benimsiyor ve kaybın nedenini eski usullerin terk edilmesinde değil korunmasında, özellikle de ulemanın sınırsız etkisinde ve katılığında görüyor. Onlara göre, bin yıl önce belki yaratıcı ve ilerici olan, bugünse artık olmayan inanç ve uygulamaların süregitmesinden din adamları sorumludur. Olağan taktikleri, başlı başına dini, hele İslam dinini suçlamamak, eleştirilerini bağnazlığı hedef alacak biçimde ayarlamaktır. Bir zamanların büyük Islami bilim hareketinin ve daha genel olarak düşünce ve ifade özgürlüğünün boğulmasını bağnazlığa, özellikle de bağnaz din büyüklerine bağlarlar.

Bu konuda daha alışılmış bir yaklaşım, genel olarak dini değil de özgül bir sorunu tartışmaktı: Dinin ve meslekten din temsilcilerinin siyasi düzendeki yeri. Bu yaklaşımı benimseyenlere göre Batı'nın ilerlemesinin temel nedenlerinden biri kilisenin ve devletin birbirinden ayrılması ve dindışı yasalara bağlı bir sivil toplumun yaratılmasıydı. Başkalarına göre asıl suçlu, Müslümanlar'ın cinsiyet ayrımcılığı ve toplumda kadınlar'ın, İslam dünyasını, nüfusunun yarısının enerjisinden ve yeteneklerinden yoksun bırakacak, nüfusun öbür yarısınıysa yetişmelerinin belirleyicilik taşıyan ilk yıllarında cahil ve ezilmiş annelere emanet edecek biçimde aşağı bir konumda tutulmasıydı. Denmiştir ki, böyle bir eğitimden geçenler ya kibirli ya boyun eğici yetişecek, özgür ve açık bir toplum içinse uygunsuz olacaktır. Görüşleri nasıl değerlendirilirse değerlendirilsin, laiklerin ve feministlerin başarısı ya da başarısızlığı, Ortadoğu'nun geleceğini biçimlendiren başlıca etkenler arasında yer alacak.

Bu acı verici asimetrinin nedenlerini çeşitli etkenlerde arayanlar olmuştur: Yenidünyanın kaynaklarının Avrupa tarafından keşfedilip sömürülmesiyle aynı zamanda değerli metallerin tükenmesi, özellikle kırsal kesimde kardeş çocukları arasındaki evliliklerin yaygınlığı, ağaçları kabuksuz bırakıp otları köklerinden koparak vaktiyle verimli olan toprakları çöle çeviren keçilerin zararları. Başkaları modernlik öncesi Ortadoğu'da tekerlekli araçların kullanılmayışına işaret ediyor. Bu durum farklı biçimlerde, iyi gitmeyen şeylerin kâh nedeni kâh belirtisi olarak yorumlanmıştır. Antikitede bilinen tekerlek Ortaçağ'da seyrekleşti. Avrupa nüfuzu ya da yönetimi altında yeniden hayata sokuluncaya değin de seyrek kaldı. Ortadoğu'daki Batılı gezginler tekerleğin yokluğunu, Batı'daki Ortadoğulu gezginler de tekerleğin varlığını saptıyordu.

Bu da bir anlamda daha büyük bir sorunun belirtisiydi. At arabası büyüktür ve bir çiftçi için görece maliyetlidir. Gizlenmesi zor, kamu adına el konulması kolaydır. Hukukun da, törenin de yerel otoritelerin güçlerini bile sınırlamadığı bir zamanda, görünen ve taşınır varlıklar kötü yatırımlardı. Aynı yağmacı otorite -ya da komşu-korkusu geleneksel ev ve mahallelerin yapısında da gözlenebilir: Yüksek, penceresiz duvarlar, dar sokaklarda yer alan neredeyse gizli girişler, zenginliğin herhangi bir görünür belirtisinden özenle kaçınılması. Şu kadarı açık: Modern zamanlarda kaldırım taşlarıyla bezenmiş yolların ve tekerlekli araçların ortaya çıkışı daha büyük sorunların ağırlığını azaltmış değil.

Bir zamanlar tutkuyla desteklenen çözümlerden kimileri ıskartaya çıkarılmıştır. 20. yüzyıla damgasını vuran iki akım, sosyalizm ve milliyetçilikti, ikisi de gözden düştü, ilki başarısızlığa uğrayarak, İkincisiyse başarısı sonucunda yararsızlığının açığa çıkmasıyla. Bağımsızlık anlamında yorumlanan özgürlük, bütün öteki nimetleri getirebilecek büyük tılsım olarak

görülüyordu. Günümüzde Müslümanlar'ın ezici çoğunluğu, sorunlarına hiçbir çözüm bulamayan bağımsız devletlerde yaşamakta. Her iki ideolojinin gayrimeşru çocuğu olan nasyonal sosyalizm, Nazi faşizmi tarzı diktatörlük yönetimi ve beyin yıkamayı elden bırakmayan (birini geniş ve kapsamlı güvenlik aygıtıyla, öbürünü bütün gücü elinde tutan tek bir partiyle) birkaç devlette hâlâ yaşıyor. Bu rejimler de hayatta kalmak dışında her sınavda başarısız olmuş, vaad edilen nimetlerden hiçbirini de getirmemişlerdir. Bir farklılıkları varsa, o da altyapılarının başkalarınınkilerden çok daha eskimiş, silahlı kuvvetlerinin öncelilkle terör ve baskı uygulamak üzere tasarlanmış olmasıdır.

Günümüzde soruya verilen iki cevap bölgede yaygın destek buluyor. Her birinin yanlışın nerede yattığı konusunda kendi tanısı ve ona uygun düşen sağaltım reçetesi var. Bir tanesi, bütün kötülükleri İslam'ın kutsal mirasının terk edilmesine bağlayarak gerçek ya da hayal edilen geçmişe dönmeyi savunuyor. İran Devrimi'nin ya da öteki İslam ülkelerindeki köktenci denen hareket ve rejimlerinin yoludur bu. Öteki yol ise en iyi Kemal Atatürk tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde ete kemiğe büründürülen laik demokrasidir.

Bu arada suçlu –Türkler, Moğollar, emperyalistler, Yahudiler, Amerikalılar–bulmaca sürüyor, şiddetinin azaldığı yönünde de pek belirti yok. Bu oyun, Ortadoğu'nun büyük bir bölümüne egemen olan hem baskıcı hem de iş göremeyen yönetimler için yararlı, doğrusu temel bir amaca hizmet ediyor. Hafifletemedikleri yoksulluğu açıklamaya, şiddetlendirdikleri tiranlığı haklı göstermeye. Bu yolla mutsuz uyruklarının yükselen öfkesini başka, dış hedeflere yöneltmeye çalışıyorlar.

Ancak gitgide daha çok Ortadoğulu arasında bu yaklaşımın yerini daha özeleştiri yüklü bir yaklaşım alıyor. "Bunu bize kim yaptı?" sorusu yalnızca nevrozlu düşlemlere ve komplo kuramlarına vardırmıştır. Öteki soru, "Biz nerede hata yaptık?" sorusuysa doğal olarak ikinci bir soruya da yol açmıştır: "Nasıl düzeltebiliriz?" Geleceğe dönük en güzel umutlar bu soruda ve bulunan çeşitli yanıtlarda yatıyor.

Ortadoğu halkları bugünkü yollarında giderlerse, intihar bombacısı bütün bölgenin eğretilemesi olup çıkabilir ve aşağıya doğru ilerleyen, önünde sonunda yeni bir yabancı egemenliğine -belki eski usullerine dönen yeni bir Avrupa'nın, belki dirilen bir Rusya'nın, belki de Doğudaki yeni, yayılmakta olan bir süper gücün egemenliğine- varacak bir kin ve nefret, hınç ve kendine acıma, yoksulluk ve baskı sarmalından kurtuluş olmaz. Yok, yakınmayı ve kurban rolünü bırakıp ayrılıklarını çözer, yeteneklerini, enerjilerini ve kaynaklarını ortak bir yaratıcı uğraşta birleştirirlerse, Ortadoğu'yu antikitede **[antik – eskicag]** ve Ortaçağ'da olduğu gibi modern çağlarda da bir kez daha büyük bir uygarlık merkezine dönüştürebilirler. **Seçmek şimdilik kendi ellerinde.**

Sh:203-214

Kaynak: Bernand Lewis, Hata Neredeydi?,'What Went Wrong? -2001/ İngilizce aslından çevirenler: Harun Özgür Turgan-Serpil Bilbaşar, Oğlak Yayınları Birinci baskı: 2004, İstanbul

MÜŞTERİYİ ALDATAN KENDİNİ ALDATIR

"Onlar niçin zengin oldu"nun sırrı

MÜŞTERİYE MAL NASIL SATILIR?

Paris'in büyük mağazaları, hiç bir memleketin büyük şehirlerindeki mağazalara benzemez. Buradaki eşyaları dünyanın hiçbir yerinde göremezsiniz.

Hiç bir memlekette meselâ kadın elbisesi müşteriye kesilmiş cansız bir kumaş parçası olarak verilmez. Burada herşey zevkle verilir. Buraları bir mağaza değil, birer güzellik ve zevk saraylarıdır. Raflarda elbise yoktur. Onu birer mabut gibi güzel kızlar giyer ve bütün bunlara müşteriler âşık olur.

Bu zamana kadar onlara kat'iyyen bu malların fiyatından bahsedilmez. Siz elbiseyi beğenip, onu sevdikten sonra ancak fiyatını öğrenirsiniz. Ve böylelikle **Pariste bir balo tuvaleti almak, Londra da bir ev almaktan daha zordur.**

Ve bu mağazalarda eşya bir sanatkâr tablosu gibi gösterilir.

Kızıl saçlı bir kadın bu mağazalardan birine girer de bir tuvalet isterse, kimse ona gül rengi bir rop vermez.

Ve Parisli tezgâhtar:

— Buyurunuz Bayan, bu beş yüz franktır.

Demez.

Oranın tezgâhtarı evvelâ müşterisini bir müddet, tablo yapan bir ressam gibi, seyreder. Saçlarının, gözlerini, teninin rengini anlar; yaşını tetkik eder. Olduğu yerden karşısındaki müşterinin nasıl bir zevke ve keseye sahip bulunduğunu keşfetmeğe çalışır. Ve ondan sonra, ona en çok yakışacak elbiseyi çıkarır.

Parisli satıcı kız, müşteriyi bir iki dakika içinde bir kitap gibi okur. Ve bu sayededir ki, Paris mağazalarından tuvalet giyen bir kadın kendini gençleşmiş, güzelleşmiş olarak görür. Ticaretin sihri budur ye buradadır. O sihir ki, ihtiyarı genç, çirkini güzel yapar, insana neş'e, gençlik ve yaşamak zevki aşılar.

Bir mağaza sahibi bunu yaparsa kazanmaz mı?

Bu şekilde hareket eden bir mağaza sahibinin işleri fevkalâde olmaz mı ?

Sorarım size, kırk yaşında bir kadın Paris'ten tuvalet giyip te, dışarı çıktığı zaman kendini on yaş genç gibi, otuz yaşında görürse, bundan duyduğu zevk ona elbisenin ucuzluğunu veya pahalılığını düşündürür mü? Fiyatın ne hükmü kalır? Artık ona ehemmiyet verilir mi?

Paris mağazalarından şapka alacaksanız, mağazaya girdiğiniz zaman tezgâhtar kendisine en yakın bulunan şapkaya uzanmaz ve bu şapkayı bir sürahi kapağı gibi müşterinin başına geçirmez. Sizi temin ediyorum ki bu böyledir!

Tezgâhtar sizi adamakıllı tetkik eder, sizin nasıl bir adam, ne zevkte bir insan olduğunuzu öğrenmeğe çalışır ve size öyle bir şapka çıkarır ki, hayret edersiniz, zira sizin için biçilmiş kaftandır... Ve almağa mecbur olursunuz.

Emin olun ki size en fazla yaraşan şapka da muhakkak budur.

Yani söylemek istediğim şudur ki; bir Paris mağazası malını satmak için mümkün olan her şeyi, amma her şeyi yapar. Malı canlandırır, konuşturur, onun ruhunuza tesir ettiğini anlarsınız, siz o mala âşık olursunuz.

Mağazasını yaşatmak, işlerini büyültmek, çok kazanmak isteyen her ticaret adamı Paris'i taklit etmelidir.

Erkek eşyası satıyorsunuz farzedelim. Burada erkeklerin hoşuna gidecek bir muhit kurmak lâzımdır. Konforu, istirahati tam bir mağaza meydana getirmelisiniz, bu mağazada oturacak yerler, erkek satıcılar olmalı, Rahatça sigara içmelerine müsaade etmelisiniz. Elin uzanacağı yerde, hemen her tarafta kibrit bulundurmalısınız. Ve mağazanız bir erkeğin eşya mağazasının bütün hususiyetlerini haiz olmalıdır.

Erkekler çok konuşur, rahatı çok severler. O halde erkek müşterilerinizi sabırla dinleyeceksiniz, onlar size dert yanacaklar, siz dinleyeceksiniz. Ve nazının çekildiğini gören erkek müşteri ebetteki sizi bırakmayacak ve siz ona çok uzakta bulunsanız da size gelecektir.

Mağazanızda o kadar sıcak ve samimî bir hava esmelidir ki, erkek müşterileriniz kendilerini evlerinde, arkadaş sohbetlerinde hissetmeliler, mağazanızdan dışarı çıkmak istememelidirler.

Müşteriniz sizi kendisine bir arkadaş kadar samimî bulmalıdır. Müşterilerinizin önüne mümkün olduğu kadar çok çeşitli mal koyunuz, bırakınız onlar beğensin İki de bir;

— Kaç tane ?

Sualini sormayınız.

Bu sual çok kereler satıcı yüzde elli düşürür. Siz müşterinize sanki bir kutu kravatı alacakmış gibi ve bundan emin imişsiniz gibi muamele edin. Yoksa :

— Kaç tane ?

Diye sormak ve üzerinden gözünüzü ayırmamak sanki onun bir kutu kravat alamayacağından ve kutuyu çalacağından şüphe ettiğinizi gösterir. Bu menfaatiniz icabıdır.

Bayan eşyaları mı satıyorsunuz?

Bilhassa bayanlar, malları görmeden evvel bir şey almağa karar vermezler. Onlara mallarınızın bütün çeşitlerini gösteriniz, önlerine yerleştiriniz. Ve hiç bir zaman :

— Kaç tane ;

Diye sormayınız.

Siz malın evsafını sayıp dökerken, bırakın o da tetkik etsin.

Fakat siz de Parisli tezgâhtar gibi müşterinin içini, zevkini okuyunuz Hassas bir kadına, hislerini kırmayacak bir şekilde mal satınız ve o mal onun bütün zevklerine uysun. Ve bilhassa hiç birinin yanlışlarını düzeltmeğe kalkmayınız.

Bir bayan bir mal beğendiği zaman :

— Bunu almanız doğru değildir !.

Diyeceğinize :

— Hakikaten fevkalâde bir zevk sahibisiniz bayan, en iyi malı seçtiniz!.

Deseniz, daha iyi olur.

Müşterilerinizin şahsı ile bilhassa meşgul olunuz.

Bir mağaza müşterilerini memnun ettiği gibi, aldatabilir de.

İkisinin de neticeleri çabuk elde edilir:

Müşterinizi memnun ederseniz, müşteriler de mağazayı doldurur, sizi mes’ut eder.

Müşterilerinizi aldatırsanız.. Sonunuz bir facia ile biter, bir kandil gibi sönersiniz, işleriniz darmadağın olur.

Bir elbise aldınız. Bir sene giyeceğinizi garanti ettiler. Aradan iki ay geçmedi, düğmeleri koptu, kumaş tel örgü gibi seyreldi ve yırtıldı.

Bir daha o dükkâna ayağınızı atar mısınız?

Çamaşırcıya bir sepet çamaşır gönderdiniz. Ertesi gün iki mendil eksik, bir gömleğiniz delik deşik bir halde geldi.

Bir daha o çamaşırcıya iş verir misiniz?

Gayeniz şu olmalıdır:

Müşteriye memnuniyet satmak.

Müşteriye neş'e ile sattığınız mal, ona rahatlık, ona neş'e aşılamalıdır. O bundan zevk duymalı, siz de bu suretle yaşamak zevki satmalısınız.

Ayakkabıyı, ayakkabı, deri kösele vesaire olarak herkes satar, fakat o ayakkabı ona gezmeler, yol yürümeler cesaretini vermelidir. Ve siz bu cesareti, bu zevki bu suretle satmış olmalısınız. Bilhassa satışlarınızda sürat, çeviklik başta gelmelidir.

Eir mağazada, bir bayan, satıcının yarım kilo tereyağını on dakikadır bağlıyamadığından şikâyet ediyor, bir daha gelmeyeceğini söylüyordu.

Böyle şikâyetler kulağınıza gelmemeli, zira böyle yavaş bir satıcı, o mağazanın daimî bir müşterisini kaçırıyordu.

Müşteri bir mağazaya bir çok ümitlerle girer: Evvelâ aldanmamak, çabukluk, nezaket vesaire gibi. Bunları bulamazsa inkisarı hayale uğrar, bir daha gelmez. Fakat bulursa, sizden iyi bir hatıra ile ayrılır.

Ve unutmayın ki, dünyayı idare eden kuvvetler arasında başta gelenler iyi hatıradırlar. En büyük kudret budur. En cazip reklâm budur.

Müşteri iyi hatıra ile ayrılmışsa sizden asla ayrılmaz, sizi ihya eder. Fakat bunun için siz "iyi hatıra,, sunmağı bir prensip edinmelisiniz Ve böylece müşterinize sadece eşya değil, memnuniyet de satmalısınız.

Ve bütün işçilerinize, müşterilerinizin isteklerini, dileklerini, zevklerini okumayı tekrar tekrar tenbih ediniz ve buna dikkat etmelerini söyleyiniz.

Dünyanın en meşhur mobilya tezgâhları Londra'dadır. Adı Barnet'tir ve henüz yirmi dört yaşındadır. Bu genç, Londra'nın büyük mağazalarından birinde çalışır. Bir yıl içinde tam elli bin İngiliz liralık mobilya satmağa muvaffak, olmuştur; bununla beraber yalnız on senelik tezgâhtardır, yalnız on senelik bir tecrübesi vardır.

Fakat Barnet sadece mobilya satar, halı, perde, vazo değil .

Haftada bin İngiliz liralık satış yapmasına rağmen Barnet hiç te kibirli değildir, bilâkis hergün bir parça daha fazla daha iyi satmağa çalışır, inanınız ki bu bir talih işi değildir.

Geçenlerde bir gazeteci bu meşhur ve genç satıcı ile bir röportaj yapmış, ona nasıl olup ta mesleğinde bu kadar muvaffak olduğunu sormuştu. **Barnet gazeteciye şu sözlerle cevap verdi :**

> "Önce insanın kendinde satıcılık kabiliyeti olmalıdır. Fakat iş yalnız kabiliyetle kalmaz, bu kabiliyete ayni zamanda bir ilim ilâve etmek lâzımdır. Ben bu mağaza tezgâhtarlığına başlamazdan evvel, bir "satış sanatı,, kursuna devam ettim.
>
> Mobilya satacaksanız bunların nasıl yapıldıkları hakkında, bir fikriniz bulunmalıdır. Tahtaları, cilâları, kumaşları ve renkleri tanımak lâzımdır. Eşyanın teferrüatını, eşyanın hususiyetlerini bilmek lâzımdır.

> Ben müşterilerime bir mal gösterirken, o malın bütün vasıflarını söylerim ve bu söylediğim vasıflar alâka uyandıracak vasıflardır.
>
> Ben karşıma gelen her müşteriyi tetkik ederim. Ve onun ne istediğini anlamağa çalışırım ve anlayıncaya kadar yavaş hareket ederim. Ne şekil bir mobilya istediğini anlayınca, artık fethedilmiştir, onun istediği, alâkasını çekecek mobilyaları göstermeğe başlarım.
>
> Ve bu sırada onun istemediği, beğenmediği bir malı ne gösteririm, ne de böyle bir malı satmak için ısrar ederim. Bu en çekindiğim bir meseledir
>
> Müşterilerimi neşelendirmeğe bilhassa gayret ederim, yerinde söylediğim bir söz, bir nükte satışı âdeta kolaylaştırır. Ben müşterinin ailesiyle, eviyle, odasıyla, şahsı ile, dertleri ile alâkadar olurum. Bu hususta sözlerini ve şikâyetlerini alâka ve sabırla dinlerim. Ve bu sayede müşterilerim beni samimî dost bilirler.,,

Görüyorsunuz ya, Barnet yalnız boyalı tahta satmıyor: “neşe, memnuniyet, hayat zevki,, satıyor. Ondan mobilya alan müşteri rahat rahat bir oda tahmil ederek alıyor, Barnet istirahat satıyor. !

Barnet eşya satmıyor, tesir satıyor. Radyo satmayınız, eve neşe musiki ve aile saadeti satınız.

Ayakkabı satmayınız, ayaklara rahatlık, gezmek zevki ve yürümek isteği satınız

Yemiş satmayınız, sıhhat, kan ve can satınız.

Mobilya satmayınız, rahat bir yuva, mes’ut ve ince bir muhit satınız

Kitap satmayınız, ilmin faydasını, okumak zevkini satınız.

Tiyatro bileti satmayınız, günlük yorgunlukları unutturan sahneler, eğlenceler, san’at satınız.

Hülâsa :

Eşya, madde satmayınız:

İdeal satınız.

Ruh satınız.

Zevk satınız.

Yaşamak zevki satınız.

Kendine emniyet ve cesaret satınız

MÜŞTERİYE HİZMET BİR İLİMDİR

Uzun zaman müşteriye hizmet, sadece ona iyi muamele ve nezaket göstermek tarzında kabul ediliyordu. Fakat yeni yeni anlaşılmıştır ki, müşteriye hizmet bu değildir. Evet, müşteriye hizmet bahsinde muhakkak ki nezaket ve iyi muamele vardır, fakat müşteriye hizmet demek, sadece bu iki şey demek te değildir

Son zamanlarda, iş dünyasında yeni bir ilim, yeni bir fen meydana çıkmıştır: Hizmet ilmi, senelerce, müşteriye hizmet, müşteriyi ikna etmek isteyenler bunu anlamamışlar, böyle bir

ilmin, böyle bir bilginin varlığını maalesef bilememiş işlerdi. Halbuki bugün her şey, bir müşteriye hizmet bilgisinin, ilminin mevcut olduğunu gösteriyor.

Nezaket ve iyi muameleden başka, müşterinin memnuniyetini kazanmak daha başka vasıtalara bilgilere de ihtiyaç vardır. O halde kısaca bu hizmet fenni nedir?

Müşteriye hizmet. .

Artık bunun, müşteriye yapılacak muamelelerin her safhasında samimî nezaketle yapıldığı anlaşılmış, keşfedilmiştir.

Evet, artık şu biliniyor ki, "müşteriye hizmet ilmi,, gök yüzü ile meşgul olan astronomi kadar vasi ve uçsuz bucaksız bir ilimdir.

Artık biliyoruz ki, müşteriye hizmet, ona sadece, işitiyor musunuz sadece, kibarca muamele değil, ona faydalı bir yardım, işe yarar bir hizmet ifa etmektir.

Artık bütün insanlar biliyorlar ki, müşteriye hizmet demek, sadece mal satmak, malı verip parasını almak demek değildir.

İki türlü tezgâhtar vardır :

Birinin ismi yalnız tezgâhtardır. Diğeri hakikî tezgâhtardır. Ve sadece isimle tezgâhtar olanlarla diğerleri arasında dağlar kadar fark vardır.

Âdi tezgâhtar size yalnız malı satar, size malı verir ve parasını alır.

Fakat hakikî bir tezgâhtar size hem mal hem de hakikî bir hizmet satar.

Her zaman ayni insanlara mal satmak bir marifettir. Bir mağaza, hayatlarında bir defa tesadüfen mağazaya uğrayan müşterilerle yaşamaz, bunların verdiği bir defalık para ile ihya olamaz.

Fakat, işin doğrusu bu iken bugün bir çok tüccarlar ancak bir defa uğrayan müşteriler bekliyorlar. Daimî müşteri ile alâkadar olmuyorlar. Onlar yalnız "satmak„ istiyorlar. "Hizmet„ le alâkadar dahi değildirler, müşterilerinin menfaatlerini kat'iyyen düşünmüyorlar..

O halde, bu gibilerin mağaza açmaları doğru olamaz. Bu insanlar, seyyar satıcılık, işportacılık yapsalar daha iyi olurdu. Yüklü merkepleriyle bir köyü dolaşıp soyduktan sonra, kamçıyı vurarak diğer köye sürmelidirler.

İş dünyasında "hizmet,, kelimesi en fazla kullanılır. Herkes "hizmet,, den dem vurur. Fakat herkes onu lâyıkı ile anlar mı sanıyorsunuz?

Nelere hizmet demiyoruz ki!..

Bir mağazaya giriyorum. Kapıda jandarma gibi birisi duruyor. Kurumu /duruşu ile Napoleonu andıran bu adam beni bir kürek mahkûmu gibi süzüyor. Kendisinden satın almak istediğim malın bulunduğu daireyi soruyorum, o hâlâ beni süzmekte berdevamdır. Ve buna hizmet!„ diyorlar.

Şimendifer istasyonuna gidiyorum. Gişede bilet satan adam, sanki benim gibi değil, o bir makine adamdır. O ne soğukluk öyle!.. Biraz ilerideki vagonlara doğru ilerliyorum, bir hamal yük arabasını ayağımın üstünden geçiriyor, vagonların önünde duran bir memur nedense beni birinci mevkie lâyık göremiyor. Sanki sormuşum gibi :

— Üçüncü mevki ileride.

Diye bağırıyor.

Diğer bir hamal elimden bavulumu hızla kapıyor, önüne gelen ilk vagonun her hangi bir rafına fırlatıyor ve benden bahşiş istiyor.

Şimendifer idaresi bütün bunlara "hizmet!,, adını veriyor.

Yorgun ve bitkin bir halde kendimi bir otele atıyorum. Kapıcı kadın sesleniyor :

— Hüviyetinizi deftere kaydettirdiniz mi?

Kaydettiriyorum ve caddeye bakan bir oda istiyorum, isteğime aldıran yok. Kapıcı kadın :

— Odanız 493 numara...

Diyor.

Asansöre bavulumu ben taşıyorum. Asansörcü beni dördüncü kata çıkarıyor ve :

— Sola sapınız..

Diyerek asansörle dönüyor

Odamı arıyorum, yok Bütün katı dolaşıyorum, nihayet bir 493 numaraya rastlıyorum. Anahtarla açmak istiyorum, açılmıyor. Anahtar bu odanın değil.

Ve bütün bunlara otel idaresi ' hizmet!,, diyor.

Bir kiliseye giriyorum. İçeride kaşları çatık birisi sanki tavuk hırsızı imişim gibi süzüyor. Bir yere oturmak istiyorum, her tarafın satıldığını söylüyor.

Papas vaaza başlıyor, bu zat tutuk ve nezleli sesi ile tâ asırlarca evvel Arabistanda olup biten bir vak'adan bahsediyor.

Ve din adamları buna "hizmet!„ diyor.

Devlet dairesine giriyorum. Soracağım bir mesele var. Bir kaleme gidiyorum, beni bir memura sevkediyorlar Onun da önünde bir çok adam var, yarım saat sıra bekliyorum sıram gelince derdimi anlatıyorum. Eu memur yanlış geldiğimi, öteki memura gitmem lâzım geldiğini söylüyor ve öteki memuru gösteriyor. Orada kırk dakikadan fazla bekliyorum. Bana işimi soruyor, anlatıyorum.

— Bir istida ile müracaat ediniz ..

Diyor.

İstidayı yazıyorum. On beş gün sonra cevabı geliyor :

— Geliniz, cevabınızı alınız.

Gidiyorum. Verdikleri cevap şu :

— Bu bizim işimiz değil, biz bu işi bilmiyoruz.

Ve buna "hizmet!,, diyorlar.

Ve zamanımızda hizmet mefhumu mütemadiyen kullanılır durur.

Fakat hizmet nedir?

Herhalde yukarıda bahsettiklerim değil.

Eskiden tezgâhtarlar hizmeti çok yanlış anlarlardı. Eski tezgâhtarlar sabırsız, acemi ve terbiyesizdiler ve yalnız bunlar yüzünden yüzlerce müessese batıyordu.

Eski tezgâhtarlar istirahat seyahatine çıkmış başvekiller gibi idiler, müşterilerine Firavunların tebealarına yaptığı muameleyi yaparlardı. Ne kadar azametli, kibirli, asabî saray adamları gibi idiler bilseniz...

Onlar müşterilerin sorularıyla alay ederlerdi. Kendilerini her şeyi bilen bir insan sanırlardı, müşterileri cahil ve tenbel talebelere benzetirlerdi. "Müşteriye hizmet,, ne demektir bilmezlerdi. Böylece mağazalarının kazancı her gün biraz daha azalır, işler biraz daha daralırdı. Alış veriş bir işkence haline gelmişti. Bunlar müşteriyi kaçıran insanlardı, bunlar ticaret âleminin mikropları idi

Fakat artık "hizmet!„ bu işkence şövalyelerinin oyuncağı olmaktan çıkmıştır. Hizmet şimdiki mağaza sahiplerinin kendi menfaatlerini müşterilerinin menfaatleriyle birleştiren bir iş, bir harekettir.

"Müşteriye hizmet,,...

Dünyada bu iki kelimenin mânasını bilen ne kadar azdır. Lügat kitapları, kalın kamuslar hizmet kelimesinin mânasını eksik olarak verirler Bizde hizmetin belki de on beş tane ve türlü mânası vardır. Umumî bir tarifle hizmetten, başkalarının menfaati için yaptığımız işleri anlarız. Fakat acaba hizmet yalnız bu mudur ?

Bence, her iş sahibi, her mağaza sahibi "hizmet,, in mânasını kendisi bulmalıdır. Hattâ ben sizin yerinizde olsaydım, bu kelimenin mânasını müşterilerime sorardım. Onlara birer mektup gönderir, şu sualleri sorardım :

Hizmet nedir ? Size nasıl hizmet edebiliriz?

Her halde gelecek cevaplar arasında çok garip görünenleri olacaktı Hiç düşünmediklerimize bile rastlayabilecektik.

Meselâ:

— Parasız gardroplar.

— Hediye dağıtılması.

— Mağazanızda müzik.

— Yazın, mağazanızda soğuk içkiler bulundurmanız.

— Çocukların oynamasına mahsus bir salon.

— Müşteri çocuklarına mahsus mürebbiler.

Görüyorsunuz, "hizmet,, herkes tarafından başka başka mânalar verilen bir kelimedir. O halde şunu bir kaç kelime ile izah edelim :

"Her türlü nazik ve güzel muamelelerle müşteriyi bir misafir gibi ağırlamak ve hepsini memnun ederek mağazaya bağlamak.„

Tezgâhtar ev sahibi müşteri de misafiriniz olmalıdır.

Meselâ, bir müşteri gelip :

— Çamaşır dairesi neredlast?

Diye sorunca :

— Üçüncü katta... İşte asansör...

Diye yüzüne kelimeleri fırlatmayacakmış. Nazik bir tebessümle :

— Ben de oraya gidiyorum. Müsaade ederseniz size yolu göstereyim.

Diyeceksiniz ve müşteriyi bir prenses götürür gibi terbiyeli tavırlarla götüreceksiniz.

Mağazada tezgâhtar taharri memuru, jandarma, polis veya inzibat meclisi âzası değildir. Ve bu şekli almamalıdır.

Mağaza sahipleri,

Durmadan tezgâhtarlarınızla meşgul olunuz. Biraz yukarıda tarif ettiğim eski tezgâhtarlık artık tarihe karışmıştır, artık onun yeri müzedir.

Tezgâhtarlarınızla müşterileriniz arasında ufak bir anlaşmazlık gördünüz mü hemen işe karışınız ve müşterinin tarafını tutunuz, tatlı ve yerinde sözlerle anlaşmazlığı yok ediniz.

İşte zamanımızda, “müşteriye hizmet’ tâbirin den çıkarılacak mâna budur

Bu bahiste son sözüm şudur :

Müşteriye hizmet etmesini bilmeyen tezgâhtarlar bir müesseseyi iflâsa sürükleyebilir.

Bununla beraber, müşteriyi aldatan tacir veya tezgâhtar, hakikatte kendini aldatmış demektir; zira böyle adamlar ticaret âleminde hiç bir zaman tutunamazlar.

Kaynak: HERBERT N. CASSON, Müşteriyi aldatan Kendini aldatır , trc: İskender Fahrettin SERTELLİ,Tefeyyüz Kitabevi , A. IŞIN, Kültür Matbaası, 1944 İstanbul

****

İskender Fahrettin SERTELLİ Kimdir?

İskender Fahrettin Bey; 1895 yılında dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlarında babasının vazifesi gereği olarak ailesi ile Yemen de bulunmuştur. Gazeteci, yazar ve iyi bir araştırmacı olan Sertelli dönemin önemli yazarlarındandır. Uzun yıllar Akşam Gazetesinde başyazar (başmuharrir) olarak çalışmıştır. Eserleri günümüzde fazla bilinmemekle beraber sahaflarda kitaplarına rastlamak mümkündür. Günümüzde bazı eserleri (Telli Haseki, Bizansın Son Günleri, Deliler Saltanatı) yeniden yayımlanmıştır.

Zamanın Milli Eğitim Müdürü (Maarif vekili) Dr. Reşit Galip İskender Fahrettin Sertelli’yi Harf devriminde en çok çalışan yazar olarak tanımlamıştır. Gerçekten de Harf devriminden sonra geçen beş yıl içinde kırk kitap yayımlamıştır. Milli kütüphanenin zenginleşmesi için büyük gayretle çalışan yazar özellikle tarihi romanları, halk tarafından öyle çok talep görmüştür ve Anadolu köylerine kadar yayılmıştır. İskender Fahrettin Sertelli, Türk tarihinin ana hatları belirlendikten sonra, bu tarihi çerçeve içinde yazdığı milli romanlarla milli davalarımızın halk arasında kök salmasına çalışmıştır. Çünkü Sertelli’nin tarihi romanları, detaylı inceleme ve araştırmalara dayanan eserlerdir.

Yazarın romanlarının pek çoğu aynı zamanda, başyazarı olduğu Akşam Gazetesinde yazı dizisi (tefrika) olarak yayımlanmıştır. Abdülhamit ve Afrodit, Sümer Kızı, Akdenizde Türk Akıncıları, Seba Melikesi

Belkıs, Bizans�ın Son Günleri�ni adlı romanlar yazı dizisi olarak yayımlananlardan birkaçıdır. Yazar polisiye türünde de eserler vermiştir. Bu türe örnekler arasında Öldüren Kadın, Sahte Prenses, Lawrens İstanbul’da sayılabilir.

İskender Fahrettin Sertelli, ülkemizde tarihi roman akımının öncülerinden olmuş bir yazardır. Yazarın ayrıca kurucusu olduğu, �Tarihten Sesler� adlı, aylık Türkçe tarih dergisi de bulunmaktadır. Tarihten Sesler adlı dergi, 1937 den bu yana Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan Belleten’den sonra Latin harfleriyle basılmış ikinci tarih dergisidir. Ne yazık ki, Ocak 1943’te yayın hayatına başlayan dergi, İskender Fahreddin Sertelli’nin ölümünden kısa süre sonra Mayıs 1945’te yayınlanan 25. sayısı ile sona ermiştir. Derginin kadrosunda Reşat Ekrem Koçu, Sermet Muhtar Alus, Süheyl Ünver ve Yavuz Abadan gibi isimler de yer almıştır.

Sertelli’nin roman harcinde, İngilizce-Türkçe Yeni Lügat�ı (Sözlüğü) da bulunmaktadır. Kanaat Kütüphanesi tarafından yayınlanan sözlüğün sonunda İngilizce gramere de yer verilmiştir. Eser o dönemde yabancı dile meraklı öğrenciler tarafından epey ilgi görmüştür.

Yazarın eserlerinden bazıları şunlardır:

Abdülhamit ve Afrodit (Resimli Büyük Roman) , Deliler Saltanatı, İstanbul, 1931., Telli Haseki, İstanbul, 1932., Hint Yıldızı (Resimli Büyük Roman), Sakın Beni Okuma!, Üç Çiçek Bir Böcek (Aile Romanı), Fizyonomi (İlm-i Sima) İstanbul, 1933., Casus Mektebi (Polis ve Macera Romanı), Sahte Prenses (aşk ve Polisiye Romanı), İngiliz Casusu Lawrens İstanbul’da, Sümer Kızı, İstanbul, 1933., İstanbul’u Nasıl Aldık? , İstanbul, 1930., Bizans’ın Son Günleri, İstanbul, 1930., Öldüren Kadın (Polis, Aşk ve Macera Romanı), Seba Melikesi Belkıs (Tarihi Roman), Semiramis (Asuriler Devrine ait Tarihi Roman), Asya’dan Bir Güneş Doğuyor, İstanbul, 1933., Barbaros Gençliği, Akınları ve Ölümü, İstanbul 1938., Dünya Ağlıyor, İstanbul, 1939., Kubilay Han’ın Akınları (Tarihi Çocuk Romanı), İstanbul, 1939., Temuçin ve Oğulları (Tarihi Çocuk Romanı), İstanbul, 1939., Kutuplarda Bir Türk Kızı, İstanbul, 1939.

Yazarın ayrıca yazdığı ve sahnelenmiş fakat basılmamış eserleri de mevcuttur. Bu oyunlar da şunlardır:

Paris’te Bir Kürk Kızı (5 Perdelik Facia), Frengililer (İki Perde), Siyah Gölgeler (3 Perde Tarihi), Dora (3 Perde Komedi), Anadolu Yıldızı (3 Perde Operet), Kadınsız Dünya (3 Perde Dram), Uyanan Kin (3 Perde Komedi), Siyah Elmas (3 Perde Komedi). Yazarın eski dilde yayımlanmış eserleri de mevcuttur. Filistin Tarihi, Yataklı Vagonlar Mabudesi, İngilizce Alfabe ve Bir Güzel Kadının Sergüzeşti. İskender Fahrettin Bey, İstanbul�da 1945 yılında meydana gelen tifüs salgınında bu hastalığa yakalanmış ve maalesef kurtarılamayarak 49 yaşında hayata veda etmiştir. Mezarı İstanbul’da Feriköy’dedir.

Kaynakça:

**http://www.belgehaber.com/artikel.php?artikel_id=72
**

**http://archive.is/DUS4l
**

**İskender Fahreddin’in Eserleri, İstanbul Akşam matbaası, 1934,
**

http://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye’de_yay%C4%B1mlanm%C4%B1%C5%9F_tarih_dergileri

BU, TİLKİ MARTİN HİEDEGGER'İN GERÇEK HİKÂYESİ

A5 Hannah Arendt'in Günlüğünden Bir Kayıt (el yazısıyla yazılmış) Temmuz 1953

(*Denktagebuch*'tan, Defter XVII, Alman Edebiyat Arşivi, Marbach'da 93.37.16 numarayla kayıtlı, bu metin Jerome Kohn'un İngilizce tercümesiyle yayımlandı, bkz. *Essays in Understanding,* s. 361–62) Arendt'in Ağustos veya Eylül 1953'te Düşünce Günlüğü'ne (el yazısıyla) yazılmış "Tilki Heidegger'in gerçek hikâyesi" (belge A5)

Heidegger diyor ki, gayet mağrur: **"İnsanlar Heidegger'in bir tilki olduğunu söylüyorlar."** Bu, tilki Hiedegger'in gerçek hikâyesidir:

Bir zamanlar bir tilki vardı.

Bu tilkinin kurnazlıktan yana eksiği vardı.

Çünkü o bütün tuzaklara düşmekle kalmıyor aynı zamanda tuzak olanla olmayan arasındaki farkı da algılayamıyordu.

Bu tilki aynı zamanda bir illetten de mustaripti.

Postunda bir sorun vardı.

O kadar ki, tilki dünyasının pusluluğuna karşı hiç ama hiçbir koruması yoktu.

Bu tilki, gençliği boyunca insanların tuzaklarına düşüp durduktan ve geriye postundan tek bir sağlam parça kalmadıktan sonra, tilki dünyasından tamamen geri çekilmeye karar verdi ve bir tilki yuvası inşa etmeye karar verdi.

Tuzak olanla olmayan hakkındaki tüyler ürpertici cehaleti ve tuzaklar hakkındaki inanılmaz tecrübesiyle, tilkilerin arasında tamamen yeni ve daha önce hiç işitilmemiş bir düşünce geldi aklına.

Tilki yuvası tarzında bir tuzak inşa etti ve bu tuzağın içine oturdu.

Bu tuzağı normal bir yuvaymış gibi kullanmaya başladı (kurnazlıktan değil, bilakis diğerlerinin tuzaklarını daima onların yuvası addettiğinden), fakat kendi tarzınca açıkgöz olmaya, bizzat yaptığı tuzağını ki bu yalnızca ona uyuyordu, diğerleri için de bir tuzak olacak şekle getirmeye karar verdi.

Tuzak ilminden yana o büyük cehaletten oluştu bu: Kendi bizzat içinde oturduğu için onun tuzaklarına hiç kimse giremedi.

Bu onu kızdırdı, çünkü insan pekâlâ bilir ki, bütün tilkiler kurnazlıklarına rağmen nadiren de olsa tuzağa düşerler.

Tuzaklar konusunda en tecrübeli tilki tarafından inşa edilen bu tuzak neden insanların ve avcıların tuzakları gibi işlemiyordu? Belli ki diğer tuzaklar onun gibi kendini açığa vurmadığı içindi bu.

Böylece bizim tilkimizin aklına bir fikir geldi; kendi tuzağını en güzel şekilde süslenmiş ve her yerde açık bir nişan kılma fikri.

Bu tuzak şunu söyleyecekti; herkes buraya gelsin, burası bir tuzaktır, dünyanın en güzel tuzağı.

Bundan aşikâr olacak olan şuydu; bir tilki bu tuzağa yanlışlıkla düşemezdi.

Bununla birlikte tuzağa birçok tilki geldi.

Çünkü bu tuzak tilkimizin yuvasıydı.

Onu bu içinde pek rahat ettiği yuvasında ziyaret etmek isteyen, tuzağına gitmek zorundaydı.

Kendisi dışındaki herkes serbestçe bu tuzaktan dışarıya çıkabildi.

Bu tuzak kelimenin tam anlamıyla onun üstüne dikilmişti.

Tuzakta meskûn tilki gururla şöyle dedi: **Tuzağıma birçok insan geliyor, ben tilkilerin en iyisi oldum.**

Burada gerçek olan bir şey daha vardı; hiç kimse tuzak ilmini, ömrünü bir tuzakta geçirmiş kişiden daha iyi bilemez.

Sh: 407-408

Kaynak: Hannah Arendt Martin Heidegger Mektuplar 1925-1975, Kitabın Adı: Hannah Arendt/ Martin Heidegger, Briefe 1925 Bis 1975 Und Andere Zeugnisse Derleyen: Ursula Ludz Almanca Aslından Türkçeye Çeviren: Melek Paşalı Kaknüs Yayınları, 2009, İstanbul

RÜYA KÖRLEŞMESİ

Kızılderililer yeni doğan bebeğin beşiğinin üzerine üç kartal tüyünden yapılmış bir “Rüya Koruyucusu” asarlar. Bununla bebeğin güzel rüyalarla uyumasını sağladıklarına, bebeği kabuslardan koruduklarına inanırlar.

“Medya Ninnileri”nin devamı niteliğindeki bu çalışmada yer alan makalelerde, rüyasız uykularımızın toplumsal ve bireysel sonuçları irdeleniyor.

Freud’dan bu yana düşler bir temsil aracı olarak dünyamızı zenginleştirir, hakkımızda ipuçları verir. Bilinçaltı üretimi olan düşlerimiz, bizi açıklar.

Şimdi ise tüketimimiz bizi açıklıyor. Self-imaj dediğimiz kendimiz hakkında zihnimizde oluşan görüntü, zamanımızı nasıl tükettiğimizle, özellikle de medya tüketimimizle ortaya çıkıyor. Düşlerin, rahatlatıcı, sağıltıcı yönünü yaşamın hızı içinde yararlanılır kılamadığımız için medyanın kurgu düşlerine sığınıyoruz.

Psikologlar bilinçaltının düş üretimi ile ilgilenirdi. Şimdilerde ise medya tüketimimizle ilgileniyorlar. Hangi TV programlarını izliyorsunuz? Ne tür filmleri seviyorsunuz? gibi. ABD’de bazı filmler psikolojik tedavide kullanılıyor. Psikologlar rüyalarımızda yakalayamadıkları ipuçlarını yapay rüyalarla medyaya kaçışımızı inceleyerek bulmaya çalışıyorlar.

Medya analizcileri, psikografik, demografik ve sosyografik incelemelerle profesyonel iletimlerin üzerimizde daha etkili olması için çaba harcıyorlar.

İletişim alanımızı kişilerarasından, kitleye çeken medyasfer ile çevrelendikçe, düşlerimizi geliştirecek insan sıcağından uzaklaştık ve rüyalarımızı koruyamadık.

Yatak odalarımızda rüyasız uykularımızı korumaları (!) için artık TV’miz, internet ekranımız var. Yanıbaşımızda dizi dizi video kasetlerimiz, CD’lerimiz DVDlerimiz var. Kurgu rüyalarımız hazır.

Sonuçta, Medya Ninnileri ile uyuduğumuz için Rüya Körleşmesi’yle uyanıyoruz.

Nurdoğan RİGEL Ağustos 2000

Sh: 11-12

RÜYA KÖRLEŞMESİ

Gelmiş geçmiş en büyük dâhilerden biri olan Leonardo da Vinci, **"ortalama insanın görmeden baktığını, duymadan dinlediğini, hissetmeden dokunduğunu, tad almadan yediğini, fiziki bilince erişmeden hareket ettiğini, koku bilincine ulaşmadan nefes aldığını ve düşünmeden konuştuğunu"** söylüyor.

Vinci'nin burada dile getirdiği duyusal körlüğü yaşayan insan, iç dünyası ile dış dünyadaki gerçekliğin dengesini yitirmiş. İnsanoğlu yarı cehennem yarı dünya dekorlarından oluşan bir sahnede, tüm yanılsamaların, düşüncelerin, egemen değer yargılarının çöküşünü yaşıyor. Elias Canetti'nin "körleşme" adını verdiği bu dönüşüm, insanoğlunun duyularını dumura

uğratarak, bazen kendi yarattığı, bazen de kendisi için yaratılan bir sanal gerçekliğin içinde kayboluşunu gösterir.

İç iletişimini yitirmiş, ruhunu besleyen duygulara yönelik algılamanın kapısını kilitlemiş insan, dış dünya gerçekliğinin aşın ve yapay ışığının yarattığı körleşmeyi önce rüyalarla yaşıyor. Dış dünyadan gelen, büyük bir yüzdesi tasarımlanmış iletilerden oluşan iletişim sağanağı altındaki günümüz insanı, iç iletişimini besleyen rüyalarından da koptuğunda, yaratıcılığını, üretkenliğini de yavaş yavaş yitiriyor.

"British Columbia Üniversitesinde 1960'lann başlarında gerçekleştirilen bir çalışmada öğrenciler psikoloji derslerinde rüyalarını incelemişler. İlk derslerde rüya görmeyen öğrenciler varken, yıl sonuna doğru rüyalarını anlatanların sayısı birkaç kişiden tüm sınıfa yükselmiş. Psikometrik testlerde de self imaj (kişinin zihninde kendisi için oluşturduğu görüntü) gelişmiş, notları yükselmiş, akademik performansları artmış. Öğrencilerin hem kendileriyle ilgili ifadeleri, hem de yaratıcı ifadeleri büyük oranda ilerleme kaydetmiş. Araştırmada, rüya görmeye verilen önemin artmasının kişinin genel durumunu iyileştirdiği ve yaratıcılığını artırdığı sonucuna varılmış."

Ruh bilimciler ise rüyaları geçmişin ve bilinçaltının bir tortusu, sağıltımı olarak ele alıyorlar. **(Freud, Adler, Jung)** Rüyaların önemi konusunda en iyi bilinen görüş, Sigmund Freud'un geliştirdiği psikanalizci rüya kuramıdır. Freud'a göre, rüyada görülen olaylar, bilinçdışı arzuların örtülü olarak dışa vurumundan başka birşey değildir. Sıklıkla cinsellikle ilgili yasaklanmış dürtüleri simgeleyen bu arzular normal olarak bilincin dışında tutulur, bastırılır. Uyku sırasında bastırmanın gücü azaldığından arzular serbestçe dışa vurulursa da, rüya gören kişinin bilincine girmelerini engellemek amacıyla kabul edilebilir imgelere dönüştürülür. Bu dönüştürmede uyku sırasında algılanan duyu uyaranlarından önceden yaşanmış olaylardan ve derinde yerleşmiş anılardan yararlanılır. Psikanalizde de rüyalar yorumlanarak bilinç dışının incelenmesine önem verilir. Rüyaları basınç altındaki ruhun sağaltım mekanizması olarak gören Freud, bu sistemi şöyle açıklıyor: "Rüya bizi uykumuzu bozmak için ziyaret etmez. Aksine, onu korumak için gelir. Onun varolmayanı gösteren hayalleri sayesinde basınç altındaki ruh gerilimleri boşalır. Böylece, sabahleyin dinçleşmiş olan vücut, boğulan bir ruh yerine, temizlenmiş ve hafiflemiş bir ruh bulur."

Freud'u izleyenlerden Alfred Adler, rüyaların geçmişten çok geleceğin planlanmasına yardımcı olma işlevini üstlendiğini iddia eder. Adler'e göre rüyalar aynı zamanda geleceğini, kendisine güvenlik verecek bir amaca doğru yöneltmeye, tasarlamaya, planlamaya çalışan bir organizmanın faaliyetidir. Adler, rüyaları "dün" ile "yarın" arasında bir köprü olarak görür. **"Bir insanın genellikle hayata karşı takındığı tavrı bilirsek, şimdi ile sonra arasında ne şekilde köprü kurduğundan haberimiz olursa, rüyalarını anlayabiliriz, bu noktadan geçerli bir takım sonuçlar çıkarabiliriz. Başka bir deyişle, tüm rüyaların temelinde hayata karşı takınılmış genel tavrnı bulunduğunu söyleyebiliriz. "**

Rüyalarla ilgili en geniş kapsamlı araştırmaları gerçekleştiren Carl Gustav Jung'a göre, rüyalardaki simge ve semboller tek başına incelendiğinde, her kişi için özel anlamlar taşıdıkları, kişinin kendini rüyaları aracılığıyla bu simge ve sembollere yansıttığı ortaya çıkar. Jung, simgesel, doyumsal görünümler, düşünceler, yargılar, kavramlar, zorlamalar ve eğilimlerin bilinçaltına itildiğini, rüyalarla da bilinçaltı etkinliklerinin gün ışığına çıktığım belirtiyor. Jung, ayrıca rüyaları, fizyolojik belirtiler olarak kabul ediyor ve bir ruhbilimci

yaklaşımıyla, rüyaların ruhsal hastalıkların tanımı için gerekli bir veri olarak kullanıldığını söylüyor.

Dış dünyadan gelen güdüleyici mesajlarla sarılmış bir insanın, iç tepisel olarak rüyalarına dönüş yapması doğaldır. Ancak bir gün içinde medyaya ayrılan zaman dilimindeki artış, bir ölçüde de, uyku saatinin azalması anlamına geliyor. Beş safhadan oluşan ve REM safhasında görülen rüyalarını hatırlandığı uyku süresinde, her 90. dakikada bir 10 dakika sadece REM dönemi olarak geçiyor. Uykudaki REM safhaları azaldıkça, kişinin rüyalarını hatırlama oranı da düşer. Medyaya verdiği zamanları, kendi seçimiymiş gibi farkına varmadan rüyalarından çalan günümüz insanı, aynı zamanda bir **"rüya körleşmesi"** sürecine giriyor. Sabahları rüya görmeden uyananların sayısı artıyor. Çünkü REM sayısı azaldıkça, rüya görerek, ruhunu dinçleştirmiş, tazelemiş olanların sayısı da azalıyor.

Kısa bir süre de olsa dünyayı gören, ancak daha sonra görme duyusunu herhangi bir nedenle yitirenlerin bir süre daha rüya görmeyi sürdürdükleri bilinir. "Ancak bu kişiler gün gelir (tıp da neden, nasıl bilmiyor) rüya göremez olurlar. Rüyalar körleri yavaş yavaş terk eder. Önceleri son günlerde pek rüya görmedikleri bilincine varırlar, sonra giderek, rüya görmediklerini fark ederler. Her sabah bir gün öncesinden daha kötü, daha karamsar, daha yıkık uyanırlar ve anlarlar ki, artık bir daha rüya görmeyecekler. Ve beynin kıvrımlarında bütün görüntüler teker teker yok olup gider. **Ebedi bir karanlık; İkinci Körlük"**

Körlerin karanlık dünyalarına renk veren rüyaların yok oluşuyla yaşadıkları ikinci körlüğü, tekno rüyaları tercih eden, görme duyusuna sahip olan, ancak sadece bakan kitle, kendi tercihi olarak yaşıyor.

British Columbia Üniversitesi'ndeki araştırmanın ortaya koyduğu şekliyle rüyalar hatırlandıkça ve üzerinde konuşuldukça kişinin iç iletişimini, yaratıcılığım, dolayısıyla zekasıyla ruhuyla görmesini sağlıyor. Fakat günlük yaşam rutin içindeki insanın ne rüya görmeye ne de hakkında konuşmaya vakti var.

> ***"Doktora tezleri için Konya köylerinde dolaşan Kaliforniyalı bir çift, köylülerle konuşarak rüyalarını toplamışlar. Michigan Üniversitesi Çağdaş Sanat ve Antropoloji Bölümü dünya çapında bir rüya arşivi geliştirmek için çeşitli ülkelerden seçtikleri köylerde ilk çalışmalarına başlamışlar. ABD'de üniversiteler hangi araştırma için kimden ne kadar para aldıklarını bildirmek zorundalar. Böylece rüya projesini destekleyenler arasında Microsoft, IBM, Wamer Brothers, Disney, Sony ve Benetton'un olduğu biliniyor. Bu firmalar yoksul halkların rüyalarını toplamak için milyarlar harcıyor. Arşivde şimdiye kadar bir milyona yakın rüya birikmiş. Rüya başına 100 dolar civarında telif ücreti ödeniyor. Projenin arkasında dünyanın sayılı çok uluslu şirketlerinin varlığı yeni bir sanayiinin kurulmakta olduğunun habercisi mi?"***

Gündüz Vassaf'ın bir Amerikan gazetesindeki habere dayanarak verdiği bu bilgi, çok uluslu şirketlerin milyarları için Üçüncü Dünya ülkelerini kullanmaları açısından oldukça düşündürücü. Ya gelişmişlik düzeyi arttıkça yaşanan rüya körleşmesini önlemek için daha yapacakları çok şey, gidecekleri çok yolları olan Üçüncü Dünya ülkelerini insanlarının yoksulluktan doğabilecek bilinçaltı yaratıcılıklarını sömürüyorlar ya da önce rüyalarını satın alıp sonra da ruhlarını ele geçirecekler. Çünkü buna benzer bir işlem Vietnam'da bir kez yaşanmış. "Önce iyi Vietnamca bilen ABD li akademisyenler köyleri dolaşıp destanları,

efsanevi kahramanlarını, uğur ve uğursuzluk simgelerini mitolojik korkularını araştırırlar. Sonra Pentagon bu verileri psikolojik savaş aracı olarak kullanır. Köylülerin moralini çökertmek için gece karanlığında helikopterlerle yapılan akınlarda semalardan mitolojik tanrılar ve efsanevi yaratıkları köylülere seslenir. Savaşın uğursuzluk getireceğini, toprağın bereketini alacağını, daha büyük felaketlere neden olacağını söyler.

Tüm bu veriler ışığında rüyalarımızı korumalıyız.

Rüyasızlaştırılarak yaratılan körlüğe düşmemek, yaratıcılığımızı yitirmemek gün içinde otomatiğe bağlanmış alışkanlıklar ya da mekanik davranışlarla geçen yaşamı renklendirecek rüyalar için medyadan değil beynimizin sınırsız gücünden yararlanmalıyız. Doğal kaynaklarını sömürgelere teslim eden az gelişmiş ülkeler şimdi de rüya kaynakları için aynı hatayı yapıyorlar. Biz ise sadece Batı formatlı tekno rüyalarla kendi dünyamızın merkezini şaşırıyoruz.

Kaynaklar

Tony Buzan, Raymorıd Keene, Delarıın El Kitabı, Sabah Yayınları, İstanbul, 1996, s. 36.

Elias Canetti, Körleşme, Payel Yayınları, İstanbul 1984

Buzan, Keene, A.g.e., s. 29.

Stefan Zıveig, Sigmund Freud Cinselliğin Yeryüzü, Broy Yayınları, İstanbul, 1991, s. 69.

Alfred Adler, İnsan Tabiatını Tanıma, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994, s. 167.

Carl Gustav Jung. Bilinç ve Bilinçaltının İşlevi,

Say Yayınları, İstanbul, 194, ss. 163-184.

Gündüz Vassaf, Cennetin Dibi, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996, ss. 194-196.

Sh: 3-8

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

MEDYA NİNNİLERİ

"Zeus, Hera, Apollon, Artemis, Hermes, Eros". Bu isimlerin hepsi mitolojideki Olimpos Dağı'nın tanrılarına ait. Hiç kimsenin tırmanamadığı Olimpos Dağı'nda, yıldızlar ve bulutlar arasında yaşayan bu tanrıların hayalleri, yeryüzüne çeşitli sanatçıların ellerinden çıkmış, heykeller ya da resimlerle iniyor. Ve belli bir görüntü kazanıyordu.

Görsel sanatlar ilerledikçe ve kitleselleştikçe günümüz insanı da tıpkı mitolojide olduğu gibi, Tanrılar Dağı'nı çağa uyarlayarak yarattı. Olimpos'un tanrılarını, insanların hayalleri biçimlendirirken, Hollywood dağının tanrıları da, insanları düş dünyasına çekmek için oluşturuldu.

Çağdaş Olimpos'un tanrıları artık Madonna, Michael Jackson, Marilyn Monroe, Elvis Presley, Silvester Stallone, Elizabeth Taylor...

Olimpos tanrılarını görünür kılan ressamların heykeltraşların yerini ise medya endüstrisinin patronları alıyor. Washington Post'tan Richard Harwood'un verilerine baktığımızda, medya endüstrisi konusunda karşımıza şöyle bir tablo çıkıyor:

"**Bir yılda 8760 saat var**. Bu zamanın büyük bölümünü, geleneklerimiz alışkanlıklarımız içinde bazen düşünerek, bazen hayal kurarak (özellikle cinsellik hakkında) harcıyoruz. Tatiller, hafta sonları, hastalanmalar çıkarıldığında bir yılda 1824 saat mesleğimizle ilgili olarak çalışıyoruz. Her gün 7.5 saatten yılda 2 bin 730 saatimiz uykuda geçiyor. Medyaya bir yılda verebileceğimiz 3 bin 256 saatimiz kalıyor. Yani günde ortalama 9 saat.

İşte bu hesaplanan süre büyük bir iş alanı doğuruyor: Medya Endüstrisini, elektronik ekipmanlar ve uzayla bağlantılı bu iş alanı, ABD'nin 9. büyük endüstrisi durumunda. 1991 rakamlarıyla medya harcamaları sadece ABD'de 109 milyar doları buluyor. Bu demektir ki bir kişinin cebinden medya için yılda 353 dolar çıkıyor. Reklamcılar her yıl üretilen mal ve hizmetlere müşterinin dikkatini çekmek için medya sahiplerine 80 milyar dolar ödeyerek yer ve zaman kiralıyorlar."

Medya kişilerin zihinlerine binlerce imajı, görüntüyü naklediyor. Uyku ve iş zamanları dışında içine girdiğimiz bu dünya, aynı zamanda düşüncelerimize olduğu kadar hayallerimize de hükmediyor. Ayrıştırarak bizlere gerçekle düş arası yeni bir yaşam atmosferi sunuyor. Kendi tanrılarını yaratan medya, hepsine bir görev yüklüyor. **Marilyn Monroe+ Madonna = Cinsellik. Michael Jackson + Elvis Presley = Müzik. Silvester Stallone = Güç. Elizabeth Taylor = Sonsuz güzellik ve sağlık tanrı ve tanrıçaları olarak düş dünyamıza kanalize oluyorlar.** Radyo, TV, sinema, gazete ve dergiler bu medya tanrılarının maceralarıyla dolu. Bireysel olarak bakıldığında, izleyiciye, dinleyiciye ulaşılmazı gösteren, dinleten, bu belli imaj yüklenmiş medya tanrılarının görevi: Kitlelere gerçek yaşamın güçlüğünü unutturmak, hayatı hazır düşlerle kolaylaştırmak, kaçışı sağlamak.

Çalışmak ve uyumak dışında kalan zamanımızı, tatlı tatlı bizden çalan medya, düşüncelerimizi zorlamadan neredeyse hiç devreye sokmadan, bu işi yapma çabasına, hep görselliği kullana^ ak girişiyor.

Fotoğraf, sinema, TV hep bu çabanın sonucu içerik ve teknik olarak gelişiyor. Bu arada unuttuğunuz bir başka alanda gelişme var. Çizgi roman ve çizgi filmlerle yıllardır hayal dünyamızı hiç zorlamadan yaşamımıza giren çizgi kahramanlar.

Doğan, yaşayan, ölümsüzleşen medya tanrılarının yanında, hiç yaşlanmayan, ölmelerine izin verilmeyen, çizgi kahramanlar da giderek çağdaş insanın 'masal saatleri'nde kendilerine ait zamanlar yaratmışlar.

Günümüz insanı medya endüstrisinin elinde artık. Gerçek yaşamın sıkıntılarını, düş dünyasını uyuşturan yumuşaklığında uyutuyor. Medya endüstrisi sanki dev bir marina. Herkese algılamasına ya da dalgalardan kaçışma uygun bir çekek yeri sunuyor.

Bir illüzyonun içinde kaybolurken, yanımızda çizgi kahramanlarımız var. Belki çocukluğumuzun tasasız yıllarından geliyor onlarla arkadaşlığımız. Çizgi kahramanlar artık gazete, dergi haberlerine de konu olabiliyor rahatlıkla. Çünkü gazete ve dergilerin yayın sorumluluklarının da çocukluk arkadaşı onlar. Bizden birileri. Yakın dostlarımız gibiler. Tanıyanları, sevenleri milyonlarca. Bu nedenle haber özelliğini de rahatça taşıyabiliyorlar. Böylece yeni bir haber kaynağı çeşidi ortaya çıkıyor; çizgi kahramanlar. Günlük maceralarla yaşamımıza giren bir başka çizgi kahraman, "Hasbi Tembeler"in eski Sovyetler'deki Glasnost politikasını ileri sürerek, günlük nöbetlerin artık kaldırılması isteğiyle çavuşuna başvurması, haber olarak Türk basınında ilk kez Güneş gazetesinde yer almıştı. Giderek daha sık periyodlarla, çizgi kahraman haberlerini basından izler hale geldik. Örneğin Temel Reis'in uzatmalı sevgilisi Safinaz'ın kürtaj haklarını savunması.

Daha sonra Basri ve Fatoş'un, geleneksel Amerikan ailesinin çağdaş yaşamına uygun hale gelme çabaları, haber olarak gazete sayfalarına girdi. Fatoş ev ekonomisine katkıda bulunmak için yakın arkadaşı Maviş ile birlikte "catering" şirketi kurdu. Böylece her ikisi de klasik, dedikodu üreterek gün geçiren ev kadını tiplemesine son vermiş oldular.

Çizgi kahramanlar öylesine bizle iç içeler ki, Süpermen'in öldürüleceği ile ilgili haberler üzerine ABD'nin Metropolis Kenti halkı, büyük bir panik yaşadı. 1979 yılından bu yana her yıl 'Süpermen Günleri'nin düzenlendiği çizgi kahramanının doğduğu bu kent, neredeyse yasa büründü. Ölümsüz doğan çizgi arkadaşlarımızı bırakmaya, gönlümüz el vermiyor. **Yapımcı De Comics şirketinin "Süpermen öldürülecek" kararına karşı çıkan halk, "Biz onu hep canlı ve güçlü görmek istiyoruz" diyor.**

"Bu çizgi kahramanların, yaşanılan gerçekle ilgisi yok. Çizilen mekânlar ve tipler, gerçekliğin algılanmasını değil, yaşanan zamandan kaçışı sağlıyor."

Kitle kültüründe herşey standartlaşıyor, klişeleşiyor. Formül haline getirilip, basit mesaj bombardımanı sağlanıyor. Okuması, seyretmesi, dinlenmesi kolay mesajları, çözümlemek için düşünce mekanizmamızı devreye sokmuyoruz. Ve masal dünyasının yumuşaklığını, her zaman gerçeğin sert rüzgârına tercih ediyoruz. Bu psikolojik çözümlemenin bilincinde olan medya endüstrisi, hemen ardarda çizgi kahramanlar yaratmayı amaçlıyor. Öyle ki, artık siyasi liderler de çizgi roman kahramanı haline getiriliyor.

ABD eski Başkanı George Bush'un yaşamının, Malibu Yayınevi tarafından çizgi roman haline getirileceğinin açıklanması, bu görüşü doğrulayan en güzel örneklerden birini oluşturuyor. Bush'un 1988 yılı seçim kampanyaları sırasında vergilerle ilgili sloganı, "Dudaklarımı okuyun" şimdi eski başkanın çizgi romanının adı olacak. Yayınevinin yöneticisi Scott Rosenberg, "Bush'u sevmeyenler onun hakkındaki tüm komik karikatürleri öğrenecekler" diyor.

Bu fiilin üzerinde durmak gerekiyor: Öğrenecekler. Evet, Bush'un araştırmaya dayalı biyografilerini okuyarak, bu bilgilere ulaşmak yerine, çizgi romanla hem eğlenecekler, hem de eski başkan hakkında bilgilenecekler.

İtalya'da Mafya cinayetlerinin artmasıyla birlikte çocukları bu konuda eğitmek, en azından Mafya'ya karşı bilgilenerek, savunmalarını sağlamak için, İtalyan Epoca dergisi de çizgi romanın sevimliliğine sığındı. Söz konusu dergi, iki Mafya uzmanına hazırlattığı hikayeleri resimli hale getiriyor. Bu çizgi roman, derginin promosyon eki olarak veriliyor.'

Çizgi romanların neden bu kadar sevilerek okunduğu konusunda, ünlü kitle iletişim kuramcısı Wilbur Schramm'ın, "The Process and Effects of Mass Communication" adlı eserinde, çizgi romanlar konusuna değinen, Katherine Wolf ile Majorie Fiske'nin düşüncelerini aktaralım:

"Normal bir çocuk, genelde egosunu güçlendirme aracı olarak gördüğü çizgi hikayeleri okuyan, hızlı bir okuyucudur. Çocuk, çizgi kahramanlarda ego deyimini bir takım yansımalarla genişletmeye çalışır. Daha sonra maceracılık aşamasında yenilemeyen bir kahramanda egosunu tatmin eder. Son olarak da, kendi ayakları üzerinde durur ve hayatın kendisi demek olan gerçek maceranın hakiki çizgi kahramanlarını benimser. Yetişkinlerin, çizgi kahramanları aynen çocuklar gibi tutku ile okumalarındaki tek neden, onları bir rahatlama ve gevşeme aracı olarak kullanmalarıdır.

Sağlıklı ruhsal yapıya sahip çocuklar için, çizgi romanlar egolarını güçlendirme ve eğlenme aracıdır. Bazı çocuklar ise hayatın gerçekleri için kendilerini güçlendirme isteği duymazlar. Herhangi bir sorumluluk üstlenmeye, hem yeteneksiz, hem de isteksizdirler. Onlar için çizgi kahramanlar bir kaçış mekanıdır. Pek çok içinden çıkılmaz sorunu çözmek amacıyla, güçlerini kullanan çizgi kahramanlar, çocukların, günlük hayatlarında endişeye kapılmadan, problemlerin üstesinden gelmelerine yardım ederler. Çocuklar için çizgi kahramanlar bir uyum mekanizması gibidir"

Çizgi kahramanlar çocuklara öylesine yakındırlar ki, içlerindeki durumları açıklamak için de, yine onları kullanırlar. Örneğin, ülkemizdeki bir özel TV kanalında pazar günleri gösterilen bir komedi dizisinde, 13 yaşındaki bir dizi film kahramanı, içinde bulunduğu mutlu anı anlatmak için, "Kendimi şu anda Daltonlardan biri gibi hissediyorum" diyebiliyor. Bu cümlesiyle aile bireylerinin birbirlerine yakınlığından duyduğu sevinci açıklamak istiyor. Kendince mutluluğunu anlatacağı mesajı çizgi kahramanlardan örnekleyerek veriyor.

Tüm bu verileri düşündüğümüzde, medya endüstrisinin yarattığı masallarla nasıl çevrelendiğimizi görebiliyoruz. Biraz da, "Çocuklarımızı masalsız bırakmayın" diyen Münihli psikolog Ulrich Diekmenyer'e kulak verelim. Diekmenyer, masallarla uyuyan çocukların hayal güçlerinin geliştiğini belirterek, anne babalara uyarıda bulunuyor.

Peki, TV karşısında, ya da elinde gazetesiyle uyuya kalan yetişkinlerin hayal dünyasını, konfeksiyon ürünleri gibi tek tipleştiren medya patronlarına kim uyarıda bulunacak?

Ninni ile rahatlatılan, masal ile başka dünyalara taşınarak sakinleştirilen çocuklara karşılık, anne babalar da son moda müzik parçaları eşliğinde, TV'den yenidünyalara yelken açıyorlar. Bu arada da uyuşturulan kitlelerin üzerinde, medya patronları ve siyasi güç odakları, el ele gönül birliği içinde, günlük ve uzun vadeli kararlarını demokrasinin hiçbir kuralına uymadan, uyuklayan kitlelerin uyanık önderleri olarak uyguluyorlar. Kitle iletişim araçlarından gelen en temel mesaj; "İYİ UYKULAR".

Yararlanılan Kaynaklar

Intemational Herald Tribüne, Paris, 9 Eylül 1992.

Milliyet, İstanbul, 26 Temmuz 1992.

Cumhuriyet, İstanbul, 10 Eylül 1992.

Ahmet Oktay, Toplumsal Değişme ve Basın, Bilim/ Felsefe / Sanat Yayınları, İstanbul, 1991, s. 103.

Milliyet, İstanbul, 14 Eylül 1992.

Sabah, İstanbul, 11 Eylül 1992.

Wilbur Schramm, The Process and Effect of Mass Communication, University of Iüinois Press, Urbana, 1954, s. 48-49.

Tele On, "Gümüş Kaşıklar", 20 Eylül 1992.

Günaydın, İstanbul, 14 Eylül 1992.

Sh: 9-15

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

İLETİŞİMDEN YALITIMA YA DA YALNIZLIK VADİSİNDE KAYBOLMA

1970'lerdeki kitle haberleşme araçları, 1980' lerde kitle iletişim araçlarına, 1990'larda ise medyaya dönüştü.

Bu kavramsal değişimde kitle kelimesinin düşüşü ilk anda görülüyor. Çünkü artık kitleler çözülüşlerini tamamladı. (Özkök, 1985) Bireyle bağını kuran medyayı, tasarlanmış iletilerin tüketimi anında incelersek, tekbaşınalaştırılmış hedefleri görebiliriz.

İletişim Bilimci John Fiske, medyayı; kitap, gazete, radyo, TV ve sinema olarak sıralamış ve tüketici gereksinimlerini de kişisel ve toplumsal olarak ikiye ayırarak temellendirmiş. (Fiske, 1996; 38) Tasarımlanmış ileti sunan bu araçları tüketim anında gözlemleyelim.

Kitap, günümüzde hiç bir okur, okuma eylemi esnasında, kitabını kitle ile grup ile ya da bir başkası ile paylaşmaz. Tek başına olmayı özellikle ister.

Gazetenizi okurken, yanınızdaki kişinin, gözucuyla olsun gazetenize ortak olmasına katlanamazsınız. Herkes gazetesini rahatsız edilmeyeceği bir ortamda okumayı planlar.

Arkadaşınızla, eşinizle, ailece, grup halinde, gazete okumayı düşünemezsiniz. Gazeteye ayıracağınız 10-20 dakikalık zaman diliminde yalnız olmayı istersiniz.

Çevrenizde kulaklıklarını takmadan radyo dinleyen birine artık rastlamıyoruz. Ancak, otomobil radyoları kulaklıksız dinleniyor. Bu durumda, ya otomobilinizde yalnızsınız, ya da diğer yolcuların itiraz etmeyeceği bir kanal bulmuşsunuz demektir.

TV, evlerin salonlarındaki hâkimiyetini çoktandır yitirdi. Tek kanallı dönemde, tüm aile bireylerini biraraya getiren, neredeyse izleme davranışını günün belli saatlerinde ailece yaşanan bir ritüele çeviren TV, günümüzde odalarda tek başına izleniyor. Çok kanallı yapı, TV izleme davranışını değiştirdi. TV'nin karşısında da artık yalnız kaldık.

Sinemada ise filmi, bir salonda onlarca kişiyle birlikte izliyoruz. Ancak ışıklar söndürülüp, film başladığında kendinizi düşünün. Filmin tasarımlanmış iletileri karşısında yapayalnızsınız. Önce karanlık nedeniyle, daha sonra da sinema perdesinin 120 derecelik bir açıyla görüşünüzü kaplaması nedeniyle, diğerlerinin varlığını unutuverirsiniz.

Öyle ki, filmin finali sizi ağlattı ise ışıklar yandığında, yine gözyaşlarınızla yalnız kalmak, görünmez olmak için siyah gözlüklerinizi telaşla takarsınız.

Bireyin aydınlanma çağından sonraki ikinci keşfini yaşıyoruz. Medya bizi kitleden çıkarıyor ve tekbaşınalaştırıyor. İletişim süreci söz konusu olduğunda ise iletilerin hedef alıcı üzerindeki etkisiyle birlikte kaynağı besleyici yankıya gereksinim vardır. Hedef alıcı, iletinin üzerindeki etkisini yankı yoluyla kaynağa ilettiğinde en basit şekliyle iletişim süreci gerçekleşir.

Oysa günümüzde, başta medya olmak üzere kimse bizden yankı (geri besleme) istemiyor. Niçin her gazetede okuyucu mektupları köşesi yok? TV’lerde ya da radyolarda beğenmediğiniz bir program, diyalog ya da konuşma ile ilgili olarak tepkinizi ifade etmek istediğinizde telefonlarda muhatap bulabilir misiniz? İleti tüketicileri, görüntü tüketicileri olarak bize kimse fikrimizi sormadığı gibi eleştirilerimizi de istemiyor. İletişim, çoktan "ileti sağanağı"na dönüştü.

Toffler, medyanın yarattığı sağlıksız bir psikosferin insanı yalnızlaştırdığını söylüyor. (Toffler, 1981; 413) Bu yalnızlık içinde artık iletişimden değil, yalıtımdan söz etmenin zamanıdır. Aslında her birimiz için son derece tanıdık olan yalıtımın farklı şekillerde kullanımını, **Irvan Yalom üç tipe ayırarak anlatıyor; Kişilerarası, Kişinin Kendi İçinde ve Varoluşsal Yalıtım. (Yalom, 1999;556)**

Kişilerarası yalıtım; genellikle yalnızlık olarak yaşanır, kişilerden uzak olmayı ifade eder. Birçok faktörün işlevidir; coğrafik yalıtım, uygun sosyal becerilerin eksikliği, yalanlıkla ilgili çatışmalı duygular veya doyurucu sosyal etkileşime engel olan kişilik tarzı. Yakınlığı destekleyen kurumlardaki (geniş aile, komşuluk, din kurumlan, yerli dükkanlar, aile doktoru) azalma, kişilerarası yalıtımı, karşı konulmaz biçimde artırmıştır.

Kişinin Kendi İçindeki Yalıtım; Bu mekanizmada hoş olmayan bir yaşantı duygudan arındırılır ve çağrışım bağlantıları bozulur, böylece sıradan düşünce sürecinden soyutlanır.

Varoluşsal Yalıtım; Bireyler sık sık başkalarından ve kendi parçalarından soyutlanırlar, fakat bu ayrılmaların altında varoluşa ait temel bir yalıtım yatmaktadır.

Varoluşsal yalıtım, insanın kendisi ve başka biri arasındaki kapatılamayan uçuruma gönderme yapmaktadır. Varoluşsal yalıtım, pek çok giriş yolu olan yalnızlık vadisidir.

Derin yalnızlık, insanın kendini yaratma hareketinin yapısında vardır. Kendinin farkında olmayla lanetlenen insanoğlu, varoluşa maruz kalmak zorundadır. *(Yalom, 1999:560-563)*

Erich Fromm ise yalıtımın temel anksiyete (kaygı) kaynağı olduğuna inanır. Heiddegger e göre kaygı, bu boşlukla tanışmış ve yüzleşmiş insanın ruh halidir. (Deren, 1999; 101)

Kaygının diğer düşünürü Kierkegaard ise, "dünyada yalnız, Tanrı tarafından unutulmuş, bu koskoca hanedeki milyonlar ve milyonlar arasında atlanmış olma olasılığının tasan her insanın derinlerinden bir yerde yaşar. Kişi, arkadaş ya da akrabalıkla bağlı bir kalabalığa bakarak, tasasını uzakta bir yerde saklı tutar, ne var ki tasa hala oradadır ve bütün bunlar (kendisinden) alınsa nasıl hissedeceğini düşünmek bile istemez "der. *(Aktaran: Deren, 1999:102)*

Medya, bireyi önce kişilerarası iletişimin insan sıcağından çıkardı. İnsan insana iletişimden boşalan zamanlara, medya taşındı. Ancak medya ile geçirilen zamanlar, tüketim anı birlikteliği, omuz omuza iken şenlikliydi. Şimdi ise tüketim anının yalnızlığı, yalıtılmışlığı kaygıyı beraberinde getirdi.

Varoluşsal kaygı, uygarlaşmanın sonucu olarak ortaya çıktığı kadar, giderek onun bedeli de olmakta ve insanın derin özünü meydana getirmektedir. Süregiden kaygıları onu zehirlemekte, kirletmekte. Kaygı, sahnenin tamamını kaplamış esas öge olunca; başrole çıkabilmek için kendini ikiye bölmeye razı olan insan, tekrar tekleşmekte ve ruhunun derinliklerinde bedenden arınarak, rüyalarına kaçmaktadır.

Kaygı, düşe doğru kaçışa neden olmakta, düşler çoğu maddileşerek uygarlığı daha da katmerlendirmekte ve düşe kaçış daha da aranılır hale gelmektedir. Bu sarmal beden ile ruhun bölünmesinden de beter bir düş-gerçek bölünmesini varoluşun bir unsuru haline getirmekte ve insan düşlerinin işlevinde anı, elinde bulunan, sahip olduğu yegane gerçekliği ıskalamakta veya anı sıkılarak yaşamakta; ya ürettiği mitik geçmişin, ya da ürettiği düşsel geleceğin hayalini anın gerçeğine tercih etmekte ve sonuçta gerçekten gittikçe koparak düşe teslim olmaktadır. (Kılıçbay, 1999; 126-127)

Bu teslimiyette, Atilla Atalay'ın deyimiyle, "Yalnızlık Aletleri"ne ihtiyacımız var. Medya, hem yalnızlığımızı, yalıtım ortamına geçişimizi yoğunlaştırıyor, hem de çıkış için yine kendisine dönmemizi buyuruyor. Zaten tüm çıkışlar tutulmuş artık.

Yalnızlığın, kaygı uyandırıcılığın iletişimle ilgili temel kaynakları; kişilerarası iletişimin ortadan kalkması, iletişimin tek yönlü hale gelerek, bir ileti sağanağına dönüşmesi, iletilerin tüketimi anında fiziksel olarak yalnızlaşma ve enformasyonun bütünsel bir bilinç yaratma olanağını ortadan kaldırmasıdır. (Özkök, 1985; 337-340)

Yalnızlığın, yalıtımın ve kaygının getirdiği boğulma hissini (Jacoby,1996;19) paylaşanların sayısı arttıkça, yalnızlık vadisinden, duygu ötesi topluma (Mestrovic,1999) geçiş yapacağız. Genç Werther'in varoluşun acılarının bakışına yansıdığı anlardaki gibi, beynin boşalmış enerjisinin gözlere yansıyan duygusuzluğunu taşıyacağız.

Yeni binyılda bizi bekleyen içsel tehlikeler uç vermeye başladı. Belki de, Cappola'nın filmi Apocalypse Now'ı (1979) (Şimdi Kıyamet) yaşıyoruz ve iç dünyamızda kıyametler kopuyor.

Yararlanılan Kaynaklar

Calvino, Italo(1994), Amerika Dersleri, Çeviren; Kemal Atalay, Can Yayınları, İstanbul.

Fiske, John (1996), İletişim Çalışmalarına Giriş, Çeviren; Süleyman İrvan,Ark Yayınları, Ankara.

Yalom Irvan (1999), Varoluşçu Psikoterapi, Çeviren; Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabala Yayınları, İstanbul

Deren, Seçil, Angst ve Ölümlülük:, Doğu Batı Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 6, Şubat, Mart, Nisan 1999, Ankara.

Kılıçbay, Mehmet Ali, Uygarlığın Ödülü Olarak Kaygı, Doğu Batı Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 6, Şubat, Mart, Nisan 1999, Ankara Özkök, Ertuğrul, (1985), Kitlelerin Çözülüşü, Tan Yayınları, Ankara.

Jacoby ,Russell (1996), Belliğini Yitiren Toplum, Çeviren: Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

Mestrovic, Stjepan, (1999), Duygu Ötesi Toplum, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Aynntı Yayınları, İstanbul

Hensley, Dennis, (1998), Millennium Approaches, Avon Book, Neıv York. Toffler, Alvin (1981), Üçüncü Dalga, Çeviren: Ali Seden, Altın Kitaplar, İstanbul.

Goethe, Johann Wolfgang, (1992), Genç Werther'in Acılan, Çeviren: Nihat Ülner, öteki Yayınları, Ankara.

Sh: 53-59

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

GÜLÜN ADI: AMERİKAN GÜZELİ

İtalya'da Bologna Üniversitesi'nde öğretim üyesi, semiolog, tarihçi, filozof, estetikçi, Orta Çağ uzmanı ve James Joyes üzerine derin araştırmalar yapmış çok yönlü bir bilimadamı olan Umberto Eco'nun 1980'de yayınlanan ilk romanı Gülün Adı, bugüne kadar 20'yi aşkın dile çevrildi, tüm dünyada olağanüstü bir ilgi uyandırdı. Eco'yu dünyaya tanıttı. Kitabının ilk baskısından üç yıl sonra Eco Alfabeta'nın Haziran 1983 de yayınlanan 49'uncu sayısında, çeşitli ülkelerden okurların kendisine yönelttikleri soruları yanıtlarken, kitabın adına da değinir.

Gerçekten de, ilk anda şaşırtıcı ipucu vermeyen Eco'nun "Açık Yapıt" özelliklerini hatırlatan bir ad, "Gülün Adı". Eco, romanın, "yorum üreten bir makine" olduğunu, ama bir romanın ille de bir adı olması gerektiğini belirterek, bu adı, kendisine, 12. yüzyılda yaşamış bir Benedikten olan Bemardo Lorliacense'nin bir dizesinin esinlediğini anlatır. Bir rastlantı sonucu bulduğu bu adı niçin seçtiğini Eco şu sözcüklerle dile getiriyor; "Çünkü gül simgesel bir şeydir ve öylesine anlamlarla yüklüdür ki, neredeyse hiçbir anlamı yoktur; gizemlidir ve bir gül, güllerin yaşantılarını yaşamıştır. Bir zamanlar ünlü kentler, güzel prensesler her şey hiçe dönüşür, yitip giden bütün nesnelerden elimizde sadece adlan kalır."

2000 yılı Oscar törenlerinin, 5 Oscar kazanarak, (en iyi film, en iyi yönetmen, en iyi erkek oyuncu, en iyi özgün senaryo, en iyi görüntü yönetmeni) yıldızı olan Sam Mendes'in yönettiği "Amerikan Güzeli" de sadece gülün adı. Amerikalıların kan kırmızı güle verdikleri bir isim sadece. Gül, filmin afişinde ve öykü içinde görsel şiirselliği sürdürme gibi görevleri de üstlenmiş.

Eco'nun romanı içindeki öykülemenin mekanı, olan manastır da yanarak yok olduğu için geriye sadece adı kalır. Yokluğu, ya da yok oluşu manastırı daha da ünlü, efsanevi kılar. Eco romanını Postille (Sonrası) adlı bir şiirin altılı dizesi ile bitirir;

Sen ki ey gül, çayırda kızarıp kurumlanıyorsun Kıpkırmızı, bürünmüş allara kır, şen ve hoş ama mutsuz olacaksın nice güzel olsan da

Bu dizeler, "Amerikan Güzeli"nin de bir film olarak, çözümlemesine ya da okunmasına yardım ediyor. Filmin Amerikan yaşam tarzını simgeleyen yapısına ışık tutuyor. Çünkü bu yaşam stili dünyada pek çok kişi için "en güzel" olsa da içindekileri hep mutsuz ediyor.

Filmde röntgenci komşu çocuğunu canlandıran Ricky'nin üçüncü gözü gibi kullandığı video kamerasına takılan görüntülerden biri olan, rüzgarda kurumuş yapraklarla dönerek uçuşan bir plastik torba, gösterge olarak temel mesajı üstleniyor.

Ricky, bu görüntüyü "hayatın anlamı" olarak yorumluyor ve plastik torbanın da içinde uçuştuğu mini girdap için "benimle dans ediyor" diyor. Ricky, böylece doğalın içindeki yapaylığın kendi yaşamı olduğunu anlatıyor. Ricky'nin kamerasındaki görüntüde, girdap içinde uçuşan sadece yapraklar olsa, her şey doğal akışında gidiyor izlenimi bırakacak. Ancak plastik torba, doğanın kendi içindeki bu oyununun aktörleri olan yapraklara uyum sağla-yamıyor. Yapraklar aynı anda birliktelik içinde yükselip alçalırken, plastik atık torba, uyumu bozuyor, görüntü estetiğini ortadan kaldırıyor. Ancak yine de bu estetik görüntünün içindeymiş gibi yapıyor. Tıpkı Ricky'nin babasının, annesinin, kız arkadaşının, kız arkadaşının annesinin yaptığı gibi. Özelde Ricky'nin, genelde senaryodaki tüm karakterlerin yaşamı bu görüntüde saklı; doğal akış içindeki yapay yaşamlar. Filmde herkes" mış gibi" yaşıyor. Ricky, babasına itaat ediyormuş gibi, Ricky'nin babası Hitler kalıntılarından yeniden yapılandırılmış bir maço erkek karakterine dönüştürülmüş gibi. Annete Bennig, ailesine eşine bağlı, başarılı ve mutlu bir kadınmış gibi.

Öyküdeki tek doğal karakter (Lester) Kevin Spacey. Yaşamlarını sistemin kurallarına göre kurgulayıp oynayan bu insanlar içinde, tek göründüğü gibi olan, sistemin önerdiği ve yücelttiği kurgusallığı reddeden karakter Spacey.

Erich Fromm, **"Modern dünyada, insanın kişilik pazarında ne sattığı oynadığı rol konusundaki yeteneğince belirlenir. Bu rolün ardında ne türden bir kişinin bulunduğu hiç sorun değildir. Çünkü kişi, pazarda sağladıklarıyla ilgilenmektedir."** der. Fromm, bu rollerin sonrasının insanda bir boşluk yarattığından söz ediyor. Spacey de bunu ilk yaşayanlardan oluyor. Kurgudan boşaldığı andan itibaren sistemin kendisinden beklediği ve karşılığında da "Amerikan Yaşamı"nın görkemini sunduğu her türlü rolden sıyrılıyor ve kendi oluyor. İlk olarak bu yaşamı kendisine sağlayan işinden ayrılıyor, daha sonra statüsü ve yaşına uygun olmayan bir otomobil satın alıyor ve eşinin çok değer verdiği, ev dekorasyonunu zengin kılan yan göstergelerden, pahalı İtalyan kumaşı kaplı koltuğunda, her an dökülerek, leke bırakacağı tehlikesini(!) gözardı ederek, şampanya içiyor. Kurgudan kaçışını, kutluyor.

"Bütün bunlar aslında, modernleşmenin hızlı temposuna bir tepki, gündelik şimdinin, her şeyi girdap gibi içine çeken boş uzamından dışarı çıkma ve bir zaman ile bellek duygusu talep etme çabası"*. Öyküleme içinde karakterler gündelik yaşamları ile karşımıza çıksalar bile kişisel tarihleriyle ön plandalar. Kişisel tarihleri ise sistemin, "Gündelik hayatları nasıl yoksullaştırdığının" ortak paydasında birleşiyor. Bu ortaklığın dışına kayarak gündelik yaşamından başlayıp, geri kalan yaşamını da basit sarmalın dışında, sisteme aykırı olarak sürdürmek isteyen Spacey'e cezası, sistemin bekçisi Hitler artığınca veriliyor. Ancak onun cinayet senaryosunu ise gelecekte bu kurgunun içinde olmayı sürdürecek gençler, ailelerin çocukları hazırlıyor.

Spacey nin ölüm sahnesindeki gülüşü ise yönetmen Mendes'in tiyatro yönetmenliğinden gelişi ile açıklanabilir. Çünkü, bu teatral yapı, Dante'nin İlahi Komedya sında Cennet'in 21. kantosunun dizelerinde Beatrice'in ölümünü aktaran bölümü anımsatıyor.

Dante 24 yaşında ölen sevgilisini göğün en yüksek katında görüyor. Her yeni göğe yükseldiğinde güzelliği artan Beatrice'in öncülüğünde, tüm gökleri çevreleyen, birbiri içine geçmiş göklerden geçerler. Yıldızların üzerinde salt ışıktan oluşan göğün en yüksek katı Arşı ala vardır. Dante yükselen bir ışık ırmağı ve bir sürü melek görür, Tanrı'nın sevgili kullarının ruhlarının basamak basamak dizilerek oluşturduğu kutsal gülü görür. Ucu görülmeyen Kutsal Gül üzerlerini örter. Tam o sırada Beatrice onu son bir gülümseme ve son bir bakışla terk eder. Beatrice'in bir anda Gülün üst katlarına çıkması, gülümsemenin ve bakışın o denli kısa, öylesine kaçamak olması, yüzünü bir daha geri çevirmemek üzere sonsuz kaynağa döndürmesi ile, Dante'nin yüreğinde tüm dünyanın kabuğu tutuşur. Dante'nin içi Cehenneme dönerken, Beatrice Cennete gider.[7]

Spacey'nin de neredeyse izleyiciyi rahatlatan, ölüm anındaki gülümsemesi, Beatrice'in Cennet'e gidişini muştulayan gülümsemesiyle eş anlamı kazanıyor. Tüm dünyanın "cennet bir yaşam" olarak tanıdığı Amerikan yaşam tarzını, yani cehennemi, yaşayanlara bırakarak, Spacey de cennete gidiyor.

Sonuçta "Amerikan Güzeli" sadece bir gülün adı. Tıpkı Amerikan günlük yaşamının çekiciliği gibi cezbedici. Fakat çekiciliğini, çarpıcılığım borçlu olduğu kırmızı rengini, sistemin içinde yok ettiği bireylerin hayat suyundan alıyor. Geriye ise sadece adı kalıyor.

Kaynaklar

Umberto Eco, *Gülün Adı, Can Yayınları, Çeviren: Şadan Karadeniz, 10.Baskı, İstanbul 1999, ss. 17-21*

Erich Fromm, Kendini Savunan İnsan, Çeviren: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1991, s.83

Andreas Huyssen, Alacakaranlık Anılan, Çeviren: Kemal Atakan, Metis Yayınları, İstanbul 1999,s .43.

Henri Lefebvre, Modem Dünyada Gündelik Hayat, Çeviren: Işın Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, ss.40-43.

Jorge Luis Borges, Dantevari Denemeler, Shakespeare'in Belleği, Çeviren: Peral Bayaz Charum, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 65-69

Sh: 107-112

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

SİNEMADA MODELLEME TEORİSİ

Dünyamızı artık, Alvin Toffler'in yaklaşımı ile Üçüncü Dalga toplumunun bireyleri yönetiyor. Kitle İletişim Araçları sayesinde bilgi ve imgeler çevremizi hızla sarıyor. Güç, bilgiyi elinde tutanların, kitle iletişim araçlarını yönetenlerin tekelinde.

Batıda ünlü ekonomi dergilerinin her yıl yaptıkları "Dünyanın En Zenginleri" ya da "ABD'nin En Zenginleri" sıralamasında listenin ilk sıralarını medya zenginleri alıyor. "Ünlü Forbes Dergisi'nin en son düzenlediği 'ABD'nin en zengin 10 milyarderi' listesindekilerin yedisinin serveti, ya kitle iletişiminden, ya iletişimden ya da bilgisayarlardan gelmektedir."

Güç değişimi, bilgi yönünde yeni bir döngü kazanmakta. Bunu dünyada ilk fark eden ulus Japonlar olduğundan, bugün Japonya değişik bir 'Ekonomik Çıkartmayı' Hollywood'a yapıyor. Bilgiye yön vermek için kitle iletişim araçlarının yönetimine gelmek gerekiyor. Bunun için Japon firmaları, ekonomik güçlerini, Hollywood'a akıtıyor. Bilgiye yön vermek için kitle iletişim araçlarının yönetimine gelmek gerekiyor. Bunun için Japon firmaları, ekonomik güçlerini, Hollywood'un, simgeler dünyasının yönetimini ele geçirmekle pekiştiriyorlar. "Sony firması, Columbia Film Şirketini 5 milyar dolara satın alıp, Hollywood'un en geniş film kütüphanesini ele geçirdiğinde (Bu arada 'Rıhtımlar Üzerinde', 'Casus Lawrence', 'Kramer Kramer'e Karşı', gibi kaliteli filmlerin yanı sıra, 220 sinema salonuyla 23.000 TV dizisini ele geçirdi) gösteri sanayi kökünden sarsılmıştı."

Sony firması ayrıca Hollywood'un firma ismi, ses ve film yıldızı Barbara Streisand ile de milyonlarca dolarlık bir sözleşme yaparak sanatçıyı kendisine bağımlı hale getirdi. Böylece, Japonların dünyaya hayaller imal edip süren Hollywood'dan sadece stüdyolar satın almakla kalmayacakları anlaşılıyor.

Kitle iletişim araçları, bilgi, aynı zamanda imge satarak, yayarak toplumun motivasyon potansiyelini yönlendirme hakkını ellerinde tutuyor. İzleyici hiç farkına varmadan, kitle iletişim araçlarından yayılan bilgilerle, başka toplumların, başka kültürlerin, hayat standartları, yaşam biçimleri, birbirleriyle ilişkileri, davranış kalıplan, sosyal sorunları ve tüketim alanları konusunda bilgilerle donanıyor.

TV programları, reklamlar ve sinema filmlerinde gösterinin, dramanın yanı sıra bir de bilinç altı bilgilenme bölgesi vardır. Konunun, verilen mesajın özü olmasa da yan mesajcıkları vardır, bu bilgi bombardımanında.

"Bu katmanda, geri plan ayrıntılar yer alır. Manzara, otomobiller, sokak sahneleri, mimari yapı, telefonlar, telesekreter makinaları. Ayrıca da pek az farkına varılan davranış biçimleri. Örneğin, kahramanın bir kafeye girip oturunca, garson kadınla arasında geçen konuşmalar, bilerek kapsama alman içeriğin tersine, bu bilmeyerek verilen ayrıntılar çoğu zaman günlük hayat gerçeklerini bize asıl yansıtan bölümdür. Buna ek olarak en vahşi polisiye filmler bile o sıra geçerli olan modaya, sekse, dine, paraya ve politikaya dönük popüler tutumları iletmektedir. İzleyici bunların hiçbirini görmezlikten gelmez ve unutmaz. Hepsi zihnin bir bölümünde kişinin dünya hakkındaki genel bilgi bankasının parçası haline gelir. Kendimizi genellikle parçalı ve kaleidoskopik bir imgeler kasırgasıyla karşı karşıya bulmaktayız." Yan mesajların oluşturduğu imgeler kasırgası bizi modellemeye doğru götürmektedir. Birey

bazına indirgediğimizde modelleme kişide bir hedef yaratır. Bunu bilgilenme, yoğunlaşma, strateji oluşturma ve son olarak eylem tamamlar. "Kişilerin belirli bir sonucu üretmek için tam ve kesin olarak neler yaptığının açığa çıkartılmasına modelleme diyoruz."

Bu tanım çerçevesinde baktığımız zaman sinema filmleri yarattıkları karakterlerle modellemeyi en kolay yoldan izleyiciye veriyorlar. Sanatların düzenlenişi içinde ele aldığımızda da "sinema gerçek insanlarca taklit edilen 'gerçek hareket' olarak sınıflandırılıyor"

Diğer bir deyişle sinemanın yarattığı bu yarı gerçeklik içinde, bize gelen modellerden etkilenmemek mümkün değil. Bir zamanlar James Dean'in asiliği, İngrid Bergman ve Rita Hayward'ın gizemli hareketlerinde yatan büyüksellikleri, hep toplum için yeni modellerdi.

Modellemenin bireyin iç iletişimindeki önemi yeni anlaşılmaktadır. "Bütün büyük kaşifler, yeni bir şey bulabilmek için diğerlerinin keşiflerini modellemişlerdir. Her çocuk çevresindeki dünyayı modeller. Çevremizi nasıl algıladığımız dünyaya ilişkin görüş ve modellerimiz belirler. Tanıdığımız kişilerden, kitaplardan filmlerden, TV'den dünyaya ilişkin bir imaj oluşturur ve dünyada nelerin mümkün olduğunu belirleriz. **'Ölüm Tacirleri'** filminde, Kamboçya Savaşının tahribi ve korkunç kaosun tam ortasında yaşayan 12-13 yaşlarında bir çocuğun bulunduğu bir sahne vardı. İleri derecede hayal kırıklığına uğramış bu çocuk, elindeki makinalı tüfekle bililerine ateş ediyordu. Bir çocuk böyle şeyler yapacak duruma nasıl gelir? Birincisi o kadar çok hayal kırıklığına uğramıştır ki, kişiliğinin derinliklerinde yatan korkunç şiddet arzusuna ulaşabilecek duruma gelmiştir. İkincisi öyle bir kültürün içinde yaşamaktadır ki, savaş içine işlemiş ve makinalı tüfek ile etrafı tahrip etmek ona normal davranış olarak görünmeye başlamıştır. Sonuçta başkalarının böyle yaptığını görerek, onlar gibi davranmaya kalkmıştır."

Kamboçyalı çocuk, modelleme davranışının sinema içindeki en güzel örneklerinden biridir. Sinema sahnesinde yaratılan kişiler, zamanla kendilerine biçilen karakterin mesaj taşıyıcıları olur ve görüntüleri ile etkilenmeye başlarlar. Sylvester Stallone, yarattığı "Rambo" modelinin seyirci üzerindeki etkisinden, kendi görüntüsü üzerindeki olumsuzluklarından sıyrılmak için komedi filmlerine yönelmeye başladı ve modellemesini değiştirdi.

Kitle iletişim araçları ve özellikle de sinema filmlerinin yarattığı yoğun duygulanımdan gelen etki, modellemeden kaynaklanıyor. Duyguların harekete geçirilmesiyle güdelemeye hazırlanma olan etki, sinema salonunda çok daha fazla. Seyirci iki saat boyunca gerçeğin dünyasından imgeler dünyasına geçiyor, hem de görsel işitsel olarak tam bir tecrit içinde verilen mesaj m içine girerek.

Bilgi ve imgelerin ele geçirilmesinin yarattığı güç buradan geliyor. Sinema perdesinde kitlenin tüketimine, daha çok benimsemesine sunulan her model, bir duygusal mesaj da taşıyor ki, bunlar arasında en tehlikelisi şiddettir.

"İletişim araçları, yaşamlarını sürdürebilmek için heyecan verici çeşitli olaylara gereksinim duyarlar. Bu bakımdan, şiddet onların yaşamsal gıdası gibidir. Kitle iletişim araçları tarafından iletilen dolaylı bilgilerin büyük kısmı görüntülüdür ve bizim olayları sanki oradaymışız gibi algılamamızı sağlar. Görüntüler olayların aslının aynı birer kopyası gibi-dirler. Bu yüzden de şiddetin öğrendiğimiz ve hayal ettiğimiz kadarı önem kazanıyor". **Stallone, nasıl bir "Rambo" modeli ile şiddeti çağrıştırıyorsa. Arnold Schwarzeneger**

Terminatör' ile aynı etkiyi yaratıyor. Michael Douglas ise "Temel İçgüdü"'de bu kez sekste şiddeti modelliyor.

Pekiyi, seyirci kitlesi bu modelleri nasıl yorumluyor, kendi hayal dünyasında?

Tabii ki, tehlikeli davranışları gerekçelendiren bu yapımlar, seyircinin yaşama bakışını değiştirmekte. Sevgi artık seks için gerekli, sekste zevk vermek için şiddet içermeli.

Bu yıl sinema dünyasına kazandırılmasının 50. yılı nedeniyle ABD'de pek çok sinema salonunda bir kez daha oynatılan, TV kanallarında tekrar tekrar hatırlanan "Casablanca"daki Ingrid Bergman ile Humphrey Bogartin simgeselleşmiş sevgi dolu sarılmalarının yerini, 1992 lerin baş sinema yapıtlarında, şiddet içeren sözde sevgi sahneleri alıyor.

Düş dünyamızın patronları, bize sevgiyi, gerçek sevgiyi modellemek için sadece iki ayının başrolünü oynadığı "Ayı" filmini, "Bu bir sevgi filmidir" tanıtım sloganıyla bırakıyorlar. Yumuşacık, sıcak, şefkat ve güvenlik veren sevgiyi modellememiz için 2000'li yıllarda sevginin dünyasına model olarak sadece "Ayı" filmi kalacak.

Yararlanılan Kaynaklar

Alvin Toffler, Yeni Güçler, Yeni Şoklar, Altın Kitaplar, İstanbul, 1992, ss.39.

Anthony Robbins, Sınırsız Güç İnkılap Kitabevi, İstanbul 1992.

Christopher Caudwell, Yanılsama ve Gerçeklik, Pay el Yayınevi, İstanbul, 1988, ss.197.

Robbins, A.g.e., ss.37-75.

Yves Michaud, Şiddet, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, ss.54.

Sh: 113-118

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

GERÇEĞİN İTME, ÇİZGİ ROMANIN ÇEKME GÜCÜ- (Düş Tembelleri)

Çocukluk günlerimizin masal saatleri, artık mutlu aile filmlerinde, uyku öncesine sıkıştırılmış zamanlar olarak karşımıza çıkıyor.

Anne ya da babanın dizinin sıcaklığında dinlediğimiz masallar, düş dünyamızda nasıl da simgeler bırakırdı. Masal kitapları araşma serpiştirilmiş "Çizmeli Kedi"nin kurnaz bakışı, "Pamuk Prenses"in masum güzelliği, "Kurbağa Prens"in nilüfer yapraklan üzerindeki tacı, masal süresince hayallerimizde hareketlenir, kurgulandırdı.

"Onlar ermiş muradına..." diye başlayan, masalın sona erdiğini, düşlerimizi artık kurgulamamıza gerek kalmadığını belirten cümle, yavaş yavaş masal ortamından, gerçek yaşama geçmemiz gerektiğini hatırlatırdı.

Masallar hiç bitmesin, anne babamızın sıcaklığım hep yanı başımızda hissedelim ister, "bir tane daha" diye tuttururduk. Belki de o masallar nedeniyle, "hayatımın hangi dönemine tekrar yaşamak isterim?" diye kendimi sınadığımda, hep çocukluğumu geri isterken yakalanırım.. Gerçeklerin algılanamadığı, düşlerin etkisinde yaşanan çocukluğun sorumsuz, sorunsuzluğu

tüm çekiciliği ile geri gelip, yaşanan zaman dilimini, geçmişimizin anılarına dolu dizgin götürür.

"Kırık At"ın öyküsü, üzerinde salınacağım bir oyuncak ata sahip olma isteğimi nasıl da tutuşturmuştu. Sonra "Ayşegül" serisi okuma kitapları. "Canlı Alfabe"deki Ali ile Ayşe'nin hem okumayı öğreten, hem de çevremizdeki renkliliği sayfalara taşıyan resimleri, düş dünyamızın kapılarından giriverirdi.

"Teksas" ve "Tommiks" ile tanıştığımızda ise çocukluktan ilk gençlik dönemine geçiş sürecindeydik. Adeta hayal gücümüzü canlandırmada, Jules Verne ile dönüşümlü olarak devreye giriyorlardı. Yaşanılan zamanı, mekanı unutturmada düş kurarak, düşünmeyi öğrenmeye hazırlamada en yakın dostlarımız oldular.

TV hayatımızın günlük akışı içinde hızla yer almaya başlayınca bu kez düşlerimize rehber olan masallar, okuma kitapları ve macera romanlarına yüz vermez olduk. Çünkü, Pamuk Prenses'i, Yedi Cüceler ile hayalimizde kurgulamamıza gerek yoktu. Ekranda zaten hareket halindeydiler. Artık "Düş Tembelleri" olma yolundaydık. Hazır bilgi, hazır düşünce hazır düşler dünyasındaydık. "Yürüme koş", "Hızlı ye", Hızlı tüket" ve "Düş kurma, kurguyu seyret", mesajlarını alıyoruz çevremizden.

Jorge Luis Borges'ın "Düşsel Varlıklar Kitabında, bir bölümü mitolojiden geliştirilmiş, yaklaşık 120 düş ürünü varlığın hikayesiyle karşılaşıyoruz. J. Borges'in babasının kütüphanesinde bulup tutkun olduğu "Binbir Gece Masallarında, Şehrazat, masallarıyla tüm kadınlara düşman olan hükümdarın kalbini kazandığı gibi, yeni masal kutusu TV'de, beşikten mezara herkesin kişisel dünyasını aldı.

Düşlere, masallara hep ihtiyaç duyduk. İngilizlerin Charles Dickens'ı (1812-1870) ise neredeyse döneminin Şehrazat'ıydı. Dickens, 1835'de iki ciltlik "Sketches by Boz" (Bozun Skeçleri)ni fasikül halinde yayınladı. "Postanın geleceği günler okuyucular hiçbir zaman evlerinde oturup, postacının paketler halinde 'Boz'un yeni çıkan mavi fasiküllerini getirmesini bekleyemezlerdi. Hepsi yaşlısı, genci her ay belirli günde, iki fersah yol katedip postayı karşılamaya koşuyorlardı: Sırf fasiküllerini bir an önce alabilmek için. Ve daha evlerine dönerken okumaya başlıyorlardı. Biri ötekinin omuzunun üzerinde, gözlerini o ünlü sayfalara dikmiş. Bir kısmı yüksek sesle okuyor ve yalnızca en iyi kalpli olanları, ganimetlerini karılarına ve çocuklarına bir an önce ulaştırabilmek için tabana kuvvet koşuyordu. Dickens, eserlerini yüksek sesle halka okumaya karar verdiği, böylece okuyucuları ile ilk defa karşı karşıya geldiği zaman, İngiltere'nin altı üstüne gelmiş, halk salonlara hücum etmiş ve her yer tıklım tıklım dolmuştu. Dickens'in hayranlarının bir kısmı sütunlara tırmanmış, bir kısmı ise sırf o kadar sevdikleri yazarın sesini işitebilmek için, sürünerek kürsünün altına girmeye çalışmıştı. Amerika'da kışın en dondurucu soğuğunda, insanlar gişelerin önünde evlerinden getirdikleri şiltelerin üzerinde uyumuşlardı. Büyük salonlar küçük gelmiş ve Brooklyn'de yazara, konferans salonu olarak, bir kilise verilmişti. Vaiz kürsünün üzerinden Oliver Twist'in ve küçük Nell'in serüvenlerini okumuştu."

Roman Polanksi'nin son filmlerinden Bitter Moon'da (Acı Ay) bir sahnede, yapıtın özetini veren, "Sıkıcı bir yolculuğu keyifli geçirmek için fantezilere ihtiyacımız var" cümlesi, aynı zamanda insanların bazen uzun, bazen de kısa bir yolculuk olan yaşamda, düşlere gereksinim duyduklarını aktarıyordu.

Dickens da yıllar öncesinin masalcısı olarak kitleleri peşinden sürüklemişti. Yazdıklarını seslendiren Dickens'in eserleri, günümüzde defalarca TV dizisi olarak kurgulandı, canlandırıldı. Bu kez izleyici kitlelerini görsel işitsel olarak etkisi altına aldı. Onlara hayali beyninde kurgulamadan, ekranda görmenin kolaycılığım gösterdi.

Gerçeğin karabasanından kurtulmaya çabalamanın başlangıcını, masallar oluşturuyordu. Çağlar öncesinden günümüze gelen mitolojik anlatılar, efsaneler, ya da adı ne olursa olsun hepsi insanın hayal ürünü olan ancak amacı, gerçekliği durdurarak hayale geçit veren bu çabalara görsellik, teknolojik gelişme ile birlikte girdi.

Dr. Joachim Koch, "Dünya illüzyonlarla oynamaktan başka bir şey değildir. Kendinizi, bu gerçeklikten daha fazlası var diyeceğiniz noktadan asla kurtaramayacaksınız. O yüzden yaşamın formülünü not ediniz. Çok basit ama sizin yanı başınızda yaşanması en güç şey; (gerçeklik + illüzyon = gerçek gerçeklik). Bu, varolmuş, varolan ve varolacak olan bütün gerçeklikleri, bütün gerçekliklerden önce, sonra veya aynı anda yapılacak bütün illüzyonlarla birlikte, gerçekliğin bir tek gerçek formülü demek anlamına gelir. Eğer bakışınızı gerçekliklere yöneltirseniz, gerçek gerçekliğiniz illüzyonsuz kalacak" diyor,

Gerçek ile hayalin birbirini tamamladığı bir dünya ile çevriliyiz. Yaratılmış illüzyonlar bize gerçekliği hatırlatıyor. Ya da illüzyonları tercih edip, gerçekle burun buruna gelmekten sürekli kaçar duruma geliyoruz. Ama hayallerle ancak gerçeğe ulaşabiliyoruz, onu algılayabiliyoruz. İllüzyon olmasa gerçekliği fark edemeyeceğiz.

Bir de bakıyoruz ki, teknoloji bize masalları artık medya ile sunuyor. Anne-babanın büyük annelerin, dedelerin masal anlatan seslerinin yerini TV'deki görüntüler alıyor. Dickens'ın sesi ekranda görüntü olarak kalkıp geliyor. Medya görsel çarpıcılığı, sesin kişiyi mesajın içine alan yapısını kullanarak destekliyor. Buna da, yaşam yolculuğunun ilk basamakları çocuklukta başlıyor. Nintendolar, Sega'lar yeni hayal ticaretinin teknolojiden yararlandırılmış son halkaları.

Çok değil, 10-15 yıl önce, çocuklar, sokak aralarında "dekmancılık" oynarlardı. Oyuncak tabancalarla "öldün, seni öldürdüm" haykırışları arasında, enerjilerini boşaltmanın bir yoluydu oyunun hızı. Ancak 19901ı yıllara geldiğimizde, çocuklar sokak aralan yerine ekranlarda bu oyunu gerçekleştiriyorlar. Bir çeşit etkileşimli (interactive) çizgi film olan Segalar ve Nintendolar çocuğun boş zaman aktivitelerini, giderek bir tutku derecesinde kaplıyor.

Etkileşimli olmaları, yani verilen komuta göre hareket etmeleri, bu oyunların çizgi filmlerden en büyük farklılıkları. Aynı zamanda da etkileyici yönleri. Bu elektronik oyunların pazar paylarının hızla büyümesi de üreticileri hızlandırıyor. Örneğin son olarak, piyasaya sürülen 'Sonic Hedgehog' (Oklu Kirpi) henüz bir yaşında bir çizgi film karakteri. Kısa sürede üreticisine 1.5 trilyon lira kazandırmayı başarmış. **Ninja Kaplumbağaları, Simpson Ailesi, hep bu etkileşimli çizgi filmlerin çekici karakter oyuncuları.** Bir yaşındaki 'Oklu Kirpi' ile bilgisayar ekranında oynamayı seven, sadece küçükler değil. Dünyaca ünlü, büyük büyük adamlar da 'Oklu Kirpi' ile dost olmuşlar. ABD'nin eski Başkanı George Bush, Körfez Savaşı'nın efsanevi ismi General Norman Schwarzkopf, Humeyni tarafından başına ödül konan yazar Salman Rushdie, bu isimlerden birkaçını oluşturuyor. Medyaya ayırdığımız süre arttıkça, gerçekten kaçışımız da hızlanıyor. Bu hızı da etkileşimli çizgi film kahramanlarında buluyoruz. Sanki Alvin Toffler'in ünlü eseri "Şok"ta sözünü ettiği 'hız ve geçicilik' kuralını, şimdi etkileşimli çizgi film kahramanlarının, hayal dünyasına girerek yaşıyoruz.

Matt Groennig'in yarattığı ABD doğumlu ama tüm dünyada "İşte Bizim Aile" diye izlenen çizgi film Simpsonlar da günlük hayat rutinimizdeki gerçeğimizi, illüzyonlarla tıpkı bir ayna gibi tekrar bize geri yansıtıyor. "Simpsonlar, 'Sokaktaki Adam' ya da sade vatandaş denilen insanlardan. Zaten isimleri de "Simple" (Sade) sözcüğünü çağrıştırıyor. George Bush ve Cumhuriyetçiler Simpsonlar'dan 1980'li yılların egemen değerlerine karşı çıktıkları için hoş-lanmıyorlar. Ama sadece ABD'de değil, gösterildiği her ülkede Simpson severlerin sayısı hızla yükseliyor. Çünkü herkes kendinden bir parçanın yansımasını, bu çizgi ailede görüyor ve rahatlıyor. Galiba ailelerin büyük çoğunluğu Simpsonlar gibi. İnsanı deli eden, ama kendimizi onları sevmekten alıkoyamadığımız insanlar. Sevecen, agresif, cömert, bencil. "Benim ailem de Simpsonlar gibiydi" diyor, yaratıcıları Matt Groennig.

Groennig'in burada yakaladığı tema yine aynı, hayatın gerçeğini illüzyonlarla karmalayarak, bize kendimizi göreceğimiz bir ayna sunuyor. Böylece daha iyi anlıyoruz, güzel çirkin herkesin ayna karşısında geçirdiği saatlere neden hiç acımadığını. Her vitrinde, her otomobil camında yansıyan aksimize nasıl bir göz atmadan geçip gidemediğimizi. Ayna yansıyan görüntümüzü nasıl ki, makyajla, son moda giysilerle çevremize görünmek istediğimiz şekilde, değiştirerek kendi gerçeğimizden kaçarsak, bize benzeyen illüzyonlara da tutkun olarak, onlarla bir çeşit ortaklık kuruyoruz. Onlar bizim yerimize karar verip, düşünüyor, hızla hareket ediyorlar biz de koltuğumuzda rahatlıyoruz. İşte hayal ile gerçeğin bütünleşmesini böylece yaşıyoruz.

TV kanallarında yıllardır gösterilen "Bizimkiler" adlı dizi neden en fazla izleyici çeken yapıt, hiç düşündünüz mü? Bu dizide milyonları ekran karşısına toplayan sadece ayna etkisinin çekim gücüdür. Toplumun her kesiminden birileri ekranda aynen bizim gibi yaşıyor. Aynı bizim düşündüklerimizi birbirlerine söylüyor. Dizi film, seyirciye ayna tutuyor ve rahatlatıyor.

Tüm veriler gösteriyor ki, çizgi 20001i yılların egemen sanat dalı olacak. Çizgi filmlere talep hızla artıyor. "Avrupa televizyonlarında programlardaki çizgi film süreleri 1992'de toplam 29 bin 200 saate fırladı. Artık, bilgisayar tekniğine dayanan bu sanat dalı, 21'inci yüzyılda öyle bir egemenlik kuracak ki, kimse eline fırça almayacak." Bilgisayar, fırçanın rötuşlarını, tuşlara taşıyacak.

Şöyle bir baktığımızda görüyoruz ki, çizgi film kahramanları beyaz perde ve televizyon ekranlarını yavaş yavaş ele geçiriyorlar. Çizgi film kahramanları, ünlü aktörlere açıkça meydan okuyorlar. **"Çizgi film üreten ve bunları ihraç eden ülkelerin başında Japonya geliyor. Japonya piyasada bulunan çizgi filmlerin, yüzde 56.6'sım üretiyor. Yüzde 22.5'i AB ülkelerinde, yüzde 20.9'u ise ABD'de üretilip, dünya piyasasına sunuluyor. Çizgi film piyasasında, yılda yaklaşık 1.8 milyar ABD doları ciro yapılıyor. Çizgi film üretiminde filmin bir dakikası 10-15 bin dolara mal oluyor." Çizgi film (animasyon) dünyasının en önemli ismi Walt Disney'i ve kahramanlarını da burada anmadan geçemeyeceğiz. "Walter Disney, 1901 Şikago doğumlu. Çizgi hikaye ve çizgi filmlerin yaşamış en büyük ismi. Miki Fare'nin, Vakvak Amca'nın, Varyemezin, Küçük Domuzlar in yaratıcısı. Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler, Pinokyo, Bambi, Kül Kedisi, Dumbo, Alice Harikalar Diyarında çizgi filmlerinin yapımcısı. Enerjik kahramanlarını serüvenleri her hafta 50'yi aşkın ülkede, 18 ayrı dilde, milyonlarca okur kitlesi tarafından izleniyor. Sevimli karakterlerine yalnız hikaye ve filmlerde değil, gece lambalarından, gömleklere, afişlerden, çıkartmalara kadar her yerde rastlamak mümkün. Kısacası yaşamımızın her boyutuna girmiş Disney."***

Evlilik, hayatın bir gerçeğidir. Ancak verdiği mutluluk nedeniyle hayal edilen bir gerçekliktir. İşte bir İngiliz çift de, evlilik mekanı olarak hayal beldesi, Florida'daki 'Disney World'u seçmiş. Laura Browne ile Robble Carter mutluluklarını, gözlemci ortaklar başta Mickey Mouse olmak üzere, diğer Disney kahramanları ile paylaşmışlar, gerçek düğün davetlileri yerine.

Oscar heykelciliğini de alan "Güzel ve Çirkin" adlı çizgi film, bütün zamanların en çok video kaseti satılan filmi oldu. (Bu sıralama sadece çizgi filmler arasında değil, bütün filmler dahil) "Güzel ve Çirkin" 20 milyon kaset satışıyla 50 yıllık Fantazya'yı 14 milyonda bıraktı. Üçüncüsü ise yine bir çizgi film, 101 Dalmaçyalı. 13.4 milyon kaset sattı. Çizgi filmler dünyada en çok satılan filmlerde ilk üç sırayı alıyor. Çizgi film dışında en çok satan film, ancak dördüncü sırayı 12 milyonla alabilen E.T. oldu.

Videoya başvuranlar çoğunlukla kurgusallığı, çizgi filmin masal ortamında yaşamak istiyor. Rakamlar da bu isteğin bir göstergesini oluşturuyor. İçinde yaşanılan gerçekten her zaman için masalın, hayalin, rüya ile karışık ortamı baskın çıkıyor.

Günlük gazetelerde okuduğumuz haberler, TV'den izlediğimiz diziler, filmler, savaşlar, cesetler, kan artık yavaş yavaş drama ile gerçeği karıştırmamıza neden oluyor. Hazır çorba, hazır yemek, hızlı yaşam derken gerçeğin nerede başlayıp, hayalin ya da oyunlaştırılmış kurgulanmış görüntülerin nerede bittiğini kestiremez haldeyiz. Hayallerimiz hazır, düşüncelerimiz de öyle, Bireyden bir katkıya gerek yok. Sadece tepkilerimiz ve tepkisizliğimizle önemliyiz.

Teknoloji bize, kalıp hayaller veriyor, karşılığında da seyreden, gerçeğin hızına hayalinin ufkunu oturtamayan bireyler oluşturuyor.

Miami'de, 210 genç kafadarın çıkardığı bir gazete, sürekli hayal ürünü haberler hazırlayarak, kısa sürede 1 milyon tirajı yakalıyor. Bu gençler, gerçekle hayalin sınırını karıştırmış günümüz insanına sadece istediğini verdiği için başarılı.

Bilim adamları da gerçek üstü çalışmalar için araştırmaya zaman ve para harcamaktan çekinmiyorlar. Uzaydaki yaratık araştırmaları için, 10 yıllık bir program dahilinde 100 milyon dolar harcamayı planlıyorlar. Yaratıkların keşfinin hayali bile, uğruna harcanan zaman ve paranın büyüklüğünü unutturuyor. Anthony Robbins, "Sınırsız Güç" adlı eserinde "İşinizi oyuna çevirin böylece sonsuz bir tatile çıkarsınız hem de stressiz yaşarsınız" diyor. Acaba hepimiz içgüdüsel olarak yaşamımızın stresini, gerçekleri oyunlaştırarak ya da oyunlaştırılmış imajlara sığınarak mı yok ediyoruz? Günlük hayatın rutini içindeki gerçeklerden ancak medyanın hayal dünyasıyla çıkabiliyoruz. Yaşamın yakalanamayan artı değerlerini hazır hayallerin avuntusuyla unutuyoruz.

Bir de, hayallerin mesajlarını çözümlemek kolay da gerçeğinkiler biraz düşünmek istiyor. O da bize zor geliyor.

Ülkemizde bir özel TV kanalında yayınlanan, amacı genç kız ve erkekleri birbirleriyle bir yarışma ortamında tanıştırarak, bir günlüğüne de olsa, farklı bir atmosfer yaşatmak olan, bir yarışma programının perde arkasında yaşanan bir diyalog, insanlarımızın gerçek ile kurgu hayali nasıl karıştırdıklarını gösteriyor. Yarışmaya annesiyle gelen bir genç kız seçilemeyince annesi, teselli etmek yerine, "Bak yine evde kaldın" diye söylenip, kızcağızı hoyratça çekiştiriyor.

Yine bir başka TV yarışmasında, kurgunun içine yerleştirilen bir parodi var. Yarışmanın her bölümünde kayınvalidesinden dert yanan sunucu, bu kez sözde seti basan kayınvalidesinden, izleyiciler önünde dayak yiyor. Yarışmacılardan bir hanım ise bu olay karşısında hafif bir şaşkınlık geçirerek sunucuya, "Evladım ama sen de kadının üzerine çok fazla gittin" diyebilecek kadar drama ile gerçeğin sınırını algılayamaz duruma geldiğini gösteriyor.

Bir dönem ekranlarda izlediğimiz "Doktorlar" dizisinde rol alan sanatçılara, hastalığını yazıp, reçete isteyen izleyicilerde de, aynı karmaşa söz konusu.

Gerçek ile kurgunun iç içe girmesi ve insanın bunların ayırdına varamamasının çok daha çarpıcı bir örneğini Brezilya'nın ünlü beyaz dizilerinden biri olan "Vücut ve Ruh" dizisindeki rol arkadaşları yaşadı. Dizinin başrol oyuncularından 22 yaşındaki Daniela Prez, dizideki sevgilisi rolünde olan 23 yaşındaki Guilherme de Padua'nın senaryo gereği başkasını (kurgusal olarak)/sevmesine katlanamamıştı. Çünkü senaryodaki rol ile hayattaki gerçeğin örgüsü birbirine karışmıştı.

Daha üst düzeyde bir hayal gerçek karmaşası 1992 yılında, ABD eski Başkan Yardımcısı Dan Quayle sayesinde yaşandı. CBS tarafından çekimi yapılan ve başrol oyuncusu Candice Bergen'in, evlilik dışı bebek dünyaya getiren, televizyon muhabiri bir 'solo anne'yi canlandırdığı dizi. Murphy Brown, eski Başkan Yardımcısı Quayle'i çok kızdırdı. Quayle, "Aile, toplumun temelidir. Murphy'nin solo annelik kararı, babaların önemini hiçe sayıyor ve yeni bir yaşam tarzı olarak lanse ediliyor." diye dizide canlandırılan karaktere şiddetle çattı. Daha da ileri giden Quayle olayı bir seçim malzemesi haline getirdi. ABD günlerce Murphy Brown'ı ve bebeğini konuştu. Yine aynı tuzak işlemişti. Bu kez bir Başkan Yardımcısı hayal ile gerçeğin içinden çıkamaz hale gelmişti.

Haftalık mizah gazetesi Hıbır'da yaratıcısı Atilla Atalay olan düşsel kahraman Eray'ın, okuyucusu ile kurduğu ilişki birçok gerçek köşe yazarını imrendirecek nitelikte. "Atalay'ın masasında duran telesekreter sürekli mesaj kaydediyor. Türkiye'nin her yerinden Eray'a mesaj bırakılıyor. Hatta Singapur'dan, Pakistan'dan, Brezilya, Hollanda, İngiltere, İsviçre ve Rusya'dan Eray'a kart yollayan bile var. Bu yoğun ilgi Atalay'ın masasının arkasındaki dos-yaları doldurmuş. Tipik okuyucu mektupları koleksiyonu değil bunlar. İçlerinde sadece mektup yok. Eray için defterler dolduranlardan tutun da çıktığı dağ gezisinde onun için gökten kopardığı yıldızı zarfa koyup gönderene kadar her şey var Eray'ın "Sevgi Galerisi'nde"

Bir hayal ürünü kahramana verdiğimiz ilgi ve sevgiyi çoğu zaman yalanlarımızdan sakınırken, gerçekten kopuşumuzu somutlaştıran, kesinleştiren bu kaçışa pupa yelken koşuyoruz.

Masallar rüyaya bir geçiş dönemi hazırlığıdır. Uykunun zeminini hazırlar. Günde yaklaşık 10 saat çalışıp 6 saat TV veya diğer medya ile ilgilenip 8 saat uyuyoruz.

Yaşamımızın bu düzenlenişi içinde en çok zaman verdiğimiz bölüm mü gerçeğimiz oluyor? Medya ve uyku toplamına baktığımızda 14 saat. Masal nasıl ki uyku öncesi hazırlığı ise medya da, kendimizi uykunun kollarına bırakmadan önceki zamanlarımızı alıyor. O zaman medyada mesajın kurgulanmasının masallardan esinlenmesi son derece doğal.

Tekrar gerçeğin sorgusuna geçersek, uykunun içini dolduran bir başka iç iletişim şekli, rüyaların, tüm ilginç özelliklerine rağmen şunu belirtmek gerekir ki; "Eğer rüya görüyorsak, bu rüya yüzde yüz gerçektir ve uyanık halimizin gerçekleri tam olarak geçerlidir. Rüyada 'sanki imiş' gibi durumlar yoktur. Rüya, gerçek bir yaşayıştır". Bir adım daha ileriye giderek

şunu da sorabiliriz. Gerçek nedir? Rüyada gördüklerimizin gerçek olmadıklarım ama uyanık iken gördüklerimizin gerçek olduğunu nasıl iddia edebiliriz? Bu sorunu bir Çin şairi şöyle açıklıyor: "Geçen gece rüyamda kelebek olduğumu gördüm. Ama şimdi bir kelebek olduğunu düşünen bir insan mı ya da insan olduğunu düşünen bir kelebek mi olduğumu kestiremiyorum" Rüyalarımız hayatın bir gerçeği ise günümüz insanını uykuya hazırlayan medyanın içerdiği veriler de gerçeğin uzantısı, dolayısıyla hayal ürünü, kurgulanmış görüntüler, verilerle yaşamımıza giren medya da gerçeğimizi kolaylaştıran fantezi ortamını sunuyor. Biz de bu sunumdaki masalımsı çekiciliğin yörüngesine giriyoruz. Hayatımızı kolaylaştırıyoruz.

Yararlanılan Kaynaklar

Jorge Luis Borges, Düşsel Varlıklar Kitabı, Çeviren: Bora Komçez, Mitos Yayınevi, İstanbul,1992.

Binbir Gece Masalları, Çeviren: Alim Şerif Onaran, Afa Yayınları, İstanbul, 1992.

Stefan Zweig, Dünya Fikir Mimarları. Cilt 2. Çeviren: Ayda Yörükan, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991, ss. 347-49.

Dr Joachim Koch. Gerçekliğin Yayılması ya da İllüzyonlarla Oynama, Sinematek Aylık Haber Bülteni, İstanbul, Aralık 1992.

The Guardian, Londra 24 Kasım 1992.

Ekonomi Politika Dergisi, 27 Aralık 2 Ocak 1993 Sayı:5, İstanbul, ss. 36.

Hürriyet Gazetesi, İstanbul, 17 Kasım 1992.

Hürriyet Gazetesi, İstanbul 12 Ocak 1993.

Ve Sinema Dergisi, Kültür Emperyalizminin Sevimli Ajanı, Sayı: 7, Mart 1989, Hil Yayınları, İstanbul, ss.20.

Milliyet Gazetesi, İstanbul, 1 Ocak 1993.

Sh: 119-131

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

SATILIK GERÇEK HEDİYESİ ŞİDDET

Enformasyon toplumunda kişileri, günlük yaşamında işine yarasın, yaramasın, sürekli enformasyon ile donatma eğiliminde olan medyanın yarattığı tüketim odaklı yaşam biçimine "popüler kültür" diyoruz. Sürekli tükettirmek zorunda olan meydanın başlıca görevi bireyin bilincini ele geçirmek.

Oysa medya, eğitme, bilgilendirme ve sonra da eğlendirmeyi hedef alan mesajlar vermeli. Günümüzde ise eğlendirme ön plana geçti. Çünkü medya kâr etmek durumunda. Mesajlarını kolayca tüketecek kitleyi arayan medyanın ilk yaptığı da tüketicilerini eğlendirmek oluyor.

Eğlenmek, gönüllü olarak kişinin zamanının harcayabildiği eylemle gerçekleşir. Bu eylem, medyamız TV veya sinema ise seyretmek, gazete, dergi kitap ise okumak ya da bakmak, radyo ise dinlemek oluyor.

Kişi eğlenirken, ağırlıklı olarak duygularını kullandığından düşünmeyi geri plana iter. Oliver Stone'un "Katil Doğanlar " filminde TV programcısı "Seyircilerin kafalarındaki boşluğu dolduralım" diye çırpınarak, program malzemelerini bulmaya çalışan muhabirlere yükleniyordu. Tüketicinin, seyircinin kafasındaki boşluk aşırı eğlendirilmeye alışmış, düşünmekten uzaklaştırılmış olmaktan kaynaklanıyor.

Buraya kadar, medyanın istediklerine bir göz atalım; para kazanacak, bunun için eğlendirecek, eğlendirirken de duygulandıracak (ya güldürecek, ya ağlatacak, ya da nefret ettirecek) medya bugüne kadar eğlendirirken, sürekli kurguyu kullandı. Şimdi denemesi gereken ise çarpıcı olmalı. Bunun için bir değişim gerekir. "Kurgunun olmadığı salt gerçeği satışa çıkarmak"

Satılık Gerçek

Medya olarak, bizden aldığı zamanın fazlalığı nedeniyle TV'yi incelersek, bir kanalın yayın saati içindeki "bu bir gerçektir" diyerek sunduğu programlar şunlar: "Haberler, haber programlar, reality showlar, talk showlar, açık oturumlar, spor karşılaşmaları ve spor programları".

24 Eylül 1994 tarihinde 4 TV kanalını, TRT 1, ATV, Show TV ve Star'ı ele alarak, gerçeği verdikleri iddiasındaki programların genel yayın saati içindeki yüzdesini hesapladık. Gerçeğin söz konusu kanallarda, genel yayın içinde yüzde 20 ile yüzde 5'lik bir bölümü kapsadığını gösterdi.

Bu programların izlenme oranlarının yüksekliği her birinin prime TV kanallarında yer almalarıyla ispatlanmış oluyor. İzleyici fazlalığı reklam geliri artışını da beraberinde getiriyor. Dolayısıyla gerçeği verenler, karşılığında kurguyu verenlere oranla daha fazla gelir elde ediyorlar. Kısacası, gerçek önce mesaj pazarında azaltılıyor, sonra da fiyatı yükseltilerek satılıyor. Çünkü ekonomi kurallarına göre pazarda az bulunanın her zaman fiyatı yüksek olur.

Gerçeğin satıldığı gibi aracıların da olayların kahramanlarının sırtından büyük paralar kazandığı

ABD'de ise aracı payı, gerçeğin fiyatını artırıyor. Olayı ilk bulan medya organizasyonu yayın haklarını da satın alıp, daha sonra diğer medya organizasyonlarına satışım-dağıtımmı yapıyor.*

Gerçeği satan programlar içinde reality showları, Türkçe'ye çevirirsek "Gerçeğin Gösterileri"ni incelemeye aldık. Toplam 207 yetişkin üzerinde, 15 Ocak15 Şubat 1994 tarihleri arasında İstanbul'da tesadüfi örnekleme yöntemiyle bir alan araştırması yaptık.

Reality showların TV'de izlenen diğer programlarla benzerliğini sorduğumuzda deneklerin yüzde 55.5'i "şiddet filmleri" yanıtını verdi. Bu yanıt, izleyicinin söz konusu yapımlardaki ana temayı çözdüğünü gösteriyordu. Programların üzerlerindeki etkisi sorulduğunda da deneklerin yanıtları şöyle sıralanıyordu:

"Mutsuz ve karamsar oluyorum (yüzde 33.3), kanlı ve moral bozucu görüntülerde zapping yapıyorum (yüzde 25), bir film gibi izliyorum (yüzde 10.6), kötülere karşı nefretle doluyorum ve onları yok etmek istiyorum(yüzde 9.6), bunlar hayatın gerçekleri deyip zevkle izliyorum (yüzde 5.7), uykumu olumsuz etkiliyor (yüzde 3.8) etkilenmiyorum (yüzde 12).''

Şiddet Ekip Yeni Programlar Biçmek

Olumsuz etkilenmelerde öncelik mutsuz ve karamsar olanlardaydı. İkinci sırada programdan kaçarak, olumsuz etkilenmelere çözüm getirenler geliyordu. Bir film gibi izlediklerini söyleyenler ise bu kez gördüklerinin kurgu olduğunu düşünerek, kötü etkilenmelerden kendilerini koruyorlar, gerçekten böylece kaçıyorlardı.

Olumsuz etkilenmenin kişiden çevresine doğru yayıldığı halkayı ise yüzde 9.6'lık oranla "kötülere karşı nefretle doluyorum, onları yok etmek istiyorum" yanıtı ortaya koyuyordu. Çünkü reality showlarda, şiddet filmlerinden farklı bir etkilenme söz konusu. Şiddet filminde senaryo öyle kurgulanır ki, haksızlığa neden olan kişi veya kişiler filmin son 3-5 dakikasında feci şekilde cezalarını bulurlar. Film süresince nefretle dolan seyirci, kötüler cezalandırılınca rahatlamış olarak sinemayı terk eder. Ayrıca "kötüler cezalar mı bulurlar" mesajı da gerçek yaşamda kendisine kötülük edenlere karşı kişiyi yumuşatır. Kişi, kötülerin de cezalarını bir gün bulacaklarına inanmanın rahatlığını yaşar.

Oysa reality showlarda olayların oluşum sürecinde haksızlığa uğrayan çoğunlukla, hayatını kaybedenler, artık hak arama konumunda olamayanlardır. Pek çok olayın suçlusu yakalanamamış, yakalansa da bu kez adalet mekanizması içinde cezası henüz verilmemiştir. Gerçeğin gösterilerinde kötüler cezalarım bulurken, seyirci görmüyor, göremiyor. Bu nedenle, nefretle öfkeyle dolan seyircinin şiddeti önce kendine yöneliyor, mutsuzlaşıyor, uyku düzeni bozuluyor. En dikkat çekici olanı da cezayı kendisi vermek istiyor. Nefretle dolan kişi, potansiyel bir şiddet uygulayıcısı durumuna geçiyor ve bazen de şiddeti yalan çevresine uygulayabiliyor. İşte böylece reality showlar için yeni program konularına malzeme hazırlama döngüsü oluşuyor.

Et ve kanın getirdiği ölüm gerçeğini satan reality showlar şiddet ekip yeni programlar biçiyorlar. Ancak bu hasat şiddet kültürünü doğurma sancılarını da beraberinde getiriyor.

Yeni Saldırgan Tiplemesi

Araştırmamızda seyirci reality showlarda daha çok hangi konuların işlenmesi gerektiğine yanıt verirken, neredeyse programın şablonunu tekrar çiziyor. Seyircilerin yüzde 4l'i savaşı, yüzde 3l'i cinayet, tecavüz, intihar, yaralama ve baskınları, yüzde 28'i de özel yaşamları seyretmek istiyor.

Böylece reality showlarla savaş, cinayet, tecavüz ve özel yaşam gibi konulara ilgi duyan yeni bir izleyici tipi yaratılıyor. Her dört kelimenin özünde ise insanın yaşamına ve cesedine bile tecavüz var. Bu da yeni bir saldırgan seyirci tiplemesini getiriyor. Pasif saldırgan tanımlamasına giren bu seyirci, savaşmıyor, savaşı seyrederken saldırganlaşıyor, tecavüz etmiyor ancak suça seyrederek ortak oluyor, özel hayatlara da aynı şekilde izleyerek saldırıda bulunuyor.

Sharon Stone un William Baldwin ile başrolünü paylaştığı Sliver adlı filmde, bir gökdelenin miras yoluyla sahibi olan genç adam, kiraya verdiği her daireyi elektronik sistemlerle gözetleyerek, aile ilişkilerinde suçlu bulduğu kişileri öldürerek cezalandırıyor. Kendi yalnızlığım, ailesizliğini evlerini gözetlediği ailelerle paylaşıyor, gözetleyerek kendisine elektronik tanrı rolünü veriyor ve kötüyü de cezalandırarak görevini yapıyor. Film, reality showlarla uç veren, seyrederek saldıran, yeni saldırgan tipinin daha ileri örneğini gözler önüne seriyor.

Araştırmamız çerçevesinde, deneklere bu tür programlan “niçin izlediklerini” sorduğumuzda da yeni saldırgan tiplemesine katkıda bulunan eğlence faktörü tekrar ortaya çıktı. Bu soruyu yanıtlayanların yüzde 46.6’’sı bilgilenme, yüzde 42.8'i gerçekleri görme, yüzde 8'i daha iyi program olmadığından, yüzde 2.8 i de eğlenmek için izlediğini açıkladı. Buradaki eğlence unsuru ise et ve kandı. Ortaya çıkan yeni izleyici tiplemesi medyanın genel mesajından kaçmıyor, sonuçta eğleniyor. Ancak bu kez eğlence malzemesi insana ait et ve kan oluyor.

Et ve Kan İle Eğlence

Ülkemizdeki reality showların ilki ve izlenme oranı en yüksek olanı "Sıcağı Sıcağına" fakültemiz öğrencilerinden Murat Caner ve İhsan Önder tarafından Kasım-Aralık 1993 tarihlerinde dört hafta izlemeye alındı. Programda ele alman haberlerin dökümü, konu sınıflandırması yapıldı.

Dört haftada ekrana gelen 37 haberin 28 i cinayet, intihar, trafik kazası ve uyuşturucu kullanımı sonucu ölümü konu alıyordu. Bu haberlerin yüzde 75.7'sinin ana teması ölümdü. Geriye kalan 9 haberin üçü yaralama, ikisi polis operasyonu, diğerleri de hastalık, sakatlık, kayıp ve toplumsal sorunları ele alan haberlerden oluşuyordu.

Haberlerin "ölüm"ü odak noktası olarak alması ve programın genel kulvarının gerçeğin gösterisi olması, hayatın en büyük gerçeği olan ölümün bu pazarda kullanımını ortaya koyuyor.

Görüldüğü gibi "Sıcağı Sıcağına" nın yayın stratejisi dehşet, kan, cinayetler, intiharlar, üzücü hastalıklar ve ölümün her türlüsü olarak özetlenebiliyordu. Programda bir de haber sıralaması var. En ilginç ve üzücü olan haber en sona saklanıyor. "Flaş haber" denilen bu haber izleyicinin ilgisini program sonuna kadar ayakta tutmak için sürekli fragmanlarla hatırlatılıyor.

Ekrana Sıçrayan Kan ve Deterjan

Ortalama süresi 70-80 dakika olan program, reklamlarla 4 kez kesiliyor. Bir programda ortalama 14 dakika reklam veriliyor. Dört haftalık izlenme süresinde 119 ürünün reklamı yapılıyor, bu ürünlerde 35 reklam ile ilk sırayı deterjan ve şampuanlar alıyor. Bu da gösteriyor ki, reality showların psikolojik etkisinden yararlananları deterjan ve şampuan üreticileri oluyor. İster istemez akla şu soru geliyor: "Bu deterjan ve şampuanlar izleyicinin kirlenen bi-lincini de temizler mi? "

Reality showlar, kitle gazeteciliğini yayın kimliği olarak belirlemiş gazetelerin üçüncü sayfalarından görmeye alıştığımız polis, adliye haberlerinin TV'ye yansımalarını ekranlara getiriyorlar. Örneğin, "32. Gün", dış haber servislerinin haberlerinden oluşan gazete s ay faların m TV formatına uyarlanmış halidir. Paparazzi programlan ise gazetelerin magazin servislerinin, dedikodu haberlerinin TV'deki karşılığıdır.

"Reality Showlar, gerçekliğin olduğu gibi aktarımı ile gerçek habercilik yaptıkları iddiasında olup da, yaşananları, ürkütücü, dehşet verici, kan ve gözyaşı dolu kurgusal dramatize yöntemi ile seyirciye sunmanın, bu yolla seyirciyi etkileyip, izleyici kitlesini, dolayısıyla reklam gelirlerini arttırma kaygısının ötesine geçemeyen bu programlar, meta pazarlamasının vahşet aşamasıdır. Müdavim haberleri, her türden sapıklık, psikopat cinayetler, aile dramları, yangınlar ve felaketler olan reality showların pazarlama yöntemi bu içeriğiyle, kamusal vicdan

ve duygu sömürüsünü ilke edinmiş durumdadır. Bu vicdan ve duygu sömürüsünün yanı sıra, faili meçhul cinayetler ve hırsızlık gibi polisiye olayları üstle149 nerek mesleki transferlerini gerçekleştiren showlar, söz konusu olaylara yaklaşım tarzlarının bir uzantısı olarak da muhbirlik, ödül, hafiyelik ve insan avcılığını toplum içinde meşru ve yaygın bir kurum haline getirmek gibi tehlike oluşturmaktadırlar. Tabi bütün bu eğilimlerin bir tek nedeni var: İzleyici sayısı ve reklam gelirlerindeki artış."

Aynı zamanda da şiddete yeni modeller getiren reality showlar, şiddetin haberlere de yansımasına ön ayak olmakta, haberciliğin kamusal önemini duygusal eğlencelikleri ön plana çıkartarak yok etme sürecine getirmektedir. Çetin Altan'ın deyimiyle, "beyinsel onurumuz"u yükselten bilimsel bir başarının haberi kitle gazetesinin arka sayfasında üç sütuna ve iç sayfalarda devam verilmeden sadece spot başlıklarla işlenirken, bir deli ile yapılan haber, birinci sayfada iki sütuna ve haber sayfasından devam verilerek yayınlanıyor. Aynı zamanda insanları çivileyerek öldürme yöntemini kullanan bu delinin sistemi ayrıntılarıyla anlatılarak, delinin "Çivi bulamayınca kalemle aynı işlemi yapabileceği" anlatımı, kendi cümleleriyle veriliyor. Bu arada dikkat çekmek gerekir ki, çivici delinin kalemle göz oyarak öldürme yöntemini, gerçeği pazara çıkartıp, şiddetle süsleyen eli kalemli medya daha önce keşfetmiş, çünkü medyanın toplumun beynini boşaltma yöntemi de "çivici deli"ninden pek farklı değil.

Bilgi Yoğun ve Duygu Yoğun Habercilik

Haber tarihsel süreç içinde önce gazetenin içeriğini oluşturuyordu. Şimdi ise TV'nin de kullandığı malzeme oldu. Oysa TV eğlence programlarının merkezinde ortaya çıkmış bir araç. Bu arada haberi de kullanıyor. Ancak aracın eğlence unsuru ağırlıklı olması haberin içeriğinde ister istemez değişimlere neden oluyor.

Bu çerçevede Robert Mc Neil'in TV haberleri tanımına bakalım: "Temel fikir her şeyi kısa tutmak, kimsenin dikkatini dağıtmamak, ama onun yerine varyeteyle, yeniliklerle, hareketle durmadan tahrik etmektir. Fazla dikkat ayırmanız gerekmez. Bir haber programını denetlemenin koşullan, en iyi haberin bir lokmalık olması. Karmaşıklıktan muhakkak kaçınılmalı, nüanslar atlanmalı, düşüncenin yerini görsel uyaranlar almalı, doğru sözlülük bir anakronizm olmalı."

Postman, TV haberciliğinde bilginin giderek azalmasını da şöyle eleştiriyor: "Amerikalıların Batı dünyasında en iyi eğlenen ve büyük olasılıkla en az bilgili halk olduğunu söyleyebiliriz. Bu saptamayı, TV'nin dünyaya açılan bir pencere olarak, Amerikalıları bilgiye boğduğu şeklinde yaygın inanışa rağmen yapıyorum. 'İran rehine krizi' adı verilen drama sırasında İran'la yaşanan gerginliği ele alalım.

Yıllardan beri TV'de bundan daha aralıksız biçimde izlenen başka olay olmadı. Bu durumda, Amerikalıların bu talihsiz olay hakkında bilinecek şeylerin çoğundan haberdar olduklarını varsayabiliriz. Ve bu varsayımlarla şu soruyu yöneltelim: Yüz Amerikalı içinde bir tanesi dahi, İranlıların hangi dili konuştuğunu, Ayetullah kelimesinin ne demek olduğunu ya da neyi içerdiğini, İranlıların dinsel inançlarının ilkelerinin ayrıntılarını, politik tarihlerinin ana çizgilerini, Şah'ın kim olduğunu bilmediğini söylemek abartı olur mu? Burada yaşanan süreç, TV'nin esasen dezenformasyon denebilecek bir enformasyon türü yaratarak bilgilenmenin anlamında değişiklik yapmasıdır. Dezenformasyon, yanıltıcı enformasyon, yani insanda bir şey hakkında bilgi sahibi olma illüzyonu yaratan, insanı bilgilenmekten uzaklaştıran

enformasyon demektir. Haberler eğlence biçiminde paketlenince bu sonuç kaçınılmaz oluyor."

Postman, sözde enformasyon toplumunun, belki de önceki yüzyılların tüm toplumlarından daha zayıf bir belleğe ve daha az tarih bilgisine sahip olduğunu belirterek, nedenlerini şöyle sıralıyor:

"Bu durum sansürden dolayı ya da İskenderiye'deki kütüphanemizin yanmış olmasından ötürü değil. Bu daha çok işittiklerimizi, gördüklerimizi ve okuduklarımızı seçme olanağından yoksun bırakan bir haber bombardımanıyla karşı karşıya kalmamızdan ileri geliyor. O kadar çok haber var ki günlük yaşamımızda, adeta arka planda bir gürültü halini alıyor haberler. Her şey sanki buz üstüne yazılmış yazı gibi. Geriye dönük düşünce tarzı neredeyse olanaksız. Yeni ve hızlı olan her şey dikkatimizi uyandıracak ve şimdiki zamanı vurgulayarak geçmişi silecek. Tarihsel değerlendirme ve muhakeme duygumuz ortadan kalkmıştır.

Postman'ın dikkat çektiği gibi haberlerde bilgi yüzdesi azaldıkça yerini duygusallık dolduruyor. Duygusal haber ise Gündüz Vassaf ın sözünü ettiği hızın da etkisiyle bu kez tarihsel belleği olmayan verilerden öteye gitmiyor. Kalıcı olan tek şey var, geçicilik. Haberlerin görüntülerinden etkileniyoruz, ya sonra. Hepsini unutuyoruz. Çünkü yenileri geli-yor. Eskiyi hafızanın kaydetmesine gerek yok, zaten yer kalmıyor. Alvin Toffler'ın "hız ve geçicilik" kuramı burada da geçerli oluyor. **Haberler hızla geliyor ve hızla yerini başkalarına bırakarak gidiyor. Sonuç büyük bir boşluk oluyor. Habercilerin de görevi zaten bu: Boşluğu doldurmak.**

Bilgi yoğun haber, tarih hafızası olan, verdiği bilgi kalıcı ve tam olan, boşlukları bilgi ile donatılmış, kişinin zekâsına hitap eden, gerektiğinde günlük yaşam sorunlarını çözebilmede ve düşünce üretmede kullanılabilen mesaj tasarımıdır.

Duygu yoğun haber ise tarih hafızasına gerek olmayan, verileri anlık duygulanımlara neden olan, (gülümseme, hayret etme, üzülme, nefret etme) kişinin uzun ve kısa vadeli olarak karşılaşabileceği sorunları çözmekten uzak, sadece aşırı duygulanımla, bulunan zaman dilimini ve mekânı bir süre için unutturan, düşünce üretmeye katkısı olmayan, tasarımlanmasında, kolay anlaşılma, kolay tüketilme kaygısı taşıyan mesajdır.

Duygu yoğun haberlerin kolay tüketilmesi de haber pazarında daha fazla kullanımlarına neden olmaktadır. Reality showlar da duygu yoğun haberciliğin türevlerinden biridir.

Katil Doğanlar ve Medya

Oliver Stone'un bu kez de reality showları kamerasına dolayıp üzerinde toplumu bir kez daha düşünmeye ittiği "Katil Doğanlar" filminde, olaylar örgüsü içinde katiller birer kahramana dönüştürülüyor. Katil Mickey ve Mallory doğduklarından bu yana TV ile beraber oldukları için hoşgörülüyorlar. Çünkü sadece yapıkları, önce çizgi romanlardan, sonra da TV'den öğrendikleri şiddeti topluma uygulamak. Öyle ki, seyirci bir süre sonra katillerden Mickey'yi isim benzerliğinin çağrışımıyla,

Disneyland'ın ünlü Miki Fare'si kadar sevimli bir kahraman olarak görebiliyor !

Film bir anlamda, şiddet olaylarını en verimli haber kaynağı olarak gören, renkli basın ve TV kanallarını eleştiren bir kara mizah. Film iki bölüme ayrılmış: İlk bölümde, çılgın ve silahlı bir çiftin, batıda üç hafta süren hareketli bir seyahat sırasında 52 kişiyi katletmeleri yer alıyor.

İkinci bölümde ise basının olaya el atması ve bir anda çılgın bir medya topluluğunun olayların üstüne gitmesi işleniyor. Seri cinayetleri sayesinde ünlenen katillerin sansasyon peşinde koşan medya tarafından nasıl birer ikon haline getirildiği ve modern dünyanın bu konuda nasıl sorumsuz tavır takındığı Stone'un üslûbu ile anlatılıyor"

Filmdeki siyah beyaza geri dönüşler ve aralıklarla 1960'larda TV'nin ailenin oturma odasındaki tartışılmaz yeri ile katiller Mickey ve Mallory'nin birer TV çocuğu olduğu ve bu medyanın verdiği şiddet yüklü mesajlarla yetişerek bugüne geldiğini anlatan Stone, "Haberin değerinden çok, ölümlü, felaketli, irkiltici yanlarını gözlere sokmakta ustalaşan ve rating kaygısıyla her olayda kan, şiddet ve vahşet öğesini öne çıkaran TV kanallarının, seri cinayetler işleyen katillerden daha suçlu olduğunu gözler önüne seriyor."

Aksiyon hızını, saniyede değişen görüntü sayısıyla yakalayan ve rock ile heavy metal müziklerle filmin fonuna 75 parçayı monte eden Oliver Stone, filmin şiddet öğesinin hız ile geldiğini de ortaya koyuyor. Hareketin, canlılığın, rengi kırmızı da, katillerin otomobillerinden, tişörtlerine, gözlüklerine kadar taşınarak, şiddetin rengi olarak karşımıza çıkarılıyor.

Körfez Savaşı'nı ya da karısıyla aşığını öldüren, ünlü spor yıldızı O.J. Simpson'ın yakalanışını naklen ekrana getirmeyi başaran medyaya, filmin kötü adamı rolünü veren Oliver Stone, medyanın temsilcisi olarak da, katilleri programına çıkartıp üne kavuşturan bir reality show muhabirini kullanıyor. **"Amerikan Manyakları"** adlı programın muhabir sunucusu olan gazeteci, izleyiciye **"bir insan değil muhabir"** dedirtecek kadar mesleğini yaparken insanlığa yabancılaşmış biridir. Şiddeti pazarlayanların davranış kalıplarını ortaya koyarak, katillerden Mickey'yi bulunduğu cezaevinde görüntüleyip, onunla röportaj yaparak, mesleğinde heyecanın ve ünün doruğunu yaşar. Hapishanede patlak veren isyan karşısında ise haberin içinde yaşıyor olmak tutkusu ile katillere yardım eder. Bu arada eline aldığı tabanca ile o da isyana katılır ve Mickey tarafından "al sen bunu daha iyi kullanırsın" diye tekrar mesleğinin demirbaşı, kamera eline tutuşturulur. Sonuçta her filmde olduğu gibi kötü olan cezalandırılır. Bu kez kötü olan medyadır ve medyayı temsil eden muhabir, kendi eseri olan Mickey ve Mallory tarafından ölüme mahkum edilir.

Spartaküs'lere İhtiyaç Var

Şiddetin gerçekle karmalanıp eğlence olarak verilmesi, gladyatörleri anımsatıyor. Gladyatörler bir çeşit köle idi. Efendilerini eğlendirmek için yaşamlarını verirlerdi. Günümüzde BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi nin 4. maddesinde "Kimse, kölelik ya da kulluk altında tutulamaz. Kölelik ve köle ticaretinin her türü yasaktır" deniliyor.

Kölelik en basit anlatımla, kişinin zamanını ve enerjisini efendisi için harcamasıdır. Bu arada kişinin düşünmemesi, sadece uyması ve kabul etmesi istenir. İyi bir köle düşünce özürlü olmayı ön şart olarak kabul eder. Bu şartı medya bize uyguluyor. Çünkü reklama kiralanmış kişiler olarak bilincimiz medya endüstrisinin eline geçmiş durumda.

Efendimiz için düşünmeden seyrediyor ve kabul ediyoruz.

Öyleyse rahatlıkla "medya kölesi" deyimini medyanın mesajlarını bilinçsiz bir kabulle tüketenler için kullanabiliriz. Medya köleliğimizde tek fark, tasarımlanmış mesajların rıza ile tükettirilmesi oluyor. Biraz düşünebilsek karşı da çıkabileceğiz.

Tekrar dönelim gladyatörlere; gladyatör oyunlarında, rol alan oyuncular ya da diğer bir deyişle kurbanlar, şiddetin dozunun ayarlanmasında ustaydılar. Seyircilere herhangi bir zarar gelmesi önleniyordu ve heyecan/rahatlama, kurguları, ödülleri ile gerçek bir eğlence gösterisi oluyordu.

Gladyatör oyunlarında, yaralanan ve ölen gladyatörler için seyircilerin üzülmeleri gerekmezdi. Çünkü gladyatörler insan değil, arenada ölmek için yaratılmış hayvan sayılırdı.

Oysa gladyatörlerin arasından çıkıp zincirlerini kıran Spartaküs, "Bizi dövüşmeye zorluyorlar, fakat kendi hayatımız için değil de ölerek onları eğlendirmemiz için, neden?" diye sorabilecek kadar insandı.

Temiz Habercilik

"Neden?" sorusunu sorabilen Amerikan halkı medyayı harekete geçirebilmişe benziyor. Spartaküs'lerin sayısı çoğalınca ABD'de büyük TV şirketlerinin yerel istasyonları, "temiz habercilik" dönemini başlatıyorlar.

"Minneapolis, Sacramento ve Miami gibi kentlerden başlatılan uygulamalara göre bundan böyle yerel haberlerde izleyiciye kurşunlanmış cesetler, kanlı kaldırımlar, mavi ışıklan ıslak caddelere yansıyan ambulans görüntüsü benzeri sahneler sunulmayacak. Yeni TV haberciliği konseptine göre, vahşet haberlerinin yerini daha ayrıntılı incelemeler, toplumsal sorunlara dönük araştırmalar alacak. Kirli görüntüler, ayıklanacak ve ekran temizlenecek. CBS'e bağlı Minneapolis WCCO TV yetkililerinden Mark Hooper, habercilikte değişimin nedenini, 'Halktan yoğun tepki alıyorduk. İnsanlar neden vahşet görüntüleri içermeyen haberler veremediğimizi merak ediyordu. Artık değişiklik yapmalıydık.' diye açıklıyor.

ABD "neden?" sorusunun adresini bulmuş ve karşılığında da varmak istediği değişikliği medyaya yaptırıyor. Aynı demokratik yaklaşımın ülkemizde de yaşanacağı günlerin gelmesini bekliyoruz.

Kaynaklar

(*). Türkçe çevirisindeki 'gerçeğin gösterisi' ismi bile bu programlarda bir mantık hatası yapıldığını gösteriyor. Çünkü gerçek hiçbir zaman gösteriye çevrilemez. Doğaldır, kurgu kabul etmez. Eğer kurgulanır, oynanırsa, artık gerçek özelliği kalmamıştır.

US News and World Report,25 Haziran 1994.

Göksel Aymaz, Kitle İletişiminde Meta Seyri ve Reality Stıoıv, Evrensel Kültür, İstanbul, Mart 1994.

Meltem Pusat, Türk Doktorun Büyük Başarısı, Sabah Gazetesi,İstanbul 9 Ocak 1995

Elvan Feyzioğlu, Çivici Süleyman Çivileri Özlüyor, Milliyet Gazetesi, İstanbul, 9 Ocak 1995.

Neil Postman, TV: Öldüren Eğlence, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 118

Postman, a.g.e, s. 119

Gündüz Vassaf, Cehenneme Övgü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 84-88

Sinema Dergisi, İstanbul, 24 Aralık 1994.

Sungu Çapan, Şeytanınız Bol Olsun. Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 6 Ocak 1995.

(**). Spartaküs, Roma'ya karşı ayaklanan kölelerin lideriydi. Roma nın yedek askerlerindendi. Ordudan kaçınca köle durumuna düştü ve gladyatör olarak satıldı. M.Ö 73'te arkadaşlarıyla kaçtı. Özgürlüğe çağırdığı çok sayıda köle de ona katıldı. Roma'ya karşı savaş açtı. Ordusu gittikçe büyüdü, 100 bin kişiye ulaştı. Bu Roma da panik yarattı. Ancak Konsüllerle girdiği çatışmada öldü ve ordusu dağıldı.

Nurçay Türkoğlu, Seyirlik Ölümler. Marmara İletişim Dergisi, Sayı:2, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, İstanbul, Nisan 1995

Hürriyet Gazetesi, İstanbul, 11 Ocak 1995.

Sh: 143-158

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

ETKİLEME ENDÜSTRİSİNİN KANUN SİMSARLARI: LOBİCİLER VE LOBİCİLİK

ABD'nin başkenti Washington'ın en eski otellerinden biri olan 'Llard Otel' lobilerinde çalışan ABD eski başkanı Ulysses Grant'a (1870lerde) borçluyuz lobicilik deyimini. 1816 yılında açılan Llard Otel'in müdavimlerinden olan Başkan Grant, Beyaz Saray protokolünden sıkıldığında, bu ortamda yeterince çalışamadığını düşünür ve rahatça işlerine konsantre olabilmek için bazı günler bu otelin lobisine kaçarmış. Savaş kahramanı, asker kökenli bir başkan olan Grant, böylece tüm formalite ilişkilerin çalışmalarını aksatmasından kurtulur, her türlü resmiyetten uzak çalışırmış. Fakat Başkan'ın otelde olduğunu haber alanlar, işlerini konuşmak için başkanın yanma lobiye gelirlermiş. Bu kişilere önceleri "lobideki iş bitiriciler" denmeye başlamış ve zamanla bu deyim "lobicilik"e dönüşmüş.

Lobicilik, ikna, inandırma ve tanıtma teknikleri uygulayarak, karar verme mekanizmaları üzerinde baskı grubu oluşturma ve politik kararlan bir grubun veya bir ülkenin lehine ya da aleyhine değiştirebilme becerisidir. Çeşitli çıkar gruplan tarafından hükümet kararlarım etkilemeyi amaçlayan faaliyetlerdir.

Kişilerin veya özel çıkar gruplarının, siyasal karar alma süreçlerini etkilemek amacıyla başvurdukları özel girişimler olarak da tanımlanan lobiciliğin, bir iletişim tekniği olarak doğum yeri ABD'dir. Lobiciliğin çeşitli yöntemleri vardır. Lobiciler, kamu görevlilerine meclis komisyonlarında görüşünü anlatabilir, evinde, bürosunda, ikna etmek için uğraşır, mektup yazıp, telefonla amaçlarına ulaşmaya çabalarlar.

Lobiciler üzerinde çalıştıkları konuda, hiçbir şekilde yoruma meydan bırakmayacak kadar açık ve doğru bilgi sahibidirler. Kanun yapıcılar için, kısa belgeler, analizler ve taslaklar hazırlarlar. Hepsi aynı zamanda çok usta birer halkla ilişkiler uzmanıdır. Konularında belli bir kamuoyu oluşturabilmek için gereken her türlü halkla ilişkiler yöntemini uygulamayı bilirler. Eğitimlerine ve meslek gruplarına baktığımızda, birçoğunun hukuk eğitimi gördüklerini ve

devlet yönetiminde görev aldıklarını görürüz. Ünlü eski siyasiler de bir süre sonra isimlerini lobicilik alanında paraya çevirirler.

Lobicilik demokratik sistemin yasal bir bütünleyicisidir. Her ne kadar halk, lobiciyi hızlı konuşan ve seçimle iş başına gelmiş kişilerin, büyük şirketlerin veya ticari kuruluşların başındakilerin kolunu bükmek için ortaya çıkmış biri olarak tanırsa da aslında gerçek çok farklıdır. Bugünün lobicisi sakin konuşan biri olabilir, iyi eğitim almış, istatistik ve araştırma raporlarıyla donanmış olabilir. Değişik gruplar için lobici olarak atanabilir. Örneğin: Sierra Club, İçkili Araba kullanmaya Karşı Olan Anneler, Bebek Emziği Üreticileri gibi.

Lobicilik yapan organizasyonlar, özel çıkar gözetirler. Çevreciler ve diğer aktif gruplar, kendilerini halkın çıkan için çalışan gruplar olarak adlandırırlar. Ama bu halkın, bu çıkarını kimin nasıl tanımladığına bağlıdır. ABD'de Redwood Milli Parkı'nın yapılması için gerçekleştirilen zorlu oylamada Sierra Club, bu parkın bölge sakinleri ve yerel hükümet için, sanayii kuruluşlarından daha yararlı olacağını söyleyerek oy kazanmıştır. Kongre iki tarafı dinledikten sonra, parkın yapılmasının halkın çıkarına olacağına karar vermiştir. Aynı şekilde, mali güçlükler içinde bulunan Chrysler Şirketi için yapılan bir oylamada, otomobil işçileri halkın çıkan için şirketin iflasından yarar umulamayacağına Kongre'yi ikna etmişler ve Kongre de şirket lehine karar vermiştir.

Birleşmiş Milletlerin, Irak'a karşı saldırıyı tarihlemesinde en etkin rollerden birini üstlenen ve hazırladığı mizansenle, Washington'daki Kuveyt büyükelçisinin 13 yaşındaki kızını Amerikan televizyonlarında, "Kuveyt'te Irak askerleri yeni doğan bebekleri kuvözlerinden çıkarıp ölüme terk ediyorlar" diye konuşturup, sözde Kuveyt'te yaşadıklarını gözyaşları içinde anlattırarak, ABD'de olduğu gibi dünyada da Irak Devlet başkanı Saddam Hüseyin'e karşı, önemli bir kamuoyunun oluşmasmı sağlayan "Hill and Knowlton" adındaki ünlü lobi şirketidir.

Şirketin Washington bürosunda 20 yıldır uzman olarak çalışan Robert Gray, "Lobicilik artık kafa tütsüleme veya yandaşlık işi değil" diyor. Lobici Kongre'ye sizin tarafınızın diğerine kıyasla, daha faydalı olacağına dair dürüst ve ikna edici doneler verir. Gray, 1980lerde lobiciliğin basit bir etki simsarlığı olarak gösterilmesine tepki duyarak, üst kademe yöneticilerine ulaşmak amacıyla, 1986 yılı 24 Nisanında New York Times'ta bunu reddeden bir makale yayımladı. Gray'e göre, girişkenlik, lobicilik için kazanılmış en gerekli hammaddedir. Fakat abartılarak, sanki sadece gerekli olan özellikmiş gibi gösterilir. Sadece girişkenlikle hiçbir program tamamlanamaz, hiçbir boş yer doldurulamaz. Özellikle lobicinin başarısı sadece bu özelliği ile garanti edilemez.

Lobicinin güvenirlilik kazanması yıllar alır. Bir zamanlar bir yerde eski bir yönetici olmak bunun için yeterli değildir. Karar vericilere yol gösterecek yetenekte olmalıdırlar. Örneğin, zehirli atık konusunda karar verme yetkisinde olanlar, hem çevrecilere, hem de endüstri yetkililerine başvurmak, onları dinlemek zorundadır. Washington ayrıca Kongre dış yardım konusunda da oylama yapacağında, diğer devletlerin durumlarını dikkate almalıdır.

Lobicilik ve Etkileme Gücü

Lobiciler aldıkları para karşılığında geniş halk kitlelerini, hükümet yetkililerini etkilemek zorundadırlar. Reagan yönetimi sırasında Personel Şef Yardımcısı olan Michael Deaver 1985 yılında görevinden istifa etti ve Halk Sorunları Danışmanı adı altında lobiciliğe başladı. Birçok şirket ve hukuk bürosu adına çalışmasının yanı sıra, Güney Kore, Singapur ve Meksika içinde

ticari lobi faaliyetlerinde bulundu. Ayrıca Amerikan endüstrisinin neden olduğu asit yağmuruna karşı lobi faaliyetleri düzenlendi.

Deaver, eski deneyimlerinden para kazanan ilk hükümet yetkilisi değildir. Washington'da 1986'da kayıtlı 8 bin 800 lobicinin büyük bölümü de, hükümet yetkilisiydi. Deaver'i ise ayrıcalıklı kılan, Başkan Reagan'a yakınlığı ve göze batan davranışlarıydı.

Time dergisi 3 Mart 1986 tarihli nüshasında Deaver'i kapak yaptı. Limuzininde telefonla konuşurken görüntüledi ve "Bu Etki Simsarı kiminle konuşuyor?" diye yazdı. Bu ve diğer yayınlar, 1987 ortasında Kongre araştırmasına neden oldu. Washington'daki lobi kuruluşları, Deaver'i lobicilik ve halkla ilişkiler imajını zedelemek, insanları sadece üst düzey yöneticilere ulaştırmakla suçladılar. Deaver, hareketlerinden dolayı 1987 yılında üç kez Federal Mahkeme'ye verildi ve yalancılıkla suçlandı. Reagan'ın bir diğer Beyaz Saray yardımcısı Lyn Nofziger, 1987'de 6 kez yasal olmayan şekilde Wedtech Corporation adına lobicilik yapmakla suçlandı. Nofziger, eski bir muhabirdi ve Washington'da bir halkla ilişkiler şirketinin sahibiydi. Büyük miktarda Wedtech hissesini iflas kararı alınmadan hemen önce kanunsuz olarak satmaktan 1988 yılında 90 gün hapis ve 30 bin dolarlık para cezasına çarptırıldı.

Bu örnekler de göstermektedir ki, lobicilik sadece etkileme gücü ve kanun yapıcılara yakın olmakla örgütlenmiş bir meslek değildir. Kendi içinde kuralları vardır. Bu kurallara uyulmadığında her meslekte olduğu gibi çarklar kişiyi dışarı atar.

Lobiciliğin ABD'de yaygın olmasının nedeni uluslararası arenada ve yeni dünya düzeninde, pekçok gelişmekte olan ülkenin ekonomik ve savunma amaçlı yardımlarda ABD'ye ihtiyaç duymalarıdır. Ayrıca dünyadaki iletişim ağının düğmesi de aynı ülkenin elindedir. Bu güçten yararlanmak isteği, lobiciliği ABD'de giderek geliştirmektedir.

ABD'de her oy sahibi iki yılda bir milletvekilini Temsilciler Meclisine yollar. Her iki yılda bir Senatörlerin üçte birini yeniler. Dört yılda bir devlet başkanını ve Yardımcısını seçer. Toplam 435 milletvekili ve 100 Senatör Amerikalının çıkarlarını temsil eder.

Bireylerin veya grupların kanun yapıcıları etkilemek için organize ettikleri her türlü girişim olarak özetlenebilen lobicilik, hükümetin çeşitli kademelerinin karar vermelerinde etkili rol oynayan demokratik sistemin bütünsel ve meşru bir parçasıdır. Lobicilik bu etkinlik içinde her türlü teşkilatta yer alır. Akıcı ve etkileyici konuşan insanlardan oluşan lobiciler, güçlü ticari birliklerin veya şirketlerin önemli birer unsuru olmakla birlikte, gerçekte, sendikalar, baskı grupları, etnik topluluklar, barış ve çevre korumacılar, tüketici gruplar ve bir dizi özel çıkar grupları için çalışırlar. Faaliyet gösterdikleri iş alanının hacmi çok küçük de olabilir çok büyük de.

Lobiciler alanlarıyla ilgili geniş bilgiye sahiptirler. Bu nedenle çoğu zaman karar alma organları arasında ve siyasi kişiler çevresinde, sürekli bilgilerine başvurulan kişilerdir. Örneğin, ABD eski Başkanı Reagan, Irangate olayı ile ilgili olarak Senato Hukuk Komitesi'nde sorguya alındığında, Komite konuyla ilgili pek çok bilgiyi lobicilerden almıştır.

Lobicilik faaliyetleri, hem devlet düzeyinde, hem de yerel düzeyde yürütülür. Kaliforniya'da iş çevrelerinde hukuki işlerde her yıl 30 milyon dolar harcanır. Bu paranın büyük bir kısmı lobi şirketlerine gider.

Bu harcamaların büyük bölümü lobicilerin maaşları, büro masrafları, yayınlar ve doğrudan mektup kampanyaları ile ilgilidir. Lobi şirketlerine en çok başvuran grupların başında

Amerikan Ulusal Enerji Birliği gelir. Bu birlik, büyük petrol şirketlerince finanse edilir. Demek 1983 yılında, doğal gaz fiyatlarında kontrolü kaldıran bir kanun çıkarılması konusunda 224 milyon doları, lobi faaliyetleri için harcamış ve bu alanda bir rekor kırmıştır.

Lobiciliğin büyük bölümü sanayi kesimlerinde yapılır. Mesela, kauçuk ve lastik üreticilerini temsil eden bir grup, ABD'de bebek biberonlarının yapısını değiştiren bir kanun tasarısını, dayanıklı olmayacağı ve raf ömrü bulunmadığı gerekçesiyle engellemişlerdir.

Bir başka örnekte, ev aletleri şirketlerini temsil eden lobiciler bu aletlerin ithalini sınırlamışlardır. Bu alandaki en büyük ve etkili taktik "mektup kampanyasıdır. Bu kampanyaları en iyi uygulayanlar, Greenpeace ve AT&T'dir. Bu kuruluşların hazırladığı şablon mektuplar, tüketiciye gönderilir. Tüketici de, görüşlerini yazıp, mektubu katlar ve üzerine pul masrafı ödenmiş ve gönderileceği adres belli olan zarfla, posta kutusuna, Washington'a gönderilmek üzere atar. Çok büyük hacimli bir mektup kampanyasından, Senatör ya da Temsilciler Meclisi üyelerinin etkilenmemeleri mümkün değildir.

Bir Lobicinin Başvuracağı Önemli Etkileme Yöntemleri:

Kongre üyelerini etkilemek için, sık sık onlarla birlikte olup, konuşmalar yapmak (bilgilendirici).

Gerçekleri açığa çıkarıcı basın bültenleri yayınlamak.

Temsilcilerin radyo ve TV talk-showlarına çıkmaları ve görüşlerini açıklamaları için ülke çapmda "medya turları' düzenlemek. Böyle bir grup üç yıl içinde ABD'de 48 eyalette (Alaska ve Hawaii dışında) 440 şehirde, 1300 radyo-TV programına çıkmıştır.

Hükümet liderlerine ve diğer siyasi yöneticilere ayda bir kez veya iki ayda bir kez faaliyet ra- poru niteliğinde, kapsamlı bilgi ve haber içeren veriler göndermek.

Tanıtım kampanyaları düzenlemek.

Çok geniş kapsamlı reklam kampanyaları yürütmek.

Etkileme yöntemlerini böylece sıraladıktan sonra bir lobicinin mesleki iç iletişimi çerçevesinde üzerine aldığı çalışmayı yürütebilmek için kendi kendine sormak zorunda olduğu ya da başka bir deyişle üzerinde düşünmesi gereken maddeleri de şöyle ele alabiliriz:

Müşterinin ya da şirketin konumu kendini savunmaya uygun mu? Eğer uygun değilse bu du- rumu değiştirebilmek için neler yapmalıdır?

Hem müşteri ya da şirket, hem de lobici belli bir itibar düzeyine sahip midir?

Lobicilikte anahtar kişiler belirlenmiş midir?

Lobici ve müşterisi olan şirket güvenilir istihba rat kaynaklarına sahip midir?

Kararlan etkileyecek doğru kişiler kimlerdir?

Çalışmadan kamuoyu ne ölçüde etkilenecektir?

Kamuoyunu etkileyecek unsurlar, kabul edilir veya makul müdür?

Strateji, zamanlama da dahil olmak üzere açıklığa kavuşturulmuş mudur?

Yapılan plan hem saldın, hem de savunma için gerekli elemanlan içeriyor mu?

Karşı lobici grup ne yapabilir?

Temel sorulara onlar da cevap verebilmiş midir?

Onlarınstratejisi ve planı nedir?

Lobiciler Neler Yapabilirler?

Resmi toplantılara katılabilirler.

Hükümetin değişik danışma gruplarına bilgi sunabilirler.

Şehir veya eyalet vatandaşlık bürolarına hizmet verebilirler.

Sosyal kulüplere katılabilirler.

Kızılhaç gibi hayır kurumlarında hizmet verip, onların yönetim kurumlarında görev alabilirler.

Her türlü toplantıda gönüllü görev yapabilirler.

Değişik iş projelerini koordine edebilir, gençlere yaz veya mevsimsel işler temin edebilirler.

Çevre korumacılık çerçevesinde zehirli maddelerin temizlenmesi işinde görev alabilirler.

Festival sponsorluğu yapabilirler

(Tüm bu çalışmalar, lobicilerin Kongre'nin dinlenme salonunda kanun yapıcılarla yapacakları konuşmalardaki bilgi alış verişine ek bir takım düzenlemelerdir. Lobicinin her çevrede yeni bilgiler almasına yardımcı olur.)

Lobi yapanlar için önceleri, "lobi-ajanı" ifadesi kullanılırken, 1879'da yalnızca "lobici" sözcüğü geçerli oldu. 1950 lerde gümrük vergileri yasaları çıkarken, Kongre'de sert tartışmalar dönemi ve endüstrileşmenin gelişimi ile Washington'daki grupların faaliyetleri önemli düzeyde arttı. Bunlarla orantılı olarak rüşvet olaylarının sayısı da büyüdü. O günleri anlatan bir tarihçi, "Washington, sahipleri lobicilerle yakın ilişkileri olan kumarhanelerle doldu. Milletvekilleri ya da senatörler borca girince, lobiciler işe karışıyor, mecliste istedikleri yönde oy sağlıyorlar" diyordu.

Aynı şekilde gerçekte eğlence yerleri olan "lüks oteller" de lobicilerle çalışıyorlardı. O günlerin ünlü lobicilerinden Sam Ward, milletvekilleri ve senatörler için düzenlediği parlak partilerle ün yapmıştı.

Bu tür faaliyetler, Kongre'de çeşitli zamanlarda çeşitli gelişmelere yol açtı, pek çok istismar sergilendi. Lobi faaliyetlerinin düzenlenmesine ilişkin, lobicilerin kayıtlanmasını, dolayısıyla harcamalarının açıklanmasını gerektiren ilk yasa, 1928 yılında Senato'da kabul edildi, ancak Temsilciler Meclisi'nde reddedildi.

1946 tarihli lobicilik faaliyetlerini düzenleyen yasa, on yıllık çelişkiler, soruşturmalar sonucu ortaya çıktı. Bu yasa belirsiz ve yalnızca Kongre'ye yönelik lobi faaliyetlerini kapsıyor, 1946 öncesi skandallarıyla ilgili komite toplantılarım içeriyordu. 1975 yılında da 'Tabancı Ajansların Tescil Yasası" çıktı. Bu yasaya göre yabancı ülkeler adına faaliyet gösteren ve ge-çimlerini bu şekilde sağlayan lobicilerin ABD Adalet Bakanlığı'nda kayıtlı olmaları zorunluluğu getiriliyordu. Bu yasada temel amaç, lobi faaliyetlerinin kontrolünden çok, lobicilerin kimliklerini açıklamalarını sağlamaktı.

Ancak lobi faaliyetleri ve rüşvet yine önlenememişti. Gazete manşetlerinde yer alan ünlü ABSCAM (Arap Gizli Operasyonu) olayında 6 Temsilciler Meclisi üyesi ile Senatör Arap şeyhi kılığına girmiş FBI görevlilerinden ABD'ye göç edebilmeyi kolaylaştıran bir kanun teklifi karşılığında, rüşvet aldıkları iddiasıyla yargılanmışlar ve suçlu bulunmuşlardı.

Günümüzde Lobicilik

1980lerin başında ABD'de Kongre'ye karşı bin civarında "lobicilik firması", kamuoyuna karşı 1700 civarında "halkla ilişkiler" şirketi bulunmuş, bu firmalarda 89 binin üzerinde eleman çalışmıştır. Washington'da 6500 temsilci lobicilik faaliyetleri yürütmüş, bu faaliyetlerde yılda ortalama 4 milyar dolar harcanmıştır. Dört bin ticari kuruluş temsilcisi, 500 özel konularda temsilci, 1500 lobici, yabancılar için faaliyet göstermiştir. Bin civarında Washingtonlu avukat temsilci durumunda aktif lobici olmuştur. Her bir Kongre üyesine 30 lobici düşmüştür.

Lobici sayısındaki artış çoğunlukla yeni istihbarat kaynaklarının ve daha içerikli araştırmaların gelişimine dayalıydı. Mahalli lobicilikteki gelişme de Washington daki lobici sayısının artışında bir başka etkendir. Bir diğer etken, Federal hükümetteki gelişim ve değişmekte olan siyasi dinamizmdir.

Amerikalının meclise yolladığı milletvekillerinden beklentilerinin yeterince karşılanmaması nedeniyle geleneksel siyasi particilik azalmakta, yerine faal özel kişiler ya da tek bir konuda uzmanlaşmış kuruluşlar gelişmektedir.

Siyasi parti üyeleri belirli konularda değişik görüşlere sahip koalisyonlardır. Amerikalı vatandaş Washington'daki lobiciler kanalıyla hangi seçim bölgesinden geldiklerine bakmaksızın, görüşlerini ilgili milletvekilleri ve senatörlere aktarmaktadır. Böylece milletvekilleri sadece oy şartına bağlı kalmaksızın, bu kuruluşlar aracılığıyla halkla sürekli ilgili tutulmaktadır.

Lobiciler yaptıkları çalışmalarla ilgili olarak üç temel gruba ayrılırlar.

Bilgi toplayıcılar: Hükümetle ilgili işlerde gizli ya da açık şekilde istihbarat yapanlardır. Gizli olanlar, müşterilerin özel amaçlan için yapılan bilgi toplama faaliyetleridir. Açık olanlar, kamuoyunu şekillendirmek amacıyla gerçekleştirilir.

Temsilci: Çoğu yasal danışmanlık çerçevesinde "hukuk firmalarıdır". Bu kuruluşlar belirli konularda uzmanlaşmışlardır.

Bireysel Lobiciler: ABD Kongresi'nde resmen kayıtlı olanlar veya olmayanlar ya da ABD Adalet Bakanlığı'nda ajan olarak kayıtlı bulunanlardır. Temel amaçları, Kongre ve hükümet faaliyetlerini, müşterilerinin amaçlan doğrultusunda yönlendirmeye çalışmaktır.

Amerikalılar İçin Lobi Yapan Gruplar

AFL-CIO (American Federation of Labor Congress of Industrial Organizations) "Amerikan İşçi Sendikalan Federasyonu ve Sanayi Kuruluşları Birliği"; ABD'nin en başta gelen çıkar gruplarından olan bu kuruluşa, 106 sendika dahildir. 16 milyon üyesi vardır. Güçlü, siyasi bir kuruluştur.

Ticaret Odaları: Ekonomik kararlar üzerinde etkindirler. 70 binin üzerinde üyesi vardır.

Amerikan Petrol Endüstrisi: Exxon, Texaco, Mobil, Aramco gibi büyük petrol şirketleri birer bağımsız lobi grubudur.

Silah Üreticileri: Lockheed Martin, General Dynamics, Boeing, Grumman gibi büyük silah üreticileri bir çeşit savunma lobisi oluşturmaktadırlar. Bu lobinin çalışmaları Pentagon'a (ABD Savunma Bakanlığı) yöneliktir. Tüm amaçlan Pentagon'u etkilemektir. Bu nedenle Kongre üyeleriyle sıkı ilişkiler içine girerler.

Ayrıca ABD'de silah endüstrisi olarak görülmeyen ancak ekonomik güçleri nedeniyle önemli birer lobi grubu oluşturan şirketler de vardır. Bunlar arasında General Electric, Westinghouse, Chrysler, American Telephone and Telegraph (AT&T) sayılabilir.

Yabancılar İçin Lobi Yapan Gruplar

İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yabancı ülke çıkarlan için lobi faaliyetleri, Washington'da yasama ve yürütme organlarında önemi giderek artan bir faktör haline gelmiştir.

Amerikan Kongresi ve yönetimine etki etmek isteyen yabancı misyonlar ile ABD'de mevcut etnik azınlıkların anavatanlarının isteklerini gerçekleştirmek amacıyla kullandıkları her türlü araç, gereç ve personeli kapsamaktadır. En başta gelen çıkar, ekonomik yardım ve silah teminidir. Günümüzde ABD'de yaşayan etnik grupların, özellikle dış politika üzerinde lobicilik faaliyetleri giderek artmaktadır. Etnik grupların gerçekleştirdikleri bu çalışma en saldırgan lobicilik türüdür. Hep kullandıkları taktik 203 hareket karşıtlarının fikirlerini değiştirmek ya da onlarla tartışmak yerine, yandaşlarının sayısını çoğaltmak olmuştur.

Etnik lobiciliği bu kadar saldırgan yapan duygusal yönü, 'ana vatanın çıkarını koruma' düşüncesidir. Etnik grupların (Yunan, Ermeni, Yahudi, İran, Arap) Amerikan siyasileri üzerinde başarılı olmalarının bir nedeni de, bu ülkede oy kullanabilme hakkını elde etmiş olmalarıdır. Her biri, politikacılar için oyu kazanılacak seçmen durumundadır.

Yahudi Lobisi

ABD'deki etnik lobilerin başında yer alır. Etkinliği nüfus yoğunluğuna ve maddi güçlerine dayanır. ABD'nin önde gelen 4 televizyon şebekesinden ikisinin (NBC ve CBS) ortakları arasında Yahudi kökenli Amerikalılar vardır. Ayrıca 'New York Times' ve 'Washington Post' gibi etkin iki büyük Amerikan gazetesinin sahipleri de Yahudi'dir. Gazete ve televizyon şebekelerinin patronları arasında yer almaları, aynı zamanda ellerinde kamuoyu oluşturma gücünü de taşıyor olmaları anlamına gelmektedir. Ellerindeki kitle iletişim araçları sayesinde, cemaatlerinin çıkarlarını korumak için gerekli kamuoyunun oluşturulmasına çaba gösterirler.

Yahudi asıllıların lobi faaliyetlerini yürüten başlıca kuruluşları AIPAC (Amerikan İsrail Kamu İşleri Komitesi)dir. Amacı, ABD'nin İsrail ile ilişkilerini güçlendirmek, bölgede potansiyel düşman olarak gördükleri Arap ülkeleriyle de ilişkilerin zayıf tutulmasını sağlamaktır. AIPAC, diğer Yahudi lobi organizasyonlarının da lideri pozisyonundadır. ABD'de istenilenin elde edilmesinin başlıca yolu lobi faaliyetlerine aktif katılımdan geçmektedir. Yahudi lobisinin etkinliğinin şöyle bir döngüsü vardır: İsrail, ABD'deki birkaç zengin Yahudiye örneğin 10 milyon dolar göndermektedir. ABD kanunlarına göre, bir vakfa yardım edildiği takdirde bu miktar vergiden düşmektedir. Vergi oranı da yüzde 40'tır. Bu zengin Yahudiler, ülkeleri için çalıştıklarından dolayı belirli vakıflara 10 milyon değil, vergiden kazanacakları 4 milyon ile 14 milyon dolar verirler. Bu vakıflar, İsrail'den gelen 10 milyon dolan geriye Telaviv'e

gönderirler. Böylece kanunun boşluğundan doğrudan ABD hâzinesinden ellerinde 4 milyon dolarlık bir fon oluşur. Bu rakamı büyütmek aynı yöntemle çok kolaydır. Bu paranın kullanılışı ise vakıfların Yahudiler aracılığıyla Kongre üyelerinin kampanyalarına biner dolarla katılmaları ve gereken diğer kuruluş veya örgütlerde nüfus elde edilmesi şeklinde sürer. Amerikan Kongre üyesi için kampanyasına bin dolarlık katkı tahmin edilemeyecek kadar önemlidir. Hem maddi hem manevi desteğin gösterildiği anlamına gelir ve çok ciddiye alınır.

Arap Lobisi

ABD'de yaşayan Araplar yıllardır ülkelerini destekleyen etkin bir Arap Amerikan Lobisi oluşturma çabasındadırlar. Bunun için petrodolarların da büyük yardımıyla ünleri devam eden eski Amerikalı politikacıları kiralarlar. Yahudi lobisinin en büyük organizasyonu AIPAC'i model olarak kurdukları Ulusal Arap Amerikan Birliği (NAAA) Arap ülkeleri ile ABD arasında yakın ekonomik ve askeri ilişkiler sağlanması ve ABD İsrail ilişkisinin yoğunluğunun azaltılmasına çalışır. Fakat Arap Lobisi, Yahudi Lobisi kadar etkin değildir. Çünkü Kongre üyeleri ve yardımcılarıyla günlük ilişkileri çok azdır. Arap büyükelçiliklerinde verilen, zenginlik ve ihtişam kokan göz alıcı davetler Arap Lobisinin başarısı için yeterli olmamaktadır.

İran Lobisi

Devrimden sonra İran dışında yaşayan İranlıların sayısı 5 milyonu bulmuştur. Bunların yaklaşık 3 milyonu ise ABD ve Kanada'da yaşamaktadır. ABD'de yaşayan İranlıların 1 milyonu Kaliforniya'da odaklaşmıştır. Kaliforniya'dan sonra en fazla yoğunlukta oldukları ikinci eyalet Florida'dır.

Kaliforniya'da yerel yönetimler için çalışan İranlı avukatlar çoğunluktadır. Ayrıca ABD'de İranlılara ait 4 TV istasyonu vardır. Genellikle İslam Cumhuriyeti muhalifleri tarafından kurulan bu istasyonlar (Camecam TV, Pers TV, Tapeş TV ve İran TV) Farsça yayın yapar. En etkinleri Camecam TV'nin Toronto'ya da yayını vardır. Bu arada ABD'de 10'a yakın Farsça yayın yapan radyo istasyonu da bulunmaktadır. Voice of America (VOA) radyosunda Farsça yayın yapan bölüm için program hazırlarlar. Ünlü İranlı modacı Bijan da moda üzerine Farsça bir TV istasyonu kurma çalışmaları içindedir. İranlıların ABD'de 20'den fazla Farsça yayınlanan gazeteleri de vardır.

Yunan Lobisi

Yunanlılar ABD'de çeşitli amaçlarla cemiyetler (kilise, okul, hastane, yardım örgütleri) kurmuşlardır. Tüm bu çalışmalarda amaçları, Yunanistan'ın (anavatanın) savunmasına katkıda bulunmak ve Helenizm düşüncesini yaşatmaktır.

Yunan Lobisi anavatanlarına ABD yardımını sağlamaya çalışırken, bir taraftan da Türkiye aleyhine propaganda yaparak, ABD ile ilişkilerini zedelemeye aynı zamanda da, dünya kamuoyunda kötü bir Türk imajı yaratmaya çalışırlar.

Yunanlıların Lobi kuruluşu AHİ (Amerikan Helen Enstitüsü) Türkiye'nin 1974 Kıbrıs Barış Harekatından 3 gün sonra kurulmuştur. ABD'deki tüm Rum derneklerinin bir koalisyonu gibi çalışır.

1975 baharında Türkiye aleyhine ABD silah ambargosunun getirilmesinde son derece etkili olmuştur. Ayrıca 30 bin kişilik bir grupla Beyaz Saray önünde Türkiye aleyhine düzenledikleri gösterilerle kamuoyu yaratmaya çalışmışlardır. Yunan Lobisinin günlük, 10 haftalık, altı tane 15 günlük, 11 tane aylık, iki tane iki aylık dergileri 30 da radyo programı vardır.

Ermeni Lobisi

Ermeniler, ABD'de özellikle iş alanlarında başarılı olmuşlardır. Okullar kütüphaneler, hastaneler, dini, kültürel özel burs sağlayan kuruluşlar olarak çeşitli alanlara yayılmışlardır. Üniversitelerde, "Ermeni Tarihi ve Ermeni Dili Kürsüleri" oluşturarak cemaatlerini güçlendirme çabasına girmişlerdir.

Ermeni lobisinin başlıca amacı, Türk devletine 1915'de 1.5 milyon Ermeni'nin soykırım sonucu öldürüldüğü iddialarını kabul ettirmek, özür diletmek ve tazminat ödetmek, Doğu Anadolu'da "Ermeni Toprakları" diye iddia ettikleri bölümün kendilerine verilmesini sağlamak, bu topraklarda bağımsız bir Ermeni Devleti kurmaktır.

Yabancı hükümetler de, genellikle ABD li lobiciler tarafından temsil edilir. 1986 yılında Amerikan Hükümeti'nin "Korumacı Ticaret Politikasının iyi bir fikir olmadığını ispatlamak için Japonya 560 milyon dolan lobicilere ödedi. Yabancı ülke temsilcileri anlaşmasında 100 kişi ve kuruluş Japonya'yı temsil etti. Bu herhangi bir yabancı devlet için büyük bir rakamdır.

Lobiciler ve korumacı kanun yapıcıları, korumacılık teşebbüsleri aleyhine halkın da desteğini temin etmek için vergi ödeyen kesimden seçilmiş kimselere mektuplar yazılmasını istediler ve Amerikan seçmenine iki şekilde yaklaştılar. Birincisi: İstatistikler gösteriyor ki, 250 bin Amerikan vatandaşı yılda 4-5 milyon dolar ücretle Japon oto sanayiinde çalışıyor. İkincisi: Boorking Enstitüsü bulgularına göre korumacılık sistemi, Japon arabalar mm değerinde 2 bin 500 dolarlık artışa neden oluyor.

Bu örnek de gösteriyor ki, lobiciler topladıkları, tüm bilgileri toplumsal dinamikleri harekete geçirecek şekilde, arkalarına kamuoyunun desteğini alarak gerçekleştiriyorlar. Birçok hükümetin diplomatik çıkarlarının yanı sıra, ekonomik çıkarları da lobiciler tarafından temsil edilir. Lobiciler böylece üst düzey yöneticilere ve kanun yapıcılara etki etmek için halktan, yani kamuoyundan sürekli bir taban oluşturmak durumundadırlar. Bu çalışmaları yabancı ülkeler için de sürdürürler.

Eski siyasilerin de çalışma alanı içinde olan lobicilik ABD'de son dönemde, Başkan Bili Clinton ile birlikte yeni düzenlemelerden geçirildi.

Clinton, lobicilik faaliyetlerine çekidüzen vermek için bir dizi yeni kural getirdi. Lobiciliğin ahlaki değer ve kurallarını yeniden tanımlayan düzenlemeler bu alanda bir "devrim" olarak nitelendiriliyor. Clinton'un getirdiği yeni kurallara göre devlet memurlarının lobicilik yapmaları, bu memurların derecelerine koşut olarak çeşitli süreler için yasaklanıyor.

Seçim kampanyası döneminde ilk olarak bağımsız aday Ross Perot'un ortaya attığı, Demokrat Başkan Bili Clinton'ın da "aynı şeyleri savunuyoruz" diyerek katıldığı, "yabancı ülkeler adına lobicilik yapan devlet memurları" tartışması ABD başkentini çalkaladı.

Clinton, lobi faaliyetlerini düzenlemek için şu kuralları getirdi:

Beyaz Saray'da görev yapacak olanlar, bu görevlerini bittiği günden başlayarak, 5 yıl süresince sorumluluk aldıkları devlet görevleri çerçevesinde hukuk ve danışmanlık hizmetleri veren lobi kuruluşlarında görev alamayacaklar.

Bakanlar gibi üst düzey görevliler yabancı ülke hükümetleri için yaşam boyu lobicilik yapamayacaklar.

Üst düzey ticaret temsilcilerinin, görevlerinin bitmesinden sonra ömür boyu çok uluslu şirketler ve yabancı hükümetleri temsil etmeleri yasaklanacak.

Kuralları çiğneyenler hakkında kamu davası açılacak.

"Ahlaki Değer ve Kurallar" başlığı altında toplanan ve lobiciliğe son yıllarda getirilmiş en kap-samlı ve ağır kurallar olarak nitelenen söz konusu •düzenlemeler, Clinton'ın tayin edeceği 3 bin 500 dolayındaki görevliden yaklaşık olarak 1100'ünü ilgilendiriyor.

Kamuoyunun tepkisi ile de karşı karşıya bulunan lobiler ve lobiciler, ABD siyaset tarihinin "en önemli ve ilginç isimleri" arasına gören bağımsız aday Ross Perot'la gündeme geldi. Perot, "Kendimizi birtakım yabancı çıkar gruplarının, lobicilerinin esiri yapmayalım, Washington'da bir alay insan var. Her şeyde onlar etkin oluyorlar. Washington dışındaki insanın mesajları da önemlidir" diye çıkmış, Demokratlar bu düşüncelerin seçmen çevresindeki etkisini fark ederek, "Biz de aym düşüncedeyiz" demişlerdi.

Clinton, lobiciliğin "Ahlaki Değer ve Kurallarında yapmayı vaat ettiği düzenlemenin ilk işaretlerini, "geçiş dönemi" isimlerinin belirlenmesinde verdi.

Seçimden iki hafta sonra "geçiş ekibi"nin yönetici kadrolarım açıklayan Bili Clinton, bu ekibe tütün şirketi RJR Nabisco'da Vemon Jordan ile Jimmy Carter döneminin Ulusal Güvenlik Danışmanı Warren Christopher'ı da seçti. Bu iki avukat da lobiciliğin önde gelen isimleriydi.

Clinton'un Little Rock'daki valilik karargâhında yapılan anlaşma uyarınca, her ikisi de şirketlerinden süresiz olarak izin aldılar. Basının boy hedefi olan Jordan ve Christopher, şirketlerin idare toplantılarına da katılmayacaklarım açıklamak zorunda kaldılar. Bir anlamda "milyonlarca dolara" geçici olarak veda ettiler.

ABD'de, Kongre'nin çalışmasını her kademesinde çok iyi bilen lobicilere şu ya da bu parti için çalışır demek olanaksız. Çünkü lobiciler için Cumhuriyetçi ya da Demokrat olmak çok önemli değil, her iki partiden kişilerle de rahatça görüşüp, çalışma yapabiliyorlar. Lobi firmaları kadrolarında Kongre'deki Demokrat ağırlığa karşın, Cumhuriyetçileri de bulunduruyorlar. Milyarları olan çok uluslu şirketler ile yabancı devletlerin yanı sıra lobi firmaları, karar mekanizmalarını istedikleri gibi yönlendirebiliyorlar. Bir anlamda bu mekanizmalar m direksiyonu görevini üstleniyorlar.

Bu arada Clinton, ekibinde ülkenin önde gelen lobi firmalarının ortaklarına yer verdi. Clinton'un ekibinde yer alan lobiciler arasında, Ticaret Bakanı Ronald Brown, Ulusal Güvenlik Danışman yardımcısı Samuel Bergem, ABD Ticaret Temsilcisi Mickey Kantor yer alıyor. Clinton'a yakın bir danışman bu durumu şöyle açıklıyor: "Kampanya sırasında lobicilerin kötü olduğunu değil, Washington'daki yapının bazı şeylerin yapılmasını engellediğini savunduk. Bu insanları çoğu uygulamacıdır."

ABD'nin tanınmış siyaset bilimcilerinden James Thurber ise "Din adamları ve akademisyen-lerden kurulmuş bir hükümeti kimse istemez. Hükümet etmesini bilen ve iyi bağlantıları olan, ancak daha önceki müşterilerle bağlantısı olmayan bir kişinin görev alması mümkün değil" diye konuştu.

ABD'de, hiçbir yönetimin süper lobici Howard Paster gibi insanlar olmadan başarılı olamayacağı savunuluyor. Yaklaşık 25 yıldır Washington'da Kongre ve sendikalara yönelik lobicilik yapan Paster'ın son olarak müşterilerinin büyük bir çoğunluğu ABD'nin önde gelen dev lobi şirketi, "Hill and Knowlton"(*) ile çalışıyor.

Yararlanılan Kaynaklar

Dennis Wilcox, Philip Ault, Warren Agee, Public Relations Strategies and Tactics, Harper Roıv Publisher Inc, Neıv York, 1986.

Bums, Petason, Cronin, Government by the People, Prentice Hail, Neıv Jersey, 1978.

Nisa Bayramoğlu, ABD'de Lobi Faaliyetleri, Ankara, 1985.

Ted Klein, Fred Danzing, How To Be Heard, Mac Millian Publishing Co, Neıv York, 1974.

International Hearld Tribüne, Paris, 29 Aralık 1992.

Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 25 Aralık 1992.

(*} Hill and Knowlton aynı zamanda Türkiye adına yaklaşık 10 yıldır ABD'de lobicilik yapan bir kuruluştur. Hill and Knowlton'un Kongre'de Türkiye adına çalışmasının temel amacı, ülkemizin ABD'deki imajını düzeltmektir.

Sh: 191-212

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

MEDYA MASKESİ: İMAGOLOJİ

Çek asıllı Fransız yazar Milan Kundera, kendisini çok düşündüren imaj ve medya saltanatını tanımlamak için imagoloji terimini icat etti.

Önce fotojenik, sonra telejenik şimdi de medyatik olduk. Medyanın kurallarına uygun, fizik-sel ve düşünsel görüntüyü verebilmek için imagolojiye ihtiyacımız var. Çünkü imagoloji bir çeşit medya maskesidir.

Ünlü Fransız reklamcı Jacques Seguela'nın "Yarın Çok Star Olacak" adlı kitabında değindiği gibi, medyanın starlara ihtiyacı giderek artacak. Bu durumda da star pozisyonuna gelmek isteyenler, imajlarını inşa edecek imagologların kapılarını aşındıracaklar.

"Yıldızı Sönen Meslekler" ve "2000 Yılının Meslekleri" gibi iki kategori ayrımı yaparak gençlere mesleki gelecekleri konusunda rehber olan Ekonomist Dergisi'nde "îmaj Mühendisliği" 2000 yılının meslekleri bölümünde yer alıyor ve fütürist bir yaklaşımla mesleğin açıklaması şöyle yapılıyor:

"... 'imajınız siz demeksiniz' görüşü yaygınlık kazanacak. Hemen herkesin profesyonel bir imaj danışmam olacak."

İmagoloji, imaj yaratmak, görüntü eşliğinde kişi ile ilgili düşüncelerin oluşmasına yardım etme, kişiye marka kazandırma anlamını yükleniyor.

En etkin medya, gazete, radyo özellikle de *TVyi* ele alırsak, hepsi bir diğerinden etkileniyor. Medyanın içini dolduran programların oyuncuları var. Her oyuncunun da bir imajı. Eğlence programları, dizi film ve sinema filmlerinde sanatçılar rol alır. Lokomotiftirler. Bu durumu da imajlarıyla yaratırlar. Haber programlarında da aktörler vardır. Her birinin görselliklerini tamamlayan düşünsel davranış ve konuşmaları kurgulanmış, hayal ürünüdür.

Haber programlan ilk anda gerçek bilgiyi simgelerler ve aktör kullanırlar. Haberlerin aktörü de bir gazetecilik deyimi ile haber kaynağıdır.

Kanadalı İletişim Bilimcisi Marshall Mc Luhan'ın ünlü teorisi "Araç Mesajdır"ın açıklamasını bir de imagoloji perspektifinde ele alalım.

İletişim sürecinde; verici, kanal, mesaj ve alıcı temeli vardır. Burada önemli olan mesajdır. Alıcı tarafın mesaja maruz kalmadan önce devreye soktuğu etkileşim, mesajı veren kanala karşı önyargıdır. İşte imaj burada devreye girer. Hiç konuşmadan insanların dış görünüşlerine göre, haklarında hüküm verebiliriz (doğru veya yanlış). Verdiğimiz bu ön karar doğrultusunda daha sonra kişinin mesaj mı değerlendiririz. Burada henüz iletişim olmadan dış görünümden gelen mesajlar vardır. Bu iletiler olumlu yönde ise iletişim başlandığında da verilen mesajlar hakkında, görüşümüz rahatlıkla pozitif yöne kayar. İşte henüz ana mesaj ortada yokken, mesajı taşıyacak aracın, yani kişinin görünümünden, davranışlarından gelen mesajcıkların çözümlemesine hemen geçmiş oluruz ve ana mesajı bu yan mesajcıkların ipuçları doğrultusunda değerlendirmeye alırız. İmaj, iletişim sürecinin ilk adımı, verici (kaynak) ile başlar, kanal mesajla etkisinin doruğuna çıkar.

İmaj inşasında dikkat edilmesi gereken temel noktalardan biri de 'Beden Dili' dir. "Karşı karşıya gelen iki kişi arasındaki ilk etkileşim, iletişim sürecinin önemli bir belirleyicisidir. Bu etkiyi yaratan faktörler, karşılaşılan kişinin beden dilinden, kullandığı kelimelere kişinin taşıdığı aksesuarlara içinde bulunduğu fizik ortamın nesnelerine kadar, geniş bir dağılım gösterir. İşte bütün bu faktörlerin bileşkesi, 'algılayan kişinin' değerlerinde bir yer bulur ve bu çerçeve içinde yorumlanır. Algılayanın kişisel özellikleri ve toplumsal normları ile kalıplaşmış olan yargılar, etkileşim verilerine bağlı olarak iletişimin ilk anında bir karar verdirir ve insan karşısındaki kişiye zihninde bir etiket yapıştırır. İlk algılarımızın oluşturduğu yargının, iletişim biçimimiz ve o kişiye atfettiğimiz değerde önemli bir rol oynadığı bilinir."

Ken Cooper ise imajı, izlenim olarak yorumlar. Cooper'a göre, başarılı bir izlenim oluşturmanın ilk kuralı, 'tutarlı' olmaktır. "Kimse beklenmeyen birşeyi sevmez. Şaşırdığınız zaman kalbiniz ne yapar? Delirir. Eyleme geçmek istediğinizde vücudunuza kan pompalayarak hızlı hızlı çarpar. Biri üstünüze yürüyüp sizi tartakladığında kaslarınız -gerilir ve kalbiniz çarpar. Sürpriz güzel bile olsa vücudumuzda bu tepkiler oluşur. İzlenim yaratmada bir başka kural da özelliklerinizi uyumlu bir hale getirmektir. İki taraflı bir görüntüye sahip olma çok zordur. Seçtiğiniz özellikler birbirine uygun olmalı ve akılcı bir kalıp istiyorsanız, özelliklerinizin mantıklı olmasına dikkat edin. Bunu yaparken, basmakalıp bir görünüme girmemeye çalışın."

İşte burada iletişim süreci içine giren imaj m maske olma özelliği devreye girer. Böylece medyatik olma hareketi başlar. Medya maskesi, dışarıdan yapılan bir makyaj gibi iletişim

sürecine monte edilir. Bir ölçüde gerçekliği kuşatır. Doğallığı ortadan kaldırır. Medyanın istediği görüntüyü yaratır.

“Schopenhauer ve Nietzsche insan düşüncesinde, kişilikten kaynaklanan ve gerçeğin belli biçimde algılanmasına yol açan etkilerin bulunduğunu söyler. Schopenhauer bu yüzden gerçeğin bazen bir maske özelliği taşıyabileceğini belirtir. Gerçeğin bir maske halini almasından söz eden bir başka düşünür de Freud’dur. Freud da, bir anlamda Marx’ın görüşüne karşı çıkarak, gerçeğin kavranmasının kişinin toplumsal durumu ile ilgili bir dinamik tarafından belirlenmediğini söyleyecektir. Çünkü ona göre gerçeğin, gerçek olarak algılanmasını engelleyen bir maske bulunmaktadır.”

Yaşamımız içinde özellikle, sosyal olaylarla ilgili sürekli değişen maskelerimizi kullanırız. İşimizde, bir eğlence yerinde, cenazede, iş toplantısında, evimizde değişen rollerimize uygun maskelerimiz vardır. Sıradışı olmamak için, toplum formlarına uygun davranmak için bu maskeleri kullanmak zorundayız. Maskelerimiz aym zamanda rollerimizin de simgesidir.

İmagoloji ve İdeoloji

Çağımızın hızı içinde, ideolojiler de simgeleştirilmiş, hazmı kolaylaştırılmış düşünceleri içerir hale geldi. Bu konudaki yaklaşımları yine “İmagoloji”nin kelime olarak mucidi, Milan Kundera’dan öğreniyoruz.

“Siyaset adamı, gazeteciye bağımlıdır. Gazeteci kime bağımlıdır? Kendisine aylık ödeyenlere, onlara aylık ödeyenler de reklamlar için gazeteden yer radyo ve televizyondan zaman satın alan reklam ajanslarıdır.

Eski Sovyetler Birliği’nde komünizm reklamcıları, insanın ayak bastığı her yere astıkları milyonlarca Lenin afişi ile Lenin’i insanlara daha fazla yaklaştırmayı başardılar mı? Tartışılır. Reklamın biri pazarın, diğeri ideolojinin hizmetinde olduğundan, reklamın, propagandanın birbirinden ayn şeyler olduğunu söyleyebilmemiz imkânsızdır. Rusya’da yaklaşık 100 yıl önce izlenen Marksistler, gizli gizli toplanıp, birlikte Marx’ın Manifesto’sunu incelermiş. Bu kişiler ideolojileri başka çevrelere yaymak için içeriğini yalınlaştırdılar. Yalınlaştırma sürüp gitti. Bir süre sonra bütün dünyada bilinen ve tanınan güçlü Marksizm, ideolojiden çıkıp 7-8 cılız slogana dönüştü. Marx’dan kalan resim ve simgeler oluştu. Bu simgeler, elinde çekiçle gülümseyen işçi, sarı ve siyah ırka elini uzatan beyaz insan ve uçurulan beyaz güvercinler. Dünyada ideolojiden, imagolojiye giden hızlı bir değişim başladı. Reklam ajansları, devlet adamlarının iletişim danışmanları, yeni bir arabayı dizayn edenler, moda yaratıcıları, büyük ve ünlü terziler, kuaförler, fizik güzelliğin kurallarını belirleyen show business starları. Hepsi imagolojinin dallarından esinlenmeye başladılar.

İmagologlar hiç kuşkusuz bugün bilinen güçlü kurumların ortaya çıkmasından önce de vardı. Hitler’in bile kişisel imagologu oldu. Führer’in önünde dikilir, ona kitleleri coşturmak için tribünde yapması gereken hareketleri gösterirdi. O dönemde yapılan bu iş ve yapan gizli tutulurdu. Hitler’in imagologu gazetecilerin karşısına çıkıp, ellerini doğru dürüst hareket ettiremeyen bir führer tanımlasaydı ertesi günü göremezdi.

Bugün imagologlar işlerini gizlemiyorlar. Tersine işlerinden söz etmeye bayılıyorlar. İmagologlar, müşterilerinin kullanacağı sloganları ve formülleri, kravatının rengini nasıl belirlediklerini ulu orta konuşmaktan zevk duyuyor. İmagoloji son yıllarda ideolojiye karşı gerçek bir zafer kazandı.

Bütün ideolojiler yenilgiye uğradı: Sonunda doğruların maskesi düşürüldü ve hayal olduğu ortaya çıktı. İnsanlar artık ciddiye almıyor ideolojileri.

İdeoloji ve imagoloji arasındaki ilişkilere şunu da eklemek gerekir. İdeolojiler savaşı, reformları devrimleri başlatan büyük çarklara benzerdi. İmagolojik çarklar dönüyor, ancak, tarih üzerinde bir etkisi yok. İdeolojiler tarihe aitti ama imagoloji tarihin saltanatının bittiği yerde başlıyor."

Politikacı ve İmagoloji

İmaj, dış görünümden başlar, davranışlar, düşüncelerin dışa vurumu, konuşmalarla şekillenir. Buna dikkat eden ABD'nin yeni başkanının imagologları, eski Vali'yi önce dış görünümünden ele aldılar. Bili Clinton'un Forbes dergisinde yayınlanan fotoğrafları son beş ay içinde çekilmiş. Başkan Clinton'un mart, haziran ve ağustos aylarındaki durumunu gösteriyor. **"Clinton mart ayında koyu kestane rengi saçlara sahip, haziran ayında saçı gümüş grisi. Ağustos ayında ise Tuz biber'** olarak tanımlanan, siyah içine sarı ve beyaz serpiştirilmiş saçlarıyla görüyoruz Clinton'u. İmaj yaratıcıları herhalde Bili Clinton'un mart ayındaki görünümünden memnun kalmadılar. Onun çok genç yüzünün güven vermediğini düşünüp, saçını gümüş grisine boyadılar. Daha sonra da Yaşlı Bush'dan farkının vurgulanması zamanı Ağustos'ta gelince de yeniden saçlarını boyayarak, orta yaşlı ama dinamik görüntüyü sonunda buldular. **Seçim sonucuna bakılırsa da başarılı oldular."**

Davranışlarını ele aldığımızda da, Clinton'un Amerikan ailesinin değerini ön plana çıkarma çabasını, eşi Hillary Clinton'un elini neredeyse hiç bırakmadan gezmesinde simgelediğini görüyoruz. Hillary Clinton'da imaj mühendislerinin çabalarından nasibini alıyor. Çok değil birkaç yıl önce gözlüklü, saçma makyajına ve giyimine fazla önem vermeyen, 'önemli olan kişinin beynidir' düşüncesiyle, gücünü ve özgüvenini dış görünüşünden çok kafasının içindeki değerlerden alan Hillary Clinton, eşinin başkan adaylığı ile birlikte kendini imaj yaratıcılarının eline bırakıyor ve son derece güzel, bir kadın görünümüne bürünüyor. Bili Clinton ise 68 kuşağının simgesi olduğunu davranışlarıyla da vurgular bir hava içinde spor yapan, başından sporcu kasketini eksik etmeyen sürekli hareket halinde, genç dinamik bir görünüm sergiliyor. Tüm bu davranışların çözümlenmesine baktığımızda, yaratılan imaj doğrultusunda başkanın hareketlerinin sınırlandırıldığım görmemiz son derece kolay.

Gelelim Clinton'un konuşmalarına. İmaj mühendisleri konuşmaların hitab edilen topluluk üzerindeki etkilerini sürekli ölçerek, konuşmalar içinde kullanılması gereken sözcükleri ya da etkisiz oldukları için gereksiz kalan kelimelerin sıralanmasını yapıyorlar. "Clinton'un konuşmalarında bu araştırma yapıldığında **'değişim'** sözcüğü ilk sırada yer alıyordu. Yine Başkan'ın 20 Ocak 1993 tarihinde Beyaz Saray'a taşınması ve görevi devralması nedeniyle yaptığı konuşmanın içinde de **'değişim'** kelimesi tam 9 kez kullanılmıştı. 'Değişim artık bir klişeye dönüşmüştü. Ama tabii ki sadece 'değişim' sözcüğü ile oyların yüzde 42'sini alan bir yeni başkandan da konuşmasının daha farklı konularda olması beklenemezdi."

Clinton'un kişisel imaj mm yeniden yaratılmasında çalışan imagologlardan Stanley Greenberg, seçmenlerin üzerinde başkan adaylarının eğitimlerinin de önemli bir unsur olduğunu belirtiyor. Burada Clinton'un, George Town, Oxford Üniversitesi ve Yale Hukuk Okulu mezunu olmasının kullanıldığını anlatan diğer imagologlar, Paul Begala ve James Carville, kampanyanın güçlü eğitiminin verdiği destekle 'Biz kazanan insanlara ihtiyaç duyuyoruz stratejik mesajına oturtulduğunu açıklıyorlar. Ayrıca Clinton'un çalışan bir

annenin çocuğu olarak büyükannesinin yanında büyümesinin ve yine çalışan bir kadınla evlenerek, günümüz ailesinin ortak özelliklerini yaşayarak, başarıya ulaşmasının gerçekçiliği üzerine bir imaj oturtan uzmanlar, kampanyada kullanılan mesajları da bu şablonda hazırladılar. Clinton'un yaşam öyküsü ile günümüz Amerika ailesine, en fazla da çalışan kadınların çoğunlukta olduğu ABD'de kadın nüfusuna etki eden bir başkan imajı geliştirildi. Clinton başarıları ile bir gerçekti ve çalışan Amerikan kadınının yetiştirdiği çocuklar için de bir model olabilirdi. Ülkemizde ise siyasilerin yaratılan imajlarının irdelenmesini en güzel şekli ile Can Kozanoğlu'nun Cilalı İmaj Devri'nde görüyoruz.

"Özal imajının yaratılmasında da İngilizce, bilgisayar, korku ve hayal 4 anahtar sözcük oldu. Halkın yabancı dil saplantısını yakalatmış, çağı yakalamakta da bilgisayar devreye girmişti. 12 Eylül öncesi dönemde aşırı liberalleşme ve para kazanmak için her şey mübahtır anlayışıyla da, tüketim hayalleri körüklenerek, yeni bir imaj yaratılıyor. Bu arada Bijan'dan giyim, pijamalarla evde dolaşma, gazetecilere eşofmanla poz verme, mayoyla fotoğraf çektirme. Tüm bu hareket ve görüntüler, gazetelerin birinci sayfalarında yer alıp kendinden söz ettirmeyi başarmasına neden oldu. 'En çok konuşulan en çok tutulandır' düşüncesi sayesinde Özal'ın imagologları başarıyı yakaladılar.

Mesut Yılmaz'a gelindiğinde ise iyi hazırlanmış "çağdaş politikacı" imajı oturtulmak istendi. Gerçekler üzerinde değil, imajlar üzerine kurulu bir hayatın yaratılmasında medyanın rolünü tartışıyoruz. Mesut yılmaz 'yükselen değerler' adıyla, pazarlanan tek tip çağdaş kıyafetin politik yansımalarını yakalayacaktı. Mesut Yılmaz vitrinde bir görüntü olacaktı. Görüntü kelimesi burada çift vurgulu hem imaj üretme sanatının vazgeçilmez sermayesi olduğu için, hem Mesut Yılmaz tipten kazandığı için. Yılmaz provası iyi yapılmış birkaç konuşma dışında ne söyledi. Akılda kalan 'Aaa' dedirten kaç cümlesi var. Yok gibi bir şey. Artık karayağız, bıyıklı, şivesi hafiften kayan bir ANAP'lının ön elemeyi kazanma şansı yoktu. Bu nedenle değişim konfeksiyonun atölyelerinde üretilen tek tip elbise Yılmaz'a giydirildi. Çünkü bıyıksız, lahmacun, Adana kebap yemiyor, İstanbul'da balık yiyordu. Ankara'da oturup, dünyaya Türkçe lisanda meydan okuyan standardın dışındaydı. Lisan biliyor yurtdışında konuşmalar yapıyordu. 50 yaşın altındaydı. Dünyayı medyanın ürettiği gözlüklerle izlemek zorunda kalan genç kuşakların yarattığı oy potansiyeli dikkate alınırsa, gençlik ve dinamizmin altı kalın çizilmeli. Kurabiye tariflerinde 'hamuru kulak memesi kıvamına getiriniz sonra istediğiniz şekil veriniz' denir. Mesut Yılmaz da o durumdadır. İmaj üretme organizasyonu, kurabiyeye şekil üzerine şekil verirken, bir yandan da sanki doğal bir değişime girmiş gibi övgüler yağdırıyor. Suskunluğunun yorumu, ciddi devlet adamı. Ancak gülümsemesi gerekiyor. Haftalarca uğraşılıyor sonuçta gülüyor. İnönü 24 saatin 20'sinde gülüyor, kimse ilgilenmiyor. Bu kez de Yılmaz olur olmaz yerde gülerek puan kaybediyor. TV'deki açık oturumda kameranın kırmızı ışığını üzerinde gördüğünde gülüyor, hem de ilgisiz bir tartışmanın ortasında. İmajın genç ve dinamik olması gerekiyor. Mesut Yılmaz genç ama durgun, hareketsiz. Mesele dinamizm ise Demirel 30 yıldır koşuyor. Yılmaz'da pek hareket yok. Sonunda Abant Gölüne götürülüyor, spor yaparken fotoğrafları çekiliyor. Kim dinamik? sorusuna Yılmaz' diye cevap veren kitle yaratılıyor. Genç, dinamik, güleryüzlü oldu. Şimdi boyun eğmez imajı yaratılacak. Buna da haberle destek verilecek. Özal bir gezi otobüsünde karpuz yerken, Yılmaz camdan bakıyormuş. Bu ortaya atıldığında da 'Boyun eğmiyor' imajı tamamlanıyor"

Ülke İmajı

Kişilerin, politikacıların olduğu kadar ülkelerin de imajı vardır. Ülkelerin imajı tarihlerinden gelen ve insanlarıyla bütünleşen bir kimlik gibidir.

Bu konuda İstanbul Amerikan Basın ve Kültür Merkezi Müdiresi Harriet Elam'ın Mayıs 1992 tarihinde, İletişim Zirvesi'ne sunduğu "Türkiye'nin Dışarıdaki İmajı" başlıklı bildirisinden uzunca bir alıntı vereceğim. Bu bildirinin bir Türk olarak, yapılması gerekenleri sıralamaktan başımızı bir an olsun kaldırarak, biraz da, yabancı gözüyle Türkiye'yi görmemizi sağlayacağını umuyorum:

"Ülke imajı konusunda, bir fıkra ile başlamak istiyorum, Gelişmekte olan bir ülkenin vatandaşı hayatında ilk kez ABD'yi ziyaret etmektedir. Bir süpermarketin sağlık ve parfümeri ile ilgili bölümündeki raflardan birinde yeralan ürüne gözü takılır ve uzun süre bakar durur. Bu durumu farkeden market görevlisi, belki yardıma gereksinimi vardır düşüncesiyle yanaşır ve 'Size yardımcı olabilir miyim?' diye sorar. Adam hayretle karışık 'Ülkenize geldiğimden beri, süt tozu, çay tozu ve kahve tozu içtim. Yumurta tozu ve patates tozu yedim. Birçok şeyin tozunu gördüm; ama bu kadarı da pes doğrusu' der. Görevli daha bir merakla 'Nedir o sizi hayrete düşüren şey?' diye sorar. Bunun üzerine adam rafa yaklaşarak, sürekli bakmakta olduğu baby powder (bebek pudrası) yazan şişeyi görevliye gösterir.

Algılar, kişisel deneyimlere, dünyaya ilişkin bilgilere, kültürel geçmişe ve öğrenime dayanır. Sık sık bir şeyden emin olmadığımız zaman, algılarımıza dayanarak onun üzerine hayaller kurarız. Bu hayaller zamanla stereotype dediğimiz klişelere dönüşebilir. Birçok kez, bir klişe seçer ve bunu bilmediğimiz kişilerin hayaline bağlarız. O kişiyi daha iyi tanımaya başladığımız zaman hayali arındırırız. Bunu hepimiz yapıyoruz.

Bir an bebek tozunu görünce şaşkınlık geçiren adamın öyküsünü düşünün. Daha ABD'ye gelmeden önce adamın kafasında bir imaj vardı. Başından geçen bu deneyim, teknolojik alanda gelişmiş bir ülke hayalini yeniden onaylamış oluyordu. Bilgisi ve dünya deneyimi, her nasılsa bebek tozu konusu da onu yanlış sonuçlara götürdü. Bu yalnızca bir öykü olabilir, ancak düşlerin ve söylentilerin aslında koskoca gözüken, ama küçücük olan bu dünyada nasıl oluştuğuna ilişkin güzel bir örnektir.

Günümüzde, hayal etmek ya da hayal kurmak büyük ölçüde planlama ve çalışmayla birlikte takip etme ve desteleme gerektirir. Bu çaba çok iyi koordine edilmelidir. Zamanında yapılmış taahhütler ve para da gereklidir.

Türkiye'nin geçmişine ait tarih ve efsaneler, bugün Türkiye'nin dış ülkelerdeki imajının temelidir. Osmanlı döneminin reklamım ve tanıtımını yapmak için çok zaman ve kaynak harcanmıştır. Türkiye'nin laik bir Müslüman ülke olduğu bilinmektedir. Türk mutfağının dünyanın en güzel mutfaklarından biri olduğu da biliniyor. Ve Türk konukseverliği efsaneleşmiştir.

Dünyanın pek çok yerinde insanlar, Türkiye hakkında pek çok konuda, ya fazla bilgi sahibi değildir ya da yanlış bilgilenmişlerdir. Aktörleri ve film yapımcıları dışarıda tanınmamaktadır. Ya da tanınsa bile bu küçük bir çevreyi kapsamaktadır. Pek çok kişinin Truva'nın Türkiye'de olduğunu bilmemesi üzücüdür.

Türkiye gibi bir ülke, imajını nasıl güncelleştirebilir? İmaj değiştirmek ya da daha olumlu bir imaj yaratmak için, bir ülke yabancıların kendisine nasıl baktığı konusuna ilişkin araştırmalar

yapmalıdır. Okullarda neler öğretiliyor? Sinemalarda ve televizyonda neler izleniyor? Müzik alanında neler dinleniyor? Bunlara bir bakınız. İmaj yaratıcısı, önce izleyicilerin o ülke hakkında neler bildiğini anlamalı ve daha sonra neler bilmediğine yönelmelidir. İmaj yaratıcısı, izleyicisinin kişiliğine bakmalı ve tanıtımını ona göre ayarlamalıdır. İmaj yaratıcısı, izleyicinin neleri dinlemeye açık olduğunu ve hangi kitle iletişim türünü ya da hangi teknolojinin bu gruplara uygun olduğunu bilmek durumundadır. Örneğin Türkiye tanıtımını turistlere, işadamlarına, sanayicilere ya da öğretmenlere göre mi yapacaktır? Belirli bir yaş grubu mu temel alınacaktır? Bunların önceden belirlenmesi gerekir. Sözgelimi, bir öğretim üyesine değil de ortalama bir Amerikalıya etkili tanıtım yapılmak isteniyorsa, o zaman üstün teknoloji, video imajının kullanımı gerekir.

Turistler, örneğin bir ülkenin hükümet şeklini dinlemeye genelde pek fazla ilgi göstermezler. Onlar, Ege Bölgesi'nin doğal güzelliğini bilmeyi tercih ederler. Eğer Türkiye, kültürel yaşamını turistlere öğretmek istiyorsa, devlet Senfoni Orkestrasını ve dram sanatının üstün kalitesini sunmalıdır. Öte yandan, işadamları bir ülke ile iş yaparken karşılaşacakları sınırlamaları ya da mevcut pazarlan öğrenmek isteyecektir. Eğer Türkiye bu tür işbirliği ile ilgilenirse mevcut olanaklarını harekete geçirmelidir. Bir izlenim yaratmak, günümüz dünyasında enformasyon olarak adlandırılan, yeni bir bilim alanının bir parçasını oluşturmaktadır.

Örneğin Türkiye denildiği zaman, bugün bir çok Amerikalının aklına bir İslam ülkesi gelir. Fazla bilgi sahibi olmayanlar için ilk akla gelen düşünce de, bir Saddam Hüseyin modeli Irak, İran ya da Kuveyt olur. Daha sonra da kökten dincilik ve bunun da yalnızca militan yönü akıllarına gelir. Türkiye geçmişte bir dünya liderliği konumuna geldiğine göre, Osmanlı İmparatorluğuna olduğu kadar, modem Türkiye Cumhuriyeti'ne de daha dengeli biçimde yaklaşımda bulunmak gerekir. "

Yararlanılan Kaynaklar

Jacques Seguela, Yarın Çok Star Olacak, Afa Yayınları, İstanbul 1990.

Ekonomist Dergisi, İstanbul, 24 Ocak 1993.

Acar Baltaş, Zühal Baltaş, Bedenin Dili, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992, ss.18-19.

Ken Cooper, Sözsüz İletişim, İlgi Yayınevi, İstanbul 1989, ss.243-244.

Ertuğrul Özkök, Kitlelerin Çözülüşü, Tan Yayınları, Ankara, 1985, s.331.

Milan Kundera, Ölümsüzlük, Afa Yayınları, İstanbul 1990, ss. 129-132.

Hürriyet Gazetesi, İstanbul, 14 Ocak 1993.

James Bames, Clinton's Moment, National Journal, Washington, 7 Temmuz 1992, sayı:28, ss. 1618-1619.

Can Kozanoğlu, Cilalı İmaj Devri, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 14-23.

Harriet Elam, Türkiye'nin Dışarıdaki İmajı, ABD Haberleri Dergisi, Ankara, Sayı: 9, Eylül 1992, ss.5-8.

Sh:235-248

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

HABERDE FOTOĞRAFIN SESSİZ ÇIĞLIĞI

Haber ve fotoğraf tarihin ilmek ilmek örülmesine yardım eder. Haberi yazan ile fotoğraf makinasının deklanşörüne basanı, aynı düşünce heyecanlandırır; "Yapıtıyla tarihe mal olmak ve ölümsüzleşmek". Gazeteciliğin "tarihe tanıklık etme" mesleği olmasının temelinde de bu felsefe vardır.

Çevresinde gördüklerinin çizgisel taklitleriyle oluşan mağara resimlerini yapan insan artık fotoğraf tekniğiyle gözün gördüğü her şeyin tıpkı basımını fotoğraf kartına aktarabiliyor.

Fotoğraf aynı zamanda insanın bencilliğini de doyuma ulaştırıyor. Görülen anı kendisine ait kılıyor. Çekilen fotoğraf artık denklanşöre basanın oluyor. Fotoğraf, tarihin mikro bir parçasına dokunma, sahip olma duygularını coşturuyor. Fotoğrafı gören için de, aynı hisler söz konusu. Akıp giden zamanla, yarın tarih olacak bir görüntü, bir film karesinde donuyor. İnsanlar güneşin doğuşu ve batışını fotoğrafla görüntülemeye neden bu kadar düşkün olurlar hiç düşündünüz mü? Çünkü, güneşin doğuşu batışı "zamanın akıp gitme" özelliğini yansıtır. Güneşi görüntülemek, aynı zamanda bu akıcılığı durdurmak isteğinden kaynaklanmaktadır.

"... Bir anı donduran, onu geleceğe aktaran fotoğraf ister istemez dünyanın tanığı olur. Ünlü Amerikalı fotoğrafçı Steichen, 'üretilen herhangi bir fotoğraf, deklanşöre basıldığı anda, tarihsel bir belgeye dönüşür' derken, fotoğraf ile tarih arasındaki ilişkiyi vurgulamış olur ve şunları ekleme gereğini duyar: 'Fotoğrafçı tarihçi demektir'. Ama bu tarihçi kimliği kabul ettiğimiz anda, fotoğrafçıya bir sorumluluk düştüğünü belirtmek zorunda kalırız. Gerçekten de yaşanan zamanın gerçeğini geleceğe doğru aktarmak zorundadır fotoğrafçı. Tıpkı tarihçi gibi. Ama çok farklı, tarihin yazılabildiği düşünüldüğü anda, tarihin kendisi de tarihçinin yöntemi de sorgulanabilir duruma gelir. Nedir acaba tarihçinin bakışı ve nereye bakmaktadır? Tarihçinin önündeki bu olaylar ve olgular yığınıdır. Ama bu olgular öyle kaldıkları sürece tarih solmazlar. Olayların olguların tarih olabilmesi için geçmişin bugünle ve yarınla ilintili olması gerekir. Çağımızın ünlü tarihçilerinden Carr'ın bir sözünü anabiliriz bu noktada, Tarihin olguları arı bir biçimde varolamazlar, her zaman kayıt tutanın zihninden kırılarak yansırlar!..."

Görsel olanla, yazılı olanın kavgası, günümüzde tüm coşkusuyla, "Televizyon çıktı, gazeteler batıyor, insanlar kitap okumuyor" şeklindeki kalıplaşmış nakaratlarla sürüp gidiyor.

Stefan Zweig, yıllar öncesinden hissettiği bu tartışmaya "Yarının Tarihi" adlı eserinde yazıyı savunarak, şöyle giriyor: "Henüz hiçbir elektrikli ışık kaynağı, incecik bir kitap cildi kadar parlak bir aydınlık yaratamamıştır. Basılı sözle ilişki kurulduğu anda, ruhu dolduran gücün yoğunluğu, başka hiçbir yapay güç akımıyla karşılaştırılabilecek gibi değildir."

Gösterge bilimci-yazar Umberto Eco ise tartışmaya uzlaşmacı bir yaklaşımla şu boyutu getiriyor; "Unutmayalım ki, görüntü Leonardo da Vinci ya da Rafael'di. Bunların bize söylediklerini kelimeler anlatamaz. İnsanlık, ilk zamanlardaki tecrübelerinin izlerini, sözlü gelenekle korudu. Sonra yazı geldi. Matbaa bunu yaydı ve görünümüne devrimci bir nitelik kazandırdı. Evet, bir bolluk tehlikesiyle karşı karşıyayız."

İlkel insanın, resimlere benzeyen simgelerini, zaman içinde harflere dönüşme evriminin, yazının temelini oluşturduğunu biliyoruz. Yazıyı yaratan bu gelişim fotoğrafın yazıyla birlikteliğini günümüze gazete, dergi sayfalarıyla taşıyor. Bu beraberliğin artık tartışılmaz gerekliliği, görsel ile yazının birbirini tamamlayan ve güçlendiren etkileme araçları olduğunu ortaya koyuyor.

Fotoğrafın bulunuşunda etkili olan eylemin "görme" olduğundan yola çıkarak, biraz da bu konudaki düşünceleri irdelememiz gerekir kanısındayım. Çetin Altan, günlük yazılarından birinde, fotoğraf makinasını, Japonların "Üçüncü Göz"leri gibi kullandıklarından söz ediyordu.

John Berger de, "Görme Biçimleri" adlı eserinde, **"Görme konuşmadan önce gelmiştir, Çocuk konuşmaya başlamadan önce bakıp tanımayı öğrenir. Ne var ki, başka bir anlamda da görme sözcüklerden önce gelişir. Bizi çevreleyen dünyada kendi yerimizi görerek buluruz. Bu dünyayı sözcüklerle anlatırız ama sözcükler, dünyayla çevrelenmiş olmamızı hiçbir zaman değiştiremez. Düşündüklerimiz ya da inandıklarımız, nesneleri görüşümüzü etkiler. İnsanların Cehennemin gerçekten var olduğuna inandıkları Orta Çağ'da, ateşin bugünkünden çok değişik bir anlamı vardı kuşkusuz.**

Yine de onlardaki bu cehennem kavramı, yanıkların verdiği acıdan olduğu ölçüde, ateşi yutan, kül eden bir şey olarak görmelerinden doğmuştur. Seven birisi için sevgiliyi görmenin hiçbir sözcük ya da kucaklayışla karşılaştırılamayacak bir bütünlüğü vardır" diyor.

Görmenin uzantısı olarak hayatımıza giren fotoğraf makinası aracılığıyla artık, bir çift gözün tanık olduğu zaman dilimi, başkalarının da görüşüne sunulabilmektedir. Görüntünün anlamı böylece katlanarak büyümektedir. Görüntünün etkinliği, aynı zamanda her dilden, her kültürden kişiye anlam olarak ulaşabilmesinden gelmektedir.

Umberto Eco görüntü, dolayısıyla görme konusundaki bilinçlenmenin fotoğraf ile geldiğini savunuyor. "Orta Çağ'ın evreni bir sanrılar evreniydi, dünya gizemli varlıklarla dolu bir simgesel ormandı, nesneler Bulmaca Dergisi'ni okuyup çözerek zamanını geçiren bir tanrının sonsuz anlatılan gibi görülüyordu." Eco, fotoğrafın gerçek görme ile duyusal yanılsamaların ürünü görme arasında bir sınır çizgisi oluşturduğunu belirtiyor.

Kitle Gazeteciliği ve Fotoğraf

Dünya Basın Tarihine bir göz attığımızda, gazetelerin yayın politikalarına göre fikir gazeteleri ve kitle gazeteleri olarak ikiye ayrılmalarının, 19.yüzyılda Amerikan gazeteciliği ile başladığını görürüz. Avrupa basını daha çok fikir gazeteciliği üzerinde çalışırken, Amerikan gazetecileri Hearst ve Pulitzer, kitle gazeteciliğinin ilk temsilcilerini oluşturdular. Özellikle Hearst, New York'ta 1895 yılında satın aldığı "Moming Journal" adlı gazetesinde görselliğe önem vermeye başlamıştı. Bunun için de "...gazetesinde çarpıcı başlıklara, bol resimlere, hayal bilim karışımı makalelere ağırlık veriyor. 'San Çocuk' adlı bir çizgi roman kahramanın maceralarına geniş yer ayırıyordu... "

Pulitzer ve Hearst, görsel malzemenin kendilerine büyük okuyucu kitleleri kazandırdığının farkına varmışlardı. "...Bugün bize ulaşabilmiş en eski haber fotoğrafı, 1827'de çekilmiştir. İlk aktüalite fotoğrafı ise 4 gün süren bir yangından harap olmuş Hamburg şehrini yansıtan, bir Alman fotoğrafıdır.(1842) bu büyük yangının tanıklarının anlattıklarına dayanarak çizilmiş bir resim de bir Londra gazetesinde yayınlanmıştır. . ."

Kitle gazeteciliğinin yaygınlaşmasıyla birlikte basında görüntü, haber kadar önemli bir konuma yerleşmişti. Medyanın birbiriyle yoğun rekabet ortamında, görsel malzeme kullanımı önem kazandı. Yayın yönetmenleri, bu rekabete bir adım ileriye geçmek için, fotoğraf kullanma işini yeniden düzenlemek zorunda kaldılar. Bu nedenle fotoğraf daha aktif ve seçici olmaya zorlandı. Pek çok gazetecinin bugün farkında olduğu gibi fotoğraf, haberi kuvvetlendirecek noktalar ve çizgiler demetine dönüştürüldü.

"Ne tür fotoğrafın okuyucuda, ya da izleyicide derin etki yarattığı konusunda yapılan bir araştırmada, sade bir görüntünün ya da karmaşık olmayan bir fotoğrafın başlıca tercih sebebi olduğu ortaya çıkmıştı. Aynı konunun değişik ışıklandırmalarla alman görüntüleri, okuyucu ve izleyicilerde farklı yorumlara neden oluyordu. Fransa'da yapılan bir araştırma ise karmaşık fotoğraf ve grafiklerin daha çok, gazeteye ayıracak fazla zamanı olan yaşlı okuyucular tarafından tercih edildiğini ortaya çıkarmıştır."

Sürekli yayınlarda ise fotoğraf kullanımı farklı nedenlere dayanır. 1936'da Life Dergisi yayın yaşamına başlarken, amacını şöyle belirtmekteydi:

"Yaşamı görmek, dünyayı görmek, büyük olayların tanığı olmak, yoksulların yüzlerini, varsılların, davranışlarını gözlemek, garip şeyler görmek, m akmalar, ordular, kalabalıklar, ormanda ve ayda gölgeler, insanın çalışmasını görmek, tablolarını, kulelerini ve keşiflerini kilometrelerce uzakta olanları, duvarların ve odaların arkasında, içinde saklı olanları, görülmesi tehlikeli olanları, erkeklerin sevdikleri kadınları ve bütün çocukları görmek, görmek ve görmekten zevk almak; görmek ve şaşırmak; görmek ve öğrenmek".

Burada sözü edilen fotoğrafların içeriğinden algılanan eğlenceyi, Ahmet Oktay ise şöyle yorumluyor: "...Vurgulanan öge popüler kültürün egemen öğesi olan eğlencedir. Kitle o fotoğraflarla bakarken eğlenmektedir. Türkiye'de fotoğraf, gazete tüketicilerinin üst gelir gruplarının yaşam biçimine özenmelerini sağlamakta, başka bir deyişle onların statü atlama umutlan beslenmelerine yol açmaktadır... "

Basında haberi güçlendirmek için kullanılan fotoğrafın etkisi artık tartışılmaz konumdadır. Fotoğrafın zihinler de kalıcı etkisi habere oranla çok daha fazladır. Haberin özü dışında, okuyucu hiçbir cümlesini ertesi gün tam olarak hatırlamaz. Ancak fotoğraf yarattığı etki nedeniyle yıllarca akıldan silinmez.

"1968 yılında ünlü TET Saldırısı sırasında Saygon'da çekilen bir fotoğraf, o dönemlerde büyük yankılar uyandırmıştır. Saygon Polis Şefi Nguyen Ngoc Loan, Vietkong olduğu kuşkusuyla yakalanan bir genci, sokak ortasında kameraların önünde kafasına kurşun sıkarak öldürmüştü. Bu görüntü, 1968'in hareketli dönemlerinde genç dimağlarda kalın bir iz bırakmıştı. O an'ı donduran soluk bir fotoğraf, Saygon polis şefi hala tabancasının tetiğini çekmek üzere tüm soğukkanlılığıyla karşımda duruyor. Genç VietnamlI da yıllar sonra aynı umutsuz ifadeyle bekliyor, o son an'ı."

Fotoğrafın, haberle olan birlikteliği, "Basın dördüncü kuvvettir" sözünde, basının etkisinin itici gücü olmuştur. Bu yüzyılın başında Amerikalı Lewis W.Hine'in madenlerde ve tekstil iş kolunda çalıştırılan çocukların çalışma koşullarını yansıtan fotoğraflan yayımlandığında yasalar çıkarılmış; Bismarck'ın şarkıcı Pauline Lucca ile çekilmiş bir fotoğrafı Alman politika-sını sarsmış: 1962 de Kennedy'nin basın toplantısında gösterilen Küba'nın çok yüksekten çekilmiş ve Sovyetlerin çalışmalarını gösteren fotoğraflan, ABD dış politikasını etkilemiş, bir

dönemin İçişleri Bakanı Hasan Fehmi Güneş'in bir şarkıcının evinden çıkarken çekilmiş fotoğrafları Bakanlıktan istifasına yol açmış: Vietnam savaşı fotoğraflan ABD kamuoyunda savaşa karşı büyük tepki oluşturmuştur"

Ağustos 1991 tarihinde eski SSCB'ni eski başkanı Gorbaçov'a karşı yapılan darbeden sonra halkı sokaklara döken ve darbecilere karşı kışkırtan Boris Yeltsin'in tank üzerindeki bir tek kare fotoğrafı, tüm dünyanın beynine kazındı. Bu fotoğraf 77 yıllık bir süper gücün ortadan kalkmasının simgesi oldu.

Günümüzde bir çağın, yeni bir çağın başladığını bile tek tek tarihlerle değil, onları söze gerek bırakmadan açıklayan fotoğraflarla hatırlayacağız. Ama her zaman haberin, yani yazının desteğinde.

Tanrının Gözü: Fotoğraf Makinası

Fotoğrafın gazetecilikle olan birlikteliği konusunda Milan Kundera'nın Afa Yayınları tarafından dilimize çevrilen eseri "Ölümsüzlük"te, roman kahramanlarına yüklediği, fotoğrafla ilgili düşüncelerini geniş bir alıntı ile aktarmak istiyorum.

Agnes salonda bir koltuğa oturmuş, Paul'ü bekliyordu. Akşam yemeğine davetliydiler. Gün boyunca hiçbir şey yemediğinden kendisini biraz güçsüz hissediyor ve kalınca bir magazini karıştırarak açlığını yatıştırmaya çalışıyordu. Yazılan okuyamayacak kadar yorgun olduğundan fotoğraflara (çok fotoğraf vardı ve tümü de renkliydi) bakmakla yetiniyordu. Orta sayfalar bir havacılık gösterisi sırasında meydana gelen bir felaketle ilgili yazı ve resimlere ayrılmıştı. Bir uçak alevler içinde seyircilerin üzerine düşmüştü. Her biri çift sayfaya konmuş büyük fotoğraflar vardı: Giysileri yanmış, derileri kavrulmuş, alevler içinde dehşete düşmüş insanlar sağa sola kaçışıyordu bu fotoğraflarda: Agnes gözlerini alamıyordu bunlardan ve sıkıcı bir gösteride oflayıp puflarken mutluluğun birden bire havadan ateşten bir uçak biçiminde indiğini gören fotoğrafçının nasıl çılgınca bir keyif duyduğunu düşünüyordu.

Sayfayı çevirdi, çıplak insanlarla dolu bir plaj fotoğrafı gördü. İri puntolarla dizilmiş bir başlıkta şunlar okunuyordu: 'Buchingham albümünde göremeyeceğiniz tatil fotoğrafları' Yazı şu cümleyle bitiyordu: "Ve orada bir fotoğrafçı vardı. Prensesin ilişkileri, dedikoduları yeniden renklendiriyor." Bir çocuğun arkasına gizlenmiş bir fotoğrafçı. Her yanda bir göz, her yanda bir objektif var.

Agnes, yıllar öncesine çocukluk yıllarına gitti bir an ve Tanrı'nın kendisini sürekli gözlediği düşüncesiyle nasıl büyülenmiş olduğunu düşündü. Bu hazzı insanların görülmekten, istemeden görülmekten çok özel anlarında görülmekte, görülmekten ve görülerek tecavüze uğramaktan duydukları çılgınca zevki ilk kez kuşkusuz o zaman duymuştu. Dindar olan an-nesi onu yalan söyleme alışkanlığından, tırnaklarım kemirmekten, burnunu karıştırmaktan vazgeçirebilmek umuduyla Tanrı seni görüyor' derdi. Ama bütünüyle ters teperdi bu.

İngiltere kraliçesinin kız kardeşini düşündü ve **'Şimdi Tanrı'nın gözünün yerini fotoğraf makinası aldı'** diye mırıldandı. Yaşam herkesin katıldığı bir sefahat alemine dönüştü. Doğum yıl dönümünü kutlamak üzere Ekvator bölgesine gitmiş İngiltere prensesini bir plajda çırılçıplak görmek mümkündür. Görünüşte fotoğraf makinası yalnızca ünlü kişilerle ilgileniyor ama zevkle hiçbir ilgisi olmayan, yalnızca hiç kimsenin hiçbir yere kaçamayacağını ve herkesin herkese bağlı olduğunu büyük bir törenle bildiren bu genel sefahat alemine sizin

de katılmanız ve ünlü olmanız için bir uçağın yakınlarınıza bir yere düşmesi ve gömleğinizin tutuşması yeterlidir.

Bir gün birisiyle buluşmuştu. Ama büyük bir otelin lobisinde kendisine sarılmış durumdayken birdenbire, omuzundan geçirilmiş çaprazlamasına duran bir kayışa bağlı meşin çantasıyla blucinli ve deri ceketli biri çıkmıştı ortaya: Diz çökmüş ve gözünü fotoğraf makinasına dayamıştı. Agnes elini sallayarak, fotoğrafının çekilmesini istemediğini anlatmaya çalışmış, ama adam İngilizce bir şeyler mırıldandıktan sonra gülerek ve pire gibi oradan oraya zıplaya-rak birkaç kez düğmeye basmıştı. Önemsiz bir oluntu: O gün otelde bir kongre vardı. Dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen bilginlerin hatıra fotoğrafları çektirme yeri amacıyla bir fotoğrafçı kiralanmıştı. Ama Agnes arkadaşıyla buluşmasıyla ilgili her hangi bir tanıklığın, herhangi bir yerde bulunması fikrine katlanamıyordu. Ertesi gün, otele gidip bütün fotoğ-raflarını satın aldı. Negatiflerini de istedi ama bu isteği arşivlere yerleştirilmiş oldukları gerekçesiyle geri çevrildi.

Hiçbir tehlike olmamasına karşın yaşamının bir saniyesini bile bütün öteki saniyeler gibi zamanın akışı içinde hiçliğe dönüşmek yerine kopup ayrılmasına ve bir gün budalaca bir rastlantının zorlamasıyla iyi gömülmemiş bir ölünün mezardan çıkması gibi canlanması düşüncesiyle bunalıyor ve bu saplantıdan bir türlü kurtulamıyordu.

Siyaset ve kültüre daha fazla ağırlık veren bir başka dergi aldı eline. Sayfalar yüzler, yüzler, yüzlerle doluydu. Derginin kitap tanıtma yazılarına ayrılmış son bölümünde bile bütün yazılarla ilgili yazarların birer fotoğrafı konmuştu. Yazarlar çoğu zaman tanınmamış kişiler olduğundan bu fotoğrafların gerekliliği kabul edilebilirdi ama burnunu ve çenesini artık herkesin ezberlediği Cumhurbaşkanını beş ayrı fotoğrafının gerekliliği nasıl açıklanabilirdi? Elindeki dergiyi ilk sayfasından son sayfasına kadar, hesaplayarak yeniden gözden geçirdi; 91 fotoğraf yalnızca bir yüz gösteriyordu; 41'inde yüz ve beden birlikte gözüküyordu: 23 grup fotoğrafında 93 yüz ve insanların anlamsız ya da işlevinin olmadığı 11 fotoğraf. Dergide toplam 223 yüz vardı.

Sonra Paul geldi ve Agnes düşüncelerini anlattı ona.

Kocası:

Evet insan siyasete, başkalarının sorunlarına kayıtsız kaldıkça yüzlere takıyor. Çağımızın bireyciliği bu dedi.

Bireycilik. Komadayken kamera seni filme alıyorsa bireycilik nerede? Tam tersine, bireyin artık kendisine ait olmadığı bütünüyle başkalarının malı olduğu çok açık. Çocukken anımsarım, birinin fotoğrafı çekilmek istendiğinde, ondan izin alınırdı. Bana bile sorardı büyükler 'Söyle bakalım küçük fotoğrafını çekebilir miyiz?' Derlerdi. Ve sonra bir gün hiç kimse bir şey sormamaya başladı. Kamera hakkı bütün hakların üstüne çıkarıldı ve o günden sonra her şey bütünüyle değişti."

Yararlanılan Kaynaklar

Ahmet Oktay, Toplumsal Değişme ve Basın,

Bilim, Felsefe, Sanat Yayınları. İnceleme Dizisi: İstanbul 1987. ss.96-97.

Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul, 5 Temmuz 1992, ss.2.

Aktüel Dergisi, 22-26 Nisan 1992, ss.56, İstanbul

John Berger, Görme Biçimleri, Metis Yayınları, İstanbul 1990, ss. 7-8, 20.

Umberto Eco, Günlük Yaşamdan Sanata, Adam

Yayınları, İstanbul, 1991, ss.188.

Nuri İnuğur, Basın ve Yayın Tarihi, ÜTİA Nıhad Sayar, Yaym ve Yardım Vakfi Yayınevi, İstanbul, 1978, ss.122.

Yazgülü Aldoğan Günümüz Türk Basını -3, A.Ü SBF Basın Yayın Yüksek Okulu Yıllığı 1981, Ankara, 1981, ss.272.

Pamela Shoemaker, James Fosdick, Hoıv Varying Reproduction Methods Affects Response to Photograpfıs, Joumalism Quarterly, Colombia, Spring 1982, ss.13-14.

Yazgülü Aldoğan, A.g.e., ss.272.

Ahmet Oktay, A.g.e., ss.99.

Ertuğrul Özkök, Sanat İletişim ve İktidar, Tan

Yayınları, Ankara, 1982, ss. 167-168.

Yüzgülü Aldogan, A.g.e., ss.273.

Milan Kundera. Ölümsüzlük, Afa Yayınları, İstanbul 1990, ss.39-42.

Sh:259-270

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

KAYNAKLAR

Adler Alfred, *İnsan Tabiatını Tanıma,* İş Bankası Yayınları, Ankara, 1994.

Alatlı Alev, *Or'da Kimse Var mı?,* Kitap-2, Boyut Yayınları, İstanbul, 1992.

Alatlı Alev, *Schrödinger'in Kedisi (Kabus),* Boyut Yayınları, İstanbul, 2000

Aldoğan Yazgülü, *Günümüz Türk Basını-3,* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksekokulu, Ankara 1981

Antonoff Michael, *Living in a Virtual World.* Popular Science Magazine. NevvYork, Haziran 1993.

Atiker Erhan, *Modemizm ve Kitle Toplumu,* Vadi Yayınları, Ankara, 1998.

Auge Marc, *Unutma Biçimleri,* Çeviren: Mehmet Sert, Om Yayınları, İstanbul, 1999

Aymaz Göksel, *Kitle İletişimde Meta Seyri ve Reality Show,*

Evrensel Kültür, İstanbul, Mart, 1994.

Baltaş Acar, Baltaş Zühal, *Bedenin Dili,* Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.

Baraes James, *Clinton's Moment,* National Journal, Washington, Sayı: 28.

Bayramoğlu Nisa, *ABD deki Lobi Faaliyetleri,* Ankara, 1985.

Berger John, *Görme Biçimleri,* Çeviren: Yurdanur Salman, Metis Yayınları, İstanbul, 1990.

Bianchi Suzanne, John Robinson, *What Did You Do Today? Children's Use of Time, Family Composition and The Acçuisition of Social Capital,* Journal of Marriage and The Family, National Council on Family Relations, Vol: 59, No:2, Main, May. 1997.

Biddick Kathleen. *Fen Bilimleri ve Beşeri Bilimlerde Bellek İmparatorluğu,* Cogito, Sayı: 13, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998

Binbirgece Masalları, Çeviren: Alim Şerif Onaran, Afa Yayınları, İstanbul, 1992.

Bimbaum H.Jeffrey. *The Lobbyists,* The American Enterprise, Washington, Kasım-Aralık, 1992.

Birnbaum H.Jeffrey. *The Lobbyists: How Injluence Peddlers Get Their Way in Washington.* Times Books, Random House, Washington, 1992.

Blanc Henri Frederic, *Uyku İmparatorluğu,* Çeviren: Coşkun Deniz Ercan, Can Yayınları, İstanbul, 1994.

Bordwell David, *Making Meaning,* Harvard University Press, Cambridge, 1996.

Borges Jorge Luis, Düşsel Varlıklar Kitabı, Çeviren: Bora Komçez, Mitos Yayınları, İstanbul, 1992.

Borges Jorge Luis, *Dantevari Denemeler, Shakespeare'in Belleği,* Çeviren: Peral Bayaz Charum , İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.

Buzan Tony, Keene Raymond. *Dehanın El Kitabı,* Çeviren: Sinem Gül, Sabah Yayınları, İstanbul, 1996.

Bums, Petason, Cronin, *Government by the People,* Prentice Hail, New Jersey, 1978

Calvino Italo, *Amerika Dersleri,* Çeviren: Kemal Atalay, Can Yayınları, İstanbul, 1994.

Ccinnetti Elias. *Körleşme,* Payel Yayınları, İstanbul, 1984 Chen Milton, *The Smart Parents Guide to Kids TV,* KQED Books, San Francisco, 1994.

Chomsky Noam, *Medya Denetimi,* Çeviren: Şen Süer, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Cole Michael, Cole Sheila, *The Making of Mind: A. R Luria: A Personal Account of Soviet Psychology,* Harvard University Press, Cambridge, 1994.

Connerton Paul. *Toplumlar Nasıl Anımsar?* Çeviren: Alaaddin Şenel, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

Cooper Ken, *Sözsüz iletişim,* İlgi Yayınları, İstanbul, 1989 Cüceloğlu Doğan, *İnsan İnsana,* Altın Kitaplar, İstanbul, 1982.

Çiğdem Ahmet, *Akıl ve Toplumun Özgürleşimi,* Vadi Yayınları, Ankara, 1997.

David Ritchie, *Information,* Sage Publication. London, 1991. Dennis E. Everette. *Reflections on The State of Field of Communication,* University of Texas, Austin, 1994.

Deren Seçil, *Angst ve Ölümsüzlük.* Doğu-Batı Dergisi, Yıl: 2, Sayı: 6, Şubat, Mart, Nisan 1999, Ankara.

Eco Umberto, *Gülün Adı,* Çeviren: Şadan Karadeniz, Can Yayınları, 10. Baskı, İstanbul, 1999.

Eco Umberto, *Açık Yapıt,* Çeviren: Yakup Şahan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1992.

Eco Umberto, *Günlük Yaşamdan Sanata,* Çeviren: Kemal Atakay, Adam Yayınları, İstanbul, 1991.

Elam Harriet, *Türkiye'nin Dışarıdaki İmajı,* ABD Haberleri Dergisi, Ankara, Sayı: 9, Eylül, 1992.

Ellul Jacques, *Sözün Düşüşü,* Çeviren: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul, 1998

Erhat Azra. *Mitoloji Sözlüğü,* Remzi Yayınları, İstanbul, 1989. Fiske John, *İletişim Çalışmalarına Giriş,* Çeviren: Süleyman İrvan, Ark Yayınları, Ankara, 1996.

Foucault Michel, *The Archeology of Knowledge,* Pantheon Books, NewYork, 1972.

Freire Paulo, Macedo Donaldo. *Okuryazarlık: Sözcükleri ve Dünyayı Okuma,* Çeviren: Serap Ayhan, İmge Yayınları, Ankara, 1998.

Frolou Ivan, *Felsefe Sözlüğü,* Çeviren: Aziz Çalışlar, Cem Yayınları, İstanbul, 1997

Fromm Erich, *Kendini Savunan İnsan,* Çeviren: Necla Arat, Say Yayınları, İstanbul, 1991.

Fromm Erich, *Rüyalar, Masallar, Mitoslar,* Çeviren: Aydın Aytan, Kaan ökten, Arıtan Yayınları, İstanbul, 1990.

Fromm Erich, *Sevme Sanatı,* Çeviren: Nilhan Eray, Olgu Yayınları, İstanbul, 1993.

Gawoll Hans Jürgen. *Nietzsche ve Avrupa Felsefesi,* Afa Yayınları, İstanbul, 1996.

Gilligon James, *Violence,* Vintage Books, New York, 1996.

Goethe Johann Wolfgang, *Genç Werther'in Acılan,* Çeviren: Nihat Ülner, Öteki Yayınları, Ankara, 1992.

Hensley Dennis, *Millennium Approaches,* Avon Book, New York, 1998.

Huxley Aldous, *Cesur Yeni Dünya,* Çeviren: Ender Gürol, Güneş Yayınları, İstanbul, 1989.

Huxley Aldous, *Yarın, Yarın, Yarın,* Çeviren: Levent özşar, Ekim Yayınları, Bursa, 1995.

Huyssen Andreas, *Alacakaranlık Anılan,* Çeviren: Kemal Atakay, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.

İnuğur Nuri, *Basın ve Yayın Tarihi,* İİTİA Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınevi, İstanbul, 1978.

İrvan Süleyman, *Medya, Kültür, Siyaset,* Ark Yayınları, Ankara, 1997 İstanbul, 1984.

Jacoby Russell, *Belleğini Yitiren Toplum,* Çeviren: Hakan Atalay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

Jensen Bruhn Klaus. *News as Jdeology: Economic, Statistics and Political Ritual in TV Network News,* Journal of

Communication, Winter, 1987, Vol: 37, Oxford University Press, New York.

Jory David, Jory Julia, *Dictionary of Sociology,* Harper Collins Publishers, Glasgow. 1995.

Jung Cari, *Bilinç ve BiUnçattı İşlevi,* Say Yayınları, İstanbul, 1994. Kapferer Jean Noel, *Dedikodu, Söylenti,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

Keane John, *Şiddetin Uzun Yüzyılı,* Çeviren: Bülent Peker, Dost Yayınları, Ankara, 1998.

Keymen, Mutman, Yeğenoğlu, *Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Kılıçbay Mehmet Ali, *Uygarlığın Ödülü Olarak Kaygı,* Doğu-Batı Dergisi,Yıl: 2,Sayı: 6, Şubat, Mart, Nisan, 2000, Ankara. Koch Joachim, *Gerçekliğin Yayılması Ya da İllüzyonlarla Oynama,* Sinematek Aylık Haber Bülteni, İstanbul, Aralık 1992. Kozanoğlu Can, *Cilalı İmaj Devri,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1992. Kundera Milan, *Ölümsüzlük,* Çeviren: İsmail Yerguz, Afa Yayınları, İstanbul, 1990.

Lefebvre Henri. *Modem Dünyada Gündelik Hayat,* Çeviren: Işın Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.

Lingis Alphonso, *Ortak Birşeyleri Olmayanların Ortaklığı,* Çeviren: Tuncay Birkan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997. Mestroviç Stjepan, *Duygu Ötesi Toplum,* Çeviren: Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999.

Milbum A. Michael, *Sosyal Psikolojik Açıdan Kamuoyu ve Siyaset,* Çevirenler: Ali Dönmez, Veli Duyan, İmge Yayınları, Ankara, 1998

Moody Kate. *Groıving Up on TV,* The New York Times Books, New York. 1980.

Morley David, Robins Kevin. *Kimlik Mekanları,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.

Mutlu Erol. *İletişim Sözlüğü,* Ark Yayınları, Ankara, 1995. Nasbitt John. *Global Paradoks,* Avon Books, New York, 1994 Neumann Noelle Elisabeth. *Kamuoyu,* Çeviren: Murat Özkök, Dost Yayınları, Ankara, 1998.

Oktay Ahmet, *Toplumsal Değişme ve Basın,* BFS Yayınları, İstanbul, 1987.

O'Sullivan Tim. John Harley, Danny Saunders. Martin Montgomery, John Fiske. *Key Concepts in Communication and Cultural Studies,* Routledge, London, 1996.

Özakpınar Yılmaz, *Hafıza Yanılmalarının Doğuşu ve İki Ayn Hafıza Kodu Teorisi,* Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 1997. özakpınar Yılmaz, *Hafıza,* Kubbealtı Yayınları, İstanbul, 1997.

Özkök Ertuğrul, *Kitlelerin Çözülüşü* Tan Yayınları, Ankara, 1985 Özkök Ertuğrul, *Sanat, İletişim ve İktidar,* Tan Yayınları, Ankara, 1982.

Palmer Echvard, *TV and America's Children,* Oxford University Press, NewYork, 1988

Pamuk Orhan. *Beyaz Kale,* İletişim Yayınları, İstanbul, 1985.

Pavlik John, Dennis E.Everette, *New Media Technology: Cultural and Commercial Perspective,* Allyn and Bacon, Boston, 1996.

Piaget Jean, *Epistomoloji ve Psikoloji,* Çeviren: Seçkin Selvi, Sarmal Yayınları, İstanbul, 1992.

Postman Neil, TV: *Öldüren Eğlence,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1994

Said Edvvard. *Orientalism,* Penguin: Harmondsworth, 1978.

Sanders Barry. *öküzün A'sı,* Çeviren: Şehnaz Tahir, Aynntı Yayınları, İstanbul, 1999.

Schramm Wilbur, *The Process and Effect of Mass*

Communication, University of Illinois Press, Urbana, 1954 Seguela Jacques, *Yann Çok Star Olacak,* Afa Yayınları, İstanbul, 1990.

Severin Verner, James Tankard, *İletişim Kuramları,* Çevirenler: Ali Atıf Bir, Serdar Sever, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1994.

Shoemaker Pamela, Fosdick James. *How Varying Reproduction Methods Affects Response to Photographs,*

Joumalism Quarterly, Columbia, Spring, 1982.

Simmel Mario, *Çalınmış Rüyalar,* Çeviren: Ahmet Cemal, Ahmet Arpad, Altın Kitaplar, İstanbul, 1975.

Simon Herbert, *Edebiyat Eleştirisi: Bilişsel Bir Yaklaşım* Cogito, Sayı: 13, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998

Smith Conrad. *Reporters, Neıvs Sources and Scientific Intervention; The Neıv Madrid Earthquake Prediction,*

Public Understanding Science, Vol: 5, London, 1996.

Sözen Edibe, *Medyatik Hafıza,* Timaş Yayınları, İstanbul, 1997. Sözen Edibe. *Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi, Güç ve Refleksivite,* Paradigma Yayınları, İstanbul, 1999.

Toffler Alvin, *Üçüncü Dalga,* Çeviren: Ali Seden, Altın Kitaplar, İstanbul, 1984.

Toffler Alvin, *Uyumlu Şirket,* Çeviren: Yakut Güneri, İlgi Yayınları, İstanbul, 1989

Toffler Alvin, *Yeni Güçler, Yeni Şoklar,* Çeviren: Belkıs Çorakçe, Altın Kitaplar, İstanbul, 1992.

Tokgöz Oya, *Temel Gazetecilik,* Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları: 8, Ankara, 1987.

Tolstoy Lev, *Diriliş,* Çeviren: Nihal Talay, Cem Yayınları, İstanbul, 1983.

Torrey Fuller, *Out Of Shadoujs,* John Wiley Sons, New York, 1997. Trent Judith, Friendenberg Robert, *Political Campaign Communication.* NewYork, 1991.

Türkoğlu Nurçay, *Seyirlik Ölümler,* Marmara iletişim Dergisi, Sayı: 2, Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, İstanbul, Nisan 1995

Ünsal Yüksel, *Bilimsel Reklam ve Pazarlamadaki Yeri,* İstanbul, 1984

Vassaf Gündüz, *Cehenneme övgü.* Çevirenler: Ömer Madra, Zehra Gençosman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1992.

Vassaf Gündüz, *Cennetin Dibi,* Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.

Virilio Paul, *A Topographical Amnesia,* The Visual Culture Reader, Routledge, London. 1999.

Webster Frank, *Theories of Information Society,* Routledge, London,1995

Wilcox Dennis, Ault Philip. Agee Varren, *Public Relations Strategies and Tactics,* Harper Row Publisher Inc, New York. 1986. Yalom Irvan. *Varoluşçu Psikoterapi,* Çeviren: Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 1999.

Yener Tevfik. *Filmler, Yalanlar, Eksikler, Çizgiler,* Oscar TV Magazin, 19-25 Aralık 1992 Yıllığı, Ankara, 1981 Yüksel Haluk Ahmet, *İkna Edici İletişim,* Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 1994.

Zerzan John, *Gelecekteki İlkel,* Çeviren: Cemal Atila, Kaos Yayınları, İstanbul, 2000

Zıllıoğlu Merih, *iletişim Nedir?,* Cem Yayınları, İstanbul, 1994. Zülal Aslı, *Yaşam Kitabımız Bellek,* Bilim Teknik Dergisi, Sayı: 389, Tübitak Yayınları, Ankara, Nisan 2000.

Zweig Stefan, *Dünya Fikir Mimarları,* Cilt: 2, Çeviren: Ayda Yörükan, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1991

Zweig Stefan, *Sigmund Freud Cinselliğin Yeryüzü,* Çeviren: Ali Avni öneş, Broy Yayınları, İstanbul, 1991

Kaynak: Doç. Dr. Nurdoğan RİGEL, RÜYA KÖRLEŞMESİ, Der Yayınevi-2000, İstanbul

ARINMA VE MANEVİYATIN HAKİKATİ

Not: Bu metin bir konferanstır, yazı üslubuyla imla edilmemiştir.

Bismillahirrahmanirrahim

Bugünkü dersimiz, bugünkü Türkçe ismi ile **ARINMA,** eski tasavvuf literatüründe **tezkiye.** ***Tezkiye*** zekât kökünden gelir, yanı temizleme demek. Zekât malı temizlediği için, o kökten o isim verilmiş. Ve Kur'an-ı Kerim'de; "hiç kimse kendini pak bilmesin, Allah sizi paklamasa sizin kendinizi paklayacak gücünüz yoktur" diye bir ayet var. Özellikle nefis paklanmaz, çünkü nefis somuttur, somut olan her şey soyuta göre değersizdir, bu temel bir ilkedir. Meselâ iki kere iki dört eder formülü (hep söyleriz) kâinat değerinde pahalı bir formüldür, ama dört kaleme indirdiğinde beş liraya alabilirsin, yani küçülüyor hadise. Dolayısıyla kimse nefsini tezkiye etmesin. Nefsini diyor, ruhunu, kişiliğini, benliğini demiyor. Usulde herkes masumdur, herkes temizdir, fıkıh usulünde. Ama nefis kötüdür, yani insanlığın benliğinin, şahsiyetinin somut versiyonu olduğu için, bir de evrimleşmiş bütün kalıntıları beraberinde getirdiği için nefis kötüdür. Hulasa her insan; peygamber olsun, sahabe olsun, evliya olsun kim olursa olsun, yüzde elli kötü tarafı var, yüzde elli iyi tarafı var. Hiç kimse yüzde yüz iyi değildir.

Soru: Hz. İsâ aleyhisselâmı hariç mi tutuyoruz?

B. Sağlam: İsâ aleyhisselâm biraz insan üstü, beşer üstü. O, melek cinsine girer. Melekler yüzde yüz hayırdırlar, şeytanlar da yüzde vaiz şerdirler. insan ise ortada bir yaratıkk olduğu için, vaizde ellisi kötü taraf, yüzde ellisi iyi taraf. Tezkiye burada; yüzde elli kötü tarafı arındırma, diğer yüzde eli iyi tarafı üstün kılma, başarılı kılmadır. Tezkiye dediğimiz budur, yoksa hiç kimse melek olarak doğmaz, hiç kimse de melek değildir. Hiç kimse melek de olamaz. Ancak öldükten sonra melekleşiyor; arınmayı tamamıyla becerebilmişse, veli olabilmişse. **İsâ aleyhisselâm peygamberdir ama Kur'an'da melek cinsinden bir peygamber**

olarak ona işaret ediliyor. (Bkz. Nisa Sûresi, 171. ayet)

Kavramlarla başlayacağız; tasavvufta ve Arapça tabiriyle taHliye ve tahliye. "TaHliye" (noktalı ha ile) boşaltma demek. Önce sen o kötü tarafını taHliye yapıyorsun; boşaltıyorsun, izole ediyorsun, gideriyorsun, ameliyat yapıyorsun. Sonra o tarafın yerini tahliye ediyorsun, yani süslüyorsun. "Hily" gerdan demektir, Hilye-i Şerif de oradan geliyor, güzellik tarafı yani. Önce tahliye yapıyorsun kirli tarafı boşaltıyorsun, sonra onun yerini tahliye yapıyorsun, süslüyorsun. Bunun sonucu ne oluyor? Bunun sonucu; hanı dedik ya, "insanda hem sağ var hem sol var" işte tahliye olsun, tahliye olsun, tezkiye olsun, arınma olsun, bunlar tevhid akidesini gerçekleştirme eylemidir. Yanı sağ ve solu bir yapabilmektir. Sağ ve solu bir yapabildiğin zaman, başarılı bir mü'min, başarılı bir muvahhid oluyorsun; daha açlığa, sefalete, çileye gerek kalmıyor. Tevhid öyle bir mucizedir ki, öyle bir arındırma yapıyor ki mucizelik tarzında temizlik yapıyor. Mucizeliğin gücü, mucizeliğin ateşi öyle bir arındırma yapıyor ki; senin o sol elin de sağ gibi oluyor, senin o kötü tarafın, iyiliğe yarayan bir barut oluyor, bir benzin oluyor. Dolayısıyla çileye, ızdıraba, mağaraya çekilmeye, aç kalmaya gerek kalmıyor. Burada tabi çok yöntemler var, biz sadece isim kovuyoruz. Kavramın ismini koyduk henüz, yöntem olarak daha başlamadık. Hangi yöntemlerle insan arınabilir?

Birinci yöntem: Üstâd hazretlerinin Sikke-i Tasdiki Gaybî kitabında ve bütün tasavvuf kitaplarında da geçer; insan doğuştan bencildir. Zaten bir organizmadır insan ve her organizma bencildir. Bencil olmasa, organizma olamaz. Çünkü kendini koruyor, gıda alıyor, su alıyor, şeker alıyor, hep kendini koruyor. Rabbena hep bana, Rabbena hep bana... Fakat bu böyle devam ederse, insan hep bu bencillikte kalırsa, kanserli hücre durumuna gelir. Bir müddet bencil kalması caizdir; yani çocukken, gençken, daha yetişmemişken, arınma dönemine gelmemişken bencil olacak, alacak alacak ki yetişsin. Yetiştikten sonra, bu sefer verici olacak. Eğer kazara verici duruma gelmezse, gözü hep içerde kalırsa, dışarıya yönelmezse, işte o kanserli bir hücre olur, toplumu da yer, kendini de yer, sonuna kadar helak olur.

Gözü içeriden dışarıya çevirmenin en birinci yolu da, aşktır. Kendinden başka mükemmel bir şey gördüğü zaman gözün **"ben eksiğim, ben kötüyüm, öbürü daha iyidir"** demeye başlıyorsun. Bu bir peygamber olabilir, bir şeyh olabilir, bir kadın olabilir, bir at olabilir. Güzellik kavramını dışarıda gördüğün zaman, içindeki kusurları görmeye başlıyorsun, içinde böyle kirli taraflar var; iç kirlidir aslında beden olarak. Aşk vasıtasıyla veya başka bir yöntemle, çile ile veya başka bir darbe ile, evrim sürecindeki darbeler gibi yöntemlerle, insanın gözü bencillikten vericiliğe döner. Kendini görmekten geçer, başkasını görmeye başlar, ilk adım, ilk yöntem, en ciddi arınma budur. Yani cemaat olmak. Dün Orçun soruyor; **"ağabey sen hep 'iki kere iki, dört eder'i örnek veriyorsun, hiç 'üç kere üç, dokuz eder'i örnek vermiyorsun?"** O da burada örnek verilir. Üç kere üç dokuz eder, tam cemaat. Cemaat üç kişiyle başlar. Cemaat şudur; sen kardeşini kendine tercih edebiliyorsun, arkadaşını kendine tercih edebiliyorsun. Bu da en az üç kişi arasında olur. Bire bir ilişkiler bazen kopuk olur, üç kişi oldu mu tamam olur. Hele bu katmerli olursa; üç kere üç olursa, (benim sayım üçtür, Kemal'in de dokuzdur, ikisi beraber olursa) tam cemaat, tam vericilik olur, bencillik bitmiş olur. Cemaatte bireylik yok cemaat var, kişi yok, şahs-ı manevî var, et kan yok, evrensel mesaj var. Sen soruyordun Mehdi nedir? Mehdi et ve kan değildir, et ve kana indirenler, bu arınma yöntemini bilmeyenlerdir. Fakat bu yolda insanın önüne çok imtihanlar gelir. Bu şuna benzer; hani sen okula gidersin, okuma-yazma, matematik öğrenirsin

diyoruz. Fakat bu okuma-yazma, matematik ve diğer dersler beş on senede bitiyor, öyle kolay kolay bir sohbette bir derste bitmiyor.

Arınmada da insanın önüne değişik değişik nefis hileleri gelir, maske yapar nefis. "Aslında ben çok fedakârım da karşı taraf beni anlamıyor." Bizim hanım sık sık bana öyle söyler; "ben çok fedakârım ama sen beni anlamıyorsun" der. "Kemal beni anlamadı, kıymetimi bilmedi." **Nefis hep maske yapar.** Güya verici durumunda ama aslında almak istiyor, kendini beğendirmek istiyor, kendini satmak istiyor. Maskeleme dönemleri gelir, tembellik gelir, milliyetçilik gelir, hazcılık gelir. Böyle beş altı tane sayabiliriz nefsin hileleriyle ilgili. Haz peşinde koşarsın, hazzı bırakamazsın, tutku olur. Mesela içki olur, sigara olur, cinsellik olur, buna benzer değişik hazlar olur. Milliyetçilik olur; "ben milliyetimi bırakamam, bayrağımı bırakamam, sen nasıl beni evrensel değerlere sonsuzluğa, vericiliğe davet ediyorsun". Bırakamaz, "illa benim olsun, benim bayrağım, benim milletim, benim padişahım". **Hani Süleyman Demirel'in tipik bencilliği var; benim köylüm, benim işçim, benim öğretmenim. Buna benzer yüze kadar hileleri sayabiliriz.** Herkese göre değişir o hileler. O hileler bırakmaz ki insan arınsın, nefis sürekli kandırır. Yani zahiren verici olmuş, lider olmuş, siyasi olmuş memleketin başına geçmiş, baba olmuş; aslında "hep bana" demek istiyor. Çünkü nefis hile yapmış onu kandırmış. Bu hilelerden kurtulmak için; işte ibadet lazım, çile lazım, ızdırap lazım veya nefsin varlığını, organizma oluşunu hepten bozacak, tahrip edecek, mucize şimşekleri lazım. Üstâd mucize şimşeklerini tercih ediyor terbiyede; açlığı, perhizi, şunu bunu tercih etmiyor. Mucize şimşekleriyle nefsin o bencilliğini, enâniyetini kırıyor, ondan sonra hizmet testi ile de o hileleri arındırıyor. Sen hizmet ettikçe hileleri aşıyorsun, bakıyorsun ki Lahikalar'daki mektuplar hep seni uyarıyor; burada nefsin bir hilesi var, burada bir bencillik var, burada bir yanılgı var. Hep hizmeti esas alırsan o hilelerden kurtulursun. Hile deyince, hayvanların da hileleri vardır. Meselâ; kedi avcılık yapar, kaplan avcılık yapar, fare avcılık yapar. İler hayvanın bir hile yöntemi var. Bütün o bir buçuk milyon hile yazılımı, hepsi insanda saklıdır, birikmis. Ve sen tam hileci oluyorsun. Allah korusun bizi nefsin hilelerinden.

Kur'an-ı Kerim'de bir ayet var; **"kim nefsinin o bencilliğinden kurtulmuşsa, o kurtulmuştur."** Nefis daima hırslıdır, bencildir, hep kendine ister. Bunu aşabilen sahabe için; "o kurtuldu" diyor, aşamayan kurtulmaz, diyor. Hem Haşir sûresinde geçer (sahabelerle ilgili bir sûre) hem de Ahzab sûresinde (yine sahabelerle ilgili bir sure). Evet, ehl-i tasavvuf, nefsin hilelerinden, nefsin bencilliğinden kurtulmak için genelde çileyi seçmiş. Başa çıkamayınca da hepten öldürmüşler, ot gibi olmuşlar, yani artık nefis kalmamış. Ne iyi ne kötü bir fonksiyon icra etmez olmuş. Halbuki nefis bizim motorumuzdur. Motoru hepten durdursan yürüyemezsin, mesafe alamazsın. Ama direksiyonsuz, frensiz veya diğer cihazları takmazsan, kontrol etmezsen, hedefe yönlendirmezsen; o zaman ilk harekette, seni bir taşa, veya bir kayaya, bir duvara çarptırır öldürür. Ehl-i tasavvuf şöyle düşünmüş; o bizi öldüreceğine biz onu öldürelim. Yani az veya çok kanaat edelim, Allah bize ne verdiyse bereketli olsun. Bir lokma, bir hırka, bir Çorba ne olursa önemli değil. Yeter ki o bizi öldürmesin. Gerçekten nefis bizi öldürüyor. Hz.

Yunus ile ilgili ayet var Saffat sûresinde; "eğer bize yalvarmamış olsaydı kıyamete kadar nefsin karnında yani o balığın karnında kalırdı."

Niye balık, nefisle ifade ediliyor, çünkü nefis de ilkeldir, balık da ilkeldir. İlkellik olarak insanın nefsi; yılana benzer, balığa benzer, köpeğe benzer. O şekillerde görünür rüya

âleminde. Koynumda yılan beslediğim dediği, aslında o nefistir. Hulasa nefis bir motordur, öldürmemek lazım. İslam kullanır onu, Risale-i Nur kullanır. Hep hizmete kullanır. Yeyin yiyebildiğiniz kadar; bir kilo döner, iki kilo döner önemli değil, ama öyle bir hizmet edeceksiniz ki, nefsin haz ve lezzetlerine, heveslerine, cinselliğe, şuna buna vakit kalmayacak. Nefsin sizi kandırmasına vakit kalmayacak.

İnsan halifedir çünkü. Demek ki Allah, bütün bu kâinattaki mahlûkatın başına insanın **geçmesini** istiyor, nefsini öldürmesini istemiyor. Nefsini arındır, lider ol, kendine hâkim ol, bütün mahlûkatın başına geçen Hz. Âdem gibi bir halife ol, diyor. Bunun en tipik örneği Hz. Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellemdir. 1400 senede 20 tane imparatorluk kurmuş, dünyayı feth etmiş, bütün dinlerin kapısını açmış, halife olmuş. Bütün o hayvanata halife oluyorsun. Bütün varlığa halife oluyorsun, ama Allah namına, kalbine koymayacaksın. Kalbine koyduğun zaman, sistem virüs alıyor. Meselâ başbakan her şeyle ilgilenirse, hastalanır gider, bir ayda ölür. Ama yönetebilir her şeyi. Her şeyi kalbine koymayacak, bazı şeyleri boş verecek, beni ilgilendirmez diyecek veya devletin idaresi nasıl istiyorsa öyle olsun, diyecek. İnsan da Hz. Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem örneğinde olduğu gibi; bütün kâinatın tepesinde, nefis namına, bencillik namına değil, Allah namına halife olacak, lider olacak. Fakat kalbine koymayacak. Kalbine koyarsa virüs olur, ölür yani sistem ölür. Kalbine koyup koymamanın ölçüsü de şudur: Gittiği zaman üzülmeyeceksin, geldiği zaman da sevinmeyeceksin. Bizim rahmetli Faik abi vardı, ehli tavavvuf, iyi bir Nurcu idi aynı zamanda, büyük bir veli onu yetiştirmişti. O çile çekmiş bir insandı. Bu nefsin hilelerini de çok iyi bilirdi. Bir gün bize şunu anlatmıştı: Allah Hz. Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve selleme demiş; **her şeyi senin için yarattım. Hz. Peygamber de; yâ Rabbi! ben de her şeyi senin için bıraktım,** demiş. Bırakabilmek mesele. Bırakabilmek şudur, gittiği zaman üzülmüyorsun. Hanımın öldüğü zaman, Allah rahmet etsin, dersin. Üzülmüyorsun yani. Üstâd 32. Söz'de; hanımın için, çocukların için, malın için, gençliğin için hepsi için, Allah namına seversen, ayrılışında üzülmüyorsun, diyor. Eğer Allah namına, ahiret namına sevmiyorsan, ayrılışında nefis acı çeker. Nefisten bir parça kopmuş gibi olur, acı çeker. Dövünmeler ondan oluyor.

Nefis somuttur dedik. Nefsin hilelerini arındırmak lazım. Nefsin hilelerini önleyen *ve* insanı tevhide, sonsuzluğa götüren en önemli faktörlerden bir tanesi de; soyut-somut farkını iyi anlayıp (bizim bu konuda bir konferansımız da var) soyut değerlen daima sağ tarafta tutup, birinci tercih olarak soyut değerlen almaktır. Yani dört kaleminiz olsun ama **"iki kere iki dört eder"** formülünü bozmayalım kâinatta. İlkemiz hep soyut değerler olsun. Meselâ namus soyut bir değerdir, iman soyut bir değerdir, ebedîlik, ahıret soyut birer değerdir. Ruh soyuttur meselâ, fedakârlık soyuttur, ikram soyuttur. İkram somut versiyonudur ama asıl manaları soyuttur. Hatta gerçek aşk soyuttadır. Mecâzi aşklardan sonra bakıyorsun ki, bir leş parçasını sevmişsin. Bırakıp gidiyorsun, sonsuzluğa açılıyorsun. Nefis itibariyle insan bir leştir yani, yenilmez, içilmez bir leştir. Bazı askeriye karakolları olur, birinci karakolu aşsan da ikinci karakol seni durdurur. Şimdi o organizmanın **bencil**liğini aşmak için birincisi; verici olmak lazım. Hep dışa verici olmak, alıcı değil de hep verici olmak. Nefsin hilelerinden kurtulmak için ikinci bariyer, ikinci karakol ise; soyut değerlen parola yapmaktır. Soyut değerler parolasını veya sloganını biliyorsa geçsin. Bilmiyorsa **"kardeşim sen yabancısın, sen dışarıda kal"** diyeceksin.

Bu iki karakol imtihanını becerdikten sonra, bu iki aşamayı aştıktan sonra aslında msan bir şey de kaybetmiyor. Bütün insanlarla, bütün hayvanlarla, bütün kâinatla entegrasyona

geçiyorsun. Herkes sana saygı duyar, herkes sana katkı yapar, herkes seni sever, herkes duana amin der. Senin isteklerin olağanüstü şekilde kabul olur. Nefis namına değil de Allah namına olduğu için bütün kâinat entegrasyona geçiyor. Sen, sonsuz bir varlık da kazanıyorsun. Ama bu biraz geç olabilir. Bazen bu dünyada olur, bazen ahirete kalabilir. Eğer gerçekten nefis namına istemiyorsak, ahirete kalsın diyebiliriz. Dünyada olmasın, demiş evliyalar, hiçbir şey istememişler. Verebilir Allah, vermiş de Müslümanlara, sahabelere. Dünyada da vermiş dünyevi akanları. Ama gerçek veliler, nefis yine orada bir kazık atmasın diye **"biz burada istemiyoruz hep °teki dünyaya kalsın, sonsuzluk dünyasına kalsın"** demişler. Ama gerçekten insan entegrasyona geçebilir. Mesela başbakan; bugün niye herkes onu seviyor, niye başbakan olmuş? Çünkü bir fedakarlık yapmış belli noktalarda; yemiyor, içmiyor, hanımını ihmal ediyor, çocuklarını ihmal ediyor, gece gündüz seferlerde milletin menfaatini istiyor. Bugün bir şeyh niye şeyh olmuş, çünkü bir sürü menfaatini terk etmiş, kendini insanlara adamış, çile çekmiş, ızdırap çekmiş, rûhi tecrübeler yaşamış. Bir fedakarlık yani, o birinci ve ikinci imtihanı aşmış. Aşmamışsa zaten şeyh değildir, aşmamışsa zaten başbakan değildir. Onlar bizi soymak için gelmiş, kuzu postunda kurtturlar, onlardan sakınmak lazım. Fakat bu iki karakol çok önemlidir. Bu iki karakolu aşmayan, nefsi arındıramaz.

Bu iki karakoldaki imtihanı verdikten sonra, arınmayı sağladıktan sonra, birinci fayda; bütün kâinatla entegrasyona geçiyorsun. Senin maddi hizmetlerin, maddi yaşayışın, bedenin de ruhlaşıyor. Senin **'iki kere iki dört eder'** formülün maddi iken, maddenin sembolü iken, dört kere dört oluyor, on altı oluyor, tevhid ve ruhun sembolü oluyor o zaman. Rısale-i Nur'da 16, ruhun ve tevhidin sembolüdür 16. Söz'de. Kur'an'da da tevhidin sembolüdür, 16. sûre.

Hz. İsâ bu konuyu söyle tarif eder. O zamanda materyalistler varmış, Hz. İsâ diyor; ruh asildir, ruh isterse maddeleşebilir, görünür, o kolaydır. Fakat daha önemlisi de var. Sizin dediğiniz gibi eğer madde ruha dönüşebiliyorsa, bu daha mucize. O da oluyor, ikisi de oluyor aslında. Yani kolektif bir bilinç var, o gelir somutlaşır. Bir formül var 'üç kere üç dokuz eder', bu formül dokuz kalem olarak somutlaşır. Bir de ayrıca dokuz kalem el ele verip kolektif bir kişilik kazanırlarsa, bu sefer onlar ayrı bir mana iklimi olurlar, bir ruh üretirler. Yani ruh da maddeyi üretir aslında, madde de ruhu üretir. Tevhidde bunlar mümkün oluyor, tevhid büyük bir mucizedir. Nefis bu tevhidi bozuyor, yani kendi başına buyruk gidiyor; entegrasyonu, sonsuzluğu, soyut değerlen çiğniyor. **"îlla kral benim, illa dünyada benden iyisi yoktur, dünyada varsa yoksa ben varım, başkaları hepsi çöplüktür, kimse bir şey anlamıyor"** deyip (Bahaeddin gibi işte) hep kendini görür, başkasını görmez.

Hülasa: İki kere iki dört eder, dört kere dört on altı eder, yine ruha döneriz. Maddeden ruha dönüş de var, ruhtan maddeye dönüş de. Ama bu imtihanı verdikten sonra.

Cinsellik; ben, Aile ve Cinselliğin Eğitimi CD'sinde bu meseleyi yeteri kadar anlattım. Evet imtihanda en kötü bir bariyer de cinselliktir, problem olarak. İşte burada soyut-somuta dikkat edersek, aşarız. Veya bencil şahsımızı, nefsimizi, lezzetimizi değil de; toplumun faydasını, toplumun kıymetini, yanı sonsuzluğun değerini tercih edersek yine aşarız. Aşamadıysak evleniriz. Onun ötesi yasaktır. İslam'da terbiye olarak aşılır bu. Yani sen öyle vericisin ki, toplumu, değerleri, namusu, Allah'ı, ahireti, cenneti öyle düşünüyorsun ki; dünyanın o çirkef cinsel lezzetleri sana iğrenç geliyor. Fakat insan aşamayabilir, libidosu çok kuvvetli olabilir; onun için gider evlenir, hepimizin yaptığı gibi. Ötesi yasak. **Veya, libido**

hayat enerjisi demektir. Jung'un her şeyi libido ile ifade etmesi budur. Bize her şeyi hayat enerjisi yaptırır. Yaşamak ister, ebedîleşmek ister, çocuk yapmak ister. Çünkü çocukla sen bir çeşit ebedileşiyorsun. Zengin olmak ister, yemek yemek ister. Yemek de bir çeşit cinselliktir. O da bir nevi iştahtır. Hulasa bu hayat enerjisini ya iktisatlı kullanacağa; helakete felakete götüren bir motor olmayacak, bizi birbirimize barıştıran, aile kuran, aileler arası ilişkileri kuran, fedakar bir toplum yaratan bir sistem kuracağız veya lider olup diğer ailelerin imdadına koşacağız. Diğer aileler de sıkıntıda, bugün herkes kavga içinde, herkes sıkıntı içinde. Çünkü kimse evliliğin amacını bilmiyor. Yani kör dövüşü bir sistemdir gidiyor, kimse nasıl bir sistem içinde yaşadığının farkında değil. En önemli bir handikap da burasıdır. Bu cinsellik enerjisini ya terbiye edeceğiz; rahipler gibi, sofiler gibi veya evleneceğiz; hayırlı, faydalı bir toplum kuracağız. Veya bunu başka bir şekilde de tatmin edebiliriz; diğer ailelerin imdadına koşup onları kurtaran bir lider olabiliriz. Bunun dışında ben bir çare bilmiyorum. Hadımlaşmak var, o caiz değil. Ama bu handikabı da aştığında, insan sonsuzlaşıyor. Ve sonsuz bir toplum yaratacak, ortaya çıkartacak bir enerji oluyor. **Yani Japonlar'ın sloganı gibi, her Japon bir kamikazedir.** Her insan kendini topluma feda eder bir kamikaze olabilirse, o topluma bir şey olmaz. Bak adamlar "her Japon bir kamikazedir" diye bir slogan ürettiler, Amerika titredi, mecbur kaldı kalktı atom bombası attı, onları durdurmak için. Ama adamlar yine durmadılar, öyle çalıştılar, öyle okudular, öyle geliştiler ki; Amerika'yı şimdi yine sallıyorlar. Ekonomik olarak sallıyorlar bu sefer.

Bu sonsuzluğa kavuştuktan sonra, bir de (arınma, cinselliği aşma, soyut değerleri tercih etmenin yanında) insanın içinde sonsuz bir enerji de var. Yanı bunlar yine bitmez. Üstâd öyle söylüyor 24. Söz'de; insanın içinde sonsuz bir enerji var, kullan kullan bitmez, kırk bin işe yeter. Biz burada üç tane iş anlattık; o ise kırk bin işe yeter, diyor. **Ayhan Songar** rahmetli, on eli on marifetli gibi binlerce iş yapıyordu biz şaşırıyorduk ve yılmıyordu, muduydu da. Bir gün asistanı bize anlattı, demiş ki; **"bak bu kadar becerilerim var, bu kadar işler beceriyorum ama, öyle bir hayat aşkım var ki her an her şeye sıfırdan başlama azmim var. Farzet ki ben cahil kaldım, bütün doktorluğumu unuttum, giderim yeniden eğitime öğrenime başlarım, yine aynı noktaya gelirim ben. O kadar azmim var demiş."** Ve Allah rahmet etsin, öyle bir beyin vardı ki onda, yarın öleceğini bildi. Ben yarın ölüyorum, artık yazı yazamayacağım, dedi. Gazetede yazı yazıyordu. Bütün kasları, kanı kurudu; beyni kurumadı, beyni yine çalışıyordu, konuşuyordu, bilinci yerindeydi, hayret ettik. İşte o, toplumu düşünen bir tipti aslında, bir çocuk yaptı, ondan sonrada kendini topluma adadı. Siyasetle de ilgisi vardı, devletle de ilişkisi vardı ama, hizmet namına vardı. Para kapayım, hırsızlık yapayım niyetiyle değildi.

Evet, insanın içinde sonsuz bir enerji var. Çünkü bütün kâinatın küçük bir modelidir. Kâinatta sonsuz bir enerji var, insanda da sonsuz bir enerji var. **"Ah yoruldum, tükendim, işte bir çorba yaptım bittim, eridim"** demeyecek insan, sonsuz enerji var, isterse insan çalışır. Bir de bu sonsuz enerji, o barut aşkla ateşlenirse, kimse önünde duramaz. Her birimiz dünyayı da Türkiye'yi de feth edebiliriz o zaman. Eğer o barut, aşkla ateşlenirse, sonsuzlaşırsın ondan sonra. İşte burada kutuplaşıyorsun, yani öyle bir makama geliyorsun ki; manevi olarak da dünyayı evirip çeviriyorsun. Şu buraya gelsin, bu şuraya gitsin. Duanla, isteğinle, yalvarışınla, arkadaşlarınla, hatta hiç bir şey yapmadan durduk yerde... **Meselâ Taocular var Çin'de.** Adam öyle bir sonsuzluğa ermiş ki, kalbinden geçirdiği her şey oluyor. Eylemeden eyleme formülü. Sonsuzlaşıyor insan, adeta bir nevi tanrı vekili oluyor. Tanrı olamaz da,

Tanrılık ayrı bir sıfat, onun vekili oluyor. Her şeyi Allah namına yapar hale geliyor. Ondan sonra başlıyor Esma tecellisinde, her şey elinden geliyor. Bir okuyor, adam şifa buluyor. Şafi ismi çünkü. Dedik ya; Cenab-ı Hakk'ın Esma'sı, O'nun sonsuzluğunun nokta tecellileridir, yansımalarıdır. Şimdi sen sonsuzluk cephesine geçtiğin zaman, bu sefer sende 'de nokta belirlemeler başlıyor. Yağmur yok, kıtlık var; bir dua ediyorsun, yağmur olarak senin o duan taayyün ediyor, belirleniyor. Bir hasta geliyor, sen ona bir şifa okuyorsun, o şifa buluyor. Velilerin kerametleri budur; öyle bir Allah namına sonsuzluğa kavuşmuşlar ki, bu sefer o sonsuzluk belirleme istiyor, somutlaşmak istiyor, dar noktada belirlenmek istiyor. İşte yağmur olarak, rızık olarak, şifa olarak, beceri olarak, teknoloji olarak, siyasi kalkınma olarak, belli şekillerde yine topluma yağan bir yağmur gibi oluyor. Zaten tasavvuf literatüründe bu var. Madem bugün konumuz arınmadır. Bu yediler, kırklar, üçler, beşler, öyle bir takım idareleri vardır oligarşik. Manevi alanda da oligarşi var. Onlar olmazsa dünya yıkılır. Hatta bir hadiste var; kırk kişidirler o büyük sonsuzluğu yakalamış veliler. ***Birisi ölünce Allah onun yerine birisini koyuyor mutlaka, o kırk kişi sürekli dünyanın manevi idaresini yapar.*** Yani bu etkileşim kâinatta var. Sırf dindarların iddiası değıi, bazı materyalistlerin de keşfettiği bir şeydir. Yanı günahlar toplumda çoğaldığı zaman, azgınlık çoğaldığı zaman, zulüm çoğaldığı zaman kıtlık olur, zelzele olur, denizin dibindeki balıklar bile rahatsız olur. Mesela eski CHP döneminde İstanbul'un su sorununu, çöp sorununu hatırlıyorsunuz. Eski ismet İnönü döneminde Türkiye'nin kıtlık sorunu. Askerler o kadar aç kalıyorlarmış ki, (hem de askerlik dört seneymiş) karpuzun kabuğunu bile bulamıyorlarmış. İçini değil kabuğunu bile bulamıyorlarmış, o kadar açlık varmış. Yani burada İsmet İnönü'nün şahsını karalamak, kötülemek niyetinde değilim. Ama o dönem kafirlerin icraat yaptığı, küfrün işlediği, haksızlığın olduğu bir dönemdi. Zulüm vardı Türkiye de, hürriyet yoktu, üretim yoktu, bazı sıkıntılar vardı. Hulasa insan kâinatla etkileşim halindedir, insan bozulursa kâinat da bozuluyor. Onun için bazı zamanlarda o kırkların eli de kapanıyor, durduruluyor yani. Bu insanlar cezayı hak etti, sız dua etmeyin, işlek olmayın, işleviniz olmasın, bırakın ceza görsünler, diyor Allah.

İşte Esma'ya mazhariyet odur. Hani tasavvufta nihai hedef var ya; Allah'ın isimlerine ayine olmak. Yani sen öyle bir ayna, pasif bir sonsuz ayna olmuşsun ki; sende Şâfı ismi tecelli ediyor, Rahmet ismi tecelli ediyor yağmur yağıyor, Rezzak ismi tecelli ediyor bereket yağıyor. Yani biz adam olsak inanın ki; bereket de gelir, yağmur da gelir, rızık da gelir, iş de gelir. Biz adam değiliz, adam olamıyoruz da... Bu asır biraz zor bir asır farkındayım, kendimden biliyorum. İşte onun çaresi; cemaat ruhu. Üstâd ona da çare getirmiş. Eskiden bir şeyh vardı, bir kutup vardı, bir veli vardı işleri yönetirdi. Bu asırda öyle bireyler oluşmaz, dolayısıyla siz dokuz kişi bir araya gelin bir cemaat kurun, bir şahs-ı manevi kurun, o şahıs sizin ortamınız için bir kutup olsun. Yanı bir maneviyat kaynağı olsun, bir feyiz kaynağı olsun, bir rızık kaynağı olsun. Eskiden monarşi vardı İngilizce, Fransızca tabiriyle, şimdi oligarşi dönemidir. Şimdi monarşi yok, hiç kimse tek başıma ben bu işi götürürüm, diyemez. **Bediüzzaman bile o güçle, o zeka ile dememiş... Ben tek başıma yapamam, demiş. Oligarşi yani takım olursanız, cemaat olursanız bu iş olur demiş. Ve Hint tecrübelerindendir; binlerce sene test etmişler, bir toplumda yüzde üç böyle ehli kalp, ehli maneviyat, ehli zikir, sonsuz değerleri yakalamış, sonsuzluğu yakalamış insanlar varsa, o toplumda Rahmet eksik olmaz. Yüzde üç bile önemlidir.**

Hatta Üstâd diyor; her şehre bir insan bile yetişse, yine şehri kurtarır. Üstâd daha da azaltıyor; her mahalleye bir kişi, her şehre bir kişi. Şehirden kasıt; o zamanki şehirler şimdiki mahalleler gibiydi, küçüktü. Her mahalleye bir kişi olursa soyut değerler üstün gelir. Ve

insan Esma'ya mazhar olur. Cenâb-ı Hakk'ın Esma'sı hazine gibidir. Sonsuz rızık var, sonsuz şifa var, sonsuz mal var, sonsuz ruh var, sonsuz kerem var, sonsuz ilim var; sen o hâzinenin kapısını açıyorsun bu şekilde, işte veli budur. "Veli" kelime olarak, Allah'a yakın demektir. Yakın oluyorsun, kapısını çalıyorsun; kapı sana açılıyor. Sen de O'nun hâzinesinden istediğin kadar kullanıyorsun o zaman. Sen yakınlaşmamışsın, daha kapıya bile, dergâha bile gelmemişsin, nereden alacaksın, uzaktan gelmez. Ancak Allah yine acıyor da bize ikram ediyor, gönderiyor, az da olsa gönderiyor.

Şimdiye kadar konuştuklarımız, veli tipi; Allah'a yaklaşmanın velayet şeklindeki hali. Bir de peygamberler halindeki yaklaşımı var. Onlar kâinatın yazılımıdırlar, daha da öte, kâinatın ruhudurlar peygamberler. Meselâ Nur-u Muhammediye, Hakikat-ı Muhammediye diye kast ettiğimiz hakikat; kâinatın aklıdır, yazılımıdır, ruhudur. O, kâinattan çıksa kâinat delirir, kıyamet kopar. Hakikat-ı Muhammediye'den kastı, Üstâd Emirdağ Lahıkası'nda izah ediyor: **Bütün peygamberler, bütün evliyalar, bütün din, bütün ibadet, bütün hayat eşittir, Hakikat-ı Muhammediye.** Yani bu kutsal sistem, Hakikat-ı Muhammediyedır; kâinatın beynidir, ruhudur, aklıdır, yazılımıdır. Bu çıksa; düzen bozulur, yıkılır. Onun için ne yapıp edip, dini ayakta tutmak lazım. Yalnız bazen imtihan gereği olarak, kâinatta her şey tersine dönebilir. Mesela veli bir adam deccallik yapabilir, çünkü kötülükte veli olmuş, imtihan gereği her şeyin iyi-kötü versiyonu var ya; velilerin de kötü versiyonu var. O meziyetleri kazanmış ama, nefis namına kullanıyor, dünya namına kullanıyor, bencillik namına kullanıyor. İstidrac diyoruz biz buna, Allah onu batırmak için, ona o yetkiyi vermiş. Deccal'de meselâ böyle meziyetler olmuş, kerametler, tevafuklar olmuş. Meselâ (ismini vermeyeyim) birisine suikast düzenlenmek istenmiş beş kere, beşinde de nişancılar uyumuş. Allah öldürmeyince öldürmüyor. **Demek ki o Deccalin yaşaması lazımmış. Çok ilginç, beşinde de değişik noktalarda nişancılar konuluyor, beşi de uyuyor o anda, uyutuluyor.**

Şimdi velayette bir mesele var ki, peygamber çapına kadar hemen hemen genişliyorsun. Yani velidir, peygamber değildir, fakat ilgilendiği veya açıldığı saha, bir peygamberin açıldığı saha gibi. O zaman ona da bir görev verilir. İşte miraç oydu; peygamber önce veli olarak çıktı, sonra peygamber olarak döndü. Bazı velilere de peygamber gibi görevler verilir. ***Mesela peygamber gelmiyor o topluma, ama Cenâb-ı Hak, Geylani gibi, Gazali gibi, Bediüzzaman gibi, Şah-ı Nakşıbend gibi, İmam-ı Şafi gibi, İmam-ı Ebu Hanife gibi büyük zatları gönderiyor. Onlara o peygamberlik verasetini, görevini veriyor. Onlara uymadığın zaman yine ceza görüyorsun. Öyle bir durum da var.***

Hülasa: Bu noktaya gelmiş insanlar veya peygamberler, kâinatın aklı olan peygamberler, döner diğer insanları arındırır, hem de çok kolay arındırır. Ama bu noktaya geldikten sonra. Veya kolektif bir şahıs olacağız, bir kamuoyu oluşturacağız, bir oligarşik etkinlik oluşturacağız, bu şekilde de arındırırız. **Meselâ; adam gözüyle birinin gözüne bakıyor, adam eriyor, bütün nefsi, hileleri çürüyor, adam bir bakışla saf melek gibi oluyor. Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem öyle imiş.** Bazı insanları bir bakışıyla hidayete getiriyormuş. Hak edenler için tabi. Bazı veliler bunu yapıyor; elini eline veriyor, beynindeki bütün bilgiler onun beynine geçiyor. Veya bir temasla, ruhundaki bütün kirleri, hastalıkları arındırıyor. Bizde niye olmuyor? Çünkü ben materyalizmi daha zor yenmişim, nefsin hilelerini yenememişim, daha sıkıntılarım var. Dolayısıyla, şimdi zamanı gelmemiş. Zamanı gelmeyen veya hak etmemiş bir kişiden bu durumları beklemek yanlış olur.

Evet, bu asır fitne asrıdır, ahir zaman asrıdır, büyük şahısların yetişemediği bir asırdır. Ancak

Mehdi gelir o ayrı. **Üstâd; Mehdi gelinceye kadar şahs-ı manevi oluşturun diyor, kolektif kişilik yani.** Zaten eskiden parti yoktu, bir padişah gelirdi, bir kral gelirdi, işi ya bozardı veya düzeltirdi. Şimdi krallar padişahlar bir şey yapamıyor. Fas gibi bir ülke dahi krallıkla yönetildiği halde, yine de çok partili bir düzene geçmiş. İngiltere krallıkla yönetilir ama kraliçe bir şey yapamadığı için, yine çok partili düzene geçmiş. Yani zaman, parti zamanı, cemaat zamanı, ekip zamanıdır, bu çok önemli. Şahs-ı manevi çağıdır. (Bu şahs-ı manevi için ayrı bir program yapmak lazım.) Nasıl, bir sahs-ı manevi, nasıl bir ekip oluşturmalıyız ki; hem kendimizi arındıralım hem çevremizi arındıralım hem insanlara faydalı olalım. Bu şahs-ı manevinin bazı ilkeleri vardır. Geçen Sokrat'tan okudum, onun ilkeleri de aynı Üstâd Bediüzzaman'ın ilkeleri gibi: Meselâ bencil olmayacak, menfaati olmayacak, dünya siyasetine karışmayacak, yüce değerleri, soyut değerleri esas alacak. **Sokrat da Üstâd Bediüzzaman'a çok benziyor.** Ona demişler: Sen bizi rahatsız etme, bize vaaz etme; ne istersen sana verelim. Yok, demiş, ben bundan başka bir şeyle tatmin olmam. Ölümüne yine vaaz etmiş onlara, tevhidi anlatmış, birliği anlatmış. Kendi nefsini aşmış, ölümü göze alabilmiş. Evet şahs-ı manevinin formülü; üç kere üç dokuz eder, "dokuz" bir takımdır. **Nefer; eskiler nehfer derlerdi. "Neh" dokuz demek, "fer" de asker demek.** Osmanlıca'da; hani bir kişiye nefer diyoruz, aslında o yanlıştır; dokuz kişilik takımın ismidir nehfer. Nefer Arapça'dan gelirse, bir kişi manasında, savaşa katılan kişi demektir. Ama Farsça'dan kelime türetilirse, dokuz kişilik takım manasına gelir. "Uç kere üç, dokuz olur" bu, maneviyat formülüdür. Ben de bir gün İbn-i Sina'yı seyrettim televizyonda. İbn-i Sina iki yüz tane eser yazmış, tıp tarihinde altı yüz sene otorite olmuş, nice padişahları, kralları, sultanları iyileştirmiş, ama sonunda basit bir hastalık gelmiş, uğraşmış uğraşmış onu tedavi edememiş, kendisi o hastalıktan ölmüş. Şimdi ben de burada anlattım anlattım ama, ben bazen en küçük bir imtihanı zor veriyorum, bana dua edin İbn-ı Sina gibi olmayalım. Bazen insan küçük bir şeyde batabilir. Üstâd öyle diyor; bir öpmede, bir bakışta, bir habbede, bir lokmada insan batabilir. Küçük görmeyin günahın ufaklığını. İşte İbn-i Sina örneği öyledir. Basit bir bağırsak hastalığına yakalanmış, bir türlü iyileşememiş ve vefat etmiş.

Soru: Üstâd, Farabi ve İbn-i Sina'ya nasıl bakıyor?

B. Sağlam: Onlar hep aklı esas aldılar, arınmayı akılla becerebileceklerini sandılar. Bak iyi bir noktaya temas ettin, Allah senden razı olsun. Hep akılla arınma olmaz. Akıl, beynin yüzde biri veya onudur en fazla. Beynin o sonsuz katmanları nefistir, kalptir, diğer latifelerdir. Önemli olan, onları arındırmak. Yani diğer melekelerimizi arındırmamız. Meselâ şoförlükte meleke esastır, düşünme esas değil. Sen düşüneyim diye arabayı sürersen, kaza yaparsın. Melekelerinle, davranışlarınla, kalbindeki dalgalarla, hissiyatınla idare edeceksin bu işi, davranışına girecek. Hatta

Hz. Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem demiş bunu; bir gün oğlu ölmüş bir kadının yanından geçiyor. Kadın başını yoluyor, bağırıp çağırıyor. Hz. Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem diyor; "**söyleyin bağırmasın çağırmasın, ölü eziyet görür onun yüzünden**". O da Peygamber olduğunu bilmiyor; "o kim oluyor bana karışıyor" diyor. Sonra söylemişler; "Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem sen nasıl konuşuyorsun?" diye. Özür diliyor "ben sabredeceğim" diyor. Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem; **yok demiş ilk tepki önemli.** Çünkü ilk tepki, beynin alt katmanlarında kalbin bilinçaltından gelir. O önemli, düşünerek yaptığın işler ikinci derecede kalır. Değersiz değildir ama ikinci derecede kalır, ilk tepkiler, nefsin ve bilinçaltının, hatta bilinç dışı diyoruz biz. Bir bilinç dışı var ki; bütün kâinatla

entegresin sen, o entegrasyon, bilinç altınla temas halindedir. Bilinç üstü değil. Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve selleme vahiy geldiği zaman bilinç üstü, üst korteks duruyor, uyuyor; öyle vahy geliyor. Yani şudur; beyninin o yüzde onluk kısmı uyuyor, diğer yüzde doksan kısmı, kâinat ile tamamen entegre oluyor, kâinatın geçmiş ve geleceğinden bilgi akıyor kalbine, O (sallallâhü aleyhi ve sellem)'de Arapça'ya çeviriyor. Vahiy budur zaten. O iletişimi sağlayan güç de, meleke de (meleke güç demek), melek de Cebrail aleyhisselâm'dır. Biz de eğer üst korteksımızı, yapay kişiliğimizi durdursak, sonsuz kalbimize gömülsek, nefsimizi arındırıp kalbı genişletebilsek (nefis, değişik manalara gelebilir, burada hayvani duygular manasında kullanılmış); o zaman bütün kâinat halinde, ya sana bilgi gelir, ilham gelir veya iletişim halindesin, her şey sana hizmet eder. Rasûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem; **"Ben bir şeyin yanından geçerim, o bana selam verir, bana secde eder, eğilir"** diyor.

Soru: Yani ahlakın refleks haline gelmesi, değil mi bu?

B. Sağlam: Bu, kalbe mal olacak, kalpten gelecek.

Soru: ***Yapay bir ahlak değil öyle mi?***

B. Sağlam: Yok, yani ben Sezgin'ı Kemal'i seviyorsam, kalpten seveceğim. İşte arkadaşımdırlar, medenice davranayım, nazikçe davranayım, bu gerçek değil.

Soru: Aşkın oluşması için ne yapmamız gerekiyor? İbadet, ahlak tetiklemek için.

B. Sağlam: "Aşk" kelime olarak şiddetli sevgidir. Eğer bir şeyi seviyorsan, bencilliğini aşıyorsun demektir. Eğer sevemiyorsan, bencilsin demek. Bir kaidedir; bencil insanlar sadece kendilerini severler. Hatta bunun tipik örneklen siyasette çok görülür. Demirel, Saddam, Erbakan.. bunlarda hastalık olmuş, ben varsam Mehdi vardır, Türkiye vardır, hizmet vardır. Bunlar sadece kendini sever. Onlar hiçbir zaman âşık olamazlar. Başkasını sevmeyi beceremeyen, sonsuzluğa açılamaz, bencil kalır. Meselâ Özal, biraz daha başkasını kendine tercih edebilen bir tipti, onun da sebebi; (gerçi Özal da aynı eğitimden geçmişti) baba olmasıydı. Baba olan, çocuk büyüten bir insan, biraz bencilliği aşabiliyor. O şefkat duygusu, aşkı yönlendirir. Aşkla şefkat, at başı giden iki duygudur. Biraz birbirine benziyorlar; sadece aşkta insan bir karşılık bekler, şefkatte onu da beklemez. Onun için Üstâd Bediüzzaman'a göre şefkat, aşktan daha iyi bir arındırıcıdır. Çünkü karşılık beklemez. Gerçi aşkın bir sonsuzluk dönemi var ki; sen orada bir şey beklemiyorsun, tam verici oluyorsun, artık maddi bir karşılık, bir şey beklemiyorsun. O, tevhide dönüşmüş, sonsuz kemâlata dönüşmüş. Kemâlat, bir gerekçe olmadan sevilir. Meselâ biz Hz. Musa'yı niye seviyoruz, Hz. Musa'dan bize bir fayda yok şimdi? Çünkü onun kemâlatı vardır, mükemmellikleri vardır, biz o kemâlatı seviyoruz. Dolayısıyla askın da bir derecesi şefkat seviyesine ulaşıyor, ama şefkat baştan ben karşılıksızdır ve vericidir. Ve sonsuzluğa açılan bir kapıdır.

Soru: Şefkat daha üstündür o zaman?

B. Sağlam: Şefkat daha üstün ama, aşk daha yakıcıdır, daha hızlı götürebilir. Arada böyle bir fark var. insanda sonsuz bir potansiyel enerji var, bu enerjiyi tetikletmek bizim elimizde değil. **Meselâ bizim köyde adamın biri öküzüne âşık olmuş ve öküzü kaybolunca adam delirdi, şizofren oldu, bu vakıayı da biliyorum bizim köyden.** Yani insanın ne zaman neyi seveceği belli değil. Fakat fâni şeyleri sevmek, geçici şeyleri sevmek, hele cinsellik ihtiyaçlarıyla aşkı karıştırmak, hepten yanlıştır. Cinsellik ihtiyaçları farklıdır, aşk farklıdır.

Aşkta bir kemâlatı seviyorsun. Bu kemâlat bir yüz güzelliği olabilir, ahlak güzelliği olabilir, ruh güzelliği olabilir. Aşk-ı tabiat da var. Meselâ bazı Avrupa filozofları tabiata âşıktırlar. Nice şiirler yazarlar hiçbir aşkları da yok, bir kadın falan yok, onlar tabiata aşık. O tabiat aşkı, çapı da biraz büyük olduğu için, insanı maddede boğabilir, diyor Üstâd Bediüzzaman. Çoğu yerde tehlikesi var aşkın; bir kıza aşık olursun orada biter gider, erir gidersin. Hatta bir evliya varmış, Şah-ı Geylani'nın bir talebesi (Şeyh-i San'an), bir Ermeni kıza aşık oluyor.

Hikaye şöyle: Şah-ı Geylani'nin üç tane talebesi var, birisi bir problem yapıyor, Şah-ı Geylani de ona; Allah seni domuzların çobanı yapsın, diye beddua ediyor. Çok büyük bir veli imiş, aynı zamanda âlimmiş. Herkes şaşırmış; bu adam nasıl her şeyi bırakıp gidip domuzların çobanı olabilir? Zamanla bir Ermeni kıza âşık oluyor, o kızın peşinden kalkıp Gürcistan'a gidiyor. Orada Tiflis'te, gerçekten, o kız uğruna domuzların çobanı oluyor. Sonra ayılıyor tabi. Şah-ı Geylani'nin o duasını hatırlıyor ve yanlış yaptığını anlıyor.

Nefsâni aşklar da var. Nefiste de potansiyel enerji çok var. Meselâ öyle yazarlar var ki; bir gecede 400 sayfalık bir kitap yazmışlar. Üstâd diyor; ben on dakikada bir risale yazdım, on dakikada biz oturamıyoruz bile. 6 saatte kocaman 30. Söz'ü yazmış, biz okusak bitmiyor. Bast-ı zaman değil, öyle bir aşk enerjisi aktivitesi oluyor kı; o anda sen olağanüstü, mucizevi bir şekilde faaliyete geçiyorsun. Yani Kemal şimdi diyelim ki haftada bır-iki iş yapıyor, eğer aşka gelirse, ondaki potansiyel enerji aktıvite haline gelirse, şimdiki ışın yüz katını bile yapabilir, yapanlar da var dünyada. İbadet, aşkı yönlendirir. Soyut değerlen kavrayıp, Cemali yani kâinattaki güzelliği görmek. **Ama neyin, ne zaman, nerde tetikleneceğini bir Allah bilir.** Hani beş mugayyebat, beş bilinmez var ya; insandaki aşk enerjisinin de ne zaman, nasıl tetikleneceği belli olmaz. Gidersin bir çingeneye aşık olursun; niye aşık oldun bilemezsin. O senin elinde değil, orda Allah tetikletmiş onu. Önemli olan o enerjiyi israf etmeden, kötüye kullanmadan, namussuzluğa bulaştırmadan, sonsuzluğa açılan bir füze yapabilmek, seni yükselten bir füze yapabilmek.

Doğru kanalize edebilirsen başarabilirsin.

B. Sağlam: Allah zaten o enerjiyi, onun için vermiş. Size bir misal vereyim; ağaçlar âşık oluyor, çiçekler âşık oluyor, birbirlerine aşklarını ilan ediyorlar bazı bitkiler. Bu aşklar nasıl açılıyor biliyor musunuz? Rüzgarın şiddetinin ölçüsüyle. Rüzgar şiddetli esince, o çiçek açıyor mesela. Bahane yanı. O enerji bir bahane arıyor. Önemli olan, bahaneleri aşıp gerçek hedefe varabilmektir. Yanı ben diyebilirim ki; bütün şairler aşıktır aynı zamanda. Bir kısmı hedefe varmış, sonsuzluğu yakalamış; bir kısmı aşkında boğulmuş, batmış, işte bizim bu konuda bir konferansımız var; **Dar Noktada Boğulmayıp Sonsuzluğa Yelken Açmak.** O aşk enerjisi alevlendiği zaman dar noktada boğulmazsan, ***"bu gittiğim yer dar bir nokta mıdır değil midir, maddi midir değil midir, fani midir değil midir,"*** diye test edebilirsen; sonsuzluğa açılırsın, yelken açarsın. Sonsuz bir mesafe, sonsuz bir ufuk açar sana, o aşk enerjisi. Yani aşk enerjisi, nefis, hayat enerjisi; bunlar eş değer şeylerdir.

K. Ayyıldız: Peki şimdi bu asırda çok negatif tetikleyiciler var. Hatta bir ifadeyle; bizim dedemizin hayatı boyunca yaşamış olduğu bilgi bombardımanını, biz sadece bir günde alıyoruz. Bu istatisdkî bir bilgidir Amerika'da. Dolayısıyla pozitif negatif her neyse; deccallik yapan aldatıcılık yapan tetiklemeler var. Adam yoğurt satacak; kadın gösteriyor, bu negatif tetiklemelerden kastım o.

B. Sağlam: Bazı şeyler de güzel. Mesela bakıyorsun National Geografıc'de ne kadar güzel

şeyler var; ama arada bakıyorsun abuk sabuk ifadelerde oluyor. Küfre maddeye dar noktaya indiriyor. Dolayısı ile sesini kesip dinlemen lazım. Ben mesela bir ara sesini kapatıyordum, müzik koyup öyle dinliyordum. Çünkü saçmalıyor, midemi bulandırıyordu. Sadece güzelliği seyrediyorum. Bu kadar negatıflığe rağmen; bir yandan da bağlantıyı kurmak lazım, zikir yapmak lazım. Hani tezkiye ya baştaki konumuz; bunun için de önermelerden bir -tanesi ibadet, ibadet de nedir? Salat; yani direk, omurilik olacak, ayakta durabileceksin bu dünyanın zorluklarına karşı. Bir tanesi de zikir. Geçmiş zamanda Allah'ın güzel isimlerini tekrar tekrar zikretmişler. Şimdi böyle bir çözüm yok bu asırda gördüğüm kadarıyla.

Evet şimdi bu asırda hiç aşk yok. Bu, dikenli çölde gül aramaya benzer. Yani bu asırda aşk eşittir ihtiyaç. İşte "ben eşimi çok severim" der; aslında onun gelirine veya nefsani isteklerine aşıktır. Yani güzellik kavramı, Cemal kavramı, kemâlat kavramı, şiir yok mesela, ölmüş.

Bizim şimdiki şiirler Ayhan Songar'ın tabiriyle; adam ne kadar deliliğini, zırvalığını ifade ederse, o şiir o kadar değerli oluyormuş. Yanı tamamıyla şizofren bir asır. Böyle bir asrı tedavi etmek için işte bir saat boyunca konuştuğumuz o reçeteyi uygulamamız lazım.

Önce, insanları bir değere inandırmak lazım. Yani kâinatta bir realite var, bir güzellik var, bir Cemal var. Üstâd Bediüzzaman Risâle-i Nur'da öyle yapıyor. Önce ispat ediyor bir realite var, sonra o realiteyi tanıtıyor, sonra onu sevdiriyor. **Risale-i Nur'da ölçü bu; ispat, marifet sonra muhabbet.** Şimdiki insanları böyle bir eğitimden geçirmemiz lazım. Onun için size "Sözler" verdim okuyun diye. Risale-i Nur'un her risalesinde bu üç aşama var. **Biz öyle bir çamura batmışız ki; tamamen çırkef bir cinsellik, aşk diye yutturuluyor insanlara, hiç aşkla alakası yok. Tuvalete gider gibi cinsellik var.** Bencillikten de beter, tamamıyla bir bataklık. Bu çirkef bataklıktan kurtulmak için, önce kâinatta tutunabileceğimiz bir realite var mı, bu kocaman kozmos bir realite mi değil mi, test etmemiz lazım. Bu realiteyi gördükten, inandıktan sonra, onu tanımaya başlayacağız. Nasıl bir varlıktır, özellikleri nedir, esması nedir, sıfatları nedir? Sonra onu sevmeye çalışacağız. O Cemalini, Kemâlini, güzelliğini, hayatımızda ve kâinatta, baharda, tabiatta görüp ona aşık olacağız. Nihai hedef yine aşktır.

Bu, Rısale-i Nur'un metodudur. Risale-i Nur'un metodunda zikir de var, ibadet de var. Zikir şudur:

Şendeki o enerji bu asrın veya her asırdaki diğer gürültülü çağların tesiriyle parçalanmış. Yanı şöyle; sen parça tesirli bir bombasın, parçalar birbirinden kopuk olduğu için alevlenemiyor, araya engeller girmiş. Zikir işte odur. Sen konsantre oluyorsun, tek bir hedefe kilitleniyorsun, Allah Allah çekiyorsun veya başka bir isim çekiyorsun veya başka bir ibadet yapıyorsun veya İlmî bir mesele peşine gidiyorsun, o şendeki parçalanmış sonsuz enerji bırleşiyor, canlı hale geliyor ve patlamaya, alev almaya, tetiklenmeye müsait oluyor; zikir budur. Hiç olmazsa zikirde, insan uyurken günlük bütün o şizofrenik olayları, darbeleri unutup, şöyle Allah'ın sonsuzluğuna sığınıp, güzelliğine sığınıp, onun aşkıyla yatsa insan en azından; iyi bir reçetedir. Yani her yatsıdan sonra yatarken bir muhasebe yapıyorsun, her şeyi bırakıp sonsuzluğa ve sonsuz bir güzelliğe sığınıyorsun.

Kâinatı kirli görmemek. Küfür, kâinatı kirli ve çirkin görmektir, diyor. **Kâfir âşık olamaz, kafir daima bencildir. Çünkü her şeyi çirkin görüyor, her şeyi çirkin gören bir insan âşık olamaz.** İman, her şeyi güzel gösteriyor, musibeti bile güzel gösteriyor. Musibeti, tetikleyici bir füze olarak görüyor. Nasıl bugün Rusya, Amerika, Çin, füzeleriyle övünüyor; bizim için

her musibet, bir füzedir. Hayatı geliştiren, evrımleştiren, güzelliğe götüren bir darbedir, bir füze patlamasıdır. Biz bu nazarla kâinata bakarsak; kâinatı bir cennet gibi görürüz. Daha cennete girmeden, cennet hayatını bu dünyada dahi Cenâb-ı Hak bize nasip eder. Biz birbirimize yardım edeceğiz. Yanı bir yerinde bir yaran varsa, yaran var diye senin başına balyoz mu indireceğiz? Hayır, gelip şefkat ederek tedavi etmemiz lazım. "Yok senin niye yaran var, al bir balyoz da benden" demeyiz. Şimdiki bazı dindar Müslümanların yaptığı budur. Adam yaralı; şefkatle gidip biz o yarayı tedavi edeceğimize, öpüp okşayacağımıza, merhem süreceğimize, pansuman yapacağımıza; adamın başına bir balyoz da biz indiriyoruz. "Seni gidi kafir, seni gidi bencil, sen niye böylesin? Hadi bir tokmak da benden." Böyle tedavi olmaz. İslam Rahmet dinidir. Rahmet ne demek? Şefkat demektir, fedakârlık demektir. Yoksa biz birbirimize 11 sene 12 sene sabredemezdik, böyle olmasaydık. İncil, işte Hz. İsâ'nın metodu burada devreye giriyor.

Soru: Zikirden gaye "Lâ İlahe İllallâh "demekle insan gerçekten arınabilir mi? Yoksa anlamını mı düşünmek gerek?

B. Sağlam: Cehrî zikir şu; Üstâd'a göre bir zaman tabiattaki putları kırmak için sesli yapılır. Hafi yanı gizli zikir de içimizdeki putu kırmak içindir. Zikrin iki ayrı faydası var, iyi ki hatırlattın. Konuştuğumuzun dışında iki ayrı faydası da var. Fakat zikrin asıl amacı konsantrasyondur, içimizdeki enerjinin toparlanışıdır. Meselâ namaz, en büyük zikirdir, namaz iyi bir konsantrasyondur. Kur'an okumak yine öyle. Ben kırk keredir Yusuf sûresini okuyorum, dinliyorum hiç bıkmadım. Çünkü her seferinde bendeki o zihin dağınıklığını gideriyor, yani bilgisayardaki bilgileri bir araya getiriyor. Belki bin kere daha dinleyebilirim. Bildiğim süre, mealini yazdığım sure, ama bin kere dinleyebilirim. Çünkü her seferinde bendeki o enerjiyi biraz daha toparlıyor. Ve Kur'an-ı Kerim çok mucizevi şekilde; bir "kadınları anacağınızı Allah biliyor" diyor, bir de **"Allah'ı anacağınızı Allah biliyor"** diyor. Kadın meselesi çok büyük bir problemdir dünyada, cinsellik yani Kur'an'ın kastı burada. Çünkü cinsellik sayesinde ebedîlik kazanılacağı duygusu, yanılgısı var insanda. Aslında zikir, insanı ebedileştiriyor da. Senin dağılmış, çöpe gidecek enerjini toparlıyor, ebedileştiriyor. Yani bu organizma aslında ebedî yaşamak istiyor. Bencilik her zaman kötü değil. Meselâ herkesin bir dükkanı olması, bir çarşı pazarda yeri olması, herkesin bir evi olması, bir arabası olması, bu kadarı caizdir, hatta gereklidir. Sizin nefsinizin de sızın üzerinizde bir hakkı vardır. Ama kanserli hücre gibi, bütün Türkiye benim olsun. Adamın 50 milyar doları var, bir 50 milyar dolar daha nerden çırpayım diye düşünüyor. Bu kötü yani, bu sonsuz bencillik kötü; yoksa nefsin bazı görevleri var ki insan üzerinde; insanın onları yerine getirmesi lazım. Bu hadisin emridir.

Arınmada en büyük problem; ebedîleşme duygusunu yanıltmak, hedefine iyi yönlendirmemektir. Burada iki noktada hedeften sapılabiliyor. Biri; ibadette, yani ya puta veya başka bir şeye taparsın, ya da Allah'a taparsın. Bir de cinsellik konusunda sapılabilir. Meselâ sapık diyoruz cinsellik konusunda, niye? İnsan evlenirken çocuk yapmak dışında, sırf nefsani gayelerle evlenirse; bir nevi sapıklık oluyor. Çünkü o evliliğin amacı; üretim yapmak, çocuk yapmak, seni bir şekilde ebedîleştirmektir, çocuk sayesinde. Hatta ilerde senin çocukların çoğalır, torunların olur. Onların da torunları olur. Kolektif bir kişilik olur. 3 kere 3, 9 eder formülü orada da bir kolektif kişilik oluşturur. Sen rûhen bir Adem oluyorsun, gavb âleminde melek gibi yaşıyorsun. Onların yaptığı sevaplar, güzellikler, ibadetler sana da geliyor.

Soru: Serap gibi boş geçen bir ömür de anlattığınız?

B. Sağlam: O işte fâni şeklidir. Bugün o niyetle evlenmeyeler, o niyetle aşk yapmayanlar, o niyetle hayatını yönlendirmeyenlerin hayatı serap gibi geçer. O, kâfirler içindir. Dikkat edersen o hikâyenin sonunda; kafirler için diyor. Kâfirlerin hayatı, bir serap gibidir. Hatta Ra'd sûresinde şuna benzetir. Susamış bir insan elini suya uzatır, bir türlü eli suya ulaşmıyor. Kafirler de ebediyet isterler, aşk isterler ama... elleri bir türlü ona ulaşamıyor. Çok da susamışlar aslında, çünkü Allah'a inanmıyorlar. Biz biraz doyuyoruz yine; arada namaz, ibadet, zikir, Kur'an; epey gıda yiyoruz. Onlar o gıdaları da yiyemiyorlar, hepten açtırlar, ama bir türlü ellen ulaşmıyor, diyor. Ben, o kafir modeli, kendi hayatım için yazmadım. Bizim çocuklar da sordu; "baba sen bunu bizim için mi yazdın?" Yok dedim orada hikayenin sonunda kafir modeli olduğu belirtiliyor.

Soru: Yunus peygamberin, hûtun karnına girmesi sembol müdür, temsilî midir Kur'an'da, yoksa gerçekten balığın karnına girmiş midir? Çünkü Lem'alar'da da geçiyor biliyorsunuz.

B. Sağlam: Tarihî boyutu ister var olsun ister olmasın, Kur'an o kısımla ilgilenmiyor. Ben inanıyorum ki, tarihî hakikati de vardır. Ama asıl mana, nefistir orada, nefis balığı, nefis hûtu. Nefis bir balık gibidir. Ve diyor ki orada; kıyamete kadar orada kalacaktı. Kıyamete kadar ne balık kalırdı ne insan. Fakat insan kıyamete kadar nefsinin elinde azap çeker. Belli ki mecazdır. Çünkü kıyamete kadar dediğine göre nefsi kastediyor.

Soru: Kabir âlemine biraz değinebilir misiniz? Nefis nasıl kalıyor kabir âleminde?

B. Sağlam: Dün akşam onu düşündüm, yani nedir bu? insan öldükten sonra nasıl bâki kalıyor? Etkileşim sistemi, kayıt sistemi kâinatta var. İkincisi; dalga boyları var kâinatta, binlerce çeşit dalga boyu var. Tahmin ediyorum ki; insan hangi bilinç haliyle ölse, o bilinç haliyle kâinatın değişik yerlerine kaydediliyor. Değişik dalga boylarına bindiriliyor, yıldızlar arası gezdiriliyor veya başka yere götürülüyor. Üçüncü olarak, bir de korunma var, bir yerde hapsedilebilir. Ama hangi bilinçle ölürsen, o şekilde kabir devam ediyor. Üstâd Bediüzzaman Van'da bir kabrin başında gülümsüyor.

Talebeleri soruyor; **Üstâdım ne oldu?**

Cevap veriyor: **Ölmüş, 40 senedir halen boncuğunu diziyor, diyor, insan hangi halet üzere ölürse, o halette kalır. Onun için hiçbir anınızı kaybetmeyin.** Hep mutlu, hep neşeli, hep imanlı, hep umudu olacağız. Çünkü insan her an ölebilir, özellikle trafikte olanlar için. Dolayısıyla hangi hal üzere ölürsen, öyle gidersin. İşte imanı güçlü olanların, bilinçaltı imanla dolu olanların, o sekerat anında bilinçaltıları, devreye giriyor, onları kurtarıyor. Diyelim ki bir gaflet anında, meselâ tuvalette öldü. Bir şey olmuyor ona; çünkü bilinçaltı imanla dolu, melekeleri hep dolu. Tehlikeli olan; mutlak gaflet halinde ölmek. Maddi şekil önemli değil. Bilinçaltının imanla dolu olması, melekelerin imanla eğitilmiş olması önemli.

Soru: Kabir dediğin zaman, onun manası ne peki?

B. Sağlam: Kabir; toprak altındaki bir yer değil. Yalnız, toprak altındaki o kemiklerle, DNA'larla ruhun bir alakası var. Çünkü ruh orada da kayıtlı; dalga boylarında, kayıt sistemlerinde veya başka hapishanelerinde. Kâinatın hapishaneleri de vardır.

Soru: Nedir?

B. Sağlam: Cehennem bir hapishanedir, magma tabakası bir hapishanedir. Üstâd Bediüzzaman öyle diyor. Dünyanın dibindeki cehennem; bazı ruhları orada hapsediyor Allah. Demek ki kes fen görmüşler. Magmanın sıcaklığı 5000 derece var. Ruhun kabirle de alakası var. Çünkü ziyaretine gittiğin zaman bir etkileşim, senin kalbine de etki yapar.

Soru: Ruh cesedin yanında durur derken, o açıdan mı söyleniyor?

B. Sağlam: O ilişkidir, sadece ilişkisi devam ediyor, yoksa ruh serbest. Ruh ya hapsedilir veya serbest bırakılır. **Bir yerde kaydedilir. "Azrail" kelime olarak zaten "koruyucu" demektir.** ***Herkes biliyor ki, Azrail ruhu alandır. "Azrail" kelime olarak, ruhu alan değil, ruhu koruyan demektir. "Azra" koruma demektir, "il" de Allah'ın Allah demektir. İsrafil ölümü sağlıyor, Azrail de ruhu teslim alıyor.***

Soru: Yani kimisi tutuklanıyor, kimisi tutuksuz mu yargılanıyor?

B. Sağlam: Yargılama sonraya bırakılır; kimisi tutuklanır, kimisi serbest bırakılır.

Soru: İsrafil denildiği zaman "öldüren" demektir. Bu öldürme kıyametten önce nasıl oluyor?

B. Sağlam: Her ölüm bir kıyamettir. Senin ölümün senin kıyametindir.

Soru: Dirilme, haşır var ya?

B. Sağlam: Büyük ölüm de olacak.

Soru: Acbü'z-zeneb dediğimiz kuyruk sokumundaki bir hücre asla yok olmuyor, dağılmıyor, atomlarına ayrılmıyor; o mu tekrar dirilecek?

B. Sağlam: O kemik parçası şart değil. Nasıl bir ağaç, bir çekirdekten bir daha diriliyor, vücudun herhangi bir molekülü olsa yetiyor, holografik muhafaza için. İlla kuyruk sokumundaki o kemik parçası şart değil,

Soru: Peki ruh ve beden birleşmesi nasıl olacak?

B. Sağlam: Bu şuna benzer; diskette ruhun var, ama bilgisayara geçiriyorsun, bedenleniyor bilgisayarda. Fakat mesela bazı kötü davranışlar, melekeleşmiş; beyin arınsa da o meleke silinmiyor.

Soru: Onu nasıl silebiliriz?

B. Sağlam: O artık imtihanı sağlayan negatif bu güçtür.

Soru: Trafikte küfür etmek mesela?

B. Sağlam: Onu imtihan sistemi içinde değerlendireceğiz.. Her zaman değil bazen daha şiddetli tesir eder.

Soru: En son İsrafil ölümü sağlıyor dediniz, nasıl oluyor yani?

B. Sağlam: Kâinatın ölümü.

Soru: Ruhların ölme diye bir durumu yok değil mi?

B. Sağlam: Ruh bir daha bedenlenir ikinci dirilişte.

Soru: Dalga boyu, farlı bir âlem midir?

B. Sağlam: Milyarlarca çeşit dalga boyu var. Biz bilmiyoruz kı kâinattaki enerji çeşitlerini!

Soru: Gaybî diyebilir miyiz?

B. Sağlam: Bir kısmı gaybîdir. Işığın sabit hızı saniyede 300 bin km. Bunun 50 bin katı daha hızlı ışıklar tespit edilmiş kâinatta. Bilim adamları uğraşıyor, ışık hızları, dalga boyları çeşit çeşittir. Hatta Üstâd Bediüzzaman; "Şah-ı Geylani nurlar içinde yatıyor" diyor. Demek ki etrafında kabri, dünyası, sarayı, gayb âleminde nurlarla yapılmış bir yer.

Soru: Şah-ı Geylani'nin vasfı nedir?

B. Sağlam: Şah-ı Geylani'nin vasfı; tevhidde çok zirve, Peygamber'in sevgisinde çok zirve, İslâmî bilgide zirve.

Soru: Yazdığı bir kitap niye yok?

B. Sağlam: İhtiyaç hissetmemiştir, o günün şartlarında arınma lazımdı. Bu asırda arınmanın ilimle olması lazım, ilimsiz olmuyor. Dolayısıyla biz ilimle arınmayı sağlayacağız.

Soru: O zamanda ilim lazım olduğunda ne yapıyorlardı?

B. **Sağlam**: O gün ilme muhatap olacak kişiler de yoktu. Manevi güç, göz gücü, kalp gücü ile o şekilde aktif bir hizmet yaptılar ve ümmeti mutlak sapıklıktan kurtardılar. Yoksa eğer tasavvuf gibi ve bu gibi manevi arınma yolları olmasa idi, sırf fıkıh ile veya camiler ile İslam ümmeti devam etmezdi, kesilirdi.

Bahaeddin Sağlam

Kaynak: Risale-i Nur'un Manevî Bir Müdafaası Celcelutiye'nin Şerhi Ve İzahı, Tercüme ve Hazırlık: Bahaeddin Sağlam Tebliğ Yayınları No: 27 İstanbul, 2006

ÜMİT KIVANÇ'A CEVAP- BİRİKİM DERGİSİNİN YAYINLAMAYI REDDETTİĞİ MAKALENİN ÖYKÜSÜ

ÖNSÖZ

Birikim'in yayınlamayı reddettiği makalemin bir risaleye dönüşmesi fikri arkadaşlarım Ayşe Günaysu ve M. Sabri Koz'a aittir. Bu fikri veren ve farkında olmadan beni ikna eden bu iki dostuma teşekkür ederim. Ben makalemi başka dergilerde yayınlama arayışındaydım. Yazıyı okuması için yolladığım Ayşe Günaysu bana "neden bunu kitap halinde basmıyorsun?" dedi. Ben de kendisine öyle bir fikrim olmadığını, başka dergilerde yayınlamayı deneyeceğimi bildirdim. Dostum Lütfü Seymen'in yayınladığı *Müteferrika* dergisi yayın kurulunda yer alan M. Sabri Koz da, aynen Ayşe Günaysu gibi, bu makaleyi kısa bir risale haline dönüştürüp yayınlamamı tavsiye edince arkadaşlarımın tavsiyesini yerine getirmeye karar verdim. Okurun konuyu iyice anlayabilmesi ve kendi serbest kanaatini geliştirebilmesi için konuyla ilgili yazılan da bu risaleye dâhil ettim. Risalenin en sonunda yer alan "Sosyalistler, Antisemitizm ve Siyonizm" yazım ise 11 Kasım tarihinde sosyalist görüşlü *Birgün* gazetesinin "Forum" sayfasına yollandı ancak yayınlanmadı. Gerek Yazıişleri Müdürü Murat Ören ve gerekse Forum Sayfası Yayın Kurulu yazımın yayınlanıp yayınlanmayacağı hususundaki suallerime cevap vermemeyi tercih etti.

Osmanbey, Teşvikiye,
Kasım 2004.

SUNUŞ

Bu risale bir isyanın dile getirilişidir. Öyküsü de şu.

Her şey *Radikal İki*'hin 4 Temmuz 2004 tarihli nüshasında yer alan "Irak İşgalinin Mimarları" başlıklı çeviri metnini salt basın ahlâkı ve çeviri usulü açısından eleştiren bir yazıyı *Radikal İki'ye* yollamamla başladı. Bu risalede de yer alan bu yazım 11 Temmuz 2004 tarihli *Radikal İki*'de yayınlandı. Ancak beni fevkâlade şaşırtan yazının sonuna iliştirilen "Editörün Notu" imzalı kısımdı. Müstehzi bir üslûpla yazılan bu notta beni en fazla rahatsız eden, fahiş bir yanlışa dikkati çeken yazımın hiçbir yerinde ima yollu dahi herhangi bir itham olmamasına rağmen "Editörün notu"nun *Radikal İki'yı* "antisemit" olmakla itham etmişim gibi bir hava yaratmış olmasıydı. Tartışma yaratmak istemedim ve *Radikal İki'ye* herhangi bir karşılık vermedim.

Böylesi bir cevaba lâyık olmamama rağmen eski *Radikal* köşe yazan, öykücü, romancı, *Birikim* dergisi görsel tasarımcısı ve muhtelif belgesel, kısa ve deneysel filmlerin yönetmeni ve kurgucusu Ümit Kıvanç bu yazıyı okuyunca, kendi deyimiyle "sabrı taşacak" ve uzun bir şikâyetnameyi kaleme almaya karar verecekti. Yazımın Kıvanç'ı öfkeye boğduğundan hiç haberim yoktu. Ta ki zaman zaman araştırma yazılarımla katkıda bulunduğum "aylık sosyalist kültür dergisi" *Birikim* editörü Abdullah Onay ile Ağustos ayı içinde yapacağım bir telefon konuşmasına kadar.

Onay bu konuşma esnasında Ümit Kıvanç'ın *Birikim*'de yayınlanmak üzere *Radikal İki*'de

yayınlanan yazımı eleştiren bir makale gönderdiğini ve okumam için bana ileteceğini söyledi. Birkaç gün geçmesine rağmen yazının gelmemesi üzerine Abdullah Onay'a telefon ettiğimde Onay, Kıvanç'ın yazıyı tekrar gözden geçirmek ve yeni şekliyle yollamak üzere geri çektiğini bildirdi. Nihayet Abdullah Onay, Kıvanç'ın yazısını 18 Eylül 2004 tarihinde elektronik posta ile yolladı ve müsait bir zamanda bir mekânda buluşup çay içmeyi ve konuşmayı teklif etti. Birkaç gün sonra kendisiyle Mephisto Kitabevi'nde buluştuğumda yazıyı okuduğumu söyledim ancak fazla bir yorum yapmadım. Hatırladığım kadarıyla Abdullah Onay'a yönelttiğim, "Ben Musevi olmasaydım Ümit Kıvanç bu yazıyı halen yazar mıydı?" sualine Onay'ın cevabı "herhalde hayır" idi. Kendisine cevap yazıp yazmayacağıma henüz karar vermediğimi, cevaplandırmaya karar vermem halinde *Birikim*'in yazıma müdahale etmeyeceğini ve aynen yayınlayacağını umduğumu da ekledim. Onay bu sözlerime gülümseyerek mealen "şimdiye kadar yazılarında hiç öyle bir şey oldu mu?" şeklinde karşılık verdi. Tek çekincesi şuydu. Cevap vermem halinde Ümit Kıvanç cevabımın yazısının yayınlanacağı Ekim sayısında değil bir sonraki sayıda yer almasını istiyordu. Nedenini sormadım, fazla ilgilendirmiyordu zira nasıl olsa o kadar kısa zaman zarfında cevap hazırlamaya vaktim yoktu. Abdullah ile hemfikir olduğumuz diğer bir konu ise Kıvanç'ın "İsrail Devleti'ni eleştirene hemen antisemit yaftasını yapıştırma" konusundaki şikâyetinin Türkiye için pek geçerli olmadığıydı. Türkiye'de manzara tam aksiydi, İsrail'i eleştirmek siyaseten doğru tavırdı. Abdullah Onay le bu minvalde 10-15 dakika konuştuktan sonra başka mevzularda sohbet ettik, sonra da dostane duygularla ve-dalaşarak ayrıldık.

Ümit Kıvanç'ın "Politik doğruluk hakikate karşı" Başlıklı Yazısı

Ü m it K ıvanç'ın yazısı Birikim 'in "Madalyonun iki yüzü Anti-semitizm ve siyonizm " başlığıyla antisem itizm e ayrılmış Ekim sayısında yer aldı[44]

Yazı şöyle başlıyordu:

Rıfat Bali'nin Radikal İki'ye yazdığı bir yazı,[45] uzun zamandır muzdarip olduğum bir konuda sabrımı taşırdı. İzninizle, Nazilerin Yahudilere karşı işlediği suçların insanlık ailesinin fertleri olarak hepimizin üzerine yüklediği yüklerden artık kurtulmak istediğimi belirtiyorum. Şartlar bunu gerektiriyor ve zorluyor. Şu anda İsrail devleti korkunç insanlık suçlan işlemeye müthiş bir küstahlıkla devam edebiliyorsa, bu sadece, bu devletin ezmeye çalıştığı insanlarınkiyle kıyaslanmayacak kadar büyük bir askerî güce ve ABD'nin sağladığı pervasız korumaya sahip oluşu sayesinde değil. "Holocaust geçirmiş insanların devleti" etiketi, İsrail'e bugüne kadar hiç azımsanmayacak bir manevî koruma sağladı. Çünkü tam da İsrail devletine karşı dünya çapında bir seferberliği ete kemiğe büründürebilecek insanlar, anti-semitizme yuvarlanma

---

44

Ümit Kıvanç, "Politik doğruluk hakikate karşı", *Birikim,* Ekim 2004, sayı 186, s. 31-43, 31. Yazıda siyah karakterlerle yapılan vurgular Ümit Kıvanç'a aittir. Kıvanç'ın katkıda bulunduğu filmlerin künyeleri www.gecetreni.ws web- sitesinde mevcuttur. Ümit Kıvanç bir dönem İstanbul Bilgi Üniversitesi bün-yesinde mevcut olan ve Nisan 2002 de faaliyetlerine son veren www.medyak- ronik.com medya eleştiri sitesinin kurucu ve editörlerindendi. Hâlihazırda www.haysiyet.com web sitesi editörüdür.

45 Ümit Kıvanç'ın dipnotu: "Rıfat Bali'nin yazısını internetten okuyabilirsiniz: http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=3632&ta- rih=15/07/2004&ek_tarihi=ll/07/2004."

kaygısı yüzünden, başka hiçbir konuda görülmemiş bir şekilde, elleri kollan bağlı kalabiliyor.

Naziler gerçeği bir defa eğip bükmüşler, sonu acı olmuştu. Şimdi Nazi zulmünün kurbanlan, katillerinin izinden gidiyor. İsrail devleti yüzünden gerçek yine tersyüz oldu. İbretlik Holocaust öyküsü, bugünün koşullannda, "İsrail zulmü"nün meşrulaştırıcısı haline geldi.

Bu duruma son vermeliyiz.

Herhalde bu hissiyatımda yalnız değilim ki, dünyamn pek çok yerinde, solculann, sosyalistlerin ya da daha genel tanımlarla konuşacak olursak, eşitsizliklere, adaletsizliklere karşı, insan haklannın genişlemesinden yana olan insanlann böyle bir konuyu ortaya getirdikleri, tartıştıkları görülüyor.

"Yahudi düşmemi **olmadan** İsrail devleti ile mücadele edilemez mi?" Tartışılan soru bu. Kastedilen ise şu: "Yahudi düşmanı **ilân edilmeden** İsrail ile mücadele edilemez mi?" Zira bu tartışma yoğun bir Yahudi» düşmanlığının hüküm sürdüğü Müslüman veya Nazi kalıntısı çevrelerde değil, anti-semitlikle alâkası olmayan demokrat, solcu insanlar arasında yapılıyor. Anti-semit "olma" veya "ilân edilme"yi sorun sayan, bu insanlar. Çünkü aynı zamanda İsrail'in icraatı karşısında dehşete düşüyorlar ve itiraza, eleştiriye yeltendikleri anda karşılarına dikilen "Anti-semitizm Alanı - Geçilmez" levhalarından muzdaripler.

Kıvanç önemli bir bölümünü alıntıladığım bu uzun girizgâhını "Bu tür bir zihin temizliği için, önce bir takım manevî baskılardan kurtulmalıyız" cümlesiyle sona erdirdikten sonra *Radikal İki'nin* 8 Temmuz 2004 tarihli nüshasında yer alan "Irak İşgalinin Mimarları" başlıklı çeviri makaleye karşılık 11 Temmuz 2004 tarihinde *Radikal İki'de* yayınlanan yazımı vesile ederek şahsımla ilgili şu görüşleri sıralıyordu:[46]

"Sorunlu" Olan Dedektör mü Acaba ?

Rıfat Bali, *Radikal İki*'nin 8 Temmuz 2004 tarihli sayısında yer alan bir yazıya çevirmen tarafından eklendiğini düşündüğü, "Evanjelik", "Yahudi", "karanlık", "Siyonist" ve "siyah Hıristiyan" gibi arabaşlıklar aracılığıyla anti-semitizme meydan verildiğini imâ ediyordu.[47] Arabaşlıkların konduğu çeviri yazıda mevzu, kabaca, İsrail lobisinin ABD yönetimi üstündeki etkisiydi. Gerçi Rıfat Bali meselenin esasına dair pek laf etmediği, sadece anti-semitizm dedektörlüğü ile meşgul olduğu için bu olgu hakkında kendisinin ne düşündüğünü ayrıntılarıyla anlayamadık bu yazıdan. Yine de "esasa ilişkin" bazı ipuçları vardı ve bunlar, -haydi genellemeyeyim- beni, -haydi nazik olayım- hayrete düşürecek cinstendi. Meselâ:

"...bu metinden akılda kalan, Amerika'daki aşırı sağ ve Türkiye'deki aşırı sağ ve İslamcı kesimin yayın organlarında da yoğun bir şekilde rastlanan, şu saçma genelgeler kanaat idi: 'Başkan Bush İsrail'i destekleyen Hıristiyan Siyonistlere veya popüler deyimle Evanjelistlere sempati duyuyor. Onun yakın çevresinde yer alan üst düzey danışman ve siyasetçilerin çoğu 'yeni muhafazakârlar' olup önemli bir kesimi Yahudi'dir. Asli

---

[46] Ümit Kıvanç, a.g.m., s. 32-33. Siyah karakterli vurgulamalar yazara aittir.

[47] Ümit Kıvanç'ın notu: "Söz konusu arabaşlıkları aslında çevirmen değil Radi¬kal iki yazıişleri eklemiş, kendileri bir notla bunu açıkladılar. Ama bu, sadece eleştirinin muhatabını değiştiriyor, Bali'nin dedikleri bu yüzden geçersizleş- mez. Radikal İki'nin de, Bali'ye cevap verdiği yerde, hemen yambaşma dikilip ona laf etmesi -güya okuruna seni eleştirme hakkı tanıyorsun, anında sen de cevabı yapıştırıyorsun- sevimsizdi doğrusu; geçerken belirtmiş olayım."

> *sadakatleri İsrail Devleti'nedir. Irak Savaşı 'yeni muhafazakârların şahin politikaları nedeniyle başlamıştır. Bundaki esas etken de yeni muhafazakârlar için Saddam Hüseyin'in devrilmesinin İsrail Devleti'nin güvenliği açısından gerekli olmasıydı'... "*

Kafadan, şunu sorarak başlayayım: bunlar **"saçma genelgeçer kanaat"** denip bir tarafa atılabilecek sözler mi? "Asıl sadakat" mevzuu ile en sondaki "esas etken" kısmı elbette epeyce tartışma götürür, ama geri kalanına "saçma" dendiği anda, bunu diyene şüpheli gözlerle bakmamız gerekmez mi? Rıfat Bali niçin böyle yapmış?

Maalesef sadece bunu da yapmamış.

Radikal İki'ye aktarılan yazının kaynağı olan *Adbusters* dergisinin, bir başka yazı nedeniyle "anti-semitlikle" suçlandığına işaret ediyor, yani "bunlar zaten sabıkalı, ona göre" demeye getiriyor Bali; şöyle ifadelerle: ***"Doğal olarak*** bu yazı Amerika ve Kanada'da eleştirilere uğrayacaktı...", ***"...haklı olarak*** dergiyi ve yayıncıyı anti-semit olmakla eleştireceklerdi" (vurgulamalar benim -ÜK). Bali, çevirmenin, yazı aktardığı derginin taraf olduğu bu tartışmadan birkaç satırla söz etmesinin "daha yerinde bir davranış" olacağını eklemeyi de ihmal etmemiş. Yani bir işaret daha: Bunlar taraf ("anti-semit"), yazıp çediklerine bu gözle bakın, ona göre muamele edin!

Bu işe bulaşınca haliyle baktım; Bali'ye göre **"haklı olarak anti-semitlikle eleştirilen"** yazı, *Adbusters'ta "Niçin kimse onların Yahudi olduğunu söylemek istemiyor?"* yollu bir başlıkla çıkmıştı ve yazıda ABD'nin "en etkili 50 yeni muhafazakâr şahininden 29'unun" Yahudi olduğuna dikkat çekiliyordu. "Haklı olarak" yani... Çünkü *Adbusters* yazan, ABD Başkanı Bush'un bile zaman zaman İsrail'den Filistin meselesinde bazı yumuşama adımları talep etmesine rağmen Şaron'un Bush'u ve ABD'yi takmaması, buna karşılık bu kıymetli aile kasabına herhangi bir yapıtının uygulanmamasına takılmıştı. "Doğal olarak" yani... Yazıda, hem ABD hem İsrail için belirli roller ve politikalar öngören yeni-tutucu şahinlerin ("Neocon" dedikleri tipler), gerek ABD-İsrail ilişkilerinin bu durumundan gerekse her iki devletin dünyanın gerikalanına karşı takındığı tavırdan sorumlu olduğu işleniyordu.

Rıfat Bali'ye göre bunlar "saçma genelgeçer kanaat" midir?

İşin ilginci, aynı yazıda, ABD nüfusunun yüzde 2'sini oluşturan Yahudilerin siyasî tavır bakımından yekpâre olmadıklan, üstelik çoğunluğunun genellikle Demokratlara oy verdikleri, pek çoğunun Ariel Şaron'un politikalanna ve Bush'un Irak savaşına karşı çıktıkları da anlatılıyordu. *Adbusters* yazan Kaile Lasn, elbette, şu anda benim de içinde bulunduğum ruh halini paylaştığından, muhtemelen anti-semitlikle suçlanacağını da arada belirtiyordu.[48]

Yani, basitçe, *Adbusters* yazannın yaptığının anti-semitlikle falan alâkası yoktu.

Rıfat Bali'nii, *Radikal İki*'ye eleştirisini dile getirirken, elini güçlendirmek istemesi elbette -onun bu kelimeleri kullandığı anlamda- "doğal" ve "haklı". Lâkin bulduğu dayanaklardan ikisinin "Basın Ahlâk

Yasası" ve "Doğan Medya Grubu ilkeleri" olması... ne diyeyim... ilginç. Bu, Bali'nin eleştirisini kaleme alırkenki yaklaşımı açısından dikkat çekici bir nokta. Eleştirel-muhalif *Adbusters*

48 Kaile Lasn, " Why won't anyone say they are Jewish?", *Adbusters,* Sayı 52, http://www.adbusters.org/magazine/52/articles/jewish.html.

dergisi "anti-semit", Doğan Grubu da "ilkeler" sahibi bir yayın kuruluşu... Medya tabiriyle "çarpıcı"; değil mi? İnsanların psikolojileri hakkında ahkâm kesmeye hakkımız yok, geçeceğiz. Çünkü maksadımız, bu tehlike savuşturma telâşının, 'dil uzatanı mahkûm etme' güdüsünün asla tek kişiye özgü olmayan kısmı. Özetleme faslını da artık kesebiliriz. Yorucu işimize girişelim.

Bu memlekette evvelâ ortalık temizliği yapmadan söyleyeceğinizi söyleyebilmek imkânsızdır, bildiğiniz üzre. E, ben de burada İsrail'i pek çok bakımdan Nazi devletiyle bir tuttuğumu filan söyleyeceğim, antisemit yani bugünkü fiili anlamıyla 'Yahudi düşmanı"[49] falan ilân edilmeyi göze alıyorum; dolayısıyla, hiç değilse kuşbeyinli ırkçılarla aynı hücreye konmayayım diye, bir yazının en mühim kısmını, esas mevzua geçiş bölümünü hebâ etmeyi göze alıp, mesafe koymalıyım.

Cevabî Yazımın Reddedilişi

Kıvanç'ın yazısının yayınlamasından sonra bu risalenin dördüncü bölümünde yer alan makalemi *Birikim'e* yolladım. Seyahate çıkacağımdan dolayı da her zaman olduğu gibi sayfalanış halinin fakslamasını rica ettim. Birkaç gün sonra telefon eden *Birikim* Sorumlu Müdürü Kerem

Ünüvar yazımı bu haliyle yayınlamayacaklarını bildirdi ve gerekçe olarak şu itirazları dile getirdi:

a) Makalemin ilk yarısı bir medya eleştirisiydi ve Kıvanç'ın yazısında ortaya attığı,

> Yahudi düşmanı **olmadan** İsrail devleti ile mücadele edilemez mi?" Tartışılan soru bu. Kastedilen ise şu: "Yahudi düşmanı **ilân edilmeden** İsrail ile mücadele edilemez mi?

sorusuna cevap vermiyordu.

b) Yazımın Kıvanç'a cevap teşkil eden ikinci kısmı ise hakaret içeriyor, Kıvanç'ı haksız bir şekilde antisemit olmakla itham ediyor, yazıyı yayınlamış olmaktan ötürü bu itham *Birikim* dergisini de kapsıyordu.

Bu sebeplerden ötürü Kerem Ünüvar yazıyı değiştirmemi veya yeni bir yazı yazmamı rica etti. Cevabım son derece billur, katı ve kısa idi: Bu yazının virgülüne dahi dokunmaya niyetim yoktu. Verebileceğim tek cevabî yazı bu idi. Yazıyı bu haliyle yayınlamamaları halinde yeni bir yazı yollamayacaktım. Dahası üniversitelerde "sol kesimde antisemitizm nedir?" dersi verilmesi halinde Ümit Kıvanç'ın makalesinin örnek metin olarak gösterilebileceğini, dergideki diğer yazılarla ilgili kanaatimi, tartışma konusu bu olmadığı için, kendime sakladığımı da sözlerime ekledim. Kerem Ünüvar, Kıvanç'ın yazısının antisemit bir yazı olduğuna mutabık değildi. Hatırladığım kadarıyla, kendisine *Radikal îki'de* yayınlanan ve

---

[49] Ümit Kıvanç'ın notu: "Anti-semitizm" kavramı aslında sadece kafa karıştırıyor ve bazen alenen Yahudi düşmanlığı yapanların günahını hafifletiyor. Çeşitli şiddetlerdeki milliyetçilik dönemlerinden geçip bugüne ulaşmış dünyamızda sanırım bu düşmanlık cinsi de ayaklarını yere basıyor ve dini olmakta!) çok ırkçı bir nitelik taşıyor. Michael Neumann da "anti-semitizm"den asıl muradın "Yahudi düşmanlığı" olduğunu belirtiyor ve Yahudiliğin bir din mi, bir ırk mı, bir kültürel kimlik mi olduğu konusunda bizzat Yahudilerden kaynaklanan bir karışıklık olduğunu, Siyonizm kavramının işleri daha da karıştırdığını anlatıyor: "What is anti-semitism?", *CounterPunch, 4* Haziran 2002 (internetten okuyabilirsiniz: http://www.counterpunch.org/neumann0604.html)."

Kıvanç'ın "sabrını taşıran" yazımın tarafsız habercilik ve basın etiği ile ilgili olduğunu, halbuki Kıvanç'ın aklı sıra zeki ve usta bir şekilde tartışmayı başka bir mecraya kaydırdığını sandığını, benim ise metin tahlili içeren yazımın ilk bölümüyle tartışmayı aslî mecrasına iade ettiğimi, Kıvanç'ın ortaya attığı sualin muhatabının da ben olmadığımı da söyledim. Bu ikazıma Kerem Ünüvar, mealen, "ama abi antisemitizm konusunda en çok sen yazdın. Onun için bu suali senin cevaplandırman bekleniyor" şeklinde karşılık verdi. Bu konuşmadan sonra *Birikim* editörü Abdullah Onay veya *Birikim* Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni Ömer Laçiner ile herhangi bir görüşmem olmadı. Ne onlar beni aradı, ne de ben onları arama ihtiyacını hissettim. Bu telefon konuşmasının cereyan ettiği tarihten birkaç gün sonra, 23 Ekim günü, TÜYAP Kitap Fuarı'nı ziyaretim esnasında İletişim - Birikim Yayınları standında Kerem Ünüvar'a rastladım ve yazımın akibetini sordum. Cevabı beklediğim gibi menfîydi. Yazı yayınlanmayacaktı. Kerem Ünüvar gerekçe olarak daha önceki telefon görüşmemizde dile getirdiği görüşlerini tekrarladı. Ben de kendisine bu kararın en hafif tabiriyle haksızlık olduğunu söyledim. El sıkışarak vedalaştım.

Yazım Neden Reddedildi?

Birikim dergisi Kıvanç'ın yazışım yayınlamakta herhangi bir mahzur görmediği halde cevabî yazımı yayınlamamaya karar verdi. Bu tuhaf davranışa getirebileceğim muhtemelsek izah Ümit Kıvanç'ın Birikim - İletişim Cemaati'nin bir kıdemli üyesi olmasıdır. Bu *Birikim* camiasının nevi şahsına münhasır bir davranışı olmayıp Türk fikir dünyasının malûl olduğu, yetmişli yılların mirası, cemaatçi ve dayanışmacı ideolojinin doğal sonucudur. Nitekim *Birikim* dergisinin Ekim sayısında yer alan "Antisemitizme sıfır tahammül" başlıklı bildiri vesilesiyle sosyalist *Birgün* gazetesi yazarları Mete Çubukçu ve Rıdvan Akar arasında cereyan eden tartışmada her iki yazar köşe yazılarında Ümit Kıvanç'ın yazısına gönderme yapmalarına rağmen ilk kelimeleri adım ve soyadlınla başlayan bu yazıda şahsıma karşı ileri sürülen çirkin isnatları görmezlikten gelmeyi tercih etti. Dahası bu kısa süreli tartışmada Rıdvan Akar'ın Ümit Kıvanç'ı âdeta ikonalaştıran ve bir dokunulmazlık zırhıyla koruma altına alan "Ümit Kıvanç'ın sosyalistliğini sorgulamak ise benim - ve hiç kimsenin - haddi olmamalıdır"[50] satırları dikkate alınırsa *Birikim'* in yazımı yayınlamayı neden reddettiğinin ipuçlan görülebilir.

Ümit Kıvanç Ne Demek İstedi?

Bu risale ile Ümit Kıvanç'a verdiğim cevabı yayınlamayan *Birikim* dergisinin bu haksız davranışı ve Ümit Kıvanç'ın şahsıma karşı yazıya döktüğü çirkin isnatlar karşısında hissettiğim ancak duyuramadığım isyanımı dile getiriyorum. Bu bir isyandır zira *Radikal İki* Editörü'nün "not"unun da iliştirildiği yazımdan dolayı "sabrı taşan" Ümit Kıvanç'ın üç ay sabrettikten sonra yayınladığı makalede yer alan şahsıma yönelik görüşleri sadece ve sadece Musa dininden bir Türk vatandaşı olmamdan kaynaklanıyor. Bu alenî bir şekilde ifade edilmiyor elbette ancak son derece açık. Ümit Kıvanç Musa dininden bir Türk olmam nedeniyle, yazısında müstehzi ve sözüm ona ironik bir ifadeyle "antisemitizm dedektörü" sıfatıyla andığı şahsımı aynı yazının ilerideki bölümünde bu kez, gene sözüm ona kurnaz ve zeki bir yazı üslûbuyla, ismimi yeniden belirtmeden,

Bizzat İsrail Devleti önderleri ve vazifeli-maksatlı anti-semitizm dedektörleri, "İsrail" in

---

[50] Rıdvan Akar, "Hayatla 'polemika' ", Birgün, 29 Ekim 2004.

> "Yahudi" ile özdeşliğinde hayati bir çıkar görüyorlar, böyle bir kavramı geliştirip yaygınlaştırabilecek olanlar da mayınlı arazide dolaşmaya çekiniyorlar.

cümleleriyle bir kez daha anarak aslî sadakatimin Türkiye Cumhuriyeti'ne değil İsrail Devleti'ne olduğunu ima ve ihsas ediyor.[51] Aynen bu risalede yer alan *Adbusters* dergisinin Yeni Muhafazakârlar ile ilgili yazısında olduğu gibi. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde gayri Müslim Türk yurttaşlarının sadakatlerinin sorgulanması yeni bir olgu değildir. Ümit Kıvanç'ın yazısında tekrarlanan bu olgunun "yeni" olan tarafı sosyalist bir yazar tarafından gene sosyalist bir dergide dile getirilmesidir.

Ümit Kıvanç'ın zihninde yerleşmiş İsrail ve Amerika nefreti öylesi bir boyuta ulaşmış ki yazısında dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın bütün Yahudilere İsrail Devleti'nin politikalarının kolektif sorumluluğunu yükleyen bir hava sinmiş. Kıvanç'ın mantığıyla bakıldığında Yahudiler İsrail Devleti'nin icraatlarının kendilerini soyutlayamayıp, kolektif bir sorumluluktan kaçamayacaklarına göre Filistinli gençlerin İsrailli sivillere, El Kaide'nin cihat ideolojisine inanan teröristlerin sinagoglarda ibadet eden İstanbullu Yahudilere yönelik intihar saldırıları bir yerde "anlaşılabilir" ve "mantıklı" bir davranıştır. Böylesi bir mantıkla yola devam edildiğinde İsrail vatandaşı olmayan herhangi bir Yahudi'nin, haklı dahi olsa, "İsrail yanlısı" görülebilecek en ufak bir beyanı, eleştirisi veya yazısı onu, Ümit Kıvanç'ın şahsım için kullandığı müseccel deyimiyle, "İsrail Devleti'nin antisemitizm dedektörü" konumuna sokacağı aşikârdır.

Sosyalistler ve Antisemitizm

Türkiye'de ellili yıllardan beri İslâmcı ve aşırı milliyetçi kesimde mevcut olan, kendini son derece rahat ve serbest bir şekilde dile getiren, hem Devlet'in hem de toplumun değişik kesimleri tarafından inkâr edilen, olağanlaştırılan ve sıradanlaştırılan antisemitizmin ne olduğu konusunda sol ve demokrat cenahın entelektüelleri en ufak bir bilgi birikimine sahip değiller, dahası herhangi bir okuma da yapmış değiller. Bu konuda devrimci sol gelenekten gelen Doç. Dr. Taner Akçam'ın şu satırlarım okumakta yarar var: (Taner Akçam, "Antisemitizm", *Agos,* 1 Ekim 2004.)

> Belki yanılıyorum ama, eğer özellikle sol kesimde, seküler temelli Yahudi düşmanlığından söz etmek gerekirse, bana bunun temelinde CAHİLLİK yatıyor gibi geliyor. Kelimenin gerçek anlamıyla CAHİLLİK ve konunun ne olduğundan habersiz olmak. (...) Galiba Türkiye'de Yahudi düşmanlığına karşı çıkabilmek için, öncelikle aydın ve demokrat olduğunu iddia eden kesimler arasında bunun ne olduğu konusunda ciddi bir "Eğitim Çalışması" yapmak gerekiyor. "Eğitim Çalışması" kelimesini kasıtlı kullandım. Eskiden, eksikliğini hissettiğimiz bir konuyu öğrenmek amacıyla, "Eğitim Çalışması" programımıza alırdık. Keşke şimdi de böyle birşeyler olsa ve dünyada ve Türkiye'de antisemitizm konusunda eğitsek kendimizi...

Sosyalistler ve demokratlar için, aynen entelektüel kesimin geneline hâkim genelgeçer kanaat gibi, antisemitizm "Yahudilere has bir mesele". Böyle olduğu için de sadece Yahudilerin ilgilenmesi gereken bir mesele. Hem solcu, hem İslâmcı bakışın ezici çoğunluğu için antisemit olmakla itham edilen yazarlar masumdur zira antisemit değil antisiyonist, İsrail karşıtıdır. Bu yazarları antisemit olarak itham etmek haksızlıktır. Zaten Yahudiler ve İsrailliler

[51] Ümit Kıvanç, a.g.m., s. 37, dipnot 8.

herkesi “antisemit” olarak yaftalayarak kimseyi konuşturmazlar. İster sol, ister sağ, ister İslâmcı, ister devrimci olsun, toplumun değişik ideolojik kesimlerine ait entelektüel elitlerin meseleye yaklaşımı bu bakışla malûldür. Nitekim şair, yazar ve siyasetçi Roni Margulies *Birikim*'in Ekim sayısındaki yazısında bu durumu şu satırlarla tespit etmekte:[52]

> Yahudilerin dünyayı ele geçirmeye çalıştıkları, Yahudi/mason/finans komploları, Yahudilerin Amerika'yı yönettikleri, bütün Yahudilerin zengin olduğu ve/veya paradan iyi anladıkları – bütün bunlar elbet Batı'da mevcut olan düşünceler, ama Batı'da ırkçılar tarafından, **ırkçı olduğunun bilincinde olan ırkçılar** tarafından savunulan düşünceler. Burada ise, bu düşünceleri dile getirenler de, dinleyenler de ırkçılık yapıldığını düşünmüyor bile çok zaman. Örneğin, *Radikal* gazetesi Amerikan yönetimindeki bazı sivri isimlerin Amerika egemen sınıfı ile ilişkilerini, bu bağlamdaki konumlarını değil de, sadece Ya-
>
> hudi olmalarını vurgulayan bir yazı yayımladığı zaman, ne yaptığının farkında bile olmuyor, ırkçılık konusu aklına bile gelmiyor. O kadar ki, Türkiye'de Yahudi düşmanlığının yorulmaz arşivcisi, her sosyalistin göz bebeği olması gereken Rıfat Bali bir cevap yazısı yazdığında, yazının altına düşüncesiz, terbiyesiz, ve hâlâ anlayamayan bir ‘Editörün Notu’ ekleniyor.

Ümit Kıvanç'ın Sorusunun Muhatabı Kim?

Ümit Kıvanç'ın ortaya attığı,

> Yahudi düşmanı **olmadan** İsrail devleti ile mücadele edilemez mi?” Tartışılan soru bu. Kastedilen ise şu: “Yahudi düşmanı **ilân edilmeden** İsrail ile mücadele edilemez mi?

sorusunun muhatabı ben değilim zira *Radikal* 7/ji'de yayınlanan yazım tarafsız habercilik ve basın ahlâkı konusuyla sınırlıydı. Ümit Kıvanç ve *Birikim* dergisi bu suale cevap arıyorlar ise şayet yüzlerini bana döneceklerine internetteki arama motorlarının birine “left antisemitism” (sol antisemitizm) anahtar kelimelerini yazmaları yeterliydi. Karşılarına dökülecek web sayfası linklerinden aradıkları cevabı bulacaklardı. Ben bunlardan bir tanesinin bir kısmını tercüme etmekle yetineceğim. Sol antisemitizm konusunda *Frontpage* dergisi tarafından düzenlenen bir tartışmada katılımcılara yöneltilen “İsrail'i eleştirmenin ne zaman antisemitik olduğunu nasıl anlayabiliriz?” sorusuna katılımcılarından *City Journal* editörü ve Manhattan Enstitüsü üyesi Sol Stern ile Fairleigh Dickinson Üniversitesi antropoloji profesörü David Rosen'in cevapları şöyle:[53]

> **Sol Stern**: İsrail hükümetinin somut herhangi bir politikasını eleştirmek sadece antisemitik olmadığı gibi bazen de gereklidir. Son tahlilde demokrat olanlar bizleriz. Açık bir tartışmanın kendi başına iyi olduğuna ve İsrail'deki demokrat dostlarımızın daha etkili politikalar benimsemelerine yol açacağına inanıyoruz. Diğer yandan bir milli [yurt] tasan[sı] olarak İsrail'e saldırmak, İsrail'i günah çıkarmak için kurulmuş bir devlet olarak tarif etmek, aynı dış tehdide maruz diğer devletlere kıyasla İsrail'i daha yüksek standartlara tâbi kılmak muhtemelen antisemitik olarak değerlendirilmelidir. Herhangi

---

[52] Roni Margulies, “Yahudi düşmanlığı ve İslâm/Arap düşmanlığı”, *Birikim,* Ekim 2004, Sayı 186, s. 44-48, 45. Siyah karakterli vurgulama yazara aittir.

[53] http://www.travelbrochuregraphics.com/extra/symposium_leftist_anti-semitism.htm

> bir Amerikan hükümetini meşru ve gerekli bir şekilde eleştirmek ile Amerikan karşıtlığı arasındaki farkı bilmekten çok da farklı bir şey değil. Bir nebze akli selim sahibi herhangi birisi meşru eleştiri ile bütün bir ulusun şeytanlaştınlması arasındaki farkı söyleyebilir.
>
> **David Rosen**: Sihirli bir formül yok. Can alıcı konu eleştirinin Yahudilerin kendi hür iradeleri ile kendi gelecekleri hakkında karar vermelerine (self determination) ve İsrail'in bağımsız bir devlet olarak varlığına saygı gösterip göstermediğidir. Bunun ötesinde İsrail'in politikaları, kurallarına göre oynanan bir oyundur ve eleştirilecek çok şey var.

Antisemitizm üzerine yayın yapmış bir Türk Musevisi olmam bana Kıvanç'ın sualine cevap verme zorunluluğu gibi bir sorumluluk yüklemez. Ben yetmiş küsur milyonluk Türkiye Cumhuriyeti'nde tek başına Yahudi'yi, Türk Yahudi Cemaati'ni, İsrail Devleti'ni simgelemiyorum, temsil etmiyorum. "Antisemitizm", "komplo teorileri" veya "Türkiye Yahudileri" tekelimde olan araştırma konuları değil. Başkaları bu konulara ilgi duymuyorsa müsebbibi ben değilim. Batı dillerine aşina, araştırma azmi ve disiplinine haiz ve de en önemlisi vicdanı hür, fikri hür herkes bu alanda, yayınlarımın da fevkinde, yayın yapabilir. Yeter ki siyaseten doğruluk adına zihinsel dünyasını bazı çizgilerle sınırlandırmasın. Zaman zaman duyduğum "azınlıklarla ilgili araştırma yapmak için cemaatten biri olmak lâzım zira ancak öyle biri azınlık haleti ruhiyesini daha iyi anlar" türünden klişe beyanlar ise bu konuda çalışmaya pek de hevesli olmayanların ürettikleri bir mazeretten başka bir şey değildir.

Ben Kimim?

Benim Türk Musevisi olmam şahsıma herhangi bir olumlu veya olumsuz özellik atfetmediği gibi birçok kimliğimden sadece biri olan bu kimliğim düşüncelerimi, yazılarımı ve davranışlarımı etkilemez. Ancak bu yazdıklarım hiçbir şey ifade etmiyor zira sol, demokrat ve liberal cenahtaki aydınlar dahil entelektüel elitlerin ezici çoğunluğu her şeyi "cemaat" ve "etnisite" temelinde değerlendiriyor zira kendileri de muhtelif ideolojik, siyasi, etnik, dinsel veya kültürel cemaatlerin üyeleri, müritleri veya taraftarları. Dolayısıyla zihinsel dünyaları "cemaat" ve "taraftar" temelinde kemikleşen bu seçkinler beni sadece ve sadece Türk Yahudi Cemaati'nin bir ferdi, bir Musevi olarak görüyor, Musevi olmamdan ötürü "yanlı" olduğuma, tarafımın da, sevgi bağım olduğunu hiçbir zaman inkâr etmeyeceğim, İsrail Devleti'nin yanı olduğuna inanıyor ve beni sorgulama hakkına sahip olduklarını sanıyorlar. Halbuki ben İsrail kadar kültürüne ve diline fevkâlade aşina olduğum Fransa ve Amerika'ya karşı da sevgi bağım var. Bu benim özel hallerimdir, kalem tutan elimi titretmez, vicdanımı etkilemez. Vatandaşı olduğum Türkiye Cumhuriyeti'ne olan bağımı, sevgimi ve sadakatimi etkilemez. Ancak entelektüel elitlerin bu ruh halini anlayabileceklerini hiç sanmıyorum. Sağcı ve İslâmcı kesimin bu malûm bakışma alışığım ancak sosyalist veya demokrat cenahtakilerin de böylesi bir bakışa sahip olduklarının farkına varmak hiç de hoş bir tecrübe değil. Ağzımda acı ve kekremsi bir tad bırakan bir tecrübe. Sol çevreye ait az sayıda arkadaşım kendi cenahlarındaki bu tavır hakkında beni defalarca ikaz etmişlerdi. Abarttıklarını sanıyordum, yanılmışım.

"Israil-Filistin Meselesi" Karşısında Tavrım ve Entelektüel Terör

Ben ne Ümit Kıvanç'ın, ne de adımı anmadan üstü kapalı bir şekilde "Yahudiler, İsrail hakkındaki fikirleri sorulduğunda gerginleşiyor, ketumlaşıyorlar. Ya da kimileri 'Ben dış

politikadan anlamam, branşım değil' diyor" satırlarıyla[54] İsrail Devleti'nin politikaları için görüş beyan etmekten kaçındığımı belirterek beni eleştiren İslâmcı *Gerçek Hayat* dergisinin suallerine cevap verme sorumluluğunu omuzlarımda taşımıyorum.[55] Musa dininden bir Türk vatandaşı olmamdan ötürü diğer Türk vatandaşlarına kıyasla bu tür konularda ne daha fazla bir sorumluluk, ne de cevap verme mecburiyeti hissediyorum. Bunun iyice anlaşılması gere-kiyor. Anlaşılacağı hususunda herhangi bir ümit beslemememe rağmen belirtmeden de edemiyorum. Dahası benim uzmanlık alanım İsrail-Filistin ihtilâfı değil. Dolayısıyla derin-lemesine bilgi sahibi olmadığım konularda uluorta laf söylemem. Bu araştırmacı disiplinimden kaynaklanan ilkesel bir tavır. Ortadoğu konusunda "araştırmacı" diye medya piyasasında arzı endam eden simalardan beklenen en asgari entelektüel donanım her iki tarafın yayınlarını takip edebilecek kadar Arapça ve Ibranice bilmeleri. Halbuki bir, iki nadir istisna hariç, "uzmanlar"dan hiçbiri bu dilleri bilmiyor. Bu "uzmanlar"ın ve konuya ilişkin fikir yürüten köşe yazarlarının yaptıkları "İsrail-Filistin ihtilafı" konusunda Türkiye'ye hâkim olan genel geçer ideolojik yaklaşımın içinde kalmaya özen göstererek bayatlamış klişeleri tekrarlamaktan başka bir şey değil. Böylesi bir "piyasa"yla haşır neşir olan kimseler doğal olarak benim de aynı şekilde davranmamı bekliyorlar. Üstüne üstlük Türk Musevisi olmam onlann gözünde görüşlerime daha bir kıymet atfeden bir vasıf. Araştırmayı ve araştırmacılığı çok ciddiye alan birisi olarak derinlemesine fikir sahibi olmadığım konularda laf olsun diye fikir beyan etmemem ise benden "duruş" veya "tavır" sergilememi bekleyenleri şaşırtıyor.

Bir diğer gerçek Türkiye'de, görüşünüzde yüzde yüz haklı olsanız bile, "İsrail Filistin ihtilâfı" konusunda nesnel ve tarafsız yazı yazmanın neredeyse imkânsız olmasıdır.[14] Böylesi bir yazı yayınlamanız halinde "İsrail muhibbi" olarak yaftalanır, entelektüel camiada karizmanız sıfıra iner, medya piyasasındaki meslekî hayatınız da ciddi bir şekilde sekteye uğrar. Nitekim *Milliyet* Genel Yayın Yönetmeni Mehmet Y. Yılmaz, Kenize Murad'ın İsrail Bu gerçeği yansıtır bir medya eleştirisi için bkz. Kürşat Bumin, "Hürriyet: "Şaron yanlısı bir gazete mi?", www.medyakronik.com, 3 Nisan 2002.

[54] Haber Merkezi, 'Yahudi düşmanlığı ve İsrail pişmanlığı", *Gerçek Hayat*, 29 Ekim-4 Kasım 2004, sayı 2004-44 (210), s.18-19.

[55] Derginin üstü örtülü bir şekilde göndermede bulunduğu bu satırlar aynı dergide yayınlanan benimle yapılan bir söyleşiye atıfta bulunmaktadır. Bkz. Murat Menteş, "Komplo Teorilerine Herkes İtibar Ediyor", *Gerçek Hayat,* 20- 26 Şubat 2004, Sayı 2004-08 (174), s. 36-37

il'in Filistinlilere yönelik siyasetini sert bir dille eleştiren ve bu nedenle yayınlandığında Fransa'daki "güçlü siyonist lobi"si tarafından sindirilmeye uğraşılan, Türkçeye *Toprağımızın Kokusu Filistin ve İsrail'in Sesleri* başlığıyla çevrilen kitabı üzerine yazıya döktüğü şu düşünceleri benim dile getirdiğim gerçeğin teyidi:[56]

> Kenize Murad ile Burçin Gerçek'in yaptığı bu ilginç söyleşiyi okurken şunu düşündüm:
>
> Burada, Türkiye'de, Murad'ın yazdığının tersini anlatan bir kitap yazılsaydı, yazanın başına neler gelirdi diye...
>
> Şöyle bir kitap: Terör kurbanı İsrail halkının yaşamından kesitler veren, terörün yarattığı büyük şoku ve dağıtıp parçaladığı insan yaşamlarını anlatan röportajlar içeren bir kitap...
>
> Hiç kuşkunuz olmasın benzer bir "entelektüel terörizm"e burada da tanık olurduk. Yazanın ne İsrail ajanlığı kalırdı, ne siyonist uşaklığı... Hatta bazı gazetelerde yazarı hedef göstermeye varan yayınlar bile yapılırdı, buna eminim...

Yazar, kitabında İsrail devlet politiklannı ve Şaron'un tutumunu şiddetle eleştiriyor bile olsaydı, sonuç değişmezdi.

Kenize Murad'ın bence asıl cesareti bu kitabı Fransa gibi bir ülkede yayımlamasından çok, karşılaştığı olayın adım açıklıkla koymasından geliyor: Entelektüel terörizm!

Ümit Kıvanç'ın Yazısından Örnekler

Birikim dergisinin Ümit Kıvanç'ın yazışma cevap vermediğimi ileri sürerek yazımı yayınlamayı reddetmesinin hiçbir haklı temeli yok. Yazımın önemli bir bölümü, Kıvanç'ın sözüm ona zekice bir şekilde başka bir mecraya saptırdığını sandığı basın ilkeleri ile ilgili sorunu yeniden mercek altına almakta. Son bölümü ise Kıvanç'ın yazısından aşağıda alıntıladığım düşüncelerine mizahî üslûpta hazırlanmış bir cevaptır:

> a) İsrail devletini şu anda yönetenler, basitçe kendi hukukunu kendi koyan bir çetedir. (Bu durumun dinî-ideolojik geri planına -"vaat edilmiş topraklar", "seçilmiş ırk" vs.- hiç bulaşmadan, sırf sonuçlara bakarak konuşuyorum.) "Çete" lafı abartılı görünebilir. Bunu bir aşağılama aracı olarak kullanmıyorum. Hukuki düzlemde ciddi ciddi tartışılabileceğini düşünüyorum, bir devlet için hangi durumlarda bu kavramın kullanılabileceğinin.[57]
>
> b) Şimdi, bir başka kritik konuya geçiyoruz. Bir defa, bugünkü niteliği ve uygulamalarıyla İsrail devleti aleyhinde konuşmak, eylem yapmak, hattâ eğer mümkünse, bu devletin birtakım girişimlerine fiilen engel olabilmek, bırakın anti-semitizmi falan, bir vicdan borcudur. "Yahudi"nin, dün -yüzyıllarca- ayranı kabaran Avrupalı yoksullar tarafından kırımdan geçirilen bir esrarengiz düşman imgesini ifade etmekten çıkmasını, bugün, ırkçı-soykırımcı bir çete-devletin suç ortağı olarak görülmekten kurtulmasını ve insanlık ailesinin herkes gibi bir mensubu olmasını

---

[56] Mehmet Y. Yılmaz, "Bizim de 'entelektüel terörist'lerimiz var", *Milliyet,* 3 Temmuz 2003. Yılmaz'ın bahsettiği söyleşi şudur: Burçin Gerçek, "Entelektüel törörizm var", *Radikal,* 29 Haziran 2003.

[57] Ümit Kıvanç, a.g.m., s. 37.

isteyen herkes, **bu haliyle** İsrail devletinin **ortadan kalkması** için çalışmalıdır. Çünkü ırkçı-soykırımcı **İsrail devleti, Yahudi kimliğini** de **esir almıştır.** Her Yahudi, ilk iş bu devletle ilişkisini tarif etmek zorunda kalıyor. Bu koşullarda bu kaçınılmaz. Düşünün ki 1942 yılındayız, az önce diyelim Treblinka toplama kampında olan bitene dair bir haber izlemişiz ve karşımıza, "Merhaba, ben Alman'ım," diyen biri çıkıyor.

Asıl kritik fasıl da burada başlıyor. Zira "Alman" denince akıllara derhal "Nazi"nin geldiği, Almanlarla ilgili hoşumuza gitmeyen en küçük olayda bunu ortaya sürdüğümüz bir dünyada elbette şu soru, hemekadar rahatsız edici olsa da, hiç fuzuli sayılmaz: 'Ya-hudi", İsrail devleti ile özdeş midir? Ya da en azından onun "doğal" suç ortağı mıdır?

Ya da şöyle soralım: Toplama kamplarının, gaz odalarının sorumlusu "Alman" mıdır? Dört milyon Vietnamh'nın katledilmesinden "Amerikalı" mı sorumludur?

Ben, bizim memleket için üstüne daha kolay konuşulabilir bir soruya dönüştürmek istiyorum bunu: "Düşük yoğunluklu savaş" döneminde, Demirel'in, Tansu Çiller'in, Genelkurmay'ın, medyanın her dediğine inanan, 'Yahu bu kadar genç niçin dağlara çıktı da can veriyor?" diye düşünmeyen, düşündüğünde de savuşturan, Kürtlerin Kürtçe konuşmak istemesini pek acayip bir talep gibi gören ve bu kıymetli fikrinden bir an bile şüphe etmeyen, ettiğinde savuşturan, "12 Eylül sonrası Diyarbakır Cezaevi" denen fenomenin bu ülkenin yakın tarihinde nelere yolaçtığından habersiz, darbe sonrası yıllarda, kaç bin kişinin o sırada işkencede inlediğini, hapiste çürüdüğünü bir an bile düşünmeden yaşamış, büyümüş, yetişkin olmuş, yaşlanmış ezcümle ahali, Susurluk çetesinin suç ortağı mıdır?

Ne cevap veriyorsunuz? Herhalde şöyle: Bir bakıma evet, bir bakıma hayır.

Evetse niye? Çünkü burada sözü geçen suçlan bu insanlar bilfiil işlemediler, ama bu suçlan işleyenleri seçtiler, onlann kendilerini yönetmesine razı oldular, onlara itiraz etmediler. Bugün Türkiye'de kimse çıkıp, "Evet kardeşim, savaş yapıldı, otuz bin kişi öldü, valla benim bir günahım yok" diyemez. Vebal hepimizin üstündedir.

O halde, İsrail devletinin işlediği suçlardan ötürü "Yahudi" suçlu mudur, diye sorarsak, bu ille de Yahudi düşmanı olduğumuz anlamına gelmez.

Ve bu soruya olsa olsa, yukandakine benzer bir cevap veririz.

c) Evet, "İsrail lobisi" veya yönetimdeki yeni-tutucu şahinler ekibi denen şeyler sadece Yahudilerden oluşmuyor, üstelik, demin de konu ettik, hem İsrail'in şu andaki yapısına hem de ABD'nin İsrail'in arkasında koşulsuz durmasına itiraz eden pek çok Yahudi var. Ama, azımsanmayacak sayıda güçlü, nüfuzlu, zengin Yahudi, İsrail devletinin silah gücünün artırılması, bu çete-devlete dünya çapında bir tür dokunulmazlık sağlanması için Amerikan yönetimlerinin -Kongre'nin, Senato'nun...- ensesinde boza pişiriyor, bazılan da fiilen Amerikan yönetiminin politikalannı etkileyebiliyor, şekillendirebiliyor (yukanda sözü geçen *Adbusters* yazısını hatırlayın).

d) Sonuç olarak, gelirlerinden İsrail ordusuna pay veren Coca- Cola'yı afiyetle içmekteyiz hepimiz.

a) Her şeye rağmen, 1980 sonrası vahşi kapitalizmin iyiden iyiye insan-dışılaştırdığı bu dünyada, Allah bilir, Yahudi düşmanlığının canlanması gibi bir belâ da başımıza gelir; ancak

böyle bir durumda, arabaşlıklar konusunda pek hassas olan Rıfat Bali gibi insanlar da göreceklerdir ki, "bu satırların yazarı" ve onun gibi, şu haliyle İsrail devletinden nefret eden bazı uslanmazlar, itiraz ve direniş saflarında en önde yerlerini yer alacaklardır. (Bana yemekler yapıp yıllar sonra Victor Jara dinleten arkadaşımı onların eline mi terk edeceğim yani?)

> e) 'Ariel Şaron günümüzün Hitleri'dir' veya 'İsrail lobisi ABD'ye yön veren güçlerden biridir' dediğimde anti-semit addedileceksem, bunlar beni bozmaz. İsrail devletinin, tarihin gördüğü en garip ve en hazin ikilemlerden birini ete kemiğe büründürme-sinden, korkunç bir soykırımın kurbanı olmuş insanların kurduğu devletin, Nazilerin izinden giden, etnik temizlikçi, soykırımcı bir çete-devleti olarak şekillenişinden, aynı halkın başka devletler üzerinde nüfuz sahibi mensuplarının bütün bu işlere ekonomik-lojistik-askerî-siyasî-diplomatik destek sağladığından sözedilmesi de kimseyi bozmamalı.

Ümit Kıvanç'ın Yazısının İnandırıcılık Düzeyi

Kıvanç'ın, "Coca Cola" örneğinde olduğu gibi, yalan yanlış bilgi de ihtiva eden yazısının ciddiye alınabilecek hiç bir yanı yoktur. Kıvanç'ın (c) şıkkında alıntıladığım satırları "Yahudi'nin Dünya'ya Hâkim Olma Planları"nı anlatan ünlü düzmece antisemit eser *Siyon Önderlerinin Protokollerinin* âdeta birer tekrarı. Klasik bir antisemit komplo teorisi. Bunun için *Siyon Önderlerinin Protokolleri*'nin ikinci protokolündeki şu bölümü okumak yeterli:[58]

Halkın içinden kölece itaat etme kapasitelerini çok sıkı bir şekilde inceleyerek seçeceğimiz yöneticiler, yönetim sanatı alanında eğitilmemiş kişilerden oluşacaktır ve bu yüzden kendilerine danışmanlık yapacak olan, bütün dünya işlerim yönetmek amacıyla çocukluğundan beri özel olarak yetiştirdiğimiz zeki ve bilgili kişilerin elinde oyunumuzun piyonları haline geleceklerdir.

Kıvanç'ın Yahudi kökenli yeni muhafazakârların Amerika'nın dış politikasını yönlendirdikleri inancı öylesine derin ki (f) şıkkında alıntıladığım satırlarında yer alan "İsrail lobisi ABD'ye yön veren güçlerin biridir" düşüncesinden dolayı antisemit addedilecekse bundan hiç gocunmayacağını âdeta meydan okurcasına ilan etmektedir. Böylesi bir tavra getirilecek muhtemel izah Kıvanç'ın aynaya baktığında kendisini bütün tabuları yıkan, söylenemeyeni söyleyen cengaver bir entelektüel olarak görmekte olduğudur.

Bir diğer muhtemel izah şekli bilgisizliğin verdiği cüret ve cesarettir. Kıvanç'ın belki farkında olmadığı, yeni muhafazakârların Amerikan dış politikasını yönettikleri kanaatinin hem Türkiye'de, hem de yurtdışında faşist, aşırı sağcı ve İslamcı çevreler tarafından paylaşıldığıdır.[59]

Ümit Kıvanç klasik bir antisemit komplo teorisini tekrar dillendireceğine yeni muhafazakârlar konusunda Selin Çağlayan'ın *İsrail Sözlüğü*'nün kitabının sayfalarını açma zahmetine katlanmış olsaydı peşinyargılannı sarsacak yeterli nesnel bilgi bulabilecekti.[25] *Birikim* dergisi ile yalan yanlış bilgiler ihtiva eden yazısını okurlara sunmakta mahzur görmeyen Ümit Kıvanç'ın farkında olmadığı husus ideolojik hasım konumunda olan aşırı Türk milliyetçisi gö-

---

[58] Sergius Nilus, *Siyon Liderlerinin Protokolleri,* Çeviren: İsmail Tulçalı, Nokta Kitap, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s. 184-185.

[59] Selin Çağlayan, İsrail Sözlüğü, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 547- 574.

rüşleri dile getiren birçok web sitesi ve yazarlar ile aynı ortak paydada buluştuklarıdır. Bu görüşümü temellendirmek için de halkı, "Yahudi sermayesi"ne ait olduğu yalanıyla, başta Coca Cola olmak üzere, aralarında Ariel Matik deterjanı (İsrail Başbakanı Ariel Sharon'un adı ile benzer oluşundan!), Nestle, Nescafe ve benzeri bir dizi ürünü satın almamaya davet eden bir boykot çağrısının başlangıç bölümünü alıntılamakla yetineceğim:

Bu günkü yazımızda ABD'nin emperyalizm simgesi olan Coca Cola'nın Yahudi asıllı sahibinin CNN'de yapmış olduğu açıklamasına değineceğiz.

İlk olarak Coca Cola'nın Yahudi asıllı sahibinin CNN'de yapmış olduğu açıklamayla başlayalım. Coca Cola'ınn sahibi CNN'de yaptığı açıklamada " Temmuz ayının tüm gelirini ve bundan sonra ki ayların kâr paylarını İSRAİL ORDUSUNA devrettiğini " açıkladı. Evet Gpca Cola bundan böyle Temmuz ayının tüm gelirini ve sonra ki ayların kâr paylarım İsrail Ordusuna devredecekmiş. Coca Cola daha önceleri de Amerika'yı giriştiği tüm terör olaylarında destekledi Irak'ta, Afganistan'da, ... vb. dünyanın her yerinde Müslümanlara yönelik saldırıların mali destekçisi olmuştur. Sizlerin de ve bütün dünyanın da bildiği üzere İsrail, Filistin'i ortadan kaldırmak için ve oradaki bütün Filistinli Müslümanları yok etmek için sanki ant içmişçesine silahsız sivil halka kurşun sıkıyor, evlerini buldozerlerle yıkıyor, seralarını yerle bir ediyor, her şeyden habersiz masum küçük çocukları öldürüyor, yakaladıkları Filis-tinli gençlerin kollarım taşlarla vurarak kırıyor, masum insanları öldürüyor, öldürüyor, öldürüyor. İşte Filistin'de bunlar yaşanırken Coca Cola'ınn sahibi sahibi de CNN'de çıkmış " Temmuz ayının tüm gelirlerini ve bundan sonra ki ayların kar paylarını İsrail Ordusuna devrettiğini " dünyanın gözünün içine baka baka pervasızca açıklama yapıyor. Bu yapılan açıklamada bütün dünyaya bir mesaj veriliyor o da " Müslümanlara yönelik yürütülen her türlü mücadele de Coca Cola onların yanında olacaktır".[60]

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti'ne olan sadakatim hakkında kuşkular dile getirmeye cüret eden bir yazarın makalesini gönül rahatlığıyla yayınlayan, bu haksız isnata maruz kalan benim cevabî yazımı ise yayınlamayı reddeden *Birikim* dergisi ifade özgürlüğü ilkesine zerre kadar saygı göstermediği bir yana, hakikat anı gelip çattığında fütursuz bir şekilde cevap hakkımı da gaspetmesi tek bir şeye işaret etmektedir. *Birikim*'in bana bakışı Ümit Kıvanç'ın bana bakışından hiç de farklı değil. *Birikim* bana baktığında öncelikle kalemini ve vicdanını İsrail lehine kullanan veya kullanmaya meyleden bir Musevi görüyor. Bana en ağır gelen, en tahammül edemediğim ve kabullenemediğim de bu. Sadece Ümit Kıvanç'ın yazısı değil.

Kaile Lasn

NEDEN HİÇ KİMSE YAHUDİ OLDUKLARINI SÖYLEMİYOR ?

Dostlar birbirlerine yardım eder. İşte bu nedenle Birleşik Amerika her yıl İsrail'e milyarlarca dolar gönderir. Buna karşılık İsrail Birleşik Amerika'nın Ortadoğu'daki stratejik çıkarlarını ilerletir. Ancak bu karşılıklı birbirini kollamaya rağmen İsrail-Amerika ilişkileri zor bir yoldan geçmekte. Geçtiğimiz Aralık ayı kıdemli bir Amerikan Dışişleri mensubu İsrail Devleti'ni Filistinli komşuları ile arasındaki ihtilâfı halletmek için "çok uzun zaman boyunca çok az" girişimde bulunmaktan ötürü ağır bir şekilde azarladı. Nitekim Başkan Bush'un kendisi de bir

[60] http://www.bozkurt.net/modules.php?name=AvantGo&file=print&sid=2220

ay önce "İsrail yeni yerleşimlerin inşaasmı dondurmalı, yetki verilmemiş olanları sökmeli, Filistin halkının her gün maruz kaldığı onur kırıcı muameleye son vermeli ve nihai müzakereleri duvarlar ve tel örgüler inşa ederek zarara uğratmamalı" talebiyle İsrail'i azarladı.

Sert sözler, ancak bütün bunlar sadece görüntüyü kurtarmak için mi? Bu Bush'un İsrail'i eleştirdiği ilk vaka değildi. Bush Başkanlığı boyunca "yaşanabilir" bir Filistin devleti için birçok kere çağrıda bulundu. Ancak Bush Birleşik Amerika'nın direktiflerini yok farzeden, barış sürecine olan inancı karşısında omuz silen İsrail Başbakanı Ariel Sharon'u hiçbir zaman somut bir şekilde cezalandırmadı. Dahası diplomatik azarların Dışişleri Bakanlığı'nın sorumluluğu olduğunu ve Bakanlığın Bush'un Beyaz Sarayı'nda cereyan eden politika savaşlarında kaybeden taraf olduğunu not etmekte fayda var. İnsan hakikaten Rumsfeld'in Savunma Bakanlığı'nı kontrol eden yeni muhafazakâr şahinlerin Dışişleri Bakanlığı'ndan da sorumlu olmaları halinde İsrail-Amerika ilişkileri ile Amerika'nın dünyanın geri kalan kısmıyla ilişkilerinin neye benzeyeceğini merak etmekte.

*

Amerikalı yeni muhafazakârların İsrail yanlısı eğilimlerini, [Amerika'daki Yahudi nüfusuna kıyasla] büyük bir kısmının oransız bir sayıda Musevi olduğunu anlatmak için oldukça fazla mürekkep harcandı. Bazı yorumcular, İsrail'in sağ kanat partisi Likud'a olan bağları nedeniyle "Likudnik" olarak anılan bu insanların Amerika ve İsrail'in çıkarları arasında gerekli ayrımı yeterince yapmadıkları hususunda endişeliler. Örneğin Irak'ta savaş için baskı yaptıklarında kimlerin çıkarlarını korumaktaydılar ?

Yeni muhafazakârların Museviliklerine dikkati çekmek hüner isteyen bir oyun. Bunu yapan her kimse otomatik olarak antisemit sıfatıyla lekeleneceğine emin olabilir. Ancak burada dikkati çekilen husus Amerikan nüfusunun yüzde ikisinden az olan Musevilerin monolitik bir perspektife sahip oldukları değildir. Nitekim Amerikan Yahudileri ezici bir şekilde Demokrat Parti lehine oy kullanırlar ve aralarından birçoğu Ariel Sharon'un politikaları ve Bush'un Irak saldırısı ile hiç mutabık değil. Dikkati çekilen husus sadece yeni muhafazakârların İsrail'e özel bir yakınlıkları görüldüğü ve bu ilginin onların siyasi düşüncelerini ve dolayısıyla Amerika'nın Ortadoğu siyasetini etkilemekte olduğu.

Adbusters'de bu meseleyle cepheden yüzleşmeye karar verdik, dikkatle araştırdık ve Birleşik Amerika'nın en etkili 50 yeni muhafazakârı olduğu görülen kişilerin listesini hazırladık. Kimin gerçekten yeni muhafazakâr olduğuna karar vermek zordur zira bazı yeni muhafazakârlar bu terimi reddetmekte, bazıları ise kabullenmekte. Bazıları Beyaz Saray'ın içinden siyaseti şekillendirmekte, bazıları ise çevrede yer almakta, gazeteci, akademisyen ve sivil toplum kuruluşu entelektüelleri olarak Beyaz Saray'ı dolaylı yoldan etkilemekte. Bütün bu insanların paylaştıkları görüş Birleşik Amerika'nın dünyanın geri kalan kısmını ahlâkî açıdan daha üstün olan kendi imajına göre yeniden şekillendirerek kendini korumak zorunda olan yardımsever bir hipergüç olduğu görüşüdür. Bu insanların yarısı Yahudi'dir.

NORM AN PODHORETZ *

IRVTNG KRISTOL *

MIDGE DECTER *

JEANE KIRKPATRICK

PAUL WOLFOWITZ *

DOUGLAS FEITH *

PETER RODMAN

STEPHEN CAMBONE

DONALD RUMSFELD

DICK CHENEY

I. LEWIS LIBBY *

ELLIOT ABRAMS *

ZALMAN KHALILZAD

JOHN BOLTON

DOV ZAKHEIM *

ROBERT B. ZOELLICK *

RICHARD PERLE *

R. JAMES WOOLSEY,

ELIOT COHEN *

ROBERT W. TUCKER

FRANCIS FUKUYAMA

WILLIAM KRISTOL *

ROBERT KAĞAN *

GARY SCHMITT

ELLEN BORK

DAVID WURMSER *

JOSHUA MURAVCHIK *

REUEL MARC GERECHT

MICHAEL NOVAK

FR. RICHARD J. NEUHAUS

MEYRAV WURMSER *

IRWIN STELZER *

RUPERT MURDOCH

RICHARD MELLON SCAIFE

THOMAS DONNELLY

OWEN HARRIES

MICHAEL LEDEEN *

FRANK GAFFNEY

MAX BOOT

GARY BAUER

WILLIAM BENNETT

DANIEL PIPES *

LAWRENCE KAPLAN *

MARTY PERETZ *

CHARLES KRAUTHAMMER *

DAVID BROOKS *

FRED BARNES JOHN PODHORETZ *

NEAL KOZODOY *

JONAH GOLDBERG *

Not: Yanlarında (*) işareti olanlar Yahudi'dir. (RNB) *Adbusters,* sayı 52, Mart-Nisan 2004. www.adbusters.org/magazine/52/articles/jewish.html

II- YENİ MUHAFAZAKÂRLARLA İLGİLİ ADBUSTERS YAZISININ YARATTIĞI TEPKİLER

Jay Currie

YAHUDİ AVCILARI

***The American Spectator,* 1 Mart 2004.**

Adbusters dergisi tüketim karşıtlığı konusunda oldukça güzel bir misyonerlik çalışması yapmakta. 120.000 tirajı olduğunu iddia eden *Adbusters* doksanlı yılların başında "Hiçbir Şey Satın almama Günü" ve "TV Kapatma Günü" kampanyalarını başlatmıştı.

Ancak bu yeterli değildi. Yayıncı Kaile Lasn sert bir malzemeye ihtiyacı vardı. Dolayısıyla: Yahudi Avcıları! Derginin en son sayısında editörler "Niye Hiç Kimse Yahudi Olduklarını Söylemiyor?" başlıklı soruya karşılık şu izahatı vermekte:

> *Adbusters'de* bu meseleyle cepheden yüzleşmeye karar verdik, dikkatle araştırdık ve Birleşik Amerika'nın en etkili 50 yeni muhafazakâr oldukları görülen kişilerin Üstesini hazırladık. Kimin gerçekten yeni muhafazakâr olduğuna karar vermek zordur zira bazı yeni muhafazakârlar bu terimi reddetmekte, bazıları ise kabullenmekte. Bazıları Beyaz Saray'ın içinden siyaseti şekillendirmekte, bazıları ise çevrede yer almakta, gazeteci, akademisyen ve sivil toplum kuruluşu entelektüelleri olarak Beyaz Saray'ı dolaylı yoldan etkilemekte. Bütün bu insanların paylaştıkları görüş Birleşik Amerika'nın dünyanın geri kalan kısmını ahlâkî açıdan daha üstün olan kendi imajına göre yeniden şekillendirerek kendini korumak zorunda olan yardımsever bir hipergüç olduğu görüşüdür. Bu insanların yarısı Yahudi'dir.

Lasn antisermtizmini yeni muhafazakârları eleştiren bir solcu pakete sarmakta; ancak bu antisemitizmdir. Deney gayet basit - Lasn dine mi, konuma mı saldırıyor? Önde gelen yeni

muhafazakârlar listesindeki isimlerin yansının karşısında bulunan gösterişli yıldız işareti gayet açık. Bu siyaset hakkında değil: Yahudiler hakkında. Listesindeki Yahudi devlet adam lan, gazeteciler, siyasetçi entelektüelleri tespit etmek için Photos- hoptan birkaç san Davut Yıldızı satın almış olsaydı daha açık olamazdı. (Ve, hey, Hıristiyanlar için de o küçük, şirin gamalı haçlar niye olmasın. Son tahlilde Bush = Hitler)

Adbuster listesinin alt metni siyaset ile ilgili değil. Bu alt metin Yahudi, Siyah, Müslüman veya Kafkasyalı birinin herhangi bir konuda dini veya etnisitesi araya girmeden düşünme ve yazma melekesine sahip olmadığı varsayımıdır.

Bununla Lasn kendisini bir yeni MacCarthyciye dönüştürmüştür. Gerçekten "bir liste"si var. Yeni muhafazakârlar gerçeği karşısında çaresiz kalmış bu ekşimiş solun yaşlanmış ikonu, ırkçı tacizci durumuna düşmüş durumda.

Bu ümitsiz olduğu kadar alçakça bir davranış. Savaş karşıtı, Bush karşıtı, küreselleşme karşıtı solcu hareketin kalbinde yer alan muziplik kaynağının, komplo teorisyenleri, milisler ve teneke şapkalı güruh tarafından işgal edilmiş araziye ilerlediğini ifşa etmekte.

Not: Jay Currie, *National Post, Vancouver Sun, Ottawa Citizien, Edmonton Journal, Christian Science Monitor, Victoria Times* gibi Kanada ve Amerika gazetelerinde yazıları yayınlanan bir bağımsız yazardır. Bu çeviri özgün makalenin kısaltılmış bir şeklidir. (RNB)

www.spectator.org/util/print.asp?art_id=6224

Scott Stinson

MAKALE "NEDEN HİÇ KİMSE YAHUDİ OLDUKLARINI SÖYLEMİYOR?" DİYE SORUYOR

National Post Online, Toronto, 24 Nisan 2004.

Kaile Lasn antisemit olmadığına ısrar ediyor. *Adbusters* dergisinin baş editörü Birleşik Amerika'nın önde gelen yeni muhafazakârlarından önemli bir kısmının Yahudi olduklarım bildiren ve onlan "dışlayan" bir makalenin tahrik edeceğini bildiğini ancak böylesi bir tepki beklemediğini söylemekte. British Columbia'da yerleşik tüketicilik karşıtı dergi, gelen abone iptal talepleri altında boğulmuş durumda.

Fraser Valley'deki evinden yaptığı mülakatta Lasn "Bu durum 'benim mağdur olduğum' hissini verdi" dedi ve risk alan dergisinin 15 yıllık tarihi boyunca "bu düzeyde tehdit telefonları, bu düzeyde küfür, bu düzeyde iptal edilen abonelikler" görmediğini ilave etti.

Bu öfkenin parlama noktası Lasn'ın *Adbusters'ın* bu sayısında yazdığı bir makale. "Neden Hiç Kimse Yahudi Olduklarını Söylemiyor?" başlıklı makale Birleşik Amerika'nın önde gelen yeni muhafazakârlarının önemli bir kısmının Yahudi olduğunu tespit ediyor. Lasn bu olgunun önemli olduğunu belirtiyor zira "yeni muhafazakârlar İsrail'e karşı özel bir yakınlıkları olduğu görülmekte ve bu durum siyasi düşüncelerini ve dolayısıyla Amerika'nın Ortadoğu ile ilgili siyasetini etkilemekte."

Bunun anlamı Washington'da siyaseti şekillendirenlerin önemli bir kesiminin Yahudi olmasından dolayı Birleşik Amerika'nın İsrail yanlısı olduğudur. Okur ve eleştirmenler *Adbusters*'in yazıya refakat eden ve aralarında Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Milli Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Milli Savunma Bakanı Yardımcısı Paul Wolfowitz gibi isimlerin yer aldığı "Birleşik Amerika'daki en etkin 50 yeni muhafazakâr" başlıklı listeyi hakaret olarak kabul ettiler. Bu listede yer alan Paul Wolfowitz dahil isimlerden 26'sının yanında Yahudi olduklarına işaret eden siyah noktalar var.

Kanada Yahudi Kongresi Ontario Başkanı Ed Morgan "Bu eski bir taktiktir" diyor. "Ellili yıllarda Birleşik Amerika Komünist Partisi'nde bulunan Yahudileri sayıyorlardı. Ancak halen bir liste ve Yahudi isimlerin yanında bir yıldız görmek şaşırtıcı bir şey." Morgan "Yahudilik ve herhangi bir siyasi konum birbirine eşit değildir" diyor. Önemli olan siyasetle ilgili konuları liyakata göre değerlendirmektir. Etnisite önemli değil."

B'nai B'rith[61] Kanada Başkan Yardımcısı Frank Dimant *"Adbusters* herhalde haber sıkıntısı içindeydi ki bu tür bir teze önem verdi" dedi. Diamant eski Başkan Bili Clinton yönetiminde nüfuzlu mevkilerde çok sayıda Yahudi olduğuna ve buna rağmen Clinton yönetiminin Filistin lideri Yasser Arafat'ı sakinleştirmek için elinden gelen azami gayreti gösterdiğini not etti.

Lasn ise pişman değil. ***Adbusters***'in web sayfasında özgün makale, halktan gelen olumlu ve olumsuz cevaplar ve baş editörün listenin "diş hekimi veya itfaiyeci listesi olması halinde bu rahatsız edici olurdu. Ancak yeni muhafazakârlar bugün dünyadaki en etkin siyasi ve entelektüel güç oldukları için onları mikroskop altına koymak gereklidir" diye yazan yeni bir makalesi yer almakta.

---

[61] 1843 yılında ABD'de kurulan ve masonik örgütlenmede olduğu gibi localar halinde örgütlenen Yahudi örgütü. Sosyal, ahlakî, eğitim ve hayırsever amaçlı bir örgüttür. (RNB)

Lasn telefonda Birleşik Amerikalı yeni muhafazakârlar "dünyadaki en güçlü gruptur. Onlar bir savaşı başlatma veya durdurma gücüne sahip entelektüel haydutlardır. Bu grup bu kadar güçlü olduğu için grubun yüzde ellisinin Yahudi olduğuna dikkati çekmenin uygun olduğuna karar verdik" dedi.

Amerikan Middle East Forum (Ortadoğu Forumu) Direktörü Daniel Pipes *Adbusters*'in listesinde ve [adının] yamnda yıldız işareti var. Pipes "dinin siyaseti belirlediğini ima et-mesinden ötürü" yazının saçma olduğunu söylüyor. "Irak'taki savaşa karşı olan bir sürü önde gelen Yahudi var. Bunlardan birçoğu yeni muhafazakâr. [Din] hiçbir şekilde bir insanın siyasi eğilimlerine rehber değildir." Pipes listenin hem yeni muhafazakârları, hem de Yahudileri tespit etmekte hatalı olduğunu, simaları kamuoyuna mal olmuş "tehlikeli" Yahudilere dikkati çeken listelerin de bir yenilik olmadığını söylüyor. Pipes internette yayınlanan bu tür derleme listelerin birçoğunda ismine rastladığını ekliyor. Ancak Pipes'a göre *Adbusters* türünden aylık tirajının 120.000 (üçte ikisi Amerika'da satılmakta) olduğunu söyleyen bir derginin böylesi bir gayretkeşliğe girmesi olağan değildi.

B'nai B'rith Kanada Başkan Yardımcısı Dimant, *Adbusters*'in öznel kıstaslara göre hazırladığı listedeki nüfuz sahibi Amerikalıların "Yahudilikleri"ne ışık tutmayı hedeflemesinden özellikle endişe ettiğini söyledi zira bu tavır medya ve dünya hükümetlerini kontrol eden gizli Yahudi komplolarının varlığını savunan onlarca yıllık eski nefret teorilerini hatırlatmaktaydı. Dimant "Toronto'daki küçük büromdan dünya bankacılık sistemini ve yabancı basını idare etmek çok zordur" diyor. *Adbusters* baş editörü Lasn bu tür konuşmaları dikkate almıyor. 'Kendimizi sansür etmeyeceğiz. [Bizleri] geçmişin tadsız şeylerine benzetenleri dert etmeyeceğiz. Amacımız bir tartışma başlatmaktı. Tartışmanın şimdikinden daha da büyük olmasını umut ediyoruz." Morgan, Kanada Yahudi Kongresi'nin resmî bir cevap vereceğini ancak ne yönde tavır alacaklarına henüz karar vermediklerini söyledi.

http://www.fpp.co.uk/online/04/04/NPostl00404.html

Michael I. Niman

BİR ANTİSEMİTTEN TENİS AYAKKABISI ALIR MIYDINIZ?

ArtVoice, 19 Şubat 2004

Hitler'den daha soğukkanlı

Bu ay *Adbusters* dergisinin kurucusu ve yayıncısı Kaile Lasn'ın "Neden Hiç Kimse Yahudi Olduğunu Söylemiyor?" makalesini okumak için dergiyi açtım. Lasn bu makalede Amerika'nın dış politikasının bir nevi Yahudi komplosuna esir düştüğünü iddia etmekte. *'Adbusters*[1] de meseleyle cepheden yüzleşmeye karar verdik, dikkatle araştırdık ve Birleşik Amerika'nın en etkili 50 yeni muhafazakârı oldukları görülen kişilerin listesini hazırladık" diye yazmakta. Bu listeyi temel alan Lasn "bütün bu insanların paylaştıkları görüş Birleşik Amerika'nın dünyanın geri kalan kısmını ahlâkî açıdan daha üstün olan kendi imajına göre yeniden şekillendirerek kendini korumak zorunda olan yardımsever bir hiper güç olduğu görüşüdür. Bu insanların yansı Yahudi'dir" diye yazmakta. Lasn "Yahudiler Amerikan nüfusunun yüzde ikisinden daha az olduklarından bu özellikle tuhaf bir durum" olduğunu belirtmekte.

Lasn'ın bu görüşü yeni değil. Naziler ve sağ cephedeki başka antisemitler sık sık benzeri listeler derlemekte, bu görüşün tam tersini, Yahudilerin tahrip etmekten haz alan sola hâkim olduklarını, muhafazakâr değerleri ve siyasi gücü alt etmeye yeminli olduklarını ileri

sürmekteler. Lasn'ı sağ kesimdeki karşıtlarından farklı kılan tek şey Amerikalı Yahudilerin "monolitik bir perspektife sahip olmadıklarını, birçoğunun Irak'taki savaşı ve Ariel Sharon politikalarını tasvip etmediğini belirterek, kendisini eleştirecek olanların önüne önceden attığı kemiktir.

Lasn gibi İsrail'e karşı olan herhangi birinin antisemit olduğu iddiasını paylaşmıyorum. Birçok açıksözlü Amerikan Yahudisi İsrail'in Filistin toprağını cani bir şekilde işgalini ve Filistinli vatandaşların maruz kaldıkları korkunç muameleyi en sert şekilde eleştirenler arasında yer almakta. Vicdanlı Yahudi halkı İsrail'in eylemlerini dehşet verici bulmakta ve Holokost'tan kurtulmuş insanlar duvarla çevrilmiş Filistin cemaatlerini Varşova gettosuna benzetmekteler. Onlar için bu haksızlıkları protesto etmemek bir günahtır. "Democracy Now !" (Şimdi Demokrasi) hareketinden Amy Goodman Buffalo'daki konuşmasında "Ortodoks bir hahamın kız torunu olarak gaz maskesi taşıyan İsrailli genç çocukları görünce dehşete kapıldım. Ancak gaz maskesiz genç Filistinli çocukların fotoğrafları karşısında daha çok dehşete kapıldım..." diye konuşuyordu. Goodman ve Noam Chomsky gibi İsrail'in siyasetine aktif bir şekilde karşı koyan Yahudiler antisemit değiller. Benzer bir şekilde aynı ilkesel duruşa sahip Yahudi olmayanlar da antisemit değiller. Onları antisemit diye adlandırmak hem bir kurt haykırışıdır, hem de gerçek antisemitizme karşı sürdürülen savaşı zayıflatan bir iftira eylemidir.

Kaile Lasn Cahil bir Adamdır

Mamafih Lasn gerçek malzemedir. O bir antisemittir.

Takdim ettiği yeni muhafazakârlar listesi sunî olarak kısa tutulmuş ve Yahudi varlığı abartılmıştır. New Gingrich, Bili Frist, Madeleine Albright, Richard Armitage, John Ashcroft, Zbigniew Brezinski, Kari Rove ve Jeanne Kirkpatrick gibi simaları kamuoyunca tanınmış isimler yeni muhafazakârlar listesinde eksiktir. Hatta Lasn, Henry Kissinger gibi Yahudi olduğu varsayılan bazı isimleri de atlamıştır. Daha mütemmim bir liste olması halinde bile Lasn'ın yeni muhafazakârlar arasında çok sayıda Yahudi'nin bulunduğu iddiası doğrudur. Peki bunda ne [kötülük] var? Sosyalistler arasında da birçok Yahudi var. İşçi hareketi içinde de çok sayıda Yahudi var. Şimdi kendilerini pagan olarak tarif eden birçok sabık Yahudi var. "Jews for Jesus" (İsa için Yahudiler) hareketi içinde de sabık Yahudiler hâkim durumda. Bir kültür antropologu bu durumun sözlü kültür için doğal olduğunu söyleyebilir. Veya istatistiki bir anormallik olabilir. Neticede Lasn peşinen monolitik bir Yahudi perspektifi olmadığını kabul ediyor. O zaman iddiası ne?

Söz konusu yeni muhafazakârlar bu ülkeye yaptıkları için sorgulanmaktalar, Irak'ta yasa dışı bir savaş lehine lobi yaptıkları için, manevi olarak iflas etmiş askerî saldırganlık siyasetini destekledikleri için, İnsan Hakları Beyannamesi'ri yerle bir etme amacıyla sürdürdükleri kavga için, ve evet, Sharon hükümetinin tiksindirici cani eylemlerini finansal ve siyasi açıdan destekledikleri için. Lasn'ın sözünü ettiği Yahudi ve Yahudi olmayan insanlar, liberallerin ve gelenekçi muhafazakârların karşı çıktıkları bir siyasi hareketin mensuplarıdır. Hükümetimizi rehin almışlar ve ülkemizi iflasa doğru sürükleyen bir yolda ilerlemekteler. Bu nedenle onlara karşı olmalıyız – bazıları Yahudi olduklarını iddia ettikleri için değil.

http://mediastudy.com/articles/adbusters.html

Not: Makalenin sadece *Adbusters* dergisinin yarattığı tartışma ile ilgili bölümü tercüme

edilmiştir. (RNB)

ADBUSTERS DERGİSİNDE YAYINLANAN MAKALENİN KISALTILMIŞ ÇEVİRİSİ

IRAK İŞGALİNİN MİMARLARI

Bush geldi. Bush yemeklerimize ve saraylarımıza bayıldı. Bush bizi çok seviyor. Bush'un elini sıkmak kolay değil. Bush'la konuşan ya da konuşamayan gazeteciler. Tayyip Erdoğan'ın smokinsizliği. Haydi gelin boş NATO magazininden kurtulup, yine magazinle, bellek tazeleyelim, Bush ve ekibini bir kez daha hatırlayarak

Evanjelik Bush

1999 Iowa Cumhuriyetçi başkan adayı ön seçimlerinde adaylara hangi politik filozofun onlan en çok etkilediği ve nedenleri sorulmuştu. George Bush'un cevabı şuydu: **"İsa, kalbimi değiştirdiği için."** Bu tarz açıklamalar vatandaşlarının yüzde 40'ı'nin kendilerini **"born again evangelical" ("Günahkâr"ken** sonradan evanjelik mezhebini benimseyen Hıristiyan) olarak tanımladığı bir ülke olan ABD'nin kiliselerinde çok iyi karşılanır. Bush da onlardan biri. 1986'da ağır alkol tüketimi ve baştan savdığı kilise ziyaretlerinden sonra ışığı gördü ve içki şişesinin yerine İncil'i koydu. Bu yeni heves Bush'u önce Texas valiliğine sonra da Oval Ofis'e götüren hırsla besledi. Tanrı'nın onu milletine liderlik etmesi için çağırdığına inanan Bush, başkanlık kampanyalarında önde-gelen rahiplerden yamnda olmalarını ve onun için dua etmelerini istedi. Şimdi Beyaz Saray'da her sabah dualarını okuyor ve sık sık kutsal kitaplarda yazanları ima eden fikirler beyan ediyor.

Bush politika yönetimi için Incil'e başvuruyor ve içgüdüyü mantığa tercih ediyor. Princeton Üniversitesi'nden biyoetik uzmanı Peter Singer, Bush'un etik karar alma sürecinin 13 yaşında bir erkek çocuğunkiyle aynı olduğunu söylüyor. Dünyaya Hıristiyan felsefesinin iyi/kötü perspektifiyle yaklaşan bakış açısı grinin hiçbir tonuna izin vermiyor. Düşünce sistemi "kötü"den mistik bir güç olarak söz eden ve şeytanın varlığına inanan sağ kanat rahiplerin vaazları tarafından şekillenmiş biri o. Bu dinsel belagatiyle Hıristiyan olmayan seçmeni karşısına almaktan çekinmiyor çünkü onun asıl seyircisi Hıristiyan sağ.

Hıristiyan sağı memnun kılmanın yollarından biri de sürekli İsrail'i desteklemek. Birçok Hıristiyan İsrail'i neredeyse bir refleks olarak destekliyor çünkü kiliselerin pazar okullarında onlara anlatılan Tanrı'nın seçtiği mistik ve alegorik bir milletin, İsraillilerin öyküleriyle büyüyorlar. Bu İncil anlatısını modern İsrail devletiyle bağdaştırarak Filistinlilerin adalet özlemlerini gözardı ediyorlar. İsrail yanlısı Hıristiyanların en tehlikelileri ise kendilerini **"Hıristiyan Siyonistler"** olarak tanımlayan kesim. Dar görüşlü İncil yorumlarıyla İsa'nın yeniden doğuşunun kutsal toprakların Yahudilerin kontrolünde olmasına bağlı olduğuna inanıyorlar. Sağ kanat İsrailliler de Hıristiyan siyonistlerin desteğinden -bu desteğin kökenlerinin oldukça antisemitik bir ***'dünyanın sonu'*** teolojisinde yatmasına rağmen-memnun. (Hıristiyan siyonistlerin inanışına göre, İsa yeniden sahneye çıktığında Hıristiyanlığa dönmeyen Yahudiler yok olacak.) Bush Hıristiyan siyonistlerin görüşlerini açık olarak desteklemiyor ama evanjelik inançları onun İsrail'e yoğun bir sempati duymasının sebebi. Hıristiyan siyonistler de Bush'un Ariel Sharon'un politikalarını desteklemesinden memnun çünkü Filistinlilerin bölgeden çıkarılmasını istiyorlar.

Yahudi Wolfowitz

Paul Wolfowitz gençliğinde babasından totaliterciliğin tehlikeleriyle ilgili birçok ders aldı. Babası (Jack Wolfowitz) akrabalarının Stalin ve Hitler rejimleri altında yaşadıkları kötü kaderden kaçabildikleri için ne kadar şanslı olduklarını çocuklarının iyice anlamasını isteyen Polonyall bir Yahudi'ydi. Paul henüz küçük bir çocukken Amerika'nın özgürlük ve demokrasi ideallerini korumak adına ahlâki bir sorumluluğu olduğunu yemek masasında babasının anlattıklarından öğrendi. Bu görüş, evden ayrılıp entelektüel yolculuğu onu ülkenin en iyi üniversitelerinden Washington'a taşıyana kadar onunla beraberdi. Bugünlerde, Wolfowitz'in Pentagon'daki ikinci adam olarak pozisyonu inancı gereği davranabilmesi için ona özel bir olanak sağlıyor. ABD'nin Irak işgali de onun ABD'nin dünyaya savaş yoluyla barış getirebileceğine dair çelişkili ısrarına dayanıyor.

Amerika 1991'de ilk kez Saddam Hüseyin'in peşine düştüğünde Wolfowitz savunma politikası müsteşarıydı. I. Lewis Libby'le birlikte hazırladıkları **"Savunma Planlaması Rehberi"** ABD'nin dünyanın tek süpergücü pozisyonunu koruyabilmesi için **"potansiyel rakiplerin kendilerine daha büyük bir rol biçmemeleri konusunda ikna edilmesi gerektiğini"** öne sürüyordu. ABD dünyanın sorunlu bölgelerine istediği gibi müdahale edecek ve bölgedeki petrolün kontrolünü korumak adına Ortadoğu'da egemen güç olmaya devam edecekti. Rapor ***New York Times'a*** sızdıktan sonra biraz yumuşatıldı ama anahtar noktaları Bush doktrini olarak da bilinen Bush'un Ulusal Güvenlik Stratejisi'ni oluşturuyor.

Washington'un önde gelen neoconlanndan olan Wolfowitz demokrasinin Ortadoğu'ya zorla getirilebileceği inancıyla gözleri kör olmuş, sabit fikirli bir ideolog. Sıcak savaşın acılarını yaşamış askerlerin savaşa duydukları nefretin izleri yok onda. Akademik teciller onu Vietnam Savaşı'ndan uzak tuttu ve yetişkin hayatının tamamı akademinin fildişi kuleleriyle ABD federal bürokrasisi arasında geçti.

Wolfowitz Irak'taki bu maceranın daha ılımlı bir Ortadoğu'nun kapılarını açacağına ve uzun vadede terörizm tehditini azaltacağına gönülden inanmaya devam ediyor. İsrail-Filistin sorununun politik bir çözümünün de bu sürece yardımcı olacağından yana. Filistin devletinin kurulmasını açıkça desteklediğini belirtmesine rağmen İsrail'le çok güçlü bağları var. Gençliğinde orada yaşadı ve kız kardeşi bir İsrailliyle evli.

Karanlık Perle

Richard Perle, Ronald Reagan''nin Savunma Departmanında sıkı bir Sovyet karşıtı olarak kazandığı **"Karanlıkların Prensi"** lakabını korumaya devam ediyor. Bu lakap ona Beyaz Saray'da resmi bir pozisyonu olmamasına rağmen, gölgeler arasından neokonzervatif harekete büyük bir etki ettiği için verildi. Donald Rumsfeld onu politika müsteşarı -Savunma Bakanlığı hiyerarşisinde üçüncü adam- olarak atamak istediğinde reddetti. Onun yerine Rumsfeld tarafından kurulan ve Beyaz Saray'daki neocon ideolojisinin ana kanalı olan Savunma Politikası Kurulu'nun (DPB) başkanlığını seçti.

Fakat geçtiğimiz Mart ayında çalıştığı bir şirketin Penta gon'la çıkar ilişkileri açığa çıkınca DBP'nin başkanlığından ayrıldı. Bir yıl sonra da DBP'yi tamamen bıraktı çünkü gelecek seçimlerde kendi görüşlerinin Bush'a yüklenmesini istemiyordu. Yorumları Amerikalıların neocon savaşçılığından bıktığını ve bu yüzden Bush'u sandıkta cezalandıracakları yönündeydi. Perle'nin görevini Irak savaşından kâr etmek ve bundan doğacak çıkar

çatışmalarıyla uğraşmamak için bıraktığı da söyleniyor. Perle savaşı desteklemekten herhangi bir ekonomik kazanç elde etmediğini iddia ediyor ama savunma sözleşmecilerine danışmanlık yaparak bir sürü para kazandı. Yakın arkadaşı Wolfowitz gibi, Perle'nin uluslararası ilişkilere bakış açısı da 11. Dünya Savaşı'ndaki Yahudi deneyimlerine dayanıyor. BBC'ye verdiği bir demeçte **"Holokost tarihimizi belirleyen andır. Açıkça büyüyen bir tehdite zamanında müdahale edememekten kaynaklanan bir hatadır. Bunun bir daha olmasını istemiyoruz. Bütün totaliter rejimleri durdurmalıyız yoksa sonuç felaket oluyor"** demişti.

Siyonist Feith

General Tommy Franks bir keresinde savunma politikası mÜSte?an Λouglas **Feith için "yeryüzünde yaşayan en aptal insan"** demişti. Colin Powell da onu sevmiyor. Bush, Feith'in işini aslında Perle'ye önermişti ama o kabul etmeyince Perle'nin sadık bir müridi olan Feith göreve geldi. Güvenlik Politikaları Merkezi denen aşın şahin merkezle ilişkili bir avukat olarak İsrail-Filistin meselesinde Filistinlilere toprak verilmesine tamamen karşı. Kudüs'ün tamamının İsrail'de kalmasını ve İsrail'in toprak işgallerinin haklı olduğunu savunuyor.

Feith **"armut dibine düşer"** deyiminin canlı bir örneği. Babası Dalck Feith, İsrail'in Likud partisinin atası, 1930'larm Polonya siyonist hareketi Batar'ın bir üyesiydi. Baba da oğul da 1997'de ABD'nin en sağcı ve İsrail yanlısı gruplarından Amerikan Siyonist Organizasyonumdan (ZOA) ödül aldılar.

Siyah Hıristiyan Rice

Bush'un ulusal güvenlik danışmanı Condoleeza Rice 1950'lerin sonu ve 1960'ların başında siyahlarla beyazların ayrı yaşadığı Birmingham'da Presbiteryen bir rahibin kızı olarak büyüdü. Kilise onun için bir ibadet yerinden öte sosyal yaşamının ve hayatının merkeziydi. Çocukluğu piyano, dil ve bale dersleriyle geçti. 1963'te, sekiz yaşındayken babasıyla Beyaz Saray'ı ziyaret ettiğinde **"Bir gün burada olacağım"** demişti. Bu siyahların oy vermelerinin bile zor olduğu bir dönemdi. 15 yaşında üniversiteye girdi ve uluslararası çalışmalarda doktora yaptı. 1989'da baba Bush'un Ulusal Güvenlik Konseyi'ne katılmadan önce Stanford Üniversitesi'nde ders veriyordu. Clinton döneminde üniversiteye geri döndü ve oğul Bush başa, gelince soluğu yine Washington'da aldı.

Rice Bush'un çok yakın bir sırdaşı ve geleneksel ulusal güvenlik danışmanlarınkinden farklı bir şekilde Savunma Bakanlığı dış politikayı belirlerken Bush'a duygusal destek sağlıyor. Entelektüel düzeyleri farklı olmasına rağmen Bush'la ateşli bir Hıristiyanlık aşkını paylaşıyorlar.

Rice, Hıristiyan siyonistler kadar radikal olmasa da İsrail'e **"derin bir bağ"** ile bağlı olduğunu söylemekten çekinmiyor. Bir İsrail gazetesine şöyle bir demeç vermişti: **"Buraya 2000 yılında ilk kez geldiğimde kendimi evime dönmüş gibi hissetmiştim. İsrail Devleti'nin tarihine, onu kuran insanların azmine hep hayran oldum. Ülkenizle çok derin bir bağım var."**

Adbusters dergisinden kısaltılarak çevrildi.

Radikal İki, 4 Temmuz 2004

"IRAK İŞGALİNİN MİMARLARI" YAZISI ÜZERİNE

4 Temmuz tarihli ***Radikal îki'nin*** ilk sayfası, Başkan Bush'un Türkiye'yi ziyareti vesilesiyle olsa gerek, **"Irak İşgalinin Mimarları"** na yani **"Başkan Bush ve ekibi"** ne ayrılmış bir çeviri

yazıydı. Yazıda adlan geçen siyasetçilere **"Evanjelik"**, **"Yahudi"**, **"karanlık"**, **"Siyonist"** ve **"siyah hıristiyan"** sıfatlarını atfeden ara başlıkları ve içeriği ile bu metinden akılda kalan, Amerika'daki aşın sağ ve Türkiye'deki aşın sağ ve İslamcı kesimin yayın organlarında da yoğun bir şekilde rastlanan, şu saçma genel- geçer kanaat idi: **"Başkan Bush İsrail'i destekleyen Hıristiyan Siyonistlere veya popüler deyimle Evanje listlere sempati duymaktadır. O'nun yakın çevresinde yer alan üst düzey danışman ve siyasetçilerin çoğu "yeni muhafazakârlar" olup önemli bir kesimi Yahudi'dir. Asli sadakatleri İsrail Devleti'nedir. Irak Savaşı "yeni muhafazakârlar"m şahin politikaları nedeniyle başlamıştır. Bundaki esas etken de yeni muhafazakârlar için Saddam Hüseyin'in devrilmesinin İsrail Devleti'nin güvenliği açısından gerekli olmasıydı."**

Çeviji yazının sonunda ***Adbusters*** dergisinden **"kısaltılarak çevrildiği"** notu yer aldığından ben önce Amerikan aşırı sağına ait olabileceğini düşündüğüm bu dergi hakkında internette biraz araştırma yapıp söz konusu makalenin özgün halini bulup metnin tamamını okumak istedim. Ar aştırmamın sonunda beni sürprizler bekliyordu. Bir kere dergi, tahmin ettiğimin aksine, Amerika'da değil Kanada'da yayınlanan ancak Amerika'da geniş bir şekilde dağıtılan 120.000 gibi önemli bir tiraja sahip, ilke olarak reklam almaya karşı çıkan muhalif çizgide bir solcu fikir dergisiydi. Temmuz-Ağustos 2004 sayısında yer alan ve çeviriye konu olan özgün metne baktığımda karşı karşıya kaldığım ikinci sürpriz ise vahimdi. Metinde yer alan ara başlıkların hiçbirinde çeviri yakıdaki ara başlıklarda yer alan **"Evanjelik", "Siyonist", "Yahudi", "Karanlık"** ve **"siyah Hıristiyan"** sıfatları yer almamıştı sadece isimler belirtilmişti. Yani yazıyı çeviren Zeynep Aksoy Hanım yazıyı kısaltmanın ötesinde kendisinden de bir şeyler katmış ve ara başlıkları paragrafların içeriklerine **"uygun düşen"** sıfatlarla zenginleştirmiş ancak bunu belirtmemişti. Başka bir deyimle metni ya Türkiye'nin halihazırdaki fikir dünyasının meşrebine veya kendi hissiyatına uygun bir hale dönüştürmek için birazcık yerli leştirmişti. Çevirmenin kendi inisyatifiyle etnik ve/veya dinsel kimlikleri belirtir sıfatları ilave etmesinin Basın Ahlâk Yasası ve Doğan Medya Grubu'nun ilkelerine aykırılığını bir an için göz ardı edelim ve böylesi bir metnin neden çok sorunlu bir metin olduğunu anlamaya çalışalım. Bunu yapabilmek için ***Adbusters*** dergisinin aynı konu etrafında taraf olduğu bir tartışma hakkında biraz bilgi sahibi olmamız şarttır. Derginin Mart-Nisan 2004 sayısında yer alan derginin kurucusu ve yayıncısı Kaile Lasn'ın imzasını taşıyan **"Why Won't Anyone Say They Are Jewish?"** (Niye Hiç Kimse Onların Yahudi Oldukları Söylemiyor?) başlıklı yazının konusu gene **"yeni muhafazâkar"lar** idi. Lasn şahin çizgideki en nüfuzlu 50 **"yeni muhafazakâr"ın** isimlerini sıralıyor ve 26 sının yanına bir işaret koyuyordu. İşaret konulanlar Yahudi idi. Anlaşılabileceği üzere yazının ana fikri gene Amerikan dış politikasının mimarları olan bu yeni muhafaza-kârların önemli bir kısmının Yahudi olmaları ve İsrail Devleti'ne sadakat beslemelerinin Amerikan dış siyasetini geniş ölçüde etkilediği savıydı. Doğal olarak bu yazı Amerika ve Kanada'da eleştirilere uğrayacaktı. New York'ta yayınlanan ***ArtVoice*** dergisi yazarlarından Mic hael I. Niman, ***The American Spectator***'da yazan Jay Cur rie ve Kanada Yahudi sivil toplum örgütleri haklı olarak dergiyi ve yayıncıyı antisemit olmakla eleştireceklerdi.

Hal böyle iken Zeynep Aksoy Hanım kısaltarak çevirdiği ve de kimsenin farkına varmayacağını varsayarak masumane sıfat ilavelerinde bulunarak içeriğini ve anlamını zenginleştirdiği yazıyı ***Radikal İki*** okurlarına sunarken aynı konuyla doğrudan bağlantılı olduğundan ötürü derginin taraf olduğu bu tartışmayı da belirten birkaç satır bir şeyler eklemesi, okuru bilgilendirme ve habercilik açısından, kendi seçtiği sıfatları ara başlıklara

eklemekten daha yerinde bir davranış olmaz mıydı ??

RIFAT N.BALİ Araştırmacı

Not: Metinde yer alan bazı kelimelere siyah karakterlerle vurgu yapılması *Radikal İki* **editörünün eseridir. Onayım alınmamıştır.**

Editörün notu: Ara başlıkları biz ilave ettik ama tümü de yazıda kullanılan bilgilerden çıkarıldı. Dikkat ederseniz gazetecilik tekniği açısından aşağı yukarı her yazıya (örneğin akademisyenler genellikle ara başlık kullanmıyor) ara başlık atıyoruz. Bu hem okuru yakalamayı hem de "dehşetengiz" blok yazıların biçim olarak hafiflemesini sağlıyor. Yok eğer yazınızda antisemit olduğumuz iması varsa size yalnızca "insaf' diyeceğiz. ***Radikal İki*** seslerini duyuramayanlara da platform olma ilkesini benimsemiş bir ek. Geçmişimiz bunun en iyi kanıtı. Son söz olarak yine de sizi üzdüysek biz de üzüldük dememize izin verin. Bu arada sizinki bir cevap yazısı olduğu için ara başlık kullanmadığımızı ekleyelim. Halbuki iki ara başlık çok da iyi duracaktı.

Radikal iki, 11 Temmuz 2004

"HOLOKOST'U KALKAN YAPMIŞLAR, LAF SÖYLETMİYORLAR", VESAİRE, VESAİRE GİRİŞ

Doksanlı yıllarda Türkiye'de medyanın çığırından çıktığı konusunda herkes hemfikir. Herkes medyadan müşteki... Haber özelliği ve niteliği taşımayan sıradan olayların ana haber bültenlerinde yer alması, yalnızca ekonomi basınında yer alması gereken yeni ürün tanıtımı gibi kimi reklam özellikli haberlerin ana haber bültenlerine girmesi artık olağan ve önemsiz bir manzara... Kimi komp

lo teorisyenlerinin saygın birer köşe yazarı, analist veya strateji uzmanı olarak televizyon kanallarında ve konferans salonlarında resmî geçit yapmaları, komplo kültürünün en mümtaz örneklerine sütünlarında yer vermeleri veya televizyon programlarında bıkmadan usanmadan tekrarlamaları artık üzerinde önemle durulmayan şeyler... Üzerinde durulmayan ancak kamuoyunu yönlendirme ve kanaat oluşturma açısından bir o kadar önemli bir diğer konu siyasi içerikli yurtiçi ve yurtdışı haberlerin okura nasıl yansıtıldığı. Yurtiçi haberlerin eksik, yanlış veya tahrif edilerek yansıtılması halinde haberin öznesi Türkiye'de olduğu için bu bilinçli veya bilinçsiz yanlışlıkları düzeltebilecek bir mekanizma mevcut. Bu mekanizma ya haberin yanlış olması halinde müteakip günlerde düzeltilmesi veya ilgilendiğiniz haberi bir kez de konuları tarafsız bir biçimde yansıttığına inandığınız gazetelerden okuyup kendi kanaatinizi oluşturmak şeklinde işliyor. Ancak konu yabancı kaynaklı dış haberler olunca okuduğunuz haberin veya çevirinin özgün metne ne derece sadık kaldığını anlamak için ya çok meraklı bir okur, ya bir gazetenin okur temsilcisi, ya da medya konusunda araştırmacı olmanız lazım. Çoğu okurun bunu yapmaya vakti müsait olmadığını kabul edersek kimsenin kolay kolay çeviri bir yazıyı aslı ile mukayese etme gibi zahmetli ve son tahlilde neye yarayacağı belirsiz bir işe girmeyeceğini kabul etmemiz lazım... Dahası yabancı menşeli haberleri kaynaklarından okumak için ileri düzeyde yabancı dil bilgisine, internete erişim sağlayacak donanıma ve bol vakite sahip olunması gerektiğini de düşünürseniz şayet, Türk gazete okurlarının ezici çoğunluğunun dünyada olup bitenleri çeviri metinlerden izlediği ve dünya ahvali hakkındaki kanaatini de çeviri metinler üzerinden oluşturduğu gerçeğiyle yüzleşeceğiniz aşikârdır...

Basından Üç İlginç Örnek Vaka

Aşağıda sunmakta olduğum üç örnek vakadan ilk ikisinde bazı gazetelerin yabancı kaynaklardan çevirdikleri metinleri kimi zaman yanlışlıkla, çoğu zaman bilinçli bir şekilde nasıl tahrif ettiklerini ve böyle davranarak okurlarının kanaatlerini nasıl yönlendirmeye çalıştıklarını, üçüncü vakada ise antisemitizmle mücadeleyi konu eden bir haberin okurlarda nasıl menfi bir kanaatin oluşmasına yol açacak bir şekilde verildiğini göstermeye çalışacağım.

Örnek vaka 1: 4 Temmuz 2004 tarihli Radikal İki'de yayınlanan "Irak işgalinin Mimarları" başlıklı çeviri yazı.

4 Temmuz 2004 tarihli ***Radikal İki'de*** yayınlanan "Irak İşgalinin Mimarları" başlıklı çeviri yazıya yapacağım salt habercilik ilkeleriyle ilgili küçük itirazın önce tadsız bir "Editörün notu"na, üç ay sonra da ***Birikim'de*** şahsıma yönelik bir polemik yazının yayınlanmasına yol açacağı aklımın ucundan bile geçmemişti. Söz konusu çeviri yazının altında yer alan not tek cümlelikti: ***"Adbusters*** dergisinden kısaltılarak çevrildi". Yazıda ilgimi çeken Başkan Bush'un çevresinde yer alan yeni muhafazakâr siyasetçilerin adlarının geçtiği ara başlıklarda kullanılan sıfatlardı. Bu sıfatlar aşın sağcı ve antisemit kesimlerin yazılarında rastlanan, siyasetçilerin kararlannda, din, etnisite, mezhep, kavim gibi değişik aidiyetlerin etkisi olduğunu ima eden sıfatlardı. Bu yazıya atfen 11 Temmuz 2004 tarihli ***Radikal İki'de*** yayınlanan yazımda bu meseleye şöyle değiniyordum:

> **[Özgün] Metinde yer alan ara başlıkların hiç birinde çeviri yazıdaki ara başlıklarda yer alan "evanjelik", "Siyonist" , "Yahudi", "Karanlık", "siyah Hıristiyan" sıfatları yer almamıştı sadece isimler belirtilmişti. Yani yazıyı çeviren Zeynep Aksoy Hanım yazıyı kısaltmanın ötesinde kendisinden de bir şeyler katmış ve ara başlıkları paragrafların içeriğine "uygun düşen" sıfatlarla zenginleştirmiş ancak bunu belirtmemişti. Başka bir deyimle metni ya Türkiye'nin halihazırdaki fikir dünyasının meşrebine veya kendi hissiyatına uygun bir hale dönüştürmek için birazcık yerlileştirmişti. Çevirmenin kendi inisyatifiyle etnik ve/veya dinsel kimlikleri belirtir sıfatları ilave etmesinin**
>
> **Basın Ahlâk Yasası ve Doğan Medya Grubu'nun ilkelerine aykırılığını bir an için göz ardı edelim ve böylesi bir metnin neden çok sorunlu bir metin olduğunu anlamaya çalışalım.**

Yazımdaki ikinci itiraz ***Radikal İki***'nin özgün yazının ***Adbusters***'da yayınlanmasının ardından Kuzey Amerika ve Kanada'da cereyan eden ve Adbusters'i antisemitlikle suçlayan haklı tartışmalar hakkında okuru daha fazla bilgilendirmemesiyle ilgiliydi ve şöyle sona ermekteydi:

> **Hal böyle iken Zeynep Aksoy Hanım kısaltarak çevirdiği ve de kimsenin farkına varmayacağını varsayarak masumane sıfat ilavelerinde bulunarak içeriğini ve anlamını zenginleştirdiği yazıyı** *Radikal iki* **okurlarına sunarken aynı konuyla doğrudan bağlantılı olduğundan ötürü derginin taraf olduğu bu tartışmayı da belirten birkaç satır bir şeyler eklemesi, okuru bilgilendirme ve habercilik açısından, kendi seçtiği sıfatları ara başlıklara eklemekten daha yerinde bir davranış olmaz mıydı?**

Adbusters'i antisemit olmakla suçlayan tartışmaların neden "haklı tartışmalar" olduğunu bir türlü anlamak istemeyenlere, anlayacaklarına dair fazla bir ümit beslemememe rağmen,

küçük bir hatırlatmada bulunayım. Amerikan dış politikasını oluşturan, aralarında İsrail Devleti'nin güvenliğinin de yer aldığı, birçok faktörü gözardı edip sadece ve sadece yeni muhafazâkarların önemli bir kısmının Yahudi kökenli olmaları ve Amerikan yerleşik düzeninin (establishement) etkili mevkilerinde bulunmalarından ötürü Amerikan dış politikasını İsrail'in güvenlik kaygılarını göz önünde bulundurarak yönlendirdikleri iddiasında bulunmakla, "Türkiye'de Sabetaycılar köşe başlarını tutmuşlar, Türkiye'yi idare ediyorlar" veya **"Türk Dışişleri Bakanlığı Sabetaycıların işgali altında. Türkiye-İsrail yakınlaşması bundan kaynaklanıyor"** demek arasında hiçbir fark yok. Böylesi bir düşünce Adolf Hitler'e esin kaynağı olan "Yahudilerin Dünya'ya Hâkim Olma Planının Protokolleri" olduğu iddia edilen ünlü düzmece antisemit eser ***Siyon Önderlerin Protokolleri***'nin ikinci protokolünün bir tekrarından ibaret. İkinci protokolün Türkçe çevirisinin şu satırlarını hep birlikte okursak herhalde bunun farkına varabiliriz:[62]

> **Halkın içinden kölece itaat etme kapasitlerini çok sıkı bir şekilde inceleyerek seçeceğimiz yöneticiler, yönetim sanatı alanında eğitilmemiş kişilerden oluşacaktır ve bu yüzden kendilerine danışmanlık yapacak olan, bütün dünya işlerini yönetmek amacıyla çocukluğundan beri özel olarak yetiştirdiğimiz zeki ve bilgili kişilerin elinde oyunumuzun piyonları haline geleceklerdir.**

Yazım ***Radikal îki'de*** yayınlandı ancak "Editörün notu" imzalı şu metin de sonunda yer alıyordu:

> **Ara başlıkları biz ilave ettik ama tümü de yazıda kullanılan bilgilerden çıkarıldı. Dikkat ederseniz gazetecilik tekniği açısından aşağı yukarı her yazıya (örneğin akademisyenler genellikle ara başhk kullanmıyorlar) ara başlık atıyoruz. Bu hem okuru yakalamayı hem de "dehşetengiz" blok yazıların biçim olarak hafiflemesini sağlıyor. Yok eğer yazımzda antisemit olduğumuz iması varsa size yalnızca "insaf' diyeceğiz. Radikal İki seslerini duyurama yanlara da platform olma ilkesini benimsemiş bir ek. Geçmişimiz bunun en iyi kanıtı. Son söz olarak yine de sizi üzdüysek biz de üzüldük dememize izin verin. Bu arada sizinki bir cevap yazısı olduğu için ara başhk kullanmadığımızı ekleyelim. Halbuki iki ara başlık çok da iyi duracaktı.**

Bu notu okuyan haklı olarak benim hiç ara başlığı olmayan blok bir metne neden ara başlık ilâve edildiğine itiraz ettiğimi sanacak ve editöre hak verecekti. Halbuki itirazım fark edilebileceği gibi özel isimlerden oluşan ara başlıklara değildi, zira özgün metinde bunlar özel isim şeklinde yer alıyorlardı, itirazım özel isimlerden müteşekkil ara başlıkların önlerine neden bir takım sıfatların ilave edildiğiydi. ***Radikal İki*** editörü çok açık bir soruyu şark kurnazlığının tipik tezahürlerinden birine başvurarak anlamazlıktan geldi ve "ara başlıkları biz ilave ettik" cevabını verdi. İkinci itirazım gene salt habercilik ilkelleriyle ilgiliydi. Yani nesnel, tarafsız, okurun kanaatini yönlendirmeye teşebbüs etmeden, kanaatini kendi kendine oluşturmasına yarayacak verilerin tamamını sunmak. Yani tarafsız habercilik, gazetecilik yapmak. İtiraz ettiğim husus, yani sıfatların ilâve edilmesi, okurda belli bir kanaat oluşturmaya yönelik yanlış bir müdahale idi. Editörün Notu imzasıyla yayınlanan metinde bu "teknik" itirazıma aynı düzeyde bir cevap verilmedi. Verilen tuhaf cevapta çok vahim bir

---

[62] Sergius Nilus, *Siyon Liderlerinin Protokolleri,* çeviri İsmail Tulçalı, Nokta Kitapları, İstanbul, 2004, s. 184-185.

problem mevcuttu: Bu da yazımda *Radikal İki'ınn* "antisemit" olduğunu ima ettiğimi ileri süren editörün, kerameti kendinden menkul bu tanısına verdiği "insaf' ünlemli peşin cevaptı. *Radikal İki* Editörü üstün bir beceriyle yerine getirdiği editörlük görevinin yanı sıra boş zamanlarında zihin ve vicdan okuma melekelerini de geliştirip sarf etmediğim sözleri aslında aklımdan geçirdiğimi keşfedip, "Vahşi Batı'da silahını önce çeken kovboy hayatta kalır" refleksiyle davranıp, henüz yazıya dökmeye cesaret edemediğim düşüncelerime anında bir cevap yapıştırmıştı. Editörün Notu'nu neden böyle anladığımı iyice idrak etmek için nottaki birbirini takip eden şu üç cümleyi tekrar okumak lazım:

> **Yok eğer yazınızda antisemit olduğumuz iması varsa size yalnızca "insaf' diyeceğiz. Radikal İki seslerini duyuramayanlara da platform olma ilkesini benimsemiş bir ek. Geçmişimiz bunun en iyi kanıtı.**

Bu üç cümleden ne anlamam gerekiyor ? Şunu mu acaba ??

"Radikal İki seslerini duyuramayanlara (yani azınlıkların da aralarında yer aldığı marjinallere, kamuoyunda "isim" olmayanlara- RNB) sayfalarını açmış bir yayındır. Geçmiş sayılarımızda bunların bol örnekleri mevcuttur (doğrudur - RNB). Dolayısıyla bizi ayrımcılık, antisemi tizm, elitizm veya ksenofobi ile suçlayamazsınız. Ancak dilinizin ucunuzda geveleğiniz ama yazıya dökmeye cesaret edemediğiniz, "arif olan anlar" üslûbuyla geçiştirdiğiniz antisemitizm suçlamasını da görmediğimizi sanmayınız. Kavmî aidiyetiniz nedeniyle yazınızı "İsrail Devleti'ni, Yahudileri savunmna" refleksiyle yazdığınızı idrak ediyoruz. Yahudilerin bir savunma refleksiyle antisemit suçlamasını olur olmaz yere kullandıklarını biliyoruz. Yazınızla bizleri antisemit olmakla suçladığınızı anlayacak kadar zeki olduğumuzdan anında cevabımızı yapıştırıyoruz. Oturun oturduğunuz yere."

Diplomatik bir üslûpla kaleme alındığı intihasını vermeye çalışan ancak öfkesini zabturapt altına alamadığı için rengini hemen belli eden son derece terbiyesiz ve istihza lı bir üslûpla haddimi bildiren bu Editörün notu'ndan ben ancak bu anlamı çıkarabiliyorum. Hiç kimse alınganlık yaptığıma dair itiraz getirmesin zira yazım habercilik kuralları çerçevesinde değerlendirilmesi gereken "teknik" bir ikazdan ibaretti. Aldığım cevap ise, hiç de yeri olmadığı halde, "sesini duyuramayanlar" kategorisine atıf yaparak, hayali bir suçlamaya bir meşru müdafaa refleksiyle "sesini duyuramayanlara yer verdik" şeklinde *Radikal iki* arşivinden "olumlu" referanslara gönderme yapan tuhaf bir cevaptı .

Radikal ikı''nin Adbusters dergisinden hangi kriterlere göre kısaltarak yayınladığı belli olmayan çeviri metninde anlam kayması veya değişikliği yaratan başka sorunlar da mevcut. İşte dört örnek:

İlk örnek

Yazının başlığıyla ilgili. Özgün metindeki başlık şu:

> **Portraits of Bush and His Cavalry; The Architects of The War in Iraq**

Doğru çeviri şöyle olmalı:

Bush ve Süvarilerinin Portreleri; Irak'taki Savaşın Mimarları *Radikal İki*'nin çevirisi ise şöyle:

Irak İşgalinin Mimarları.

İkinci örnek

İngilizce özgün metin:

> **Richard Perle probably doesn't introduce himself as "The Prin ce of Darkness" but his critics relish the nickname that he ear ned as a brash anti-Soviet hardliner in Ronald Reagan's Defense Department. He is also sometimes referred to as the eminence grise of the neoconservative movement because he exerts tremendous influence from the shadows without a formal position in the White House.**

Çevirim:

> **Richard Perle muhtemelen kendini "Karanlığın Prensi" olarak takdim etmiyor ancak onu eleştirenler Ronald Reagan döneminde Savunma Bakanlığındaki görevi sırasındaki keskin ve sert Sovyet karşıtı tavrından dolayı kazandığı bu lâkaptan zevk alıyorlar. Perle, Beyaz Saray'da resmî bir görevi olmadan gölgede kalarak muazzam nüfuz sahibi olduğundan yeni muhafazakâr hareketin beyni olarak da zikrediliyor.**

***Radikal İki*'nin çevirisi:

> **Richard Perle, Ronald Reagan'ın Savunma Departmam'nda sıkı bir Sovyet karşıtı olarak kazandığı "Karanlıkların Prensi" lakabını korumaya devam ediyor. Bu lâkap ona Beyaz Saray'da resmi bir pozisyonu olmamasına rağmen, gölgeler arasından neokonzervatif harekete büyük bir etki ettiği için verildi. Savunma Politikası Kurulu'nun (DPB) başkanlığını seçti.**

Yani ***Radikal İki*** çevirisine göre "Karanlığın Prensi" lâkabı Perle'nin hem yeni muhafazakârların beyni olmasından, hem de Sovyet karşıtı tavrından kaynaklanıyor.

Halbuki özgün metindeki anlam hiç de öyle değil.

Üçüncü örnek

İngilizce özgün metin:

> **Bush has not publicly espoused Christian Zionist views, but it is reasonable to expect that his evangelical beliefs translate at the very least into an inflated sympathy for Israel.**

Çevirim:

> **Bush Hıristiyan Siyonist görüşleri aleni bir şekilde benimsemedi. Ancak evanjelik inançlarının en azından İsrail için şişirilmiş bir sempatiye tercüman olduğunu beklemek mantıklıdır.**

Radikal İki çevirisi:

> **Bush Hıristiyan siyonistlerin görüşlerini açık olarak desteklemiyor ama evanjelik inançları onun İsrail'e yoğun bir sempati duymasının sebebi.**

Özgün metin Bush'un İsrail'e sempatisinin evanjelik inançlarından kaynaklanabileceği ihtimalinden bahsediyor. Halbuki ***Radikal İki*** çevirisi Bush'un evanjelik inançlarım bir "sebep" olarak göstermekte. Özgün metindeki "ihtimal" ve/veya "beklenti" fikri ortadan kalkmış yerini

kesin bir nedenselliğe bırakmıştır. Aynen ülkemizin en maruf komplo teorisyenlerinin aynı konudaki kitapları ve makaleleri gibi. Böylesi bir çeviri özgün metnin tahrifi değil de nedir?

Dördüncü örnek

İngilizce özgün metin:

> **Rice may not agree with the more radical ideas of Christian Zionists, but she is open about her "deep bond" to Israel. She told the country's Yediot *Aharonot* newspaper: "I first visited Israel in 2000. I already then felt that I am returning home despite the fact that this was a place I never visited. I have a deep affinity with Israel. I have always admired the history of the State of Israel and the hardness and determination of the people that founded it.**

Çevirim:

> **Rice Hıristiyan Siyonistlerin daha radikal fikirleriyle mutabık olmayabilir ancak İsrail'e [hissettiği] "derin bağ" konusunda açık. İsrail'in *Yediot Aharonot* gazetesine şunu şöyledi: "İsrail'i ilk kez 2000 yılında ziyaret ettim. Burası hiç ziyaret etmediğim bir yer olmasına rağmen o tarihte bile eve geri dönmekte olduğumu hissettim. İsrail ile derin bir yakınlığım var. Her zaman İsrail Devleti'nin tarihine ve devleti kuran halkın sertliğine ve kararlılığına hayran oldum.**

Radikal İki nin çevirisi:

> **Rice, Hıristiyan siyonistler kadar radikal olmasa da İsrail'e "derin bir bağ" ile bağlı olduğunu söylemekten çekinmiyor. Bir İsrail gazetesine şöyle bir demeç vermişti: "Buraya 2000 yılında ilk kez geldiğimde kendimi evime dönmüş gibi hissetmiştim. İsrail Devleti'nin tarihine, onu kuran insanların azmine hep hayran oldum. Ülkenizle çok derin bir bağım var.**

Özgün metinde yer alan tırnak işaretli "deep bond" yani "derin bağ" kavramı Rice'in ***Yediot Aharonoth*** gazetesine verdiği demecin ***Adbusters*** tarafından yapılmış öznel yorumu, Rice'ın beyanı değil. Rice'in demecinde "bond", yani "bağ" kelimesi geçmiyor. Rice "deep affinity", yani, "derin bir yakınlık"tan söz ediyor. ***Radikal İki*** nin çevirisi ise Rioe'in ağzından dile getirilen ve çok daha kesin bir hüküm olan "çok derin bir bağ"dan söz ediyor. Anlayacağınız tercümenin anlamı epey değişiyor.

Ara Başlıklar Meselesi

Ara başlıklara ilave edilen sıfatlar meselesine bir daha döneceğim çünkü bu mesele, ünlü illüzyonist David Cop perfield'i kıskandıracak bir el çabukluğuyla herkesin gözü önünden kaçırılmak ve bambaşka bir mecraya taşınmak isteniyor. Zihinleri berraklaştırmak için ilave edilen sıfatları bir daha hep birlikte hatırlayalım:

Özgün ara başlık	Çeviri ara başlık
Bush	**Evanjelik Bush**
Wolfowitz	**Yahudi Wolfowitz**
Perl e	**Karanlık Perl e**
Feith	**Siyonist Feith**

Rice **Siyah Hıristiyan Rice**

Richard Perle'in dışındaki şahısların soyadlarından müteşekkil ara başlıklara ilave edilen tüm sıfatlar sözü edilen şahısların etnik/dinsel kimliklerine doğrudan gönderme yapan sıfatlar. Kabul edilemez bir durum. Özür dilenmesi gereken bir durum. Aynen benzeri bir durum karşısında dönemin ***Radikal*** Genel Yayın Yönetmeni Mehmet Y. Yılmaz'ın bir okur itirazına sütununda yer vermesinden sonra özür dilemesi gibi:[63]

Radikal'ın dikkatli bir okuyucusundan şöyle bir not aldım:

> **Sayın Yılmaz,**
>
> **Irkçılıkla mücadelede iddialı olanların, öncelikle kendi evlerinin önünü süpürmeleri gerekir. "Musevi asıllı Nesim Malki" ve "Yahudi asıllı Erkohen"in ırksal ve dinsel sıfatlarını özenle vurgulamanız, bilinçaltınızdaki ırk ve din ayrımcılığını sergiliyor. Yetmiş altı yıl boyunca bu hastalıktan kurtulamadığınıza göre, bundan sonra yazılarınızda, 'ınüslüman asıllı Ağar' ve 'Boşnak asıllı Evcil' sıfatlarını kullanmanızı öneririm."**
>
> **Bu notu yazıişlerindeki arkadaşlarımla birlikte okuduğumuzda başımdan aşağı kaynar suların döküldüğünü hissettim. Son derece önem verdiğimiz bir konuda; insanları mensup oldukları ırk ya da dine göre tanımlamama konusunda böyle bir hatayı yapmış olmamızın affedilir bir yönü elbette yok.**
>
> **Okuyucularımıza karşı sorumluluğumuz bu hatamızdan dolayı özür dilememizi gerektiriyor ama hiçbir özrün bu hatamn kırdığı kalpleri tamir etmeye yetmeyeceğinin de farkındayım.**
>
> **Özrümüz, bundan sonra bu tür konularda daha titiz olduğumuzu göstermekle, bir daha böyle hatalara düşmemekle orta koyacağız. (...)** *Radikal* **yazıişlerini de affedilmez bir hataya sürükleyen 'bilinçaltımızdaki ırk ve din ayrımcılığı' ile tüm Türk toplumu olarak yüzleşmemiz ve bu hesabı bir daha açılmamak üzere kapatmamız gerekiyor.**

Özetlersek manzara şöyle. Özgün metnin başlığında yer alan ve English Fast'a yeni başlayan bir öğrencinin üçüncü dersinde anlamını ezberleyeceği "war" kelimesi ***Radikal'*** in hitap ettiği eski solcular, yeni solcular, bohem burjuvalar, muhalifler, üniversite gençliği, liberaller, aydınlardan oluşan eklektik okur kitlesinin halihazırdaki meşrebine uygun düşmesi için "işgal" olarak tercüme edilmiş, daha doğrusu değiştirilmiş. Aynen ara başlıklara metni zenginleştiren ve büyük bir entelektüel derinlik kazandıran ufacık ve masumane sıfatların ilave edilmesi gibi. Çeviri başlığa üç koca satır telif spot alt başlıklar ilave edilmiş. Çeviri metinin hangi kriterlere göre kısaltıldığı belirsiz. Kısaltırken bir dizi anlam kayması ve tahrifatı yapılmış. Ortaya şark usulü, Türk usulü garip bir çeviri çıkmış. Özgün metnin kısaltılması dışında okura çevirinin "yerlileştirildiği" konusunda herhangi bir ikazda bulunmayı zül sayan ilginç bir çeviri metin.

"Editörün notu" ile başlayan, en az ***Radikal İki*** editörü kadar yetenekli bir başka Vicdan –

---

29 [63] Mehmet Y. Yılmaz, "Radikal okuyucularından özür diliyorum", *Radikal,* 25 Haziran 1999. Yılmaz'ın adını açıklamadığı okur İshak Alaton'du. Bkz. "Alaton'dan basma tepki", *Şalom,* 30 Haziran 1999, s. 4.

Zihin Okuma ve Sorgulama Başkomiseri'nin ***Birikim***'in Ekim sayısında yayınlanan, İsrail Devleti'nin varlığına ve ABD'ye karşı duyduğu derin nefretten dolayı gözleri ve zihni iyice karardığı için Arap âleminde dolaşan "gelirlerinden İsrail ordusuna pay veren Coca Cola" türünden saçma sapan yalanlan kemali afiyetle kabul eden ve aynen ***Birikim*** okurlarına sunmakta hiçbir beis görmeyen,[64] şoven milliyetçiler ile antisemit İslamcıları kıskandıracak nefasette bir üslûpla yazılmış ve Türk antisemitizm tarihinde lâyık olduğu müstesna yerini şimdiden almış olan yazısındaki[31] şahsıma yönelik "[İsrail Devleti'nin vazifeli maksatlı antisemitizm dedektörleri" suçlamasıyla bayağı sadakat sorgulaması rüzgârlarının estiği karanlık dehlizlere dalan bu ibret verici tartışma benim açımdan son derece yararlı olmuştur. Yararlı olmuştur zira bu vesileyle söz konusu çeviri metnini bir daha yakından incelemek zorunda kaldığımda, ileride iletişim fakültelerinde okutulmasını umduğum "Türk Basın Tarihinde Yanlı Habercilik" dersine harika örnekler teşkil edecek nice yeni güzellikler buldum.

Örnek Vaka 2: 8 Ağustos 2004 tarihli *Los Angeles Times* gazetesinde yayınlanan ve 10 Ağustos 2004 tarihli *The Daily Star* gazetesinde iktibas edilen Henri J. Barkey imzalı "Turkey's Chill Further Iso lates Israel" başlıklı yazı.[32]

Bu yazının çevirisi, görebildiğim kadarıyla, 10 Ağustos tarihinde T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü (BYEGM) web sitesinde, 11 Ağustos tarihinde ***Zaman,*** 16 Ağustos tarihinde de ***Birgün*** gazetesinde yayınlandı. Hiçbir çeviride yazarın görevi belirtil- medi. Dış politika uzmanı olması gerekmeyen sıradan okura yazarın kim olduğuna dair iki satırcık bilgi verilmesi fazla görüldü. "Türkiye'nin Soğukluğu İsrail'i Daha Fazla Tecrit Ediyor" şeklinde tercüme edilmesi gereken

Ümit Kıvanç, "Politik doğruluk hakikate karşı", *Birikim,* Ekim 2004, sayı 186, s.31-43.

32 Başlığın altında yazarın Lehigh Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Başkanı olduğu ve 1998-2000 yılları arasında Amerikan Dışişleri Bakanlığı Siyaset Planlama erkânı mensubu olduğu belirtilmekte.

Özgün başlık, BYEGM tarafından "Büyük Soğukluk: İsrail Türkiye'deki Değişikliğin Bedeli", ***Zaman*** tarafından "Türkiye İsrail karşıtı politikasıyla saygınlığını arttırıyor", ***Birgün*** tarafından ise "İsrail-Türkiye İlişkileri İsrail'in İzolasyonu" şeklinde tercüme edildi. Hiçbirisinin özgün başlıkla alakası yok. Üç çeviri metninin ikisinde ciddi bir sorun mevcut ve bu sorun sadece

---

64 Yazar bir zahmet internette on dakika araştırma yapsaydı doğru olarak kabul ettiği ve Birikim okurlarına aktardığı "Coca Cola'nm İsrail Devleti'ne maddi yardımda bulunduğu" yalanının defalarca Coca Cola tarafından tekzip edildiğini görebilecekti. Bkz http://www2.coca-cola.com/contactus/myths_ru mors/middle_east_israel.html ve http://www2.coca-cola.com/contac tus/myths_rumors/middle_east_nbc.html. Dahası Ramallah'ta 400 Filistinliye istihdam sağlayan bir Coca Cola şişeleme tesisi mevcut olduğunu da fark edecekti. Bkz."Coke Adds Strife", http://www.snopes.com/inboxer/outrage/noco- ke.htm. 8 Mayıs 2002. (Barbara ve David P.Mikkelson "Urban Legends Refe- rence Pages") İsrail Silahlı Kuvvetleri'nin 28 Mart 2002 tarihinde Cenin Mülteci Kampı'na karşı giriştiği "Savunma Kalkanı" (Operation Defensive Shield) harekâtına bir tepki olarak Arap âleminde Amerikan ve İsrail menşeili ürünlerine karşı başlatılan boykot kampanyası sırasında Çoca Cola tepkiyi yatışitır- mak için Filistin Özerk Yönetimi milli futbol takımının maddi destekçiliğini üstlenecekti. Bkz. James Cox, "Arab nations see baycotts of U.S. products", *USA Today,* 25 Haziran 2002.

çeviri hatası ile izah edilemez. Sorun özgün metinde yer alan şu cümleler:

> **Finally, Turkey's harsher attitude toward Tel Aviv coincides with an unprecedented anti-Israeli and anti-semitic diatribe in the Turkish press. Conspiracy theories, many of them with origin in Sept. 11, abound about Israel's abilities and intentions everywhere in the world. My favorite one was in a recent column in Turkey's most progover'ninent paper. It claimed that the events in Darfur, Sudan, were the result of Israel's desire to claim the waters of the Nile. The Israelis, the conspiracy asserts, induced its Ethiopian Christian allies to rebel against the Sudanese government. Not only did the columnist not know where Darfur is, but he also was ignorant of the fact that the genocide in Darfur is perpetrated by Arab Müslim Sudanese on African Muslims.**

Çevirim:

> **Nihayet Türkiye'nin Tel Aviv'e yönelik daha haşin tavrı Türk basınında [rastlanan] misli görülmemiş şiddette bir antisemit ve İsrail karşıtı saldın dalgasına tesadüf etmekte. İsrail'in dünyanın her yerinde [komplo düzenleme] kabiliyetleri ve niyetleri hakkında, çoğu 11 Eylül menşeili, komplo teorileri [Türk basınında] bol sayıda mevcut. En beğendiğim [komplo] Türkiye'nin en hükümet yanlısı gazetesinin bir köşe yazısıydı. Yazıda Darfur, Sudan'da cereyan eden olayların İsrail'in Nil Nehri'nin sularına sahiplenmesinden kaynaklandığı belirtiliyordu. Komplo'ya göre İsrailliler Etyopyalı Hristiyan müttefiklerini Sudan hükümetine karşı ayaklanmaya ikna etmişlerdi. Köşe yazan sadece Darfur'un nerede olduğunu bilmediği gibi, Sudan'da jenositin Arap Müslüman Sudanlılar tarafından Afrikalı Müslümanlara yapıldığından da bihaberdi.**

BYEGM çevirisi:

> **Son olarak Türkiye'nin Tel Aviv'e yönelik daha sert tutumu, Türk basınında beklenmedik bir şekilde İsrail ve Yahudi karşıtı eleştirilerle aym zamana denk geldi. Çoğu 11 Eylül'den kaynaklanan komplo teorileri, İsrail'in yetenekleri ve niyetleriyle çeşitleniyor. Benim en beğendiklerimden biri, Türkiye'nin en hükümet yanlısı gazetesinde yakın bir tarihte yer aldı. Bu teoriye göre Sudan, Darfur'da yaşananlar İsrail'in Nil nehrinin kontrolünü ele alma niyetinin sonucuydu. Teoriye göre İsrailliler, Etiyopyalı Hristiyan müttefiklerini Sudan hükümetine karşı ayaklanmaya ikna etti. Makaleyi yazan, Darfur'un nerede olduğunu bilmediği gibi Darfur'daki soykırımın Afrikalı Müslümanlara karşı Arap Müslüman Sudanlılar tarafından işlendiği gerçeğinden de bihaberdi.**

Zaman çevirisi:

> **Çoğu 11 Eylül kaynaklı olan İsrail'in dünyanın her yerindeki niyetleri ve kapasitesi hakkındaki komplo teorileri oldukça fazla. En ilgi çekeni, Türkiye'nin hükümet yanlısı bir gazetesinde, Sudan'ın Darfur kentindeki olayların İsrail'i Nil sularına ulaşması arzusunun bir sonucu olduğu iddiasıydı. İddiaya göre, İsrailliler, Etiyopyalı Hıristiyan müttefiklerini Sudan hükümetine karşı isyan etmeleri için kışkırttı. Ancak yazar, Darfur'daki kıyımın Arap Müslüman Sudanlılar tarafından Afrikalı Müslümanlara yönelik yapıldığı gerçeğini görmezden geliyordu.**

Zaman'ın. çevirisi bu kadar. Yani yukarıda alıntılanan satırların antisemitizmle ilgili olan

başlangıç cümlesinin çeviriden çıkarılması uygun bulunmuş. Okura herhangi bir ikazda bulunulmadan.

Birgün Çevirisi :

Birgün gazetesinde yayınlanan metin BYEGM'nin web sitesinde yer alan metnin kelimesi kelimesine aynısıydı. Oradan kopya edildiği aşikârdı. Ancak *Birgün* metnin tamamına yer vermemeyi tercih etmiş. Üç koca paragrafı atmış. Bunların arasında yukarıda BYEGM'den alıntıladığım satırlar dahildir. Makalenin altında Birgün'ün metni BYEGM websitesinden aldığına, metni kısalttığına ve ara başlıkları resen ilâve ettiğine dair en ufak bir not yok. Tüm iyi niyetimizle *Birgün'ün* kısaltmayı yer kaygısı ile yaptığını düşünebiliriz ancak biraz titizlik gösterip elimize cetveli alıp haberi incelediğimizde bunda yanıldığımızı göreceğiz. Metne refakat eden fotoğrafın kapladığı yer, başlık hariç, metnin kapladığı yerin yüzde elliyedisine tekabül etmekte. Çeviri metni 21 x 13 cm. (boy x en), metne refakat eden İsrail Ordu-

su'nun yıktığı bir evin yıkıntıları üzerine Filistin bayrağı diken Filistinli gencin yer aldığı fotoğraf ise 12 x 13 cm.lik bir yer kaplamakta. O zaman metnin kısaltılmasındaki amacın yer kaygısı değil, gazetenin hitap ettiği okur kitlesinin hassasiyetine uygun bir fotoğrafla metni süslemek olduğunu anlayabiliriz.

Örnek Vaka 3: 14 Ekim 2004 tarihli *Milliyet* gazetesinde yayınlanan Washington temsilcisi Yasemin Çongar imzalı "Yahudileri kollama yasası" başlıklı haber.

Yahudileri kollama yasası

Bu haberde Birleşik Amerika Kongresi'nin kabul ettiği "Dünya Çapında Antisemitizm Eylemleri Konusunda Rapor Talebi Yasası"nı konu eden bu haber Amerikan Dışişleri Bakanlığı'nın her yıl sonunda ülkeler temelinde yayınladığı "İnsan Hakları" ve "Dinsel Özgürlük" raporlarında bundan böyle antisemit eylemler ve yayınlar konusunun da dahil edilmesinin karara bağlandığı bildiriliyor. Haberin alt başlığı olan "Kongre'nin kabul ettiği yeni yasa, ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan dünyanın bütün ülkelerindeki Yahudi düşmanı girişimleri yıllık olarak rapor etmesini istiyor" konuyu gayet özlü ve nesnel bir şekilde özetlemiş. Ancak siyah karakterli "Yahudileri kollama yasası" başlığını taşıyan üst manşet ise antisemitizmi sıradanlaştıran, olağanlaştıran, nevi şahsına münhasır evrensel boyutunu göz ardı eden, "Yahudilere has özel bir sorun" boyutuna indiren bir başlık. Böyle bir başlığın okurda nasıl bir kanaat oluşturacağı malûm. Burada şunu hatırlatmakta yarar var. Batı âleminde *Milliyet* çizgisindeki bir gazetede böyle bir başlık taşıyan bir habere rastlamak mümkün değildir. Böylesi bir başlıklı haber ancak aşırı sağcı basında rastlanabilir.

Örnek Vakaların Ortak Özellikleri

ilk iki örnek vaka birçok ortak benzerlik taşımaktadır. Birgün sosyalist ve muhalif görüşlü okurlara, *Radikal* sol, liberal, demokrat, muhalif değerlere yakın veya o değerlere bağlı okurlara, *Zaman* ise İslâmcı okurlara seslenmektedir. Örnek vaka olarak incelediğim ilk iki ahvalde adları geçen üç gazete, müşterileri olan okur kitlesinin hassasiyetlerini gözeterek okurlarına en ufak bir ikazda bulunmadan yabancı dilden kendileri çevirdikleri veya bir çeviriden kopyaladıkları metinler üzerinde serbest bir şekilde tasarrufta bulunmaktan çekinmediler. *Radikal İki* örneğinde ise gazete sadece tasarrufta bulunmakla kalmamış, bu duruma dikkati çeken bir okura külhanbeylikle istihzanın harmanlandığı bir eda ile haddini

bildirmiş, daha da ileri giderek, salt yazarın dinî kimliğinden hareket ederek, ifade etmediği bir düşünceyi ifade ettiği veya akimdan geçirdiğini varsayarak "biz sizleri biliriz" edasıyla bu hayali suçlamaya "insaf' ünlemiyle cevap vermiş. Sosyalist değerlerle özdeşleşen ***Birgün*** gazetesi ise antisemitizm ve komplo teorilerine gönderme yapan satırların yer aldığı bir metnin o kısacık sekiz satırını makaslamakta hiçbir mahzur görmemiştir. Hoşgörü ve dinler arası diyalog, iyi ahlâk konularında şampiyonluğu kimseye bırakmayan ***Zaman*** gazetesinin editörü ise aynı metinde "antisemitizm" sözcüğünün geçtiği cümleyi yok ederken eli hiç titrememiştir. Üçüncü örnek vakanın ilk iki örnek vaka ile ortak paydası salt haber vasfını taşıyan ve yorum içermeyen bir metne atılan yorumlu bir başlıkla okur kanaatinin yanlış bir yere yönlendirilmeye çalışılmasıdır.

Belgelere Sadık Kalmak Neden Önemli?

Özgün metin ve belgelerin çevirilerine neden müdahale edilmemesi gerektiğini ifade etmeye çalıştığım bu yazıyı okuyup da hâlâ bu meseleye "fantezi mevzular" veya "kavmî aidiyetten dolayı gösterilen aşırı hassasiyet" gibi yaklaşabilecek olanlara naçizane üç önerim... İlki. Vaktiniz olduğunda Türk Tarih Kurumu üyesi Prof. Dr. Kemal Çiçek ile Minnesota Üniversitesi misafir öğretim üyesi Doç. Dr. Taner Akçam arasında cereyan eden belgeler üzerinde tahrifat konulu polemikle ilgili olarak Doç. Dr. Taner Akçam'ın Agos'un 17 ve 24 Eylül 2004 tarihli nüshalarında yer alan cevaplarını okumaya vakit ayırın. İkincisi. Üniversitede, "Çeviriye giriş 101" dersinde olduğunuzu hayal edin. Hocanız bir İngilizceden Türkçeye çeviri imtihanında bu İngilizce metinleri dağıtıyor, siz de metinleri örneklendirdiğim şekilde tahrif edilmiş bir halde çevirerek iade ediyorsunuz. Bu imtihanda alacağınız not ne olabilir? Üçüncüsü Türkiye Gazetecileri Hak ve Sorumluluk Bildirgesi'ni bir daha dikkatle okuyun.[65] Özellikle "Gazetecinin Temel Görevleri ve İlkeleri" bölümünün 5. maddesini. Yani şunu:

> **Gazeteci; temel bilgileri yok edemez, görmezlikten gelemez ve metinlerle belgeleri değiştiremez, tahrif edemez. Yanlış, yanıl tıcı ve tahrif edilmiş yayın malzemesi kullanmaktan uzak du rur.**

Bir de aynı bildirgede yer alan "Gazetecinin Doğru Davranış Kuralları" başlığı altında yer alan "Kimlik veya Özel Durum" ile ilgili şu ilkeleri:

> **Açık kamu yararı olmadıkça ve olayla doğrudan ilgisi, bağlantısı bulunmadıkça, bir insanın davranışı veya işlediği suç, onun ırkına, milliyetine, dinine, cinsiyetine, cinsel eğilimine, hastalığına veya fiziksel, zihinsel, özürlü olup olmamasına dayandınlmamalıdır. Kişinin bu özel durumu, alay, hakaret, önyargı konusu yapılmamalıdır.**

Şayet meseleye bu açılardan bakarsanız o zaman belki neden bu konuların gazetecilik ahlâkı açısından önemli olduğunu idrak eder, zihin ve vicdan okuma derslerine harcadığınız zamana ve paralara acırsınız.

Vaziyet Böyle İse Hangi Dedektör İş Görür?

Türk basınının her biri değişik ideolojideki okur kitlesine hitap eden en seçkin dört gazetesinin basın ve habercilik ilkeleri açısından hali pür melâli böyle ise şayet, değil beş duyunuz, her tarafınız dedektör veya antisemit arama tarama cihazı olsa ne yazar, olmazsa

65www.tgc.org.tr/bildirge/htm.

ne yazar...? Türkiye Cumhuriyeti'nin bakanları ve MÜSİAD Başkanı ırkçı, faşist ve antisemit ***Anadolu'da Vakit*** gazetesinin 10. MÜSİAD Uluslararası Fuarı'ndaki teşhir standını ziyaret edip ***Anadolu'da Vakit***'te neşredilmek üzere boy boy hatıra fotoğrafları çektirmekten hoşnutsalar şayet,[66] tüm bedeniniz İsrail teknolojili elektronik sensörlerle donatılmış "antisemitleri yakalayan robot polis"e dönüşmüş olsa ne yazar, olmasa ne yazar? Sosyalistler, Küresel Barış ve Adalet Koalisyonu aktivistleri ve insan hakları savunucuları siyasi ve pragmatik nedenlerle antisemit İslamcı yazar, siyasetçi ve aktivistlerle bir arada olmayı gönül rahatlığıyla kabullenebiliyorlarsa şayet, değil "Antisemitleri Yakalayan Robot Polis", Süpermen misali bazen "saygın araştırmacı" kıyafetli ancak acil durumlarda bu kıyafeti el maharetiyle çıkarıp takım elbisenizin altına gizlediğiniz mavi-beyaz renkli Süpersiyonist kıyafetinizle İkitelli semalarında uçup, Medya Towers'lara pike yapıp "antisemitler" i tek tek yakalarından yakalasanız ne yazar, yakalamazsanız ne yazar?

"Antisemitizm var mı, yok mu?" meselesine gelince... Bence fazla kafa yormaya gerek yok. En iyisi yıllardan beri Türkiye'de iktidara talip olan ama bir türlü başarıya ulaşmayan sosyalistlerin Mayıs ayının ilk cuma gününü "İsrail Devleti'nin Yeryüzünden Sili'ninesi İçin Toplu Namaz Günü" ilân etmeleridir. Sosyalistlerin bir devrim niteliğindeki böyle bir kararı vermeleri halinde seçmen tabanı üzerinde yaratacakları dehşetengiz siyasi tercih kayması sonucunda ilk seçimlerde ya tek başına veya İslamcılarla birlikte iktidar olurlar. İktidar olur olmaz da İsrail Devleti'ni yok etmeye, sağ kalabilen Yahudileri de Akdeniz'e dökmeye yeminli ülkeler ve terör örgütleriyle

hemen askerî ittifaklara girer, dünyanın başına belâ olan bu melanet, bu uğursuz devletten insanlığı kurtarırlar. Böylece liberalinden sosyalistine, MHP'lisinden Islâmcısına, devrimcisinden ülkücüsüne her cenahtan herkesin Türkiye'de antisemitizmin asla ve kat'â mevcut olmadığı konusunda hemfikir olduğu bir ortamda İsrail Devleti'ni yok ederek bu meselenin sadece Türkiye'nin değil dünyanın gündeminden de kalkmasına yardımcı olurlar... Bu patırtı gürültü sırasında paçayı kurtarabilen Yahudiler için Türkiye Cumhuriyeti Devleti tarih boyunca Yahudilere gösterdiği hoşgörüsünü tekrar göstermeye hazırdır. Bekleriz efendim... Ezkaza bazı berduşlar "Türkiye bu kadar Yahudi göçmeni kaldırmaz. Yahudiler GAP'ı, Şanlıurfa'yı, kanımızla suladığımız canım topraklarımızı satın alıyorlar. Defolup gitsinler. Türkiye Türklerindir" diye feryat edip antisemitizm yapmaya kalkışırlar ise şayet, cengaver sosyalistlerimizin bedenlerini kalkan yapıp Yahudiciklerini koruyacaklarına dair hiç kimsenin şüphesi olmasın... Bu nedenle Amerikan dış siyasetini, Wall Street'i velhasıl dünyayı yönlendiren, hızım alamayıp Türkiye'de bile envai çeşit fesatlar karıştıran Yahudilere kendilerine çok fazla güvenmelerini, tedbiri elden bırakmamalarını, tercihan birden fazla ama bu mümkün değilse en azından birer tane güçlü kuvvetli sosyalist arkadaş edinmelerini naçizane tavsiye ederim. Ne olur, ne olmaz....

SOSYALİSTLER, ANTİSEMİTİZM VE SİYONİZM

Birikim dergisinin Ekim sayısında yayınlanan "Antisemitizme sıfır tahammül" başlıklı bildiri

---

[66] "Müsiad Fuarı'nda Vakit'e büyük ilgi", *Anadolu'da Vakit,* 17 Eylül 2004 / "Vakit, fuarın ilgi odağı", *Anadolu'da Vakit,* 19 Eylül 2004 / "Yazar okur kucaklaşması", *Anadolu'da Vakit,* 20 Eylül 2004 / "Vakit'e özel ilgi", *Anadolu da Vakit*, 21 Eylül 2004.

vesilesiyle ***Birgün*** yazarları Adnan Bostancıoğlu,[67] Mete Çubukçu[68] ve Rıdvan Akar[69] (aynı zamanda bildiriye imza atan) arasında başlayan tartışma sosyalist elitlerin antisemitizm ve siyonizm karşısındaki ikircikli tavırlarını gösterme açısından son derece öğreticiydi. Bu tartışmada beni şaşırtan hususlara değinmek istiyorum.

1- Mete Çubukçu ile Rıdvan Akar arasında cereyan eden polemikte ortaya çıkan gerçek şu: Sosyalistler antisemitizmle siyonizmi aynı kefeye koymaktalar zira onlara göre Siyonizm, aynen antisemitizm gibi, ırkçılıktır. Ekim sayısını "Madalyonun İki Yüzü Anti-semitizm ve Siyonizm" başlığıyla antisemitizme hasreden ***Birikim***'deki telif yazıların çizgisi de böyle.[70] Bu tavrı benimseyen sosyalist elitler ya BM Genel Kurulu kararlarından bihaberler, ya da "siyonizm ırkçılıktır" sloganını ideolojik bir düstur olarak tekrarlamaktalar. BM Genel Kurulu'nun 10 Kasım 1975 tarihinde "siyonizmin bir nevi ırkçılık ve ırkî ayrımcılık" olduğunu ilan eden 3379 sayılı kararı kabul ettiği doğrudur. Ancak bu karar BM Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1991 tarih ve 4686 sayılı kararı ile iptal edilmiştir. Birinci gerçek bu.

2- Ikinci gerçek siyonizmin ırkçılık olmadığı, Yahudi halkının özgürce yaşayabileceği bir ulus-devlet kurmayı hedefleyen Yahudi milliyetçiliği olduğudur. Sosyalistlerin tamamı veya bir kısmı ideolojik olarak ulus - devlete ve her tür milliyetçiliğe karşı olabilirler. Buna bir itirazım yok. Ancak Siyonizmin ırkçılık olduğunu ilan edenler her tür etnik milliyetçi tezahürlere de aynı şekilde karşı çıkmalıdırlar. Sadece siyonizm ve Türk milliyetçiliğine karşı değil. Sosyalistlerin ezici çoğunluğu bunu yapmıyor ve tek taraflı davranıyor.

3- Siyonizmle antisemitizmi aynı kefeye koymak ve "madalyonun iki yüzü" olarak takdim etmek hem insafsızlıktır, hem de siyonizm ve antisemitizmin ne olduğu konu-sunda inanılması güç bir bilgisizliğin itirafıdır.

4- Rıdvan Akar 28 Ekim tarihli yazısında Ümit Kıvanç'ın sosyalistliğini sorgulamanın "hiç kimsenin" haddi olmadığını ilan etmekte. Ümit Kıvanç'ı bir nevi dokunulmazlık zırhıyla kuşatan bu duygusal yaklaşımın nedenlerini hiç anlayamadım. Ümit Kıvanç kuşkusuz sosyalizm uğruna eziyet çekmiş, önemli eylemlerde bulunmuştur. Ancak Kıvanç ***Birikim***'in Ekim sayısında yayınlanan, şahsımı şoven ve antisemit yazarların kalemlerine yakışır bir şekilde "İsrail Devleti'nin görevlendirdiği antisemitizm dedektörü" ilan eden, Türkiye Cumhuriyeti'ne olan sadakatimi sorgulayan bir makalenin müellifidir. Sayın Kıvanç dünyanın gelmiş geçmiş en idealist kişisi olsa bile hem ben, hem başkaları bu

---

[67] Adnan Bostancıoğlu, "Antisemitizme sıfır tahammül", *Birgün,* 19 Ekim 2004 / "Bir mektup", *Birgün,* 3 Kasım 2004.

[68] Mete Çubukçu, "Antisemitizm ve Siyonizm!", *Birgün,* 26 Ekim 2004. Mete Çubukçu bu yazısında "Sosyalistlerin düsturu anti semitizme ve siyonizme birlikte karşı olmaktır. Çünkü her ikisi de ırkçılıktır. Birine karşı olurken diğerini atlamak olmaz" demekte.

[69] Rıdvan Akar, "Üç kağıtçı Yahudi", Birgün, 18 Ekim 2004 / "117 Şaşkın!", Birgün, 21 Ekim 2004 / "Hayatla polemika", Birgün, 28 Ekim 2004. Akar 28 Ekim tarihli yazısında Mete Çubukçu'nun yukarıda alıntılanan beyanına mu¬tabık olduğunu belirtmekte.

[70] Bu konuda bir eleştiri için bkz Nora Şeni, " Antisemitizm", *Radikal İki,* 21 Kasım 2004 ve Saime Tuğrul, "Neden bu 'özel nefret'?" *Radikal İki,* 19 Aralık 2004. Karşı eleştiri için bkz. Murat Paker, " Antisemitizm - Siyonizm", *Radikal İki,* 5 Aralık 2004.

yazısından ötürü kendisini vargüçleriyle sorgulama hakkına sahiptir.

li "Ben" diyorum zira Kıvanç'ın yazısı 11 Temmuz 2004 tarihinde ***Radikal İki***'de yayınladığım basın etiği ile ilgibir yazıdan yola çıkarak konuyu bambaşka bir mecraya saptıran, şahsım üzerinden Musevilerle hesaplaşan olağanüstü haksız ve çirkin bir yazı. Bu yazıya lâyık olduğu cevabı hazırlayıp ***Birikim'e*** yolladığımda Yazıişleri Müdürü Kıvanç'ın sorduğu ancak muhatabı olmadığım, "Antisemit olmakla suçlanmadan İsrail Devleti eleştirile-bilir mi?" sualine cevap vermek yerine yazımın önemli bir bölümünde basının yabancı kaynaklı metin çevirilerini nasıl bilinçli bir şekilde tahrif ettiğini anlattığımı, Kıvanç'ı haksız yere antisemit olmakla itham ettiğimi, ***Birikim***'in de bu ithamın muhatabı sayıldığını belirterek cevabî yazımın bu haliyle yayınlanmayacağını bildirdi. Değişiklik yapmayı reddettiğimden yazım yayınlanmadı. Cevap hakkıma saygı gösterilmedi. Halbuki ***Birikim*** editörü, Kıvanç'ın yazısını dergide yayınlamadan önce okumam için bana yolladığında içeriği hakkında tek bir kelime itirazda bulunmamıştım zira öyle bir hakka sahip değildim. Dahası Kıvanç'a cevap verip vermeyeceğimi soran editörden, cevap vermem halinde yazıma hiçbir müdahalede bulunulmayacağına dair şifahi prensip sözü de almıştım. Bu söz yerine getirilmedi.

Bu manzara karşısında ***Birikim*** camiasının/cemaatinin bir şekilde düşüncelerine tercüman olduğu sosyalistlerin safları sıklaştırıp ülküdaşlarını dokunulmazlık zırhıyla koruma altına almaları, cemaat dışı yazarlara sansür uygulamaları yerine cemaatçi ve dayanışmacı ideolojilerinden arınmalarını, ifade özgürlüğü hakkındaki düşüncelerini gözden geçirmelerini, siyonizm ve antisemitizm konusunda da epey bir okuma yapmalarını öneriyorum.

Bu kitap bir zaruretten doğdu. Birikim dergisinin Ekim sayısında Ümit Kıvanç'ın bu kitabın yazarını hedef alan polemik makalesine cevaben hazırlanan yazıyı Birikim yayınlamayı reddettiğinden bu kitap hazırlandı. Tartışmanın ortaya çıkmasının nedeni 2004 yılının Temmuz ayında Radikal iki'de yayınlanan Irak savaşıyla ilgili bir çeviri makaleye bu kitabın yazarının, gene aynı gazete ekinde yayınlanan, çeviri âdâbı ve basın ilkeleri açısından getirdiği itiraz yazısı. Ümit Kıvanç Birikim'deki makalesinde bu itiraz yazısından ötürü "uzun zamandır muzdarip olduğu bir konuda sabrının taştığı"nı belirtmekte. Kıvanç'ın, görüşüne göre, muzdarip olduğu konu İsrail Devleti'nin siyasi ve askerî icraatlarını eleştirenlere hemen yöneltilen antisemitizm ithamı nedeniyle İsrail'i eleştirmenin neredeyse imkânsızlaştığı. Kıvanç makalesinde yazarı Radikal iki'yi antisemitizmle itham ettiğini ima ettikten sonra onu önce "anti-semitizm dedektörü", daha sonra da "İsrail Devleti['nin] vazifeli-maksatlı dedektörleri" şeklinde anmakta ve böylece üstü örtülü bir şekilde Türkiye'ye olan sadakatini sorgulamakta. Kitabın "sunuş" yazısında, okurun tartışmayı anlayabilmesi için hem Kıvanç'ın makalesinden yapılan alıntılarla eleştirilerine yer verilmekte, hem de yazarın Birikim'e gönderdiği cevabî makalenin yayınlanmamasıyla sonuçlanan sürecin öyküsü anlatılmakta.Ümit Kıvanç'ın yazısı *Birikim*'in "Madalyonun iki yüzü Anti-semitizm ve siyonizm" başlığıyla antisemitizme ayrılmış Ekim sayısında yer aldı.[1]

Kaynak: ÜMİT KIVANÇ'A CEVAP- BİRİKİM DERGİSİNİN YAYINLAMAYI REDDETTİĞİ MAKALENİN ÖYKÜSÜ, 1. Genel Dağıtım: Turkuaz Yayınları Basım: Ocak 2005, İstanbul

RUHSAL ÇÖZÜMLEMELERLE HİTLER MELEK Mİ, ŞEYTAN MI?

"Ruhbilim Işığında Adolf Hitler" adlı kitap, İkinci Dünya Savaşı sırasında, 1943'te, İngiliz Haberalma Örgütü'nün Hitler'in kişiliğini tanımak amacıyla, Dr. Walter C. Langer başkanlığındaki bilim adamları kuruluna hazırlattığı "The Mind of Hitler / The Secret Wartime Report" (Pan Books Ltd; 1974) adlı araştırmadır. Savaş sırasında ve sonrasında yayımlandığını (ilk yayımı 1972) ve Hitler'i daha iyi tanımaları, onun düşünüş biçimi konusunda bilgi edinmeleri için yüksek düzeydeki yetkili kişilere verilmek üzere hazırlandığından, doğruluğu söz götürmez. **Kitabın, İngilizlerce, propaganda amacıyla kullanılmadığını da belirtmek gerekir.**

Ancak şu da bir gerçektir ki, toplumsal bir olgu olan Hitler'in ve onun kişiliğinde Nazilerin tam bir tarihi değildir bu kitap. Zaten hazırlanışında böyle bir amaç güdülmemiştir. Okur, bu konuda, Türkçe'de pek çok kitap bulabilir. Elinizdeki bu kitap, kitleleri peşinden sürükleyerek dünyayı kan ve ateşe boğan bir insanın, Hitler'in kişiliğinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır, o kadar.

Kitabın iki özelliği dikkati çekmektedir. Birincisi, yazar Langer, Hitler'in kişiliğini incelerken, daha çok Freud ruhbilimi çerçevesinde kalmıştır. Freud'un, kişiliğini çözümler ve ruhbilimsel açıdan yeniden birleştirirken Freudcu kanaldan ayrılmamıştır. İkincisi ise, kitabın yazıldığı 1943'e kadar, bir toplumsal ve ekonomik olgu olan Hitler'i ve Avrupa'nın içinde yanmakta olduğu savaş yangınını ortaya çıkaran toplumsal ve ekonomik nedenleri gözardı etmiştir. Kitap bu iki noktadan eleştirilebilir. Ancak kitabın, savaş sırasında İngiliz Haberalma Örgütü'nün yaptığı çok yönlü birçok araştırmadan yalnızca biri olduğu unutulmamalıdır. Yazar yalnızca ruhbilim çerçevesinde kalmayı, bilinçli olarak seçmiştir. O dönemde ise Freud ruhbilimi bütün dünyada ve kuşkusuz İngiltere'de en görkemli günlerini yaşamaktadır.

*

KENDİ İNANCINA GÖRE HİTLER

1936'da, Rhineland'ın yeniden işgali sırasında, Hitler kendisini yönlendiren etkiyi olağanüstü bir biçimde şöyle açıklamıştı: "İnandığım yolda, bir uyurgezerin sakınmazlığı ve inadıyla yürürüm ben." Daha o zaman bile, uluslararası bir bunalımın tam ortasındaki altmış yedi milyonluk bir halkın tartışmasız önderi olabilmek için yapılan bu konuşma, dünyayı şaşkınlığa sürüklemişti. İzlediği yolun akla uygunluğundan kuşku duyan ihtiyatlı yandaşların eleştirilerine karşı verilen bir güvenceydi bu. Gene de bu sözlerde gerçeğe uygun bir itiraf payı vardı. İhtiyatlı yandaşları, Hitler'in Rhineland'ı yeniden işgal etme önerisinden yalnızca daha çok toprağa sahip olma anlamını çıkarmışlardı. Bu uyurgezer yürüyüşü, onu kimsenin ayak basmaya cesaret edemediği yollara sürüklemiş; sonunda kimsenin erişemediği bir başarının doruğuna ulaştırmıştı, ama bu yol onu aynı zamanda bir felaketin kıyısına da sürükledi. Hitler, tarihin sayfalarına dünyanın şimdiye kadar tanıdığı en sevilen ve en nefret edilen bir kişi olarak geçecektir.

Çoğu kişi duraksayıp, şu soruyu sormuştur kendi kendisine: **"Bu adam girişimlerinde gerçekten inançlı mı, yoksa düzenbazın teki mi?"** Geçmişi konusundaki en küçük bir bilgi

bile bizi, böyle bir soruyu sormamıza zorunlu kılmaktadır. Dahası, onun yaşamına tanık olanların verdiği bilgilerde bile birbirine karşıt pek çok nokta bulunmaktadır. Bir insanın hem bu denli içten olabilmesi hem de Hitler'in yaptıklarına benzer işler yapması, inanılmaz gibi görünüyor. Gerek onunla daha önceleri ilişki kurmuş olan görüşebildiğimiz kişiler, gerekse bu konuda uzman sayılabilecek yabancılar, Hitler'in, kendi büyüklüğüne kesin bir inancı olduğu konusunda aynı şeyleri söylediler. Fuchs, Berchtesgaden'de Schuschnigg'ye Hitler'in şöyle dediğini aktarır: **"Gelmiş geçmiş en büyük Alman'ının huzurunda bulunduğunuzun farkında mısınız?"**

Bu sözleri ister söylesin ister söylemesin, şu sıralarda bunun bizim açımızdan pek bir önemi yoktur. Bu cümlede özetlenen bakış açısı, kişisel olarak görüştüğümüz tanıkların anlattıklarında da belirtilmişti. Örneğin, Rauschning'e bir keresinde şöyle demişti Hitler: **"Benim tarihsel açıdan büyüklüğüm, sizin onayınızı gerektirmeyecek kadar açıktır"**(l). Bir zamanlar Hitler'den korktuğunu açıkça belirtmiş olan Strasser'e göre, onun şöyle dediğini öğreniyoruz: **"Yanılmam ben. Söylediğim ve yaptığım her şey tarihtir.**(2)" Bu konuda, daha başka örnekler de verilebilir. Oechsner, Hitler'in bu düşüncesini, aşağıdaki gibi özetliyordu:

> ***"Alman tarihinde, hiç kimsenin Almanları kendisi kadar üstün duruma getirememiş olduğu inanandaydı. Bütün Alman devlet adamları bu sanıya kapılmışlar ama gerçekte başaramamışlardı.*** *(3)"*

Bu düşünce onu, bir devlet adamı olarak sınırlamaz yalnızca. En büyük savaş tanrısı olduğuna da inancı vardı. Örneğin Rauschning'e şunları söylemişti bu konuda Hitler:

"Bana göre savaş bir oyun değildir. Generallerin bana emretmelerine izin vermem. Savaşı ben yönetirim. Saldın iç en uygun anı ben belirleyeceğim. En hayırlı an olacak bu, onu sarsılmaz bir azimle bekliyorum. Kaçırmayacağım o anı. *(4)"*

Onun, birçok Alman saldırı ve savunma planlarına katkısı olduğu da bir gerçektir. Kendisini, yargı konularında da yetkili bir kişi olarak görmekteydi. Hatta, Reichstag'da bütün dünyaya karşı yaptığı bir konuşmada şunları söylemekten yüzü hiç kızarmamıştır: **"Şu son yirmi dört saat için Almanya'nın en yüce yargıcıydım ben"** (5).

Dahası, kendisini Alman mimarlarının en büyüğü olarak da görür, çoğu zamanını yeni bina taslakları, yeni kent modelleri çizmekle geçirir. Güzel Sanatlar Okulu giriş sınavlarında başarı gösterememesine rağmen, kendisini bu alanda tek uzman olarak görür.

Birkaç yıl önce, bütün sanat konularında son yargıyı vermek üzere üç kişilik bir kurul atamış, ama vardıkları sonucu beğenmeyerek onları görevlerinden alıp, bu işi kendisi üstlenmişti, iktisat, öğretim, dış ilişkiler, propaganda, sinema, müzik ve kadın giyimi konularında da bundan farklı davranmaz. Her alanda, kendisini sorgusuz sualsiz bir otorite olarak kabul etmektedir.

Kendi katı tutumu ve acımasızlığıyla da öğünmektedir.

> ***"Belki de yüzyıllardan beri, Almanya'da gelmiş geçmiş en katı tutumlu Alman'nım ben. Şimdiye kadar hiç bir Alman önderinin sahip olmadığı yetkilere sahibim. Ama hepsinden öte, kendi başarıma inanıyorum. Kayıtsız şartsız inanıyorum. "*** *(6)*

Kendi gücüne olan inancı, "kaadiri mutlak"lık duygusunun sınırındadır. Bu konudaki düşüncelerini açıklamaktan da kaçınmaz.

> ***"Son bir yıl içindeki olaylar boyunca, onun kendi dehasına, içgüdülerine ve rahatlıkla***

söyleyebilirim ki yıldızına olan inancının sınırsız olduğu ortaya çıkmıştır. Bütün bunlar, kendisinin yanılmaz ve yenilmez olduğuna inancını dile getirir. Bu duygu eleştiriye ya da kendisininkiyle uyuşmayan bir fikre tahammül edemez oluşunu da açıklar. Ona karşı çıkmak demek, kendi açısından, lése majesté (devlete karşı işlenen) bir suçtur. Her ne yönden gelirse gelsin, planlarına karşı çıkmak tam anlamıyla kaadiri mutlaklığının vurucu gücünü gösterir. "(*7*)

"Onunla ilk karşılaştığımda olaylar hakkında akıl yürütmesi ve gerçekler karşısındaki uyanıklığı, beni etkilemişti. Ama zaman geçtikçe, gitgide akıl dışı tutumu benimsediğini, yanılmazlığı, büyüklüğü konusunda boş bir inanca sahip olduğunu anladım. "(*8*)

Görülüyor ki, Hitler'in kendi büyüklüğü ile ilgili bu sarsılmaz inancı konusunda, küçük bir şüphe kıvılcımı ortaya çıkmaktadır. Şimdi, bu inancın kökenini araştırmanın sırası geldi. Hemen hemen tüm yazarlar, Hitler'in kendisine güvenini, yıldız falına olan büyük inancına ve kendisine tutacağı yol konusunda öğütlerde bulunan falcılarla olan sürekli ilişkisine dayandırırlar. Kesinlikle söyleyebiliriz ki, bu doğru değildir. Hitler'i oldukça yakından tanıyan, görüştüğümüz bütün kişiler, bunu saçma olarak karşıladılar. Hepsinin birleştikleri nokta, Hitler'in tutumunu belirleyen olguların kaynağının yine kendisinde olduğudur. Hollanda'nın Berlin'deki elçiliğinin bir mensubu da bu görüşü paylaşıyor ve şeyle diyor: *Führer,* yıldız falına inanmadığı gibi, bu gibi şeylere karşıydı da. Çünkü farkında olmadan onlardan etkilenme korkusu içindeydi.(9)" **Oldukça anlamlı bir durum da, Hitler'in, savaştan bir süre önce Almanya'da yıldız falcılığını ve her türlü falcılığı yasaklamış olmasıdır.**

Hitler'in kendi yanılmazlığı hakkındaki kanısının ve duygusunun ona bir çeşit kılavuzluk görevi yaptığı görülüyor. Yukarda belirtiğimiz aydınlatıcı bilgiler, olasılıkla, partinin kuruluş yıllarına dayanır. Strasser'e göre, 1920'lerin başlarında Hitler, Hanussen adında, yıldız falcılığı da yapan birinden etkili konuşma ve kitle ruhbilimi konusunda düzenli dersler almıştı. Oldukça zeki biriydi bu. Strasser ve Hitler'e, kitleler üzerinde etkili olmak için, yığınlara nasıl "hitap etmek" gerektiği konusunda epey şey öğretmişti. Öğrenildiğine göre, Hitler'in nasyonal sosyalist hareketin özü ve izlenmesi gereken yol konusunda herhangi bir özel düşüncesi yoktu. Hanussen'in o zamanlar Mühin'te epey etkin olan falcılarla ilişkisi olduğundan söz ediyor Von Wiegand. Hanussen aracılığıyla, Hitler'in de bu falcılarla ilişkisi olabilirdi. Von Wiegand şunları yazıyor bu konuda:

"Adolf Hitler'le ilk tanıştığım 1921-22'lerde o, yıldız falına inanan bir çevre ile ilişkide bulunuyordu. Yeni bir Reich ve yeni bir Charlemagne'in ortaya çıkacağı söylentileri yaygındı. O günlerde, Hitler, bu yıldız falı ve kehanetlere, ne dereceye kadar inanıyordu, bunu bilmiyordum. Ne bunlan yadsıyor, ne de onaylıyordu. Gene de, bu fallardan ve kehanetlerden, içindeki inanı ve o zamanki yeni, mücadeleci eylemini geliştirmek için yararlanmaya da karşı değildi."

Başlangıçtan itibaren falcılarla olan yakınlığı söylentisinin gittikçe arttığı da olasıdır.

Çeşitli konularda epey kitap okumasına rağmen, bu "yanılmazlık" ve "her şeyi bilirliğinin" kitaplardan doğduğuna inanmaz. Tam tersine iş, ulusların kaderlerini yönlendirmeye gelince kitapları bile yok sayar. Gerçekte, akla hiç değer vermez. Bu konuda, çeşitli yerlerde söylediği birkaç söze bakalım:

"Ussal yeteneklerin geliştirilmesinin önemi ikincildir."

"Bilgi ve zekâya sahip olan okumuş kişiler, içgüdülerin yönlendirici gücünden yoksundurlar."

"Herkesten çok şey bildiğini sanan şu reziller (aydınlar)..."

"Akıl, her şeye hükmedecek bir biçimde gelişti, yaşamın bir hastalığı haline geldi."

Hitler'in uygulamalarına yön veren, bütünüyle farklı bir şeydi. Açıkça görüldüğü gibi, Hitler kendisinin, Almanya'ya kurtarıcı bir Tanrı olarak gönderildiğine, özel bir görevle yükümlü (mission) olduğuna inanmaktadır. Gerçi, bu özel görevin boyutları konusunda kesin bir fikri yoktur, ama Alman halkını kurtarmak ve Avrupa'ya yeni bir düzen getirmek için *seçilmiş* olduğundan da kuşkusu yoktur. Bu görev nasıl yerine getirilecektir?

Bu konuda açık bir düşüncesi olmamasına rağmen, attığı her adıma yön veren "içindeki ses"in peşinden gidiyor, onu yalnız bu ilgilendiriyor. İşte bu içsel ses, onu kendi yolunda, bir uyurgezerin sakmmazlığı ve güvenliği içinde yürümesini sağlıyor.

"Bana Tanrı'nın yüklediği görevleri yerine getiriyorum.(10)"

"Dünya üzerinde hiçbir güç Alman devletini sarsamaz şimdi; Yüce Tanrı, bu Germanik görevi (Germanik görevi: (Germanic Task) Alman ulusunu öteki uluslardan üstün kılmayı amaçlayan metafizik inanç. (Ç.N.)*) başarıyla yerine getirmemi bu yurdu.(11)"*

"Bu ses buyurduğunda, harekete geçmenin tam vaktidir.(12)"

Bu özel göreve sahip oluş, Tanrı'nın koruyuculuğunu ve kılavuzluğu kanısı Hitler'e Alman halkı üzerinde bu nitelikleriyle etkili olma sorumluluğunu da aşılamıştır.

Çoğu kişi, Hitler'deki bu yazgı (kader) ve görev duygusunun, kazandığı başarılarla ortaya çıktığına inanır. Doğru değildir bu. Sarsılmaz bir inan durumuna gelmesi çok sonralara rastladığı halde. Hitler'in bu duyguyu uzun yıllar içinde taşıdığını göstermeye çalışacağız. Bu sarsılmaz inanın, son savaş (İkinci Dünya Savaşı) boyunca Hitler'in eylemlerine, her zamankinden çok yön vermesi zorunluydu. Bu konuda Mend (arkadaşlarından biri), şöyle diyor: **"Bu hususta, garip bir 'kehânet'i akla geliyor: 1915 Noeli'nden kısa bir zaman önce, bir gün kendisinin olağanüstü işler başaracağını söyledi. Yapacağımız tek şey, o zamanın gelmesini beklemekti.**(13)" Daha sonraları da, bizzat kendisinin söylediğine göre, onun Tanrısal Himaye altında olduğunu kanıtlamaktadır. Bunun en çarpıcı örneği aşağıdaki sözleridir:

"Birkaç arkadaşla siperde yemek yiyordum. Birden bir ses sanki bana, "Kalk yerinden, öte tarafa geç" der gibi oldu. Bu da o denli kesin ve açıktı ki, elimde olmadan uydum.

Sanki bir askeri emirdi bu. Önce ayağa kalktım, yirmi adım kadar, elimde yiyecek olarak verilen konserve kutusu olduğu halde, siper boyunca yürüdüm. Sonra oturup yemeğime devam ettim. Kafam o anda bomboştu, yemeğimi yemeği sürdürdüm. Biraz önce terkettiğim yerde, içimdeki sesin sağır edici somut kanıtı, ani bir patlamayla belirdi; bir top mermisi, biraz önce birlikte olduğum arkadaşlarımın başında patlamış, hepsi ölmüştü.(14)"

Gazın sebep olduğu ileri sürülen geçici bir körlükten dolayı Pasewalk'taki hastanede acılar içinde kıvranarak yatarken, içine doğan başka bir şey daha vardı: "*Yatağa çivilenmiş olarak yatarken Almanya'yı kurtanp, onu yüce bir devlet haline getirme fikri içime doğmuştu. Bunu hemen yerine getirmeliydim.*(15)"

Anlattıklarının, daha sonra, Münihli yıldız falcılarının görüşleriyle tam bir uyum içinde olması gerekir, dahası, Hitler bu falcıların kehanetlerinin altında bir doğrunun yattığına inanıyorsa, büyük bir olasılıkla, onların kendisinden söz ettiğine de inanıyor olmalıdır.

Ama o günlerde, falcılarla kendisi ya da sahip olduğuna inandığı Tanrısal önderlik arasındaki bir ilişkinin varlığına da hiç değinmemişti r. Bu tür bir ilişkinin varlığını açıklamanın, daha işin başındayken, kendisine bir yaran olmayacağını düşünmüş de olabilir. Gene de, von Wiegand'ın belirttiği gibi, amacına ulaşma yolunda, bu tür kehanetlerden yararlanmanın da karşısında değildi. O zamanlar, gerçek kurtancının ortaya çıkışını (zuhur ve huruç) haberleyen "muştucu" rolü oynamakla yetiniyordu. Hitler'in kafasında, bu "muştucu" rolü, tahmin edildiği kadar önemsiz ve masum da değildi. Bu, 1923'teki, Almanya'da Nazi rejimini yerleştirmek için bir başlangıç olarak Bavyera Eyalet Hükümeti'ni devirmeyi amaçlayan başarısız girişimin yargılanması sırasında verdiği ifadede de kendisi tarafından açıklanmıştır. Şunları söylemişti bu konuda:

"Ne koltuk hırsına sahibim, ne de bunun için mücadele etmek gerektiğine inanıyorum; bunu kabul etmelisiniz. Tarihe, yalnızca bir bakan olarak adını yazdırmak istemeyen bir büyük adam için, bunun ne değeri olabilir? Daha ilk günlerden beri aklımdan binlerce kez geçirmişimdir: Ben, Marksizmi yok edip ortadan kaldırmakla yükümlüyüm. Bu görevi yerine getireceğim. O zaman, hükümette bir ünvan sahibi olmak, benim gibi bir adam için, ne ifade edebilir? Richard Wagner'in mezarını ziyaretimde, daha ilk andan itibaren kalbim övünçle doldu. İşte şurada bir adam yatıyor ki, mezar taşında şunlar kazılı: Burada Şehir Senatosu Üyesi, Orkestra Başyöneticisi Baron Richard Wagner cenaptan yatıyor. 'Şununla övünüyorum ki, o ve Alman tarihindeki nice nice büyük adamlar, gelecek kuşaklara ünvanlarını değil, sadece adlarını bırakmakla yetinmişlerdir. Beni bir muştucu rolü oynamaya iten alçakgönüllülük değildi; önemli olan da budur, gerisi hiç!"

Landsberg hapishanesinde geçirdiği günlerden sonra, Hitler, artık kendisini bir "muştucu" olarak adlandırmayacaktır. Arada bir kendisini St.Matthew'un deyişiyle "vahşet içinde bir çığlık" ya da görevi, ulusu güçlülüğe ve zafere ulaştıracak olanın (İsa'nın) hurucu için yol açmak olan St John the Baptist olarak betimliyordu. Sık sık da, hapisanedeyken Hess tarafından yakıştınlan *"Führer"(Führer (Almanca): Kılavuz, önder. (Ç.N.)) adıyla anardı kendini(16).*

Gittikçe, kaderin kendisini Almanya'yı zafere ulaştırmakla görevlendirdiği bir Mesih olarak düşündüğü ortaya çıkıyordu. İncil'den daha sık örnekler getiriyor, böylece giriştiği eylem dinsel bir görünüm kazanıyordu.

Hitler konuşmalarında, İsa ile kendisi arasındaki karşılaştırmalar gittikçe çoğalıyordu. Örneğin:

> ***"Birkaç hafta önce Berlin'e gelip de Kur fuerstendamm'daki bezirgânlığı, şaşaayı, baştan çıkmışlığı, günahkârlığı, adaletsizliği ayyuka çıkmış görmüştüm. Yahudi maddiyatçılığı beni o denli iğrendirmişti ki, çıldıracak gibi olmuştum. Bir anda kendimi, Babası'nın tapınağına girip yağmacı para babalarıyla karşılaşan Hz. İsa gibi düşündüm. Eline kırbacı alıp yağmacıları tapmaktan atarken, O neler hissettiyse, ben de aynı şeyleri hissediyordum.*** *(17)"*

Hanfstaengl'e göre, Hitler bu sözleri söylerken, elindeki kamçıyı Almanya'nın ve Alman onurunun düşmanları olan karanlık güçleri ve Yahudileri yok etmek istercesine, şiddetle sallıyordu. Hitler'in geleceğin önderi olduğunu ilk anlayan ve bu çabalarına tanık olan Eckart, daha sonraları "Bir adam kendisini Hz. İsa ile aynı kaba koyarsa, onun yeri tımarhanedir." demiştir. Bu özdeşleştirme işi, Haça Gerilmiş İsa ile değil, öfkeli, yağmacıları kırbaçlayan İsa ile yapılmıştır oysa. Gerçekte, Hitler'in Haça Gerilmiş İsa'ya pek takdir duymuyordu.. Bir Katolik olarak yetiştirilmesine ve savaş sırasında komünyon törenlerine katılmasına rağmen, sonraları kiliseyle ilgisini kesmişti. İsa'yı yumuşak, zayıf ve Alman Mesihi'ne yakışmayacak nitelikleri olan biri gibi düşünüyordu. Alman Mesihi, Almanya'yı kurtarıp muzaffer kılacaksa, haşin biri olmalıydı.

> ***"Hıristiyan olarak duygularım, bana Yüce Tanrı'nın ve Kurtarıcı'nm (İsa'nın), mücadeleci varlıklar olduğunu bildiriyor. Yine bu duygularımın bildirdiğine göre, bir zamanlar çevresinde birkaç kişiden başka kimse bulunmayan yalnızlıklar içindeki adam, bu Yahudilerin ne mene kişiler olduğunu ortaya koydu ve çevresine topladığı kişilerle onlara 'cihat' açtı; Tanrı'nın Hakikati (İsa), yalnızca ilahi acı çeken birisi değil, aynı zamanda bir 'mücahit' olarak da en büyüktü. Sonunda, İsa'nın nasıl öfkelenip kıyam ettiğini ve eline kamçısını alarak, o engerek ve çıyan soylarını (Yahudileri) Baba'sının Tapınağı'ndan sürdüğünü anlatan pasajları, kitabından, sınırsız bir aşkla okudum. Yahudi zehirine karşı, dünyanın selameti için çarpışmak, ne müthiş bir şeydi!*** *(18)"*

Ve bir seferinde, Rauschning'e Hitler'in söz ettiği gibi "kadınsı duyarlığı ve acıma ahlakıyla Yahudi tipi Hıristiyan inancı." Yeni devlet dininin Hitler planının bir bölümü mü olduğu, yoksa bunun gerçekleşebilir duruma girmesinin, gelişen olayların sonucunda mı ortaya çıktığı sorunu açıklığa kavuşmadı. Bilinen bir şey varsa, bu devlet dini anlayışını Rosenberg, öteden beri savunmuştu, ama iktidara gelinceye kadar Hitler böyle sert bir tutum takınmaya eğilimli değildi. Böyle bir değişikliği yapabilmesi için güçlü bir duruma gelmeyi beklemiş olmalıydı, yoksa, kazandığı başarılar, kendisine dinsel bir bağlılık duyan halkın gözünde ürkütücü görününüm kazanacaktı. Bunu yapmadı. Her şeye rağmen, bu Tanrımsı rolü, hiç duraklamadan benimsedi. White'ın belirttiğine göre, Hitler, "Heil Hitler, kurtarıcımız!" diye selamlandığında hafifçe eğilir, bu gönül okşayıcı selamlamadan memnun olduğunu belli eder, buna da inanırmış(19). Gittikçe, Hitler'in, kendisinin gerçekten "Seçilmiş Biri" olduğuna ve dünyaya, zalimlik ve şiddetten kaynaklanan yeni bir değerler dizgesi getirmek için görevlendirildiğine inancı artmakta, kendisini ikinci bir İsa olarak kabul etmektedir. Kendisinin bu rol içindeki görüntüsüne âşık olmuş, çevresini hep kendi resimleriyle

donatmıştır.

Anlaşıldığına göre, bu görevi daha yükseklere tırmanmada ayarlatıcı bir rol oynuyor ona. Bu, geçici kurtarıcı rolünden pek hoşnut değil, daha yüksek amaçlar peşinde artık: Gelecek kuşaklar için örnek yaratmak... Von Wiegand, şöyle diyor: "Hayati konularda, Hitler, başarı ve başarısızlıklarla dolu tarihi, eksiksiz olarak gelecek kuşaklara bırakmak konusunda titizlik gösterir.(20)" Bu örnek yaratma işinin de, gelişigüzel gerçekleşmesine karşıdır. Geleceği güvence altına almak için, ilkelere bağlı olmak gereklidir, bu işi de tek başına yapabileceğini çlüşünür ve bu yüzden, Alman halkı için kendisinin ölümsüz bir varlık olduğuna inanmaktadır. Her şey, yüce ve Hitler'in onuruna yakışır bir anıt olmalıdır. En azından bin yıl sürecek sonsuz bir yapı kurma düşüncesini içinde yaşatır. Yaptırdığı otoyollar "Hitler Otoyolları" diye anılmalı ve Napolyon'un yaptırdığı yollardan, daha uzun süre varlığını sürdürmelidir. "İmkânsızı mümkün kılmalı" ve ülkeye damgasını basmalıdır. Gelecek kuşaklar için, Alman halkının belleğinde uzun yıllar kalabilmek için düşündüğü yollardan biridir bu. İçlerinde Haffner, Huss ve Wagner'in(21) de bulunduğu birçok kişinin belirttiğine göre, Hitler, kendi anıt gömütü (mausoleum) için geniş planlar hazırlamış. Görüştüğümüz, daha önce Almanya'yı terk eden kişiler, bu bilgiyi doğrulayacak konumda olmamalarına rağmen, gene de bunun doğru olabileceğini düşünüyorlardı. Bu anıt gömüt, Hitler'in ölümünden sonra Almanya'nın Kâbe'si olacaktır. Hemen hemen 210 metre yüksekliğindeki bu anıtın her taşı ziyaret edenlerde ruhsal bir etki yaratmak için, ayrı ayrı ince bir biçimde işlenecekti. 1940'ta Paris'in işgalinden hemen sonra, Napolyon adına yapılmış olan Dome des Invalides'e gidip, anıtı incelediği de söylenir. Birçok yönden hatalı sayılabilecek bir şey bulmuştu bu anıtta. Napolyon'u yer düzeyinden aşağıda çukur bir yere gömmüşlerdi. Bu durumda, ziyaretçiler, aşağıdan yukarı bakmak yerine, yukarıdan aşağı bakmak zorunda kalıyorlardı.

> ***"Hitler, birdenbire "Ben, asla böyle bir yanlış yapmayacağım" dedi. "Ölümümden sonra, halk üzerindeki etkimi nasıl sürdüreceğimi ben bilirim. Halkın yüksekte yer alan mezarıma bakıp, beni anımsayacakları, evlerinde daima benim hakkımda konuşacakları bir Führer olacağım. Yaşamım ölümle bitmeyecektir asla; tersine, o zaman başlayacaktır.**(22)"*

Hitler'in şimdiye kadar benzeri görülmeyen ve sonsuza dek yaşayan bir anıt-gömüt olan Kehlstein'i yaptırdığına, bir süre inanıldı, Hitler'in, bu konuda benzersiz bir tasarısı varidiyse bile bunu daha görkemli bir tasarıyı gerçekleştirmek için bırakmış olması da olasıdır. Belki de Kehlstein, büyük halk yığınlarının "huşûyla ziyaret" edip manevi yönden etkilenmeleri için pek erişmezdi. Bütün bunlara rağmen, pek çok plan üzerinde çalışıldığı gerçek gibi görünüyor. Hitler'in planı, bu anıt-gömütle histerik halk yığınları üzerinde sürekli bir duygusal etki yaratma amacını güdüyor; bu duygusal etkiyle o, ölümünden sonra, başarılarını pekiştirecek ve son amacına ulaşacak...

> ***"Şuna kesinlikle inandı ki, içinde yaşadığı ve eylemde bulunduğu o çağ açan atılganlık dönemi (bu dönemi biçimlendirenin ve harekete getirici gücünün kendisi olduğuna tam olarak inanıyordu.) ölümünden hemen sonra, başlıca özelliği eylemsizlik olan uzun bir çözülme sürecine dönüşüp dünyayı sarsarak, kapanacaktı. 'Bin yıllık Reich'ında Alman halkı, onun adına anıtlar dikecek, bu anıtların çevresinde dolanıp, yaptığı işleri anımsayacaklar... İşte böyle düşündü Hitler. 1938'de Roma'ya yaptığı o ihtişamlı ziyaretini anlatırken, bin yıldan yani o görkemli dönemden de söz etmiş ve bugünün çalkantılarının, gelenek kuşakların ilgisini çekmemesi gerektiğini söylemişti.*** *(23)"*

Birkaç yıl önce Hitler, amacına ulaştıktan sonra dinlenmeye çekileceğinden de epey bahsetmişti. Olasıdır ki, Berchtesgaden'e çekilecek ve ölümüne kadar bir Tanrı gibi, Reich'ın kaderine yön verecekti. 1933'teki Birahane Ayaklanmasıyla iktidara geçişi arasındaki o verimli on yılı nasıl heba ettiğini acı bir dille anlatmıştı. Çünkü ardılma bırakacağı işlerin tam anlamıyla olgunlaşabilmesi, onun tahminine göre yirmi iki yıl alacaktı(24). Çekildikten sonra, **Nasyonal Sosyalizmin İncil'i sayılabilecek ve sonsuzluğu dile getirecek bir kitap yazmak istediği de, kimi yazarlar tarafından öne sürülmüştür**(25). Bu konu, Rohm'ün yıllar önce yaptığı bir konuşmayı belirtirsek, daha da ilgi çekicilik kazanır(26): **"Bugün bile Hitler'in en sevdiği şey, dağlarda oturup Tanrı rolü oynamaktır."** Bütün bu kanıtların incelenmesi bizi Hitler'in, kendisinin, dünyaya yeni bir toplumsal düzen getiren bir Yapıcı ve Almanya'nın Yeni Kurtarıcısı olmak üzere Tanrı tarafından seçilmiş Ölümsüz Hitler olarak gördüğü sonucunu oluşturmaktadır. Bütün dertlere ve belalara karşı azimle yürüyeceğine, sonunda amacına ulaşacağına kesinlikle inanmaktadır. Geçmişte onu koruyan ve yolunu gösteren içsel sesin buyruklarını izlemesi, tek koşuludur onun. Bu içsel sesin kendisine yol göstermesi kanısı, onun fikirlerinin doğru olduğundan değil, kendi büyüklüğüne olan inancından kaynaklanır. Howard K. Smith ilginç bir gözlemde bulunuyor: **"Ben o kanıdayım ki, Hitler mitiyle koşullanmış milyonların her biri, kendi içinde birer Adolf Hitler taşıyor**.(27)"

Sh:11-24

Kaynak: Walter C. Langer, Ruhsal Çözümlemelerle HİTLER Melek mi, Şeytan mı?, Kitabın özgün adı: "The Mind of Adolf Hitler" Türkçesi: ZEKİ ÇAKILALANKEMAL BEK, Birinci Baskı: Kasım, 1990, İstanbul

Dipnotlar

1. Hermann Rauschning, Gespraeche Mit Hitler(New York: Europa Verlag, 1940) s. 161.
2. Otto Strasser, Hitler And I (Boston: Houghton,1940) , s.67.
3. Frederick Oechsner, This Is The Enemy, (Boston: Little, Brown, 1942), s. 73.
4. Rauschning, Gespraeche Mit Hitler, s. 16.
5. Gegorge Ward Price, I Know These Dictators, (Londra: Harrap, 1937), s. 144.
6. Adolf Hitler, My New Order.
7. Fransa'nın Berlin'deki elçisi François-Ponchet'in, Dışişleri Bakanı Georges Bonnet'ye Berlin'de söyledikleri. Tarih: 20 Ekim 1938. Yellow Book-Diplomatik Belgeler, 1938-39, no.18.
8. Sir Nevil Henderson, Failure of a Mission, (New York: Putnam's, 1940), s. 177.
9. ABD Dışişleri Bakanlığı, 18 Ocak 1940. Hollanda ortaelçiliğinin Hitler hakkında hazırladığı gizli muhtıra, The Hague.
10. Kari von Viegand, "Hitler Forsees His End", Cosmopolitan, Nisan, 1939, s.28.
11. Pierre J. Huss, TheFoe We Face, (New York: Doubleday, 1942), s.281.
12. Rauschning, Gespraeche.
13. Hans Mend, Adolf Hitler im Felde (Diessen: Huber Verlagö 1931), s. 172.
14. George Ward Price, I Know These Dictators, (Londra: Harrap, 1937), s.40.

15. Pariser Tages Zeitungdaki alıntı; "Vom Wahne Besessen, no. 1212 (23 Ocak 1940).
16. Emst Hanistaengl'den alınan bilgi.
17. Aynı kaynak kişi.
18. Hitler, My New Order, s. 26.
19. W.C. White, "Hail Hitler", Scribner 9 (Nisan 1932): 229-31.
20. Kari von Wiegand, "Hitler Forsees His End", Cos- mopolitan, Nisan 1939, s. 28, Mayıs 1939, s. 48.
21. S. Haffner, Germany: Jekyll And Hyde (New York: Dutton, 1941); Huss, The Foe We Face; Ludvvig Wagner, Hitler, Man of Strife (New York, Norton; 1942).
22. Huss, The Foe We Face, s. 210.
23. agy. s. 212.
24. Friedelinde Wagner'le yapılan görüşme, New York City.
25. Will D. Bayles, Caesars in Goose Step (New York: Harper Bros, 1940).
26. Rauschning'deki alıntı, Gespraeche, s. 144.
27. Dr. E. Bloch'un J.D. Ratcliffe'e söyledikleri, "My Patient Hitler", Collier's, 15 Mart 1941.

ANLATMASAM OLMAZDI-GENİŞ TOPLUMDA YAHUDİ OLMAK

Türk Musevi Cemaati Onursal Başkanı Bensiyon Pinto

Bir insanı tanımak bir hayata dokunmakmış. Bensiyon Pinto'yu tanımanın hayatımdaki en önemli deneyim olduğunu düşünüyorum. Engin tecrübesi, bilgi birikimi, sevgi dolu kocaman kalbi, babacan kişiliği, iyi niyeti, işine olan profesyonel tavrı, inancı, toleransı, yenilikçiliği ve hayatı boyunca üstlendiği tüm rollerle bana örnek bir insan modeli çizdi, çok kısa bir zaman içinde, kaybettiğim babamın boşluğunu doldurdu.

Birlikte hayatı nasıl tanımlayabileceğimizi düşündük. Soma anladık ki, hayatın tanımı yok; ayrıntısı çok... Hayat, Tanrı tarafından hepimiz için ayrı ayrı takdir edilerek yazılmış... Bu yazıyı doğru zamanda doğru noktalama işaretleriyle yazmaksa bizim elimizde... Bensiyon Pinto'nun sevdiklerini, korkularını, endişelerini, sevinçlerini, tecrübelerini, hayallerini, hayal kırıklıklarını, acılarını, şaşkınlıklarını, memnuniyetini ve anlatmak istediklerini tek tek düşündük, konuştuk, sıraladık, eledik ve yazdık.

Bensiyon Pinto'nun düzyazısında doğru yerlere, doğru noktalama işaretleri koyduk.

Her yaşam, bir hikâye...

Bu hikâyenin ana kahramanı, dizlerinde kapanmayan yaralarla bir çocuk, âşık bir eş, sevgi dolu bir baba, yüreği torunları için çarpan bir dede, sıkı bir dost, kendini cemaatine ve memleketine adamış bir başkan; **Türk Musevi Cemaati Onursal Başkanı Bensiyon Pinto.**

Derleyen: Tülay Gürler.

KİTAPTAN

ALFONSO X DEL SABİO NİŞANI

Hayatta bizi şaşırtan, yıkan, altüst eden olayların yanında, ünlemle sonlanacak onurlandırmalar, sevinçler, mutluluklar da olabiliyor. İyi ki de oluyor. Yoksa hayat yaşanmaz bir hal alırdı. İspanyolca bildiğim için hem İspanya büyükelçisi hem de konsolosla her zaman çok iyi diyalogum oldu. Köklerimiz oradan geldiğinden, kültürde de ortak noktalar olduğundan konuşacak konu bulmakta hiç zorlanmadık. İspanyollar da bizim gibi Akdeniz insanı olduğu için oldukça sıcakkanlı ve neşelidir. Dostluklarına her zaman değer vermişimdir.

Bir gün İspanya'nın bazı bakanları Türkiye'yi ziyarete geldi. Bir bakan yardımcısıyla bir sohbete daldık. Konuşmanın sonunda, İspanya'nın Türkiye'ye nasıl bakması gerektiğini, Türkiye'nin nasıl geliştiğini, insanlarının nasıl sıcak olduğunu, iki ülke halkının nasıl birbirine benzediğini anlattım. **"Biz de Akdenizli olarak aynı suya bakan bir halkız"** dedim. Benim böyle muhabbetlerde Türklüğüm daha da kabarır. "Bizi sınır dışı ettiğinizde Osmanlı kapılarını bize

ardına kadar açtı. Şimdi Türkiye Türküyüz ve çok mutluyuz. Ülkemizi çok seviyoruz. Artık kim kârlı kim zararlı siz düşünün. Sizden herhangi bir hak talep edersem, beni yüzyıllar öncesinde bağrına basan, bana kucağını açan Türkiyeme, her şeyden önce de kendi kişiliğime haksızlık etmiş olurum. Bu sebeple Türk Yahudilerinin İspanya'dan hak talep etme gibi bir düşüncesi olamaz" dedim. "Doğrusu budur. İspanya, zamanında tüm Yahudilerin kaderini değiştirmiştir. **Bugün bir Türk Yahudi'si kavramı varsa, o zamanki göçten dolayıdır.** Atalarımız zamanında bunun çok acısını çekti. İspanya onların vatanıydı. Bizim vatanımızsa burası. Tarih böyle yazar. O zamanlar Yahudileri gemilere doldurup yollara döken zihniyet, onların asırlar boyu bu topraklarda huzur ve mutluluk içinde yaşamalarını da sağladı. Gelenekleri görenekleri geniş toplumunkilerle harmanlandı, bir kilim dokur ya da bir şarkıyı beraber söyler gibi, bayramlarda, ramazanlarda, düğünlerde, ölümlerde beraber yaşamanın keyfine vardık ve öylesine bir olduk ki, başka bir ülkenin vatandaşlığı benim için hiçbir şey ifade etmez oldu. İsrail'de bulunan yüz yirmi bin Türk de aynı duygu içinde. Hepsi Türk olmakla gurur duyuyor. Üç kuşaktır Türkçe konuşuyorlar" diye de ekledim. İspanyollar yaptığım konuşmadan çok duygulandı. **"Sizin İspanya'nın Türkiye'deki temsilcileriyle çok iyi anlaştığınızı ve onlara karşı çok iyi davrandığınızı duyduk. Bundan dolayı da çok mutlu olduk"** dediler. Aradan altı ay geçtikten sonra bir yazı geldi. Yazıya göre elçili bana İspanya kralının **'Alfonso X Del Sabio Nişanı'**nı vermek istiyor ve rezidansa davet ediyordu. Törene istediklerimi davet edebilecektim. **Bu, kendi adıma ve ülkem adına büyük bir onurdu.** Dış ilişkileri sıcak tutmak her zaman iyidir. Kimin, ne zaman, nerede ve hangi konuda faydalı olacağını önceden bilmek zordur. Dostluklar elbette yatırım amaçlı kurulmaz ancak kurulu dostlukların hayatı daha yaşanır hale getirdiği de bir gerçektir.

O gece çok heyecanlıydım. Tıraşımı oldum, giyimime çok dikkat ettim. Lacivert bir takım elbise giydim. Hoş bir kravat taktım. Evden adeta ayaklarım havada çıktım. (Eşim) **Eti**'yle arabaya bindik. Davetli olduğumuz büyükelçilik rezidansına gittik. Muhteşem bir yapıydı. Büyükelçi, eşi, başkonsolos ve sekreteri bizi kapıda karşıladı. Törenden önce bir kokteyl düzenlenmişti. Yeşillikler içinde bir bahçeye çıktık. İnsanlar masalara dağılmış, ayaküstü sohbet ediyordu. Benimse içimde bir tedirginlik ve heyecan vardı. Bir konuşma hazırlamıştım. Konusu, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne alınma nedenleriydi. Tam yeriydi. O gece davetlim olarak hahambaşı, **Gazeteci Sami Kohen, Mario Frayman, Niso Albuher, Rıfat-Eli Duvenyas** kardeşler eşleriyle katıldı. **Yakın dostum Orgeneral Necdet Timur Paşa da davete eşiyle katıldı.** Adalar belediye başkam ve o zamanki İstanbul Büyükşehir Belediyesi başkan vekili de törende hazır bulundu. Daha pek çok dostumuz vardı. Tabii oğullarım, gelinlerim ve torunlarım Yoni ve İris de yanımdaydı. **22 Eylül 2003 pazartesi, İstanbul'da Büyükelçi Manuel De La Camara'nın rezidansında bana Alfonso X Del Sabio Nişanı verildi.** Aynı gece İspanyol edebiyatına çok katkısı olan **Şalom gazetesi yazan Salamon Biçerano**'ya da bir ödül verildi. Fakat kendisi rahmetli olduğu için ödülü ailesi aldı. Bütün Şalom gazetesi ailesi de oradaydı. Ödülü vermek için çağırdıklarında, eşimi ve her şeyden önemlisi torunlarım **İris ve Yoni**'yi de yanıma aldım. **Nil, Megi, Benjamen ve Hayim** de çok yakınımdaydı. Çok duygulu bir atmosferdi. Büyükelçi de çok duygulandı. Güzel mesajlar vermek amacıyla hazırladığım konuşmada **"Ben bu ülkede doğmuş büyümüş bir Yahudi olarak, memleketim için çok şey yaptığıma inanıyorum. Bütün yaptıklarım kişisel girişimler gibi görünse de öyle değildir. Ülkemin dış ülkelerle daha iyi ilişkiler kurması için bir sebeptir sadece"** diyerek düşüncelerimi belirttim. İspanya, yıllar önce sınır dışı ettiği Yahudilerin torunu olduğum için bana hoş bir davranışta bulunarak böyle bir ödül veriyordu. Kuşkusuz bu ödül benim için çok anlamlı ve

değerliydi. Tarihin yaşanan her şeyi kaydettiğini, ama asıl önemli olanın dünya barışı ve kardeşliğinin arakasında durabilmek olduğunu söyledim. Benim için en az ödül almak kadar önemli olan bir başka nokta da Türkiye ile İspanya arasındaki benzerliği ortaya koyarak, hiç olmazsa belli konularda ülkeme bir katkı sağlamaktı. Son olarak da Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girmesinin şart olduğunu, bütün Avrupa'nın da aslında bunun bilicinde olduğunu sözlerime ekledim.

Büyükelçi bana **"Mi gueido amigo"** yani, **"Benim canım arkadaşım"** diye hitap eder. O da konuşmasına öyle başladı. Benim İspanya'nın görevli elçi ve konsoloslarına gösterdiğim yakınlığın altını özellikle çizerek, "Ülkeler arasındaki dostluklar, aslında en güzel bu şekilde gelişir" dedi. Sonra beni kutlayarak ucunda nişan asılı olan bordo kadife bir kurdeleyi boynuma taktı. Fotoğraflar çekildi. Bu güzel gün belgelendi. Tören sonrasında ailecek yemeğe gittik. Eve geldiğimde heyecanımın hâlâ dinmediğini hatırlıyorum, içki içen bir adam da olmadığım için, heyecanımı dindirmem zorlaşmıştı, ilk defa o gece, içki sayesinde rahatlayanları gıptayla andım.

Ülkemde canımı sıkan bir tek şey var. O da "Bizden adam olmaz" söylemi. Nedense kendimizi hiç sevmiyoruz. "Bizden adam olmaz" ne demek? Bizden daha adam gibi adam var mı? Vefa bizde, sadakat bizde, dostluk bizde, iman, inanç, bağlılık bizde. Daha ne olsun? Türkiye, çok yeni bir cumhuriyet. Atatürk bunu bize hediye etti. Allah ondan razı olsun. Yaptığı her şey için minnettarız... Bu genç cumhuriyet eski bir tarihin içinden sıyrılıp kendine yepyeni bir yol çizdi. Geçmişini unutmadan, ona sahip çıkarak ama yeniliklerin arkasından Atatürk'le yürüyerek...

Sh. 157-159

....

Zaman zaman AB insan Hakları Komisyonu'ndan temsilciler gelir. Başkanlığımın son döneminde de Markus Jaeger ile Alvaro Gil Robles gelmişti. Onlara konuştuklarımızın aramızda kalacağını, ne isterlerse sorabileceklerini, Türkiye'nin bütün gerçeklerini anlatacağımı söyledim. **Türkiye'de inanç özgürlüğü olmadığı konusuna kafayı takmış durumdaydılar. Onlara özetle şunu söyledim**: "Ülkenizde din ve vicdan özgürlüğü yok da ne demek? Gelin bir kafede oturalım. Fransızca, İspanyolca, Ibranice, Ermenice, Rumca konuşalım. Bize dönüp bakan olmaz. Hatta buna sempati duyanlar olur. "Siz Yunanistan'dan mı geldiniz komşu?" derler. Bizimle yarenlik etmeye bakarlar. Türk insanını yanlış tanıyorsunuz. Belki de yanlış tanıtmak isteyenlere inanmayı tercih ediyorsunuz." Yarım saat için gelmişlerdi, bir buçuk saat kaldılar. Bu konuşmaların Avrupalının bizi hakiki anlamda tanıması bakımından çok önemli olduğunu düşünüyorum. Bu konuda herkes elinden geleni yapmalı. Zaman zaman insanlar, kendi dindaşlarıyla sohbet etmeyi tercih eder. Bunu da görmek ve ona göre davranmak gerektiğini düşünüyorum. Mademki işi yapmanın kolay yolu iletişimden geçiyor, o yol da denenmelidir.

Bir dergide bir röportajım yayınlandıktan sonra, bazı basın mensupları bana geldi:

"Bu röportajı siz mi verdiniz?"

"Evet."

"Avrupa'daki cemaat başkanları bile böylesine özeleştiri yapan röportajlar veremiyor. Siz nasıl verdiniz?"

“Doğruları söylerseniz mesele kalmaz.”

Her zaman her konuda açık konuştum. Mesela bugüne kadar hiçbir zaman bir başbakanın çıkıp “Yahudi düşmanlığı yaparak bu ülkede prim kazanamazsınız” dediğini duymadım. Bu çok önemli bir nokta. Bunun bütün dini azınlıklara bir mesaj olduğunu düşünüyorum. Bu konuda Recep Tayyip Erdoğan’ın da fikri aynı; bunu AKP’nin yaptığı Kızılcahamam toplantılarında da, parti grup toplantısında da, İslam ülkelerinden gelen konuklar olduğu zaman da söyledi. Bu, dini azınlıklar için gerçekten önemli bir yorum ve bakış açısı. Abdullah Gül bana devlete verdiğim destek konusunda teşekkür ettiğinde şöyle dedim:

“Sayın Bakanım, ben de size teşekkür ederim. Hiç aklımıza gelmeyen yerlerde çıkıp antisemitizm aleyhinde açıklamalar yapıyorsunuz.” “Sayın Pinto, bir lider antisemitzmi yeren bir konuşmayı Avrupa’da yapabilir ama aynı konuşmayı Endonezya’da, Suudi Arabistan’da, İran’da yaparsa çok önemlidir. Biz bunun farkındayız. Tabii medya bunu görmüştür, görmemiştir, bilemem.”

Yeri gelmişken medya konusuna temas etmekte yarar var. Medya insanları döver de sever de. Bununla yaşamayı bilmek lazım. Sanatçı ve politikacılar durmadan medyadan şikâyet eder, fakat onları bulundukları noktaya taşıyan da medyadır. Medya AK Partiye destek vermese durum böyle olur muydu? Hiç zannetmiyorum. Her görüşten medyaya saygılıyım. Aşırı sağ medyayı da anlayabiliyorum. Yalnız bir şeye karşıyım; din konusunda kimseye belden aşağı vurulmamalı. Bu doğru değil. Din hepimiz için, dünyaya geldiğimiz andan itibaren ailelerimizde gördüğümüz değerleri kapsar. Bunun nedeni, daha iyisi, daha doğrusu yoktur. İnanç, inançtır. Bu konuda kalkıp da kimseye laf edilmemelidir. Kimse kimseyi sevmek ve beğenmek zorunda değil. Biri Amerika’yı, diğeri Fransa’yı, bir başkası İsrail’i sevmeyebilir. Ancak din ve imana dokunmamak gerekir.

Prodi buraya gediği zaman verilen bir yemekte **Abdurrahman Dilipak**’ı gördüm, yanma gittim:

“Merhaba Hocam.”

“Merhaba, buyurun...”

“Ben, Bensiyon Pinto.”

“Ooo! Nasılsınız?”

“Sizin bütün yazılarınızı okurum. Bazı yorumlarınızı da hayranlıkla izlerim. Sizinle her konuda aynı görüşleri taşıdığımızı söyleyemem ama önemli olan bunları diyalogla çözmek. Cemaatimizin değerli araştırmacılarından Yusuf Altıntaş’la olan yakınlığınızı biliyorum. İnsanların inançları ne olursa olsun, bazı düşünceleri bir yana bırakarak dostluklar kurması gerektiğine inanıyorum. Sizin bunu başarmış biri olduğunuzu bildiğim için gelip elinizi sıkmak istedim.”

Bunları yapmak lazım. Kavganın, savaşın insanlara faydası yok. Biz, 59. Hükümeti uluslararası platformlarda destekledik. Yurtdışında, AK Parti’ye sempati duymayan kişilere “Türkiye’de yetmiş iki milyon insan var. Türkiye sadece o parti, bu parti değil. Bugün sandıktan bu parti çıktı. İyi işler de yapmakta ama bu ülkede genç bir nesil var. Sivil toplum örgütleri var. Başka partiler, üniversiteler, yüksek düzeyde akademisyenler var. Siz Türkiye’nin bir partisini beğenmiyor olabilirsiniz, ama unutmayın ki bu ülke her şeyiyle bir bütün” dedim. Şimdi biri çıkıp bana, “Kendinizde bu cesareti nereden buluyorsunuz?”

diyebilir. Cemaat başkanıyken daha dikkatliydim ama artık daha rahat konuşuyorum. Bunlar benim kişisel görüşlerim. O zamanlar, cemaat adına yaptığım açıklamalar olarak düşünülebilirdi. Şimdi böyle bir kaygım yok, çünkü tamamen kendi adıma konuşuyorum.

17 Aralık 2004'te Avrupa Birliği'nde çekilen sıkıntı çok büyüktü. 17 Aralıkta saat on buçukta Belçika'dan gelen telefonlarla Türkiye'ye AB yolunda yeşil ışık yakıldığını anladım. O sırada ne yazık ki kimseyle irtibat kuramıyordum. Başbakan, Dışişleri bakam, Murat Mercan, Egemen Bağış, özel kalemler... Hepsini tek tek aradım, bu hemen verilmesi gereken bir ipucuydu ama onlara ulaşmam mümkün olmadı. Belçika'dan gelen mesaj aynen şuydu: "Sayın Başbakanınıza söyleyin, tedirgin olmasın. Bu iş bitti. Belki biraz köşeye sıkıştıracaklar ama aslında bu iş bitti." Bu mesajı başbakana ancak saat biri yirmi geçe ulaştırabildim. AB konusunda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, TÜSİAD'ın, sivil toplum örgütlerinin ve diğer dini azınlıkların çok büyük emeği geçti. Herkes kendi boyuna göre bu işe katkıda bulundu. Gençler onlara şükran borçlu. Ben yaşım başım almış bir adamım. Avrupa Birliği'ne girmiş bir Türkiye görsem ne olur, görmesem ne olur? Ama ya gençlerimiz, torunlarımız, onların çocukları? Kendi adıma bu işte desteği olan herkese teşekkür ederim.

Her şey yolunda giderse 3 Ekim 2005 tarihi Türkiye için AB sürecinin başlangıcı olacaktı. O günkü paniği hep birlikte yaşadık. Tahminlerime kimse inanmak istemedi ama ben sonuçtan emindim. 2 ekimde saat dördü on geçe, Avrupa'daki dostlarımdan aldığım bilgiyle, 3 ekimin kimse tarafından bozulamayacağı bilgisini aldım. Saat 16:30'da Sayın Başbakan'ın korumasına bir kısa mesaj gönderip üstü kapalı bir ipucu vermek istedim: "Sayın Başbakanım, konuşmanız beni ve cemaatimi çok duygulandırdı. Bu sözler ses getirecektir. AB işinde sorun olacağına milyonda bir ihtimal vermiyorum. Hiç merak etmeyin. Yahudi dünyasının yılbaşıyla İslam âleminin ramazanı beraber kutlanacak. Hayırlara vesile olmasını dilerim." Bu mesajın içindeki, "hiç merak etmeyin" ifadesinin Sayın Erdoğan'a bir şeyler anlatacağından emindim. Bugün ABD, Türkiye'nin Avrupa'da çok sağlam bir yerinin olmasını ve kendisine çok yakın durmasını istemekte. Türkiye'nin değerinin farkında. ABD, Türkiye'yi Avrupa normlarına doğru götürebilirse, bu her iki taraf için de büyük bir başarı olacak. Bugün dünyada büyük abi o. ABD'yi beğeniriz beğenmeyiz, severiz sevmeyiz ama işin doğrusu bu. Güçlü olanın sözü her zaman geçer. Bir davette ABD başkonsolosuna, "Türkiye'nin AB'ye girmesi konusunda ABD'nin girişimde bulunması lazım" demiştim. O da bana çok manalı bakmıştı. Bakışları "Bu adam bir şeyler biliyor olabilir mi?" diyordu. O gece, ABD'nin bir şeyler yapmak üzere olduğunu başkonsolosun konu üzerinde yorum yapmamasından anladım. Ne de olsa ilk sözü söylemek ona düşmezdi. AB yolunda başbakan ve Dışişleri bakanına çok büyük iş düştü. Herkes canla başla çalıştı ama bu konuda iki kişinin çok büyük emeği oldu: Egemen Bağış ve Murat Mercan. Benimle her zaman ayrı ayrı temas halinde oldular ve görüşmeler konusunda beni motive ettiler.

ABD'ye yaptığımız bir seyahat sırasında bir konferansta konuşma yapmam istenmişti. İsrailli komutan Uzi Narkiz de şeref konuğuydu. Konuşmamı İspanyolca yaptım. Konuşmam bitince herkes alkışlamaya başladı. Bu adam da ayağa kalktı ve herkese ayakta alkışlamaları için yerlerinden kalkmalarım işaret etti. Onun bir sözü, oradakiler için adeta emirdi. Hepsi kalktı. Fikirlerimiz pek çok konuda uyuşmasa da Sayın Yılmaz Benadrete'nin de bu konuda hakkını vermem gerekir. Orada konuşmamı isteyen ve bu işi destekleyen oydu. Hem kendi adıma, hem de Türkiye adına ona teşekkür borçluyum. Bu gerçekten önemli bir konuşmaydı. Ardından çok enteresan gelişmeler oldu. Yahudi lobisinin ileri gelenleri benimle görüşmek

istedi. Hepsi benimle temasa geçti ve toplantılar yaptık. Bu görüşmeler için resmi bir onay olmadığından biraz tedirgindim. Nerede ne zaman durmak gerektiğine kendim karar veriyordum. Bu zor bir iş. Herkes size güvenecek, siz de kendinize güveneceksiniz. Asla yanlış yapmayacaksınız. Temaslarım devam etti. 1990-1994 arasında görevde olmadığım zamanlarda da buluşurduk; cemaat yetkilileriyle onları bir araya getirirdim. 1995 yılında amatör bir ruh ve profesyonel bir bakış açısıyla Türkiye'nin menfaatleri ve insanlık adına bu işe başladım. İnsanlık adına ne demek diye düşünenler olabilir. Bu devlet Osmanlı'dan gelen kültür birikimiyle bilinçli, vakur ve egemen bir devlettir. Ortadoğu'ya çok kısa bir süre sonra ağırlığım koyabilecek ve Ortadoğu'da dökülen kanların, ağlayan anaların, bacıların, eşlerin, gençlerin gözyaşlarını silecek tek güçtür. Buna bütün kalbimle inanıyorum. Bu konuda yanılmadığımı 2005'te daha iyi anlattım. **Bugün Ortadoğu'daki tüm ülkelerde Türkiye'nin rüzgârı hissediliyor. Ortadoğu'dakilerle de sıcak temaslarda bulundum.** Türkiye'ye davet ettim, onlara yemekler verdim. Bu tam anlamıyla profesyonel yaklaşımdır. İnsanlar bir araya gelmeli ve meseleleri pratik yöntemlerle çözmelidir. Lobicilik, karşı tarafa neyi, niçin yapmak istediğinizi doğru ve açık bir dille anlatmak demektir. Bir meseleyi, doğruları yanlışları açığa çıkararak anlatılmalı ve bunun onlara nasıl bir menfaat sağlayacağı da mutlaka söylenmelidir. Bu dünya maalesef menfaat dünyasıdır ve herkes bu çeşit işlerde kendi menfaatini her şeyin üstünde tutar. **ABD'de senatör ve temsilcilerin kendi ofisleri vardır. Hepsi bağış alır. Bu da gayet normal bir işleyiştir.** Burada sözünü ettiğim bağış asla rüşvetle karıştırılmamalı. Bunun resmiyeti ve içeriği bellidir. Yolsuz bir yanı yoktur. Bu halka yapılan hizmet karşılığı önceden verilmiş bir paradır. Neye ihtiyaç olursa ona harcanır ve kasada her zaman para vardır. İlişkilerin sürmesi, araya mesafe girmemesi de uzun vadeli işlerin çözümü için şarttır. Bunun dersini bana yıllar önce Bülent Akarcalı vermişti. Onu çok sever ve sayarım. Jak Kamhi'nin yaptırdığı meslek lisesinin açılışında tanıştık ve The Marmara Oteli'nde bir kahve içtik. Bana **"Türkiye'deki insanlar, bir işleri olduğu zaman o iş bitinceye kadar işini yapan kişilerle gayet yakın temas halindedir. İş bitince yüzüne bile bakmaz"** dedi.

"Sayın Bakanım, neden böyle söylüyorsunuz?"

"Kardeşim, ben İstanbul milletvekiliyim. Yerim yurdum belli, aldığım maaş belli. Kimse çıkıp da 'Şu işte seni destekleyelim' demiyor. Bunu anlatsan adam rüşvet istiyor derler. Biz para pul istemiyoruz. Bir projede bize destek olsunlar, o işe sponsor olsunlar istiyoruz. O zaman halka daha kolay ulaşırız. Bu işi de ben üstleniyorum deseler mesele hallolacak. Her şeyi devletten bekliyorlar."

Doğru söylüyordu. Sponsorluk, bizde bu konuşmadan çok sonra ve çok yavaş gelişmiş bir iştir. **ABD'de bu işi değişik bir şekilde halletmişlerdir; bu işleri takip eden ofisler vardır.** Kişi size bir iş için yarımda ekibiyle gelir ve "Şu işinize sponsor olmak istiyoruz" der. Ekip de mühimdir. Bir yere tek kişi gitmek ile ekip olarak gitmek arasında dağlar kadar fark vardır. Başkanın basın danışmanı vardır, yardımcısı vardır... Bu etkileyici bir imajdır. Ben bile hiçbir gün bir yere yalnız gitmedim. Bunu bana öğreten Sayın Bülent Akarcalı'dır. Bir gün beni bir lokantada gördü. "Bana soracak yeni bir sorun yok mu?" diye şaka yaptı. "Yeter Sayın Bakanım bu taşlar çok sert geliyor" diye gülerek karşılık verdim. "Hayır" dedi ciddileşerek. "Ben herkese bir şeyler anlatmak istiyorum."

Bize dış politikada destek verecek bazı isimler de İsrail'de. Bunlardan biri Aron Liel. Ankara'daki maslahatgüzarlık görevi sırasında Türkiye'yi çok sevdi, ülkesine döndü ve kısa bir süre sonra dışişlerinde müsteşar oldu. Israil-Türk İş Konseyi başkanlığı da yaptı. Daha

sonra da başbakan adayı oldu. Hangi işi yaparsa yapsın Türkiye'yi dilinden düşürmedi ve bir yardımı varsa bunu mutlaka yapacağını çeşitli vesilelerle bildirdi. Neden? Ben Aron Liel'i hiçbir zaman ihmal etmedim. Bu adamın çevresi genişti. Amerika'da üst düzey çok yakın dostları vardı. Yarın öbür gün, Türkiye'nin menfaatine bir işte bize seve seve yardım ederdi. Yaşanmışlıklarımız vardı, sohbetimiz vardı. Bu ilişkilerin Avrupa Birliği konusunda bize faydası olacaktı. Bu yaklaşımın faydasını her yerde gördük. Bundan istifade ettik ama kimseyi istismar etmedik. İnsan, istismar ederse başkalarına zarar verebilir. Burada sadece doğru zamanda doğru kişilerle yakınlık kurma, gerektiğinde onların yardımına başvurma amacı var. Bu da sizin en doğal hakkınız, çünkü karşınızdaki yakınınız, dostunuz. Sadece yardım istemek için kapı çalmak yerine, çevrenizi geniş tutmaya özen göstermelisiniz. Ülkemizde çalışan yabancılara Türkiye'yi sevdirmek lazım. Ülkelerine gittikleri zaman Türkiye'nin yanında olurlar. Bu ülkemiz adına çok önemli bir konudur.

İsrail'den bu kadar çok söz ediyor olmamın önemli bir nedeni var. Unutulmamalı ki, İsrail'den gelen konukları biz cemaat olarak da ağırlıyoruz. Bu sırada da aramızda dostluklar oluşuyor. Zamanı gelince de onların yardımını almak ve fikrini sormak kadar doğal bir şey de yok. Uri Bar-Ner Ankara'da İsrail büyükelçiliği yapmıştı. Onu, 2005 Haziranında Ceylan Intercontinental Otel'de Amerikalı bir senatörle yemek yerken gördüm. Başkanlığım süresince halkla ilişkilerde görev yapan on iki bayan arkadaşım beni yemeğe götürmüştü. On iki bayanla birlikte yemek yerken ve dışardan bunun nasıl göründüğüyle ilgili şakalaşırken baktım arka masamda yemek yiyor, yanındakine de, "Bakın, önümüzdeki masada oturan bey Türk Musevi cemaatinin başkanı" diyordu. O sırada Türk-Amerikan ilişkileri çok iyi değildi. Zor günler yaşıyorduk. Kızlardan izin aldım, yanına gittim.

"Uri, bak. Sen bu ülkenin insanını bilirsin. Gerçekten bu ülkeyi seviyorsan, bu konuda bir şeyler yapman lazım. Çalıştığın gazetede nasıl uygun görüyorsan öyle bir yazı yaz."

"Türkiye'yi övmemi mi istiyorsun?"

"Hayır. Yalnızca Türkiye'ye hak ettiği değeri ver. Sakın aleyhinde bir şey yazma."

Bir yazı yazdı. Gazetelerde böyle bir yazı çıksın diye birçok ülke lobilere büyük paralar öder.

Bir başka önemli isim de **Michael Rubin**. Gazetecinin kalemine kimse dur diyemez. Bu kalem çok kutsaldır. Michael Rubin bir gün gazetesinde, AK Parti, Recep Tayyip Erdoğan ve Türkiye'yi hedef alan bir yazı yazdı. Ben de görüşmek istedim. Bir müddet sonra bizi görüştürdüler. İstanbul'da Ritz Carlton Oteli'nde akşam yemeğinde bir araya geldik. AKP Merkez Yönetimi'nin bir üyesi de o yemekte bizimle oldu. Michael Rubin yazdıklarından asla dönmek istemiyordu.

"Sen Türkiye'nin aleyhine yazdığında hem Türkiye'ye, hem İsrail'e, hem de Ortadoğu'ya zarar veriyorsun. Türkiye'nin göreceği her türlü zarardan bu ülkeler de nasibini alacak. Farkındasın, değil mi? Türkiye'nin Ortadoğu'daki rolünü ben çoktan keşfettim. Bu konuda bir düşün istersen, ister inana ister inanma, ben sana bildiğimi anlatayım. Sen de ne yazacağını düşün."

Amerikan Yahudi Komitesi icra Direktörü Shula Bahat ve Genel Başkan Richard D. Heideman'ı 2004 ilkbaharında Türkiye'ye davet ettik, geldiler. Gelmelerini neden istedik? O günlerde ülkenin her tarafında büyük bir Amerikan karşıtlığı vardı. Irak'a asker göndermemiz için ABD bizden talepte bulunmuş, Meclis de ret cevabı vermişti. Amerika da Türkiye'ye oldukça

tepkiliydi. Şans Restoran'da cemaat olarak bir yemek verdik. Mehmet Ali Bayar, o zaman Washington maslahatgüzarıydı. Gelenleri o yemekte kendisiyle görüştürdüm. Bu görüşmede ben Türkiye'nin demokratik bir ülke olduğunu, parlamentonun da bu anlayışla hür bir şekilde çalıştığım, başkanlarını, otoriteleri bir yere kadar dinlediğini; ama parlamentonun kendi özgür iradesiyle karar verip hareket ettiğini söyledim. Bu minvalde konuşurken, insanların değişen yüz ifadelerinden ve beden dillerinden bana karşı bir tepki oluşmaya başladığım anlıyordum. **Sanki ben Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ne kendimi sevdirmek, onlara hoş görünmek için bu konuşmayı yapıyormuşum gibi bir tavır talandılar. Berry Jacobs üstüme geldi, Shula Bahat üstüme geldi, baktım iş büyüyecek, konuşmayı yanda kestim ve konuşmaya başladım:**

> ***"Bakın, ben Türkiye'nin avukatı değilim. Burada sizin bir numarada tuttuğunuz İsrail'in lehine, her yerde ve her koşulda antisemitzmi yeren, Yahudilere dininden dolayı düşmanlık yapılmamasını isteyen bir hükümetten söz ediyorum. Bu hükümet kimsenin özel isteğiyle gelmedi, halkın isteğiyle geldi. Türkiye yalnız AK Parti'nin değildir. Herkesi itham edemezsiniz. Ayrıca ben de sizin davranışınızı tasvip etmiyorum. Şımarık bir çocuk gibi istediğinizden vazgeçmiyor ve direniyorsunuz. Olacak şey var, olmayacak şey var. Evet, Sayın Başbakan gitti, 'Bu askeri yardımı alabilirim' dedi. Döndü meclise sundu ve meclis bunu ülke menfaatlerine uymadığını düşündüğü için reddetti. Ne yapabilirdi? Demokrasinin çarkları böyle döner. Dönmese 'Türkiye'de demokrasi yok' diyorsunuz. Bir olayda Türkiye'yi idama mahkûm ediyorsanız, bizim sizinle işimiz bitmiştir. Belki hatalıyız ama asıl hata sizin. Başbakan ve ekibi gidince halıları serdiniz. Şimdi işler istediğiniz gibi gitmiyor diye o halıyı ayaklarının altından çekiyorsunuz. Adam size elimden geleni yaparım dedi; yaptı da. Sonuç istediğiniz gibi olunca her şey iyi ve doğru, olmayınca yanlış demek mertliğe sığmaz. Bunlar yanlış işler. Sizden rica ediyorum. Ben bu konuda konuşma yapmak için para alan bir adam değilim. Sizden kişisel hiçbir beklentim de yok. Görevimi de üç ay sonra devrediyorum. Sizden sadece yanlış yapmamanızı rica ediyorum. Bu ülkeyi tanıyorsunuz. Ne olacak şimdi? Her şeyi sil baştan mı düşüneceksiniz? Bugün Sayın Gül her yerde antisemitizmi yeren konuşmalar yapıyor. Bunu Müslüman ülkelerde yapmak bir cesaret işi. 'Ben bunu Amerika'da, Avrupa'da yapsam ne olur? Ben bunu Arap ülkelerinde, Endonezya'da, Katar'da yapıyorum, bu iş cesaret ister. Bunları da görmezden gelmemek lazım' diyor. Bana göre de sonuna kadar haklı."***

Hava birden yumuşadı. **Richard Heideman** bana dönerek, **"Haklısın, seni çok iyi anladım. Söylediklerin doğru ve bunları unutmamak lazım"** dedi. Bu adamlar bugün Amerika'da Türkiye'nin menfaatlerini koruyor. Halbuki buraya ipleri tamamen koparmaya gelmişlerdi, işte buna lobicilik denir. Lobicilik, gereğine inanılarak yapılan iştir, inanarak yaptığınız bir işte de başarılı olursunuz.

Bir de Natan Sharansky'yle yaptığımız sohbete değinmek isterim. Natan Sharansky, İsrail'in sembolüdür. Rus asıllıdır. Rusya'da hapse mahkûm olmuş, İbraniceyi tam bilmese de bakanlık yapan bir adamdır. Bir gün Türkiye'ye geldi. Geldiği zaman dönemin Sanayi ve Ticaret bakam ile Swissotel'de tanışma fırsatımız oldu. Aramızda o kadar güzel ve içten bir

yakınlık oldu ki, burada iki gün kaldı ve bizden kopamadı. “Sinagogları görmek istiyorum” dedi. Ona bir tur ayarladım ve öyle bir sinagog programı yaptım ki, buradan ayrılmak istemedi. Giderken şunları söyledi: “Bundan sonra Türkiye’nin avukatıyım. Türkiye’nin yaptığı her doğrunun yanındayım.” Bu işte herkes görevli olmalıdır, sokaktaki simitçi de, tuvaletçi de, doktor da, öğretmen de, bakan da...

Ve Isaac Herzog... Başbakanla 1 Mayıs 2005’te İsrail’e gittik. Uçağın kapılan açıldı. Yirmi yedi kişilik bir ekiptik. Uçağı hemen tahliye ettik. Çantamı aldım, arkalarından iniyordum. Baktım bir adam kapının önünde durmuş, inenlere “Siz Bensiyon Pinto musunuz?” diye soruyor. Merdivenlerin sonuna geldiğimde bana da sordu.

“Evet.”

“Sizi bekliyordum, efendim. Hayim Herzog’un oğluyum. Bayındırlık Bakanı Isaac Herzog.

Hayim Herzog İsrail’in eski cumhurbaşkanlarındandır. 1992’de de ülkemizi ziyaret etmişti. Benim de yakın dostumdur. 1992’de Dolmabahçe’de yapılan 500. yıl kutlamaları balosuna da katılmış, Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve Başbakan Mesut Yılmaz’la uzun uzun sohbet etmişti. Sarıldım, iki yanağından öptüm.

“Annem, ‘Bensiyon Pinto’yu bul, kim olduğunu söyle, o da sana sarılıp seni öpecek’ demişti. Doğruymuş.”

Başka bir İsrail gezimde Isaac Herzog bir konuşma yapıyordu. Onu dinlemek için davet almış, eşimle birlikte gitmiştim. Konuşmanın sonunda, ona anne babasının Türkiye ziyaretlerinde çekilmiş fotoğraflardan düzenlenmiş bir albüm armağan etim. Eline alınca gözleri doldu. Annesi de arayıp teşekkür etti. Bu adam şimdilerde sosyal demokratların başına geçmek için çalışıyor. Sahip olduğumuz dostlukların yarın bize getireceği olumlu sonuçlar tartışılmaz. Yakınlıkların en güzel tarafı, onlardan bir şey istediğinizde hemen yerine getireceklerini bilmenizdir. Bu çok önemlidir ve parayla pulla halledilecek iş değildir.

JOINT Doğu Avrupa ve Türkiye Genel Müdürü Ami Bergman bir mektubunda bana şöyle demişti: “Sen çok önemli bir adamsın.” **Diasporadaki bir cemaat başkanının en önemli görevi, milletini ve ülkesindeki dindaşlarını korumak, haklılıklarım daima savunmaktır.** Bu sadece Türkiye’de olan bir durum değil. Tüm diaspora için böyledir. Fransa’da, Yunanistan’da, Belçika’da yaşayan Yahudilerin de çok problemleri var. Herkes bunun üstünü örtmeye çalışıyor. Bir başkan önce kendi ülkesindeki dindaşlarım çok iyi bir şekilde temsil edecek. **Ülkesinin, Tevrat’ta yazılı olduğu gibi, menfaatlerini her şeyin üstünde tutacak**. Ayrıca ülkesinin İsrail ile ilişkilerini iyi bir yere getirmesi lazım ki, dünyada antisemitist hareketler için çalışılabilsin. Ami Bergman belki de bunu anlatmak istiyordu.

2004’te başkanlığı bırakmadan evvel Budapeşte’de Avrupa ve Dünya Yahudi Kongresi’ne gittim. Bin beş yüz delege vardı. Bir konuşma yaptım. Bu konuşma öncesinde Fransa, Belçika, İsveç ve Türkiye cemaat başkanları bir masaya oturduk ve sorunlarımızı konuştuk. Fransız “Biz kipa takıp sokağa çıkamıyoruz” dedi. Belçikalı da, “Sinagoga giderken korkuyoruz. Hatta bazen Yahudi olduğumu da söylemiyorum” dedi. Düşündüm ve şöyle dedim:

“Gelin bizim ülkeye. Kipayla çıkın, Davud’un yıldızını takın. Gidin bir yerde dua edin. Kimse size bir şey demeyecek. Duanızın sonunda da **“Allah kabul etsin, bize de bir dua et amcacığım”** diyecek. Hani bize barbar diyordunuz ya, alın size cevap. Bu nasıl barbarlık? Siz Avrupa'nın göbeğinde bu kadar sıkılır ve zorluk çekerken, Avrupalının barbar dediği

Türklerdeki anlayış ve cana yakınlık kimsede yok. Bu nasıl bir çelişki? Türkiye Avrupa Birliği'ne girecektir, girmelidir."

Genel başkana da şöyle dedim:

> ***"İslamiyet'i yanlış değerlendiriyorlar. Terörle yan yana anıyorlar. Yarın öbür gün dinlerarası diyalog yapmaya kalksanız bunu kimseye unutturamazsınız. Hiçbir din, terörle yan yana anılamaz. Her dine mensup insanların doğrulan yanlışları olmuştur. Bundan dolayı bütün bir dini karalamak tarihsel açıdan da, insanlık açısından da yanlış olur. Bizim işimiz İslam dünyasıyla değil, terörizmle olmalı. O teröristler hangi millettense ona bakmalı ve o milleti de bir kalemde silip atmamalı. Hiçbir millet tam olarak iyi ya da olarak kötü olamaz. Bu insan doğasına aykırı bir düşüncedir. Siz kalkıp da terörist birine Yahudi'yse 'Yahudi terörist' Müslüman'sa 'Müslüman terörist' diyemezsiniz. Terörist teröristtir. Dünya bu çeşit söylemleri reddetmelidir. Globalleşirken birbirimizi daha çok yıpratmamalıyız. Tüm dini bir suçun altında gölgelemek günahtır da. Bu kongrenin iştirakiyle dinlerarası diyalogu biz yapalım."***

Başbakan daha soma İspanyollarla dinlerarası diyalog konusunda bir zirve yapmayı tercih etti. Bu çok önemli bir adımdı. Hangi milletin insanı olursa olsun, hangi dinin insanı olursa olsun, akıldan, bilimden, insanlıktan yana olan herkesin elini sıkmak lazım. Avrupa Konseyi üyelerinin her biri Türk dostu oldu. Bunun için gerçekten büyük çabalar harcandı. Dinlerarası diyalog konusunu ortaya atan kişi olmama rağmen, bu zirvenin yalnızca iki dinle sınırlı kalmış olması beni çok üzdü. Bunu o zaman başbakana ilettim. **"Haklısın, düşünemedik"** dedi.

İsrail'in Türkiyeliler Birliği Başkanı Moreno Margunato'nun da Türkiye'ye özel bir yakınlığı var. Bu demek, orada yüz yirmi bin Türk Yahudi'sine -ki İsrail'in nüfusu altı buçuk milyondur-Türkiye'den bilgi, haber aktarır, insanın doğup büyüdüğü ülke çok mühimdir. Bir Amerikalı Türkiye'de doğup büyüdüyse bir daha asla burayı unutmaz. Bu dünyanın neresinde olursa olsun böyledir; hele bu insan Türkiye'deyse, insanlara yaşadıkların ülkeyi unutturmamaya çalışıyoruz. Türkiye'den İsrail'e devlet memurları gider, bakan gider, bürokrat gider. Demek onların İsrail'de en iyi şekilde ağırlanmasını sağlar. Türkiye'nin zaten var olan itibarını daha da artırmayı amaçlar. Giden kişinin yanma rehber verir, tercüman verir, aradaki ilişkileri sağlamlaştırır, kültürel çalışmalarda yardımcı olur. Oradan Türkiye'ye turist gelmesini sağlar. Gidenlere Türk gecesi yaparlar; Türk yemekleri yapılır, Türk müziği dinlenir. **İsrail'de Batyam'da bir taksiye binin, sizi İbrahim Tatlıses, Zeki Müren, Tarkan karşılar. Batyam küçük bir İstanbul gibidir.** İstanbul'dan göç etmiş ve memleket hasreti çeken Yahudilerle doludur. Bu müziği dinlediklerinde, bir sevda şarkısında hepsinin gözleri dolar. Çünkü onlar Türk'tür. Süleyman Demirel'in İsrail ziyaretinde engellerden atlamıştı insanlar, "baba" diyerek. Bu insanlar zamanında Süleyman Bey'in iktidarında yaşamış, onun vatan sevgisini, köylü aşkını, insana olan bağlılığını, baba ruhunu unutmamışlardı. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Başbakanı Tansu Çiller'i dakikalarca ayakta alkışlamışlardı. Onlar kendi başbakanlarını böyle alkışlamaz. Alkışlar Sayın Çiller'in başbakanlığından ziyade Türk olduğu, onu kendilerinden saydıkları içindi...

Bir insanın her şeyini değiştirebilirsiniz. Evini, adını, kimliğini; ama yüreğini değiştirmenizin

imkânı yoktur. Onlar Türk Yahudi'sidir ve öyle kalacaklardır. Evlerinde imam-bayıldı, biber dolması, börek pişecektir. Lokum yiyecek ve Türk kahvesi içeceklerdir.

Sh:273-283

ABD İLİŞKİLERİ

Şansımıza mıdır, düşünerek mi yapılmıştır bilmem ama, ABD Türkiye'ye her zaman çok iyi başkonsoloslar atadı. **Deborah Jones, Dr. David Arnett** gibi düşünce gücü yüksek insanlar geldi. Bunların en önemlilerinden biri de Frank Urbancic'ti. O kadar yakın olduk ki, mutlaka ayda bir kere bir yemek yer ve fikir alışverişinde bulunurduk. İkiz kulelere saldırının yapıldığı 11 Eylül, Yahudi takvimine göre yılbaşına çok yakındı. Bu olaydan sonra Bush bir konuşma yaptı ve İslam dinine yönelik bazı sevimsiz atıflarda bulundu. Bu konuşmanın ardından bir randevu istedim ve Urbancic'e gittim.

> ***"Ben Yahudi'yim. Ama öyle bir Yahudi'yim ki bütün dinlere aynı şekilde saygılıyım. Her yerde ibadet ederim. Bütün ibadethaneler benim için birdir. Sayın Bush bir konuşma yaptı. Söylenmemesi gereken şeyler söyledi, inanıyorum ki dünyada bütün savaşlar dinler arasındaki diyalog eksikliğinden, çatışmalardan, kavgalardan doğar. Bu konuşmadan soma elbette savaş olmayacak ama ABD için hoş olmayan sözler söylenecek ve milletler arasında bir soğukluk oluşacak. Diliyorum ki on gün sonra Bush, dünyadaki Yahudi toplumunun yeni yılını kutlarken mümkün olduğu kadar İslam dininin Yahudilik ve Hıristiyanlık kadar değerli olduğundan, bu üç semavi dine gereken saygının gösterilmesinin öneminden de söz etsin. Tüm dünyaya '11 Eylül hadisesini İslam toplumuna mal edip onları küçük düşürme hakkına kimse sahip değil. Tüm dinler bizim dinimizle aynı değerdedir' desin."***

"Bu söylediklerinizi Sayın Bush'a ileteceğim."

On gün sonra, Bush, Roş Aşana Bayramı'nda böyle bir konuşma yaptı. Başkonsolos aramızdaki konuşmayı ona iletmiş midir bilmiyorum, ama aklın yolu birdir. Burada önemli olan benim kişisel görüşlerimin ABD'li bir üst düzey tarafından bilinmesiydi. Nitekim Bush'un konuşması çok daha ılımlı ve aynı mesajı içeren bir konuşmaydı. En azından doğru bir iş yapmış ve içimden gelenleri bir yetkiliyle paylaşmıştım. Bu benim için çok önemli bir adımdı.

Sh:283

Kaynak: Anlatmasam Olmazdı-Geniş Toplumda Yahudi Olmak, Türk Musevi Cemaati Onursal Başkanı Bensiyon Pinto, Derleyen: Tülay Gürler. Doğan Yay.8. baskı / Eylül 2008, İstanbul

ALMANYA'DA NAZİLER TÜRKLERİ NEDEN SEVMİYOR?

Tarih yeniden tekerrür eder mi?

Almanya'da Nazi görüşlü ve aşırı sağ görüşlü insanların Türkleri ve Yahudileri sevmemelerinin sebebini Almanlar bile şimdiye kadar anlayamamışlardır.

Bu düşmanlığın sebeplerine bakıldığı zaman 2. Dünya Savaşı'nın öncesinde Yahudi düşmanlığını tetikleyen sebeplerin aynısını şu anki Almanya'da görürsünüz. **Çünkü o zamanlarda Alman Musevileri Avrupa'nın en ileri gelen insanlarıydı. Ekonomi onların elindeydi, kültürel faaliyetlerde onların üzerine sanatçı yoktu. Albert Einstein, yazar Berthold Brecht, Thomas Mann, psikolog Sigmund Freud gibi önemli şahsiyetler çıkarmışlardı.** Bu insanlar o zamanın Avrupası'nda ve bütün dünyada tanınan kişiliklerdi. **Bütün fakültelerde toplam olarak 850 tane Yahudi kökenli Alman profesör vardı.** Bu insanların hayatları Adolf Hitler başa geldikten sonra temelinden değişti ve çoğu toplama kamplarında öldürüldü.

Şu anki Almanya'da da bizim vatandaşlarımız artık çöpçü Ali veyahut işçi Mustafa değil de, bir işadamı, sanatçı, ustabaşı, hukukçu gibi meslekleri sürdürüyorlar.

1960'ların başlarında ağırlıklı olarak İç Anadolu'dan Almanya'ya işçi olarak giden ilk gurbetçilerimiz o zamanın şartlarında dil bilmemek ve vasıfsız işçi olmanın zorluklarını çekiyorlardı. Sonraki jenerasyonlarda bu kademe kademe değişmiştir. Nasıl diyeceksiniz?

Bu insanlarımız kendilerini serbest mesleklere atarak, Almanya'da günümüze kadar birçok başarılara vesile olmuşlardır.

Şu an Almanya'da serbest meslekle uğraşan 60 bine yakın Türk işvereni vardır. Bunların sağladığı istihdam sayısı ise toplam olarak 320 bindir. Yaptıkları cirolar ise AB üyesi ülkelerden Luxemburg, Litvanya, Slovenya, Letonya, Kıbrıs Cumhuriyeti, Belçika, Slovakya'dan fazladır; tam tamına 70 milyar eurodur. Düşünün, bu devasa ciroların Alman hükümetine kazandırdığı vergileri. Bunların yan sanayilerini de göz önüne alırsak bu miktara 15 milyar euro daha eklememiz lazım.

Nazi partilerinin bu devasa finans ve işletme gücüne karşı tavırları da aynı 1930'ların Almanyası'ndaki siyasi zihniyettir. Çünkü onlar bu çıkışa köstek olmak istiyorlar ve bunun son bulması için bu firmalara karşı önlemler alınmasından yanalar. Sebep olarak da, Made in Germany damgasının arkasında Alman firmalarının olmasını ve bunu Türk kökenli şirketlerin kullanmamasını gösteriyorlar.

Sanatta ve kültürel faaliyetlerde de vatandaşlarımız son senelerde çok başarılı oldular. **Fatih Akın gibi Türk kökenli bir yönetmenin başarısı, Almanya'da birçok Almanı bile şaşırtmıştı.** Çünkü uzun zamandır Alman film camiası uluslararası yarışmalarda başarı elde edemiyordu.

Okuma oranı da Almanya'da yaşayan ve oranın vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızda yükselmiştir.

1960'lı yıllarda Alman üniversitelerinde 1500 Türk öğrenci varken, bu 1970'lerde 4 bine, 1980'lerde 6 bine, 1990'larda 12 bine ve 2000'li yıllarda ise 25 bine çıkmıştır. Bu gurur duyacağımız bir tablodur.

Mesleklerde ise ağırlıklı olarak tıp, hukuk ve mühendislik bölümleri vatandaşlarımız

tarafından tercih edilmektedir.

Sanat okullarında da durum aynıdır. Şu an Almanya'da doğup orada sanat okulunu bitirmeyen Türk gençlerine az rastlarsınız.

Bütün bunlar ırkçı aşırı sağcı Nazilere ve onların yoldaşlarına Almanya'nın geleceğini tehdit edecek bir sorun olduğunun işaretini vermekte. Çünkü şu an Almanya'da yaşayan 2.6 milyon vatandaşımızın çoğunluğu Alman vatandaşı olmuş ve seçimlerde oy verme hakkı kazanmışlardır. Birçok Türk kökenli parlamenter Alman federal parlamentosunda, eyalet parlamentolarında ve AB parlamentosunda Alman milletvekili olarak vekil olmuşlardır. **Bu da tabii birçok aşırı sağcı Almanı ve Nazi partilerini bir Türk kompleksine düşürmüştür.**

Vatandaşlarımızın Almanya'ya yaptıkları yatırımlar ise son 20 senede 150 milyar euro civarında. Düşünün, 100 bine yakın Türkün orada evi var. Bunun Alman finans sektörüne katkısına hiçbir zaman paha biçilemez.

Almanya'da Tübingen Üniversitesi'nin yaptığı bir araştırmada, 2025 yılında Almanya'da dört milyon Türk kökenli Alman vatandaşı olacağı ve 150 bine yakın işverenin 1 milyon insana istihdam sağlayacağına dair sonuca vardılar.

Almanya'da doğum oranları çok düşük olduğu için Alman nüfusunun 2025 yılında 75 milyona düşeceğini ve bunun Alman ekonomisine ileride büyük sorunlar açabileceğini Almanlar da biliyor. Bu soruna şimdiden önlem alınması için, federal hükümet yeni yabancılar yasasında değişiklik yaparak yurtdışından kalifiye elemanlar getirmeye başladılar.

Irkçı Almanların korktuğu da zaten budur. Çünkü çocuk üretmeyen bir milletin sonunda yabancı ırklarla eşleşerek ari ırkın ileride sonunu getireceği kanaatindeler. Onlar için en üstün ırk kendi ırklarıdır ve bunu da her zaman ideolojilerinde açıklamışlardır.

İşsizliğin sebebini de her zaman orada yaşayan vatandaşlarımızda bulmuşlardır. Almanya'da aşırı sağ partilerin üyelerine baktığımızda akademisyen seviyede insan az bulursunuz. Çoğu işsiz, işsizlik parasıyla ve sosyal yardımla geçinen insanlardır. Bu ırkçılık onların bir kompleksi olarak da görünebilir, çünkü kendi memleketlerinde bir şey olamamanın ve anti sosyal yaşamın onlara verdiği tutum onları aşırı sağcı Nazilerin önüne atıyor. Bunun büyük bir sorun olduğunu Alman siyasetçiler de biliyorlar ve bu duruma karşı önlemler alınıyor ama bu her zaman yeterli olmuyor.

Nazi partileri eğer ileride aynı 2. Dünya Savaşı'nın öncesindeki gibi başa gelirlerse, orada yaşayan vatandaşlarımızın ciddi problemleri olacak. Buna bizim siyasetçilerimizin de el atmaları lazım.

Dini kültürümüz de birçok Almana ters düşüyor. Hele 11 Eylül olaylarından sonra bu daha da sertleşmeye başladı. Bütün büyük Alman şehirlerinde diyanet işlerimizin camileri vardır. Bunların dışında Kaplancıların, Süleymancıların ve Milli Birlikçilerin camilerini de eklersek, vatandaşlarımızın 2000'e yakın resmi ve gayri resmi ibadet yerleri vardır. Din özgürlüğü olduğu için orada sorun yaşanmıyor ama birçok Nazi partisinin belediye temsilciliklerinde encümenleri var. Bunlar da genellikle bu tip dinsel faaliyetlere karşıdır ve bunun terör gruplarının ve aşırı radikal dincilerin buluşma noktaları olduğunu her seferinde dile getirirler.

Anlayacağınız 2000 yıllarının demokrat Almanyasında yaşayan vatandaşlarımızın yaşama imkânlarını ve haklarını kısıtlamak isteyen bu aşırı sağcı Naziler ve partileri, bize ileride de

çok sorunlar yaşatacaklar. Çünkü bu düşmanlık yavaş yavaş boyutlarını aşmaya başlamıştır. Bunu 90'lı yılların ortalarında yaşadık. Türklerin yaşadıkları yerlerin Naziler tarafından kundaklanıp birçok vatandaşımızın öldürülmesi ve birçok Türk kültür merkezlerine yapılan kalleşçe saldırılar bunun ne boyutlara gittiğinin göstergesidir.

İleride bir Türk kökenli Almanın bakan veya başbakan olma ihtimalini hiçbir zaman göz ardı etmememiz lazım. Bu insanları her zaman bu tip Nazilerden korumamız da bizim milli açıdan menfaatlerimizden biri olmalıdır. Çünkü biz onlara sahip çıkarsak, onların ileride yapacağı lobi çalışmalarıyla milletimizin imajının düzeleceği kanaatindeyim.

Sh: 25-29

ARAP ÂLEMİ VE NAZİLER

Araplarla Nazilerin bağlılığı ve işbirliği 1940'lara dayanır. Adolf Hitler, dönemin Beyrut müftüsünü Berlin'e davet eder ve ona Kuzey Afrika'da yapacakları saldırıyla ilgili bilgi vererek, yerel halkın Almanlarla işbirliği yapması için ondan yardım ister. Karşılığında ise ileride istila ettikleri yerlerin genel imamlığını teklif eder. Onun düşündüğü şudur: İmam ve adamları, Çöl Tilkisi Mareşal Ervin Rommel'in askerleri için, cephe arkasından İngilizlere sabotajlar düzenleyeceklerdi, böylece İngilizlere askerlerini orada tutmaları için bir gerekçe verilmiş olacaktı. Bu da tabii Rommel'in işine yarayacaktı, çünkü Mısırda İngilizlerin 98 bin kişilik bir birliği vardı, ayriyeten Libya'da da 44 bin kişilik bir orduları vardı. Yani Kudüs'te bir ayaklanma olursa, İngilizlerin oraya en aşağı kolordu seviyesinde bir birlik yollamaları lazımdı. Böylece Mısır'daki birlikler Libya'ya yapılacak bir saldırıya müdahale edemeyecekti, çünkü Almanların mevcut 85 bin askeri vardı. Bir de 70 bin kişilik İtalyan ordusu vardı. Rommel'in emrinde 2500 tank ve 900 uçaklık bir güç vardı. İmam'ın sorunu Kudüs'teki Yahudi nüfusunun çoğalmasıydı. Bu, savaştan önce 185 bindi, savaş başladıktan sonra 350 binlere çıkmıştı. Ve her hafta yeni gemiler geliyordu. Bunlar, Hitler'in soykırımından kaçan Yahudilerdi. Onlar anavatanlarına dönüyorlardı.

Hitler Yahudi sorununu kökten çözmek istediğinden, imama bunu onlar için yapmasını rica etti. Almanlar Araplara Suudi Arabistan üzerinden silah ve mühimmat yardımı yapmaya başladı. Ayrıca SS paraşütçü birliğinden bir bölük askeri de oraya indirerek, Araplara bu silahların kullanımıyla ilgili eğitim vermeye başladı. **Yahudi köylerini basarak Alman destekli katliamlar yapmaya başladılar.** İngilizler buna müdahale için 2500 kişilik bir destek tugayı yolladı. Baktılar ki duruma müdahalede zorluk çekiyorlar, Kahire'deki merkez komutanlığın-dan destek isteyip oraya 14 bin kişilik 2. tümenin gelmesinin sorunun çözümünde yararlı olacağını bildirdiler. Yakalanan Arapların elindeki mühimmatın, Alman yapımı olduğunu an-ladılar. Hemen merkez komutanlığına telgraf çekerek bunu rapor ettiler. Mareşal Rommel, Tripolis'i almış, 25 bin İngiliz askeri esir düşmüş ve 800 adet İngiliz tankı imha edilmişti. Bu Hitler'i bayağı sevindiriyordu, çünkü müftüyle yaptığı anlaşma meyvelerini vermeye başlamıştı. İngilizlerin Sudan'da 20 bini İngiliz, 70 bini yerli, toplam 90 bin askeri vardı. Adolf Hitler bunları hiç hesaba katmamıştı, çünkü askerlerin Sudan'ın başkenti Hartum'dan Nil Nehri vasıtasıyla Kahire'ye gelmeleri en fazla dört gün alırdı.

İngilizlerin kafasını asıl karıştıran ise her direnişçi Arap'tan, Alman mühimmatının çıkmasıydı. Bunlar nereden geliyordu acaba? Bu soruları, İngiliz General Montgomery de kendi kendine soruyordu. İngilizler güzel bir plan yapıp, Kudüs ve çevresindeki Yahudi

köylerini silahlandırdı. Çünkü insanlar kendilerini savunabilirlerse, onlar da ellerindeki iki tümeni oradan çekip, Mısır'a doğru yaklaşan Çöl Tilkisi Mareşal Rommel'e karşı kullanabilirdi. Alman istihbaratı, İngilizlerin bu taktiğini öğrenir ve SS paraşütçü birliklerinden 2. taburu oraya yollama kararı alır. Öncelikli hedef, ağır silahları Yemen'den sokarak düşman hatlarında bulunan 1000'e yakın Alman askeri, 40 bin Arap ve Bedeviyle birlikte hem orada bulunan Yahudi halkını yok etmek, hem de İngilizlere hemen arkadan ikinci bir cephe açmaktı. Yani İngiliz birliklerini ikiye bölüp, Rommel'in Mısır'ın El Alamain şehrine yapacağı silahlı saldırıda, İngilizleri zayıflatmayı sağlamaktı.

Yahudilerin nüfusu 1942'de 600 bini bulmuştu ve azımsanmayacak bir güç olmaya başlamışlardı. Davut peygamberin çocukları artık ezilmiyordu. Onların da silahları vardı ve Arapları epey zarara uğratıyorlardı. Çünkü yüzyılların verdiği baskı rejimi, artık Kudüs'teki kutsal topraklarda yoktu. Burada kendi vatanlarının ve namuslarının savunmasını yapıyorlardı. Tabii İngilizler de onlara el altından silah yardımı yapıyordu. Hatta ve hatta Yahudilerin içinde 50-60 civarında eski savaş pilotu vardı ve bunlara 40 tane uçak verilerek farklı bir üstünlük sağlanmıştı. Yahudiler ikinci hafta içerisinde 30 bin Arabi ve 600 Alman askerini esir almıştı. Bunlar sorgulandıklarında, amaçlarının ne olduğu ortaya çıkmıştı. Almanlar El Alamain Muharebesi'nde 55 bin kayıp verip, bütün tank ve uçaklarını kaybederek, Libya'nın Tripolis şehrine geri çekilir. Hitler bu yenilgiyi kabul edemez ve bunun sebebinin Kudüs'te yaşayan Yahudiler olduğunu dile getirir. İmam'a bununla ilgili bir telgraf yollar ve artık oradaki askeri başarının ancak ve öncelikli olarak orada yaşayan yüz binlerce Yahudinin Avrupa'daki gibi kamplara koyulduktan sonra gerçekleşebileceğini belirtir. İmam'a SS hava indirme tugayı yollayarak bu temizlikte onlara destek çıkacaklarının vaadini verir. SS tugayı gerçekten de iner ama onlar da başarılı olamayıp hezimete uğrar. Tabii müftünün danışmanlığına bir general, 10 albay ve 100 SS subayı verilir.

2. Dünya Savaşı'nın bitimiyle Kudüs-Şam-Mısır'da bulunan 2300 Alman askeri personelin görevi de filen bitmişti. Bunların en kısa zamanda silahlarını bırakıp İngilizlere teslim olması gerekiyordu. Ama çoğu buna razı değildi, çünkü Führer'leri ölmüştü ve bir SS yemini vardı: Führer ölünce onun siyasi vasiyetini, SS orduları yerine getirecekti. Artık hiçbir şey eskisi gibi değildi. Onlara mühimmat, araç ve gereç getirecek ne hava kuvvetleri ne de deniz kuvvetleri kalmıştı. Baş düşmanları Yahudilerin sayısı ise bir milyonu geçmişti. Yahudilerin nizami olmayan, ama çok iyi paramiliter eğitim almış 70 bin askeri vardı. Almanların karşısında 80 uçak, 20 tank ve 180 zırhlı araçlık çok ciddi bir güç vardı artık. Bununla sabotajlar yaparak mücadele etmek zorunda kaldılar. **Almanlar gruplara ayrılarak, Şam'da gizli bir üs kurarlar.** Güney Afrika'dan gizlice gelen silahları nakledebilmek için de Yemen'de, liman bölümünde, kinci bir üs kurarlar. Çekirdek ekipte 400 kişi kalır ve geri kalanlar teslim olur. 300 kaçak Nazi subayı ise Türkiye üzerinden, 47-48 yıllarında Şam'a ve Kahire'ye giderler. İpte öleceklerine, Ortadoğu'nun sıcağına katlanmak onlara daha anlamlı geliyordu. Kaçak Nazilerin maddi sıkıntıları yoktu, paraları değil ama 2-3 ton altınları vardı. Bu da tabii Ortadoğu'da en değerli ödeme şekliydi.

1948 yılında İsrail devleti, birçok devletin onayıyla kurulur. İngilizler karşı çıkar ama İsrailliler, İngiliz valisinin makamını binasıyla birlikte havaya uçurup 270 İngilizi öldürünce, İngilizlerin oradan tamamıyla geri çekilmekten başka çaresi kalmaz. İsrail devletinin kuruluş yıllarında, Yahudi nüfusu 1,6 milyondu ve gerilla savaşında deneyimli çok iyi bir ordusu vardı. Bunlar en kısa zamanda düzenli birliklere çevrilip, tank ve uçak gibi savaş

ekipmanlarıyla güçlendirildiler. Böylece yeni kurulduğu aşamada bile Ortadoğu'da önemli bir askeri güç meydana getirdi. Arapların nüfusu İsraillilerin elli misli olmasına rağmen, kavimler arasındaki sorunlar nedeniyle sürekli çatışıyorlardı.

Kudüs müftüsü, yanma iki bin adamını alarak Ürdün'e kaçtı, çünkü Ürdün birçok Filistinlinin yaşadığı bir krallıktı.

1948 yılında Alman ekibinin başındaki yüksek rütbeli subaylar, Ürdün'de eski müftüyle buluşup, ona direnişini bırakmamasını, kendisini Yahudi devletini yıkana kadar destekleyeceklerini söylerler. Bu destekle kurulan grubun adı, herkesin bildiği Filistin Kurtuluş Ordusu'dur. Almanlarla ortaklık içinde olan müftü ise, Filistin devletinin kurulması için, hayatının 45 yılını harcayan **Yaser Arafat'ın amcası**dır. **Yani PLFN kurucuları, müftüyle işbirliği yapan elli beş eski Alman subayıdır.**

Neden diyecekseniz?

O zamanki Arapların kafalarında bağımsızlık diye bir şey yoktu. Onlara bu vaadi verenler, kaçak Nazilerdi. Bunlarla ancak yerel nüfuslardan destek alarak başa çıkabilirlerdi. Çünkü onların insan gücü Yahudilerden kat kat fazlaydı ve bunu başarabilirlerdi. Führer'lerinin vasiyetinde olduğu gibi, Yahudileri dünyanın neresinde olurlarsa olsunlar bulup yok etmek, onların işiydi. PLFN, kuruluş yıllarında 2-3 bin kişiden oluşan bir gerilla grubuydu. Askeri eğitimin tamamı, Almanlar tarafından vermiştir.

60'lı yılların sonlarına doğru bu grup dünyanın birçok yerinde Yahudi merkezlerine ve havayollarına saldırılar düzenlemeye başladı. Şam'da bulunan eski Naziler de siyasi etkinlikleri vasıtasıyla müdahale için baskı yaptılar. Araplar iki bloğa bölünmüştü. ABD'nin İsrail'le yaptığı stratejik ortaklıktan dolayı, Araplar da SSCB ile ortaklığa başlamıştı. Onların aldığı silah ve sanayi ürünleri Sovyet ekonomisine yıllık ortalama 5 milyar dolarlık bir katkı sağlıyordu. Bu da tabii ABD'nin İsrail'e destek vermesinin sebeplerinden biriydi, Dünya Musevi Cemaati'nin merkezinin New York'ta olması da bu desteği güçlendiriyordu.

Odessa'nın üyelerinin yaş ortalamaları 80'li 90'lı yıllarda 55-75 yaş arasıydı. Bunlar yaşlarından dolayı Yahudilere karşı operasyon yeteneklerini yitirdikleri için, müdahale imkânları yoktu. Ama ticari ilişkileri o kadar iyiydi ki, Saddam Hüseyin'in yapmak istediği mega topun planlarını, Almanya'dan Irak'a getirerek orada yapılması için çalışmalara başlayıp, ayrıca sinir gazı üretimi için Münihli bir profesörü Irak'a çağırarak seri üretim için tesis bile kurdular. Bu tesis 1990'daki ilk Çöl Tilkisi Operasyonu'nda hava saldırısıyla yok edilmiştir. Almanlar 70, 80 ve 90'lı yıllarda, toplam 150 bin Arap kökenli insana Almanya'da iltica hakkı vermiştir. Bunların arasında 11 Eylül saldırılarının mimarı Muhammet Atta da vardır. Atta, 1994 yılında Almanya'dan iltica hakkı alarak, 1998 yılında Alman vatandaşı olmuştur. Hamburg'ta uçuş eğitimi alarak yapacağı saldırının planlarını da orada yapmıştır.

Sh:115-120

Kaynak: T. DOĞAN KARLIBEL, KAÇAK NAZİLER VE MOSSAD-Mahir Çayan Olayı ve Kızıltepe'nin İç Yüzü, Neden Kitap, 1. Baskı / Nisan 2006, İSTANBUL

IRAK VE ORTADOĞU'DA MOSSAD, (İSRAİL KÜRT UMUTLARININ ÇÖKÜŞÜ)

Hzl: Şalom Nakdimon

Yahudi Olduğumuz İçin

Gizli bir şekilde yürütülen ve 12 yıl süren Kürt-İsrail ilişkileri, 6 Mart 1975'te ortaya çıktı ve İran-Irak arasında Cezayir Anlaşmasının imzalanmasıyla maske düştü.

Bu 12 yıl süresince, Irak hükümeti ve ordusuna karşı Kültlerin liderliğini Molla Mustafa Barzani yürüttü. Bu süreçte, Barzani, İsrailli müsteşarlar heyetine danışarak faaliyetlerini sürdürdü. İsrailli heyetler periyodik olarak her üç ayda bir değişmekteydi. Bu heyetin başında sürekli olarak MOSSAD yetkilisi ve beraberinde İsrail ordusundan bir subay ile teknik danışman bulunurdu.

İsrailli danışmanlar Kürtlere, Iraklıların gerçekleştirdiği saldırılara karşı hayatta kalmayı öğrettiler. İsrailliler, Kürtlere modern savaş yöntemlerini öğretmeye çalıştılar. Bu süreçte çoğu zaman İsraillilere bir sağlık heyeti eşlik eder ve Kürtlerin tedavisine yardımcı olurdu.

İki ülke ne zaman bir anlaşmaya varırsa, o zaman isyancı Kürt hareketlerinin sonu gelecekti, Cezayir'de olan da aynen buydu. 6 Mart 1975'te İran Şahı Muhammet Rıza Pehlevi görünürde Irak'ın ikinci adamı olan Saddam Hüseyin ile bir anlaşma imzalamıştı. Ancak Saddam gerçekte Baas Partisinde ipleri elinde tutan tek kişiydi. Bahsedilen bu anlaşma, İran'a, Körfez'in ticaret bölgesi sayılan Arap kıyılarına hâkim olma fırsatı verdi; bunun karşılığında İran elini Kültlerden çekecek ve isyancılara yardımı bırakacaktı. Böylece uzun zamandır süren Kürt isyanının önüne perde çekilmiş oldu ve Kürtlerin yarı bağımsızlığa kavuşma hayalleri yıkıldı.

9 Mart 1975'te Hükümet Başkanı İzak Rabin bakanlarına, **"İran ve Iraklılar, Kürtleri yalnız bırakacak bir anlaşmaya vardı"** dedi. İran-Kürt-Amerikan-İsrail dayanışması o dönemde zirvedeydi. Kuzey Irak'ta MOSSAD ve İran İstihbarat Servisi SAVAK uyum içinde çalışıyordu. Şah'ın her fırsatta Kürtlere yardım etmeleri için çağrıda bulunduğu Amerikalılar, Saddam ile Şah arasındaki bağlantıların sırlarını bilmiyorlardı. Hâlbuki Şah onlara bu konuyu daha önce hissettirmişti. O zaman İran'da bulunan Barzani, Cezayir anlaşmasıyla şok olmuştu.

Cezayir Anlaşması, Kürt isyanına son noktayı koymuş ve Kürt isyancıların emelleri yıkılmıştı. İsyancıların lideri Barzani sürgüne gönderildi ve 1979 yılında kanserden öldü. Birkaç ay sonra Humeyni'nin devrimiyle koltuğundan indirilen Şah da aynı kaderi paylaştı.

Bu kitapta anlatılan 1963-1975 yılları arasındaki Kürt-İsrail işbirliğinin başlangıcı ve sona ermesi şu kaynaklara dayanılarak ele alınmıştır:

- Kürdistan'daki faaliyetlere ve çalışmalara refakat etmekle görevlendirilenler. Bunların dışında, bir kısım MOSSAD yetkilileri, İsrailli subaylar, orada görev yapan sağlık ekipleri. Ancak bunların bir kısmının sadece isimlerinin baş harfleri zikredilmiştir.
- Günümüze kadar gizli tutulan belgeler.
- Bazı özel çalışmalar.

- Ajansların hazırladığı raporlar.
- Genel ve özel arşivler.
- İsrailli danışmanların Kürdistan'da bulunduğu dönemlerde yazdıkları günlük, belge ve mektuplar.

Ayrıca İsrail'deki Amerikan Büyükelçiliği'nde çalıştığı esnada tanıştığım Amerikalı araştırmacı David Corn, bana Washington'da Barzani'nin yakınlarıyla yaptığı dokuz özel görüşmeyi temin etti.

Şalom Nakdimon

Sh: 1-2

YIKILAN ÜMİTLER

İran ve Irak, aralarında uzun zamandan beri süregelen krizi çözmek için 12-18 Ağustos 1974'te yeniden görüşmelere başlamıştır. İstanbul'da yapılan bu görüşmelerde iki devlet Şattülarap'taki sorunları gidermek için yoğun çaba gösterilmiştir.

Bu görüşmeler önce ılımlı bir havada geçerken sonra iki taraf arasında söz düellolarına sahne olmuştur. Zira Iraklılar, İranlıları, Irak dahilinde vuku bulan olayları körükleyerek baskı kurmaya çalışmakla suçlamıştır. Ayrıca Barzani'ye yardım ettiği için İran'ı kınamıştır. Daha sonra Irak radyosu Kürtlerin tasfiye edilmesi çağrıları yapmaya başlamıştır.

Irak, görüşmelerden çekilir. İran'ın Körfez bölgesine askeri yığınak yapması konusunda BM'ye şikayetlerini sunar. Buna karşın yine de Tahran'la ilişkilerinin kopmasından korkmaktadır. Kasım 1974'te toplanan Arap zirvesinde, İran ile Irak'ın arasını bulma görevi Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat, Fas Kralı 2. Haşan ve Ürdün Kralı Hüseyin'e verilir. Şah, bütün arabuluculara Irak'ın Şattülarap'taki egemenlik hakkından vazgeçmesi şartını koşar ve Kürtlere kademeli olarak özerklik verilmesini ister. Ayrıca Şah, Saddam'a, Kürtleri Irak'tan bağımsız olma yönünde kışkırtmadığını yalnızca özerklik için telkinde bulunduğunu söyler.

7-12 Ocak 1975 tarihlerinde Şah, Mısır ve Ürdün'e bir ziyaret düzenleyerek Irak'la aralarındaki anlaşmazlıklar konusunda fikir alır. Zira 14-18 Aralık'ta yeniden başlayan İstanbul görüşmeleri yine sert suçlamalarla neticelenmiştir.

Bir ara Saddam, Şah'a yönelik sözlü saldırılarını azaltarak hiddetini Barzani'ye yöneltmiştir. Saddam *Ahram* gazetesine 21 Şubat 1975'te verdiği bir demeçte şunları söylemiştir: **' Kürtler Barzani'yi hiçe saymaya başlamışlardır. Artık kendisi İsrailli akıl hocalarıyla baş başadır."** Saddam, nedense bu demeçte İran'ın Barzani'ye yardım ettiği yönünde herhangi bir göndermede bulunmamış, aksine İran'la diyalog kurmak istediği imasında bulunmuştur. Ayrıca Irak'ın Şattülarap üzerindeki egemenlik hakkından da söz etmemiştir.

26 Şubat'ta Barzani İran'a gider. Ancak Şah ile görüşmeyi başaramaz. Çünkü İranlılar, Irak'la anlaşma olasılığına karşı Barzani'yi kolluyor görüntüsü vermek istemezler. Ancak Barzani'ye, Şah'ın kendisinden vazgeçmeyeceği güvencesini verirler.

Söz konusu Irak-İran görüşmeleri muamma olarak kalır. Ancak İran'ın, bu görüşmelerde, Şattülarap'ın ortasındaki sınırın yeniden düzenlenmesini istediği söylentileri yayılmıştır. Ayrıca yine bu söylentilere göre, Şah, söz konusu bölgede deniz taşımacılığı ve gümrük sektöründe hak eşitliği ilkesini gündeme getirmiş ve üzerinde ısrar etmiştir.

Saddam Hüseyin, ekonomik açıdan Şattülarap'taki egemenlik hakkının ne denli önemli olduğunun farkındaydı. Aynı zamanda Kürtlere yardım gelmesiyle bu isyana Iraklılar tarafından bir son verilemeyeceğini de biliyordu. Yıllardır devam eden Kürt isyan hareketi, Iraklılara 4 milyar dolarlık bir zarara neden olmuş ve Irak ordusunun güçlenmesini engellemişti.

İran Şahı, o zamanlar Körfez'deki en güçlü liderdi. Hawk füzeleri ve 130 kalibrelik toplarla donanımlı iki İran tank taburunu Irak topraklarına girdirmeye bile cesaret edebilmişti. İran topçu birliklerinin Kürtlere yardım etmesine izin vermişti. Kürtlere tanksavar füzesi yardımı yapmıştı. Buna karşılık Saddam, Irak ordusunu Ruslardan satın aldığı Art-Art füzeleriyle donatmıştı. Bu silahların gelmesiyle Irak ordusu, İran ordusu karşısında silah üstünlüğü sağlamıştı.

Öte yandan Şah, İran-ABD ittifakından aldığı güçle Irak'ın Sünni, Şii, Kürt olmak üzere üç devlete bölünmesi fikrini açıklayabilmiştir. Ayrıca bu ittifaka güvenen Şah, artık Şattülarap'a tamamıyla hakim olma düşüncesini taşımaya başlar.

Allam (İranlı bakan) 2, Mart 1975'te günlüğüne, Cezayir Devlet Başkanı Hevari Bumdeen İran'la Irak'ı anlaştırmak istediğini yazmıştır. Saddam Hüseyin, İran Şahı ile Mart 1975 boyunca Cezayir'in başkentinde gerçekleşecek 13. Petrol ülkeleri Toplantısı'da bir araya gelebileceğini açıklar.

İran Şahı, Cezayir'e indikten sonra Bumdeen ile özel görüşmek ister. Bu özel görüşme iki saat sürer. Saddam Hüseyin'in söz konusu toplantıya gelmemesinin ardından Şah onunla da görüşmüştür.

Saddam ve Şah ın ayrı yerlerde iki kez bir araya gelmesinin ardından, Cezayir Devlet Başkanı İran ve Irak arasındaki anlaşmazlığın bittiğini ilan eder. Şah ve Saddam el sıkışırlar ve Başkan Bumdeen e teşekkür ederler.

OPEC üyelerinin önünde Cezayir Devlet Başkanı Bumdeen, Irak ve İran arasındaki sorunun tamamıyla çözüldüğünü, iki devlet sınırının Şattul-Arab'ın ortasından geçeceğini açıklayarak Irak'ın da İran'ın en zengin petrol yataklarına sahip Havzistan üzerindeki isteklerinden vazgeçtiğini duyurur. Ayrıca İran topraklarından 2 kilometrekarelik bir bölümün Irak sınırlarına dahil edilmesi üzerine her iki tarafın da mutabık olduğunu beyan eder.

Bu anlaşma ayrıca şöyle bir maddeyi de içeriyordu: "İki taraf da kendi sınırlarından diğer tarafa ayrılıkçıların geçmesine izin vermeyecek.-' Zira bu madde, İran yardımı olmaksızın devam edemeyecek olan Kürt isyan hareketinin tamamıyla tasfiye olması anlamına geliyordu.

13 Haziran 1975'te bu anlaşma kağıt üzerine dökülerek iki ülkenin dışişleri bakanlarınca Cezayirli meslektaşlarının şahitliğinde imzalanır.

Irak hükümetinin üst düzey yetkililerinden biri olan Taha Yasin Ramazan, 29 Ekim 1990 yılında Londra'da çıkan *Tudmon* gazetesine şöyle konuşmuştur: **'Biz bu antlaşmayı Kürt sorununu çözmek için Şattülarap'ın yarısını kaptırma pahasına imzaladık. Yalnızca Irak çıkarlarını düşünerek bu işi yaptık.-'**

O zamanlar Saddam Hüseyin, Irak başkanlık makamını elde etmek istiyordu. Öncelikle Irak ordusunu sürekli meşgul eden Kürt illetinden kurtulmak gerektiğine inanıyordu.

Saddam, Şattul-Arap'ın yarısından vazgeçmeyi geçici bir geri adım olarak nitelendiriyordu.

Zira Irak'ın kendini ve gücünü toplamaya ihtiyacı vardı. Ancak Irak Başkanı'yken "nabza göre şerbet veren başkan' sıfatıyla ünlenmesinin ardından, İran'a hücum emrini verdi.

Mısırlı gazeteci Muhammet Hasaneyn Heykel de bu konuda şunları kaydetmiştir: "Saddam bana, Cezayir'e gelmeden önce Irak Devrim Komite Konseyi üyeleri bana zorunlu olduğum tavizleri verme konusunda yetki verdiler. Çünkü Kürt sorununu kökünden temizlemek için İran'a bir takım tavizler vermek zorundaydık. Ancak meclis üyeleri bu tavizlerin ulusal ve bölgesel sınırları ve devrimin güvenliğini tehlikeye atacak, tehdit edecek bir nitelik taşımaması gerektiğini söylemişlerdi.' demişti.-'

Allam hatıratında şunları yazmıştır: "Şah, 7 Mart sabahı Cezayir'den döndüğünde çok iyimser bir görüntü içindeydi. Çünkü OPEC toplantısında işler yolunda gitmişti. Aynı zamanda Irak sorunu da çözülmüştü. Şattülarap meselesinin de İran lehine çözüldüğüne inanıyordu."

Allam Kürtler konusunda ise şunları yazmıştır: ' Şah, SAVAK Başkanı'na Kürtlerin İran'a göç etmesine engel olma emrini verdi. Artık Kültlere özerklik verilmesinin de karşısındaydı ve bu konuda, Kürtler bizim yardımımız olmadan Irak ordusu karşısında 10 gün dahi tutunamayacaklardır. Ben, Saddam Hüseyin'le 4.5 saat görüştüm. Kürtlerle yaptıkları savaşta Irak ordusunun zafer kazanamamasının tek sebebinin İran topçuları olduğunu iddia etti.' diyordu. '

Allam şöyle der: Iraklılar savaştan önceki son zamanlarda Kürtlerin önerilerini kabul etmek üzereydiler. Ancak Kürtler İran'dan gelecek olan yardıma güvendiklerinden Iraklıların rızasını geri çevirdiler."

2 Eylül 1975'te Muhammet Hasaneyn, Şah'la yaptığı röportajı Kuveyt *Al-Watan* gazetesinde yayınlar. İran Şahı bu röportajda şöyle konuşur:

' Doğrusu biz Kürtlere yardım ediyorduk. Sonunda onlara yardım edenin yalnızca biz olduğumuzu anladık. Yardımlarımızı geri çektiğimizde de isyan hareketi diye bir şey kalmadı. Çünkü Irak'ın düşmanca propagandaları ve topraklarımıza kastetmesi yüzünden kızgındık ve Kürt isyan hareketinin bu konuda değerlendirilmeye değer olduğuna kanaat ederek Kürtlere yardım etme kararı almıştık."

Hasaneyn'nin, Bu kararı ne kadarlık bir sürede aldınız?" sorusuna Şah, "Bir saatte. Ancak Kürtlere yardım etme meselesinin yalnızca Irak'la sınırlı kalması lazımdı. Çünkü bizim topraklarımızda da yaşayan bir Kürt nüfusu söz konusuydu. Bu konuda ihtiyatlı davrandık. Kuzey Irak Kürtlerine yaptığım yardımın tutarı ise 300 milyon doları bulmuştur. Bu rakam oldukça yüksek, biliyorum. Ama bizden istenen buydu." diye yanıt verir.

O zamanlar ABD'nin Tahran Büyükelçisi Richard Hilms, Cezayir'deki anlaşmanın Şah'ın bakanlarını dahi şok ettiğini söylemiştir.

David Gorion ise bu konuda şunları anlatır: "Şah'ı Cezayir dönüşünde havaalanında karşılamak için bekliyordum. Yanımda bazı İranlı yetkililer vardı. İranlı bakanların yüzündeki aşırı şaşkınlığı fark edebiliyordum. Daha sonra Şah, Kürtlere yapılan yardımların kesilmesini ve derhal sınırların Kürtlere kapatılmasını emretti. Ertesi sabah Şah'la bir görüşme yaptım. Tavırları son derece despotça idi. Ayrıca, Kürtlerle ABD'nin bağlantısını kesen bu sürpriz adım yüzünden ABD'lilerden özür de dilemedi. Şüphesiz bu konuda Amerikalılardan özür dileme gereksinimi duymuyordu. Çünkü Kürtlere yardım etme konusunu onların kafasına sokan kendisiydi.-'

Şüphesiz bu anlaşma, aynı zamanda İsraillileri de şaşırtmıştı. Dönemin MOSSAD Başkanı İshal Hofee, 9 Mart'ta Bakanlar Kurulu önünde yaptığı konuşmasında, bu olayı SAVAK yetkililerinin dahi geç öğrendiğini söylemiştir.

8 Mart günü SAVAK'ın üst düzey bir yöneticisi, MOSSAD'ın Tahran sorumlusunu bürosuna çağırır. Buruk bir eda ile, **' Şah, Cezayir'de Irak'la anlaşma imzaladı. '** der. **"Bu yüzden Kürdistan'daki faaliyetlerimizi durduruyoruz. Korkarım sizin de 11 Mart Çarşamba gününe kadar Kürdistan'daki adamlarınızı oradan çekmeniz gerekecek.''**

MOSSAD yetkilisi büyük bir şaşkınlıkla şöyle der: **"Siz İngiliz ve Amerikan siyasetinin keyfiyetini biliyor musunuz? Zira bu iki devletin siyaseti de Kürtlerle işbirliği yapmayı öngörüyor.''** MOSSAD yetkilisinin söz konusu anlaşmaya muhalefet ettiğini sezinleyen SAVAK yetkilisi, şöyle konuşur:

' Siz İsrailliler, duygularla politikayı birbirine karıştırıyorsunuz. Kürtlere yardımın kesilmesinin arzu ettiğimiz bir sonuç olduğunu sanmayın. Zira böyle bir kabullenme Irak'ın bize karşı pek çok taviz vermesini sağlamıştır.''

Bu görüşmenin ardından söz konusu MOSSAD sorumlusu, derhal Kürdistan'daki Heyet Başkanı'nı arayarak vakit kaybetmeksizin Tahran'a dönmelerini emreder.

Dönemin MOSSAD Başkanı Nahom Admonee, anlaşma haberini alınca bunu hemen Hükümet Başkanı İzak Rabin'e bildirir. 9 Mart 1975'te Rabin, Bakanlar Kurulu'nun önünde yaptığı konuşmada şöyle der:

"İran ve Irak, Kültlerden kurtulma konusunda anlaşmaya vardı."

Kürtler de anlaşma haberine şaşıranlar arasındadır. Zira Barzani, anlaşmanın imzalandığı sıralar Tahran da bulunuyordu. İran sınırının kendilerine kapandığı anlamına gelen bu anlaşma haberini Barzani SAVAK Başkanı Nasıri'den öğrenir.

Bu sırada Tahrandaki C1A temsilcisi Washington'a bir telgraf çekerek şöyle der: "SAVAK'tan bir yetkili Barzani'nin karargahına gelerek şunları söylemiştir:

- İran sınırı Kürtlere kapatılacak.
- **Kürtler artık İranlılardan herhangi bir yardım beklememelidir.**
- Iraklıların koşulları ne olursa olsun Kürtler onlarla anlaşma yoluna gitmelidir.
- Kürt savaşçılarına silahlarını İran ordusuna bırakmaları ve küçük gruplar halinde gelmeleri şartıyla İran'da barınma izni verilecektir.-'

SAVAK yetkilisi gidince, Kürt karargâhındaki yetkililer iki gün süren istişareler düzenleyip durum değerlendirmesi yaparlar. Sonunda en doğru davranışın, Barzani'nin gelmesini beklemek olduğuna kanaat ederler.

10 Mart ta Kürt karargahı Kissinger'e şu telgrafı gönderir: ' Kuvvetlerimizin arasında tam bir ümitsizlik hakim. Büyük bir çöküntü bizi bekliyor. Yapabileceğimiz bir şey kalmadı. Size ve hükümetinize sığınıyoruz. Söz verdiğiniz gibi bu duruma müdahele etmenizi istiyoruz. Müttefikiniz Kürtlerin yok olmaması için bu işe el atın. Hayatımızı ve ailelerimizin şerefini kurtarın. Lütfen sorunlarımızla ilgilenin.-'

CIA Tahran temsilcisi de örgütteki yetkililerine bir telgraf göndererek şöyle der: ' Eğer ABD,

Kürtler için derhal girişimde bulunmazsa kendilerinden vazgeçtiğimizi düşünecekler. Olan biten her şeyi ifade edebileceklerini düşünüyorum. Zaten İran, Irak'la anlaşmak suretiyle yalnızca Kürtlerin politik ümitlerini yıkmış olmadı, aynı zamanda binlerce kişinin de hayatını tehlikeye attı."

Barzani, Kissinger'e Tahrandan bir telgraf çeker ve şöyle der: ' Her zaman için uluslararası kavgaların barışçıl yollarla çözülmesinden yana olduk. Bu tavrımız İran ve Irak için de geçerlidir. Ancak şimdi kan ağlıyoruz. İran-Irak ittifakı savunmasız halkıma öldürücü bir darbe niteliğindedir. Çünkü İran sınır kapılarını yüzümüze kapattı. Tam da Irak bize en amansız saldırılarını düzenlerken, hareketimiz ve halkımız ölüyor. Herkes büyük bir sessizlik içinde. İnanıyoruz ki ABD halkımıza karşı ahlaki sorumluluğunun bilincindedir. Bu yüzden ABD'den girişimde bulunmasını temenni ediyoruz. Irak saldırılarının durması ve Iraklılarla aramızda diyalog kurulması, en azından adamlarımın güvenliğinin sağlanması, ABD'nin, İran üzerindeki bütün etkinliğini kullanarak, Irak la kapsamlı bir anlaşmaya varana kadar bize yaptığı yardımları kesmemelerini sağlaması ve ayrıca İran hududunun açık tutulması gibi konularda sizden girişim bekliyoruz. Bu hayati meseleye Amerikalıların seyirci kalmayacağına inanıyoruz."

İran Şahı, 11 Mart 1975'te Barzani'yi kabul eder. Dr. Mahmut da bu görüşmeye katılmıştır.

Dr. Mahmut bu konuda şunları anlatır: Şah haddinden fazla uzayan savaştan sıkıldığını söylüyordu. Eğer Kürtlere yardım etmeye devam ederse bu savaşın sorumlusu olacağını, Irak la sağladığı anlaşmaya riayet etmek zorunda olduğunu beyan etti. Ayrıca Iraklıların anlaşmaya sadık kalıp kalmayacaklarını ölçmek için bu yardımları kesmek zorunda olduğunu vurguladı.

Sonra Şah, şunları eklemiştir: "İran sınırı, bize sığınmak isteyenleri geçirenlesiniz diye üç gün açık kalacak. Burada sıcak karşılanacaksınız ve iş yapabileceksiniz. Size İran vatandaşıymışsınız gibi davranılacaktır. Sonra sınırlar kapatılacak.''

Bunları işiten Dr. Mahmut hiddetlenerek şöyle demiştir: "Sizce kanları dökülen, evlatları öldürülen insanların mücadelesi, bu lanet anlaşmayı imzalamamanızı gerektirmiyor mu? Bize yardım etmeyi vaat ettiğinizde bu işten bir gün vazgeçeceğini söylememiştiniz. '

Bu sefer Şah da hiddetlenir ve şöyle der: "Bu benim bileceğim iş, tartışma kabul etmiyorum.-'

Barzani ise konuşulanları sessizlik içinde dinliyordu. Yüzünden, bütün bu olanlara karşı tiksinti duyduğu ve ümitsizlik içinde olduğu anlaşılıyordu. Hiçbir şey söylemedi. Şah'tan yalnızca kararını yeniden gözden geçirmesini istedi.

Barzani 16 Mart günü Tahrandan döner ve üst düzey yetkilileriyle karargahında bir toplantı düzenler. Toplantıda yaptığı konuşmada İran-Irak anlaşmasının Kürt hedeflerini geçici bir süre rafa kaldırdığını söyler ve daha sonra işlerin yoluna gireceğine inandığını açıklar.

Barzani'nin tavrı ve söylediği şeyler parti yetkililerini şaşırtmıştır. Barzani'nin bu iyimserliğinin nedenini sorarlar ancak bir cevap alamazlar. Ancak iki gün sonra bu iyimserlik yerini ümitsizliğe bırakır. 18 Mart günü, Barzani karargâhında başka bir toplantı düzenler ve şöyle der:

"Tek başımıza kaldık, hiçbir dostumuz yok, korkarım bu isyanı daha fazla idare edemeyeceğim ve İran'a gideceğim. İran bizimle olan sınırını 30 Nisan da kapatıyor. Türkiye

sınırları da kapalı. Irak ordusuna gelince güneyimizdeki ve batımızdaki bütün yolları tutacak. Ümidimizin kaldığına inanmıyorum. Eğer aranızda isyanı idare edebileceğine inanan varsa onu sonuna kadar destekleyeceğimi belirtmek isterim.-'

Bazı komutanlar Barzani'nin bu sözleri üzerine savaşçılarıyla görüşmek için zaman ister. Herkes toplantıdan çıkarken hâlâ Barzani'nin ümitsiz sözlerinin etkisindeydi.

Durum gerçekten de çok kötüydü. Adeta bütün ümitler yıkılmış, bütün hayaller çökmüş gibiydi. Yalnızca iki seçenek vardı. Birincisi İran'a kaçmak, İkincisi Irakta kalıp Baas Partisinin genel bir af çıkarmasını beklemek.

Ancak çok geçmeden durum daha da kötüleşti. Zira İran ve Irak Dışişleri Bakanları anlaşma hükümlerinin uygulamaya geçmesi konusunda bir toplantı düzenlemişlerdi. Toplantıda, Iraklı bakan İranlı meslektaşına Kürtlerin silah bırakmalarını istediklerini söyler. İran Dışişleri Bakanı, Irak'ın bu tavrını Kürtlere ileterek, bunu yapmadıkları takdirde İran ve Irak cephesinin kendilerine karşı birleşeceği uyarısında bulunur. Ayrıca o günlerde ABD'den de Kürtlere bu konuda bir ikaz gelir.

Nihayet Saddam ve El-Bekir Kürt isteklerini tanımadıklarını açıklar ve Irak hükümeti de Kürtlere şu mektubu gönderir:

"Kendilerini Kürdistan Demokratik Partisi diye isimlendirenlere;

Biz ülkemize büyük zararlar veren kaçak ve hainlerin kökünü kazımaya kararlıyız.-'

Anlaşmanın hükümleri hızla uygulamaya konulur. Öncelikle İran, Kürt bölgelerinde konuşlanmış olan iki topçu taburundan oluşan askeri gücüne geri çekilme emri verir. Geri çekilirken bütün teçhizat ve uçaksavar silahları da İran'a taşınacaktır. Kürtler ve İsrailliler bu olaya inanamaz. İranlılar Gadon'daki 42 top bataryasını 8 saat içinde bütün mühimmatıyla birlikte kendi sınırlarına geri çeker.

Allam 20 Mart'ta günlüğüne şunları yazmıştır: ' Kürtler, ailelerinin İran sınırından geçmesi için yeterli sürenin tanınmasını istiyorlar. Çünkü Barzani, Kürt ailelerinin akıbeti konusunda endişeli. Şah, Iraklılara Kürt savaşçıların ailelerine dokunmamaları konusunda ısrar ediyor. Ancak Kürtler, Iraklıların ailelerine saldıracağından çok korkuyor. Bu yüzden Şah, bu ailelerin geçişinin Kızıl Haç'ın himayesinde olmasını önerdi. Şah bu konuda Kürtleri temin ederek, eğer İran-Irak anlaşmasına ihtimam gösterirlerse daha iyi koşullarda yaşayacakları güvencesini verdi.

Ne var ki 21 Mart tarihinde İran'ın Ürdün büyükelçisi bir mektupla Tahrana gelir. Söz konusu mektup Ürdün Kralı Hüseyin'e ait olmakla birlikte İran Şahına suikast düzenlemek için eğitilen milliyetçi Kürtlerin isim listesini içermektedir.

Barzani'ye gelince savaşa devam etmek, Iraklılara teslim olmak ve sığınmacı olarak İran'a gitmek seçeneklerinden birini tercih etmesi gerekiyordu. Son şıkkı seçti. Bazı Kürtler de evlerini yakarak onu izledi.

Ancak bazı Kürtler, sığınmacı olarak İran'a gitmektense intihar etmeyi yeğlemişlerdir. 10 bin kişilik bir gerilla grubu ölünceye kadar savaşacaklarını söyleyerek İran'a gitmeyi reddetmiştir.

Sh: 257-265

BİR HALKIN YOK OLUŞUNU İZLEMEK

Iraklılar, hükümetin genel af çıkarmasından önce 35 bin Kürdün İran'a geçtiğini ilan eder. Bu af döneminde 90 bin Kürt Iraklılara teslim olmuştur.

Türkiye'ye geçiş yapan Dr. Muhammet şunları söyler: 'Kadın, yaşlı ve çocuklardan oluşan 5 bin kadar Kürt, Irak'tan kaçarken şiddetli soğuklar nedeniyle dağlarda can vermiştir. Şu anda iki ülkenin sınırlarına yakın bölgelerde binlerce Kürt sığınmak için beklemektedir. Ne yazık ki devlet de sınır kapılarını bu insanların yüzüne kapatmıştır.-'

Irak ordusu herhangi bir mukavemetle karşılaşmaksızın kısa sürede Kuzey bölgelerini zapteder. İran'a geçiş yollarını da tutar. 3 Nisan da da İran'dan silah ve mühimmat nakliyatında kullanılan Hacı Umran'daki yolu ele geçirirler.

Irak Devlet Başkanı El-Bekir, bunun tarihi bir olay olduğunu söyler çünkü tehlikeli bir isyan hareketi bitirilmiştir.

Barzani, Yobiabi Haber Ajansı'ndan iki muhabirin kendisiyle yaptığı röportajda şunları söylemiştir: 'Savaş bitti. İşte burada arkadaşsız ve yapayalnızız. İran'a kaçmayı başaramayan yarım milyon vatandaşım öldürülme tehlikesiyle burun buruna... Savaşçılarım yenilmeksizin savaş meydanını terk ettiler. Çünkü biz siyaseten yenildik.'

Barzani, İran'dan yabancı bir ülkeye gideceğini, bunun ABD olabileceğini söyler.

Bu arada Iraklılardan kaçan Kürt savaşçıları kuzeye doğru kaçarlar. Ancak sınır kapıları çoktan yüzlerine kapanmıştır.

Daha sonra Barzani, İran ve ABD'yi suçlamaya başlar. 'Bize gayrı resmi yollardan yardım yapmayı taahhüt etmişlerdi. Ayrıca Amerikalılar İran'la aralarında bir kriz söz konusu olsa bile bizi gözden çıkarmayacaklarını söylemişlerdi. İran'a gelince o da Irak'la anlaşmak için Kürt sorununu kullandı; şüphesiz bu iki devletin bu anlaşmadan yüksek çıkarları vardır.''

Bir yardım kuruluşunda görevli doktorlar Kürt köylerini ziyaret ettiklerinde şunları söylemişlerdir: "Bu köylerde tam bir yok oluş göze çarpıyordu. Pek çok çocuk ölmüştü. Gadon'da binlerce kişi, önümüzdeki 15 gün içinde gıda sıkıntısı yüzünden ölebilir.''

Bu doktorlar binlerce kişinin İran sınırına akın ettiğini görürler. Ayrıca Barzani'nin yüzlerce savaşçısı sınırı geçmeden önce silahlarını teslim etmekteydi.

Türkiye ise sınırlarından içeri mülteci girmesine izin vermiyordu. Çünkü Kuzey Irak'tan girecek olan mülteci Kürtlerle, Türkiye sınırları dâhilinde yaşayan Kürtler arasında oluşabilecek bir bağın kendisini tehdit etmesinden korkuyordu.

Bu dönemde İran'a 200 bin Kürt mülteci giriş yapmış ve bu mülteciler askeri kamplarda toplanmıştır. Ancak ABD ve İran bu mültecilere gerekli yardımı yapmamışlardır. Hatta İran, 40 bin mülteciyi kuvvet kullanarak yeniden Irak'a göndermiştir.

Ayrıca ABD, şartlar ne olursa olsun herhangi bir Kürdün sığınmacı ve siyasi sığınmacı olarak topraklarına girmesine izin vermeyeceğini açıklamıştır.

Sh: 267-268

EFSANENİN ÖLÜMÜ

28 Mart 1975'te İran'a giriş yapan Barzani ve ekibi güney Rizaye bölgesine 80 km'lik bir

uzaklığa sahip olan Necade kırsal bölgesine yerleştirilir.

Söz konusu yerleşim bölgesinde Barzani'yi ziyaret eden gazeteci John Crafft şunları söyler: ' Yeri kesinlikle rahattı, banyosu, telefonu ve piyanosu vardı. Dolaplar muz, portakal ve elma ile doluydu."

John Crafft İsrail *Dafar* gazetesine verdiği 25 Nisan 1975 tarihli raporunda şunları yazmıştır: **' Barzani yoğun İran gözetimi altında yaşamaktadır. Geleneksel Kürt giysilerini çıkartmış, çok geniş olan İran elbiselerini giymek zorunda kalmıştır. Bunun sorumlusu öncelikle bütün dünya siyaseti; özellikle Iraklılara silah, tank ve eğitim yardımı yapan SSCB'dir."**

Crafft, Barzani'ye Kürt isyanının sonsuza dek bitip bitmediğini sorduğunda şunu öğrenmiştir: '78 yaşına gelen Barzani artık hayat hikâyesinin sona erdiğini anlar. İran'daki ikameti sırasında kendisine üç kez daha suikast düzenlenir. Bu teşebbüsler de daha öncekiler gibi başarısızlıkla neticelenir. Buna karşın Barzani hiçbir zaman karlı dağları aşarak Kürdistan'a dönmeyi düşünmemiştir. Ona göre bu hikâye bir daha yaşanmamak üzere bitmiştir."

Dr. Kerim, Barzani'nin her şeyi kabullenmesinin nedenini şu şekilde açıklamıştır: "Barzani halkı için bir şeyler yapmayı istiyordu ancak yalnız kalmıştı. Barzani de evlatlarına karşı bir üstünlük hissi mevcuttu. Yalnızca kendisinin halkına hükmedebileceğine inanıyordu. Kendisi bir şey yapamadığı için bu yenilmişliği kabullendi ve halkına da kabullendirmeye çalıştı."

Barzani göğsünün sağ tarafında ağınlar hissetmeye başlar ve akciğer kanserine yakalandığı teşhisi konur. Dr. Kerim, Barzani'ye bir İran doktoruna muayene olmasını ve ciğerlerine film çektirmesini öğütler. Ancak Barzani bunu reddederek ABD'ye gidip tedavi olmak istediğini söyler. Bundaki kasıt bile Kissinger'le görüşüp Kürt meselesini arz etmektir. Ancak daha sonra bu isteğinden vazgeçmiştir.

Daha sonra Barzani'nin durumunu gören ve isteğini bilen Şah, kendiliğinden Kissinger ile görüşerek Barzani'nin Amerika'ya nakledilmesini ve burada tedavi edilmesini ister. Kissinger'dan onay aldıktan sonra Barzani ABD'ye gider, uçağı 30 Haziran 1975'te Candy Havaalanna indiğinde Barzani'yi iki işadamı görünümlü sivil elbiseli adam karşılar ve kalacağı otele götürür.

Barzani ve refakatçi o geceyi otelde geçirir. Ertesi gün başka bir uçakla Barzani, Minnesota eyaletindeki Majo Bruchster kliniğine götürülür ve burada gerekli ilaçlarla tedavisine başlanır. Bu tedavi Barzani'nin saçlarının dökülmesine neden olmuştur.

Tedaviden sonra Barzani, Amerikan istihbarat yetkililerince New York şehrine nakledilir. Herhangi bir Amerikan yetkilisiyle görüştürülmeden ve basına herhangi bir açıklama yapılmaksızın İran'a dönmesi gerektiği söylenir. Ancak Barzani İran'da tedavi imkânlarının olmayışı yüzünden geri dönmek istemez. Hiç değilse İsviçre ya da İsveç'e nakledilmesini ister. Ancak Amerikalılar Barzani'nin bu isteğini, Şah seni İran'a istiyor.-' diyerek reddetmiştir.

Barzani, buna karşı diretmesinin İran'daki ailesine ve kendisini destekleyenlere zarar vereceğinden korkarak en azından Kissinger'la bir görüşme yapmasına izin verilmesini ister. Kissenger'a Kürt sorununun çözülmesini arz edecektir. Kissenger Kürt lideri tamamıyla hiçe saymadığından Mültecilerden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı Josef Saisko'ya Barzani'yi kabul etmesini, fakat sadece onu dinlemesini emreder.

ABD-Kürt ilişkilerinin ayrıntıları, Kürtlere yapılan yardımları ve bu yardımların kesilme hikâyesini bilmeyen Saisko, Barzani ile bir araya geldiğinde, Barzani ona, Şah a bir gün bile güvenmediğini ama Amerika'ya güvendiğini ve Amerikalıların Kürtleri hiçbir zaman bırakmayacaklarına inandığını söyler.

Konuya vakıf olmayan Saisko, Barzani'ye şöyle der: 'Kürtlere sunulan yardımlar Şah'ın isteği ile olmuştur. Ben de Şahın talebini onayladım. Ancak şu anda her şey Kissinger'e bağlı. O da sizin bu konuda ümitlenmenizi istemiyor.''

Barzani'nin ABD ziyareti 1975 Ekim'i sonunda nihayet bulmuştur. Dönerken ABD istihbarat yetkilileri Barzani'nin 6 aylık ilaç ihtiyacını karşılamıştır. Barzani'nin doktoru gizlice Barzani'nin refakatçilerinden Al-Kazzaz'a şöyle der: ' Barzani'nin yakalandığı kanser ciğerlerinin büyük bölümüne sirayet etmiştir. Ancak 8 ay bilemedin 1 yıl daha yaşayabilir. ' Buna karşın Barzani o tarihten itibaren 3.5 yıl daha yaşamıştır.

Barzani, Tahranda son derece sıkıntılı günler geçirmiştir. En yakın adamlarından ayrı düşmüştür çünkü İranlılar onları yeniden Irak'a dönmeye mecbur etmiştir. Kalanlar ise son derece sıkı korunan askeri kamplarda yaşamak zorunda bırakılmışlardır.

Daha sonra Barzani, İranlılara, Kazzaz'ın başkalarının aracılığıyla ABD'ye dönmek, kendisini bu hapis hayatından kurtarmak istediğini iletir ve onları basın organlarına telefon etmekle, Amerikalılara her şeyi anlatmakla tehdit eder. Kısa bir süre sonra Şah, Barzani'ye ülkeden ayrılmasına ve kendisine bir İran pasaportu sağlayarak ABD'ye gitmesine izin vereceğini söyler. Ancak Barzani'ye, ABD'de yalnızca tedavi maksadıyla bulunacağını belirterek, basına herhangi bir açıklama yapmaması şartını koşar. Nihayet 1975 Haziranında Barzani'yi taşıyan uçak bir kez daha Candy Havaalanına iniş yapar. SAVAK yetkilileri Barzani ve refakatçileri için Washington'daki Shareton otelinde bir grup oda kiralamıştır.

Sh: 269-271

HİKÂYEMİZ BİTMEDİ

İsrail, Irak ordusuna karşı yapılacak isyanda kullanılmak üzere Kürtlere büyük miktarda savaş malzemesi ve mühimmat yardımı yapmıştır. Kendi topraklarında topladığı Kürt savaşçılarını, eğiticilerini ve müsteşarlarını kullanarak eğitmiş ve Kürtlere yardım etmek için elinden gelen gayreti göstermiştir.

İsrail, bu dönemin sonuna kadar Kürtlere 30 top, 340 roketatar, değişik marka uçak savarlar, Strylen tipi füzeler, 260 bazuka ve 87 mm'lik havanlar göndermiştir. Ayrıca 60 adet Saceer tipi füze, hafif silahlar için 850 bin mühimmat ve 570 bin adet top merkezi, 32 bin roketatar mermisi, 13 bin adet tanksavar mermisi, el bombası ve mayın gibi mühimmat yardımında bulunmuştur. Hiç şüphesiz değerleri çok büyük miktarlara ulaşan bu silahların büyük bir kısmı, 1973-1976 yıllarında ele geçirdiği savaş ganimetlerindendi.

1975 yılının Mart ayında, İshak Rabeen hükümeti ofisinde toplantıyı çağırır. Bu toplantıya Savunma Bakanı Shimon Perez, Genelkurmay Başkanı Mardahay Gor, Kurmay Heyeti Başkanı General Hartseel Shabeer, İstihbarat Şubesi Başkanı General Shalomo Cazeet, Hava Kuvvetleri Komutanı General Benjamin Bleed, Başbakanlık Müsteşarı Rahbam Zaefee, Savunma Bakanlığı Siyasi Strateji Dairesi Başkanı General Yehuşfad Herkabee ve eski Askeri İstihbarat Dairesi Başkanı katılmıştır. Rabeen, bu toplantıda kurmaylarından Kürt isyanının yeniden

canlandırılması için ellerindeki imkanların ne olduğunu ve bu isyana ilişkin neler yapabileceklerini öğrenmek için gerekli bilgileri almıştır. Kürtlere yardım edebilmek için yalnızca iki yol vardır ne var ki bu yollar tamamen kapalıdır (Türkiye ve İran yolu).

Oturumun sonunda Rabeen şöyle der: 'Peki şimdi ne yapacağız? Önümüzde bu planı uygulamaktan başka bir seçeneğimiz yok.-'

Mart 1975'te Yahufad Herkabu, Kürt sorununa değinen bir belge hazırlar ve bu belgeyi Savunma Bakanı Shimon Perez'e sunar. Belgede şunlar yazılıdır: Bu sorun İsrail'in Ortadoğu'da bulunan milliyetçi azınlıkları kışkırtıp Arap halklarına karşı kullanabileceği anlamına gelmektedir.

Savaş materyalleri ve teknolojinin gelişmesi, terör örgütlerine ve azınlıklara toplumlara büyük zararlar verme fırsatı tanımıştır. Aynı zamanda bu silahların gelişmesi, düzenli orduların topraklarında gözleri olan bölgesel azınlıkların amaçlarını baltalamıştır.

Başkaldıran küçük azınlıklara yardım etme düşüncesi hükümetlerin ve düzenli orduların bu konuda aldıkları tedbirleri arttırmalarına yol açmıştır. Zira düzenli bir orduyla ve bir hükümetle mücadele etmek zorunda kalan Kürtlerin askeri ihtiyaçları artmış ve bu da kendilerine yapılan yardımların artmasını gerektirmiştir.

Azınlıklara yapılan yardımlar fiili ve ciddi bir şekilde kullanıldıkça onları sürekli destekleyecek binlerinin olması kaçınılmazdı. Ayrıca o zaman için Kürtlere yöneltilen olumsuz eleştirilerin çoğunluğu, savaş için fırsatları değerlendiremedikleri yönündeydi.

Yardım isteyenlerin görüntüsü uçurumun eşiğindeymiş gibiydi. Bu yüzden kendilerine yardım eden çevreler bu desteklerini kısıtlamak zorunda kalmıştı. Çünkü bu çevreler yardımlarının boşa gideceğini düşünmeye başlamıştı. Zira Kürt azınlığının Irak karşısında direnebilmesi için sunulanlardan çok daha fazla miktarda yardıma ihtiyacı vardı.

Kürt devleti kurulamadı. Bu isyan hareketinin çökmesinden itibaren Iraklılar Kürt kıyımına devam etmiştir. Hatta işi kimyasal silah kullanımına kadar götürmüşlerdir. 1990 Temmuz'unda Kürtlerin boynundaki ateş biraz hafifler. Zira Saddam, Kuveyt'i ilhak eder. Daha sonra ABD ve Avrupa koalisyon gücü, Irak ordusunu Kuveyt'ten çıkararak Irak içinde ilerlemeye başlar. Bölgeye yerleşen koalisyon güçleri Kürt bölgelerinin imarına çalışırlar ve buraları ABD uçakları korumaya başlar. Kuzey Irak'ın bir bölümüne Celal Talabani, diğer kısmına ise Mesut Barzani hükmetmektedir. Her iki lider de bazen Irak'ın, bazen İran'ın uyguladığı vahşete karşı savaş vermektedir. Ayrıca her iki lider de Saddam'ın kendileri için Barzani zamanındaki gibi bir son hazırlamaya çalıştığını bilmektedir.

Sh: 273-274

Kaynak: Şalom Nakdimon, Irak ve Ortadoğu'da MOSSAD, (İsrail Kürt Umutlarının Çöküşü) Çeviri : Ahmet Ekinci, 1. Baskı Temmuz 2004, Çankaya/ANKARA

DÜNYANIN EN ÜNLÜ YAHUDİSİ-Sör Moses Montefiore

Yahudi tarihi onun ölmez adını saygıyla ve gururla anar. Onun yaşamöyküsü "derslerle" doludur...

24 Ekim 1784'te Livorno'da doğdu. Zengin bir ailenin çocuğu değildi. Parayla satın alınamayacak manevi zenginliğe sahip bir ailede büyüdü. Goethe'nin söylediği, "Babalarından sana miras kalana sahip olmak için onu kazanmalısın!" cümlesindeki "öz"e ulaşmak için çalıştı, çalıştı... Sonunda, bir Yahudi aydını olarak dünyaya ölmez bir isim bıraktı...

Kazandıklarını kendisi için saklamadı. Her şeyini paylaştı... Yaşamını iyilik yapmaya adadı. Yoksullara ve ihtiyacı olanlara yardımları servetiyle aynı oranda arttı. Yardım elini dünyanın pek çok yerine uzattı: Güney Amerika. Filistin, Suriye, Fas, Bulgaristan, Rusya, Türkiye'de yaşayan Yahudilerle ilgilendi. Bu tutkusundan son nefesini verene kadar vazgeçmedi. Çünkü huzuru ve yaşama sevincinin kaynağı "yardım"dı...

İlk kez bir Yahudi Londra belediye başkanı oldu: Bu Sör Moses Montefiore'ydi... Kral ve Kraliçe Viktorya tarafından onurlandırılarak "Sör" unvanı verilen ilk Yahudi de oydu. Günümüzde de kendi alanında ilk sıralarda yer alan ve dünyanın en eski sigorta şirketi olan **Allianz**'ı kurdu. Okullar açtı...

Sıradan bir Yahudi olarak geldiği dünyadan; yardımseverliği, cömertliği, insanlığı, çalışkanlığı, adilliği, dürüstlüğü ve "iyilik tutkusu"yla saygıyla anılan" bir isim bırakarak ayrıldı...

Sör Moses Montefiore 1885'te dünyaya gözlerini yumduğunda bile son sözleri şunlar oldu: "Yapılacak başka bir şey var mı? Varsa yapahm. Bir çek daha yazmam gerekiyorsa, gücüm yettiği sürece yazmak isterim. Şükürler olsun Allah'ıma, bana bunca zamandır iyilikler yapma olanağı verdiği için..."

Eugen Wolbe

BİRİNCİ BÖLÜM

"Babalarından Sana Miras Kalan..."

Çam ağaçlarının karanlıklaştırdığı bir ormandan geçerken ortalık yavaş yavaş aydınlandı ve uzakta, güneş altında parıldayarak göğe doğru yükselen bir doruk göründü. O zaman yolcunun -antikçağ Tanrılarının habercisi (71) gibi-sanki ayaklarına kanatlar takıldı, gözleri sevinçle parladı. Haydi ileri, "kızılımsı ışınlar saçan doruğa doğru!" Böyle bir dağ her insanın gözleri önünde yükselir. Herkes olabildiğince en az çabayla ona tırmanmak, sonra da zafer kazanmış olmanın gururuyla tepesinden aşağılara bakmak ister: Evet, güneşli bir yaşta kim erişmek istemez buna?

İsrail'in inancı hem çok yaşlı, hem çok dinç harika bir armağan, bununla adil olanlara ve

71 Tanrıların habercisi, eski Yunan mitolojisinde Hermes adlı Tanrı 'dır. Hırsızların ve tüccarların da koruyucusudur. Romalılar ona Merkür derler.

dindarlara sonsuzluk ihsan edildi. Ve fakat bir sınır da çekildi: "Hayatımız yetmiş yıl sürecek ve eğer daha da uzarsa seksen yıl olacak."

O halde bir faniye göklerin teveccühü ne kadar büyük olmalı ki, onun bu sınırı aşmasına, gerek bedence gerekse zihince zindeliğini koruyarak doksan yaşına, sonra da hatta yüz yaşına kadar yaşamasına olanak vermiştir.

Yüce yaradanın seçtiği bu kişi, "Sör Moses Montefiore"dir; İsrail'in bir kralı, bir kahramanıdır. Sadece yumruğu demirden bir kahraman, sadece yaratıcı deha sahibi bir kahraman değildi o, "Yahudi yüreğinin" bir kahramanıdır.

Yahudi tarihi onun ölmez adını saygıyla ve gururla anar.

Bu bakımdan onun yaşamöyküsünün sonraki kuşaklara anlatılması, hiç kuşkusuz bir zorunluluk olmuştur.

Montefiore (Türkçesi: Çiçekdağı) ailesi, bu adı İtalya'da Asedi-Piceno ilindeki Montefiore kasabasından almıştır. Aile, Yahudilerin İspanya ve Portekiz'den kovulmasından (72) sonra bu kasabaya 16. yüzyılda gelip yerleşmiştir. Aristokratik şövalyeliğin belirleyici bir karakter özelliği olması ve İspanya Yahudilerinde yaygın biçimde görülen Tanrı'ya ibadetin İspanyolca yapılmasına kesinlikle bağlı kalınması, Montefiore ailesinin kökenini gösteren işaretlerdir.

17. ve 18. yüzyıllarda aileyi, Adriyatik Denizi kıyısında Pesaro ve Ancona kentlerinde buluyoruz, daha sonra da o zamanlar Akdeniz'de zengin ticaret kenti olan Livorno'da. Burada Yahudiler, Medici hükümdar (73) hanedanınca özel koruma altına alınmıştı; Mediciler Yahudileri aşağılamayı amaçlayan olağanüstü yasalara en olumlu anlamda karşı çıkmışlardır. Bu ünlü hükümdar ailesi, hoşgörülü tutumundan hiçbir zaman pişmanlık da göstermemiştir. Liverno'nun 17. yüzyılın sonlarında sayıları on bine ulaşmış bulunan çalışkan Yahudilerinin de, bu kentin İtalya'nın en büyük ticaret merkezlerinden biri haline gelmesinde katkıları hiç de az olmamıştır.

Monte Piore'ler de tüccardı. Floransa'nın ünlü hasır eşyalarının, özellikle de şapkalarının ithalat ve ihracatını yapıyorlardı. İngiltere tacirleriyle sürdürülen çok canlı ticaret ilişkileri, 18. yüzyılın ortalarında Moses Vita Montefiore ile eşi Esther'in Londra'ya göç etmelerine yol açtı. Fakat onların güneşli İtalya'dan ayrılmaları sadece bir yer değiştirmeden ibaretti; Liverno'daki akraba ve dostlarla eski samimi ilişkiler, mektuplaşmalar ve karşılıklı tekrarlanan ziyaretlerle hep canlı tutuldu.

Moses Vita'nın büyük oğlu Joseph, Londralı bir kıza, hem güzel hem dindar Rahel Mocatta'ya evlilik bağı için elini uzatınca, genç evliler ilk gezilerini de, üzerinde masmavi bir gökyüzünün sürekli gülümsediği ülkeye yaptılar.

---

72 Yahudiler İspanya ve Portekiz'den, son İslam devleti Beni Ahmer devletinin Î492'de yıkılması üzerine kovuldular. 711'de İspanya ve Portekiz'de başlayan İslam egemenliği sırasında Yahudiler, bu ülkede baskıya uğramadan yaşamıştı. Kovulan Yahudilerin bir kısmı Kuzey Afrika'ya ve İtalya'ya gitti; bir kısmını da Osmanlı Sultanı II. Beyazıt özel gemiler göndererek ülkesine getirtti.

73 Mediciler, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar Floransa 'da saltanat sürmüş bir banker ve tüccar ailesidir. Adlarını 13. yüzyıldan itibaren duyurmuşlar, ticaret yoluyla büyük servet edinmişlerdi. Egemenlikler sırasında Livorno Limanı'nı kurdular. Bu aileden papa, Fransa kraliçesi, düka olan kişiler de vardı.

Joseph, karısını ailenin Livorno'daki büyük evine götürebildiği için kim bilir ne kadar derin bir heyecan duymuştur? Hele Montefiore ailesinin en yaşlı başkanı elini Livorno'da 24 Ekim 1784'te, bir pazar günü dünyaya gelen erkek evladın başına koyduğu zaman bu olay tümüyle nasıl da mutluluk habercisi sayılmıştı?

Bu çocuk Moses Montefiore idi.

Bir insanın doğduğu ülkenin onun kişiliği üzerinde özellikle etkisi olduğu söylenir. Nitekim Montefiore'de de güney ülkelerinin sıcakkanlı-neşeli meşrebiyle İngilizlerin pratik zekâsı ve kibar çekingenliği birleşmiştir. Bu özelliklerin oluşmasında hiç kuşkusuz babasının etkisi vardı; zira babası hayatı olabilecek haliyle değil de, olduğu haliyle kabul ederdi.

Joseph Montefiore zengin bir adam değildi. Aksine hayatı boyunca hep çok çalışmak zorunda kalmıştır. Hele evliliği, yıllar geçtikçe iki oğul ve beş kız evlatla donanınca, çabalarını daha da artırması gerekmiştir.

Montefiore ailesinin uzun yıllar boyunca oturduğu, Dauxlıall semtinde, Kennington Terasse 5 numaradaki mütevazı evin kapısını zaman zaman tasaların, hatta üzüntülerin bile çaldığı olmuştur. Fakat asla içeri girmek olanağını bulamamıştır. Çünkü ailenin hayatı dinin ateşiyle ısınıyordu; çünkü nerede inanç varsa, orada güven olur ve nerede güven varsa, orada neşeyle dolu cesaret olur.

"Ben ve benim evimin halkı, biz Tanrı'ya hizmet etmek istiyoruz" (Yuşa 24, 15). (*) Josehp Montefiore'nın yaşayış tarzını tümüyle yönlendiren işte bu sözdü.

> *(*) Yuşa veya Yeşu, Yahudi peygamberidir. Dört büyük Yahudi peygamberinden biri sayılır. Tevrat'ta Musa'ya bağlanan ilk beş kitaptan sonra en önemli kitap onun kitabıdır. Birçok mucizeleri vardır.*

Onun için Yahudi inancı, sadece bir ahlak öğretisi değildi, onu daha çok kusursuz, tertemiz bir hayatın ilk şartı olarak görüyordu. Öte yandan bir Yahudi-dinsel dünya görüşünün tüm içeriği de değildi bu. Ona göre ahlak tek başına, "Rabbin avlularına özlem çeken, bu özlemle yanan bir ruha" (Mezmur 84, 3) (74) yeterli huzuru veremezdi.

Böylece dinin emirlerini bozmadan, asıl değerli özünü hiç eksiltmeden çocuklarına aktararak Joseph, onlarda çok küçük yaşlardan itibaren Yahudiliğin dinsel göreneklerine, yani dinin soylu kılıfına karşı sevgi uyandırırdı. Eğer bunlar olmasaydı dinin değerli özü, binlerce yıl boyunca varlığını koruyamazdı. Dinin dış kılıfına ilişkin çok anlamlı bu geleneklerin uygulanması, inançlı Yahudiye bir iç huzuru sağlıyor, o zaman Tanrı'nın hoşuna gidecek bir iş yaptığını düşünüyor, özellikle de baskılara ve kovuşturmalara uğrayanlar, çektikleri acıların, gördükleri hakaretlerin tesellisini bunda buluyordu.

Cuma akşamları Şabat günü (75) başlarken, babanın çocuklarını teker teker kutsaması,

---

74 Mezmuh kutsal şiirdir. Çoğulu Mezamir'dir. Makamla okundukları için bunlara ilahi de denir. Bu şarkılar eski İbranilerin Zebur adı verilen kutsal kitabından yer almıştır. Zebur, Tanrı tarafından Peygamber Davut'a gönderildiğine inanılan kitaptır. Müslüman inancı da bu doğrultudadır.

75 Şabat (Şabbat) günü, Tanrı'nın Musa'ya bildirdiği on buyruktan birine göre, Yahudilerin dinlenme zorunda oldukları haftanın yedinci günü, Cumartesi günüdür. Sofu Yahudiler evlerinde bile iş görmezler, dua ve ibadetle vakit geçirirler.

insanı nasıl etkileyen yüce bir andır; sonra da bembeyaz örtüler serili masanın üzerinde Şabat mumları tatlı ışıklar saçarken ekmek ve şaraba ilişkin hayır duasını etmesi de öyledir; ya da Pesah Bayramı (••*) akşamlarında babanın çocuklarıyla birlikte Mısır'dan göçü anlatırken gecenin geç saatlerine kadar Tanrı'ya şükrediş ilahileri söylenmesi de öyledir.

Kutsal günlerdeki ibadetlerde, bir zamanlar Kudüs Tapınağı'nda (76) hahamların söylemiş oldukları duayı tören korosu halinde söylemek ve bu sırada –İspanya–Portekiz Yahudileri töresine göreher aile reisinin oğullarını ve torunlarını etrafına toplayıp onların sevimli başları üzerine, bir yandan kutsayarak "talet" denilen dua kaftanını yayması, gençlerin kalplerini bir daha asla unutamayacakları derinlikte etkilemez mi?

Böylesine duygulandırıcı anlarda Moses'in de kalbi mutlulukla coşarak çarpmış, bir bayram bitince öbür bayramı heyecanla beklemiştir.

Çocuğun kalbinde din ateşini alevlendirmek için babası, yapabileceklerini en iyi şekilde yapmıştır. Oğulun sorusunu da İsrail'in, yüce öğretisine derinlemesine nüfuz etmek, aynı zamanda buradan dinsel göreneklerin önemini kavramaya ulaşmak, bu ısıtıcı ateşi canlı olarak sürdürmek, onu umursamazlığın ve hoş görmenin zehirli soluğundan korumaktı.

"Babalarından sana miras kalana sahip olmak için onu kazanmalısın!" (Goethe)

İKİNCİ BÖLÜM

Taşlı Yollardan Zengin Refaha

Moses Montefiore'nin aldığı dinsel eğitim, genel eğitimin çeşitli dallarındaki öğrenimiyle yan yana yürütüldü.

Okul ona geniş kapsamlı bilgiler verebilmiş değildi. Zaten İngilizce okul öğretiminin de böyle bir hedefi ve amacı yoktu. Bununla birlikte öğrenciler, ilgi duydukları ya da gelecekteki meslekleri için gerekli gördükleri dallarda özel eğitimle kendilerini yetiştirme ve geliştirme olanağına da sahiptiler. Örneğin, okulda, yaşayan yabancı diller öğretilmiyordu; ama Montefiore böyle bilgileri özel yoldan edinmeye başlamıştı.

İngiliz şairleri de okulda öğretilmiyordu. Ne var ki onlar, dostlarımız sayesinde meçhul kalmadılar. Defterlere kaydedilmiş geniş kapsamlı şiir derlemeleri bunun somut tanığıdır. Bu defterler içerik zenginliği ve hayatı içtenlikle yansıtması bakımından özellikle ilgisini çekmiş pek çok şairden alıntılarla doludur. Bu tür defterleri, daha sonra günü gününe tutulmuş notların yer aldığı defterleriyle birleştirir. Günlüklerinde, yaptıkları ve düşündükleriyle ilgili olarak hesap verircesine bir tutum göze çarpar. Sayıları kırk sekiz olan günlük defterleri 70 yıllık bir zaman dilimini kapsar. Montefiore ailesinin bir dostu tarafından özet halinde yayınlanmıştır. ([77])

---

76 Kudüs Tapınağı'nın Yahudi Peygamber-kralı Süleyman tarafından yaptırıldığına inanıldığından bir adı da Süleyman tapmağıdır. MÖ 10. yüzyılda yapıldığı sanılıyor. MÖ 586'da Yahudi Krallığı çöktü, on binlerce Yahudi Babil'e sürüldü Kudüs Tapınağı da yıkıldı. 538'de Yahudilerin yurtlarına dönmelerine i-zin verilince Kudüs'te ikinci bir tapınak inşa edildi. Bu tapınak MS 70'te Romalılar tarafından yakıldı. Bugün sadece temel duvarlarından bir parçası bulunmaktadır ve Ağlama Duvarı diye adlandırılır.

[77] "Diaries of Sör Moses and Lady Montefiore", by Dr. L. Love, Londra 1890. Bu eser Montefiore'nin Hayat Öyküsü için ana kaynak olmuştur.

Moses, ilköğrenimini bitirdikten sonra, kendisini mesleğine hazırlayacak yüksekokula girmiştir.

Yükseköğrenimini hevesle yapar. Fakat o zamanlar ülkede, bugün olduğu gibi, her inançtan insanlara eşit haklar tanınmış değildi; daha çok da Yahudilere birçok kısıtlamalar uygulanıyordu. Gerçi İngiltere Yahudileri gettolarda (78) yaşamak zilletine asla uğratılmamış ve hiçbir zaman da aşağılayıcı özel işaretler (79) taşımak zorunda bırakılmamıştır. Fakat 19. yüzyıla kadar subaylık, öğretmenlik, yargıçlık ve avukatlık gibi meslekleri yapmaları yasaklanmıştı. Tıp öğrenimine de ancak büyük zorluklar çıkarılarak izin veriliyordu. Buna rağmen Hıristiyanlığa geçen Yahudiler çok enderdi; bir görev, bir makam elde etmek uğruna hemen hiç kimse kutsal inancından dönmüyordu.

Böylece Moses Montefiore tüccar oldu ve çalışma alanı olarak da bankacılığı seçti.

"Çıraklık yılları beylik yılları olmaz" diyen atasözünün doğruluğunu Moses de öğrenmiştir. Daha sonraları ulaştığı refaha şükrettiğinde, bunun kökeninde kötü aydınlatılmış, daracık odalarda, ağır çalışma koşulları içinde yetişmiş olması bulunduğunu hep hatırlamıştır. Bu çalışmalar, onu gayretli, enerjik ve titiz olmaya alıştırmış, unutulmaz mareşalimiz Moltke (*) gibi Moses de, çok ileri yaştayken, kendisine bu kadar uzun süre yaşamış olmasının nedeni sorulduğunda aynı cevabı vermiştir: "Öncelikle çok zor geçmiş olan gençlik yıllarımdır" demiştir.

Çok geçmeden Moses sessiz yazı odasını gürültülü borsayla değiştirdi ve burada devlet tahvilleriyle diğer değerli kâğıtların simsarlığını yapmaya başladı. **O zamanlar Londra Borsası'nda yalnızca on iki Yahudiye simsarlık izni verilmekteydi.** Güvenirlik öngören bu işin göstergesi sayılan madalyonları belediye başkanının elinden almak için de ona, kuşkusuz hayli yüklüce bir para ödemek zorunda kalmışlardı.

Moses, ticari işlerini yoğun tempoda yürütürken, öte yandan bilgisini genişletmek ve iç dünyasını yönlendirmek için yeterince zaman da bulabilmiştir. Yakın ilgi duyduğu alan botanik (bitkibilim) oldu. Bu konuya ilgisi çocuk yaşlarındayken babasının teşvikiyle başlamıştı. Ayrıca "Tartışmacı Gençlik Kulübü" adlı bir derneğe de girmişti; bu kulübün üyeleri, daha sonra üzerinde düşünce değiş tokuşu yapacakları bir konuda sırayla konuşmak zorundaydılar. Montefiore burada mizacından kaynaklanan çekingenliğini aşmayı, bir dinleyici kalabalığı karşısında, önceden hazırlık yapmadan ve herhangi bir yazılı taslak olmadan akıcı ve duru konuşmayı öğrendi.

Böyle toplantılardan, özellikle de siyasal bir konu genç insanların yüreklerini ateşlemişse, Moses'in nasıl heyecan içinde eve gelmiş olabileceğini gözümüzün önünde canlandırabiliriz. Ne var ki baba evinde kendisini bekleyen sevgi bolluğu karşısında herhalde bütün

---

78 Getto, eskiden özellikle Doğu Avrupa kentlerinde Yahudilerin oturduğu mahallenin adıdır. Yahudiler dinsel varlıklarını korumak için, belirli bir yerde topluca yaşamayı gelenek haline getirmişlerdi. Hıristiyanlıkla birlikte bu durum bir çeşit dışlamaya dönüştürüldü. İkinci Dünya *Savaşı'nda Naziler* gettoların çevresini yüksek duvarlarla kapatarak buraları hapishaneye çevirdiler.

79 Birçok ülkede Yahudiler, özel işaretler taşımak zorunda bırakılmıştır. Bu işaret günümüzde İsrail bayrağında bulunmaktadır. Hitler Almanyası'nda her Yahudi bu işareti bir pazubant üzerinde taşımakla yükümlüydü. Benzeri uygulamalar Avrupa'da ortaçağdan bu yana yapılagelmiştir.

heyecanlarından ve sıkıntılarından silkinmiş olmalıdır; hele gün bir Şabat günüyse, bunlardan tümüyle arınmıştır.

Sevinçle selamlanan barış ve huzur meleği, günün birinde ailenin küçük evi bir yangın felaketine uğrayınca, kim bilir ne kadar çok kaygılanmış, ne kadar çok gözyaşı dökmüştür. Nice değerli eşya, güzel anıların nice yadigârı alevlerin kurbanı olmuştu. O an için acı bir yaşantıydı bu! Fakat aile, dumanları hâlâ tüten yıkıntının önünde yeniden bir araya gelince, çok daha büyük, telafisi mümkün olmayan bir kayba uğradıklarını saptadılar: On beş yaşındaki kızları Esther alevlerin içinde hayatını kaybetmişti. Anneyle babanın ve kardeşlerin acısını kim sözlerle anlatabilir?

"Babam," diye anlatıyor Moses, **"her zaman neşeli ve her zaman hayatından memnun bir insandı; fakat Esther'in yangında ölmesinden sonra onu asla gülümserken gören olmadı."**

Joseph Montefiore evladını kaybettikten sonra uzun süre yaşamadı. İşten elini eteğini çekti; üstelik işte onun yönetimi mutlaka gerekirken bunu yaptı. O sırada Moses gurur duyduğu oğlukendi 14 işinin başındaydı. Bir banka kunnuştu; bir süre sonra kardeşi Abraham da bu bankaya ortak oldu.

Sahiplerinin titiz dürüstlüğü, işbirliği ve akıllıca davranışları, "Montefiore Kardeşler" bankasına yoğun bir rağbete yol açtı. Yahudi cemaatinden saygın kişiler, onlarla iş ilişkileri kurdular. Bunlar arasında Rothschild ailesi de (80) vardı. Rothschild'lerin bu ilişkisi zamanla dostluğa dönüştü.

Nathaniel Mener Rothschild, Moses'i kayınpederi Levi Berent Cohen'in ailesiyle tanıştırdı; Amsterdam'dan göç etmiş varlıklı bir aileydi bu. Böyle bir tanışma Moses için hayatının dönüm noktalarından biri oldu; çünkü burada ailenin genç kızı Judith'i gördü ve ona âşık oldu; bunda kızın göz kamaştıran güzelliğinden çok dindar tutumu etkili olmuştur.

Kız, Tanrı'nın bir sevgilisiydi. Montefiore gibi Judith'in kendisi de bunu, "Ben Tanrı'nın özellikle koruması altındayım!" diye dile getirirdi.

Juditlı çok küçük bir kızken iki kat yukarıdan evin koridoruna düşüyor. Böylesi bir düşüş mutlaka ölümle sonuçlanacağı için evin içinde feryatlar kopuyor. Her yandan korku dolu, "Neredesin Juditlı!" diye seslenişler yükseliyordu.

Aynı soruyu Juditlı de, sanki hiçbir şey olmamış gibi taşbebeğine sormaktadır. Zira küçük kızın hiçbir yeri acımamıştır.

Juditlı olağanüstü denilecek bir eğitim görmüştü.

Anne-babası, kızlarının çok küçük yaştan itibaren anadili İngilizceden başka Almanca, Fransızca ve İtalyanca öğrenmesi, resim ve müzik eğitimi görmesine önem vermişlerdi. Fakat en az bunlar kadar değerli gördükleri bir dil de İbraniceydi. Kızları bunu da öğrendi; hem de anasıyla babasını memnun etmek için değil, hayır aksine, duaları ve Kutsal Kitabı (81)

---

80 Rothschild ailesi, Avrupa'nın ünlü banker ailesidir. 18. ve 19. yüzyıllarda Avrupa'nın ekonomik ve politik tarihi üzerinde etkili oldular. Avrupa'nın başlıca kentlerinde bankalar kurdular.

81 Kutsal Kitap: Kitab-ı Mukaddes de denilen kitap, Ahd-i Atik (eski antlaşma) ve Ahd-i Cedid (yeni antlaşma) diye iki bölümden oluşur. Yahudiler Ahd-i Atik'i, Hıristiyanlar her iki bölümü kutsal sayarlar.

anlamayı bir an önce öğrenmek, dinsel ayinlere dindar yüreğini ibadet coşkusuyla doldurmuş olarak katılabilmek için büyük bir hevesle girişti bu işe.

Cohen ailesinde Yahudilik sadece öğrenilmiyor, aynı zamanda yaşanıyordu. Burada uyulmak istenen dinsel buyruklar arzuya göre seçilmiyordu; başkaları eskimiştir diye bunları bir kenara bırakırken, burada hepsine uyuluyordu; çünkü onlar binlerce yıllık kullanımlarıyla kutsallaşmışlardı. Böylece Cohen'in çocukları, örneğin yalnızca Yom Kiput'u (*) kutlamakla yetinmiyor, Kudüs'un yıkılışını anma gününü de perhiz, dua ve dinsel murakabeyle kut-luyorlardı.

Böyle bir anma gününde genç kızlar yas kılıkları içinde alçak taburelere oturmuş "Yeremya'nın Ağıtları"nı (**) okuyorlardı. Tam bu sırada sokakta yaklaşan bir arabanın sesi duyuldu. Araba Cohen'lerin evinin kapısı önünde durdu. Sırma şeritli bir muhafız arabacı yerinden aşağıya atlayıp arabanın kapısını açtı. Başka zaman genç bayanlar merakla pencereye koşardı; fakat bu sefer ibadet duruşlarını değiştirmediler. Uşak geleni haber verdi: "Ekselans Amiral Sör Sidney Smith!" Ardından da -ailenin bir dostu olan-amiral yanında birkaç deniz subayı olduğu halde odadan içeri girdi.

(*) Yom Kiput: Yahudilerin Perhiz günüdür. İbranice "tövbe günü" demektir. Ekim ayı sonuna rastlayan Yahudi takviminin Tişri ayının onuncu günüdür.

(**) Yeremya: Yahudilerin dört büyük peygamberinden biridir. Jeremia ve Ermiya biçimlerinde de yazılıp söylenir. Kutsal Kitap'taki iki kitap onundur. Bu kitaplardan biri "Yeremya", diğeri "Yeremya'nın Ağıtları" adını taşır. Onun zamanında Kudüs, iki kez Kalddeliler tarafından alınmış ve İsrailliler de tutsak edilerek Babil'e gönderilmiştir. Ağıtlar bu felaket için söylenmiştir.

Kız kardeşleri ayağa kalktıkları halde Miss Judith yerinden kımıldamadı, sakince oturmasını sürdürdü ve şaşırmış bulunan çok önemli konuktan şöyle özür diledi:

"Ekselansları, ayağa kalkmadığım ve her zamanki gibi kendilerini selamlamadığım için beni bağışlasınlar; fakat bugün Kudüs'ün yıkı-

İkinci bölüm, "Peygamberler" adını taşır ve Musa'dan sonra gelen Yahudi peygamberlerin kitaplarını kapsar. Üçüncü bölüm, "Ketubim" adıyla anılır, "Davut'un Şiirleri", "Süleyman'ın Özdeyişleri", "Eyyub'un Öyküsü" gibi metinlerden meydana gelmişti.

lış gününü anma ayini yapıyorduk ve biz Yahudiler için bir yaş günüdür bu..."

"Anlıyorum bunu ve geçmiş zamanların acıklı anılarına gösterilen bağlılığa da saygı duyuyorum; ama sizin şimdi yeni bir yurdunuz yok mu?"

Judith Cohen şu cevabı veriyor: "Bugünkü anma töreninden çıkardığımız bir ders var, ekselans: Atalarımız bir zamanlar Kutsal Topraklarda, en kutsal değerleri uğruna yaptıkları kavgada, bu değerlerine sadık kalmakta son nefeslerine kadar nasıl direnmişlerse, bizim de onların izinden giderek doğup büyüdüğümüz ve bizleri koruyup kollamış olan sevgili yurdumuza da aynı Tanrı korkusuyla aynı sadakati göstermemiz gerekir."

Ahd-i Atik, İbranice yazılmıştır ve üç bölümdür. Birinci bölüm beş kitaptan oluşur, "Tevrat" adını *taşır.* Yahudilerin asıl kutsal kitabı olan bu bölüme "Musa'nın Beş Kitabı" da denir.

Amiral bu açıklamadan memnun olmuşa benziyordu. Evet, Judith'le Yahudi inancı üzerine yaptığı söyleşinin sıcaklığı, onu daha da rahatlatmış ve Cohen ailesine duyduğu saygıyı biraz daha artırmıştı.

İşte bu erdemli, duygulu kızla Moses Montefiore, 10 Haziran 1812'de törenle evlendi.

Erdemli Kadının Şarkısı

"Süleyman'ın Özdeyişlerine göre"

Erdemli kadının bağlandığı er kişi,

Bulmuş demektir en değerli mücevheri.

Kocası yürekten güvenebilir ona,

Hiç eksilmeyecektir artık evin bereketi.

Erkeğine göstermeyecek sıkıntının yüzünü,

Hep sevgiyle dolu geçiştirecektir ona günleri.

Neşe dolu coşkuyla yönelir işlere,

İşler yün ve keteni hevesle elleri.

Tüccar gemisi gibidir tıpkı,

Çok uzaktan getirir ekmekleri.

Gün doğmadan kalkar döşekten,

Hizmetçilerle ev için hazırlar yiyecekleri.

Çabasının gelişiyle tarla alır kendine,

Şaraba dönüşür bağında alın terleri.

Zaferler özlerce beline dolar kuşağını,

Neler başarır asla yorulmayan elleri.

Zenginlik, başarısıyla güçlenir yeniden,

Geceleyin hiç sönmeden yanar kandilleri.

Çarçabuk kavrar elleriyle örekeyi,

Ustaca bir çeviklikle döndürür iğleri.

Rahatlatır darda kalanı dostça bağışlarla,

Malından artanı vererek sevindirir fakirleri.

Ev halkı için hiç korkmaz kardan

Vardır herkesin kırmızı kumaştan giysileri.

İnce ketendendir kaftanı, erguvandır rengi;

Tanır herkes kocasını, hem de sayar,

Akıl danışır ona kentin yaşlı erkekleri.

Keteni işler, değerli giysiler yapar;

Satar tüccarlara pahalı kemerleri.

Güzellik ve gücüyle öne çıkar hep,

Gönlü rahattır beklerken gelecekleri.

Bildirir sevgi öğretisini herkese,

Söyler insanlara anlayışla bilgelikleri.

Evin gelişsin diye uğraşır tüm dikkatiyle,

Kınar her çeşidinden tembellikleri.

Çocukları minnetle baştacı eder kadını,

Övgü şarkısıdır mutlu kocasının söyledikleri:

"Pek çok kadın erdemiyle göstermiştir kendini;

Ama sen hepsinin üstünde aşmışsın."

Boştur naz ve işve, soluverir güzellik,

Dindar bir ruhtur sadece kadının süsleri.

Yararlandırın onu çalışmasının ürününden,

Adını dillerde dolaştırsın hayırlı eylemleri!

Eduard Baneth

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli Başarılar

Genç evlilerin taşındığı Neuhof 4 numaradaki ev, inanç ve sevgi üstüne kurulmuş en saf bir mutluluğun yuvası oldu. Bu yuvanın mükemmelliğini yalnızca çocukların eksikliği gölgeliyordu. Bu eksikliği de onlar, elli yıl süren ortak hayatlarını ateşleyen yüce bir sevgiyle giderdiler.

Birleşmelerinin dinsel törenle kutsandığı günü, her yıl yüce bir bayrammış gibi kutlamışlardır. Moses ne zaman önemli bir girişime başlasa ya da ibadete veya insan sevgisine hizmet verecek bir binanın temelini atsa, tören için çoğu kez 10 Haziran gününü saptardı. Batı inanç kökenli bir davranış değildi bu; hayatındaki sevinilecek her olayı birbirine bağlamayı, kendi değişiyle, "Dünyadaki hayatına göksel bir cennet biçimi vermeyi" amaçlıyordu.

Evlenmelerinin 42. yıldönümünde Montefiore günlüğüne şöyle yazar: **"Yeryüzünün hiçbir yerinde benim Judith'imden daha iyi, daha sevecen bir kadın yoktur; onun tek bir gayesi vardır: Kocasını mutlu ve memnun etmek. Tanrı ona tüm mutlulukları ihsan etsin!"**

Judith kocasının gerçekten bir yardımcısıydı; onun akıllıca tavsiyelerini, Moses bütün girişimlerinde hep dikkate almak gereğini duymuştur. Evliliklerinin ilk yılında Moses, her yıl altı hafta sürecek bir askeri eğitime katılmak zorunluluğuyla karşılaştı. Ona her sabah kılıcıyla eşarbını taktırtan, sonra onun göreve gitmesini pencereden mutluluk dağıtan

bakışlarıyla seyreden yine karısıydı.

Montefiore ve askerlik? Nasıl olmuştu bu?

Moses'in Judith'le nişanlandığı sırada I. Napolyon kudretinin doruğundaydı, birçok devleti ve ülkeyi egemenliği altına almıştı. Fransız–İspanyol donanmasının 1805'te, Trafalgar deniz savaşında İngilizlere yenilmesi üzerine Napolyon, İngiltere'ye karşı bir kıta ambargosu uygulattı; böylece de adamın Avrupa ülkeleriyle tüm ticaretini ve ilişkisini kesti. Napolyon'un İngiltere'ye saldırması tehlikesine karşı İngiltere kralı (82) bir milis ordusu kurdurdu, eli silah tutan bütün yurttaşlar bu orduya seve seve katıldı. Moses'in birliği, üçüncü yurt savunma alayıydı, burada dört yıl süren hizmetinin sonunda rütbesi yüzbaşılığa yükseltildi.

Bu askerlik hizmetinin, Moses'in mesleki çalışmalarına pek bir zararı dokunmuştur. Rothschild ailesiyle akrabalık ilişkisi kurduktan sonra, bunların bankasında para ticaretine katılmak olanağını bulmuştu. Bu iş, Napolyon savaşlarının etkisiyle çok büyük bir genişliğe ulaşmış bulunuyordu; çünkü her yerde olduğu gibi İngiltere'de de para darlığı vardı. Bankaların problemi, şimdi devlete borçlarını ödeyebilmesi, giderlerini karşılayabilmesi ve memurlarına ücretlerini verebilmesi için olanaklar sağlamaktı. N. M. Rothschild bu doğrultuda kolları sıvayanlardan biri oldu, kıta Avrupası'ndaki akrabalarının da güçlü parasal desteğine sahipti. Henüz telgraf icat edilmemişti; ama o akrabalarıyla bir çeşit telgraf aracılığıyla haberleşiyor ve hatta posta güvercinleri kullanıyordu. Bu sayede de öteki İngilizlerden önce bazı bilgiler ona ulaşıyordu; örneğin Napolyon'un Elbe Adası'na kaçtığını ve Waterloo savaşını müşterilerine herkesten önce bildirebilmişti.

Savaş tehlikesi giderilip de ekonomik kriz atlatılınca, Montefiore yorucu borsacılık işinden çekildi.

Başka planlarla uğraşmaya koyuldu.

Gemiler ve mallar eskiçağdan beri sigorta ettiriliyordu. 1666 yılında 13.000 ev ve 89 kiliseyi küle çeviren büyük Londra yangınından sonra bir yangın sigortası şirketi de kurulmuştu. Lâkin sigorta yaptıranlar yıllarca taksitlerini ödedikleri halde onlara, ödül niteliğinde, herhangi bir prim verilmesi gereği duyulmuyordu. Bu durum Montefiore'de, sigorta olacaklara ya da onların varislerine mutlaka çıkar sağlayacak bir sigorta modeli düşünmesine yol açtı ve bir "hayat sigortası" şirketi kurmaya karar verdi.

Rothschild de planı onayladı; böylece 1824 yılında ilk büyük İngiliz hayat sigortası kurumu "Allianz" çalışmalarına başladı.

Pek çok Yahudi, Allianz'ın listelerine kaydoldu. O dönemin Yahudileri törelere çok katı biçimde bağlı ve ölçülü davranmaları sonucu özellikle çok ileri yaşlara ulaştıkları, sigorta olanlara da paraları hayatlarının sonunda ödendiği için, Allianz'ın önemli kazançlar elde etmesini ve Allianz'la birlikte ölünceye kadar genel müdürlüğünü yapan kurucusu Montefiore'nin bu kazançtan pay almasını doğal karşılamak gerekir.

Dünya çapında geniş kapsamlı başka bir girişim de doğuşunu ve gelişmesini Moses'e borçludur.

82 İngiltere Kralı III. George, 1760–1820 arasında 60 *yıl* tahtta kalmıştır.

Her ne kadar daha 18. yüzyılın başlarında taşkömürünün kurulu borular döşenmek suretiyle dağıtım şebekesi kurulmuş ve aydınlatmada kullanılmaya başlanılmışsa da yüzyıl sonra dahi, bu yeni ışıktan sokakların aydınlatılmasında yararlanmaya hâlâ karşı çıkılmaktaydı. Ancak 1808'de Avusturyalı Winz'ler, Londra sokaklarını gazla aydınlatma iznini alabildi. Fazla aydınlatılma 1814'e kadar İngiltere'nin bütün kentlerinde gerçekleşince, kıta Avrupası da bu tür sokak aydınlatmasını öğrendi; bunu sağlayan da "Imperial" adında bir gaz şirketi oldu.

Kurucusu kimdi bu şirketin, yöneticisi kimdi?

Dostumuz Moses Montefiore!

Ne var ki kıta Avrupası da gaz ışığını başlangıçta İngiltere'de olduğu gibi kuşkuyla karşıladığı için yeni şirket "Imperial" yıllarca zararına çalıştı. Böyle bir girişim çok paraya mal olduğu ve kendisine defalarca şirketi feshetmesi söylendiği halde Montefiore bunu yapmadı. Eserinin eninde sonunda başarıya ulaşacağı inanandaydı. Olaylar onu haklı çıkardı: 1826'da Berlin ve Hannover olumlu karara vardı. Havagazıyla aydınlatılmayı benimseyen kıta Avrupası'nın ilk kentleri oldular. **Onları başka kentler izledi; her yerde "Imperial" gaz tesisleri kuruldu.** Şirket şimdi, az bir çabayla binlerle para kazanmaktaydı artık.

Avrupa'nın her tarafında şirketin hizmetinde çalışan binlerce görevli vardı. Montefiore bu kentlere gidince, şirket hesap defterleri çok sıkı denetimden geçiyordu. Fakat akşam olunca şirkette çalışanların hepsini, neşeli bir ziyafette etrafına topluyordu; çünkü teker teker herkesle tanışmaya ve tüm personeli birbirleriyle çok iyi anlaşmış halde görmeye büyük önem vermekteydi.

İngiliz Yahudileri, Moses Montefiore'nin iş hayatındaki başarılarını gururlu bir sevinçle izliyorlardı. Moses koyu dindarlığı, dürüst hakseverliği, güven veren kibar davranışıyla onlara, İngiliz Yahudilerinin haklarını koruma etkinliklerinde temsilcileri olmaya layık kişi gibi göründü. Böylece de -henüz genç olmasına rağmen-dindaşları arasında önemli bir rol oynamaya başladı: Londra'daki İspanya-Portekiz Yahudileri cemaatinin başkanlığına seçildi. Bu sıfatıyla da giderlerinin çoğunu kendisi karşılayarak bir cemaat hastanesi kurdu. Keza, yoksul gelinlere çeyiz sağlayan bir derneği de hayata geçirdi.

Ama onun asıl önemli katkısı, cemaatin okullarına kendisini adamasında görülür. Okullara yakın ilgi göstermekten hoşlanıyordu. Bu ilgi, Konukka Bayramı (83) kutlanırken okullarda görünmek, sınavlarında hazır bulunarak dönem sonunda öğrencilere yararlı armağanlar vermekle sınırlı kalmıyordu.

Her yıl Purim Bayramı'nda (*) "Gate of Hope" (Umut Kapısı) adlı okulu ziyaret ediyordu; buranın yatılı öğrencileri genellikle fakir insanların çocuklarıydı. Burada her çocuk Purim bahşişi olarak en az bir mark alırdı; -bu bahşiş çocuğun ailesinin yoksulluk derecesine göre belirleniyordu-böylece bazı çocuklar dört veya beş mark da alabiliyordu. Çocukların, içinde para bulunan küçük zarfları, okulun önünde bekleyen annelerine sevinçle vermelerini seyretmek, keyif veren bir manzaraydı gerçekten.

Ama Montefiore sadece, yolunu yüzleri sevinçle parlayarak gözleyenlerin bulunduğu yerlerin konuğu değildi; hayır, cemaatinin evlerinin birinde, ölüm ailenin değerli bir bireyini

83 Konukka (Hanuka) Bayramı: Kudüs Tapınağının yeniden ibadete açılışını anma bayramıdır.

alıp götürmüşse oraya da hemen koşardı. O zamanlar büyük kentlerde cemaatler henüz çok küçüktü; bu bakımdan ölen biri için son saygı hizmetinin yönetimi, para karşılığında bu işi gören yardımcı elemanlara bırakılmıyordu. Cemaat üyeleri, cenazeyi defnetmek için gerekli hazırlıklara yardım etmeyi boyunlarının borcu bir görev sayıyorlardı; böylece de erkekler basit tabutlar yapıyor, kadınlar kefen dikiyordu. Montefiore de, bir aristokrat, bir zengin, bir cemaat başkanı olduğu halde, Yahudi kardeşlik sevgisinin bu görevlerinden kaçınmamış; keza karısı da, Moses'in planladığı ve yarattığı her işe olduğu gibi bu etkinliğe de anlayış göstererek katılmıştır.

Öte yandan o, kocasının gerek iş hayatında, gerekse fahri hizmetlerinde çok yoğun bir çalışma temposu içinde bulunmasına rağmen, yine de asla savsaklamadığı bilgilenme çabalarına da katılmıştır. **Akşamları, şöminedeki ateş tatlı tatlı çıtırdarken mutlu çift, Fransızca, İtalyanca, İbranice çalışır ya da coğrafya ve etnoloji kitapları okurdu.** Harita üzerinde şu ya da bu ünlü bir yeri arayıp da buldukları zaman ise, uzun bir gezinin önsezisiyle dolarak bir süre suskun kalırlardı. Ne var ki, henüz Londra ile yakın çevresinden daha öteye gidebilmiş değildiler. Fakat çok yakında Moses ve Juditlı Montefiore, yolculuk keyfiyle dolu Alman şairinin şu sözünü gerçekleştireceklerdi:

"Tanrı birini gerçekten kayırmak isterse, onu uzak dünyalara gönderir."

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Birinci Filistin Yolculuğu

Günümüzde Kutsal Topraklar'a gitmek isteyen kimse, hızlı bir vapur ve ekspres trenle -her türlü rahatı da sağlanmış olarak-en geç sekiz günde hedefine ulaşmaktadır.

Moses ve Juditlı Montefiore, 1827 yılında, Filistin'e ilk seyahatlerini yaptıklarında, yolculukları hiç de böyle hızlı olmadı; birkaç ay uğraşmak zorunda kaldılar.

Montefiore, Paris'te, 4072 franka bir seyahat arabası yaptırttı. Bu araba Dover'de gemiye yüklendi, Kalais'te karaya çıkartıldı. Fransa bu arabayla geçildi ve Mont Tenis üzerinden İtalya'ya gelindi.

Montefiore çifti Napoli'de, Malta Adası'na gitmek üzere tekrar gemiye bindi.

Malta'ya gelişleri Montefiore'ler için hem ziyaret hem ticaretti. Burada İngiliz ipek şirketinin ipek çiftlikleri vardı; şirketin başkanı da Moses Montefiore idi. Şirkette çalışanlarla şirket için çalışanları toplam yüz kırk kişiyibir şölene davet etti; burada herkes canının istediği gibi yemek ve içmek olanağını buldu.

Dostlarımızın Malta'da az daha hiç arzu etmeyecekleri kadar uzun bir süre kalmaları zorunlu olacaktı; çünkü her an bir Türk-Yunan savaşının çıkmasından korkuluyordu. Bunun sonucu olarak da hiçbir kaptan, Montefiore çiftini İskenderiye ve Yafa'ya götürmeye yanaş-mıyordu. Sonunda bir kaptan bulundu; ama yolculuk ücreti olarak da 400 sterling ödemek zorunda kaldılar. Bindikleri "Leonides" adlı yata, "Gamett" savaş gemisiyle dört gemi daha eşlik ediyordu.

İskenderiye'de Montefiore çifti dostça karşılandı. İskenderiye limanında yatan İngiltere'nin Akdeniz filosu komutanı Amiral Codringten ile İngiliz konsolosuna verilen tavsiye mektupları seyyahlarımıza büyük-küçük bütün kapıları açtırmıştı. Kahire'ye kadar da gittiler ve amiralin

aracılığıyla Muhammet Ali Paşa'nın huzuruna kabul edildiler; paşa, daha sonra konuklarını birer fincan kahve içmek ve rahatça sohbet etmek için yanında bir süre alıyordu.

Montefiore'ler Moses'ın liman kentinde yılbaşını ve tövbe gününü geçirdiler. Filistin'e gitmek üzere yola çıkmak istediklerinde, hiç hesapta olmayan bir yığın zorluk karşılarına dikildi.

Akka'da veba ortalığı kavuruyordu; Suriye'de iç savaş vardı, buranın Hıristiyanları güvenliklerini sağlamak için dağlara çekilmek zorunda kalmışlardı. Sivrisinek musibeti bu yıl her zamankinden çok daha fazla rahatsız ediciydi. Yunan korsanlar denizi güvensiz bir hale sokmuşlardı. Bayan Judith ateşlenip hastalandı, Moses de kendini pekiyi hissetmiyordu.

Bütün bu olumsuzluklar, çok iyi tasarlanmış seyahat programının üzerine kalın bir çizgi çekmişti.

"Atalarımızınkinden çok daha büyük bir hevesle Moses'dan çıkmak istiyorduk; Tanrı'nın yardımıyla tekrar yurdumuza dönünce, Fesah Bayramı'nda, Mısır'dan çıkış için hiç kimse bizim kadar coşkulu bir kalple Tanrı'ya şükredemeyecektir" diye yazar Montefiore günlüğüne.

Sonunda Yafa'ya gitmeyi göze aldılar. Güvenli olsun diye yolcularımız Türkler gibi giyinmişti; bu sayede yolculuk boyunca hiç rahatsız edilmediler. Uzun uzadıya görüşmelerden sonra Filistin'in kutsal toprağına girme iznini aldılar.

17 Ekim günü, öğleden sonra saat 5'te Moses ile Judith, Davut kapısından Kudüs'e girdiler.

Kutsal kenti gördüklerinde atlarından inmişlerdi. Çünkü atalarının bir zamanlar kanlarıyla suladıkları ve İsrail'den dünyanın dört bir yanına dağılırken üzerinde yürümüş oldukları patikalardan, at sırtında yüksekte değil -yas tutanlar gibi-yayan geçmek istemişlerdi.

Bu yüce kentin bir zamanki görkeminin hazin anıları yüreklerini doldururken, öte yandan şu anda, yer yuvarlağı üstünde milyonlarca Hıristiyanın ve Yahudinin gönüllerinde sımsıcak özlemini duyduğu bu kentte bulunmanın bilinciyle de mutlu oldular. Bundan dolayı da kalpleri minnettarlıkla dolu olarak dua ettiler:

"Sana şükürler olsun ey ebedi olan, ey Rabbimiz, evrenin hükümdarı; bize hayat ve sağlık bahşettin, bize buralara kadar gelmeyi nasip ettin!"

Ne var ki hayal kırıklığına uğradılar.

Kral Davut'un "rahiplerden bir devlete" egemen olduğu bu yerde, Bilge Süleyman'ın türlü görkemlerdeki sarayının bulunduğu bu yerde şimdi "yanmış, yıkılmış, viraneye dönmüş bir kent" bulmuşlardı. Bunda şaşılacak bir taraf yoktu: Kudüs on altı defa fethedilmiş, yedi defa yerle bir edilmişti. Kutsal Topraklar'ın 19. yüzyılın sonlarında, iki bin yıllık uykusundan uyanmaya başlayacağını o günlerde kimse sezinleyemezdi.

Kentin durumu ne kadar umutsuzsa, halkı da o kadar yoksuldu. Genellikle başka ülkelerdeki dindaşlarının bağışlarıyla yaşamaktaydılar. Bu yolla elde edebildikleri birazcık geliri de, düşük ücret olan Türk memurlar onlardan alıyorlardı.

Montefiore, şubat günü İspanyol Yahudileri Sinagogu'na gelince, cemaatine yüklüce bir para bağışında bulunmak istedi. Cemaat başkanı hemen böyle bir şey yapmamasını tavsiye etti: "Şayet kent yöneticilerimiz bunu öğrenirlerse, vergilerimizi artırırlar!"

"Ağlama Duvarı"na yakın evlerin sahibi Yahudiler yılda 300 lisa -6000 mark-ödemek zorundaydılar; bu parayı da sırf bir zamanların tapınağının bu son kalıntısı önünde Kudüs'ün düşmesine duydukları acıyla ağlamak hakkı için veriyorlardı.

Duvarın önünde dua eden dindaşlarının görüntüsü, iki dostumuzu derinlemesine sarsmıştı. Fakat yine de Tanrı'nın yüce takdirine şükrettiler; Yahudilerin başka halkların arasında kaybolup gitmesine izin vermediği, aksine sadık kulları olarak onların bunca acı ve baskı altında dahi varlıklarını en harika şekilde korumalarını sağladığı içindi şükranları.

Filistin Yahudilerinin acı yazgısını biraz yumuşatmak istemek, Kudüs'te Türk validen Montefiore'lerin tek ricası oldu. Valinin kendilerini kabul etmesi sırasında Doğu ülkelerinde konaklama ilişkileri söz konusu oldu.

"Burada kalmakta olduğunuz yerden memnun musunuz?" diye sordu vali:

"Çok memnunum."

"Sahi mi? Peki, nerede kalıyorsunuz?"

"Bay Amzalak'ın evinde."

"Nasıl? Bir Yahudinin yanında mı?" diye bağırdı Doğulu yönetici öfkeyle. "Rum manastırında kalmak istemediyseniz, size kentin içinde bir ev tahsis ederdim; ama bir Yahudinin yanında kalmak, bir Yahudi'nin!.."

"Ekselans!" diye karşılık verdi Montefiore çok sakin bir tavırla. "Yahudi din kardeşlerimden başka hiç kimsenin yanında yaşamak ve ölmek istemem!"

Vali biraz sıkıntılı bir duruma düşmüştü. Gösterdiği apaçık bağnazlıktan dolayı utanmıştı. Hemen, İsrail cemaatine karşı önyargılı davranmayı veya nefret duymayı asla düşünmediğini belirtti. Aksine kendisi, İslami inancından her kişi gibi, Yahudileri, dost ve kardeş olarak görmekteydi. **Sonra da, "İslamın on iki yüzyıllık tarihi boyunca Yahudilere uygulanmış herhangi bir baskı gösterebilir misiniz?" dedi.**

Montefiore böyle bir baskıyı hatırlamıyordu.

Bu kadarı yeterdi; valinin makamındaki sohbet çok samimi bir mecraya dökülüvermişti.

Sonunda vali -dostum diye hitap ettiği-Moses'e çok saygılı sözcüklerle yazılmış bir izin mektubu verdi; bu mektup kutsal yerleri ziyaretini kolaylaştıracak, hatta bazı yerlere ancak bu sayede girebilecekti.

Kutsal Topraklar'daki Yahudilerin ekonomik sefaletini azaltmak, valinin iktidarında olan bir iş değildi. Burada mutlaka tüm dünya Yahudilerinin katkıda bulunacağı bir yardım yönetimi kurulmalıydı. Bunun için de iki seyyahımız, yoksul Filistinli dindaşlarının yararına tesisler kurmak olanağını düşündüler. Bu amaçla da Kudüs cemaatinin ileri gelenleriyle birçok görüşme yaptılar.

Bazı işler planlandı; iki dostumuzun Kutsal Topraklar'da kalışı birdenbire tehlikeye girmeseydi, bu işleri gerçekleştireceklerdi de. Gelgelelim bazı söylentiler ortalığı kaplamıştı, gelen haberler eskisine oranla çok daha inandırıcı ve huzur bozucuydu; bunlara göre Yunanistan ile Türkiye arasında düşmanca girişimler şimdi gerçekten başlamak üzereydi.

Dostlarımız bu yüzden kutsal kenti alelacele terk edip Yafa'da bir İngiliz gemisine binerek denize açıldılar. Fakat ansızın etraflarının yedi Türk savaş gemisiyle kuşatıldığını görünce,

kapıldıkları dehşeti kimse sözle anlatamaz. Silahlar patladı, imdat çığlıkları yankılandı – İngiliz gemisi beyaz bayrak çekmişti; fakat ancak uzun görüşmelerden sonra, sabah şafak sökerken, bir yanlış anlama olduğu açıklandı: **Türkler iki direkli İngiliz yelkenlisini, Yunan savaş gemisi sanmışlardı.**

Ne var ki iki dostumuzun dert küpü, bu sıkıntıyla henüz dolmuş değildi.

İskenderiye limanına girdiklerinde burası Türk savaş gemileriyle dolmuş bulunuyordu. Birdenbire parlak bir yangın alevi akşam göğünü kızıla boyayıverdi ve gök gürültüsünü andıran sesler havayı titretti.

Ne olmuştu?

Bir Türk kaptan korvetini iki yüz tayfasıyla birlikte havaya uçurmuştu, bunu da çıkartılmak istendiği askeri mahkemeye çıkmamak için yapmıştı.

İngiliz gemisi bu patlamadan hiçbir zarar görmemişti. Fakat yeni tehlikelerin tehdidi altındaydılar. İskenderiye'de dostlarımız karaya ayak basınca, halkın çok büyük bir heyecan içinde olduğunu gördüler: Kısa süre önce Navarino savaşının haberi gelmişti.

Bir savaş ilanı söz konusu olmadığı için kimse böyle bir çatışmayı beklemiyordu. Hayli zamandır korkusu çekilen şey böylece gerçekleşmiş oluyordu.

Savaşın nedeni, Yunanistan'ın Türk egemenliğinden kurtulmak için yıllardan beri yürüttüğü zorlu çabalardı. İngiltere, Fransa ve Rusya bu çabaları destekliyordu; fakat bunu Yunanistan'ın Türk egemenliğini tanıması ve sultanın da her yıl haraç ödemesi koşuluyla yapmaktaydılar. Lâkin Türkiye bundan hoşnut değildi. Müttefik devletler ise Balkan Yarımadası'nda yeniden barış ortamının kurulmasına büyük önem veriyorlardı. **Bu amaçla da derhal bir ateşkes yapılmasını isteyerek filolarını Akdeniz'in doğusuna gönderdiler; niyetleri Türk filosunun müttefiki olan Moses filosuyla birleşmesini önlemekti. Fakat bu birleşme olmuştu.** Bu sırada bir top atışı oldu. Topu kimin ateşlediği bugüne kadar anlaşılamadı. Bunu herhalde Türkler yapmış olacaktı. Birden gemilerin hepsinde alarm verildi. Bir saatten kısa bir zaman için savaş tüm şiddetiyle başladı. Akşam karanlığı çökmeden önce Navarino'da hilalli bayrağın altında birleşmiş donanmanın tamamı yok edilmiş bulunuyordu. (20 Ekim 1827) (84)

Her an yeni bir çatışma olabilirdi; buna rağmen Montefiore çifti bir Fransız guletine binerek dönüş yolculuğunu göze aldılar.

---

84 Nauarino Savaşı: Osmanlı Devleti'ne karşı Mora'da ayaklanan Yunanlılar 1822'de bağımsızlıklarını ilan ettiler. İsyanı bastırmak isteyen Osmanlı-Mısır ordusu 1827'de Atina'ya girdi. Bunun üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya, Londra'da bir antlaşma imzaladılar. Bu antlaşma Yunanistan'ın bağımsızlığını kabul ediyor ve bunu tanımadığı takdirde Osmanlı Devleti'ne baskı uygulanmasını öngörüyordu. Osmanlı Devleti bu öneriyi kabul etmedi. Bunun üzerine üç devlet, Osmanlıları kabule zorlamak amacıyla Amiral Codringten komutasındaki donanmalarını Doğu Akdeniz'e yolladı. Aslında bir gövde gösterisi amacını taşıyan bu hareket, Yunanistan'ın güneyinde Navarino limanında demirli duran Osmanlı-Mısır donanmasına ateş açılmasıyla savaşa dönüştü. **Gafil avlanan Osmanlı-Mısır donanmasından 57 gemi yandı ve 6000 denizci şehit oldu.** Müttefik donanması hiç kayıp vermedi. Bu olayın ardından Rusya Osmanlı Devleri'ne savaş açtı. Osmanlı 14 Eylül 1829'da Edirne Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldılar; diğer koşulların yanı sıra Yunanistan'ın bağımsızlığını da kabul ettiler.

Bir tehlikeyle karşılaşmadan hayli yol aldılar. Derken Malta göründü. Kıyıdaki ışıklar çok net görülmekteydi; en geç iki saat içinde limana varılabilirdi. Fakat vakit geçti; karanlıkta kıyıya yanaşmak ise tehlikesiz bir iş değildi. "Ne zararı var? Geceyi gemide geçirelim. Sabah ola hayır ola!"

Birden rüzgâr döndü. Fırtına halini aldı; hayır, fırtına denmezdi buna, bir kadırgaydı; küçük gemiyi çalkalanan denizin üstünde oradan oraya savuruyordu. Her an tekneyi batırabilirdi.

Şiddetli fırtına bir türlü dinmek bilmiyordu. Tehlike her geçen dakika biraz daha artmaktaydı. Tan yeri ağarırken gemi Malta'dan beş İngiliz mili açığa sürüklenmiş bulunuyordu.

Kabaran dalgalar yavaş yavaş düzleşti, gulet doğru rotasını yeniden buldu ve kıyıya yanaşmak hiçbir zorlukla karşılaşılmadan gerçekleşti. Yurda dönüş yolculuğunun bundan sonraki kısmı güzel geçti. Fakat açık denizde Bayan Judith'in deniz tutmasından ötürü, çektikleri sözle anlatılır gibi değildi.

Bizim Moses'in ise, çok sıkıntılı deniz yolculuğundan gözü hiç de yılmış değildi. Aksine yeni yolculuklar için planlar yapmaya başlamıştı bile. Viyana'ya gitmek istiyordu; Berlin, Rotterdam, Cenevre'yi ve gaz şirketinin öteki şubelerini ziyaret edecekti.

Buna karşın Bayan Judith bir yolcuğun, en azından bir deniz yolculuğunun lafını bile artık ettirmedi. Daha sonraları evinin balkonundan, fırtınanın kamçıladığı denize baktığı zamanlar, tüyleri ürpererek hep o korkunç geceyi hatırlar ve yurttaşlarının şu sözleriyle dua ederdi:

"Oh, hear us, when we cry to Thee

For those in perils on the sea."

Biz de bunu şöyle söyleyebiliriz:

"Tanrım, kurtar, ölümden ve tehlikeden

Vahşi dalgalar içinde çırpınanı!"

BEŞİNCİ BÖLÜM

Özgürlük ve İnsanlık İçin

Moses'in hayalini kurduğu yeni yolculukların hiçbiri gerçekleştirilemedi. Avrupa başkentlerini ziyaretten çok daha önemli işler, Montefiore'nin Londra'da bulunmasını zorunlu kılmıştı.

Etkileyici, saygın durumu, zenginliği, özellikle de güven verici centilmen kişiliği, ona kentte ve devlet katında makam sahibi birçok kimsenin dostluğunu kazandırmıştı. Hatta, Amiral SörEdward Codrington'un tavsiye mektubu üzerine Dük Clarence ile tanışması sayesinde saraya da girmeyi başarmıştı. Bir süre sonra kralın da (*) huzuruna kabul edildi. Bu kabul biraz da Dük Norfolk sayesinde gerçekleşti; bu zat eylemlerinden dolayı dostumuzu takdir ediyordu ve tıpkı Yahudiler gibi hukuksal eşitlik için uğraş veren İngiliz Katoliklerinin önderiydi.

Fakat Moses'in, bütün bu ilişkilerden yararlanarak rütbeler ve makamlar elde etmeye çalışmasının, sadece kendi çıkarı için olduğunu sanmak bir yanılgıdır. Kral saraylarının odalarına ayak basmak olanağını elde ettiği ilk günden itibaren ulaşmak istediği tek bir ereği

vardı: Tüm nüfuzunu dindarlarının yararına kullanmaktı bu.

Ne var ki, İngiliz Yahudileri hâlâ çeşitli kısıtlamaların baskısı altındaydı. Gerçi bunlar tüm keskinliğiyle uygulanmıyordu; ama yine de gerek Yahudiler, gerekse ön yargısız Hıristiyanlarca özgür bir ülkeye yasaklamalar olarak nitelendirilmekteydiler. Örneğin, hiçbir Yahudi toprak sahibi olamazdı; alt ya da üst meclise (**) girmesinden geçtik parlamento seçimlerine bile katılamazdı.

(*) Kral Hannovar hanedanından IV. William'dır. (1830-1837)

(**) Alt meclis, İngiltere halkının seçtiği milletvekilleri meclisidir. Ülkemizde Avam Kamarası diye tanınır. Yasama organıdır. Kuruluşu 13. yüzyıla kadar uzanır. Önem kazanması 17. ve 18. yüzyılda olmuştur. 1642-1648 iç savaşı, parlamentonun kralın yetkilerini sınırlandırması için yapıldı ve sonunda kralın kafası kesildi. Avam kamarasının hayatına canlılık getiren partiler kuruldu ve 1688 devrimi patlak verdi. Hannover hanedanından krallar avam kamarasının önem kazanmasına katkıda bulundular. 1832 reformu seçme-seçilme haklarını genişletti. Fakat kadınlara oy hakkı ancak 1928 de tanındı.

Üst meclis, kentsoyluların meclisidir. Ülkemizde lordlar kamarası diye tanınır. Avam kamarasıyla birlikte 13. yüzyılda kuruldu. 18. yüzyıldan itibaren avam karamasının yanında önemi ikinci plana düştü. Viktoria çağında, ülkenin sanayileşmesi karşısında zamanı geçmiş bir toprak aristokrasisinin temsilcisi olan lordlar kamarasının gerilemesi daha da belirginleşti. 1911'de çıkarılan yasayla lordlar kamarasının yasama yetkisi elinden alındı. O tarihten beri kamaranın sadece yasa tasarılarını erteleyici bir veto hakkı vardır. Bir şeref kurulu haline gelmişti. Montefiore'nin zamanında henüz yasama yetkisine sahip bulunuyordu.

Bu nedenle Montefiore ile Rothschild hukuksal eşitlik adına bütün kısıtlayıcı yasaların yürürlükten derhal kaldırılmasını öngören bir dilekçeyi parlamentoya sundular. Norfolk ve St. Alban dükleri, Lord Bexley, ülkenin piskoposları, özellikle de büyük tarihçi Macaulay (***) en sıcak şekilde Yahudileri desteklediler. Buna karşın Dük Wellington bu desteği göstermedi. (Napolyon'un yenilgiye uğratıldığı Waterloo Savaşı'nda komutayı Mareşal Blücher'le paylaşmış bulunan) Bu dük, Yahudilerin haklı isteklerinin aleyhinde de konuşmadı; kendisi Yahudilere parlamentoya seçilme hakkı verilmesinden yana değildi.

(***) Sör Thomas Macaulay (1800-1859) İngiliz siyaset adamı ve tarihçisidir. 15 ciltlik "İngiltere Tarihi' en önemli eseridir. İngiliz dilinin ustalarından biri sayılır.

Yahudilerin dilekçesi başarı elde etti. Yahudi yasalarının kaldırılmasına ilişkin tasarı, alt mecliste hiçbir itirazla karşılaşmadan kabul edildi. Böylece hakkaniyet ilkesi, kökleşmiş önyargılar karşısında bir zafer kazanmış oluyordu. Bu zaferin kazanılmasında Macaulay'in aralıksız sürdürdüğü çabaların etkisi hiç de az değildir. "Yahudilerin yurttaşlığının yetersizliği üzerine" adlı bir yazısında, Yahudilere reva görülen haksızlıkları, çok etkileyici bir dille tüm İngilizlerin gözleri önüne sermişti.

Tasarı, yasa olarak kesinlik kazanabilmesi için, görüşülmek üzere, üst meclise

gönderileceği sırada, bakanlık aykırı bir tavır takına-

rak bundan vazgeçildiğini bildirdi. Bu yüzden Montefiore bir defa daha dilekçe verdi.

Bu defa da alt meclis söz konusu tasarıyı 137 çoğunluk oyuyla kabul etti. Fakat Dük Saffex, bu tasarıyı Westminster semtinden aynı görüşteki 7000 kişinin imzaladığı bir dilekçeyle birlikte üst meclise verince, dilekçe reddedildi.

Ne var ki Montefiore ile dindaşları, eşit haklar için yürüttükleri mücadeleden vazgeçmediler. Bu arada kısıtlamalar öngören maddeler şeklen kaldırılmamış olduğu halde, 1835 yılında David Salomon adında bir Yahudi Londra ve Middlesex Şerifi (85) seçildi.

Kraliçe Viktoria'nın (*) 1837'de tahta çıkmasıyla İngiltere için umulmadık bir gelişme çağı, İngiliz Yahudileri için de baskılar ve geriye itilmeler çemberinden kurtulma dönemi başladı.

(*) Viktoria (1819-1901), İngiltere Kraliçesi ve Hindistan İmparatoriçesi. 1837'de amcası IV. William 'dan sonra tahta çıktı. Belçika Kralı'nın oğlu Prens Albert'le evlendi. 64 yıl süren yönetimi boyunca, güçlenen burjuva sınıfı karşısında monarşiye yeniden değer kazandırdı ve yıkılmaktan korudu. Radikal, liberal ve muhafazakâr siyasal akımlara karşı tarafsız tutumuyla örnek bir devlet başkanı oldu. Onun zamanında İngiltere, dünyanın en önemli devleti oldu.

Onun yönetimi altında, insanlığın iş yaratma alanlarının tümünde Yahudilerin serbestçe etkinliğini sınırlayıcı son kısıtlamalar da kalktı. O zamandan beri İngiltere'nin Yahudileri, özgür büyük vatanlarının refahını sağlamak ve artırmak yolunda, Hıristiyan kardeşleriyle birlikte yoğun bir yarışma coşkusu içindedir. Devlet ve kent yönetimi hizmetinde, orduda ve donanmada, sanatta ve bilimde, ticaret ve sanayide -kısacası her alanda-Yahudiler en yüksek mevkilerde üstün başarılar gösterdiler ve fakat -çok acı olan da budur-yazılı olmayan yasalar onların yeteneklerini değerlendirmelerini, güçlerini geliştirmelerini engellemişti.

Yahudilerin Hıristiyan hemşehrileriyle eşit haklara sahip yurttaşlar haline gelmesi uğraşında Montefiore'nin hizmetleri tartışılmaz sayılıyordu. Çevresinde büyük takdir görüyordu. Köleliğin kaldırılması şimdiye kadar gerçekleştirilememişti; çünkü köleleri çalıştıranlara, köleleri satın alırken ödedikleri paralan vermek olanağı bulunamıyordu.

Bu zararları karşılama parası toplam on beş milyon Sterlingden (üç yüz milyon mark) fazla tutuyordu.

Devlete kim avans verdi?

Montefiore ile Rothschild. Bunlar borcu üstlendiler ve böylece de yalnız vatandaşlarına değil, tüm insanlığa büyük bir hizmette bulundular.

Montefiore'nin saygınlığı her geçen gün biraz daha artmaktaydı. Ne var ki o, bütün bu siyasal etkinliklerinde, cemaatine yararlı olma ilkesini bir an bile gözardı etmiyordu.

İngiliz Yahudileri kendilerini inançları başka yurttaşlarından ayıran kısıtlamaların kalktığını görünce, İngiliz halkıyla kaynaşmaları yolunda karşılarında duran -dilde ve töredeki-yüzeysel

85 Şerif (Sheriff) İngiltere'de her kontlukta kralı temsil eden yöneticidir. Bir çeşit validir; hem idari hem adli yetkileri vardır.

engelleri de ortadan kaldırdılar.

Londra'da İspanyol Yahudileri cemaatinde vaazlar hâlâ İspanyolca veriliyordu. Cemaat makamlarının yazışmaları bir dilde yapıldığı gibi, alınan kararlar üyelere yine bu dilde bildiriliyordu. 1492 yılında İspanya'dan kovulan Yahudiler, gittikleri her yerde İspanyolca konuşarak eskiden yurtları olmuş olan İspanya'ya bağlılıklarını sürdürmüşler, böylece de tarihte benzeri bulunmayan bir sadakat örneği göstermişlerdir. Sonraki kuşaklar, özellikle de Balkan Yarımadası ülkelerinde yaşayanlar, günümüzde dahi, İspanyolcayı ana dilleri olarak konuşmaktadırlar.

Buna karşın 19. yüzyılın başlarında, Londra İspanyol Yahudileri çevresinde yetişen kuşaklar, İspanyolcayı yadırgadılar. İngilizcenin cemaatin dili olması doğrultusunda çok güçlü bir hareket başladı. Bu hareketin öncüsü Montefiore idi. Dinsel buyrukların yerine getirilmesinde gösterdiği ateşli çabayı, İspanyolca vaazların tümünün İngilizceye çevrilmesi girişiminde de gösterdi. Sözleri çok değerli olduğundan zaferi güç olmadı. İspanyol Yahudileri cemaati bu değişime rağmen varlığını korudu ve bugün hâlâ gelişmesini sürdürmektedir.

Bildiğimiz gibi Montefiore bu cemaatin başkanıydı. Görevini öylesine ciddiye almıştı ki yoksullar komisyonunun verdiği raporlara güvenmez, şahsen emin olmak ister, acıları dindirmek, gözyaşlarını kurutmak konularıyla doğrudan ilgilenirdi. Nitekim bir gün, sabah saat 10'dan öğleden sonra beşe kadar, merdivenleri sürekli çıkıp inerek tam 112 yoksul Yahudi ailesini evlerinde ziyaret etmiş, verilen raporların doğruluğundan emin olmak istemişti.

Buralarda gördüğü manzara sefaletti.

Eve döndüğünde cebinde bir kuruş bile kalmamıştı; bütün parasını yoksulların yoksulu olanlara dağıtmıştı.

İnsanları seven bu Yahudi, yüce ruhluluğunu başka mezhepten yardıma muhtaç kişilere de göstermişti.

Montefiore günün birinde kendisinden yardım dileyen bir mektup aldı. Bu mektupta bahtsız biri, içinde bulunduğu çok sıkıntılı durumu anlatıyor ve hayatına son vermeye kararlı olduğunu bildiriyordu. "Bir yabancıya, üstelik başka dinden biri olan size, bir ricayla başvurduğum içim bağışlayınız. Fakat sizin iyi kalpliliğinize ilişkin o kadar çok şey dinledim ki, benim şu son arzumu gözardı etmeyeceğinizi ummak cüretini gösterdim: Benim zavallı karım ile çocuğumu koruyunuz!"

Montefiore durumu hemen soruşturdu ve mektubu yazanın sözlerinin doğru olduğu anlaşılınca, dul kadını derhal himayesine aldı ve erkek olan çocuğunun da bir yetimhaneye yerleştirilmesini sağladı. Bu kadarla da yetinmedi; 1200 İngiliz lirası ödeyerek yetimhanenin yönetim meclisinde üye ve oy sahibi oldu; bunu da çocuğa iyi bakılıp bakılmadığını daha etkili biçimde denetleyebilmek için yapmıştı.

Yoksulun biri işyeri açmak için Montefiore'den 500 İngiliz lirası borç aldı. Girişiminde de başarı sağladı; birkaç yıl sonra da borcunu ödemek üzere sevinçle Montefiore'ye geldi. Fakat onun şu cevabıyla karşılaştı:

"Bu parayı gönül rahatlığıyla geri götürebilirsiniz, sevgili dostum. Bir kuruluşun ortaya çıkarılmasında size yardımcı olabildiğimi bilmek benim için yeterli bir geri ödemedir!"

Altın kalpli bu tutumunu Montefiore bütün insanlara göstermiş, yardımını dilemek için yanına gelen ile onun korumasına hiç ihtiyaç duymayan arasında ayrım yapmamıştır.

Bir gün akşamın geç saatinde kapısı çalındı. Kimdir gelen? Bankada çalışan bir stajyerdi ve kendisine verilen bir görevi yerine getirmek istemekteydi.

"Sabaha kadar vakti yok mu bunun?" diye sordu Montefiore biraz isteksizce.

"Hayır, inayetli efendim. Bana verilen herhangi bir görevi hâlâ yapmamışsam, günlük işimi tamamlamamış olurum. Ertesi güne iş bırakmak yoktur benim çalışmamda."

"Teşekkür ederim size; gerçekten güvenebileceğim bir gençsiniz!"

Montefiore bu gençle birkaç dakika daha görüşmüş ve gencin tiyatroya meraklı olduğunu öğrenince, Shakespeare'in eserlerinden oluşan lüks baskılı bir takımı ona hediye etmiştir.

Montefiore tanıdığına ve tanımadığına her zaman hep nazik ve yardımseverce davranmıştır.

Londra ile Ramsgate arasında özel bir salon vagonla gidip geliyordu. Öteki vagonların çok dolu olduğunu gördüğü zaman, yolcuların kendi salonundan yararlanmalarına gönüllü olarak izin verirdi. İstasyonda onu özel faytonu beklerdi. İstasyondan ayrılacağı sırada yaşlı, sakat kimseler görürse, arabasına onları bindirir; kendisi ya bir fayton tutar ya da yaya gitmeyi yeğlerdi.

Bu tür yardımseverce davranışları, onu çok geçmeden tüm Londra'da en popüler kişilerden biri yapmıştır.

ALTINCI BÖLÜM

"Kırların Sessizliğinde"

Büyük kentte yaz kış sürekli oturup aynı işi, aynı sıkıcı çalışma koşullarının boyunduruğunda yapan, bir yandan da trafik keşmekeşi içinde bunalan kimse, kasabalarda yaşayanlara gıpta ederek kırsal kesimde –çok küçük de olsa–bir ev sahibi olmayı arzular.

*

"Ne mutlu ona, övmeliyim sevinçle onu,

Kırların sessizliğinde yaşayanı;

Karmaşık çevrelerin hayatından uzaktadır,

Doğanın koynunda çocuklar gibi yatmaktadır;

Dürtücü tutkularını ünlerin ve şanın

Fırlatıp atmıştın üstünden artık;

Geçici hevesler ile hep istenen arzular,

Uyutulmuştur huzur dolu göğsünde.!"

*

diyor Schiller, "Messinalı Nişanlı" adlı eserinde.

Moses ve Juditlı Montefiore, 1822 yılında Londra'nın batısındaki Ramsgate kasabasında, deniz kıyısında, ormanın hışırtılarıyla çevrili yazlık evlerine ayak bastıkları gün, gözlerine ilk

çarpan, iki yanında süslü iki küçük kulenin yükseldiği, her yanını yeşillikler kuşatmış beyaz bir bina oldu. Tek katlı ana binanın cephesinde pek az pencere vardı; buna karşın zemin katındaki geniş bir veranda ile bunun üzerinde yer almış kemerli üç camlı kapıyla çıkılan bir balkon, onları adeta davet eder gibiydi.

"East Cliff Lodge"ydi burası!

Küçüktü; ama birbirlerine sevgiyle bağlı bulunduklarının bilincindeki iki insan yeterince büyüktü.

Bu harikulade görünümlü kır evini, yazlık olarak birkaç defa kiraladıktan sonra, 1832 yılında satın aldılar ve evliliklerinin yirminci yıldönümünde de buraya taşındılar.

Canayakın bu çift, son nefeslerine kadar burada yaşadı. Montefiore insan sevgisinin hizmetinde elde ettiği ve yarattığı ne varsa, hepsini burada tasarlamış ve burdan yönetmiştir. Ticari etkinlikleri ve resmi görevleri bir süre Londra'da oturmasını gerektirince, "hayatın depdebeli muhitlerinden" yeniden "kırların huzur dolu ortamına" dönebildiği günü, her seferinde bir bayrammış gibi kutlamıştır.

Ramsgate'de ne eğlence vardı, ne tiyatro, ne de konser. Montefiore çiftine bunlar gerekli de değildi; çünkü günlük yaşayışları, birbirlerini sevgiyle kollamaları, himayeleri altına aldıkları kimselerle ilgilenmeleri, araştırma çalışmaları, akrabalarının sık sık kendilerini ziyaret etmesi onlara yeterince gönül şenliği sağlıyordu.

Ramsgate'de eksikliğini duydukları şey bir sinagogtu.

Bu nedenle daha villanın satışıyla ilgili görüşmeleri yaparlarken, bir tapınağın inşasına elverişli bir araziyi de aramışlardı. 9 Ağustos 1832'de de sinagogun temelini attılar. Ertesi yıl tapınak bitmişti; dışarıdan pek gösterişsiz, üstelik penceresiz bir yapıydı. –Işığını yukarıdan alıyordu. Montefiore'nin günlüğünde belirttiğine göre, içeriden ise "bir cennet"ti.

Bu güzel ibadet yerinin açılış töreni ne zaman yapılmış olabilir?

Bunu hemen kestirebiliriz: Kurucu çiftin evlilik yıldönümünde elbette!

Tören, "Tora tomarı"nın (86) villadan sinagogun büyük kapısı önüne taşınmasıyla başladı. Burada Londra'dan gelmiş bulunan Haham Dr. Hirschel tören alayının önünde dua etti:

"Bana adalet kapılarını açın ki içeri gireyim ve Rabbe şükredeyim. Rabbin kapısıdır bu; adil olanlar girecektir içeri." (Mezmur 118,19 ve 20)

Sinagogun büyük kapısı açıldı. Tören alayı, içerisi parlak ışıklarla aydınlanmış Tanrı evinin eşiğine varınca haham, her Yahudi ayini başlarken söylenen duayı okudu:

"Çadırın ne güzel senin, Yakup; senin evlerin İsrail..." (4. B.M. 24, 5) sonra da Kora tomarı yedi defa dolaştırıldı; bu sırada iyi eğitilmiş bir koro da 84. mezmuru söylüyordu:

---

86 Tora, İbranice yasa anlamındadır. Tora sözcüğünün Arapçalaşmış şekli Tevrat'tır. Yahudilerin kutsal kitabı Ahd-i Atik'in birinci bölümüdür. Musa'nın beş kitabından oluşur. Bu kitaplar "Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye" adlarını taşır. İkinci bölüm "Peygamberler" ile üçüncü bölüm "Ketubim", asıl Tora'nın geliştirilmesidir. İlk beş kitaptan oluşan Tora, Yahudi vaizler tarafından büyük bir özenle ve elyazısıyla parşömenlere yazılmıştır. Bu parşömenler, birer tomar halinde, kutsal emanet olarak sinagoglarda saklanır ve ayinlerde kullanılır.

"Konutların ne kadar sevimli senin, ey Rabbim! Canım, Rabbin avlularını özlüyor, ona kavuşmak istiyor; yüreğim ve ruhum Rabbime sevinçle sesleniyor. Ne mutlu onlara ki hep senin evinde kalırlar. Ne mutlu onlara ki dayanaklarını sende bulur, hayat yolları sana ulaşır!"

Tora tomarı, kutsal mahfazasına konulduktan ve perdesi kapatıldıktan sonra Montefiore mimbere çıkıp çok içtenlikli, uzun bir açılış duası yaptı. Koronun tekrar ilahiler söylemesinin ardından haham, kral ailesi için, vatan için ve tüm İsrail için dualar etti.

Tapınağın açılışı şerefine Moses ve Judith Montefiore, ertesi akşam villanın bahçesinde bir parti verdiler. Bahçedeki ağaçlara ve çalılara 4000 renkli lamba asılmıştı; çok zengin bir şölen sofrası kurulmuştu. Şenlik bir konser ve baloyla tamamlandı.

Şenlikler neşe içinde kutlanırken ciddi mizaçlı kimseler, hemen her zaman hayatın faniliğini ve türlü güçlüklerini düşünmeye yönelirler; Moses Montefiore de, bahçede eğlenceler sürüp giderken, artık yaşayanlar arasında bulunmayacağı zamanı düşündü. Orkestra neşeli bir marş çalar ve konuklar keyifle kadehlerini tokuştururken Moses, karısını yanına alarak parkın içinde dolaşmaya çıktı ve burada hayat arkadaşına, günü geldiğinde gömülmek istediği yeri gösterdi.

Aslında sadece Yahudiler tarafından kutlanmış olan açılış şenliğinden kısa bir süre sonra Kent Düşesi ile kızı Prenses Viktoria'nın gelişi ise tüm Ramsgate halkı için büyük bir sevince vesile oldu.

Düşes ile prensesin karşılanmasında Montefiore de hazır bulundu ve burjuva sınıfının diğer temsilcileri gibi o da saray balosuna davet edildi. Burada Saray Nazırı Sör John Conroy ile yapılan bir görüşmeden, hanedandan hanımefendilerin Ramsgate'den hoşlandıklarını, fakat gezintiye çıktıklarında meraklı gözlerden rahatsız olmayacakları bir parkın eksikliğinden yakındıklarını öğrendi. East Cliff Lodge parkının anahtarını derhal saray nazırına verdi. Ertesi gün düşes ile prensesin Montefiore'nin arazisinde dolaştıkları görüldü; daha sonraki günlerde de bu gezintiler sürüp gitti.

Genç prenses kordelası renkli hazır şapkası kolunda, neşeli bir tasasızlıkla düşes annesinin yanı sıra yürürken, iki yıl bile geçmeden erguvan renkli krallık harmaniyesini narin vücuduna dolayacağından habersizdi.

Montefiore çifti, incelik göstererek hanedandan bu yüksek kişilerle parkta karşılaşmaktan kaçındılar. Onların bu çekingen davranışı, düşesi pek memnun etti ve Montefiore'ler kendisine yaklaşmadığı için de, bu yaklaşmayı kendisi yapmak istedi, bu amaçla da ilkin Moses'i yemeğe davet etti.

Montefiore bu olayla ilgili olarak günlüğünde şunları yazmıştır: "Daha önceki hiçbir davette, o gün hanedandan hanımefendilerin yanındaki kadar kendimi rahat hissettiğimi hatırlamıyorum. Düşes hazretleri olağanüstü denilecek nitelikte alçak gönüllüydü; masada oturanların hepsi son derecede güleryüzlü ve konuşkandı. Özellikle de 'Altes Hazretleri'nin bana göstermek lutfunda bulunduğu' iltifatlarla dolu davranıştan çok duygulandım."

Ramsgate sakin bir yerdi -belki de özellikle bundan dolayı- iki dostumuz orada kendilerini pek mutlu hissediyorlardı. Yüz ölçümü 24 morgen (87) olan çok geniş parkta harikulade

---

87 Bir morgen, 25-36 ar arası bir arazi ölçüsüdür.

gezintiler yapıyor, bunun için de çiy damlacıklarının otların ve çanak yaprakların üstünde pırlantalar gibi parıldadığı, kuşların neşeli şarkılarının göklere yükseldiği sabahın erken saatlerini seçiyorlardı. Balkondan bakılınca, güneydoğuda bir kalenin gururuyla nöbet tutarcasına yükselen "İngiltere'nin beyaz kayalıklarına" kadar uzanan yeşil bir bitki örtüsü görülüyordu. Bayan Judith denizi seviyordu; ama deniz yolculuğunu asla. Bir düşünelim niçin acaba? Gelgelelim Moses kendini hep güçlü hissediyor; bu yüzden de deniz kokulu bir esinti, keskin soluğunu onun alnına sık sık üfleyip durmaktaydı. Bunun sonucu olarak Bayan Judith kocasının hatırına bir özveride bulundu ve onunla birlikte bir defa daha denizde bir gezinti yolculuğuna çıktı.

Bu eğlence gezisi, onlar için yine büyük bir üzüntü kaynağı oldu.

Sakin bir denizde Margate sahil kasabasına kadar gittiler. Fakat ertesi sabah eve dönerlerken, koyu gri sis yığınları denizi kaplamış bulunuyordu. Sis öğleye doğru açılır umuduyla bekledilerse de umutları boşa çıktı. Aksine sis daha da yoğunlaştı. Bu yüzden de gemi -adı Magnet idi-bir kum bankına bindirdi ve ancak iki saatlik bir uğraştan sonra yeniden yüzdürülebildi. Yanlarından sık sık vapurlar geçmekteydi; bu siste, bunlardan biriyle çarpışmak tehlikesi çok yakındı; o nedenle de sis düdüğünün boğuk sesi havada sürekli yankılanıyordu. Birden bir gümleme, bir çatırdı duyuldu. "Magnet", "Kızıl Korsan" adlı gemiye bindirmişti. Bu gemi, Magnet yolcularının dehşetle açılmış gözleri önünde, birkaç dakika içinde sulara gömüldü. İçindekiler tam zamanında "Magnet"e alınarak kurtarılmıştı. Lâkin "Magnet" de toslamadan dolayı hayli zarar görmüştü. Pompalarını saatlerce çalıştırmak zorunda kalındı. Bereket versin yakınlarda balıkçı tekneleri vardı; bunlar sayesinde yolcular ve tayfalar esenliğe kavuşturuldu.

"Hayatımızda bundan daha büyük bir ölüm tehlikesiyle hiç karşılaşmadık" diye yazıyor Moses, "ve zavallı karımın yürekliliğine hiç bu kadar hayran olmamıştım".

Deniz kazasından sağ salim kurtulmaları, dostlarımız için 600 liralık bir bağışa vesile oldu. Bu paradan İspanyol ve Alman cemaatlerinin yoksulları ellişer lira, Filistin'deki fakir Yahudiler ise 500 lira aldı.

Moses'in seyahat hevesi, bu olaydan sonra uzunca bir süre küllenmiştir sanılabilir. Hayır, hiç de öyle olmadı. Şimdi eskisine oranla daha da hırsla yürüttükleri dil öğrenme çalışmaları, eğer dışarıda kış fırtınaları uğulduyorsa, onlarda daha çok yeniden seyahat planları tasarlamak isteği uyandırıyordu.

Bu sefer İtalyanca öğreniyorlardı; ama hemen söyleyeyim: Bu

öğrenimde Judith kocasından daha hızlıydı. Fakat Moses de, İtalya'da doğmuş biri olarak onun kendisini geçmesine izin vermek istemiyordu.

"Benimle bahse var mısın?" diye sordu Judith.

"İtalyanca bir sınavı başarırsan yüz lira alırsın."

"Sınavı sen mi yapacaksın?"

"Elbette! Başka kim olabilir?"

"Pekâlâ, ben hazırım!"

Sınav yapıldı. Judith soruların hepsini cevapladı ve ödülü kazandı.

YEDİNCİ BÖLÜM

Payeler ve Payeler

20 Haziran 1837 günü, sabah saat altıda Prenses Viktoria'ya, geçen gece kralın dünyamızdan ayrıldığı ve artık kendisinin kraliçe olduğu bildirildi. Kraliçe günlüğüne şunları yazmıştır:

"Henüz çok gencim ve her alanda değilse bile, birçok konuda hiç deneyimim yok. Ama doğru olanı yapmak iradesi gösterebilmekte, eminim, ancak pek az kişi benden daha fazla iyiniyet ve daha fazla ciddiyet gösterebilecektir."

Evet, o gençti –18 yaşına daha yeni basmıştı–fakat "doğru olanın" ancak "adalet" bulunan toprakta çiçek açtığını, bu adaletin ülkenin bütün evlatlarına inanç ve sınıf farkı gözetilmeksizin gösterilmesi gerektiğinin bilincindeydi.

Devletin başındaki kişinin böyle bir zihniyette olmasının hayırlı sonuçlarından İngiltere Yahudileri de yararlandı.

Daha önceki yıllarda düşünülmesi bile olanaksız bir durum şimdi gündemdeydi: Şeriflik gibi yüksek düzeyde bir göreve Yahudilerin seçilmesiydi bu.

Hemşehrilerinin güvenini kazanarak şerif seçilen kimse, bir yıl için, bir kontluğun bu en yüksek sivil makamına atanır. Hükümet başkanı payesinde olur ve bir kontluk bölgesinin adliye ve polisle ilgili bütün işlerini yönetir. Jürilerde yer alacakların listelerini yapar, duruşma günlerini saptar, celp belgelerini düzenler ve verilen cezaların uygulanmasını sağlar. Geliri şeriflik dairesiyle bağlantılı değildir; buna karşın giderleri hayli fazladır. Çünkü şerif, çevrede iyi izlenimler bırakmak zorundadır; yani davetler verecek, davetlere gidecektir. Bundan da açıkça anlaşılır ki, ancak para keseleri tıkabasa dolu, saygın yurttaşlar şerif seçilebilirler.

1837 güzünden 1838 güzüne kadar bizim Montefiore, Londra ile Middlesex Kontluğu'nun şerifi oldu.

Bu fahri görevi Moses, Şabbat ve bayram günlerinde hiçbir iş yapmamak koşuluyla kabul etmişti. Her yıl için işleri aralarında bölüşecek ve gerektiğinde birbirinin yerine bakacak iki şerifin seçilmesi, Moses'e ileri sürdüğü koşullara göre hizmet görebilmesi olanağını vermiştir. Şan ve şöhret basamaklarını böyle yukarıya doğru çıkarken, atalarının dininin buyruklarına uymayı asla ihmal etmedi ve dostları, ona kendisi gibi yüksek mevkilere geçmiş bazı dindaşlarının, Şabbat ve perhiz yasalarına uymakta pek titiz davranmadığını söz konusu edince, Moses hep şu cevabı vermiştir:

"Başkalarının ne yaptığı, beni ilgilendirmez; ama ben hep hoşuma giden şeylerin bana yaptırılmasını isterim: Tanrı'ya karşı görevlerim ve kutsal dinimize olan saygım, bütün öteki görevlerin üstündedir." Yahudi şerifin dinine gösterdiği bu tutkulu bağlılık, her zaman dindar olan Hıristiyan İngilizlerde büyük bir saygı uyandırmıştı.

Onun Yahudiliğe yüksekten bağlılığını, yüksek düzeydeki görevini yapmasına bir engel olarak görmediler. Bu olgu, iki yeni şerifin takdim töreninde başsavcının yaptığı konuşmada açıkça görülür: "Her ne kadar Bay Montefiore, hemşehrilerinin çoğunluğunun bağlı bulunduğundan başka bir dine bağlıysa da, bizler onun üstlendiği görevleri dürüstçe ve toplumun yararına yerine getireceğinden, bir an için bile kuşkuyla düşmedik."

Moses, bu güveni hak etmiş midir? Bu soruya gönül rahatlığıyla evet cevabı verebiliriz;

görevinde yeterince gayretli olmuş ve hayli büyük bir iş yükünü omuzlamıştır.

Bu döneme ait günlük notlarına bir göz atacak olursak, onun göreviyle ilgili işlerin kapsamı hakkında bir fikir edinebiliriz:

"8.30'da evden hareket, 9'da ağır ceza mahkemesi; orada kahvaltı. Ceza yargısıyla birlikte duruşma. Sonra cezaevi, burada 'Beyaz Haç' raporunu inceleme. Belediye başkanını ziyaret; ivedi şikâyetler için toplantı. Saat yarımda tekrar ağır ceza mahkemesi; burada ikinci kahvaltı (Lunclı). Saat 5'e kadar duruşmalar. 6.30'da Judith'le birlikte belediye sarayına gidiş, belediye başkanının daveti. Saat l'de eve dönüş."

Bütün günleri, bazı ufak değişikliklerle hep böyle geçmiştir. Cezaevi yerine bazen bir hayırseverler kurumunu veya cemaatin başkanlık oturumunu ya da "Allianz" ve "Imperial" şirketlerine gitmiştir. Zaman zaman bir cezaevinin denetlenmesi o kadar çok uzun sürmüştür ki, adliyede duruşmalara katılamamıştır. Böyle denetlemelerde kasvetli binaları bodrumundan tavanarasına kadar dolaşır, tutuklularla teker teker konuşur -bir seferinde bunların sayısı 428 idi-, onların şikâyetlerini ve isteklerini öğrenirdi. Üstelik hapishanelerden ayrılırken müdürlerine, hükümlülerin biraz daha rahat yaşaması için bir miktar para bırakmayı da unutmazdı. Hapiste yatanların olduğu kadar, cezasını çekerek dışarı çıkmış olanların da korunmasını, hayatı boyunca büyük bir şevkle kendisine iş edinmiştir.

Bir mahkûm, bizim iyi kalpli Moses'in bir süre başını ağrıttı: Rickie adında bir katildi bu; içkiliyken subayını öldürmüş bir askerdi ve bundan dolayı da idam cezasına çarptırılmıştı. Bu zavallı günahkâra acıyan Montefiore, idam cezasının ömür boyu sürgüne dönüştürülmesi için her çareye başvurdu. Onun isteğini, İçişleri Bakanı da uygun görerek özel bir at tavsiyesinde bulundu; fakat krallık konseyi bu isteği kesinlikle reddetti ve her iki şerife görevlerini yapmaları uyarısında bulundu; bu da idam gününün saptanması demekti.

Montefiore gerçekten çok üzülmüştü; herhalde bu üzüntü, onun tatlı canını kurtarmak için birisinin böylesine zorlu bir uğraş verdiğinden haberi olmayan katilin üzüntüsünden daha fazlaydı. Bu caninin affı için dostumuz, niçin böylesine kararlı bir tutum izliyordu? Öncelikle insan sevgisinden kaynaklanıyordu bu; fakat öte yandan şeriflik döneminin, bir yıllık görev süresi sırasında tek olay olacak bir idamla anılmasından duyduğu korkunun da etkisi vardı. Bunun için son bir çare olarak kraliçenin nedimelerinden Lady Harriet de Blanquiere'e başvurdu, onun katili hücresinde ziyaretini sağladı ve ondan konuyu kraliçeye arz edeceğine dair söz aldı.

Sözü uzatmayalım: İdam cezası uygulanmadı.

Koruduğu kişi için Montefiore'nin kraliçeye de bizzat ricada bulunduğu kesin; bu amaçla -görev süresi boyunca birkaç defa yaptığı gibi- kraliçenin huzuruna çıkmıştır.

Böyle törensel vesilelerde resmi giysisini giyerdi: Siyah kadifeden ceket, dizde bağlanan pantolon, tokalı iskarpin, tüylü başlık, kılıç ve görev simgesi madalyonlu zincir.

Bu kılığı içinde, belediye başkanının seçilmesi şerefine düzenlenen tören alayına at üstünde katıldığı ya da ülkenin yüksek dereceli görevlileriyle örneğin Lord-Kanzler (88), bakanlar, arada bir Londra'da toplanan piskoposlar ve yabancı devletlerin elçileriyle birlikte sofraya

---

88 Lord-Kanzler, İngiltere'nin en yüksek dereceli yargıcıydı.

oturmak olanağını bulduğu zaman kendini yücelmiş gibi hissederdi.

Böyle fırsatlarda Montefiore, birileriyle yakın ilişkiler kurmaktan hoşlanırdı; bu çeşit yakınlıkların, daha sonraları yapacağı yardım etkinliklerinde, baskıya uğramış dindaşlarının lehine büyük yararını görecekti.

Öte yandan iki dostumuz, Londra'da Park Caddesi'ndeki görkemli konaklarında yüksek aristokrasiden beyefendilerle hanımefendileri ve ülkenin en saygın kişiliklerini karşılamak ve ağırlamak şerefine de defalarca ulaşmışlardır.

Montefiore'nin göğsü, eşinin cana yakın görünüşü ve gerçekten çok zarif tavırlarıyla herkesin kalbini kazandığını gördükçe gururlu bir sevinçle kabarırdı. İnce zekâsıyla eşi, konuklarının her biri karşısında söylenecek en uygun sözü bulmasını biliyor; ne doğuştan kentsoylu birinin önünde aşırı saygıyla divan duruyor, ne para aristokrasisine, ne de ruhban sınıfından soylulara ayrıcalık tanıyordu.

Londra sosyetesinin böyle davetlerinde hayır yapmak amacıyla sık sık para da toplanırdı. Montefiore'nin bunlara seve seve ve yüklüce bağışlarla katıldığını söylemeye gerek görmüyoruz. Bağış yapması için tek söz yeterli oluyor ve Montefiore soruyordu: "Ne maran genemişon?" Sonra da hayli yüksek bir meblağı bağış toplayanlara veriyordu.

Baronin Hannalı von Rothschild'in –Judith'in kız kardeşievindeki partide o sırada Napoli'de başgöstermiş kolera salgını konuşuluyordu. İngiliz hekimlerinden oluşan bir kafile, yardım amacıyla Napoli'ye gitmeye hazır bekliyordu.

"Peki, bu baylar niye yola çıkmıyorlar?" diye sordu Montefiore.

"Paraları yokmuş!"

"Yolculuk için ne kadar gerekiyor?"

"İki yüz lira!"

"Bu parayı ben veriyorum onlara!"

Topluma yararlı bu nitelikteki etkinliklerin, krallığın takdirini kazanması gecikmedi.

Bir akşam Montefiore bir başsağlığı ziyaretinden eve dönmüştü ki sokak kapısının zili çaldı. Hiç de uygun olmayan böyle bir saatte gelen kimdi acaba? Önemli bir nedeni olmalıydı.

Gelen Mr. George Carrol'du. Montefiore ile şerifliğini paylaşan kişiydi. Önemli bir haber getirmişti: Lord, Kanzler, kraliçeye LordMayor'a (89) baronluk, her iki şerife de şövalyelik payesi verilmesini önermek niyetindeydi.

Bu sevindirici haber gerçekleşti.

Lord-Mayor'un göreve başlaması töreninde payelerin yükseltilişi ilan edildi. Montefiore bugünü, "Gurur verici bir gün" diye adlandırır ve şunları yazar: "Bugün, Ramsgate'de tapınağımızı açtığımız günü saymazsak en çok gurur duyduğum gün oldu. Umarım, inayeti sonsuz kraliçemizin tevcih buyurdukları bu şeref bizler için ve tüm İsrail için mutluluk müjdesi olur."

---

89 Lord-Mayor: Londra Belediye Başkanı

Tören alayında Lord-Mayor, şerifler, belediye meclisi üyeleri -hepsi de gala üniformaları içinde-belediye binasından Guildhall'e (90) yürüdü. Burada kraliçe, paye verilecek olanları beklemekteydi. Yapılan bir selamlama konuşmasından sonra kraliçe, Lord-Mayor'un payesinin yükseltilişini duyurdu. Ardından her iki şerif salona götürüldü. Törende hazır bulunanlar hep birlikte ayağa kalktılar. Salonda tam bir sessizlik vardı. George Carrol diz çöktü ve kraliçenin ona kılıçla dokunmasıyla şövalye oldu. Ondan sonra Montefiore diz çöktü. Kraliçe kılıçla onun sol koluna hafifçe dokundu ve yüksek sesle:

"Ayağa kalkın, Sör Moses!" dedi.

Moses, gözlerini yukarıya doğru çevirip bakınca, kendisinin seçmiş olduğu süsün bulunduğu şövalyelik sancağının başının üzerinde dalgalandığını gördü.

Tanrı'nın sözlerinin tüm dünyaya yayıldığı ülkeyi düşünerek Montefiore, şövalyelik arması olarak Lübnan'ın sedir ağacını seçmişti; ağaç, iki çiçek dağının (Monti di Fiori) arasından yükselmekteydi. Arma levhasında bir yüz siperi, devekuşu tüyleri ve taç yer alıyor; levhayı da bir yanından bir aslan, öbür yanından bir geyik tutuyordu. Bu arma hayvanları, üstünde İbranice harfleriyle "jerrusalem" yazan birer bayrak taşıyorlardı. Arma levhasının alt kısmına üstünde Montefiore'nin sloganı bulunan bir bant dolanmıştı. Slogan şöyleydi: "Think and Thank" (Düşün ve Şükret).

Arma levhasının böyle anlamlı biçimde düzenlenmesinin kaynağında Kutsal Kitap'tan sözler vardı:

"Dürüst adam hurma ağacı gibi yeşil olacak, Lübnan'daki sedir ağacı gibi boy atacaktır." (Mezmurlar 92, 13)

"Gözlerimi dağlara kaldırıyorum. Bana yardım nereden gelecek?" (Mezmurlar 121, 1)

"Bir aslan gibi güçlü ol, göksel babanın isteklerini yerine getirmek için." (Babaların Sözleri V, 23)

"Bir geyiğin suyu özlemesi gibi, benim ruhum da seni öyle özlüyor, ey sonsuz olan!" (Mezmurlar 42, 2)

Montefiore mutluydu. Mutluluğu, kazandığı bu yüksek şerefin gururunu okşamasından ileri gelmiyordu; hayır, bundan hoşlanmayacak kadar alçak gönüllüydü-mutluydu; çünkü karısının gözlerinde içten bir sevincin parıldadığını görmüştü ve mutluydu; çünkü heyecanla çarpan kalbinde birden, "Benim yaşlı anacığım buna nasıl sevinecektir!" düşüncesi canlanmıştı.

Bu, aynı zamanda onun ilk ziyareti olacaktı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Yine Yolculuklar

"Eski zamanların günlerini hatırına getir ve geçmiş kuşakların yılları üzerinde düşün." (5. B. M. 32, 7)

Dudaklarında bu sözlerle Sör Moses ve Lady Judith, sekreterleri ve din danışmanları Haham

90 Guildhall: 1411-31 yıllarında inşa edilmiş Londra Belediye Sarayı.

Dr. Löwe'yle birlikte, 1839 yılının güneşli bir Şubat gününde Roma'da, Forum Romanum (91) harabelerinde dolaşıyorlardı.

Sezarların sarayının mermer basamakları, üzerleri bezekli sütunların kalıntıları, bir zamanların Roma'sının mutluluğunun ve yıkılışının dileriz tanıkları olarak konuşmaktaydılar; onlar zaferle dönen komutanların tören alaylarını görmüşlerdi.

Roma'nın görkemi neredeydi şimdi, Roma'nın dünyayı titreten gücü neredeydi, Roma'nın Tanrıları nerede kalmıştı?

Gezginlerimiz bunları düşünerek Roma senatosunun, İmparator Titus'un (*) Yahudiler karşısında kazandığı zaferin anısına yaptırdığı, kemer biçimindeki anıta yaklaştılar. Kalpleri hızla çarpmaktaydı. Çünkü bu anıt, İsrail için bir zilletti. Ne var ki bir zamanlar lejyonların önünde savaşlara ve zaferlere yürümüş Roma tozlara gömülmüş, gür sesiyle yeri göğü inletmiş borazanlar susmuştu. Tutsak edilmiş Yahudilerin taşımak zorunda kaldığı yedi kollu şamdanın kabartmasına da aynı derin acıyla baktılar. Fakat bu şamdanın verdiği ışık, parlaklığını hiç azaltmadan bugün hâlâ yanıyordu; onun için de bu şamdan bir inanca sadakatle bağlanmanın ve bunu sürdürmeye cesaret etmenin simgesi olmuştu:

"Gençliğimden beri bana çok sık sıkıntılar verdiler; fakat beni yenemediler." (Mezmurlar 129, 2)

Yürümelerini sürdürerek Vesta (*) tapınağının süslerle bezeli yuvarlak yapısının önünden geçip miskince akan Tiber ırmağı boyunca gettoya doğru gittiler. Orada gözleri, bir Tanrı evinin İbranice yazısına takıldı: **"İyi olmayan yolda, kendi düşünceleri peşinde yürüyen asi bir halka bütün gün ellerimi uzattım; sürekli bende öfke uyandırmış bir halk bunlar."** (İşaya 65, 2-3)

(*) Vesta, eski Roma'da aile ocağı tanrıçasıdır. Adına yuvarlak tapınaklar yapılmıştır. Vestales denilen rahibe kızlar, bu tapınaklarda törenler düzenlerdi. Eşek bu tanrıçaya adandığından bayramlarda süslenmiş eşekler dolaştırılırdı.

Bir sinagog muydu burası? Hayır, bir Katolik kilisesi: ***La chies della divina pieta.*** Burada Yahudiler, fanatik papazların suçlayıcı vaazlarını dinlemek zorunda kalmışlardı. Bir zillet anıtı daha! Bugün ise büyük giriş kapısına çaprazlama konulmuş ağır bir demir kazık, kilisenin artık kullanılmadığını bildirmektedir. Bir varmış bir yokmuş...

Fakat bazen karanlık ortaçağdan kalma aşağılayıcı törelerin, zamanı şaşırmışçasına 19. yüzyılda karşımıza çıktığı da oluyor.

Montefiore'ler böyle bir olayın tanığıdırlar.

Karnaval, başıboş taşkınlıklar şenliği kutlanıyordu. Roma'nın ayak takımı, çılgınca satışmalarını kimlere yapmaktan en çok hoşlanır? Elbette Yahudilere.

Karnaval alayının geçeceği, baştanbaşa süslenmiş caddede, bağırıp çağrışan bir kalabalık beklemektedir. Bu sırada Yahudi cemaatinin başkanları, başları öne eğik bir halde, tasarımı

---

*91 Forum, eski Roma'da halkın kamusal ve özel işlerini görüşmek için toplandığı, aynı zamanda pazar yeri olan alandır. Zamanla pazar yeri özelliğini yitirdiler. **Forumların en ünlüsü Roma Forumu'dur.** (Forum Romanum) MÖ 6. yüzyılda kuruldu; MÖ 2. yüzyıldan başlayarak heykeller, anıtlar, tapınaklar, devlet daireleri ile çevrilerek Roma kent yaşamının merkezi oldu.*

Michelangelo'nun usta ellerinden çıkmış merdivenlerden, bir yıl daha Roma'da oturabilmeleri için burada konservatorlardan izin isteyeceklerdir.

Konservatorlar, erguvan renkli kaftanları ve eskiçağdan kalma başlıklarıyla yüksek koltuklarında yerlerini almışlardır. Verilen bir

işaretle Yahudilerin yaşlıları içeri girer. Kısa bir söylevden sonra en kıdemli konservator, cemaatin istediği himayenin bahsedildiğini; ancak bunun için karnavalın giderlerinin cemaatçe karşılanması gerektiğini bildirir.

Yahudiler bu koşulu yerine getirmeye hazır olduklarını açıklayıp şükranlarını göstermek için de bir buket çiçek sunarlar. Para haracı ile at koşularını kazananların armağanları, kent yöneticilerinin huzurunda verilir.

Bir oranda yumuşak sayılacak şekline rağmen bu davranış, Roma Yahudileri için yine de haysiyet kırıcıydı. Ne var ki o sırada Yahudiler, günün birinde bu ebedi kentin yönetiminin bir Yahudi belediye başkanına (Ernesto Nathan, 1907'den beri) bırakılacağını elbette bilemezlerdi.

Kısıtsız eşit haklara kavuşulacak bir gelecek, o sırada henüz alaca karanlık bir seher gibi belli belirsizdi. Bu hakları eksiksiz sağlamak, Montefiore nin ayak bastığı her ülkede başlıca amacı oldu.

İlkin Filistin'de işe koyuldu. Burada hükümetin uyguladığı baskılar, sözle anlatılmaz bir ekonomik sefalete yol açmıştı.

Onun için de dostlarımız, adımlarını Roma'dan ikinci kez kutsal topraklara çevirdiler.

Malta'da onları vali törenle karşıladı. Moses, bütün nişanlarını takarak gala üniformasını giymişti. Lâkin belli belirsiz sıkıntılı bir kara karşılama töreni içtenliğe gölge düşürdü.

Ne olmuştu?

Net olmayan haberler geliyordu; **Türkiye ile Mısır arasında bir savaş kaçınılmaz görünüyordu; Kudüs'te veba vardı.** Günde elli kişi ölmekteydi. Kente giriş kesinlikle yasaklanmıştı; Filistin'den gelen İngiliz yolcular, Beyrut limanında on sekiz günlük bir karantinaya alınmışlardı.

Bizim gezginler için biraz cesaret kırıcı bir görünümdü bu.

Sör Moses, ilk hac ziyaretlerinde çektikleri sıkıntıları düşündü. Karısını kargaşanın ve hastalıkların kol gezdiği bir bölgenin tehlikeleriyle bir defa daha karşılaştırmak ister miydi?

Hayır, buna izin verilemezdi!

Bunun tam tersi ise ne hoş olurdu; fakat bu da yapılamazdı, görev çağırıyordu onu:

İngiltere'de Filistin'in yoksul Yahudileri için hayli yüksek miktarda para toplamıştı. Şimdi ise niyeti, bu parayı kendi eliyle onlara dağıtmaktı. Her geçen gün sefalet biraz daha artmaktaydı. Acele yardım gerekiyordu.

Tam bu sırada Bay ve Bayan Freemantle, Malta'dan İngiltere'ye dönmek üzereydiler. Lady Montefiore'nin kendilerine katılmasının bir şeref olduğunu düşünmüşlerdi. Sör Moses söyleyince, karısı kendisini incitilmiş hissederek şöyle bağırdı:

"Sen tehlikeyle karşılaşırsan, benim seni terk mi etmem gerekir? Asla! Senin gittiğin yere, ben gitmeyecek miyim? Asla! Sen nereye gidersen, ben de oraya giderim ve sen nerede yaşarsan, ben de orada yaşarım!"

Böylece 1839 Mayısı'nın başlarında, "Mağara" gemisiyle İskenderiye'ye, oradan da Beyrut'a gittiler.

Yanlarında çok para vardı; fakat bunlar şıngırdayan madeni para değildi. Varacakları yerde banknotlarını verip madeni paralar almayı düşünmüşlerdi. Fakat o zamanlar Kudüs'te henüz hiçbir banka yoktu; ***"Thos Cook & Son "*** firması da açılmamıştı. Bu yüzden para değişimini Beyrut'ta yapmak zorunda kaldılar; çil çil paraların taşınması için on bir deri torbayı doldurmaları gerekti.

Bir kervan hazırlandı. Kervan, üç at (Sör Moses, Lady Judith ve Dr. Löwe için) ile uşakların bindiği ve aralarında keten bezinden birkaç çadırın da bulunduğu eşyaların yüklendiği on dört katırdan oluşuyordu.

Kervandakiler iyi silahlanmıştı ve bu nedenle de güneşin parıldadığı bir bahar günü keyifle yola koyuldular. Sidon'a, oradan da Safed'e giden yol Galile Denizi ile Lübnan Dağları arasında, çok iyi işlenmiş, pek verimli, arpa, buğday tarlaları, incir ve dut ağaçlarıyla kaplı bir bölgeden geçiyordu.

Doğanın görkemli görünümü, yolcularımıza kişisel güvenliklerine ilişkin bütün kaygıları unutturmuştu.

Güneş topu, kan kırmızısı rengiyle denizde batıp da dağların doruklarını altın kızılı pırıltılar sarınca, yolcularımız herhangi bir tehlikeyi umursamadan çadırlarını kurdular: **"Tanrı benimledir ve ben hiç korkmam. İnsan bana ne yapabilir?"** (Mezmurlar 118, 6)

Kervan yönetimini üstlenmiş bulunan Dr. Löwe, iki dostumuzun güvenliği için kendini sorumlu hissediyordu. Bu nedenle gece boyunca, onların çadırı önünde, elinde tabancayla nöbet bekledi. Moses ile Judith silahlarını, ateşe hazır halde, yastıklarının altına koymuşlardı -hiç de rahat olmayan bir dinlenme şekliydi bu! Fakat yine de deliksiz bir uyku çekmişlerdi ve ertesi sabah Safed'e doğru yola koyuldular.

Burada ilk ziyaret, Alman-Yahudi cemaatinin saygıdeğer başkanı Haham Abraham Dob'a yapılacaktı. Bu zat, önceki yıl, cemaati uğruna kendini feda etmenin yürek paralayıcı bir örneğini vermişti.

Bunlar, bir Suriye halkı olan Dürziler (92), Yahudilere saldırıp her yeri talan etmişler. Ayrıca Yahudileri tehdit ederek 2.500 lira (50.000 mark) ödemelerini istemişler. Fakat bu kadar çok parayı Yahudiler bulamayınca, hahamın ellerini, ayaklarını bağlayıp çok keskin bir kılıcı başının üstünde tutmuşlar. "Parayı bulmazsan, seni derhal öldüreceğiz" diye tehdit etmişler. Haham ise gözünü bile kırpmadan şu cevabı vermiş: "Beni rahatça öldürebilirsiniz. Sadece

---

92 Dürziler, Suriye ve Lübnan'da yaşayan, Müslümanlığın Fatımi-Alevi kolundan ayrılma bir inanca bağlı topluluktur. 11. yüzyılda Suriye'de ortaya çıkan bu inanç, kurucusu "Anustğin Derezi"nin adını taşımaktadır. Fatımi Halifesi Hakim Biemrillah'ın kişiliğinde Tanrı'nın yeryüzüne indiğine inanırlar. 1516'da Osmanlı egemenliğine girmişler ve sık sık ayaklanmışlardır. Bu ayaklanmaların hepsi Osmanlılarca bastırılmıştır. 1918'de Fransız mandasına girdiler. 1936 yılına kadar süren Cebel-i Dürüz Emirliği bu tarihte kaldırıldı, Suriye ve Lübnan'a bağlandı.

bana birazcık su verin de ellerimi yıkayayım. Tanrıma bir defa daha dua etmek istiyorum: 'Ey benim Rabbim kayam ve sığınağım! Senin her işin hatasızdır, senin yolların haktır!" (5. B. 32, 4)

Onun böylesine feragat göstermesi vahşi Bedevileri bile ürpertmiş. Utanarak silahlarını indirip yaşlı hahamı serbest bırakmışlar.

Montefiore bu hahamla ve cemaatin öteki ileri gelenleriyle Yahudi halka sürekli yardım yapabilmenin yol ve yöntemini konuştu. Belirli miktarda dağıtılacak altın paralar çok geçmeden harcanıp tükenecekti -peki, sonrası? Yoksullara, ancak onlar devamlı gelir getire-cek bir etkinlikte bulunurlarsa, sürekli bir yardım yapılabilirdi. Bu etkinlik tanındı; üstelik zeytinlikleri, pınarları ve geniş çayırlarıyla parlak önkoşullar sunan verimli bir arazi vardı.

Sör Montefiore, Suriye'nin o zamanki hükümdarı **Mısır Paşası Mehmed Ali**'den (93) yüz ya da iki yüz köyü kapsayacak bir arazi şeridini tarım yapmak amacıyla istemeyi kafasına koydu. Arazi elli yıl süreyle işlenecek ve her yıl ürünün yüzde onu ile yirmisi tutarında vergisi ödenecekti. Buna karşılık büyük araziler ve çiftlikler diğer vergilerden muaf tutulacak ve topraktan elde edilen bütün ürünler, herhangi bir kısıtlamaya uğratılmadan her yere ihraç edilebilecekti. Kurulacak bir "Filistin Tarım Ürünlerini Taşıma Şirketi", bu dev boyutlu girişime gerekli parasal desteği sağlayacaktı.

Sör Moses'in ortaya çıkması, yaptığı cömertçe bağışlar ve insanları kayırmayı amaçlayan planlarına ilişkin haberler tüm ülkeye yayıldı ve kentlerin hepsi bu dindar hacıları davet için elçiler gönderdi.

Dostlarımızın bir sonraki hedefi Tiberias'tı.

Yol, nar ve incir ağaçlarının yoğun yeşiliyle kaplı, yumuşak eğimli tepelerin arasından yılankavi uzanıyordu. Aşağıdaki vadide ise, pek umutsuz bir görünüm vardı: Burada sadece küçük arazi parçaları ekiliydi, geride kalan geniş topraklarda yabanotları beş-altı ayak yüksekliğe kadar boy atmışlardı.

Çalışkan eller buralarda neler yapmazdı ki...

Tiberias'ta Montefiore, Kutsal Topraklar'daki Yahudilerin durumu hakkında istatistik bilgiler derletti; bu yola da önce yoksulların en düşkünlerine para dağıtabilmek için başvurmuştu. Bağışın verilmesi saatlerce sürdü; yardım alanlar sadece Yahudiler değildi, zor durumdaki Hıristiyanlar ile Müslümanlar da bundan yararlandı.

Tiberias'tan Kudüs'e gidildi.

---

93 Kavalalı Mehmet Ali Paşa (1769-1898), bir birliğin komutan yardımcısı olarak Mısır'a 1797'de gitti, Fransız saldırısının sona ermesi üzerine yönetime el koydu ve 1805'te Mısır valiliğine atandı. Mısır'da nüfuzları büyük Kölemen beylerini öldürterek durumunu güçlendirdi (1811). Hicaz'ı ve Sudan'ı ele geçirdi. Oğlu için Suriye valiliğini istedi. Bu isteği kabul edilmeyince Suriye'ye saldırdı, Akka'yı aldı (1831). Üzerine gönderilen Osmanlı ordularından Şam, Halep ve Adana'yı yenerek Kütahya'ya kadar ilerledi (1833). Nizir Savaşı'nda ***Osman****/j ordusunu tekrar yendi (1839). Fakat büyük devletlerin de desteğiyle Osmanlı yönetimi Mehmet Ali'yi sıkıştırdı. Burada söz konusu edilen savaş sonunda Padişah Abdülmecit, Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valisi olarak egemenliğini ve bu egemenliğin daha sonra oğullarına geçmesini kabul etti. Mehmet Ali Paşa da Suriye'den çekilmeyi, her yıl vergi vermeyi ve Osmanlı egemenliğine bağlı kalmayı kabul etti (1841).*

Kutsal kente yaklaşırlarken dostlarımızın kalpleri daha hızlı çarpmaktaydı. Fakat ah! Karşılarına vebadan dolayı kentlerinden kaçmış, kapıldıkları dehşetten benizlerinde renk kalmamış binlerce Kudüslü çıkmıştı.

Bu koşullarda kente girmek düşünülemezdi. O nedenle de dostlarımız, "Çocuklarına ağlayan yaşlı dulun" karşısında bir tepeye çadırlarını kurdular.

Vali, hoş geldiniz demeye yanlarına gelerek tanışmalarını hâlâ zevkle hatırladığı hacılara, kente birlikte bir tören alayıyla girmeleri önerisinde bulundu.

Ve Kudüs'e törenle girildi.

Sör Moses, parıltılı şerif üniformasını giymiş, boynuna da altın görev zincirini takmış ve valinin hizmetine tahsis ettiği safkan bir Arap aygırına binmişti. Bir yanında seçkin bir atın üstünde karısı, öbür yanında vali ve arkalarında gösterişli giysileri içinde kalabalık maiyeti at sürüyordu. Bu alay, tören üniformalarını giymiş askerlerin karşılıklı iki sıra halinde dizili durduğu caddelerden geçti. Sevinç coşkusu içinde bir halk kalabalığı, bu saygın yolculara "Yaşa" ve "Hoş geldin" diye bağırıyordu.

Montefiore, Kudüs için Safed ve Tiberias'takilerden daha büyük ölçüde bir bağış ayırmıştı. İnsanlara böyle aşağılayıcı biçimde sadakalar dağıtmak yerine, onların şerefli ve soylu çalışmalara yönelmesini amaçlayan planını açıklayınca, burada da din kardeşlerinin şük-ranıyla karşılaştı.

Montefiore çifti, bu sefer Kudüs'te ilk seferkinden biraz daha uzun süre kaldılar. Bu sefer kutsal yerlerin hepsini ziyaret ettiler. Buraları görmeleri, derin din duygusuyla çarpan kalplerini, yeniden asla değişmeyecek Tanrı sevgisiyle doldurdu. Burada, adakları olan, tüm hayatlarını Tanrı'nın şerefine ve İsrail'in iyiliğine hizmete adama kararlarını güçlendirdiler.

Kafasını tasarısına takmış bulunan Sör Moses, İskenderiye'de Mısır Paşası Mehmed Ali'nin huzuruna kabul edilmek için başvurdu; Filistin'i kolonileştirme planını paşaya benimsetmeyi düşünüyordu.

İnsan sevgisinden kaynaklanan bu amacın uygulanması, Mısır ile Türkiye arasında çıkan savaş yüzünden ertesi yıla ertelendi. Savaş, Mısırlıların Beyrut'ta yenilgiye uğraması ve St. Jean d'Acre'nın (Akka) bombardıman edilmesiyle son buldu.

Suriye de bir Türk ili oldu.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Ondokuzuncu Yüzyılda Ortaçağ

1840 yılının bir Nisan sabahında Baron Rothschild, çalışma odasında kırmızı maroken kaplı koltuğuna rahatça oturmuş, az önce getirilen mektuplara göz gezdiriyor, bir yandan da sigarasından bir nefes çekip dumanını havaya savuruyordu.

Üstünde birçok damga ve mühür bulunan kalın bir zarf gözüne çarptı.

"Yardım dileyen biri olacak, hemen anladım" diye mırıldanarak zarfı, sekreterinin inceleyeceği mektuplar yığınının üstüne fırlattı.

Ama zarfın arkasındaki gönderici adı dikkatini çekmişti. Bu ad, baronun gözüne, başka bir mektubu daha on beş dakika bile dolmadan oluşmuş zarf yığınının üstüne koyarken

çarpmıştı.

"Samuel de Treves!" diye okudu adı hayretle "Konstantinopol'de sultanın saray bankeri bu. Ne isteyebilir ki?" diye düşündü.

Baron Rothschild zarfı çarçabuk yırtarak açtı. İçinden Konstantinopol'deki Yahudi cemaatinin gönderdiği ve Rodos ile Şam'da baskılara uğratılmış Yahudilere yardım edilmesini isteyen bir mektup çıktı; ayrıca orada yaşayan Yahudilerin yürek paralayıcı bir dilekçesi de mektuba eklenmişti:

Ne olmuştu?

Bunu Şam'dan gelen mektup anlatıyor.

Bu kentte, 1840 Şubatı'nda, Thomas adlı bir Katolik rahip, uşağıyla birlikte ansızın ortadan kayboluyor. Peder Thomas kırk yıldan fazla bir zamandan beri Şam'da oturmakta ve tıpla ilgili işler yapmaktadır; bu nedenle "Aşıcı" lakabıyla tanınır ve her mezhepten insanın evine girerdi.

Kaybolan bu iki kişinin en son Yahudi mahallesinde görüldüğü ve orada öldürüldüğü söylentisi hızla yayılıyor. Bu da cinayet işleme şüphesinin Yahudilere yönelmesine yetiyor. İşin en kolayı da budur; çünkü böylece resmi makamlar başka yönlerde araştırma-soruşturma yapmak külfetinden kurtulmuş olurlar.

Fransa konsolosu konuya el atıyor; Fransa'nın Doğu'daki Hıristiyanların hamisi olarak iyice azalmış bulunan saygınlığını yeniden yükseltmek istemektedir.

Bunun için de Şam valisinden herhangi bir engellemeyle karşılaşmadan dilediği gibi araştırma yapabilme yetkisini alıyor. İlk kurbanı da bir Yahudi berber oluyor; ifadesinde itirazlarda bulunması onu şüpheli kişi yapmıştır. Rahip öldürülmüş müydü? Berber bilmiyordu bunu. Ama gerçeği söylemesi için yüz kırbaç vurulacağı gözdağının verilmesi üzerine berber, daha fazla işkence görmekten kurtulmak amacıyla kentin ileri gelen Yahudilerinden yedi kişinin, Peder Thomas'ı öldürmesi karşılığında kendisine üç yüz kuruş teklif ettiklerini; çünkü Yahudilerin Hamursuz Bayramı ekmeği için Hıristiyan kanına ihtiyaçları olduğunu söylüyor. Berber bu teklifi öfkeyle reddetmiştir.

Suçlanmış Yahudiler, cinayete azmettirmekten derhal tutuklandılar. Adamlar suçsuz olduklarını tekrar tekrar ileri sürdüler. Yapılan işkencelere çok acı çektikleri halde direndiler. İnsan kanı şöyle dursun, kanın her çeşidinin kullanımını yasaklayan Kutsal Kitap'ı tanık gösterdiler. Bütün bunlar hiçbir işe yaramadı. Tutuklu kaldılar.

Cemaat adına bir Yahudi hekim, valiye kan yalanının hiçbir esasa dayanmadığını, dünyevi ve uhrevi otoritelerin beyanlarını kanıt göstererek açıklıyor. Sonunda da, "Bu biçare rahip kentten gizlice çekip gitmiş ya da Yahudi olmayan birileri tarafından öldürülmüş olabilir" diyor.

"Öyle mi? Başka birileri mi öldürmüş onu? Kim tarafından peki? Haydi çıkar baklayı ağzından!"

Doktor kimsenin adını veremeyince de zindana atılıyor.

Bundan sonra da vali, beş-altı yüz kadar ayak takımı kalabalığın başında, Yahudi mahallesinde kaybolan pederin cesedini arıyor. Hiçbir yerde ceset bulunamıyor. Bu sefer de

vali, tutuklananların hapishane koşullarını iyice ağırlaştırarak onları itirafa zorlamayı deniyor. Ne var ki zavallı tutuklular, yapılan işkencelerin son bulması için sadece bir an önce ölmek istemektedir.

"Artık itiraf edecek misiniz?"

Bakın şu işe: Onlar kendilerinden istenilen her şeyi "itiraf' ediyorlar.

"Kanı nereye bıraktınız?"

Kan, Moses Abulafia'dadır. (Yedi tutukludan biri).

Abulafia sorguya çekiliyor; ama hiçbir şey bilmemektedir. Kırbaçlanması da onu konuşturamıyor. Ancak işkenceye uğratılınca, kanı küçük bir şişenin içinde, komodinine koyduğunu söylüyor. Vali, adamın evinde arama yapıyor; komodini açınca içinde bir miktar paradan başka bir şey bulamıyor ve parayı cebine atıyor.

"Kan nerede?"

Abulafia kanın yerini gösteremiyor. Fakat yeniden işkenceye uğratılmaktan korktuğu için Müslüman oluyor.

Öteki altı Yahudi, araştırmalar ve keşiflerde bir adım olsun ileri gidilemediği halde sürekli işkenceye uğratılıyor.

Şam halkında yavaş yavaş zavallı tutukluların suçsuz olabileceği düşüncesi belirginleşiyor; aynı zamanda Peder Thomas'ın öldürülüşünden birkaç gün önce sokak ortasında katırcı bir Türkle sille tokat dövüştüğü de öğrenilince, bu düşünce daha bir ağırlık kazanıyor.

Fransa konsolosu suçlamasında yapayalnız kalıyor; ama suçladığı insanlar bu yüzden hapishanede aylarca acı çekiyor.

Buna benzer akıl almaz bir suçlama da, o zamanlar Türklerin egemenliğinde bulunan Rodos Adası'nda Yahudilere karşı yapılıyor.

Burada on yaşlarında bir erkek çocuk kayboluyor. Hemen suçlama yapılıyor: Çocuğu Yahudiler öldürmüştür. Burada da Avrupa devletlerinin konsolosları -yalnızca Fransa'nınki değil-nüfuzlarını kullanıp paşadan gerekli araştırmaları yapma iznini alıyorlar. İki Rum kadın da, birkaç Yahudiyi kırsaldan şehre giderken gördüğü, bunlardan birinin oğlan çocuğunu elinden tutarak götürdüğü yolunda ifade veriyor.

Şüphe edilen Yahudi bulunuyor. Adam, söz konusu olan gün şehre hiç gelmemiş olduğunu kanıtlayabiliyor. Fakat bir işe yaramıyor bu; onu zincire vurup işkenceye uğratıyorlar.

"Sen çocuğu çaldın ve onu hahama götürdün. Canını seviyorsan, itiraf et!"

Konsolosların kendilerini hiç ilgilendirmeyen bir olaya karışmalarındaki amaç, Yahudileri Rodos Adası'ndan kovmak ya da onları derhal Hıristiyanlığa geçmeye zorlamaktı. Ayrıca birçok hükümetin ve hükümdarın himayesinde çalışan "Yahudiler Arasında İncil'i Yayma Birliği"nin amaçladığı utanç verici çirkin başarıları göz önünde bulundurarak bütün bir Yahudi cemaatini Hıristiyanlığa "döndürmüş" olmakla övünebilmek ayrıca söz konusuydu.

İşkence uygulanınca suçlanan kişi hemen bir itirafta bulundu. Gelgelelim çocuğu teslim etmek istediğini söylediği insanlar o sırada odada bulunmuyorlardı. Bundan da adamcağızın işkenceden kurtulabilmek için böyle ifade verdiği anlaşılmıştı. Bu sefer de adam başka

Yahudilerin adlarını verdi; bu Yahudiler suçlamaları kesinlikle yadsıdılar. Çocuğu da itirafçıyı da tanımadıklarına yemin ettiler. Bütün bunlar bir işe yaramadı: Zindana atıldılar. Acıları bu kadarla da kalmadı: Yahudi mahallesi kuşatıldı ve etrafına nöbetçiler konuldu; böylece tutuklananların yazgısı hakkında kimse bir şey öğrenmesin istendi. Paşaya sunulmak istenen bir dilekçe kabul edilmedi.

Derinlemesine sarsılmış bir halde Baron Rothschild mektubun sayfalarını topladı, onları cebine koyup ofisinden çıktı. Az önce öğrendiği olağanüstü acıklı olguların etkisi altında sağlıklı düşünebilecek durumda değildi: Kalbi bahtsız din kardeşlerinin yanındaydı artık, onların acı feryatları tüm huzurunu kaçırmıştı.

Ayaklarının elverdiği en son hızla dostu Montefiore'ye koştu. Postacı ona da Doğu'dan mektuplar getirmişti. Korkunç olaylar hakkında bir görüşme yapmanın hiç gereği yoktu. Sözle anlatılmaz acılarla iki arkadaş birbirlerine kardeşlik elini uzattılar.

Daha sakin olan Montefiore, çok geçmeden kendini toparladı. Kan ve gözyaşından bir denize batmış Yahudi tarihi kalp gözünün önünden şöyle bir geçit resmi yaptı. Ne kadar da sık, pınarları zehirlemek, papazların kutsal ekmeğini pisletmek, Hıristiyan çocuklarını öldürmek bahaneleri sürülmüş ve bütün bu suçlamalar İsrail'in tüm cemaatlerini yeryüzünden silip süpürmek için yapılmıştı.

Ortaçağa özgü kan suçlaması şimdi, 19. yüzyılda, "aydınlanma çağı"nda yeniden ortaya atılıyordu.

İmparatorların ve papaların, üniversitelerin ve bilginlerin, Hıristiyanların ve Yahudilerin saçmalık ve yalan diye nitelendirmiş olduğu şey, yeniden gerçek diye açıklanıyor, buna inanılıyor ve bütün cemaatlerin varlığını koruması açısından bir defa daha sorun oluyordu!

"Bunlar her kuşakta ve her çağda karşımıza dikiliyor."

Montefiore gelip çatan bir felaket karşısında boşu boşuna yakınacak bir adam değildi. Ona göre, bu olayın öteki acılı olaylardan bir farkı yoktu; en hızlı biçimde müdahaleyi gerektiriyordu. Sadece tek bir düşüncesi vardı:

"Ben ne yapabilirim?"

Bu düşünceyi genişletmek ve Rothschild'le görüşmek istediği anda, göksel bir vahiy gelmiş gibi zihninde bir şimşek çaktı ve tam bir güvenle peygamberin sözlerini söyledi:

"*Rabbin, Tanrımın ruhu içimdedir. O gönderdi beni, yoksullara teselli vereyim ve kırık kalpleri yüreklendireyim, tutsaklara özgürlüğü, bağlı olanlara kapıların açıldığını bildireyim diye." (İşaya 61, 1)*

ONUNCU BÖLÜM

Kurtarıcı Zorda

Şam'daki tüyler ürperten olaylar tüm uygar dünyada haklı bir öfke fırtınası estirmişti.

Bütün önyargılara ve köhneleşmiş kurumlara savaş açılan, siyasal açıdan coşkulu bu zamanda Yahudilik, hemen bütün ülkelerde artık daha insaflı, daha adil bir anlayışla nitelendiriliyor; ifadesini yasalar önünde Yahudileri, diğer dinlerden insanlarla eşit sayan eğilimlerde bulan, eskiye oranla çok daha ileri bir değerlendirmeye mazhar oluyordu.

Bu eşitlik ilkesinin ise, hiçbir ülkede İngiltere'deki kadar etkili uygulanmadığını da biliyoruz. O nedenledir ki Yahudiler, haysiyetleri için yaptıkları mücadelede kendilerine, hiçbir yerde bu özgür ülkedeki gibi mert kavga arkadaşları bulamamışlardır.

Londra'nın ileri gelen Hıristiyanları bir protesto bildirisi hazırlayıp aşağıdaki yazıyla Lord-Mayor'a sundular:

"Biz Londra'nın aşağıda imzaları bulunan büyük tüccar, banker ve işadamları sizden bir toplantı düzenlemenizi rica ediyoruz; bu toplantıda Şam'da Yahudilerin uğradığı korkunç baskılardan dolayı duygularımızı ve içten üzüntülerimizi, ayrıca gerçek canilerin mahkeme huzuruna çıkarılması umudunu dile getirmek istiyoruz."

Bu satırları 210 imza izliyordu.

Önerilmiş bulunan toplantı Londra belediye başkanının yönetiminde yapıldı. Ekmeğe kan konulması suçlaması hezeyan olarak nitelendirilerek reddedildi ve İngiltere hükümetinin, suçlanan Yahudiler lehine derhal girişimde bulunması istendi.

Bu amaçla da Montefiore'nin önderliğinde bir heyet, Dışişleri Devlet Sekreteri Lord Palmerston'a başvurdu. Ne gariptir ki bakan, öteden beri hep söylene gelen atlatma sözlerinin arkasına saklanıp, "Üzgünüm; fakat biz yabancı bir devletin içişlerine karışamayız" demedi. Hayır, Lord Palmerston, insanlık adına diplomatik görüşmelere hazır olduğunu şu sözlerle açıkladı:

"Sizlere haklı istediğinizde yardımcı olabilirsem, hiçbir şey bana bunun kadar gönül rahatlığı vermeyecektir."

Günümüzün çok gelişmiş bilgi ve eğitim ortamına rağmen dünyada hâlâ böylesine cahilliğin, avanaklığın ve barbarlığın var oluşunun karşısında hayret ediyor, aynı zamanda insan olarak, Hıristiyan olarak da utanıyorum. Fakat olgular şüpheye yer bırakmıyor; onun için de bu zulme son vermek amacıyla güçlerinin yettiğince her şeyi yapmak artık uygar halkların görevi olmuştur.

Bu zulüm ve adaletsizliğin devam etmesine karşı harekete geçmeleri için, ellerinden gelen her şeyi yapabilmelerini sağlayacak tam yetkiler, derhal Konstantinopol'de İngiliz Elçisi Lord Ponsonby ile İskenderiye'deki İngiliz işgüderine verilecektir."

İngiliz hükümetinin böyle olumlu davranması, Yahudi halkın tüm zümrelerinde heyecanlı bir hoşnutluk yaşatmıştı. Londra'daki çeşitli cemaatlerin, Şam Yahudilerini savunma çarelerini görüşmek üzere, ana sinagogta yaptığı büyük toplantıda hükümete teşekkür ve takdirin bildirilmesi yolunda bir karar oybirliğiyle alındı.

Paris'te İsrail Merkez Komitesi'nin Adolphe Cremieux adlı bir avukatın, Şam'da suçlanmış Yahudileri yerinde savunmak üzere görevlendirilmesinden sonra, Londra'da da İngiliz Yahudilerinin saygın bir temsilcisinin bu avukatla birlikte ortaklaşa etkinlikte bulunması arzusu yoğunluk kazandı.

Kovuşturmaya uğramış kardeşleri savunmak için kim gönüllü olacaktı?

İnsan sevgisinin ve adaletin hizmetinde hiçbir fedakârlık kendisine ağır gelmeyen adam elbette: Sör Moses Montefiore.

Ona öngörülen görevi, hangi sözlerle kabul ettiğini dinleyelim: "Baylar! Şu anda

komplimanlar yapmak ya da dinlemek için hiçbir neden yok. Ne derece onur duyduğum konusunda ise en kestirme, en açık cevabım şu olacak: Beni görevi üstlenebilecek yetenekte gördün, ben de her çeşidinden başka hesapları bir yana bırakıyor ve de 'Gidiyorum!' diyorum.

Üzerime aldığım sorumluluğun ağırlığı eziyor beni. Atacağım adımların dinsel topluluğumuz için ne kadar önemli olduğunu da derinlemesine hissediyorum. Ama kaygılarımı hafifleten bir şey var:

Oda, parlak beceri ve bilgilerle donanmış Bay Cremieux'nün, kapsam genişliğinin bilincinde olduğum bu görevi benimle paylaşmış bulunmasıdır. Onunla birlikte gidiyoruz!

Gidiyoruz; zulüm ve acı gören kardeşlerimizin şahsında hakarete uğramış insanlık davasını savunmak için gidiyoruz. Eğer başarabilirsek şeytanca eylemlerin karanlık labirentini aydınlatmak, komployu meydana çıkarmak, komplocuları da utandırmak için gidiyoruz. Doğu'daki kardeşlerimizi şaibelerden temizlemek; dinimizin üstüne atılmaya yeltenilmiş riyakârlık ve bağnazlık suçlamalarından arındırmak için gidiyorum. Öncelikle de Doğu'nun hükümetlerine, yasa koyuculuğun ve mahkemede insan yargılamanın batıl inançlardan ayıklanmış temel ilkelerini teskin etmek; ayrıca bu hükümetleri işkenceyi kaldırmaya ve ebedi hukuku, taraf tutan zorbalığın çok üzerinde bir yere oturtmaya yöneltmek istiyoruz. İnşallah çabalarımız başarıyla sonuçlanır. İnşallah kardeşlerimizi dinsel tören amaçlı cinayet gibi saçma bir iftiradan aklar ve Doğu'nun hükümetlerinin kafasına, İngiltere'de hiçbir yüreğin kardeşlerimizin acılarına kayıtsız kalmadığını, İngiltere'de konumuzu adaletsizlik ve zorbalık saymayan tek bir sesin, tek bir görüşün bulunmadığını da sokarız.

Hoşça kalın, baylar!

Atalarımızın Tanrısına dua ediyorum, adımlarımızı yönlendirsin diye. Güvenliğimi onun eline bırakıyor, onun her şeye kadir himayesine güveniyorum. Onun içindir ki, dönüşümü şimdiden görüyorum; o zaman 'Evrenlerin yargıcının davamıza zafer nasip etti, krallar ve hükümdarlar onun iradesi önünde eğildi' diyebileceğimi, tam bir güvenle görüyorum. İsrail zamanın fırtınalarından yeniden güçlenmiş olarak sıyrılacaktır: Rab senin halkına kudret bahşedecek, Rab senin halkını barışla kutsayacaktır." (Mezmurlar 29, 11)

Bu iyimser sözleri coşkulu eylemler izledi.

Yanında eşi, sekreteri Dr. Löwe ve iki Hıristiyan arkadaşı Dr. Madden ile Bay Wire olduğu halde Montefiore, 1840 Temmuzu'nda Doğu yolculuğuna başladı. Dover'den Boulogna'ya geçişlerinde

Kraliçe Viktoria, bir kraliyet istimbotunu, Malta'dan İskenderiye'ye gidişlerinde de bir hükümet vapurunu onların emrine verdi; bu olanaklardan Adolf Cremieux ile ona refakat eden Bilgin Salomon Munk da yararlandılar.

Montefiore ve Cremieux!

Bu iki isim dillerde dolaşıyordu. Alışılmadık bir sertlikle bir zamanlar bütün cemaatlerde, Yahudi ibadetinde çağa uygun bir reformun yapılması için mücadele edilmişti. Şimdi ise "savaşın fırtınaları susmak zorunda"ydi: Çünkü tehlikede olan, dinsel amaçlı cinayet suçlamasıyla çok ağır biçimde hakarete uğratılmış Yahudilik şerefiydi. Kötülük yılanının başını ezmek için yola koyulmuş adamlar için dindaşları, Avrupa'nın bütün sinegoglarında

dua etmekteydi.

Bu arada İngiliz hükümetinin diplomatik girişimleri bir başarı elde etmişti: Sultan (*), Rodos Valisi Yusuf Paşa'yı görevden almıştı; çünkü o, gerçeği bir mahkeme yoluyla ortaya çıkarmaktan kaçınmış, bunun yerine tutuklanan bir Yahudinin düpedüz zorla alınmış ifadesine dayanarak birçok suçsuz insanı hapishaneye koyarak onlara işkence yaptırmıştı. Yeni Vali Hacı Ali Paşa, usulüne uygun biçimde bir dava açtırdı. Buna dayanarak yüksek mahkeme de, çocuk çalmak ve çocuk öldürmekten sanık Yahudilerin suçsuz olduklarına karar verdi.

(*) Sultan Abdülmecit (1823-1861). Babası II. Mahmut'un ölümü üzerine 1839'da padişah oldu.

Şam Yahudilerinin suçsuzluğunu meydana çıkarmak hiç de bu kadar çabuk olmadı.

İskenderiye'ye vardığı gün (4 Ağustos'tu) Montefiore, İngiliz, Konsolosu Albay Hodges tarafından paşanın huzuruna çıkarıldı. Mehmed Ali onu eski bir dost gibi selamladı. Sör Moses buna, dost olarak selamlanılışına sevindiğini, dost olarak da davranılacağını umduğunu söyleyerek karşılık verdi.

"Bu sefer sizi buralara getiren ne?"

"Paşam! Arkadaşım ve ben buraya, suçsuz oldukları halde, Şam'da kovuşturmaya uğratılmış kardeşlerimize yardım etmek için geldik; çünkü onları koruyan yoktur. Bu nedenle de sizden bir ferman hazırlatmanızı rica ediyoruz; bu ferman, Şam'da bize bu acıklı konuya ilişkin bilgi verebilecek herkesi, uygun göreceğimiz yer ve zamanda sorguya çekebilmek hakkını, herhangi bir yanlış anlamaya yer bırakmadan vermeli.

Bu fermanın Şam'a vardığımızda sokaklara ve meydanlara asılmasını da rica ediyoruz."

Heyete ilkin belirli bir cevap verilmedi. Davanın yeniden ele alınması ve temyizi girişiminde bulunuldu. Daha önce bunlar hiç yapılmamıştı. Fakat girişim İskenderiye'deki Fransız konsolosu tarafından engellendi; çünkü mahkemenin Yahudiler için elverişli biçimde sonuçlanması, konsolosun Şam'daki meslektaşını çok küçük düşürecekti.

Montefiore ile Cremieux görevlerinin başarısından umut kesmişlerdi. Bu sırada Cremieux Yahudilerin tahliye edilmelerini isteyen bir dilekçe yazarak bunu -Fransız konsolosu dışında- dokuz konsolosa da imzalattı. Paşa bunu, haber aldı. Görünüşü kurtarmak için yabancı devletlerin temsilcilerinden etkilenmiş gibi, dilekçe kendisine getirilmeden, tutukluların serbest bırakılmasını emretti.

İki dostumuz genel valinin bu konudaki fermanında, "Montefiore ve Cremieux adlı baylar, benden tutuklu Yahudilerin bağışlanmasını ve serbest bırakılmasını rica ettiler" sözlerini görünce pek şaşırdılar. "Bağışlamak" sözcüğü onları büyük bir telaşa düşürmüştü.

Bu sefer Muhammed Ali'nin huzuruna çıkmayı Cremieux üstlendi.

"Paşa Hazretleri, bendenizin nasıl derin bir acıyla dolu olduğumu görüyorlardır, bundan beni ancak siz kurtarabilirsiniz."

"Nedir arzunuz?"

"Hayırlı bir iş, başka bir hayırlı işi zorunlu kılarmış. Paşa Hazretleri'nin gerçekleştirdiği adalet eylemi, ölçülemez yücelikte hayırlı bir iştir; fakat buna ikinci bir eylem eklemezseniz kesinlikle başarısız olacaktır."

"Açıklayınız."

"Paşa Hazretleri'nin fermanında, Şam valisine hitap eden bir cümlede, 'Montefiore ve Cremieux adlı baylar benden tutukluların bağışlanmasını rica ettiler' buyruluyor.

Bizde, Avrupa'da bağışlanma sözünden suçlulara bahşedilmiş bir af anlaşılır. Oysa yüksek malumunuzdur ki, gerek Sör Moses, gerekse bendeniz Şam'daki bahtsız kardeşlerimizin suçlu olduklarını asla söylemiş değiliz."

"Benim fermanımda da onlara suçlu denmiyor ki."

"Özür dilerim, Paşa Hazretleri! Fakat cümlede, sizden onların bağışlanmasını dilediğimiz söyleniyor. Böyle bir dilekte bulunmamız için onları önce suçlu kabul etmemiz gerekirdi. Fakat onlar benim gözümde de, Sör Moses'in gözünde de suçsuzdurlar. Paşa Hazretleri bizleri daha acı üzüntülere uğramaktan kurtarıp sevinçlere gark edecek bir işlemde bulunmayı istemeyecek değillerdir herhalde." "Hayır, elbette istemem böyle bir şey. Fermanımda neyin değiştirilmesini istiyorsunuz?"

"Hiçbir şeyin Paşa Hazretleri; sadece tek bir sözcük, bağışlanmak sözcüğü..."

"Kaldırılabilir."

"Bir çeşit özür dileme olan bu düzeltmenin etkisi, iki elçimizi tutuklu kardeşlerinin serbest bırakılmasından duydukları sevinçten çok daha büyük sevinçlerle doldurmuştu.

Onların suçsuz olduklarını Mısır hükümeti çoktan anlamıştı; yoksa "katilleri" asla serbest bırakmaz, davayı da durdurmazdı.

Montefiore ile Cremieux, gerçek katilin bulunması için Şam'a giderek mahkemeye başvurmak arzusundaydılar. Fakat Mısır ile Türkiye arasında savaş çıktığından oraya gitmekten vazgeçmek zorunda kaldılar. (94) Görevlerinin bu bölümünü tamamlayamamışlardı; bu eksikliği, altı aylık bir ayrılıktan sonra, evli kadınları kocalarına, çocukları babalarına kavuşturmanın; her şeyden önce de İsrail adını kan cinayeti iftirası utancından arındırmanın keyfini yaşamakla giderdiler.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Kötü Tohumdan İyi Ürün

Montefiore, Şam'daki tutuldular zindanın büyük kapısından dışarı çıkınca, görevini artık sona ermiş olarak mı gördü?

Asla! Suçsuz dindaşlarının bu şekilde kurtuluşu, Montefiore için kardeşlerinin hayrına yeni eylemlere girişmesi için bir çıkış noktası oldu.

Bu amaçla da yurduna dönmeyip Konstantinopol'e gitti. Lord Palmerston'un tavsiyesi, orada Türk Dışişleri Bakanı Reşit Paşa'nın onu Sultan'ın huzuruna çıkarmasını sağlayacak

---

94 Mısır ile Osmanlı Devleti'nin arasındaki son savaş. Mısır, Suriye ve Filistin'den çekildi. Sultan Abdülmecit de, Mehmet Ali Paşa ve hanedanının Mısır'daki egemenliğini onayladı.

kadar etkili oldu.

Büyük İngiliz İmparatorluğu'na duyulan saygıdan dolayı huzura kabul töreni, Doğu ülkelerine özgü bir debdebe gösterisiyle yapıldı; bu gösteride askeri müzik de eksik değildi.

Sör Moses, usulüne uygun duruşma yaptırarak Rodoslu Yahudilerin suçsuzluğunu kanıtlama ve böylece bir hukuk cinayetini önleme olanağını sağlayan Türk hükümetinin takdire değer bu davranışından ötürü sultana teşekkürlerini söyledi.

Sultan cevap verdi:

"Şam'daki olayları büyük üzüntüyle haber aldım; bundan dolayı da Rodos konusunda usulüne uygun işlemler yapılmasını emrettim, böylece Yahudilik camiasına bir tarziye vermeye çalıştım. İsrail dininden cemaatler, her zaman İmparatorluğumun öteki tebaaları gibi aynı himaye ve aynı avantajdan yararlanacaktır. Heyetinizin benden istediklerini kabul edeceğim; çünkü sizi bu başkente getirten insan sever düşünceleri takdir etmeyi biliyorum."

Sör Moses'in başkanı olduğu heyet, sultanda ne istemiş olabilirdi? Yahudilerin, Türkiye'de yaşayan öteki insanlarla eşit haklara sahip olmasından başka ne daha fazla, ne daha az bir şey istiyor değillerdi.

Pervasızca bir istek! Yabancı bir devletin işlerine görülmemiş biçimde karışmaktı bu -hem de bunu resmi görevi olmayan biri yapıyordu.

Ne var ki, adaletin ve insanlığın sesi, her türlü politik kavgayı bastırmaktaydı. Onun içindir ki sultan şu fermanı yayınladı:

"Yahudiler aleyhinde öteden beri söylenen bir önyargı vardır. Cahil kimseler, Yahudilerde bir insanı kurban etmek ve kurbanın kanını Hamursuz Bayramı'nda sofrada kullanmak geleneğinin bulunduğuna inanmaktadırlar. Bu önyargı yüzünden Şam ve Rodos'ta -İmparatorluğumuzun tebaası olan- Yahudiler, başka dinden kimseler tarafından baskılara uğratılmıştır. Onlara karşı yaygınlaştırılan iftiralar ile yapılan kovuşturmalardan haberdar olduk. Bunun üzerine hayal ürünü bu uydurma cürümden dolayı Rodos'ta suçlanmış birçok Yahudi, kısa süre önce, adı geçen adadan Konstantinopol'e getirildi, burada yeni yasalara göre yargılandılar ve tamamının suçsuz oldukları anlaşıldı.

Ayrıca, Yahudilerin din kitapları da bilgin ilahiyatçılarca gözden geçirildi. Bu inceleme sonunda, Yahudilerde, insan kanı şöyle dursun, hayvan kanının kullanımının dahi yasak olduğu meydana çıktı. Bu da, onlara ve onların inançlarına karşı yapılan suçlamaların saçma iftiralar olduğunu açıkça kanıtlamaktadır.

Bu nedenle ve de tüm tebaamıza beslediğimiz sevgiden ötürü, suçsuzluğu anlaşılmış Yahudi halkının bundan böyle herhangi bir asılsız suçlamayla rahatsız edilmesini yasaklıyoruz. Yahudi dininden olanlar, egemenliğimiz altında bulunan diğer halklarla eşit biçimde, aynı haklardan yararlanacaklardır. Ve yine kesin emirler verdik ki, Yahudiler, İmparatorluğumuzun her yerinde, Babıâli'nin diğer tebaaları gibi korunsunlar; ibadetlerini serbestçe yapmalarına hiçbir şekilde karışılmasın; güvenlikleri ve huzurları asılsız nedenlerle bozulmasın."

Ozamandan beri Türkiye'de artık hiç kimse, Yahudilere karşı dinsel amaçlı cinayet suçlaması yapmaya cesaret edememektedir. 1847 yılında Kudüs'te Yahudilerin bir Hıristiyanı dinsel tören amacıyla öldürdüğü söylentisi yayılınca, Rum-Ortodoks rahipleri kan

suçlamasının gerçekliğini ispata kalkışmışlarsa da, Montefiore'nin ricasıyla yayınlanmış bulunan ferman, tüm kuşkuları susturmuş, herhangi bir adli kovuşturmayı da önlemiştir.

Şam'da nefretin ve iftira hırsının saçmış olduğu kötü tohumlar, Yahudilere sultanın öbür tebaasıyla tam bir hukuksal eşitlik sağlamasının dışında başka güzel olanaklar da vermiştir.

Batı Avrupa Yahudilerinin acıma ve üzülmeleriyle Doğu ülkelerindeki kardeşleriyle kurdukları bağlantı, Montefiore'nin yurduna dönmesinden sonra da devam etti. Bu bağlantı daha can ve gönülden oldukça, Montefiore ile Cremieux de Doğu'daki dindaşlarının ekonomik ve kültürel düzeylerini yükseltmek için geniş çevreleri daha çok heveslendirmeyi başardılar.

Cremieux, bu yoksulluğu gidermenin en kestirme yolunun okullar kurmak olduğunun bilincindeydi; çünkü nerede okul varsa, orada eğitim oluyor; nerede eğitim varsa, orada da iş ve kazanç oluyordu. Bu nedenle Cremieux, İskenderiye ve Kahire'de birer Yahudi ilkokulu kurulmasını sağlamadan Mısır'dan ayrılmadı; bu okulların bakım ve giderlerini karşılamak için kendisine çok zengin bağışlar yapılmıştır.

Cremieux'nün burada hiçbir şefaati bulunmayan bir kişi olarak, mütevazı bir çerçevede gerçekleştirdiği işi, daha sonraları tüm dünyada örgütlenen bir dernek, çok daha büyük ölçeklerde sürdürmüştür. Her yerde Yahudilerin hukuksal eşitliği ve moral yükselişi için çalışan; sırf Yahudi olduğu için acı çekmiş herkese etkili yardımlar yapan bu dernek, 1860'ta kurulmuş *"Alliance Israelite Üniverselle"*dir.

Yarım yüzyıldan beri Allianz, "Sevgi, adalet ve özgürlük adına yeryüzündeki tüm İsrailoğullarını birleştirmeyi" amaçlayan bu örgüt, Avrupa, Asya ve Kuzey Afrika'nın henüz uygarlaşmamış ülkelerinde İsrailli yaşlı ninelere reva görülmüş barbarlık ve zulüm hırsının yaralarını sarmak için milyonları ve yeniden milyonları toplamıştır. Binlerce parasız yatılı öğrenci, Allianz okullarında aldıkları dersler sayesinde ekmeklerini namuslarıyla kazanmak olanağını elde etmiş, böylece de insan toplumunun yararlı üyeleri olmuştur.

Cremieux'ten esinlenerek Allianz'ın açtığı okulların sayısı 1909'da 144'e ulaşmıştır. Bunlardan Fas'ta 22, Bulgaristan'da 10, Türkiye'nin

Avrupa kesiminde 35, Küçükasya'da 16, Suriye'de 19, Mezopotamya'da 6, Trablusgarp'ta 2, Mısır'da 8, Tunus'ta 6, İran'da 16, Cezayir'de 4 okul bulunuyordu. Ayrıca Allianz, Paris yakınında Auteuil'de zaman zaman bir öğretmen kursu açmakta; Djedeida'da bir tarım okulunun, çeşitli kentlerde erkek çocuklar için 32 çırak okulunun sürekli hizmet vermesini sağlamaktadır. Çırak okullarında yüzlerce çocuğa değişik elsanatları dallarında çok iyi eğitim verilmiştir. Bu okullar Yahudilerin ahlakının, beden yapılarının ve ekonomik güçlerinin olağanüstü derecede bir iyileşme göstermesine yol açmıştır. Dünyanın üç kıtası üzerinde yayılmış Allianz okullarında toplam 45.000 çocuğun eğitimi, giyimi-kuşamı ve beslenmesi sağlanmıştır.

Allianz'ın ana kucağından yetmişli yılların başlarında iki kuruluş çıktı. (Tam bir ayrılış değildi bu, her iki kuruluş da Allianz'la olan gönül bağını hep sürdürmüştür.) Bu kuruluşlardan biri, *"Avusturya İsraeli Allianz",* diğeri *"Anglo-Jetuish Coloriization Association* "dur. Sonunda Allianz 1902 yılında en başarılı yardımcısı "Alman Yahudileri Yardımlaşma Birliği"nde yeniden dirildi. Bu birlik, tıpkı *"Alliance İsraelite Üniverselle"* gibi, Doğu ülkelerinde Yahudilerin eğitim düzeyinin yükselmesini ve ekonomik bakımdan gelişmesini

kolaylaştırmak için okullar kurmaya önem verdi.

Bu yardım birliği, 1908 yılında, Doğu ülkelerinde şu enstitüleri; ya kendi olanaklarıyla, ya da kısmen katkıda bulunarak yaşatmaktaydı:

12 çocuk yuvası, 13 kız ve erkek okulu,

1 ticaret Lisesi, 1 ev idaresi okulu,

2 kız yurdu, 1 tatbiki sanat okulu,

1 öğretmen kursu. Toplam 31 eğitim kurumu ve bunlardan yararlanan 5000 bakıma muhtaç çocuk. Bu okulların giderlerinin karşılanması, keza çeşitli ülkelerde dindaşlarımızın arasında hüküm süren yoksulluğun azaltılması için Yardım Birliği, 1907/1908 yılında bir buçuk milyon mark harcamıştır.

Şam'daki olaylar ve bu olaylar nedeniyle gerçekleştirilen yardım kampanyası -İngiltere dışındahiçbir ülkede, inanç ve vicdan özgürlüğünün klasik ülkesi Kuzey Amerika'daki kadar canlı bir yankı bulmamıştır.

Burada -Lord Palmerston gibi düşünen-Amerika Birleşik Devletleri Başkanı (*), Şam'da insanlığa karşı işlenmiş suçu protesto etmiş ve devletin Doğu'daki diplomatik temsilcilerine durumun derhal düzeltilmesi için aracı olunması direktifini vermiştir.

(*) 1837-1841 yıllarında ABD Başkanı Van Buren'di.

Böylesine aydın ve adil bir hükümetin tutumundan cesaret alan Amerikan Yahudileri, dinsel tören amaçlı cinayet yalanını şiddetle reddettiler ve hoşgörüsü kıt ülkelerde yaşayan kardeşlerinin ileride uğramaları olası kovuşturmalara karşı etkili biçimde harekete geçilmesini sağlamak amacıyla bir birlik kurdular. Bu birlik aynı zamanda kendi yurdunda muhtaç duruma düşmüş olanlara, dünyanın neresinde olursa olsun yardım etmeyi de amaçlıyor, insana yardım işlerini kolaylaştırmayı zorunlu görüyordu; çünkü: ***Charity begirıs at home.*** Bu birliğin kurucusu, kendisi için haklı olarak kötü tohumun asil meyvesi diyebileceğimiz Henry Jones, Amerika'ya göç etmiş bir Alman makine imalatçısıdır. Birliğin kuruluş günü de 13 Ekim 1843'tür. "Hayırseverlik, Kardeş Sevgisi, Uyum" sloganları altında "Birliğin Çocukları" -B'nei B'riss- bağımsız bir tarikatta bir araya geldiler; amaçladıkları yüce görevleri şunlardı: İsrailoğullarını insanlığın en yüksek çıkarlarına ulaştırmak için birleştirmek; soyumuzun ruhsal ve töresel karakterini daha da geliştirmek ve yükseltmek; insan sevgisi, şeref ve vatanseverliğin en temiz ilkelerini zihinlere nakşetmek; sanat ve bilimi korumak; yoksulların ve muhtaçların sıkıntısını azaltmak; hastaları ziyaret etmek ve onlara bakmak; kovuşturma kurbanlarının yardımına koşmak; dulları ve yetimleri gözetmek, onlara olanca güç ve şefkatle yardım etmek."

Her ne kadar "B'nei B'riss" tarikatına, sadace erdemli yaşayış tarzıyla başkalarına örnek oluşturabilecek, aynı zamanda da hayır işleri amacına büyük miktarda para harcayabilecek ve harcamayı isteyecek durumda olan dindaşlar alınmışsa da, tarikat ideali öylesine coşkulu bir rağbet gördü ki, 1881 yılına kadar 25.000 saygın Amerikan Yahudisi "B'nei B'riss" bayrağı altında toplanıp 300 loca (şantiye) oluşturdu. O yıl (1881) tarikatın önderleri, Almanya Yahudilerinin ileri gelenleriyle tarikatın bu ülkede örgütlenmesi amacıyla görüşmelere başladılar.

Almanya'da etkinliklerine yeni başlayan Yahudi düşmanı bir haraket, acıda ve inançta

yoldaş olanları birbirine yaklaştırdı. Bu da kardeş sevgisine dayanan bir birliğin kurulması için çok elverişli bir ortam oluşturdu. Böylece 20 Mart 1882'de "Bağımsız B'nei B'riss Tarikatının (UOBB) ilk locası, "Alman İmparatorluğu Locası" adıyla Almanya'da, Berlin'de tarikat yönetiminin gönderdiği bir temsilcinin yaptığı törenle açıldı. Bir yıl dolmadan Alman İmparatorluğu Locası'na yüzden fazla kardeş katılmış bulunuyordu. Bu durumda Berlin'de, 1883'te, ikinci bir loca, "Berthold Auerbach (*) Locası"nı açmak zorunlu oldu. Bunu ertesi yıl, yine Berlin'de, "Montefiore Locasının" açılması izledi. Bu locanın kurulması, kitapçığımızın kahramanı için -belki de son kezbüyük bir sevinç kaynağı olmuştur.

(*) Berthold Auerbach (1812-1882), sağlam g özlem e dayanan, eğlenceli öyküleriyle büyük bir ün kazanmış bir yazardır.

Bu arada tarikat düşüncesi Almanya'nın öteki kentlerinde de kök salmış ve Halle, Beuthen, Stettin, Breslau localarının kurulmasına yol açmıştır. **1909 yılında "B'nei B'riss" tarikatının Almanya'da 70 locası ve bu locaların toplam 7000 üyesi bulunuyordu.** Alman bölgesel localarının yönetimi Berlin'deki büyük loca tarafından yapılıyor, bu locanın başında da "Büyük Başkan" (Hukuk Danışmanı Timendorfer) bulunuyordu.

"B'nei B'riss" tarikatı neler başardı; üyeleri üzerinde nasıl eğitici ve yüceltici etkiler yaptı; sevecen değerli çalışmaları nasıl sonuçlara ulaşıp nelere yararı dokundu; kardeşlik düşüncesi ve candan dostluk tarikatın tüm üyelerini nasıl uzlaştırıcı bir bağla sardı, bütün bunları, bu tarikata katılanlar, çalışıp hizmet ederek öğrendiler.

Yahudi kardeşlik sevgisinin Montefiore'nin ideali doğrultusunda gerçekleşmesi için bu birlikler etkili oldular. "Büyük Birlik"inde sinesinde doğan;

"Montefiore Birlikleri" de (95) Montefiore'nin mirasçısı olarak sessiz, ciddi çalışmalarla gençlere kutsal metinlerin bilgilerini ulaştırmak, böylece onlarda geleneksel inanca yönelik sevgi uyandırmak amacına hizmet ettiler.

ON İKİNCİ BÖLÜM

Güney ve Kuzey

Başarısından hoşnut bir halde Sör Moses, Konstantinopol'e denize açıldı. Malta Adası'nda yine birkaç gün kaldı.

Onun görevi hakkında gazeteler uzun haberler yayımlamışlardı. Bu bakımdan şimdi her mezhepten insanların onu Malta'da ve her yerde asil bir insan sever olarak kutlamasında şaşılacak bir taraf yoktu. Fakat o bütün iltifatları reddediyor ve her çeşit övgüyü, "Ben görevimi yaptım sadece, o kadar" diyerek önlüyordu. İnsanda yüce duygular uyandıran böylesi bir bilinçle yurduna dönmek üzereydi ki, Malta'da kendisine ulaşan bir haber bu dönüşünü engellediği gibi, derhal harekete geçmesini de zorunlu kıldı.

Şam'daki o uğursuz olay yeniden canlanmıştı.

Burada bir lağım çukurunda, süprüntü ve çamurun içinde kemikler bulunmuştu. Bunlar elbette zavallı Peder Thomas'ın kemikleriydi. Başka kimin olabilirdi? Şam kentinin saygın

---

95 Frankfurt, a.M.'de bulunan "Montefiore Birliği", bu birlikler içinde en önemli olanıydı; 1300 üyesi vardı.

hekimleri bunların hayvan kemikleri olduğunu bildirmeleri, Kapüsenlerin (96) bu kemikleri, sevgili yoldaşları Thomas'ın dünyasal bedeninin kalıntısı olarak manastırlarının kilisesine defnetmelerini önlemedi. Üstelik bir kimse de çıkıp, "Yaptığınız bu işle çok gülünç duruma düşüyorsunuz" demedi. Fakat mezar taşına **"Padre Tommaso... assassinato dagli Ebrei Peder Thomas... Yahudiler tarafından öldürülmüştür"** diye yazılmak herkeste bir öfke uyandırmıştı.

Montefiore hemen Roma'ya koştu; mezartaşındaki bu doğruluğu asla kanıtlanmamış, gerçek dışı yazıtın derhal kaldırılması için Papa nezdinde girişimde bulunacaktı. Papanın huzuruna kabul edilmesi için aracı olmasını istediği ilk kişi, İngiliz hükümetinin görevlisi Bay Aubin, bu konuda Sör Moses'in hiçbir başarı kazanamayacağından korkuyordu; çünkü papa ile yakın çevresi, Peder Thomas'ın öldürülmesinin Yahudilerin suçu olduğundan kesinlikle emindiler. Bu önyargıdan onları kimse döndüremezdi; hatta dünyada bütün tanıklar bunun aksini söylese bile.

Yine de Montefiore bunu bir kere denemek istedi.

Papaya hitaben bir dilekçe hazırlayıp bunu papalık mabeyincisi Monsignor Bruti'ye verdi. Bu kardinal, şayet Sör Moses, Kapüsen tarikatının yönetici kişilerine "tarikatın hayrına" bir miktar para bağışlamak lütfunda bulunursa yardımcı olacağını söyledi.

Bu uygunsuz teklifi Montefiore öfkeyle reddetti:

"Doğu'da amacına ulaşmam için tek kuruş vermem gerekmemişti. Bunu burada Roma'da da yapmam. Gönlümde gerçekleşmesi arzusu yatan şeyleri bu yüzden gerçekleştiremeyeceksem, varsın gerçekleşmesinler. Burada Roma'da, para mı ödemem gerekecek. Asla! Görüşmeyi sürdürmekten vazgeçerim daha iyi!"

Bunun üzerine Kardinal Hazretleri derhal soğuk bir tavır takındı ve çarçabuk veda etti. Sör Moses de bu konuda atılacak her adımın başarısız olacağını anlamış bulunuyordu.

Ne var ki bir yalan anıtı olan bu mezar yazıtı, yirmi yıl sonra Müslümanların Suriyeli Hıristiyanlara öfkelenmesi üzerine çıkan olaylarda, Şam'daki Kapüsen Manastırı yerle bir edilince ortadan kaybolmuştur. (97)

Şam trajedisi hiçbir zaman açıklanamadı. Montefiore ile onun çağdaşlarından çoğu, Peder Thomas'ın asla öldürülmediği, Şam'dan gizlice uzaklaşmak zorunda kaldığı, sonra da Doğu ülkelerindeki Katolik manastırlarından birine kabul edildiği kanısındaydılar.

Bu tahmin doğru mudur, değil midir; Peder Thomas öldürülmüş müdür, yoksa doğal ölümle mi ölmüştür; bütün bunlar bizi hiç mi hiç ilgilendirmeyebilirdi. Bizim için yeterli olan,

---

*96 Kapüsen, **13. yüzyılda Asisli Francesco tarafından kurulmuş ve Hıristiyanlığın dilenci gibi yoksulluğu gerektirdiğini ileri süren Fransisken tarikatının bir koludur.** Bu tarikatın keşişleri dilenerek dolaşırlar.*

*97 **27 Mayıs 1860'ta Hıristiyan Maruniler, bir Dürzi köyünü basınca, karşı baskınlar yapıldı. Çatışmalar Lübnan ve Suriye'de şiddetlendi. 300 köy, 40 manastır, 30 okul yakıldı, on binden fazla insan öldü. Beyrut'ta Hıristiyanların Müslümanlara saldırması ve soykırıma kalkışması, Şam'da çoğunluğu Müslüman olan halkın Hıristiyanlara saldırmasına yol açtı. İçlerinde Amerika ve Hollanda konsoloslarının da bulunduğu binlerce Hıristiyan öldürüldü, olay uluslararası bir krize dönüştü. Dışişleri Bakanı Fuat Paşa, Suriye'ye geldi. İngiltere ve Fransa'nın müdahalesini önerdi. Yapılan anlaşmayla Lübnan özerlik kazandı.***

onun bu dünyadan ayrılmasında Yahudilerin hiçbir suçunun bulunmadığının saptanmasıdır.

Doğu'ya yaptığı yolculuğun mutlu bir başarıyla sonuçlanması Montefiore'yi ünlü bir adam yapmıştı. Dindaşları ona, halkının haklı davasını zafere ulaştırmak için firavunun karşısına çıkan yeni bir Musa gözüyle bakmaktaydı. Bu nedenle de onun yurduna mutlu biçimde dönmesi, bütün sinagoglarda yapılan Tanrı'ya şükran ayinleriyle kutlandı. Cemaatlerden hem Yahudiler hem Hıristiyanlar tarafından imzalanmış yüzlerce teşekkürnameler gönderildi. İngiltere'de düzenlenen bir bağış toplama kampanyasının geliriyle yaptırılan, 3.5 ayak boyunda, 1319 ons (98) ağırlığında, gümüş bir sanat eseri ona sunuldu. Bu eser, Davut'un aslanı yenerek kuzuyu kurtarışını gösteriyordu. (1. Samuel 17, 34-35) Eserin altlığının dört köşesinde Musa'nın, Esra'nın ve Şamlı iki Yahudinin heykelleri yer alıyordu. İki Yahudiden biri, zincire vurulmuş ve üzgündü, öne doğru eğilmişti; öbürü ellerini havaya kaldırmış teşekkür ediyordu. Bu dört heykelin arasındaki düz yüzeylerin üstüne yapılmış kabartmalar ise şu olayları ebedileştirmekteydi: Sör Moses ile yanındakilerin İskenderiye'de karaya çıkışı, sultanın huzuruna çıkılması ve fermanın verilmesi, suçsuz tutukluların kurtuluşu ve son olarak da Londra büyük Sinagogu'nda Sör Moses ile Lady Juditlı Montefiore'nin dönüşü dolayısıyla yapılan bayram ayini.

Kraliçe onu huzuruna kabul edip kendisine, "Doğu'da baskıya ve kovuşturmaya uğramış kardeşlerinin yararına gösterdiği eşsiz çabalarının" takdiri belirtisi olarak asma tutamacı (99) dolaştırma hakkı verdi; sadece kral hanedanından prenslere, en yüksek dereceli şövalyelere ve krallığın en eski kansoylularına tanınan bir ayrıcalıktı bu.

Montefiore'nin civanmertçe etkinlikleri, Almanya'da da minnettarlıkla takdir edildi.

Haham Dr. Philipplıon, Magdeburg'da bir bağış kampanyası düzenledi; bağışçılardan on gümüş groştan (*) fazla para alınmadı. 1500 taler (**) toplandı. Bu parayla çok görkemli bir albüm hazırlandı; parşömen üstünde bir teşekkürnameyle bağışçıların tümünün adları vardı içinde. Bağışçılar içinde birçok Hıristiyan, hatta kansoylular, subaylar ve papazlar da bulunuyordu. Albümün paha biçilmez değerdeki kapağında iki yağlıboya tablo yer almaktaydı. Ön kapaktaki "Babil'de Yaslı Yahudiler" tablosuydu ve Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nin ünlü direktörü Sclıadow tarafından yapılmıştı. Arka kapakta ise "Eski Yahudi Aile Yaşayışından Resimler"in yaratıcısı Profesör Oppenheim'in "Yuşa'nın Musa Tarafından Atanması" tablosu vardı.

Şam olayından birkaç yıl sonra Sör Moses, dindaşlarını haksızlık ve baskıdan korumak için yine bir yolculuğa çıktı.

Bu sefer Rusya'ya gitti.

Burada I. Çar Nikolaus (***) zaten baskıcı olan Yahudiler yasasını daha da ağırlaştırmış, Yahudilerin düzlük arazide oturmalarını yasaklamış, sınırın 50 (****) kadar uzağında bulunan arazi şeridinde oturan Yahudilerin ülkenin iç kesimlerine yerleştirilmesini emretmişti. **Bu emir uygulanacak olursa, yüzlerce Yahudi ailesi ekonomik bakımdan mahvolacaktı.**

(*) 1 groş, 10 peniklik madeni para.

---

98 1 ons, 28.35 gram ağırlığa eşittir.

99 Bu armadan ve arma tutamacı yedinci bölümün sonlarında anlatılmıştır.

(**) 1 taler, 3 mark değerinde para.

(***) I. Nikolaus ya da I. Nikolay (1796-1855) 1825'te tahta geçti. Sosyal reformlara, toprak köleliğinin kaldırılmasına karşı çıktı. Ülkede katı bir sansür uygulattı ve aşırı baskıcı yöntemler kullandı. Avrupa'da da kurulu düzeni kurmayı amaçladığından 1849'da, Macar devriminin bastırılması için Avusturya'ya yardım etti. 1853-1856 Kırım Savaşı'nda Osmanlı, İngiltere ve Fransa'ya karşı savaştı. Bozgunla biten bu savaş sürerken öldü. Onun döneminde tüm engellemelere rağmen Rus edebiyatı altın çağını yaşamıştır.

(****) 1 werst 1,067 km.'ye eşit uzunluk ölçüsü.

İngiliz hükümeti yine dostumuzu, çarın ve en yüksek dereceli görevlilerin huzuruna kolayca girebilmesi için tavsiye mektuplarıyla donatmıştı. St. Petersburg'da ilk ziyaretini İçişleri Bakanı Kont Nesselrode'ye yaparak şunları söyledi:

"Benim buraya gelişimin iki amacı var: Birincisi, Yahudi okulları kurmaktır; İkincisi de, Çar Hazretleri'ne Yahudileri köylerden ve sınır kentlerinden uzaklaştıran emirnamesini geri çekmesi ricasında bulunmaktır."

Bakan, Montefiore'nin okullar kurarak kardeşlerinin manevi yoksulluğunu gidermeye yönelik niyetini onayladı ve bu konuda gereken her türlü yardımı yapacağına da söz verdi.

Sör Moses, bu sefer de Rus Yahudilerinin bir kısmını tarıma yöneltmeyi amaçlayan planını açıkladı.

"Bunlarsa eğer niyetiniz" diye kont büyük bir sevinçle bağırdı, "hükümetimizin amaçlarıyla tam bir uyum içinde hareket ediyorsunuz demektir; çünkü biz de Yahudileri insan toplumunun yararlı üyeleri yapmak ve onları aşağılık kaçak öteberi ticaretinden uzaklaştırmak istiyoruz."

Sör Moses sesini biraz yükselterek: "Sayıları birkaç milyonu bulan Rusya ve Polonya *(Polonya, o tarihte Rusya'nın bir iliydi.*) Yahudilerinin hepsi de mi kaçakçılık yapıyor?" diye sordu; çünkü Kont Nesselrode gibi yüksek rütbeli, aydın bir adamın, tek tek bazı Yahudilerin kötü eylemlerinden tüm camiayı sorumlu kılmasına içerlemişti.

Bakan bu soruya cevap veremedi. Bunun yerine görüşmeyi sona erdirdi; vedalaşırken de Montefiore'ye amacına ulaşması için her yardımı yapacağına bir defa daha söz verdi.

Kont Nesselrode'nin iltiması sayesinde çar, dostumuzun huzura çıkma isteğini kabul etti. Bu kabul yirmi dakika sürdü ve çok içtenlikli bir havası oldu. Sör Moses, Rusya'daki kardeşlerinin acı yazgısını hafifletmeyi amaçlayan ricasını söyleyince çar, "Şu anda Rusya Yahudilerinin durumunu iyileştirmekten başka bir konuya hiçbir istek duymadığı" karşılığını verdi.

"Fakat majesteleri bir ukasınız (Rus çarlarının fermanına Ukas adı verilir.) var; bu ukas, Yahudileri sınır kentlerinden uzaklaştırmıyor mu?"

"Evet. İllerimin birkaçından, özellikle de sınır boyu illerinden; buralarda Yahudi nüfusu çok yoğun. Onun için de ben, Yahudileri kendi iyilikleri için birbirlerinden biraz ayırmak istedim."

Sör Moses, bu sefer de Yahudi nüfusunun özellikle yoğun olduğu kentleri ziyaret etmek, buralardaki kardeşlerinin istek ve ihtiyaçlarını bizzat öğrenmek için izin rica etti. Çar bu

konuda onu yüreklendirdi ve bir de ona, Rusya'daki dindaşlarının "acayip alışkanlıklarını" bırakmaları konusunda etkilenmesi öğüdünde bulundu.

Bu öğüdüyle çarın ne demek istediğini dostumuz ilkin anlamadı. Bir an düşündükten sonra kaşlarını çattı ve çara adeta:

"Majeste, benim Rusya'daki dindaşlarımın kültür düzeyinin bu kadar düşük olmasından siz ve sizin hükümetiniz doğrudan sorumludur!" diyormuş gibi baktı. Sonra da cevap vermek yerine hiç istifini bozmadan, "Onlar sakin, sadık, çalışkan ve şerefli yurttaşlardır" dedi.

"Evet, eğer sizin gibi olabilirlerse!" diye bağırdı çar.

Çarın Montefiore'yi pek dostça kabul etmiş olması, Rusya Yahudilerinde kendilerine uygulanan bunaltıcı özel yasaların baskısından kurtulacakları, barış içinde ve rahatsız edilmeden işleriyle uğraşabilecekleri zamanın artık geldiği umudunu doğurmuştu.

Ne büyük yanılgı! Yıllar geçtikçe durumlarının daha da berbatlaşacağından henüz habersizlerdi.

O günlerde Rusya Yahudileri, Sör Moses Montefiore'yi kendilerini yoksulluktan kurtaracak kişi olarak selamladılar. Onun önce St. Petersburg'dan Vilna'ya, oradan da Varşova'ya yaptığı yolculuğu bir zafer alayına dönüştürdüler. Ülkenin töresi gereği, ne kadar Yahudi birliği ve derneği varsa, tek tek hepsi, ona en kaliteli çeşidinden şaraplar -bunlar yüzlerce şişe olmuştuve hoş geldin selamı niyetine de çok nefis çörekler, kurabiyeler gönderdi. Sör Moses, bu hediyeleri hastanelere verdi.

Bütün bu bağlılık belirtileri, kahramanlarımızı derinlemesine duygulandırmıştı. Ah, ne olurdu, din kardeşlerinin nice umutlarla ondan beklediği şeylerin hepsini gerçekleştirebilseydi!

Fakat pek parlak biçimde kabul görmesine, hükümet yetkililerinin kesin sözler vermesine, Sör Moses'in kendi araştırmalarına dayanarak hazırladığı, Rus Yahudilerinin korkunç sefaletini gösteren, geniş kapsamlı raporları çara ve bakanlarına sunmasına rağmen her şey büyük ölçüde eskisi gibi kaldı.

Moses Montefiore'nin yolculuğu, bu sefer anılmaya değer bir başarı elde edememişti.

Ne var ki bu düşkırıklığı onun cesaretini kırmadı. Hayır, aksine şimdi kimi uzaklarda kimi yakında yaşayan tüm kardeşlerini, eskisinden çok daha içtenlikle seviyordu. Bu sevgisini, Vilna'da dindaşlarına veda ederken şu sözlerle dile getirmişti:

"Kalbim her zaman sizinledir. İsrail çocukları acı çekerse, üzüntüler doldurur içimi; bir neden onları ağlatacak olursa, benim gözlerim de yaşlarla ıslanır."

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Sör Moses Montefiore Baronet

Montefiore'nin dindaşlarının maddi ve manevi düzeylerini yükseltmek için harcadığı yorulmak bilmez çabalara İngiliz hükümeti de değer vermekteydi. Bu konuda yardım ve tavsiye gerektiğinde, devletin en yüksek dereceli yetkilileri, her zaman onun lehinde konuşuyorlardı. Keza insanların yararına yeni bir iş başardığında, bu soylu hayırsevere teşekkür edip onu öven ilk kurum da hep hükümet oluyordu.

Nitekim Rusya'dan döndükten sonra sevindirici bir haberle onu şaşırtan da Başbakan Sör Robert Peel oldu. Kraliçe, Sör Moses'i Baronet payesine yükseltmişti.

"Kraliyet teveccühünün bu işaretiyle" diye yazıyor başbakan, "Kraliçe, Britanya tebaasının sizinle aynı inancı paylaşan, krallığa sadık ve saygıdeğer bir sınıfın içindeki seçkin yerinizi ve de âlicenaplığınızı kabul edip bunu onaylamaktadır."

Bu arada hemşehrilerinin güveni, Sör Moses'i, fahri hizmet görmek üzere, devletin yüksek makamlarına getirmiş bulunuyordu. Londra ve Middlesex şerifi olduğunu biliyoruz. Daha sonra da Kent Kontluğu'nun başşerifi, Londra valilik komisyonu üyesi, Middlesex sulh yargıcı, Kent Konluğu vali vekili ve beş liman kentinin (Hastings, Sandwich, Dover, Romney, Hytlıe) sulh yargıcı oldu.

Fakat İngiliz parlamentosu üyesi olmadı; olmak isteseydi de olamazdı zaten. Çünkü yeni seçilen her üye görev yemini yaparken, "Doğru olan Hıristiyan inancı" sözünü de söylemek zorundaydı ve belirli bir mezhebe dayanan bu yemin şekli henüz ne değiştirilmiş ne de kaldırılmıştı.

Gerçi Sör Moses kendi şahsı için milletvekili olmaya hiç hevesli değildi; ama İngiliz Yalıudilerini, Hıristiyan kardeşlerinden hâlâ ayırmakta olan bu son engelin kaldırılması için azimle mücadeleye koyuldu. Bu amaçla hükümete telkinde bulunarak, söz konusu yemin biçiminin kaldırılması için bir yasa tasarısının parlamentoya sunulmasını sağladı. İngiliz Yahudilerinin herkesçe kabul edilen vatansever tutumları, Sör Moses Montefiore ve Sör David Salomun'un yüksek makamlardayken toplum hizmetinde gösterdikleri dürüstlük, bu tasarının kabulüne elverişli bir ortam hazırlamıştı. Fakat ancak 1858'de Londra kentinden milletvekili seçilen Baron Lionel Rothschild, İngiliz parlamentosuna giren ilk Yahudi oldu.

Yurdunun hizmetinde, her zaman, seve seve tüm gücüyle çalışmış bulunan Sör Moses, kendisine yapılan parlamento üyeliği teklifini, bu işi özenle yapabilmesi için gerekli zamanı olmadığını ileri sürerek reddetti. Unutmayalım ki o bir işadamıydı. Onlarca yıldan beri **"Allianz" hayat sigortasını ve "Imperial"** Kıta Avrupası gaz şirketini yönetiyordu. Bundan başka devlet kent hizmetinde, Yahudi cemaatlerinde birçok fahri görevi vardı; 1835'ten beri de İngiliz-İsrail Cemaatleri Birliği'nin başkanıydı. ***("Board of Deputies")***

Yahudilerin parlamentoya alınması konusunun, tam da tüm canlılığıyla tartışıldığı sırada, soylu dostumuz zor bir sorunla uğraşmaktaydı.

Şam'dan yine bir imdat seslenişi duyulmuştu.

Burada, 1847 Nisanı'nda, bir Hıristiyan çocuk kaybolmuştu -bunun üzerine tabii Yahudiler suçlanmıştı hemen. Yine dinsel tören amacıyla çocuk kaçırıp öldürme suçlamasıydı bu. Osmanlı hükümetine, Yahudilere karşı sert önlemler alması telkininde bulunan da yine Fransız konsolosuydu. Onun kışkırtmasıyla Türk Vali Sefata Paşa, Yahudi mahallesinde aramalar yaptırmış, kuşku uyandıracak hiçbir şey bulunmamasına rağmen birçok Yahudi tutuklanmıştı. Bu sırada kaybolmuş erkek çocuk, sağ salim ailesinin yanına döndüğü halde, Yahudiler yine de hapishanede kalmışlardı.

Doğu'da yaşayan din kardeşlerini, Fransız diplomatlarının keyfi eylemlerine karşı sürekli

güvence altına almak için Sör Moses, Fransa Kralı Lovis-Philippe'in (100) huzuruna çıkarak ondan yardım rica etti. Kral, bu konuda üzüntüsünü bildirmekle birlikte Fransa'nın Avrupa'da Yahudilere yurttaşlık haklarını bahşeden ilk ülke olduğunu da belirtti ve Sör Moses'e dileğinin yerine getirileceğine dair güvence verdi.

Gerçekten de kısa süre sonra, Doğu'da görev yapan Fransız konsolosluk memurları, çok sert biçimde azarlandılar. Ayrıca Şam konsolosunun davranışından dolayı Başbakan Guizet de, Fransız hükümetinin yapılan bu kan suçlamasını "uydurma ve iftira" olarak nitelendirdiğini belirterek üzüntülerini bildirdi.

O zamandan beri Fransa, başka ülkelerde Yahudilere karşı önyargılar beslemeye ya da telkin etmeye bir daha asla kalkışmamıştır. Şam'da yeniden huzur geri geldi ve bura Yahudileri, bir daha dinsel tören amacıyla cinayet işlemek gibi kötü niyetli bir suçla asla itham edilmediler.

Şam'daki bu yeni olay, hoşa gidecek şekilde henüz yeni sona ermişti ki, yine Doğu'dan üzücü bir haber Montefiore'nin kulağına geldi. Filistin'de açlık tehlikesi başgöstermişti.

Filistin Yahudilerinin büyük ölçüde Batı'daki dindaşlarının bağışlarıyla yaşadıklarını daha önce öğrenmiştik. Bu destek yardımının yaklaşık dörtte üçü, Rusya ve Polonya'dan geliyordu; çünkü tüm yeryüzünde on iki milyon tahmin edilen Yahudi nüfusun yarısı bu ülkelerde yaşamaktaydı. Ellili yıllarda Rusya, Fransa ve İngiltere'ye karşı korkunç bir savaşa girişince, Rusya, Yahudileri paralarını, savaşın (*) kendilerine ve yurtlarına verdiği acıları azaltmak için kullanmak zorunda kaldılar. Bundan dolayı da Kutsal Topraklar'daki din kardeşlerine gönderilen bağışlar, büyük ölçüde kısıldı. Bu destek yardımın azaltılması, eğer Filistin'de bir kolera salgını başlamasaydı ve burada koloniler oluşturmuş bulunan çalışkan çiftçilerin yüzlercesi, verimsiz bir ürün alınmasından ötürü nice zorluklarla işledikleri tarlalarından umdukları kazançtan yoksun kalmasalardı, herhalde bu kadar hızla bir kıtlık ortamına sürüklenilmezdi.

(*) Söz konusu savaş, Kırım Savaşı'dır. Osmanlı, İngiliz, Fransız ve Piemonte devletleri ile Rusya arasında Kırım'da yapılmış, Rusların yenilmesiyle son bulmuştur.

---

100 Louis-Philippe (1755-1824) Fransız Devrimi'nde kafası kesilen XVI. Louis'nin kardeşidir. 1814'te Napolyon, Elbe Adası'na sürülünce Paris'e gelerek XVIII. Louis adıyla tahta geçti. Napolyon, Elbe'den dönünce yine Fransa'dan kaçtı. 1815'te kesin olarak Fransa tahtına oturdu ve 1824'e kadar krallık yaptı. Onun döneminde papazlar ve kansoylular eski ayrıcalıklarına yeniden kavuşmak istedilerse de başarılı olamadılar. Tersine kral, burjuva sınıfının çıkarlarını gözeten bir anayasayı yürürlüğe koydu. Bu nedenle de "Burjuva Kral" diye anılır.-

"İsrail ülkesi"nden imdat çağrısı bu yüzden yapılmıştı.

Moses Montefiore derhal çok etkili bir yardım hareketi başlattı. Bu işte yardımcısı olan Britanya İmparatorluğu'nun Başhahamı Dr. M. Adler, tüm Yahudi cemaatlerine yolladığı bildiri niteliğindeki bir mektupla Filistin Yahudilerine çok ivedi yardım yapılmasını istedi. Böylece de kısa sürede 400.000 mark toplanıverdi. Bu meblağın oluşmasında birçok âlicenap Hıristiyanın bağışlarının da katkısı olmuştu; bunda da kuşkusuz Sör Moses'in, Hıristiyanlık ya da vatan adına düzenlenen bağış kampanyalarına, her zaman katılmaya hazır olmasının, minnettarlıkla takdir edilmesinin katkısı vardı. Örneğin, savaşta can vermiş donanma ve ordu askerlerinin dul ve yetimlerini korumak için kurulmuş "vatansever fon"a, kendi cebinden 200 lira (4000 mark) bağışta bulunduğu gibi, "Allianz" ve "Imperial" şirketlerinden de 600 lira verdirmişti.

Sör Moses, bu kadar çok yardım parasının harcanmaya hazır olduğunun anlaşıldığı yönetim kurulu toplantısını, başarıyı karısına haber vermek için etrafına sevinç gülücükleri saçarak terk ettiğinde, Amerika'dan gelmiş resmi bir mektubun kendisine verilmesi, çok daha büyük bir sevinç duymasına neden oldu: Yuda Tuda Toura adında New Orleanslı hayırsever, zengin bir Yahudi, şahsen tanımadığı halde Sör Moses Montefiore'ye vasiyetnamesiyle 50.000 dolar miras bırakmıştı; Sör Moses bu parayı, Filistin Yahudilerinin yararına olmak koşuluyla dilediği gibi harcayabilecekti.

Şimdi miktarı 200.000 marka yükselmiş bulunan bu yardımla Sör Moses, uzun zamandır planladığı fakat yeterli parasal olanağı bulamadığı için hep ertelediği bir eseri artık gerçekleştirebilecekti: Kudüs'te bir hastane.

Bu yüzden Sör Moses ile Lady Judith Montefiore'yi bir defa daha Doğu ülkelerine doğru yola çıkmış görüyoruz.

Her yerde cemaatler tarafından candan sevgiyle karşılanıp bazı kentlerde özel bayram ayinleriyle onurlandırılan dostlarımız, bu sefer Köln, Dresden, Prag, Adelsberg (burada onların şerefine ünlü mağara mumla aydınlatılmıştı), Laibach üzerinden Trieste'ye geldiler; buradan da vapurlar Konstantinopol'e gittiler.

Sör Moses, bir defa daha sultanın huzuruna törenle kabul edildi (Sultan Abdülmecit) ve bu defa amacına ulaştı: Bir ferman ona, Kudüs'te bir Yahudi hastanesi inşa etmek ve tarım yapmak payesiyle topraklar satın almak yetkisini verdi.

Kudüs'te Sör Moses, kente gelişi şerefine düzenlenen bütün davetleri, bütün törenleri ve diğer eğlenceli toplantıları reddederek bu sefer sadece hedefine erişmeye çalıştı. Hastanenin temelini attı, bu yoksullar yurdunun inşası için hazırlıkları tamamladı, Yahudi kızları için bir sanat okulunun açılışını yaptı. Bu okula, bir hafta içinde hem ilkokul eğitimi görecek, hem de terzilik, çamaşır dikimi ve nakış öğrenecek 400 kız öğrenci alındı. Sör Moses asıl çabasını, Kutsal Topraklar'ın kolonileştirilmesi için harcadı. Ülkenin başlıca cemaatlerinin temsilcileriyle yaptığı bir görüşme üzerine Sör Moses en nüfuzlu etkin çiftçileri bir kurul halinde bir araya getirdi; bu kurul satın alınacak toprakların ve iskân edilecek köylülerin seçiminde ona yardımcı olacaktı.

Böylece kutsal denilen toprakların üstünde ilk Montefiore kolonileri sevinçle kuruldu. Kudüs'ün batısında Yafa ve Zion yakınlarında 35, Safed dolayında Bekea'da 15, Tiberias'ta 30

aile tarım yapmak üzere iskân edildi.

Montefiore bugün hâlâ yaşasaydı, uçsuz bucaksız yer yuvarlığına dağılmış, sıcakkanlılıkları inkâr edilmez büyük bir Yahudi kitlesi tarafından din kardeşi olarak, özellikle de Filistin'de bir Yahudi devletini yeniden kurmayı düşleyen erkekler ve kadınlar tarafından siyasal bakımdan coşkuyla kutlanırdı.

Gerçekten de Montefiore'nin yedi defa ziyaret ettiği –son gelişinde doksan bir yaşındaydıFilistin'e duyduğu sevgide, sonsuzlukla sınırlı bu coşkuda hemen göze çarpan olağanüstü bir şeyler vardır. Eğer dini bütün bir Hıristiyanın, peygamberlerin ve kilise babalarının dolaştığı bu kutsal ülkeyi "tüm ruhuyla arzu ettiğini" ve kutsal mahallere yapılacak bir hac ziyaretine hayatının en yüce ereği olarak göreceğini düşünürsek, o zaman dini bütün bir Yahudi'yi de, burada tarihinin büyük anılarından kıvanç ve sevinç duyuyor, Mezmurlar şairinin adağına uygun davranıyor, diye kınayamayız. Mezmur şöyle diyor çünkü: **"Eğer senin Küdüs'ünü anmazsam, eğer Kudüs'ü en yüce sevincim kılmazsam, dilim damağıma yapışsın."** (Mezmurlar 137, 6)

Ne var ki kutsal ülke, Montefiore'nin yalnızca "en yüce sevinci" değildi, özlemlerle dolu umudunun da konusuydu...

ON DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Edgar Mortara

Yarım yüzyıl önce, kulağa hoş gelen Edgar Mortara adı dillerde dolaştı. İmparatorlar ve krallar ondan söz ettiler; hükümetler onun için uzun uzun yazılar hazırladılar. Edgar Mortara ne politika alanında sivrilmiş bir kişi, ne hayranlıklar uyandıran bir mucit, ne de tehlikeli bir anarşistti; sadece anası da babası da Yahudi olan altı yaşında bir çocuktu.

24 Haziran 1858 akşamı, o zamanlar Kilise Devleti'nin (101) bir kenti olan Bologna'da, tüccar Salomon Mortara'nın evine papalık polisinin bir subayı ile iki jandarma geldi. Gelenler, "Kutsal Offizium" adına küçük Edgar'ın derhal kendilerine teslim edilmesini istediler. (102). Çocuğun annesiyle babası kulaklarına inanamadılar.

"Edgar'ı, bizim sevgili yavrumuzu teslim etmek mi? Kime peki?" "Az önce işittiniz ya: Kutsal Offizium'a!"

"Kutsal Offizium Katolikler içindir. Fakat biz Yahudiyiz." "Özellikle de bundan dolayı. Sizin oğlumuz Katoliktir ve biz de onu kilise için almak üzere geldik."

"Baylar yanılıyor. Oğlumuz bizim dinimizdendir, yani Yahudi dinindendir."

---

101 Kilise Devleti: Katolik mezhebinin en büyük rahibi papanın dünyasal egemenliğindeki devlettir. 754 yılında Frank Kralı Pippi'nin fethettiği topraklardan Roma kenti ile civarını Papa II. Stephan'a bağışlamasıyla kuruldu. Napolyon, İtalya'yı istila edince bu devlete son verdi. Fakat 1815'te devlet aynı topraklar üzerinde yeniden kuruldu. 1870'te birliğini sağlayan İtalya'da Roma, yeni krallığın başkenti oluncu papanın Vatikan Sarayı'nda hükümdar olması kabul edildi ve el konan topraklarına karşılık papaya maaş bağlandı. 1929'da İtalya hükümetiyle yapılan antlaşmayla papalık, Vatikan Kilise Devleti adıyla bağımsız oldu. Bu devletin egemenliği Vatikan Sarayı'yla sınırlıydı.

102 Kutsal Offizium: Kilise Devleti'nin polis örgütü.

Subay konuya ilişkin başka bir bilgi veremiyordu. Fakat yüksek yerden verilmiş görevi yapması gerekiyordu; bu nedenle, isteğinde direndi ve dehşete kapılmış anneyle baba çocuklarını kendi istekleriyle vermeyince de, jandarmalara çocuğu onlardan zorla almalarını emretmek zorunda kaldı.

O zamanki kilise iktidarı göz önüne alınırsa, çocuğun anne ve babasından bir daha geri dönmeyecek şekilde ayrıldığı kesinlikle söylenebilir. Kovmak, alay etmek, kovuşturmak gibi yöntemler Yahudiliği ortadan kaldırmaya yetmediği için kilise, arada sırada İsraili en güçlü kökünden hırpalamak amacıyla kutsal aile bağını zorla koparmayı denemekte, yani Yahudi çocuklarını baba evinden zorla çıkararak onları kendi vereceği eğitimle yetiştirmek istemekteydi. Bu bakımdan çocuğun geriye verilmesini istemek doğrultusunda atılacak her adım boşuna olacaktı.

"Kutsal Offizium'un zavallı babanın başvurusuna verdiği cevapta, Edgar'ın -bir yaşındayken-o zaman bakıcısı olan on dört yaşındaki Mina Morisi tarafından gizlice vaftiz edildiği bildiriliyordu. Kız, bebeği vaftiz ettirerek -babanın kesinlikle ifade ettiğine göre, hiçbir tehlikesi bulunmayan bir hastalıktan kurtarmak istemiş. Beş yıl süreyle de kız ve vaftizi güya kimseye söylememiş; ancak şimdi Engizisyon Mahkemesi'nin (103) günah çıkarma hücresinde olayı itiraf etmiş.

Papa XIV. Benedikt'ini reşit olmayan İsrail çocuklarının ebeveynlerinin rızası olmadan vaftiz edilmesini kesinlikle yasaklayan 28 Şubat 1747 tarihli fermanına dayanarak Salomon Mortara, Papa IX. Pius'a başvurdu. Lâkin papa yalnızca Engizisyon Mahkemesi'nin emrini uygun görmekle kalmadı, adeta alay edercesine babaya ailesiyle birlikte Katolikliğe geçmesi, o zaman oğlunu kesinlikle geri alacağı öğüdünü verdi.

Ailenin kutsal haklarına yapılmış bu çirkin saldırının haberi tüm İtalya'ya yayılmış, oradan da Avrupa'nın diğer ülkelerine geçmiş, hatta Kuzey Amerika'ya bile ulaşmıştı. Haber Yahudiler arasında olduğu kadar Hıristiyanlar arasında da haklı bir öfke uyandırmıştı.

"Evangelist Birliği"nin Londra'daki yıllık toplantısında, papalık kilisesinin bu keyfi davranışına karşı sert itirazlar yapıldı ve Yahudilerden yana saygılı sempatinin vurgulanacağı bir bildirinin yayınlanmasına oybirliğiyle karar verildi. Buna ilişkin karar, Yahudiliğin cesur öncü savaşçısı Sör Moses Montefiore'ye de gönderildi. "Protestan Birliği" ile "İskoç Reformasyon Derneği", İngiliz hükümetinden Mortara'nın ailesine geri verilmesini sağlamak amacıyla girişimde bulunmasını istediler. Bu istek, Londra, New-York, Philadelphia'da ve daha birçok şehirde düzenlenen protesto toplantılarında da dile getirildi.

Çocuğun ailesinden zorla alınmasını, modern kültür açısından bir cürüm olarak nitelendirenlerin hepsi, bir konuda aynı kanıdaydı: Gücü çok büyük kilise kurumuna karşı yapılacak mücadelede, bir şeyler başarabilecek sadece bir kişi vardı; o da altın yürekli,

---

103 Engizisyon Mahkemesi: Katolik ülkelerde din sapkınlarını bulmak ve cezalandırmak amacıyla kurulmuş mahkemedir. Bir adı da Kutsal Kurul'dur. Din inançlarına ve ilkelerine karşı gelenler, yalnızca kilisenin değil, devletin de düşmanı sayıldı. İlk mahkeme 1184'te kuruldu ve her piskoposluk bölgesinde bir Engizisyon Mahkemesi'nin bulunması töre oldu. Engizisyon Mahkemesi, halkın içinde kırbaçlanma, müebbet hapis, mallara el koyma, yakılarak öldürme cezaları verirdi. Duruşmalarda suçlanan kimsenin avukatı ya da kendisini savunacak bir ***sözcüsü*** *olmazdı. Bu mahkemeler kimi zaman önemini yitirerek, kimi zaman ise dehşet saçarak 19. yüzyıl başlarına kadar varlığını sürdürdü.*

korkusuz ve sözü geçer bir aristokrat olan Sör Moses Montefiore idi.

Bu zorbaca harekete tüm Avrupa'nın gösterdiği canlı ilgi karşısında Sör Moses, İngiliz-İsrail Cemaatleri Birliği'nin ricası üzerine, bu örgüt adına papaya başvurmaya hazır olduğunu açıkladı.

İngiliz hükümeti tarafından verilmiş resini tavsiye mektuplarıyla donatılmış olarak Sör Moses ile Lady Judith, din kardeşlerinin duaları eşliğinde, 1859 Şubatı'nda Roma'ya doğru yola çıktılar. Fakat sürüp giden hastalıklar yüzünden bu kente ancak 5 Nisan'da varabildiler.

Papalık nezdinde İngiliz işgüderi -Sör Moses'in Konstantinopol'e gidişinde tanışmış olduğuBay Oda Russell, Sör Moses'in papanın huzuruna çıkmasını sağlamak amacıyla derhal harekete geçti. Ne var ki bu işi uygun biçimde başarabileceğinden pek emin değildi.

İlkin Devlet Sekreteri Kardinal Antonelli'ye başvurdu. Lâkin bu kardinal papanın bu olayı "kapanmış" olarak görmesi nedeniyle reddetti. Fakat kendisinin Sör Moses'i kabule ve Birlikler Konfederasyonu'nun dilekçesini papaya sunmak üzere teslim almaya hazır olduğunu bildirdi.

Sör Moses üstlendiği görevi başarıyla sonuçlandırmak için her çareye başvurmaktan elbette kaçınmayacaktı.

Devlet Sekreteri-Kardinal onu dostça karşılayıp dilekçeyi aldı. Sör Moses şöyle konuştu:

"Kardinal Hazretleri, ben sekiz gün daha Roma'da kalacağım. Umarım bu süre içinde bir cevap elimize ulaşır."

"Cevap mı?" dedi kardinal omuzlarını silkerek. "Verilmesi olası bir cevabın size pek yaran dokunmayacaktır, çünkü Mortara konusunda bir şeyler yapmak olanaksızdır."

"Ya çocuğun ağlaşan annesiyle babası?.."

"Onlara acıyorum. İleride de bu çeşit nahoş olayların cereyan etmesini önlemek için gerekli önlemler alınacaktı."

"Kardinal Hazretleri, bir çocuğun gaspedilmesi söz konusu bu olayda!" diye bağırdı Montefiore sinirlenerek: Bunlara karşın kardinal çok sakin bir tavırla şöyle cevap verdi:

"Edgar Montara Hıristiyandır ve Hıristiyan kalacaktır. Belki on yedi ya da on sekiz yaşına geldiğinde kendi serbest iradesiyle dilediği gibi hareket edebileceğine göre..."

"Ya o zamana kadar?" diye, Sör Moses onun sözünü kesti.

"O zamana kadar Roma'da San Pietro Manastırı'nda çok iyi bir eğitim alacaktır. Ebeveyni ile kardeşleri, ne zaman isterlerse onu ziyaret edebilir. Ailesinin yanına dönebilir mi? Hayır, hiçbir zaman!"

Bu durumda Sör Moses görevin başarıya ulaşamayacağını anlamıştı. Derin üzüntüler duyarak yüreğinden kopan bir iç çekişle ayağa kalkarak:

"Hepimiz tek bir yüce babanın evlatları olduğumuz halde, bir arada barış içinde yaşayamayışımız ne acı!" dedi.

Kardinal, yine omuzlarını silkerek cevap olsun diye şunları söyledi:

"Mortara olayı bizim için kesinlikle kapanmıştır."

“Ben yine de İngiliz-İsrail Birlikleri Konfederasyonu’nun bu dilekçesine verilecek cevabı, burada Roma’da bekleyeceğim” dedi Montefiore.

“Cevap yok, Sör Moses! Fransa, Hollanda ve Avusturya’nın dilekçeleri gibi, sizin de Mortara ile ilgili dilekçenize cevap verilmeyecektir.”

Umutları kırılmış bir halde Sör Moses, “Bu acıklı olay için son sözünüz bu mu?” diye sordu.

Son sözüm bu! Bir şey daha var: Size kesinlikle güvence veririm ki -herhalde bu saptamanın sizce değeri olacaktır-papalık, kilise devleti sınırları içinde yaşayan Yahudilere karşı çok hayırlı, çok iyicil düşünceler beslemektedir.”

“Hayırlı düşüncelerini sevsinler!” diye düşündü Sör Moses. Ne var ki çok kibar yetiştirilmiş bir adamdı. Kardinale, bir sistemin sadece maşası olan bu adama sert cevap vermeyi ve Hıristiyanca insan sevgisi ile bu sevginin insanlara, özellikle de Yahudilere karşı gerçekte uygulanışı arasındaki haşin çelişkiyi onun gözleri önüne sermeyi içinden geçirdi bir an.

Montefiore olağanüstü bir şevkle uğraş verdiği bu konuda yenilgiyi şimdilik kabul etmek zorunda kalmıştı. Fakat çocuk Mortara’nın geri verilmesi amacıyla çabalarını yıllarca sürdürdü. Bunun için Roma’daki Fransız Elçisi Dük Grammont’un yardımını sağlayarak III. Napolyon’a (104) “Montefiore’nin çalışmalarında olanakların elverdiği ölçüde korunmasını” isteyen emirler verdirdi. Daha sonraları o sırada yeni kurulan ***“Alliance Israelite Üniversellerin*** yardımını sağladı. Sonunda, hatta yeni Kral Viktor Emanuel’e (*) şahsen başvurdu. Bütün bu çabalar sonuçsuz kaldı. Çocuk Mortara, manastırda kaldı.

(*) VII. Eduard (1841-1910), 1901 ’de İngiltere kralı oldu.

Onunla ilgili hiçbir haber kamuoyuna sızmadı.

Kamuoyunun bir defa daha ondan haberi olması, yıllarca sonraya rastlar. Yeniyetme bir delikanlı olarak, başka gençlerle birlikte papaya takdim edildikleri zaman, Papa IX. Pius’un, Edgar Mortara’ya hitaben yaptığı konuşmayla kamuoyu onu yeniden hatırladı. Papa şunları söylemişti:

“Benim için özellikle sen, çok aziz ve çok değerlisin, oğlum; çünkü ben seni çok yüksek bir bedel ödeyerek Hıristiyanlık için kazandım. Senin için çok yüklü bir fidye ödedim; çünkü senin yüzünden bana ve kutsal papalık makamına karşı tam anlamıyla bir savaş kışkırtıldı. Hükümetler ve halklar, bu dünyada iktidar sahipleri ve günümüzde gerçekten bir gücü temsil eden basından insanlar savaş açtılar. Hatta krallar bu saldırının en önünde yer alıp bakanlarına, senin için bana diplomatik notalar verilmesini emrettiler. Krallardan yakınmak istemiyorum. Ben sadece tek tek pek çok kişinin bana yönelttiği hakaretlere, iftiralar ve lanetlere dikkat çekmek istiyorum. Bu insanların kızdıkları anlaşılıyor; onlar, sevgili Tanrı’nın, sana doğru inanca sahip olmayı bahşetmesine ve seni ölüm karanlığından kurtarmasına kızıyorlar. Ne yazık ki ailen hâlâ bu karanlığın içinde bocalayıp durmaktadırlar. En çok da senin vaftiz edilerek yeniden doğmandan ve Tanrı’nın yüce lütfuyla sana bahşettiği bilgileri

104 III. Napolyon (1808-1873): Ünlü Napolyon’un kardeşi Louis Bonaparte’ın oğludur. 1848’de Fransa’ya dönebildi. Amcasının ününden yararlanarak Cumhurbaşkanı seçildi; fakat 1852’de bir darbeyle imparator oldu. Onun döneminde Fransa’da kapitalizm ve sömürgecilik çok gelişti. 1870’te Almanlara Sedan Savaşı’nda yenilince imparatorluğu sona erdi. Fransa’da cumhuriyet ilan edildi. III. Napolyon, İngiltere’de öldü.

öğrenmiş olmandan yakınıyorlar.”

Bu söylevden kısa bir süre sonra Mortara törenle rahip oldu. Bugün hâlâ Roma’da Vatikan Sarayı’nda rahat ve sıkıntısız bir hayat sürmektedir.

1859’da, Hamursuz Bayramı sırasında Montefiore, Roma’da haklı bir davanın zafer kazanmasına yardımcı olmak için, yüksek rütbeli papazların birinden öbürüne seferler yaparken, kaderin ne garip cilvesidir ki olaylar, papalığın dünyasal egemenliğinin sonunu, buna karşın İtalya Krallığı’nın da birliğini ve bağımsızlığını hazırlıyordu. Bugünkü İtalya’da, bütün inançlara kısıtsız eşit haklar tanıyan bu gerçek hoşgörü (tolerans) ülkesinde ise, küçük Mortara’nın başına gelen gibi bir çocuk çalınması olayı hayal bile edilemezdi.

Ne var ki o zamanlar papalık devletlerinde hâlâ ortaçağ koşulları egemendi. Yahudiler hâlâ gettolarda yaşamak zorunda bırakılıyor ve haysiyet kırıcı özel yasalara boyun eğiyorlardı. Montefiore, Roma gettosunu o kadar sık ziyaret etti ki, ayak takımı tarafından rahatsız edilmesi tehlikesi belirdi. Üstelik papalık subayları burada da bir “dinsel tören amacıyla insan öldürmek” oyunu sahnelemek istediler; ama bereket versin tam zamanında foyaları meydana çıktı.

Montefiore Roma’dan ayrılabildiği zaman sevindi. Yurduna ancak tek bir hoş anı götürebilmişti: O sırada Roma’da bulunan Gal prensinin –şimdiki Kral VII. Eduard –(*) başka saygın İngiliz ve İtalyanlarla birlikte onu da öğle yemeğine davet etmesiydi bu. Lady Montefiore, sağlığının elverişsizliği nedeniyle gelemeyeceğini bildirmek zorunda kalmıştı.

Aslında Montefiore’nin de sağlığı pek yerinde değilmiş gibiydi. Buna da şaşmamak gerekir; zira o sırada yetmiş beş yaşındaydı. Onu muayene eden seçkin bir hekim, kalbini ve akciğerlerini zayıf bulmuş, sindirim organlarında birçok aksaklık saptamış, kanında da bir kan zehirlenmesinin belirtilerini görmüştü.

Bedensel çöküntünün, korku veren bu işaretleri, bizim iyi yürekli Montefioremizin benzersiz bir vücut ve zihin tazeliği içinde, yüz yaşına kadar yaşamasını engelleyememiştir.

ON BEŞİNCİ BÖLÜM

Sevgi Ağı

Mortara olayındaki başarısızlık dostumuzun şevkini kırmışa benziyordu. Nitekim *“Board of Deputies”* başkanlığına yeniden seçilmeyi, bu sefer koşullar ileri sürerek kabul etti ve ileri yaşının dikkate alınmasını, bu nedenle de yerini alabilecek birinin bulunması ricasında bulundu.

Ne var ki çalışma arkadaşları bu “ileri yaş”ın, onun dindaşları hayrına sürekli aktif çalışmasını engellediğini fark edememişlerdi. Çünkü hâlâ iş başarıcıydı ve hâlâ hiç azalmayan enerjisiyle etkili oluyordu. Çünkü onun için söz konusu olan, yalnız dış ülkelerin acı çeken Yahudileri için değil, kendi yurdunun Yahudileri için de daha çok iş başarmaktı.

Onun eseri olan hayır işleri saymakla bitmez; başkalarına yaptığı teşvikler de öyle. Gücünü ve zamanını harcayarak ilgilendiği kuruluşların hepsi, onun tavsiyeleri sayesinde çalışmalarında hep verimli oldular. Ama o, başkalarının düşüncelerine ve tavsiyelerine de açıktı; yapılan bir öneri, amaca kendi önerisinde daha uygunsa, onu benimsemekten kaçınmazdı.

Sör Moses bir noktada saplanıp kalmayı ve orada direnmeyi bilmezdi.

Montefiore'nin geleneksel Yahudiliğin kurallarına uymakta katı davrandığını biliyoruz. Şabbat ve dinsel bayram günlerini, binlerce yıldan beri yapılageldiği şekilleri içinde kutlardı.

Kendisine karşı da böyle katıydı, başkalarına karşı ise pek hoşgörülüydü. Fakat Yahudiliğe kayıtsız davrananlara, ayinlerde reform isteyenlere karşı hiç hoşgörüsü yoktu. Böyle bir reformun uygulanması halinde herhalde ayinlere asla ayak basmazdı.

Ona göre ne Ortodoks Yahudi vardı, ne de liberal Yahudi. İsrail'in Tanrısına coşkuyla tapan bir cemaatin bulunduğu her yerde ibadetini yapabilirdi. O yerde insanların bağrından tüm sıcaklığıyla çıkan ilahilerin söylenip söylenmemesi, ya da –zamanın estetik duyguya uygun hale getirdiği–saygıya değer o eski tapınak nağmelerinin, orgun ses dalgalarıyla göklere yükselip yükselmemesi de umurunda olmazdı.

Sör Moses'in reformdan yana eğilim göstermemesinin diğer bir nedeni de, kendine özgü bir yüceliği bulunan güzelim Şabbat için ve de İbranice ibadet dili için korkmasıydı. Bu ikisini savunmada çok büyük bir kararlılık göstermiştir; çünkü bunları, şu geniş yer yuvarlağı üstündeki tüm Yahudileri –tıpkı çeşitli ülkelerde Latince kilise dilinin tüm Katolikleri birleştirmesi gibi–birleştiren bir bağ olarak görüyordu. Özellikle de Yahudi inancındaki dinsel içtenliğin, yerini Yahudiliğin sırf akla dayanan, duygudan yana yoksul bir anlayışa bırakmasından korkuyordu; böyle bir anlayış tarzı tam bir çöküntüye değilse bile, dine karşı bir umursamazlığa götürebilirdi. Bunun için de kahramanımız inançtan zevk alan bir kuşağın gelişmesine; onların felsefe yapan Tanrı–tanımazlar, durmadan kusur bulan eliştiriciler kibirli ukalalar olarak değil de, Tanrı'yı benliğinin derinliklerinde duyabilen, inancıyla coşan, ibadet eden Yahudiler olarak yetişmesine dikkat etti.

Görüyoruz ki ona göre, Yahudiliğin özünde Tanrı öğretisi ve Tanrı'ya ibaretin yanı sıra hayır işleri yapmak bulunmaktadır. Bu hayır işleri ise ona hayatı boyunca en büyük mutluluğu vermişti.

Romanya'da –Roma İmparatorluğu'nun bir zamanlar suç işleyenleri sürmüş olduğu bu ülkede–Yahudilere karşı zorbalıklar yapılınca Montefiore, dışişleri devlet sekreteri Lord John Russell'e başvurarak Bükreş'te dava açtırtmıştı. Keza Yunan Denizi'ndeki İyoniyen Adaları Yüksek Komiseri Gladson'a başvurarak orada yürürlükte bulunan, Yahudilere özgü baskıcı yasalarda esaslı bir değişikliğe gidilmesini ve Yahudilerin insan haklarından yararlandırılmasını istemişti. Sonuç ne oldu? Hemen ertesi yıl (1861 'de) Korfu metropoliti, bir emirname yayınladı; bu emirde Yahudilere haksız davranışlarda bulunulmasını, Hıristiyanlığın komşularını sevme ilkesi bakımından çok 96 sert biçimde kınıyor ve onlara hoşgörü gösterilmesi uyarısında bulunuyordu. Bu sayede Yahudilerle Yunanlılar arasındaki ilişkiler yıldan yıla hep daha iyiye doğru gitti ve kardeşçe bir uzlaşma mertebesine yükseldi. Böyle bir olumlu ortamın oluşması için yolu açan kimdi? Bizim cesur öncü savaşçımız Sör Moses Montefiore!

Hıristiyanlar ve Yahudiller kardeşlik birliği; Montefiore'nin ideali buydu. Bunu gerçekleştirmek yolunda hiçbir fırsatı kaçırmamıştı.

1860 Haziran'ında bir akşam Montefiore eve geç gelmişti. Hayli yorgun olmasına rağmen "Times" gazetesini okumaya koyuldu. Gazete üzücü haberler veriyordu: Suriye'de Hıristiyanlar, Lübnan Dağı Dürzilerinin saldırısına uğramıştı. 20.000 Hıristiyan sürekli tehlike

tehdidi altında dağlarda şaşkın bir halde dolaşmaktaydı. Dayanılmaz bir sefalet içindeydiler. (105)

Aynı gece Montefiore hemen bir para bağışı kampanyası planladı. Kendisi 4000 mark vererek ilk bağışı yaptı. Yine o gece saat birde "Times" yazı işlerine, olabildiğince çabuk basılması uyarısıyla bir çağrı yazısı gönderdi. Bu çağrıda şunları söylüyordu:

"Bu ülkenin (Suriye'nin) doğasını ve halkın durumunu çok iyi bildiğim için –bunu söylemek zorunda kalmam yeterince acı veriyor banabu bedbaht insanların katlanmaya mecbur oldukları sefaleti ben, yüreğim parçalanarak benliğimde aynen hissediyorum. Hem–şehrilerimin ve ülkemin insanlarının ne kadar iyiliksever olduklarını deneyimlerimden biliyorum. Bu nedenle de onların, büyük yıkımlara uğramış bu saldırı kurbanlarının imdadına koşmak amacıyla, kalplerinin sesine uyarak, çok çabuk bir fon kuracaklarını umuyorum."

Bu Yahudi hayırseverin düzenlediği bağış kampanyasında 22.500 sterling toplandı.

İşte bir başarı daha!

Montefiore bir kez daha bütün ülkelerde saygı ve takdirle anıldı. Sanki krallık ailesinin ya da yüksek aristokrasinin birer üyeleriymiş gibi, günlük İngiliz gazeteleri, onun ve eşinin yaptıklarını ve sağlık durumlarını haber yapıyordu.

Ne var ki Lady Judith hakkında verdikleri haberler gerçekten üzücüydü. Onun ömrünün günleri, doğanın saptadığı bitim çizgisine doğru hızla yaklaşıyordu.

Lâkin giderek azalan bedensel gücüne ve buna bağlı olarak artan acılarına aldırış etmeksizin, bu cesur kadın, kocasının yardıma muhtaç kardeşlerinin hayrına yürüttüğü çalışmalara şevkle katılıyordu. Hiçbir *"Board of Deputies"* toplantısı yoktu ki, yapılan görüşmeler hakkında kocası ona bilgi vermesin ve yine hiçbir mektup yoktu ki, kocası ona göstermesin.

Sör Moses çok yönlü etkinliklerinin bunca zahmetine katlanır, sevgili hayat arkadaşı için tasalanıp korkarken, yaşlı çiftin benzersiz mutluluktaki evliliklerinin ellinci yılını geride bırakacakları gün de yaklaşıyordu.

O günü, 10 Haziran 1862 gününü Sör Moses nasıl da iple çekmişti! Gelgelelim evlenmenin bu altın kutlama yıldönümü, bir üzüntü günü olmuştu; dayanılmaz acılar içinde, ölümle pençeleşen hayat arkadaşı için üzülme günü olmuştu. Yumuşak yaz mevsimi, parıldıyan güneşi ve çiçek kokularıyla ona geçici bir iyileşme getirmişti. Fakat yapraklar sararıp da doğanan canlanmış hayatı, sıcak güneş ışınlarının son bir öpüşüyle bitiverince, bu soylu kadının hayat güneşi de battı.

Montefiore ailesinin yakın dostu Dr. Löwe'nin anlattığına göre, Lady Judith'in acılar içinde yattığı karyolanın etrafında duranların kederden sıkılmış yüreklerinden kimi zaman bir inilti çıkmaktaydı. Bazılarının gözleri yaşlarla ıslanmıştı; fakat can çekişen Lady sakindi. Semavi bir gülümsemeyle dostlarını selamlıyordu. Hatta selamlamak amacıyla başını eğmek için bile kendini zorluyordu. Akrabaları ve dostları serbest kalabildikleri her anı ona adamaktaydılar. Lâkin Lady Judith onlara dinsel görevlerini hatırlatıyordu hep; çünkü Yahudi yılbaşı bayramının arifesindeydiler; bu da herkese on gün sonra, sözle anlatılmaz görkemli töreni ve

---

105 Olay hakkında on iki bölümdeki açıklamaya bakınız.

çok katı ciddiyetiyle en kutsal bayram olan Yom Kippur'un (*) geleceğini müjdeliyordu.

(*) Yom Kippor: Yahudilerin perhiz günü. İbranice "tövbe günü" demektir.

Üstelik Şabbat günüydü de. Bu nedenle yedi kollu Şabbat lambası yakılmıştı. Bu lamba daha önceleri de kim bilir kaç defa yakılmış, tatlı ışıklarıyla iki mutlu insanı aydınlatmıştı.

Yan odada, evin küçük orkestrası, kutsal bayramın çok eski çağlardan günümüze kadar gelmiş nağmelerinin, tüm yumuşaklığı ve törenselliğiyle çalmaktaydı.

Ayinden sonra Sör Moses, her Şabbat akşamı yaptığı gibi, ellerini karısının başı üstüne koydu ve göklerin rahmetini en bol şekilde lütfetmesini diledi. Bu sırada konuklar yemek salonunda sofraya yeni oturmuşlardı. Montefiore onların yanına gelip yemeğe başlama duasını henüz bitinnişti ki, hastanın yanında nöbet tutan Dr. Hodgkin koşarak salona girdi ve dostumuza eşinin beklenmekte olan vefatını bildirdi. Salonda bulunan herkes, SörMoses'in peşinden ölünün odasına giderek onunla birlikte matem ayini yaptılar. Orada -göğsünün derinliklerinden gelen hafif bir iç çekişle-Juditlı Montefiore, bu soylu, iyi ve gerçek anlamda dindar kadın dünyadaki hayatından ayrılmıştı. (24 Eylül 1862)

Montefiore'nin Judith'iyle neler yitirdiğini bir hayranına verdiği cevaptan öğreniyoruz:

"Ben büyük bir adam değilim. Yaptığım, ya da daha çok yapmaya niyetlendiğim birazcık iyilik için, her şeyden önce unutulmaz bir kadın olan eşime minnet borçluyum. Onun yüceliği bulunan her şeye gösterdiği coşkulu ilgi ile dindar tutumu, bütün eylemlerimde bana cesaret ve güç vermiştir."

Şam'dan döndüğünde verdiği söylevde de hayat arkadaşına teşekkür etmişti:

"Dinimiz için gösterdiği çabalarda ve kardeşlerimize olan sevgisinde olağanüstüydü. Zorluklarla mücadele etmem için beni yüreklendirir, düş kırıklıkları yaşadığım zaman da beni teselli ederdi."

Sör Moses hayatının en mutlu saatlerinden birinde -Ramsgate'de sinagog ayininde-eşine göstermiş olduğu yerde onun için bir anıtmezar yaptırdı; bunun için de Kudüs'ten Bethlehem'e (Beytülrahim'e) giden yolda bulunan Rahel'in (*) mezarı model alınmıştı.

(*) Rahel, Peygamber Yakup'un ünlü sevgilisidir. Yakup bu kıza âşık olmuş, onunla evlenebilmek için babasına yedi yıl hizmetkârlık yapmış. Sonunda evlenebildiği bu kadından "Yusuf" ile "Bünyamin" doğmuş.

Ölenin anısını yaşatmak amacıyla Sör Moses, Ramsgate'de **"Lady Judith Montefiore Teoloji Koleji"**ni (106) kurdu; İngiliz İmparatorluğu'ndaki bütün sinagoglara ve Londra Yahudi Yetimler Evi'ne zengin bağışlarda bulunduğu gibi çeşitli okullardaki muhtaç çocuklar için de burslar ve ödüller verdi.

Böylece, seven koca, Lady Montefiore'nin öbür dünyadayken de unutulmamasını sağladı. Bütün kuşakların topluluklarında onun adı hep anılacak ve en uzak gelecekte dahi övülecektir:

---

106 Teoloji Koleji üniversite değildir. Museviliğin dinsel belgelerinin incelenmesiyle uğraşan ve hayatın birtakım sıkıntılarından arınmış, kitab-ı mukaddesi (Kutsal Kitap) inceleyen on bilim adamının bulunduğu bir öğretim yeridir.

"Erdemli davranan kızlar çoktur;

Fakat sen hepsinden üstün oldun."

(Süleyman'ın Meselleri 31, 29)

ON ALTINCI BÖLÜM

Fas'ta

Tanrı'nın iradesine tevekkülle boyun eğen dini bütün Yahudi, en büyük acılar nedeniyle dahi cesaretini yitirmez: "Bırak feryat etmeyi ve ağlamayı ve gözyaşı dökmeyi; çünkü senin işin çok iyi ödüllendirilecektir" diyor Rab. (Yeramya 31, 16)

Demek ki iş görmek, yası hafifletiyor, teselli veriyor. İşte bunun bilinciyle şimdi artık yapayalnız kalmış bulunan ihtiyar adam, dindaşları için etkinliklerini bir kat daha artırdı. Üstelik Kutsal Topraklardan gelen yazılı ve sözlü raporlar, Filistin kırsalında kendisinin kurduğu tarım kolonilerinin ve öteki hayır kurumlarının, söz verildiği gibi, verimli gelişmeler gösteremediği yolunda onda kuşkular uyandırmıştı. Bu da onu, haberlerin doğruluk derecesinden şahsen emin olmaya zorladı.

Montefiore, Kudüs'e yeni bir hac yolculuğu için çarçabuk bir plan tasarladı.

Lâkin bu sefer sadece Konstantinopol'e kadar gitti. Burada uzunca bir süre kalması gerekmişti.

Sultan Abdülmecit ölmüştü ve Türk İmparatorluğumda yaşayan Yahudiler, yeni hükümdar Abdülaziz'in kendilerine karşı selefi kadar iyicil bir tavır takınmayacağından korkmaktaydılar.

Bu nedenlerdir ki Sör Moses, Abdülaziz'den huzura kabulünü istedi. Yeni Sultan, Türkiye Yahudilerinin koruması altında olduğuna dair güvence verdiği gibi **1840 tarihli fermanı da onayladı;** ayrıca Montefiore'nin Filistin'de satın aldığı ve satın almaya niyetlendiği topraklara ilişkin olarak selefinin bahşetmiş bulunduğu tüm hakları da kabul etti.

Moses Montefiore İngiltere'ye yeni dönmüştü. Niyeti, şimdi nurlar içinde yatan sevgili eşinin anılarına dalarak sakin bir hayat sürmekti; lâkin üzücü olaylar onu yine bir başka ülkede, Fas'ta girişimlerde bulunmaya zorladı.

Fas, bugün olduğu gibi, yarım yüzyıl önce de genel ilginin odak noktasında bulunuyordu. O zaman da oradaki dindaşların yasal haklarından yoksunluk şikâyetleri, tüm ülkelerde yankılanmaktaydı. Ne var ki bu şikâyetler, fedakâr bir Yahudinin ruhuna ulaşıp da onun çabasıyla daha iyi ilişkiler kurulunca, ortaya çıkan sevinç de o derecede büyük oldu.

Olay aşağıdaki gibi cereyan etti:

Fas'ın liman kenti Safi'de bir İspanyol gümrük tahsildarı, elli gün süren bir hastalıktan sonra ölüyor. Tutulduğu hastalığın ne olduğunu kimse bilmiyor. Bir zehirlenmeden söz ediliyor; en azından İspanya konsolosu bu zehirlenme olasılığını iyice benimsiyor. Katilin de olsa olsa ölen adamın on dört yaşındaki uşağı olabileceği düşünülüyor. Neden özellikle onu düşünüyorlar? Çünkü o bir Yahudidir. Çocuk, hemen hemen her türlü haktan yoksun bir halk sınıfından olduğu için de konsolos, Fas makamlarını kolayca harekete geçirebiliyor. Yahudi çocuk tutuklanıyor, sorguya çekiliyor ve suçsuzluğunu söyleyip durunca da işkence uygulanıyor. İşkence sırasında bir itirafta bulunursa acı çekmekten kurtulacağına dair

kendisine söz veriliyor. Bunun üzerine de çocuk "itiraf' ediyor: İspanyol gerçekten zehirlenmiştir. On bir kişi tutuklanıyor; bunlardan özellikle şüphe edilen üçü Tanca'ya götürülüyor. Orada bunlardan biri ile küçük uşak başkaca hiçbir işlem yapılmaksızın idam ediliyor. Öteki ikisi de, suçsuz olduklarına inanan Fas'ın yerli halkının idam edilmelerine karşı çıkmalarına rağmen, yine de aynı yazgıyı paylaşmanın eşiğinde bulunmaktadır.

Tanca Yahudi cemaati, durumu anlatan bir telgrafı Cebelitarık'taki dindaşlarına çekiyor. Onlar da olayı Londra'ya, hayatını acı çeken kardeşleri için uğraş vermeye adamış, yorulmak bilmez, saygın savaşçı Sör Moses Montefiore'ye telgrafla bildiriyorlar. Birkaç saat sonra da aşağıdaki telgraf Londa'ya geliyor:

"İspanya, bakanlığının başkanı, az önce Tanca'daki İspanya elçisine, tam bir soruşturma tamamlanıncaya kadar başka idamlar yapılmasına engel olunmak için telgrafla emir vermiştir."

Böyle bir sonuca ulaşılmasıyla olay, Sör Moses için asla çözümlenmiş sayılmazdı. Tanca ve Cebelitarık cemaatlerinden İngiliz-İsrail Cemaatler Birliği'ne gelen haberler, Fas Yahudilerinin durumunun son derece endişe verici olduğunu gösteriyordu.

Suçsuz oldukları halde tutuklu bulunan dindaşları kurtarmak için şimdi yapılması gereken çok iş varsa da, Fas Yahudilerinin ilerideki keyfi hareketlere ve daha başka zorbalıklara karşı güvencelerini sağlamak çok daha önemli bir görev halinde ortaya çıkmaktaydı.

Böyle bir görev de ancak şahsen etkilemek yoluyla başarılabilirdi.

Fakat henüz uygarlaşmamış bir ülkeye gitmek riskini kim üstlenecekti?

Şam felaketinde, Rusya'da dindaşların uğradığı baskıda ve küçük Mortara'nın kaçırılmasında olduğu gibi, bu sefer de tüm Yahudilerin bakışı yine Sör Moses'e çevrilmişti. O sırada tam seksen yaşındaydı ve buna rağmen yola koyuldu. Ne deniz yolculuğunun sıkıntıları ürkütüyordu onu, ne kum çölleri, ne de güneş çarpması.

Cadix'te hastalandı ve birkaç gün yatmak zorunda kaldı. Buradan Tanca'ya giderken de kendini pek iyi hissetmiyordu. Bu yüzden de kendisine eşlik eden hekimi Dr. Hodgkin'in Tanca'da onu karaya çıkabilmek için bazı önlemler alması gerekti. Bunu Dr. Hodgkin mizahı bir dille şöyle anlatır:

"Sevgili kaptanımızla subayları bazı halatları ve bir şilteyi kullanarak özene bezene bir çeşit tahtırevan yapmışlardı. Karaya çıkmak için uygun bir yer olmadığından Sör Moses bu tahtırevanla gemiden kıyıya taşındı. Taşıyıcıları ve onu görmeye gelmiş, en alt sınıftan, hırpani kılıklı bir yığın Yahudi, sığ suyun içinde kıyıya doğru bata çıka yürüyordu. Bizim Sör Moses, kurbağaları çağrıştıran pejmürde giyimli insanların ortasında, suyun üzerinde öylesine yüksekte götürülüyordu ki bana Tritonların omuzlarında Neptün'müş (*) gibi göründü."

(*) Tritonlar, eski Yunan mitolojisinde deniz Tanrılarıdır. Büyük deniz Tanrısı Poseidon ile eşi Amphitrite'nin çocuklarıdır. Ellerinde zıpkın, deniz kabukların dan borularını üfleyerek Poseidon'a ya da eşine eşlik ederler. Alt kısmı balık kuyruğu şeklinde ve sakallı kişiler olarak temsil edilirler. Neptün ise Poseidon'un Roma çoktanrılı dinindeki adıdır. Denizlerin ve suların Tanrısı, denizcilerle balıkçıların koruyucusudur.

Tanca'da Sör Moses, dışişleri bakanı nezdinde yaptığı girişimle burada hapiste bulunan iki Yahudinin derhal serbest bırakılmasını sağladı. Öteki Yahudiler de usulüne uygun biçimde mahkemeye çıkarıldılar. Duruşmalar bir süre sonra suçlananların beraat etmesiyle sonuçlandı. Kazanılan başarının sevinciyle Sör Moses, Tanca'da bir Yahudi kız okulu kurulmasına önayak olmak için 600 mark bağışta bulundu.

Ne var ki asıl hedefine henüz ulaşabilmiş değildi.

Faslı kardeşlerinin katı yazgısını biraz yumuşatmayı, ancak sultanla (*) şahsen görüşürse sağlayabilirdi. Sultan ise Fas kentinde oturuyordu. Yaşlı hayırsever insanın önünde şimdi, bir kısmı hiç açılmamış yollarda yapılacak hayli zorlu bir yolculuk vardı.

(*). O tarihte Fas sultanı, Muhammed ibn-i Abdurrahman idi ve Fas henüz Fransızların denetimi altına girmemişti.

Montefiore iki katırın sırtına yerleştirilmiş bir mahfe içinde yola koyuldu. Kalabalık bir katırcılar ekibi, bu ağır taşıma aracına, inişli çıkışlı yerlerde ve dar geçitlerde devrilmemesi için destek vermek zorunda kalıyordu. Taşıyıcıların gösterdiği bunca özen ve gayrete rağmen, bu mahfenin içinde gerçekten çok rahatsız bir yolculuk yapılmaktaydı; çünkü sürekli sallanma yolcuda bir çeşit deniz tutmasına yol açıyordu.

Bereket versin mahfe içinde yolculuk sadece sabah ve öğle öncesi saatlerinde yapılmaktaydı. Öğleden sonra ise çadırlar kuruluyor ve dinlenmeye geçiliyordu. O zaman da civardaki aşiretlerin şeyhleri çıkageliyor, yolculara "muna" ikram ediyorlardı. **Muna, koyun eti, tavuk eti, yumurta, kavun ve daha başka yiyecek maddelerinden oluşan bir hoş geldiniz ikramıydı.**

Sekiz günlük yolculuktan sonra Sör Moses ile maiyeti, sultan tarafından görevlendirilmiş bir şeref kıtasının eşliğinde Fas kentine girdi ve kendisi için özel olarak hazırlanmış küçük saraya konuk edildi. Fas töresi uyarınca Montefiore, sultan kendisini kabul edinceye kadar bu saraydan çıkamazdı. Böylece altı gün geçti.

Böyle kabullere sultan bir ata binmiş olarak geliyordu. Eğer keyfi yerindeyse kır bir ata, keyifsizce boz bir ata, küskünse siyah bir ata biniyordu.

Kabulün yapılacağı gün Sör Moses ile maiyeti, çok geniş bir avluya götürüldü. Burada sultanın askerleri, tören üniformaları içinde selam töreni için beklemedeydi, bir bandonun çaldığı müzik avluyu inletiyordu. Bütün gözler sultanın biraz sonra içeriye gireceği kapıya çevrilmişti.

Sultan acaba kır ata mı binmiş olacaktı?

Birden büyük kapı açılıverdi ve sultan göründü, kar beyazı bir eşkin ata binmişti. Pek neşeli görünüyordu, atını dört nala kaldırarak konuklarının yanı başına kadar geldi.

Ayakta bekleyen baylar üç adım kalıncaya kadar ona yaklaşıp önünde eğildiler. Sultan yabancıları selamladı. İngiliz Konsolosu Mr. Reade, önce Sör Moses Montefiore'yi, ardından maiyetini ve İngiliz konsolosluğu görevlilerini sultana takdim etti. Sultan da Britanya İmparatorluğu'na duyduğu saygıdan söz etti ve bu arada İngiliz üniformalarının görünüşünden çok hoşlandığını da belirtti. Sonra da şerif üniformasını giymiş, göğsüne de Türklerin verdiği mecidiye nişanını takmış bulunan Montefiore'ye yöneldi.

Sultan onu da selamladı. “Siz benim yabancım değilsiniz” dedi. “Halkınızın iyiliği için dünyanın çeşitli ülkelerine yapmış olduğunuz yolculukları bilmiyor değiliz. Yardımseverliğinizin ve insan sevginizin sadece kendi dininizden cemaatlerle sınırlı olmadığını, tüm acı çekenlerin ve tüm muhtaçların yararına olduğunu da biliyoruz. Sizin için ne yapabilirim?”

Sör Moses Montefiore şu cevabı verdi:

“Majesteleri lütfedip bir emirname yayınlarlarsa, imparatorluğunuzun dört bir yanında yaşayan Yahudiler ve Hıristiyanların korunmaları sağlanabilir; güvenlikleri ve huzurlarıyla ilgili durumlarda hakarete uğramaları önlenebilir ve bu insanlar majestelerinin öteki tebaalarıyla aynı haklardan yararlanabilir. Bu nitelikle haklar, bendenizin telkini, rahmetli Türk Sultanı Majesteleri Abdülmecit tarafından 9 Kasım 1840 tarihli fermanla bahsedilmiş ve geçen yılın Mayısı’nda şimdiki hükümdar Majesteleri Sultan Abdülaziz tarafından da onaylanmıştır.”

Bunları söyledikten sonra da Sör Moses, Fas Yahudilerinin arzularını içeren bir dilekçeyi sultana sundu; sultan da kısa bir süre sonra şu fermanı yayınladı:

> “Esirgeyen ve bağışlayan Allah’ın adıyla!
>
> Kudreti sonsuz yüce Allah’tan başka buyuran yoktur. İşbu imparatorluğumuz fermanıyla birdiririz ki -Allah bildirdiklerimizin hayırlısıyla uygulanmasını nasip etsin. İmparatorluğumuz topraklarında oturan bütün Yahudiler için -Yüce Allah dilediğini dilediği yere koyar-buyruğumuz odur ki valiler, tüm görevliler ve bütün öteki tebaamız eşit haklara sahip olsunlar, böylece en küçük bir adaletsizlik dahi onlardan birine yapılmasın ve de zorlayıcı önlemler alınmasın. Ne resmi makamlar, ne de tek tek kişiler bundan böyle Yahudilerin şahıslarına da mülklerine de zarar vermesin. Bizim gözümüzde bütün insanlar eşit hak ve hukuka sahiptir. Bu nedenle bir kimse bir Yahudiyi incitir ya da yaralarsa, biz onu şiddetle cezalandıracağız!”

Bu fermanla Fas Yahudilerinin, halkın diğer kesimiyle hukuk açısından eşit duruma geldiğini sanmak hata olur. Ne var ki uzun bir süreden beri Fas hükümeti, Yahudilere karşı haksız davranışlardan ve keyfi eylemlerden dikkatle kaçınmaktadır.

Fas Yahudileri artık oldukça iyi bir güvenlik içindeydiler ve kanaatkârlıkları ile çalışkanlıkları sayesinde de yüksek bir kültür düzeyine erişmişlerdi. Bu da türlü zorluklar ve sıkıntılarla bir Fas yolculuğu yapan, unutulmaz hayırsever Sör Moses Montefiore’nin bir başarısıydı.

ON YEDİNCİ BÖLÜM

“Kralların Huzurunda Konuşmak İstiyorum!”

İspanya hükümeti Safi kenti olayına karıştığı ve olayın daha başka acılara yol açmasını önlediği için Montefiore, Fas’tan dönüş yolculuğu sırasında Madrid’e uğramayı yararlı gördü. Yabancı ülkelerde yaşayan Yahudilere ileride yapılabilecek keyfi eylemlere engel olmak amacıyla Safi olaylarını Kraliçe İsabella’ya (*) bizzat anlatıp ona Fas sultanının koruyucu fermanının bir kopyasıyla İspanyolca çevirisini sundu.

(*) İspanya hükümdarı II. İsabella (1830-1904), babası VII. Fernando’nun

kadınların tahta çıkmasını engelleyen yasayı kaldırması sayesinde, babasının varisi olarak 1833'te tahta çıktı. Kimi zaman sert, kimi zaman yumuşak bir yönetim tarzı gösterdi; birkaç defa anayasa değiştirildi; birkaç defa ayaklanma oldu. Son bir ayaklanmada Paris'e kaçmak zorunda kaldı. (1868) Oğlu XII. Alfonso lehine tahttan çekildi.

Keza Paris'e de gidip İmparator III. Napolyon'a fermanın Fransızca bir çevirisini verdi; imparator bu belgeyi büyük bir memnuniyet göstererek aldı. Gerçi Fas Yahudileri olayına Fransa doğrudan karışmamıştı; ama yine de III. Napolyon, Yahudiler karşısında zedelenmiş bulunan adaletin zafer kazanması için gösterilen bütün çabaları onaylanmış ve desteklemişti.

Londra'ya döndüğünde dostumuz coşkuyla karşılandı ve kendisine büyük saygı gösterildi.

Guildhall'de Lord-Mayer, onu Londra kenti adına selamladı. Windsor'da Kraliçe Viktoria, onu özel törenle kabul etti. Yahudi cemaati ona bir minnettarlık belgesi verdi. Ülkenin çeşitli yerlerinden gönderilen iki bin mektup, bu saygın ihtiyarın yaptığı yolculuğun Yahudiler ve Hıristiyanlarca genel bir takdire değer görüldüğünü kanıtlıyordu. Bu arada siyasal ve dinsel hiçbir etkinliği bulunmayan bir örgüt, Londra Balık Tacirleri Derneği de, Baron Montefiore'yi kutlayıp ona şeref üyeliği diploması verdi.

Fakat çok sürmedi; hayırseverlik hizmetinde yorulmak bilmez azmi, onu bir defa daha yeni bir yolculuğa çıkardı.

Romanya'da Yahudilerin durumu, 1856'daki ilk zorbaca saldırıdan bu yana düzelmediği gibi giderek daha da kötüleşmişti. Ne var ki bunun nedeni dinsel olmayıp sadece ekonomikti. Yüzlerce yıldan beri Yahudiler, bu ülkede ticaret ve el sanatlarıyla uğraşmaktaydı. Bu zamana kadar sadece çiftçilik yapmış bulunan Romenler, şimdi ticarete ve el sanatlarına yönelince Yahudi rekabeti onların ağırına gitmişti. **Carmen Sylva** adıyla şiirler yazan Kraliçe Elisabeth (107), Romanya'da Yahudilerden nefret edilmesinin nedenleri hakkında şunları yazıyor:

"Yahudilere yapılan baskılar dinle değil, ırkla ilgilidir. Halklar, içlerindeki başka bir halkın kendisinden çok daha güçlü olduğunu görmekten hoşlanmıyor. Ülkede (Romanya'da) nüfus yoğun değildir, el sanatları tümüyle yabancıların (Yahudiler kasdediliyor) elindedir.... Ne gariptir ki biz hepimiz Kutsal Kitap'la yaşıyor ve besleniyor olmamıza karşın, kitapların kitabını ortaya koymuş bu halkın aşağılanmasına izin veriyoruz. Yaptığımız herhalde onları hor görmek değil, aksine daha çok korkmak; çünkü bu halkın gücünü seziyor, bu güç tarafından istilaya ve baskılara uğramak korkusuyla kendimizi savunmak istiyoruz. Fakat Hıristiyanlar niçin onlardan bir şey öğrenmiyor? Bizler Yahudilikten ortaya çıktık; neden şimdi yüz çeviriyor ve kökenimizi inkâr ediyoruz? En azından manevi kökümüz orada bizim, başka hiçbir yerde değil: Doğrudan doğruya Filistin'de!"

O zamanlar, yani 1867'de, bu "aşağılama", Yahudilere yönelik korkunç bir programda öfkesinin derecesini göstermiş, ayak takımı bir halk kalabalığı diğerleriyle birlikte görkemli bir mimari anıt olan Bükreş Sinagogu'nu yıkmıştır. Ama asıl bundan sonra cereyan eden bir olay, Romanya'da o zamanki Yahudi düşmanı zorbalıkların hepsinin üstüne tüy dikmiştir.

Kalas kentinde on Yahudi, güya yersiz yurtsuz Türk serserisi diye sınır dışı ediliyor. Bir

---

107 Kraliçe Elisabeth (1843-1916), 1881'de Romanya kralı olan Hohenzollerin hanedanından Prens Kari ile 1869'da evlendi. "Bir Kraliçenin Düşünceleri" ve "Romen Şiirleri" adlı eserleri vardır.

manga asker, onları Kalas'tan çıkarıp Tuna üzerindeki bataklık bir adaya götürüyor ve yiyeceksiz, barınaksız olarak oraya bırakıyor. Bu bedbahtlardan biri yürüyüş sırasında bataklıkta can veriyor, ötekiler ise Türkler tarafından kurtarılıp Kalas'a geri götürülüyor. Fakat kente girecekleri sırada Romen askerlerinin süngüleriyle Tuna'nın içine itiliyorlar; sonsuz huzura bu zavallılar orada kavuşuyor.

Bu barbarlık eylemi, tüm Yahudilerin yüreğini acıyla sızlatmıştı. Bir kez daha "Board of Deputies", çok ağır zulme uğratılmış Romanyalı dindaşlar için yardım çağrısı yaptı ve bu sefer de Montefiore, Romen hükümetiyle bizzat görüşmeye hazır olduğunu açıkladı:

"Kralların huzurunda konuşmak istiyorum." (Mezmurlar 119, 46)

Avrupa büyük devletlerinin Bükreş'teki diplomatik temsilcileri, İngiliz Yahudilerinin Romen hükümeti nezdinde yapacağı girişimin en enerjik biçimde desteklenmesi yolunda direktifler almışlardı. İmparator III. Napolyon, kahramanımızın isteği üzerine kendisini kabul etti ve insanlık adına yapılan bu girişimi alkışladığı gibi yardım edeceğine dair de söz verdi.

Sör Moses Bükreş'e gelir gelmez o zamanki Prens (şimdiki kral) I. Karol (*) tarafından kabul edildi ve bu kabulü tamamlarcasına da öğle yemeğine alıkonuldu.

(*) I Karol (Carol) (1839-1914) Avrupa devletlerinin baskısıyla Romanya prenslik olarak kurulunca, bu Alman prens 1866'da özellik III. Napolyon'un desteğiyle tahta çıktı. 1877 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Rusların yanında savaşa girdi. Bu sayede 1877'de Romanya'nın bağımsızlığını, 1881 'de de krallığını ilan etti.

Prens pek güleryüzlü ve konuşkandı. Yemekten sonra konuğunu parkta gezintiye götürdü, bu sırada bir alay bandosu çalmaktaydı. Sonra da bahçede birlikte kahve içtiler ve prens konuğuna purolar ve soğuk içecekler ikram etti. Lâkin Montefiore'nin gelişinin asıl amacına ilişkin tek söz edilmedi.

Sör Moses'in elde etmek istediği sadece Yahudilerin bundan böyle zorbaca saldırılardan ve mallarının zarara uğratılmasından korunmalarını güvence altına almaktı; ne bir eksik ne bir fazla. Şahsen

konuşmak olanağı bulamayışı üzerine Sör Moses, Romanyalı kardeşlerinin sorunlarını ayrıntılı biçimde anlatan bir muhtırayı prense sundu. Üç gün sonra da prensin kendi elyazısıyla yazılmış şu mektubu aldı:

"Sayın Baronum,

27 Ağustos tarihli mektubunuzu aldım ve derin bir ilgiyle okudum. Yahudilere ilişkin kaygılar beni ve hükümetimi sürekli uğraştırmaktadır. Sizin Romanya'ya gelişinize sevindim. Bir konuda kesinlikle emin olmalısınız ki, kötü niyetlilerin bu kadar çok büyüttüğü şekilde bir dinsel baskı burada asla söz konusu değildir. Yahudileri huzursuz eden olaylar ise, hep tek tek olaylardır; bu nitelikteki olaylar da, hükümetimin sorumlu tutulması için bir gerekçe oluşturmazlar. Din özgürlüğüne gereken saygıyı sağlamayı her zaman bir şeref görevi sayacak ve Yahudilerin öteki Romenler gibi gerek şahıslarını, gerekse mülklerini koruyan yasaların yürürlükte kalmasına sürekli dikkat edeceğim.

Bir kez daha, Sayın Baron, en derin saygılarımın kabulünü rica ederim."

Ne yazık ki bu mektupta inkâr edilen dinsel baskının aslında var olduğunu Sör Moses anlamakta gecikmedi.

Ülkeye ayak bastığı zaman "Natiunea" gazetesi kışkırtıcı bir makale yayınlamıştı; şu sözlerle başlıyordu:

"On dört gün önce okurlarımıza Londralı zengin bir Yahudinin, Sör Moses Montefiore'nin geleceğini bildirmiştik. Avrupa kabinelerinin tümünün anahtarına sahip bu adam gerçekten başkentimize geldi. Duyduğumuza göre -şu sırada henüz ortaya çıkmamışsa da-bu adamın peşinden Bay Gremieux'nün de gelmesi bekleniyormuş. Romanyalı kardeşlerimize ilkin şunu söylememiz gerekir: Bu insanlar bizim güzel ülkemizden ne istiyorlar? Uyanın Romenler! Yoksa Romanya ikinci bir Filistin mi olsun ve özgür Hıristiyan Romenler, İbranilere kölelik mi yapsın istiyorsunuz?"

Yazı bu havada sürüp gidiyordu.

Etkisi de hemen görüldü.

Akşamüzeri bin kişilik bir kalabalık, baronun kaldığı Ottetelechano otelinin önünde toplandı. Tehdit edercesine bir tutum içindeydiler; öyle ki otel personeli telaşlanıp saygın müşterisini uyardı:

"Canınıza kasdedecekler, Sayın Baron!"

Sör Moses istifini hiç bozmadan hemen açık bir pencerenin önünde durup kalabalığa hitap etti:

"İsterseniz haydi vurun beni! Ben buraya sadece adalet ve insanlık adına geldim; suçsuz yere zulüm görmüş olanların vekili olarak geldim!"

Ortalığı birkaç saniye tam bir sessizlik kapladı. Bu kibar ihtiyarın vakur görünüşü, en ham ruhta bile derin bir saygı uyandırmış olmalıydı. Fakat daha sonra gürültüler, bağırıp çağırmalar giderek daha da arttı.

Bu sırada *"Alliance"ın* Bükreş'teki yerel grubunun başkanı Halfon, gözyaşları içinde Sör Moses'in yanına gelerek, "Hepimizi birden öldürecekler!" dedi.

"Korkuyor musunuz?" diye sordu Sör Moses. "Ben hiç korkmuyorum."

"Kalabalığın saldırgan halini görmüyor musunuz?"

"Ben şimdi üstü açık bir arabayı otelin önüne getirtecek, kentin ana caddelerinde, trafiğin yoğun olduğu yollarda, hatta kentin dışında gezeceğim. Herkes görmeli beni. Kötü niyetlerle gelmedim ki ben buraya; aksine adalet ve insanlık adına geldim. Ben Tanrı'ya güvenirim, beni koruyacaktır!"

Dediğini de yaptı.

Araba otelin önünden hareket etti; Sör Moses yanına sadece Dr. Löwe'yi almıştı. Arabayla dolaşmak iki saat sürdü ve kimse de ona bir kötülük yapmayı göze alamadı.

Fakat tuhaf bir durum da vardı: Bir araba, arada belirli bir açıklığı koruyarak peşlerinden hiç ayrılmamıştı. Caddelerden geçerken, şoselere sapılırken tek atlı, fakir görünümlü bir

araba hep arkalarındaydı. Bir saldırı mıydı acaba niyeti?

Sör Moses arabasını durdurdu.

Ortalık zifiri karanlıktı. Sadece Montefiore'nin faytonunun iki fenerinden çıkan soluk ışıklar vardı. Arkalarındaki araba şimdi yanlarına yaklaşmıştı.

"Ne istiyorsunuz?" diye sordu Dr. Löwe Sprache.

O zaman arabadaki adam aşağıya inip Sör Moses'in yanına geldi ve onunla Almanca konuştu:

"Kusura bakmayınız Sayın Baron, ben sadece sizden benim için Prens Hazretleri'ne ricada bulunmanızı isteyecektim. Ne olur bana, sokaklardaki gaz lambalarını, yine eskisi gibi yakmama izin verilsin."

Adam, Yahudi bir gece bekçisiydi; Yahudi düşmanı hareket sonucu lamba yakıcılığı olan işini kaybetmekten korkuyordu.

Montefiore'nin çabaları sayesinde Romanya Yahudileri ayak takımının tecavüzlerinden kurtuldular. Zaman zaman parlamento olağanüstü durum yasaları çıkardı; 1878 Berlin Kongesi'nde Lord Beaconsfields'in önerisiyle bu yasalara itiraz edilmiştir.

Bununla birlikte Romanya, bugün hâlâ Rusya'yla, iki ülkeden hangisinin Yahudilerine eziyet etmek konusunda daha üstün durumda olduğunu tartışmaktadır. Her iki ülkede de bugün hâlâ zorbaca önlemler birbirini izlemektedir ve Romanya Yahudilerinin de Rusya Yahudilerinin de acıklı yazgısının günün birinde iyileşeceğini gösteren hiçbir işaret de yoktur.

Fakat Rus Yahudilerinin oldukça iyi durumda yaşadıkları bir zaman da olmadı değil; yumuşak ve adaletli bir çar olan II. Alexander'in (1855-1881) hükümdarlık dönemidir bu. O nedenledir ki tüm ülkelerin Yahudileri, bu aydın çarı minnettarlık dolu derin bir saygıyla anarlar.

Rusya 1872'de, Büyük Petro'nun doğumunun 200. yılını kutlamaya başlarken Sör Moses Montefiore de St. Petersburg'a doğru yola çıktı; İngiliz Yahudilerinin bir kutlama belgesini Çar Alexander'e sunacak ve Rus Yahudilerini koruyup kolladığı için ona teşekkür edecekti.

Çar, "Yüksek konuk" diye nitelendirdiği seksen sekiz yaşındaki Sör Moses'in yorgunluğunu ve çabasını bir parça olsun azaltmak amacıyla, sırf dostumuzu kabul edebilmek için ordunun manevralarını bırakıp St. Petersburg'a geldi.

"Kış sarayından çıkarken" diye yazıyor Sör Moses, "kalbim minnettarlıkla dolup taşmıştı. Çarın ve hükümet üyelerinin bana karşı gösterdikleri lütufkâr yakınlığı ifade edebilecek sözler bulamıyorum. 112

Otelime geldiğimde saraydan dönüşümü büyük bir sevinç içinde bekleyen yüzlerce kardeşim tarafından selamlandım."

Fakat onu asıl çok sevindiren olgu, St. Petersburg'a ilk gelişinden bu yana Rus kardeşlerinin ekonomik ve kültürel ilişkilerini çok önemli oranda iyileştirmiş olduklarını görmesiydi. İnsanın yarattığı bütün iş alanlarında Yahudiler başarıyla çalışmaktaydılar; öte yandan ibadetlerini de -Rusça veya Almanca-koro ilahileri ve vaazlarla daha yüksek düzeyde bir ayin törenine yükseltme, bilimsel eğitimde de çarlık ülkesinin öteki haklarının düzeyiyle eşit duruma gelme çabası içindeydiler. Büyük bir sevinçle Sör Moses şunları yazıyor: "Rus

Yahudileri yirmi altı yıl önceki durumlarına dönüp bakacak ve onu bugünle karşılaştıracak olurlarsa, o zaman neden çara teşekkür etmeleri gerektiğini anlayacaklardır; çünkü sosyal yardımları büyük ölçüde ona borçludurlar. Eğer onlara hâlâ birkaç kısıtlama uygulanıyorsa, giderek artan aydınlanmayla bu son olağanüstü hal yasalarının da yakında yürürlükten kalkacağını umut edebiliriz."

Ne ham hayal!

O birkaç dediği "kısıtlamalar" dokuz yıl sonra III. Alexander'in ünü kötü "Mayıs Yasaları" oluverdi; binlerce Yahudi varını yoğunu kaybederek dilenecek hale geldi ve bunca emekle geliştirilmiş kültürleri de yok oldu. O zamandan bu yana Rusya'da, dünya tarihinde şimdiye kadar benzeri görülmemiş nitelikte tüyler ürpertirici Yahudi Programları (en son 1905 ve 1906'da) yapıldı.

Şu koca yer yuvarlağı üstünde bütün Yahudilerin, Rusya'daki kardeşleri için gösterdikleri bağlılık ve dayanışma hayranlığa değer nitelikledir; ama daha da büyük bir hayranlığa değer olan, bu altı milyon Yahudinin gösterdiği sarsılmaz metanet ve sadakatle Kutsal Kitap'ın şu sözünün uygulanmasıdır:

"Sen güçlü ol ve yürekli ol!" (Yeşu 1, 18)

ON SEKİZİNCİ BÖLÜM

"Kudüs Aklınıza Gelsin!"

Seksen iki yaşındayken Sör Moses günlüğüne şunları yazıyor:

"Gücümün yavaş yavaş azaldığının farkındayım. Şimdiye kadar zengin lütfuyla beni sevindirmiş olduğu için Rabbime şükrediyorum."

Gücünün günden güne azaldığının bilincinde bulunması, onun aynı yıl (1866'da) bir kez daha (altıncı kez) kutsal ülkeye yolculuğa çıkmasına engel olmadı. Orada bir çekirge saldırısı büyük zarara yol açmış, ardından da bir kolera salgını kısa sürede Kudüs halkının yüzde on beşini kırmıştı. Bu felaketin duyulması üzerine Sör Moses *"Board of Deputies"* ile birlikte hemen bir "Kutsal Ülkeye Yardım Fonu" kurarak acele ihtiyaçların karşılanması için altmış bin markın çok çabuk Filistin'e gönderilmesini sağladı. Daha sonraki bağışları ise bizzat dağıtmayı düşünmüştü.

Montefiore'nin Doğu'ya gelişinde, daha önceki ziyaretlerinde olduğu gibi yine aynı gösterişli törenler yapıldı: Askeri birliklerin tantanasının eşliğinde vali onu karşılamaya geldi; Kudüs'e de, sevinçli halk kalabalığı, eski Yahudi hoş geldin selamını "Barulı haba" (gelişin hayırlı olsun) bağrışırken bir tören alayıyla girdi. Yaşlı Sör Moses'i özellikle de bir yazar ve hayırsever olan Ludwig August Frankl' tarafından kurulmuş okuldan kırk erkek çocuğun saygılarını sunmak üzere gelmesi pek sevindirdi. Keza valinin kutsal kentte kaldığı sürece oturduğu evin önüne, sanki bir prens ya da çok yüksek rütbeli bir kumandan orada kalıyormuş gibi çifte nöbetçi koydurması da gururunu çok okşamıştı.

Bu sefer de Sör Moses törenlere, davetlere katılmak için gelmiş değildi; hayır, çalışmak istiyordu; kardeşlerinin iyiliği için çalışmak.

Gelir gelmez de bütün cemaatlere soru formları gönderdi; bu sorularla nüfus ve iş durumlarını; ibadet, okul ve hayır kurumlarının çalışma koşullarını öğrenmek, böylece de

etkili bir yardım uygulaması için güvenilir bir dayanak elde etmek istedi.

Kendisinin kurmuş olduğu hastane ve yoksullar evini ziyaretinde, her iki kurumun da amaçlanan hizmeti verdiği kanısına varınca sevincine diyecek yoktu. Hele tarlalarda gayretli ellerin hevesle çalıştığını gördüğünde, iki bin yıl sonra Filistinli kardeşlerinin yeniden tarımla uğraşmaya başlamalarını sağlayan kendisi olduğu için pek mutlu oldu. İsrail ülkesinde tarım yapmak amacıyla yine geniş araziler almak isterdi; fakat bu sefer yanındaki para bu isteği gerçekleştirmeye yetecek miktarda değildi.

Sör Moses ayrıca cüzzamlılar için çok zorunlu olan bir yurdun kurulması ve valinin de onayıyla –çok eski zamanlardaki gibi–içme suyunu Süleyman'ın gölünden kutsal kente getirecek yeni bir su şebekesinin yapımı için de temel sermayeyi oluşturacak miktarda bir bağışta bulundu.

"Kudüs aklınıza gelsin." (Yeremya 51, 50)

Kutsal Kitap'ın bu sözü onun için, peygamberlerin öğütlerini verdiği ve de bir Tanrı adını ilk kez bildirdiği bu yerlerden kendisini dağlar ve denizler ayırsa da, her eylem ve düşüncesini hep kutsal ülkenin hayrına yöneltmesinde rehberi olmuştur. Günün birinde doksan bir yaşındaykendindaşları için yararlı olacak, adını da sonsuza dek yaşatacak bir işler yapmak dürtüsünü içinde hissedince, sihirli bir güç onu bir defa daha kutsal ülkeye çekti.

Yedinci kez yaptığı bu Filistin seferi hakkında, şaşılacak derecede bir zihinsel kıvraklıkla kaleme aldığı bir günlüğü vardı; bu günlük, **"Kutsal Topraklarda Kırk Gün"** adıyla basılmıştır.

Bu günlükte yolculuklarının çağında bir koruyucu melek gibi yanı başında yer almış, tüm planlarına ve girişimlerine sevgi dolu katkılarda bulunmuş olanın anıtmezarında, ona veda edişinin hüzünlü öyküsünü anlatır.

Bu sefer yolculuğunu Venedik üzerinden yapar. Burada onun şerefine Portekizliler Sinagogu'nda bir bayram ayini yapılır. İki sıralı dizilmiş okul çocukları ilahiler söyler ve onların sesi ortalıkta yankılanırken onun gondolü büyük kanala doğru ilerler. 1705 yılından kalma bir belge onu pek sevindirir. Bu belge Londra'daki Portekizli Yahudiler cemaati haznedarının, Venedik'te **"Yahudi esirlerin fidye karşılığında kurtarılması kasasına"** bir Malta gemisiyle Venedik'e getirilmiş bulunan üç Yahudi kulenin kurtarılması için altmış duka altını gönderdiğini gösteriyordu. Sör Moses bu konuda şöyle yazar: "Yahudi cemaatlerinin acı çeken kardeşlerine karşı her çağda gösterdiği duygu ortaklığı ve dayanışma artık atasözü haline gelmiştir. İsrail karakterinde en soylu çizgilerden biridir bu; gelecekte de bu çizginin hep böyle kalacağını güvenle umabiliriz."

Açık denizde de Sör Moses dinsel görevlerini eksiksiz yerine getirdi. İskenderiye'den Yafa'ya gidilirken Şabbatını, sanki Londra'da ya da East'Cliff Lodge'daymış gibi kutladı. Yedi kollu Şabbat lambası yine yakıldı. Montefiore ailesinin sadık manevi danışmanı Haham Dr. Löwe, saygıya layık çok eski dualar okudu ve kitabın Tora veya Peygamberler bölümlerine ilişkin yorumlara dayanarak kutsal metin açıklamaları yaptı.

Bu güzel Şabbat gecesinde gemi, kutsal ülkeye doğru yol almaktaydı. "Yolcuların pek azı uyuyordu. Çoğu güvertede derin düşüncelere dalmıştı. Çevremizde tam bir sessizlik vardı; öylesine bir sessizlikti ki bu, insan başkalarının neredeyse kalp atışlarını duyabilecekti. Sanki bir soru, herkesin dilinin uçundaydı: Acaba gözlerimiz ne zaman Kutsal Topraklar'ın ilk görüntüsüyle sevinecek. Büyük şairimiz Yeluda Halevi'nin, Kudüs'ün büyük kapısından içeri

girerken söylediği sözler geldi aklıma: 'Putatapar devletler değişiyor ve sona eriyor. Yalnızca senin şanın, ey Siyon (108), sonsuza kadar sürecektir; çünkü Tanrı, ev için seni seçti. Ne mutlu o insana ki senin ışığının parıltılar saçarak doğduğu yerde, tam bir inançla bu anı beklemiştir." Çok yaşlanmış olan kahramanımız için bu sefer de coşkulu bir karşılama töreni hazırlandığını söylememize gerek yok. Ne var ki insan hayatı ölçülerine göre Sör Moses, bu sefer özlemlerinin ülkesine herhalde son kez ayak basmaktaydı.

Çok ileri yaşından dolayı Montefiore, daha önceki gelişlerinde olduğu gibi gümbürtülü müzik eşliğinde, bağrışan halk kalabalığının arasından, hoş geldin söylevleri dinleyerek Kudüs'e girmek istemedi. Onun için de hiçbir karşılama töreni yapılmaması uyarısında bulundu ve geliş tarihini de gizli tuttu. Her çeşit heyecandan kaçınmak amacıyla yolculuğunu birkaç defa gece yaptı.

Ay ışığında yapılmış böyle bir yolculuğu şöyle anlatır:

"Mehtap çıkıncaya kadar bekledik, sonra da saat biri yirmi geçe Bab-el-Vad'dan hareket ettik. Vadilere inip dağlara tırmanırken ay, kayaların ardından kaybolup da kumların üstüne uzun siyah gölgeler düşürünce, zaman zaman kaygılandığımız oluyordu? Daha önceleri yolcular, Bedeviler ya da atlı haydutlar tarafından tehdit edildiği için tehlikeleri de düşünmek zorundaydık. Ne var ki şimdi, çok şükür, Türk hükümeti sıkı önlemler aldığı için, kendi halinde hacılara karşı böyle saldırılar artık hiç duyulmaz oldu. Tam da bunları zihnimden geçiriyordum ki ansızın iki Bedevi, bir kayanın ardından ortaya çıkıp hızlı bir tırısla atlarını doğruca bizim arabaya sürdüler.

Aman Tanrım, diye geçirdim içimden, az önce Türk polisini övmem yoksa biraz erken mi olmuştu? Bu iki adam bizden ne istiyordu acaba?"

Dr. Löwe arabadan aşağıya atladı. Fakat iki Bedeviye bakar bakmaz onları hemen tanıdı; bunlar Kudüs'ten iki hahamdı. Dr. Löwe ikisini de Yahudi selamıyla **'Şalom alehem'** (Barış sizinle olsun Arapçası: Selamün aleyküm) diye selamladı. Kudüs'te Şabbat günü biter bitmez bu hahamlar, Montefiore'nin hac kervanının varış zaman ve saatini kervan henüz Yafa-Kudüs yolundayken öğrenmek için atla yola çıkmışlar. Fakat Sör Moses törensel bir karşılamanın her çeşit dağdağasından kesinlikle uzak durmak istediği için hahamlar tersyüz Kudüs'e dönmek zorunda kaldılar.

Gelgelelim Sör Moses, yine de caddelerde sevinçle bağrışan yoğun bir kalabalık buldu karşısında. Bu sefer eksik olan sadece iki geçeli dizilmiş askerler ile selamlamaya gelememiş olan valiydi. Buna karşın cemaatlerin dünyasal ve dinsel bütün yöneticileri, hayır kurumlarının ve tarım kolenilerinin başkanları tam kadro oradaydı; Montefiore daha önceki ziyaretlerinde yaptığı gibi onlarla yine görüştü.

Bu defaki Filistin seferinde bir konu üzerinde dikkatini yoğunlaştırmıştı: Kutsal ülkede yaşayan din kardeşleri yardıma muhtaç ve layık mıydılar? "Board of Deputies" Filistin

---

108 Siyon: Kudüs'te bir zamanlar üstünde Süleyman Tapınağı'nın bulunduğu dağın adıdır. Daha sonraları Kudüs'te eşanlamlı olmuştur. Yahudilerce kutsal sayıldığı için Filistin'de bağımsız bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan hareket de Siyonizm adını almakla bu kutsal dağa bağlılığını göstermiştir. Siyonizm u- zun yıllar süren bir uğraştan sonra 1948'de İsrael devletini kurarak amaçladığı hedefe varmayı başarmıştır.

Komisyonu'nda, Filistin Yahudilerinin çalışma heveslerinden kuşku duyulmakta ve kutsal metin bilginlerinin Batılı dindaşlarınca himaye görmesine itiraz edilmekteydi. İsrail ülkesi halkını yeniden tarımla uğraşmaya yöneltmek isteği şimdi bütün Filistinlileri kapsamakta, sofuluk ve teolojik bilginlik yoluyla çiftçilikten başka bir alanda yetenekli olduklarını gösterenleri de içine almaktaydı.

Montefiore, Filistin Yahudilerinin çalışma hevesi ve çalışma yetenekleri ile kutsal metin bilginlerinin hizmet açısından amaca yatkınlık dereceleri hakkında bilgi edindikten sonra "Kırk Gün"de şunları yazar:

"Onlar yardıma muhtaç ve de layık mıdırlar? Kesinlikle.

Çalışmaya istekli ve yetenekli midirler? Hiç şüphesiz.

Onlara yardım etmeli miyiz? Kendi kutsal metinlerimiz bize yetmiyorsa, hayatlarını Tanrı'ya ibadete adayan kimselerin yardımdan ne ölçüde pay almaya hakkı bulunduğunu Yahudi olmayanlardan öğrenebiliriz. Hayır amaçlı kurumlar, vakıflar ve görkemli dinsel tesisler (manastırlar) ele almış, sonra da buraların yaşatılması için dünyanın her tarafından, üstelik hem kendi halinde sıradan yurttaştan, hem de yeryüzünün hemen bütün iktidar sahiplerinden alınmış bağışların yıllık payına bakılır. Biz İsrailoğulları, başka dinlerden olanların biraz gerisinde durmalı ve şöyle demeliyiz: Bizler pratik hayatın insanlarıyız; her Kudüslü çalışmak ister; bizim kitaplar üstünde habire kuluçkaya yatan, sonra da bu şekilde hayatın kendisine yükümlü kıldığı görevi yaptığını söyleyen, ama gerçekte bize gönderilen yardımları kapmak için pusuda bekleyen insanların ortaklığına ihtiyacımız yoktur.

Kudüs Yahudileri olsun, kutsal ülkenin diğer kesimlerindekiler olsun, hepsi de gerçekten çalışıyor; hatta Avrupa'daki çoğu insandan daha da gayretlidirler. Öyle olmasalardı, yaşamayı başaramazlardı zaten.

Fakat eğer onların bu çalışmaları yeterince para kazandırtmazsa, ülkenin ürünleri kolayca satılmazsa, halk hastalık, kıtlık veya başka felaketlere uğrarsa, o zaman harekete geçip onlara yardım etmemiz gerekir."

Montefiore herhalde kutsal ülkeye yapılmış bağışların kullanımında hiçbir yakışıksız durumun bulunmadığı kanısına varmış olmalıydı.

Filistin'de bu sefer gördüğü ve işittiği şeyler, içini sevinç ve kıvanç dolu bir hoşnutluk duygusuyla doldurmuştur. Üç inşaat şirketi Kudüs'ün büyük kapıları önünde sağlıklı konutlar yapıyordu. Eskiden bomboş olan topraklarda şimdi güzel evler ve gelişen bir tarım vardı. Kutsal kentin Yahudi nüfusu 11.000 (1908'de 40.000) olmuştu; 28 sinagogda ders veriliyor ve halk aydınlatılıyordu. Sör Moses'in bundan önceki gelişinde yaptırdığı yel değirmeni, öylesine zorunlu bir ihtiyacı ortaya çıkarmıştı ki onun yanında iki değirmen daha çakıldamaya başlamıştı.

Sör Moses bakışını ne yöne çevirse, ister tarlada zeytin ağacının gölgesinde, ister bir okul binasının içinde ya da sessiz örgü odalarında gıcırdayan çıkrığın veya zahmetli düğümlerin atıldığı halı tezgâhının yanında olsun, ister gelen gidenin kaynaştığı pazar meydanında veya Tanrı'nın yüce sözlerini derin derin düşünen ak sakallı bilginlerin inceleme odasında olsun, her yerde hep çalışma ve çalışma sevinci görülüyordu.

Montefiore'nin teşvikiyle pek çok şey yapılmıştı; birçok şey de yarım kalmış, tamamlanmayı

bekliyordu. Montefiore'nin başlattıklarını, Baron Edmund Rothschild candan ilgi göstererek ve zengin olanaklarla devam ettirdi.

Yalnızca –çoğu Rusya'dan gelmiş–göçmenler değil, Yafa ve Kudüs'ten de birçok kentli insan tarımla uğraşmaktaydı; öyle ki ülkenin refah düzeyi –dolayısıyla da kültürü–yıldan yıla yükseldi. Örneğin Yafa liman kentinin ihracatı son yirmi yıl içinde dört kat artmıştı ve "Bu ihracat hemen hemen tümüyle tarım ürünlerinden oluşuyordu; bu da, Filistin'in genel tarımsal gelişmesinde nereye ulaştığını göstermektedir".

Bugün 38.000 hektarlık bir alanı kaplayan otuz kolonide Yahudi çiftçi sapanının başındadır. Kuşkusuz bu çalışma, buralara yerleşmiş insanları zenginliğe götürmeyecektir; tutumlulukları ve sürekli çabaları onlara sadece mütevazı bir geçim garantisi sağlamaktadır. Fakat hepsinin de yüzüne hoşnutluğun nurlu parıltısı yayılmaktadır. Onlar kaygı nedir bilmiyorlar; çünkü:

"Toprağını işleyen ekmeğe doyar."

(Süleyman'ın Meselleri 12, 11)

ON DOKUZUNCU BÖLÜM

"Yüz Yaşına Kadar!"

Sevdiğimiz bir akraba, dost ya da tanışımızın sevinçli bir gününde duygularımızı onunla paylaşmak istediğimizde, kutlamamızı, "Yüz yaşına kadar yaşayasın!" sözüyle pekiştirmeyi severiz.

Lâkin günümüz iş hayatının insanın gücünü çoğu kez zamanından çok önce tüketen zorlukları karşısında, yüz yaşına kadar yaşama dileğinin bir insanda gerçekleşebileceğini de pek sanmayız.

Bizim vefalı Tanrı savaşçısı Montefiore için de yüz yıllık bir ömür dileği yeterince sıklıkta söylenmiştir; herhalde kendisinin de böyle bir dilekte bulunduğu olmuştur. Hem niye dilemesin ki bunu? Tanrı'nın rahmeti göze çarpan biçimde onun üzerindeydi; çünkü "çok ileri yaşında gözü zayıflamadı ve gücü de eksilmedi". (5, B, 34, 7)

Bununla birlikte hayatının son on yılında kamusal hizmetten giderek iyice çekildi. *"Board of Deputies"* kurumunun başkanlığından istifa etti. Buranın yöneticisi olarak kırk yıla yakın bir süre yaptığı başarılı hizmeti maddeten de ödüllendirmek amacıyla çalışma arkadaşları, bir para bağışlama kampanyası düzenlediler; 240.000 mark tutarında bir para toplandı. Bu armağan para, dilediği gibi harcasın diye dostumuza verildi. Ne amaçla kullandı bunu acaba? Nereye akıtıldı dersiniz bunca para? Hemen tahmin edebiliriz: Filistin'e elbette; hem de ev inşaatı ile tarım işlerinde gereken krediyi verecek bir bankanın kurulması için.

Görevlerinden ayrılmasına rağmen Sör Moses, gerek Yahudi cemaatlerinin, gerekse yurdunun sevincine ve acısına katılmayı sürdürdü. Bir yerden yardım çağrısı ulaşınca kendisine, eskiden yaptığı gibi oraya hemen elini uzatıyor; hayır işleri konusunda masasına konulan her mektuptaki sorun, mutlaka çözüme ulaştırılıyordu. Tıpkı girişim şevkinin en canlı olduğu günlerdeki gibi –çok ileri yaşına aldırmadan–din kardeşlerine derman olmaktaydı. Birliğini daha yeni kurmuş Alman İmparatorluğu'nda Yahudi düşmanı hareketin yaygınlaşması, Rusya'da Yahudilere korkunç zulümlerin uygulanması, Macaristan'da

ortaçağdan kalma bir suçlamanın, dinsel tören amacıyla insan öldürme suçlamasının yapılması, onun ruhunda acı yankılara yol açıyordu.

Düzenli biçimde okuduğu günlük iki gazeteden İngiltere ve Rusya'daki siyasal hayatın gelişimini izlemekteydi.

Galler Prensi –şimdiki Kral VII. Eduardhasta olup yatağa düşünce, Sör Moses sanki ailesinden en değerli bir yakını hastalanmış gibi çok büyük kaygılara kapılmıştı. Derin bir üzüntü içinde Kudüs baş hahamına telgraf çekerek Filistin'in bütün sinagoglarında, İngiltere veliahtının bir an önce şifa bulması için ayinler düzenlenmesini istemişti. Prens iyileşince de Sör Moses, duyduğu sevinçle günlüğüne şunları yazmış:

"Yüce Tanrı, majestelerinin milyonlarca sadık tebaasının, çok geniş imparatorluğun her tarafından yükselen dualarını kabul etti. Galler Prensi'nin çok değerli hayatı kurtuldu."

Montefiore'nin dostlarından biri de Canterbury Başpiskoposu Bay Tait idi. Yüksek makam sahibi bu kilise görevlisi ölüm döşeğinde yatarken Sör Moses, onun sağlık durumunu her gün telgrafla sormuştu. Fakat ah, haberler gittikçe kötüleşiyordu. Sonunda ölüm, piskoposun acılar çektiren hastalığına son verince, Yahudi arkadaşı üzüntüsünü şöyle haykırmıştı:

"Bana bir hançer batırıldı sanki!"

1881 Martı'nda tüm dünya, Çar II. Alexander'e yapılan bombalı suikastle derinden sarsılarken Montefiore, çok parlak bir kabul töreniyle kendisini onurlandırmış olan bu hükümdarın ölümünden dolayı yas tuttu. Bu yaşına, Rusya'daki kardeşlerinin durumunun şimdi yeniden kötüleşebileceği kaygısı da eklenmişti. Bu nedenle de yeni çar III. Alexander'e taç giymesi vesilesiyle bir kutlama yazısı gönderdiği bu yazıda hükümdardan egemenliği altında yaşayan İsrail çocuklarına çarlık himayesini esirgememesini de rica ediyordu. Çar, Montefiore'nin bu yazısını bizzat okudu ve bakanı aracılığıyla cevap da verdi.

Yurtiçindeki ve dışındaki hayata hiç eksilmeyen bir ilgi gösterirken tam bir beden ve zihin zindeliği içindeydi.

Tanrı'nın inayetini lütfederek "yüz yıla kadar" ömür ve sağlık bahşetmesi, bu "İsrail Prensi"nin hayırlı işlerini ne kadar yüksek derecede ödüllendirdiğini gösterir.

Montefiore'de, hiç kuşkusuz, Kutsal Kitap'ın şu sözü gerçekleşmişti. (Mezmurlar 92, 13-15):

"Doğru adam bir hurma ağacı gibi yeşerecek; Lübnan'daki sedirağacı gibi büyüyecektir. Rabbin evinde dikilmişlerdir; Tanrımızın avlularında çiçeklenecekler ve yaşlandıkları zaman da yine çiçek açacak, meyve verecek ve taze kalacaklardır."

Onu hep böyle taze kılan neydi? Düzenli, basit yaşayış tarzı ile açık havada –İngilizlere özgübedeni hareket ettirmek ve çalıştırmak merakı. Yüz yaşındaki adam da her gün gezintisini yapıyordu. Bir de neşeli yarenliklerin meraklısıydı ve "Gotik Kütüphanesinde konuklarıyla bir bardakçık şarap eşliğinde, bir saat kadar sohbet etmekten pek hoşlanıldı.

Kamış bayramının kutlandığı hafta boyunca gelenleri Sör Moses, kamış kulübesine götürür, orada sekiz gün yemekler yenirdi. Kamışlarla örtülmüş, içi yedi kollu gümüş avizeyle aydınlatılmış bu çardakta, bayram şerefine çiçeklerle süslenmiş masanın etrafında Hıristiyan konukların da sık sık toplandığı olmuştur.

Oksford'dan büyük bilgin Max Müller (•), bir defasında bu sevimli bayramda, akrabası iki bayanla birlikte Sör Moses'in konuğu olmuştu. "Kamış kulübede oturmak" diye tanımlanabilecek bu çok anlamlı Yahudi geleneğinin, Profesör Müller üzerinde nasıl derinlemesine bir etki yaptığını onun şu teşekkür sözlerinden anlıyoruz: "Sarayda Alman İmparatoru I. Wilhelm'in sofrasında otururken, içimde sanki İmparator Büyük Karl'ın (109) meclisinde bulunuyormuşum düşüncesi, belirmişti. Burada, Sör Moses Montefiore'nin kamış kulübesinde ise sanki İbrahim Peygamber'in yanında, onun meleği konukseverlikle karşıladığı ve bütün ziyaretçilerin gönlünü hoş ettiği çadırının içinde oturuyormuşum gibi bir duyguya kapıldım."

8 Kasım 1883'te, Sör Moses'in yüzüncü yaşına bastığı gün Ramsgate kenti, şimdiye kadar surları içinde hiç görmediği sayıda insanı bir araya gelmiş olarak gördü.

Kent bayrammış gibi süslenmiş, caddelere taklar kurulmuş, bu taklara Montefiore'ye saygıyı ve övgüleri dile getiren yazılar yazılmış, pencerelerden pencerelere hevenkler uzatılmıştı. Limandaki gemilerin direkleri flamalarla donatılmıştı.

Müzik başladı. Tören alayı hareket etti. Alayın yürüyüşü üç çeyrek saat sürdü. Uzak ve yakın yerlerden yöneticiler, işçi birlikleri, posta ve polis memurları, hayır kurumlan, itfaiye, okul çocukları, bütün mezheplerden din adamları, Yahudi cemaatlerinin temsilcileri herkes selam verip sevinçle haykırarak yurttaşları hayırseverin önünden geçerken; o da balkonda durmuş, başlığını çıkarmış, elini sallıyor, sürekli teşekkür ederek bu saygı gösterisine karşılık veriyordu. Yaşlı dedemiz en çok da kraliçenin gönderdiği telgrafa sevinmişti. Telgrafı okur okumaz da, balkonun önünde ona seranat yapan şarkıcılardan ulusal marşı söylemelerini rica etti. Marş söylenince de ülkenin iyi kalpli anası için kalabalığın haykırdığı coşkulu yaşa sesleri ortalığı inletti.

Öğleden sonra Londra Başlıahamlık temsilcisinin yüz yaşına basan insan için yaptığı bir duayla başlayan bir bayram ayini gerçekleştirildi. Kutlamak amacıyla gelen heyetler birbirini izledi; akşamın geç saatine kadar villa ziyaretçilerin akınına uğradı. Karanlık bastırınca da Ramsgate kenti peri masallarındaki gibi bir ışık seliyle donandı; bu sırada otellerde, kent yönetimi ile kilise hesabına, tüm yoksullara ve hastalara ziyafet çekildi.

"Rabbin yarattığı gün budur." (Mezmurlar 118, 24)

O güne kadar resmi sıfatı olmayan sıradan bir adama hiç böylesine büyük saygı gösterilmemişti. Hiçbir ölümlü de böylesine büyük saygıyı Sör Moses Montefiore kadar hak etmemişti.

Bu sevgi ve şükran gösterileri ertesi yıl da tekrarlandı. O yıl (1884'te) Sör Moses, gönlünde Kutsal Topraklar'da Yahudi koloniler kurmak arzusunu yaşatan pek çok Avrupalı Yahudinin "Siyon Dostları" adlı bir örgütte bir araya geldiklerini görmek mutluluğunu yaşadı. Filistin sevgisini bu kadar çok kalpte uyandırmış olmasının bilinci, belirgin bir gururla doldurdu içini.

---

109 Büyük Kari (742-814). Bizim tarihimizde Şarlman diye anılır. 768'de Frankların kralı oldu. Üst üste zaferler kazanarak bugünkü Fransa, İtalya ve Almanya topraklarını içine alan büyük bir devlet kurdu. 800 yılında imparatorluk tacını giydi. Ispanya'yı fethe kalkıştıysa da Müslümanlar karşısında ağır yenilgiye uğradı. Avarlara Hıristiyanlığı kabul ettirdi. İmparatorluk sınırları içinde bir devlet düzeni kurmaya çalışması "Büyük" diye anılmasında etken olmuştur.-

"Otuz yıl önce çok kimse Vaat Edilmiş Ülke'nin (110) sadece sözü edildiğinde dahi gülüyordu. Bugün ise o gülenlerin bazıları, onun en cömert bağışçıları arasında sayılıyor."

Sör Moses yüz yaşını tamamlarken ilk kez hasta olduğundan söz edildi. Zaman zaman başgösteren şiddetli öksürük nöbetlerinden acı çekmekteydi. Bir hekim çağrılmasını ise kesinlikle istemiyordu. Güçlü beden yapısı sayesinde, hâkim yardımı olmaksızın da bütün nöbetleri atlatmıştı. Sadece tapınağa artık gidemediği için üzülüyordu. Bu yüzden Şabbat günü vaaz vermesi için hahamı eve getirtti ve ondan kolejde verdiği dinsel konferansların bir kopyasını istedi.

Sör Moses'in yüz yaşında bir ihtiyar olarak artık dünyadan elini eteğini çektiğini ve "sobanın arkasında yumuşak şiltesinde oturarak" yavaş yavaş kuruduğu sanılmasın –büyük bir yanılgı olur bu! Şimdi o, yanında konuklar görmekten daha da çok hoşlanıyor; onlarla benzersiz mutlulukta ve yığınla hayır işleyerek geçmiş, yüce Tanrı'nın da açıkça rahmetini göstermiş olduğu hayatı hakkında sohbetler ediyordu:

---

110 Vaat Edilmiş Ülke, Filistin'dir. Kutsal Kitap'a göre Tanrı, önce İbrahim'e, "Bütün Kenan diyarını sonsuz mülk olarak soyuna vereceğim" buyurmuş, aynı sözü İbrahim'in oğlu İshak'a da vermiştir. Sonra Musa'ya göründüğünde de, "Sizleri Mısır'ın sıkıntısından kurtaracak, Kenanlı ve Hitti ve Amori ve Perizzi ve Yebusilerin diyarına, süt ve bal akan diyara çıkaracağım." buyurmuştu.

Musa halkını oraya götürdü. Orada kurulan devlet yıkıldı. Yahudiler yeryüzünün her yanına dağıldılar; ama kendilerine vaat edilmiş topraklara günün birinde dönebilmek ülküsünü de hep içlerinde taşıdılar. Sör Moses Montefiore'nin çabası Siyonizmle gelişti ve sonunda İsrail Devleti'nin kurulmasıyla bu ülkü gerçek oldu.

“Gittiğin her yerde seninle birlikte oldum ve sana dünyadaki büyüklerin adı gibi bir ad yaptım.” (1. Tarihler 17, 8)

İyilikseverliği de hiç değişmemişti. Sanatına düşkün bir ressam gibi, tablosu üzerinde çalışmasını tek bir gün dahi aksatmamış, gerçekten de –Şabbat ve bayram günleri dışındabir Yahudi veya Hıristiyan kurumu, okulu veya hayır derneği yararına ya da sıkıntıya düşmüş bir kişi için çek yazmadığı tek bir günü olmamıştır. Her gün sadık sekreteri Dr. Löwe’ye şöyle sormuştur:

“Yapılacak başka bir şey var mı? Varsa yapalım. Bir çek daha yazmam gerekiyorsa, gücüm yettiği sürece yazmak isterim.”

“Şimdilik yok bir şey, Sör Moses. Gerekirse size hatırlatırım.” “Şükürler olsun Rabbime, bunca zamandır bana iyilikler yapma olanağı verdiği için.”

Bu eşsiz adamın birçok dostu ve hayranı, mutlaka şu arzuyu içlerinden geçirmişlerdir: “Ah, ne olur, sonsuza dek yaşayabilse!” Gelgeldim insanoğlunun en iyisi ve en soylusu, Tanrı’nın en sevgili kulu da doğanın değişmez, ebedi yasasına uymak zorundaydı. Montefiore de.

Yüzüncü doğum gününü izleyen kışı oldukça sağlıklı geçirdi. Fakat 1885 Nisanı’nda gazeteler, onun gittikçe artan dermansızlığına ilişkin haberler vermeye başladı. Mayısta yeniden toparladı kendini, kraliçenin doğum gününde dostlarına bir yemek verdi ve Ramsgate’deki yoksullar ile Londra’da Yahudi çocuk yuvalarında bulunan öksüzleri de birer ziyafetle ağırladı. Haziranda da durumu iyiydi. Fakat temmuzun sonlarında halsizlik başladı; hem öylesine kaygı uyandıracak ölçüdeydi ki, en kötü ihtimale hazırlıklı olunmasını haber veriyor gibiydi.

Dr. Löwe hep onun yanındaydı ve dış dünyada olup biten her şeyi ona bildiriyordu. Sör Moses’in zihni tam bir berraklık içindeydi. İkide bir de, “Yapılacak başka bir şey var mı?” diye soruyor ve bu sırada eliyle de sanki bir çek imzalamak istiyormuş gibi bir hareket yapıyordu. Akrabaları, dostları, hahamlar, sinagog görevlileri, sadık hizmetkârları... hepsi de gözyaşları içindeydi ve sonsuz yolculuğuna hazırlanan iyi yürekli efendileriyle vedalaşmak için gelmişlerdi.

Sabah duası zamanıydı.

Bu soylu dedenin hasta yatağı etrafında durmakta olan herkes, yarı yüksek bir sesle dua etti:

“Tanrım! Bana vermiş olduğun ruh temizdir. Onu sen yarattın; onu benim içime sen üfledin ve içimdeyken de sen korudun. Günün birinde onu benden alacak ve sonsuz rahmetinin parçası yapacaksın...”

Birden sustular:

Sör Moses Montefiore artık yoktu!

Tanrı’nın bu sadık kulu kavgasız, tüm uysallığıyla ve huzur içinde tanrı evine dönmüştü. (28 Temmuz 1885)

Ama İsrail bu en iyi oğlunun tabutu başında yas tutuyordu.

****

Moses *Montefiore'de yürek*

Sevgiyle sevecenlikle çarptı hep,

Acı çekenler için, çaresizler için

Tasalanmaktan bıkmadı hiç.

Onun adı, övülerek kahramanlığı

Taştan da topraktan da

Çok daha uzun süre yaşayacak!

Bu adı yüzyıllar yüzyıllara

Vefalı Yahudi yüreğinde saklayarak

Aktaracak.

Eugen Wolbe

****

Binlerce yıldır dolaşır

Minik bir söz dudaklarında,

Kâh alaylı kâh saygıyla...

Ama oldu hep dayanağı halkımızın!

Horlanırken, vurulmuşken zincirlere!

Ve de perişanken insanlarımız

Türlü çilelerin pençesinde...

Hep yaşadı, ölmedi asla:

Vefalı Yahudi yüreğiydi bu.

**

Kâh ürkek ve çekingen

Bir güvercin gibi;

Kâh dişi bir aslan kadar

Atak ve kudretli,

Yavrularının yanındaydı hep

En gaddar yağmalarda bile.

El ayağı tutmasa da

Engin bir ruh doldururdu içini.

İnce bir kamıştır, eğilir rüzgârda;

Köklü bir ağaçtır, yükselir bulutlara...

Böylesine benzersiz, hem sert hem yumuşak,

Bu sensin işte, ey vefalı Yahudi yüreği!

**

Eğer överse başkaları atalarını,

Karanlık zamanlarda yaptıklarını,

Gururla kalkan parmakları gösterirse

Kimi savaşların kanlı planlarını,

O zaman vuruşturma sözlerle bizi,

Ne şakası gerek bize lafın ne ciddisi,

Bırak sadece tek bir şey

Arasın sessizce hakkını

Yaralı Yahudi yüreği!

**

Benim halkım kim öğretti sana

Ağlamayı çaresizlerin acılarına?

Felaket çökünce kardeşinin ocağına

Bir bayrak altında toplaşmayı kim?

Kim öğretti teselli etmeyi,

Hastalara bakmayı,

Başkalarının tasalarına

Gönülden katılmayı?

Cömertçe bağışlarda bulunmayı kim?

Hep o senin vefalı

Yahudi yüreğin değil mi?

**

Kim öğretti sana dalgalandırmayı

Dört bir yanda korkmadan bayrağını?

Kutsal güçlerle yoğrulmuş sözleri,

Sözlerin en kudretlisini "Dinle İsrail!" demeyi kim?

Ya böyle coşkuyla haykırırken

Gözlerini de gökyüzüne dikmeyi?

Her şeyin en harikası

Anaların dindar Yahudi yüreği

Değil mi?

Leopold Kompert

Moses Montefiore'de yürek

Sevgiyle sevecenlikle çarptı hep,

Acı çekenler için, çaresizler için

Tasalanmaktan bıkmadı hiç.

Onun adı, övülerek kahramanlığı

Taştan da topraktan da

Çok daha uzun süre yaşayacak!

Bu adı yüzyıllar yüzyıllara

Vefalı Yahudi yüreğinde saklayarak

Aktaracak.

Eugen Wolbe

Kaynak: Dünyanın En Ünlü Yahudisi-Sör Moses MontefioreBir Yaşamöyküsü, Yazan: Dr. Eugen Wolbe Çeviren: Esat Nermi Erendor, Temmuz 2000, İstanbul

562 Yazılar